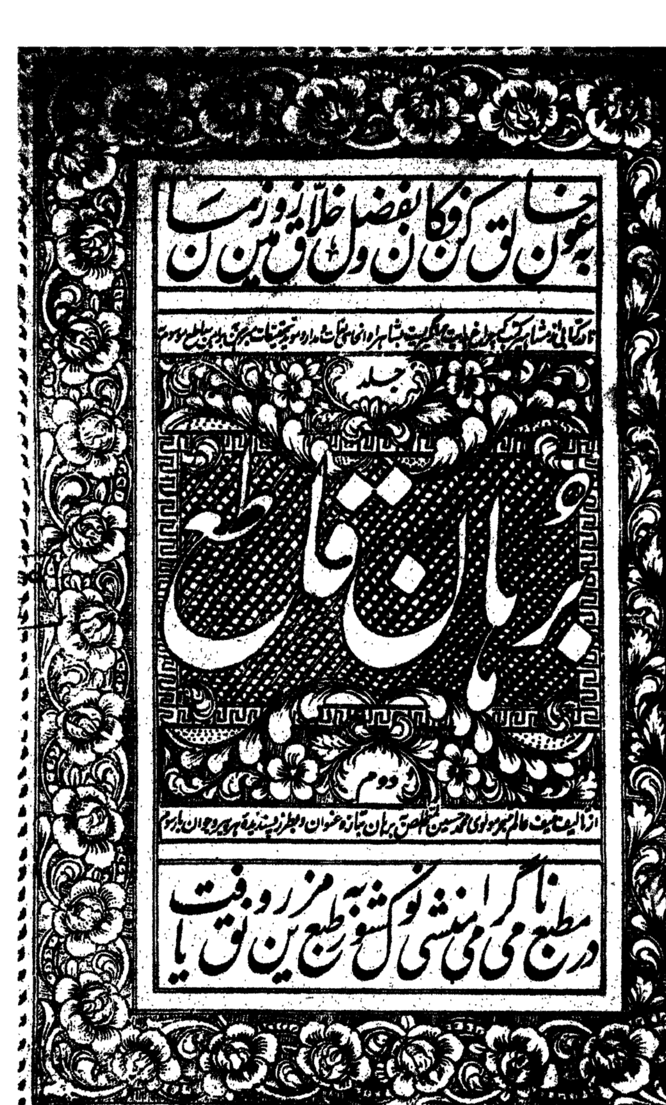

بعون خالق کن فکان بفضل خلاق زمین و زمان
جلد
برهان قاطع
دوم
از تالیف عالم نبیل مولوی محمد حسین المتخلص برهان بتازه عنوان و بطرز پسندیده بهر پیر و جوان بار سوم
در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور بطبع مزین رونق یافت

اطلاع ۔ اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطول ہر ایک شائقین کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معائنہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم ہو سکتے ہین قیمت بھی بازار سے ارزان ہی اس کتاب کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب لغات فارسی و عربی وغیرہ کی درج کر دی گئی ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اُس فن کی ادبی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانوں کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب لغت فارسی

لغات المبتدی ۔ ردیف وار لغات کا بیان حرف اول و آخر کی رعایت سے بترتیب حروف تہجی مصنفہ مولوی سیف اللہ عظیم آبادی ۔

نصاب الصبیان ۔ ہر قسم کے لغت منظوم ہین مصنفہ ابو نصر فراہی یہ کتاب نہایت مفید خاص و عام ہی اور بہت مشہور اور متداول ہی ۔

شرح نصاب الصبیان ۔ بہت مستند شرح ہی مشہور بشرح دشت بیاضی شارح مولوی کریم الدین دشت بیاضی ۔

کشف اللغات ۔ دو جلد مین ۔

۱ ۔ جلد ۔ لغت ہمزہ سے طا مطبقہ تک ۔

۲ ۔ جلد ۔ طا سے حطی سے یاے مثناۃ تحتیہ تک مصنفہ مولوی عبد الرحیم بن احمد سور ۔

غیاث اللغات ۔ مع نقشکرہ مصنفہ مولوی غیاث الدین مع چراغ ہدایت مصنفہ سراج الدین علی خان آرزو ۔

ایضاً ۔ تازہ طبع کالم وار ہر لغت سر سطر سے آغاز ہی ۔

بہار عجم ۔ لغات و اصطلاحات فارسیہ مین شگفتہ بہار کی مشہور کتاب ہی جسکو برعایت ترتیب حروف تہجی بعنوان برہان قاطع مولوی ہادی علی نے بکمال شفقت اصل مسودہ دستخطی مصنف سے لفظاً بلفظ مطابق کیا بصحت تمام چھپی ۔

ہفت قلزم ۔ مع فرہنگ لغات جامع لغات و اصطلاحات و محاورات فارسی انتہا درجہ کی کتاب ہی جسکی سات جلدین ہین جلد اول سے چھ جلد تک لغات و مصطلحات کا بیان ہی بترتیب حروف تہجی خوشخط اور ہر لغت آغاز سطر سے بقلم مشاہیر کرنا ناظرین کو نکالنے لغت کی بہت آسانی ہوتی ہی ۔ جلد ہفتم صنائع لفظی اور معنوی کی حاوی ہی بیان تمام صنائع مع امثلہ کا بیان ہی کہ کوئی صنعت فروگذاشت نہین ہوئی مطابق ہی ۔ یہ کتاب مطبع شاہی عہد دولت ابو المظفر غازی الدین حیدر شاہ غازی بصرف خزانہ بیشمار باہتمام و ترتیب مولوی قبول محمد چپی تھی نی الحال بنظر خواہش خریداران بطرز پسندیدہ سات جلد یکجائی ہو کر بصحت طبع ہوئی ۔

فرہنگ گلستان ۔ لغات عربی و فارسی گلستان کے ردیف وار باتشریح اور اُنکے معانی کا بیان ہی مصنفہ مولوی عبد اللہ صاحب ۔

فرہنگ جہانگیری ۔ مولفہ جمال الدین حسین انجو ملقب بعضد الدولہ دو جلد ۔

۱ ۔ جلد ۔ باب ہمزہ سے فا تک ۔

۲ ۔ جلد ۔ باب کاف فارسی سے تا یاے تحتانی ۔

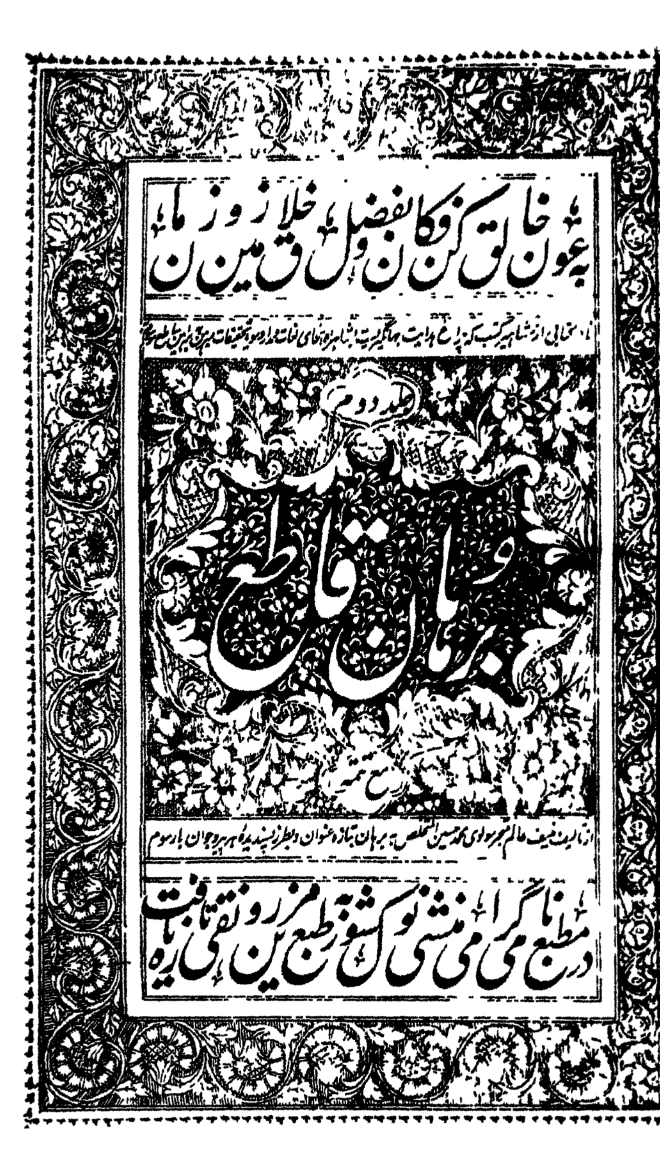
فرہنگ سکندرنامہ ۔ مبین لغات و محاورات مشمولہ سکندرنامہ ۔ ردیف وار ہین یہ فرہنگ جدید الترتیب کاشف مطالب سکندرنامہ ہی مولفہ میر ابن حسن صاحب مرحوم جو ملازم مطبع تھے ۔

لطائف اللغات ۔ فرہنگ لغات و مصطلحات خاص مثنوی مولانا روم مصنفہ مولوی عبد اللطیف ۔

کتب لغت عربی

مصباح المنیر ۔ لغت عربی نادر کتاب مستند ہی مصنفہ احمد بن محمد بن علی المغربی مشہور بلقب فاضل شہاب قیومی ۔

منتخب اللغات ۔ معروف کتاب ہی لغات عربیہ کی جسکا بیان معنی عبارت فارسی مین ہی مصنفہ مولوی عبد الرشید الحسینی المدنی ۔

به عون خالق کون و مکان بفضل خلاق زمین و زمان
جلد دوم
برهان قاطع
مع تتمه
از تصانیف شریف عالم متبحر مولوی محمد حسین المتخلص به برهان بتازه عنوان و بطرز پسندیده هر پیر و جوان بار سوم
در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور طبع رزین و نقش تازه یافت

افتتاح سیزدهم

از کتاب برهان قاطع در حرف سین بی نقطه با حروف تهجی مشتمل بر بیست و چهار بیان و محتوی بر یکهزار و دویست و شصت و هفت لغت و کنایت

بیان اول

در سین بی نقطه با الف مشتمل بر یکصد و چهل و پنج لغت و کنایت

سا - بر وزن ما باج و خراج را گویند که پادشاهان و سلاطین از زیردستان ستانند و بمعنی شبه و شبیه باشد و نوعے از آتش هم هست و سایش و سودن را نیز گویند و امر بسائیدن و سودن باشد یعنی بساے۔

سابقه سالار - سرلشکر و قافله باشی را گویند و کنایت از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم نیز هست۔

سابوته - با تاے قرشت بر وزن آسوده زن پیر را گویند بزبان زند و استا۔

سابو - بضم ثالث بر وزن نابود بمعنی هاله و خرمن ماه باشد و ریسمانے را نیز گویند که طفلان در ایام عید و نوروز از جائے آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند و بمعنی خشتک باشد و آن گیاهیست که بر درخت می پیچد و جبل و نرغ را نیز گفته اند و آن چیز سبزے باشد که بر روے آبهاے ایستاده بهم رسد و نام فنے هم هست از فنون کشتی گیری و آن آنست که شخصے پاے خود را بر پاے دیگرے بپیچد و بر زمین زند۔

سابوره - بر وزن قاروره چیزه درخت و پشت پاے را گویند۔

سابوس - بر وزن سالوس اسبغول و بزرقطونا را گویند و آن تخمیست معروف۔

سابیزج - با ثالث بتحتانی رسیده و زاے نقطه دار مفتوح بجیم زده رستنی باشد که آنرا دم گیا خوانند و بعربی انفح گویند و بیخ آنرا اصل اللفاح نامند۔

سابیزک - با کاف بر وزن و معنی سابیزج است که دم گیا و لفاح باشد و سابیزج معرب آنست۔

سات - با تاے قرشت بر وزن مات بمعنی خوابیدن

باشد

دخواب کردن باشد۔

ساتگنی۔ بسکون تاے قرشت وکاف کسور و نون تحتانی کشیدہ بروزن صاف دلی قدح وپیالۂ بزرگ باشد کہ بدان شراب خورند۔

ساتگی۔ بسکون فوقانی وکاف فارسی تحتانی کشیدہ بمعنی ساتگنی ست وپیالہ وقدح شرابخوری باشد۔

ساتگین۔ باکاف فارسی بروزن پاک دین بمعنی مطلوب ومحبوب باشد وقدح وپیالۂ شرابخوری رانیز گفتہ اند۔

ساتگینی۔ بروزن دارچینی قدح وپیالۂ بزرگ شرابخوری راگویند۔

ساتل۔ بروزن قاتل دارویست مانند کاہے خشک شدہ وآنرا بشیرازی روشنک خوانند وباشین نقطہ دار ہم آمدہ است ومعرب آن ساطل ست۔

ساج۔ بروزن کاج درختے باشد بسیار بزرگ وبیشتر در ہندوستان شود وطبیعت آن سرد وخشک ست ومرغے بود کہ آنرا مرغ کنجد خوارہ گویند وبعضے مادہ مرغ کنجد خوارہ را ساج گویند وتابۂ نان پزی رانیز گفتہ اند وآن آہنے باشد پہن کہ نان تنک رابر بالاے آن پزند وبزبان عربی چوبے ست کہ آنرا از ہندوستان آورند وطیلسان راہم می گویند وآن چادرے ست کہ بر دوش اندازند۔

ساجور۔ باجیم بروزن ساطور گردن بند چوبے باشد کہ برگردن سگ بندند تا نتواند گریخت ونتواند چاپید و بعضے گویند عربی ست۔

ساچی۔ باجیم فارسی بروزن کاچی بمعنی سفید باشد کہ بعربی بیاض گویند۔

ساخت۔ بروزن باخت معروفست یعنی کارے را تمام کرد و دوال وتسمۂ رکاب ویراق وبند وبار زین اسپ را نیز گفتہ اند وبمعنی برگستوان ہم ہست وآن پوششے ست کہ در روز جنگ بر اسپ پوشانند وخود نیز پوشند۔

ساختہ۔ بروزن باختہ بمعنی موافق وآمادہ باشد وکنایہ از مردم شیاد وچاپلوس ہم ہست۔

ساختہ رنگ۔ باراے قرشت بروزن پارچہ سنگ بمعنی موافق باشد کہ در مقابل مخالف ست۔

ساخن۔ بکسر ثالث بروزن ساکن بمعنی صاروج ست وآن چیزے باشد کہ آہک داخل آن سازند وکار فرمایند۔

ساد۔ بروزن باد بمعنی سادہ ہست کہ در مقابل منقش باشد واستاد رانیز گویند وخوک نر راہم گفتہ اند کہ گراز باشد وبمعنی دشت وصحرا وبیابان ہم ہست۔

ساد آوران۔ بروزن مادران بلغت سریانی چیزیست مانند صمغ وآنرا در درون بیخ درخت گردگان کہ مجوف شدہ باشد یابند سرد وخشک ست در دوم وسوم خوردن وضماد کردن آن بر شکم اسہال خونی رانافع باشد وآنرا بردمی قنطار وبعربی خاتم الملک خوانند۔

سادہ۔ بروزن مادہ معروف ست کہ در برابر منقش ونگار وریشدار باشد ومردم بے اندیشہ ونادان وخالص رانیز گویند ومخفف ایستادہ ہم ہست وبمعنی دشت وصحرا وبیابان ہم آمدہ است ونام برگ درختیست دوائی وآنرا از ہندوستان آورند ومعرب آن ساذج باشد۔

سادہ دشت۔ بفتح دال ابجد وسکون شین وتاے قرشت کنایہ از عالم ملکوت وجبروت ست وآن مجرد بود از اجسام وبعضے گویند کنایہ از عالم ناسوت ست کہ محض خیال ونمایش باشد وکنایہ از فلک اطلس ہم ہست کہ فلک اعلا وفلک الافلاک خوانند۔

سادہ دل۔ بمعنی رعنا ونادان وبے عقل باشد ومردم صادق وبے نفاق رانیز گویند۔

سادہ سپہر۔ بمعنی سپہر سادہ است کہ مراد ازان فلک اطلس ومعدل النہار وفلک الافلاک باشد۔

ساذج۔ بفتح ذال نقطہ دار وسکون جیم برگے ست

و دانه مانند برگ گردکان و آن بر روی آب پیدا می‌شود و آن هندی و رومی هر دو می‌باشد و بهترین آن هندی است یک روی آن سبزی و روی دیگرش زردی مایل می‌باشد چون بر جامه پراگنند از سوس محفوظ ماند و سوس کرمی است که بیشتر لباس ابریشمی را ضایع و نابود کند و آن برگ را بعربی خیزاقرع گویند و عرب سادج هندی خوانند و معرب ساده و نیز هست.

سار — بر وزن چار بمعنی سر باشد که بعربی راس گویند همچو نگونسار یعنی سر زیر و زرنگار و ساختنی زرنگار و سنگسار که مخلوقیست سرش به شکل و بدن او به بدن آدمی می‌ماند و پرنده‌ایست سیاه و خوش آواز که ما بهاسر سفید ریزه دارد و مرغ ملخ خوار نوشته‌اند ازان است و بمعنی شتر هم آمده است چه شتربان را ساربان گویند همچو باغبان و دربان و بمعنی جا و مقام و محل باشد عموماً و محل بسیاری و انبوهی چیزها را گویند خصوصاً همچو نمکسار و کوهسار و شاخسار و باین معنی بدون ترکیب در آخر کلمات گفته نمیشود و بعضی از نمکسار و کوهسار مکان نمک و کوه خواسته اند نه بسیاری و انبوهی و بمعنی جای افشردن انگور هم هست و بعربی معصر خوانند و بمعنی بلند و بالا و بمعنی شبه و نظیر و مثل و مانند هم آمده است همچو دیوسار و خاکسار و مانند آن و رنج و آزار و محنت باشد و کلک و نی سیاه خالی را نیز گویند و بمعنی صاحب و خداوند هم هست همچو شرمسار یعنی صاحب شرم.

سارا — بر وزن تارا بمعنی خالص و زبده باشد اگرچه این لفظ باین معنی شایستگی صفت چیزهای دیگر نیز دارد لیکن ترکیب آن بجز عنبر و مشک و زر خالص نیامده است همچو عنبر سارا و مشک سارا و زر سارا و نام زن ابراهیم علیه السلام هم بوده است.

ساران — بر وزن یاران بمعنی سر باشد که بعربی راس خوانند و بمعنی سرها نیز گفته اند که جمع سر باشد و نام قصبه ایست از [illegible].

ساربان — بابای ابجد بر وزن تاردان بمعنی محافظت کننده و نگاهدارنده شتر باشد چه سار بمعنی شتر و بان بمعنی محافظت کننده و نگاهدارنده آمده است.

سارج — بفتح ثالث و سکون جیم نوشته اند سار است و آن جانوری باشد سیاه و پرخط و خال و کوچکتر از فاخته و آواز خوش دارد و آواز او را بصدای رباب و چارتاره تشبیه کرده اند.

سارچه — بر وزن پارچه بمعنی سارج است که جانوریست خوش آواز باشد.

سارخک — بفتح خای نقطه دار بر وزن آبچک بمعنی پشه باشد و بعربی بق گویند و باین معنی بسکون خای نقطه دار هم آمده است و بعضی بکسر ثالث و سکون خای نقطه دار گفته اند بمعنی نیش پشه و کنه.

سارخکدار — بادال ابجد بر وزن گاو سر زار درختی باشد که آنرا پشه غال و پشه خانه گویند و بعربی شجرة البق خوانند.

سارشک — باشین نقطه دار بر وزن و معنی سارخک است که پشه باشد.

سارشکدار — باشین نقطه دار بر وزن و معنی سارخکدار است که درخت پشه غال باشد.

سارک — بفتح ثالث بر وزن تارک بمعنی سار باشد و آن جانوریست سیاه برابر هدهد و خالهای سفید دارد و بعضی هزار دستان او را می‌دانند.

سارنج — بفتح ثالث بر وزن نارنج مرغکی باشد سیاه و کوچک و ضعیف.

سارنگ — باکاف فارسی بر وزن و معنی سارنج است که مرغک سیاه و ضعیف باشد.

سارو — بر وزن بارو بمعنی ساروج باشد و آن آهک رسیده با چیزها آمیخته است که بر آب انبار و حوض و امثال آن مالند و با واو مجهول نام پرنده‌ای باشد سیاه رنگ در هندوستان بهم میرسد و مانند طوطی سخن گوید.

ساروان - بروزن ومعنی ساربان ست که نگہدارنده وحافظت کننده شتر باشد چه در فارسی با را بواو تبدیل میکنند -

ساروک - با ثالث بواو رسیده وبکاف زده بمعنی سارو باشد که مرغ خنگوس ست -

سارونه - بروزن دارونه درخت وتاک انگور را گویند -

ساره - بروزن پاره نوعے از فوطه وچادر باشد وآن لباس اہل دکن ست خصوصاً زنان آنجا را که یک سر آنرا بر کمر بندند وسر دیگر آنرا بر سر اندازند وآنرا ساری می گویند وبمعنی پرده ہم آمده است ورشوت وپاره را نیز گفته اند -

ساری - بروزن جاری نام شہر یست از مازندران ودیگر اہل ونام پرنده ایست سیاه وخالدار که آنرا سار ہم میگویند ولباس اہل دکن ہم ہست وزنان آنجا یک سر آن بطریق فوطه ولنگی بر کمر بندند وسر دیگر آنرا مانند مقنعه در وپاک بر سر اندازند وبمعنی سرایت عربی ست -

ساریان - بروزن راکیان نام شہر یست از زابلستان -

ساریخ - بروزن تاریخ نوعے از سلاح ست وآن چوبے باشد که بر سر آن چند زنجیر کوتاه تعبیه کنند وبر سر ہر زنجیرے گوئے از فولاد نصب سازند -

ساز - بسکون زاے نقطه دار سازے که نوازند مانند چنگ وعود وبربط وطنبور وکمانچه وقانون وامثال آن وسامان سفر واستعداد وساختگی کارہا ورونق مہم را گویند وبمعنی سازگاری وتحمل وامر بسازکاری وتحمل باشد وبمعنی سلاح وادوات جنگ از خود وخفتان وزره وچار آئینه ومانند آن ہم ہست وضیافت ومهمانی را نیز گویند وبمعنی مکر وحیله وفریب وخدعه ہم آمده است وبمعنی شکل ومانند وشبه ونظیر باشد ونفع وفائده را ہم می گویند -

سازگری - بفتح کاف فارسی بروزن تاجوری نام پرده ایست از موسیقی مرکب از مقام عراق وصفاہان -

سازمند - بامیم بروزن پاے بند چیزے ساخته وآراسته وبانتظام باشد اعم از توشه وزاد وراحله وساختگی انچه در سفر بکار ست -

ساز نوروز - بکسر ثالث سامان وساختگی وسرانجام نوروز باشد از اشربه واطعمه والبسه ونام لحن دوم ہست از سی لحن باربد بقول شیخ نظامی -

سازو - بروزن بازو ریسمانے ست در غایت استحکام که از لیف خرما تابند ودر کشتی وجہاز بزرگ آنرا بکار دارند وگاہے وزن آن را نیز بدان بحلق کشند وریسمان علفی را نیز گویند وبعربی شریط خوانند -

سازوار - با واو بروزن ومعنی سازگار ست یعنی موافق مزاج -

سازواری - بروزن ومعنی سازگاری باشد یعنی موافقت در مزاج ودر طبع ودر کارہا -

سازوباز - بروزن چاقو باز ریسمان باز را گویند واو شخصے ست که بر بالاے ریسمان رود وبازیہاے غیر مکرر کند -

سازور - بروزن دادگر ساخته وپرداخته ومہیا کرده شده را گویند وصاحب وخداوند ساز را ہم میگویند ہمچو تاجور صاحب وخداوند تاج را -

سازیدن - بروزن بازیدن بمعنی ساختن وراست کردن ودرخور آمدن باشد -

ساس - بروزن پاس بمعنی لطیف وپاکیزه باشد وبزبان ہندی مادر زن را گویند ونام جانوریست سیاه از قبیله کیک وشپش لیکن بزرگ تر از آنها می باشد ودر ہندوستان بسیار ست وآنرا بزبان ہندی کتمل وبدکنی مکن گویند بفتح کاف -

ساسارگشت - با ثالث بالف کشیده وبراے بے نقطه زده وکسر کاف وسکون شین وراے قرشت بلغت سریانی تخمیست دوائی که آنرا بعربی بزر الانجره وقریض خوانند -

ساسالیوس - بکسر لام و تحتانی بواو رسیده [illegible] سین بی نقطه زده بلغت [illegible] یانی انجدان [illegible] گویند و آن [illegible] کرسمع آنرا حلتیت خوانند و بعضی گویند [illegible] و آنرا کاشم رومی نیز گویند و آنچه [illegible] بیخ است [illegible] از یکی دراز تر [illegible] می باشد و آنرا [illegible] سالیوس و [illegible] سالیوس نیز گویند.

ساسان - بر وزن آسان [illegible] ترک و تجرید [illegible] باشد و گدا [illegible] کنند و [illegible] نیز گویند و نام پسر بهمن [illegible] اسفندیار هم هست که از بهاء دختر که هم خواهر و هم مادر او [illegible] و هم [illegible] دختر [illegible] او بود [illegible] گویند چون [illegible] بهاء دختر [illegible] گردید ساسان از غیرت [illegible] بکوه ساری رفت و سیاحت پیشه کرد [illegible] آمدند [illegible] منزل ساخت [illegible] صفحی [illegible] و بدین معنی آن ملائکه را که ایشان با نواع [illegible] سوال [illegible] و نقود [illegible] که [illegible] می کردند ساسانیان خوانند و بعضی [illegible] چون از بیم و خوف خواهر خود [illegible] پریشان سرور جهان بناو او پسرے بود او نیز ساسان نام داشت بابک والی فارس دختر خود را بوی داد و بعد از فرزندان ساسان بن ساسان که پدر بابک بود ملک را فروگرفتند و ایشان را ساسانیان خوانند.

ساستا - با تا [illegible] قرشت بر وزن پارسا نام دیوی [illegible] از تابعان آهرمن.

ساسر - بفتح ثالث بر وزن لاغر بمعنی سارج است که سار باشد و بضم ثالث قلم دستے میان خالی که بد ان چیزے نویسند.

ساسم - بر وزن قاسم نانخواه را گویند و آن تخمیست که بر روے خمیر نان پاشند.

ساسی - بکسر ثالث بر وزن عاصی گدا و گدائی کننده و گدائی کردن را گویند.

ساطریون - با طاے حطی و را و تحتانی بر وزن آذرگون بلغت یونانی چیزیست که آنرا [illegible] الثعالب و خصیة الثعالب گویند قوت باه دهد.

ساطل - بکسر طاے حطی معرب سائل ست و آن بمعنی [illegible] که شیرازیان [illegible] خوانندش و باین معنی با شین نقطه دار [illegible]

ساغ - بر وزن باغ جانورے باشد مانند [illegible]

ساغ - بر وزن [illegible] یاله شراب گویند و نام [illegible]

ساغوت - با فا بر وزن [illegible]

ساق [illegible] کنایه از [illegible] صفی علیه السلام ست و بعضی گویند کنایه [illegible] باشد و شیطان علیه اللعنة را نیز گو [illegible] اند.

ساق شب - کنایه از ماه ست و صبح صادق و بهیر و مریخ را نیز گویند.

سال - بر وزن پاک بمعنی مسخ باشد و مسخ در لغت بمعنی جهل و ضعف و فساد راے و نقصان ست و در طریق اهل تناسخ آنست که روح بد و مرتب فرو رود یعنی از صورت انسانی بصورت حیوانات چمن آرا گردد.

ساکنان گردون - کنایه از ستاره باشد و ملائکه را نیز گویند.

ساکیز - با کاف بر وزن فالیز مذرا گویند مطلقاً خواه مذ تکیه باشد و خواه غیر مذ تکیه.

سال - بر وزن مال معروف ست و آن حرکت یک دوره آفتاب ست از نقطه اول برج حمل تا نقطه آخر برج حوت

و آنرا بعربی سنه گویند و بمعنی کشتی و جهاز هم آمده است و بعربی سفینه گویند و بهندی درختیست که از چوب آن کشتی و جهاز سازند۔

سالار — بروزن تالار سردار و معتبر قوم باشد و پیشرو قافله و قافله باشی را نیز گویند و بمعنی کهن و سال خورده هم هست۔

سالار بیت الحرام — کنایه از حضرت رسالت صلوات الله علیه و آله است۔

سالار خوان — بکسر رای قرشت خوان سالار باشد که سفره چی است و در هندوستان چاشنی گیر خوانند۔

سالار هفت خوار کرهی — کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

سال افزون — نام ماه دوازدهم است از سال ملکی۔

سالامندرا — بفتح میم و سکون نون و کسر دال ابجد و رای قرشت بالف کشیده بیونانی نوعی از چلپاسه است و آن چهارپایه دار دودم او کوتاه است و گردنش باریک و لون او ابلق بود از سیاه و زرد و گویند هر چند سنگ برو زنند کارگر نشود و بر آتش اندازند نسوزد و آنرا حرذون هم میگویند از جمله زهرهای کشنده و سمندر فیلسوف است و بیشتر در کان نوشادری باشد اگر دل او را در اطلس سیاه بسته بر بازوی شخصی که تپ ربع داشته باشد ببندند شفا یابد۔

سال بر — بفتح بای ابجد بروزن فالگر درختی را گویند که یک سال بار آورد و یک سال نیاورد۔

سالخورد — بسکون لام بمعنی بسیار سال و کهنه و دیرینه و معمر باشد و او را سالخورده هم میگویند۔

سالکان عرش — کنایه از ملائکه باشد و اهل سلوک را نیز گویند۔

سال مه — بسکون لام و فتح میم بروزن چارده بمعنی تاریخ است و آن حساب نگاه داشتن سال و ماه و روز باشد و بمعنی علی الدوام نیز گفته اند و بکسر لام سال قمری باشد و آن سیصد و پنجاه و چهار روز است۔

سالنج — بفتح لام بروزن تاریخ یعنی سارنج است که مرغک سیاه کوچک و ضعیف باشد۔

سالوس — بروزن ناقوس مردم چرب زبان و ظاهر نما و فریب دهنده و مکار و محیل و دروغگوی و فریبنده باشد و بعربی شیاد خوانند۔

سالوک — بسکون کاف دزد و خونی و راهزن باشد۔

ساله — بروزن ژاله لشکری را گویند که در پس سر قلب نگاه دارند و بزبان هندی برادر زن را گویند۔

سالی — بروزن قالی هر چیز دیرینه و کهنه و مستعمل را گویند و بهندی خواهر زن باشد۔

سالیان — بروزن مادیان بمعنی سالهاست که جمع سال باشد و بمعنی همه روزه هم هست و سال واحد را نیز گفته اند و نام موضعیست در شروان بکنار آب ارس و بعضی گویند نام شهریست از ولایت شروان۔

سالیون — بیای حطی بروزن خالدون بیونانی کرفس را گویند و آن رستنی باشد معروف و بعضی تخم کرفس کوهی را گفته اند و معنی اول اصح است۔

سام — بروزن لام نام پسر نوح علیه السلام است و در عربی نیز همین معنی خوانند و نام پدر زال هم هست که جد رستم باشد و نام علتی و مرضیست که بعضی آنرا ورم دماغی میدانند و سرسام همان است قال الطبری هذا الاسم فارسی و تفسیره مرض الراس فان سر هو الراس و السام عندهم المرض و قال الشیخ هو ورم الراس و بمعنی آتش باشد چه جانوریکه در آتش متکون میشود او را سام اندر میگویند یعنی اندر آتش و سمندر مخفف آن است و نام کوهیست در ماوراء النهر و در عربی زر طلا باشد و رگهائی را نیز گویند که از زر و طلا در کان

وسعدان بهم میرسد و مرگ و هلاک اهم می گویند و در عربی نوعی از حلباسه هم هست و آنرا سام ابرص گویند و او بیشتر در باغها می باشد و موذی نیست و ماترنگ نیز خوانندش گرم و خشک است و چون بشگافند و بر گزندگی عقرب نهند نافع باشد و بلغت هندی نام کتابیست۔

ساماخچه۔ باخاے نقطه دار بروزن بازارچه سینه بند زنان راگویند و آن پارچه باشد چهار گوشه که پستانها را بدان بندند۔

ساماکچه۔ باکاف بروزن و معنی ساماخچه است که سینه بند زنان باشد۔

ساماکی۔ بروزن چالاکی بمعنی ساماکچه است که سینه بند زنان باشد۔

سامان۔ بروزن داران نام شخصیست که آل سامان که پادشاهان سامانیه اند باو منسوب اند و بمعنی ترتیب و اسباب و آسایش و برو رساختن چیزها و ساختن کار و نظام و رواج آن باشد و بمعنی نشانه و اندازه هم آمده است و آرام و سکون و قرار را نیز گویند و شهر و قصبه و بلاد را هم میگویند و بمعنی عصمت و عفت هم هست و قوت و قدرت را نیز گفته اند و بمعنی طرف و کنار و حد باشد و نشانه گاه و مرز را نیز گفته اند و آن بلندیهای کنار زمین همواریست که دران زراعت کرده باشند و بمعنی میسر هم هست اچنانکه هرگاه گویند سامان ست مراد آن باشد که میسر شد و بفعل آمد و انچه بدان کارد و تیغ و امثال آن تیز کنند۔

سامر۔ بکسر ثالث بروزن ساحر نام جائیست که در انجا پارچه تنک بسیار لطیف بافند و جامهٔ سامری منسوب بدانجاست و شخصیکه در زمان موسیٰ علیه السّلام گوساله سخنگوے بعلم سحر ساخته بود نیز از انجاست۔

سام کیس۔ بکسر کاف بروزن بادغیس بمعنی بزرگ و شریف باشد و اشهر سام کیس یعنی مهتر بزرگ و شریف۔

سامند۔ بفتح ثالث بروزن آهنگر بمعنی سمندر ست و آن جانورے باشد بهیأت موش و در درون آتش متکون میشود و از پوستش کلاه سازند و چون چرکن شود در آتش اندازند پاکیزه گردد و بعضے گویند بصورت مرغے ست والله اعلم۔

سامندل۔ بالام بروزن و معنی سامندر ست که جانور آتشی باشد چه در فارسی را و لام بهم تبدیل می یابند۔

سامه۔ بروزن نامه عهد و پیمان و سوگند باشد و قرض و وام را نیز گویند و بمعنی خاصه و خصوص باشد و جاے امن و امان و پناه را نیز گفته اند۔

سامیز۔ بروزن کاریز بمعنی فسان ست و آن سنگے باشد که بدان کارد و شمشیر و امثال آن تیز کنند۔

سان۔ بروزن کان بمعنی طرز و روش و رسم و عادت باشد و مطلق سوهان را نیز گویند اعم از چوب سای و آهن و طلا و نقره سای و شبه و نظیر و مثل و مانند را هم گفته اند و مطلق سلاح جنگ باشد خواه خود پوشند و خواه بفیل و اسپ پوشانند و بمعنی حصه و پاره و بهره هم است چه هرگاه گویند سان سان کردند مراد آن باشد که پاره پاره کردند و فسان را نیز گفته اند و آن سنگے باشد که کارد و شمشیر و غیره بدان تیز کنند و بمعنی سامان و سرانجام و اسباب و وا نمودن خود را بخوبی هم هست و عرض لشکر را نیز گویند و نام قصبه ایست نزدیک بچاریک کار که آنهم قصبه ایست از کابل۔

سانقه۔ بکسر نون و فتح قاف خون سیاوشان را گویند و آن دوائے باشد که بعربی دم الاخوین خوانند۔

سانج۔ بفتح ثالث بروزن نارنج مرغکے باشد سیاه و کوچک و ضعیف۔

ساو۔ بروزن گاو بمعنی باج و خراج ست و آن زرے باشد که پادشاهان قوی از پادشاهان ضعیف بگیرند و بمعنی حصه و رصد هم آمده است و زر و طلاے خالص را

نیز گویند که شکسته و ریزه ریزه شده باشد و بوته باشد خاردار و سفید رنگ به بلندی یک گز و آنرا بجای هیمه بسوزانند و نیز دو ریسمان که دو طرف پله نهند تا پله بران تند و بمعنی مطلق سودن و ساویدن باشد و آهنی را نیز گویند که بدان کارد و شمشیر تیز کنند۔

ساو آهن ۔ بر وزن گاو آهن سوهن و براده آهنی را گویند که از دم سوهان بریزد۔

ساوه ۔ بر وزن کاوه نام پهلوانیست تورانی خویش افراسیاب کسانی که در جنگ رستم کشته شد و او را ساوه شاه نیز می گفتند و نام شهریست مشهور و معروف در عراق گویند دریاچه در انجا بود که هر سال یک کس دران غرق میکردند تا اسیلان ایمن می بودند و در شب ولادت سرور کائنات آن دریاچه خشک شد و زر خالصی را نیز گویند که شکسته و ریزه ریزه شده باشد۔

ساویز ۔ با دال بر وزن کاریز شخصی خوش خلق و نیکخو باشد

ساویس ۔ بثالث تحتانی رسیده و بسین بی نقطه زده بمعنی چیزی گرانمایه باشد و پنبهٔ محلوج کرده که در جامه گذارند و جامه پنبه آگنده را نیز گویند که در روز جنگ پوشند و بمعنی سبدی باشد که زنان پنبه را که بجهت رشتن مهیا و آماده کرده باشند دران نهند۔

ساوین ۔ بر وزن بایین بمعنی آخر ساویس ست و آن سبدی باشد که پنبه مهیا کرده بجهت رشتن را دران گذارند۔

ساهور ۔ بر وزن لاهور کوهیست در مغرب که معدن سنگیست بهمین نام و آن سنگی باشد که جمیع سنگهای سخت را قطع کند و بجای بامیم هم بنظر آمده است والله اعلم۔

ساهویه ۔ با بر وزن آمویه نام معبری و تعبیر کننده بوده که در علم تعبیر مثل و نظیری نداشته و بعضی گویند زنی بوده است معبره ساهویه نام۔

سای ۔ بر وزن لای فاعل سائیدن را گویند که سائیده باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بسای و نوعی از قماش نفیس و لطیف هم هست۔

سایبان ۔ آفتاب گیر را گویند و آن چیزی باشد مانند چتری که بر سر پادشاهان دارند تا مانع از تابش آفتاب گردد و در هند زنان چادری باشد که آنرا سه چهار لای بر روی یکدیگر دوخته باشند و آنرا شامیانه خوانند۔

سایبان سیمابی ۔ کنایه از صبح کاذب است۔

ساید ۔ بر وزن شاید بمعنی ریم آهن است و آن چیزی باشد که از آهن بیرون آید۔

سایس پنجم رواق ۔ کنایه از کوکب مریخ است چه او در فلک پنجم می باشد و سایس در عربی شخصی را گویند که اسپ را نگاه دارد و تیمار و محافظت آن کند۔

سایش ۔ بر وزن مالش بمعنی سائیدن باشد۔

سایکی ۔ بسکون ثالث و کاف تحتانی رسیده قدح و پیالهٔ شرابخوری را گویند و بمعنی کلاغ نیز بنظر آمده است۔

ساپوس ۔ بر وزن سالوس اسبغول را گویند و آن تخمیست معروف و بعربی بزر قطونا خوانند۔

سایه ۔ بر وزن مایه معروف است و نام دیوی هم بوده است و جن را نیز سایه گویند و کنایه از فسق و فجور هم هست و بمعنی حمایت هم آمده است چنانکه گویند در سایهٔ تو یعنی در حمایت تو۔

سایه افگندن ۔ کنایه از توجه نمودن و متوجه احوال گردیدن باشد۔

سایهٔ این دو رنگ ۔ کنایه از حمایت زمانه و روزگار باشد۔

سایه پرست ۔ کنایه از شخصی باشد که پیوسته فسق و فجور و کارهای ناشایسته کند۔

سایه پرستی ۔ کنایه از فسق و فجور و کارهای ناشایسته کردن باشد۔

سایه برگ - بضم بای ابجد وفتح رای قرشت و سکون کاف گیاهی ست که چون شتر قدری ازان بخورد بخواب رود و بابای فارسی هم بنظر آمده است.

سایه پرورد - کسی را گویند که پیوسته بفراغت وآسودگی برآمده باشد ومحنت ومشقت نکشیده باشد وگیاهی هم ست که آنرا ان بخورش کنند وکنایه از مردم نفست نمو رباشد.

سایه پرورد ان خم - کنایه از دانهای انگور رسته که در خم بجهت شراب اندازند.

سایه پوش - بابای فارسی بروزن باده نوش بمعنی سایبان وشامیانه باشد.

سایه خوزک - بفتح خا وزای نقطه دار وسکون کاف رستنی ونباتی باشد بقدر [illegible] سفید که [illegible] خورند.

سایه خورش - با واو معدوله بروزن باده کش [illegible] ان را گویند وآن [illegible] پرگ وخورش سایه [illegible]

سایه دار - بادال ابجد بروزن لاله زار شخصی را گویند که جن وپری [illegible] باشد.

سایه رب - [illegible] کنایه از خلیفه وپادشاه است.

سایه رکاب - کنایه از حمایت باشد وکنایه از ملازمان ودنبالهای [illegible] هم هست.

سایه رو - [illegible] کنایه از شب زنده دار باشد وکنایه از دزد وعیار وشبرو هم هست.

سایه زده - بروزن مایه زده بمعنی سایه دار است وآن کسی باشد که او را جن گرفته باشد.

سایه شکن - کنایه از روشنگر وروشن کننده باشد وکنایه از شخصی ست که شکننده مذهب ظلمت باشد یعنی کفر وزندقه.

سایه گستردن - کنایه از التفات نمودن وپوشانیدن وپنهان ساختن وندیدن وبستن وبد گفتن باشد.

سایه نشین - کنایه از شخصی ست که تعب ومحنت روزگار نادیده ونچشیده باشد.

سایه و نور - کنایه از سایه درخت ست چه سایه وآفتاب هر دو دارد وکنایه از شب وروز هم هست.

بیان دوم

در سین بی نقطه با بای ابجد مشتمل بر شصت لغت وکنایت

سبا - بفتح اول وثانی بالف کشیده نام شهریست که بلقیس پادشاه آن شهر بود.

سباده - بضم اول بروزن کشاده مخفف سنباده ست وآن سنگیست معروف که ازان فسان سازند وحکاکان نگین انگشتری وامثال آنرا بدان تراشند.

سبارک - بارای بی نقطه بواو کشیده وبکاف زده بمعنی لب ترست وابو لیتام خوانند.

سباری - بکسر اول بروزن شکاری ساق خوشه گندم وجو را گویند وباین معنی بابای فارسی هم آمده است وبعربی جل خوانند بکسر جیم وسکون لام.

سباغ - بکسر اول بروزن چراغ بمعنی نان خورش ست ومعرب آن صباغ باشد.

سبایل - بروزن قبایل دارالملک قندهار را گویند.

سبج - بفتح اول وثانی وسکون جیم معرب شبه است وآن سنگی باشد سیاه ونرم که ازان نگین انگشتری وچیزهای دیگر سازند وگویند سرمه کشیدن از میلی که از شبه باشد روشنائی چشم را زیاده کند وهرکه با خود دارد از چشم زخم ایمن بود.

سبخ - بکسر اول وفتح ثانی وسکون خای نقطه دار نمکسار را گویند [illegible] خواه در آدمی باشد خواه در طعام.

سبدچین - بادال ابجد بروزن عرق چین بمعنی سپاهچین ست وآن بقیه وتتمه میوه وانگوری بود که

در آخرہا فصل میوہ در باغہا و درختہا جابجا ماندہ باشد۔

سبز آخر۔ بضم خاے نقطہ دار کنایہ از آخر بست کہ در ان علف سبز باشد و کنایہ از آسمان ہم ہست و بوا و معدولہ نیز نویسند کہ سبز آخور باشد۔

سبز اندر سبز۔ نام لحن ہشتم ست از جملہ سی لحن باربد۔

سبز پا۔ با باے فارسی بالف کشیدہ مردم شوم قدم و نامبارک پے باشد۔

سبز باغ۔ کنایہ از تن و بدن آدمی باشد و کنایہ از آسمان ہم ہست و بہشت را نیز گویند۔

سبز بال۔ بر وزن قحط سال نام نوعے از انگور ست و بجاے باے ابجد بیم ہم بنظر آمدہ است کہ سبز مال باشد۔

سبز بالی۔ بر وزن قحط سالی بمعنی سبز بال ست کہ نوعے از انگور ست۔

سبز پری۔ بر وزن چرخ گری فصل ربیع را گویند کہ بہار ست

سبز پوش۔ کنایہ از زاہدان و اہل ماتم باشد۔

سبز پوشان بہشت۔ کنایہ از حوران بہشتی باشد۔

سبز پوشان فلک۔ کنایہ از ملائکہ باشد۔

سبز بہار۔ نام لحنی ست از موسیقی۔

سبز خوان۔ کنایہ از آسمان ست۔

سبز در سبز۔ بکسر ثالث بمعنی سبز اندر سبز ست کہ نام لحن ہشتم باشد از سی لحن باربد۔

سبزدہ۔ بکسر دال ابجد و ظہور ہاے ہوز کنایہ از آسمان ست۔

سبز زاغ۔ با زاے ہوز بر وزن سبز باغ کنایہ از دنیاست و آسمان را نیز گویند۔

سبز طاؤس۔ کنایہ از فلک ست کہ آسمان باشد۔

سبز طشت۔ بمعنی سبز خوان ست کہ کنایہ از آسمان باشد

سبز قبا۔ بفتح قاف و باے ابجد بالف کشیدہ مرغیست کہ آنرا سبزک خوانند و آن سبز می باشد بسرخی مائل و تاجی

ہم دارد و کنایہ از بنگ ہم ہست و آن کیفی باشد معروف۔

سبزک۔ بر وزن نغزک مصغر سبز باشد و بمعنی صراحی شراب ہم ہست و نام مرغیست سبز رنگ بسرخی آمیختہ و تاجی ہم دارد مانند ہدہد و آنرا بعربی شقراق خوانند و بعضی گویند سبزک پرندہ ایست کہ او را ایکہ می گویند۔

سبز کارگاہ۔ بمعنی سبز طشت است کہ کنایہ از آسمان باشد

سبز گرا۔ با کاف فارسی و راے قرشت بالف کشیدہ بمعنی سبز قباست و آن مرغے باشد سبز بسرخی مائل و تاج دارد و با تشدید راے قرشت ہم بنظر آمدہ ہست۔

سبز گوشک۔ بمعنی سبز کارگاہ ہست کہ کنایہ از آسمان باشد

سبزہ اندر سبزہ۔ بمعنی سبز اندر سبز ست کہ نام لحن ہشتم باشد از سی لحن باربد۔

سبزہ بہار۔ معروف ہست و نام نوائی و لحنی باشد از موسیقی

سبزہ در سبزہ۔ بمعنی سبز در سبز ست کہ نام لحن ہشتم باشد از سی لحن باربد۔

سبزی۔ با ثالث بتحتانی کشیدہ معروف ست کہ منسوب بسبز باشد ہمچون سیاہی و سفیدی کہ منسوب بسیاہ و سفید ست و سبزی خوردنی را نیز گویند و بمعنی صراحی شراب ہم آمدہ ہست و خرمی و طراوت را نیز گفتہ اند۔

سبع الوان۔ و سبعۂ الوان ہفت رنگ طعام را گویند و آن از ستمہاے فرعون ست و کنایہ از ہفت آسمان و ہفت طبقۂ زمین ہم ہست۔

سبغانہ۔ بفتح اول و غین نقطہ دار بر وزن [illegible] بمعنی بیعانہ باشد و آن زریست کہ پیش از کار کردن بہ مزدور بدہند و بفتح اول و راے قرشت و کشیدہ بالارہ گویند۔

سبک۔ بفتح اول و ضم ثانی و سکون کاف معروف ست کہ در مقابل سنگین باشد و کنایہ از مردم بے وقار و بے تہ بود و بمعنی چست و چابک و تعجیل و شتاب و مجرد و بے تعلق ہم آمدہ است و بضم اول و کسر ثانی بمعنی سست و سستی باشد

وبکسر اول وثانی پرنده ایست عاشق وطالب آفتاب واین غیر شب‌پره است چه این روزها بجانب قرص آفتاب پرواز کند۔

سبکاد۔ باکاف بروزن بغداد بمعنی سرکوه وقلهٔ کوه باشد وفرق سر را نیز گویند۔

سبکبار۔ بفتح اول وبای ابجد بالف کشیده وبرای قرشت زده بمعنی فارغبال باشد وکسی را نیز گویند که پیوسته شادی کند وخوش حال وصاحب انتعاش باشد۔

سبکپای۔ بابای فارسی کنایه از گریزپای وتند وتیز براه رونده باشد وپیادگانی را نیز گویند که منزل بمنزل گذاشته تا خبر ونامه بیکدیگر رسانند واین در هندوستان متعارف است واسپی که در هر منزل بجهت پیک تعیین کنند۔

سبک خیز۔ کنایه از مردم جلد وتند وزود خیز باشد۔

سبکدست۔ کنایه از شتاب وجلدی باشد در کارهای که بادست کنند وشخصیکه در کارها سرعت وجلدی بکار برد۔

سبک رو۔ بفتح رای قرشت بمعنی سبکپای ست که گریزپای وتند وتیز براه رونده وچابک رفتار وشتاب رو باشد۔

سبک روح۔ کنایه از مردم بی‌تکلف وخندان وشگفته وظریف وبی‌کبر وعنا باشد۔

سبکسار۔ باسین بی‌نقطه بروزن سبکبار بمعنی خوار وبیقرار وبی‌تمکین وبی‌وقار وشتاب زده باشد وبمعنی سبک سر هم هست که کنایه از فرومایه وسفیه باشد چه سار بمعنی سر هم آمده است ومجرد وبی‌تعلق را هم گفته اند۔

سبک سایه۔ بفتح یای حطی کنایه از کم بقا وبی‌ثبات وگذرنده باشد۔

سبکسران۔ کنایه از فرومایگان وسفیهان ومفلسان وصاحب قلوب را نیز گویند۔

سبک سنگ۔ بسکون نون وکاف فارسی مردم سبکسار وبی قدر وبی‌وقار وکم قیمت باشد۔

سبک عنان۔ بکسر عین بی‌نقطه بمعنی سبکدست که کنایه از تند وتیز براه رونده وجلد رفتار وشتاب رو باشد وکنایه از حمله کننده هم هست۔

سبک لقا۔ بکسر لام وقاف بالف کشیده مردم سبک روح را گویند یعنی شخصی که مطیع وفرمان بردار وگشاده رو باشد وترش رو ومقبوض نباشد وملاقاتش زود دست دهد۔

سبل۔ بفتح اول وثانی بروزن اجل مرضی باشد از امراض چشم وآن موئیست که در درون پلک چشم بر می‌آید وپرده را نیز گویند که در چشم بهم رسد وبعضی گویند این معنی عربی است وبهندی میلی باشد از فولاد که بدان میخ وپیاکنند۔

سبلان۔ بفتح اول وثانی بروزن ومعنی سولان ست وآن کوهی باشد نزدیک باردبیل۔

سبلت۔ بکسر اول ولام وسکون ثانی وتای قرشت سریشم را گویند وآن چیزیست چسپنده که بچرم خام پرند وکمانگران وغیر ایشان بکار برند وباول وثانی مکسور ولام وفوقانی زده نیز این معنی گفته اند وبکسر اول وفتح لام در عربی بمعنی بروت وسبل باشد که موی پشت لب است۔

سبنج۔ بروزن شکنج چوب قلبه باشد وآن چوبیست دراز که بر یک سر آن گاوآهن را نصب کنند وسر دیگر آنرا بر یوغ بندند وزمین شدیار کنند ویوغ چوبی ست که بر گردن گاو نهند۔

سبوره۔ بفتح اول بروزن تنوره حیز ومخنث ودبشت پای باشد۔

سبوس۔ بفتح اول وثالث مجهول بروزن مجوس نخاله هر چیزی را گویند عموماً ونخاله وپوست گندم وجو آرد کرده را خصوصاً وبضم اول هم آمده است۔

سبوسه۔ بفتح اول وواو مجهول بروزن بوسه خشکی باشد مانند سبوس که بسبب یبوست مزاج در سر آدمی پیدا می‌شود وآنرا بعربی حزازه گویند بفتح حای بی‌نقطه وزای

نقطه دار و دو ریزهٔ چوب را نیز گویند که از دم اره جدا شود و سبوس آرد گندم و جو را نیز گفته اند و کرمی باشد که در انبار گندم و جو افتد۔

سبو شکستن۔ کنایه از نا امید شدن و نا امید گردیدن و شراب ریختن و منع شراب کردن باشد۔

سبیوش۔ بکسر اول و سکون ثانی و تحتانی بواو کشیده و بشین نقطه دار زده تخم اسبغول ست که بعربی بزر قطونا گویند

بیان سوم

در سین بے نقطه با باے فارسی مشتمل بر
هشتاد و هشت لغت و کنایت

سپار۔ بضم اول بروزن دچار آهن جفت را گویند و آن آهنے باشد سرتیز که زمین با آن شیار کنند و بکسر اول اسباب و مایحتاج و آلات و ادوات خانه باشد از هر نوعی و چرخی را نیز گویند که بدان شیرهٔ انگور گیرند و حوضی که در آن شیرهٔ انگور بیفشارند و آنرا بعربی معصر خوانند و مطلق ظروف و اوانی را گویند عموماً و ظرفے که در آن انگور کرده از جائے بجائی برند خصوصاً و این معانی بضم اول هم آمده است خصوصاً آلات و ادوات خانه و امر بسپردن و فاعل سپردن هم هست

سپاروک۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و ثالث بواو رسیده و بکاف زده بمعنی کبوتر باشد و بعربی حمام گویند

سپاره۔ بکسر اول بروزن اشاره مخفف سی پاره ست و آن یک جزو باشد از سی جزو کلام خدا و بفتح اول سنگی را گویند که فسان سازند یعنی کارد و شمشیر بدان تیز کنند۔

سپاری۔ بکسر اول بروزن شکاری ساق گندم و جو را گویند و آن علفی باشد میان خالی که بخوشهٔ گندم پیوسته است و بمعنی خوشهٔ گندم و جو هم بنظر آمده است و بهندی فوفل باشد و آن چیزیست شبیه به فندق و در هندوستان با برگ که آنرا پان گویند خورند۔

سپاس۔ بکسر اول بروزن قیاس بمعنی حمد و شکر نعمت باشد و بمعنی قبول و منت هم هست چنانکه گویند سپاس دارم یعنی قبول دارم و منت پذیرم و بمعنی لطف و شفقت و مرحمت نیز آمده است۔

سپاسه۔ بکسر اول و فتح رابع منت بر کسی نهادن باشد و بمعنی لطف نمودن و شفقت کردن هم هست۔

سپاسی۔ بکسر اول بروزن قیاسی کنایه از گدا و گدائی کننده باشد۔

سپاسیان۔ بروزن قیاسیان گدایان و گدائی کنندگان باشند و استان اولین پیغمبرے را نیز گویند که بعجم مبعوث شد و او را مه آبادی نامند بکسر سیم و کتاب او را دساتر۔

سپاناخ۔ بکسر اول و ثانی بالف و نون بالف کشیده و بخاے نقطه دار زده بمعنی اسفناخ ست و آن سبزی باشد که در آش و شله پلاو کنند۔

سپاوه۔ بکسر اول و فتح واو بروزن سپایه فر و شکوه و شان و شوکت باشد۔

سپتاک۔ بکسر اول و فوقانی بالف کشیده بروزن تریاک سفید آبی را گویند که زنان بر رو مالند و نقاشان و مصوران بکار برند۔

سپد۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون دال ابجد بمعنی زمین ست که بعربی ارض گویند و نام ملکے هم هست موکل بر زمین و نام ماه دوازدهم باشد از سالهای شمسی و نام روز پنجم ست از ماه های شمسی و درین روز فارسیان عید کنند و جشن سازند بنا بر قاعدهٔ کلیه که نزد ایشان معتبر ست که چون نام ماه و روز موافق آید آن روز را عید کنند و جشن سازند نیک ست باعتقاد ایشان درین روز درخت نشاندن و نو پوشیدن و سپند را نیز گفته اند و آن تخمی باشد که بجهت دفع چشم زخم در آتش کنند۔

سپر - بکسر اول و فتح ثانی و سکون راء قرشت معروفست و بعربی جنه گویند و بمعنی رونده و پامال کننده نیز آمده است و راه رفتن و پامال کردن هم هست یعنی براه رو و پامال کن

سپر آتشین - بکسر ثالث کنایه از آفتاب عالمتاب است

سپر افگندن - کنایه از هزیمت کردن و گریختن و تنزل نمودن و عاجز شدن و ننگ و عار باشد

سپر انداختن - بمعنی سپر افگندن است که کنایه از تنزل و فروتنی نمودن و عاجز شدن و ننگ و عار باشد و بمعنی خوب کردن نیز هست

سپر بر آب افگندن - کنایه از زبون شدن و فروتنی کردن و تنزل و ترک ننگ و نام و عار نمودن باشد

سپرد - بکسر اول [illegible] بر وزن [illegible] و بمعنی سپردن [illegible] و بمعنی گوشه نشینی و تنهائی [illegible] فروتنی و پامال گردیدن و راه رو و روش سلوک باشد و اختیار [illegible] و تمام کردن خوانندگی و سازندگی را نیز گویند و بضم اول و ثانی هم آمده است و اصح این است

سپردن - بکسر اول و ضم ثانی معروفست که چیزی پیش کسی امانت گذاشتن باشد و بمعنی گوشه نشین و قناعت و تسلیم کردن و توکل و تحمل و سلوک و فروتنی نمودن و پامال شدن و پامال کردن هم هست و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی طی کردن و راه رفتن بود و باین معنی بفتح اول و ثانی هم آمده است

سپرده - بفتح اول بر وزن شمرده طی کرده و راه رفته و پامال گردیده و بپای کوفته شده باشد و بکسر اول هم درست است

سپر سیاه - بکسر سین بی نقطه و تحتانی بالف کشیده و بهای زده یکی از نامهای آفتاب است

سپرغم - بفتح غین نقطه دار و سکون میم مطلق گلها و ریاحین را گویند عموما و گلی که آن را ریحان خوانند خصوصا و بفتح ثالث بر وزن اسپرم هم آمده است

سپرک - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون کاف نام علتیست از قسم جوششی که بر روی طفلان و کودکان بهم آید و بسکون ثانی بر وزن خشک بمعنی زریست و آن گیاهی باشد زرد که بدان جامه رنگ کنند و بعربی ورس گویند و باین معنی بفتح ثانی هم آمده است مخفف اسپرک و مصغر سپر باشد

سپرگاو - بکسر ثالث و کاف فارسی بالف کشیده و بواو زده سپری باشد که از پوست گاومیش سازند و آن قسم سپر در هندوستان بسیارست

سپرگی - بکسر اول و فتح ثانی و کاف فارسی بر وزن [illegible] جگری [illegible] و رنج [illegible] و محنت و سختی بود و بفتح اول و ثالث هم گفته اند که بر وزن بزرگی باشد و باین معنی بجای حرف ثانی تحتانی و بجای ثالث زاء نقطه دار هم آمده است [illegible]

سپرلوس - بلام بواو مجهول رسیده و بسین بی نقطه زده خانهٔ سلاطین و پادشاهان را گویند

سپرم - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون میم مخفف سپرغم است که نوعی از ریحان باشد و بسکون ثانی نیز آمده است و بمعنی همیشه جوان هم گفته اند

سپرنگ - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون نون و کاف فارسی مخفف اسپرنگ است و آن قریه باشد از [illegible] سمرقند مشهور باسفرنگ

سپرهم - با ها بر وزن و معنی سپرغم است که ریحان باشد

سپری - بر وزن جگری بمعنی آخر و تمام و انتها و بسر رسیده و تمام شدن و با آخر رسیده باشد و بمعنی پامال و نام چیزی هم هست و تیر تخمار را نیز گویند و آن تیری باشد که بجای پیکان چوب پهنی یا استخوان یا آهن پهنی نصب کنند

سپریس - بکسر اول و تحتانی مجهول بر وزن ادریس مخفف اسپریس است که میدان اسپ دوانی باشد

سپریغ - بفتح اول و سکون آخر که غین نقطه دار باشد بر وزن تحقیق خوشهٔ انگور بسیار دانه را گویند و بمعنی [illegible]

خوشۂ انگوریست کہ ہنوز دانہاے آن کوچک و ریزہ باشد
بمقدار ارزنی و ہنوز سخت و درشت نشدہ باشد و بعضے
بضم اول و فتح ثانی ہم باین معنی و ہم بمعنی خوشۂ خرما و امثال
آن گفتہ اند کہ بر درخت باشد و بمعنی راہ راست ہم آمدہ است

سپس ـ بکسر اول و فتح ثانی و سکون سین بے نقطہ بمعنی
پس و پیشتر و بعد باشد چنانکہ گویند ازین سپس یعنے
پس ازین و بعد ازین ـ

سپسار ـ بکسر اول و سکون ثانی و سین بے نقطہ بروزن
بسیار بمعنی دلال ست کہ بعربی سمسار گویند ـ

سپست ـ بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثالث و فوقانی
مخفف اسپست ست و آن گیاہے باشد بغایت نرم و ملس
کہ چاروا را خوردن آن فربہ سازد و بعربی فصفصہ و بترکی
یونجہ خوانند و بمعنی بدبوی و گندہ و پلید و بوے ناخوش
ہم گفتہ اند و بضم اول و ثانی بوناک و بوے گرفتہ باشد
مانند بوے ماہی و جامۂ نم گرفتہ و بوے قیر کہ آن صمغیست
سیاہ و ظرف مس و برنج بدبوے ـ

سپستان ـ بکسر اول بروزن دبستان میوہ ایست
بمقدار آلوی کوچکے و در درون آن شیرۂ باشد لزج و ہیزم
و آنرا در دواہا بکار برند و معنی آن اطبار الکلبہاست
و بعربی دبق خوانند بدال و باے ابجد و درخت آن را
شجرۃ الدبق گویند گرم و ترست و سرفہ را نافع باشد ـ

سپک ـ بکسر اول و سکون ثانی و کاف زردی را گویند
کہ بر روے غلہ از نشیند و دانہ گندم را پوچ و ضائع گرداند

سپکاد ـ بکسر اول بروزن افتاد بمعنی چکاد ست کہ میان
و بالاے پیشانی و سرکوہ و قلۂ کوہ باشد ـ

سپل ـ بفتح اول و ثانی بروزن اجل سم شتر و
ناخن فیل را گویند ـ

سپنج ـ بروزن شکنج بمعنی مہمان باشد و بمعنی عاریت ہم
گفتہ اند و خانۂ باشد کہ مزارعان و دشتبانان در سر غلہ زار
و فالیز و امثال آن از چوب و علف سازند و آرامگاہ
عاریتی را نیز گویند و چون دنیا را بقائے نیست و حکم مہمان
و خانۂ عاریتی دارد آنرا نیز بطریق استعارہ سراے سپنج خوانند
و بمعنی چراگاہ جانوران ہم ہست کہ دران آب و علف بسیار
باشد و پانزدہ را نیز گویند چہ پانزدہ سہ پنج است ـ

سپنجاب ـ بکسر اول و فتح ثانی و سکون ثالث و جیم بالف
کشیدہ و باے ابجد زدہ نام ولایتے ست کہ کاموس کشانی
کہ رستم او را کشت ضابط آن ولایت بود و باین معنی بحذف
حرف ثانی ہم بنظر آمدہ است ـ

سپند ـ بکسر اول معروف است و آن تخمے باشد کہ جہت
چشم زخم سوزند و نام کوہے ہم ہست و بعربی آن کوہ را
جبل گویند و بتہ نصیحت ـ

سپندار ـ بکسر اول بروزن شکم دار بمعنی شمع باشد کہ
معشوق پروانہ است و نام پسر گشتاسپ و مخفف اسپندار
ہم ہست و آن بودن نیر اعظم باشد در برج حوت ـ

سپندارمذ ـ بضم میم و سکون ذال نقطہ دار بہ معنے
اسفندارمذ ست کہ ماہ دوازدہم از سال شمسی باشد و نام
روز پنجم از ماہہاے شمسی ہم ہست این روز را فارسیان
بنابر قاعدۂ کلیہ کہ پیش ایشان معمول ست کہ چون نام ماہ
با نام روز موافق آید عید کنند درین روز جشن سازند
و عید نمایند نیک ست رخت پوشیدن و درخت نشاندن
درین روز باعتقاد ایشان و بمعنی زمین ہم گفتہ اند و نام
فرشتہ ہم ہست کہ موکل زمین و درختہا و جنگلہاست و
مصالح این ماہ بدو تعلق دارد ـ

سپندان ـ بفتح اول بروزن لوندان خردل فارسی
باشد و آن تخمے ست دوائی و تخم ترہ تیزک را نیز گفتہ اند
و بعربی حب الرشاد خوانند و بکسر اول ہم بنظر آمدہ است ـ

سپندوز ـ بکسر اول بروزن سپردوز بادریسہ و کماج خیمہ را
گویند و آن تختۂ باشد میان سوراخ کہ بر سر ستون خیمہ گذرانند ـ

سپندین۔ بروزن ورم چین بمعنی سپندان ست که خردل فارسی وتخم تره تیزک باشد۔

سپوخت۔ بکسر اول بروزن فروخت ماضی سپوختن است که فروبردن بزور باشد یعنی چیزے را در چیزے بعنف وتعدی وزور فروبرد وبمعنی برآورد هم هست که از برآوردن باشد وباین اعتبار این لغت از اضداد ست وبفتح اول هم آمده است۔

سپوختن۔ بکسر اول وواو مجهول بروزن فروختن بمعنی چیزے را در چیزے بعنف وتعدی وزور فروبردن برآوردن باشد این لغت از اضداد ست وبفتح اول هم آمده است۔

سپوخته۔ بکسر اول وواو مجهول بروزن فروخته بمعنی بزور فروبرده وخلانیده وبرآورده باشد وبفتح اول هم آمده است۔

سپوز۔ بکسر اول وواو مجهول بمعنی سپوخت ست که کنایه از فروبردن وبرآوردن بعنف وزور باشد چیزے را در چیزے وامر باین معنی هم آمده است یعنی فروبر وبخلان وبرآور۔

سپوزد۔ بروزن فروزد یعنی فروبرد وبخلاند ودر اندرون کند وبرآورد وبمعنی تاخیر کند وکارها را بازپس اندازد هم گفته اند۔

سپوزگار۔ باکاف فارسی بالف کشیده وبرای بی نقطه زده کسے را گویند که درکارها تاخیر کند وبازپس اندازد۔

سپهبد۔ بکسر اول وضم بای ابجد سپه سالار وخداوند وصاحب لشکر را گویند چه سپه بمعنی لشکر وبد بمعنی صاحب وخداوند باشد وبعربی اصفهبد خوانند وبعضے گویند سپهبد نامی ست مخصوص پادشاهان طبرستان که دارالملک باشد چنانکه قیصر مخصوص پادشاهان روم وخان مخصوص پادشاهان ترکستان۔

سپهبدان۔ بدال ابجد بروزن نگه کنان نام پرده ایست از موسیقی۔

سپهر۔ بکسر اول وثانی وسکون ها وزای قرشت معروفست که آسمان باشد وبعربی سما خوانند۔

سپهرار۔ بروزن گرفتار کره آتش را گویند وآن بالای کره هواست وکره اثیر همان ست۔

سپهرم۔ بروزن سپرغم نام یکے از پهلوانان توران است از خویشان افراسیاب که در جنگ دوازده رخ بر دست هجیر بن گودرز کشته شد۔

سپهره بند۔ بابای ابجد بروزن ستیزه مند طلسم جادو را گویند۔

سپی۔ بفتح اول بروزن صبی مخفف سفید باشد وبعربی بیاض گویند وبکسر اول هم آمده است۔

سپیتاک۔ بفتح اول وتحتانی مجهول وفوقانی بالف کشیده وبکاف زده بروزن ومعنی سفیداب است که زنان برروے مالند ونقاشان ومصوران هم بکار برند وبکسر اول نیز آمده است ومخفف سفیداک هم هست وآن بوته ایست که بعربی کرمة البیضا خوانند۔

سپیچه۔ بضم اول وتحتانی مجهول بروزن کلیچه چیزے باشد که بر روے خم شراب وسرکه مانند نان بسته شود وبکسر اول وفتح اول هم آمده است۔

سپید۔ بروزن ومعنی سفید ست وبعربی بیاض خوانند ونام قلعه وحصارے باشد از توران که سهراب ابن رستم گرفت ونام دیوی که رستم کشت ونام رودخانه هم هست۔

سپیدار۔ مخفف سفیدار ست وآن از جمله درختهای بے ثمر است ونوعے از بید باشد۔

سپیدان۔ بروزن کلیدان نام قلعه سنگوان باشد که جمشید در فارس ساخته است۔

سپیدبا۔ بابای ابجد بالف کشیده بمعنی آش ماست است که ماست با باشد چه با بمعنی آش ست۔

سپیدپا۔ بابای فارسی بالف کشیده بمعنی مبارک قدم وخجسته پی باشد برخلاف سبزپا که نامبارک قدم را گویند۔

سپید بالا۔ بابای ابجد ولام هردو بالف کشیده کنایه از صبح اول ست که صبح کاذب باشد۔

سپیدبر - بفتح باے ابجد بر وزن سفیدگر فصل تابستان را گویند -
سپیدپر - با باے فارسی بر وزن سفیدگر بمعنی پشه باشد و بعربی بق خوانند -
سپیدبرگ - بفتح باے ابجد و سکون راے قرشت و کاف فارسی نام گیاهیست که آنرا بعربی بقلهٔ یمانیه گویند -
سپیدپهنا - کنایه از صبح دوم ست که صبح صادق باشد -
سپیدتاک - با فوقانی بالف کشیده و کاف زده بوته ایست که آنرا بعربی کرمة البیضا خوانند و میوهٔ آن سرخ می باشد و بخوشهٔ انگور میماند و بدان پوست را دباغت کنند و آنرا خسرودار دگویند -
سپیدخار - با خاے نقطه دار بالف کشیده و براے بی نقطه زده دارو ئیست که در کوهها و مرغزارها بهم میرسد و آنرا بعربی شوکة البیضا خوانند -
سپیددار - با دال ابجد بالف کشیده و براے قرشت زده درختیست بسیار خوش قد و قامت و خوش برگ و از جملهٔ بهشت بیدست و میوه و ثمر ندارد و گویند میان این درخت و نخل خرما مخالفتست و در یک مکان سبز نشوند -
سپیددست - بفتح دال ابجد و سکون سین و تاے قرشت بمعنی جوانمرد و سخی و صاحب همت و نجیب و مبارک باشد و کنایه از موسیٰ علیه السّلام هم هست -
سپیدرود - بضم راے قرشت و سکون واو و دال ابجد نام رودخانه ایست از آذربایجان که بر دیلمان و گیلان گذرد -
سپیدروی - بر وزن سفیدموے قلعی را گویند و آن جوهریست که ظروف مس را بدان سفید کنند و کنایه از روشن روے و سرخروے و نیکبخت هم هست -
سپیدشدن - کنایه از ظاهر شدن و آشکارا گشتن باشد -
سپیدکار - با کاف بالف کشیده و براے قرشت زده کنایه از مردم نیکوکار و صالح و نیکوکردار و جوانمرد باشد -
سپیدمرود - بفتح میم و سکون راے قرشت و دال ابجد ... رستنی باشد مانند بستان افروز که ساق آن سفید و برگش سبز باشد -
سپیدنامه - با نون بالف کشیده و فتح میم کنایه از مردم صالح و پرهیزگار و رستگار باشد -
سپیده - بر وزن سفیده پهنای روشنی صبح صادق را گویند و سفیده آبی که زنان بر روے مالند و آن اقسام میباشد بهترین آن آنست که شاخ گوزن را بسوزانند تا سفید شود و بکوبند و ببیزند و با ماست خمیر کنند و خشک سازند و بعد از آن بسایند و بر روے مالند -
سپیده دم - بفتح دال ابجد و سکون میم سحرگاه و دم صبح صادق باشد و بضم دال ابجد مرغ مرد را گویند و آن گیاهیست شبیه به بستان افروز و ساقش سفید می باشد -
سپی دیو - بمعنی دیو سپیدست که رستم در مازندران اش کشت چه سپی بمعنی سفید باشد -
سپیرک - بفتح اول بر وزن فقیرک جانوری باشد سرخ رنگ و پردار که پیوسته در حمامها می باشد -
سپیره - بفتح اول بر وزن پیره و بمعنی سپیرک ست که جانورے باشد پردار و سرخ رنگ و بیشتر در حمامها و جاهاے نمناک مسکون میشود -
سپیل - بر وزن اصیل آواز و نواے مرغان را گویند و بعربی صفیر خوانند -

بیان چهارم

در سین بے نقطه با تاے قرشت مشتمل بر هفتاد و پنج لغت و کنایت.

ستا - بکسر اول و ثانی بالف کشیده بمعنی ستایش و ستودن ست که از دعا و ثنا و شکر نعمت باشد و ستاینده و ستایش کننده را نیز گویند و باین معنی بدون ترکیب در آخر کلمات گفته نمی شود چون آفتاب ستا و خود ستا و امر باین معنی هم هست یعنی ستایش کن و لبستامی و نوعی از جاد ربا ...

که آنرا شامیانه و سایبان هم میگویند و نام لحنی ست از موسیقی
و طنبوره و سازی را گویند که آنرا سه تار باشد و سه
پیاله شراب را نیز گویند که بموجب قرار داد حکما هر بهار باید خورد
تا معده را از اخلاط بشوید و غسل دهد و آنرا بعربی ثلاثه
غساله گویند و بمعنی سه توی و سه لای باشد و عددیست
معلوم و بازی سوم نرد باشد و سه تای بمعنی ساز و ثلاثه
غساله و سه تو و سه لای و عدد معلوم را منفصل باید نوشت
که اگر متصل بنویسند بی املا خواهد بود و بفتح اول بمعنی استا
که تفسیر ژند یا ژند باشد و آن کتاب مغانست در احکام
آتش پرستی از تصنیفات زردشت و باین معنی بضم
اول هم گفته اند۔

ستاخ۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده و بجای نقطه دار
زده شاخ درخت نوچهٔ نازک را گویند که از شاخ دیگر بجهد
و بعضی گویند شاخ درختیست که در شاخ دیگر بپیچد۔

ستاد۔ بکسر اول بر وزن فتاد مخفف ایستاد باشد که
برپای بودن ست و مخفف ستاند هم هست که از گرفتن
باشد و باین معنی بفتح اول هم آمده است۔

ستاذاب۔ بکسر اول و ثانی و ذال معجمه بالف کشیده
و بیای ابجد زده بالا رفتن آب را گویند از جائی و بمعنی
چکیدن آب هم بنظر آمده است۔

ستادن۔ بکسر اول بر وزن فتادن بمعنی ایستادن
باشد و بمعنی چیزی گرفتن هم هست که ستدن باشد و باین
معنی بفتح اول هم آمده ست۔

ستار۔ بفتح اول بر وزن قطار مخفف ستاره باشد که
بعربی کوکب خوانند و خیمه را نیز گویند که بجهت منع مگس و
پشه زنند و آنرا درین زمان پشه دان گویند و بمعنی اول بکسر
اول هم آمده است و این صحیح ست و ساز و طنبور را هم میگویند۔

ستاره۔ بفتح اول بر وزن شراره نوعی از چادر باشد که
آنرا شامیانه خوانند و خیمه را نیز گویند که از پارچه بسیار نازک
دوزند بجهت منع مگس و پشه و آنرا درین زمان پشه دان
خوانند و بمعنی اول بکسر اول هم آمده است که بر وزن اشاره
باشد و بکسر اول طنبوره و سازی را گویند که سه تار داشته باشد
و باین معنی منفصل باید نوشت و کوکب را نیز گویند و افزار
جدول کشان را هم ستاره میگویند و آن چیزیست راست
و تنگ و پهن بعرض دو انگشت یا کمتر از فولاد یا چوب یا استخوان
و امثال آن سازند و بعربی مسطر خوانند و بمعنی کوکب
و مسطر بفتح دال هم گفته اند و بازی سوم نرد را نیز
گویند که سه تا باشد و بمعنی رایت و علم هم آمده است و
آستان در خانه را هم میگویند۔

ستارهٔ زمین۔ کنایه از سنگ طلق باشد و آن سنگیست
مانند آئینه براق و شفاف که پرده پرده از روی هم برمیخیزد۔

ستاره شمر۔ بضم شین نقطه دار منجم و ستاره شناس را گویند۔

ستاره شمردن۔ کنایه از بیدار بودن و شب
زنده داری باشد۔

ستاره شناس۔ بمعنی ستاره شمرست که منجم باشد۔

ستارهٔ قلندران۔ کنایه از آفتاب عالمتابست۔

ستاغ۔ بکسر اول بر وزن چراغ بمعنی کرهٔ اسپ شیرخواره
باشد و کرهٔ اسپ را نیز گویند که هنوز او را زین بر پشت
ننهاده باشند و مطلق اسپ را نیز گویند اعم از آنکه کره باشد
یا غیر کره و بمعنی اسپ نزاینده و آدم نازاینده هم هست
که بفارسی سترون و بعربی عقیمه گویند و شتران شیرده
و شتران بسیار شیر را نیز ستاغ میگویند و بمعنی سرون هم
آمده است که شاخ گاو و گوسفند و سرین و کفل باشد۔

ستاک۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده
هر شاخ نورستهٔ تازه و نازک را گویند که از بیخ درخت بجهد مطلقا
و شاخ نازک و تازهٔ درخت تاک یعنی درخت انگور باشد
گویند خصوصاً و آنرا بسبب ترشی مزگی میخورند و بمعنی مطلق
شاخ درخت را گفته اند خواه تازه باشد خواه غیر تازه

و شین نقطه دار هم آمده است و درست است چه در فارسی سین و شین بهم تبدیل می یابند۔

ستام۔ بکسر اول بر وزن لگام ساخت و یراق زین اسپ را گویند مطلقاً و بمعنی لگام و سرافسار مطلا بزر و نقره هم آمده است و آستان درخانه را نیز گویند۔

ستان۔ بکسر اول بر وزن نشان بر پشت خوابیده را گویند و جای انبوهی و بسیاری چیزها باشد همچو گلستان و قیستان و هندوستان و امثال آن و باین معنی بدون ترکیب گفته نمیشود و بمعنی بی صبر و بی طاقت نیز آمده است و مخفف آستان هم هست که جای کفش کندن است در خانها و بفتح اول ستاننده را گویند که چیزی گیرنده باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بستان و بگیر۔

ستانه۔ بر وزن فسانه بمعنی آستانه است که جای کفش کندن باشد۔

ستاوند۔ بفتح اول بر وزن دماوند رواق و بالاخانه باشد که پیش آن مانند ایوان گشوده بود و صفهٔ بلند بزرگ را نیز گویند و صفه را هم گفته اند که سقف آنرا بیک ستون بر افراشته باشند و بضم اول نیز آمده است۔

ستاوه۔ بفتح اول بر وزن کجاوه بمعنی مکر و فریب و حیله و خدعه باشد و بکسر اول هم گفته اند۔

ستاره۔ بکسر اول بر وزن سیاه مخفف ستاره باشد که بعربی کوکب گویند و بمعنی نقره و سیم قلب و ناسره هم آمده است و نام پرده هم هست از موسیقی۔

ستایش۔ بکسر اول بر وزن فزایش دعا و ثنا و شکر نعمت و مدح و نیکوئی گفتن و ستودن و آفرین باشد۔

ستایشگاه۔ شریطه و مخلص شعر را گویند یعنی بیتی که قصیده یا قطعه یا مثنوی بدان تمام شود۔

ستبر۔ بکسر اول بر وزن و معنی سطبر است که گنده و کلفت و خلیظ باشد و سطبر با طای حطی معرب آنست۔

ستبرنای۔ با نون بالف کشیده و تحتانی زده کنایه از سطبری و غلیظی و کلفتی و بزرگی چیزی را گویند و آنرا بعربی ضخمه خوانند۔

ستخر۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون خای نقطه دار و رای بی نقطه مخفف استخر است که تالاب و آبگیر باشد و نام قلعه ایست مشهور در فارس که جمشید ساخته است و چون در آن تالاب بزرگی هست بنا بر آن بدان نام خوانند و سطخر معرب آنست۔

ستخه۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون ثالث و سین بی نقطه مفتوح بمعنی غربال باشد که بدان چیزها بیزند و بعربی الهال گویند۔

ستخوان۔ بضم اول و ثانی مخفف استخوان است و بتازی عظم گویند۔

ستخیز۔ بفتح اول بر وزن لبریز مخفف رستخیز است که محشر و قیامت باشد۔

ستر۔ بفتح اول بر وزن سفر مخفف استر است که بعربی بغل گویند۔

ستردن۔ بکسر اول بر وزن فشردن بمعنی پاک کردن و تراشیدن مو باشد و بضم اول و ثانی هم گفته اند۔

سترسا۔ بفتح اول بر وزن فلک سا بمعنی حس باشد و جمع آن حواس است و سترسائی بمعنی حسی یعنی آنچه بنظر و حس در آید۔

سترگ۔ بضم اول و ثانی بر وزن بزرگ مردم بغایت بزرگ جثه و قوی هیکل و درشت را گویند و ستیزه کار و تند و خشمناک را نیز گفته اند و مردم لجوج و بی آزرم را هم می گویند و بفتح اول و کسر اول هم آمده است۔

سترکا۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف بالف کشیده و صمغی است سرخ بسیاهی مائل و بعضی گویند صمغ درختی رومی است و آن درختیست که مقل مکی میوهٔ آنست و بعضی

بیند و گویند که صمغ درخت زیتون است و آن گرم و خشک است
در دوم ملین قوی باشد.

سترکش - بضم اول و ثانی و کسر کاف و سکون شین نقطه دار
بمعنی بی شگفتی و ملال باشد که در مقابل شگفتن و جمال است

سترنگ - بفتح اول بروزن بدرنگ مردم گیا باشد و آن
رستنی و نباتی است شبیه بآدمی و در زمین چین روید گویند
نگونسار بود چنانکه ریشه اش بمنزله موی سر آدمی باشد نر و ماده
دست در گردن هم کرده و پایها در یکدیگر محکم ساخته و نر را پای
راست بر پای چپ ماده افتاده است و ماده را بالعکس آن و
هر کس آنرا بکند باندک روزی بمیرد و حاصل کردن آن باین
نوع است که اطراف آنرا خالی کنند چنانکه باندک قوتی کنده شود
پس ریسمانی آورند و یک سر ریسمان را بران و سر دیگر را بر گردن
سگی بندند و جانوری شکاری در پیش سگ سر دهند تا سگ
بجانب شکار بدود و آن از بیخ کنده شود و آنرا بعربی
یبروح الصنم خوانند و بازیی هم است مشهور و معروف و چون
در آن بازی صورت پادشاه و وزیر هر دو را از چوب ساخته اند
باین اعتبار سترنگ نام نهاده اند و معرب آن شطرنج است
و اکنون بتعریب اشتهار دارد.

سترک - بفتح اول بروزن تترک مردم بی مایه و بیکاره
و بدخو و خشمناک و دزد پیشه و هرزه گوی را گویند.

سترون - بفتح اول و واو بروزن قلمزن زن نازاینده
و عقیمه را گویند و معنی ترکیبی این لغت استر مانندست چه ستر
بمعنی استر و ون بمعنی شبه و مانند باشد و چون استر نمی زاید
او را باین اعتبار برین نام خوانده اند و زنی را نیز گویند که
بیش از یک فرزند نزائیده باشد و باول و ثانی مضموم هم آمده است

ستل - بفتح اول و ثانی بروزن کفل بمعنی کتک زدن و
آزار دادن باشد و بکسر اول آبگیر و تالاب و استخر را گویند.

ستم - بکسر اول بروزن شکم معروف است که تعدی و آزار باشد
و بمعنی دیه و دانست نیز گفته اند و بعربی عمداً خوانند.

ستم آباد - کنایه از دنیاست که در آنجا ظلم و تعدی بسیار
واقع شود و کنایه از دنیا هم هست.

ستم پرور - بفتح بای فارسی کنایه از ظالم و ظلم کننده و
ظلم روادارنده باشد.

ستن آوند - بضم اول و ثانی و سکون نون و همزه ممدوده
و فتح واو و نون و دال ابجد هر دو ساکن صفه و ایوان خانه را
گویند که بیک ستون برپای باشد و بکسر اول نیز گفته اند.

ستنبه - بکسر اول بروزن شکنبه مردم درشت و قوی هیکل
و دلیر را گویند و صورتی را نیز گفته اند که از غایت کراهت
و زشتی طبع از دیدنش رمان و هراسان باشد و بمعنی کابوس
نیز آمده و آن سنگینی باشد که مردم را در خواب زیر گیرد و بمعنی
سخن ناشنو و ستیهنده و ستیزه کننده را نیز گویند.

ستنج - بکسر اول بروزن شکنج چوبی را گویند که در زیر آن
غلطکها نصب کنند و آنرا بر گردن گاو نهند و بر بالای غله
که از کاه جدا نشده باشد بگردانند تا غله از کاه جدا گردد و بمعنی
ذخیره و پس انداز هم آمده است و جمع کردن مال و بهم
رسانیدن اسباب و سامان را نیز گفته اند و بفتح اول و
ثانی هم درست است.

ستخیز - بفتح اول و خای نقطه دار و تحتانی مجهول رسیده
بروزن سحرخیز بمعنی رستاخیز است که قیامت و حشر و نشر باشد

ستو - بکسر اول و ثانی بواو مجهول رسیده طنبوره را
گویند که سه تار داشته باشد و زر قلب و کش را نیز گفته اند
یعنی درون آن مس یا آهن و بیرون آن نقره یا طلا باشد
و معرب آن ستوق باشد.

ستوا - بفتح اول و سکون ثانی و واو بالف کشیده
نام بتی است که از سنگ تراشیده اند بشکل پیرزنی در موضع
بامیان قریب به خنگ بت و سرخ بت بوده و آنرا نسرم بود
بهدم می گویند.

ستوار - بضم اول بروزن گلزار مخفف استوار است

ربمعنی مضبوط و محکم باشد و بمعنی امین و معتمد هم هست و باور کردن و تصدیق نمودن را نیز گویند و بضم اول و ثانی هم آمده است۔

ستوان۔ بضم اول بر وزن بهتان بمعنی ستوار است که مضبوط و محکم و معتمد و امین و باور داشتن باشد۔

ستودان۔ بضم اول بر وزن جوودان عمارتی را گویند که بر سر قبر آتش پرستان سازند و بمعنی گورستان هم آمده است و دخمه را نیز گویند یعنی جائی که مرده را در آنجا گذارند و بفتح اول هم آمده است۔

ستودن۔ بکسر اول بر وزن فزودن بمعنی وصف نمودن و ستایش کردن باشد و بضم اول هم آمده است و اصح این است۔

ستوده۔ بکسر اول بر وزن فزوده بمعنی مدح کرده شده باشد یعنی کسیکه او را مدح کنند و نیکوئی او را گویند۔

ستور۔ بضم اول بر وزن حضور هر جانور چارپائے را گویند عموماً و اسپ و اشتر و خر را خصوصاً۔

ستوردن۔ بکسر اول بمعنی ستردن است که تراشیدن و حک نمودن و پاک کردن باشد و بضم اول هم آمده است۔

ستوسه۔ بفتح اول و سین بے نقطه بر وزن کبوتر هوائی باشد یا صدائی که بی اختیار از راه دماغ بجهد و آنرا بعربی عطسه خوانند۔

ستوسه۔ بفتح اول و سین بی نقطه بر وزن دبوسه بمعنی ستوسر است که عطسه باشد۔

ستونه۔ بکسر اول و فتح نون بر وزن چگونه حمله کردن شاهین و بحری و مانند آن نمودن باز و باشه و امثال آن باشد بجانب باولی و باولی جانوری را گویند که بعضی از پر و بال او کنده باشند و در پیش باز و شاهین نو رسانیده و تازه شکار در آورده سر دهند تا باسانی بگیرد و بمعنی گریز و گریختن هم آمده است و بعربی فرار گویند و موجه آب را نیز گفته اند۔

ستوه۔ بضم اول بر وزن گروه بمعنی ملول و عاجز شده و بازمانده و به تنگ آمده و افسرده باشد۔

سته۔ بفتح اول و تشدید ثانی و خفائے ہا بمعنی انگور باشد که بعربی عنب گویند و هر چیزے را نیز گفته اند که شب بر آن گذشته باشد و شب مانده شده باشد و باین دو معنی بتخفیف ثانی هم آمده است و سرکه را نیز گویند که در مقابل دوشابست و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی رنجور و ضعیف و ناتوان باشد و بضم اول و ثانی مخفف ستوه است که بمعنی ملول و به تنگ آمده و عاجز شده باشد و بکسر اول و ثانی بمعنی لجاجت و ستیزه کردن و ضعیف و ناتوان را هم گفته اند۔

ستها۔ بفتح اول و ثانی و ہائے بالف کشیده بلغت زند و پازند بمعنی دنیا و روزگار است۔

ستهبد۔ بکسر اول و ثانی و فتح ثالث و سکون دال ابجد یعنی ستیزه و تهدید و آواز بلند سازد و عربده کند۔

ستهی۔ بکسر اول و ثانی و ثالث بتحتانی کشیده یعنی ستیزه کنی و آواز بلند سازی۔

ستی۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده فولاد و آهن را گویند و نوعے از نیزه و سنان هم هست و بزبان هندی نام زنی را گویند که خود را با شوهر خود که مرده باشد در آتش اندازد و بسوزد۔

ستیا۔ بفتح اول و ثانی و تحتانی بالف کشیده بلغت زند و پازند بمعنی ستهاست که دنیا و روزگار باشد۔

ستیخ۔ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و خائے نقطه دار هر چیز بلند و راست را گویند همچون ستون و قامت مردم و بمعنی راستی و بلندی هم گفته اند و راست ایستاده و سر کوه و قله کوه را نیز می گویند۔

ستیر۔ با تحتانی مجهول بر وزن دلیر بمعنی سیر است که یک حصه از چهل حصه من باشد و آن بوزن تبریز پانزده مثقال است چه یک من تبریز ششصد مثقال بود و هر مثقالی شش دانگ و بعضی گویند ستیر شش درهم و نیم باشد

ستیز۔ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و زائے

نقطه دار بمعنی جنگ و خصومت و ستیزه و سرکشی و لجاجت و خشم و کین و عناد و غضب و تمنا به گاری باشد و بمعنی ستیهنده هم گفته اند و امر بابن معنی هم هست۔

ستیزه۔ با اول و ثانی مکسور و فتح زاے نقطه دار بمعنی ستیز است که جنگ و خصومت و لجاجت و قهر و کین باشد و بمعنی تکلم و تعدی هم آمده است و با زاے فارسی بمعنی چله باشد و آن ریسمانے ست که از پهنای کارجولاهگان پیدا آید۔

ستیغ۔ با تحتانی مجهول بر وزن دریغ بمعنی ستیخ است که چیزے راست و راست ایستاده و بلند باشد همچو ستون و نیزه و امثال آن و بلندی سر کوه و قله کوه را نیز گفته اند و آسمان را هم میگویند و بمعنی ستیزندگی و لجاجت هم هست۔

ستیم۔ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و میم خون و چرک و ریمے باشد که در جراحت جمع شود و تا نشتر نزنند بر نیاید و جراحت سرما خورده و آماس کرده را نیز گویند و آنرا اگر نگشایند و بعضے خون فاسدے را گفته اند که در عضوی هم رسد که اگر دفع نکنند چرک و ریم گردد و آن عضو را مجروح سازد۔

ستیهد۔ با ها بر وزن ستیزد ماضی ستیهیدن است یعنی جنگ و فریاد و شور و غوغا کند۔

ستیهش۔ بکسر ها و سکون شین نقطه دار بمعنی لجاجت و ستیزندگی باشد۔

ستیهندگی۔ بر وزن فریبندگی بمعنی ستیزه است که لجاجت و جنگ و سرکشی و نافرمانی باشد۔

ستیهنده۔ بر وزن فریبنده نافرمان و سخن ناشنو و ستیزه کننده و فریاد زننده را گویند۔

ستیهیدن۔ بر وزن شکیبیدن بمعنی ستیزه کردن و سخن ناشنودن و نافرمانی نمودن و فریاد و شور و لجاجت کردن باشد۔

بیان پنجم

در سین بی نقطه با جیم مشتمل بر سیزده لغت و کنایت

سج۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رخساره باشد و با تشدید ثانی در عربی گِل بریواد مالیدن و ضم شدن چیزے غلیظ باشد و بضم اول سرین و کفل را گویند۔

سجا۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده عنوان کتابے نامه را گویند و در عربی بمعنی دوام و سکون باشد۔

سجادهٔ نان۔ کنایه از سفره و دستارخوان باشد۔

سجاکند۔ بفتح اول و کاف بر وزن زراوند کسی را گویند که مکمل و مسلح شده باشد۔

سجام۔ بر وزن عوام سرماے سخت را گویند و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است۔

سجانیدن۔ بفتح اول بر وزن رمانیدن بمعنی سرد کردن چیزها ے گرم باشد و بکسر اول نیز درست است و باین معنی سجانیدن هم بنظر آمده است که بجای نون اول یاے حطی باشد۔

سجانیده۔ بر وزن دوانیده کسی را یا چیزے را گویند که بسبب سرماے سخت از حال خود گشته باشد۔

سجاهر۔ بفتح اول و ها بر وزن سراسر بمعنی قرین و شبیه و نظیر و مانند باشد۔

سجد۔ بفتح اول و ثانی بر وزن نمد سرمای سخت را گویند و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است۔

سجک۔ بفتح اول و ضم ثانی و سکون کاف بمعنی جستن نفس گلو باشد و بعربی فواق گویند و شیردا است در هم سینه یا کشبت را ریزه کرده در آن ریخته باشند و آنرا دوغ نیز گویند و با جیم فارسی هم آمده است۔

سجلاط۔ بفتح اول و ضم ثانی و لام بالف کشیده و بطای حطی زده بلغت یونانی یاسمین را گویند که یاسمن زرد و یاسمن سفید باشد و بکسر اول هم گفته اند۔

سجن۔ بفتح اول بر وزن چمن بمعنی سجد است که سرماے سخت باشد و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است۔

سجیدن۔ بر وزن دویدن سرماے سخت شدن را گویند

بیان ششم

در سین بے نقطہ با حاے بے نقطہ
مشتمل بر چہار لغت و کنایت

سحر بنان - بکسر اول و سکون ثانی و راے قرشت و فتح باے ابجد و نون بالف کشیدہ و بنون دیگر زدہ کنایہ از خوشنویس باشد و بکسر راے قرشت کنایہ از خط خوش نویس [illegible]

سحر حلال - بکسر ثالث و فتح حاے بی نقطہ و لام بالف کشیدہ و بلام دیگر زدہ کنایہ از سخنان فصیح و بلیغ باشد و نام کتاب ملا اہلی شیرازی ہم ہست۔

سحرور - بفتح اول بروزن فغفور نوعی از مرغ صحرائیست۔

سحیلس - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیدہ و کسر لام و سکون سین بے نقطہ بلغت سریانی گیاہے باشد خوشبوے و بعربی اذخر گویند۔

بیان ہفتم

در سین بے نقطہ با خاے نقطہ دار
مشتمل بر بست و سہ لغت و کنایت

سخ - بضم اول و سکون ثانی بمعنی خوب و نیک و خوش و خوشی باشد و بفتح اول بمعنی شوخ ست کہ چرک بدن و جامہ باشد و بعربی وسخ گویند۔

سخاخ - بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بخاے نقطہ دار زدہ زمین نرم را گویند۔

سخت - بفتح اول بروزن بخت بمعنی بخیل و رذیل و مردم گرفتہ و خسیس باشد و فراوان و بسیار و غایت و نہایت و چسپیدہ و درشت و تنگ و دشوار را نیز گویند و بمعنی محکم ہم ہست کہ نقیض نرم و سست ست و ماضی کشیدن و وزن کردن و سنجیدن باشد یعنی کشید و وزن کرد و سنجید و باین معنی بضم اول ہم آمدہ است۔

سختانہ - بروزن استانہ سخن سخت و درشت را گویند۔

سخت بازو - بباے ابجد بالف کشیدہ و زاے ہوز بواو رسیدہ کنایہ از مردم قوی ہیکل و توانا و صاحب قوت باشد۔

سخت لگام - بکسر لام و کاف فارسی بالف کشیدہ و بمیم زدہ اسپ سرکش را گویند و کنایہ از مردم گردن کش باشد یعنی کسانیکہ سر اطاعت فرو نیاورند۔

سختو - بضم اول بروزن برگو رودہ گوسفند را گویند کہ آنرا با گوشت و برنج و مصالح پر کردہ بروغن بریان کردہ باشند و کنایہ از آلت تناسل ہم ہست کہ قضیب باشد۔

سختہ - بفتح اول بروزن اختہ بمعنی سنجیدہ و بوزن درآمدہ و وزن کردہ باشد و بضم اول ہم گفتہ اند۔

سختی دیوار وہر - کنایہ از آفتاب عالمتاب ہست و کنایہ از حوادث روزگار ہم ہست۔

سخج - بکسر اول و فتح ثانی و سکون جیم علتی باشد کہ آنرا تنگی نفس گویند و با جیم فارسی ہم آمدہ است۔

سخرہ - بضم اول بروزن مہرہ بمعنی بیگار ست کہ کار بے مزد کردن باشد و بمعنی زبون و زیردست ہم آمدہ است و در عربی بمعنی مسخرگی و استہزا باشد۔

سخش - بفتح اول بروزن رخش کہنہ پوستین و کہنہ جامہ و کہنہ کلاہ و امثال اینہا را گویند و باین معنی با شین نقطہ دار ہم آمدہ است۔

سخلات - بفتح اول و سکون آخر کہ فوقانی باشد بروزن اخلاط گل یاسمین را گویند کہ یاسمن سفید و کبود باشد۔

سخن - بضم اول و ثانی معروفست و بعربی کلام گویند و بضم اول و فتح ثانی و بفتح اول و ضم ثانی و بفتح اول و ثانی ہم آمدہ است۔

سخن جور - بکسر نون و فتح جیم و سکون واو و راے قرشت کنایہ از سخن بے لطافت و دل شکن باشد۔

سخن دلفروش - کنایہ از سخن خوب فصیح و موعظہ باشد و سخن دلفروز ہم بنظر آمدہ است کہ بجای شین نقطہ دار

زاے نقطه دار باشد۔

سخن زمهریر ۔ کنایه از سخن بیمزه و خنک و فسرده باشد۔

سخن زن ۔ بفتح زاے نقطه دار و سکون نون کنایه از شاعر و قصه خوان و سخن گذار باشد و کنایه از مردم افرا کننده و سخن فهم نیز هست۔

سخن سنج ۔ بمعنی سخن زن ست که کنایه از شاعر و قصه خوان باشد و مردم فهمیده و سخن فهم را نیز گویند۔

سخن سنگ ۔ بکسر ثالث کنایه از سخنی ست که بر گوش گران آید۔

سخون ۔ بفتح اول و ضم ثانی و واو و نون هر دو ساکن بمعنی سخن ست که کلام باشد۔

سخیر ۔ بر وزن فقیر دوائی ست تلخ طبیعتش گرم و خشک ست و مقوی معده هم هست و سدهٔ جگر بگشاید۔

سخینوس ۔ بفتح اول و ثانی به تحتانی رسیده و نون بواو کشیده و بسین بے نقطه زده بلغت یونانی گیاهیست که آنرا اخلال ماموتی گویند و بعربی اذخر خوانند و به معنی ... هم بنظر آمده است۔

بیان هشتم

در سین بے نقطه با دال بے نقطه مشتمل بر پانزده لغت و کنایت

سدا ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده آوازے را گویند که در کوه و گنبد و حمام و امثال آن پیچد و معرب آن صدا ست[1]۔

سداب ۔ بضم اول بر وزن گلاب گیاهے باشد دوائی مانند پودنه خوردن آن دفع قوت باه و مباشرت مردان و اسقاط حمل زنان کند و بمعنی قوت و قدرت و توانائی هم آمده است و آنرا بعربی فیجن بر وزن الکن خوانند۔

سدانیه ۔ بفتح اول بر وزن علانیه نام قریه است از قراے بلخ که از زمان منوچهر تا زمان اسلام از موقوفات نوبهار بلخ بوده و تولیت آن به هر کس که متعلق بوده او را برمکی نامیده اند۔

سداهرا ۔ بفتح اول و هاے هوز و ثانی و راے قرشت هر دو بالف کشیده نام مرغیست که بغیر از لاهور بجای دیگر نمی باشد۔

سدپایه ۔ با باے فارسی بر وزن همسایه هزار پا را گویند و آن خزنده ایست زرد که در گوش رود۔

سدر ۔ بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت کنار را گویند و آن میوه ایست معروف شبیه آلوچه و در هندوستان بسیار ست و بعضے درخت کنار را گفته اند گرم و خشک ست و قابض گویند صمغ درخت آن موے را سرخ گرداند و بعضے گویند عربی ست۔

سدره نشینان ۔ کنایه از ملائکه مقرب ست۔

سدکام ۔ بکاف بالف کشیده بر وزن بدنام از کسے چیزے طلب کردن باشد از روے اضطرار و ضرورت۔

سدگاه ۔ بر وزن و معنی درگاه باشد۔

سدکیس ۔ با کاف و تحتانی مجهول بر وزن تقدیس قوس قزح را گویند و حرف آخر نقطه دار هم آمده است که سدکیش باشد۔

سدوس ۔ بفتح اول بر وزن مجوس بمعنی نیله است که عصارهٔ نیل باشد و آن چیزیست که بدان چیزها رنگ کنند۔

سدوم ۔ بفتح اول بر وزن سموم نام قاضی شهر لوط است و او فتوی بلواطت داده بود و نام قریه ایست از قراے لوط و در آن میاه و اشجار بسیار بوده و درین زمان مقلوب است و در زمین آن هیچ گیاه نروید و زمینش سیاه باشد و مفروش بسنگهاے سیاه گویند آن سنگها ست که بر قوم لوط باریده بوده است و حاکم ظالم را نیز گفته اند و بضم اول نام دار السیاسة بهرام گور بوده و چون عدالتخانه

---

[1] مصنف لفظ سدا بسین مهمله بمعنی آواز گنبد وغیره آورده و گفته که معرب آن صدا بصاد مهمله است حالانکه سدا با سین مهمله باین معنی در هیچ کتب موجوده یافته نشده۔

می نشست بار اول نظرش بهر که می افتاد اعرابی کشته آمد روزی اعرابی را دید و حکم کشتن او کرد اعرابی پرسید سبب کشتن من چیست گفت دیدن تو مرا نامبارک ست اعرابی درخنده شد و گفت الحال دیدن تو مرا شوم و نامبارک باشد بهرام ازین گفتگو متاثر شده و برطرف کرد۔

سده۔ بفتح اول و ثانی بمعنی آتش شعله کشنده و آتش شعله بلند باشد و نام قریه ایست از قرای صفاهان و نام روز دهم بهمن ماه است و درین روز فارسیان عید کنند و جشن سازند و آتش بسیار افروزند و ملوک و سلاطین ایشان مرغان و جانوران صحرائی را گرفته دستهای گیاه بر پای ایشان بسته آتش در ان گیاه زنند و رها کنند تا در هوا بپرند و در صحرا روند و همچنین آتش در کوه و صحرا ازنند گویند وضع این جشن کیومرث بوده و باعث برین آنست که کیومرث را صد فرزند از اناث و ذکور بود چون بحد رشد و تمیز رسیدند در شب این روز جشن ساخت و همه را کدخدا کرد و فرمود که آتش بسیار برافروختند بدان سبب آنرا سده می گویند و بعضی مخترع این جشن هوشنگ بن سیامک را میدانند و سبب آن خود جشن سده مذکورست و جهی برآنند که چون درین روز صد فرزندان آدم بعدد رسید جشن عظیمی کردند و بدین نام موسوم شد و بعضی دیگر گویند که چون ازین روز تا نوروز پنجاه روز و پنجاه شب است که مجموع آن صد باشد بنابران سده می گویند و صد بصاد معرب سد بسین ست چه در کلام فرس قدیم صاد نیامده است و نام درختی هم هست که در دار المرز و ماورا النهر و دیگر بلاد ایران و توران بیشتر میشود و بشابه بزرگ که تنه آن بدشواری در بغل سه چهار کس در آید و در گمارش بمرتبه انبوه که باران از ان نگذرد و تابستان سوار بسایه آن آرام تواند گرفت و بجهت مدور که برگ آن از برگهاست و با بلند تر نباشد و صافش در نهایت سفیدی و لطافت بود و بران درخت چیزی گرد مانند خریطه که از چرم ساخته باشند بهم رسد و پر از پشه باشد و در ایام بهار دران خریطه آبی بهم رسد و در تیر ماه منجمد شود مانند صمغ تر بعوض صمغ عربی در سیاهی کنند سیاهی را بسیار شفاف و رنگین سازد و آن درخت را غال پشه۔ و پشه غال و پشه دار۔ و دردار۔ و سارخکدار۔ و سارشکدار۔ و واشگر و گزم۔ و کنبک۔ و نازین نیز خوانند و بعربی شجرة البق گویند و معرب آن صدق ست۔

سدی۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده بلغت اهل مدینه غوره خرما باشد و آنرا خلال نیز گویند۔

سدیر۔ بر وزن سریر مخفف سه دیرست که آن عمارتی بود که نعمان بن منذر بجهت بهرام گور ساخته بود و بعضی گویند معرب سه دیرست۔

بیان نهم

در سین بی نقطه با رای بی نقطه مشتمل بر دو صد و شصت و دو لغت و کنایت

سر۔ بفتح اول و سکون ثانی معروف ست و بعربی راس گویند و بمعنی فکر و خیال و زور و قوت هم هست و سردار و مقدم لشکر را نیز گفته اند و جمع سری که بمعنی راس ست بسرها کنند و جمع سری که بمعنی مقدم و سردارست بسران و بمعنی میل و خواهش هم آمده است و بمعنی بالا باشد که بعربی فوق خوانند چنانکه گویند بر سر دیوار یعنی بر بالای دیوار و بر سر کوه یعنی بر بالای کوه و بر سر راه یعنی بر بالای راه و بر سر دوش و بر سر پا و امثال آن و زبده و خلاصه و خالص را هم می گویند و اسپ را نیز باعتبار سر نویسند همچنانکه مرغان شکاری را دست و بضم اول شرابی باشد که از برنج سازند و کفش و موزه و امثال آنرا گویند و بعضی گویند کفشی باشد که در روستای خراسان روی آنرا از ریسمان سیاه سازند و نام جوششی ست که بر اعضا بهم رسد و بشره را سرخ گرداند و آنرا بعربی شری خوانند و نام نوعیست

[illegible] کہ [illegible] گز باشد و خرطوم بزرگ دارد و نشان پیکان تیر و اکثر [illegible] ماہیان گوند رسانند و بمعنی رنگ سرخ باشد و بمعنی ناودان ہم ہست کہ در [illegible] جہت آب باران نصب کنند و نوعی از رقص باشد شبیہ بارغشتک۔

سراب۔ بروزن خراب زمین شورہ را گویند کہ در آفتاب می درخشد و از دور بآب می ماند و بعضے گویند بخارے باشد آب نما کہ دریا بنظر نماید و نام قریہ ایست در آذربائیجان نزدیک باردبیل و بمعنی سرچشمہ و جائے باشد کہ آب از رودخانہ بجوے می آید و بمعنی زبدہ و خلاصہ ہم ہست و کنایہ از معدوم بودن و غرور و تکبر باشد۔

سراپا۔ بابائے فارسی بمعنی ہمہ و تمام باشد۔

سراپردہ۔ بارگاہ پادشاہان را گویند و پردہ بلندی را نیز می گویند کہ بمنزلہ دیوارے باشد کہ بر دور خیمہ گاہ کشند۔

سراپردۂ کحلی۔ کنایہ از آسمان و ابر سیاہ باشد۔

سراپیلی۔ بابائے ابجد بروزن قبائیلی مخنث و حیز و بیغیرت را گویند۔

سرات۔ بروزن نبات نام کوہیست نزدیک یمن۔

سراجہ۔ بکسر اول و فتح جیم نام موضعیست از مضافات قم کہ آنجا خربزہ خوب میشود و نام موضعیست کہ اسپ و استر و خر و الاغ را بہم میرسد۔

سراچہ۔ بفتح اول و جیم فارسی معروف ست کہ سرای کوچک باشد و چیزے بود مانند قفسے کہ تہ نداشتہ باشد و مرغہائے خانگی را در زیر آن نگاہ دارند۔

سراچۂ آدرنگ۔ بکسر ہا بمعنی سرائے سپنج است کہ کنایہ از دنیا باشد۔

سراچۂ ضرب۔ دار الضرب را گویند کہ ضرابخانہ باشد۔

سراچۂ کُل۔ بضم کاف کنایہ از عرش باشد کہ فلک اعظم است و کنایہ از دنیا ہم ہست۔

سراخر۔ بضم خائے نقطہ دار بروزن صفرا بر آسیب

[illegible] گویند کہ [illegible] اسپان مقدم [illegible] و باد و [illegible] بہم آمدہ است کہ [illegible] باشد۔

سراد۔ بروزن سواد بمعنی خلال است کہ غورہ خرما باشد۔

سرادار۔ بروزن ہوادار کسے را گویند کہ خدمت دار الشفا کند و باحوال بیماران پردازد و در این زمان بمعنی آنکس کہ خدمت کاروان سرائے کند۔

سراروی۔ سارائے قرشت بروزن شناگوی نام گیمیاست کہ چون او را بکشایند خون از سر و روئے آدمی کشیدہ شود و بعربی قیفال گویند۔

سراز شیشۂ تہی چرب کردن۔ کنایہ از مکر کردن و فریب دادن باشد۔

سراسر۔ باسین بے نقطہ بروزن برابر بمعنی ہمہ و تمام باشد و نوعے از قماش نفیس ہم ہست و بمعنی سیر و گشت ہم آمدہ است باین طریق کہ در کنار آبی یا سبزہ آیند و روند۔

سراسیمہ۔ بمعنی شوریدہ سر باشد چہ آسیمہ بمعنی شوریدہ آمدہ ہست و بمعنی مضطرب و حیران ہم گفتہ اند۔

سراغچ۔ بفتح اول و ضم غین نقطہ دار و سکون جیم گیسو پوش زنان باشد و آن کیسہ ایست مانند ہمیان بطول یک گز و بر یک سر آن کلاہے باشد و آن چیزیست کہ از مروارید و زر دوزند باندام محراب و بر پیشانی گذارند و گیسو را در ان کیسہ کنند و بر سر دیگرش سلسلہ بود و آنرا از زیر بغل راست گذرانیدہ و بر کتف چپ اندازند و در آن تکلفات کنند۔

سراغوچ۔ بضم غین نقطہ دار و سکون واو و جیم فارسی بمعنی سراغچ است کہ گیسو پوش زنان باشد۔

سراغوش۔ باغین نقطہ دار بروزن قباپوش بمعنی سراغوچ است کہ گیسو پوش زنان باشد و بعضے گویند دامنی کہ زنان بدان زیب و زینت کنند یعنی ردائی است کہ تا اندام بافتہ آید۔

سراگوش - باکاف فارسی بروزن و معنی سرآغوش است که گذشت.

سراکفت - بضم کاف و سکون واو و فا و تای قرشت بمعنی سرزنش و طعنه باشد.

سراکون - باکاف بروزن فلاطون بمعنی سرنگون باشد که سرازیر است.

سرآل - باهمزهٔ ممدوده بروزن پرگال کسی را و چیزی را گویند که مانند فلک و آسیا گردون و سرگردان و همیشه در گردیدن باشد.

سراماج - با ثانی و میم مهمله بالف کشیده و بجیم زده یوغ را گویند و آن چوبی باشد که بر گردن گاو نهند و چوب گاوآهن را بدان بسته زمین را شیار کنند و بعضی با جیم فارسی آورده اند و گفته اند چوبی است که گاوآهن را بران نصب کنند و بعربی صنم گویند.

سرانجام - عاقبت و آخرکار باشد و سامان کار را نیز گویند.

سران چرخ - بکسر نون کنایه از ملائکه و کروبیان و عاملان عرش باشد.

سرانداز - بروزن دراندار مقنعه و روپاکی باشد که زنان بر سر اندازند و کسیکه از روی ناز و نخوت و مستی سر خود را بهر جانب حرکت دهد و خرامان خرامان راه رود و بمعنی سرافگندگی هم آمده است و شخص چست و چالاک بی پروا و بیباک و رند و خونی و مردم کش و ناپاک را نیز گویند و ستونی را نیز گفته اند که در پیش ایوان عمارت اندازند که سر چیزی دیگر بر بالای آن باشد و قالی و پلاس کوچکی را گویند که بر سر جفت قالی و پلاس بزرگ بر عرض خانه اندازند و نام اصولی هم هست از جملهٔ هفده بحر اصول موسیقی و آن را صوفیانه خوانند و بمعنی جلد و چابک هم بنظر آمده است.

سرانداختن - کنایه از پنهان شدن باشد از ترس و بیم و کنایه از سر در گریبان فرو بردن و تفکر و تحیر بودن هم هست.

سراندیب - نام کوهی است مشهور که آدم صفی علیه السلام از بهشت بدانجا فرود آمد و مقام کرد و نقش قدم او در آنجا هست و بعضی گویند نام شهریست بزرگ بر لب دریا و آن کوه منسوب بآن شهرست و گویند قبر ابو البشر در آنجاست.

سراندیل - بالام بروزن و معنی سراندیب است که کوهی باشد مشهور بقدمگاه آدم صفی علیه السلام.

سرانگشتی - بضم کاف فارسی و سکون شین نقطه دار و فوقانی به تحتانی کشیده نوعی از آتش آور را گویند و حنائی که بر سر انگشت دست و پا بندند.

سراو - بفتح اول و ثانی و ضم همزه و سکون واو بروزن سمنو نام رودخانه ایست که شهر اوده بر کنار آن رودخانه واقع است.

سرآوردن - کنایه از آخر شدن و بنهایت رسیدن باشد.

سرآوند - بروزن نه آوند رنگ سفید روسا گویند مطلقا.

سرآهنگ - بفتح اول و ها و سکون نون و کاف سرکرده خوانندگی و دوبیت خوانی را گویند و پیشرو لشکر را نیز گویند که بعربی مقدمة الجیش خوانند و بترکی هراول گویند و بمعنی عسس و شبگرد هم آمده است و سرهنگ مخفف آنست و تارکننده را نیز گویند که بر سازها کشند.

سرای - بروزن درای بمعنی خانه باشد که بعربی بیت خوانند و بمعنی خوانندگی و سرائیدن هم هست و بمعنی سخنگوی و حرف زن که شاعر و قصه خوان باشد هم آمده است لیکن در این دو جا بدون ترکیب گفته نمی شود همچو مدحت سرای و سخن سرای و امر باین دو معنی باشد یعنی چیزی بخوان و خوانندگی کن و مدح بگو و حرف بزن و نام شهریست بزرگ و حسن خیز در جانب شمال دار الملک تاتار.

سرایان - بروزن گدایان خوانندگی کنندگی و نغمه سرائی کنان را گویند و نام جائی هم هست در خراسان.

سرای جاوید - کنایه از بهشت عنبر سرشت است.

که بهشت الماوی باشد۔

سرای جزا۔ کنایه از عالم آخرت است و بهشت را نیز گویند

سرای سپنج۔ خانه طلفضا باشد که بر کنار فالیز و کشت و زراعت سازند و کنایه از روزگار و دنیا هم هست۔

سرای سرور۔ بضم سین و راے بے نقطه شراب خانه و خرابات را گویند و کنایه از بهشت هم هست۔

سرایش۔ بکسر رابع بر وزن تراوش بمعنی زبان قال است که سخن گفتن و نغمه پردازی آدمیان و سرود مرغان باشد۔

سرای شرور۔ بضم شین نقطه دار کنایه از میکده و شراب خانه باشد و قمارخانه را نیز گویند و کنایه از دنیا و دوزخ هم هست۔

سرای شش در۔ کنایه از دنیاست باعتبار شش جهت که بالا و پائین و پس و پیش و چپ و راست باشد۔

سرای شمرده۔ خانه را گویند که رعایا مال واجبی خود را در انجا شمرده تسلیم تحویلداران دیوانی نمایند و این نام را نوشیروان نهاده و پیش از او نبوده۔

سرای محمود۔ مقامات محمود است که خدای تعالی بحضرت رسالت پناه صلوات الله علیه وعده کرده است و کنایه از بهشت باشد۔

سرای نهفت۔ کنایه از عالم آخرت است که عالم جاوید باشد۔

سرای هفت رخشان۔ کنایه از آسمان است۔

سرائیدن۔ بمعنی سرایش است که نغمه پردازی و سخن سرائی و حرف زدن آدمیان و سرود مرغان باشد۔

سرب۔ بفتح اول و کسر ثانی بر وزن عقب بمعنی بوده و افشرده و از هم رفته باشد و بضم اول و سکون ثانی مخفف سرب است که بعربی آنک و بهندی سیسا خوانند۔

سرباری۔ باے ابجد بر وزن سرکاری بار و بسته کوچک را گویند که بر بالاے بار ببندند و باسے هم نیز گفته اند که بر سر گیرند۔

سرپاس۔ باے فارسی بر وزن کرباس سردار شبگردان و محافظان را گویند چه پاس بمعنی محافظت آمده است و بمعنی گرز گران سنگ هم گفته اند و بمعنی خود آهنی و سپر هم آمده است۔

سرپاش۔ باے فارسی بر وزن پرخاش گرز گران را گویند و بعربی عمود خوانند۔

سرباک۔ باے ابجد بر وزن غمناک سردار ضابط و صاحب سیاست را گویند۔

سرپایان۔ باے فارسی بر وزن ترسایان بمعنی حامل دستار و شمله و علاقهٔ دستار و مغفر باشد و خود آهن و کلاه زره را نیز گویند و هر چیز نرمے را نیز گفته اند که در زیر کلاه خود و کلاه زره پوشند تا سر را آزار نکند و بمعنی آزار هم بنظر آمده که فوطه و لنگوته و شلوار باشد۔

سر به تیغ خاریدن۔ کنایه از کشتن و گردن زدن باشد

سربخش۔ بر وزن نزربخش حصه و نصیب و قسمت و بهره باشد و کنایه از شخص گذشته و صاحب همت هم هست۔

سر برآوردن۔ کنایه از برگشتن و یاغی شدن باشد از صاحب و ولی نعمت خود و کنایه از خروج کردن هم هست

سر برتافتن۔ کنایه از نافرمانی کردن و یاغی شدن باشد

سر بر خط داشتن و سر بر خط نهادن۔ کنایه از اطاعت کردن و فرمان برداری باشد۔

سر بر زانو نشستن۔ کنایه از کوز شدن باشد یعنی پشت خم گردیدن و کنایه از مراقبه هم هست و کنایه از غمگین نشستن باشد۔

سرپرست۔ بفتح اول و باے فارسی بر وزن زبردست بمعنی مخدوم و خدمتکار باشد۔

سربرغ۔ با غین نقطه دار بمعنی سراب است یعنی جائیکه آب از چشمه برآید و خانه در برغ هم و در برغ بندی باشد که آب

در آن جمع شود مانند تالاب و استخر۔

سر بر کردن ـ بمعنی اول سر بر آوردن است که کنایه از باغی شدن و نافرمانی کردن باشد و سر بالا کردن نیز گویند۔

سر بر گرفتن ـ کنایه از خواب برخاستن و بیدار گردیدن باشد و کنایه از مسافر شدن هم هست۔

سر بر کمر زدن ـ کنایه از دیوانه شدن و سودائی گردیدن باشد

سر بر نهادن ـ کنایه از ترک سخن کردن و ساکت شدن باشد۔

سر بزرگ ـ کنایه از مردم عظیم الشان و عالی مرتبه باشد۔

سر به گریبان بردن ـ کنایه از فکر کردن و اندیشه نمودن باشد

سر پنجه ـ با بای فارسی و جیم بر وزن ارزنده پنجهٔ دست را گویند و کنایه از مردم پر قوت و زبردست و مردم آزار و بیباک هم هست۔

سر پوشنه ـ بفتح نون بمعنی مطلق سرپوش است اعم از سر انداز و مقنعهٔ زنان و سرپوش دیگ و طبق و خوان پوش و امثال آن۔

سر پوشه ـ بفتح شین نقطه دار بمعنی سرپوشنه است که مقنعهٔ زنان و سرپوش دیگ و طبق و خوان پوش باشد۔

سر بها ـ بفتح بای ابجد بر وزن اژدها بمعنی خون بهای آدمی باشد که بعربی دیت خوانند و کنایه از زری است که بحاکم بور دهند و اسیران و گرفتاران را خلاص کنند اعم از آنکه مردم بدهند و خلاص کنند یا خود بدهد و خلاص شود و بعربی فدیه گویند۔

سر پیچیدن ـ کنایه از سرکشی و نافرمانی کردن باشد۔

سر بیله ـ با بای ابجد بر وزن غربیله پیکان پهنی را گویند که مانند بیل باشد یعنی شبیه بآن باشد۔

سر تا سر ـ با تای قرشت بالف کشیده و فتح سین بی نقطه بر وزن حلوا گر بمعنی همه و تمام و مجموع باشد۔

سرت سبز باد ـ کنایه از این است که عمرت دراز باشد۔

سر تماج ـ بضم ثالث و میم بالف کشیده و بجیم زده بمعنی سر آغوج است و آن کیسهٔ دراز باشد که زنان گیسوی خود را در آن گذارند و بعربی صقاع خوانند بکسر صاد بی نقطه۔

سر تیر ـ بر وزن نخجیر بمعنی بزرگ و حکیم و فاضل و دانشمند باشد

سر تیز ـ با تحتانی مجهول بر وزن پرهیز مردم تیز مغز و تند و تیز باشد و کنایه از مژگان خوبان هم هست و خار و نیزه را نیز گویند۔

سر تیغ ـ بکسر ثانی بمعنی سر شمشیر و سر کوه باشد و کنایه از روشنائی هم هست۔

سر چپ ـ با جیم فارسی بر وزن هر شب سفیدی را گویند که بر پوست آدمی پدید آید و بعربی بهق خوانند و بای فارسی هم بنظر آمده است۔

سر جفت کردن ـ کنایه از سرگوشی کردن باشد۔

سر چکاد ـ با جیم فارسی و کاف بر وزن کم سواد بمعنی بالای پیشانی است چه چکاد پیشانی را گویند۔

سر چکادی ـ با جیم فارسی و کاف بر وزن کم سوادی چیزی باشد که بر سر چیزی ستانند چنانکه یک من کشمش بخرند و مشت نخودی یا چیزی دیگر بر سر آن بگیرند و آن را در هندوستان دستوری گویند۔

سر جنگ ـ با جیم ابجد بر وزن و معنی سرهنگ است که پیش رو لشکر و سردار سپاه و پهلوان و سبارز باشد۔

سر خنگ ـ بر وزن خرچنگ نوعی از سر پا زدن باشد و آزار دکونی گویند و آن چنان است که شخصی پشت پای خود را بزور هر چه تمامتر بر نشستگاه دیگری زند و کنایه از تعب و آزار هم هست۔

سر جوش ـ با جیم ابجد بر وزن سرپوش شوربای را گویند که در اول جوش از دیگ برآرند و به نمک چش خورند

وکنایه از خلاصه و زبده و اول هر چیز است۔

سرخاب ۔ بضم اول و خاے نقطه دار بر وزن مرغاب نام رودخانه ایست کوچک در نواحی کابل که آب آن بسرخی مائل ست بسبب سرخی خاک رودخانه و نام کوهی است بر جنوب شهر تبریز و متصل ست بشهر و گویند چند جای دیگر سرخاب هست و نوعے از مرغابی باشد سرخ رنگ گویند مادهٔ آنرا مانند زنان حیض می آید و بعضے گویند پرنده ایست که تمام شب از جفت خود جدا باشد و یکدیگرے را نه بینند لیکن آواز دهند و بسمت آواز به قصد ملاقات هم آیند اما ملاقی نشوند و تمام شب بیقرار باشند و چون از جفت جدا شود جفتی دیگر نه کنند و اگر یکے از انها جفت خود را در آتش بیند او نیز خود را در آتش اندازد و او را خرچال هم میگویند و سرخی و غازهٔ باشد که زنان باسفید آب بر روے خود مالند و نام پهلوانے بوده از پهلوانان فیروز پسر یزدجرد و نام یکے از ملوک هم هست و او از نسل بهرام گور بوده و سهراب پسر رستم را نیز سرخاب می گفته اند و شراب را نیز گویند و کنایه از خون هم هست که بعربی دم خوانند۔

سرخاره ۔ بر وزن انگاره سوزن زرینی باشد که زنان بجهت زینت بر سر زنند و مقنعه را بآن بر کلیجک بند کنند تا از سر ایشان نیفتد و پیچ بانندے را نیز گویند که از استخوان سازند و بدان بدن را خارند۔

سرخاریدن ۔ کنایه از نومید شدن و نگاه داشتن و تسلی کردن و راغب شدن و لطف نمودن و تعلل و درنگ و اهمال ورزیدن و عاجز شدن در جواب خصم و حیله و مکر کردن و تملق نمودن و خجل شدن و شرمنده گردیدن و بهانه آوردن باشد۔

سرخ بال ۔ بابائے ابجد بر وزن خشک سال تیهو را گویند و آن پرنده ایست مانند کبک لیکن از کبک کوچک تر می باشد۔

سرخ پایی ۔ با بائے فارسی نام سبزه ایست بغایت نازک و طعم آن ترش باشد و بعربی حماض خوانندش۔

سرخ بت ۔ بضم اول و بائے ابجد و خنگ بت بکسر خاے نقطه دار و دو بت بزرگ اند در موضع بامیان از مضافات کابل در سرحد بدخشان از سنگ تراشیده و گویند طول هر یک از ان پنجاه و دو گز باشد در میان آنها معروف ست چنانکه از کفهاے پاے ایشان را دهست و نردبان پایها کرده اند که بجمیع تجاویف آنها می توان گشت حتی سرهاے انگشتان دست و پاے ایشان و آنها را بعربی یعوق و نسر خوانند و بعضے لات و منات گویند و گویند سرخ بت عاشق خنگ بت ست و آنرا سرخ بد هم خوانند که بجاے حرف آخر دال ابجد باشد۔

سرخ بید ۔ نوعے از درخت بید ست و بعضے گویند بید و له است که بید مجنون باشد۔

سرخ چشم ۔ کنایه از جلاد و مردم خونریز باشد۔

سرخچه ۔ بضم اول و کسر ثالث و فتح جیم ابجد نوعے از دمیدگی و حصبه باشد که بیشتر کودکان را هم میرسد و آن جوششے بود سرخ رنگ و علامت آن تپ دائمی و بدبوئی نفس و اضطراب و بی خوابی و تشنگی باشد و با جیم فارسی هم بنظر آمده است۔

سرخده ۔ با دال ابجد بر وزن و معنی سرخچه است که نوعے از حصبه باشد و اکثر طفلان را هم میرسد۔

سرخر ۔ بفتح اول و کسر ثانی معروف است و بعربی راس الحمار میگویند و کنایه از مردم بی حیا باشد و کسی را نیز گویند که بے موقع بجائی بیاید و بنشیند که جاے او نباشد۔

سرخره ۔ بر وزن و معنی سرخده است و آن نوعے از حصبه باشد و با زاے نقطه دار هم آمده است۔

سرخ زنبوران ۔ کنایه از سر انگشتان دست باشد که بحنا رنگ کرده باشند

سرخزه - بسرخیزه بازای نقطه دار و زای فارسی بروزن و معنی سرخجه است که نوعی از حصبه باشد و بیشتر اطفال را بهم میرسد -

سرخس - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و سین بی نقطه نام شهریست از خراسان و نام دارویی ست که آنرا گیلدارو گویند و آن چوبکی باشد سیاه رنگ بر کنار دریای خزر گردهای گیلان باشد یابند و آن دو قسم ست نر و ماده که جهت دفع کدو دانه و امراض دیگر نیز مفید ست -

سرخ سرک - بفتح رای بی نقطه و سکون کاف نام مرغیست که سراو سرخ می باشد و بعربی او را حمره خوانند بضم حای بی نقطه و فتح و تشدید میم -

سرخ سوار - کنایه از جگر ست و آن از جملهٔ آلات اندرونی انسان و حیوانات دیگر باشد و بعربی کبد خوانند -

سرخ شبان یا هو دار - نام حضرت موسی علیه السلام است بزبان پهلوی -

سرخ شنگ ابلق - کنایه از دنیا و زمانه و روزگار ست

سرخک - مصغر سرخ ست و نام رستنی باشد دوائی و آنرا سرخ مرد گویند و بعربی حمیرا خوانند -

سرخ مرد - بفتح میم و سکون را و دال بی نقطه نازک بدن است و آن رستنی باشد که برگش به برگ بستان افروز ماند و ساق آن سرخ و خوش آینده بود -

سرخ مرز - بازای نقطه دار بروزن و معنی سرخ مرد ست که رستنی باشد شبیه به بستان افروز -

سرخو - بضم اول و ثالث و سکون ثانی و واو به معنی سرخجه باشد و آن جوششی هست که بیشتر اطفال را در بدن بهم میرسد -

سرخوار - بکسر اول و واو معدوله بروزن اظهار مردم دلی شعار و صاحب اسرار باشد و شاعر را نیز گفته اند -

سرخوان - باو او معدوله بروزن ترخان بمعنی سرذاکر باشد یعنی شخصی که پیش خوانی کند و دیگران ذکر گویند -

سرخوانی - با واو معدوله بروزن ترخوانی بمعنی پیش خوانی باشد و خوانندگی و گویندگی را نیز گویند و بمعنی سرنوشت خواندن هم گفته اند و به معنی طنز و مسخرگی کردن هم آمده

سرخوش - کنایه از کسی ست که از شراب و سامان و اسباب و حسن خوب خوشحال باشد -

سرخه - بضم اول و فتح خای نقطه دار نام پسر افراسیاب ست که فرامرز او را زنده گرفت و رستم بکین سیاوش بکشت و نام موضعی هم هست از مضافات سمنان و نام نوعی از کبوتر سرخ رنگ باشد -

سرخیزه و سرخیشره - بضم اول و فتح زای هوز در لغت اول و زای فارسی در لغت دوم بمعنی سرخجه است که نوعی از حصبه باشد و آن جوششی بود که بیشتر طفلان را بهم میرسد

سرخویس - بفتح اول و کسر ثالث و تحتانی بواو رسیده و سین بی نقطه زده بلغت یونانی دوائی ست که آن را شیطرج خوانند گویند هر کرا دندان درد کند آنرا بر کف دست مخالف گیرد و بر شب روی نهد در ساکن گردد -

سرداب - بروزن زرداب خانه را گویند که در زمین سازند

سردابه - بفتح بای ابجد بمعنی سرداب ست که خانهٔ زیر زمینی باشد و خانهٔ تابستانی بسیار سرد را نیز گویند و نام آبشاریست در آب گرم قزوین و نام جزیره ایست از جزائر اندلس

سرویان - کنایه از مردم غیر فصیح و کند طبع و کسیکه به سخنان رشت مردم را برنجاند و مردم ناموزون را هم میگویند -

سرور گلیم - بکسر کاف فارسی نام بازییست و آنچنان باشد که جمعی در جاها بخوابند و چیزی بر سر خود کشند و شخصی می دیده باشد بعد از آن آن شخص سر در کنار شخص دیگر نهد و آنها که خوابیده بودند جاها را تغییر دهند و سر در گلیم یا لحاف کشند بعد از آن شخصیکه سر در کنار نهاده بود برخیزد و هر یک را بگوید که کیست اگر درست گفته باشد آن شخص را سوار شود و دیگر

تا سر او را در کنار گیرند و اگر خلاف گفته باشد آن شخص او را بر دوش خود گرفته بهر جا که مقرر شده باشد ببرد۔

سر در نشیب کردن۔ کنایه از شرمنده و خجل شدن و زوال کار باشد۔

سر دست افشاندن۔ بکسر ثانی کنایه از غضب کردن و ترک دادن و رقص و رقاصی نمودن باشد۔

سر دستی۔ بر وزن سرمستی بمعنی در حال و حاضر باشد یعنی آنچه حاضر باشد و زود آورند و زود سازند و آنچه در دست بوده باشد و آنچه بر سر دست بود و چوبکه قلندران بر دست گیرند۔

سرد شدن۔ معروف است که نقیض گرم شدن باشد و کنایه از مردن و از کاری واسوختن و ملال بهم رسانیدن هم هست۔

سرد گوی۔ کنایه از کند طبع و کسیکه مردم را به سخنان سخت و درشت و ناراست برنجاند و کنایه از مردم ناموزون هم هست۔

سردفتر۔ بفتح ثالث سرکردهٔ جاسوسانی که احوال مردم به پادشاهان نویسند۔

سرده۔ بر وزن ارده قدحی که بدان شراب خورند و سرکرده و پیشوای میخوارگان باشد و ساقی را نیز گویند و جنسی از خربزه هم هست و هر میوهٔ پیش رس را نیز گویند و بمعنی نوع باشد و انواع جمع آنست۔

سردین۔ با دال ابجد بر وزن پروین بلغت اهل مغرب نوعی از ماهی باشد که آنرا بیونانی سماریس خوانند۔

سر رسن یافتن۔ بمعنی سر رشته یافتن و دریافتن کار و مهم و رسیدن بمقصود باشد۔

سر رشته۔ بکسر رای قرشت کنایه از مدعا و مقصود است۔

سر رشته از دست رفتن۔ کنایه از سراسیمه شدن و ترک دادن مهم و معامله و مردان باشد۔

سر رشته یافتن۔ کنایه از دریافتن کار و مهم و مقصود و مدعا باشد۔

سرز۔ بفتح اول و ثانی و سکون زای نقطه‌دار بالا را گویند که بنایان بدان گچ و آهک بر دیوار مالند و بسکون ثانی هم گفته‌اند۔

سرزدن۔ بر وزن گردن بمعنی سرزنش باشد و به معنی گردن زدن هم هست و بی رخصت و اجازت و بیخبر و یکبارگی ناگاه بخانه و مجلسی در آمدن را نیز گویند۔

سرزلف۔ بکسر ثانی و ضم ثالث و سکون لام و فا کنایه از ناز و غمزه و عشوه و کرشمه و عتاب باشد۔

سرزن۔ بر وزن ارزن بمعنی سرکش و عنان پیچیده و نافرمان باشد۔

سرزیره۔ بر وزن زنجیره نام گیاهیست خوشبوی۔

سرساد۔ با سین بی نقطه بر وزن بغداد گیاهی است که آنرا پنج انگشت گویند و بعربی ذو خمسة اصابع خوانند۔

سرساخ۔ بر وزن مجلخ ابریشم باریک هموار را گویند۔

سرسبز۔ بفتح ثالث و سکون بای ابجد و زای هوز کنایه از حیات و زندگی و تری و تازگی عیش و جوان صاحب دولت و کامگار و پادشاه باشد۔

سرسری۔ بر وزن مرمری مردم فرومایه را گویند و سست گرفتن کارها و رعایت حقوق آنها را بواجبی نکردن و کار آسان باشد و کنایه از کار بی تأمل و سخن بی فکر و بیهوده و خام و سریع الفهم و اسب سریع السیر هم هست۔

سرسفره۔ بکسر ثانی کنایه از سوراخ مقعد باشد۔

سرسنه۔ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح نون نام ولایتی است از ملک عجم و بفتح اول هم بنظر آمده است۔

سرش۔ بکسر اول و ثانی و سکون شین نقطه‌دار مخفف سریش است و آن مقنعه در پائی باشد که گرچه ریش بمعنی گر هم آمده است و بکسر اول و ثانی مخفف سرش باشد و آن آن دیست که کفشگران و صحافان و امثال ایشان کار فرمایند و بلغت ژند و پازند بمعنی بر و دوش [illegible] است که در

مقابل نیک و نیکو باشد

سرشاخ - بفتح اول و کسر ثانی و ثالث بالف کشیده و کاف نقطه دار زده بلندی را گویند که بر دو جانب پیشانی می باشد و بسکون ثانی چوب باشد دراز که بام خانه را بدان پوشند و سرهای آن از عمارت بیرون باشد۔

سرشار - بر وزن خروار بمعنی لبریز است چه شار بمعنی ریختن باشد و بمعنی لبالب هم آمده است۔

سرشب - بر وزن هر شب بمعنی شاهین باشد و آن جانوریست شکاری۔

سرشت - بکسر اول و ثانی بر وزن بهشت خلقت و طینت و مایهٔ طبع و طبیعت و خوی آدمی را گویند و بمعنی مخلوط و آغشته و ماضی آغشته کردن هم هست۔

سرشف - بفتح ثالث بر وزن فرقف نام غذا ایست شبیه بخردل که روغن تلخ از آن گیرند و گل آن زرد و سرخ می باشد۔

سرشک - بر وزن و معنی زرشک باشد و آن نباتیست معروف که بعربی انبر باریس گویند و قاقوتی آشها کنند و بعضی درخت و بوتهٔ زرشک را سرشک می گویند و مطلق قطره را گویند عموماً و قطرهٔ باران و اشک چشم را خصوصاً و بمعنی شراره و خردهٔ آتش بود که بجهد و جهنده باشد و نام درختیست در بلخ که گلهای سفید مائل بسرخی دارد و آنرا آزاد درخت میگویند و بعضی گویند گل آن درخت سرشک نام دارد۔

سرشک آتش - کنایه از قطره هائیست که از هیزم تر بر آتش می چکد۔

سرشک انگبین - کنایه از ترشی و چاشنی ست که مرکب از آب و عسل و سرکه باشد و دوشاب را نیز گفته اند۔

سرشک شور - بکسر کاف کنایه از اشک غمزدگان باشد

سرشکوان - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و رابع و واو بالف کشیده و بنون زده پرده را گویند که در شب زفاف

پیش عروس بیاویزند و آنرا بعربی کلّه گویند۔

سرشکون - بفتح واو و سکون نون بمعنی سرشکوان ست و آن پرده باشد که در پیش عروس آویزند۔

سرشوی - بر وزن بدبوی سرتراش و حجام را گویند و نوعی از گل هم هست که بدان سر شویند و گل سرشوی هم گویند۔

سرعشر - بفتح عین بی نقطه و سکون شین و را، قرشت نقشی و نشانیست که در حاشیهٔ قرآن بجهت هر ده آیت کنند۔

سرعطسهٔ آدم - کنایه از عیسی علیه السلام ست۔

سرغج - بکسر غین نقطه دار و سکون جیم فارسی کاسهٔ چوبین را گویند۔

سرغنه - بفتح نون بر وزن ارجنه بمعنی عظیم و بزرگ و بی همتا باشد۔

سرغوغا - بمعنی سرفتنه است و آن کسی باشد که باعث و بانی فتنه و غوغا و آشوب گردد و بمعنی طلیعهٔ لشکر هم گفته اند و آنرا بترکی هراول خوانند۔

سرغین - بفتح اول و کسر ثالث بر وزن پیدین بمعنی سرنا باشد که مخفف سورنای ست و آنرا نای ترکی نیز خوانند و بکسر اول و ثالث هم بنظر آمده است۔

سرغینه - بر وزن چرمینه بمعنی سرغین است که نای ترکی باشد و آنرا سورنای گویند۔

سرف - بفتح اول و ثانی بر وزن صدف درد گلو و سینه را گویند که بسبب سرفه کردن بهم رسیده باشد و بفتح اول و ثانی هم باین معنی و هم بمعنی خاریدن کام آمده است و بضم اول و سکون ثانی سرفه را گویند و بعربی سعال خوانند و بمعنی سرفه کننده هم هست۔

سرفراز - بفتح فا و رای بی نقطه بالف کشیده و بزای نقطه دار زده و نام روز سوم ست از ماههای ملکی و کنایه از بلندی جاه و عزت و اعتبار و دولت باشد و بمعنی سربلند

وگردن کش و متکبر هم آمده است

سرک - بفتح اول و ثانی و سکون کاف بزبان فرودیسی پسر را گویند که برادر دختر است و تصغیر سر هم هست و بضم اول و سکون ثانی و ثالث بمعنی سرخجه است و آن جوششی باشد که از سر و روی و اندام اطفال بر آید و بکسر اول و سکون ثانی و کاف سرخاب سفید آبی را گویند که زنان بر روی مالند و بمعنی سرخ و سفید هم آمده است۔

سرکا - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده بمعنی سرکه باشد و بزبان عربی خل گویند۔

سرکب - بفتح ثالث بر وزن هرشب نام مطربی و سازنده بوده که در عهد خود نظیر نداشته۔

سرکحلی - بضم ثالث و سکون حای بی نقطه بر وزن قفلی هر چیز سیاه را گویند عموماً و ابر تیره سیاه را خصوصاً۔

سرگر - بفتح اول بر وزن زرگر کفشگر و کفش دوز را گویند و بضم اول هم باین معنی و بمعنی بوزه فروش و بوزه ساز باشد چه سرشراب را گویند که از آرد برنج سازند۔

سرگران - بکسر کاف فارسی کنایه از کسی است که در قهر و غضب بود و خشمناک باشد و متکبر را نیز گویند و درد سر و ملالت را هم گفته اند۔

سرگردا - با کاف فارسی بر وزن لب فردا بمعنی سرگیجه باشد و آن علتیست آدمی را و بعربی دوار خوانند۔

سرگرفته - کنایه از دردسر باشد و سرزنش کردن و طعنه زدن را نیز گویند و ملامت کننده را هم میگویند۔

سرگره - بکسر کاف فارسی و رای قرشت و ظهور ها عقده و گرهی را گویند که بر تسبیح تعبیه کنند۔

سرگزیت - بفتح کاف فارسی و کسر زای نقطه دار و سکون تحتانی و فوقانی زری را گویند که سرشماره کفار نموده از ایشان بطریق جزیه بگیرند چه گزیت بمعنی جزیه باشد اگرچه گزیت بفتح کاف فارسی و تحتانی بایستی بسبب آنکه جزیه معرب آنست نهایتش در فرهنگ جهانگیری بفتح کاف و کسر تحتانی نوشته شده بود و باین جهت مستند گردیده که جزیت خراج قیصر روم است و سرگزیت ظلم و بهای بندگی را هم باجپیال۔

سرگزید - بر وزن بر مزید بمعنی سرگزیت است که جزیه و زر باشد که از کفار گیرند۔

سرگزین - بضم کاف فارسی آن باشد که کسان حاکم از هر گله گوسفند و گاو و اولاغ اسب یک گوسفند و یک گاو و یک اسب انتخاب و گزین کرده بگیرند۔

سرگس - بفتح کاف و سکون سین بی نقطه نام مطربیست خوش آواز۔

سرگش - با کاف بر وزن مفرش نام خنیاگر و مطربی بوده بی عدیل و نظیر و کنایه از مردم دیر آشنا باشد و اسپ سرکش و سرشخ را نیز گویند و مردم صاحب قوت و قدرت و نافرمان و مغرور را نیز گفته اند۔

سرگل - بفتح کاف فارسی بر وزن صندل گوئی باشد که اطفال از ریسمان سازند و بدان بازی کنند۔

سرگله نهادن - کنایه از برگزیدن و اعتبار کردن باشد

سرکنگبین - بمعنی سکنجبین است و آن مرکبی باشد از سرکه و عسل چه انگبین بمعنی عسل است۔

سرکوب - بر وزن مرکوب بلندی را گویند که بر قلعها و خانها مشرف باشد و بمعنی طعنه و سرزنش هم گفته اند و حریف قوی و پر زور بود که بجنگ و خصومت آمده باشد و شخصی را نیز گویند که در هر فن زیادتی کند و بر دیگری فائق باشد و بمعنی ضابطه هم آمده است۔

سرکوبه - بر وزن منصوبه گرزگران را گویند۔

سرگوتان - بکسر اول و ضم کاف فارسی و فوقانی بالف کشیده بلغت ژند و پاژند بمعنی راز باشد که سخن مخفی است و بفتح اول هم بنظر آمده است و بمعنی بواری که زندان بان از حلق آویزند

[illegible]

سرکوچک - بفتح جیم فارسی کنایه از مردم فرومایه و بیقدر و ذلیت و بی تمکین باشد۔

سرکدۀ سال - بکسر کاف کنایه از کینهٔ دیرینه باشد۔

سرکه فروختن - کنایه از ترشروئی کردن و روی درهم کشیدن باشد۔

سرکه فشانی - کنایه از سختی در عبارت و بدگوئی کردن و طعنه زدن باشد۔

سرگیجش - بکسر کاف فارسی و جیم بمعنی گردیدن سر باشد و آن چنان ست که چون کسی از جائے برخیزد اندک زمانے سرش بگردش درآید که اگر چشم نپوشد البته بیفتد۔

سرگیجه - بفتح جیم بمعنی سرگیجش ست و بعربی دوار گویند۔

سرگیس - بکسر کاف فارسی بروزن تلبیس بمعنے سدگیس ست که قوس قزح باشد و آنرا کمان رستم و کمان شیطان هم میگویند چه قزح نام شیطان ست بعربی۔

سرگین گردان - بروزن و معنے سرگین غلطان ست که جعل باشد۔

سرلاب - بضم اول و لام الف بروزن مرغاب مخفف اسطرلاب ست و آن آلتے باشد منجمان را از جهت ارتفاع گرفتن آفتاب و ثوابت و کارهاے دیگر۔

سرلاد - بالام بروزن بغدا و بمعنی سر دیوار باشد چنانکه بن لاد پاے دیوار ست چه لاد بمعنی دیوار باشد و بمعنی دیوار هم گفته اند مطلقاً۔

سرم - بفتح اول و سکون ثانی و میم کنگر باشد و آن رستنی بود که برگش خاردار ست و آنرا بزند باماست خورند و بعربی حرشف خوانند بفتح حاے بے نقطه۔

سرما ریزگی - هواے باشد متصل و مماس زمین که از غایت سرما افسرده گردد و مانند برفے در نهایت ریزگے و تنگی بزمین بریزد و اکثر در شبهای خنک یا در اول و آخر روز که سرما بیشتر باشد بهم رسد۔

سرما فزای - بکسر فا و زاے نقطه دار با الف کشیده و تحتانی زده نام ماه نهم ست از سال ملکے۔

سرمامک - نام بازی ست که کودکان بازند و آن چنان باشد که شخصے را مامک نام کنند و یکے از کودکان سر در کنار او نهد و دیگران گریخته هر یک بگوشه پنهان شوند بعد از ان طفلے که سر در کنار مامک داشت برخیزد و در جست و جوے اطفال شود و طفلان یک یک از کنار و گوشها برآمده دستی بر سر مامک رسانند اگر طفلے را پیش از انکه دست بر سر مامک رساند بگیرد بر دوش آن طفل سوار شده پیش مامک آورد و همان طفل مرکوب سر بر کنار مامک نهد و اگر نتوانست طفلے را گرفتن همان خود سر بر کنار مامک نهد و بازی را از سر گیرد۔

سرماهی - بروزن خرگاهی ماهیانه و مقرری باشد که در هر سر ماه بنوکر و امثال آن دهند و آنرا العربی مشاهره گویند۔

سرمج - بفتح اول و میم و سکون ثانی و جیم دوائیست که آنرا اسفناج رومی گویند و آن بستانی و صحرائی هر دو می باشد صحرائی آنرا بگیرند و بجوشانند آب آنرا از نیکه تشمیه و ترکش مانده باشد بخورد در ساعت بیفتد و آنرا اعرابان سرمق میگویند که بجاے جیم قاف باشد۔

سرمخار - بفتح اول و ثالث کنایه از تعجیل ست یعنی توقف مکن و زود بیا۔

سرمش - بکسر ثالث و سکون شین نقطه دار زرد آلوی خشک شده باشد که مغز بادام در درون آن کنند۔

سرمک - بروزن زردک نوعے از سبزی باشد و شوره گیاهے نیز هست که آنرا اسفناج رومی خوانند و معرب آن سرمق باشد۔

سرموتک - با تاے قرشت بروزن زنبورک بمعنی آشوب و شور و غوغا باشد۔

سرموزه - بروزن هر روزه کفشے باشد که بر بالای موزه

پوشند و در ماوراء النهر متعارفست۔

سُرمه ـ بضم اول و فتح ثالث معروفست و آن چیزے باشد که در چشم کشند و نام قریه هم هست از قراے فارس که دران سرمه خیزد۔

سرمهٔ خاک بین ـ سرمه بود که خسرو پرویز داشت گویند هر که یکبار در چشم کشیدی تا یک گز عمق زمین را دیدے و تا مدت یک سال این چنین بودی۔

سرمه کش ـ بفتح کاف و سکون شین نقطه دار شخصے را گویند که سرمه کشیده باشد و کنایه سرمه در چشم مردم کشد و کنایه از روشن کننده چشم و بینائی دهنده و کنایه از شب تاریک هم هست۔

سُرنا ـ بضم اول و نون بالف کشیده مخفف سورنامی ست که در نقارخانها و روزهاے جشن و سور نوازند و آنرا نائے رومی نیز گویند۔

سرنامه ـ بروزن هنگامه آنچه بر سر کتابتها نویسند که در فلان محل به فلانی برسانند و بعضے گویند سرنامه عنوان ست یعنے آنچه بر بالاے نامه نویسند۔

سرنامی ـ بضم اول و سکون آخر که یاے حطی باشد بمعنی نای رومی ست که سرنا باشد و بحذف الف هم آمده است

سِرِنج ـ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و جیم سنج را گویند و آن دو پاره روے تنک باشد مانند طبق بے کناره و بر پشت آن قبه سازند و بندی بران تعبیه کنند و بر دست گرفته بریکدیگر زنند تا بصدا در آید و بیشتر با نقاره و دهل و امثال آن نوازند و قلعی و سرب سوخته را نیز گویند و آن رنگیست که نقاشان و مصوران بکار برند و آن در غایت حمرت می باشد چه باطن سرب سرخ است و به چند آتش حمرت آن ظاهر می شود و استنزال او در رجعت برنیت و نطرون ست نزد اهل عمل۔

سِرِند ـ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و دال ابجد ریسمانی باشد که طفلان در ایام عیدها و جشنها از جائی آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند و جل و تنغ را نیز گفته اند و آن چیزے باشد سبز که در آبهاے ایستاده بهم رسد و باین دو معنی بجاے نون یاے حطی هم آمده است و لبلاب را نیز گویند و آن رستنی باشد که بر درخت پیچد و بعربی عشقه خوانند و باین معنی با ثانی مفتوح نیز بنظر آمده است و فنے باشد از جمله فنون کشتی گیری و آن چنان ست که کشتی گیر پاے خود را بپاے دیگرے بند کند و او را بیندازد و آنرا بعربی شغزبیه خوانند و بمعنی ریسمانے باشد که یک سر آنرا حلقه کنند و در زیر خاک پنهان سازند و سر دیگر را شخصے گرفته در کمین بنشیند تا آدمی یا جانورے که پاے دران میان نهد آن شخص بسوے خود کشد و او را بگیرد۔

سرنوبه ـ بفتح ثالث و باے ابجد سرگروه و ریش سفید پاسبانان را گویند چه نوبه بروزن توبه بمعنی پاسبان ست۔

سرنوشت ـ حکم ازل و قضاے ازل ست یعنے آنچه در روز ازل تقدیر شده باشد۔

سُرنی ـ بضم اول و فتح ثالث بروزن بدمی مخفف سورنای ست که نائے رومی باشد و نای ترکی هم میگویند۔

سُرو ـ بضم اول و ثانی بواو کشیده مطلق شاخ را گویند خواه شاخ گاو باشد و خواه شاخ گاومیش و شاخ گوسفند و امثال آن و پیالهٔ شراب را نیز گویند و بمعنی دروغ و بهتان هم گفته اند و بفتح اول و سکون ثانی و واو و نام درختیست مشهور و معروف و آن سه قسم میباشد یکی سرو آزاد و دیگری سرو سهی و سوم سرو ناز هر یک در جای خود خواهد آمد و عربان سرو را شجرة الحیة خوانند چه گویند هر جا که سرو هست البته مار هم هست اگر برگ آنرا بکوبند و با سرکه بیامیزند موی را سیاه کند و نام یکی از پادشاهان یمن ست که دختر یکے از فرزندان فریدون داده بود۔

سروا ـ بروزن پروا بمعنی حدیث و سخن باشد و بمعنے افسانهٔ دروغ و شعر هم گفته اند۔

سرواد - بروزن فرہاد کلام منظوم و شعر را گویند و بمعنی افسانه و افسون و سرود هم گفته اند۔

سرواده - بفتح اول بروزن شهزاده قافیهٔ شعر را گویند همچو بهار و نگار و هزار و زمین و کمین و امین و حرف دال درین لغت و لغت ماقبل بنا بر قاعدهٔ کلی نقطه دار است۔

سرو آزاد - بکسر وا و سروی را گویند که راست رود و آنرا باین اعتبار آزاد گفته اند که از قید کجی و ناراستی و پیوستن بشاخ دیگر فارغ است و بعضی گویند هر درختی که میوه نه دهد آنرا آزاد خوانند و چون سرو میوه نه دهد باین سبب آزاد باشد و جمعی گفته اند هر درختی را کمالی و زوالی هست چنانکه گاهی پر برگ و تازه است و گاهی پژمرده و بی برگ و سرو را هیچ از ینها نیست و همه وقت سبز و تازه است و از ین علتها فارغ و این صفت آزادگان است پس بدین جهت آزاد باشد۔

سرواله - بضم اول بروزن بزغاله علفی بود که بر سر آن خارهای تیز باشد و همین که بجامه فرو رفت جدا کردن آن بسیار دشوار است۔

سروب - بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث مجهول و بای ابجد بلغت ژند و پاژند بمعنی سخن باشد و بعربی کلام گویند۔

سروتک - بفتح اول و فوقانی و ثالث مجهول بروزن عروسک بمعنی شورش و آشوب و غوغا باشد و باین معنی بفتح اول و ثانی و فوقانی هم گفته اند که بروزن فرزوق باشد۔

سروج - بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث مجهول و جیم فارسی نام دشتی ست در نواحی کرمان۔

سروخشت - بفتح اول و کسر خای نقطه دار در جائی و محلی گفته میشود که شخصی را سخنی گویند یا از روی مهربانی نصیحتی نمایند او نشنود۔

سرود - بضم اول بروزن درود بمعنی سخن باشد و بمعنی خوانندگی و گویندگی مرغان و آدمیان هم هست و بمعنی رقص و سماع نیز گفته اند و بفتح اول بروزن سرمد بمعنی اول سرواد ست که نظم و نثر و شعر و افسانه و قصه باشد۔

سرور و کردن - بمعنی سرور ود هم کشیدن ست که کنایه از خشمگین شدن و خطاب و عتاب کردن باشد۔

سروستان - با تای قرشت بروزن نرگسدان معروف ست و آن جائی باشد که درخت سرو بسیار بود و نام لحن و هم ست از سی لحن باربد و نام قصبه ایست در ملک فارس۔

سروستاه - بروزن گرم نگاه نام نوائیست از موسیقی۔

سروسهی - بکسر واو سروی باشد دو شاخ و شاخهای آن راست می باشد چه سهی بمعنی راست آمده است نام لحن یازدهم ست از سی لحن باربد۔

سروسیاه - بکسر ثالث و تحتانی بالف کشیده درخت تاژو را گویند و آنرا بعربی صنوبر الصغار خوانند۔

سروش - بضم اول بروزن خروش نام جبرئیل است خصوصاً و هر فرشته که پیغام آور باشد عموماً و مطلق فرشته را نیز گفته اند و بعربی ملک خوانند و حکمای فرس گویند که حق تعالی سی و پنج سروش آفریده است از انجمله سی نفر آنانکه روزهای سی گانهٔ هر ماه از ماههای شمسی بنام ایشان موسوم گشته و پنج نفر دیگر آنکه پنجهٔ دزدیده که خمسهٔ مسترقه باشد بنام آنهاست و از جملهٔ آن سی سروش دوازده نفر اند که ماههای دوازده گانهٔ سال شمسی بنام ایشان موسوم شده و هر یک ازین دوازده سروش بتدبیر امور و مصالح ماهی که بنام اوست معین ست و همچنین تدبیر امور و مصالحی که در هر یک از روزهای سی گانه واقع میشود حواله بسروشی ست که آن روز بنام او موسوم ست و این سروشها که شد بسیر روزها قیام دارند کارکنان سروشهای اند که بتدبیر ماهها اقدام می نمایند پس هر روزی که بنام آن ماه موسوم باشد

بسروشے کہ آن ماہ بنام اوست و تدبیر مصالح آن روز بدو متعلق است خود ہم بتدبیر و مصالح آن روز سے پیدا زد و بنا برین بجہت شرف آن روز را عید کنند و جشن سازند و نیز ہر کدام از سروشہا بمحافظت جوہرے و عنصرے مقرر است چنانکہ خرداد بر آب موکل است و اردی بہشت بر آتش و مرداد بر اشجار و باقی سروشہا بمحافظت آنچہ در ذیل نام آن سروش مقرر است و نام ملکے نیز ہست کہ ریاست بندگان بدست اوست و بتدبیر امور و مصالحے کہ در روز سروش واقع می شود بدو متعلق است و نام روز ہفدہم باشد از ہر ماہ شمسے نیک است درین روز دعا کردن و بآتشکدہ رفتن و باقی امور بد است۔

سروشہ۔ بضم اول و فتح شین قرشت بمعنی سروش است کہ جبرئیل باشد خصوصاً و ملائکہ دیگر عموماً۔

سرول۔ بفتح اول بروزن ملول بمعنی نقد باشد و آن بدگوئی و غیبت مردم در خاطر نگاہ داشتن است و طالب فرصت بدی کردن بودن۔

سرون۔ بفتح اول بروزن زبون بمعنی شاخ است اعم از شاخ گاو و گوسفند و امثال آن و بضم اول بمعنی سرین است کہ نشستگاہ مردمان و کفل چارپایان باشد۔

سروناز۔ بکسر ثالث سرو نورستہ را گویند چہ ناز بمعنے نورستہ ہم آمدہ است و سروے را نیز گویند کہ شاخہای آن بہر طرف مائل باشد بر خلاف سرو آزاد و نام نوائیست از موسیقی۔

سروی۔ بفتح اول و بضم ثانی و سکون ثالث و تحتانی بمعنے سرون است کہ شاخ گوسفند و گاو باشد و بضم اول سرین و کفل مردم و چارپا۔

سرویسہ۔ بفتح اول و تحتانی مجہول بروزن نوکیسہ قوس قزح را گویند و مہرہای سنگین را ہم میگویند۔

سرہ۔ بفتح اول و ثانی زر رایج تمام عیار باشد و آن نقیض قلب است کہ ناسرہ گویند و آب گیسو را نیز گویند و ہر مردم بیگانہ

و ہر چیزے نیکو و باست بمعنی بے عیب و خلاصہ و پسندیدہ و برگزیدہ و اعلے و نفیس باشد چنانکہ ہر چیز زبون و بد و عیب دار را ناسرہ گویند و شقہ حریر سفید علم را نیز می گویند و بمعنی حیل ہم آمدہ است چنانکہ فرع را پایہ خوانند۔

سریال۔ با یاے بالف کشیدہ بروزن ابدال مردم سرگشتہ و سرگردان را گویند و بمعنی گردون ہم آمدہ است و فلک را نیز گفتہ اند و ہر چیزے را می گویند کہ ہمیشہ در گردش باشد۔

سرہنگ۔ بروزن فرہنگ سردار و پیشرو لشکر و سپاہ باشد چو ہنگ بمعنی سپاہ نیز آمدہ است و بمعنی پہلوان و سباز ہم گفتہ اند۔

سری۔ بفتح اول بروزن پری سرداری و سپہسالاری باشد و بمعنی سرائے ہم ہست کہ خانہ باشد و چیزے را نیز گویند از آہن کہ در روز جنگ بر سر اسب بندند و نام یکے از اولیاء اللہ است مشہور بسری سقطی۔

سریچہ۔ بروزن دریچہ نام جانوریست پرندہ و کوچک جثہ و درازدم کہ بیشتر بر کنارہای آب نشیند و دم جنباند و آنرا مرغ فاطمہ خوانند و بعربی صعوہ گویند۔

سریخہ۔ با خاے نقطہ دار بروزن خلیفہ مرغ سقا را گویند و آن پرندہ ایست کہ در فک اسفل او یعنی در زیر منقار زیرین او پوستے بمانند مشکیچہ آویختہ است۔

سریر۔ بروزن کشید جامہ غوک را گویند و آن چیزی باشد سبز کہ در آبہاے ایستادہ بہم رسد و ریسمانی کہ اطفال از جائے آویزند و بران نشستہ در ہوا آیند و روند۔

سریر۔ بروزن حریر بمعنی سرویسہ است کہ قوس قزح باشد و با بن عنی بکسر اول ہم آمدہ است و نام ولایتی و جائے نیز ہست کہ غار کیخسرو آنجاست و بعربی اورنگ و تخت را گویند۔

سریافراز۔ با زاے نقطہ دار در آخر نام شہریست و غاری کہ کیخسرو بدرون آن رفت و غائب شد بنام آن شہر است

سر بر فلک - کنایه از بنات النعش صغری است و آن هفت ستاره باشد شمالی بصورت چوگان۔

سرمدی - بروزن محمدی نام پادشاه سرمد افراز است و منسوب بسرمد را نیز گویند۔

سریشفس - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و شین قرشت رستنی باشد که در سبزی و تازگی بپزند و با ماست بخورند و بعد از رسیدگی خشک کنند و آرد سازند و کفشگران و صحافان چیزها بدان چسپانند و سریشم را می گویند که بدان تیر و کمان بچسپند۔

سریغ - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و غین نقطه دار خوشه انگور پر دانه باشد و بعضی گویند خوشه انگوری باشد که هنوز دانهایش درست نشده باشند۔

سریقون - بفتح اول و ضم قاف و سکون واو و نون لغتی است سریانی و بمعنی شنجرف سوخته است یعنی شنجرف گلی که آنرا از سیماب سازند نه آنکه از کان برآورند۔

سرین - بضم اول و کسر ثانی و تحتانی و نون ساکن نشستگاه آدمی و کفل و ساغری حیوانات دیگر۔

سرین افگندن - کنایه از چارزانو در نشستن باشد۔

سرین گاه - بمعنی مطلق نشستگاه باشد عموماً و بمعنی تخت پادشاهان بود خصوصاً۔

بیان دهم

در سین بی نقطه با زای نقطه دار مشتمل بر پنج لغت

سزا - بفتح اول بروزن جزا پاداش نیکی و بدی باشد و لائق و سزاوار و موافق را نیز گویند۔

سزد - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی جادرو باشد که سفید خار و خار سفید است و بفتح اول و ثانی بمعنی می سزد باشد یعنی لائق و سزاوار است۔

سزگی - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی بتحتانی کشیده بمعنی سختی [illegible] و کندار باشد۔

سزیتومن - با فوقانی و نون و تای قرشت بمد نون پریرو فلمن بلغت ژند و پاژند بمعنی رفتن است که ضد مقابل آمدن باشد۔

سزید - بروزن یزید بمعنی سزا باشد که مکافات بدی و نیکی است و بمعنی لائق آمد و سزاوار گردید هم هست۔

بیان یازدهم

در سین بی نقطه با سین بی نقطه مشتمل بر سه لغت و کنایت

سست مهار - بضم اول و سکون ثانی کنایه از رام و مطیع و رام شدن و مطیع بودن و مردم بی استعداد ناقابل را نیز گویند۔

سسطیعون - بفتح اول و کسر طای حطی و ضم عین بی نقطه بروزن افریدون بلغت سریانی تخمی است دوائی و آنراذ و فرا نیز گویند و برگ درخت آن بکرفس ماند و آنرا بشیرازی آهو دوستک خوانند۔

سسعند - بفتح میم بی نقطه بروزن لب بند بلغت سریانی عود بلسان را گویند و آن نوعی از عود است و عرق النسا و صرع و تاریکی چشم و ضیق النفس را نافع است۔

بیان دوازدهم

در سین بی نقطه با طای حطی مشتمل بر هشت لغت

سطاخینس - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و خای نقطه دار به تحتانی رسیده و نون مضموم بسین بی نقطه زده بلغت یونانی رستنی باشد مانند گندنای کوهی بول و حیض را براند و بچه از شکم بیندازد۔

سطاریون - بفتح اول بروزن حواریون بلغت یونانی گیاهی است که آنرا بفارسی برابران گویند ضماد آن بر گزیدگی عقرب نافع باشد۔

سطبوس - با بای ابجد بروزن محبوس بلغت یونانی گل انار باشد و آنرا گلنار خوانند و عربی جلنار است۔

سطراک - با رای بی نقطه بروزن افلاک بلغت

یونانی دوائیست که آنرا بفارسی زرنباد گویند بجای حرف
ثالث واو هم آمده است که سطواک باشد والله اعلم۔

سطرگاه۔ بکسر اول وفتح ثانی وسکون ثالث و کاف بالف کشیده صمغ درخت زیتون است و دخان آن قائم مقام دخان کندر باشد سرفه را نافع است۔

سطرلاب۔ بضم اول وثانی بیونانی مخفف اسطرلاب است وآن آلتی باشد از برنج که بدان ارتفاع آفتاب گیرند۔

سطرونیون۔ بفتح اول وسکون ثانی وثالث بواو رسیده ونون مکسور وتحتانی بواو کشیده وبنون دیگر زده بلغت یونانی بیخی است که آنرا بشیرازی چوبک اشنان خوانند و آن نوعی از کندش باشد وآذریون همان است۔

سطقسات۔ بضم اول وثانی بلغت رومی مخفف اسطقسات است که عناصر اربعه باشد واصل چیزها را نیز گویند۔

بیان سیزدهم

در سین بی نقطه با عین بی نقطه مشتمل بر چهار لغت

سعتر۔ بفتح اول وفوقانی بروزن جعفر دوائیست که آنرا اوشه گویند گرم وخشک است در سوم وآن صحرائی وبستانی هر دو می باشد بستانی را مرزه خوانند وآن سبزی باشد که خورند این لغت را باین معنی در کتب طبی بصاد نویسند تا بشعیر ملتبس نشود وگویند عربیست۔

سعتر باز۔ بروزن کفتر باز زنی را گویند که چرمینه بندد و با زن دیگر مجامعت کند وآن چرمیست که بصورت و بهیأت آلت تناسل دوخته اند۔

سعتری۔ بروزن دفتری بمعنی سعتر باز است که زن چرمینه باز باشد۔

سعد۔ بضم اول وسکون ثانی ودال ابجد نام دوائیست که آنرا بترکی تیلاق گویند بضم تای قرشت وفتح بای فارسی وبهترین آن کوفیست وبفتح اول در عربی نقیض نحس باشد۔

بیان چهاردهم

در سین بی نقطه با غین نقطه دار مشتمل بر یازده لغت

سغ۔ بفتح اول وسکون ثانی پوشش وسقف خانه وگنبد وامثال آن باشد ونوعی از عمارت طولانی و دراز را نیز گویند وآنرا بعربی ازج خوانند وشاخ گاو را هم گفته اند۔

سغانه۔ بفتح اول بروزن چغانه بمعنی زیر زمین وسردابه باشد

سغبر۔ بفتح اول وبای ابجد وسکون ثانی ورای قرشت بلغت رومی دوائیست که آنرا بفارسی سرخش وگیلدارو گویند وآن چوبی باشد که در کنار دریای گیلان باشد۔

سغبه۔ بضم اول وفتح بای ابجد چیزی چرب وروغنی را گویند وبمعنی فریفته وبازی داده خورده نیز آمده است و در عربی گرسنه وتشنه را گویند لیکن بمعنی تشنه چندان مستعمل نیست۔

سغبین۔ بفتح اول وکسر بای ابجد بروزن پروین بلغت یونانی نوعی از صمغ باشد که بیرون آن سفید ودرونش بسرخی مائل است وبرعکس نیز گفته اند۔

سغد۔ بضم اول بروزن چغد زمین نشیب را گویند که آب باران دران جمع شود ونام شهریست از ماوراء النهر نزدیک بسمرقند گویند آب وهوای آن در نهایت لطافت باشد وآنرا سغد سمرقند شهرت دارد وآنرا بهشت دنیا هم می گویند۔

سغدو۔ بضم اول ودال ابجد بروزن ومعنی سغنوست که چرب روده با گوشت ومصالح پر کرده باشد۔

سغده۔ بفتح اول بروزن معده بمعنی اسغده است که آماده ومهیا باشد۔

سغدیانه۔ بفتح اول وکسر دال ابجد بروزن بنگیانه پیاله شراب را گویند۔

سغر۔ بضم اول وفتح ثانی وسکون رای قرشت خارپشت

کلان را گویند که خارهای خود را چون تیر اندازد و بضم اول وثانی هم گفته اند۔

سغراق ۔ بفتح اول بروزن چخماق کوزهٔ لوله دار را گویند خواه چینی باشد و خواه سفال وغیر آن و بعضی گویند این لغت ترکی ست۔

سغرنه ۔ بضم اول وفتح ثانی وسکون رای قرشت ونون مفتوح بمعنی سغرست که خارپشت بزرگ تیر انداز باشد۔

سغری ۔ بفتح اول بروزن فخری مخفف ساغری ست که کفل اسپ وحیوانات دیگر باشد۔

سغو ۔ بفتح اول وثانی وسکون واو صدا و آواز طاس ولگنت وطبق وامثال آن باشد و بفتح اول وسکون ثانی هم آمده است۔

سغود ۔ بضم اول بروزن کشود مرغ سنگ خواره را گویند وبعربی قطا خوانند۔

بیان پانزدهم

در سین بی نقطه با فا مشتمل بر سی و دو لغت وکنایت

سفادیکوس ۔ بفتح اول وفای بالف کشیده ودال بی نقطه به تحتانی رسیده وکاف مضموم بواو وسین بی نقطه زده بلغت یونانی پیاز صحرائی را گویند وبعربی بصل الفار خوانند وگویند اگر موش قدری ازان بخورد فی الحال بمیرد۔

سفاری ۔ بروزن شکاری ساق خوشهٔ گندم را گویند یعنی علفی که بخوشهٔ گندم پیوسته است ومیان مجوف می باشد وآنرا بعربی جل خوانند بکسر جیم۔

سفال ۔ بضم اول وثانی بالف کشیده وبلام زده معروفست که ریزهٔ کوزه وسبوی شکسته باشد وپوست گردگان وپسته وبادام وفندق وپوست انار خشک شده وامثال آنرا نیز گویند وبکسر اول هم آمده است۔

سفاله ۔ بکسر اول بروزن پیاله بمعنی سفال ست که ریزهٔ کوزه وسبوی شکسته باشد ودواسی را نیز گویند که بدان غله درو کنند وبضم اول هم آمده است۔

سفانی ۔ بفتح اول بروزن امانی حشیشی ست که آنرا بعربی رعی الابل خوانند دانهٔ آن همچو دانهٔ سور و باشد واندک حلاوتی دارد وگویند غیر از شتر هر حیوانی دیگر که بخورد بمیرد خصوص جانوران زهردار وطبیخ آن موی را سیاه کند۔

سفاهن ۔ بفتح اول وهای هوز بروزن فلاخن شانهٔ زلف وگیسو را گویند۔

سفت ۔ بضم اول وسکون ثانی وفوقانی دوش را گویند وبعربی کتف خوانند وماضی سفتن هم هست که از سوراخ کردن باشد وبمعنی محکم ومضبوط وسخت نیز آمده است وهر سوراخ کوچک را گویند عموماً وسوراخ سوزن را خصوصاً وبکسر اول نیز بمعنی سطبر وغلیظ ومحکم ومضبوط ودوش که کتف باشد آمده است۔

سفتگر ۔ بضم اول بروزن قفلگر شخصی را گویند که مروارید ومرجان وامثال آنرا سوراخ میکند۔

سفتن ۔ بروزن گفتن بمعنی سوراخ کردن وسوراخ شدن باشد وبمعنی تراویدن وتراوش هم آمده است۔

سفته ۔ بضم اول بروزن خفته هر چیزی سوراخ کرده را گویند همچو مروارید سفته ولعل سفته ومانند آن وحلقهٔ طلا ونقره را نیز گفته اند که در گوش کنند وبمعنی تحفه وچیزی باشد که شخصی بجهت شخصی از ملکی بملک دیگر برسم تکلف یا بضاعت بفرستد وبفتح اول بروزن هفته آنست که کسی چیزی از کسی بطریق عاریت یا قرض یا در عوض چیزی بگیرد تا در شهری دیگر باز دهد ودست لاف را نیز گویند وآن سودای اول اصناف وفروشندگان باشد وبمعنی پیکان تیر وسنان نیزه وهر چیز که سر آنرا تیز کرده باشد هم هست وباین معنی بضم اول هم آمده است وسخن تازه ونو را هم می گویند وشخصی که موضعی وجائی از وگرفته باشند و جایگاه دیگر باو داده باشند وبکسر اول هر چیز غلیظ

وسطبر و ستبر و سخت و محکم و مضبوط را گویند عموماً و حبابهٔ هنگفت و کنده و سطبر را خصوصاً۔

سفته گوش۔ گوش سوراخ کرده را گویند و شخصی را نیز گویند که گوش او سوراخ باشد و کنایه از فرمان بردار و قبول کننده و مطیع و تابع و غلام هم هست۔

سفتین۔ بکسر اول و فوقانی بر وزن مسکین نام ولایتی است از ترکستان منسوب بخوبان۔

سفج۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی بمعنی کالک است که خربزهٔ خام و نارسیده باشد و با جیم ابجد نیز گفته اند و بمعنے شراب جوشانیده که آنرا بعربی مثلث گویند هم آمده است۔

سفچه۔ بر وزن کفچه بمعنے سفج ست که خربزهٔ نارسیده و شراب مثلث باشد۔

سفند۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون دال ابجد بمعنی سپند است که زمین باشد و بعربی ارض گویند و نام فرشتهٔ هم هست که موکل زمین است و نام ماه دوازدهم و نام روز پنجم باشد از سالها و ماههای شمسی و درین روز فارسیان جشن کنند و عید سازند بنا بر قاعدهٔ کلیه که میان ایشان معمول ست که چون نام ماه و نام روز موافق آید آن روز را عید باید کرد و درین روز نو پوشیدن و درخت نشاندن را خوب میدانند و سپند را نیز گویند و آن تخمی باشد که بجهت چشم زخم در آتش بریزند۔

سفر۔ بضم اول و ثانی و سکون رای قرشت بمعنے سیخول است که خارپشت بزرگ باشد و بفتح ثانی هم گفته اند و صاحب موید الفضلا میگوید که این لغت سغر با غین نقطه دار است و بفا تصحیف شده است۔

سفر خشک۔ بکسر ثالث و ضم ثای نقطه دار کنایه از سفر بی نفع و بی فائده باشد۔

سفر خشک رنگ۔ بفتح رای قرشت و سکون نون و کاف فارسی بمعنی سفر خشک ست که کنایه از سفر بی نفع و بی فائده باشد۔

سفر کردن۔ معروف است و کنایه از خالی کردن و تمام کردن هم هست۔

سفرنگ۔ بفتح اول بر وزن خرچنگ بمعنی تفسیر باشد یعنے معانی و شرحی که بر کلام خدا نویسند۔

سفرود۔ با واو مجهول بر وزن مقصود مرغ سنگخواره را گویند و بعربی قطا خوانند۔

سفرهٔ فصاحت۔ کنایه از زبان فصیح باشد و تصنیفات و تالیفات را نیز گویند۔

سفسار۔ بکسر اول بر وزن و معنی سمسار ست که دلال باشد۔

سفلی۔ بضم اول بر وزن قفلی دیگ آهنی را گویند که سرش گشاده بود و در عربی بمعنی پستی ست که در مقابل بلندی باشد۔

سفندارمذ۔ بکسر اول مخفف اسفندارمذ ست که ماه دوازدهم از سالها و روز پنجم از ماههای شمسی باشد و درین روز فارسیان بنا بر قاعدهٔ کلیه که چون نام ماه و روز موافق آید جشن باید کرد عید کنند و بمعنی زمین هم آمده است و نام فرشتهٔ هم هست موکل بر زمین و جنگلها و بیشها و مصالح امور ماه و روز اسفندارمذ متعلق بدوست و درین روز درخت نشاندن و نو پوشیدن را خوب میدانند۔

سفید۔ بر وزن و معنی سپید ست که نقیض سیاه باشد و بعربی ابیض خوانند و کنایه از ظاهر و نمایان هم هست چه هرگاه گویند سفید شد مراد آن باشد که ظاهر شد و نمایان گردید و سفید نه شد یعنی پیدا نه شد۔

سفید اسفند۔ بکسر اول و همزه و فتح فا و سکون نون و دال ابجد خردل سفید را گویند و آن نوعی از تخم سپندان باشد۔

سفید بری۔ بفتح بای ابجد و رای بی نقطه تحتانی رسیده فصل خریف را گویند که موسم پائیز و برگ ریزان باشد۔

سفید تاک۔ بمعنی سپید تاک است و آن نباتی باشد که خسرو دارو گویندش و با میوهٔ آن پوست را دباغت

ودرهند وبعربی کرمة البیضا خوانند۔

سفید خار۔ بروزن ومعنی سپید خارست که آنرا بعربی شوکة البیضا خوانند ودرختی هم هست خاردار که آنرا غفچ گویند وبعربی عوسج خوانند۔

سفید شدن۔ کنایه از ظاهر شدن وآشکارا گشتن باشد

سفید کاسه۔ کنایه از جوانمردی وهمت بود برخلاف سیه کاسه که خسیس ودون همت باشد۔

بیان شانزدهم

درسین بے نقطه با قاف مشتمل بربست وهفت لغت وکنایت

سقاقلوس۔ بفتح اول وثانی بالف کشیده وضم قاف ولام بواو رسیده وبسین بے نقطه زده بلغت یونانی بمعنی موت عضو وبطلان حس باشد۔

سقراط۔ بضم اول وسکون طای حطی بروزن حجرات بیونانی نام حکیمی ست مشهور گویند درزمان اسکندر بود۔

سقراطیون۔ بفتح اول وسکون ثانی وثالث بالف کشیده وکسر طاے حطی وتحتانی بواو رسیده ونون زده نوعی از کماة باشد وآنرا بعربی قنبل وبشیرازی کبه ا[illegible] مے خوانند برگ آن به برگ سوسن وبیخ آن وطعم بیخ آن به بصل الفار ماند۔

سقراق۔ بفتح اول بروزن چقماق بمعنی سغراق ست که کاسه وکوزه لوله دار باشد گویند ترکی ست۔

سقرلات۔ بفتح اول وکسر ثالث معروفست وآن جامه باشد پشمین که در ملک فرنگ می بافند ودر ملک روم هم بافته میشود وباطاے حطی هم آمده است۔

سقرینوس۔ بفتح اول وسکون ثانی وثالث بتحتانی رسیده ونون بواو کشیده وبسین بے نقطه زده بلغت یونانی عقرب را گویند که کژدم باشد وبعضے گویند حیوانی ست دریائی۔

سقسین۔ باسین بے نقطه بروزن قزوین نام ولایتی ست غیر معلوم۔ [۱]

سقط۔ بفتح اول وثانی بروزن ومعنی غلط وخطا باشد وفضلهٔ هر حیوانی را نیز گویند خواه بکار آید خواه نیاید وعربان رخت وکالای بد وزبون وکار زشت را می گویند

سقف۔ بضم اول وثانی وسکون فا جمع سقف است که قاضی ترسایان وحاکم ومهتر ایشان باشد وزاهدے را نیز گویند که خود را بجهت ریاضت نفس بزنجیر آویزد۔

سقف لاجورد۔ کنایه از آسمان ست۔

سقف محنت زای۔ بمعنی سقف لاجوردست که آسمان باشد۔

سقف مینا۔ کنایه از آسمان ست ودرختان بزرگ وسایه دار را نیز گویند۔

سقف نیم خانه۔ کنایه از آسمان ست وگنبد را نیز گویند

سقلاب۔ بفتح اول ولام الف بروزن مهتاب نام ولایتی ست از روم وباین معنی بجای حرف اول صاد بی نقطه هم بنظر آمده است وسگ آبی را نیز گویند که سیاه رنگ باشد

سقلات۔ بتشدید لام بمعنی سقرلات ست وآن پارچه باشد معروف که از پشم بافند وبحذف تشدید وتاے حطی هم بنظر آمده است که سقلاط باشد۔

سقلاطون۔ بروزن افلاطون بمعنی سقرلات ست وجامهٔ نخودانی را نیز گویند وبعضے گویند نام شهریست که سقرلات منسوب بآن شهرست وبمعنی رنگ ونون هم آمده است وبعضے گویند رنگ کبود ست چه سقلاطون در اصل سقلاطگون بوده است وکاف بکثرت استعمال افتاده وسقلاطون شده ودر قدیم رنگ سقرلات منحصر در کبود بوده است۔

---

[۱] صاحب رشیدی مینویسد که سقسین بفتح سین اول وکسر دوم ولایتی ست از ترکستان وبعضے سقتین خوانده اند بسکون قاف وتای قرشت نظامی گوید ع ز قنداران سقسین تا سمرقند ؛ بنوبت گاه درگاهش کمربند

سقلاطین - بر وزن پشناگین بمعنی سقرلاطست و جامهٔ نخودانی را نیز گویند۔

سقلیس - بر وزن تقدیس بلغت رومی نام شهریست که اسکندر ذوالقرنین بنا کرده و باین معنی بتقدیم لام بر قاف هم بنظر آمده است که سلقیس باشد۔

سقلیمون - با نون بر وزن افتیمون بیونانی اسقلیمس که رنج کبر رومی باشد و آنرا زنگی دارو گویند و بعربی حشیشة الطحال خوانند۔

سقمونیا - با میم بر وزن افلونیا بلغت یونانی دوائیست که آنرا محموده میگویند و آن عصارهٔ باشد بغایت تلخ و مسهل صفرا بود۔

سقن - بر وزن چمن دوشاب آتش ندیده خرما را گویند و آنرا اسیلان هم میگویند و بعربی دبس خوانند بکسر دال بی نقطه

سقنقس - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و ضم قاف دیگر و سین بی نقطه ساکن بمعنی سقنقور است و آن جانوری باشد مانند سوسمار هم در آب و هم در خشکی زندگانی تواند کرد و آنرا از کنار دریای نیل آورند گویند این لغت رومی است

سقنقور - بلغت رومی جانوریست شبیه بسوسمار گویند گزنده است و در وقت گزیدن اگر عضو خود را بشخصی بآب رسانید و زود بآب در آمد بهتر والا او می شاشد و در بول خود می غلطد آن شخص می میرد و اگر آن شخص آب یافت و در آب در آمد سقنقور می میرد و بیشتر از کنار رود نیل آورند۔

سقوردیون - بفتح اول و ضم ثانی و سکون واو و را قرشت و کسر دال ابجد و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بلغت یونانی سیر صحرائی باشد و بعربی ثوم البری خوانند۔

سقوطر - با طای حطی بر وزن کبوتر گیاهیست که صبر از آن حاصل میشود و بعضی گویند نام جزیره ایست نزدیک بسواحل چهل فرسنگ در چهل فرسنگ که صبر خوب از آنجا آورند و صبر سقوطری منسوب بآنجاست و اهل آن جزیره ساحر و بیدین اند و اصل ایشان از یونان بوده و سکندر ایشان را بجهت ساختن صبر بدین جزیره آورده و سحر ایشان بمرتبه ایست که اگر با شخصی خصمی داشته باشند اگر آن شخص حاضر شد فبها والا صورت و شکل او را بخاطر آورند و قدحی پر از آب در پیش خود نهند و شروع بسحر کنند تا آن زمان که نقطهٔ خونی در میان قدح آب پیدا شود و بعد از زمانی آن قدح پر از دل و جگر و شش گردد و آن شخص در حال بمیرد و چون شکم او را بشگافند جگر در شکمش نباشد۔

سقی رغالا - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و رای بی نقطه مفتوح و سکون غین نقطه دار و لام الف لغتی باشد سریانی و بعضی گویند یونانی است و معنی آن بعربی کثیر الارجل باشد یعنی بسیار پا و آن دوائیست که آنرا البسفایج خوانند و باین معنی بجای حرف ثانی کاف هم بنظر آمده است که سکی رغلا باشد

سقیروس - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و راء بی نقطه بواو کشیده و بسین بی نقطه زده بلغت یونانی هر ورم و آماس صلب و سخت را گویند۔

بیان هفتدهم

در سین بی نقطه با کاف مشتمل بر پنجاه و نه لغت و کنایت

سک - بضم اول و سکون ثانی بمعنی نکبت و فلاکت باشد و در عربی نام نوعی از عطریات است و بعضی گویند که مرکبی است که از چیزهای عفص و تلخ سازند و بعضی گویند عصارهٔ آمله است و بکسر اول بمعنی سرکه باشد و سکبا مرکب از وست که آش سرکه باشد۔

سکاچه - بضم اول و ثانی بالف کشیده و فتح جیم فارسی بمعنی سخن ناشنو و ستیهنده و ستیزه کننده باشد و کابوس و عبد الجنه را نیز گویند و آن سنگینی است که در خواب بر مردم می افتد و خارپشت تیرانداز را هم میگویند۔

سکاد - بفتح اول بر وزن سواد سر کوه و فرق سر آدمی را گویند۔

سکار - بکسر اول بروزن شکار بمعنی زغال و انگشت باشد و انگشت افروخته را نیز گویند و نوعی از طعام هم هست و بفتح اول وضم اول هم آمده است -

سکار آهنج - بضم اول وسکون رابع وهمزهٔ ممدوده و های مفتوح بنون وجیم زده آهنی باشد سرکج که بدان گوشت از دیگ و نان از تنور بر آرند -

سکارو - بضم اول ورابع بواو کشیده نان وگوشتی را گویند که بر روی زغال افروخته و اخگر بپزند وبمعنی چنگالی و مالیده هم آمده است -

سکاسته - بضم اول وسکون سین بی نقطه بروزن گداخته بمعنی زکاسه است وآن خارپشتی باشد که خارهای خود را مانند تیر اندازد و او را بعربی مدج گویند -

سکاسه - بضم اول وفتح سین آخر بروزن خلاصه بمعنی سکاسته است که خارپشت تیر انداز باشد -

سکاشته - بروزن گذاشته بمعنی سکاسه است که خارپشت کلان تیر انداز باشد -

سکاشه - باشین نقطه دار بروزن ومعنی سکاسه است که خارپشت کلان تیر انداز باشد -

سکافره - بضم اول وثانی بالف کشیده وبفا زده وفتح رای قرشت زخمهٔ سازندها را گویند وبعربی مضراب خوانند وآن در قانون ورباب استخوانی ست که بدست گیرند ودر عود وطنبور ناخن وست باشد -

سکافه - بضم اول وبفتح آخر که فا باشد بمعنی سکافره است که مضراب سازندها باشد -

سکال - بکسر اول بروزن نهال بمعنی اندیشه وفکر باشد وبمعنی خواهنده وطلب کننده وگوینده هم آمده است وامر بدین معنی نیز هست یعنی بگو وبخواه وبطلب وبمعنی گفتگو هم گفته اند -

سکالش - بکسر اول بروزن سفارش بمعنی فکر واندیشه باشد وبمعنی متفکر واندیشه مند بودن وخواستن وکارسازی کردن هم هست وباکاف فارسی هم آمده است -

سکالو - بضم اول ورابع بواو کشیده بمعنی سکارو باشد یعنی آنچه بر روی زغال افروخته واخگر آتش پخته باشند از نان وگوشت وغیره وسکالیو هم گفته اند که بعد از لام یای حطی باشد -

سکاله - بضم اول بروزن نخاله فضلهٔ سگ را گویند -

سکالیدن - بکسر اول بروزن خراشیدن بمعنی اندیشه وفکر وگفتگو کردن باشد وباکاف فارسی هم درست است وبمعنی گفتن ونوشتن وخواستن هم آمده است -

سکالیده - بروزن خراشیده بمعنی فکر واندیشه وگفتگو کرده باشد -

سکاهن - بکسر اول وفتح ها وسکون نون رنگ سیاهی را گویند که از سرکه وآهن ترتیب دهند وبدان جامه و چیزهای دیگر رنگ کنند وبیشتر کفش دوزان بجهت چرم رنگ کردن سازند -

سکبا - بکسر اول وبای ابجد بالف کشیده نام آشی است که از سرکه وگوشت وبلغور ومیوهٔ خشک پزند وآن چنانست که گندم را بلغور کنند ودر سرکه بخیسانند وخشک سازند وهر وقت که خواهند صرف کنند ووجه تسمیه اش سرکه باست چه سک بمعنی سرکه وبا آش را گویند -

سکبه - بفتح اول وثالث وسکون ثانی نوعی از طعام وروغن باکشک آمیخته را نیز گویند -

سکبینه - با بای ابجد بروزن پشمینه گیاهی باشد وائی ومعرب آن سکبینج ست وبعضی گویند صمغ نباتی ست و این صحیح ست وبهترین وی آنست که بیرون آن به سفیدی ودرونش بسرخی مائل باشد وباین معنی بجای بای ابجد واو هم آمده است که سکوبینه باشد چه در فارسی با وواو بهم تبدیل می یابند وبعربی صغبینج خوانند وبعضی گویند صغبینج معرب سکبینه است -

سکلج ـ بفتح اول وکسر ثانی وسکون جیم مویز را گویند و آن انگوری باشد که در آفتاب یا سایه خشک سازند۔

سکرفنده ـ با فا بر وزن شکرخنده اسپ و استر سکندری خوردن را گویند یعنی بسر در آینده۔

سکرفیدن ـ با فا بر وزن نه فهیدن بسر آمدن و سکندری خوردن ستور را گویند۔

سکرکه ـ بضم اول وثانی وسکون رای قرشت وفتح کاف شرابی را گویند که از ارزن سازند۔

سکره ـ بضم اول وتخفیف کاف بر وزن سفره کاسه را گویند که از گل ساخته باشند و باتشدید کاف هم گفته اند وبضم اول وفتح ثانی وثالث مشدد هم آمده است۔

سکز ـ بفتح اول وکسر ثانی وسکون زاے نقطه دار صمغی ست که آنرا بعربی مصطکی خوانند و باتشدید ثانی در ترکی عدد هشت را گویند۔

سکزه ـ بکسر اول وثانی وفتح زاے هوز بمعنی ستیزه است که جنگ وخصومت ولجاجت باشد۔

سکستن ـ بضم اول وثانی وسکون سین بے نقطه وفتح فوقانی ونون ساکن بمعنی گسیختن وکنده شدن و پاره پاره گشتن باشد۔

سکسک ـ بضم هر دو سین وسکون هر دو کاف زمین ناهموار و درشت را گویند و اسپی که راه نداشته باشد و قطرهٔ رود و نام درخت تاغ هم هست که چوب آنرا سوزند و آتش آن بسیار بماند و بمعنی آواز پای هم آمده است۔

سکسکے ـ بضم هر دو سین وسکون ثانی و رابع بتحتانی کشیده زحمتی باشد که آدمی را در غایت ضعف پیدا میشود و آن طپش دلی ست که باندک جنبشے و حرکتی بهم رسد۔

سکسنبویه ـ بفتح اول وسکون ثانی وسین بے نقطه مفتوح بنون زده و بای ابجد بواو رسیده وفتح تحتانی لغتی است رومی و آن دوائی باشد که بفارسی پنج انگشت گویند و در اختیارات بمعنی حب الفقد آمده است که پنج انگشت است۔

سکنج ـ بضم اول وثانی وسکون نون وجیم گندگی دهن و بوی دهان را گویند و بعربی بخر خوانند و شخصے را نیز گفته اند که بوے دهان داشته باشد و باین معنی بفتح اول هم آمده است و با اول مکسور بمعنی سرفه کردن و آواز بگلو در آوردن باشد و بمعنی تراش هم هست که از تراشیدن باشد و گزیدن را نیز گویند که از گزندگے باشد و بفتح اول و نون وسکون ثانی وجیم سنگے باشد سیاه و سبک و بوی قیر کند و آن را از شام آورند از وادیی که آن وادی را درین زمان وادی جهنم خوانند۔

سکنجد ـ بکسر اول وضم وفتح ثانی هر دو آمده است مضارع سکنجیدن باشد یعنی بتراشد و بگزد و سرفه کند و بکسر اول وثانی هم گفته اند۔

سکنجی ـ بکسر اول وثانی یعنی بتراشی و بگزی و سرفه کنی و آواز در گلو اندازی و باین معنی بفتح اول وثانی هم گفته اند۔

سکنجیدن ـ بکسر اول وثانی مصدر سکنج ست که بمعنی سرفه کردن و تراشیدن و گزیدن و آواز بگلو کردن باشد و با ثانی مفتوح هم درست ست۔

سکنجیده ـ بر وزن ستمدیده بمعنی تراشیده و گزیده و سرفه کرده و آواز بگلو در آورده باشد۔

سکند ـ بر وزن فگند بمعنی جماع و مباشرت باشد۔

سکندر ـ مخفف اسکندر ست و آن نام پادشاهیست مشهور و معروف از روم و ارسطو وزیر او بود و بعضے اورا ذوالقرنین میدانند اما ذوالقرنین اکبر که خضر علیه السلام در زمان او بود فریدون را میگویند و بمعنی سرنگون هم هست و اسپے که بسر در آید گویند سکندر خورد و نام یکی از بازیهاست و آن چنان باشد که هر دو کف دست خود را بر زمین بگذارند و هر دو پاے را در هوا کرده راه روند۔

سکنگبین ـ با کاف فارسی بر وزن و معنی سکنجبین است

و آن مرکبی ست که از سرکه و عسل بزند جهت دفع صفرا و بلغم
و سک بمعنی سرکه و انگبین عسل را گویند و سکنجبین معرب آنست

سکنه - بکسر اول و فتح ثانی و نون مخفف اسکنه است
و آن افزاری باشد درودگران را که بدان چوب سوراخ
کنند و بشکنند و آنرا بعربی بیرم خوانند -

سکنهٔ کانون - کنایه از اخگر آتش و انگشت و
ذغال باشد -

سکو - بکسر اول و ضم ثانی و سکون واو چیزے باشد
چهار شاخه و پنج شاخه باندام کف دست و دسته هم دارد
که دهقانان غلهٔ کوفته شده را آن بباد دهند تا از کاه جدا
شود و آنرا در خراسان چهار شاخ گویند و در جاهاے دیگر
چنگ و پواشه و بعربی مذرے خوانند و بضم اول و ثانی
و واو مجهول بمعنی تختگاه است و آن بلندے باشد که در
دو طرف در کوچه و میان باغها و پاے درختهاے بزرگ
سایه دار سازند و باین معنی بفتح اول هم آمده است -

سکوا - بکسر اول بر وزن و معنی سکباست و آن آشی باشد
که از گوشت و بلغور و سرکه پزند -

سکوبا - بضم اول و ثانی و باے ابجد بالف کشیده نام
عابدی ست نصاری که دیرے ساخته بود و بنام او مشهور شد
گویند عیسی علیه السلام بدیر او برفت و از انجا بآسمان
صعود کرد و بباے فارسی هم بنظر آمده است که سکوپا باشد -

سکوره - بضم اول و ثانی و فتح راے قرشت بمعنی سکره
است که کاسهٔ گلی باشد -

سکوهنج - بضم اول و ثانی و واو مجهول و فتح ها و سکون
نون و جیم خار خسک را گویند و آن خاری باشد سه گوشه -

سکوی - بفتح اول و سکون آخر که تحتانی باشد بمعنی
سکوست که بلندی در خانه و باغ و پایهاے درخت و
امثال آن باشد -

سکوینه - بفتح اول و کسر ثالث بر وزن و معنی سکبینه است

و آن صمغ نباتی باشد و دوائی است شبیه بجاوشیر و بهترین آن
آنست که برونش سفید و درونش بسرخی مائل باشد -

سکه - بکسر اول و فتح ثانی مشدد و بمعنی طرز و روش و قاعده
و قانون باشد و سیرت و ناموس را نیز گویند و بمعنی لباس
هم آمده است و در عربی نقشیکه بر روی طلا و نقره و مس ایجاد
باشد و آهنے را نیز گویند که نقش زر رایج را بران کنده باشند
و آهنے که زمین را بدان شیار کنند و کوچه و بازار و درختان
خرما که صف زده باشند و کنایه از صورت و رخساری که خط
برآورده باشد و هر چیزیکه خوب بنظر درآید -

سکی رغلا - بفتح اول و راے قرشت بر وزن و معنی
سقی رغلاست و آن لغتے باشد یونانی و بعضے گویند
سریانی و معنی آن بعربی کثیر الارجل باشد یعنے
بسیار پا و آن دوائی است که بسفایج گویند و
بسفایج معرب بس پایک است اگر قدرے ازان در
شیر اندازند شیر را ببندد -

سکیز - بکسر اول بر وزن ستیز بمعنی برجستن و آلیز زدن
و جفته انداختن ستور باشد و بمعنی جهنده و جست و خیز
کننده و امر بدین معنی هم آمده است -

سکیزان - بکسر اول و زاے نقطه دار بالف کشیده و
نون زده بمعنی جست و خیز کنان باشد -

سکیزد - بر وزن ستیزد و مضارع سکیزیدن ست یعنی
جست و خیز کند و آلیز اندازد -

سکیزنده - بر وزن ستیزنده بمعنی اسپ و استر جهنده
و لگد اندازنده باشد -

سکیزه - بر وزن ستیزه بمعنی جست و خیز و لگد انداختن
ستور باشد و بمعنی ستیزه هم آمده است که جنگ و خصومت
و لجاجت باشد -

سکیزیدن - بر وزن ستیزیدن بمعنی جست و خیز کردن
و جفته و آلیز انداختن ستور باشد -

سکیله ـ بالتحتانی مجهول بروزن جمیله بمعنی جستن گلوباشد وبعربی فواق گویندش ـ

بیان سیزدهم

در سین بی نقطه با کاف فارسی مشتمل بر سی وچهار لغت وکنایت

سگ ابلق ـ بکسر ثانی کنایه از روزگارست باعتبار شب وروز یا نیکی وبدی یا شادی وغم ـ

سگابی ـ بروزن خرابی مخفف سگ آبی ست وآن حیوانی باشد که آتش بچگان وجند بیدستر ازو بهم می رسد واو را بتازی قضاعه خوانند ـ

سگال ـ بکسر اول بروزن خیال بمعنی اندیشه وفکر باشد وسخن وگفتگو را نیز گفته اند چه بدسگال بدگو را گویند ودشمنی وخصومت را نیز گویند وبمعنی خواننده وگوینده هم آمده است ـ

سگالش ـ بالام بروزن سفارش بمعنی دشمنی وخصومت کردن وفکر واندیشه نمودن وسخن بدگفتن باشد ـ

سگاله ـ بفتح اول بروزن حواله سرگین سگ را گویند وبضم اول هم گفته اند ـ

سگالیدن ـ بکسر اول بروزن خراشیدن بمعنی سگالش است که دشمنی وخصومت کردن وفکر واندیشه نمودن وسخن بدگفتن باشد ـ

سگان آز ـ بکسر نون وهمزه بالف کشیده وبزای نقطه دار زده کنایه از طالبان دنیا واهل حرص باشد ـ

سگ انگور ـ دارویی ست که آنرا بتازی عنب الثعلب گویند ـ

سگانه ـ بکسر اول بروزن میانه نام قریه ایست از قرای غزنین نزدیک بهشت که آنهم از قرای غزنین ست ـ

سگاوند ـ بفتح اول بروزن زراوند نام کوهی است نزدیک سیستان ومعرب آن سجاوندست وباشین نقطه دار نیز بنظر آمده است ـ

سگ پستان ـ بفتح اول وکسر بای فارسی معروفست وآن دارویی باشد که آنرا اسپستان گویند که انگور روشنی باشد ـ

سگ پوی ـ بابای فارسی بروزن بدخوی آواز پای را گویند بوقت آمدن ورفتن وباین معنی باشین نقطه دار هم آمده است ـ

سگ جان ـ بروزن مرجان بمعنی سخت جان وسختی کش باشد ـ

سگ جگر ـ بمعنی سگ جان ست که سخت جان ومحنت کش باشد ومردم غادل ونامهربان را هم گفته اند ـ

سگ دل ـ بکسر دال ابجد وسکون لام بمعنی آزار کننده باشد ـ

سگ دندان ـ بروزن برقندان دندان نیش را گویند که هریک از سباع وبهائم را می باشد وهمچنین مار وامثال آن که بدان دندان نیش میزنند وآنرا بتازی ناب میگویند ـ

سگر ـ بضم اول وثانی وسکون رای بی نقطه بمعنی چکاسه است که خارپشت بزرگ تیرانداز باشد وبزای نقطه دار هم گفته اند ـ

سگرنه ـ بضم اول وثانی وسکون رای قرشت وفتح نون بمعنی سکرست که خارپشت بزرگ تیرانداز باشد وباین معنی بزای نقطه دار هم آمده است ـ

سگز ـ بکسر اول وسکون ثانی وزای نقطه دار نام کوهی است بسیار بلند از ولایت زابلستان مابین کیج ومکران ودریای سند از پهلوی آن کوه می گذرد وگویند تولد رستم زال در آنجا واقع شده است واو را سگزی ازان جهت گویند ـ

سگزن ـ بفتح اول بروزن برگ زن نوعی از تیر کوچک باشد وپیکان آن بغایت باریک وتیز می باشد ـ

سگزنه ـ بضم اول وثانی وسکون زای نقطه دار وفتح نون خارپشت کلان تیرانداز را گویند یعنی خارهای خود را چون تیر اندازد ـ

سگزی — بکسر اول و ثالث و سکون ثانی و تحتانی بمعنی سگزیست که نام کوهی باشد در زابلستان و ساکنان آنجا را بنام آن کوه میخوانند و سگزیان می گویند و رستم زال از انجاست و بعضی گویند سگزی بمعنی سیستانی ست چه سیستان را سگستان هم میگویند و آن مخفف سگزیستان ست و معرب آن سجزی باشد و نام یکی از قرای صفاهان هم هست۔

سگسار — باسین بی نقطه بر وزن رفتار بمعنی سگ مانند ست چه سار بمعنی مانند هم آمده ست و بمعنی سگ سر هم هست چه سار بمعنی سر باشد و نام ولایتی ست که سر مردم در انجا مانند سر سگ و تن همچون آدمی باشد و نام مردم آنجا هم هست و کنایه از حریص و بخیل و طالب دنیا و بدنهاد و بدصفت ها باشد۔

سگستان — بر وزن سپستان زابلستان باشد که سیستان است و معرب آن سجستان بود۔

سگسنبویه — بفتح اول و سکون ثانی و سین بی نقطه مفتوح و نون ساکن و بای ابجد مضموم و فتح یای تحتانی تخم پنج انگشت است و آنرا بعربی حب الفقد گویند و باین معنی بتقدیم نون بر کاف هم بنظر آمده است که سنگسبویه باشد۔

سگک — بر وزن فلک مصغر سگ است که بتازی کلب خوانند و گیاهی باشد که بار و میوهٔ آن گرهی است کوچک و پر خار که در جامه آویزد و نوعی از قلاب هم هست۔

سگکش — بضم کاف و سکون شین نقطه دار رستنی باشد که بیشتر در آبهای ایستاده روید و برگ آن به برگ بید ماند ست و ساق آن سرخ و گره دار می شود و آنرا بتازی فلفل الماء و زنجبیل الکلاب خوانند و چون تر باشد با تخم آن بکوبند و بر کلف طلا کنند نافع بود۔

سگکن — بفتح اول و کاف بر وزن مخزن مردم گیا باشد و آنرا از آن جهت سگ کن می گویند که هر کس آنرا می کند می میرد پس بوقت کندن اطراف آن را خالی کنند و طنابی آورند یک سر آن را بر کمر سگ و سر دیگر را بدان گیاه بندند و سگ را نهیب دهند تا بدود و در آن اثنا آن گیاه از زمین کنده شود گویند بعد از چند روز سگ می میرد و میوه و ثمر آن را بعربی تفاح الجن خوانند۔

سگ کنک — بر وزن شب پرک مصغر سگ کن است که مردم گیاه باشد۔

سگ لاب — بالام الف بر وزن مهتاب حیوانی باشد آبی شبیه به سگ و در خشکی نیز تعیش تواند کرد گویند خصیهٔ وی آش بچگان ست و او را بید ستر و خصیهٔ او را جند بید ستر خوانند۔

سگ لابی — بالام بر وزن مهتابی بمعنی سگ لاب است که بید ستر باشد و بعربی قضاعه خوانندش۔

سگ لاو — با واو بر وزن خرقاو بمعنی سگ لاب است که بید ستر باشد۔

سگلاوی — بر وزن سرداوی بمعنی سگ لاب است که سگ آبی باشد و او را بید ستر خوانند و بعربی قضاعه گویند و خصیهٔ وی آش بچگان است که جند بید ستر باشد۔

سگنگور — با کاف فارسی بر وزن سقنقور مخفف سگ انگور است و آن میوه باشد بمقدار فلفل و آن سرخ و سیاه رنگ نیز می باشد و بتازی عنب الثعلب گویند و در فرهنگ سگ سور بمعنی سپستان هم آمده است۔

بیان نوزدهم

در سین بی نقطه با لام مشتمل بر چهل و دو لغت و کنایت

سل — بفتح اول و سکون ثانی چیزی باشد که از چوب و خاشه در هم بندند و با آن از آب گذرند و بمعنی کشتی هم آمده است که بعربی سفینه خوانند و شش را نیز گفته اند که عربان ریه گویند و بکسر اول نام مرضیست و نام نیزهٔ هندوان باشد و زوبین همان ست۔

سلا — بر وزن علا نام خنیاگریست۔

سلات — بر وزن حمات نام سازنده بوده در عجم

اکاسه لیس را گویند۔

سلاجیت ـ بفتح اول و کسر جیم و سکون فوقانی نام دوائی است و آن سنگی باشد که بوی بول و شاش از آن می آید و گویند این لغت هندیست۔

سلاحه ـ بفتح اول و حای بی نقطه شاش بز کوهی را گویند که بر سنگ کرده باشد و سنگ سیاه شده باشد و آنرا بتراشند و در دوائی بکار برند خصوصاً جذام را نافع است و ظاهر آنکه بلغت سامی تصحیف خوانی شده باشد والله اعلم۔

سلاک ـ بروزن هلاک شوشهٔ طلا و نقره را گویند و آن جسد گداخته باشد که در ناوچهٔ آهنین ریزند و بمعنی کرایه هم آمده است۔

سلب فرشته داشتن ـ کنایه از رنگ سبز پوشیدن است۔

سلجو ـ بفتح اول و ضم جیم مخفف سلجوق است که پدر کلان سلجوقیان باشد و با جیم فارسی هم آمده است۔

سلجن ـ بفتح اول و جیم بروزن مخزن بمعنی بی شرمی کردن و سخنان درشت بروی مردم گفتن باشد۔

سلجوق ـ بروزن سرطوق پدر کلان پادشاهان سلجوقی باشد و با جیم فارسی هم درست است۔

سلح شور ـ بفتح اول و ثانی بمعنی سپاهی و مستعد قتال و جدال باشد و معنی آن سلاح ورزست که از سلاح بهم رسانیدن و تحصیل کردن اسباب جنگ باشد و در عربی مقدمة الجیش خوانند و بترکی غرباشاران گویند و مرد مسلح و سلاح بسته را نیز گفته‌اند و پیادهٔ سلاح بدست را هم می گویند۔

سلدانیون ـ بفتح اول و سکون ثانی و دال بی نقطه بالف کشیده و کسر نون و تحتانی بواو رسیده و بنون دیگر زده بلغت یونانی رستنی باشد که بالای آن از زمین بقدر رشته درع بلند شود و گلی دارد بسیار سرخ و تخم آن بقدر کشنیز بود و برگ و تخم آنرا با هم بکوبند و بر گزیدگی مار و عقرب گذارند نافع باشد۔

سلستین ـ باسین بی نقطه بروزن تمهین سنگی باشد متخلخل چنانکه گوئی باد از آن بر می آید۔

سلش ـ بفتح اول و کسر ثانی و سکون شین نقطه‌دار بلغت ژند و پاژند بمعنی بد باشد که در مقابل نیک است و باین معنی بعد از حرف ثانی یای حطی هم آمده است که سلیش باشد۔

سلطان اختران ـ کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

سلطان فلک ـ بمعنی سلطان اختران است که کنایه از آفتاب عالمتاب باشد۔

سلطان یک اسپه ـ بمعنی سلطان فلک است که خورشید جهانگرد باشد۔

سلطان یک سواره ـ بمعنی سلطان یک اسپه است که آفتاب عالمگرد باشد و سلطان یک سوارهٔ گردون هم گویند۔

سلطقی ـ بفتح اول و طای حطی بروزن احمقی نوعی از پوستین قلندران است که پاره‌ها از آن آویخته باشد۔

سلف ـ بضم اول و سکون ثانی و فا بمعنی سرفه باشد و آن بسبب خارش گلو بهم رسد و بکسر اول بمعنی هم داماد باشد یعنی دو خواهر باشند و هر یک را شخصی زن کند و آن دو شخص مر یکدیگر را سلف باشند و در عربی نیز بهمین معنی است و بفتح اول و ثانی در عربی بمعنی گذشته و پیشینیان باشد۔

سلق ـ بفتح اول و سکون ثانی و قاف در آخر لغتی است عربی و صاحب اختیارات میگوید که آن دو نوعست یک نوع آنست که بپارسی هم آنرا سلق میگویند و نوع دیگر آن که بفارسی چغندر خوانند گویند اگر آب برگ آنرا بر شراب ریزند سرکه شود و اگر بر سرکه ریزند شراب گردد و بضم اول و ثانی کیسهٔ بزرگ چرمینه را گویند که اصناف و اجلاف بر میان بندند۔

سلقیس ـ بروزن بلقیس نام شهریست آباد کردهٔ ذوالقرنین و باین معنی بتقدیم قاف بر لام هم بنظر آمده است که سقلیس باشد۔

سلک ـ بکسر اول و سکون لام و کاف ناودان را گویند و باین معنی بفتح اول و ضم اول هم گفته اند و در عربی رشته را گویند عموماً و بمعنی رشتهٔ مروارید و رشتهٔ سوزن باشد خصوصاً و بفتح اول و سکون ثانی و کاف بردن چیزی در چیزی

و درکشیدن چیزی در چیزی باشد همچو مروارید و مهره و امثال آن را در یک رشته کشیدن و ملازم شدن چیزی را بچیزی یعنی بجز دلاینفک چیزی شدن و بضم اول و فتح ثانی در عربی کبک بچه نر را گویند خواه کبک دری باشد و خواه غیر آن۔

سلک در قمر۔ کنایه از دنیا و روزگارست و کنایه از شب و روز هم هست۔

سلک لآلی۱ ۔ بضم لام و سکون یعنی عقد مروارید است و کنایه از عقد دندان محبوبان هم هست۔

سلکک۔ بکسر اول و فتح کاف بروزن خشکک مصغر سلک است که ناودان باشد یعنی ناودان کوچک۔

سلم۔ بفتح اول و سکون ثانی و میم نام پسر بزرگ فریدون است و بکسر اول و فتح ثانی تخته و لوحی باشد که کودکان بران چیزی نویسند و از ان چیزی خوانند و بفتح اول هم باین معنی آمده است و بفتح اول و ثانی در عربی پیشه فروختن و خریدن غله است که هنوز نرسیده باشد و بیع سلم همان است و بمعنی گردن نهادن و اطاعت کردن هم هست و بضم اول و فتح ثانی مشدد در عربی زینه پایه و نردبان را گویند و بکسر اول و سکون ثانی هم در عربی آشتی و صلح را گویند که در مقابل جنگ است۔

سلمک۔ بفتح اول و میم بروزن مردک نام آوازه ایست از جمله شش آوازهٔ موسیقی که آن شهناز و گردانیه و گوشت و مایه و نوروز و سلمک باشد۔

سلمه۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی تخم خاری است که بدان چرم را دباغت کنند و آن مانند خرنوب شامی باشد لیکن از ان سفیدتر است۔

سلنج۔ بکسر اول و ضم ثانی و سکون نون و جیم مخفف سه لنج است یعنی سه لب چه لنج بمعنی لب هم آمده است و کسی را نیز گویند که لب بالائین یا لب زیرین او چاک باشد۔

سلور۔ بکسر اول و ضم ثانی مشدد و سکون واو و رای قرشت نوعی از ماهی باشد و آن در رود نیل بهم می رسد و آن را بعربی جری میگویند۔

سله۔ بروزن غله زنبیلی را گویند که چیزها در ان گذارند و هر سبد را نیز گویند عموماً و سبدی که مارگیران مار در میان آن کنند خصوصاً۔

سلیح۔ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی و حای بی نقطه بمعنی سلحشور است که مستعد قتال و جدال و شخص سلاح بسته و مقدمة الجیش باشد۔

سلیخه۔ بفتح اول و خای نقطه دار و ثانی بتحتانی رسیده پوست درختیست دوائی و بهترین آن سرخ رنگ و سطبر باشد و مانند دارچینی در هم پیچیده بود گرم و خشک است در سوم۔

سلیس۔ بروزن نفیس بمعنی ستیس است که سنگ پا باشد و آن نوعی از سنگ است متخلخل۔

سلیسون۔ بفتح اول بروزن فریدون نام برادر پادشاهی بوده که او را افلقراطی گفته اند۔

سلیش۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بشین نقطه دار زده بلغت ژند و پاژند بمعنی بد و زبون باشد که نقیض خوب و نیک است۔

سلیط۔ بروزن شرایط بلغت یونانی روغن زیتون را گویند

سلیقون۔ بفتح اول و ضم قاف بروزن فریدون بلغت رومی سرنج را گویند و آن رنگی است که نقاشان بکار برند۔

سلیک۔ بروزن شریک مخفف بوسلیک است و آن نام مقامی ست از جملهٔ دوازده مقام که آن بزرگ و بوسلیک و حجاز و حسینی و راست و رهاوی و زنگوله و سفاهانک و عراق و عشاق و کوچک و نوا باشد۔

سلیمانی۔ نوعی از خرمای سفید باشد و سنگی هم هست مشهور۔

---

۱ سلک لآلی بفتح لام اول بلغت عربی جمع لولوست و در ینجا مصنف بضم لام گفته ظاهرا معلوم می شود که غلطی کاتب باشد والله اعلم ۱۲

سلیتون - بفتح اول و نون بروزن فریدون بلغت یونانی رستنی باشد که بیشتر در آبهای ایستاده روید و آنرا بعربی جرجیر الماء و کرفس الماء و قرة العین گویند برگ آن به برگ نعناع ماند لیکن بزرگ‌تر از آن ست۔

بیان بیستم

در سین بی نقطه با میم مشتمل بر پنجاه و سه لغت و کنایت

سُم - بضم اول و سکون ثانی معروف ست که سم اسپ و استر و خر و گاو و گوسفند و امثال آن باشد و این بمنزلهٔ ناخن ست آنها را و بمعنی پای هم آمده است که بعربی رجل خوانند و جایی را نیز گویند که در زمین یا در کوه بکنند و چنان سازند که در درون آن توان ایستاد و خوابید همچنانکه مرتاضان و درویشان از برای خود و چوپانان بجهت گوسفندان سازند و بفتح اول در عربی زهر را گویند۔

سماچه - بروزن سراچه سینه‌بند زنان را گویند۔

سماخچه - بفتح اول و سکون خای نقطه‌دار بروزن تغارچه مخفف ساماخچه است که سینه‌بند زنان باشد۔

سماروخ - با رای بی نقطه بواو کشیده و بخای نقطه‌دار زده رستنی باشد که آنرا خایهٔ ابلیس گویند چه بتخم مرغ می ماند و کلاه دیوان هم خوانند که از زمینهای نمناک و دیوارهای حمامها سر بر زند و در صحرا نیز می باشد و آنچه در صحراها روید چوپانان خورند و آنچه در حمامها [illegible] بسبب سمیتی که دارد نمی خورند گویند شیرهٔ آن جلا بصر دهد و عوام آنرا چتر مار گویند۔

سماروغ - با غین نقطه‌دار بروزن و معنی سماروخ است و آن رستنی باشد که در دیوارهای حمام و زمینهای نمناک و زیر خمهای سرکه و امثال آن روید یعنی خاک شوره شود و زمین بی حاصل هم هست۔

سماروک - بضم رای بی نقطه و سکون واو و کاف بمعنی کبوتر باشد و بعربی حمام خوانند۔

سُماری - بضم اول بروزن بخاری کشتی و جهاز را گویند و بعربی سفینه خوانند۔

سماریس - بفتح اول و رابع تحتانی کشیده و بسین بی نقطه زده بیونانی نام نوعی از ماهی باشد و آنرا اهل مغرب سرون گویند۔

سم افکندن - کنایه از لنگ شدن باشد۔

سماقیل - بفتح اول و کسر قاف بروزن ابابیل سماق را گویند و آن چیزیست که در آشها و طعامها کنند۔

سماک - با کاف بروزن و معنی سماق ست که در آش کنند و سماق معرب آنست۔

سماکار - بفتح اول و کاف بروزن هموار سبوکش میخانه را گویند یعنی خدمتگار شرابخانه و مطلق خدمتگار را نیز گفته اند۔

سماکاره - بفتح اول و زیادتی قرشت بمعنی سماکار است که سبوکش میخانه و مطلق خدمتگار باشد۔

سماکچه - با کاف بروزن و معنی سماخچه است که سینه‌بند زنان باشد۔

سمان - بفتح اول بروزن کمان مخفف آسمان است و نام دو شهرست [illegible]

سمانه - بروزن زمانه مخفف آسمانه است که سقف خانه باشد و پرنده‌ایست کوچک و آنرا بترکی بلدرچین و بلغت دیگر کرک بروزن فلک خوانند و در عربی نیز همین معنی دارد و بهند نام شهریست در هندوستان که نوعی از جامهٔ باریک از آنجا آورند۔

سمانی - بفتح اول بروزن امانی نام مرغیست که از دریا خیزد و آنرا بعربی قتیل الرعد خوانند بسبب آنکه هرگاه صدای رعد بشنود بمیرد و بعضی گویند سلوی ست که بفارسی کرک و بترکی بلدرچین خوانند۔

سمج - بضم اول و سکون ثانی و جیم جایی را گویند که در زیر زمین یا در کوه بجهت درویشان و فقیران یا گوسفندان بکنند و نقب و زندان را نیز گویند و با جیم فارسی و بفتح اول هم بنظر آمده است۔

سمچه - بضم اول بروزن چچه بمعنی سمج ست که خانهٔ زیر زمین و نقب و جای گوسفندان باشد در کوه یا در صحرا -

سمر - بفتح اول بروزن قمر نام پادشاهی بوده از ترک و دوست افزاریست جولاهگان را و آن مانند جاروب باشد که با آن آهار بر تارهٔ جامه مالند و با تشدید ثانی هم آمده است و در عربی بمعنی افسانه و افسانه گفتن باشد و بفتح اول و سکون ثانی هم در عربی بمعنی افسانه گفتن و میخ آهنی بر جای کوفتن باشد -

سمراد - بروزن فرهاد بمعنی وهم و فکر و خیال باشد -

سمرکند - با کاف بروزن و معنی سمرقند ست و آن شهری باشد در ماوراء النهر که کاغذ خوب از آنجا آورند و سمرقند معرب آنست و معنی ترکیبی آن ده سمر ست و سمر نام پادشاهی بوده از ترک و ترکان ده را کند می گویند و این ده را او بنا کرده بود و بمرور ایام شهر شده -

سمسق - بفتح اول و سکون ثانی و کسر سین بی نقطه و قاف ساکن بلغت رومی مرزنگوش را گویند و آن گیاهی باشد دوائی که بعربی آذان الفار خوانند و بعضی گویند سمسق عربیست و بمعنی یاسمین ست -

سمسیمون - با سین بی نقطه بروزن افتیمون بلغت یونانی دوائیست که آنرا بفارسی مرزنگوش و بعربی آذان الفار خوانند خوردن آن با شراب گزندگی افعی را نافع باشد -

سمک - بفتح اول و ضم ثانی و سکون کاف بمعنی رعنا و رعنائی ست که بی عقل و بی عقلی و بی هنر و بی هنری باشد و بفتح اول و ثانی در عربی ماهی را گویند -

سمگار - بکسر اول و سکون ثانی و کاف فارسی بالف کشیده و برای قرشت زده نام شهریست از بدخشان -

سمن - بفتح اول بروزن چمن گل سه برگه را گویند یعنی گیاهی و رستنی هست که آنرا سه برگه می گویند گل آنست و آن مدور و صد برگ و یاسمینی رنگ می باشد و بضم اول هم بنظر آمده است و بعضی گویند گلی باشد پنج برگ و سفید و خوشبوی که آنرا ونیر خوانند و در عربی مطلق روغن را گویند عموماً و روغن گاو را خصوصاً و روغن گاو چون بسیار کهنه شود دفع سم افعی کند -

سمنار - بکسر اول و نون بالف کشیده بروزن گلکار نام بنائی بوده رومی که سه دیر و خورنق را او ساخته بود گویند از نسل سام بن نریمان است و عربان بتقدیم نون بر میم می گویند که سنمار باشد -

سمناک - بروزن غمناک بمعنی سماجت است و آن بذل کردن بضرورت باشد یعنی بر و واجب شود و بسببی از اسباب -

سمند - بروزن کمند رنگی باشد به زردی مائل مر اسب را و بمعنی تیر پیکان دار هم گفته اند و نام قریه ایست از قرای سمرقند -

سمند اسلار - سمند معلوم بفتح همزه و سکون سین بی نقطه و لام بالف کشیده و برای بی نقطه زده جانوری بود که در زمان اسکندروس بن ذو القرنین بهم رسیده بود گویند یکی از حکمای هند بعلم التعفین او را پیدا کرده بوده است و گویند که نظر آن جانور بر هر که می افتاد فی الحال می مرد ارسطو متوسل شده او گفت که آئینه در پیش روی آن جانور بدارید تا چون عکس خود را مشاهده نماید بمیرد چنان کردند چنان شد -

سمندر - بروزن قلندر نام جانوریست که در آتش متکون می شود گویند مانند موش بزرگیست و چون از آتش بیرون آید می میرد و بعضی گویند همیشه در آتش نیست گاهی بر می آید در آن وقت او را میگیرند و از پوست او کلاه و رومال می سازند و چون چرکن میشود در آتش می اندازند چرک آن می سوزد و پاک می شود و بعضی گویند بصورت سوسمار و جلبا ست از پوست او چتر سازند تا گرمی را نگاه دارد و از موی او جامه بافند و در هوای گرم پوشند محافظت گرما کند و بعضی دیگر گویند بصورت مرغیست والله اعلم و نام مولاجی است از هندوستان که چوب عود از آنجا آورند و بمعنی

اول بکسر وال وضم میم وال ہر دو بنظر آمدہ ہست۔

سمندل۔ بالام بر وزن و معنی سمندر ہست کہ جانور آتشی باشد۔

سمندور۔ بر وزن سقنقور بمعنی سمندر ہست کہ جانور آتشی باشد و نام ولایتی ہم ہست کہ از انجا عود آورند۔

سمندوک۔ بر وزن پرستوک بہ معنی سمندر ہست کہ حیوان آتشی باشد۔

سمندول۔ بر وزن و معنی سمندور ہست و آن جانوری باشد کہ در آتش متکون شود۔

سمندون۔ بر وزن شفق گون بمعنی سمندر ہست کہ جانور آتشی باشد و اصل این لغت سام اندرون بودہ یعنی در اندرون آتش چہ سام بمعنی آتش ہم آمدہ ہست۔

سمنگان۔ بفتح اول و کاف فارسی بالف کشیدہ نام شہریست و راہوار کہ دختر پادشاہ آنجا را رستم خواست و سہراب ازو بوجود آمدہ و بضم ثانی ہم گفتہ اند و درین زمان آن شہر را امہرمز خوانند و عوام مرامز گویند و بعضے گویند نام شہریست در توران۔

سمنو۔ بفتح اول و ثانی و نون مضموم و واو ساکن چیزیست مانند حلوائے تر و آنرا از شیرۂ ریشۂ گندم سبز شدہ پزند و بضم اول آش رشتہ و آش اگرا باشد۔

سمنون۔ بفتح اول بر وزن ممنون نام درویشے بودہ صاحب حال و ریاضت کش۔

سمنہ۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث بعربی دانہ ایست سیاہ رنگ از نخود کوچک تر و آنرا در خراسان نقل خواجہ گویند فربہی آورد و باہ را برانگیزد و ہر ترکیبے را نیز گویند کہ آدمی را فربہ کند و آنرا سمینون ہم میگویند۔

سمو۔ بر وزن عمو ترۂ دشتی را گویند و آن سبزیے باشد کہ با طعام خورند۔

سموت۔ بفتح اول و ضم ثانی و سکون واو و فوقانے قراک را گویند و آن دوالی باشد باریک کہ در زین اسپ آویزند و بترکی قنجوقہ خوانند۔

سمور۔ بر وزن تنور جانوریست معروف کہ از پوست آن پوستین سازند ﴿ب﴾ ترگون۔

سمور بیور۔ سمور معلوم ہست بکسر باے ابجد و یاے حطی بواو کشیدہ و بہ راے قرشت زدہ و بلغت یونانی کرفس صحرائی باشد۔

سمور سیہ۔ بکسر راے قرشت و سین سعفص کنایہ از شب است کہ عربان لیل گویند۔

سمہ۔ بکسر اول و فتح ثانی بمعنی سمر باشد کہ دست افزار جولاہگان ست و آن جاروب مانندے باشد کہ بدان آہار بر روے تارۂ جامہ کشند و رنگ آب را نیز گویند و آن چیزی باشد سبز کہ در روے آبہاے ایستادہ بہم رسد و بمعنے چوبی باشد بقدر یک وجب و سوے بہن دارد و جولاہگان کرباس نوِ بپیچیدہ را بدان مالش دہند تا ہموار شود و بمعنی پوشیدہ و پنہان ہم آمدہ ہست و در عربی داغ و نشان را گویند و بمعنے نشان کردن و داغ کردن ہم گفتہ اند و بمعنی سمات باشد۔

سمیدن۔ بر وزن دمیدن بمعنی بو کردن و بوئیدن باشد۔

سمیرا۔ بفتح اول بر وزن نصیرا نشانے را گویند کہ بدان حجامت کنند و نام موضعی ست در راہ مکۂ معظمہ و بضم اول و فتح ثانی نام عمین بانوے عمہ شیرین باشد۔

سمیرم۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیدہ و راے بے نقطہ مفتوح بمیم زدہ ناحیتے ست مابین عراق و فارس کہ آب ملخ را از ان ناحیت آورند گویند وقتے کہ این آب امی برند بے باید کہ ظرف آنرا بر زمین نگذارند و نگاہ بعقب نکنند تا محلیکہ بمقصد برسد طیورے چند کوچک و سیاہ پیدا شوند و ہر ملخیکہ در ان ولایت باشد تمام را بکشند گویند بانی آن ناحیہ سام بن ارم بودہ و سام ارم نام آنجاست و بکثرت استعمال سمیرم شدہ ہست۔

سمیرہ۔ بر وزن خمیرہ بمعنے خطے باشد کہ بکشند خواہ

بر دیوار و خواه بر زمین و خواه با قلم و خواه با چوب و بمعنی نوشته هم آمده است۔

سمیز ۔ بفتح اول بر وزن عزیز بمعنی دعا باشد که در برابر نفرین است۔

سمینه ۔ بر وزن کمینه پارچهٔ نازک تنک رقیق را گویند۔

بیان بست و یکم

در سین بی نقطه با نون مشتمل بر یکصد و بست و هفت لغت و کنایت

سن ۔ بفتح اول بر وزن من رستنی باشد که بر درختها پیچد و بعربی عشقه خوانند و بمعنی سان هم هست که مثل و مانند و رسم و عادت و طرز و روش باشد و سان و نیزه را نیز گویند و بترکی بمعنی تو باشد که عربان انت گویند۔

سنا ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده چوبی باشد که بدان مسواک کنند و در عربی گیاهی است مسهل و بهترین آن مکی می باشد۔

سناد ۔ بفتح اول و سکون آخر که دال بی نقطه باشد بر وزن سواد بمعنی بسیار و فراوان و وافر بود و یکی از عیوب ملقبهٔ قافیه هم هست و آن عبارت از اختلاف ردف اصلی باشد چون داد و دید و دود و در عربی بمعنی مخالفت آمده است۔

سنار ۔ بفتح اول بر وزن کنار تنگ آبی را گویند از دریا که تهش نمایان بود و گل داشته باشد تا کشتی در آن بند شود و باستد و نگذرد و بیم شکستن باشد و باین معنی بکسر اول هم گفته اند و بمعنی شخص عاشق و گرفتار نیز آمده است و بضم اول زن پسر را گویند که عروس باشد و بترکی گیلن خوانند و بهندی زن گرده امیگویند۔

سناو ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بواو زده بمعنی مطلق سوهش باشد اعم از طلا و نقره و سوهش مس و برنج و امثال آن و بمعنی بسیار هم آمده است که عربان کثیر خوانند۔

سنب ۔ بضم اول و سکون نون و بای ابجد سم چارپایان را گویند و بمعنی پای هم آمده که بعربی رجل خوانند و سوراخ کردن و سوراخ کننده و امر بسوراخ کردن هم هست و خانهٔ زیر زمینی را نیز گویند که در کوه و صحرا جهت درویشان و خوابیدن گوسفندان کنند۔

سنبات ۔ بضم اول و بای ابجد بالف کشیده بر وزن جرات بمعنی نمودنی باشد یعنی چیزی که بنظر در آید و نمودی داشته باشد و بفتح اول هم بنظر آمده است۔

سنباد ۔ بفتح اول بر وزن بغداد نام مجوسی بوده نیشاپوری الاصل و با وجود عداوت دینی با بومسلم مروزی محبت داشت و قوت فکریه را نیز گویند و این قوتی باشد عاقله که حصول فکر از آن شود۔

سنباده ۔ بضم اول و فتح آخر که دال باشد سنگی است که بدان کارد و شمشیر و امثال آن تیز کنند و نگین را با آن بتراشند و جلا دهند و در دواها نیز بکار برند گویند معدن آن سنگ در جزایر دریای چین است و معرب آن سنباذج است۔

سنبالو ۔ با واو مجهول بر وزن شفتالو بوزینه را گویند و آن نوعی از میمون باشد و بزبان هندی نام درختیست که گل و برگ آن را در دواها بکار برند۔

سنبک ۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و کاف کشتی کوچک را گویند۔

سنبل ۔ بر وزن بلبل گیاهی است دوائی شبیه بزلف خوبان و خوشبوی می باشد و در عطریات بکار برند و آن رومی و جبلی و هندی می باشد و هندی آن را بعربی سنبل الطیب خوانند۔

سنبل تر ۔ بکسر لام و فتح فوقانی کنایه از خط جوانان و زلف خوبان است۔

سنبلهٔ زر ۔ بفتح زای نقطه دار و سکون رای بی نقطه کنایه از مشعل آتش و آتشدان باشد۔

سنبوت ۔ بفتح اول بر وزن فرتوت بمعنی سنبات است که نمودنی باشد و بلغت یونانی زیره را گویند و بهترین آن

گرفته باشد۔

سنبوسه۔ بفتح اول هر شکل مثلث را گویند عموماً و لچک نان را خصوصاً و قطاب را نیز سنبوسه گویند۔

سنبه۔ بفتح اول بر وزن دنبه بمعنی فریفته باشد و افزاری که آنرا نیز گویند که چیزها بدان سوراخ کنند و آلتی که بدان آسیا را تیز کنند و زنبور سیاه را نیز گفته اند و بمعنی انگور هم است که بعربی عنب خوانند و بدو معنی آخر مجهول الحرکت باشد۔

سنبهاری۔ بفتح اول بر وزن قندهاری پودنهٔ لب جوی را گویند۔

سنبیدن۔ بضم اول بر وزن جنبیدن بمعنی سفتن و سوراخ کردن و در زیر پای آوردن باشد۔

سنج۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی وزن و کیل ست که از وزن کردن و کشیدن بتراند و باشد و بکسر اول جلاجل دف و دائره را گویند و مخفف سنگ نیز هست و آن چیزی باشد به بسیاری از جلاجل دائره بزرگتر و در میان قبه دارد بعضی بر آن قبه نصب کنند و در جشنها و بازیگاه ها با نقاره و دهل نوازند و باین معنی بفتح اول نیز درست است و رنگی را نیز گویند که مصوران و نقاشان کار فرمایند و بضم اول کفل و سرین مردم و حیوانات دیگر باشد۔

سنجاب۔ بکسر اول بر وزن گرداب جانوری ست معروف از موش بزرگتر و از پوست آن جانور پوستین سازند و آن را از ترکستان آورند و نام ولایتی ست که کاموس کشانی حاکم آن ولایت بوده و آنرا اسنجاب نیز می گفته اند و کنایه از سبزه و از شب هم هست که نقیض روز باشد۔

سنجار۔ بفتح اول بر وزن انبار نام کوهی و نام قلعه ایست در نواحی موصل و دیار بکر گویند تولد سلطان سنجر در آنجا واقع شد۔

سنجدبویی۔ بکسر اول و سکون دال بی نقطه و ضم بای ابجد بر وزن فلفل مویی نام نوعی از گل باشد۔

سنجر۔ بر وزن خنجر نام پادشاهی بوده مشهور و نام پرنده هم

هست شکاری و مردمان صاحب حال و وجد و سماع را نیز گویند۔

سنجرستان۔ بمعنی خانقاه باشد و آن جائی هست که مردمان در آن وجد و سماع کنند چه سنجر بمعنی مردمان صاحب حال است و ستان جای بسیاری چیزها باشد۔

سنجسبویه۔ بفتح اول و کسر ثالث معرب سنگسبویه است و آن دوائی باشد که بفارسی پنج انگشت گویند۔

سنجق۔ بر وزن خندق بلغت رومی نشان و علم را گویند و امیری را نیز گویند که صاحب نشان و علم باشد و سوزنی را نیز گفته اند که بر یک سر آن گرهی و تکمه باشد از قلعی و برنج و طلا و نقره و بمعنی کمربند و چهار زرعی هم هست و باین معنی بضم ثالث نیز بنظر آمده است۔

سنجوق۔ بر وزن صندوق بمعنی اول سنجق است که علم و نشان باشد و کمربند و چهار زرعی را نیز گویند۔

سنجه۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی نام دیوی است مانند رالی و سنگی را نیز گویند که چیزها بدان وزن کنند و نام او لکائی و ملکی است و در انجا رودخانهٔ عظیمی هست گویند پلی بر آن رودخانه بسته اند از یک طاق و بمعنی آخر که رودخانه باشد مجهول الحرکت ست۔

سنخ۔ بفتح اول و سکون ثانی و خای نقطه دار بمعنی نمک طعام باشد و بمعنی چرک و ریم هم آمده است که عربان وسخ گویند و بکسر اول در عربی بیخ و اصل و ماده هر چیز باشد۔

سنخج۔ بفتح اول و ثانی و سکون خای نقطه دار و جیم علتیست که آنرا تنگی نفس گویند و بعربی ضیق النفس خوانند و با جیم فارسی و کسر اول هم آمده است۔

سند۔ بکسر اول بر وزن هند نام ولایتی ست از هندوستان و نام رودخانهٔ عظیمی هم هست که مابین هندوستان و خراسان میگذرد و حرامزاده را نیز گفته اند و آن طفلی باشد که از سر راه بر میدارند و بعربی لقیط میگویند۔

سنداره۔ بفتح اول بر وزن انگاره بمعنی حرامزاده باشد و بکسر اول نیز آمده است و بحذف الف هم گفته اند که سنده باشد۔

سندان - بکسر اول بروزن زندان معروفست
و آن افزاری باشد سنگران و زرگران و آهنگران را
و تنگه آهنی را نیز گویند که بر تخته درهای کوچه میخ زنند
تا کسیکه خواهد صاحب خانه را خبردار کند حلقه را بران تنگه
آهنی زند۔
سندباد - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و باء ابجد
بالف کشیده و بدال زده نام کتابی است در نصایح و پند
و حکمت عملی و حکیم ازرقی بنظم آورده است۔
سندر - بفتح اول بروزن بندر صمغی باشد زرد
و شبیه بکاه ربا۔
سندروس - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و رای
قرشت بواو مجهول رسیده و بسین بی نقطه زده بمعنی
اول سندرست که صمغی باشد شبیه بکاه ربا و روغن کمان را
ازان برنده خاصش نافع نواصیر باشد و رنگ سرخ را نیز
گویند و نشستش برنگ زرد خود ظاهرست و تفرقه میان
سندروس و کاه ربا این است که کاه ربا را چون بر آتش
نهند ازان بوی مصطکی آید و از سندروس بوی بغایت خوش
سندره - بروزن چندره بمعنی سندروس است که صمغی
باشد شبیه بکهربا و بمعنی حرامزاده هم گفته اند و باین معنی
بکسر اول و ثالث نیز آمده۔
سندل - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و لام کفش
و پای افزار را گویند و بی عقل و ابله و احمق را نیز گفته اند
و کشتی کوچکی باشد که از کنار دریا بر آب شیرین و اسباب
و مایحتاج کشتی کرده بکشتی بزرگ برند۔
سندلک - بالام بروزن کترک مصغر سندل باشد
که کفش و پای افزار است۔
سندله - بروزن مزبله بمعنی سندلک است که کفش و
پای افزار باشد۔
سندلی - بروزن جنگلی کرسی را گویند که کفش و پای
افزار را بر بالای آن گذارند۔
سندوقش - بفتح اول و سکون ثانی و دال بواو رسیده
و قاف مکسور بسین بی نقطه زده بلغت یونانی سرخ را گویند
و آن رنگی باشد که نقاشان و مصوران بکار برند و سوختگی
آتش را نافع است۔
سنده - بفتح اول بروزن خنده سندان آهنگران باشد
و فضله و غایط گنده آدمی را نیز گویند و باین معنی بضم اول
هم آمده است۔
سندهان - بکسر اول و ثالث و هاء بالف کشیده و
بنون زده عود هندی را گویند طبیعت آن گرم و خشک
است در سوم۔
سندیان - بکسر اول و ثالث و تحتانی بالف کشیده
بنون زده مردمان منسوب بسند را گویند و آن ولایتی است
مشهور و نام درخت بلوط هم هست بلغت اهل شام۔
سنز - بضم اول و کسر ثانی و سکون زاء نقطه دار سیاه دانه
را گویند و آن تخمی باشد که بر روی خمیر نان پاشند۔
سنسان - بفتح اول و سین بی نقطه بالف کشیده بنون
زده سخن غیر فصیح و بلیغ را گویند۔
سنسن - بفتح اول بروزن ارزن بمعنی سنسان است
که سخن غیر فصیح و بلیغ باشد۔
سنسور - بروزن زنبور خرطوم را گویند و آنرا فیل و
پشه هر دو دارند۔
سنسه - بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث زنبور سیاه را
گویند و بمعنی انگور سیاه نیز آمده است۔
سنقر - بضم اول و قاف و سکون ثانی و رای قرشت
بمعنی شنقار است و آن مرغی باشد شکاری از جنس چرغ
گویند بسیار زنده می باشد و پیوسته پادشاهان بدان
شکار کنند۔
سنقره - بضم اول و قاف و سکون ثانی و فتح رای قرشت

[illegible]

[illegible]

پشت او سبت دارد۔

سنگ ۔ بفتح اول بروزن رنگ معروف ست و بعربی حجر خوانند و بمعنی تمکین و وقار و اعتبار هم گفته اند و وزن و گرانی چیز را نیز گویند۔

سنگ آتش ۔ بعربی حجر النار گویند اگر زنی دشوار زا بر ران او بندند زائیدن بر و آسان گردد۔

سنگ احمر ۔ بعربی حجر الاحمر خوانند و آن سنگے باشد برنگ مرجان گویند از سموم قاتله است یک دانگ وی کشنده می باشد و بعضی گویند نوعی از الماس ست۔

سنگار ۔ بروزن زنگار بمعنی همراه و رفیق باشد پس درین صورت دو کس که باهم بجائے روند هم سنگار یکدیگر باشند و همچنین اگر دو کشتی در دریا باهم براه روند نیز هم سنگار خواهند بود۔

سنگ اسپنگ ۔ آنرا بعربے حجر الاسفنج و حصاة الاسفنج خوانند و آن سنگی ست که درمیان بوتهٔ اسفنج بهم میرسد آن را بسایند و با شراب بخورند سنگ مثانه را بریزاند۔

سنگ اسکاف ۔ حجر الاساکفه است و آن سنگی است که کفشگران بدان افزار تیز کنند سودهٔ آن ملازه را نافع است۔

سنگاش ۔ با کاف فارسی بروزن پرخاش بمعنے رشک و حسد باشد۔

سنگ اشکن ۔ بکسر همزه نام غله ایست و نام نوعے از خرما باشد که آنرا سنگ اشکنگ خوانند۔

سنگ انداز ۔ سوراخهائے باشد که زیر کنگرهای دیوار قلعه سازند تا چون دشمن نزدیک دیوار آید سنگ و خاک و آتش بر سرش ریزند و بمعنی برقنداز و کلوخ انداز هم آمده است و آن جشن و سیر کشتی باشد که در آخر ماه شعبان

[illegible] ...

خوردن دائمی را نیز گفته اند چنانکه یک روز در میانه فاصله

سنگانه ۔ با کاف فارسی بروزن دندانه پرنده ایست کوچک و بعربی آنرا صعوه گویند۔

سنگ پرستوک ۔ حجر الخطاطیف است گویند بجای اول او را چون بگیرند و شکم چاک کنند دو پارهٔ سنگ برآید یکی یک رنگ و دیگرے الوان هر یک را در پوست گوساله بپیچند پیش از آنکه گرد و خاک بوے رسد بر بازو و یا بر گردن کسیکه صرع داشته باشد بندند نافع باشد۔

سنگ بر شیشه زدن ۔ کنایه از توبه کردن و گذشتن از شراب است۔

سنگ بر قرابه زدن ۔ بمعنی سنگ بر شیشه زدن است که کنایه از توبه کردن و گذشتن از شراب باشد۔

سنگ بر قندیل زدن ۔ کنایه از تاریک کردن و کدر ساختن باشد۔

سنگ برگان ۔ بکسر ثالث و کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده نام سنگے ست الوان و بغایت نرم و سست که شیشه گران شیشه را بدان سفید کنند و آن را سنگ برگان هم می گویند و برگان نام دهیست در شیراز در قریه فاروق و کان این سنگ در آنجاست۔

سنگ پستان ۔ بکسر بائے فارسی بمعنی سپستان است و آن داروئے باشد معروف۔

سنگ پشت ۔ بضم بائے فارسی جانوریست معروف که اور الاک پشت و کاسه پشت نیز گویند و نوعے از ماهی و زردم دار هم است۔

سنگ بلور ۔ حجر البلور ست گویند چون بر شخصیکه در خواب می ترسیده باشد بندند دیگر نترسد۔

سنگچه ۔ بفتح جیم فارسی بمعنی ژاله باشد که تگرگ ست۔

سنگ جهودان ۔ حجر الیهود ست و حجر الزیتون هم گویند

بهشتا بستے بزیتون دارد گویند مانند مرجان اند یا سے ردید اگر با خون خفاش بسایند و در چشم کشند و برابرو مالند موی چشم و ابرو که ریخته باشد برویاند۔

سنگ حمام ۔ سنگی ست که در دیگ حمام بهم میرسد چون در ابتدای سرطان که علتیست مهلک ضماد کنند نافع باشد و علاج سرطان رحم باین ست و بعربی حجر الحمام گویند۔

سنگ خروس ۔ بعربی حجر الدیک خوانند گویند گاه است که از شکم خروس بر می آید بمقدار باقلے و مانند آئینہ شفاف است اگر آنرا بشویند و شخصے که بسیار تشنه باشد بخورد تشنگی او برطرف شود و غم و اندوه از دل ببرد۔

سنگ خزفی ۔ بفتح خا و زاے نقطه دار و فای تحتانے کشیده سنگی ست مانند زبد البحر که کف دریا باشد آب بسایند و بر موے بمالند موے را بسترد و بعربی حجر الشعر خوانند و بعضے گویند حجر الشعر قیشور ست که کف دریا باشد۔

سنگ خوار ۔ با خاے نقطه دار و واو معدوله بروزن زنگبار نام مرغیست کوچک و سیاه رنگ و کاکل دار که سنگریزه می خورده و بعربی قطاة خوانند۔

سنگ خوارج ۔ با جیم بروزن و معنی سنگ خوارک است که اسفرود باشد و آن جانوریست کوچک و سیاه رنگ برابر به گنجشک و چند پر مثل شاخی بر سر دارد و عربان قطاة گویندش۔

سنگ خوارک ۔ همان مرغک سنگ ست که بعربی قطاة گویند۔

سنگ خور ۔ مرغی ست که سنگریزه خورد۔

سنگ خورک ۔ یعنی سنگ خور ست که مرغ سنگریزه خور باشد و عربان قطاة گویند۔

سنگ در موزه افتادن ۔ کنایه از اقامت کردن و ترک نمودن سفر و مزاحمت و بیقراری باشد۔

سنگ دل ۔ کنایه از سخت دل و بیرحم باشد۔

سنگ دوله ۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و دال بے نقطه بواو رسیده و لام مفتوح بمعنی گرد باد باشد و آن بادی ست که خاک را بشکل مخروطے بر هوا ببرد و بعربی اعصار گویند و با واو مجهول هم بنظر آمده است۔

سنگر ۔ بفتح اول و ضم ثالث و سکون ثانی و رای قرشت بمعنے سیخول است که خار پشت تیر انداز باشد یعنی خارهاے خود را چون تیر اندازد۔

سنگ راه شدن ۔ کنایه از مانع شدن و منع کردن باشد

سنگ رعد ۔ بکسر ثالث و فتح راے قرشت و سکون عین و دال بے نقطه کنایه از گلوله توپ و گلوله بادلیج باشد۔

سنگرک ۔ بفتح اول و راے قرشت بروزن پیچ یک بمعنی سنگچه است که تگرگ و تزاله باشد و بمعنی بادریسه هم آمده است و آن چرم یا چوبے باشد مدور که در گلوے دوک محکم کنند و بعربی فلکه خوانند و بضم کاف فارسی و سکون راے قرشت هم آمده است که حرف ثالث و رابع باشد و این اصح ست۔

سنگ روشنائی ۔ حجر البوز ست که مرقشیشا باشد و آن را در دواهاے چشم بکار برند۔

سنگ زخم ۔ بکسر ثالث و فتح زاے هوز و سکون خاے نقطه دار و میم بعربی حجر اعرابی گویند و آن سنگے باشد مانند عاج چون سحق کنند و بر موضعیکه خون از آن روان باشد بریزند باز دارد و آنرا اشکر سنگ هم گویند و حجر العاج همان است۔

سنگ زن ۔ بفتح زاے نقطه دار و سکون نون کنایه از ترازوے کم وزن باشد۔

سنگسار ۔ با سین بے نقطه بروزن زنگبار سیاستے باشد مشهور که آدمی را تا کمر در خاک فشانند و سنگ باران کنند و بمعنی رسخ هم آمده است و رسخ در لغت بمعنی ثبوت باشد که از ثابت شدن ست و باصطلاح اهل تناسخ آنست که چیزے بسه مرتبه متنزل شود یعنی روح از صورت انسانی بصورت حیوان دیگر جلوه نماید و بعد از ان بصورت نباتی چمن آرا گردد و آنرا بگذارد و بصورت جمادی ظهور کند۔

سنگ سیوچه ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کسر ثالث و سین

زای نقطه ساکن وبای ابجد بواو رسیده وتحتانی مفتوح نام گیاهی هست که آنرا پنج انگشت گویند وبعربی ذوخمسة اصابع وذوخمسة اوراق وعین السراطین خوانند وتخم آنرا حب الفقد گویند ومعرب آن سنجبویه است۔

سنگست ۔ بفتح اول وثالث وسکون ثانی ورابع وفوقانی نام جائی ومقامی وموضعی است۔

سنگ سگ ۔ بتازی حجر الکلب خوانند وگویند بعضے از سگ هست که چون سنگ بروانداز ند آن سنگ را از غایت خشمے که دارد بدندان بگیرد ونگاه دارد پس چون خواهند که میان دو شخص دشمنی افتد بنام آن دو شخص هفت سنگ دانه دیگر یک را بجانب آن سگ اندازند او هر یک را بدهن برگیرد و بر زمین گذارد وبعد ازان دو سنگ ازان سنگها را در آب اندازند وازان آب بخورد آن دو شخص دهند میان ایشان دشمنی صعبی بهم رسد واگر یک سنگ ازان برج کبوتر اندازند همه کبوتران بگریزند چنانکه دیگر نیایند واگر در شراب اندازند وبخورد اهل مجلس دهند همه باهم جنگ وعربده کنند۔

سنگ سودا ۔ بفتح سین بے نقطه سنگی ست متخلخل وبر روی آب ایستد وفرو نرود وبعربی حجر الافروح خوانند گزندگی عقرب را نافع است۔

سنگ شجری ۔ بفتح شین نقطه دار وجیم بسد را گویند که مرجان باشد بسبب آنکه از دریا مانند درخت میروید۔

سنگ شکن ۔ مخفف سنگ اشکن هست که نام غله باشد ونوعے از خرما هم هست۔

سنگ شیر ۔ بعربی حجر اللبنی خوانند رنگ آن خاکستری باشد چون بآب بسایند از وی مانند شیر بیرون آید وبطعم شیرین باشد ودر چشم کنند سیلان آب را برطرف کند۔

سنگ قبطی ۔ بکسر قاف حجر قبطی ست وآن سنگے باشد سبز تیره رنگ وبسیار ست ونرم ونرود در آب حل شود وگاوران مصر کتان را بدان شویند ودر اسهال بکار برند نافع باشد۔

سنگ قمر ۔ بفتح قاف ومیم وسکون رای بے نقطه سنگیست که آنرا در بلاد عرب شبها در افزونی ماه یابند وآن سفید وشفاف می باشد گویند اگر بر درختے بندند که بار ومیوه نه دهد بار آور گردد وچون بسایند وبه صاحب صرع دهند شفا یابد وآنرا بعربی حجر القمر وزغوة القمر خوانند۔

سنگک ۔ بروزن اندک مصغر سنگ باشد ونوعی از نان هم هست که بر روی سنگریزهای گرم پزند وتگرگ وژاله را نیز گویند۔ ونام نوعے از غله هست وآن سیاه وکوچک می باشد ونام مرغیست کوچک وشکاری از جنس سیاه چشم که آنرا ترمتای گویند۔

سنگلاخ ۔ بلام بالف کشیده وبخای نقطه دار زده بمعنے سنگستان ست که جا ومکان سنگ باشد چه لاخ بمعنی مکان آمده است همچو دیولاخ که جا ومقام دیو را گویند۔

سنگله ۔ بضم ثالث بروزن زنگله نانے باشد که از آرد گاورس وارزن پزند۔

سنگم ۔ بفتح ثالث بروزن همدم بمعنی همراه ورفیق باشد واتصال وامتزاج دو کس یا دو چیز را نیز گویند باهم وبزبان هندی نیز همین معنی دارد وبضم ثالث بروزن انجم پرنده ایست بقدر تیزرو وبعضے گویند جانوری است مانند جعل که پیوسته در صحراها می باشد وبعضے دیگر گویند کرمی ست که می پرد۔

سنگ ماهی ۔ بعربی حجر الحوت گویند وآنرا در سر ماهی یابند وآن سفید وسخت می باشد خوردن آن سنگ گرده را بریزاند ودر علم ید به بکار آید۔

سنگمبر ۔ با میم وبای ابجد بروزن سردفتر بمعنی اول سنگم است که همراه ورفیق واتصال وامتزاج دو شخص یا دو چیز باشد باهم۔

سنگ مغنی ۔ بفتح میم وسکون غین نقطه دار ونون بتحتانی رسیده سنگے ست الوان وبغایت سست می باشد وانچه سیاه بود وبسرخی زند ونقطهای سفید بر ان باشد وشیشه گران بکار برند وآنرا سنگ برگان هم گویند وبرگان دهیست از شیراز ومعدن این سنگ در انجاست۔

سنگوان - با واو بر وزن سنگدان نام قلعه‌ایست در تاریخ که به سپیدان مشهور است -

سنگور - بر وزن انگور سلسله باشد که فقاعیان شیشها و کوزه‌های فقاع را که پوزه باشد در میان آن بچینند و بادریسه دوک را نیز گویند و آن چرم یا چوبی باشد مدور که در گلوی دوک محکم سازند و بعربی فلکه خوانند و نام مرغی هم هست -

سنگوک - با واو مجهول بر وزن مفلوک بادریسه دوک را گویند و بعربی فلکه خوانند -

سنگول - بر وزن معقول مطلق ضروریات را گویند یعنی هر چیز که در کار باشد و ضروری بود -

سنگویه - بفتح اول و آخر که تحتانی باشد نام حصاری و عمارتی است عظیم در هندوستان که ستونهای آن یک پارچه است و هر ستونی را هزار مرد نتوان برداشت گویند آن عمارت را دو کس کرده اند مردی و زنی مرد مازنین و زن مازینه نام داشته است -

سنگه - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی خارپشتی را گویند که خارهای خود را مانند تیر اندازد -

سنگ یاسم - با تحتانی بالف کشیده و سین بی نقطه مکسور بمیم زده سنگی ست سبز روی مائل چون بسایند اجزای آن مانند شیر برآید و زبان را بگزد و درد چشم را نافع باشد و آنرا بعربی حجر حبشی خوانند -

سنگ یرامی - بفتح تحتانی حجر الیرام ست گویند هر شیشه را که از ان سنگ آب دهند چون بر سنگ زنند مطلقاً آواز ندهد و در سنگ مانند گل فرو رود و سحق کنند و بر دندان مالند سفید و سخت گرداند -

سنگین خوار - با خای نقطه دار و واو معدوله بر وزن نسرین زار سنگ خوارک را گویند و آن پرنده باشد کوچک و غذای او سنگریزه است -

سنگین سار - با سین بی نقطه بالف کشیده و به رای قرشت زده نوعی از سار باشد و آن پرنده‌ایست سیاه رنگ و بر پشت نقطهای سفید دارد -

سنلخ - بفتح اول و لام بر وزن برزخ نیم تنه را گویند و آن جامه باشد کمیش باز که قد و آستین آنرا کوتاه کنند و در بین زنان کابلی رسم است -

سنمار - بکسر اول و میم بالف کشیده بر وزن گلکار نام شخصی بوده رومی که قصر خورنق را او ساخته است و او را اعرابان سنمار بکسر نون و تشدید میم خوانند گویند سنمار خورنق را چنان ساخته بود که در شبانروزی بچند رنگ مختلف می شد صبحدم کبود بود و در نیم روز سفید می نمود و بوقت عصر زرد می شد چون تمام گردید او را خلعتی فاخر و نعمتی وافر دادند از ان بغایت خوش وقت شد و گفت اگر می دانستم که ملک این چنین احسان می کند عمارتی به ازین می ساختم چنانکه آفتاب بهر طرف که سیر نماید آن قصر بدان جانب میل کند نعمان به تصور آنکه مبادا برای دیگری از ملوک بهتر ازین بسازد حکم فرمود تا او را بر بالای قصر برده بزیر انداختند -

سنو - بفتح اول بر وزن حسود استعمال فکر ست در امور که به هیچ کار نیاید -

سنوس - بضم اول بر وزن خروس نام درختی باشد و نام گیاهی هم هست و باین معنی بجای حرف ثانی یای تحتانی هم آمده است -

سنه - بفتح اول و ثانی و ظهور های هوز بمعنی لعنت و نفرین باشد و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است و باخفای ها در عربی بمعنی سال باشد و بضم اول و ثانی زن پسر را گویند که بعروس شهرت دارد -

سنهار - بضم اول بر وزن گلزار بمعنی آخر سنه است که زن پسر باشد و بترکی گلن خوانند -

سنی - بکسر اول و تخفیف نون به تحتانی کشیده مخفف سینی ست و آن خوانی باشد که از طلا و نقره و مس و برنج سازند و بمعنی ریم آهن هم گفته اند و بفتح اول و ثانی

وسکون تحتانی بمعنی آهن و فولاد ست وبضم اول وکسر ثانی
مشدد و معروف ست که اهل سنت وجماعت باشند و نام نوعی
از ماهی باشد در ملتان وگوشت آن بغایت لذیذ میشود۔
سنیز۔ بضم اول بروزن گریز سیاه دانه را گویند وآن تخمی
باشد سیاه که بر روی خمیر نان ریزند۔
سنیژه۔ بفتح اول وزای فارسی ریسمانی باشد که از
پهنای کار زیاده می آید وآن را جولاهگان نمی بافند و
بر انگشت پیچیده بگوشه می گذارند وآن نی که ریسمان خام
بر ان تنند۔

بیان بست و دوم

در سین بی نقطه با واو مشتمل بر شصت و دو لغت و کنایت

سو۔ بفتح اول وسکون ثانی نام چشمه ایست در ولایت
طوس و بچشمه سبز اشتهار دارد گویند یزدجرد بن بهرام
بن شاپور را که پادشاه ظالمی بوده در کنار آن چشمه اسپی
بر زمین کوفت و لگدی بروی زد و بکشت وبضم اول بمعنی
جانب وطرف باشد وبمعنی مثل ومانند هم هست ومخفف
سود باشد که در مقابل زیان ست وروشنائی را نیز گفته اند
که ضد تاریکی ست و بترکی آب را گویند۔
سواب۔ بفتح اول بروزن جواب پالان شدن وچکیدن
آب را گویند از چیزی همچو کیسه ماست و امثال آن۔
سواد اعظم۔ هر شهر و مدینه بزرگ را گویند عموما و مکه معظمه
را خصوصا۔
سواران آب وسوارگان آب۔ کنایه از حباب
ست وآن قبه باشد شیشه مانند که در وقت باریدن باران
بر روی آب بهم میرسد وموج آب را نیز گفته اند۔
سوارپا۔ با بای فارسی بالف کشیده بمعنی پا سوار ست
که کنایه از پیاده چست و چابک باشد۔
سوارستان۔ کنایه از رستم زال ست۔

سوارک آب۔ با کاف بمعنی سواران آب ست که حباب
[illegible] باشد۔
سوارون۔ بفتح اول وضم رای قرشت بروزن فلاطون
تخم بنا کستی باشد وآن را بعربی [illegible] خوانند۔
سواک۔ بضم اول وثانی بالف کشیده وبکاف زده زرد
باشد که [illegible] تشنیده و [illegible] اضافه کنند وبکسر اول
در عربی [illegible] ست وآن چوبی باشد که در وقت نماز کردن
وغیر آن بر دندانها مالند۔
سوپ۔ بضم اول وسکون ثانی وبای فارسی بزبان
خیوق که یکی از الکای خوارزم ست آب را گویند همچنانکه
لکیند را بای فارسی وکاف بروزن سمند نان را وسوپ
وکیند آب ونان ست وبعضی گویند طلب آب ونان ست
وبزبان هندی غله برافشان باشد۔
سوبدی۔ بضم اول وسکون ثانی وبای ابجد ودال
بی نقطه بتحتانی کشیده نام پرنده ایست کوچک وآن را
بفارسی سار گویند وبعربی زرزور بروزن پرزور وبترکی
صغرجق خوانند۔
سوبرا۔ بضم اول وفتح ثالث ورای بی نقطه بالف
کشیده بلغت زند و پازند بمعنی امید و امیدواری باشد۔
سوبهار۔ با های هوز بروزن [illegible] و او نام بتخانه بوده
قدیم در نواحی غزنین و با شین نقطه دار هم بنظر آمده است
و آن را شابهار نیز گویند۔
سوتاب۔ با اول بثانی رسیده وفوقانی بالف کشیده
وبمیم زده [illegible] گویند وبعربی قلیل خوانند
وبزبان [illegible] بمعنی [illegible] کوچک واندک وناقص هم آمده است
سوتج۔ بضم اول بروزن عوج بمعنی سوز ست که از سوختن
باشد چه در فارسی جیم ابجد بزای هوز وبعکس تبدیل می یابند
سوجهرتمن۔ با اول بثانی رسیده وفتح جیم و [illegible]
قرشت [illegible] وکسر نون وفوقانی مفتوح بنون زده

بلغت زند و پازند بمعنی آوردن باشد که در مقابل بردن است
سوجش - بکسر جیم بر وزن و معنی سوزش است که از سوختن باشد
سوچه - بر وزن کوچه خشتک جامه را گویند و آن پارچه باشد
چهار گوشه که در زیر بغل جامه دوزند و آنرا بغلک نیز گویند و
بعضی آن پارچه مثلث متساوی الساقین را گفته اند که از
سر تریز جامه ببرند تا خشتک را بدان دوزند و باین معنی بجای
جیم فارسی زای فارسی و عربی هر دو آمده است۔
سوخ - بضم اول و سکون آخر که خای نقطه دار باشد بمعنی
پیاز است و بعربی بصل خوانند۔
سوخته - بر وزن دوخته معروف است یعنی هر چیز که
آتش بدان افتاده و سوخته باشد و لته در کوی سوخته را
نیز گویند که بدان آتش از آتش زنه گیرند و بعربی حراقه خوانند
و نام گنج پنجم است از جمله هشت گنج خسرو پرویز که گنج افراسیاب
و گنج بادآورد و گنج بار و گنج خضرا و دیبای خسروی و گنج سوخته
و گنج شادآورد و گنج عروس باشد و آنکه جگرش از حرارت فاسد
شده باشد و شخصیکه او را دردی و مصیبتی رسیده باشد و بمعنی
سنجیده و بوزن در آمده هم است و در ولایت روم مردم
طالب علم را سوخته می گویند و بمعنی ثفل شراب هم آمده است
که بعد از فشردن بدور اندازند۔
سود - بضم اول و سکون ثانی و دال معروف است که در
مقابل زیان باشد و بعربی نفع گویند و ماضی سودن
هم هست و بمعنی سور هم آمده است که جشن و شادمانی و مهمانی
باشد و بفتح اول و ثانی بر وزن زود بمعنی سبد باشد و آن ظرفی است
که از چوبهای باریک و نرم بافند۔
سودابه - بضم اول بر وزن خوشابه نام دختر پادشاه هاماوران است
که زن کیکاوس باشد و بفتح اول بر وزن گرمابه هم گفته اند۔
سودانیات - بضم اول و کسر نون بعد الف و تحتانی
الف کشیده و بفوقانی زده بلغت یونانی مرغی باشد
سبز رنگ و منقار دراز دارد و درختان را بمنقار سوراخ
کنند و آنرا بشیرازی دارتنگ خوانند۔
سوداور - بر وزن زورآور بمعنی سوداگر باشد و بعربی تجار گویند
سوداوه - با واو بر وزن و معنی سودابه است که نام زن
کیکاوس باشد چه در فارسی بای ابجد و واو بهم تبدیل می یابند
سور - بر وزن شور بمعنی هنگامه و جشن و طوی و مهمانی
و عروسی و ختنه سوری و بزم ایام عید باشد و بمعنی رنگ
خاکستری به سیاهی مائل هم هست و اسپ و استر و خر الاغی را
گویند که خط سیاهی مانند سمند از کاکل تا دمش کشیده شده باشد
و بعضی اسپ بآن رنگ را خوب نمی دانند لهذا میگویند
سور از گله دور و نام مرغی هم هست و رنگ سرخ را نیز گفته اند
چه گل سرخ را گل سوری و لاله را لاله سوری و شراب لعلی را
شراب سوری می گویند و بعضی از افغان هم هست که باین
لقب مشهور اند و نام شهری هم بوده است و در عربی دیوار
قلعه را گویند و شراب سرخ را نیز عربان خمر السوری خوانند
و بضم اول و سکون همزه هم در عربی نیم خورده و پس مانده الطعام
و اشربه را گویند۔
سورا - بر وزن نورا نام شهری و مدینه ایست۔
سوران - بر وزن توران بمعنی سارو باشد و آن پرنده
ایست سیاه رنگ و نقطهای سفید دارد و خوش آواز باشد۔
سوریج - بر وزن توریج نوعی از نمک دریا باشد و آن در جائی
که نزدیک بدریا کوه و سنگ باشد بهم میرسد و مانند نمک شور
می شود و لیکن از نمک سفید تر و لطیف تر است۔
سورنای - یعنی نائی که در سور و جشن و عروسی نوازند و
سرنا مخفف آنست و آنرا شهنائی نیز خوانند۔
سورنجان - بکسر ثالث و سکون نون و جیم بالف کشیده و
بنون دیگر زده بلغت اندلس دوائی است که آنرا در عراق
بعبارت بربری گویند و نقاح آنرا بعضی شکوفه و گل آنرا بعربی
اصابع هرمس و آنرا اصابع الهرمس بفتح میم خوانند و بعضی گویند
اصابع هرمس برگ آنست و نقرس را نافع باشد۔

سوری — بر وزن نوری منسوب بسور باشد و نوعی از ریاحین سرخ ست و بمعنی رنگ سرخ هم آمده است و گلی باشد که آنرا به پیکان تشبیه کرده اند و نوعی از پیکان هم هست و شادی و خوشحالی را نیز گویند و نام یکی از سلاطین هم بوده و نوعی از زاج باشد و آن زاج سرخ است که بلغت رومی قلقند خوانند۔

سوریوس — بکسر ثالث و تحتانی بواو رسیده و بسین بی نقطه زده نام اصلی نمرود ست گویند نمرود را پسر بوده پدر را گرفت و آخته کرد تا دیگر او را فرزند بهم نرسد و خود پادشاه شد۔

سوزا — بزای نقطه دار بالف کشیده بمعنی سوزنده باشد۔

سوزاک — بر وزن پوشاک نام مرضیست مشهور و آن سوزشی باشد که بسبب زیادتی صفرا در مجرای بول بهم میرسد و آنجا را ریش کند و چرک آید۔

سوزن عیسی — گویند وقتیکه عیسی علیه السلام را بآسمان میبردند سوزنی همراه داشت چون به فلک چهارم رسید ملائکه خواستند که بالاترش برند امر شد که جست و جو کنند تا از دنیا چه چیز همراه دارد چون دیدند سوزنی و کاسهٔ شکسته داشت فرمان رسید که همانجا نگاهش دارند۔

سوزه — بر وزن موزه بمعنی تریز جامه است که چاک باشد۔

سوژه — بزای فارسی بر وزن کوزه خشتک پیراهن و جامه باشد و آن را بغلک نیز گویند و بعضی آن پارچه را گویند که از سر تریز ببرند تا خشتک بران دوزند و نوعی از رستنی باشد مانند اسفناج و آنرا در آشها کنند و بعربی قنابری خوانند و اهل خراسان برغست گویند۔

سوزیان — بزای هوز بر وزن صوفیان بمعنی نفع و سود و فائده باشد که در مقابل زیان ست و زر و مال و سرمایه را نیز گویند آنچه باشد از نقد و جنس و پنهان و آشکار و سخن و راز نهانی و چیزی پنهان که مخزون خاطر باشد و آنرا بعربی مافی الضمیر گویند و بعضی سرگوشی هم هست و مهربان و غمخوار را نیز گفته اند و بعضی ارمغان و سوغات و راه آورد هم آمده است و کنایه از نیک و بد هم هست چه اصل سود و زیان بوده بکثرت استعمال سوزیان شده۔

سوس — بر وزن طوس کرمی باشد که بیشتر جامهای ابریشمی را ضائع کند و مخفف سوسمار هم هست و چربی آن را زنان بجهت فربهی خورند و بر بدن مالند و مسهل طبیعت را نیز گویند و گیاهی خشک هم هست مانند نبات و ملفیکه ماسیان سوزند بیخ آن دافع سعال ست و در عربی کرمی را گویند که گندم و برنج و اقسام غله را ضائع می کند و نام درختیست که بیخ آنرا اصل السوس و اصابع السوس می گویند و بلغت هندی نام خوک آبی ست و آن حیوانی باشد آبی مانند ماهی پر از باد و خرطومی نیز دارد۔

سوسبار — بکسر ثالث و بای ابجد بالف کشیده بر وزن روزگار بلغت ژند و پاژند اسپ را گویند و بعربی فرس خوانند و باین معنی بحذف رای قرشت هم بنظر آمده است۔

سوسپند — بپای فارسی بر وزن گوسفند نام گیاهی است که چون آنرا بشکنند از ان شیرهٔ سفیدی مانند شیر برآید و آنرا در حنابها بکار برند و بعضی گفته اند که علف شتر است ظاهرا باعلف شیر که گیاه شیردار باشد تصحیف خوانده شده است والله اعلم۔

سوسک — بفتح ثالث بر وزن خوبک تیهو را گویند و آن پرندهٔ باشد شبیه بکبک لیکن کوچکتر از دست و بسکون ثالث نوعی از جعل باشد و او بیشتر در جاهای نمناک می شود۔

سوسمار — بامیم بر وزن هوشیار جانوری ست مانند راسو لیکن از و سطبرتر باشد پیه و چربی او را زنان بجهت فربه شدن خورند و بر بدن مالند و بعربی ضب گویند و نزد شافعی مذهبان گوشت او حلال است۔

سوسن - بروزن سوزن گلے ست معروف و آن چہار قسم می باشد یکے سپید و آن را سوسن آزاد می گویند ده زبان دارد و دیگرے کبود و آنرا سوسن ازرق می خوانند و دیگرے زرد و آن را سوسن خطائی می نامند و چہارم الوان می شود و آن زرد و سفید و کبود می باشد و آن را سوسن آسمان گون نیز گویند و بیخ آن را ایرسا خوانند و این چہار قسم ہم صحرائی و بوستانی می شوند و نام درخت چلغوزه ہم ہست و آن را بعربی صنوبر الکبار و ثمر آن را کہ چلغوزه باشد حب صنوبر الکبار گویند۔

سوسن و سیر - کنایہ از عدم سازگاری و موافقت باشد مطلقاً ہمچو آب و آتش۔

سوسنه - بفتح ثالث و نون بمعنی سوسن ست و آن گلے باشد معروف۔

سوسه - بروزن بوسه کرمی باشد کہ در گندم افتد و ضائع کند۔

سوغه - بفتح اول و غین نقطه دار مرسومے باشد کہ سپاہیان از علوفه و ماہیانه خود بنویسندگان دہند۔

سوف - بضم اول و سکون ثانی و فا بلغت یونانی بمعنی حکمت باشد و سوفی حکیم را گویند۔

سوفار - بروزن سودا ظروف و اوانی باشد کہ از گل پخته باشند مانند کوزه و سبو و طغار و خم و امثال آن و ہر سوراخ را گویند عموماً و سوراخ سوزن را خصوصاً و دہان تیر را نیز گفته اند و آن جائے باشد از تیر کہ چلهٔ کمان را دران بند کنند

سوفال - بالام بروزن و معنی سوفارست کہ ظروف و اوانی گلی و سوراخ و دہان تیر باشد۔

سوفته - بروزن کوفته مکر و فریب و حیله باشد و کرم گندم خوار را نیز گویند۔

سوفچه - بفتح جیم فارسی بروزن دوکچه ریزهٔ ہر چیز را گویند و بمعنی خوشهٔ زر و سیم ہم آمده است۔

سوفرا - بفتح ثالث و را بی نقطه بالف کشیده نام وزیر کیقباد بن فیروز پدر نوشیروان بوده۔

سوفسطائیه - قومے اند از حکمائے باطل۔

سوفطیون - بفتح ثالث و سکون طائے حطی و تحتانی بوا و رسیده و بنون زده بلغت یونانی آش بچار را گویند و بعربی خصیة الثعلب خوانند۔

سوفی - بروزن کوفی بلغت یونانی بمعنی حکیم باشد۔

سوگ - با ثانی مجہول و کاف فارسی بروزن خوگ بمعنی مصیبت و ماتم و غم و اندوه باشد و با کاف تازی کوسه را گویند و آن شخصے باشد کہ چند موے بر سر زنخ داشته باشد و معرب آن کوسج ست و بمعنی خوشهٔ گندم و جو ہم گفته اند و دانهٔ گندم و جو را نیز گویند و آن خنہائے سر تیز بود کہ بر سر خوشهٔ گندم و جو باشد۔

سوگک - بروزن خوبک زردی باشد کہ بسبب آفتی در کشت و زراعت افتد و باین معنی بجائے کاف آخر لام ہم آمده است۔

سوگل - بفتح کاف و سکون لام بمعنی سوگک ست و آن زردیے باشد کہ بسبب آفتے بر روئے زراعت افتد

سوگوار - بروزن گوشوار مصیبت زده و صاحب ماتم را گویند چہ سوگ بمعنی ماتم و وار بمعنی صاحب باشد۔

سوگه - بفتح کاف ہر سوراخ را گویند عموماً و سوراخ قبل و دبر یعنی پیش و پس را خصوصاً و در مجمع الفرس سروے بجائے کاف لام ہم آمده است۔

سوگی - با کاف فارسی به تحتانی کشید و بمعنی سوگوارست کہ ماتم زده و اندوهگین باشد۔

سول - بضم اول و سکون ثانی بروزن غول بمعنی دوم سورست کہ رنگ خاکستری بسیاہی مائل باشد مر اسپ و استر و خر الاغ را کہ خطے سیاه از کاکل تا دم کشیده شده باشد و بمعنی ناودان ہم آمده است و بلغت ہندی قولنج را گویند

و بضم اول و فتح ثانی ناخن پاسنتر باشد و آنرا بعربی ذوفرس خوانند با قاف و سین بی نقطه بر وزن جرگن۔

سولان۔ بفتح اول و ثانی بر وزن همدان نام کوهی است در ولایت آذربایجان نزدیک باردبیل و پیوسته برده خدا آنجا و مرتاض پیش از اسلام و بعد از اسلام در انجا ساکن بوده و هستند و مغان آنجا را از جمله اماکن متبرکه میدانسته اند چنانکه قسم بدان یاد میکرده اند و نوعی از دوائی هم هست و آن از جانب روم آورند لقوه را نافع است و بلغت یونانی نام پیغمبریست از بنی اسرائیل و بمعنی بام خانه هم هست و مطلق بلند بیار انیز گویند۔

سولک۔ بفتح ثالث بر وزن خوبک زردیی را گویند که بسبب آفتی بر غله زار افتد۔

سوله۔ با ثانی مجهول بر وزن لوله مطلق سوراخ را گویند عموماً و سوراخ پس و پیش را که دبر و فرج باشد خصوصاً و خانه زادی را نیز گویند که پدر و مادر او هر دو هندوستانی باشند و بمعنی آواز بلند هم آمده است همچو مویه و زوزه و ناله سگ۔

سومنات۔ بضم اول و فتح میم و نون بالف کشیده بر وزن سهلات بتخانه بوده در ملک گجرات گویند سلطان محمود غزنوی آن را خراب کرد و منات را که از بتهای مشهور است در آن بتخانه بود شکست و بعضی گویند که قریش منات را از مکه گریزانیده بودند و از راه دریا بدانجا آورده و بسکون میم هم گفته اند و گویند این لغت هندوی است که معرب شده یعنی فارسی گردیده و آن نام بتی بوده و معنی ترکیبی آن سوم نات است یعنی بمعنی بت ماه چه سوم بهندی قمر را گویند و نات تعظیم است۔

سومندر۔ با دال ابجد بر وزن سوزن گر بمعنی سمندر است و آن جانوری باشد که در آتش متکون میشود۔

سومه۔ بضم اول و فتح میم بمعنی انتها و حد و طرف باشد۔

سون۔ بضم اول و سکون ثانی و نون بمعنی طرف و جانب و سوی باشد و شبیه و نظیر و مانند را نیز گویند و بفتح اول بمعنی مدح و ثنا باشد۔

سونانک۔ بضم اول و ثانی مجهول و ثالث بالف کشیده و به نون و کاف زده نفسی باشد با صدا که در هنگام خواب یا در وقت دویدن از بینی برمی آید۔

سونخ۔ بفتح ثالث بر وزن دوزخ نام شهری و مدینه ایست۔

سونش۔ بکسر نون بر وزن سوزش ریزگی فلزات را گویند که از دم سوهان ریزد و بعربی بُراده خوانند۔

سوهن۔ با های هوز بر وزن سوزن مخفف سوهان است۔

سوی باد یدن۔ کنایه از شرمنده و خجل شدن باشد۔

سوی زن۔ بفتح زای نقطه دار و سکون نون بمعنی سوزن باشد که بدان چیزها دوزند۔

سویس۔ بفتح اول و ثالث مجهول بر وزن خسیس بمعنی آگاه نبودن است که بعربی غفلت خوانند۔

سویست۔ با ثالث مجهول و فوقانی ساکن بمعنی سویس باشد که آگاه نبودن و غفلت است۔

سویسه۔ با ثالث مجهول بر وزن هریسه بمعنی قوس قزح باشد۔

سوین۔ بر وزن زمین دیگ و طبق و کاسه و کوزه و امثال آن باشد مطلقاً و بعربی ظرف و انا گویند و آبدان سگ را نیز گفته اند یعنی ظرفی که سگ در آن آب خورد۔

بیان بست و سوم

در سین بی نقطه با ها مشتمل بر سی و شش لغت و کنایت

سه اسبه۔ بکسر اول و فتح بای ابجد کنایه از تعجیل و شتاب است و کسی را نیز گویند که در کارها تعجیل و شتاب کند و سبب این آنست که چون شخصی خواهد که بتعجیل و زود بجایی رود سه اسب همراه می برد تا هر کدام که مانده شود دیگری را سوار شود۔

سهاله۔ بر وزن نخاله خرده و ریزه و سونش طلا و نقره را گویند۔

سه ایوان دماغ۔ کنایه از محل فکر و محل خیال و محل حفظ باشد۔

سه پرک - بفتح بای فارسی و رای بی نقطه و سکون کاف خطی چند باشد که قماربازان بجهت قماربازی بر زمین کشند۔

سه پره - بفتح بای فارسی و رای قرشت بمعنی سه پرک است و آن خطی چند باشد که بجهت قمار باختن بر زمین کشند۔

سه تا - با فوقانی بالف کشیده طنبوری را گویند که بدان سه تار بسته باشند۔

سه جاده - با جیم بالف کشیده و فتح دال بمعنی ابعاد ثلثه است که طول و عرض و عمق باشد و باصطلاح سالکان اشاره بحقیقت و طریقت و شریعت است۔

سه خوان - با واو معدوله و سکون نون جماعتی را گویند که ایشان قائل بثالث ثلاثه اند و آنها نوعی از نصاری باشند که ذات واجب را سه میدانند خدا و مریم و عیسی۔

سه خواهران - کنایه از بنات باشد و آن سه ستاره است پهلوی هم از جمله هفت ستارهٔ بنات النعش که آنرا هفت اورنگ و دب اکبر نیز گویند و چهار دیگر را که بصورت کرسی است نعش خوانند۔

سه دختر - بضم دال ابجد بمعنی سه خواهران است که کنایه از سه ستارهٔ بنات باشد از بنات النعش۔

سه درک - بفتح دال بر وزن و معنی سه پرک است و آن خطی چند باشد که بجهت قماربازی بر زمین کشند۔

سه دوری - با ثالث بواو رسیده و رای بی نقطه به تحتانی کشیده بمعنی سه جاده است که طول و عرض و عمق باشد و بعربی ابعاد ثلثه گویند۔

سه دیر - بفتح ثالث و سکون تحتانی و رای قرشت عمارتی بوده مشتمل بر سه گنبد که نعمان بن منذر بجهت معبد بهرام گور ساخته بود و چون بزبان پهلوی گنبد را دیر می گویند آنرا بدان سبب سه دیری گفته اند و عربان معرب ساخته سدیر بر وزن غدیری خوانند۔

سهر - بکسر اول و سکون ثانی و رای قرشت گاو را گویند و عربان بقری خوانند و بعضی گویند سهر ماده گاو است و بفتح اول و ثانی در عربی بمعنی بیداری باشد که در مقابل خواب است۔

سهراب - بضم اول نام پسر رستم زال است که از دختر پادشاه سمنگان بهم رسیده بود و او را از نادانسته کشت۔

سه روح - با رای قرشت بواو کشیده و بجای حطی زده بمعنی موالید ثلثه است که حیوان و نبات و جماد باشد۔

سه رود - با رای قرشت بواو رسیده و بدال زده بمعنی سه تار است که طنبور سه تار بسته باشد و بعضی گویند چنگ و رباب و بربط است۔

سهستن - بفتح اول و سکون سین بی نقطه بر وزن نهشتن بمعنی ترسیدن و رمیدن باشد۔

سه سنبل - بضم سین بی نقطه و سکون نون و بای ابجد مضموم به لام زده بمعنی سوسنبر است و آن سبزه باشد میان پودنه و نعناع زیرا که چون پودنه را دست نشان کنند سوسنبر شود و آنرا سیسنبر نیز گویند۔

سه شاخ - با شین قرشت بالف کشیده و بخای نقطه دار زده بمعنی سه روح است که کنایه از موالید ثلاثه باشد و آن حیوان و نبات و جماد است۔

سه ظلمت - کنایه از تاریکی صلب پدر و تاریکی شکم و تاریکی زهدان مادر است و آنرا سه ظلمات هم میگویند۔

سه علم - کنایه از علم الٰهی و طبیعی و ریاضی باشد۔

سه غرفهٔ دماغ - بمعنی سه ایوان دماغ است که محل فکر و محل خیال و محل حافظه باشد۔

سه غرفهٔ مغز - بمعنی سه غرفهٔ دماغ است که محل فکر و محل خیال و محل حافظه باشد۔

سه فرزند - موالید ثلثه است که نبات و جماد و حیوان باشد۔

سه گانه - با کاف فارسی بالف کشیده و فتح نون کنایه از جام و پیالهٔ شراب انگوری باشد۔

سه گل - بضم کاف فارسی و سکون لام نام درختی است که میوهٔ آن چون پخته شود سرخ گردد و بغایت قابض باشد و آن را به فارسی توت سه گل و بعربی توت العلیق خوانند چه درخت آن را عربان علیق گویند و توت حبشی نیز خوانند.

سه گنبدان - عبارت از قلعهٔ سنگوان است که در شیراز پدیدان مشهور است و آن سه قلعه بوده که در آنجا جمشید ساخته است اول قلعهٔ استخر و دوم قلعهٔ شکسته و سوم قلعهٔ سنگوان و نیز یک صد و چهل ستون پرستشه بر آورده و کوشکی بطول یکصد و شصت گز بنیاد کرده بود که اکنون آثار آن را چهل ستون خوانند.

سه گوهر - بمعنی سه فرزند است که کنایه از موالید ثلثه باشد.

سه کوبک - با کاف و های هوز بر وزن چه چوبک بمعنی سه پهلو است و آن خاری باشد سه گوشه.

سهل - بفتح اول و سکون ثانی و لام بمعنی آسان باشد که در مقابل دشوار است و نام وزیر مامون هم هست.

سهم - بر وزن وهم بمعنی ترس و بیم باشد و در عربی تیر پیکان دار را گویند.

سهند - بر وزن سمند کوهی است مشهور در ولایت آذربایجان نزدیک به تبریز و بعضی گویند نام دهی است متصل بدان کوه و آن کوه بدو منسوب است.

سه نوبت - کنایه از ایام کودکی و ایام جوانی و ایام پیری باشد و کنایه از تهجد و اشراق و چاشت هم هست و نوبت نواختن را نیز گویند یعنی نقاره زدن چه در قدیم سه وقت نوبت می نواخته اند و آن را اسکندر منع کرد و در زمان سنجر پنج وقت شد و پنج نوبت شهرت یافت

سهی - بر وزن صفی راست و درست را گویند عموماً و هر چیز راست رسته را خوانند خصوصاً و بمعنی تازه و نوجوان هم آمده است.

سهیت - بفتح اول و ثانی به تحتانی رسیده بفوقانی زده عمارت عالی را گویند.

بیان بست و چهارم

در سین بی نقطه با یای حطی مشتمل بر یک صد و پنجاه و شش لغت و کنایت

سی - بفتح اول و سکون ثانی سنگ را گویند و بعربی حجر خوانند و بکسر اول عددی است معلوم.

سیا - بکسر اول مخفف سیاه است که در مقابل سفید باشد و بفتح اول سنا را گویند و آن دارویی است که در مسهلات بکار برند.

سیاب - بکسر اول بر وزن نقاب امر بآراستن باشد یعنی بیارای و آرایش ده و بمعنی حیات هم گفته اند که زندگی باشد و حیاب هم بنظر آمده است والله اعلم و به لغت وادی القری بمعنی خلال باشد و آن گیاهی است که سبز و رسیدهٔ آن را بجهت اسهال خورند و نارسیدهٔ آن را بجهت قبض و امساک.

سیار - بکسر اول بر وزن خیار کشکینه را گویند و آن نانی باشد که از آرد جو و باقلا و ارزن پزند.

سیاسر - بکسر اول و فتح سین بی نقطه بر وزن ولاور قلم تراشیدهٔ نویسندگی را گویند و بفتح اول و سین بی نقطه بمعنی سار است و آن پرنده‌ای باشد معروف.

سیاکیز - با کاف بر وزن فراویز نمد را گویند و آن چیزی است که از پشم می بافند.

سیال - بفتح اول بر وزن عیال یاسمین را گویند و آن سفید و زرد می باشد.

سیالخ - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و لام مکسور بجای نقطه دار زده خارخسک مانندی را گویند سه پهلو که از آهن سازند و بر سر راه دشمن و اطراف قلعه‌ها ریزند و خارخسک را نیز گفته اند.

سیام - بکسر اول بر وزن نظام نام کوهی است مابین سمرقند و تاشکند به سمرقند نزدیک است گویند مقنع خراسانی

کہ او را حکیم بن عطا می گفتند بزور سحر و شعبدہ مدت دو ماہ از چاہے کہ در عقب کوہ سیام کندہ بود ماہی بر می آورد و آن ماہ از پس آن کوہ طلوع مے کرد تا پنج فرسخ در پنج فرسخ نور آن ماہ می تافت و بفتح اول ہم گفتہ اند۔

سیامک ـ بکسر اول و فتح میم و سکون کاف بمعنی مجرد است کہ از ترک و تجرد باشد و نام پسر کیومرث ہم بودہ و نام یکی از پہلوانان توران کہ در جنگ دوازدہ رخ بدست گرازہ ایرانی کشتہ شد۔

سیان ـ بفتح اول بر وزن عیان گیاہیست کہ بر درخت پیچد و بعربی عشقہ گویند۔

سیاوخش ـ بکسر اول و فتح واو و سکون خا و شین نقطہ دار لذت عقلی را گویند و نام پسر کیکاؤس پدر کیخسرو ہم ہست کہ والی ولایت نیمروز بود و عاشق مادر اندر خود[1] شیدا شدہ بود و بر آتش رفت و نسوخت۔

سیاوخش آباد ـ نام شہرے بودہ در توران کہ سیاوخش آنرا بنام خود بنا کردہ بود۔

سیاوخش گرد ـ بکسر کاف فارسی و سکون را و دال بے نقطہ بمعنے سیاوخش آباد ست کہ نام شہر پسر کیکاؤس باشد۔

سیاوُش ـ بر وزن بناگوش ہمان سیاوخش است کہ پسر کیکاؤس باشد و بفتح واو ہم آمدہ است و بمعنی پرندہ ہم ہست کہ آنرا سرخاب میگویند۔

سیاوُش آباد ـ ہمان سیاوخش آباد ست کہ مذکور شد۔

سیاوُش گرد ـ بمعنی سیاوخش گرد است کہ نام شہر سیاوخش باشد۔

سیاہ ـ بر وزن نگاہ معروف ست کہ در مقابل سفید باشد و مست طافح از خود بیخبر را نیز گویند و غلام حبشی و زنگی را ہم ے گویند و نام خط چارم است از جملہ ہفت خط جام جم کہ خط ازرق باشد و بمعنے نحس و شوم و واژون و واژونہ ہم گفتہ اند و نام اسپ اسفندیار ست و چون سیاہ بودہ بدین نام میخواندہ اند و نام کتابے ہم ہست از مصنفات زند و شت و آن را زمزم نیز خوانند۔

سیاہ بادام ـ کنایہ از چشم معشوق ست چہ چشم را بہ بادام تشبیہ کردہ اند۔

سیاہ پستان ـ زنے را گویند کہ فرزند او نماند و ہر طفلے را اگر شیر دہد بمیرد۔

سیاہ پوش ـ بباے فارسی بر وزن سیاہ گوش شب گرد و عسس و میر بازار و میر شب را گویند و جاسوس را نیز گفتہ اند و آن کسی باشد کہ پیشاپیش پادشاہان دوربا ش گویند و این جماعت در قدیم بجہت ہیبت و صلابت و سیاست سیاہ مے پوشیدہ اند و ماتمے و سوگوار و صاحب تعزیت را نیز گویند و شیربانان را یعنے جماعتے کہ شیر و ببر و جانوران درندہ نگاہ میدارند ہم میگویند۔

سیاہ بید ـ نام نوعے از بید باشد۔

سیاہ چردہ ـ بمعنی سیاہ رنگ باشد چہ چردہ بمعنی رنگ و لون ہم آمدہ است۔

سیاہ خانہ ـ معروف ست کہ خیمہ صحرانشینان باشد و کنایہ از بندی خانہ و خانہ بی یمنت و بدیمن ہم ہست۔

سیاہ خانہ وحشت ـ کنایہ از دنیا و روزگار باشد و کنایہ از لحد و گور و قبر ہم ہست۔

سیاہ دارو ـ بادال بے نقطہ بالف کشیدہ و رای بے نقطہ بواو رسیدہ نام درخت تاک صحرائی ہست و آنرا بعربی کرمۃ البیضا خوانند خوشہ آن از دہ دانہ بیشتر نشود و در اول سبز باشد و در آخر سرخ گردد و گل آن لاجوردی میشود۔

سیاہ دست ـ بدال بے نقطہ بر وزن سیاہ ہست کنایہ از مردم بخیل و رذل و ممسک باشد۔

---

[1] بر متتبعان آثار سلف ظاہر ست کہ سودابہ زن کاؤس مادر اندر سیاوخش بروے عاشق شدہ بود نہ چنانکہ مصنف ذکر کردہ کہ سیاوخش عاشق مادر اندر خود سوداوبہ شدہ بود ۱۲

سیاه سنگ - باسین بے نقطہ بر وزن سیاه رنگ نام موضعی ست در جرجان و چشمہ ایست در ان موضع کہ بہمین نام دارد و اگر جمعے ازان چشمہ آب بردارند و یک شخص از ایشان پاے بر کرسے کہ در ہمان جا می باشد بگذارد آب جملہ آن مردم تلخ مے شود۔

سیاه کار - باکاف بالف کشیده و براے قرشت زده کنایہ از فاسق و فاجر و ظالم و مجیل و گناہگار باشد و سیاه کاری فاسقی و بدبختی۔

سیاه کاسه - بمعنی سیاه دست ست کہ کنایہ از مردم بخیل و ممسک و رذل و بدبخت باشد۔

سیاه کرد - بمعنی سیاه کارست کہ کنایہ از فاسق و فاجر و ظلم کننده و مجیل باشد۔

سیاه گلیم - بکسر کاف فارسی کنایہ از بدبخت و بے دولت و سیہ روز باشد۔

سیاه گوش - باکاف فارسی بر وزن سیاه پوش جانوریست درنده کہ سلاطین و امرا بدان شکار کنند۔

سیاه نامه - با نون بالف کشیده و فتح میم کنایہ از عاصی و گنہگار و فاسق و بدکاره و ظالم باشد۔

سیاه و سفید فرق کردن - کنایہ از سواد داشتن یعنی مصحف و کتاب خواندن باشد۔

سیاهه - بفتح ہا تفصیل رخوت و اسباب و اسامی مردم و کتاب و امثال آن باشد و کنایہ از زن بدکاره و فاحشہ و قحبہ ہم ہست۔

سیاهی ده - بکسر دال ابجد و سکون ہاے ہوز بہ معنے شرمنده کن و خجل ساز باشد یعنی شخصیکہ مردم را در گفتگو شرمنده و خجل سازد و بمعنی طاقت ده و آرایش ده و خلافت ده و نیز آمده ہست و امر باین معنی ہم ہست۔

سیب - بر وزن و معنی تیب ہست کہ سرگشتہ و مدہوش و سرگشتگی در شغل و کار باشد و بثانی مجہول بمعنی میوه ایست معروف کہ آن را بعربی تفاح خوانند۔

سیب و تیب - بکسر ہاے قرشت این لغت از اتباع ست ہمچو تار و مار و خان و مان و امثال آن و بمعنی سرگشتہ و متحیر و مدہوش و حیران باشد و بہ معنے سرگشتگی در شغل و کار نیز ہست۔

سیپوس - بفتح اول و ضم ہاے فارسی بر وزن کیموس در مجمع الفرس سروری بمعنی اسبغول و اسفیوش آمده ہست و آن را بعربی بزر قطونا خوانند۔

سیبوسن - باہاے ابجد بر وزن پیموون این لغت در مجمع الفرس سروری بمعنی اسبغول آمده ہست کہ بزر قطونا باشد۔

سیبویه - بفتح یاے حطی مخفف سیب بویہ ہست کہ بوے سیب باشد و بفتح واو نام فاضلے ست مشہور گویند چون ہمواره رخسار او برنگ و ضیا مانند دو سیب بود بنا بر این باین نام موسوم گشت و بعضی گویند این لغت عربی ست۔

سیبیا - بکسر باے ابجد بر وزن کیمیا بلغت سریانے نوعی از ماہی باشد در ناحیۂ بیت المقدس و در بعضے از سواحل مغرب نیز ہست۔

سی توی - با فوقانی بواو کشیده و تحتانی زده چیزی ست از اندرون آلات گوسفند وغیره کہ با شکنبہ باشد۔

سیج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی مویز ہست کہ انگور خشک شده باشد و بکسر اول بمعنی رنج و محنت و مشقت و با جیم فارسی ہم باین معنی و ہم بمعنی ترتیب دادن و ساز کردن و مہیا ساختن کارے باشد۔

سیچغنه - با اول بثانی رسیده و ضم جیم فارسی و فتح غین نقطہ دار و نون بمعنی باشہ باشد و آن پرنده ایست شکاری از جنس زرد چشم و بمعنی صعوه ہم بنظر آمده ہست و بہ فتح جیم فارسی ہم گفتہ اند۔

سیچیدن - بر وزن پیچیدن بمعنی مہیا ساختن و ترتیب دادن کارے باشد۔

سیچیده - بر وزن پیچیده بمعنی مہیا ساختہ و آراستہ باشد

سیحون۔ بروزن جیحون نام رودخانه ایست دماوراءالنهر نزدیک بخجند۔

سیخ پر۔ بابای فارسی بروزن بشتر بچهٔ جانوران پرنده را گویند که هنوز پرایشان خوب برنیامده باشد و مانند خارے در نظر نماید گویند سیخ پر شده است۔

سیخک۔ بروزن پیچک چهار قطعهٔ گوشت که بر سیخ کشیده کباب کنند و مصغر سیخ هم هست۔

سیخ کاه یافتن۔ مراد ازان ست که کسی بداند که بچه چیز شخصے را ازجا می توان درآورد و آن شخص بچه چیز ازجا درمے آید۔

سیخول۔ بروزن بی پول خارپشت کلانے را گویند که خارهاے ابلق دارد و مانند تیر اندازد۔

سیر۔ بکسر اول و سکون ثانی مجهول و راے قرشت معروف ست که نقیض گرسنه باشد و وزنے هم هست معین و آن در خراسان پانزده مثقال ست و نام شهرے و مدینهٔ باشد و با ثانی معروف مشهورست که بیاء و پیاز باشد و بعربی ثوم خوانند و گیاهے نیز هست که پیوسته در آبهاے ایستاده روید و خوردنش حیض را بگشاید و بول را براند آنرا بعربی قرة العین و کرفس الماء خوانند۔

سیراف۔ با فا و حرکت مجهول نام شهرے بوده قدیم در کنار دریاے فارس۔

سیر آمدن۔ کنایه از ملول شدن و به تنگ آمدن و بی نیاز شدن باشد۔

سیر سور۔ با سین بے نقطه بروزن فیل زور نام روز چهاردهم است از هر ماه شمسی و فارسیان درین روز عید کنند و جشن سازند و درین روز گوشت و سیر برادر پیاز خورند و گویند که خوردن آن ایمن بودن از مس جن ست و جن گرفته را ازان دهند نیک ست و درین روز فرزند بمکتب دادن و پیشه و صنعت آموختن۔

سیر شدن۔ معروف ست و کنایه از مستغنی شدن از هر چیز ست و کنایه از آرام گرفتن هم هست۔

سیرم۔ بضم ثالث تسمه و دوالی باشد سفید که چشمهٔ آن را کنده باشند بجهت آنکه نرم شود و ازان بند شمشیر کنند و بندکاه و خنجر و فتکار بند پرندگان شکاری نیز سازند۔

سیرمان۔ بروزن میهمان یاقوت سرخ را گویند و حریر نازک منقش و ملون را نیز گفته اند۔

سیرنگ۔ بروزن بیرنگ پرنده ایست که آنرا سیمرغ و عنقا خوانند و عنقاے مغرب همان ست و آنرا عنقا بسبب آن گویند که گردن او بسیار دراز بوده است و مغرب بضم میم جهت آنکه بدعاے حنظله بن صفوان که پیغمبر بود غروب کرد و کنایه هست از محالات و چیزے که فکر کسے بدان نرسد و اشاره بر ذات باری تعالی هم هست۔

سیرون۔ با ثانی مجهول بوزن بیرون سرهاے نزدیک باعتدال را گویند۔

سیره۔ بفتح اول و راے قرشت پرنده ایست از جنس گنجشک و مانند چل و بلبل خوش آواز است۔

سیز۔ بزاے هوز بروزن و معنی تیز است که در مقابل کند باشد۔

سیزکی۔ بروزن ریزکی بمعنی سختی و رنج و آزار و درد باشد۔

سیس۔ بروزن کیس بمعنی اسپ جلد و تند و تیز باشد و بمعنی جست و خیز هم آمده است و ظرف شراب را نیز گفته اند و بزبان علمی هندی سر را گویند۔

سیسارون۔ براے قرشت بروزن میناگون چوب شونیز ست یعنی سلخ بوتهٔ سیاه دانه و بعضے گویند سیسارون قلقاس ست و آن رستنے باشد در آب و برگ آن ببرگ کدو ماند ست۔

سیسالیوس۔ بکسر لام و تحتانی بواو رسیده و بسین بے نقطه زده بلغت یونانی سلسالیوس ست که انجدان باشد و آن رستنے ست معروف۔

سیسبان - بر وزن بیزبان تخم گیاه پنج انگشت است و آنرا بعربی حب الفقد خوانند۔

سی ستارهٔ پاک - با بای فارسی کنایه از سی دندان است

سیستن - بر وزن زیستن بمعنی جستن و جست و خیز کردن باشد۔

سی سرک - بکسر اول و ثالث و سکون راے قرشت و کاف کرمی را گویند که در انبار گندم افتد و گندم را ضائع کند۔

سیسرد - بکسر اول و فتح ثالث و راے قرشت بواو کشیده و بمعنی سی سرک ست که کرم گندم ضائع کن باشد۔

سیسک - بر وزن پینک بمعنی سیسرد باشد که کرم گندم خراب کن است و نام غله هم هست که آنرا مشنگ میگویند۔

سیسنبر - با باے ابجد بر وزن بے لنگر سبزی ست سیاه بود و نعناع زیرا که بود نه ساچون دست نشان کنند سیسنبر شود و چون سیسنبر را دست نشان کنند نعناع گردد بوی آن تند و تیز مے باشد، درد وا با بکار برند و برگزندگی زنبور و عقرب مالند فائده کند و آنرا بعربی نمام خوانند و نمام الملک هم میگویند۔

سیسنبرون - با رای بواو رسیده و بنون زده نوعی از گیاه باشد مانند قرة العین و پیوسته در آب روید و آن را بعربی حرف الما خوانند خوردنش ادرار آورد۔

سیغ - با غین نقطه دار بر وزن تیغ خوب و نیکو و نغز را گویند

سیغر - بضم ثالث و سکون راے قرشت بمعنی سیغول است که خارپشت بزرگ تیرانداز باشد۔

سیغود - بفتح اول بر وزن مقصود بمعنے تواضع ست و آن اظهار خوف و اجتناب از عجب و تکبر باشد۔

سیغور - بفتح اول بر وزن تیمور بمعنی شهامت باشد و آن حرص است برکارهاے بزرگ از براے حدوث جمیله۔

سیفور - با فا بر وزن طیفور بافتهٔ ابریشمی بسیار لطیف را گویند

سیک - بکسر اول و سکون ثانی و کاف زردی و علتی باشد که بر روے غله زار نشیند و بترکی آلت تناسل را گویند و امر بمباشرت و جماع هم هست۔

سیکک - بر وزن پیچک بمعنی سیسک ست که کرم گندم و جو ضائع کن و مشنگ باشد و زردی غله زار را نیز گویند۔

سیکل - بفتح ثالث و سکون لام بمعنی آخر سیکک ست که علت و زردی غله زار باشد۔

سیکی - بکسر اول و ثالث بر وزن نیکی بلغت شیرازی بمعنی شراب و پیالهٔ شراب هر دو آمده است چنانکه باده که شراب و هم پیالهٔ شراب را مے گویند و شراب جوشانیده را نیز گفته اند که بعربی مثلث خوانند یعنی از شش دانگ چهار دانگش برود و دو دانگ باقی ماند و این لفظ در اصل سه یکے بوده ترکیب کرده اند سیکی شده۔

سیلاب کند - بفتح اول زمینے را گویند در کوه و صحرا که آب سیل آنرا کنده و رخنها در ان افگنده باشد و آن رخنها را نیز سیلاب کند خوانند۔

سیلان - بکسر اول و ثانی مجهول بر وزن گیلان شیره را گویند که از خرماے رسیده بچکد و نوعے از دوشاب هم هست و در عربی نام شخصے بوده و بفتح اول نام ولایتی ست مشهور که دارچینی خوب از انجا آورند و بعربی جاری شدن و روان گردیدن آب و شراب و امثال آن باشد۔

سیلانه - بکسر اول بر وزن دیوانه عناب را گویند و آن میوه ایست مانند سنجد و در دوا با بکار برند۔

سی لحن - بفتح لام و سکون حاے بے نقطه و نون سرود کی چندست که باربد ساخته بود و از براے خسرو پرویز می نواخت و نام آنها بترتیب حروف ابجد بدین تفصیل - ۱- آرایش خورشید و آنرا آرایش جهان هم گفته اند- ۲- آئین جمشید- ۳- اورنگی- ۴- باغ شیرین- ۵- تخت طاقدیسی- ۶- حقه کاؤس- ۷- راح روح- ۸- رامش جان و آنرا رامش جهان هم خوانده اند- ۹- سبز در سبز- ۱۰- سروستان- ۱۱- سروسهی- ۱۲- شادروان مروارید- ۱۳- شبدیز-

بہ اسب فرخ و فرخ شب نیز می گویند - ۱۵ - قفل رومی - ۱۶ - گنج باد آورد - ۱۷ - گنج گاو و گنج کاوس ہم بنظر آمدہ است - ۱۸ - گنج سوختہ - ۱۹ - کین ایرج - ۲۰ - کین سیاوش - ۲۱ - ماہ برکوہان - ۲۲ - مشک دانہ - ۲۳ - مروای نیک - ۲۴ - مشک مالی - ۲۵ - مہربانی و آنرا مہرگانی ہم گفتہ اند - ۲۶ - ناقوسی - ۲۷ - نوبہاری - ۲۸ - نوشین بادہ و بادۂ نوشین ہم بنظر آمدہ است - ۲۹ - نیمروز - ۳۰ - نخجیر کانی - و شیخ نظامی در خسرو شیرین ذکر اینہا کردہ است و سہ نام از نہار اگر آئین جمشید و راح روح و نوبہاری باشد نیاورد و آنہا چہار نام دیگر کہ ساز نوروز و غنچۂ کبک دری و فرخ روز و کیخسروی باشد آوردہ است و چون برای ہر یک بیتے فرمودہ بنابر آن می باید کہ سی و یک لحن باشد حالانکہ سی لحن مشہور است واللہ اعلم -

سیلک - بفتح ثالث بروزن کیلک بمعنی سیاک است کہ کرم گندم ضایع کن باشد و بضم ثالث ہم گفتہ اند و بمعنی زردے رومی غلہ زار ہم بنظر آمدہ است -

سیلہ - بثانی مجہول بروزن حیلہ مطلق گلہ و رمہ را گویند از اسپان و آہوان و گوسفندان و گاوان و امثال آنہا و بزبان ہندی بافتۂ ریسمانے باشد شبیہ بہ ململ و بیشتر در ولایت دکن می شود و آنرا شیلہ باشین نقطہ دار نیز گویند -

سیلی - بروزن فیلی آفت کہ انگشتان دست را راست کنند و بہم چسپانند و تیغ دار بر گردن مجرمان و گنہکاران و بی ادبان زنند و اینکہ طپانچہ را سیلی میگویند غلط است -

سیم - بفتح اول و ثانی بروزن بقم چوبہائی ست کہ برزگران بر دو طرف چوبے کہ بر گردن گاو زراعت گذارند بہ بندند و بکسر اول بروزن جیم نقرہ را گویند و نام ماہی ہم ہست در دم کہ آنرا ماہی شیم ہم می گویند باشین نقطہ دار و بعضے گویند نام رودخانہ ایست کہ آن ماہی دران رودخانہ می باشد و بمعنی رمز و ایما و اشارہ ہم آمدہ است -

سیماب - بروزن بیتاب جیوہ را گویند و معرب آن زیبق باشد و جزو اعظم اکسیر ست بلکہ روح اکسیر و روح جمیع اجساد است و بمعنی خیرہ و بیجا ہم آمدہ است -

سیماب آتشین - بکسر بای ابجد کنایہ از آفتاب عالمتاب است و سیماب آتشی ہم میگویند بحذف نون -

سیماب آتشین سر - بفتح سین سعفص و سکون رای قرشت یعنی سیماب آتشین ست کہ کنایہ از خورشید عالم آرا باشد -

سیماب پا - بابای فارسی بالف کشیدہ کنایہ از مردم گریز پا باشد ہمچو غلام و طفلے کہ از مکتب بگریزد -

سیماب در گوش - کنایہ از کسی ست کہ گوش او کر باشد و چیزے نشنود و ناشنوائی و کرے را نیز گویند -

سیماب دل - کنایہ از عزدل باشد یعنی قحبۂ دل چہ عز بمعنے قحبہ ہم آمدہ است و مردم بے جگر و بیدل و ترسندہ و لرزندہ و واہمہ ناک را نیز گویند -

سیماب شدن - کنایہ از بیقرار شدن و گریختن و ناپدید گردیدن باشد -

سیماذہ - بذال نقطہ دار بروزن شیرازہ نوعی از سنگ باشد کہ بجہت صیقل کاریہا بکار آید و سنبادہ را نیز گفتہ اند -

سیماک - بروزن بیباک نام غلامی بودہ است -

سیماہنگ - بابا بروزن مینارنگ رستنی باشد و دوائے و آنرا بعربی قثاء البری خوانند یعنی خیار صحرائی و قثاء الحمار ہمان ست کہ خیار زہ سفید باشد بروغن جوشانیدہ بر بواسیر طلا کنند نافع ست -

سیمبر - بفتح بای ابجد و سکون رای قرشت اشارہ ببدنے سفید ست و بزبان گیلانی در سرای خود را گویند و در جای دیگر مہمان خانہ نوشتہ شدہ بود و کنایہ از جوانی ہم ہست کہ در مقابل پیر باشد -

سیمبر اسوار - بفتح ہمزہ و سکون سین بی نقطہ و واو بالف کشیدہ و برای قرشت زدہ بزبان گیلان نوکران عرب را گویند

که بر در خانهٔ پادشاهان مرسوم خوار باشند و اسپ و سلاح
و آشفته باشد.
سیمبر شدن - کنایه از جوان شدن باشد.
سیمتاخ - با فوقانی بالف کشیده و بجای نقطه دار زده
بمعنی بخل باشد و آن منع سائل است بوجهی از وجوه با وجود
قدرت و استطاعت.
سیمراخ - با رای بی نقطه بالف کشیده و بجای نقطه دار
زده چیزی از خدای خواستن باشد.
سیمرغ - بضم ثالث و سکون رای بی نقطه و غین نقطه دار
عنقا را گویند و آن پرنده بوده است که زال پدر رستم را
پرورده و بزرگ کرده و بعضی گویند نام حکیمی است که زال در
خدمت او کسب کمال کرد.
سیمرغ آتشین - کنایه از خورشید جهان افروز است و
او را سیمرغ آتشین پر هم میگویند.
سیم سوخته - نقرهٔ سوخته را گویند همچو مس سوخته و آهن سوخته
و مانند آن و کنایه از نقرهٔ پاک و خالص و نرم باشد.
سیم گاورس دار - کنایه از آسمان باستارگان باشد
چه ستاره را بگاورس تشبیه کرده اند.
سیم کش - بفتح کاف استاد مفتول کش را گویند اعم از آنکه
مفتول طلا و نقره و آهن و امثال آن بکشد و کنایه از مردم حرام
و چیزی گیرنده و چیزی وا کشنده و جبر کننده باشد و بضم کاف
کنایه از مردم مسرف و بسیار خرج کننده باشد و طالب مال و
اسباب دنیا و زر بنده باشد.
سیم گل - بکسر کاف فارسی و سکون لام گلابه را گویند که بر
بام و دیوار مالند و بر روی آن کاهگل کنند.
سیم مجبول - با جیم و بای ابجد کنایه از چشم است که عربان
عین خوانند و سیم مجهول هم بنظر آمده است که بجای بای ابجد
هاء بی نقطه باشد والله اعلم.
سیم مذاب - با ذال نقطه دار کنایه از آب صاف و
شراب صافی باشد.
سیمناد - با نون بر وزن زیرباد بمعنی سوره باشد همچو سورهٔ
الحمد و سورهٔ قل هو الله و امثال آن.
سی مهرهٔ ماه صیام - کنایه از سی روزهٔ ماه رمضان است
سیمه سار - با سین بی نقطه بر وزن نیمه کار بمعنی حیران
و سراسیمه و سرگشته باشد.
سیمیاذه - با تحتانی بالف کشیده و فتح ذال نقطه دار بمعنی
سیماذه است و آن سنگی باشد که چیزها خصوصاً جواهر را
بدان صیقل و جلا دهند.
سیمیار - بر وزن بیشکار اشاره کننده و رمزگوینده را گویند
یعنی شخصی که چیزها را بایما و اشاره بیان کند.
سیمین صولجان - بفتح صاد بی نقطه و لام کنایه از هلال
و ماه نو باشد.
سیمین فواره - بفتح فای سعفص و رای قرشت کنایه
از ماه است که بعربی قمر گویند و بجای فا قاف و نون
هم بنظر آمده است.
سین - حرفیست معروف از حروف تهجی و نام شهر چین است
و معرب آن صین باشد بکسر صاد بی نقطه و شخصی را نیز گویند
که تنحنح بسیار کند و نام قریه ایست در صفاهان و اشاره به علم سیمیا
باشد باصطلاح ارباب صنعت و نام حضرت رسالت پناه
صلوات الله علیه و آله هم هست.
سینا - بکسر اول بر وزن بینا سوراخ کننده را گویند و بلغت
زند و پازند بمعنی سینه باشد که عربان صدر خوانند و نام پدر
شیخ ابو علی هم هست و بعضی گفته اند نام جد شیخ ابو علی است
و بعضی گویند لقب شیخ ابو علی است والله اعلم و به فتح اول هم
درست است و در عربی به فتح اول نام کوه طور است.
سینجر - به فتح اول و ثانی و سکون نون و ضم جیم و رای
بی نقطه ساکن بمعنی فکر و پاره های آتش باشد و شرارهٔ
آتش را نیز گویند.

سین دخت - بضم دال بے نقطہ و سکون خاے نقطہ دار و تاے قرشت نام زن مہراب شاہ والی کابل است کہ مادر رودابہ جدہ مادری رستم باشد۔

سینہ - بر وزن کینہ معروف است و بعربی صدر گویندش و پستان زنان را نیز گویند مطلقاً خواہ پستان انسان خواہ پستان حیوانات دیگر باشد از نر و مادہ و بمعنی طعنہ و سرزنش و نکوہش ہم آمدہ است۔

سینہ باز - با باے ابجد الف کشیدہ و بزاے نقطہ دار زدہ بمعنی دو رنگ باشد کہ بعربی ابلق گویند۔

سینہ کردن - کنایہ از دو چیز ست یکی باصطلاح تیراندازان آن باشد کہ چون تیرے بیندازند بر زمین خورد و از انجا خیز کردہ بجاے دیگر افتد گویند این تیر سینہ کرد و دیگرے تفاخر کردن و فخر نمودن باشد۔

سینہ کشادن - کنایہ از خوش وقت شدن و خوشحال گردیدن باشد۔

سینہ کشیدن - کنایہ از قوت نمودن و زور کردن باشد

سینی - بر وزن چینی خوانے باشد کہ آنرا از طلا و نقرہ و مس و برنج سازند و بمعنی ریم آہن ہم گفتہ اند و نوعی از ظروف ہم ہست و آن بغایت تنکند مے باشد و کاشی را نیز گویند کہ بر دیوار عمارتہا و حمامہا چسپانند۔

سیو - با ثانی مجہول و واو بر وزن و معنی سیب است کہ بعربی تفاح گویند چہ در فارسی باے ابجد و واو بہم تبدیل مے یابند۔

سیوا بر تیر - با ثانی مجہول و تاے قرشت بر وزن دیوار گیر نام نوائی ست از موسیقی۔

سیوختہ - بکسر اول بر وزن فروختہ گیاہیست کہ در آب روید و بجاے سوختہ و آتشگیرہ بکار برند۔

سیوس - بضم اول بر وزن خروس نام درختی است و بعضے گویند نام گیاہیست۔

سیوبست - بفتح اول بر وزن شش بست بمعنی ناآگاہ و آگاہ نبودن ست و بعربی غفلت خوانند۔

سیہ - بکسر اول بر وزن نگہ مخفف سیاہ است و مست طافح و غلام حبشی و ہندی و زنگی را نیز گویند و نام خط جہارم است از جملہ ہفت خط جام جم و آنرا خط ازرق نیز خوانند و بمعنی نحس و شوم ہم ہست و نام اسپ اسفندیار ہست و آن سیاہ بودہ و نام کتابی ست از مصنفات زردشت۔

سیہ بادام - کنایہ از چشم سیاہ خوبان باشد۔

سیہ پستان - بکسر باے فارسی زنے را گویند کہ فرزندانش نماند و زنے را نیز گویند کہ ہر طفل را کہ او شیر دہد بمیرد۔

سیہ پوش - مخفف سیاہ پوش ست کہ شبگرد و عسس و میر بازار و میر شب و چاوش و شیربان یعنے شیر و ببر نگاہدارندہ باشد۔

سیہ چردہ - مخفف سیاہ چردہ است یعنی سیاہ رنگ چہ چردہ بمعنی رنگ و لون باشد۔

سیہ خانہ - معروف است کہ خانہ مردم صحرانشین باشد و کنایہ از زندان ہم ہست و خانہ بدیمن را نیز گویند یعنے خانہ کہ میمنت نداشتہ باشد۔

سیہ خانۂ آبنوسی - کنایہ از نائی کہ آنرا از چوب آبنوس ساختہ باشند و نوازند۔

سیہ دست - بفتح دال ابجد و سکون سین بے نقطہ و تاے قرشت مردم بخیل و رذل و شوم و نامبارک را گویند۔

سیہ سار - با سین بے نقطہ بر وزن سپہدار نہنگ را گویند و آن جانوریست مشہور و معروف در دریا۔

سیہ سر - بفتح سین بے نقطہ و سکون راے قرشت کنایہ از آدمی زاد باشد و قلم نویسندگے را نیز گویند۔

سیہ سنبل - بضم سین بے نقطہ بمعنی سیسنبر ست و آن سبزیے باشد میان پودنہ و نعناع۔

سیہ کار - کنایہ از مردم بدکردہ و فاسق و فاجر و بد روزگار باشد

سیہ کاسہ۔ کنایہ از مردم بخیل و رذل و گرفتہ و سفلہ و ممسک باشد۔
سیہ کرد۔ بمعنی سیہ کارست کہ فاسق و فاجر و بدکارہ و بدکنندہ باشد۔
سیہ گلیم۔ بکسر کاف فارسی کنایہ از بدبخت و سیہ روز و بے دولت ہمیشہ پریشان و مفلس باشد۔
سیہ مغز۔ کسے را گویند کہ سودا بر مزاجش غالب گشتہ و خلل و داغ داشتہ باشد۔
سیہ نامہ۔ کنایہ از مردم فاسق و فاجر و گنہگار و بدکار و نامہ سیاہ باشد۔
سیہہ۔ بکسر اول و فتح ثانی و ثالث کنایہ از زن بدکارہ و قحبہ و فاحشہ باشد۔

گفتار چہاردہم

از کتاب برہان قاطع در حرف شین نقطہ دار با حروف تہجی مشتمل بر بست و سہ بیان و محتوی بر ہفصد و نود و چہار لغت و کنایت

بیان اول

در شین نقطہ دار با الف مشتمل بر دو صد لغت و کنایت

شا۔ بروزن جا مختصر شادست کہ از شادی باشد۔
شاباش۔ با بائے ابجد بروزن پاداش کلمہ تحسین باشد و مخفف شادباش ہم ہست چہ شا بمعنے شاد آمدہ است و زرے را نیز گویند کہ نثار کنند و بمطربان و رقاصان و بازندگان دہند۔
شابانگ۔ بفتح نون و سکون کاف دانہ ایست کہ آنرا بعربی بنفسج الکلاب خوانند و بشیرازی تس سگ گویند و معرب آن شابانج ست علت صرع را سود دارد۔[1]
شابران۔ بضم ثالث و رائے بی نقطہ بالف کشیدہ و بنون زدہ نام شہرے و دربندی ست از ولایت شروان و بفتح ثالث ہم گفتہ اند بمعنی ولایتے از شروان۔
شابرن۔ بضم ثالث و فتح رابع و سکون نون نام فولاد معدنی باشد۔
شاب رومی۔ بکسر ثالث و رابع بواو رسیدہ و میم بتحتانی کشیدہ فلفل سفید را گویند و آن بزرگتر از فلفل سیاہ است و بہترین وی آنست کہ بزردی مائل باشد گرم و خشک است در سوم و چہارم۔
شاپود۔ بفتح واو بروزن چارقد بمعنی ہالہ و طوق و خرمن ماہ باشد۔
شاپور۔ با بائے فارسی بروزن لاہور نام پادشاہی بودہ از آل اشک بن یا ملک و زکریا در عہد او شہید شد و او را شاپور ذوالاکتاف می گفتند بسبب آنکہ ہر کس را کہ از اعراب میگرفت شانہائے او را برمی آورد و رہا میکرد و بعد از وچند شاپور دیگر پادشاہی کردند و نام مصوری کہ واسطہ بود میان شیرین و خسرو۔
شابورد۔ بسکون بائے ابجد بروزن لاجورد بمعنی شاپود کہ ہالہ و طوق و خرمن ماہ باشد و باین معنی بجائے بائے ابجد بائے حطی ہم آمدہ است ظاہرا تصحیف خوانی شدہ باشد واللہ اعلم۔
شابورگان۔ با رائے قرشت بروزن آسودگان فولاد معدنی را گویند و معرب آن شابورقان است۔
شابورن۔ با رائے قرشت بروزن آسودن بمعنے

---

[1] باید دانست کہ مرادف این لفظ شاباک کہ بجائے نون بائے تازی باشد و معرب آن شاباج نیز ہست کہ بعربی بر نوف خوانند چنانچہ صاحب گومیس لسند مالا یسع الطبیب جلد نوشتہ و آن درختیست کہ برگش شبیہ برگ زعرور و مزغب و حبت آن معروست۔

شاپورگان ست که فولاد معدنی باشد.

شابهار - بفتح ثالث و بای با الف کشیده و برای قرشت زده نام بتخانه بوده است قدیم در نواحی کابل و در اطراف آن دشتی و صحرائی بس بزرگ و عظیم واقع ست.

شاتل - بکسر فوقانی و سکون لام دارویی باشد مانند کماه خشک و آنرا اشبرازس و تنک خوانند و معرب آن شاطل ست.

شاخ - بسکون خای نقطه دار چند معنی دارد ۱ - شاخ درخت باشد ۲ - شاخ حیوانات مثل گوسفند و گاو و گاو میش و بز و امثال آن ۳ - بمعنی پاره باشد چنانکه گویند شاخ شاخ یعنی پاره پاره ۴ - پیاله و ظرفی که در آن شراب خورند و چون در روایت گبرستان بیشتر شراب را در شاخ گاوی خورند باین اعتبار پیاله و ظرفی را که بدان شراب خورند شاخ گفته اند ۵ - شاه تیر را گویند و آن چوبی باشد بزرگ و دراز که بام خانه را بدان پوشند ۶ - بمعنی پیشانی باشد مطلقاً اعم از انسان و حیوانات دیگر ۷ - دست را گویند از انگشتان تا کتف که سر دوش باشد ۸ - جوی کوچکی را گویند که از رودخانهٔ بزرگ جدا کرده باشند ۹ - چابک و تیز جامه را گویند ۱۰ - خوشبوی و عطری باشد که از حیوانی شبیه بگربه حاصل میشود و آن را زباد میگویند و چون زباد را در میان شاخ گاوی کنند و از جانب زیر باد می آورند بسبب آن شاخ میگویند ۱۱ - لنگ پا را گویند و آن از سر انگشتان پاست تا بیخ ران ۱۲ - بمعنی مطاوق بر رسته و نو کرده باشد خواه انسان و خواه نبات و جماد که بتدریج بزرگ شوند ۱۳ - استخوان پهلو را گویند ۱۴ - شرابی باشد که با گلاب آمیخته کنند و خورند ۱۵ - نام جانوری که زباد از آن حاصل میشود.

شاخابه - با ثالث بالف کشیده و فتح بای ابجد جوی کوچکی را گویند که از رودخانهٔ بزرگ یا رودخانه که از دریا جدا میشود جدا شده باشد و آنرا بعربی خلیج میگویند و باین معنی بجای بای ابجد نون هم بنظر آمده است.

شاخ آهو - بکسر ثالث معروف ست و بمعنی کمان تیراندازی باشد و کنایه از وعدهٔ دروغ و مطلبی که حصول آن مقدور نباشد.

شاخ بر دیوار - کنایه از مردمان بیشرم خود رای و گردنکش باشد.

شاخ بشاخ - کنایه از گوناگون و رنگارنگ باشد و بمعنی دور و دراز نیز گفته اند و کنایه از گریه بسیار کردن هم هست و شاخ در شاخ نیز همین معنی دارد.

شاخچه بندی - کنایه از تهمت سازی و بهتان باشد که در حق کسی کنند.

شاخدار - با دال بی نقطه بر وزن شاخسار نقرهٔ پاک و پاکیزه و بی غش را گویند و کنایه از مردم دیوث و بچشم خود بین باشد.

شاخ در شاخ - بمعنی شاخ بشاخ ست که کنایه از رنگارنگ و گوناگون و دور و دراز و گریه کردن بسیار باشد.

شاخ زرین - کنایه از قلم زرد رنگ نویسندگی باشد.

شاخسار - بر وزن خاکسار جای انبوهی درختان بسیار شاخ باشد و افزاریست زرکشان و سیمکشان را و آن آهنی باشد بس که سوراخهای بزرگ و کوچک دران کنند و مفتول طلا و نقره را از ان کشند تا باریک و هموار برآید.

شاخ سمن - بکسر ثالث و فتح سین بی نقطه و میم و سکون نون کنایه از قد و بالای مطلوب ست.

شاخشانه - با شین نقطه دار بر وزن کارخانه بمعنی تهدید کردن و ترسانیدن باشد و نام قسمی از گدایان ست که شاخ گوسفندی را بر یک دست و شانه بر دست دیگر گیرند و بر در خانه و پیش دکان مردمان ایستند و آن شاخ را اندک شانه بعنوانی بمالند که صدای غریب از ان برآید تا مردمان

آن صدا را شنیده چیزے بدیشان دهند و اگر احیاناً تا اهمالے در دادن واقع شود کارد سے کشیده اعضاے خود را مجروح سازند و بعضے از آن جماعت کارد را بدست پسران خود دهند که آنها این عمل کنند تا مردم ازین فعل نفرت کرده زود تر چیزے بدیشان دهند و اکنون مثل شده است و در مقامے گویند که کسے از شخصے چیزے و حاجتے خواهد و آن میسر نشود گوید چون حاجت مرا بر نمے آری ترا یا خود را می کشم آن شخص مے گوید شاخشانه بهاے کشی۔

شاخ غزال ـ بکسر ثالث و فتح غین و زاے نقطه دار بمعنی اول شاخ آهوست که کنایه از کمان تیراندازے باشد۔

شاخ گوزن درهوا ـ کنایه از ماه نو باشد و اهل نجوم هلال گویند۔

شاخ گیسو ـ کنایه از پارهٔ موی ست که یکجا در سر جمع شده باشد۔

شاخل ـ بکسر ثالث بروزن داخل نام نوعے از غله است و نان ازان پزند و بضم ثالث هم آمده است۔

شاخول ـ بروزن شاغول بمعنی شاخل ست که نوعے از غله باشد۔

شاخی ـ با ثالث بتحتانی رسیده چوبے باشد سه شاخه و دسته هم دارد که دهقانان بآن غلهٔ کوفته شده را بباد دهند تا دانه از کاه جدا شود۔

شاد ـ بروزن باد معروف ست که خوشوقت و خوشحال و بے غم و با فرح باشد و بمعنے پر و بسیار نیز آمده است همچو شاداب یعنی پرآب و بسیار آب و بمعنے شراب هم هست و شرابخوره را شادخوار نیز گویند۔

شاداب ـ بروزن آداب بمعنے سیراب و پرآب و تر و تازه باشد۔

شاداسپرم ـ بکسر همزه نام یکے از اقسام ریحان ست و نبت آن در باغ و بے باشد و خوش اسپرم همان ست۔

شادان ـ بروزن نادان بمعنے خوشحالی کنان باشد و زنان فاحشه و مطربه را نیز گویند۔

شاداباد ـ با باے ابجد بالف کشیده و بدال زده نام پرده ایست از موسیقے۔

شاداباش ـ با باے ابجد بالف کشیده و بشین قرشت زده نام روز بست و ششم از ماههاے ملکے باشد۔

شادبهر ـ بروزن فاوزهر بمعنے خوشی و خوشحالی باشد و نام کنیزکے هم بوده۔

شادخ ـ بفتح دال بے نقطه و سکون خاے نقطه دار نام شهر نیشاپور ست۔

شادخواب ـ با واو معدوله بروزن کامیاب خواب خوش و شکر خواب را گویند۔

شادخوار ـ با واو معدوله بروزن خاکسار بمعنی خوشحال و فرحناک و شادمان باشد و زنان فاحشه و مطربه را نیز گویند و بمعنے شرابخوره هم هست و شراب خوردن بے ترس و بیم و بے اغیار را نیز گفته اند و بمعنے معاش گذرانیدن بے زحمت کدورت و تنگے باشد۔

شادخواره ـ با واو معدوله بروزن ماه پاره زن فاحشه و مطربه باشد و شراب خوردن بی اغیار و شرابخوره را نیز گویند۔

شادخواست ـ با واو معدوله بروزن بازخواست بمعنے شوق و اشتیاق باشد۔

شادخور ـ بروزن بادخور بمعنے شادخوار ست که شادمان و فرحناک و بے غیر و اغیار شراب خوردن باشد۔

شادران ـ بضم ثالث بروزن و معنے شابان ست که نام در بندے از ولایت شروان باشد۔

شادروان ـ بضم ثالث و سکون رابع و دواو بالف کشیده و بنون زده پرده بزرگے را گویند مانند شامیانه و سراپرده که در پیش در خانه و ایوان ملوک و سلاطین کشند و سائبان را نیز گفته اند و بمعنے فرش منقش و بساط بزرگ

گرانمایہ ہم ہست ونام لحنے باشد از سی لحن باربد کہ بشادروان مروارید مشہورست وزیر کنگرہاے عمارتہا وسردرخانہا را نیز گفتہ اند وشادربان کہ بجاے واو باے ابجد باشد ہم بنظر آمدہ ہست ودرست ست چہ در فارسے باے ابجد وواو بہم تبدیل مے یابند۔

شادروان مروارید۔ نام لحن دوازدہم ست از سی لحن باربد وآن اول شادروان نام داشت بواسطۂ آنکہ در زیر شادروان این تصنیف را ساختہ بود روزے بارید ہمین تصنیف را بہست خسروے نواخت خسرو را بسیار خوش آمد فرمود طبقے مروارید بر سر باربد نثار کردند بعد ازان شادروان مروارید نام نہاد۔

شادکام۔ بکاف بالف کشیدہ وبمیم زدہ نام برادر فریدون بودہ ہست۔

شادگونہ۔ بروزن بازگونہ بمعنے نہالی وتوشک باشد کہ بربالاے آن خواب کنند وبمعنے جبہ وبالاپوش پنبہ دار ہم ہست وتکیہ وتکیہ گاہ را نیز گفتہ اند وبمعنے زنان مطربہ ہم آمدہ ہست۔

شادمار۔ بامیم بروزن یادگار مار بسیار باشد ومار بزرگ را نیز گویند۔

شادنہ۔ بروزن دامنہ سنگے باشد سرخ رنگ بسیاہے مائل وزود شکن مانند گل بحری وآن دو نوع ست عدسی وگاورسی وآنرا از طور سینا وگاہے از ہندوستان ہم آورند ودر دواہا خصوصًا داروے چشم بکار مے برند وآنرا بعربے حجر الدم خوانند وحجر الطور وحجر ہندے ہم می گویند بواسیر را نیز نافع ست وارباب عمل در اکسیر بکار برند ومعرب آن شادنج باشد گویند اگر سنگ آہن ربا را بسوزانند عمل شادنج کند۔

شادورد۔ بروزن لاجورد بمعنے طوق وہالہ وخرمن ماہ باشد وتخت پادشاہان را نیز گویند وبمعنے مطلق فرش باشد از گلیم وقالی ومانند آن ونام گنج ہفتم ست از جملہ ہشت گنج خسرو پرویز ونام پردہ ایست از موسیقے۔

شادی۔ بروزن بادی معروف ست کہ خوشحالی باشد ونام غلامے بودہ حرام خور وبیمون را نیز گویند۔

شادیاخ۔ باتحتانی بالف کشیدہ وخاے نقطہ دار ساکن بمعنے شادخ ہست کہ نام شہر نیشاپور باشد۔

شادیچہ۔ بروزن بازیچہ بالاپوش ولحاف را گویند۔

شادیہ۔ بفتح ثالث ویاے حطے بمعنے شادنہ ہست وآن دوائے باشد کہ بجہت داروے چشم از ہند آورند ظاہرا تصحیف خوانی شدہ باشد واللہ اعلم۔

شار۔ بسکون راے قرشت بمعنی شہر باشد کہ عربیان مدینہ خوانند وپادشاہ غرجستان را نیز گویند ہر کس باشد چنانکہ پادشاہ روم را قیصر وپادشاہ چین را فغفور وپادشاہ ایران را شاہ وترکستان را خوان مے گویند وبعضے گویند شار پادشاہ حبشہ ہست وغل وغشی را نیز گویند کہ در طلا ونقرہ وچیزہاے دیگر کنند وبمعنے شغال ہم آمدہ است و آن جانورے باشد شبیہ بروباہ وچادرے باشد بغایت نازک ورنگین کہ بیشتر زنان ازان لباس کنند وجامۂ فانوس نیز سازند ونام جانورے ست سیاہ رنگ ومانند طوطی سخن گوید وبناے بلند وعمارت عالی را نیز گفتہ اند وبمعنے شاہ راہ ہم ہست کہ راہ فراخ وکشاد باشد وفرو ریختن آب وشراب وامثال آن باشد ہمچو آب شار وسرشار وبمعنے رقص وسماع نیز بنظر آمدہ ہست۔

شاردہ۔ بسکون ثالث وفتح دال ابجد نام جزیرہ ایست از جزائر دریاے روم۔

شارسان۔ باسین بے نقطہ بروزن خاکدان بمعنے شہر وشہرستان باشد۔

شارستان۔ بروزن نارستان بمعنے شارسان ست کہ شہر وشہرستان باشد ونام کتابیست از تصنیفات

فرزانہ بہرام کہ یکے از حکماے عجم ست و کونک و عمارتے را نیز گویند کہ اطراف بساتین باشد۔

شارشک ۔ بفتح ثالث و سکون شین نقطہ دار و کاف بمعنے تیہو باشد و آن جانوریست مانند کبک لیکن کوچکتر از کبک ست و بمعنے رباب نیز آمدہ و آن سازیست مانند طنبور بزرگے کہ دستہ کوتاہے داشتہ باشد و بجاے تختہ بر روے آن پوست آہو کشند و چہار تار بران بندند۔

شارک ۔ بروزن ناوک پرندہ ایست سیاہ و مانند طوطی سخن گوید و بعضے گویند پرندہ ایست سیاہ و کوچک و آنرا ہزار دستان نیز خوانند و بعضے دیگر گفتہ اند قمریست کوچک و خوش آواز کہ آواز او را بصداے چہار تارہ تشبیہ کردہ اند و قید سیاہ و سفید نکردہ اند۔

شارمار ۔ با میم بروزن کارزار نوعے از مار بزرگ و عظیم باشد۔

شارو ۔ با واو بروزن جارو بمعنے شارک ست کہ جانور سخن گوے باشد۔

شاروان ۔ بروزن کاروان مخفف شادروان ست کہ پردۂ بزرگ و شامیانہ باشد۔

شارود ۔ بفتح واو و سکون دال ابجد بمعنے شابود ست کہ ہالۂ خرمن و طوق ماہ باشد۔

شارویہ ۔ بفتح یاے حطی بروزن آمویہ نام شیرویہ پسر خسرو پرویز ست کہ خسرو را کشت و او را شیرویہ ہم گویند بحذف یاے حطی و بجاے تحتانی نون ہم بنظر آمدہ ست کہ بروزن وارونہ باشد۔

شارہ ۔ بفتح ثالث دستار ہندوستانی باشد کہ بزبان ہندی چیرہ گویند و چادرے رنگین و بغایت نازک را نیز گفتہ اند کہ بیشتر زنان ہندوستان جامہ کنند و جامۂ فانوس نیز سازند و در فرہنگ حسین وفائی بزاے نقطہ دار بمعنے دستار بزرگ آمدہ ست۔

شاریدن ۔ بروزن باریدن بمعنے ریختن آب و شراب و امثال آن باشد و تراویدن آب را نیز گویند از جراحت۔

شاسپرم ۔ بسکون سین بے نقطہ و فتح باے فارسی و راے قرشت و میم ساکن بمعنے اسپرغم ست کہ نوعے از ریحان باشد۔

شاش ۔ بروزن باش معروف ست و بعربی بول گویند و نام شہریست مشہور کہ چاچ و از انجا کمان خوب خیزد۔

شاشدن ۔ مخفف شاشیدن ست کہ بول کردن باشد۔

شاشک ۔ بروزن ناوک بمعنے تیہو باشد و آن جانوریست شبیہ بکبک لیکن از ان کوچکتر میشود و رباب را نیز گویند و آن سازیست مشہور و معروف۔

شاشنگ ۔ با نون بروزن آہنگ رباب را گویند و آن سازیست معروف و بمعنے تیہو ہم آمدہ ست و آن جانورے باشد کوچکتر از کبک۔

شاشو ۔ بروزن ماشو نام گیاہیست کہ تخم آنرا در دواہا بکار برند و تخمش را نیز گویند کہ بپوستہ بجو و شاشد۔

شاشولہ ۔ بفتح لام بروزن تاتولہ شملہ و علاقۂ دستار و امثال آن باشد۔

شاشہ ۔ بروزن ماشہ معروف ست کہ بول کیز باشد و بمعنے تربودن و ترشح نیز آمدہ ست۔

شاغیدن ۔ بروزن پاشیدن بمعنی بول کردن [illegible] کردن باشد و بمعنی ترشدن و ترشح کردن ہم آمدہ ست۔

شاغولہ ۔ با غین نقطہ دار بروزن و بمعنی شاشولہ ست کہ شملہ و دستار باشد۔

شاک ۔ بسکون کاف سینہ بند زنان را گویند و آن پارچۂ باشد چار گوشہ کہ پستانہاے خود را بدان بندند و بزر را نیز گویند و آنرا تکہ خوانند بروزن کمہ۔

شاکار ۔ بروزن باکار بمعنی بیگار باشد و آن کار بغیر مزد بزور ست کہ مردم را بکار فرمایند و مزدوری و اجرت ندہند

شاگر - بفتح کاف بروزن چاکر بمعنے شاکارست کہ بیگار و کار فرمودن بے مزد باشد -

شاگردانہ - بکسر کاف فارسی زرانہ کے باشد کہ بعد از اجرت اوستاد بطریق انعام بشاگرد دہند و عطای بقدر را نیز گویند و بمعنے شاگرد ہم بنظر آمدہ است -

شاگردی - معروف ست کہ در مقابل اوستادی باشد و بمعنے شاگردانہ ہم ہست و اہل کارخانہ امرا و سلاطین را نیز گویند -

شاگول - بالام و واو بروزن زاغول مردم بسیار خوار و بسیار گوے و پرحرف را گویند -

شاگمند - بامیم بروزن پاے بند بمعنے نمد باشد و آن چیزیست کہ از پشم گوسفند مالند و بعضے گویند آنرا کہ از پشم گوسفند و موے بز سیاہ درہم آمیزند و مالند شاگمند خوانند -

شاگمونی - بامیم بواو رسیدہ و نون تحتانی کشیدہ باعتقاد کفو ہند پیغمبر صاحب کتاب ست و ہیچکس بر اسرار او واقف نیست و در ولادت و وجود او خرق عادات و خرافات بسیار گویند و کتاب او را نیز شاگمونی خوانند و بعضے گویند پیغمبر اہل خطاست -

شالخ - بکسر لام و سکون خاے نقطہ دار پسر قینان بن ارفخشد بن سام بن نوح ست و عابر پسر اوست و عجبے از عابر مشتق ست -

شالدہ - بسکون لام و فتح دال ابجد اساس و بنیاد دیوار و عمارت را گویند -

شالنگ - بفتح لام و سکون نون و کاف فارسی آن باشد کہ شخصے را در عوض دیگرے بجہت طلبی کہ از دیگرے دارد بگیرند و بربستن و فرو بستن شاطران و پیادہ روان را نیز گویند و گلیمی را نیز گفتہ اند کہ در زیر فرش نہادہ و کہ

شالنگی - بفتح ثالث بروزن نارنگی ریسمان تابندہ و موتاب را گویند و آن شخصے باشد کہ بجہت خیمہ و امثال آن ریسمان بتابد و آنرا بعربی لواف خوانند -

شال نمد - نمدے را گویند کہ از پشم بز مالند نہ از پشم گوسفند -

شالہنگ - بفتح ثالث و ہا بروزن پالہنگ بمعنی گرو و گروگان باشد و آنرا بعربی رہن و مرہون خوانند و بمعنی اشتلم و زیادتی و سرکشی و نافرمانی ہم آمدہ است و مکر و حیلہ و فریب را نیز گویند -

شالی - بروزن قالی شلتوک را گویند کہ برنج از پوست بر نیامدہ باشد -

شالی پایہ - با پاے فارسی بالف کشیدہ و فتح یاے حطی شالی زار را گویند کہ برنج زار باشد -

شاماخ - بامیم بالف کشیدہ و خاے نقطہ دار ساکن نام نوعے از غلہ ہست و دانہاے آن بغایت کوچک میباشد و سینہ بند زنان را نیز گویند و آن پارچہ باشد کہ زنان پستانہاے خود را بدان بندند -

شاماخچہ - بفتح جیم فارسی بمعنے دوم شاماخ ست کہ سینہ بند زنان باشد -

شامار - با راے بے نقطہ بروزن بازار نام موضعی است کہ گروہے از گبران دران توطن دارند و باین معنی بازاے نقطہ دار بروزن آوازہ ہم آمدہ ہست -

شاماک - بروزن چالاک جامہ کوچکے را گویند کہ مردم در وقت کار کردن پوشند و سینہ بند زنان را ہم گفتہ اند -

شاماکچہ - بروزن و معنے شاماخچہ ہست کہ سینہ بند زنان باشد -

شاماکی - بروزن چالاکی سینہ بند زنان باشد -

شامس - بکسر میم و سکون سین بے نقطہ نام یکے از جزائر یونان ست و بانشین نقطہ دار ہم آمدہ ہست -

شاموس - بر وزن ناموس نام بلدیست از بلاد یونان و بعضی گویند نام جزیره ایست۔

شامه - بر وزن جامه مقنعه و روپاکی باشد که زنان بر سر کنند۔

شان - بر وزن نان خانهٔ زنبور عسل را گویند که در آن عسل باشد و نوعی از پارچهٔ سفیدست که از هندوستان آورند و مخفف ایشان هم هست که ضمیر جمع غائب باشد و در عربی بمعنی قدر و مرتبه و شوکت و عظمت و حال و فکر و اندیشه و کار و بار باشد و بیم داشتن از چیزی را هم گویند و گاهی بجای لفظ حق هم گفته میشود چنانکه میگویند این آیه در شان او نازل شده است یعنی در حق او آمده است۔

شاند - بر وزن داند یعنی زلف و کاکل را شانه کند۔

شاندن - بر وزن ماندن بمعنی شانه کردن باشد و مخفف نشاندن و نشانیدن هم هست۔

شانک - بر وزن ناوک سنگدان و چینه دان مرغان را گویند۔

شانه - بر وزن جانه معروفست و آن چیزی باشد که از چوب و غیره سازند و بدان ریش و زلف و گیسو را پیرایش دهند و افزاریست جولاهگان را که تارهای پیمانرا ازان گذرانند بعنوانی که در وقت بافتن دو تار بیکجا و پهلوی هم واقع نشود و بمعنی شان عسل و خانهٔ زنبور هم هست و جست و خیز اسپ را نیز گویند و استخوان کتف را هم گویند۔

شانه سر - هدهد را گویند و آن پرنده ایست معروف۔

شانه سرک - تصغیر شانه سرست که هدهد باشد۔

شانه کاری - کنایه از در آویختن بکسی باشد یعنی آن شخص در مقام زد و خورد آید۔

شانه کرباس - چوبی را گویند که جولاهگان بر هر دو سر آن سوزنها محکم سازند و در پیش خود بر پهنای کار بند کنند۔

شانی - بر وزن مانی زر و درم ده هفت را گویند و آن در قدیم رائج بوده۔

شاوران - بر وزن خاوران نام شهری و ولایتی است از شروان۔

شاوزو - بفتح ثالث و سکون زای هوز و دال ابجد خار سفیدی باشد شبیه بدرمنه که آنرا بعربی ثغام بفتح ثای مثلثه گویند۔

شاوغر - بفتح غین نقطه دار بر وزن گاوسر نام ولایتی است از ماوراءالنهر که ساکنان آنجا بیشتر جولاه باشند و بر یک طرف آن ولایت بیابان ریگیست که کافران در آن مقام دارند و نای رومی را نیز گفته اند که نفیر را کوچک کرده باشند و آنرا نای رومین هم خوانند۔

شاونی - بسکون ثالث و نون تحتانی کشیده گهوارهٔ بچه را گویند یعنی چادری که بر روی گهوارهٔ اطفال پوشند و بعربی معوز خوانند۔

شاوور - با واو بر وزن و معنی شاپور است و او پادشاهی بود از آل اشک بن یافث و شخصی را نیز گویند که میان عاشق و معشوق میانجی باشد و پیغام ایشان را بیکدیگر رساند۔

شاه - بر وزن ماه بمعنی اصل و خداوند باشد و چون پادشاهان نسبت بمردمان اصل و خداوند باشند ایشان را شاه خوانند و داماد را نیز شاه گویند که شوهر دختر کسی باشد و یکی از آلات شطرنج را هم شاه می گویند و گشت کردن شاه شطرنج را نیز گفته اند و گشت بکسر کاف باصطلاح شطرنج بازان آنست که مهره از مهرهای شطرنج را در خانه گذارند که بسبب حرکت آن مهره شاه در خانهٔ او نشسته باشد و شاه خوانند یعنی بخیز از خانهٔ من و هر چیز که آنرا در بزرگی و خوبی بحسب صورت و معنی از امثال خود امتیاز باشد همچو شاهباز و شاه راه

وشاه کار وشاه کاسه وشاه توت وشاه بلوط
وشاه تره وشاه سوار وشاه رود وشاه تیر
وشاه انجیر وشاه آلو وامثال آن وراه کشاده را نیز
گویند که ازان راهها وشعبها جدا شود ونام جانوریست
در هندوستان ونام جامه وپارچه ایست که از هند
آورند وبزبان عربی گوسفند را گویند وشاه جمع آنست۔
شاباب۔ بروزن نایاب رنگ سرخی باشد که
مرتبهٔ اول از گل کازیره کشند۔
شاه اسپرغم۔ بکسر همزه ریحان را گویند وآنرا بعربی
ضیمران خوانند گویند ضیمران پیش از زمان نوشیروان
نبود روزی نوشیروان بدیوان مظالم نشسته بود
وبار عام داده مار بزرگی از زیر تخت او برآمد چنانچه
حاضران را از دیدن او خوف بهم رسید قصد او کردند
ملک فرمود بگذارید شاید تظلمی داشته باشد بر اثر او
برفتند بکنار چاهی رسیدند مار بر کنار آن چاه حلقه زد
آنگاه بدرون رفت وبرآمد چون در آن چاه نگاه
کردند ماری دیدند مرده افتاده وعقربی نیش بر وبند
کرده نیزه از بالای چاه بر پشت آن عقرب فرو بردند
وهمچنان بنزد ملک آوردند واز حال مار ونیش عقرب
ملک را آگاه گردانیدند چون یکسال بگذشت همدران
روز ملک نشسته بود ودیوان مظالمی پرسید همان
مار بنزد سریر ملک آمد واز دهن خود قدری تخم سیاه
بریخت وبرفت کسری فرمود آن تخم را کاشتند ازان
شاه اسپرغم برآمد ونوشیروان پیوسته زکام داشت
از بوئیدن وخوردن آن برطرف شد وخواص آن
بسیارست خصوصاً رعاف وبواسیر خونی را واگر قدری
از تخم آن باشکر بسایند وبزیر بغل بمالند بوی
بغل را برطرف سازد۔
شاه اسپرم۔ همان شاه اسپرغم است که ریحان
وضیمران باشد۔
شاه اسپرهم۔ با ها بروزن ومعنی شاه اسپرغم است
که ریحان باشد۔
شاه اسفرهم۔ با فا بروزن ومعنی شاه اسپرهم است
شاه افسر۔ بفتح همزه وسکون فا وسین بی نقطه مفتوح
برای قرشت زده اسپرک را گویند وآن را بعربی
اکلیل الملک خوانند۔
شاه انجم۔ بکسر ثالث کنایه از آفتاب عالمتاب است۔
شاه انجیر۔ نوعی از انجیرست وآن را انجیر وزیری
هم خوانند۔
شاه باز۔ با بای ابجد بروزن کارساز بازی
باشد سفید وبزرگ وپادشاهان با آن شکار کنند وآنرا
بترکی طوغان خوانند۔
شاه بالا۔ با لام الف بمعنی همدوش است وبترکی
ساقدوش خوانند وآن شخصی باشد که بقد وبالا وسن و
سال موافق باشد با قد وبالا وسن وسال کسیکه اورا
داماد می کنند واورا نیز مانند داماد آراسته کرده همراه
داماد بخانهٔ عروس برند۔
شاه بانک۔ بفتح نون وسکون کاف گیاهیست
دوائی وآنرا بتازی بنفسج الکلاب خوانند ومعرب آن
شاه بانج است۔
شاه پرم۔ بفتح بای فارسی مخفف شاه اسپرم است
وآن ریحانی باشد کوچک برگ وعربان ضیمران خوانند۔
شاه بسه۔ بضم بای ابجد وفتح سین بی نقطه دوائیست
که بعربی اکلیل الملک خوانند۔
شاه بلوط۔ بفتح بای ابجد ولام بواو رسیده و
بطای حطی زده نوعی از بلوط باشد بغایت شیرین
سموم را نافع است ومثانه را سود دهد وآن را بعربی
بلوط الملک وبرومی قسطل خوانند۔

شاه بوی - بروزن ماهروی بمعنی عنبرست بعضی گویند که آن از گاو بهم میرسد چنانکه مشک از آهو و بعضی گویند موم عسل دریائیست -

شاه تره - بفتح فوقانی و راء بی نقطه مشدد و نام سبزه ایست بغایت سبز و خرم و در طعم اندکی تلخ است و در دواها بکار برند خصوص جرب و خارش را نافع است و معرب آن شیطرج باشد و بعربی بقلة الملک خوانند -

شاه تیر - با فوقانی بروزن بادگیر چوبی بزرگ باشد که سقف خانه را بدان پوشند -

شاه جان - با جیم الف کشیده بروزن مادیان نام ولایت مرو باشد و مرو شهریست قدیم از خراسان -

شاه چینی - با جیم فارسی بروزن دارچینی عصارهٔ گیاهیست چینی و بعضی گویند حنای آنجا را با سرکه می سرشند و آنرا شاه چینی می گویند طلا کردن آن درد سر را ببرد -

شاه خاور - بکسر ثالث کنایه از خورشیدست -

شاه خرگاه مینا - بمعنی شاه خاورست که کنایه از خورشید باشد -

شاه دارو - نامیست که جمشید بشراب انگوری گذاشته است و سبب آن بود که چون انگور در زمان جمشید بهم رسیده جمشید میخواست که اکثر اوقات بلکه همه سال از انگور منتفع شود فرمود تا ظرفی چند را از انگور پر کردند و گذاشتند و هر روز قدری ازان برمیداشتند تا دو ظرف تمام شد و چون ظرفی دیگر را سر گشودند دیدند همه بهم برآمده در جوش اند همچنان گذاشتند بعد از چند روز دیگر خبر گرفتند دیدند که از جوش فرونشسته است چون چشیدند تلخ شده بود جمشید گمان کرد که مگر زهر قاتل است فرمود تا صاف کردند و در گوشهٔ گذاشتند جمشید را کنیزکی بود که او را بسیار دوست داشتی قضارا مدتی بدرد شقیقه مبتلا بود و از درد بی طاقت گردیده بمرگ راضی شده بود با خود گفت صواب آن است که قدری ازان زهر بخورم و خود را خلاص کنم پس چند قدح پی در پی خورد و هیچ مضرتی نیافت و خوشحال شد قدری دیگر بخورد و مسرت عظیم یافت و چون چند روز بود که خواب نکرده بود سر بنهاد و یک شبان روز بخفت چون بیدار شد ازان زحمت اثری نمانده بود آن حال را بعرض جمشید رسانیدند و جمشید آنرا شاه دارو نام کرد -

شاه دانه - بفتح نون تخم بنگ را گویند و بعربی کنب خوانند و معرب آن شاهدانج باشد و شاه دانق هم بنظر آمده است -

شاهد جان - بکسر دال ابجد و جیم الف کشیده کنایه از مقصود جان باشد -

شاه درخت - نام درخت صنوبر باشد و ناجو همان ست -

شاهد رخ زرد - بکسر رابع کنایه از آفتاب عالمتاب است -

شاهد روز - بمعنی شاهد رخ زرد باشد که آفتاب جهانتاب است

شاهد زربفت پوش - کنایه از آسمان ست و کنایه از آفتاب هم هست و روز را نیز گویند که در مقابل شب است -

شاهد زعفرانی - بمعنی شاهد رخ زردست که کنایه از آفتاب عالم آرا باشد -

شاهد شاه فلک - بکسر دال ابجد کنایه از خورشید جهان پیماست -

شاهد طغان چرخ - بکسر دال کنایه از نیر اعظم ست -

شاهد فاستقم - اشاره بحضرت رسول الله صلوات الله علیه و آله است -

شاهد لعمرک - بمعنی شاهد فاستقم است که اشاره به حضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله باشد -

شاه راه - با رای بی نقطه بروزن پادشاه راه عام و جادهٔ بزرگ و وسیع را گویند۔

شاه رش - با رای قرشت بروزن ماه وش مخفف شاه ارش ست یعنی ارش بزرگ و آن مقداریست از سر انگشت میانین دست راست تا سر انگشت میانین دست چپ و قتیکه دستهارا از هم بگشایند و آنرا بعربی باع و بترکی قولاج گویند و آن بمقدار پنج ارش کوچک باشد و ارش کوچک از سر انگشت میانین دست است تا مرفق که بندگاه ساعد و بازوست و شاه رش را باین اعتبار پنج ارش هم گویند۔

شاه رود - نام رودخانه ایست بزرگ و منبع آن از ولایت طالقان قزوین باشد و نام سازی هم هست مانند نای که اکثر و اغلب رومیان دارند و در بزم و رزم نوازند و تار بمی را نیز گویند که در اکثر سازها بندند و آن در مقابل تار زیر ست و نام قصبه ایست مابین دامغان و بسطام۔

شاه زاول - بکسر ثالث و زای نقطه دار بالف کشیده و ضم واو و سکون لام اشاره بسلطان محمود سبکتگین ست۔

شاه زنگ - بکسر ثالث و فتح رابع و سکون نون و کاف فارسی شب را گویند و بعربی لیل خوانند۔

شاه زیره - یعنی زیرهٔ بزرگ و نام کرویاست که آنرا کراویه و نانخواه خوانند و زیرهٔ رومی همان ست۔

شاه سپرغم - بمعنی شاه اسپرغم ست که ریحان بزرگ زیره باشد و بعربی ضیمران خوانند۔

شاه سپرم - بمعنی شاه اسپرم ست که ضیمران باشد و آنرا شاه سفرم نیز گویند۔

شاه سپرهم - بمعنی شاه سپرغم ست که ریحان و ضیمران باشد۔

شاه سیارات - بکسر ثالث کنایه از آفتاب عالمتاب ست۔

شاه طارم فلک - بمعنی شاه سیارات ست که کنایه از خورشید عالم آرا باشد۔

شاه قام - با قاف بالف کشیده بروزن شادکام آنست که کسی چون خود را در بازی شطرنج زبون بیند حریف را پی در پی کشت گوید و او را فرصت ندهد تا بازی دیگر کند و بازی قائم شود۔

شاه کار - با کاف بالف کشیده بروزن راه دار بمعنی بیگارست که کار فرمودن بی مزد باشد یعنی مردم را کار فرمایند و اجرت و مزدوری ندهند و کار بزرگ را نیز گویند۔

شاه کال - بروزن آش مال بمعنی کاج ست که بعربی احول خوانند۔

شاه گردون - بکسر ثالث کنایه از خورشید جهان گرد باشد۔

شاه گوهران - بکسر ثالث نام گوهری بوده نزد خسرو پرویز که چون آنرا برشته بسته بدریا می انداختند بعد از ساعتی که برمی آوردند گوهر بسیار بر اطراف او چسپیده بود۔

شاه گویندگان - اشاره بحضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله ست۔

شاه لوج - بضم لام و سکون واو و جیم میوه ایست زرد رنگ شبیه بزردآلو و آنرا آلو گرده خوانند و بعربی اجاص صغر گویند۔

شاه مثلث بروج - کنایه از خورشید تابان ست و شاه مثلثی نیز گویند۔

شاه مربع نشین - کنایه از خانهٔ کعبه ست باعتبار ترجیع۔

شاه مشرق - کنایه از خورشید خاوری ست۔

شاه نام - با نون بالف کشیده بروزن شادکام نام شهریست از ولایت شروان و نوعی از ساز هم هست۔

شاه نای - نای ترکی ست که آنرا سورنای گویند و آن سازیست معروف که بسر نا اشتهار دارد۔

شاهندن - بفتح ثالث و سکون نون بروزن

آوردن تقوی و صلاح داشتن و متقی و پرہیزگار بودن باشد

شاہندہ - بر وزن پایندہ متقی و پرہیزگار و صالح و نیکوکردار باشد و ہر چیز خوب و مبارک را نیز گویند۔

شاہنشاہ - مخفف شاہان شاہ است یعنی سرآمد پادشاہان کہ ذات باری تعالے باشد و کسے را نیز شاہنشاہ مے گویند کہ دیگران بعد او پادشاہ شوند۔

شاہنشاہ زمردہ ستا - کنایہ از آفتاب عالم آرا باشد۔

شاہنشاہ فلک - یعنی شاہنشاہ زمردہ ستاست کہ آفتاب عالمتاب باشد۔

شاہ نشین - کنایہ از بساط گرانمایہ و جای نشستن پادشاہان باشد و نوعے از عمارت ہم ہست۔

شاہ نیمروز - کنایہ از آفتاب ست و والی و حاکم سیستان را نیز گویند چہ سیستان را نیمروز ہم میخوانند۔

شاہوار - بواو بالف کشیدہ بر وزن نامدار ہر چیز خوب را گویند کہ لائق پادشاہان باشد از جواہر اسباب خانہ و امثال آن عموماً و مروارید کہ بے ہمتا بود خصوصاً و آنرا دُریتیم ہم مے گویند۔

شاہ ورد - بر وزن لاجورد بمعنی ہالہ و طوق و خرمن ماہ باشد۔

شاہہ - بفتح ثالث نام شہرے بودہ بنا کردۂ پدر سودابہ در ماوراء النہر و تولد سودابہ زن کیکاؤس دران شہر شدہ

شاہی - بر وزن ماہی بمعنے پادشاہی و سروری باشد و نام شاعرے ہم بودہ است و نام حلوائیست بسیار لطیف و لذیذ کہ از نشاستہ و تخم مرغ سازند و نام زرے دورے ہم است۔

شاہیدن - بر وزن چاہیدن بمعنے پادشاہے و بزرگی کردن باشد و بمعنی پارسائی و بندگی کردن و صلاح و تقوی داشتن ہم ہست و ظاہرا این معنی با شاہندن تصحیف خوانی شدہ باشد واللہ اعلم۔

شاہیدہ - بر وزن چاہیدہ بمعنے شاہندہ است کہ متقی و پرہیزگار و صالح و نیکوکردار باشد۔

شاہ یک اسبہ - کنایہ از خورشید جہان گردست۔

شاہین - بر وزن لاچین معروف ست و آن پرندۂ باشد شکاری و زنندہ از جنس سیاہ چشم و زبانۂ ترازو و چوب ترازو را نیز گویند و بمعنی تکیہ گاہ ہم بنظر آمدہ است۔

شایان - بیائے حطی بر وزن پایان مخفف شایگان ست کہ بمعنے لائق و سزاوار و در خور باشد و ہر چیز خوب را نیز گفتہ اند خواہ لائق پادشاہ باشد و خواہ امرا و بمعنے روا ہم ہست کہ بعربی جائز گویند و ممکن را نیز گفتہ اند کہ در مقابل واجب باشد۔

شائستہ - بکسر تحتانی بر وزن آہستہ بمعنی اول شایان ست کہ سزاوار و در خور و لائق باشد۔

شائستہ بود - بضم بائے ابجد و سکون واو و دال بمعنی واجب الوجود است کہ در مقابل ممکن الوجود باشد۔

شائستہ ہستی - بفتح ہا و سکون سین بے نقطہ و فوقانی بتحتانی رسیدہ بمعنی شائستہ بود ست کہ واجب الوجود باشد۔

شایگان - بر وزن رایگان بمعنی فراخ و کشادہ باشد و سزاوار و در خور و لائق را ہم گفتہ اند و ہر چیز خوب را نیز مے گویند کہ لائق پادشاہان باشد چہ در اصل شاہگان بودہ یعنے شاہ لائق ہا را بہمزہ بدل کردہ بصورت یا نوشتند و ذخیرہ و مال و اسباب بسیار وبی نہایت را نیز گفتہ اند و خسرو پرویز یکے از گنجہائے خود را کہ بس بزرگ و بسیار بود شایگان نام کردہ بود و ہر گنجے کہ بزرگ و لائق پادشاہ باشد شایگان توان گفت و قافیۂ شعرے را نیز کہ آن معیوب ہست شایگان گویند چہ گویا مناسب پادشاہان ست و آن بر دو قسم مے باشد شایگان خفی و شایگان جلی و شایگان خفی آن نوعے بود

و در آخر کلمات آید بمعنے فاعل ہمچو گریان و خندان و این کلمات را با رمان و کمان قافیہ نتوان کرد و ہمچنین کلمہ کہ با نون نسبت داشتہ باشد مانند آتشین و سیمین یا زرین و کلین قافیہ نے توان کرد و شایگان حلی الف و نونے باشد کہ در آخر اسما بجہت افادۂ معنے جمع آورند ہمچو یاران و دوستان و این کلمات را با فرد مثل فلان و بہان قافیہ نتوان کرد و این قوافی را در غزل بلکہ در قصیدہ زیادہ بر یک محل جائز نداشتہ اند و بمعنے بیگار ہم ہست یعنے کار بے مزد فرمودن و چون در کار بے مزد فرمودن تحکمے باید و تحکم نسبت بہ پادشاہان دارد آنرا نیز شایگان گفتہ اند و بمعنے مکر ہم آمدہ ہست۔

شاہی کلیو ـ بفتح کاف و لام بتحتانی رسیدہ و بواو زدہ نام پیغمبریست از پیغمبران عجم۔

شالکہ ـ بکسر ثالث و فتح کاف نام خاریست کہ صمغ آنرا انزروت خوانند و در مرہمہا بکار برند۔

شاسے ورد ـ بروزن لاجورد بمعنی شادورد است کہ ہالہ و طوق و خرمن ماہ باشد و نام گنج ہفتم است از گنجہاے خسرو پرویز و نام پردہ ہم ہست از موسیقے۔

شایہ ـ بروزن ایہ بمعنی میوہ باشد و بعربی ثمر خوانند۔

بیان دوم

در شین نقطہ دار با باے ابجد مشتمل بر ہشتاد و نہ لغت و کنایت

شب ـ بفتح اول و سکون ثانی معروف ست و بعربی لیل خوانند و با تشدید ثانی نوعے از زاج باشد و آنرا زاج بلور خوانند و گویند کہ آن از کوہ فرو چکد و مانند یخ بفسرد و بہترین وے آنست کہ از جانب یمن آورند و گویند اگر کسے در خواب فریاد کند قدرے ازان در زیر بالین و بستر او گذارند دیگر فریاد نکند و گویند باین معنی عربیست۔

شباب ـ بفتح اول بروزن شراب نام پردہ ایست از موسیقی و در عربی بمعنی جوانی باشد کہ در مقابل پیری ست و بکسر اول نام درختیست کہ آنرا ماہو دانہ گویند و برگ آن بہ برگ کوچک ے ماند و میوۂ آن تند ستہ ے شود مانند بنادق کبار و آنرا بعربی حب الملوک خوانند و این غیر حب السلاطین ست و مسہل عرق النسا و مفاصل و نقرس باشد۔

شباط ـ بضم اول و ثانی بالف کشیدہ و بطاے حطی زدہ بلغت رومی نام ماہ آخر زمستان باشد۔

شب افروز ـ بمعنے ماہ ہست کہ بعربے قمر خوانند چہ شب ازو فروزان و روشن میگردد و کرم شب تاب را نیز گویند و نام ماہ دہم ہست از سال ملکے۔

شبالنگ ـ بفتح لام و سکون نون و کاف فارسی نخچیر را گویند و آن جانورانے باشند کہ آنہا را شکار کنند مانند آہو و قوچ صحرائی و بزو گاو کوہی و امثال آن۔

شبان ـ بضم اول و ثانی بالف کشیدہ و بنون زدہ چوپان را گویند کہ چرانندہ و محافظت کنندۂ گوسفند باشد و او را بعربی راعی خوانند و باین معنی بفتح اول شہرت دارد و درست ست و بفتح اول شب پرہ را گویند و آنرا مرغ عیسی ہم خوانند و جمع شب ہم ہست کہ شبہا باشد لیکن برخلاف قیاس ہست۔

شب انبوے ـ بفتح اول و سکون نون و باے ابجد بواو رسیدہ و بتحتانی زدہ گل شب بوی باشد و آن زرد رنگ میشود و بعربی منثور خوانند بضم ثاے مثلثہ۔

شبان فریب ـ نام مرغیست کوچک شبیہ بباشہ و بعضے گویند شبیہ بفراشترک ست و بعضے مرغ عیسے ا و شبان فریک خوانند مجملاً گویند چنان بروے زمین نشیند کہ ہر کس او را بیند پندارد کہ قوت برخاستن و پریدن ندارد و ہمین کہ پیش او روند برخاستہ اندک راہے پرواز کند و باز بنشیند و ہر چند این کس پیش وی رود او چند قدم پرواز کند و بنشیند۔

شبان فریبک — ہمان شبان فریب ست که مرغ کوچک شبیه باشه باشد۔

شبان فریو — باواو بر وزن و معنی شبان فریب ست که پرندهٔ شبان بازی ده باشد۔

شبان فریوک — باواو بر وزن و معنی شبان فریبک باشد۔

شبانکاره — باکاف بالف کشیده و فتح رای قرشت ولایتیست از فارس و نام دهیست از ولایت طوس

شبانگاه — باکاف فارسی بر وزن ہمان شاه بمعنی ور آمدن شب باشد و جایگاه چهارپایان و گوسفندان را نیز گویند که شب در آنجا باشند و بضم اول جا و مقام راعی باشد که گوسفند چران ست و بفتح اول نیز درست ست۔

شب انگیز — باکاف فارسی بہ تحتانی کشیده و زای نقطه دار زده بیخ درخت بزر البنج ست و برگ آنرا شبیبی گویند و تخم آنرا منگ بفتح میم خوانند۔

شبان وادی ایمن — کنایه از حضرت موسیٰ علیه السلام است۔

شبانور — بر وزن بلادور شب پره را گویند و آنرا مرغ عیسے خوانند و بر وزن کلانتر ہم آمده است۔

شبانه — بر وزن زبانه ہر چیز شب مانده را گویند یعنے شب بران گذشته باشد از آب و نان و امثال آن و مخمور و خمار آلوده را نیز گویند و شرابے را که در شب بخورند و ہر محافظت کننده را گویند عموماً و راعی را که نگاهدارنده و محافظت کنندهٔ گوسفندان ست خصوصاً و باین معنی بضم اول ہم آمده است۔

شباویز — نام مرغیست که خود را در تمام شب از یک پاے آویزد و تا صباح فریاد می کند که از ان حق حق مفهوم شود و بعضے گویند تا ما و ام از گلوے او قطرهٔ خونے نه چکد خاموش نگردد۔

شباهنگ — بفتح ہا و سکون نون و کاف فارسی نام ستارهٔ کاروان کش ست و آن ستارهٔ باشد که پیش از صبح طلوع کند و بعربی شعری خوانند و بمعنی دوم شبانگاه نیز آمده است که ہمانگاه ستوران باشد و مرغ سحرخوان را ہم مے گویند که بلبل باشد و بعربی عندلیب خوانند۔

شب باره — باباے ابجد بر وزن انگاره زنی را گویند که شبها ہرزه گردی کند و معنی این لغت شب دوست ست چه باره بمعنی دوست ہم آمده است ہمچو غلام باره یعنی پسر دوست و شب پره را نیز گویند که مرغ عیسے باشد۔

شب باز — معروف ست و آن شخصے باشد که شبها بازی کند و صورتہاے مختلف را از پس پرده بناید و بمعنی شب بیدار که بعربی قائم اللیل خوانند ہم آمده است و شب پره را نیز باعتبار شب بیداری مرغ شب باز گویند. و این لغت را متصل و باتشدید حرف ثانی ہم نوشته اند باین صورت شبّاز۔

شب بازه — باباے ابجد بر وزن دروازه شب پره را گویند که مرغ عیسے باشد و باین معنی بجاے باے ابجد یاے حطی ہم بنظر آمده است۔

شب پره — و شب پرک معروف ست که مرغ عیسی باشد و بعربی خفاش خوانند گویند چون او را بکشند و بر زہار کودکان پیش از بلوغ بمالند منع بر آمدن موی کند و اگر او را در سوراخ موش نهند ہمه بگریزند۔

شب بوزه — باباے ابجد بر وزن ہر روزه شب پره را گویند که مرغ عیسی باشد۔

شب پوش — باباے فارسی بر وزن خرگوش کلاه و طاقیه باشد و تخفیفه که شبها بر سر نهند و برقع را ہم میگویند و لحاف را نیز گفته اند۔

شب بوے — بضم باے ابجد و سکون واو و یاے حطی نام گلیست و بیشتر کبود رنگ میباشد و سفید و الوان ہم میشود و شبها بوی خوش کند و آنرا گل گاوچشم نیز گویند و بعربی عرار و عین البقر خوانند و بعضے گل خیرے را شب بوی گویند

شب پوسے - بضم باے فارسی وسکون واو و یاے حطی آواز پاے راگویند در نهایت آهستگی و خفت وشپور را نیز گویند و باین دو معنی بجاے باے فارسی نون هم به نظر آمده است ظاهرا تصحیف خوانی شده باشد والله اعلم۔

شب پیماسے - کنایه از شب بیدار و درمند یعنی صاحب درد و آزار و عاشق مهجور و بیقرار باشد۔

شب پیمودن - کنایه از شب بیدار بودن ست بهر عنوان که باشد۔

شبت - بکسر اول و سکون ثانی و فوقانی معنی دالان و دهلیز خرد و کوچک باشد و رستنی را نیز گویند که در ماست کنند و بشیرازی شد خوانند و باین معنی بکسر اول و ثانی هم آمده است

شب تاب - بروزن مهتاب ماه را گویند و بعربی قمر خوانند و جانورے هم هست کوچک و پرنده شبیه به پروانه که دنباله آن جانور در شب مانند اخگر درخشد میگویند این روشنائی از فضله اوست و او را بعربی ولد الزنا میگویند چون ستاره سهیل طلوع کند آن جانور مے میرد و تعریف گوهر را نیز بشب تاب کرده اند۔

شب تاز - بزاے نقطه دار بروزن پرواز بمعنی شبخون باشد و آن تاختن بیخبر و غافل که در شب بر سر دشمن برند

شب تک - بتاے قرشت بروزن نغزک نوعے از بازی باشد و آن چنان ست که بیکپاے بر جهند و لگد بر پشت و پهلوے هم زنند و باین معنی بجاے تاے قرشت نون هم آمده است۔

شب چراغ - گوهرے را گویند که در شب مانند چراغ افروزد و روشنائی دهد گویند گاوے در دریا میباشد و شبها بجهت چرا از دریا برے آید و این گوهر را از دهن خود بر زمین می گذارد و بروشنائی آن گوهر چرا میکند و آنرا ورشبگون هم می گویند۔

شب چراغک - بفتح غین و سکون کاف کرم شبتاب را گویند و بعربان ولد الزنا خوانندش۔

شب چره - با جیم فارسی بروزن شب پره چرا کردن حیوانات راگویند در شب و باین مناسبت نقل و میوه خشک را نیز گویند که مردم در هنگام شب نشینی خورند۔

شب چک - بکسر ثانی و فتح جیم فارسی و سکون کاف شب برات راگویند که شب پانزدهم شعبان ست زیرا که چک بمعنے برات باشد و با جیم ابجد هم بنظر آمده است۔

شبخانه - با خاے نقطه دار بروزن پروانه بمعنی شبستان ست که حرم سراے پادشاهان باشد و خانه را نیز گویند که شبها درویشان در ان بسر برند۔

شبخوان - با واو معدوله بروزن دستان بلبل را گویند و بعربی عندلیب خوانند۔

شب خوش - کنایه از وداع ست یعنی کلمه باشد که در وقت وداع کردن گویند خصوصا در شب۔

شبخون - بمعنی شبیخون ست و آن تاخت بردن باشد بر سر دشمن چنانکه غافل و بے خبر باشد۔

شب خیزک - با ثالث بتحتانی رسیده و زاے نقطه دار مفتوح بکاف زده تره تیزک راگویند و آن سبزیست معروف که خورند و زد تندک نیز گویندش و بعربی رشاد خوانند و تخم آنرا حب الرشاد نامند۔

شب درمیان دادن - کنایه از وعده کردن و ضامن دادن باشد اعم از آنکه یک شب یا بیشتر درمیان باشد

شبدیز - با دال ابجد بروزن مهمیز نام اسپ خسرو پرویز بوده گویند رنگ آن سیاه بوده و وجه تسمیه آن شب رنگ ست چه دیز بمعنی رنگ باشد گویند از همه اسپان جهان چهار وجب بلند تر بوده آنرا از روم آورده بودند و بعضے گویند شبدیز و گلگون هردو از یک مادیان بهم رسیده اند و حقیقت آن در لغت گلگون مذکور ست و چون او را نعل بستندے بده میخ بر دست و پایش محکم کردندے و هر طعامیکه خسرو

غوروے او را نیز غورانیدندے و چون شبدیز پرویز خسرو او را
کفن و دفن کرده صورت او را فرمود که بر سنگ نقش کردند
و هر گاه که بدان نگریستے بگریستے و صورت شبدیز که پرویز بران
سوار است در کرمان ست۔

شبدیز نقرۂ خنگ۔ کنایه از آسمان ست و کنایه از شب
و روز و لیل و نهار و زمانه و روزگار و عالم و دنیا هم گفته اند

شبذیر۔ با ذال نقطه دار بروزن نخجیر نامیست از اسمای
الهی جل جلاله و باین معنی بجای حرف ثالث یای حطی هم
آمده است۔

شبر۔ بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت شعلۂ
آتش را گویند و بکسر اول و سکون ثانی و ثالث نام شمر
بن ذی الجوشن ست لعنة الله علیه و در عربی وجب و
بدست را گویند و آن از دست مقدارے باشد ما بین
انگشت کوچک و انگشت بزرگ۔

شبرغان۔ بضم ثالث و غین نقطه دار بالف کشیده
بروزن مرومان در قدیم الایام نام شهرے بوده و در حوت
نام قصبه ایست نزدیک به بلخ مشهور بشبرغان بروزن همدان

شبرم۔ بکسر اول و سکون ثانی و فتح ثالث و میم ساکن
گیاهیست شیر دار و آن بیشتر در صحراها و کنارهای جوها
روید و رنگ ساق آن بسرخی مائل ست گویند اگر گاو
آنرا بخورد بمیرد و گوسفند را مضرت نرساند و آنرا بشیرازی
گاوبنلونگ بش بخوانند۔

شبرنگ۔ بروزن خرچنگ نام اسپ سیاوش بوده
و نام گلے باشد سیاه رنگ بزردی مائل و نام سنگیست
سیاه و آنرا شبه گویند چون بر آتش نهند بسوزد و بوی نفط کند

شبروان۔ کنایه از شب بیداران و سالکان باشد کنایه
از عسس و دزد و عیار هم هست۔

شبست۔ بکسر اول و ثانی و سکون سین بی نقطه و فوقانی
چیزے را گویند که بر طبع گران و ناخوش آید و باین معنے

با شین نقطه دار هم بنظر آمده است و با زشت قافیه کرده اند
و این هم درست است چه در فارسی سین بے نقطه و نقطه دار
بهم تبدیل مے یابند۔

شبستان۔ بمعنی شبخانه است که حرم سراے پادشاهان
و خلوت خانه و خوابگاه ملوک و سلاطین باشد و در مساجد
شبستان جائے را گویند که درویشان و غیر ایشان در ان
عبادت کنند و شبها نیز بخواب روند۔

شب سده۔ بکسر ثانی و فتح ثالث و دال ابجد بمعنے
شب آتش بلند باشد چه سده بمعنی آتش بلند ست و آن
شب دهم بهمن ماه است و وجه تسمیه این آنست که چون
فریدون بر ضحاک دست یافت و ضحاک نزدیکان او را
گرفته مے کشت از انجا طباخی داشت [illegible]
کشتے و مغز سر ایشان را بجهت ماران [illegible] آن بیرون کردے
نزد فریدون آوردند خواست که او را العقوبتے تمام کشد
ارمائیل گفت هر روز یک کس را از ان دو کس که بمن
مے دادند یکیشم آزاد مے کردم و در عوض او مغز سر
گوسفند داخل مے نمودم تو باید که با من مکافات نیکے
بجاے آوری و اگر باور نداری اینک آن مردم بپاے
کوه دماوند برده اند فریدون با لشکر سوار شده متوجه
کوه دماوند گردید تا آن مردم را بشهر باز آورد و چون
نزدیک رسید شب در آمد و راه را گم کردند پس بفرمود
تا آتش بسیارے بر افروختند و مردمان گریختند چون آتش
بر دیدند حیران ماندند که آیا چه چیز ست متوجه شدند و خلقے
عظیم از آزادکردگان طباخ جمع آمدند گویند آن شب جا
آتش افروخته بودند و آن شب [illegible] بهمن ماه بود۔

شب شدن۔ کنایه از آخر شدن ایام جوانی ست۔

شبطباط۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون طای حطی و
باے ابجد بالف کشیده و بطاے دیگر زده بمعنی بطباط
که سرخ مرد باشد و آن گیاهیست سرخ بسیاهی مائل و

بعربی عصی الراعی خوانند خون تکم بہ بندد۔

شب عنبرین ۔ بکسر ثانی و فتح عین بے نقطہ کنایہ از شب تاریک باشد۔

شبغا ۔ با غین نقطہ دار بر وزن سرما محوطہ و جائے را گویند کہ شبہا اسپ و گاؤ و خر و گوسفند در ان بسر برند۔

شبغازہ ۔ با غین و زاء نقطہ دار بر وزن پروازہ محوطہ باشد کہ شبہا [illegible] ان و گوسفندان و دیگر چارپایان [illegible] بسر برند [illegible] نقطہ بر وزن ہموار ہم [illegible] آمدہ است۔

شبغازہ ۔ بر وزن دروازہ بمعنی شبغا ست کہ محوطہ باشد جہت خوابیدن گوسفندان و گاوان و امثال آنہا و با را بے نقطہ بر وزن گہوارہ ہم آمدہ است۔

شبغاو ۔ با واو بر وزن عرقاو بمعنی شبغازہ است کہ جائے خوابیدن گوسفند و خر و گاو باشد۔

شب غریب ۔ با غین نقطہ دار و را بے نقطہ بر وزن عندلیب نان و حلوائے باشد کہ در شب اول قبر میت بجہت ترویح روح او قسمت کنند۔

شب فرخ ۔ بکسر ثانی و فتح فا نام نوائی ست از موسیقی و نام لحن چہاردہم باشد از سی لحن باربد۔

شبک ۔ بکسر اول و سکون ثانی و کاف دوک بادریسہ دوک را گویند و آن چیزے باشد از چرم یا چوب تنک کہ بر گلوے دوک مضبوط سازند۔

شب کائنات ۔ کنایہ از دنیا و عالم کون و فساد باشد۔

شبگرد ۔ بفتح کاف فارسی و سکون را و دال بے نقطہ ماہ را گویند و بعربی قمر خوانند و عسس و شبرو را نیز گفتہ اند۔

شبگند ۔ با کاف بر وزن الوند بمعنی آشیان ست کہ جا و مقام مرغان باشد۔

شبگو ۔ با کاف فارسی و واو مجہول بر وزن بدگو نام مہتر و بزرگ پاسبانان باشد و او را چوبک زن ہم مے گویند و خوانندہ و گویندہ را نیز گفتہ اند۔

شبکوک ۔ با کاف بر وزن مفلوک نوعے از گدائی باشد و آن چنانست کہ شبہا بر بالای منارے یا پشتہ یا درختے کہ در میان محلہ واقع باشد برآیند و بآواز بلند یک یک از مردم محلہ را نام ببرند و دعا کنند تا بایشان صدقہ بدہند۔

شبکوکا ۔ بر وزن مفلوکا بمعنی شبکوک ست کہ گدائے بالاے منار باشد۔

شبکیک ۔ بفتح کاف دوم بمعنی شبکوک است کہ نوعے از گدائے باشد۔

شبگون ۔ با کاف فارسی بر وزن افسون [illegible] شبرنگ ست چہ گون بمعنی رنگ آمدہ است و بمعنی شب چراغ ہم ہست بجہت آنکہ گوہر شب چراغ را در شبگون نیز گویند۔

شبگونتن ۔ با تاے قرشت و نون بر وزن بلہوشکن ابنت ژند و پاژند بمعنی گذاشتن باشد و شبگونی یعنی گذاشتم و شبگونید یعنی بگذارید۔

شبگون عیار ۔ بکسر نون و فتح عین بے نقطہ کنایہ از آسمان ست۔

شبگیر ۔ با کاف فارسی بر وزن تکبیر بمعنی صبح و سحرگاہ باشد و راہی شدن پیش از سحر و بعد از نیم شب را نیز شبگیر گویند و نام مرغیست کہ در وقت صبح صداے حزین کند۔

شبلانیدن ۔ با لام بر وزن و معنی چپانیدن باشد خواہ چیزی را بچیزے بچپانند یا شخصے خود را بکسے وابندد۔

شبنگ ۔ بفتح اول و نون و سکون ثانی و کاف نوعے از بازی باشد و آن چنانست کہ بر یک پاے بجہند و لگد بر پشت و پہلوے ہم بزنند۔

شب نخہ ۔ بکسر نون و فتح خا گنج و زر و جواہرے را گویند کہ در زیر زمین پنہان کنند۔

شبور ۔ بفتح اول و ضم ثانی مشدد و سکون واو و را ے قرشت بمعنی نائے رویین ست کہ نفیر باشد و بعربی نیز ہمین معنی دارد و بے تشدید ثانی مہرۂ ترسایان باشد

وآن یکے از سازہاست کہ مے نوازند۔

شبوط ۔ با ثانی بواو کشیدہ و بطاے حطی زدہ نوعے از ماہی باشد و آن در رود بار بغداد و فرات بہم میرسد و زہرۂ او را در داروہاے چشم بکار برند۔

شبوقہ ۔ بضم اول و ثانی بواو رسیدہ و فتح قاف خمان بزرگ است و آن درخت میوہ ایست کہ در ہندوستان جل مے گویند۔

شبہ ۔ با اول و ثانی مفتوح بہا زدہ نام سنگی باشد سیاہ و براق و در نرمی و سبکی ہمچو کاہرباست و آن دو نوع می شود یکے آنست کہ از دشت قبچاق می آورند و آن آبی ست کہ بمرور ایام بستہ می شود و دیگری کانی باشد و از گیلان آورند طبیعت آن سرد و خشک است گویند ہر کہ با خود دارد از چشم زخم و سوختن آتش ایمن گردد و اگر بر سر بیاویزند درد سر را ساکن سازد و اگر نور چشم کسے سفید باشد و در چشم او خیالہا و چیزے مانند ابر پدید آید و چشم خیرگی کند آئینہ ازان سازند و پیش چشم بدارند چشم را قوت تمام بخشد و آن مرض را زائل کند و منع نزول آب نیز از چشم کند و بمیلے کہ ازان بسازند سرمہ کشیدن یا ہمان میل را بے سرمہ در چشم کشیدن روشنائی چشم را زیادہ کند و قوت باصرہ دہد و چون آنرا بر آتش نہند مانند ہیزم بسوزد و بوے نفط کند۔

شبہر ۔ بفتح ہا بر وزن لشکر منقار چرغ را گویند و آن پرندہ باشد شکاری از جنس سیاہ چشم۔

شبی ۔ بفتح اول و یاے تحتانی کشیدہ نوعے از جامۂ دوختہ باشد و بعضے گویند پوستین است و جامہ کہ شب بر خود پوشند و ہر چیز کہ آنرا بشب نسبت دہند۔

شبیار ۔ بر وزن اغیار رستنی باشد تلخ و آنرا بعربی صبر گویند طبع آن گرم و خشک است و مسہل صفرا بود و رطوبت و بلغم از سر و مفاصل جذب کند و بہترین آن سقوطرے باشد و سقوطرہ جزیرہ ایست نزدیک بسواحل یمن و نام عجوبہ ہم ہست کہ آنرا در شب خورند و خوابند۔

شبیازہ ۔ بر وزن خمیازہ بمعنی شب پرہ باشد کہ مرغ عیسے گویندش۔

شبیخون ۔ بمعنے شبخون است و آن تاخت بردن باشد بر سر دشمن چنانکہ غافل و بے خبر باشد۔

شبیم ۔ بر وزن ندیم بمعنے گریختن باشد۔

شبینہ ۔ بر وزن کمینہ بمعنی شبانہ است کہ ہر چیز شب ماندہ باشد از آب و نان و طعام و میوہ و امثال آن و شب پرہ را ہم گفتہ اند کہ مرغ عیسے باشد و صمغ درخت صنوبر را نیز گویند۔

بیان سوم

در شین نقطہ دار با باے فارسی مشتمل بر بیست و یک لغت

شپ ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی جہندہ و خیز کنندہ باشد و بمعنی زدہ ہم آمدہ است کہ عربان اجل گویند۔

شپاشاپ ۔ با ثانی و شین نقطہ دار بالف کشیدہ و باے فارسی زدہ آواز و صداے پیکان تیر باشد کہ پے در پے در جائے بخورد۔

شپتنگ ۔ بکسر اول بر وزن خشتک بمعنی لگد زدن باشد خواہ انسان بزند و خواہ حیوانات دیگر۔

شپر ۔ بفتح اول و ثانی مشدد و سکون راے بے نقطہ بلغت سریانی بمعنی خوب و نیک است و بعربی حسن گویند۔

شپش ۔ بکسر اول و ثانی جانوریست معروف گویند اگر شپشے را از سر بگیرند و در سوراخ باقلا نہند و کسیکہ تب ربع داشتہ باشد بخورد شفا یابد و مجرب است و بضم اول و ثانی و بفتح اول و ضم ثانی ہم آمدہ است۔

شپشاپ ۔ بابائے فارسی در آخر بروزن مہتاب بمعنی
شاباشاپ است کہ صدا و آواز پے درپے خوردن پیکان تیر
باشد بجائے ۔
شپ شپ ۔ بابائے فارسی در آخر بروزن غبغب
بمعنی مضطرب و بے تمکین زود زود باشد و صدا و آواز
تیر انداختن پے بہ پے را نیز گویند و شاخ درخت را ہم گفتہ اند
شپشہ ۔ بکسر اول و ثانی و فتح ثالث کرمکے باشد کہ بیشتر
اوقات در فصل تابستان و ہوائے گرم در پوستین و
نمد و سقرلاط و دیگر پشمینہا و گندم و دیگر غلہا افتد
و آنہا را تباہ و ضائع کند ۔
شپل ۔ بکسر اول و سکون ثانی و لام پایہ و مرتبہ را
گویند و پاچہ شتر را ہم گویند از آنجا کہ بزمین نزدیک است
و بمعنی صدا و آواز بلند کردن ہم ہست و آواز سافوت را
نیز گویند و آن صدائے باشد کہ کبوتر بازان در وقت
کبوتر پرانیدن از دہان کنند ۔
شپلت ۔ بکسر اول و فتح ثالث بروزن نسبت بمعنی شپل
باشد کہ پایہ و مرتبہ و صدائے بلند و آواز سافوت باشد
و بکسر ثالث ہم بر گوش خوردہ است ۔
شپلیدن ۔ بکسر اول و لام بروزن پیچیدن بمعنی صفیر
زدن یعنی آواز کردن از دہان بوقت کبوتر پرانیدن
و بفتح اول بروزن گرویدن بمعنی شیفتہ شدن و شیدائی
بودن و دیوانگی کردن باشد و باین معنی بکسر اول ہم بنظر آمدہ است
و بمعنی افشردن ہم ہست ۔
شپوختن ۔ بکسر اول و واو مجہول بروزن فروختن
لگد زدن و صدمہ و آسیب رسانیدن باشد از روے
قوت و قدرت و بمعنی افشانیدن ہم آمدہ است ۔
شپوز ۔ بفتح اول و ضم ثانی مشدد و سکون واو و زای
نقطہ دار بمعنی شب پرہ باشد کہ عربان خفاش گویند و بازای
فارسی ہم بنظر آمدہ است ۔

شپوش ۔ بفتح اول و ضم ثانی مشدد و سکون واو و شین
قرشت کلاہ و طاقیہ و تخفیفہ را گویند و بمعنی بالاپوش و لحاف
ہم آمدہ است ۔
شپیختن ۔ بکسر اول و تحتانی مجہول بروزن فریفتن
بمعنی پاشیدن باشد مطلقاً اعم از آب و غیر آن ۔
شپیختہ ۔ بکسر اول و تحتانی مجہول بروزن فریفتہ ترشح
کردن و پاشیدہ شدن آب باشد ۔
شپیر ۔ بروزن کبیر نام کوہیست بغایت بزرگ و بلند
و با ثانی مشدد و لغت سریانی صغر خوب و نیک ست کہ
خوبک و نیکک باشد و بعربی حسین خوانند ۔
شپیل ۔ بکسر اول و تحتانی مجہول بروزن سبیل بمعنی
افشردن باشد و بمعنی سافوت ہم گفتہ اند و آن آوازے
باشد کہ بیشتر کبوتر بازان از دہان برآورند و بہ معنے
شیفتگے و دیوانگی ہم ہست و بفتح اول پاچہ شتر را گویند
و بتازی رجل الجمل خوانند ۔
شپلند ۔ بالام بروزن نشیند بمعنی بیفشارند و شیفتگے و
دیوانگی کنند و صفیر بر مرغان زنند ۔
شپلندہ ۔ بالام بروزن فریبندہ بمعنی فشارندہ و
صفیر زنندہ و دیوانگی کنندہ باشد ۔
شپلیدن ۔ بالام بروزن فریبیدن بمعنی فشردن
و شیفتگے و دیوانگی کردن و صفیر زدن باشد ۔

بیان چہارم

در شین نقطہ دار با تائے قرشت مشتمل
بر سی لغت و کنایت

شت ۔ بفتح اول و سکون ثانی مخفف شستست و
آن زرے باشد کہ در آخر قمار بجاکران دہند و نیز لفظے
است در فارسی ترجمہ لفظے کہ در عربی حضرت گویند ۔
شتا ۔ بکسر اول بروزن رہنما بمعنی ناشتا و ا...
و در عربی فصل زمستان را گویند ۔

شتاغ - بکسر اول بر وزن چراغ هر زن شیردهنده و ماده هر حیوانی که شیر بسیار دهد۔

شتاک - بفتح اول بر وزن هلاک شاخ تازه و نازک باشد که از بیخ و بن درخت و از شاخ درخت سر زند و بیرون آید۔

شتالنگ - بکسر اول و فتح لام و سکون نون و کاف فارسی استخوان بجول را گویند و آن استخوانی باشد که در میان بندگاه پا و ساق واقع ست و بتازی کعب خوانند۔

شتان - بضم اول بر وزن فلان بلغت زند و پازند بمعنی سالها باشد که جمع سال ست و بعربی سنین خوانند۔

شتاه - بر وزن نگاه بمعنی شناه آمده است که آب ورزی و شناوری باشد۔

شتر - بفتح اول و سکون ثانی و رای قرشت بمعنی کنار و گوشه و طرف باشد و در عربی بمعنی قطع ست اعم از بریدن یا شکستن و بهندی دشمن را گویند و بفتح اول و ثانی منقار مرغان باشد و بضم اول و ثانی معروف ست۔

شترپای - بضم اول و ثانی گیاهی باشد که برگ آن بکف پای شتر ماند۔

شتربه - بفتح اول و ثالث بر وزن مشربه نام گاویست که بتزویر شغالی که بدمنه موسوم است فریفته شد و با شیر جنگ کرد و کشته شد و این حکایتی ست در کتاب کلیله و دمنه۔

شترخار - نام نوعی از خار باشد که شتر آنرا برغبت تمام خورد۔

شتردل - بمعنی بددل و کینه ور باشد و بر بی جگر و بیدل و نامرد هم اطلاق کرده اند چنانکه شیردل بر دلیر و شجاع و مردانه۔

شتردندان - نام نوعی از زاج ست و آن مصری می باشد و بدندان شتر می ماند گویند معتدل ترین زاجهاست۔

شترغار - همان اشترغار ست که بیخ درخت انگدان باشد و بعضی گویند گیاهیست که بیخ آنرا اچار سازند۔

شترک - بضم اول و ثانی و فتح ثالث و سکون کاف بمعنی موج است اعم از موج دریا و غیره و آدمی را نیز گویند که خود را بصورت شتر و گوسفند و گاو و مانند آن بسازد۔

شترگاو - جانوریست که آنرا بعربی زرافه گویند سر آن جانور بسر شتر و بعضی گویند بسر گاو کوهی میماند و سینه و دست و شاخ او بسینه و دست و شاخ گاو شبیه است لیکن شاخش از شاخ گاو باریکتر و کوچکتر ست و پوستش مانند پوست پلنگ پرخال میباشد ازین جهت شترگاو پلنگ نیز گویندش و دمش مانند دم آهو و دندانهایش همچو دندانهای خرالاغ و گردن و دستهایش بسیار دراز و پایهایش کوتاه بود گویند زانو ندارد و کاری نیز ازو بر نمی آید و ترکیبش بغایت عجیب و غریب ست و طبع از دیدنش خوش می آید گویند ناقه بعضی با گاو کوهی جمع میشود و این صورت تولد میکند و بیشتر در ولایت نوبه بهم میرسد و نام یکی از مهرهای شطرنج کبیر هم هست۔

شترگربه - هر چیز مخالف و نامناسب و نامتجانس را گویند و دو چیزی را نیز شترگربه گویند که در غایت بلندی و پستی و کوچکی و بزرگی باشد۔

شترمرغ - معروف ست و آن مرغی باشد شبیه بشتر و عربان نعامه خوانند۔

شترمور - گویند در جنگلی از جنگلهای مغرب زمین درختی هست که برگهای آن کار اکسیر میکند و در آن جنگل موری چیزی باشد به بزرگی بزغاله بزرگی و گوساله کوچکی که کسیکه بدان جنگل درآید مورچگان بدو آویزند و در یک لحظه پاره پاره اش کنند۔

شترنج - بر وزن شطرنج اقسام غله را گویند که بهم آمیخته باشند و اگر از آن آشی بپزند آن آش را آش شطرنجی و اگر نانی بپزند نان شترنجی گویند۔

شترنگ [۱] ـ با کاف فارسی بروزن و معنی شطرنج است و آن بازی باشد مشهور و معروف که آنرا حکیم داهر هندی یا پسر او در زمان نوشیروان اختراع کرده بود و ابوزرجمهر در برابر آن نرد را ساخت و شطرنج معرب آن باشد و نزد محققین نرد اشاره بجبر است و شطرنج باختیار و مردم گیاه را نیز گویند و آن گیاهی باشد که بیشتر از چین آورند ـ

---

۱ مخفی نماند که شترنگ در هندی اصل چترنگ بود بفتح جیم فارسی و ضم تای قرشت و فتح رای مهمله و سکون نون و کاف فارسی که معنی آن اعضای چهارگانه است و آن عبارت از فیل و اسپ و ارابه و پیاده باشد و فارسیان ضمهٔ تا را حذف نموده شترنگ که معرب آن شطرنج است گویند و آنچه که در نفائس الفنون می نویسد آن عبارت بعینه درینجا نقل کرده شد که واضع شطرنج صصه بن داهر یکی از حکمای هند بوده است و اظهار آن لجاج که فرزند او بود نمود و سبب اظهار او آن بود که یکی از ملوک هند را که بمحاربه و جهانگیری و مبارزت و لشکرکشی مشغوف بودی علتی پدید آمد که بسبب نشستن متعذر بود حکما و زیرکان را حاضر کرد و گفت میخواهم که تدبیری اندیشید که بی آنکه بر نشینم بحرب و کارزار مشغول شوم و ازین علت خلاص یابم لجاج خدمت کرد و گفت تدبیر کار پیش من ست برخاست و بخانه رفت و شطرنج پیش ملک آورد و کیفیت لعب آن بر وی عرضه کرد ملک را آن وضع بغایت پسندیده آمد و او را بنواخت و از و باختن آن بیاموخت و پیوسته بدان مشغول می بود تا وفات یافت و از و کسیکه سزاوار تخت باشد نماند مگر زنی که از و آبستن بود و آن زن باتفاق مهتران ملک بتدبیر مملکت مشغول شد تا وعدهٔ وضع حمل در رسید و فرزند نرینه بیامد که نام او شاه نهاد و تربیت او میکرد تا بزرگ شد و جهانگیری کردن شروع کرد و تمامی مملکت پدر را در قبضهٔ تصرف آورد و بهر طرف که توجه می کرد ظفر او را بود تا بعد از مدتی در بعضی از حروب مجروح گشت و بدان فوت یافت و هیچکس را مجال آن نبود که حال او بملکه عرضه دارد یکی از بزرگان او که بلعب شطرنج اطلاع داشت روزی در پیش او رفت و او را بغایت ملول یافت از سبب ملالت و تکدر خاطر سوال کرد ملکه گفت مدتهاست که از شاه خبری نیامده و هیچ معلوم نیست که حال او بکجا رسید آن شخص گفت ملکه را معلوم باشد که اشتغال پادشاهی و مهمات جهانگیری مرا از مشقت سفر و حضر نوبت چاره نباشد و در اثنای محاوره حکایت لعب شطرنج را در میان آورد و ملکه را بران شغفی شده از و درخواست کرد تا شطرنج را حاضر گرداند و او را تعلیم دهد آن شخص شطرنج را حاضر گردانید و لعب آن او را بیاموخت و او را بدان مشغول گردانید چنانکه در باختن استوار شد و روزی با او شطرنج می باخت غلبه ملکه را بود تا کار شاه خواست چون شاه او جای نداشت ملکه گفت شاه مات ست آن شخص گفت ملکه را بقا باد قصه تا این حالت واقع شده و هیچکس را قدرت آن نبود که اعلام دهد تا هم بر لفظ ملکه گذشت ملکه را احوال فرزند معلوم شد و بواسطهٔ شطرنج واقعه چنان هائل بر و آسان گذشت و از ان وقت باز شطرنج در دیار هند منتشر شد اما در مملکت ایران کسی را بان وقوفی نبود و گویند سبب آمدن آن با ایران آن بود که چون ملک به انوشیروان رسید و آوازهٔ فضائل و دانش حکیمانی که ملازم او بودند باطراف منتشر گشت یکی از ملوک هند که معاصر او بود بر سبیل امتحان آلات شطرنج با تحف و هدایای بسیار پیش انوشیروان فرستاد و نامه نوشت که درین ملک زیرکان ما شکل این وضع استخراج کردند اگر زیرکان و صناع آنجا ماهیت این باشد بفرستند انوشیروان و ملازمان او چون این وضع ندیده بودند از عهدهٔ آن بیرون نتوانستند آمد و بزرجمهر حکیم را دران مدت میل کشیده بودند و در چشم بعد از ان تاسف نمود و او را طلب داشت چون بزرجمهر حاضر شد انوشیروان از و عذر خواست بزرجمهر گفت پادشاه چون بر بنده غضب کند باید که چیزی از و بستاند که باز چون بمرحمت آید آن چیز بر و تواند داد انوشیروان خجل شد بزرجمهر گفت بدولت پادشاه هنوز در چشم من اندک روشنائی مانده است نوشیروان بدان شاد شد و شکر گذارد و آن رسول را طلب داشت چون او بیامد و شطرنج پیش بزرجمهر عرض کرد بزرجمهر گفت بیا تا من با تو بازم آن شخص پیش آمد یک نیمهٔ شطرنج را بنهاد بزرجمهر نیز مهرهای خود برابر او نهاد و دست اول قائم کرد و دست دوم بر و غالب شد پس بخانه رفت و نرد را استخراج کرد و بعضی گویند نرد پیشتر از و نیز بود اما آن وقت کعبتین دو نبود و لعب قمار دو خانگی و یک کعبتین و پنج مهره بود دیگر که اکنون هست در افزود و بمملکت هند فرستاد ۱۲

شُشقت – بکسر اول و فتح ثانی و سکون فا و فوقانی بمعنی بلندی و علو باشد و سقف خانه را نیز گویند و پوشش هر چیز را گویند عموماً و پوشش عمارت و خانه و امثال آن را خصوصاً و بکسر اول و ثانی هم بنظر آمده است –

شدکار – بفتح اول بروزن انکار بمعنی شدیار است که شگافتن زمین باشد بجهت زراعت کردن و بکسر اول و ضم اول هم گفته اند –

ششل – بروزن دغل زرے باشد که در قمار ببرند و بحاضران مجلس دهند –

ششتلم – بضم اول و ثانی و لام و سکون میم بمعنی اشتلم ست و آن درشتی کردن بغیر موقع و بیجا و ظلم و تعدی نمودن باشد با مردم –

ششمن – بفتح اول و سکون ثانی و کسر میم و نون ساکن بلغت زند و پازند شستنگاه را گویند و بعربی مقعد خوانند

ششتن – بفتح اول بروزن چمن بلغت زند و پازند بمعنی شهر باشد و بعربی مدینه گویند –

ششته – بفتح اول و ثانی بمعنی انگور باشد و هر چیز را نیز گویند که شب بران گذشته باشد و صباح خورند و بکسر اول و تشدید ثانی هم آمده است –

ششتی – بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده بمعنی سینی باشد و آن خوانچیست که از طلا و نقره و مس و برنج و امثال آن سازند –

ششتینا – بروزن امینا بلغت زند و پازند بمعنی خنده باشد و بعربی ضحک خوانند –

بیان پنجم

در شین نقطه دار با جیم مشتمل بر چهارده لغت

شج – بفتح اول و سکون ثانی مخفف نم زمین سفید سخت کم گیاه را گویند که در آن غله نروید و باتشدید ثانی در عربی بمعنی شکستن باشد و شگافتن کشتی آب دریا را –

شجارا – بروزن نصارا بلغت زند و پازند بمعنی درخت باشد که عربان شجر گویند –

شجام – بفتح اول بروزن سلام و بکسر اول هم گفته اند سرمای سختی باشد که درختان را بخشکاند –

شجانیدن – بروزن چشانیدن بسرما دادن چیزے و سرما خوردن باشد –

شجانیده – بروزن چشانیده کسے را و چیزے را گویند که بسبب سرمای سخت از جاے خود و از حال خود گشته باشد –

شجاید – بروزن سراید یعنی سرما خورد و سرد شود –

شجد – بروزن نمد بمعنی شجام ست که سرماے سخت باشد –

شجرهٔ ابراهیم – گیاهیست که آنرا پنج انگشت گویند و بعضے شجرهٔ ابراهیم خار مغیلان را گفته اند –

شجرهٔ رستم – دوائیست که آنرا زراوند طویل میگویند –

شجرهٔ سلیمان – گیاهیست که آنرا سراج القطرب خوانند و مستعمل از وے تخم آنست و طبیعت آن گرم و خشک ست در اول و دوم قطع خون رفتن کند و بعضے گویند سراج القطرب شجرهٔ ذوالقرنین ست و بعضے دیگر گویند شجرة الصنم باشد که مردم گیاه ست و دیگرے میگویند گیاهیست که در میان کتان میروید و غنچهٔ آن بگل سرخ میماند و بیخ آن بگردگان شباهت دارد و بعضے گویند نباتیست که تر و تازه بود و در شب مانند آتش میدرخشد و چون خشک شود آن فعل از و برطرف گردد و دیگرے میگوید بیخ درخت سروست و بعضے دیگر گویند گیاهے باشد شبیه بزوفا واللہ اعلم –

شجرهٔ مریم – بخور مریم ست و آن گیاهے باشد که بپنج انگشت ماند و بغایت خوشبوے بود و برقان را نافع ست –

شجرهٔ موسی - نام درختی ست که آنرا بعضے علیق القدس خوانند و علیق الکلب همان ست گل آنرا ورد السباح خوانند و میوهٔ آنرا اسنه گل گویند و در قابضات بکار برند۔

شجلیز - بر وزن دهلیز بمعنی شجد ست که سرمای سخت باشد۔

شجن - بر وزن چمن بمعنی شجلیز ست که سرمای سخت باشد۔

بیان ششم

در شین نقطه دار با حای بی نقطه مشتمل بر ده لغت و کنایت

شحرور - بارای قرشت بر وزن فغفور نوعے از مرغان صحرائی باشد و بعضے گویند کبک دری ست و عربیست

شحنهٔ پنجم حصار - کنایه از کوکب مریخ ست چه آسمان پنجم جاے اوست۔

شحنهٔ چهارم - کنایه از حضرت رسول صلوات الله علیه و آله ست۔

شحنهٔ چهارم حصار - کنایه از آفتاب عالمتاب ست و کنایه از عیسیٰ علیه السّلام هم هست باعتبار اینکه در آسمان چهارم مے باشد۔

شحنهٔ چهارم کتاب - اشاره بحضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله ست۔

شحنهٔ دریای عشق - بمعنی شحنهٔ چهارم ست که کنایه از سرور کائنات و بهترین موجودات صلوات الله علیه و آله باشد۔

شحنهٔ شب - کنایه از عسس و شبگرد باشد و دزد و عیار و عاشق و گرفتار را نیز گویند۔

شحنهٔ شب و سحر - اشاره به پیغمبر آخر الزمان ست علیه الصلوٰة و السّلام و کنایه از عسس و شب رو و محافظ شب روان باشد۔

شحنهٔ غوغاے قیامت - بمعنی شحنهٔ شب و سحر است که اشاره بسرور انبیا محمد مصطفےٰ صلوات الله علیه و آله باشد۔

شحنهٔ نجف - اشاره باسیر مردان و شیر یزدان علی بن ابی طالب علیه السّلام ست۔

بیان هفتم

در شین نقطه دار با خای نقطه دار مشتمل بر سی و نه لغت

شخ - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی کوه باشد که بعربی جبل خوانند و بینی کوه را هم گفته اند و هر چیز محکم را نیز گویند عموماً و زمین محکمے که در دامن کوه و سر کوه باشد خصوصاً و مخفف شاخ هم هست اعم از شاخ گاو و شاخ درخت و بضم اول مخفف شوخ ست که بمعنی چرک بدن و جامه باشد

شخا - بفتح اول بر وزن جفا بمعنی خراش و خلیدن و فرو رفتن چیزے باشد بجائے۔

شخاد (ان) - بفتح اول بر وزن شغادان بمعنی مجروح کننده و بناخن کننده باشد۔

شخار - بر وزن چهار قلیار اگویند که صابون پزان بکار برند و بهترین آن آنست که از اشنان سازند و در وے خواص عجیبه بسیار ست خصوصاً در صنعت کیمیا و نوشادر را نیز گفته اند و آن چیزیست مانند نمک و بیشتر سفیدگران بکار برند و زنان بعد از نگار و حنابستن ناخنها را بدان سیاه کنند

شخال - بفتح اول بر وزن مجال بمعنی شخا باشد که خراش و خلیدن و فرو رفتن چیزیست بجائے۔

شخالیدن - بالام بر وزن و معنی خلانیدن و خراشیدن باشد۔

شخانه - بضم اول بر وزن فلانه تیر شهاب را گویند و آن شعله ایست که شبها اکثر در آسمان پیدا گردد و گویند بخار سوخته ایست و بسبب ثقلیکه دارد متوجه زمین میشود۔

شخاید - بفتح اول بر وزن سرایه بمعنی ریش کند و خراشد

شخائید - با یاے حطی بر وزن خراشید بمعنی ریش کرد و خلانید و باین معنی بجاے تحتانی اول نون هم

بنظر آمده است که بروزن دوانید باشد۔

شخانیدن - بروزن سرائیدن بمعنی ریش کردن و خلانیدن وخراشیدن باشد۔

شخند - بفتح اول بروزن لکد یعنی ازجائے فرو افتد۔

شخسار - باسین بے نقطه بروزن رفتار زمین سخت و زمین سنگے را گویند که در دامن کوهها واقع است و مخفف شاخسار هم هست که جای بسیاری وانبوهی درختان باشد۔

شخش - بفتح اول وسکون ثانی بروزن رخش بمعنے لخشیدن ست که پاے اززمین جدا شدن و افتادن و خزیدن ولغزیدن باشد و جامه ولباس و پوستین کهنه را نیز گویند و این معنی باسین بے نقطه نیز آمده است و نام مرغے هم هست وبعضے گویند بضم اول و فتح ثانے نام مرغیست کوچک وخوش آواز۔

شخشد - بروزن ومعنی لخشد بمعنی ازجائی بلغزد وبیفتد۔

شخشید - بروزن لخشید یعنی ازجاے لغزید و افتاد۔

شخشیدن - بروزن ومعنی لخشیدن ولغزیدن واز جاے افتادن باشد۔

شخشیده - بروزن فهمیده بمعنی لخشیده ولغزیده واز جاے افتاده باشد۔

شخکاسه - باکاف بروزن چلپاسه بمعنی تگرگ و ژاله باشد۔

شخل - بروزن عقل بمعنی صفیر وفریاد وبانگ ونعره باشد وبمنقار گزیدن جانور گوشت را۔

شخلی - بروزن عقلی بیخ گیاه وخار گیاه را گویند نه خار گل را۔

شخلیدن - بروزن فهمیدن بمعنی صفیر زدن باشد و پژمرده شدن را نیز گویند۔

شخم - بضم اول بروزن تخم زمینے را گویند که جهت زراعت شیار کرده باشند وبمعنے شیار هم آمده چه شخم کردن شیار کردن باشد۔

شخن - بروزن چمن بمعنے خراش وخلیدن وفرو رفتن چیزے باشد۔

شخنشار - باشین نقطه دار بروزن سمن زار نام مرغیست آبی وتیره گون ومیان سر او سفیدے باشد۔

شخود - بفتح اول بروزن حسود یعنے بناخن و دندان مجروح ساخت وخراشید۔

شخودن - بفتح اول بروزن نمودن بمعنے مجروح کردن بدندان وریش نمودن بناخن وخراشیدن پوست روی باشد

شخوده - بفتح اول بروزن نموده بمعنی خراشیده و کاویده وریش کرده باشد بناخن یا بدندان۔

شخول - بروزن قبول صفیر وصدائی را گویند که در وقت آب خوردن اسپان کنند تا اسپان را میل آب خوردن بیشتر شود و بمعنی ناله وفریاد وبانگ ونعره هم آمده است وبمعنی پژمردگی هم گفته اند وبکسر اول نیز درست ست۔

شخولید - بفتح اول یعنی پژمرده شد وصفیر زد و فریاد کرد وبکسر اول نیز آمده است۔

شخولیدن - مصدر شخول ست که بمعنی صفیر زدن و فریاد وبانگ ونعره کردن باشد وبکسر اول نیز گفته اند وبمعنی بناخن کندن هم آمده است و پژمرده شدن را هم میگویند۔

شخولیده - بمعنے پژمرده شده وصفیر زده باشد۔

شخید - بروزن رسید یعنی لغزید وازجاے فرو افتاد وترجمه لفظی ست که آنرا بعربی حضرت سے گویند۔

شخیدن - بروزن رسیدن بمعنے لغزیدن وفرو افتادن ازجاے باشد۔

شخیده - بروزن رسیده بمعنی پژمرده شده باشد و بمعنی لغزیده وافتاده هم هست۔

شخیره - بروزن ذخیره قلیا وشخار باشد که بدان صابون پزند

شخیش - بروزن کشیش مرغی باشد کوچک خوش آواز
شخیل - بروزن دخیل بمعنی شغول ست که صفیر و صدائی باشد که در وقت آب خوردن اسپان کنند و بمعنی ناله و فریاد و بانگ و نعره هم آمده است -
شخیلیدن - بروزن دخیلیدن بمعنی پژمرده شدن و صفیر زدن باشد -
شخیلیده - پژمرده شده و صفیر زده را گویند -

بیان هشتم

در شین نقطه دار با دال بی نقطه مشتمل بر شش لغت

شد - بضم اول و سکون ثانی یعنی رفت و گذشت و بفتح اول و تشدید ثانی باصطلاح نغمه سرایان و مطربان آنست که نغمه را بلند کنند و پست کنند تا وقتیکه موافق مدعا راست شود و در عربی بمعنی استوار بستن و سخت شدن و سخت گرفتن و قوی گردانیدن و بلند شدن روز و حمله بردن باشد -
شدکار - بضم اول و کاف بالف کشیده بروزن گلزار بمعنی شیار ست یعنی زمین را بجهت زراعت کردن بشگافند و مستعد سازند و با ذال نقطه دار هم گفته اند بمعنی زمینی که آنرا شیار کرده باشند و تخم افشانده باشند -
شدگیس - بفتح اول بروزن انگبیس قوس قزح را گویند و آنرا کمان رستم نیز خوانند -
شده بند - بضم اول و فتح ثانی و بای ابجد و سکون نون و دال بی نقطه واقعه نویس را گویند -
شدیار - بیای حطی بروزن و معنی شدکارست که شخم کردن و شگافتن زمین باشد بجهت زراعت کردن و با ذال نقطه دار هم آمده است بمعنی زمینی که آنرا گاو رانده باشند تا تخم بیفشانند -
شدیاریدن - بضم اول مصدر شدیار باشد که بمعنی جفت گاو راندن و زمین را شگافتن و مستعد ساختن است بجهت زراعت کردن -

بیان نهم

در شین نقطه دار با رای بی نقطه مشتمل بر بیست و هفت لغت و کنایت

شر - بکسر اول و سکون ثانی نامیست از جمله نامهای آفتاب عالمتاب -
شراحی - بروزن صراحی نوعی از کباب و قسمی از طعام باشد که باهم در فرن پزند -
شران - بضم اول بروزن غران بمعنی پاشیده ریزنده و روان باشد و باران را نیز گفته اند باعتبار پاشیده ریختن و باین معنی بکسر اول هم آمده است و عربان شجاج گویند باثای مثلثه بروزن دراج -
شرب - بفتح اول بروزن چرب جامه باشد از کتان نازک و رقیق که بیشتر در مصر بافند و اکابر و بزرگان آنجا بر سر بندند و آن بسیار لطیف و گرانمایه است و بضم اول بعربی آشامیدن و شراب خوردن را گویند -
شربت - معروفست و آنرا از قند و عسل و دوشاب هم کنند و نام داروئیست که آنرا فراسیون گویند و بعربی صوف الارض و حشیشة الکلب خوانند و آن گندنای کوهی است -
شربت الماس - کنایه از شمشیر آبدار ست -
شربتی - بروزن کبیتی ریسمانی باشد بغایت باریک و نازک و لطیف و کاسهٔ آبخوری را نیز گویند -
شربون - بضم اول و بای فارسی بروزن گلگون بمعنی قطران باشد و آن چیزیست بغایت سیاه و هر چیز بسیار سیاه را باو نسبت کنند -
شربین - بفتح اول بروزن قزوین نام درخت قطران است و آن نوعی از صنوبر باشد -

شرداغ - با دال بی نقطه و غین نقطه دار بر وزن شلتاق جامهٔ پشواز آستین کوتاه باشد۔

شرزدک - بکسر اول و ثانی و سکون زای هوز و فتح دال ابجد و کاف ساکن آلوی کوهی را گویند و آن زرد رنگ می باشد و علف شیران همان است و سفربیان زعرور و عربان تفاح البری خوانند۔

شرزه - بر وزن هرزه بمعنی خشمگین و برهنه دندان و صاحب قوت و زورمند باشد و این لغت را بغیر از شیر و پلنگ بر سبع دیگر اطلاق نکرده اند و صاحب مؤید الفضلا می گوید شرزه درنده ایست غالب تر از شیر۔

شرف - بر وزن کلف تختهٔ باشد که پیش در نصب سازند و در عربی بمعنی بزرگوار شدن باشد۔

شرفاک - بفتح اول بر وزن غمناک هر صدای آهسته را گویند عموماً و صدای پای مردم را خصوصاً و بکسر اول هم آمده است۔

شرفالنگ - بفتح اول و لام بر وزن سبزارنگ بمعنی شرفاک است که مطلق صدای آهسته و آواز پا باشد و بکسر اول و لام نیز درست است۔

شرفانگ - بفتح اول و سکون نون و کاف فارسی بمعنی شرفالنگ است که هر صدای آهسته و صدای پا باشد و بکسر اول هم آمده است۔

شرفنگ - بر وزن خرچنگ بمعنی شرفالنگ است که مطلق صدای آهسته و آواز پا باشد و بکسر اول هم آمده است۔

شرفه - بفتح اول بر وزن هرزه صدا و آواز پا را گویند خصوصاً و هر صدائی را عموماً و بکسر اول هم هست و بضم اول در عربی مطلق کنگره را گویند خواه کنگرهٔ قلعه باشد و خواه کنگرهٔ بام و دیوار خانه و غیره۔

شرک - بفتح اول بر وزن فلک بمعنی شرا باشد و آن جوششی است که بسبب خون با صفرا آمیخته بهم می رسد و بعربی حصبه می گویند و در عربی بمعنی بلغشه هست و آن ریسمانی باشد که یک سر آن را حلقه حلقه کرده گرهی بر آن بزنند و سر دیگر آن را از میان حلقها بگذرانند بنهجیکه بمجرد کشیدن ریسمان آن حلقها تنگ شود و شاه راه را نیز گویند که راه وسیع و بزرگ باشد و وسط و میان حقیقی راه را هم گفته اند و بفتح اول و سکون ثانی و ثالث جامه و پارچه باشد که در آن دارو بندند و بکسر اول و سکون ثانی و ثالث نوعی از جوشش باشد که کودکان را بهم می رسد و آن را بعربی جدری خوانند و در عربی بمعنی کافر شدن باشد بسبب شریک و انباز بر خدا روا داشتن۔

شرم - بر وزن نرم ترجمهٔ حیا و ناموس باشد و آلت تناسل را نیز گویند۔

شرناق - با نون بر وزن تریاق گوشت سرخ زائد باشد که بر پلک چشم آدمی بهم می رسد۔

شرنگ - بر وزن پلنگ مطلق زهر را گویند و خربزهٔ تلخ خودرو که در صحرا شود و بعربی حنظل خوانند و خرزهره را نیز گفته اند و آن درختیست که برگش بغایت تلخ میباشد اگر حیوانات بخورند در حال بمیرند و عربان قطف می گویند۔

شروه - با واو بر وزن هرزه نوعی از خوانندگی باشد که آن را شهری گویند و بلغت [illegible] نام پهلوانی بود ارمنی نژاد۔

شروین - بر وزن پروین نام قلعهٔ شروان است و نام یکی از فرزندزادهای ملک کیوس برادر نوشیروان هم هست۔

شریا - با یای قرشت بر وزن مسیحا بلغت زند و پازند پادشاه را گویند۔

شریان

شریدن - بروزن رسیدن بمعنی تراویدن باشد وبضم اول وثانی مشدد بروزن غریدن بمعنی ریختن پی درپی باشد بی فاصله -

شریتونتن - با واو ونون وتاء قرشت بروزن پریرونگلس بلغت ژند وپاژند بمعنی گشادن باشد و شریتونی یعنی گشایم وشریتونید بمعنی بگشائید -

بیان دهم

در شین نقطه دار با شین بی نقطه مشتمل بر شش لغت وکنایت

ششپ - بفتح اول وسکون ثانی وبای فارسی بمعنی جهنده وخیز کننده باشد وبمعنی غیبت هم آمده است که در مقابل حضور است -

شست - بروزن دست چند معنی دارد ۱- عدد معروف که بعربی ستین گویند ومعرب آن شصت باشد ۲- بمعنی زنار باشد وآن ریسمانیست که گبران وهنود بر کمر بندند وبر گردن اندازند ۳- نیش ونشتر فصاد ورگ زن باشد وبعربی مبضع خوانند ۴- انگشت بزرگ باشد که انگشت زهگیرست وبعربی ابهام گویند ۵- بمعنی زهگیر باشد وآن انگشتر مانندیست که از استخوان سازند ودر انگشت ابهام کنند ودر وقت کمانداری زه کمان را بدان گیرند وآنرا باعتبار انگشت ابهام شست می گویند ۶- قلابی باشد که بدان ماهی گیرند ۷- مضراب را گویند وآن چیزیست که بعضی از سازها مثل چنگ قانون وعود وطنبور ورباب را بدان نوازند ۸- تار روده وابریشم ومفتول برنج وفولاد باشد که بر سازها بندند ۹- حلقهٔ زلف وحلقهٔ گیسو وحلقهٔ رسن وکمند وامثال آنرا گویند ۱۰- نشستگاه زنان باشد وبا اول مکسور مخفف نشست باشد که در مقابل برخاست است -

شستگانی - بکسر اول وسکون ثانی وفوقانی و کاف فارسی بالف کشیده ونون تحتانی رسیده بمعنی بنیاد وپی عمارت باشد وبعربی اساس خوانند -

شست گران - بفتح کاف فارسی کنایه از تیراندازان وکمانداران باشد چه شستگر کماندار را گویند -

شسته - بروزن خفته معروفست که از شستن وپاکیزه کردن باشد وبمعنی روپاک ودستارچه هم گفته اند ومعرب آن شستجه است -

شسن - بفتح اول وسکون آخر که نون باشد وحرکت ثانی مجهول صدف را گویند که گوش ماهی باشد ونامیه را نیز گفته اند مطلقاً یعنی هر چیز که آن نمو کند وبالد و بیفزاید ونیشکر را نیز می گویند وبمعنی خار ترنجبین هم هست ودرهم را نیز گفته اند که بچه دان باشد وبجای حرف ثالث شین نقطه دار هم بنظر آمده است -

بیان یازدهم

در شین نقطه دار با شین نقطه دار مشتمل بر بیست ونه لغت وکنایت

ششش - بفتح اول عدد یست معروف وبضم اول چیزیست سفید بسرخی مائل مانند گوشت وبه جگر متصل است وبادزن ومروحهٔ دل باشد وکنایه از پستان نرم و سست وآویخته هم هست -

شش آماسیده - بضم اول کنایه از مردم بددل وبد اندرون ونامرد باشد -

شش انداز - بروزن بس انداز کسی را گویند که شش بجول بازی می کرده باشد وآن نوعی از قمارست ونراد را نیز گویند یعنی کسیکه نرد بازی کند و شخصی را نیز گفته اند که شش گوی الوان مدور از چوب یا غیر آن بهر دو دست گیرد وبر هر دستی سه عدد در هوا اندازد ومی گیرد وهر شش را چنانکه بر زمین نمی افتد وپیوسته چهار عدد آن در هواست و شب‌بازی پرده را نیز گویند

شش بانو — کنایه از شش کوکب ست که آن زحل و مشتری و مریخ و زهره و عطارد و قمر باشد۔

شش پستان — بضم اول و کسر باے فارسی بروزن گرجستان زنے را گویند که پستانهاے او نرم و بزرگ و افتاده باشد و کنایه از زن پیر هم هست و بفتح اول و شناعه باشد زنان را چه ایشان را بسگ نسبت کنند و سگ را نیز گویند که بتازی کلب خوانند۔

شش پنجه — بروزن سرپنجه نام داروئیست که آنرا کشنه بروزن دشنه نیز گویند۔

شش بندان — بباے ابجد بروزن فرزندان درخت تاک صحرائی باشد و آن مانند عشقه بر درختها پیچد و آنرا بشیرازی سیاه دارو و بعربی کرمة الاسود خوانند۔

شش تا — بفوقانی بالف کشیده طنبور شش تار را گویند چنانکه سه تا طنبور سه تاره را گویند۔

شش تازدن — بفتح زاے نقطه دار و دال بے نقطه طنبور شش تار نواختن را گویند و شش پهلو باختن را هم گفته اند که نوعے از قمارست۔

شش تره — بفتح تا و راے قرشت روناس را گویند و آن بیخیست که چیزها بدان رنگ کنند۔

شش خاتون — بمعنی شش بانوست که شش کوکب زحل و مشتری و مریخ و زهره و عطارد و ماه باشد۔

شش خان — بروزن الوان خیمهٔ مدور و خیمهٔ گرد را گویند و بمعنے پرده و سراپرده هم آمده است۔

شش خانه — بروزن پروانه بمعنے شش خان است که خیمهٔ گرد و پردهٔ باشد و معرب آن شش خانج است۔

شش خنج — بروزن شطرنج گردگاهے باشد که درون آنرا خالی کنند و بجهت قمار بازی پر از سرب سازند۔

شش در تنگ — بفتح دال ابجد و کسر راے قرشت کنایه از دنیا و عالم ست و شش جهت را نیز گویند و بمعنی مخالف هم بنظر آمده است۔

شش در فنا — بکسر را و فتح فا بمعنی شش در تنگ است که دنیاے فانی باشد۔

شش دری — بروزن جعفری کنایه از دنیا و خانهٔ شش در باشد۔

شش روز کون — بفتح کاف اشاره بشش روزیست که آفرینش عالم دران شش روز شد۔

شش روزن — بفتح راے بے نقطه و زاے نقطه دار کنایه از دنیاست باعتبار شش جهت و کنایه از حیوان هم هست باعتبار سوراخهاے گوش و دهان و بینی و پس و پیش و کنایه از شش کوکب هم بنظر آمده است۔

شش سری — باسین بے نقطه بروزن جعفری زر خالص تمام عیار باشد۔

شش سو — باسین بے نقطه بروزن پهلو بمعنے شش جهت ست که بالا و پائین و پس و پیش و چپ و راست باشد۔

شش ضرب نتیجهٔ خوب — کنایه از گوهر و زر باشد و کنایه از مشک و کنایه از شکر و عسل و تمام میوه ها هم هست و بحذف ضرب هم بنظر آمده است که شش نتیجهٔ خوب باشد۔

شش ضربه — داویست در نرد بازی و آنرا شش ضرب نیز گویند۔

شش عروس — بمعنے شش خاتونست که کنایه از زحل و مشتری و مریخ و زهره و عطارد و ماه باشد۔

شش قاقل — با دو قاف دوائیست که آنرا شقاقل گویند و آن زردک صحرائی ست معطر و سنگین و بزردی مائل مے باشد و قوت باه دهد۔

شش و پنج — کنایه از قمارست و کنایه از هر چیز که در معرض تلف باشد و شش و پنج بازی کنایه از مکر و فریب و حیله باشد۔

ششش و پنج زنان - کنایه از قماربازان باشد و آزادگان کامل را نیز گویند و شخصے را نیز که هر چیز دارد در معرض تلف آرد۔

ششه - بفتح اول و ثانی شش روز بعد از عید ماه رمضان را گویند و روزه داشتن دران شش روز سنت ست۔

شش بیدان - با یاے حطی بروزن فرزندان بمعنے ششه هست که شش روز بعد از ماه رمضان باشد و سنت است دران شش روز روزه گرفتن۔

بیان دوازدهم

در شین نقطه دار با عین بے نقطه مشتمل بر سه لغت و کنایت

شعبده - با باے ابجد بروزن بتکده بازی را گویند که نمودے داشته باشد لیکن او را بودے نباشد و این بحرکت دست و سرعت آن صورت بندد۔

شعر مردمک - کنایه از پلک چشم آدمی و حیوانات دیگر باشد و آن پوست بالائین مژگان دار چشم ست و آنرا لحاف چشم هم مے گویند۔

شعوده - با واو بروزن و معنے شعبده است که نمودے بے بود باشد۔

بیان سیزدهم

در شین نقطه دار با غین نقطه دار مشتمل بر ده لغت

شغ - بفتح اول و سکون ثانی شاخ را گویند مطلقاً خواه شاخ درخت و خواه شاخ آهو و گوسفند و امثال آن و شاخ گاوے را نیز گفته اند که میان آنرا خالی کرده باشند و بدان شراب خورند و بضم اول هم آمده است۔

شغا - بفتح اول بروزن غذا ترکش و تیردان را گویند و آن جائیست که تیر دران نهند و بر کمر بندند و بعربی جعبه خوانند و بضم اول هم آمده است۔

شغاد - بفتح اول بروزن سواد نام برادر رستم زال بود که رستم را با رخش در چاه انداخت و خود هم بیک تیر رستم کشته شد و بضم اول هم آمده است۔

شغال - بروزن کیال جانوریست معروف و او درنده است میان گرگ و روباه گویند در زمان انوشیروان هم رسید۔

شغالی - بروزن کیالی نوعی از انگور باشد و بعربی عنب گویند۔

شغاه - بروزن تباه کیش و ترکش و تیردان را گویند و بعربی جعبه خوانند۔

شغر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت پوست دست و اندام باشد که بسبب کار کردن و کار فرمودن بسیار سخت و سطبر شده باشد و بفتح اول و ثانی هم باین معنے و هم بمعنی آبله باشد که بسبب راه رفتن و دیا و کار کردن در دست بهم رسد و در عربی بمعنی خالی شدن شهر باشد از مردمان و یک پا بر داشتن سگ باشد بجهت شاشیدن۔

شغر بغر - بفتح اول و ضین دوم بروزن شکر بکر کلمه ایست از توابع بمعنے پراگنده و پریشان۔

شغنک - بروزن کجک مردم جلف ابله و نادان را گویند۔

شغه - بفتح اول و ثانی بمعنے اول شغ ست که شاخ درخت و شاخ گوسفند و گاو باشد و پینهٔ دست و پاو اعضاے انسان و حیوان را گویند که بسبب کار کردن بسیار بهم رسیده و بسیار سخت و سطبر و گنده شده باشد و آبلهٔ دست و پا را نیز گویند که بسبب کار کردن و راه رفتن بهم رسیده باشد۔

بیان چهاردهم

در شین نقطه دار با [illegible] مشتمل بر بیست و سه لغت

شفت - بفتح اول و سکون ثانی شب را گویند و بعربی لیل خوانند و در عربی پارچهٔ نازک و تنک پرده تنک

وباریکی را گویند که از پس آن چیزی توان دید و بمعنی لاغر کردن واندود و آئین ساختن هم آمده است و بکسر اول هم در عربی بمعنی کمی وافزونی و کم کردن وافزودن و مردوزیان ونقصان کردن باشد و این لغت از اضداد است۔

شفادارو ۔ یعنی داروی شفا و آن پادزهر است ومعرب آن فادزهر باشد۔

شفانه ۔ بروزن ترانه نام مرغیست که سراو سیاه و رنگ است و بال واندام او نیز چند رنگ دارد و بزرگتر از زغن می باشد که غلیواج سیاه است۔

شفت ۔ بفتح اول وسکون ثانی وفوقانی چیزی کم بها و ارزان و سفت را گویند و کج و ناراست و ذم و ناهموار را نیز گویند و بمعنی فربه و شحم و لحمی و گنده و خمیر و نارسیده باشد ونام قریه ایست از گیلان که در انجا کاسه و غیره آن دسته و دیگر اوانی از کاشی سازند و بکسر اول هم بمعنی کج و ناهموار آمده است و هم بمعنی تراویدن خون و ریم و زرد آب از زخم و بضم اول ممسک و بخیل را گویند۔

شفتالو ۔ بروزن زردآلو میوه ایست معروف و کنایه از بوسه هم هست که بفارسی ماچ و بعربی قبله گویند بضم قاف۔

شفتاهنج ۔ بفتح ها و سکون نون و جیم تختهٔ فولادی باشد خم و تنگ و سوراخ بسیاری از کوچک و بزرگ دارد که زرکشان طلا و نقره را از سوراخهای آن کشند تا مفتول شود و باریک گردد۔

شفترک ۔ بکسر اول بروزن بهترک رستنی باشد که ملفت شتر شود و آنرا خاکشی گویند و بعربی خمخم خوانند و تخم آنرا بزر الخمخم گویند و بعضی تخم خاکشی را نیز شفترک می گویند۔

شفترنگ ۔ بفتح اول وثالث ورابع وسکون نون وکاف فارسی نام میوه ایست سرخ و سفید بزردی مائل وشبیه بشفتالو گویند درخت شفتالو و زردآلو را چون باهم پیوند کنند این میوه حاصل شود۔

شفتل ۔ با لام و حرکت مجهول گیاهیست که آنرا سه برگه گویند و تخم گل آنست۔

شفتن ۔ بکسر اول بروزن کشتن بمعنی خارانیدن و جراحت کردن و تراویدن و چکیدن و چکانیدن باشد۔

شفته ۔ بروزن هفته چیزی مانندی باشد از ریسمان که بر او پیچیده شود۔

شفتیدن ۔ بکسر اول بروزن بشنیدن بمعنی شفتن است که خارانیدن و جراحت کردن و تراویدن و چکیدن و چکانیدن باشد۔

شفش ۔ بفتح اول بروزن کفش نی و چوبی باشد که ندافان پنبه را بدان زنند و گردآوری و جمع نمایند و شاخ درخت را نیز گفته اند و بضم اول هم آمده است۔

شفشاهنج ۔ با شین نقطه دار بروزن و معنی شفتاهنج است و آن تختهٔ آهنی باشد که در آن سوراخهای بزرگ و کوچک بتفاوت کرده باشند و سیم کشان طلا و نقره را از آن کشند تا باریک و مفتول شود۔

شفشاهنگ ۔ بروزن رنگارنگ بمعنی شفتاهنج است که آهن سوراخدار استادان زرکش باشد و بمعنی حلاج و کمان حلاجی و شتهٔ حلاجی هم آمده است و آن چوبی باشد که در وقت پنبه زدن بر زه کمان میزنند و بمعنی شاخ تیز بنظر آمده است۔

شفشف ۔ بروزن رفرف شاخ درخت که کج و معوج باشد و بیخ درخت را نیز گویند۔

شفشه ۔ بکسر اول بروزن نصفه شوشهٔ طلا و نقره را گویند و آن طلا و نقرهٔ گداخته است که مانند چوب آهنین ریزند و بمعنی دوم غنچه هم آمده است و آن موی چندیست از کاکل و زلف معشوق که بر روی او افتاده باشد و شاخ درخت بسیار نازک و راست و هموار را نیز گفته اند و باین معنی بفتح اول هم آمده است و بمعنی چوبی که حلاجان پنبه را بدان زنند و گردآوری کنند هم هست۔

شغک - بفتح اول و ثانی بر وزن محک بی هنر و ابله و جلف و نادان را گویند و بسکون ثانی بمعنی کهنه و فرسوده و از هم رفته باشد۔

شغل - بفتح اول بر وزن کفل ناخن شتران بارکش را گویند

شغلج - بفتح اول و لام و سکون ثانی و جیم میوهٔ کبر است و آنرا بشیرازی کورک و بعربی ثمرة الکبر و ثمرة الاصف خوانند

شغلیدن - بضم اول بر وزن خشکیدن بمعنی صفیر زدن باشد چنانچه کبوتربازان در وقت کبوتر پرانیدن یا مهتران بوقت آب دادن باسپان زنند۔

شغنین - بکسر اول و نون بر وزن سکین بلغت یونانی نام مرغیست که آنرا بفارسی بوتیمار و غم خورک و بعربی یام خوانند و بفتح اول هم گفته اند و آن دو نوع می باشد بری و بحری بری بوتیمار است که گفته شد و بحری جانوریست بشکل خفاش و بال و رنگ او نیز بخفاش می ماند و دُم او بدُم موش شباهتی دارد و در بیخ دُم خاری دارد که بدان بگزد و اگر وی را زیر بالین کسی گذارند آن کس را خواب نبرد و اگر در پای درخت دفن کنند آن درخت خشک شود۔

شغوده - بضم اول بر وزن کشوده بمعنی هفته باشد که از شنبه است تا جمعه۔

بیان پانزدهم

در شین نقطه دار با قاف مشتمل بر شش لغت

شقا - بفتح اول بر وزن بقا بمعنی تیردان است یعنی جائی که تیر در آن گذارند و آنرا ترکش و کیش نیز گویند و بعربی جعبه خوانند۔

شقاقل - با قاف بر وزن آغافل زردک صحرائی است و بهترین آن سطبر و سنگین و بزردی مائل می باشد اگر زن بخورد بر گیرد و بچه بیند و آنرا جزر اقلیطی خوانند و جنسی از ماهی ریزه هم هست که بجهت قوت باه خورند۔

شقر - بکسر اول و فتح ثانی و سکون رای قرشت لاله را گویند و بعربی شقائق النعمان خوانند۔

شقردیون - بفتح اول و ثانی و سکون رای قرشت و فتح دال ابجد و تحتانی بواو کشیده بنون زده بلغت یونانی سیر صحرائی را گویند و بشیرازی سیر مو و بعربی حافظ الاجساد خوانند

شقشق - بر وزن شغشغ دست بر هم زدن با اصول باشد چنانکه صدائی از آن بلند شود۔

شقفر - بفتح اول و ثانی پینهٔ دست و پای آدمی بود که بسبب کار کردن و راه رفتن بهم رسیده و سخت شده باشد۔

بیان شانزدهم

در شین نقطه دار با کاف تازی مشتمل بر نود و هشت لغت و کنایت

شک - بضم اول و سکون ثانی مرگ موش را گویند و آنرا بعربی تراب الهالک و سم الفار خوانند و بفتح اول در عربی بمعنی گمان باشد که در برابر یقین است و بزبان ژند و پاژند هم باین معنی است و عکه را نیز گویند و آن پرنده ایست معروف۔

شکاشک - با شین نقطه دار بر وزن چکاوک آواز پای را گویند که بهنگام راه رفتن بر آید۔

شکاف - بکسر اول بر وزن خلاف معروف است که رخنه و چاک باشد و بمعنی رخنه کننده و امر برخنه کردن هم هست و ابریشم کلافه کرده را نیز گویند۔

شکافه - بر وزن قیافه چوبکی یا پارچهٔ شاخکی باشد که بدان ساز نوازند و آنرا بعربی مضراب خوانند و بمعنی گهواره هم آمده است که بعربی مهد گویند۔

شکافه زن - سازنده و مطرب را گویند۔

شکال - بکسر اول بر وزن خصال بمعنی پابند است و آن ریسمانی باشد که بر دست و پای اسب و استر هم بندند و بمعنی مکر و فریب و حیله هم آمده است۔

شکانک - بفتح اول و نون بر وزن چکاوک

چینہ دان مرغان را گویند و بعربی حوصلہ خوانند۔

شکاونده - بکسر اول و فتح واو بر وزن شگافنده نقب زن و چاه جوے را گویند و بعربی نقاب خوانند۔

شکاوش - بکسر اول و فتح واو و نون بمعنی شکاونده ہست که نقب زن و چاه جوے باشد و کفن دزد را نیز گویند و او را بعربی نباش بر وزن نقاش خوانند و بسکون واو ہم درست ست۔

شکپا - بکسر اول و سکون ثانی و باے فارسی بالف کشیده مردم ترش رو و مقبوض را گویند۔

شکپوے - بباے فارسی بر وزن بدخوے آواز پاے را گویند در شب بانہایت آہستگے و آہستہ راه رونده را نیز گفتہ اند و بمعنی صدا و آوازے باشد که بشب در خواب از مردم بر آید۔

شکر - بکسر اول و فتح ثانی مخفف بر وزن جگر بمعنی شکار و شکار کننده و شکننده باشد ہمچو دشمن شکر یعنی دشمن شکن و امر بشکار کردن و شکستن ہم ہست یعنی شکار کن و دشمن بشکن و با ثانی مشدد وسیخول را گویند که خارپشت تیرانداز باشد و بفتح اول و ثانی معروف ست و آن چیزی باشد که قند و نبات و چیزہاے دیگر ازان سازند و نام زنی بود که خسرو برغم شیرین او را در حبالہ نکاح خود در آورده بود و نوعے از زنبور سیاه باشد که شش پاے دارد و پیوستہ بر گل نشیند و کنایہ از لب معشوق و سخن شیرین ہم ہست۔

شکر آب - معروف ست و کنایہ از رنجش اندکے ہم ہست که درمیان دو دوست واقع میشود۔

شکر بادام - زرد آلوے خشک کرده شده دانہ بر آورده را گویند که مغز بادام بجاے دانہ درمیان آن گذاشتہ باشند و بادام خشک شده و بادام قندے را نیز گفتہ اند و کنایہ از لب و چشم معشوق ہم ہست۔

شکر برگ - بفتح باے ابجد و سکون راے قرشت و گاف فارسی نوعے از شکر پاره باشد و بر کالنامی ہم دانند و بعضی نیز گویند که از شکر سازند و بر ہم بندند و آن را شکر قلم خوانند۔

شکر بوره - با رابع بواو رسیده و راے بے نقطہ مفتوح سنبوسہ باشد که درون آن از قند و مغز بادام و پستہ شکوفتہ پر کنند و بپزند۔

شکر بوزه - بفتح زاے نقطہ دار بمعنی شکر بوره ہست که سنبوسہ قندے باشد۔

شکر بیره - با رابع بتحتانی رسیده و فتح راے قرشت بمعنی شکر بوزه ہست که سنبوسہ قندے باشد۔

شکر بیزه - بفتح زاے نقطہ دار بر وزن و معنی شکر بیره ہست۔

شکر خند - با خاے نقطہ دار بر وزن کمربند کنایہ از تبسم باشد یعنی در زیر لب خنده کردن۔

شکر خنده - بفتح دال بمعنی شکر خند ست که تبسم باشد۔

شکر خواب - بمعنی شاد خواب ست که خواب خوش باشد و خواب سحر را نیز گویند۔

شکرد - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون دال ابجد یعنی چاره و علاج کند و بمعنی شکار کننده ہم ہست۔

شکردن - بر وزن چکردن بمعنی شکار کردن و شکستن باشد و بمعنی علاج و چاره نمودن ہم آمده است۔

شکرده - بفتح اول و دال ابجد بر وزن تبرزه مردم جلد و چابک و صاحب جد و جہد در کارہا را گویند۔

شکر ریز - با راے قرشت بر وزن سحر خیز آنچه در شب زفاف بر سر عروس و داماد نثار کنند و بعضے گویند آنچه از خانہ داماد بخانہ عروس فرستند و کلام شیرین و فصیح و بلیغ و شعر خواندگی و گویندگی را ہم گفتہ اند و بمعنے خوشی طبع بزرگے نیز ہست و بمعنی گریہ شادی ہم آمده است و لب خوبان را نیز شکر ریز خوانند و بعضے را گویند که از شکر چیزہا سازد و او را بعربی قناد خوانند۔

شکر ریز طرب - کنایہ از گریہ شادی باشد۔

شکر ریزی - بروزن سحر خیزی گریه را گویند که از روے شادی و خوشحالی کنند و بمعنی گفتار خوش و سخنان شیرین و نرم و آهسته هم هست -

شکر زخمه - بفتح زا و خاے نقطه دار و میم کنایه از رسیدن تیر ست بر نشانه -

شکر سنگ - بفتح سین بے نقطه و سکون نون و کاف فارسی حجر اعرابیست و آن سنگے باشد سفید چون آنرا بسایند و بر موضعیکه خون می آمده باشد ریزند خون را باز دارد -

شکرش - بفتح اول و کسر ثالث بروزن ورزش بمعنی بدنامی باشد یعنی بچیزهاے بد شهرت کردن -

شکر عقیق رنگ - کنایه از لب معشوق است -

شکرفنده - بکسر اول و فتح فا بروزن درخشنده بمعنی لغزنده و بسر در آینده باشد و اسپ سکندری خور را نیز گویند -

شکرفیدن - بکسر اول و فا بروزن درخشیدن بمعنے لغزیدن و بسر در آمدن باشد و بفتح اول هم گفته اند -

شکرلب - شخصے را گویند که لب بالا یا لب پائین او شگافته و چاکدار باشد و همچنین از مادر زائیده شده باشد و کنایه از محبوب و مطلوب هم هست -

شکرنگ - بروزن یکرنگ مخفف شکر رنگ ست یعنی شکر روئیده چه رنگ بمعنی روئیده و رسته هم آمده است و بمعنی شکر برگ باشد و آن برگها و پارهای درازست که از شکر سازند و بر هم بندند -

شکروده - بفتح اول و واو بروزن فلک زده مرد جلد و چست و چابک و صاحب جد در کارها و ساخته و آماده در مهمات باشد و بضم واو هم بنظر آمده است -

شکره - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث پرنده ایست شکاری از جنس باشه لیکن از و کوچکتر باشد -

شکرهنج - بفتح اول و ها و سکون نون و جیم معرب شکرهنگ است که خسک باشد و آن خاریست سه پهلو و باین معنے بجاے راے قرشت واو هم آمده است -

شکریدن - بکسر اول بروزن شنویدن بمعنی شکار کردن و شکستن دشمن باشد -

شکرینه - نوعی از حلواے شکر باشد و آنرا بالعربی ناطف خوانند

شکستن - بفتح ثانی معروفست و بمعنی اعراض کردن و تند شدن باشد و بمعنی خوردن و جاویدن هم آمده است و خجل شدن و هزیمت لشکر را نیز گویند -

شکست و مکست - بکسر اول و میم از اتباع ست و بمعنی ماضی شکستن باشد یعنی پیش ازین شکست -

شکشک - بفتح اول و شین قرشت بروزن نغزک آواز پاے باشد که در وقت راه رفتن بر آید -

شکفت - بکسر اول و فتح ثانی و سکون فا و فوقانی بمعنے غار باشد و آن جائیست در کوهها ساخته و مهیا شده که اکثر درویشان و فقیران در آنجا بسر برند و بمعنی کج و ناهموار نیز گفته اند و بضم ثانی از هم کشودن را می گویند و شگفتن و وا شدن غنچه گل را هم گویند و بکسر ثانی بمعنی عجیب و غریب و عجب و تعجب آمده است و باین معنی با کاف فارسی هم گفته اند -

شکفتن - بکسر اول و ضم ثانی بمعنی وا شدن غنچه گل و خندان شدن باشد و بکسر ثانی بمعنی تعجب نمودن -

شکفتیدن - بکسر اول و ثانی بروزن فرستیدن بمعنے تعجب نمودن و متعجب شدن باشد و با کاف فارسی هم باین معنی آمده و اصح این ست -

شکفه - بکسر اول و ضم ثانی و فتح فا مخفف شگوفه است که گل درخت میوه دار باشد -

شکک - بروزن کجک طنبوره را گویند و آن سازیست معروف و بمعنی خارے هم هست گرد و مدور که در دامن آویزد و آواز پاے را نیز گفته اند در وقت راه رفتن .

شکال - بکسر اول بروزن اقبال معظم بریز: هو بزرگتر یمنه

و شاهان هندوستان بوده.

شکله - بکسر اول و سکون ثانی و فتح لام آنچه از جامه و امثال آن در جائے بند شود و پاره گردد و پارچه را نیز گویند که از سر هندوانه و خربزه بکارد بردارند و آنرا بعربی قوارة البطیخ گویند و بفتح اول هم گفته اند.

شکم بنده - یعنی شکم خواره و پرخور باشد و بعربی عبد البطن خوانند و کنایه از نوکری باشد که بنان فقط چاکری کند.

شکم چهار پهلو کردن - یعنی شکم را از طعام و غیر آن چندان پر کرده باشند که مربع شود.

شکم خاریدن - کنایه از بهانه کردن و عذر آوردن باشد.

شکم خوار - با واو معدوله بر وزن شکم دار کنایه از گرسنه باشد و بمعنی بسیار خور و خورنده هم آمده است و او را شکم خواره و شکم خواری نیز گویند.

شکمی - با ثالث تحتانی رسیده پوست شکم هر جانور را گویند که آنرا پوستین سازند و مردم شکم پرست و شکم خواره را نیز گفته اند.

شکن - بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون بمعنی اعراض کردن و تند شدن باشد و خوردن و خائیدن را نیز گویند و بمعنی گریختن و هزیمت و شکست لشکر هم آمده است و بمعنی چین و شکنج هم هست همچو شکن زلف و شکن اندام و شکن جامه یعنی چین زلف و چین اندام و جامه و مکر و حیله و فریب و تزویر باشد و اصول را نیز گویند که در مقابل بے اصول است و بمعنی لحن و سرود و نرمی و ملائمت هم بنظر آمده است و بکسر اول و ثانی نام والیے ست و باین معنی بفتح اول و سکون ثانی هم گفته اند.

شکنج - بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و جیم بمعنی تاب ریسمان و گره و چین زلف و کاکل و پیشانی و شکم و چین جامه و امثال آن باشد و شکنجه و آزارے که دزدان را کنند و نوعی از مار باشد که عربان حیه گویند و بعضے گفته اند که مار سرخ را شکنج گویند و بمعنی اصول هم هست که در مقابل بی اصول است و نغمه و نوا را گویند و مکر و فریب و حیله را نیز گفته اند و بمعنی فشار که از رسیدگی بهم رسد مانند خیارک و امثال آن و بضم ثانی گرفتن عضوی باشد بسر ناخن چنان که بدرد آید.

شکند - بفتح اول بر وزن سمند کرمے باشد سرخ و خزنده در میان گل و آنرا خراطین گویند و بکسر اول هم آمده است.

شکن کاری - یعنی کار شکنی کردن و حرف بی سر فرد و بے محل گفتن و بی عزت کردن و شکست دادن باطلین باشد.

شکنه - بکسر اول و فتح ثانی و نون بمعنی عشوه و کرشمه و غنج و دلال باشد و سکول را نیز گویند و آن خار پشتے ست که خارهاے خود را مانند تیر اندازد.

شکوب - بضم اول بر وزن غروب ستاره و سندان را گویند.

شکوثا - بضم اول و ثانی بواو رسیده و ثای مثلثه بالف کشیده بلغت سریانی تخم کشوث را گویند و آن تخمیست دوائی که سده جگر بگشاید.

شکوخ - بضم اول و ثانی و سکون واو و خای نقطه دار بمعنے لغزش و بسر در آمدگی باشد و بکسر اول هم هست.

شکوخد - بکسر اول و فتح رابع بر وزن فروزد یعنی بلغزد و بسر در آید و بیفتد و بضم اول هم آمده است.

شکوخنده - بکسر اول بر وزن فروشنده اسپ سکندری خور و بسر در آینده را گویند و بمعنی لغزنده و هیبت دارنده هم آمده و بضم اول نیز گفته اند.

شکوخید - بضم اول بر وزن خروشید یعنی لغزید و بسر در آمد و با اول مکسور هم گفته اند.

شکوخیدن - بضم اول بر وزن خروشیدن بمعنی لغزیدن و بسر در آمدن و افتادن اسپ و آدم باشد و بمعنی ترسیدن و هیبت زده شدن هم آمده است و بفتح اول و کسر اول نیز گفته اند.

شکوف - بضم اول و ثانی و سکون واو و فا بمعنی شکفته و رخنه و رخنه کننده باشد و امر برخنه کردن هم هست.

شکوفد - بکسر اول و فتح فا بر وزن فرزند یعنی بشکفد و شگفته شود و شگافته گردد و بفتح اول بر وزن خموشد هم گفته اند -

شکوفنده - بکسر اول بر وزن فروشنده بمعنی شگافنده و رخنه کننده آمده است -

شکوفه - بکسر اول و فتح فا گل درخت میوه دار باشد و بمعنی قی و استفراغ نیز گفته اند -

شکوفه سنگ - ترجمهٔ زهر الحجر ست و آن چیزیست که در کوهها بر روی سنگ پیدا میشود و آنرا گل سنگ هم میگویند سیلان خون و ورم زبان را نافع است -

شکوفه مس - ترجمهٔ زهرة النحاس ست و آنرا کف مس نیز گویند و آن چیزیست که چون مس را بگدازند و در کودی ریزند تا بسته شود قدری آب بران ریزند آن آب جوش بیزند و کفی ازان بر روی مس بهم میرسد مانند نمک بهترین آن سفید باشد بواسیر را نافع ست -

شکوفیدن - با فا بر وزن فضولیدن بمعنی کشودن و کشوده شدن و رخنه کردن و رخنه شدن و شکستن لشکر آمده است و بر وزن خموشیدن هم گفته اند -

شکول - بضم اول بر وزن دخول بمعنی جلدی و چابکی باشد -

شکولیدن - بضم اول و واو مجهول بر وزن فضولیدن بمعنی پریشان ساختن و شورانیدن و برآوردن و پراگنده کردن باشد -

شکوه - بضم اول و ثانی و سکون واو مجهول و ها بمعنی هیکل با قوت و مهابت و شان و شوکت و بزرگی باشد و آنرا بعربی حشمت خوانند و کلاته و ده کوچک را نیز گفته اند و بکسر اول بمعنی ترس و بیم ست و در عربی پوست بزغاله را گویند که در ان شیر کنند -

شکوهد - بکسر اول بر وزن فروزد یعنی بترسد و واهمه کند و بیفتد و بلغزد و بضم اول بر وزن خروشد بلشد یعنی اظهار بزرگی کند و گوش بسخن اندازد و زیبا شود -

شکوهنج - بکسر اول و واو مجهول و فتح ها و سکون نون و جیم خار خسک را گویند و آن خاری باشد سه پهلو -

شکوهندگی - بضم اول بر وزن خروشندگی بمعنی اظهار بزرگی کردن و سخن شنیدن و زیبائی نمودن باشد و بمعنی لغزش و افتادگی و بسر در آمدن هم آمده است و بکسر اول بمعنی ترس و بیم باشد -

شکوهنده - بضم اول بر وزن خروشنده بمعنی هیبت دارنده و اظهار بزرگی کننده باشد و گوش بسخن مردم اندازنده و زیبا شونده را نیز گویند و بکسر اول بیم دارنده و ترسنده باشد -

شکوهیدن - بکسر اول بر وزن نکوهیدن بمعنی ترسیدن و بیم بردن و واهمه کردن باشد و بضم اول بمعنی اظهار بزرگی کردن و گوش بسخن مردم انداختن و زیبا شدن باشد -

شکوهیده - بضم اول بر وزن خروشیده یعنی اظهار بزرگی کرده و گوش بسخن کسی انداخته و زیبا شده و بکسر اول بمعنی ترسیده و بیم برده باشد و بمعنی اسپ بسر در آمده نیز آمده است -

شکه - بضم اول و ثانی مخفف شکوه است که قوت و مهابت و شان و شوکت باشد و بکسر اول بمعنی هیبت و ترس و بیم آمده است -

شکهد - بکسر اول و ضم ثانی و فتح ها و سکون دال بمعنی بترسد و واهمه کند و بیم برد -

شکهیدن - بکسر اول و ثانی و ها بمعنی مضطرب گشتن و بیقرار شدن باشد -

شکیب - بر وزن نهیب صبر و آرام و تحمل باشد -

شکیبا - بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و ثالث بالف کشیده بمعنی صبر و تحمل کننده و صبور و متحمل و آرام گیرنده باشد -

شکیبائی - بمعنی آرام گیرندگی و صبر و تحمل کنندگی -

شکیبائیدن - بمعنی صبر کردن و تحمل نمودن و ...

شکیبنده - بکسر اول بر وزن فریبنده بمعنی صبر و تحمل کننده باشد -

شکیبیدن - بر وزن فریبیدن بمعنی صبر کردن و تحمل نمودن و قرار و آرام گرفتن باشد -

شکیر - بفتح اول بر وزن فطیر شفترنگ است و آن میوه باشد شبیه بشفتالو -

شکیش - بفتح اول بر وزن کشیش جوالی باشد که از وخ سازند و آن گیاهیست که ازان حصیر بافند -

شکیفت - بکسر اول و تحتانی مجهول بمعنی عجب و تعجب باشد و بمعنی صبر و قرار و آرام هم هست و بمعنی شکیفتن باشد یعنی صبر کرد و آرام گرفت -

شکیل - بکسر اول بر وزن سبیل بمعنی چدار است و آن ریسمانی باشد که بر پای اسپ و استر بخصلت بندند و بمعنی مکر و فریب و حیله هم گفته اند -

شکینه - بر وزن سفینه ظرف درازی و خمی باشد که غله دران کنند -

بیان هفدهم

در شین نقطه دار با کاف فارسی مشتمل بر یازده لغت

شگا - بفتح اول بر وزن جفا ترکش و کیش و تیردان باشد و بعربی جعبه خوانند و بضم اول نیز گفته اند -

شگاد - بفتح اول بر وزن سواد نام برادر رستم زال باشد و بکسر اول هم گفته اند -

شگار - بفتح اول بر وزن بهار بمعنی شغار باشد و آن جانوریست معروف و بضم اول بمعنی زغال و انگشت باشد و بکسر اول چیزی خوردن را نیز گویند -

شگال - بفتح اول بر وزن و معنی شغال است و آن جانوریست معروف گویند در زمان انوشیروان پیدا شد و بضم اول بمعنی زغال و انگشت باشد و بمعنی شخار هم آمده است و آن کاه و دانهٔ نیم خائیده است که شتر و گوسفند و گاو از حلق بر آرند

و سجاوند و بکسر اول شگاف و سوراخهای عمیق را گویند که در زمین بسبب صدمهٔ سیلاب بهم رسیده باشد و چهاری که بر دست و پای اسپان نهند -

شگاله - بفتح اول بر وزن حواله بمعنی تمام و همه باشد -

شگالیو - بضم اول و سکون رابع و تحتانی بواو رسیده هر چیزی را گویند که بر روی اخگر آتش پزند از نان و گوشت و غیر آن -

شگاوند - بر وزن دماوند نام کوهیست نزدیک بسیستان و معرب آن سجاوند باشد -

شگاه - بفتح اول بر وزن پناه کیش و ترکش و تیردان را گویند و بعربی جعبه خوانند -

شگلیوی - با یای فارسی بر وزن بدخوی آواز پای را گویند که آهسته روند در شب و باین معنی بجای کاف لام و یای حطی هم در آمده است که شلیوی و شیلیوی باشد -

شگرد - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث بر وزن نگرد بمعنی چیزی بخورد و شکار بکند و بشکند -

شگرف - بکسر اول و فتح ثانی و سکون رای قرشت و فا بمعنی نیکو و زیبا و لطیف و محتشم و بزرگ و قوی و سطبر و صاحب شکوه و حشمت باشد و بمعنی شگفت هم هست و بمعنی جوشاننده دل و منفعج هم آمده است -

شگفت - بکسر اول و ثانی بر وزن گرفت بمعنی عجب و تعجب باشد -

شگل - بکسر اول و ثانی و سکون لام جداری باشد کوچک که هر دو دست اسپ و استر را بدان محکم بندند و ریسمانی را نیز گویند که بر پای گنجشک بندند -

شگن - بضم اول و ثانی و سکون نون مخفف شگون است که فال نیک و بفال برداشتن و میمنت دانستن چیزها باشد مثل پرواز و آواز مرغان و حرکات و سکنات آدمیان و وحوش و امثال ایشان -

شگون - بضم اول بر وزن سکون بمعنی شگن است که

فال نیک بفال برداشتن و سابک انستن چیزها باشد۔

بیان هیجدهم

در شین نقطه دار با لام مشتمل بر بیست و شش لغت

شل۔ بفتح اول و سکون ثانی پوست نازک رنگینی را گویند که در میان درز کفش و موزه و یراق زین اسب نهاده بدوزند بجهت خوش آیندگی و بعضی از یراق اسپ را نیز بآن دوزند و ران آدمی را گویند خصوصاً و ران سائر حیوانات را عموماً و بعربی دست و پای را گویند که از کار باز مانده باشد و بضم اول بیزی نرم و سست را گویند و بکسر اول نیزهٔ کوچکی باشد که سنین آن را گاهی دو پره و سه پره سازند و پنج و ده آنرا بر دست گیرند و یک یک را بجانب دشمن اندازند و میوهٔ باشد گرد و مدور مانند بهی و طعم آن نیز با تلخی آمیخته باشد و آنرا بهندی بیل گویند و از آن مربا سازند و باین معنی بضم اول هم آمده است۔

شلائین۔ با یای حطی بروزن سلاطین شخصی را گویند که در ابرام افراط کند۔

شلپوے۔ با بای فارسی بروزن حقگوی آواز پای را گویند که بهنگام راه رفتن بگوش آید۔

شلتوک۔ با واو مجهول بروزن صعلوک برنجی را گویند که هنوز از پوست بر نیاورده باشند و بهندی شالی خوانند۔

شلته۔ با اول مفتوح و سکون ثانی و فتح فوقانی جای مردار و ناپاک را گویند یعنی موضعیکه در آن سرگین و پلیدی و خاکروبه و امثال آن ریزند۔

شلخته۔ با اول و ثانی مفتوح و سکون خای نقطه دار و فتح تای قرشت لگدی باشد که مردم در وقت بازی کردن با پشت پای یا سر زانو بر زهارگاه و نشستگاه یکدیگر زنند و آنرا شلخت بحذف ها نیز گفته اند و گاهی از روی قهر و غضب هم می زنند۔

شلف۔ بفتح اول و سکون ثانی و فا زن بدکاره و فاحشه را گویند و نام رود خانه ایست در زمین افریقیه۔

شلفینه۔ بفتح اول بروزن چرمینه فرج زنان را گویند و بضم اول هم گفته اند۔

شلفیه۔ بفتح اول بروزن الفیه بمعنی شلفینه است که فرج زنان و موضع جماع ایشان باشد و نام کتابی هم هست که آنرا الفیه شلفیه میگویند و بضم اول بجای تحتانی نون هم آمده است۔

شلک۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف زلو را گویند و آن کرمی باشد سیاه رنگ چون بر عضوی بچسبانند خون از آن عضو بمکد و بکسر اول گل تیرهٔ سیاه چسپنده را گویند که چون پای در آن بند شود بدشواری بر آید۔

شلکا۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف بالف کشیده بمعنی شلک است که زلو باشد و بکسر اول گل سیاه تیره چسپنده۔

شللک۔ بکسر اول بروزن خشتک بمعنی ناودان باشد و سوراخی را نیز گویند که در ته دیوار ها کنند تا آبهای کثیف چرکن و آب باران و غیره از آن ممر بیرون رود۔

شلل گوش۔ بالام و کاف فارسی بروزن نمد پوش سگی را گویند که موی بسیار بر گوش او رسته باشد و گوشهایش فرو و آویخته۔

شلم۔ بفتح اول و ثانی بروزن قلم مخفف شلغم است و بسکون ثانی یلک افزار مسافران باشد و بضم اول و ثانی بمعنی خشم است که تندی و غلبه کردن و به ستم و زور چیزی گرفتن باشد [illegible] و بکسر اول و ثانی بمعنی صمغ است مطلقاً خواه صمغ عربی باشد و خواه غیر عربی و باین معنی بسکون ثانی هم آمده است۔

شلمابه۔ بفتح اول و سکون ثانی بروزن گرمابه شلغم و آب جوشانیده و آب شلغم را گویند و بفتح ثانی هم گفته اند۔

شلمک۔ بروزن نغزک نام داروئیست محلل و ملطف چون با گوگرد بر بهق طلا کنند نافع باشد و آنرا شلیم نیز گویند۔

شلمیز۔ بفتح اول بروزن کشنیز بمعنی حلبه است و آن تخمی باشد معروف که شنبلیله نیز گویند و بیونانی فریقه خوانند۔

شلنگ۔ بفتح اول و ثانی بروزن پلنگ برجستن و

نرو بہمن شلواران باشد بجہت وزش وشق راہ رفتن بسیار نزدیک باشد پای ایشان بسرین ایشان می رسد وبکسر اول و ثانی ہم گفتہ اند۔

شلوار۔ بفتح اول بروزن ہموار ازار و تنبان پارچۂ کوتاہ را گویند وبضم اول ہم آمدہ است۔

شلوک۔ بفتح اول وضم ثانی وسکون واو وکاف بمعنی زلو باشد وآن کرمیست سیاہ رنگ کہ خون از بدن بمکد۔

شلون۔ بفتح اول بروزن زبون جانوریست از جنس شغال و در عربی چاروائی را گویند کہ گرسنہ ولاغر باشد وبمعنی چاروای فربہ را گفتہ اند وبعضے چاروائے را گویند کہ نہ فربہ و نہ لاغر باشد۔

شلہ۔ بفتح اول وثانی مخفف کشتن قاتل را گویند در عوض مقتول وبعربی قصاص خوانند وباثانی مشدد بت و بت پرست وتنگبار وجای تنگ وتنگنا باشد وبمعنی لخت جامہ ہم ہست کہ یک توب پارچہ باشد وسرگین دان را ہم گویند وجای را نیز گفتہ اند در کوچہا کہ پلیدی وخاکروبہ وامثال آن دران ریزند وبضم اول وفتح ثانی بے تشدید نوعی از طعام ست وآنرا شلہ پلاو گویند وبفتح ثانی باتشدید بمعنی فرج زنان وموضع پلیدیہا وسرگین دان باشد ولتہ را نیز گویند کہ زنان در ایام حیض در فرج خود نہند و در عربی نیت و ارادہ و کار راہ دور و دراز باشد۔

شلیخ۔ بفتح اول وثانی بتحتانی کشیدہ وبخای نقطہ دار زدہ بمعنے صدا وآواز باشد۔

شلیخا۔ باخاے نقطہ دار بروزن مسیحا نام صحابۂ ترسایان باشد واو یکی از اصحاب عیسیٰ علیہ السلام بود۔

شلیر۔ بروزن صغیر بمعنی شفت رنگ ست وآن میوہ باشد شبیہ بشفتالو و در عربی زرہ کوتاہ وجامۂ کہ در زیر زرہ پوشند۔

شلیل۔ بفتح اول بروزن خلیل بمعنی شلیر ست کہ شفت رنگ باشد و در عربی زرہ کوتاہ وجامۂ کہ در زیر زرہ پوشند۔

بیان نوزدہم

در شین نقطہ دار با میم مشتمل بر پنجاہ وشش لغت وکنایت

شم۔ بفتح اول وسکون ثانی مخفف شوم بروزن قلم باشد وبمعنی رم ورمیدن وفریب وخدعہ ونفرت وو دری آشفتہ وپریشان وبیہوش نیز آمدہ است وامر برمیدن ونفرت کردن وفریب دادن وافغان ونوحہ نمودن وبیہوش شدن ہم ہست وناخن دست وپا را نیز گویند وبمعنی بوم بضم اول وسکون میم ہم ہست ونام پہلوانی ہم بودہ است و در عربی بتشدید ثانی مطلق بوی باشد اعم از بوی گل وریحان وغیر آن وبزبان علمی ہند بمعنی فراغت وآسایش باشد و بضم اول پای افزاری را گویند کہ زیر آن از چرم وبالای آن از ریسمان باشد وآنرا بترکی چاروق گویند۔

شماخ۔ بفتح اول وثانی بالف کشیدہ وبخاے نقطہ دار زدہ مخفف شاماخ ست کہ سینہ بند زنان باشد وآن پارچۂ است کہ پستانہای خود را بدان بندند ونام یکی از پہلوانان ایرانی ہم ہست واو سوری بود وپادشاہی ہم داشت وباین معنی باتشدید ثانی ہم گفتہ اند وباثانی مشدد در عربی نام شاعری بودہ است۔

شمار۔ بضم اول بروزن خمار معروف ست کہ شمارہ وحساب باشد وبمعنی دوستی ومحبت وشبہ ونظیر ومثل ومانند ہم ہست وزخمی را نیز گویند کہ کاری باشد وازان امید زیستن نباشد وبکسر اول نام درختی ست کوتاہ وبسیار سخت کہ پیشہ وران ازان دستہ افزار ودست افزار سازند وبمعنی رانہ یانہ ہم بنظر آمدہ است کہ بادیان باشد۔

شماس۔ باتشدید ثانی بروزن کماس نام شخصے ست کہ کیش آتش را او منع کرد وبہم رسانید۔

شماساس۔ باسین بالف کشیدہ وبسین بی نقطہ زدہ نام مبارزی بودہ است تورانی کہ بدست قارن بن کاوہ

کشته شد ونام پهلوانی هم بوده ایرانی در لشکر سیاوش وحرف آخرین را نقطه دار نیز گفته اند که شماساش باشد۔

شماسیان - بر وزن شادیان جماعتی که بر دین شماس آتش پرست بودند و عدل ترسایان داشتند وایشان را عربان شماسه خوانند۔

شماغنده - با غین نقطه دار بر وزن پراگنده هر چیز بدبوی را گویند عموماً وزن بدبوی متعفن را خصوصاً۔

شمال - بکسر اول بر وزن نهال بمعنی خوبی ذات وسرشت نیکو باشد وبفتح اول در عربی نام بادی ست معروف و جانب راست کسی را نیز گویند که رو بطرف مغرب کرده باشد۔

شماله - بر وزن حواله مطلق شمع را گویند خواه از موم ریخته باشد خواه از پیه و نوعی از برنج خوردنی هم هست۔

شمامه کافور - کنایه از آفتاب و ماه است که شمس و قمر باشد وکنایه از روز روشنائی روز هم است۔

شمان - بر وزن امان یعنی گریان و نوحه کنان و رمیده و آشفته و پریشان گشته باشد وبمعنی نفرت کننده و ترسنده و بیهوش شده و نفس بر نفس افتاده از تشنگی و بانگ و گریه دمادم و گریه در گلو هم هست۔

شمانید - بر وزن و معنی رمانید باشد که ماضی رمانیدن است وبمعنی آشفته کرد و آشفته شد و ترسانید و ترسید و پریشان ساخت و پریشان شد و بیهوش کرد و بیهوش گردید هم گفته اند وبمعنی نفس بر نفس افتادن از تشنگی یعنی پی در پی دم بدم نفس کشیده هم آمده است و شمانیدن مصدر آن باشد۔

شمائل - بفتح اول بر وزن حمائل جمع شمال ست که بمعنی خوبی ذات وسرشت نیکو و خصلتهای پاکیزه و اخلاق پسندیده باشد و باین معنی بکسر اول هم آمده است و این جمع ست و مرادف شکل باشد و شاخ نورسته و شاخ خرد درخت و جوی کوچک و جدول آب و گروه مردم اندک را نیز گفته اند۔

شمپوری - با بای فارسی بر وزن رنجوری بمعنی قسری باشد که نقیض طبعی ست۔

شمذ - بفتح اول و ثانی وسکون ذال نقطه دار زنان سفید نیکو را گویند و بعربی خنز خوانند ولاجورد کم سنگ را نیز گفته اند۔

شمر - بفتح اول بر وزن قمر حوض خرد و کوچک را گویند و آبگیر و هر جا که آب استاده باشد و جای از زمین و کوه که آب باران در آن جمع شود و پای درخت را نیز گویند که آب باران ایستاده شود وبعضی آب کم و اندک را شمر گویند که در هر جای از روی زمین و جویها و شگافهای سنگ و پاهای درخت وامثال آن بایستد وجوی کوچک وخرد وجدول آب را نیز گفته اند و نورد آب را هم می گویند یعنی گرداب وبمعنی قیماق هم بنظر آمده است که روی شیر باشد۔

شمرتش - بضم اول و ثانی وکسر را وسکون شین قرشت بمعنی فرض و تقدیر باشد و در جائی استعمال کنند که عربان بالفرض والتقدیر گویند۔

شمسا - با سین بی نقطه بر وزن عمدا بلغت زند و پازند بمعنی نور باشد که آن روشنائی معنویست و پرتو آفتاب و ماه و چراغ و آتش وامثال آن را نیز گفته اند۔

شمش - بضم اول وسکون ثانی وشین قرشت شفش طلا و نقره را گویند و آن طلا و نقره گداخته باشد که در ناوچه آهنین ریزند۔

شمشاد - بکسر اول بر وزن بهزاد معروف ست و آن درختی باشد که چوب آن در غایت سختی وملسائی بود و از آن چیزها سازند و مرزنگوش را نیز گویند و آن نوعی از ریحان باشد در غایت سبزی و خوشبوئی و بفتح اول هم آمده است و کنایه از قامت خوبان هم هست۔

شمشار - بکسر اول بر وزن بسیار شاخهای تازه را گویند که از درخت شمشاد بر آید و برگ آن در نهایت سبزی و لطافت و طراوت و نزاکت باشد و از غایت نازکی

سبل بجانب ... کنند لهذا شعرا آن را بزلف خوبان تشبیه کرده اند و بعضی گویند درختیست مانند شمشاد و آن همیشه سبز و خرم می باشد و از چوب آن هم چیزها می تراشند و بعضی دیگر گویند شمشاد و شمسار هر دو یکیست اختلاف در دال و را شده است

شمشدر — با دال و رای بی نقطه بر وزن ششگر بلغت ژند و پاژند سیر یا در پیاز را گویند۔

شمشر — با رای بی نقطه بر وزن غمزر و ارستنی باشد دوائی و آنرا مرزنگوش خوانند و بعربی آذان الفار گویند۔

شمشک — بکسر اول و فتح ثانی و سکون ثالث و کاف بلغت ژند و پاژند کنجد را گویند و آن دانه باشد معروف که از آن روغن گیرند۔

شمشور — بضم اول بر وزن پر زور بلغت گیلانی رستنی باشد که برگ آن ببرگ سعتر ماند و در آشهای ترش داخل کنند و روغن آن درد گوش را نافع است۔

شمشیر — بفتح اول بر وزن نخچیر معروفست و وجه تسمیه آن شم شیرست که دم شیر و ناخن شیر باشد چه شم بمعنی دم و ناخن هر دو آمده است و روشنائی صبح و آفتاب را نیز گویند۔

شمشیر گوشتین — بمعنی تیغ گوشتین است که کنایه از زبان باشد و بعربی لسان خوانند۔

شمع زرین لگن — کنایه از خورشید انور باشد۔

شمع سحر — کنایه از عمود صبح اول است که صبح کاذب باشد و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست۔

شمع صباح — کنایه از خورشید عالم آراست۔

شمع صبحی — بمعنی شمع صباح است که کنایه از آفتاب باشد۔

شمع عالمتاب — بمعنی شمع صبحی است که خورشید باشد۔

شمع فلک — کنایه از آفتاب و ماه باشد عموماً و جمیع کواکب را گویند خصوصاً۔

شمع مرتعش — کنایه از نیر اعظم است که آفتاب باشد۔

شمع یهودی وش — کنایه از شراب لعلی انگوری باشد۔

شمغند — با غین نقطه دار بر وزن فرزند زنی را گویند که بغایت بد بوی و گنده و متعفن باشد و بعربی لخنا بر وزن سرما خوانند۔

شمغنده — با غین نقطه دار بر وزن شرمنده بمعنی شماغنده است که چیزهای بد بو و متعفن باشد و کسی را نیز گویند که از نهایت ترس و بیم مدهوش و بی خبر شده باشد و شخصی که از دهن او بوی بد آید۔

شمکور — با کاف بر وزن رنجور شهریست نزدیک گنجه از ولایت ایران۔

شمل — بفتح اول و ثانی و سکون لام پای افزار چرمین باشد و پای افزاری را نیز گویند که زیر آن از چرم خام و روی آن از ریسمان باشد و آنرا چاروق گویند بترکی و در عربی بمعنی فراگرفتن باشد و بفتح اول و سکون ثانی هم در عربی بمعنی کارهای پراگنده و کارهای جمع شده و پراگندگی و جمعیت باشد و این از اضداد است۔

شملخ — بفتح اول و لام بر وزن برزخ بمعنی شمالست و بفتح اول و ثانی و سکون لام هم گفته اند۔

شملغ — با غین نقطه دار بر وزن و معنی شملخ است که شلغم باشد۔

شمله — بفتح اول بر وزن حمله شالی باشد که بر دوش اندازند و بر سر هم پیچند و علاقه دستار را نیز گفته اند و بضم اول بمعنی تیر شهاب است و آن روشنائی باشد که شبها در هوا از جانبی بجانب دیگر رود۔

شملید — بر وزن تمهید رستنی باشد که آنرا بعربی حلبه گویند بضم حای بی نقطه و گلی باشد زرد و خوشبوی و بجای حرف آخر تای قرشت هم آمده است۔

شملیز — بر وزن پرهیز بمعنی شملید است که حلبه و شنبلیله باشد۔

شمن — بر وزن چمن بت پرست را گویند۔

شمنان — بفتح اول و ثانی بر وزن سرطان جمع شمن است۔

که بت پرستان باشد و کسی را نیز گویند که بسبب دویدن یا تشنگی یا برداشتن باری نفس تند پی در پی می زده باشد و فراش و بساط بزرگ را نیز گویند

شمند - بروزن کمند بمعنی بیهوش و بیهوشی باشد و بمعنی نوحه و افغان کنند و بترسند و برمند هم گفته اند و بمعنی بیهودی هم بنظر آمده است -

شمنده - بفتح اول بروزن زننده مردم شجاع و دلاور و پهلوان را گویند و بیهوش شده و بیم زده و بوئیده را هم می گویند -

شمول - با واو مجهول بروزن قبول بمعنی جمعیت و سامان و سکون و آرام باشد -

شمه - بکسر اول و فتح ثانی سر شیر و قیماق را گویند و بربی شیر و پنیر را نیز گفته اند و باشد یه ثانی هم باین معنی آمده است و بفتح اول و ثانی مخفف شیرے را گویند که اثر آن در پستان پیش از آنکه بدوشند ظاهر باشد و بیل دوشیدن قطره قطره هم برآید و بفتح اول و ثانی مشدد در عربی بمعنی کم و اندک باشد و مطلق بوی را نیز گفته اند خواه بوی گل و خواه بوی چیزے دیگر باشد -

شمی - بفتح اول بروزن کمی بمعنی رمی باشد که از رمیدن است و بمعنی نوحه و افغان کنی و متنفر شوی و بترسی و آشفته گردی هم گفته اند -

شمید - بروزن رسید بمعنی بیهوش باشد و بمعنی بیهوش گردید و آشفته شد و هراسید و متنفر و بیم زده گشت و رمید هم گفته اند و این لفظ را بدو وجه استعمال کنند اول بالفظ شمیده که شمید و شمیده باشد بمعنی کهنه کور شده و دوم بالفظ شمان که شمید و شمان باشد بمعنی دما دم از تشنگی نفس کشید یعنی شخصے که او را از تشنگی نفس بر نفس افتد همچو غرلو و غرنگ که دما دم بود از گریستن و نوحه کردن و شمید و شمانید نیز گفته اند بمعنی دما دم و پی در پی از تشنگی نفس کشید و نوحه کرد که ماحنی دم بدم نفس کشیدن و نوحه کردن باشد -

شمیدن - بروزن و معنی رمیدن باشد و بمعنی بیهوش گردیدن و آشفته شدن و پریشان گشتن و ترسیدن و هراسیدن و نوحه و افغان کردن و گریستن و متنفر شدن و نفرت کردن و بوئیدن هم آمده است -

شمیده - بروزن و معنی رسیده باشد و بیهوش و آشفته گردیده و هراسیده و ترسیده و بیم زده شده و بوئیده و متنفر گردیده را نیز گویند و بمعنی گریه و نوحه کرده و افغان نموده هم هست و پی در پی از تشنگی نفس زننده را نیز گویند و شیر شرزه را نیز گفته اند که شیر خشمگین باشد -

شمیز - بفتح اول بروزن تمیز مزارع و زراعت کننده را گویند و بضم اول زمینے باشد که آنرا بجهت زراعت کردن آراسته باشند -

شمیسا - با سین بے نقطه بروزن مسیحا بلغت سریانی بمعنے نور باشد که روشنائی معنوی ست -

بیان بستم

در شین نقطه دار با نون مشتمل بر پنجاه و دو لغت

شن - بفتح اول و سکون ثانی نازه و کرشمه را گویند و نام گیاهیست که از پوست آن ریسمان بتابند و در عربی نام قبیله ایست و خیک کهنه و پاشیدن آب را نیز گویند -

شنا - بکسر اول بروزن منا معروف ست که شناوری و آب ورزی باشد -

شناب - بکسر اول بروزن نصاب بمعنی شناست که آب ورزی باشد -

شنار - بکسر اول بروزن جنار بمعنی شناوری و آب ورزی باشد و بمعنی نامبارک و شوم و نحس و ننگ و عار هم گفته اند و ولایت خرابی را نیز گویند که کسے دران توطن نکند و خالی از مردمان باشد و شاخ نوی را گویند که تازه از درخت برآید و در عربی بمعنی دشمنی کردن و دشمن داشتن باشد یعنی با کسے و چیزے بد بودن -

شنان - بضم اول مخفف اشنان ست و آن گیاهی باشد

گیدان درخت شود بند و بکسر اول دار و فیست که آن را بیونانی فراسیون گویند و بشیرازی گندناسے کوہی خوانند و بعضے گویند این بمعنے عربیست۔

شناد - با دال بر وزن و معنی شناب ست که شناوری و آب ورزی باشد و شناکننده را نیز گویند۔

شناه - بکسر اول بر وزن نگاه بمعنی شناو ست که آب ورزی و شناکننده باشد۔

شنب - بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد بمعنی گنبد باشد و از ین ست که گنبدی را که سلطان غازان در اوزبایجان ساخته بود شنب غازان خوانند یعنی گنبد غازان

شنبد - بکسر بای ابجد بر وزن جدبد شنبه را گویند که روز اول ہفتہ باشد۔

شنبلیت - بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد مفتوح و لام بتحتانی رسیده و بفوقانی زده گیاهیست که گلش زرد باشد و گل آن زرد رنگ ست و شبیه به بهار نارنج و بوی تیز ست دارد و بوییدن آن دفع درد سر کند و آن را گل زرد نیز گویند چه بیشتر در سر راه بهار دمد۔

شنبلید - با دال ابجد بر وزن و معنی شنبلیت ست که گل زرد باشد و بعربی حلبه گویند و بعضے گویند شنبلید گل شگوفه سورنجان ست و بعضے دیگر گویند برگ سورنجان ست۔

شنبلیله - بر وزن سر طویله بمعنی اول شنبلید ست و آن رستنی باشد که بعربی حلبه و بهندی میتھی[1] و بیونانی ذریته خوانند۔

شنبه - بفتح اول و ثالث بر وزن خنده شیهه اسب را گویند و بعربی صهیل خوانند و آواز شیر را نیز گفته اند که از جمله سباع ست و بکسر ثالث و ظهور ها معروف ست که نام روز اول ہفتہ باشد۔

شنت - بفتح اول و ثانی و سکون فوقانی بلغت زند و پازند بمعنے سال ست و بعربی سنه گویند۔

[1] معنی لفظے ہندی الاصل تہایسے مخلوط اللفظ باست که لفظ آن از غیر ہندی دشوار باشد بدین صورت میتھی ۱۲

شنتان - بر وزن سرطان بلغت زند و پازند جمع سال باشد که سالهاست و بعربی سنین خوانند۔

شنج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی کوه باشد و بعضے زمین را گویند که بغایت سخت بود و سنگلاخ و ناهمواری و سنگ بسیار داشته باشد و بکسر اول و سکون ثانی کفل و سرین مردم و حیوانات دیگر را گویند و باین معنی بفتح اول هم گفته اند و بانج مرادف ساخته اند و بضم اول و سکون نون در عربی نوعے از صدف باشد که آن را کوتیاسے اکبر خوانند و شیرازیان شنبک گویند و ترنجیدگی و درهم کشیدگی را نیز گفته اند۔

شنجار - با جیم بر وزن زنگار معرب شنگار ست که نوعے از سرخ مرد باشد و آن را بعربی شجرة الدم و حناء الغول و عاقر شمعا و دیه و الفا و فرنج گویند۔

شند - بفتح اول بر وزن قند منقار مرغان را خوانند۔

شنف - بفتح اول بر وزن اشرف طبل و دمامه و دهل و نقاره بزرگ را گویند۔

شندلی - بضم اول و سکون ثانی و کسر دال ابجد و فتح لام دوائیست که آن را تودری خوانند و در کرمان مادر دخت گویند و بعربی آن را ابو ... بزر الهوه خوانند۔

شنشق - بفتح اول و سکون نون و شین قرشت نے و چوبی باشد که ندافان پنبه را بآن گرد آوری کنند و پنبه زده را از زیر رو بآن رو گردانند و بفتح اول و ثانی در عربی خرمائے را گویند که دانهٔ آن هنوز سخت نشده باشد۔

شنغ - بضم اول و ثانی و سکون غین نقطه دار شاخ گاو را گویند۔

شنغار - بضم اول بر وزن بلغار بزبان رومی پرنده باشد از جنس سیاه چشم و شبیه به چرغ و بیشتر پادشاهان بدان شکار کنند و باین معنی بجاے غین قاف نیز آمده است۔

شنفتن - بکسر اول بر وزن شگفتن بمعنی شنیدن باشد

وبعربی سماع گویند۔

شنقار۔ بضم اول وقاف بروزن گلزار بمعنی شنقار است که جانوری سیاه چشم شبیه بچرغ باشد وسلاطین بآن شکار فرمایند

شنگ۔ بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی شاهد شوخ وظریف وشیرین حرکات وخوب ونیک وزیبا باشد ودزد وراهزن وعیار را نیز گویند وبمعنی مکابره ومبالغه هم آمده است وخیاری باشد که برای تخم نگاه دارند ودرخت سرو را هم میگویند وخرطوم فیل را نیز گفته اند وبضم اول نام درختی ست خوش وضع وتنهٔ آن سفید وراست واملس می باشد وسر آن چتر زند وچوبش را کمانگران بکار برند وآن چوب را در خراسان بخش دش خوانند وبعضی درخت سرو را گفته اند وبکسر اول نوعی از غله باشد وآن از باقلی کوچکتر واز عدس بزرگتر است ودانهای آن در غلاف طولانی دراز متکون شود وآن غلاف را با دانه شنگ خوانند ونوعی از خیار هم هست وآن دراز وکج می باشد وگیاهی باشد که آن را با سرکه نان خورش سازند وخورند وآن را در صفاهان الاله شنگ ودر خراسان ریش بزغال خوانند وبعربی لحیة التیس واذناب الخیل گویند ونام دهی هم هست از مضافات سمرقند۔

شنگار۔ بروزن زنگار گیاهیست که بیخش سطبر وبرگش سیاه می باشد وبسرخی مایل ست واگر بیخ آن را از نان بخود برگیرند ودر آب گرم نشینند حیض را بگشاید ومعرب آن شنجار ست وبعربی شجرة الدم خوانند۔

شنگان۔ بکسر اول بروزن زندان نام ولایتی ست وجمع شنگ هم هست۔

شنگ بیز۔ بکسر بای ابجد بروزن رنگ ریز شرابی باشد که از درخت خرما حاصل شود وبه زبان پهلوی زنجبیل را گویند۔

شنگرف۔ با کاف فارسی بروزن ومعنی شنجرف باشد وآن چیزیست که از سیماب وگوگرد سازند ونقاشان ومصوران بکار برند ومعرب آن شنجرف ست وبیونانی سیریقون خوانند ونام کرمی هم هست دراز وگندم خوار که در کشت زار بهم رسد وغله را خراب کند۔

شنگرک۔ بفتح اول وسکون ثانی وثالث بروزن پنج لک نام یکی از رایان هندوستان ست که بمدد افراسیاب رفته بود وافراسیاب او را بیاری پیران ویسه فرستاد ودر وقتی که پیران بجنگ طوس بن نوذر میرفت وبمعنی اول شنگ هم هست که شوخ وظریف ودزد وراهزن وخرطوم فیل باشد وبعضی بکاف فارسی وسکون رای بی نقطه وکاف بادریسهٔ دوک را گویند وآن چوب یا چرمی باشد مدور که در گلوی دوک محکم سازند

شنگ زن۔ بزای نقطه دار ونون بمعنی دوم شنگرف باشد وآن کرمی ست که کشت وزراعت را خورد وضایع کند حرکت این لغت معلوم نبود۔

شنگل۔ بفتح اول وضم ثالث بروزن فرگل دزد وراهزن وعیار باشد ونام پادشاه هند که بمدد افراسیاب آمده بود وبفتح اول وثالث بمعنی از غله نا گویند وبمعنی دزد وراهزن هم آمده است۔

شنگله۔ بفتح اول وثالث ولام مطلق خوشه را گویند عموم از خوشهٔ خرما وانگور وگندم وجو وبمعنی ریشه باشد از ابریشم وغیره که بر سر دستار وروپاک وامثال آن دوزند وجامهٔ [illegible] زنان وجای تاپاک اصطبل را نیز گویند که آخور باشد۔

شنگلیل۔ بروزن ومعنی زنجبیل ست۔

شنگور۔ بروزن انگور بادریسهٔ خیمه را گویند وآن تختهٔ باشد مدور ودر میان سوراخ که بر سر چوب خیمه محکم سازند وچوب وچرمی را نیز گویند که بر گلوی دوک کنند۔

شنگوک۔ بروزن مفلوک بمعنی آخر شنگورست که بادریسهٔ دوک باشد وبعربی فلکه خوانند واین معنی بجای کاف اول لام هم آمده است۔

شنگول۔ بروزن مقبول بمعنی شوخ وظریف وخجسته باشد

و وزن و دهاغ زن و خرطوم فیل را نیز گفته اند۔

شنگول ۔ با واو مجهول بر وزن زنگوله بمعنی شنگول است که شوخ و ظریف و رعنا و دزد و عیار و خرطوم فیل باشد۔

شنگویز ۔ با واو و تحتانی مجهول بر وزن رنگ ریز بمعنی شنگ بیز است و آن شرابی باشد که از درخت خرما بهم رسد و بجای زای نقطه دار رای بی نقطه هم بنظر آمده است بر وزن اردشیر۔

شنگه ۔ به فتح اول و ثالث و سکون ثانی آلت تناسل را گویند و جایی و موضعی را نیز گفته اند که در آنجا سرگین و خاشاک و خاکروبه و پلیدیها انبار کنند و لته که زنان در ایام حیض بر فرج نهند۔

شنگیار ۔ بکسر اول و تحتانی بالف کشیده بر وزن کشت زار نوعی از خیار باشد و آن دراز و کج می شود۔

شنگینه ۔ به فتح اول بر وزن چرمینه چوبی باشد که شتر و گاو را بدان رانند۔

شنلک ۔ به فتح اول و لام بر وزن اندک بمعنی خوشه باشد اعم از خوشهٔ انگور یا خرما یا گندم یا جو۔

شنلوک ۔ بر وزن مغلوک با وریسهٔ دوک را گویند و آن چرم یا چوبی باشد مدور که در گلوی دوک محکم سازند و بعربی فلکه خوانند۔

شنوشه ۔ به فتح اول و ثانی بواو کشیده و شین نقطه دار مفتوح هوایی باشد که از راه دماغ به جلدی و تندی تمام بی اختیار برآید و آنرا بعربی عطسه گویند و بکسر اول هم گفته اند و با سین بی نقطه نیز درست است چه در فارسی سین و شین هم تبدیل می یابند۔

شنوفتن ۔ آلتای قرشت بر وزن سبو شکن به لغت زند و پازند بمعنی نوشتن باشد و شنوفی یعنی نویسم و شنوفید یعنی بنویسید۔

شنیف ۔ به فتح اول و ثانی بی تشدید جمیع آوازها را گویند عموما و همهمه صریر قلم و آواز فنجره و ذباب و زنبور و آواز بهایم و وحوش و طیور و مانند آن و شیههٔ اسپ را نیز گفته اند خصوصا و آنرا بعربی صهیل خوانند و بمعنی چهار شاخ دهقانان هم آمده است و آن آلتی باشد مانند پنجهٔ دست و دستهٔ دراز دارد که آن غلهٔ کوفته شده را باد دهند تا از کاه جدا شود و بمعنی نفرین و لعنت هم هست و با تشدید ثانی شیههٔ اسپ را گویند۔

شنقتی ۔ به فتح اول بر وزن دهقی گیاهی باشد که از پوست آن ریسمان سازند و بمعنی سینی هم گفته اند و آن حوانی باشد که از طلا و نقره و مس و امثال آن سازند۔

شنیدن ۔ به فتح اول بر وزن رسیدن معروف است و بعربی سماع گویند و بمعنی بوییدن و بوی کردن نیز گفته اند و بمعنی هجوم نمودن و جمعیت کردن هم آمده است۔

شنیز ۔ به فتح اول بر وزن تمیز چوب آبنوس را گویند و کمان تیراندازی را نیز گفته اند و بضم اول مخفف شونیز است که سیاه دانه باشد۔

شنیشره ۔ به فتح اول و زای فارسی بر وزن مینمره ریسمانی باشد که از پهنای کار جولاهگان زیاد آید و آنرا بافند و بهم پیچیده در گنارهای گلیم گذارند۔

بیان بست و یکم

در شین نقطه دار با واو مشتمل بر هشتاد و یک لغت

شو ۔ به فتح اول و سکون ثانی بمعنی شب است که بعربی لیل خوانند چه در فارسی بای ابجد و واو بهم تبدیل می یابند و امر بشدن هم هست یعنی بشو و بضم اول مخفف شوی است که شوهر باشد و مرادف شست که از شستن بشت همچو شست و شو۔

شوا ۔ بفتح اول و ثانی بی تشدید بالف کشیده کر را گویند یعنی کسیکه گوش او نشنود و بعربی اصم خوانند و با تشدید ثانی در عربی بریانی و بریان بزر را گویند و بکسر اول سختی و گندگی و پینهٔ پوست دست و اعضا را گویند که بسبب کار کردن بهم رسیده باشد و آبلهٔ دست و پا را نیز گفته اند که آن هم بسبب

را و دهش و کار کردن هم رسد و چرک که آن نیز بسبب کار کردن بر اندام نشیند و دلالان و دلیر خرد و کوچک را هم می گویند و شبت را نیز گویند و آن رستنی باشد مشهور نشوبت گویند ماست و دیگر طعام نیز کنند و در عربی بمعنی پنهان باشد مطلقاً اعم از گوسفند و مرغ و ماهی وغیره۔

شوات ۔ بفتح اول بر وزن حیات نام پرنده ایست از جنس مرغابی و آنرا سرخاب گویند و بعضی گفته اند شوات مرغیست بسرخی مائل و هر زمان برنگی دلونی بر آید و بعربی بوقلمون و ابو براقش خوانند و بضم اول هم آمده است ۔

شوار ۔ بفتح اول بر وزن شرار بمعنی شوات ست که نوعی از مرغابی باشد و آنرا سرخاب نیز گویند و بوقلمون راهم گفته اند و بضم اول نیز آمده است ۔

شواصرد ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و صاد بے نقطه مفتوح و رای قرشت بالف کشیده بلغت سریانی نوعی از برنجاسف ست و آنرا بعربی مسک الجن خوانند و برنجاسف گیاهیست که آنرا بوے مادران گویند ۔

شوال ۔ بفتح اول بر وزن کمال شلوار و تنبان را گویند و بمعنی کار دحل و شکفتن و حرفت و پیشه نیز آمده است و بمعنی شوات هم ست که سرخاب باشد و آن نوعی از مرغابی ست و بوقلمون را نیز شوال گویند و بتشدید ثانی در عربی نام ماه بعد از رمضان ست ۔

شوالک ۔ بفتح اول بر وزن تبارک مصغر شوال ست که سرخاب و بوقلمون باشد و عربان ابو براقش خوانند ۔

شوان ۔ بر وزن و معنی شبان ست که چوپان و نگاهدار نده گوسفند باشد ۔

شوائی ۔ بر وزن هوائی بمعنی کری و ناشنوائی باشد ۔

شوب ۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و بای ابجد دستار و مندیل را گویند و بفتح اول در عربی بمعنی در هم آمیختن و داخل شدن و یکدیگر باشد و آمیخته و اصل را نیز گویند

شوبست ۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و بای ابجد مفتوح و سین بی نقطه و فوقانی زده افسون را گویند و بمعنی علاج هم ست و بابای فارسی نیز درست ست و باین معنی بجای بای ابجد نون هم آمده است ۔

شوخ ۔ بضم اول و سکون ثانی و خای نقطه دار چرکی باشد که بر بدن و جامه نشیند و بعربی وسخ گویند و چرک و ریم زخم را هم گفته اند و با ثانی مجهول بمعنی بیباک و دلیر و فضول و بے حیا و بے شرم و دزد و راهزن باشد و درختی را نیز گویند که چون یک شاخ آنرا ببرند چندین شاخ دیگر بر آرد و پوست دست و اعضا که بسبب کار کردن سخت شده و پینه بسته باشد ۔

شوخط ۔ بفتح اول و خاے نقطه دار و سکون ثانی و طای بے نقطه بمعنی خوشه باشد عموماً اعم از خوشهٔ انگور و خرما و گندم و خوشهٔ ارزن را گویند خصوصاً ۔

شوخگن ۔ با اول مضموم بثانی و ثالث زده و کسر کاف فارسی و سکون نون بمعنی چرکن باشد ۔

شوخگین ۔ با کاف فارسی بر وزن پوستین بمعنی شوخگن است که چرکن باشد ۔

شوخیدن ۔ بر وزن پوشیدن بمعنی چرکن شدن باشد ۔

شود ۔ بضم اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی شد و رفت و گذشت و موچهٔ کوچک را نیز گویند و بکسر اول و ثانی شبت را گویند و آن رستنی باشد معروف که در ماست کنند و در کوکو و طعام نیز ۔

شودانیق ۔ بضم اول و دال بالف کشیده و نون بتحتانی رسیده و قاف زده معرب سودانیات ست و آن مرغی باشد که درخت را بمنقار سوراخ کند ۔

شودن ۔ بر وزن بودن بمعنی شدن باشد ۔

شور ۔ بضم اول و ثانی مجهول بر وزن مور طعمے و لذتے باشد معروف و آشوب و غوغا و فریاد را گویند و شوم و نحس و نامبارک را نیز گفته اند و بمعنی سعی و کوشش هم هست

و ماهی رومی را نیز گویند که نغیر باشد و بمعنی ورزش و کارے را خوب ورزیدن هم هست و برهم خوردن و برهم زدن و بهم آمیخته را نیز گفته اند و بعربی مالج خوانند و شستن و پاکیزه ساختن آب باشد و شوریدن و شورش مصدر آنست و بفتح اول و ثانی بزبان زند و پازند بمعنی سیر ست که در برابر گرسنه باشد۔

شوربا۔ بضم اول و بای فارسی بالف کشیده چاروا را گویند از اسپ و استر و خر الاغ که در وقت راه رفتن سر پاهای او از هم دور باشد و قاب پا باهم رسد و سائیده شود و بعضے گویند چاروائے که زانوهایش بهنگام رفتن بهم بساید۔

شورباج۔ با جیم ساکن معرب شوربا ست که آب گوشت پخته باشد۔

شورسلح۔ بمعنی سلح شور ست که ورزیدن سلاح جنگ باشد بکار فرمودن یعنی چگونه بکار باید فرمود و کسی را نیز گفته اند که مستعد قتال و جدال باشد و مقدمة الجیش را نیز گویند یعنے جمعی که جنگ را بهم رسانند و ترکی شرباشا این خوانند۔

شورش۔ بکسر ثالث بمعنی شوریدن ست یعنی شور و غوغا کردن و در هم آمیختن و برهم زدن و برهم خوردن۔

شورم۔ با میم و حرکت مجهول بمعنی کوه باشد و بعربی جبل خوانند۔

شور و مور۔ بروزن کور و مور این لغت از اتباع ست و بمعنی شوم و ضعیف باشد چه شور بمعنی شوم و نحس و نامبارک و سور بمعنی حقیر و ضعیف ست و هرگاه خواهند کسی یا چیزے را بزبونی و ناتوانی و حقارت وا نمایند گویند شور و مور ست و بمعنی شور و غوغا و آشوب نیز آمده است و بحذف واو عطف که شور مور باشد مورچهاے خرد و کوچک را گویند۔

شوره۔ بفتح اول و ثالث بمعنی خجلت و خجالت باشد و بضم اول زمین نمناک و خاک شور و شوره که از ان باروت سازند و بعربی ملح الدباغین گویند و معرب آن شورج است۔

شوره گز۔ بفتح کاف فارسی و سکون زای نقطه دار نوعی از درخت گز باشد۔

شوریز۔ بفتح اول بروزن نوخیز مزارع و زراعت کننده را گویند و بضم اول و ثانی مجهول هم باین معنی و هم بمعنی زمینے که بجهت زراعت کردن مستعد کرده باشند و نام وادیی هم

شوش۔ بفتح اول و سکون ثانی و شین ترشی شاخهای درخت انگور را گویند و بعربی قضبان بضم قاف خوانند و بضم اول نام شهریست در خوزستان که شوشتر باشد۔

شوشتر۔ با شین نقطه دار بروزن خوبتر نام شهریست در خوزستان۔

شوشک۔ بروزن موشک طنبور و رباب چهار تار را گویند و بمعنی تیهو نیز آمده است و آن مرغیست کوچکتر از کبک۔

شوشمیر۔ با میم بروزن موش گیر بمعنی سیل باشد و بعربی قافله صغار و خیر ابوا خوانند۔

شوشو۔ بضم هر دو شین و سکون هر دو واو بمعنی گاورس و ارزن باشد۔

شوشه۔ بروزن خوشه شمشه و شبیکه طلا و نقره و امثال آن را گویند و آن جسد گداخته باشد که در ناوچه آهنین ریزند و هر چیز طولانی و کوتاه را نیز گویند مانند لوح مزار و محراب مسجد و تخته حمام و امثال آن و نشان و علامتی را نیز گویند که بر سر قبر شهدا برپاے کنند و ریزه هر چیز را نیز گفته اند و هر پشته و بلندی را گویند عموماً و پشته ریگ و خاشاک را خصوصاً۔

شوغ۔ بروزن دوغ پینه و آبله را گویند که بر سر دست و پا بسبب کار کردن و راه رفتن بهم رسد و چرکے که بر بدن و جامه نشیند و بمعنی شوخ هم آمده که بے شرم و بیحیا و بیباک باشد۔

شوغا۔ بفتح اول بروزن غوغا حصار و محوطه را گویند که شبها گاوان و گوسفندان و چارپایان دیگر در انجا باشند۔

شوغار۔ بفتح اول بروزن شبکار بمعنی شوغاست

کجای خوابیدن چہارپایان باشد در شب و بضم اول
زاغ سفید را گویند۔

شوغاره۔ بفتح اول بروزن انگاره بمعنی شوغارست
کہ جای خوابیدن گوسفندان باشد در شب۔

شوغاه۔ بفتح اول بروزن خرگاه بمعنی شوغارست کہ
جای خوابیدن چہارپایان باشد در شب و در اصل این لغت
شبگاه بوده و چون در کلام فارسی بای ابجد بواو و کاف
فارسی بغین تبدیل می یابد شبگاه شوغاه شده۔

شوغہ۔ بضم اول و فتح ثالث پینہ و آبلہ باشد کہ از بسیاری
کار کردن بر دست و بدن آدمی و حیوانات دیگر بہم رسد۔

شوک۔ بضم اول و سکون ثانی و کاف بلغت ژند و پاژند
بمعنی بازارست کہ عربان سوق گویند۔

شوگا۔ با کاف فارسی بروزن غوغا بمعنی شوغاست کہ
جای خوابیدن چہارپایان باشد در شب۔

شوگاه۔ با کاف فارسی بروزن و معنی شوغاه است کہ محوطہ
باشد بجہت شب خوابیدن چہارپایان۔

شوکران۔ بفتح اول و کاف بروزن نوکران گیاہی است
دوائی کہ خوردن بیخ آن جنون آورد و بعضی گویند تخمیست
کوہی و آزادورس گویند و در تحفہ است کہ از ولایت یزد دست
بشود و آزادورس تحفہ میگویند شوکران تخم آنست و آنرا
بعربی طلما خوانند۔

شوگل۔ بضم اول و ثانی مجہول و کاف بروزن نوفل
بادریسہ دوک باشد و آن چوب یا چرمی ست مدور کہ در
گلوی دوک محکم سازند و بجای لام کاف نیز بنظر آمده است
کہ شوکک باشد۔

شوکہ۔ بضم اول و فتح کاف ناوچہ آہنی باشد کہ زر و سیم
گداختہ را در آن ریزند تا شوشہ شود۔

شول۔ با ثانی مجہول بروزن غول بمعنی دیده و دانستہ
باشد کہ از دیدن و دانستن ست و امر باین معنی ہم ہست
یعنی ببین و بدان و نام طایفہ ہم ہست مثل کرد و لر و امر
بشولیدن ہم ہست کہ از پریشان کردن باشد یعنی پریشان
کن و متفرق ساز۔

شولان۔ بفتح اول بروزن جولان بمعنی کمند باشد و
آن ریسمانیست بلند۔

شولک۔ با ثانی مجہول بروزن کوچک اسپ چابک و تند
و تیز رفتار را گویند و نام مرکب اسفندیار ہم بوده است و بمعنی
بادریسہ دوک نیز ہست و آن چرم یا چوب گردی ست کہ در گلوی
دوک محکم سازند۔

شولمن۔ بضم اول و ثانی مجہول و لام و میم بروزن گلشن
بلغت ژند و پاژند بمعنی دوزخ باشد کہ در برابر بہشت ست۔

شولہ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی بمعنی سرگین دان
و جای و موضعیست در کوچہا کہ خاکروبہ و خلاشہ و پلیدیہا در آن
ریزند و جائی را نیز گویند کہ گرمابہ بانان سرگین در آنجا خشک
سازند و نام یکی از منازل قمر ہم ہست و بمعنی تخت جامہ یعنی
یک توپ پارچہ باشد و تیر شہاب را نیز گویند و آن روشنائی
باشد کہ شبہا در جانب آسمان از طرفی بطرف دیگر رود۔

شولی۔ با اول بثانی رسیده و ثالث بتحتانی کشیده نوعی
از رامندی و شہری باشد کہ مردم فارس خوانند۔

شولیدن۔ بروزن ژولیدن بمعنی درہم شدن و
پریشان گشتن و متحیر و حیران و پریشان خاطر گشتن و
درمانده گردیدن باشد۔

شولیده۔ بروزن ژولیده بمعنی پریشان شده و درہم
گشتہ و حیران گردیده باشد۔

شومارمند۔ بروزن طوماربند بمعنی گریہ و نوحہ و گریہ و
نوحہ کننده باشد بلغت ژند و پاژند۔

شومرز۔ بضم اول و کسر میم و سکون زای ہوز زمینی را
گویند کہ بجہت زراعت کردن آماده و مستعد ساختہ باشند

شومن۔ بضم اول و فتح ثالث بروزن سوزن بزبان

ابرو باشد یعنی پیشانی باشد و بعربی ناصیه خوانند و بکسر سیم هم گفته اند.

شومیز - با ثانی بواو رسیده و ثالث بتحتانی کشیده و بزای نقطه دار زده بمعنی شوم است و آن زمینی باشد که بجهت زراعت کردن مستعد و آماده کرده باشند و بمعنی شیار هم آمده است چنانکه گویند زمین شومیز کرده یعنی زمین شیار کرده و بجای زای نقطه دار رای بی نقطه هم بنظر آمده است و بر وزن مهمیز که بفتح اول باشد زراع و زراعت کننده و برزگر را گویند.

شومیزیدن - بر وزن سوچیدن بمعنی شیار کردن و زراعت نمودن باشد.

شوند - بفتح اول و ثانی و سکون نون و دال ابجد بمعنی باعث و سبب و ماده هر چیز باشد.

شوندا - بفتح اول و ثانی و دال بالف کشیده شوندا و شوندمه را گویند.

شوندان - بر وزن قلمدان جمع شوند است که اسباب و مواد و بواعث باشد یعنی سببها و ماده ها و باعثها.

شونست - بضم اول و کسر ثالث و سکون سین بی نقطه و فوقانی بمعنی افسون و علاج باشد.

شونیز - با اول بثانی رسیده و ثالث بتحتانی کشیده و بزای نقطه دار زده سیاه دانه را گویند و بعربی حبة السودا خوانند و آن تخمی باشد که بر روی خمیر نان پاشند و بمعنی شیار کرده و برزگر و مزارعت کننده را نیز گفته اند.

شونیزیه - بفتح اول و تحتانی آخر نام [illegible] است.

شوه - بفتح اول و ثانی و ظهور ها بر وزن نوه و بمعنی شبه است و آن سنگی باشد سیاه و سبک و [illegible] بمعنی سبب و باعث و ماده باشد.

شومی - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی معروف است که پیراهن است و بعربی قمیص گویند و بضم اول و ثانی و تحتانی مجهول شوبا و آبادی را گویند که بر روی پا چین کرده باشند مانند

بضم اول و سکون ثانی و تحتانی بمعنی شوهر باشد و بمعنی شستن و امر بشستن هم هست و بکسر اول و ثانی شبت را گویند و آن رستنی باشد که آنرا ریزه کنند و در طعام و ماست ریزند و دانه و دالان خرد و کوچک ما نیز گفته اند.

شویست - بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بسین بی نقطه و فوقانی زده بمعنی پراگندگی و پریشانی باشد.

شویلا - بضم اول و ثانی بتحتانی رسیده و لام بالف کشیده بلغت سریانی گیاهیست که آنرا بوی مادران گویند و بعربی ... خوانند.

شوی مال - بر وزن گوشمال شیئی را گویند که آن را و آتش بر تار جامه گرمی باشد مانند بالا.

بیان بیست و دوم

در شین نقطه دار با ها مشتمل بر چهل و شش لغت و کنایت

شه - بفتح اول و سکون ثانی مخفف شاه است که پادشاه و خداوند و بزرگ باشد و داماد را نیز گویند و سیر و زن مقابل آن را هم گفته اند و بمعنی منع هم آمده است که در برابر رخصت و رضاست و کشت کردن شاه شطرنج باشد یعنی مهره را در جای بگذارند که شاه حریف لاعلاج از جای خود برخیزد یا علاج برخاستن کند و هر چیز را نیز گویند که در بزرگی و خوبی بحسب صورت و سیرت از امثال خود بزرگتر و ممتاز باشد همچو شهسوار و شهباز و شهپر و امثال آن و بضم اول کلمه ایست که در محل کراهت و نفرت گویند.

شهاب - بر وزن شراب مخفف شاه آب است و آن آب سرخی باشد که مرتبه اول از گل کاجیره گیرند و در عربی شیری باشد از گوسفند یا گاو که با آب آمیخته باشد و بکسر اول هم درست است. بعربی کوکب ستاره و شعله کشیدن آتش را گویند و شهب جمع آنست.

شهادت سربسته - گواهی و شهادتی را گویند که در آن

شک و ریب و ساختگی و غرض نباشد و از روی راستی و اخلاص باشد۔

شہباز ۔ بابای ابجد بروزن پرواز جانوریست شکاری که بجثه از باز بزرگتر و بگیرائی کمتر می‌باشد و باز بزرگ را نیز گویند۔

شه بالا ۔ بالام الف بمعنی شاه بالاست یعنی داماد بالا چه شه بمعنی داماد هم هست و آن شخصی ست که به قد و بالا و سن و سال با کسیکه او را کدخدا می‌کنند برابر می‌باشد و او نیز مانند داماد آراسته کرده با داماد بخانهٔ عروس می‌برند و ساق دوش می‌گویند۔

شه باله ۔ بروزن ده ساله بمعنی شه بالاست که همدوش داماد باشد۔

شه پر ۔ بابای فارسی بروزن کفتر پر اولین بال جانوران پرنده را گویند۔

شه تار ۔ بروزن رفتار اولین تار و تار بم و تار گنده را گویند که در سازها بندند۔

شه جان ۔ بروزن مرجان مخفف شاه جان ست که نام و لقب مرو باشد و آن شهریست مشهور در خراسان۔

شهد ۔ بروزن عهد بمعنی انگبین ست و بعربی عسل گویند۔

شه دانه ۔ مخفف شاهدانه هست که تخم بنگ باشد و معرب آن شهدانج ست۔

شه دو پاس ۔ بابای فارسی بالف کشیده اشاره بحضرت رسالت پناه است صلوات الله علیه و آله که شفاعت گناهگاران را تا دو پاس از روز می‌کند و کنایه از آفتاب هم هست و کنایه از آدم علیه السلام باشد چه او تا دو پاس وز که پانصد سال باشد در بهشت بود و یک روز بهشت هزار سال دنیاست و کنایه از دل هم هست که بعربی قلب خوانند۔

شهر آرای ۔ بروزن بزم آرای بمعنی زیب و زینت و آئین بستن شهر باشد و کسی را نیز گویند که شهر را آئین بندد و دامر باین معنی هم هست۔

شہر آزادیه ۔ نام شہریست که اردشیر بن شیرویه پادشاه آنجا را از هرداد و گشت و آن شهر را منصرف گشت و شهر آزاد نیز بنظر آمده است۔

شہر روا ۔ زر و سیم رائج و سره را گویند۔

شہر زور ۔ بضم زای نقطه دار و سکون واو و رای بی نقطه نام شہریست نزدیک بشہر بابل۔

شہر سبز ۔ بفتح سین بی نقطه و سکون بای ابجد و زای نقطه دار نام شہریست در حوالی سمرقند و به کش بفتح کاف و سکون شین قرشت اشتهار دارد۔

شہرستان ۔ باتای قرشت بروزن نرگسدان حصاری را گویند که بر دور شهر بزرگ بکشند۔

شہر ناز ۔ بانون بالف کشیده و بزای نقطه دار زده نام خواهر جمشید ست که با خواهر دیگرش ارنواز در حبالهٔ ضحاک بودند و بعد از کشته شدن ضحاک هر دو بفریدون منتقل شدند۔

شہروا ۔ باواو بروزن کربلا گویند یکی از پادشاهان ظالم طبیعت زر قلب ناسره زده و آنرا شهروا نام کرده و بنا بر شدت و تندی خوی در ملک خود رائج گردانید و در غیر ملک و بهیچ نه گرفتند۔

شہرود ۔ بروزن مقصود بهر نهر و رودخانهٔ بزرگ را گویند عموماً و نام رودخانه ایست در عراق خصوصاً و نام شہریست در ملک عراق که خسرو پرویز بر لب رودخانهٔ شهرود بنا کرده بود و بنام آن رودخانه موسوم ساخته و نام سازیست مانند موسیقار که رومیان در بزم و رزم نوازند و نام صوتی نیز هست و تار گنده و تار بم را نیز گویند که در بعضی از سازها بندند۔

شہروز ۔ بزای نقطه دار بروزن و معنی شهرود ست که رودخانهٔ بزرگ و شهر خسرو پرویز و ساز رومیان و غیره باشد۔

شہروزه ۔ باواو مجهول بروزن هر روزه گدائی را گویند که هر روز بر در خانه یکی از محلات شهر و کوچه دریوزه

گردد و گدائی کند۔

شهریار ۔ بایای الف کشیده و برای قرشت زده پادشاهی را گویند که از همه پادشاهان عصر خود بزرگتر باشد و کلان تر و بزرگ شهر را هم مے گویند۔

شهریده ۔ بروزن فهمیده بمعنی پراگنده و پریشان شده و از هم پاشیده و پیچ و پهن گردیده باشد۔

شهریر ۔ بروزن تقریر بمعنی شهریورست که ماه ششم شمسی باشد و نام روز چهارم ست از هرماه شمسی۔

شهریور ۔ با واو بروزن برزگر نام ماه ششم باشد از سال شمسی و آن بودن آفتاب ست در برج سنبله و نام فرشته ایست موکل بر آتش و موکل بر جمیع فلزات و تدبیر امور و مصالح ماه شهریور و روز شهریور که روز چهارم ست از هرماه شمسی بدو تعلق دارد و درین روز مغان جشن کنند و عید سازند بنابر قاعدهٔ کلیه که نزد ایشان معتبرست که چون نام روز با نام ماه موافق آید عید باید کرد و بسبب آنکه درین روز تولد اراب واقع شده بود جشن سازند و عید کنند۔

شهریورگان ۔ با کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده نام روز چهارم ست از هرماه شمسی که شهریور ماه باشد و درین روز مغان جشن سازند و عید کنند۔

شهزور ۔ بزای نقطه دار بروزن مخمور مخفف شهرزورست و آن شهرے باشد نزدیک به بابل و بجای رای قرشت دال هم بنظر آمده است که بروزن افزود باشد۔

شهلا ۔ بفتح اول و سکون ثانی و لام الف چشم سیاهی را گویند که مائل بسرخی باشد و فریبندگی داشته باشد۔

شهلان ۔ با لام بروزن مرجان نام کوهیست از کوههای عالم و بعضے گویند نام ولایتے ست و بعضی دیگر گویند نام جائی و مقامی ست نزدیک بکوه الوند۔

شهلنگ ۔ بروزن خرچنگ ریسمان طناب را گویند و آن شخصے ست که ریسمان و طناب خیمه و امثال آن مے تابد و بعربی لواف گویند۔

شهله ۔ بفتح اول و ثالث گوشت بسیار چرب را گویند۔

شهلیده ۔ با لام بروزن فهمیده بمعنی شهریده است که پراگنده و پریشان شده و از هم پاشیده و پیچ و پهن گشته باشد۔

شهنای ۔ مخفف شاه نای ست که سرنا باشد و آنرا سورنای نیز گویند۔

شهند ۔ بروزن سمند یعنے بهبودی و نیکی باشد۔

شهنشاه ۔ باشین نقطه دار بروزن قدمگاه پادشاهی را گویند که از همه پادشاهان زمان خود بزرگتر باشد۔

شهنشاه فلک ۔ کنایه از خورشید جهانگیرست۔

شهنشه ۔ مخفف شهنشاه است که پادشاهے باشد از همه پادشاهان عصر خود بزرگتر۔

شه نگار ۔ بروزن زرنگار کنایه از غریب دغای عظیم الشان

شهنگانه ۔ بروزن صنمخانه زاله و تگرگ را گویند۔

شه نیمروز ۔ کنایه از آدم صفی علیه السلام است چه او تا نیم روز در بهشت بود که پانصد سال باشد و هر یک روز بهشت هزار سال دنیاست و حضرت رسالت صلوات الله علیه و آله را نیز گویند زیرا که او تا نیمروز شفاعت امتان گناهگاران خواهد کرد و رستم را هم مے گویند بسبب آنکه سیستان را نیمروز خوانند و کنایه از دل آدمی هم هست و بعربی قلب گویند و آفتاب جهانتاب را هم گفته اند۔

شهوار ۔ بروزن رهوار مخفف شاهوارست که هر چیز لائق و سزاوار پادشاهان باشد۔

شهه ۔ بکسر اول و فتح ثانی مخفف شیهه است که صدای اسپ باشد و بعربی صهیل خوانند۔

شهی ۔ بروزن صفی بمعنی پادشاهی و دامادی است چه داماد را نیز شه گویند و هر چیز شیرین باشد عموماً و حلوای که از نشاسته و تخم مرغ پزند خصوصاً و بمعنی خوش و خرم نیز آمده است۔

شهمین - بروزن زرمین نام شهر زنگان ست معرب آن زنجان باشد گویند آن شهر را اردشیر بابکان بنا کرده است -

بیان بست و سوم

در شین نقطه دار با یای حطی مشتمل بر یکصد و هفده لغت و کنایت

شیار - بکسر اول بروزن خیار زمینی را گویند که بجهت زراعت کردن با گاو آهن شگافته باشند و بمعنی زراعت هم آمده است و بفتح اول نیز گفته اند -

شیاریدن - بروزن نشانیدن مصدر شیارست بمعنی شیار کردن و زمین را شگافتن و راندن بجهت زراعت و شدیاریدن هم می گویند و بمعنی زراعت کردن هم آمده است -

شیان - بکسر اول بروزن میان جزا و پاداش و مکافات نیکی و بدی هر دو باشد و نام دارو نیز هم هست که آنرا خون سیاوشان گویند و بعربی دم الاخوین خوانند و بفتح اول هم بمعنی اول آمده است -

شیانی - بکسر اول بروزن نهانی درم و دینار ده هفت را گویند و آن زری بوده رایج که در قدیم در خراسان میزده اند -

شیب - بکسر اول و سکون ثانی مجهول و بای ابجد معروف است که در مقابل بالا باشد و زمینی را نیز گویند که باران بران بارید و مردم و حیوانات بر بالای آن تردد و آمد و شد بسیار کرده باشند و بعد از آن آفتاب خورده و خشک شده باشد چنانکه تردد بران دشوار بود و دنبالهٔ تازیانه را نیز گویند که رشتهٔ تازیانه باشد و بمعنی آشفته و مدهوش و سرگشته و بیخبر و متحیر و شتاب زده هم آمده است و گریه و نوحه را گویند که از نهایت اندوه باشد و کون را هم گویند بزبان عربی دبر خوانند و با ثانی معروف نیز گفته اند و با طیب قافیه کرده اند -

شیبا - بروزن زیبا مار افعی را گویند -

شیبان - بکسر اول بروزن بیجان بمعنی آمیخته و برهم زده و درهم کرده باشد و بمعنی لرزان هم گفته اند -

شیبانیدن - بروزن بیجانیدن یعنی آرد گندم و امثال آنرا در آب و غیره آمیختن و برهم زدن و بمعنی لرزانیدن هم آمده است -

شیب پالا - با بای فارسی بالف کشیده و لام الف بمعنی ترشی پالا باشد و آن ظرفیست که مانند کفگیر سوراخها دارد و بران چیزها صاف کنند -

شیبد - بروزن بی بد یعنی برهم زده شود و بلرزد -

شیب بابا - بکسر ثالث و فتح بای ابجد و لام الف کنایه از دنیاست که عالم کون و فساد باشد -

شیبم - بروزن بی غم یعنی برهم زده و آمیخته گردم و لرزان شوم -

شیبنده - بروزن زیبنده بمعنی آمیخته و برهم زده و لرزان باشد -

شیب و بالا - کنایه از زمین و آسمان ست و کنایه از راست و دروغ و گرم و سرد هم هست و داد و ستد و امر را نیز گویند از راه دیگر -

شیب و تیب - با فوقانی بتحتانی رسیده و با بای ابجد زده این لغت از اتباع ست و بمعنی سرگشته و مدهوش و شتاب زده باشد -

شیبور - بکسر اول با بای فارسی بروزن بی نور نفیر را گویند که برادر کوچک کرناست و آنرا نای رومی نیز خوانند و بفتح اول هم گفته اند و با بای ابجد نیز درست ست -

شیبوی - با تحتانی در آخر و حرکت مجهول بمعنی شبگیری ست که آواز پای باشد که در شب آهسته براه روند و صدای که در خواب آهسته از مردم بر می آید -

شیتره - بفتح اول و فوقانی بروزن میسره دانیست که آنرا بیونانی سرخیوس و لبذیون خوانند و معرب آن شیطرج است گویند که اگر آنرا از سر باد بیزند درد دندان را ساکن سازد و بجای های هوز کاف هم بنظر آمده است و بعربی بسواک الراعی خوانند

[illegible] بکسر اول و سکون ثانی و هاے بی نقطه درسته را گویند و
[illegible] ترکی ست مشهور به درسته ترکی.
شینج نخری — بکسر خاے نقطه دار و فتح نون شیطان
لعین را گویند.
شید — بکسر اول و سکون ثانی مجهول و دال بمعنی نور باشد
مطلقاً که آن روشنائی معنوی ست و هر چیز بسیار روشن را
نیز گویند و بعربی کثیر الشعاع خوانند و یکی از نامهای عنایت
و چشمۀ آفتاب را هم گویند و نام پسر افراسیاب نیز بوده
که او را پشنگ خوانند و بفتح اول زرق و سالوسے و
ساختگی باشد.
شیدا — بفتح اول بروزن پیدا بمعنی دیوانه و لایعقل باشد.
شیداب — بکسر اول بروزن تیزاب نام حکیمے بوده واو
خاک را الٰه میدانسته و دیگران آتش را.
شیداسپهبد — بمعنی روان بخش ست که بعربی
روح القدس خوانند.
شیدان — بکسر اول بروزن نیلان خوان طعام و نعمت
را گویند.
شید آهرمن — بکسر اول ترجمۀ نور شیطان ست چه شید
بمعنی نور باشد و آهرمن شیطان را گویند و کنایه از خیالات
زشت و تخیلات باطل بود.
شیدزنگ — با راے قرشت بروزن تیز پنگ نام پهلوانی
بوده در نهایت فضل و دانش و او طبع را واجب الوجود
میدانسته چه هیچ چیز خالی از و نیست.
شیدوش — با ثانی مجهول بروزن بیهوش نام پسر گودرز ست
و گیو برادر او بود.
شیده — بکسر اول و سکون ثانی مجهول و فتح دال بمعنی
شید است که هر چیز روشن و نام آفتاب و نام پسر افراسیاب
باشد گویند چون او بغایت حسن و جمال داشت پدرش
بشیده ملقب گردانید و کیخسرو بن سیاوخش که خواهرزاده او بود

روزے با او کشتی می گرفت چنانکه بعد ازین مذکور شود.
[illegible] نام یکی از شاگردان سنمارست که بهشت بهرام گور بطور نگرو سه دیر
ساخت و بعضی گویند نام حکیمے بود که بهشت بهرام هفت عمارت
فرموده ساخته که به هفت منظر مشهورست و شهر آمل ایجاد کرده.
شیذر — با ثانی مجهول و ذال نقطه دار بروزن دیگر یکی از
نامهاے خداست جل جلاله.
شیذیر — بکسر اول و ذال نقطه دار بروزن زنگیر بمعنی
شیذرست که یکی از اسماے الٰهی باشد.
شیر — بکسر اول و سکون ثانی مجهول و راے قرشت
جانوریست معروف و بعربی اسد گویند و نام یکی از دوازده
برج فلک هم هست و با ثانی معروف نیز معروف ست و آن
چیزے باشد سفید و روان که از پستان ماده حیوانات برآید
و از آن پنیر و ماست بندند.
شیرابه — با اول بثانی رسیده و ثالث بالف کشیده و فتح باے
ابجد خشخاش را گویند و بعضے شیرۀ خشخاش را گفته اند.
شیراز — دو معنی دارد اول نام شهریست مشهور و معروف
در فارس گویند عمرو لیث آن را تعمیر کرده دوم آنکه شبت ایزد
کنند و با ماست بیامیزند و قدرے سیر بران ریزند بعضے و مشکے
پالیزے اندازند و چند روز بگذارند تا ترش گردد و بعد از آن با نان
بخورند و بعضے گویند بمعنی دوم عربی ست و بمعنی ریچال هم
بنظر آمده است که مرباے دوشابی باشد.
شیر البشر — کنایه از حضرت رسالت صلوات الله علیه
و آله است.
شیران پولاد خاے — بکسر نون کنایه از مردمان دلیر و
شجاع و بهادر باشد و کنایه از اسپ پرزور هم هست.
شیرانداز — با ثانی معروف بروزن زیرانداز
پستانے را گویند که پر از شیر باشد و از آن قطره قطره شیر بچکد
و با ثانی مجهول کنایه از مردم دلیر و شجاع و بهادر باشد.
شیراوژن — با واو و زاے فارسی بروزن [illegible] بمعنی شیرافکن است.

که کنایه از مردم شجاع و مردانه باشد و نام شخصی هم بوده است۔

شیربا - با ثانی معروف و بای ابجد بالف کشیده شیربرنج را گویند و آن شله مانندیست که از برنج و شیر گوسفند یا گاو پزند و بعضی گویند شیربا شیریست که آنرا مایه زنند تا چون جغرات بسته گردد و بعد از آن میوهای خشک دران ریزند و بعد از آن خورند و دوغ را نیز گویند و آن ماستی باشد که دران شیر گوسفند و گاو ریزند و آنرا بعربی شیراز خوانند۔

شیربخشیر - بفتح بای ابجد و سکون خای نقطه دار و شین قرشت بتحتانی کشیده و برای بی نقطه زده نام خیست دوائی و آن را از هندوستان آورند طبیعت آن گرم و خشک ست۔

شیربها - قیمت و بهای شیرست و چیزی را نیز گویند از قماش و جواهر و زر و سیم که در هنگام دامادی و کدخدائی بخانه عروس بفرستند۔

شیرج - بروزن ایرج معرب شیره است که روغن کنجد باشد و بعربی دهن الحل خوانند با حای بی نقطه۔

شیرجامه - بروزن زیرجامه پستان زنان و حیوانات دیگر باشد و کاسه و پیاله را نیز گویند که شیر دران کنند۔

شیرخام خوردن - کنایه از غفلت کردن و خام طبعی باشد۔

شیرخشک - بضم خا و سکون شین نقطه دار و کاف شیرخشت را گویند و آن شبنم مانندیست که در خراسان بر توجی از درخت بید نشیند۔

شیرداغ - با ثانی مجهول بروزن سیرداغ جامه پیش باز آستین کوتاه را گویند۔

شیردل - با ثانی مجهول کنایه از مردم دلیر و شجاع باشد۔

شیرزا - بروزن میرزا دوائیست که آنرا بوزیدان گویند خوردن آن شیر را زیاده کند و تن را فربه سازد اگر با برنج حلوا پزند و خورند۔

شیرزج - بفتح زای نقطه دار و سکون جیم شیرخفاش را گویند که مرغ عیسی باشد و بفارسی شیره خوانند و گویند هیچ مرغی شیر ندارد الا الخفاش و شیر مرغ کرسته گویند همین است گرم و خشک بود و سنگ مثانه را بریزاند اگر بخورند و تاخنه چشم را ببرد اگر در چشم کشند۔

شیرزده - بفتح زای نقطه دار و دال بی نقطه طفلی را گویند که در ایام شیرخوارگی شیر کم خورده باشد و بدان سبب ضعیف باشد۔

شیرزق - بفتح رابع و سکون قاف بمعنی شیرزج ست که شیرخفاش باشد گویند هیچ مرغی شیر ندارد الا الخفاش۔

شیرزنه - بفتح رابع و نون چوبی را گویند که بدان ماست را بشورانند و برهم زنند تا مسکه از دوغ جدا شود۔

شیرزه - بفتح زای نقطه دار بمعنی زور و قوت و قدرت باشد۔

شیرسپهر - کنایه از برج اسد ست و آن از جمله دوازده برج فلک باشد۔

شیرسوار - کنایه از آفتاب عالم گردست باعتبار اینکه برج اسد خانه اوست۔

شیرشادروان - صورت شیری را گویند که در سایبانها و سراپرده ها نقش کنند۔

شیرشرزه - شیر برهنه دندان و خشمگین و قهرناک را گویند و کنایه از حضرت امیر علیه السّلام هم هست۔

شیرشرزه غاب - با غین بالف کشیده و بای ابجد زده کنایه از شاه مردان و شیر یزدان علی بن ابی طالب علیه السّلام ست۔

شیرشنجرف گون - با ثانی معروف کنایه از شراب لعلی انگوری است۔

شیرطاقی[1] - با ثانی مجهول کنایه از مردم صاحب غرور و بیدل باشد۔

[1] لفظ شیرطاقی در فرهنگ رشیدی بمعنی بیدل و متکبر بودن آورده و بدین بیت نجیب جرباذقانی تمسک نموده بیت

[illegible] و غوزانی ترسی شونیده و زنگار کرده اسد نهاده و طبع پلنگ
بر مطابق است منقول صاحب بهار عجم و خان آرزو نیز در سراج اللغة
بمعنی متغزّل و بیدل گفته و آنچه در برهان بمعنی صاحب غرور و بیدل
واقع شده در هیچ یکی از کتب لغت نیست و با کتب مذکوره منافاتی دارد
چنانکه از ما سبق ظاهر است والله اعلم بالصواب ۱۲

شیر گردون ـ کنایه از برج اسد است و آن از جملهٔ بروج فلک باشد۔

شیرک کردن ـ بیای مجهول کنایه از دل دادن و دلیر کردن و مستولی گردانیدن باشد کسی را۔

شیر گنجشک ـ پرنده‌ایست بزرگ و در مدوّر و مردار خوار کرا او را کاک غوز نیز گویند بفتح واو۔

شیر گیا ـ گیاهیست که چون آن را بشکنند از آن شیر سفیدی مانند شیر بر آید و در جنها بجای بکار برند۔

شیرگیر ـ با کاف فارسی بتحتانی رسیده و رای بی نقطه زده مردم نیم مست را گویند و گاهی مردم مست را هم می گویند و نام روز بیست و هشتم باشد از ماههای ملکی۔

شیرگیری ـ با کاف فارسی و رای قرشت هر دو بتحتانی رسیده و بمعنی شیرگیر است که مردم نیم مست و مست و نام روز بیست و هشتم از ماههای ملکی باشد۔

شیر لعاب ـ کنایه از عسل است که شهد و انگبین باشد۔

شیر ماهی ـ نوعی از ماهی سفید فلوس دار باشد و بوزن یک من تبریزی می شود و گوشت بسیار لذیذی دارد۔

شیر مرد ـ با میم بوزن نیم سرد کنایه از مردم دلیر و شجاع باشد و در باب سلوک شخصی را گویند که سرد و گرم مجاهدات در راه عالم ملکوت و جبروت کشیده و تلخ و ترش ریاضات در مسافرت عالم لاهوت چشیده و از حظ نفس فارغ شده و بذکر خدا مانوس گشته و از بالا تا بذات یافته و از نعیم هر دو جهان نفرت گرفته باشد۔

شیر مردان ـ کنایه از مردان شجاع و دلیر و نادر باشد و سالکان طریق حق را نیز گفته اند ۱۲

شیر مرغ ـ بسکون ثالث مرغ سپیده را گویند که شب پره باشد چه گویند او مے زاید و بچه خود را شیر مے دهد و بکسر ثالث کنایه از محال باشد و با جان آدم مرادف است چنانکه مے گویند شیر مرغ و جان آدم۔

شیر مرغزار فلک ـ یعنی شیر گردون است که کنایه از برج اسد باشد۔

شیر مکس ـ بیای مجهول و فتح میم و کاف فارسی و سکون سین بی نقطه عنکبوت را گویند۔

شیر و شلیم ـ با ثالث بواو رسیده و کسر شین نقطه دار و لام بتحتانی رسیده و بمیم زده و نام شهریست که مسجد اقصی در آنجاست و آنرا بعربی بیت المقدس خوانند۔

شیروند ـ بفتح نون نوعی از جوشش باشد که بر اندام و روی اطفال بر آید و آنرا بعربی حصبه خوانند و بیماری سرو داغ و جنون را نیز گویند و مرضی باشد از امراض دواب۔

شیروی ـ بروزن نیکوی نام پسر خسرو پرویز است که پدر عاق شد و بشیرویه اشتهار دارد و نام یکی از پهلوانان ایرانی هم هست که در خدمت منوچهر شاه مے بوده۔

شیرویه ـ بیای مجهول و فتح تحتانی آخر بمعنی شیروی است که پسر خسرو پرویز باشد و بمعنی شکوهمند و صاحب شان و شوکت و شجاع و دلیر هم هست۔

شیره ـ بروزن زیره نوعی از شراب است و آن چنان باشد که بوزه و بنگاب را در دیگ کرده داخل کنند و خورند و روغن شیرخشت[1] را نیز گویند که روغن کنجد باشد و معرب آن شیرج است و بعربی دهن الحل گویند با حای بی نقطه و خوانچه پایه دار را هم مے گویند۔

---

[1] مخفی نماند که در اکثر نسخ برهان لفظ شیرخشت که در روغن صاحب [illegible] آمده بیای فارسی بنظر رسیده و در هیچ کتاب دیگر اشعاری به تعیین [illegible] آن مفهوم نشده از اینجاست که قبل ازین در ضمن ترجمهٔ لفظ [illegible]

لفظ مذکور بهای فارسی بطبع در آمده تا مرامات نسخ که قاعده مقرره طبع این کتاب ست از دست نرود لیکن چون درین اوقات در اثنای طبع این صفحات از کتاب مستند که لبسند فرهنگ شعوری نوشته معلوم شد که لفظ بخت در شیر بخت بهای ثانی ست در تحت لغت شیر و بهای تازی بطبع گشت

شیرنیک - مصغر شیرین باشد و نوعی از جوشش هم ست که بر اندام و روی اطفال بر می آید و بعربی سعفه گویند۔

شیرین کار - با کاف بالف کشیده و برای قرشت زده مردم مسخره را گویند و شخصی را نیز گویند که سخنان شیرین و لطیف و طرفه گفته باشد۔

شیرینه - بر وزن دیرینه بمعنی شیرنیک ست که نوعی از جوشش روی و بدن اطفال می باشد و نام مرضی است که دواب را بهم می رسد و چوبی که جغرات را زنند تا مسکه بر آرد۔

شیز - بکسر اول و سکون ثانی و زای نقطه دار آبنوس را گویند و آن چوبی باشد سیاه که از ان چیزها سازند و کمان تیر اندازی را نیز گفته اند۔

شیشاک - با شین نقطه دار بر وزن بیباک گوسفند یکساله را گویند و رباب چهار تار را نیز گفته اند و آن سازیست مشهور۔

شیشک - بر وزن تیجک بمعنی شیشاک ست که گوسفند یکساله و رباب چهار تاره باشد و نام مرغی هم هست که آنرا تیهو خوانند و بمعنی عکه هم بنظر آمده است۔

شیشله - بفتح ثالث و لام بمعنی سست و بی قوت باشد و دست و پای سست و بی قوت را نیز گویند و بعربی شل خوانند

شیشم - بضم ثالث و سکون میم نوعی از ساز باشد که نوازند و نام قوکی ست از مصنفات باربد۔

شیشور - با اول بثانی رسیده و ثالث بواو کشیده و تیهو را گویند و آن مرغیست مانند کبک لیکن از کبک کوچکتر ست۔

شیشه باز - با بای ابجد بر وزن کینه ساز کنایه از محیل و دغاباز باشد و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست۔

شیشهٔ خونناب - کنایه از آسمان ست۔

شیشه گردان - بمعنی اول شیشه باز ست که کنایه از مردم محیل و دغاباز باشد۔

شیشهٔ ماه - کنایه از آسمان اول ست و کنایه از ماه هم هست که قمر باشد۔

شیشیک - با اول و ثالث بثانی کشیده و بکاف زده بمعنی شیشو باشد که تیهو ست۔

شیفته - با فا بر وزن بخته عاشق و مدهوش و دیوانه مزاج و والِه و متحیر باشد۔

شیفتگی - با فا بر وزن رنجگی یعنی بر آزردگی و بیهوشی و حیرانی باشد

شیقو موری - با قاف و میم هر دو بواو رسیده و او اول و رای قرشت بتحتانی کشیده لغتی ست یونانی و معنی آن بعربی تین احمق باشد و آن نوعی از انجیر ست که برگ آن به برگ توت میماند۔

شیک - بکسر اول و سکون ثانی و کاف شل را گویند یعنی دست و پائی که در آن گیرائی و قدرت رفتار نباشد۔

شیگار - با کاف فارسی بر وزن و معنی بیگار ست که کار فرمودن بی اجرت و مزد باشد

شیلان - بر وزن گیلان بمعنی عناب ست و آن میوه باشد مانند سنجد که در دوا ها بکار برند خوان را صاف کنند و سماط سلاطین و امرا را هم میگویند یعنی اسباب طعام را نیز گفته اند

شیلانه - با ثانی مجهول بر وزن دیوانه بمعنی اول شیلان ست که عناب باشد۔

شیلم - بفتح اول و لام و سکون ثانی و میم نام دارویست که آنرا با گوگرد بر بهق طلا کنند نافع باشد و آنرا زوان و شلمک نیز گویند و در میان گندم روید۔

شیلونه - بر وزن میمونه لاک پشت و سنگ پشت را گویند۔

شیم - بر وزن سیم نام رودخانهٔ ایست که منبع آن از کوههای دیلمان ست و بجانب گیلان میرود و نام نوعی از ماهی کوچک فلوس دار باشد که بر پشت نقطهای سیاه دارد و بعربی زجره خوانند و بعضی ماهی را گویند که یونس علیه السلام را فرو برده بود

[illegible] ست باشد شیخ و خواجه و امثال آن۔
شیمه۔ با ثانی مجهول بروزن هیمه نام نوعی از انگور ست و عرب عنب خوانند۔
شین۔ بروزن سین مخفف نشین ست که امر نشستن باشد و حرفی بود از حروف تهجی و از نامهای ثلثه است که صد باشد
شیناب۔ با نون بروزن بیتاب بمعنی شنا و آب ورزی باشد
شینیز۔ بفتح اول و کسر نون بروزن شهدیز بمعنی شونیز ست که سیاه دانه باشد و آن تخمیست که بر روی خمیر نان پاشند و بعربی حبة السودا خوانند۔
شیو۔ با ثانی مجهول بروزن دیو کمان تیراندازی را گویند و بمعنی نشیب هم آمده است که نقیض بالا باشد۔
شیوا۔ با ثانی مجهول و واو بالف کشیده بمعنی فصیح و بلیغ باشد۔
شیوازبان۔ بمعنی فصیح زبان که بلیغ بیان باشد۔
شیوان۔ بروزن دیوان بمعنی آمیخته و برهم زده و لرزان باشد۔
شیوانیدن۔ بروزن پیچانیدن بمعنی آمیختن و برهم زدن باشد عموماً و آرد گندم و مانند آن را در آب و امثال آن آمیختن را گویند خصوصاً و بمعنی لرزانیدن هم آمده است۔
شیوشه۔ بضم اول و ثانی و فتح شین نقطه دار شوشهٔ طلا و نقره را گویند و آن طلا و نقرهٔ گداخته است که در ناوچهٔ آهنین ریزند و دنبالهٔ خربزه و هندوانه را نیز گفته اند۔
شیوم۔ بفتح واو بروزن بی غم یعنی برهم زده گردم و آمیخته شوم و بیامیزم و بلرزم و لرزان گردم۔
شیون۔ با ثانی مجهول بروزن بیژن ناله و افغانی را گویند که در هنگام محنت و مصیبت کنند۔
شیونده۔ بروزن بیننده بمعنی آمیخته و برهم زده و لرزان باشد۔
شیوه۔ با ثانی مجهول بروزن میوه بمعنی ناز و کرشمه و طور و عمل و طرز و روش و قاعده و قانون باشد و بمعنی هنر و کمال هم هست و خویشتن نمودن و خودنمائی و زیبائی و خوبی و نکوئی کردن را نیز گویند۔
شیهه۔ بکسر اول و سکون ثانی و فتح ها آواز و صدای اسپ را گویند و بعربی صهیل خوانند۔

گفتار پانزدهم

از کتاب برهان قاطع در حرف صاد بی نقطه با حروف تهجی مبتنی بر دو بیان و محتوی بر هفتاد و هفت لغت و کنایت و یک انجام که آنهم مشتمل ست بر هشت لغت که اول آنها ضاد نقطه دار باشد

بیان اول

در صاد بی نقطه با الف مشتمل بر هیجده لغت و کنایت

صاب۔ بسکون بای ابجد هر نباتی را گویند که آنرا شیری باشد یعنی در وقت بریدن و شکستن از آن چیزی برآید سفید مانند شیر و بصفاهانی سیب را که تفاح باشد صاب خوانند و در عربی حنظل را گویند۔
صابوته۔ با ثالث بواو رسیده و فتح فوقانی زن پیر هفتاد ساله را گویند۔

صابون[1] - بالث براو کشیده و بنون زده معروف ست آن چیزی باشد که بدان جامه و امثال آن شویند و مسهل بلغم است

صاحب - باحاے بی نقطه بروزن کاتب وزیر را گویند و بمعنی خداوند هم آمده است و عربی ست۔

صاحب افسر گردون - کنایه از حضرت عیسی علیه السلام است

صاحب امضا - بکسر همزه و سکون میم و ضاد نقطه دار بالف کشیده کنایه از وزیر و نویسندگان باشد۔

صاحب جوزا - کوکب عطارد را گویند چه برج جوزا خانهٔ اوست۔

صاحب خاطران - کنایه از شاعران و اهل سخن و خوش طبعان باشد۔

صاحب خبر - بابای ابجد بروزن صاحب نظر کنایه از حاجبان و نقیبان و معرفان و ایلچیان باشد۔

صاحب خطران - کنایه از ملوک و سلاطین و امرا و مشاهیر باشد۔

صاحب رای - بمعنی وزیر ست چه رای در اصطلاح وزیر را گویند و کنایه از شیخ بوعلی هم هست باعتبار اینکه وزیر فخر الدوله پادشاه ری بوده۔

صاحب سفران افلاک - کنایه از سبعهٔ سیاره است که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه باشد۔

صاحب سنگ - کنایه از مردم با وقار و صاحب قدر و تمکین باشد و کنایه از غیبت کننده و طعنه زننده هم هست

صاحب صابی - بابای ابجد کنایه از عیسی علیه السلام است و نام مردی بوده صاحب فطرت و فطانت عالی داشته و ستاره پرستی را او بهم رسانیده است۔

صاحب عین دبران - کنایه از برج ثور ست که برج دوم است از جملهٔ دوازده برج فلک۔

صاحب کف بیضا - کنایه از حضرت موسی علیه السلام است

صاره - بفتح رای قرشت بزبان اندلس گلیست که آنرا بفارسی فیل گوش خوانند و بعربی لوف الصغیر گویند۔

صاع زر یوسف - کنایه از آفتاب جهانتاب ست۔

بیان دوم

در صاد بی نقطه بابای ابجد مشتمل بر سیزده لغت و کنایت

صباح کنان - کنایه از صباح الخیر گویان ست یعنی مردمانی که بصباح الخیر گفتن عادت کرده باشند۔

صبار - بضم اول و ثانی بالف کشیده و برای قرشت زده خرمای هندی را گویند که تمر هندی باشد و بفتح اول در عربی بمعنی سنگ سخت باشد۔

صباغ تنکار - کنایه از ماه است که قمر باشد۔

صباغ جواهر - کنایه از آفتاب عالمتاب ست۔

صبح دل - بسکون حای بی نقطه مردم صاف دل و روشن ضمیر و متقی و پرهیزگار باشد۔

صبح راست - کنایه از صبح صادق ست که صبح دوم باشد

صبح راست خانه - بمعنی صبح راست ست که کنایه از صبح صادق باشد و بجای نون میم هم بنظر آمده است که راست خامه باشد۔

صبح روان - کنایه از جوانان ست که نقیض پیران باشد و مسافران را نیز گویند۔

صبح طمع نقاب - کنایه از صبح کاذب ست که صبح اول باشد

صبح نخست - بمعنی صبح طمع نقاب ست که کنایه از صبح کاذب باشد۔

صبح نشینان - کنایه از صبح خیزان ست که مردمان عابد سحرخیز باشند۔

صبوره - بروزن تنوره حیز و مخنث و پشت پاے و پلید را گویند۔

[1] مخفی نماند که صابون مخفف صاب البونی ست و شرح آن در منتخب چنین می نویسد که جد صابون عبد الرحمن البونی بوده بنابرآن در ابتدا آنرا صاب البونی گفتندی آخر بر روبرو بسبب کثرت استعمال برای تخفیف صابون کردند

صبی - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده گیاهیست که آنرا سناگویند و بهترین آن مکی ست و بعضے گویند عصارهٔ سنا ست و در اختیارات عصارهٔ اشنان نوشته اند و در عربی طفل را گویند -

بیان سوم

در صاد بی نقطه با حای بی نقطه مشتمل بر دو لغت و کنایت

صحرای سیم - بکسر سین بی نقطه و سکون تحتانی و میم کنایه از صبح صادق است که صبح دوم باشد -

صحرای قدسی - کنایه از عالم لاهوت ست که ملکوت سموات باشد -

صحناة - بانون بروزن هیهات نوعی از طعام و خورشیست در لار که ماهیابه گویند و آنرا از ماهی اشنه پزند -

صحن دورنگ - کنایه از دنیا و عالم سفلی است -

صحن سیم - بکسر سین بی نقطه و سکون تحتانی و میم کنایه از صفحهٔ کاغذ سفید باشد و کنایه از قرص ماه نیز هست -

صحن عظیم - کنایه از سطح ارض و روی زمین باشد -

صحن وسیع - بمعنی صحن عظیم ست که کنایه از روی زمین و سطح ارض باشد -

صحیفهٔ تیغ سحر - کنایه از روشنائی صبح کاذب است که صبح اول باشد -

صحیفهٔ زر - کنایه از آفتاب عالمتاب و رخ زرد و برگهای خزان دیده و رخسارهٔ عاشق باشد -

بیان چهارم

در صاد بی نقطه با دال بی نقطه مشتمل بر لغت و کنایت

صداء - بروزن ادا معرب سداست و آن آوازی باشد که در کوه و گنبد و امثال آن بپیچد و بازبهمان شنیده شود و در عربی نیز بهمین معنی آمده است -

صد شاخ کردن - بمعنی صد پاره کردن باشد چه شاخ بمعنی پاره هم آمده است -

صدف آتشین - کنایه از آفتاب عالمتاب است -

صدف روز - بمعنی صدف آتشین ست که کنایه از خورشید انور باشد -

صدف صد و چهارده عقد - اشاره بقرآن مجید ست چه قرآن یک صد و چهارده سوره دارد -

صدف فلک - کنایه از فلک الافلاک ست که فلک اعظم باشد و کنایه از آفتاب و ماه هم هست و شکلی را نیز گویند در جانب شمال از پنج ستارهٔ بنات النعش و سه ستارهٔ دیگر که بصورت صدفی می نماید و نقطهٔ قطب در میان آن واقع است -

صدف گون ساغر - پیاله را گویند که از بلور ساخته شده باشد -

صدف مشکین رنگ - کنایه از آسمان ست باعتبار کبودی -

صدف هزار بیدق - کنایه از ستارهای آسمان ست -

بیان پنجم

در صاد بی نقطه با رای بی نقطه مشتمل بر هشت لغت و کنایت

صراف خزان - کنایه از خورشید ست و باد خزان و فصل خزان را هم گویند -

صرصر کوه پیکر - کنایه از اسب و اشتر قوی هیکل و جلد باشد -

صرع ستارگان - کنایه از لرزش و چشمک زدن ستارگان باشد -

صرفان - بکسر اول بروزن عرفان بمعنی اسرب باشد که قلعی گویند و نام نوعی از خرما هم هست و بفتح اول و ثانی در عربی بهمین معنی ست و شب و روز را نیز گویند -

صرف بجاده رنگ - بکسر اول کنایه از شراب زعفرانی باشد -

صرفه بردن - کنایه از دو چیز ست یکی از سبقت نمودن و پیشی گرفتن و دیگری از نفع بردن و فائده کردن -

صرو - بفتح اول و سکون ثانی و واو بمعنی شوکران ست

وآن بیخی باشد که از زرد و نفت آورند و بعضی گویند دورست وآن گیاهی باشد که هر که بیخ آن را بخورد جنون بهم رساند۔

صریرا - بروزن نصیرا نام گلیست که آن را بستان افروز و تاج خروس خوانند۔

بیان ششم

در صاد بی نقطه با فا مشتمل بر شش لغت و کنایت

صف تیغ - بکسر ثانی کنایه از دو طرف تیغ ست وآن را صفحهٔ تیغ هم می گویند۔

صف خاصه - کنایه از خیل پیغمبران و انبیا صلوات الله علیهم اجمعین باشد۔

صفراغون[1] - با غین نقطه دار بروزن افلاطون بلغت یونانی نام مرغیست بمقدار گنجشک آن را بعربی عصفور الشوک خوانند و بعضی گویند نوعی از مرغ صیادست۔

صفرا کردن - کنایه از خشم کردن و اعراض نمودن باشد و استفراغ و قی کردن را نیز گویند۔

صفر کردن - بکسر اول کنایه از خالی کردن ست چه صفر بمعنی خالی و تهی باشد۔

صفینه - بروزن خزینه درخت ابهل را گویند وآن سرو کوهی ست و بعربی عرعر خوانند۔

بیان هفتم

در صاد بی نقطه با لام مشتمل بر چهار لغت و کنایت

صلا - بفتح اول بروزن طلا برافراختن آتش را گویند بجهت سرمای سخت و فریادی باشد که بجهت طعام دادن بدرویشان و فقیران و چیزی فروختن کنند و بکسر اول در عربی بریان را گویند۔

[1] باید دانست که منشی که بسند فرهنگ شعوری می گوید که صفراغون طایریست زرد رنگ مایل بسیاهی که اکثر در فالیزها می باشد وآن را صفراگون بکاف فارسی نیز گویند و بسند نعمت الله می نویسد که پرنده ایست که آن را بعربی سلوی و بهندی بٹیر خوانند ۱۲

صلاب - بضم اول بروزن گلاب اسطرلاب را گویند وآن آلتی باشد که از برنج ساخته اند و منجمان بدان ارتفاع کواکب معلوم کنند و گویند ادریس پیغمبر علیه السلام واضع آنست۔

صلون - بفتح اول بروزن زبون میوهٔ کبر است که بفارسی کورز گویند وآن رستنی باشد شبیه به گردهٔ گوسفند و خرنوب نبطی همانست و بعربی ینبوت خوانند و در دوشاب پرورده آن ادرار آورد و در سرکه پرورده شکم بندد۔

صلیب اکبر - کنایه از تقاطع خط استواست با خط محور که خط شمال و جنوب باشد و تقاطع میل شمالی و میل جنوبی و تقاطع فلک تدویر را نیز گویند۔

بیان هشتم

در صاد بی نقطه با نون مشتمل بر سه لغت و کنایت

صنار - بکسر اول بروزن و معرب چنارست وآن درختی باشد معروف۔

صندل دانه - بفتح اول دوائیست که آن را بیونانی مولی و بشیرازی هزار اسفند و بلغت دیگر حرمل عربی خوانند و معرب آن صندل وانه ست وآن نوعی از سداب کوهی باشد گرم و خشک ست در سوم و سفید آن بهترست بول و حیض را براند و عرق النسا و مفاصل را نافع است۔

صنعت سخن - کنایه از شعرست وآن کلامی باشد موزون۔

بیان نهم

در صاد بی نقطه با واو مشتمل بر پنج لغت و کنایت

صورآه - بضم اول و کسر رای قرشت کنایه از فریاد و نعره و آواز بلند و دردناک باشد۔

صور صبحگاهی - کنایه از آه و ناله و فریاد و فغان صبحگاهی باشد۔

صور نیم شبی - کنایه از آه و ناله و فریاد و فغان نیم شبی باشد۔

صوطله - بضم اول و فتح طای حطی و لام نوعی از سلق باشد و بعضی گویند چغندریست زرد و رنگ سفید دو گل

نه بهر شخنی اگر آب برگ آن را بر شراب ریزند بعد از دو ساعت سرکه گردد و اگر بر سرکه ریزند بعد از دو سه ساعت شراب شود۔

صومعه داران فلک۔ کنایه از ملائکه مقربین باشد۔

بیان دهم

در صاد بی نقطه با یای حطی مشتمل بر دو لغت و کنایت

صیقل مس آفرینش۔ کنایه از آفتاب عالمتاب است و صیقل مس آفرینش و صیقل مصر آفرینش هم بنظر آمده است والله اعلم

صیمگان۔ با کاف فارسی بر وزن همچان نام ولایتی است از ملک فارس۔

انجام

در ضاد نقطه دار با حروف تهجی مشتمل بر هشت لغت

ضال۔ بتخفیف لام بر وزن شال میوه ایست سرخ رنگ شبیه بعناب و آن را بفارسی کنار خوانند بضم کاف و بعربی ثمرة السدر خوانند و در هندوستان بیر گویند و بتشدید لام در عربی بمعنی گمراه باشد بضم کاف فارسی۔

ضجاج۔ بکسر اول و جیم بالف کشیده و بجیم دیگر زده نوعی از صمغ است و آن سفید می باشد و بجای صابون کار فرمایند و جامه و چیزهای دیگر بدان شویند و در عربی بمعنی بدی کردن باشد و بفتح اول هر درختی را گویند که دو دام آن را بجوید و در عربی بمعنی بانگ و فریاد کردن باشد۔

ضرب۔ بفتح اول و سکون رای قرشت و بای ابجد سنجول را گویند که خار پشت تیرانداز باشد یعنی خارهای خود را چون تیر اندازد و در عربی بمعنی زدن باشد۔

ضرع۔ بفتح اول و سکون را و عین بی نقطه بمعنی پستان است و آن چیزی باشد از انسان و حیوان دیگر که شیر از آن دوشند گویند عربی است و بفتح اول و سکون ثانی هم در عربی لاغر و ضعیف را گویند۔

ضرم۔ بفتح اول و سکون رای قرشت و میم نام داروئیست که آن را بیونانی اسطوخدوس گویند و آن شاه اسفرم رومی است علت صرع را نافع باشد و در عربی افروخته شدن آتش و سخت گرم شدن و بسیار گرسنه گردیدن باشد۔

ضریع۔ بر وزن سریع نباتی است دریائی و بیشتر در ساحل و کنار دریا یابند۔

ضغبوس۔ با غین نقطه دار بر وزن مجبوس خربزهٔ نارسیده را گویند که کالک باشد و بعربی مردم ضعیف و لاغر را گویند و گویند بمعنی اول هم عربی است۔

ضوم۔ بفتح اول و میم و سکون ثانی در رای قرشت گل بستان افروز است و آن را تاج خروس هم می گویند بوئیدن آن عطسه آورد۔

گفتار شانزدهم

از کتاب برهان قاطع در حرف طای بی نقطه با حروف تهجی منقسم بر دوازده بیان و محتوی بر یکصد و هفتاد و شش لغت و کنایت و یک انجام که آن هم محتوی است بر شش لغت و کنایت که اول آنها طای نقطه دار باشد

بیان اول

در طای بی نقطه با الف مشتمل بر سی و نه لغت و کنایت

طاخک[1]۔ با خای نقطه دار بر وزن آتک نوعی

[1] بدانکه مصنف به سند فرهنگ شعوری می نویسد که لفظ طاخک

بزبان طبرستان بمعنی درختیست که بعضے آنرا طغک باطای حطی وغیرہ نقطه دار و طاق نیز گویند و در تحقیق لغت طغک بلند کتاب مذکور می نویسد که آن شبیه بدرخت سرو یا درخت صنوبرست ۱۲

از درخت ست که آنرطاق گویند و بعربی علقم خوانند و بعضے گویند طاخک میوۂ درخت طاق ست و بعضے گویند ثمرۂ درختیست که آنرا در گرگان زهر زمین گویند اگر بهائم برگ آنرا بخورند بمیرند۔

طارطقه۔ بفتح رای بے نقطه وسکون طای حطی وقاف مفتوح دانۂ ایست که آنرا ماهو ب دانه گویند و بعربی حب الملوک خوانند و این غیر حب السلاطین ست۔

طارف۔ بفتح ثالث بروزن آصف مال نو یافته را گویند و در عربی بکسر ثالث شخصے را گویند که میان او و جد اکبر او آبا بسیار باشند یعنی از جد اکبر خود بسیار دور باشد۔

طارق۔ بکسر ثالث بروزن شارق بمعنی در باشد که عربان اب گویند و بمعنی ستاره و کوکب هم آمده است و بعضے گویند ستارۂ صبح ست و در عربی در شب پیدا شونده و در شب آینده را گویند۔

طارم۔ بروزن آدم خانه را گویند که از چوب سازند همچو خرگاه وغیره و بام خانه را نیز گفته اند و بمعنی گنبد هم آمده است و تجیری را نیز گویند که از چوب سازند و بر اطراف باغ و باغچه بجهت منع از دخول مردم نصب کنند۔

طارم اخضر۔ کنایه از آسمان ست۔

طارم فیروزه۔ بمعنی طارم اخضرست که کنایه از آسمان باشد۔

طارم نیلگون۔ بمعنی طارم فیروزه است که کنایه از آسمان باشد۔

طاریقه۔ با ثالث بتحتانی رسیده و فتح قاف بیونانی تخمی است که آنرا بعربی حب الخطائی و حب السلاطین خوانند و بشیرازی باتو گویند۔

طاس آبگون۔ بمعنی طارم نیلگون ست که کنایه از آسمان باشد۔

طاس زر۔ کنایه از آفتاب عالمتاب ست۔

طاس نگون۔ بکسر نون اول کنایه از آسمان ست و بزبان فلک خوانند۔

طاق۔ بروزن ساق معروف است که آن محراب و تیزے ایوان و عمارت و پل و رود خانه باشد و بمعنی باز شده و گشوده هم آمده است و نوعے از جامه هم هست و آن فرجی و جبۂ مینه دار باشد و طیلسان و ردا را نیز گفته اند و این معنی و بمعنی اول عربی ست و بمعنی یکتا باشد که در برابر جفت ست یعنی بی جفت و بی مانند و نوعی از صدا و آواز را نیز گویند۔

طاق ازرق۔ کنایه از فلک ست که آسمان باشد۔

طاق بازیچه رنگ۔ بمعنی طاق ازرق ست که آسمان باشد۔

طاق برنهادن۔ کنایه از فراموش کردن و ترک دادن چیزے باشد۔

طاق خضرا۔ بمعنی طاق بازیچه رنگ ست که کنایه از آسمان باشد۔

طاقدیس۔ بکسر دال ابجد وسکون تحتانی و سین بی نقطه بمعنی طاق مانندست چه دیس مانند را گویند و تخت خسرو پرویز را که از فریدون بوے رسیده بود طاقدیس می گفتند گویند جمیع حالات فلکی و نجومی در ان ظاهر می شد و آن سی طبقه بوده و در هر طبقه جمعے از ارکان دولت او جا بجا قرارے گرفته اند و خسرو نیز بران تخت ملحقات و تصرفات کرده بود و صفۂ حضرت سلیمان را هم گفته اند و ایوان پادشاهان را نیز گویند و تیزی پیش عمارت را هم می گویند۔

طاق شکر بوره۔ کنایه از قطاب و سنبوسۂ شکری ست۔

طارق طارم۔ بمعنی طاق اخضرست که کنایه از آسمان باشد۔

طاق فیروزه و طاق فیروزه رنگ۔ هر دو بمعنے آسمان ست۔

طاق کحلی - بضم کاف بمعنی طاق فیروزہ رنگ ست کہ کنایہ از آسمان باشد۔

طاق لاجوردی - بمعنی طاق کحلی ست کہ کنایہ از آسمان باشد

طاق مقرنس - صفۂ حضرت سلیمان علیہ السلام را گویند و کنایہ از آسمان ہم ہست۔

طاق نیلوفری - بمعنی طاق لاجوردی ست کہ کنایہ از آسمان باشد۔

طاق نیخایہ - بفتح یاے حطی در آخر کنایہ از آسمان باشد وطاق نیخانہ ہم بنظر آمدہ ہست کہ بجاے تحتانی نون باشد۔

طاق وترنب - بضم فوقانی وراے قرشت وسکون نون وباے ابجد از لغات مترادفہ ہست وبمعنی طمطراق وکر وفر وخود نمائی باشد۔

طاق وطرم - بضم طا وراے بی نقطہ وسکون میم بمعنی طمطراق وکر وفر وخود نمائی باشد اینہم از لغات مترادفہ ہست۔

طاقہ - بفتح ثالث بروزن فاقہ یک تار از ریسمان ویک عدد از جامۂ ابریشمی وغیرہ ویک شاخ از ریحان باشد وتاب وطاقت وتحمل وتوانائی را نیز گفتہ اند۔

طاقی - بروزن ساقی نوعے از کلاہ باشد۔

طالیسفر - باسین بے نقطہ وفا بروزن فالیزگر بلغت یونانی پوست بیخ زیتون ہندی ست وبعضی گویند برگ درخت زیتون ہندی باشد۔

طالیقون - بروزن نماریقون بزبان رومی ہفت جوش را گویند وآن ہفت جسد ست کہ طلا ونقرہ ومس وقلعی وسرب وآہن وروح توتیا باشد آنہا را باہم گدازند واز آن چیزہا سازند گویند اگر منقاشے از ین بنانند وموے زیادتی کہ در چشم باشد بآن منقاش بکنند دیگر بر نیاید وبعضے طالقون بحذف یاے حطی ہم گفتہ اند وآنرا نوعی از مس میدانند وگویند مس زرد ست وارباب اکسیر زرا ست خوانند وگویند در کان مس روئیدہ ہست وبآن

سیتیتے ہم ہست۔

طامات - بامیم بروزن حاجات اقوال پراگندہ وہذیان وسخنان ہرزہ وواہیہ وبی اصل را گویند وبمعنی عجمہ باشد در زبان یعنی فصاحت نداشتہ باشد۔

طاؤس آتش پر - کنایہ از آفتاب عالمتاب ست۔

طاؤس پران اخضر - بکسر نون کنایہ از فرشتگان باشد وستارگان را نیز گفتہ اند۔

طاؤس خلد - کنایہ از حور وغلمان بہشتی باشد۔

طاؤس مشرق خرام - کنایہ از آفتاب ست وآسمان را نیز گویند۔

طائر سدرہ وطائر سدرہ نشین - ہر دو کنایہ از جبرئیل علیہ السلام ست۔

طائر قدسی - کنایہ از فرشتہ وملک باشد۔

بیان دوم

در طاے بی نقطہ با باے ابجد مشتمل بر بست لغت وکنایت

طبار - بکسر اول وثانی بالف کشیدہ وبراے بے نقطہ زدہ نوعے از انجیر ست وآن سرخ وبزرگ می باشد۔

طباشیر - بروزن ومعرب تباشیر ست وآن چیزیست دوائی وباستخوان سوختہ مانند سرد وخشک ست در دوم وسوم۔

طباشیر صبح - کنایہ از سفیدی صبح صادق ست۔

طباق - بفتح اول وضم اول ہر دو آمدہ ست وبسکون قاف بلغت رومی بمعنی غافث ست وآن گلے باشد لاجوردی ودراز شکل واز حوالی کوہستان شیراز آورند گرم وخشک ست در اول ودوم وبکسر اول در عربی زمین بلند وہر چیزی کہ آنرا بر روے ہم بترتیب چیدہ باشند۔

طباہجہ - بفتح اول معرب تباہہ ست کہ گوشت نرم باشد وخاگینہ را نیز گویند۔

طبر - بروزن خطر نام ولایت طبرستان است که مازندران باشد و بید طبری که به بید مجنون اشتهار دارد منسوب بآنجاست -

طبرخون - باخای نقطه دار بروزن شفق گون بید سرخ باشد و آنرا بید طبری نیز خوانند و بعضی گویند طبرخون سه عدد چوبست که آنرا باحلقهای آهنی تعبیه کرده بهم پیوسته اند و شاطران بدست گیرند و مرغان و جانوران را بدان زنند و شکار کنند و رنگ سرخ را نیز گفته اند و بمعنی عناب هم آمده است و آن میوهٔ باشد دوائی شبیه بسنجد -

طبریه - بروزن حنفیه شهریست در جانب مغرب گویند عقرب دران شهر بسیارست -

طبطبو - باطای حطی بروزن بربو نام نوعی از مرغابی باشد -

طبع کافوری - کنایه از مزاج سرد و خشک باشد و کنایه از مردم کند طبع و خنک و بابو و یخ بسته هم هست و کنایه از فوت و موت باشد -

طبقا - بفتح اول و سکون ثانی وقاف بالف کشیده بلغت رومی نوعی از گندم باشد لیکن باریکتر از گندم است و آنرا بفارسی کاکل گویند خوردن آن اسپ را ضرر رساند لیکن آدمی را ضرر بمعده رساند -

طبقری - بروزن جعفری طبقچه را گویند و بمعنی کنار رود آن هم هست و جائی و مقامی باشد غیر معلوم -

طبق زنبور - کنایه از خانهٔ زنبورست -

طبل خوردن - کنایه از رم کردن و رسیدن باشد -

طبل در زیر گلیم زدن - کنایه از پنهان داشتن امریست که آن ظاهر و هویدا بود و شهرت یافته باشد -

طبل در زیر گلیم ماندن - کنایه از بی نام و نشان بودن باشد

طبل و الیس و طبل و الیسین - هر دو بمعنی طبل ماتم است یعنی طبلی که در عاشوره در ماتم نوازند -

طبنگ - بفتح اول و ثانی بروزن و بمعنی تبنگ است و آن طبقی باشد پهن و بزرگ از چوب که بقالان اجناس دران کنند -

طبیخ - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و بخای نقطه دار زده بمعنی خربزه است که عربان بطیخ گویند و در عربی هر چیز پخته شده باشد -

طبیعت شناس - کنایه از طبیب معالج باشد -

بیان سوم

در طای بی نقطه با رای بی نقطه مشتمل بر چهل و دو لغت و کنایت

طراثیث - با دو ثای مثلثه بروزن نوامیس بمعنی طرثوث باشد و آن میوه ایست که بفارسی ابل گویند -

طرار - بروزن و بمعنی عیارست که کیسه بر باشد -

طراز - بفتح اول بروزن نماز نام شهریست در حد چین حسن خیزی باشد و خوبان طراز مشهور اند و مشک خوب نیز از انجا آورند و نام یکی از ولایت بدخشان هم هست و آن ولایت نیز بخوبان اشتهار دارد و هر جا که دران جامهای قیمتی و فاخر بافند عموما و کارگاه دیبا بافی را گویند خصوصا و دیبا قماشیست ابریشمی در نهایت نفاست و نام نیشکر و کارخانهٔ شکرسازی باشد در خوزستان و مقسم آب را نیز گفته اند یعنی جائی که آب رودخانه و چشمه از انجا بر چند قسمت می شود و هر قسمتی بطرفی میرود و باصطلاح بعضی از اهل خراسان بمعنی آراستن و پیراستن و ساختن چیزی باشد و بمعنی نقش و نگار و زیب و زینت و آراینده و زینت دهنده نیز آمده است و طراز و روش و قاعده و قانون و نمط باشد و گروهی از آدمیان هم هست و بکسر اول در عربی سجاف جامه و امثال آنرا گویند -

طرازنده - بفتح اول آرایش دهنده و پیرایش کننده باشد -

طراغیس - باغین نقطه دار بروزن نوامیس بلغت یونانی دوائیست که آنرا بفارسی جو برهنه و برهنه جو و بعربی سلت گویند و آن چیزی باشد مانند گندمی که پوست آنرا کنده باشند و بعضی طراقیس هم آمده است که بجای غین قاف باشد -

طراغیون – بفتح اول وغین نقطه دار وتحتانی بواو رسیده ونون زده نام نباتیست وصمغ آن مانند صمغ عربی می باشد یک مثقال آن سنگ گرده را بریزاند وحیض را بکشاید۔

طراق – بفتح اول بروزن رواق صدا وآوازی باشد که از کوفتن وشکستن چیزی همچو استخوان وچوب ومانند آن برآید

طراک – بفتح اول بروزن هلاک بمعنی طراق ست که آواز کوفتن وشکستن چیزها باشد۔

طراوه – بفتح اول وواو جامهٔ باشد ابریشمی که بر سر سنان نیزه وعلم بندند۔

طرثوث – با دو ثای مثلثه بروزن محبوس بلغت یونانی میوه ایست که آن را بفارسی بل گویند وآنرا طراثیث نیز خوانند

طرخان – باخای نقطه دار بروزن مرجان نام پادشاه ترکستان است وقومی از ایشان را نیز ترخان گویند وشخصی که قلم تکلیف از او برداشته باشند که هر چیز خواهد بگوید ونوعی از سبزی خوردنی هم هست۔

طرخشقون – باخا وشین نقطه دار وقاف بروزن طلسگون کاسنی صحرائی را گویند وآنرا طرخشقوق هم گفته اند که بجای نون قاف باشد۔

طرخون – بروزن افیون علفیست که عاقرقرحا بیخ آنست ونوعی از سبزی خوردنی هم هست۔

طرذیلون – با ذال نقطه دار ولام بروزن افتیمون بلغت یونانی انگدان باشد وآن درختی ست که صمغ آن انگوزه است یعنی انگوزه را نیز طرذیلون خوانند که حلتیت باشد۔

طرز – بفتح اول وسکون ثانی وزای نقطه دار بمعنی قاعده وقانون وروش باشد۔

طرستوج – بفتح اول وثانی وسکون سین بی نقطه وفوقانی بواو رسیده وبجیم زده نوعی از ماهی دریائی باشد گویند خوردن آن مضعف [illegible]

طرسیقوس – بفتح اول وسکون ثانی وسین بی نقطه تحتانی رسیده وقاف بواو کشیده وسین بی نقطه زده نام [illegible] وحکیمی بوده از نصاری وبعضی گویند نام پادشاهیست از صابئین

طرطانیوش – با طای حطی ونون وتحتانی بروزن حلوافروش نام جزیره ایست در میان دریا وعذرا در آن جزیره افتاد وخلاص شد۔

طرغلودیس – بفتح اول وسکون ثانی وضم غین نقطه دار ولام بواو رسیده ودال بی نقطه بتحتانی کشیده وسین بی نقطه زده بیونانی مرغی باشد بزرگی گنجشک ودم بال او بزردی می باشد وپیوسته در کنارهای آب نشیند ودم جنباند وآن را بعربی عصفور الشوک وعصفور السباح خوانند وطرغلودیس وطرغلودفس هم گفته اند گوشت او سنگ گرده بریزاند ومنع آن هم کند که دیگر بهم نرسد۔

طرف – بفتح اول وثانی وسکون فا بمعنی حصه وپاره از چیزی باشد وبسکون ثانی بمعنی گوشه وکنار باشد وگوشه وکنار چشم را نیز گویند وبند نقره وآهن جامهٔ صندوق را هم گفته اند وبمعنی کمربند هم آمده است۔

طرفا – بروزن سرما درخت گز وچوب گز را گویند۔

طرف بربستن – کنایه از نفع یافتن وچیزی حاصل کردن باشد از کسی واز جائی۔

طرفدار – با دال ابجد بروزن طلبگار کنایه از پادشاهان وحکام وجاگیرداران وسرحدنشین را نیز گویند۔

طرفدار انجم – کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

طرفدار پنجم – کنایت از ستارهٔ مریخ ست چه فلک پنجم جای اوست وپادشاه ترکستان را نیز گویند بسبب آنکه اقلیم پنجم در تصرف اوست۔

طرف گرفتن – کنایه از حمایت کردن باشد وبمعنی گوشه نشینی وسرحدگیری هم هست۔

طرفه – بضم اول بروزن سفره چیزی را گویند که کسی ندیده باشد وبنظر خوش آید ودر مقام تعجب نیز گویند خواه دیده شود [illegible]

خواشنیده گردد و به فتح اول نام گیاهیست اول فهرست در عربی
نقطه سرخی را نیز گویند که بسبب آسیبی و ضربی در چشم بهم رسد۔

طرفه شش طاق ۔ بضم اول کنایه از عالم دنیاست باعتبار
شش جهت و اسباب دنیا را نیز گویند۔

طرفوزن ۔ کنایه از چوبدار و چاوش و پیاولی باشد که
پیش پیش امرا و سلاطین رود و مردم را از میان راه بطرفی
نهیب دهد۔

طرم ۔ بضم اول و ثانی و سکون میم صدا و آواز دهل و نقاره
باشد و بکسر اول و سکون ثانی در عربی مسکه و عسل را گویند۔

طرمینون ۔ با میم و نون بر وزن افتیمون بلغت یونانی
نوعی از سنگ یشب باشد و بهترین آن سبز رنگ است گویند
اگر بر بازو بندند از صاعقه ایمن باشد۔

طرنجومانس ۔ به فتح اول و ثانی و سکون نون و جیم بواو
رسیده و میم بالف کشیده و نون مکسور بسین بی نقطه زده بیونانی
نام دوائی ست که آنرا بفارسی پرسیاوشان و به عربی
شعر الجن خوانند۔

طروقوقون ۔ بضم اول و ثانی و هر دو قاف بواو کشیده
و بنون زده بلغت یونانی میوه ایست صحرائی که آنرا بعربی
زعرور و در خراسان علف شیران گویند و آنرا اطریقوقن هم
خوانده اند و بعضی گویند زعرور هم یونانی ست۔

طروقون ۔ بضم اول و ثانی و قاف هر دو بواو کشیده و نون
ساکن بیونانی گلی ست که آنرا بستان افروز و تاج خروس گویند۔

طره ۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد و شاشوله و علاقه دستار و کمربند
و امثال آن باشد و موی پیشانی اسپ را نیز گویند و خطی
که بر پهلوی شانه خر الاغ باشد از جانب چپ و جانب راست
و گیسو را نیز گفته اند و بجمیع معانی گویند عربی ست۔

طری ۔ به فتح اول و ثانی تحتانی کشیده بمعنی تازه و تر باشد
و گویند معرب تری ست که تازگی و رطوبت باشد۔

طریبله ۔ بکسر اول و ثانی تحتانی رسیده و ضم بای ابجد و فتح

لام نام داروئیست که آنرا هند توقه و بفارسی اندقوقه گویند اگر
طفلی دیر بحرکت آید و حرکت اعضای مردم کم شود آب برگ
آنرا گرفته با روغن کنجد بجوشانند بعد از آن بر اعضا مالند بحرکت
آید تخم آن قوت باه دهد۔

طریح ۔ بفتح اول و ثانی تحتانی رسیده و بجای نقطه دار زده
نوعی از ماهی کوچک باشد و از طرف آذربایجان آورند۔

طریده ۔ بفتح اول بر وزن جریده و تیر ناوک و گز شکاری
را میگویند و بمعنی راهزن و دزد و عیار هم آمده است۔

طریغان ۔ با غین نقطه دار بر وزن رفیقان نوعی از گیاهی
باشد و آن مانند گل خشک زرد و خاردار میشود و بعربی
قرطم بری خوانند و بر وزن حریفان هم بنظر آمده است که
بجای غین فا باشد۔

طریغون ۔ با غین نقطه دار بر وزن شبیخون بیونانی نام
مرغیست که آنرا بوتیماره گویند و باین معنی بجای غین قاف
هم بنظر آمده است۔

طریفلن ۔ بکسر اول و ثانی تحتانی رسیده و فتح فا و لام و
سکون نون دوائیست که آنرا اندروقوقو گویند و هند قوقه
همانست و آن اسپست باشد و بعربی ذوثلثة الوان
و ذوثلثة اوراق خوانند و معنی آن هم بیونانی ذوثلثة اوراق
است و گیاه خصی الثعلب را نیز گویند۔

بیان چهارم

در طای بی نقطه با شین نقطه دار مشتمل بر چهار لغت و کنایه

طشت زر ۔ معروف ست که طشت طلا و لگن طلا باشد
و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست و جام طلا را نیز گویند۔

طشت گر ۔ بفتح کاف فارسی و سکون رای قرشت شخصی را
گویند که طشت می سازد و نام سازنده و مطربی هم بوده است

طشت نگون ۔ بکسر نون اول کنایه از آسمان ست۔

طشت و خایه ۔ نوعی از بازی بوادی مردم باشد و آن
چنان است که در درون تخم مرغ را خالی کنند و از شبنم پر سازند

طشتی را در آفتاب گذارند و تخم مرغ را در طشت نهند چون طشت گرم شود تخم مرغ باصول راه بالا برقص در آمده بر هوا رود و کنایه از آسمان و زمین هم هست چه زمین بمنزلهٔ تخم مرغیست در میان آسمان و نام طلسمی باشد و علم نجوم را نیز علم طشت و خایه گویند۔

بیان پنجم

در طای بی نقطه با غین نقطه دار مشتمل بر دو لغت و کنایت

طغرا۔ بضم اول بروزن بغرا القابی باشد که بر سر فرمان پادشاهان می نویسند و در قدیم خطی بوده است منحنی که بر سر احکام ملوک میکشیده اند۔

طغرل۔ بضم اول و ثالث بروزن بلبل نوعی از مرغ شکاری باشد و بکسر ثالث نام پادشاهی بوده از پادشاهان سلجوقی۔

بیان ششم

در طای بی نقطه با فا مشتمل بر هفت لغت و کنایت

طفشیقون۔ باشین و قاف قرشت بروزن افتیمون نام دوائیست بلغت رومی که آنرا از ملک رمن آورند پیکان تیر در بیشتر سلحهٔ جنگ ابدان زهر آلود سازند و بجای حرف ثانی قاف نقطه دار هم بنظر آمده است که طقشیقون باشد۔

طفشیل۔ بکسر اول و ثالث بروزن انجیل نوعی از طعام باشد و آن عدس مقشر کرده است که با سرکه پزند و خورند۔

طفل چهل روزه۔ اشاره بآدم صفی الله علیه السلام است بسبب آنکه طینت و گل او در چهل روزه سرشته شد۔

طفل زباندان۔ طفلی را گویند که سخن اوستاد را یک شنیدن بفهمد و یاد گیرد و با دستاد باز گوید۔

طفل مشیمه۔ کنایه از شراب انگوری لعلی باشد۔

طفله۔ بفتح اول و لام و سکون ثانی بلغت اهل اندلس زیرهٔ صحرائی باشد و بعربی کمون البری خوانندش۔

طفل هندو۔ مردمک چشم را گویند باعتبار سیاهی۔

بیان هفتم

در طای بی نقطه با لام مشتمل بر هشت لغت و کنایت

طل۔ بضم اول و سکون ثانی زن بی شوهر را گویند و
باتشدید ثانی و در عربی شیر گوسفند و شیر هر حیوانی که خورند۔

طلا۔ بکسر اول معروفست که بعربی ذهب خوانند و در عربی شراب را گویند و بعضی گویند طلا مثلث است یعنی شیرهٔ انگوری که سه حصهٔ آن جوشیده و یک حصه مانده باشد و قطران را نیز گفته اند و آن بمعنی باشد سیاه و بفتح اول در عربی تن و بدن حیوانات و بچه حیوان سم شگافته باشد۔

طلب۔ بضم اول و سکون ثانی و بای ابجد جماعتی و گروهی از مردم را گویند که یک جا جمع شده و گرد آمده باشند و بفتح اول و ثانی در عربی بمعنی جستجو باشد۔

طلحند۔ بفتح اول و حای بی نقطه بروزن فرزند نام پادشاهزادهٔ هندوستان است که از مردم چین شکست خورد و از غصهٔ آن بر تخت فیل جان داد و بعضی گویند از برادر خود شکست یافت و جمعی بر آنند که سکندر او را شکست داد و مادر از فراق فرزند بیطاقتی میکرد و صصه بن داهر که یکی از حکمای هند بود بجهت تسکین او شطرنج را وضع کرد و در مجلس او می باخت تا او مشغول شود و از آن اندوه باز آید۔

طلق۔ بفتح اول و سکون ثانی و قاف گوهری باشد کانی گویند هر که حل کردهٔ آنرا بر بدن مالد آتش بر بدن او اثر نکند و بعربی کوکب الارض خوانند و بکسر اول در عربی بمعنی حلال باشد که در برابر حرام است و بمعنی آزاد هم هست که در مقابل بنده باشد۔

طلق روان۔ بکسر قاف کنایه از شراب است و بعربی خمر گویند۔

طلل۔ بروزن خلل بمعنی نشان سرای و عمارت خراب باشد و تن و بدن آدمی و حیوانات دیگر را نیز گفته اند و گویند عربی است۔

طلیسا۔ بفتح اول و سکون ثانی و تحتانی بالف کشیده نوعی از صدف باشد و آن کوچک می شود و نمک سود کرده با نان خورند۔

بیان هشتم

در طای بی نقطه با میم مشتمل بر پنج لغت و کنایت

طمرا - با رای بی نقطه بر وزن خلوا بید انجیر را گویند و آن دانه باشد که از آن روغن گیرند و بعربی خروع خوانند.

طمطراق - بضم هر دو طای حطی بمعنی طاق و ترنب ست که بر وزن فر و خود نمائی باشد.

طمع خام - کنایه از توقع داشتن بچیزیست که ممکن الحصول نباشد.

طمغاج - بفتح اول و غین نقطه دار بر وزن امواج نام ولایتی ست از ترکستان.

طمغاج خانه - نام پادشاه سمرقند بوده و بعضی گویند نام پادشاهان تبت و یغماست.

بیان نهم

در طای بی نقطه با نون مشتمل بر سه لغت

طنبک - بضم اول و فتح بای ابجد بر وزن اردک دهلی باشد دم دراز که آنرا از چوب و گاهی از سفال نیز سازند و بازیگران و سرآوازه خوانان در زیر بغل گرفته نوازند و خوانند.

طنجه - بر وزن گنجه نام شهریست در جانب مغرب نزدیک بکوه قاف.

طنطنه - با طای حطی بر وزن زنگله آواز رباب و بربط و رود و امثال آنها را گویند.

بیان دهم

در طای بی نقطه با واو مشتمل بر بیست و پنج لغت و کنایت

طواره - بر وزن شراره بمعنی بتیس ست و آن بچه باشد مانند ماه پروین گویند با ماه پروین در یک جا رود لیکن سم قاتل ست.

طواف سرکش - شخصی را گویند که میوه و امثال آن را بر سر گرفته گرد کوچه و بازار بگرداند و بفروشد و خس و شبرو را نیز گویند و بمعنی دزد و راهزن هم آمده است.

طور - بفتح اول و سکون ثانی و رای قرشت بمعنی طرز و روش و نوع و قاعده و قانون باشد. و بمعنی حد و طرف هم آمده است و بضم اول و ثانی مجهول بمعنی وحشی ست که در مقابل رام باشد و با ثانی معروف نام کوهی ست مشهور و عربی ست.

طوروان - با دال ابجد بر وزن مهوشان اسپ و استر و شتر بزرگ بارکش و رونده را گویند.

طور زیبا - بکسر زای هوز و سکون یای حطی و بای ابجد بالف کشیده نام کوهیست نزدیک به بیت المقدس و شرف مسجد اقصی گویند در انجا هفتاد هزار پیغمبر از دنیا رحلت کرده اند و عیسی علیه السلام از انجا بآسمان رفته است.

طور سیقوس - بضم اول بمعنی طرسیقوس ست که نام زاهدی و حکیمی و پادشاهی بوده از نصارا سلف.

طور سینا - بکسر سین کوهیست در حدود مصر نزدیک شهر که مابین شام دوادهی قری است و محل مناجات موسی علیه السلام بوده و بعضی گویند در صحرای تیه باشد نزدیک به شهر قلزم که نهایت دریای فارس ست.

طورک - بضم اول بر وزن خوبک نام سپهسالار ضحاک اسدی بوده.

طور هارون - کوهیست که هارون برادر موسی علیه السلام در انجا مدفون ست.

طوری - با ثانی مجهول بر وزن نوری بمعنی رسیدگی و وحشت باشد که نقیض رام شدن و انس ست.

طوسک - با سین بی نقطه بر وزن خوبک نوعی از خار است که آنرا بعربی شوکة الدراجین و خس الکلب و مشط الراعی خوانند گویند اگر قدری از گل آن بگیرند و در شیر اندازند شیر بسته گردد و اگر بجوشانند و بر موضعی که خواهند قطع کردن ضماد کنند بحس گرداند.

طوط - بر وزن لوط بمعنی پنبه باشد که بعربی قطن گویند و مرد دراز قد را نیز گفته اند.

طوطاق اغریوس - با طای حطی بالف کشیده و بقاف زده و فتح همزه و کسر رای قرشت و تحتانی بواو

کشیده و بسین بی نقطه زده لغتیست یونانی و معنی آن بعربی حامض البری ست و آن رستنی باشد که حامض البقر و سلق هم می گویند و آنرا احاض اعزیون هم خوانند که بجای سین نون باشد۔

طوطک ۔ بروزن خوبک نام مرغیست مشهور بطوطی۔

طوطیانوش ۔ نام دبیر اسکندر بود و اورا در لشکر پادشاه بابل به قتل آوردند و خون اورا خوردند۔

طوطیانیوش ۔ بزیادتی تحتانی بعد از نون همان طوطیانوش ست که دبیر و منشی سکندر باشد۔

طوطی صحرا ۔ کنایه از سبزهٔ صحراست۔

طوف ۔ بروزن صوف زنی را گویند که بغایت پیر و کهنه شده باشد۔

طوفریوس ۔ بضم اول و فتح فا و سکون رای قرشت و تحتانی بواو کشیده و بسین بی نقطه زده بیونانی نوعی از کمادریوس ست و آن گیاهی باشد سبز رنگ بسیار تلخ و بشیرازی زبان واردی تلخ گویند۔

طوق بهار ۔ بکسر قاف قوس قزح را گویند۔

طوقدار ۔ بروزن شرمسار کنایه از پسر امرد مخطط باشد و بمعنی بنده و اسیر و گرفتار هم هست و قمری را نیز گویند۔

طوق عنبر ۔ بکسر قاف کنایه از نودمیدگی خط خوبان باشد۔

طوق ماه ۔ یعنی هاله و خرمن ماه است و آن دائره باشد که در بعضی از شبها از بخار بر دور ماه بهم میرسد۔

طولیدون ۔ بضم اول و لام بتحتانی رسیده و دال بی نقطه بواو کشیده و بنون زده بیونانی دوائیست که بفارسی روباه ترک و بعربی عنب الثعلب خوانند۔

طونسلس ۔ بضم اول و نون و سکون سین بی نقطه و لام مضموم بسین بی نقطه زده بیونانی گیاهیست خوشبوی که آنرا بفارسی کاه که و بعربی اذخر خوانند۔

بیان یازدهم

در طای بی نقطه با ہا مشتمل بر شش لغت

طهف ۔ بفتح اول بروزن کهف در عربی بمعنی ذره باشد و آن نوعی از غله است و بعضی گویند طعامیست که از ذره پزند۔

طهماسپ ۔ نام یکی از پادشاهان ایران بوده گویند هفت سال خراج تمام ایران را بخشید و پنجاه سال پادشاهی کرده۔

طهمورث ۔ نام پادشاهی بوده از نبیرهای هوشنگ گویند ابلیس را مرکوب ساخته بود و سوار می شد و مدت پادشاهی اورا بعضی سی سال گویند و بعضی هزار سال نوشته اند۔

بیان دوازدهم

در طای بی نقطه با یای حطی مشتمل بر هرده لغت و کنایت

طیا ۔ بفتح اول بروزن حیا بلغت یونانی نوشادر پیکانی را گویند و آن چیزیست شبیه به نمک۔

طیاره ۔ بروزن هزاره کشتی و جهاز تیز رو را گویند۔

طیاف ۔ بکسر اول بروزن غلاف سنگینی و گرانی را گویند که در خواب بمردم افتد و بعربی کابوس خوانند۔

طیان ۔ بفتح اول بروزن خزان یاسمن صحرائی را گویند و آن مانند لبلاب بر یکدیگر پیچید و بر شاخهای آن خاری باشد مانند خارگل و آنرا بعربی عشبة النار خوانند۔

طیره ۔ بکسر اول بروزن خیره خجلت و خجالت و خجل را گویند و بمعنی آزردگی هم آمده است و در عربی بمعنی فال بد باشد و بفتح اول هم در عربی بمعنی قهر و خشم باشد۔

طیسقون ۔ بفتح اول و سین بی نقطه و قاف بروزن برطون نام شهریست در ایران زمین و آن پای تخت پادشاهان ایران بوده۔

طیسه ۔ بفتح اول و سین بی نقطه بستر و بالین را گویند۔

طیطان ۔ با طای حطی ثانی بروزن گیلان بلغت سریانی گندنای صحرائی را گویند و بعربی کراث بری خوانند۔

طیطو ۔ با طای حطی بروزن تیهو نوعی از مرغابی باشد

وطیتو نیز گفته اند که طای دوم تای قرشت باشد۔
طیفور۔ بفتح اول وضم فا بر وزن ویجور مطلق پرنده را گویند اعم از مرغ و ملخ و امثال آن۔
طیقی۔ با اول و قاف هر دو تحتانی کشیده حبی باشد سرخ رنگ مانند سماق بغدادی و بعضی گویند حب بلسان ست۔
طیلافیون۔ بفتح اول وسکون ثانی ولام الف وفای مفتوح و تحتانی بواو کشیده بنون زده نوعی از حی العالم ست که بستان افروز باشد و بعضی تخم بستان افروز را گفته اند۔
طیلسان۔ بفتح اول ولام، واو فوطه را گویند که عربان و خطیبان بر دوش اندازند۔
طیلسان هر عفر۔ کنایه از شعاع آفتاب است۔
طیلسان مطرا۔ کنایه از شب است که بعربی لیل خوانند۔
طینوث۔ بفتح اول وسکون ثانی ونون بواو کشیده و ثای مثلثه زده حیوانی باشد مانند ذراریح لیکن کوچکتر از دست و فعل ذراریح از وی آید، ذراریح جانوریست از مگس بزرگتر دعو و سک همان ست۔
طیور سدره۔ کنایه از فرشتگان آسمان باشد۔

طیهوج۔ با جیم معرب تیهوست و آن مرغی باشد شبیه بکبک لیکن از و کوچکتر ست۔

انجام

در ظای نقطه دار بالام مشتمل بر شش لغت و کنایت

ظل حق۔ کنایه از خلیفه و پادشاه باشد۔
ظل خدا۔ بمعنی ظل حق ست که کنایه از خلیفه و پادشاه باشد۔
ظل زمین۔ کنایه از شب ست که بعربی لیل خوانند۔
ظلمات ثلثه۔ کنایه از کدورات طول و عرض و عمق عالم سفلی ست و بعضی گویند کنایه از سه تاریکی باشد که یونس علیه السلام دران مبتلا بود و آن تاریکی شب و تاریکی شکم ماهی و تاریکی قعر دریاست و جمعی بر آنند که کنایه از کدورت طبعی و هوای نفسانی و خاصیت حیوانی باشد و باعتقاد بعضی کنایه از تاریکی مشیمه و تاریکی رحم و تاریکی شکم مادر باشد، والله اعلم۔
ظلمتیان۔ کنایه از بت پرستان و خلاف مذهب حق باشد۔
ظلیم۔ بروزن حلیم نام مرغیست که آنرا شترمرغ گویند، و در عربی بغایت ستم کننده را گویند۔

گفتار هفدهم

از کتاب برهان قاطع در حرف عین بی نقطه با حروف تهجی مشتمل بر نوزده بیان و محتوی بر یکصد و هشتاد و دو لغت و کنایت

بیان اول

در عین بی نقطه با الف مشتمل بر پانزده لغت و کنایت

عاریت سرا۔ کنایه از دنیای فانی و عالم سفلی باشد۔
عاشق با۔ بکسر شین نقطه دار وسکون قاف و بای ابجد بالف کشیده نام نوعی از طعام ست که آنرا باسرکه یا آب لیمو پزند۔
عاشق خشک۔ بضم خای نقطه دار کنایه از عاشق خسیس و رذل و بی صدق و بی تسلی باشد۔
عاشق سگ جان۔ کنایه از دنیا طلبان و طالبان دنیا باشد۔
عاقول۔ با قاف بواو کشیده و بلام زده نوعی از خرنوب ست که کبر باشد و بعضی گویند درخت ساج ست۔
عالم تر۔ بکسر لام و میم و فتح فوقانی و سکون رای قرشت

کنایہ از شخصے ست کہ خود را صالح و فاضل وانماید و جاہل و فاسق باشد و بہ فتح لام اشارہ بعالم جاہلیت ست۔

عالم جان۔ یعنی عالم ارواح و کنایہ از دنیا و عالم سفلے ہم ہست و عناصر اربعہ را نیز گویند۔

عالم خاک۔ کنایہ از دنیا باشد و جسد آدمی را نیز گویند۔

عالم دو رنگ۔ کنایہ از دنیا و عالم ست باعتبار شب و روز و کنایہ از مردم منافق و دو رو و غدار ہم ہست۔

عالم کون۔ بہ فتح کاف کنایہ از دنیای فانی و عالم سفلے ست۔

عاملان دریا و کان۔ کنایہ از سیارات ست کہ زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زہرہ و عطارد و قمر باشد کہ ماہ ست۔

عامل جان۔ بکسر لام اشارہ بذات پاک باری تعالیٰ ست جل جلالہ و کنایہ از عناصر اربعہ ہم ہست۔

عامل دریا و کان۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب ست۔

عامل طبع۔ کنایہ از روح حیوانی ست۔

عایشۂ لب جوی۔ پرندہ ایست کہ آنرا العربی صعوہ میگویند۔

بیان دوم

در عین بی نقطہ با بای ابجد مشتمل بر چہار لغت و کنایت

عباسیان۔ اشارہ بہ خلفاے عباسی باشد۔

عبب۔ بفتح اول و ثانی و سکون بای ابجد میوہ و ثمر کاکنج ست کہ عروس در پردہ باشد و آنرا عبعب نیز گویند۔

عبرت پذیرفتن۔ کنایہ از پند گرفتن و نصیحت گوش کردن باشد۔

عبرت شش روزہ۔ کنایہ از آسمان و زمین و انچہ در مابین آسمان و زمین و روی زمین ست از مخلوقات و کنایہ از انچہ در میان آدریم و از بالفعل آید و کنایہ از انچہ از حوادث بفعل مے آید۔

بیان سوم

در عین بی نقطہ با جیم مشتمل بر چہار لغت و کنایت

عجب رود۔ با راے بے نقطہ بر وزن نمک سود نام یکے از سازہاست کہ مے نوازند و بعضے گویند از قسم مزامیر ست کہ سازہاے نی باشد و بعضے صدا و آواز ساز نی را عجب رود گویند۔

عجما۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و میم بالف کشیدہ کسی را گویند کہ ہیچ خبری و شرے وا از سیدہ باشد و در عربی حیوان غیر ذی عقل و زنے کہ قادر بر سخن کردن نباشد۔

عجوز خشک پستان۔ کنایہ از دنیاے بے وفا باشد و زنے را نیز گویند کہ ہرگز نزائیدہ باشد۔

عجوزۂ فرتوت۔ کنایہ از دنیای کہن و عالم پرمحن باشد۔

بیان چہارم

در عین بی نقطہ با دال بی نقطہ مشتمل بر چہار لغت کنایت

عدرنا۔ بہ فتح اول و ثانی و سکون راے قرشت و نون بالف کشیدہ بمعنی کندش ست کہ آنرا بشیرازی چوبک اشنان خوانند و آذربویہ ہمان ست۔

عدنگ۔ بر وزن خدنگ مردم ابلہ و نامطبوع و نادان را گویند۔

عدہ دار بکر۔ بکسر اول کنایہ از شرابیست کہ ہنوز از آن نخوردہ باشند و خم شراب را نیز گویند۔

عدہ داران رزان۔ کنایہ از خمہاے باشد پر از شراب کہ ہنوز سر آنہار انگشودہ باشند۔

بیان پنجم

در عین بی نقطہ با ذال نقطہ دار مشتمل بر سہ لغت

عذبہ۔ بہ فتح اول و بای ابجد و سکون ثانی میوہ و ثمر چوب گز ست و آنرا گزمازک و بعربی ثمرۃ الطرفا گویند و بفتح اول و ثانی رشتۂ تازیانہ و رشتۂ کہ در میان دستۂ ترازو و بمعنی شاہین بندند و ہر دو معنی عربی ست۔

عذرا[1]۔ بضم اول نام معشوقۂ وامق ست و او کنیزکی بود

---

[1] لہٰذا عذرا بمعنے زن مشہور کہ معشوقۂ وامق بود و بہ رشیدی و غیرہ آنہا بفتح اول ست و مشہور نیز ہمین ست لیکن معلوم نیست کہ صاحب برہان از کجا بالضم نقل نمودہ ۱۲

مرد و دوشیزه در زمان سکندر ذوالقرنین و قصهٔ وامق و عذرا مشهور باشد و یکی از اصطلاحات اهل نرد هم هست و آن چنان باشد که هر کس پی در پی یازده ضرب از حریف ببرد گویند عذرا بر دیگری را بسته اگرچه گرد کرده باشد یعنی تمام بازی نموده باشد و بعضی گویند حریف دوم یازده ضرب پی در پی ببرد گویند وامق بر دیگری را بسته و آنچه گرد کرده باشد بگیرد و بمعنی آشکار هم آمده است که نقیض پنهان باشد و برج سنبله را نیز گویند و آن برج ششم است از دوازده برج فلکی و به فتح اول در عربی دختر بکر را گویند و بفارسی دوشیزه خوانند.

عذر لنگ — بکسر رای قرشت کنایه از بهانهٔ سست و ضعیف و عذر سقیم باشد.

بیان ششم

در عین بی نقطه با رای بی نقطه مشتمل بر چهل لغت و کنایت

عرار — به فتح اول بر وزن قرار گلیست که آن را گل گاوچشم و بابونهٔ گاو گویند و بعربی عین البقر و بیونانی قرابیعون خوانند و عربی است.

عربانه — به فتح اول و ثانی و بای ابجد بالف کشیده و نون مفتوح بمعنی دف و دایره باشد و بعضی دایرهٔ حلقه دار را گویند.

عربده جویی — کنایه از جنگجو و جنگ آور باشد و کنایه از چاپلوس و فریب دهنده و کنایه از بازیگر و حلقه بازنده و امثال آن هم هست.

عرش اکبر — کنایه از دل آدمی زاد باشد و بعربی قلب خوانند.

عرش سبائی — بکسر شین نقطه دار و فتح سین بی نقطه کنایه از تخت بلقیس زن سلیمان باشد که پادشاه شهر سبا بود.

عرش وران — کنایه از انبیا و اولیا و اهل الله و اهل دل باشد که بتقدیم رای بر واو هم بنظر آمده است که عرش روان باشد.

عرشیان — کنایه از ملائکهٔ مقربین و حاملان عرش باشد.

عرصف — به فتح اول و صاد بی نقطه بر وزن قرقف حشیشه ایست که آن را بشیرازی ماش دارو و بیونانی کافیطوس خوانند.

عرصم — بکسر اول و صاد بی نقطه و سکون ثانی و میم بلغت اهل یمن بادنجان صحرائی باشد.

عرطنیثا — با طای حطی و نون و ثای مثلثه بر وزن فرشنیثا بیخیست که آن را بشیرازی ترنجی بیخ بکمشان خوانند و آب آن در دفع عدسیه نافع باشد و درد دندان را سود دارد و صاحب ... گوید خربزهٔ تلخ که میان آن سفید باشد.

عرعر — به فتح هر دو عین و سکون هر دو را بعربی درخت سرو کوهیست گویند میان آن درخت و نخل خرما عداوت است و یکجا باهم نروید.

عرق چین — با قاف و جیم فارسی نوعی از کلاه است و آن را توبی نیز گویند و وظیفه را هم گفته اند و هر چیز که بدان عرق پاک کنند.

عرق کردن — کنایه از چیزی دادن باشد و کنایه از خجل شدن و خجالت کشیدن هم هست.

عرق کرده — کنایه از اسبی باشد که او را بکثرت سواری چنان کرده باشند که از دوانیدن و تردد فرمودن بسیار عرق بر بدن او نشیند و نفسش تنگ نشود.

عرق گیر — کنایه از خجل و شرمنده باشد و پارچه را نیز گویند که بدان عرق از بدن پاک سازند.

عرقوب — با قاف بر وزن مرغوب نام شخصی بوده از عرب و او بخلف وعده مشهور است.

عرقیه — با قاف بر وزن حنفیه دستارچه و رومال ابریشمی را گویند.

عرم — به فتح اول و کسر ثانی و سکون میم نوعی از ماهی باشد که اهل مغرب آن را سردین و بیونانی سارییس خوانند و در عربی نام آبخور و آبگیری بوده که اهل سبا آن را با سنگ و قیر بسته بوده اند و به فتح اول و ثانی در عربی گوشت بی استخوان را گویند.

عرمض — به فتح اول و میم و سکون ثانی و ضاد نقطه دار نوعی از درخت کنار است و آن را خارها مانند قلاب و منقار مرغان می باشد و هرگز بار و میوه نمی دهد و بعربی جامهٔ غوک را گویند و آن چیزی باشد سبز که در روی آبهای ایستاده بهم رسد و طحلب همان است.

عرن — به فتح اول و سکون ثانی و نون چیزیست که آن

ور پهلوی دست و پای اسپ نزدیک بزانو باشد چرم مثلث و
بروز بلند تر میگردد و عرب آنرا عظم السبع میگویند بخور آن شب
ربع را نافع است و بفتح اول و ثانی بعربی شقاق باشد و آن کیکه
دست و پای آدمی و اسپ و حیوانات دیگر است۔

عروس ـ معروف ست که زن را داماد باشد و نام گنج اول است
از گنجهای خسرو پرویز و یکی از گنجهای کیکاؤس هم هست که بطلوس
داده بود و گنجی که آنرا گنج در زر سپرد که زال و رستم و گیو بر بود گوگرد
زرد را نیز عروس گویند و اهل عمل آنرا نفس خوانند۔

عروس از عنون زن ـ کنایه از ستاره زهره است که
آسمان سوم جای اوست۔

عروسان باغ ـ کنایه از گلها و میوه ها و نهالهای نو بر آمده
و درخت میوه دار باشد۔

عروسان چمن ـ بمعنی عروسان باغ ست که کنایه از نهالها
و گلها و میوه های نو رسیده باشد۔

عروسان خلد ـ بضم خای نقطه دار کنایه از حوران بهشتی باشد

عروسان بیابان ـ کنایه از شتران بارکش باشد عموماً و
شتران راه مکه را گویند خصوصاً۔

عروس چهارم فلک ـ کنایه از خورشید جهان آرا باشد۔

عروس جهان ـ کنایه از جهان باشد بطریق اضافه یعنی
عروسیکه آن جهان ست و کنایه از کوکب زهره هم هست۔

عروس چرخ ـ کنایه از آفتاب جهانگرد است۔

عروس خاوری ـ بمعنی عروس چرخ ست که آفتاب
جهانتاب باشد۔

عروس خشک پستان ـ کنایه از دنیای بی بقا باشد
و زالی را نیز گویند که عقیمه بود یعنی هرگز نزائیده باشد۔

عروس در پرده ـ دوائیست که آنرا کاکنج گویند تخم آنرا
با هفت [illegible] زهره [illegible] بهفت عدد هر زنی که بخورد هرگز آبستن نگردد

عروس روز ـ بمعنی عروس خاوریست که خورشید عالم افروز باشد

عروس شوی مرده و عروس مرده شوی ـ کنایه
از دنیای فانی باشد۔

عروس عرب ـ کنایه از کعبه معظم است زاده الله شرفاً و تعظیماً۔

عروس عدن ـ کنایه از ماه باشد و بعربی قمر خوانند و کنایه
از ستارهای آسمانی هم هست و پرستار و خدمتگاری را نیز گویند
که شبها با او دخول توان کرد۔

عروس فلک ـ کنایه از آفتاب جهان آراست۔

عروسک ـ بر وزن خروسک جنبنده کوچک را گویند و آن
آلتی باشد که در قلعها سازند و بدان سنگ و آتش و خاکستر
بجانب دشمن اندازند و بمعنی کرم شب تاب هم آمده است
و نام پرنده ایست که شبها بیدار باشد و بانگ کند و رنگ لعلی را
نیز گویند و لعبتی که دختر گان سازند و تصغیر عروس دختر بالغ
کدخدا را بشوهر دهند بوم باده را نیز گویند و آن پرنده ایست [illegible]

عروس کج ـ کنایه از صورتی باشد زشت و مهیب که
طفلان را بدان ترسانند۔

عروس نه فلک ـ کنایه از آفتاب است و کنایه از
افلاک هم هست بطریق اضافه یعنی عروسی که آن نه فلک است

بیان هفتم

در عین بی نقطه با سین بی نقطه مشتمل بر پنج لغت

عسالنج[۱] ـ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و لام مکسور بنون و
جیم زده برگ درخت انگور است و آنرا بعربی لف الکرم خوانند
و بشیرازی [illegible] رز گویند۔

عسل داود ـ با دال بی نقطه و واو و دال دیگر روغنی
باشد که از ساق درختی حاصل میشود و طعم آن شیرین است

۱ مخفی نماند که در کتب لغت عربی مانند قاموس و صراح عسلج و عسلوج بمعنی
شاخ نرم و سبز است از درخت انگور و عسالیج بیا بعد لام و قبل جیم جمع آن
و چون صورت خطی عسالنج بنون و عسالیج بتحتانی یکی ست مصنف را
تصحیف شده خوانی شده چه عسالنج بنون بمعنی مذکور چنان که در برهان آمده
در هیچ کتاب یافته نشد ۱۲۔

و آنرا بعربی دهن العسل دیوغانے اور ربالی خوانند۔

عسل طبرزد - بفتح طای حطی و بای ابجد و رای قرشت و سکون زای هوز و سکون راو دال بی نقطه شیرهٔ نبات را گویند۔

عسل لبن - بفتح لام و بای ابجد و سکون نون نوعی از صمغ باشد و آنرا مانند کندر بسوزانند و بعربی میعهٔ سائله خوانند۔

عسلی - بفتح اول و ثانی بر وزن گلی پارچهٔ زردی باشد که یهودان بجهت امتیاز بر دوش جامهٔ خود بدوزند و بعضے جامهٔ را گویند که مخصوص گبران ست و رنگی را نیز گویند که بیشتر یهودان هم و گبران بدان رنگ جامه پوشند۔

بیان هشتم

در عین بی نقطه با شین نقطه دار مشتمل بر چهار لغت و کنایت

عشر - بفتح اول و سکون ثانی و رای قرشت هر نباتی را گویند که در وقت شکستن شاخ آن یا بر کندن برگ آن شیره ای از وی بر آید و نام رستنی هم هست که ثمر و میوهٔ آنرا بعربی ضریع گویند که کاو شیر باشد و حصفر نیز خوانند و بعضے گویند نوعی از جرشف ست که کنگر باشد و کنگر بات هم زیست مشهور و بعضے دیگر گویند درختیست که آن را در هندوستان آک خوانند و بلغت اهل عمان سنای مکی باشد و بعربی عدد ده را گویند و هر ده آیت از قرآن را نیز گویند۔

عشرخوان - کنایه از قاری قرآن ست که قرأت کننده و حافظ کلام الله باشد و کنایه از مردم معزول شده هم هست۔

عشرق - بضم اول و سکون ثانی و رای بی نقطه مکسور بقاف زده تخمیست دوائی که آنرا بعربی بزر المرو و بفارسی تخم مرو گویند۔

عشقه - بفتح اول و قاف و کسر ثانی نوعی از لبلاب ست بعربی و بفارسی عشق پیچان خوانند گویند لبن آن یعنی شیر آن موی را بسترد و شپش را بکشد۔

بیان نهم

در عین بی نقطه با صاد بی نقطه مشتمل بر پنج لغت و کنایت

عصاب - بضم اول بر وزن گلاب بلغت بربری دوائیست که آنرا شاهتره گویند و معرب آن شیطرج باشد و بیونانی لبینه بون

خوانند اگر دندان طرف راست درد کند قدری از آن بدست چپ باید گرفت و دست ها در زیر سدی بجای لنگ دندان درد شے کند باید گذاشت درد را ساکن کند و همچنین بر عکس۔

عصب - بضم اول و فتح ثانی و سکون بای ابجد دار بست که صمغ آن کثیرا باشد و بشیرازی کم و بیونانی نواتس خوانند و بعربی سواک العباد و سواک المسیح گویند خوردن آن چارپایان را فربه سازد۔

عصبه - بفتح اول و بای ابجد و سکون ثانی ریحانی ست که آنرا جم اسفرم خوانند و بعضے گویند لبلاب ست که عشق پیچان باشد۔

عصمتیان - بکسر اول و تای قرشت کنایه از انبیا و اولیا و ملائکه و اهل عزلت و خلوت نشینان و مخدرات باشد و مریم مادر عیسی علیه السلام را نیز گفته اند۔

عصیفره[۱] - بفتح اول و فا و رای بی نقطه فتانی تجملے رسیده بلغت اهل بغداد و موصل خیری زرد باشد و آنرا خیری شیرازی گویند۔

بیان دهم

در عین بی نقطه با ضاد نقطه دار مشتمل بر سه لغت

عضات - بفتح اول بر وزن نبات هر درخت خار دار را گویند مطلقا۔

عضایت - بفتح اول و تحتانی بر وزن امانت نوعے از سوسمارست و بعربی ضب خوانند سرگین آن سفیدی که در چشم افتاده باشد ببرد و آنرا عضا هم میگویند بحذف تحتانی و با۔

عضرس - بکسر اول و رای قرشت بر وزن نقرس خطمی صحرائی را گویند و آنرا بیونانی الیا و بعربی شحم المرج خوانند و طبیخ آنرا اگر با سرکه و زیت بر عضا مالند منع مضرت گزندگان کند۔

بیان یازدهم

در عین بی نقطه با طای بی نقطه مشتمل بر یازده لغت و کنایت

عطارد - بضم اول معروف ست و آن کوکبے باشد

[۱] عصیفره در قاموس بضم اول و فتح ثانی و سکون یا و کسر فا نوشته

که بفارسی بور خوانند و آسمان دوم جای او است و سنبل رومی را نیز گویند و آن بیخی باشد برنگ شبیه بزیران و بشکل مانند سازوان

عطاء کبرا - بضم کاف کنایه از عمر صد و بیست سال باشد۔

عطب - بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد پنبه را گویند و آنرا قطن هم خوانند و دود آن زکام را نافع است۔

عطر مشکلگی - کنایه از عطریست که مرکب از مشک و عنبر و خوشبوی دیگر باشد و بعربی غالیه گویند۔

عطسهٔ چاه - کنایه از صدای باشد که از چاه برآید بسبب بانگ کردن در آن۔

عطسهٔ شب - کنایه از صبح صادق باشد۔

عطسهٔ صبح - کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

عطسهٔ عنبرین - کنایه از بوی خوش است خواه از گل باشد خواه از چیزهای دیگر۔

عطشان - بفتح اول و ثانی و شین نقطه دار بالف کشیده و بنون زده نوعی از خارست که آنرا بتازی خس الکلب خوانند و بسکون ثانی عربان تشنه را گویند۔

عطف گردن - بکسر فا و فتح کاف فارسی کنایه از روی برگردانیدن باشد خواه بخشم و خواه بقهر و غضب۔

عطفل - بفتح اول و فا بروزن منزل بید مشک را گویند و آن بهار درخت نوعی از بید باشد۔

بیان دوازدهم

در عین بی نقطه با فا مشتمل بر دو لغت

عفرا - بفتح اول بروزن صفرا معشوق عروه است بفتح عین و واو و ایشان هر دو از بنی عذره بوده اند و عروه در آرزوی معشوق خود بمرد و عربان گوسفندی را گویند که بسرخی مائل باشد۔

عفص - بضم اول و فتح ثانی مشدد و بمعنی پوست بره را گویند که موی آن بغایت نرم باشد و عربان زن برهنه گاره را گویند و بعضی بفتح اول هم بنظر آمده است اشتقیه نیسری را گویند که دو پستان ماند

بیان سیزدهم

در عین بی نقطه با قاف مشتمل بر سی و دو لغت و کنایت

عقاب آهنین منقار - کنایه از تیر پیکان دار است۔

عقاب شدن - کنایه از طالب شدن چیزی باشد۔

عقار آدم - بضم اول و کسر رای قرشت و بعد از آن نقطه دار آخر نباتی باشد ذوالی سفید و بعربی مائل گویند بیخ درخت صراییست ضماد کردن آن گوش لگی و تشنگی را نافع است و تخم آن قوت باه دهد۔

عقارکوبان - با کاف بواو رسیده و های بالف کشیده و بنون زده دوائیست که آنرا بلفظ دیگر عاقرقرحا خوانند و بعربی عود القرح گویند و بحذف الف هم آمده است که عقرکوبان باشد۔

عقد شب افروز - کنایه از ثوابت و سیاره باشد یعنی زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه و باقی ستارهای آسمانی که ثوابت اند۔

عقد شب و روز - کنایه از ماه و آفتاب است و کنایه از دنیا و روزگار هم است۔

عقربان - با رای قرشت و بای ابجد بروزن پهلوان دوائیست که آنرا خسیة الطحال خوانند و بعضی گویند دوائیست که آنرا بشیرازی زنگی دار خوانند و بعضی دیگر گویند بیخ کبر و ملیست والله اعلم۔

عقربخانه - کنایه از سوزن دان و انگشتران باشد۔

عقرب نیلوفری - کنایه از برج عقرب است و آن برج هشتم باشد از بروج فلکی۔

عقل اول - کنایه از نور حضرت رسالت پناه محمدی صلوات الله علیه و آله و کنایه از جبرئیل علیه السلام و روح اعظم و عرش و فلک اول باشد۔

عقل کل - بضم کاف بمعنی عقل اول است که کنایه از نور محمدی و جبرئیل و روح و عرش اعظم باشد۔

عقیق ناب - کنایه از لب معشوق و اشک خونین عاشق باشد و کنایه از شراب لعلی انگوری نیز باشد۔

بیان چهاردهم

در عین بی نقطه با کاف مشتمل بر هفت لغت

عکبر - بفتح اول وبای ابجد وسکون ثانی ورای قرشت نوعی از گل ست وآن زرد وسفید وبنفش وسرخ هم می باشد ومگس عسل آنرا بجهت خوردن خود وبچهای خود می آورد وبعضی گویند چیزیست که درمیان عسل پیدا میشود وآنرا بشیرازی دار و میگویند ومگس نحل بجهت خوراک بچگان خود می آورد وآن بغایت تلخ می باشد وبعضی دیگر گویند عکبر وسنج الکبرست وآنرا مومیائی نحل خوانند وبشیرازی بره موم گویند جهت کوفتگی وشکستگی اعضا نافع است۔

عکعک - بفتح هردو عین وسکون هردو کاف بمعنی عکه باشد وآن پرنده ایست مشهور واو سفید وسیاه ودراز دم می باشد وبعربی عقعق میگویند وبعضی گویند عقعق معرب عکعک ست۔

عکک - بروزن فلک بمعنی عکعک ست که عکه باشد وآن پرنده ایست سیاه وسفید از جنس کلاغ۔

عکله - بفتح اول ولام وسکون ثانی لغتیست که آنرا بفارسی شبنمدان وبعربی کرمته الاسود وبشیرازی سیاه دارو وبیونانی قاشرستین خوانند وآن نوعی از لبلاب ست۔

عکنه - بفتح اول ونون وسکون ثانی لغتی ست که آنرا در اندلس سورنجان ودر عراق لعبت بربری خوانند۔

عکوب - بفتح اول وثانی بواو کشیده وبای ابجد زده کنگر را گویند وآن رستنی باشد خاردار که با ماست پرورده کنند وخورند وعربان غبار را گویند چنانکه عکاب دود را۔

عکه - بفتح اول وثانی مشدد نام مرغیست معروف وآن از جنس کلاغ ست وابلق وسیاه وسفید می باشد وبعربی عقعق خوانند وملا علی برجندی در شرح مختصر وقایه میگوید که این لغت فارسی ست آنجا که میفرماید واما العقعق نوع من الغراب طویل الذنب فیه سواد وبیاض یقال بالفارسیة عکه۔

بیان پانزدهم

در عین بی نقطه بالام مشتمل بر چهارده لغت وکنایت

علالا - بفتح اول بروزن کمالا بانگ وشور وغوغا باشد وتشنیع وکنایه وحرف پهلودار را نیز گویند۔

علث - بکسر اول وسکون ثانی وثای مثلثه نوعی از کاسنی صحرائی باشد وبرگ آن بکاسنی صحرائی می ماند وصمغی دارد مانند مصطکی وبفتح اول عربان آمیختن را گویند۔

علجان - باجیم بروزن سرطان گیاهی باشد که آنرا کاه کمه می گویند وبدان دست شویند واذخر وغسول همان ست۔

علف - بفتح اول وثانی بروزن هدف گیاهیست که آنرا بفارسی اسپست وبعربی فصفصه گویند۔

علفخانه - با فا بروزن مطبخانه کنایه از دنیا وعالم کون وفساد

علقم - با قاف بروزن شلغم عربان هر چیز تلخ را گویند عموما وبزبان اندلس حنظل باشد خصوصا وبعضی درخت حنظل را میگویند

علک - بکسر اول وسکون ثانی وکاف هر صمغی را گویند که آنرا توان خائید وبهترین آن علک رومیست که مصطکی باشد۔

علم انداختن - یعنی سپر انداختن ست که کنایه از عاجز شدن وروگردانیدن باشد وکنایه از غافل شدن هم هست

علم بخش - کنایه از قسمت وحصه وبخشش ست از غنایم که بسپاهیانی که در زیر علم حاضر بوده اند دهند۔

علم چهل صباح - کنایه از علم چهل روزه است که تخمیر خاک آدم علیه السلام می شد۔

علم صبح - کنایه از روشنائی صبح دوم ست که صبح صادق باشد وصبح اول را نیز گفته اند۔

علمهای روز - کنایه از صبح اول وصبح دوم ست که صبح صادق وصبح کاذب باشد وستاره صبح وآفتاب را هم گفته اند۔

علویان - بفتح اول وثانی کنایه از سادات باشد وبضم اول وسکون ثانی کنایه از ملائکه وفرشتگان باشد وسیارات را نیز گفته اند که زحل ومشتری ومریخ وآفتاب وزهره وعطارد وماه است۔

علیق - بضم اول وفتح ثانی وسکون تحتانی وقاف درختی باشد

که برگ آن را بزنند و در خضاب بکار برند و آنرا بیونانی باطس خوانند و بفتح اول و کسر ثانی در عربی پوست سفیدی باشد که بران چیزی نویسند و جواب را نیز گویند۔

بیان شانزدهم

در عین بی نقطه با میم مشتمل بر چهار لغت و کنایت

عمار۔ بفتح اول بروزن بهار آس را گویند که درخت مورد باشد و بعضے گویند غمار ست و آن گیاهی باشد که چون بسوزند بوی خوش کند و نام شخصے هم هست که عماری را وضع کرده و بهم نسبت رسانیده و عمارے را نیز گویند و آن چیزیست دراز و شبیه بکجاوه و بعربی هودج خوانند۔

عمرد۔ بفتح اول و سکون ثانی و ضم رای قرشت و سکون دال ابجد ستنی باشد که آنرا اکرنس گویند۔

عمر و رشدن۔ بفتح اول یعنی عمر بسیار بهم رسانیدن و مسن و صاحب سن شدن و معمر گردیدن و کنایه از تمام شدن عمر و باخر رسیدن زندگی باشد۔

عملج۔ بفتح اول و لام و سکون ثانی و جیم نوعے از خربزهٔ زمستانی باشد و بزبان خربزه را بطیخ شتا گویند۔

بیان هفتدهم

در عین بے نقطه با نون مشتمل بر بست و یک لغت و کنایت

عناب۔ بضم اول و ثانی مشدد بالف کشیده و بای ابجد زده میوه ایست شبیه بسنجد و در منضجات و مسهلات بکار برند خوردن آن خون را صاف کند و کنایه از لب معشوق هم هست

عناب تر۔ بکسر بای ابجد و فتح تا و سکون راے قرشت کنایه از انگشتان محبوب ست۔

عنان اثل سبک شدن۔ کنایه از نومید شدن و ناامید گردیدن باشد۔

عنان بر عنان۔ کنایه از برابری و همسری کردن باشد

عنان تافتن۔ کنایه از عاجز شدن و روگردانیدن باشد

عنان دزدیدن۔ کنایه از باز ماندن باشد۔

عنان زنان رفتن۔ کنایه از تعجیل و شتاب رفتن باشد۔

عنان سبک کردن۔ کنایه از آهسته براه رفتن و در کارها تانی و تامل نمودن باشد۔

عنبر ارزان۔ کنایه از گیسوی مشکبوی حضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله است باعتبار نفع عام۔

عنبر تر۔ بفتح تای قرشت کنایه از خط و زلف و خال محبوب و معشوق باشد و شب را نیز گویند که بعربی لیل خوانند۔

عنبر چیه۔ نوعی از زیورست که پر عنبر کنند و بر گردن اندازند۔

عنبر لرزان۔ بفتح لام بمعنی عنبر ارزان باشد که کنایه از گیسوی حضرت رسالت پناه علیه السلام ست۔

عنبرین سنبل۔ کنایه از زلف و موی محبوب است۔

عنبرینه۔ بمعنی عنبر چیه باشد و آن زیوریست که زنان برگردن اندازند۔

عنجد۔ بضم اول و جیم و سکون ثانی و دال ابجد دانه مویز را گویند که انگور خشک شده باشد و بعربی عجم الزبیب خوانند۔

عنجه۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح جیم بمعنی سرشتن و آغشتن باشد و بمعنے گرد کردن و جمع نمودن هم آمده است۔

عندم۔ بروزن همدم بقم را گویند و آن چوبے باشد که چیزها بران رنگ کنند و خون سیاوشان را هم گفته اند۔

عنقا۔ سیمرغ را گویند و او را عنقای مغرب بضم میم خوانند و بسبب مغربیت حمل بر چیزهاے نابود و معدوم و عدم کنند و کنایه از هر چیز نایافت و نایاب باشد۔

عنقر۔ با قاف بروزن سنجر دوائیست که آنرا بفارسی نانگوش خوانند

عنگ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی بانگ و نعرهٔ خرالاغ را گویند و بعضے خر الاغ نر را عنگ گویند که جفت خر ماده باشد

عنم۔ بفتح اول و سکون ثانی و میم گلنار را گویند و معرب آن جلنارست و آن گل درخت نوعے از انار باشد و آن درخت بغیر از گل میوه و ثمرے دیگر ندارد و سرد و خشک ست و داروی ورم و خون شکم را ببندد۔

بیان هیزدهم

در عین بی نقطه با واو مشتمل بر لغت و کنایت

عو - به فتح اول و سکون ثانی بمعنی آواز و بانگ و صدا و فریاد باشد مطلقاً.

عوا - بروزن حوا نام یکی از منازل قمر است و آن بصورت مردی باشد از جملهٔ چهل و هشت صورت فلک که گویا به آواز بلند شخصی را می طلبد و به آدمی را نیز گویند که سقد باشد به زبان عرب.

عوا ان فلک - با نون بالف کشیده کنایه از سبعهٔ سیاره است که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه باشد.

عود - بضم اول و سکون ثانی و دال معروف است و آن چوبی باشد سیاه رنگ که بجهت بخور سوزانند گویند عود بیخ درختی است که آن را می کنند و در زیر زمین دفن می کنند تا تغییر در وی پدید آید و عود خالص گردد و نام سازی هم است که نوازند.

عود الصلیب - دوائیست که آن را فاوانیا گویند با هر که باشد از زحمت صرع ایمن گردد و بعضی گویند چوبیست که آتش بران کار نکند و هر چند بشکنند مربع برآید و چوب سه گوشه را نیز گویند که در تعویذهای کودکان بر رشته کشند تا در خواب نترسند و کنایه از صبح دوم هم است که دم صبح باشد.

عود سیمین - بمعنی دوم عود الصلیب است که کنایه از دم صبح باشد.

عود گلابی - کنایه از سفیدی و سیاهی باشد.

عودی تخت - کنایه از آسمان است.

عوسج - بفتح اول و سین بی نقطه و سکون ثانی و جیم نوعی از علیق باشد و آن درختیست که برگ آن را بسایند و در خضاب بکار برند.

بیان نوزدهم

در عین بی نقطه با یای حطی مشتمل بر پانزده لغت و کنایت

عیثام - بفتح اول و سکون ثانی و ثای مثلثه بالف کشیده و بمیم زده درخت چنار را گویند و بعضی گویند بار درخت چنار است.

عید فقر - بفتح فا و سکون قاف و رای قرشت کنایه از انقطاع و بریدن از خلق و مخلوق و واصل شدن بخالق باشد.

عید مسیح - کنایه از روزیست که از آسمان به دعای عیسی علیه السلام مائده فرود آمد.

عیزران - با زای نقطه دار و رای بی نقطه بروزن خیزران میوه باشد صحرائی که آن را در خراسان علف نخیران و بعربی زعرور خوانند.

عیسوب - با سین بی نقطه بروزن مطلوب داروئیست که آن را مرزنگوش خوانند.

عیسی خورد - بسکون را و دال بی نقطه کنایه از خوشهٔ انگور باشد.

عیسی دهقان - کنایه از شراب انگوری باشد.

عیسی ره نشین - کنایه از آفتاب و شعاع و پرتو آفتاب است و کنایه از طبیب حاذق هم است.

عیسی ششماهه - کنایه از میوه‌ایست که تا شش ماه پخته شود و برسد عموماً و انگور را گویند خصوصاً.

عیسی کده - کنایه از آسمان چهارم است و خانهٔ حضرت عیسی علیه السلام و صومعه و معبد او را نیز گویند.

عیسی نه ماهه - بضم نون کنایه از خوشهٔ انگوری است که از آن شراب سازند و کنایه از شراب انگوری هم است.

عیسی هر درد - بفتح های هوز و دال ابجد یعنی عیسی دهقانست که کنایه از شراب انگوری باشد.

عیشا - با اول ثانی رسیده و شین نقطه دار بالف کشیده قرارگاه طفل را گویند در رحم مادر.

عیش ده روزه - کنایه از زندگانی و حیات اندک است.

عیص - بفتح اول و سکون ثانی و صاد بی نقطه برادر بزرگ یعقوب است گویند فرنگ از نسل اویند.

گفتار هیجدهم

از کتاب برهان قاطع در حرف غین نقطه دار با حروف تهجی مشتمل بر هفت بیان و محتوی بر سی صد و هفت لغت و کنایت

بیان اول

در غین نقطه دار با الف مشتمل بر چهل و یک لغت و کنایت

غاب - بروزن آب حدیث و سخن بیهوده و لاطائل و هرزه و هذیان و یاوه باشد و بمعنی بازمانده و لقمهٔ خوردنی و طعامی بود که در تهٔ طبق از خورش کسی زیاده آمده باشد و بمعنی باز پس افتاده و دور مانده و سقط و خراب شده و از کار افتاده نیز آمده است و در عربی بیشه و نیستان را گویند۔

غابانک - با اول و ثالث بالف کشیده و نون مفتوح بکاف زده دوائی ست که آنرا بتازی بنفسج الکلاب و بشیرازی بش سگ گویند۔

غابش - بروزن تابش نام درختیست کوهی که میوهٔ آن را غبیراء و عنب الدب گویند شبیه است بکنار۔

غابوک - با ثالث بواو کشیده و بکاف زده مهرهٔ کمان گروهه را گویند و آن گلولهٔ باشد که از گل سازند و کمان گروهه را نیز گفته اند۔

غاتقر[۱] - با قاف بروزن کاشغر نام شهریست از ترکستان که در آن سرزمین درخت سرو آزاد و مشک خوب و صاحب حسنات مرغوب بهم می رسد و نام محله هم هست از محلات سمرقند و نام یکی از پهلوانان تورانی باشد۔

غار - بروزن مار گیاهی باشد که چون بسوزندش بوی خوش کند و تخم آنرا حب الغار و درخت آنرا شجرة الغار خوانند و بعربی مغاره و شگاف کوه را گویند۔

غارتیدن - با تای قرشت بروزن وارسیدن بمعنی غارت کردن و تاراج نمودن باشد۔

غارج - بکسر رای بی نقطه بروزن خارج بمعنی صبوحی باشد و آن شرابیست که بوقت صبح خورند و شراب را نیز گفته اند مطلقاً خواه صباح خورند خواه شام و با جیم فارسی هم درست ست و بر فتح رای بی نقطه نیز هست و بزای نقطه دار هم بنظر آمده است۔

غارجی - بروزن خارجی شراب صبوحی را گویند یعنی شرابی که بهنگام صبح نوشند و ساقی را نیز گفته اند و کسی را هم میگویند که صبوحی خورد و با جیم فارسی نیز آمده است و بجای حرف ثالث واو ساکن هم هست۔

غارغم - بکسر رای بی نقطه و فتح غین نقطه دار کنایه از زندان و بندخانه و گور و قبر و گناهگاران باشد۔

غار و غور - با غین نقطه دار بروزن مار و مور این لغت از اتباع ست بمعنی هرج مرج و آشوب و فتنه باشد۔

غاره - بروزن چاره بمعنی غارج است که شراب صبوحی باشد و بمعنی غارت و تاراج و غارت کنندگان هم است و پیچ و تاب ریسمان را نیز گویند۔

غاریقون - با ثالث بتحتانی رسیده و قاف بواو کشیده و بنون زده یکی از اجزای مسهل است و آن دو قسم می باشد نر و ماده گویند مادهٔ آن بهترست و تریاق همه زهرهاست و در مؤید الفضلا این معنی بزای نقطه دار آمده است۔

غاز - بسکون زای هوز پنبه و وصله باشد که مردم درویش

[۱] بدانکه صاحب فرهنگ جهانگیری و رشیدی و شمس اللغات و فرهنگ شعوری بجمیع این معانی مذکوره غاتغر بغا بجای قاف آورده اند اما غاتقر با قاف چنانکه در برهان ست در هیچ یکی از نسخ متداوله لغت بنظر نرسیده پس غالب که مصنف درین لغت تصحیف نموده قاف خوانده باشد واللہ اعلم ۱۲

و فقیر بر جامه دوزند و پرنده ایست معروف از جنس مرغان
آبی و بمعنی شکاف و پاره و بازشده و شکافته و چاک و تراک
و از هم شکافتن هم هست و بمعنی نیاز هم آمده است که حاجت و
احتیاج باشد و قحط و غلا را هم میگویند و خوردن طعام را نیز
گفته اند از روی لذت و اشتها و بمعنی برهم زدن و حلاجی
کردن پشم کهنه باشد بجهت رشتن۔

غاژ — بسکون زای فارسی بمعنی خار باشد مطلقاً اعم از خار گل
و خار درخت و امثال آن و مردم دهان فراخ را نیز گفته اند

غاز غاز — بازا و غین نقطه دار بر وزن طاس باز بمعنی
از هم شکافته و بازشده باشد۔

غاژ کردن — بازای فارسی بر وزن ناز کردن بمعنی
پنبه و دانه از پنبه بیرون کردن و پشم را زدن و مهیا ساختن آن
از برای رشتن و بازای هوز هم آمده است۔

غازه — بر وزن تازه بمعنی گلگونه است و آن سرخی باشد
که زنان بر روی مالند و بمعنی صدا و ندا و آواز هم آمده است
و بیخ دم حیوانات را نیز گویند از چرنده و پرنده۔

غازی — بر وزن بازی بمعنی زنان فاحشه و پسران
معرکه گیر و ریسمان باز باشد و چوب روده که مصالح را نیز
گویند و در عربی کسی را گویند که بجهت ثواب با اعدای
دین حرب کند۔

غاسول — با سین بی نقطه بواو رسیده و بلام زده بعربی
گیاهیست که آنرا بفارسی اشنان خوانند و بدان دست
هم شویند و اشخار از آن سازند۔

غاش — بر وزن فاش دوست دارنده بغایت را گویند
یعنی عاشقی که عشق او بدرجهٔ اعلی رسیده باشد و خوشهٔ انگور
نارسیده و غوره را نیز گویند و خیاری باشد که از برای تخم
نگاه دارند و بمعنی بی سلیقه و کم ادراک و کند طبع و کند ذهن
و کودن هم بود و بمعنی شور و غوغای سخت هم آمده است۔

غاشیه بر دوش — کنایه از مطیع و فرمانبردار باشد۔

غاغاطی — با غین نقطه دار بالف کشیده و طای بی نقطه
بتحتانی رسیده سنگی باشد سیاه و سبک و بوی قیر از آن می آید
و آنرا از وادی شام آورند و در قدیم آن وادی را غاغا
میخوانده اند بحذف طا و یای حطی و الحال بوادی جهنم گویند
اگر بر آتش نهند بخور آن مصروع را نافع باشد و گزندگان بگریزند
و آنرا بعربی حجر غاغاطیس و حجر غاغیطوس خوانند۔

غاغه — بفتح غین نقطه دار بلغت عمان پودنه را گویند و
معرب آن فودنج است۔

غافت — بفتح فا و سکون تای قرشت بر وزن آفت
گیاهیست لاجوردی رنگ دراز شکل و شاخهای باریک دارد
بدرازی یک وجب و گل و برگ و شاخ آن همه تلخ است
و از کوهستان حوالی شیراز آورند بوته آنرا بخشیش الغافت
و شجرة البراغیث و شوکة منتنه گویند نیم مثقال آن حیض را
براند و بکسر فا و سکون تای مثلثه هم بنظر آمده است تب بان

غاک — بر وزن چاک صدا و آواز و بانگ کلاغ را
گویند و بمعنی فتنه و آشوب هم آمده است۔

غال — بر وزن فال بر پهلو غلطیدن باشد و آشیانهٔ
زنبور را نیز گفته اند و سوراخی باشد که جانوران صحرائی بچه
روباه و شغال و کفتار و امثال آن در آن بسر برند و بچه
کنند و مغاره را نیز گویند که شبانان بجهت شبها خوابیدن
گوسفندان در صحرا و دامن کوه سازند و غار و شکاف
کوه را هم گفته اند و بعربی کهف خوانند۔

غاالوط — با لام الف و لام بواو رسیده و طای حطی
بالف کشیده بیونانی اقلامی قبطی را گویند و آن در مصر
بسیار است و از اقلا کوچکتر است و سیاه رنگ بود و اسهال
را نافع است۔

غالد — بفتح لام و سکون دال ابجد بمعنی غلطانست که
بمعنی غلطانیدن باشد عموماً و گیسکه بسبیل عشرت بر عاشق
و معشوق غنوده از این طرف بآن طرف و از آن طرف

بایں طرف غلطانند خصوصًا۔

غالوک۔ بالام بواو کشیدہ و بکاف زدہ گلولہ و مہرۂ کمان گروہہ را گویند خواہ از سنگ باشد و خواہ از گل ساختہ باشند و کمان گروہہ را ہم گفتہ اند۔

غالیا بار۔ بیای حطی و بای ابجد ہر دو بالف کشیدہ و رای بی نقطہ ساکن بوی خوش دہندہ را گویند۔

غالیدن۔ بروزن نالیدن بمعنی غلطیدن و غلطانیدن باشد

غالیہ بار۔ بمعنی غالیا بار ست کہ کنایہ از بوی خوش دہندہ باشد۔

غالیہ سای۔ بسین بی نقطہ بالف کشیدہ و بتحتانی زدہ خوشبوی ساز و خوشبوی فروش را گویند۔

غامی۔ بروزن جامی بمعنی ضعیف و نحیف و ناتوان باشد

غانہ۔ بفتح نون بروزن خانہ نام شہریست در حدود چین گویند خاک آن شہر طلادار و زیرا کہ خاک رویۂ آنرا می شویند سونش طلا بر می آید۔

غاو۔ بروزن و معنی گاوست کہ بعربی بقر گویند چہ در فارسی غین و کاف بہم تبدیل می یابند و بمعنی غال نیز آمدہ است و آن سوراخی باشد در زیر زمین جہت خوابیدن گوسفندان و جانوران دیگر۔

غاوش۔ بضم واو و سکون شین نقطہ دار خیار بزرگی را گویند کہ از برای تخم نگاہ دارند و بفتح واو ہم باین معنی و ہم بمعنی خوشۂ انگور رسیدہ کہ آنرا نیز بجہت تخم گذارند آمدہ است۔

غاوشنگ۔ بسکون ثالث و شین نقطہ دار مفتوح بنون و کاف فارسی زدہ چوبی باشد کہ بر یک سر آن سیخکی از آہن نصب کنند و بر سرین و کفل خر و گاو خلانند تا تند و زود براہ روند و معنی ترکیبی آن گاو تند باشد چہ غاو بمعنی گاو و شنگ بمعنی چلد و تند و تیز آمدہ است۔

غاوشو۔ بضم واو و شین بواو کشیدہ عاشقی را گویند کہ عشق او بدرجۂ کمال و اعلی رسیدہ باشد و خیار بزرگی کہ از برای تخم نگاہ دارند و خوشۂ انگور نارسیدہ و غورہ را گویند۔

غاوہ۔ بفتح واو نام کوہی و جایی باشد۔

بیان دوم

در غین نقطہ دار با بای ابجد مشتمل بر پنج لغت

غباد۔ بضم اول بروزن گشاد بمعنی ابداع باشد نو آوردن و نو ساختن و شعر نو گفتن است و مردم بر حق را نیز گویند یعنی در فعل حق طرف نقیض بر انگیزد و جانب کسی را ملاحظہ نکند و روی ننبیند و آنچہ حق است بعمل آورد۔

غبارہ۔ بکسر اول بروزن اشارہ چوبی باشد کہ بدان خر و گاو رانند و چوب پستی را نیز گفتہ اند و باین معنی با زای نقطہ دار ہم آمدہ است۔

غباریہ۔ بضم اول و کسر رای قرشت و فتح یای حطی درختی ست کوہی و میوۂ آن سرخ رنگ می باشد بمقدار عنابی کوچک و بعضی گویند نام ہمان میوہ است و آن را بعربی عنب الدب خوانند۔

غبازہ و غبازہ۔ بفتح اول و زای ہوز چوب دستی قلندران را گویند۔

غبب۔ بفتح اول و ثانی بروزن ادب گوشت زیر زنخ را گویند و آنرا غبغب نیز خوانند۔

بیان سوم

در غین نقطہ دار با تای قرشت مشتمل بر سہ لغت

غت۔ بضم اول و سکون ثانی بمعنی جاہل و احمق و ابلہ و نادان باشد و بفتح اول نیز باین معنی آمدہ است

غتفر۔ بضم اول و فتح فا بروزن دختر بمعنی غت ست کہ جاہل و ابلہ و احمق و نادان باشد۔

غتفرہ۔ بضم اول و فتح رای قرشت بروزن بتکدہ بمعنی غتفر ست کہ نادان و جاہل و احمق و ابلہ باشد و زناکنندہ و زانی و پلید طبع را ہم می گویند۔

بیان چهارم

در غین نقطه‌دار با دال بی‌نقطه مشتمل بر شش لغت

غداره - بفتح اول بروزن کناره پیکان پهن بزرگ فسکاری را گویند و آنرا باندام بیل سازند و دبه بزنجبین را نیز گویند

غدر - بفتح اول بروزن حذر جبهٔ جامه و سلاح جنگ را گویند

غدرک - بروزن نغزک بمعنی غدرست که جبهٔ جامهٔ روز جنگ باشد و بعضے گویند غدرک یکی از سلاح اهل هندست و آنرا جمدر و کتار نیز خوانند و بمعنی اول در مؤید الفضلا بجای حرف ثالث الف نوشته اند والله اعلم۔

غدغن - بفتح اول و ثانی و غین نقطه‌دار و نون ساکن بمعنی شتاب و تاکید باشد و بمعنی اضطراب هم آمده است۔

غدفره - بضم اول و فتح فا و رای بی‌نقطه بروزن شکبره بمعنی غتفره است که مردم جاهل و احمق و نادان و کودن و ابله باشد۔

غدنگ - بفتح اول بروزن خدنگ بمعنی غنغوه است که ابله و جاهل و نادان و احمق و بی‌آرام و بی‌اندام باشد۔

بیان پنجم

در غین نقطه‌دار با رای بی‌نقطه مشتمل بر هفتاد و چهار لغت و کنایت

غر - بفتح اول و سکون ثانی زن فاحشه و قحبه را گویند و مردم بددل را هم گفته اند و بضم اول مردم دبه خایه را گویند یعنی شخصیکه خصیه اش بزرگ شده باشد و برآمدگی در اعضا را نیز گویند و آن مانند گلوله در گردن یا پیشانی و گرهے در زیر گلو بهم میرسد و بریدن و برآوردن آن کم خطرست و بترکی بوقمه خوانند و باد در دهن جمع کردن را نیز گویند بجهت آنکه شخصے دست بران زند و آن باد با صدا برآید و آنرا بترکی زنبلق و زمرة خوانند و بفتح اول و ثانی مشدد در عربی چینه دادن مرغ باشد بچهٔ خود را و افشار و شکستن جامه برای ته کردن و شکستن و چیدن اندام ورم باشد و بضم اول

هم در عربی هر چیز سفید را گویند عموماً و پیشانی سفید اسپ خصوصاً و مردم بزرگ و بزرگوار را نیز گفته اند و بکسر اول هم در عربی مردم صاحب غفلت و ناآزموده کار باشد + ب + ز نگر۔

غراب - بضم اول هر چیز که متصف بسفیدی و روشنی باشد و آفتاب را نیز گویند بسبب روشنائی۔

غراب زمین - کنایه از شب سیاه و شب تاریک باشد۔

غراچه - بفتح اول بروزن سراچه حیز و مخنث و نامرد را گویند و مردم دیوث و بچشم خود بین وزن بحریف برپا نیز گفته اند و احمق و ابله و نادان را هم گویند و نام ولایتے هم هست۔

غراره - بفتح اول بروزن کناره آب در دهن کردن و جنبانیدن باشد برای پاک شدن دهن و آنرا بعربی مضمضه گویند و در عربی بمعنی غافل شدن و غفلت ورزیدن و ناآزموده گشتن از روزگار باشد و بکسر اول نوعے از سلاح جنگ است و آنرا در روز جنگ پوشند و بعضی گویند غراده بدال است و آن بمعنی خود آهنین باشد و بمعنی جوال هم آمده است و جوالی را نیز گویند که آنرا مانند دام از ریسمان بافته باشند و پنبه و پشم و کاه و سرگین و مانند آن دران کنند و از جائے بجائے برند و در عربی نیز بمعنے جوال شبکه‌دار آمده است۔

غراش - بفتح اول بروزن لواش بمعنی خراش و زخمی باشد که از خراشیدگی بهم رسیده باشد و قهر و غضب و خشم را نیز گویند و بمعنی اندوه و غم هم هست و باین معنی با سین بی‌نقطه هم آمده است و آن نیز درست است چه در فارسی سین و شین بهم تبدیل مے یابند۔

غراشیدن - بروزن و معنے خراشیدن است و بمعنی خشم گرفتن و قهر کردن و غضب نمودن هم هست۔

غراشیده - بروزن و معنی خراشیده باشد و قهر آلود و خشمناک را نیز گویند و باین معنی غرانیده هم بنظر آمده است که بجای شین نون باشد۔

غراورنگ - بفتح اول و همزه و رای بی نقطه و سکون ثانی و واو و نون و کاف فارسی بمعنی بسیار بزرگ باشد و بعربی عظلم خوانند و بمعنی تخت و اورنگ بزرگ هم هست لیکن بروزن عبالمند.

غربه - بفتح اول و بای ابجد بروزن فرقد دختری را گویند که چون بشوهر دهندش ظاهر شود که بکارت ندارد.

غرهیب - بفتح اول بروزن ترهیب نوعی از انگور سیاه باشد.

غرتبان - با تای قرشت بروزن مرطبان سنگی باشد تراشیده و مدور طولانی که آنرا بر بام خانه که نو می پوشند غلطانند تا بام محکم و قایم شود و آنرا بام گردان هم میگویند و دیوث وزن کجرلف بررا نیز گویند.

غرچه - بفتح اول و جیم فارسی بمعنی غرچه است که نامرد و مخنث و حیز و بچشم خودبین و دیوث باشد و بمعنی ابله و احمق و نادان و جاهل و زبون هم آمده است و ولایت غرجستان و مردم آنجا را نیز گویند و آن ولایتیست مشهور از خراسان.

غرد - بفتح اول و سکون ثانی بروزن سرد خانه تابستانی را گویند و بفتح اول و ثانی در عربی بمعنی آواز گردانیدن بجای سرود و خواندگی باشد و بفتح اول و کسر ثانی هم بعربی نوعی از ماهی افزاید و گوشت باشد که از گیاه و علف سازند و نوعی از رستنی هم هست که کمات گویندش.

غردل - بفتح اول و کسر ثالث بروزن منزل مردم نامرد و بی جگر و ترسنده و واهمه ناک را گویند و معنی ترکیبی آن قحبه دل است چه غر بمعنی قحبه باشد.

غرده - بروزن ارده بمعنی عرابه و گردون چوبی باشد.

غرز - بفتح اول و ثانی و سکون زای نقطه دار نام نوعی از عصی الراعی اصغر است که مرغ مرد باده باشد چه آن بدو قسم مشود نر و ماده و آنرا انجبار ازی گسته گویند.

غرس - بفتح اول بروزن ترس بمعنی قهر و غضب و خشم و تندی و برآشفتگی باشد و بکسر اول باین معنی و بمعنی خراش هم آمده است و بفتح اول در عربی بمعنی درخت نشاندن و چیزی کاشتن باشد.

غرسا - بفتح اول بروزن ترسا دوائیست که آنرا زنجبیل شامی گویند و بفارسی فیل گوش خوانند و راسن همان است.

غرش - با شین نقطه دار بروزن عرش بمعنی خراش باشد و بمعنی خشم و قهر و غضب نیز گفته اند و بضم اول و کسر ثانی مشدد هم بمعنی قهر و غضب و خشم آمده است.

غرشت - بضم اول و کسر ثانی مشدد و سکون شین و تای قرشت آواز و صدای مهیب و با مهابت حیوانات باشد عموماً و آواز شیهه اسب را گویند خصوصاً.

غرسنه - بضم اول و فتح نون بروزن گرسنه گیاهی باشد که آنرا بوقت تری و تازگی خورند و چون خشک شود دست بدان شویند و بعربی اذخر گویند.

غرشیدن - بروزن برچیدن بمعنی خشمناک شدن و قهرآلود گردیدن باشد.

غرشیده - بروزن برچیده بمعنی غضبناک و خشمگین و قهرآلود گردیده باشد.

غرغر - بضم هر دو غین و سکون هر دو را ادره و خایه را گویند یعنی شخصی که خصیهٔ او بزرگ و پرباد شده باشد و بعربی مفتوق خوانند و کسی را نیز گویند که از روی خشم و قهر در زیر لب سخن گوید و بفتح هر دو غین بمعنی غلطک باشد و آن چیزیست از چوب که ریسمان بر بالای آن اندازند و دلو آب و امثال آنرا از چاه و غیره بمدد آن کشند و در عربی سر حلقوم را گویند که از جانب دهان است و بکسر هر دو غین در عربی نوعی از مرغ خانگی باشد و آن در حبشه بسیار است و بعضی گویند مرغ صحرائی است.

غرغره - بفتح اول و غین نقطه دار بروزن بجزه بمعنی

غرغره است که غلغلهٔ انگشتی باشد و در عربی آب و دوائی را گویند که در گلو کنند و حرکتی دهند و بریزند و رسیدن جان را نیز گویند در گلو بوقت نزع و بضم اول و ثالث بمعنی اول غرغره است که دبه خایه باشد و از روی قهر و غضب زیر لب حرف زدن را نیز گویند و بکسر اول و ثالث نام نوعی از مرغ است و بعضی مرغ خانگی و بعضی مرغ صحرائی را گویند۔

غرغشه - بفتح اول و ثالث و شین نقطه دار بر وزن و معنی خرخشه است که شلتاق کردن و بی سبب و بی موقع با کسی مجادله نمودن و خصومت ورزیدن باشد۔

غرغن - بفتح اول و ثالث بر وزن گردن پوستی باشد غیر کیمخت و ساغری و از آن هم کفش دوزند و بکسر ثالث هم آمده است و بزای نقطه دار هم گفته اند۔

غرغند - بر وزن فرزند بمعنی غرغن است که پوست غیر کیمخت و ساغری باشد۔

غرفج - بضم اول و فا بر وزن اعوج درمنه و آتشگیره را گویند و هر هیزمی که زود آتش در آن افتد و بعربی ابوسریع خوانند۔

غرفنج - بضم اول بر وزن ارگنج مردمی را گویند که خصیهٔ ایشان بزرگ و پرباد باشد و بعربی مفتوق خوانند۔

غرقاب - با قاف بر وزن چرخاب آب عمیق را گویند که نقیض پایاب است۔

غرقاب شدن - کنایه از غرق شدن در آب باشد۔

غرق چشمهٔ سیماب - کنایه از مغرور و فریفته شدن بدنیا و روزگار باشد۔

غرق چشمهٔ قیر - کنایه از فرو رفتن در آب و فرو رفتن بدنیا باشد و کنایه از فرو رفتن آفتاب هم هست۔

غرقد - بفتح اول و قاف بر وزن فرقد نوعی از عوسج است و آن درختی بود که برگ و بار آن را بجوشانند و در خضابها بکار برند۔

غرم - بضم اول و سکون ثانی و میم میش کوهی را گویند یعنی گوسفند ماده کوهی و بمعنی قوچ شهری هم بنظر آمده است که گوسفند جنگی باشد و در عربی بمعنی تاوان و جرم و جریمه باشد و بفتح اول بمعنی قهر و غضب و خشم است و بفتح اول و ثانی هم باین معنی گفته اند۔

غرماسنگ - با سین بی نقطه بر وزن ریگار رنگ نان تنک بروغن جوشانیده باشد و بفتح اول و ثانی هم گفته اند و بجای میم بای حطی هم آمده است۔

غران - بر وزن فرمان بمعنی خشمناک و قهرآلود و غمگین باشد۔

غرانوش - با نون بواو کشیده و بشین نقطه دار رزده ترزدان را گویند و آن سبزی باشد معروف که خورند و بعضی گویند حشیشی است کوهی که آن را عاقرقرحا خوانند۔

غرمچ - بفتح اول و کسر میم و سکون جیم فارسی سیاه دانه را گویند و آن تخمی باشد سیاه که بر روی خمیر نان پاشند و بفتح میم هم آمده است۔

غرمنده - بر وزن شرمنده بمعنی قهرآلود و خشمناک باشد۔

غرمیده - بفتح اول و کسر میم بر وزن رنجیده بمعنی غرمنده است که خشمگین و قهرآلود باشد۔

غرن - بفتح اول و ثانی بر وزن کفن بانگ و دمدمه و نوحه در وقت گریستن را گویند و گریه در گلو پیچیده را نیز گفته اند۔

غرناطه[1] - بفتح اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده و طای حطی مفتوح نام ولایتی است در هندوستان و بزبان آنجا کرناتک خوانند و بعضی گویند معرب کرناتک است۔

---

[1] پوشیده نماند که غرناطه نام شهری و ولایتی است از مضافات اندلس و اینکه مصنف ذکر کرده که نام ولایتی است در هندوستان اصلی ندارد و بر حد دکن است مثال قول میکائیل کسیری که از کتاب تاریخ غرناطه تصنیف ابی عبدالله بن الخطیب السلمانی نقل میکند دال است و آن اینکه غرناطه هو عجمی مدینة کورة البیرة و تسمی شام الاندلس و انتقل الملک الیها عام اربعمایة من الهجرة و من البیرة علی

نحو فرسخ وثلث فرسخ ولها من الشهرة بنفسها واعلامها ما هو معلوم و
غرناطة من معمورة الاقليم الخامس يبتدی من بلاد یاجوج ثم یمر علے
خراسان ثم سواحل الشام ثم علی کثیر من بلاد الاندلس الی البحر المحیط
الغربی فهی قریبة من الاعتدال شامیة فی اکثر الاحوال بینها وبین
دار الملک الاول قرطبة اعادها الله تسعون میلا وهی منها بین شرق
وقبلة وهو البحر الشامی بین غروب وقبلة علی اربعة برد والجبال بین شرق
وقبلة والبراجلات بین شرق وجوف والکنبانیة بین جوف وغرب
الی آخره ۱۲

غرنبه - بضم اول وثانی وسکون ثالث وفتح بای ابجد بانگ وفریاد وشور وشغله وخروش را گویند وبمعنی چوب دستی هم آمده است -

غرنبید - بضم اول وثانی ماضی غرنبیدن باشد یعنی بغرید آمد وشور وغوغا نمود -

غرنبیدن - بمعنی آواز در گلو پیچیدن وشور کردن و فریاد وغوغا نمودن وخروش وبانگ بر آوردن باشد -

غرنبیده - بضم اول وثانی بانگ وفریاد کرده را گویند -

غرنده - بضم اول وفتح ثانی مشدد بر وزن برنده شیر و گرگ خشم آلود را گویند که از غایت خشم فریاد کند و بر خود بپیچد و بر دیگر سباع نیز اطلاق کرده اند -

غرنگ - بفتح اول بر وزن پلنگ صدای خرخری را گویند که بسبب گریه کردن یا فشردن گلو در حلق وسینه مردم افتد وبکسر اول نیز باین معنی آمده است وبمعنی نالهٔ حزین و آواز نرمے باشد که در حالت گریه کردن از گلوی مردم بر مے آید وباین معنی بضم اول بر وزن ادرک هم بنظر آمده است وگریه وزاری کردن را نیز گویند -

غرنیچی - با نون وجیم فارسی بر وزن درویشے سرما و زمستان سخت را گویند -

غرو - بفتح اول وسکون ثانی وواو بمعنی نای میان تهی باشد که نوازند وبعربی مزمار خوانند و نای چیزی که میان [illegible] نیز گفته اند و آنرا خامه گویند وبمعنی شگفتن هم بنظر آمده است -

غرواش - بفتح اول وسکون ثانی وواو بر وزن فرداش لیف شویالان وجولاهگان وکفش دوزان باشد و آن گیاهیست که آنرا مانند جاروب بندند و بدان آب و آهار وشوربا بر جامه که می بافند بپاشند وزنجبیل شامی را نیز غرواش گویند و بفتح اول وثانی بمعنی خراش و زخمیکه از خراش بهم رسیده باشد و بمعنی قهر وخشم وغضب وغم آلود نیز گفته اند -

غرواشه - بفتح اول وآخر بمعنی اول وآخر غرواش است که لیف جولاهگان وقهر وغضب وخشم باشد -

غروبه - بضم اول وثانی بواو رسیده وفتح بای ابجد بمعنی غرنبه است که فریاد وشور وشغله وبانگ وخروش باشد -

غرود - بفتح اول بر وزن کبود دختری را گویند که بشرط بکارت بشوهر دهند و دوشیزه نباشد -

غرونبه - بضم اول وثانی بواو رسیده ونون ساکن و بای ابجد مفتوح بمعنی غروبه است که غرنبه وشور وغوغا و بانگ وخروش باشد -

غرویزن - بر وزن ومعنی پرویزن ست و آن آلتے باشد که بدان آرد واشال آن بیزند وبعربی غربال وهلهال گویند -

غریاسنگ - بیای حطی بر وزن ومعنی غرماسنگ ست که نان تنکے در روغن بریان کرده باشد -

غریچی - با جیم فارسی بر وزن غریبی سرمای سخت را گویند -

غرید - بفتح اول بر وزن درید دخترے را گویند که بشرط دوشیزگی بشوهر دهند و نباشد -

غریدن - بضم اول بر وزن بریدن بمعنی آواز بلند کردن وفریاد زدن باشد وبا ثانی مشدد هم گفته اند -

غریرن - بیای تحتانی مجهول ورای قرشت بر وزن کشیدن گل ولای سیاه را گویند که در بن حوضها وتالابها و

ته جویها می باشد۔

غریز۔ بروزن تمیز بمعنی حلم و بردباری باشد که ترک انتقام است از بدی۔

غریزان۔ با تحتانی مجهول بروزن عزیزان بمعنی غرویزن ست که آلت آرد بیختن باشد و بعربی غربال و هال گویند۔

غریزن۔ بروزن و معنی پریزن ست که آرد بیز و غربال باشد و بمعنی خلاب و گل سیاه نیز گفته اند و باین معنی و بمعنی اول هر دو بازای فارسی آمده است۔

غریژنگ۔ بازای فارسی بروزن پرینگ گل ولای سیاهی را گویند که در بن حوضها و ته تالابها و جویها میباشد۔

غریفج۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی مجهول رسیده و فای مفتوح بجیم زده بمعنی خلاب و گل ولای باشد سیاه و تیره که پای از ان بدشواری برآید و تخشک را نیز گویند و آن کوه پارهٔ نرمی باشد که کودکان و جوانان بران لغزند و یکدیگر را از بالا گرفته بزیر کشند و آنرا بعربی زحلوفه خوانند۔

غریفژ۔ بازای فارسی بروزن و معنی غریفج ست که گل ولای سیاه و تیره باشد که در بن و ته حوضها و تالابها باشد۔

غریو۔ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و واو بمعنی شور و فریاد و بانگ و غوغا باشد۔

غریوان۔ باواو بروزن دلیران بمعنی فریادکنان و بانگ زنان باشد۔

غریوید۔ ماضی غریویدن ست یعنی فریاد و شور و غوغا کرد۔

غریویدن۔ بکسر اول و ثانی بمعنی فریاد زدن و شور و غوغا کردن باشد۔

بیان ششم

در غین نقطه دار با زای نقطه دار مشتمل بر چهارده لغت و کنایت

غز۔ بضم اول و سکون ثانی صنفی از ترکان غارتگر بوده اند که در زمانهٔ سلطان سنجر قوت گرفتند و خراسان را بتصرف آوردند و سلطان سنجر را گرفته در قفس کردند۔

غزاره۔ بفتح اول بروزن هزاره بمعنی بسیار و بسیار شدن باشد۔

غزالان۔ با لام الف و نون کنایه از غزلخوانان و مطربان ست که مراد از خواننده و سازنده باشد۔

غزالهٔ فلک۔ کنایه از آفتاب جهانتاب ست و برج حمل را نیز گویند که برج اول ست از دوازده برج فلک۔

غزغن۔ بفتح اول و غین نقطه دار بروزن ارزن پوست غیر گیمخت را گویند و از ان کفش دوزند و غزغان را نیز گفته اند که دیگ طعام پزیست۔

غزغند۔ بروزن فرزند بمعنی دیگ طعام پزی باشد و پوستی را نیز گویند غیر گیمخت و ساغری که از ان کفش و پای افزار سازند۔

غزلولاور۔ بضم اول و سکون ثانی و لام بواو رسیده و لام دیگر بالف کشیده و واو مفتوح برای بی نقطه زده در فرهنگ جهانگیری بمعنی دبهٔ ترنجبین نوشته بودند۔

غزم۔ بضم اول و سکون ثانی و میم بمعنی هیبت و خشم و قهر و کینه باشد۔

غزنک۔ بضم اول و فتح نون بروزن ادرک گیاهی باشد که در عوض اشنان بدان رخت و جامه شویند۔

غزنو۔ بفتح اول و نون بروزن پرتو نام شهر غزنین باشد و آن در مابین کابل و قندهار واقع ست۔

غزنه۔ بروزن شحنه بمعنی غزنوست که شهر غزنین باشد۔

غزنی۔ بفتح اول و نون و سکون ثانی و تحتانی مخفف غزنین ست که شهر مذکور باشد گویند هزار مدرسه داشته است۔

غزه۔ بفتح اول و ثانی آوازه و صدا و ندا را گویند و مخفف غازه هم هست که بیخ دم حیوانات چرنده و پرنده باشد۔

غژیور - بضم اول وسکون ثانی وحرکت باقی حروف دیگر کریاسی حلی و واو و رای قرشت باشد مجهول بمعنی غژولاد است که دیبه بر نخین باشد۔

بیان هفتم

در غین نقطه دار با زای فارسی مشتمل بر یازده لغت

غژ - بفتح اول وسکون ثانی نشسته براه رفتن را گویند چنانکه اطفال و مردمان زمین گیر و شل براه روند۔

غژب - بضم اول وسکون ثانی و بای ابجد دانهٔ انگور را گویند که از خوشه جدا افتاده باشد و شیره و تخم در میانش باشد یعنی تازه بود و خشک نشده باشد و استخوان انگور را نیز گویند و بمعنی خوشهٔ خرما هم بنظر آمده است و بمعنی خشم و قهر نیز هست۔

غژغا - با غین نقطه دار بر وزن فرداگاویست که در نواحی کوهها‌ی خطا و هندوستان پیدا می شود و آن را بلغت رومی قطاس می گویند و بعضی گویند گاویست دریائی و بحری قطاس بسبب آن خوانند و قلادهٔ پرچم را نیز گویند۔

غژغاو - با غین نقطه دار بر وزن مندا و بمعنی غژغاست که گاو قطاس باشد و بعضی دم آن گاو را قطاس میگویند بجهت آنکه اصل این لغت کژ گاوست یعنی ابریشم گاو چه کژ بمعنی ابریشم هم آمده است و چون در لغت و زبان فارسی تبدیل گاف بغین و برعکس جائز است همچو لگام و لغام و گلوله و غلوله و امثال اینها درین لغت نیز گاف کژ بغین تبدیل یافته است و کژ گاو غژغاو شده است۔

غژک - بکسر اول و فتح ثانی و سکون کاف سازی باشد که آنرا کمانچه خوانند این لغت را در فرهنگ سروری و سرمهٔ سلیمانی با عین بی نقطه و زای فارسی نوشته اند و گفته اند سازیست که مطربان نوازند و بجای دیگر بمعنی ساز طنبور آمده است۔

غژگا - با کاف فارسی بر وزن و معنی غژغاست که گاو خطائی باشد و برومی قطاس گویند۔

غژگاو - با کاف فارسی بر وزن و معنی غژغاوست که گاو قطاس باشد و بحری قطاس همان است۔

غژم - بضم اول وسکون ثانی و میم بمعنی غژب است که دانهٔ انگور از خوشه جدا شده شیره دار تازه باشد و بمعنی خشم و بخشم آمدن و قهر و کینه هم آمده است۔

غژید - بفتح اول بر وزن خزید چیزی باشد که چون بر هم گذارند بر هم نشیند بواسطهٔ جنسیت و بمعنی خزید و در یکدیگر نشست هم هست که ماضی غژیدن باشد۔

غژیدن - بر وزن کشیدن بمعنی نشسته براه رفتن باشد چنانکه طفلان و مردمان شل براه روند و بمعنی بر یکدیگر نشستن هم هست بسبب جنسیت و بمعنی خزیدن هم آمده است و طبقه طبقه بر روی هم گذاشتن و چیدن را نیز گفته اند۔

غژیده - بر وزن کشیده بمعنی بر هم نشسته و بر هم چسپیده و نشسته براه رفته باشد۔

بیان هشتم

در غین نقطه دار با سین بی نقطه مشتمل بر پنج لغت

غسا - بفتح اول و ثانی بالف کشیده غورهٔ خرما را گویند یعنی خرمای نارسیده و آنرا بعربی بلح خوانند۔

غساک - بفتح اول بر وزن هلاک عشقه را گویند و آن گیاهیست که بر درختها پیچد و خشک سازد۔

غسک - بفتح اول و ثانی و سکون کاف جانوریست از کیک و شپش بزرگتر و در میان رخت خواب می باشد و مانند کیک و شپش خون آدمی خورد و آنرا در دار المرز و گیلانات ساس گویند و در هندوستان کتمل و در دکن کمن خوانند۔

غسل - بفتح اول و سکون ثانی و لام نام گلیست که آنرا لاله گویند سرخ آتشی و سرخ نیم رنگ و سفید می باشد۔

غسلج - بفتح اول ولام وسکون ثانی وجیم نجیست که آن را بشیر ازی چوبک اشنان خوانند۔

بیان نهم

در غین نقطه دار با شین نقطه دار مشتمل بر سه لغت

غشاک - بفتح اول بر وزن هلاک بوی گنده و بوے ناخوشی باشد که از دهان مردم آید و بعربی بخر گویند۔

غشته - بفتح اول و فوقانی وسکون ثانی بمعنی آمیخته و آغشته باشد و بکسر اول هم باین معنی آمده است۔

غشه - بکسر اول و ثانی برگ نی صحرائی را گویند۔

بیان دهم

در غین نقطه دار با ضاد نقطه دار مشتمل بر سه لغت و کنایت

غضان - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بنون زده طعام پس مانده را گویند و بضم اول هم گفته اند۔

غضبان - بباے ابجد بر وزن سرطان سنگے را گویند که در منجنیق گذارند و بجانب خصم اندازند و بمعنی منجنیق هم آمده است و در عربی بمعنی قهر آلود و خشمگین غضبناک باشد۔

غضبان فلک - کنایه از آفتاب عالمتاب است و او را صاحب التاج هم گویند و کنایه از ستارهٔ مریخ هم هست و او در آسمان پنجم مے باشد۔

بیان یازدهم

در غین نقطه دار با فا مشتمل بر پنج لغت

غفف - بر وزن صف موی درهم پیچیده و مجعد را گویند۔

غفنج - بضم اول وسکون ثانی و جیم فارسی جاے عمیق و گود را گویند و آبگیر و تالاب را نیز گفته اند و بمعنی سندان آهنگری و سگری وغیره باشد و بمعنی شمشیر آبدار هم هست و هر چیز راست و دراز و سطبر را هم مے گویند و با جیم ابجد نیز درست است۔

غفنجی - بفتح اول وسکون ثانی و جیم فارسی به تحتانی کشیده بمعنی اول غفنج است که گود ال و جای عمیق باشد و شمشیر آبدار را نیز گویند۔

غفوده - بضم اول بر وزن کشوده بمعنی ایام هفته باشد که از اول روز شنبه است تا آخر روز جمعه۔

غفه - بضم اول و فتح ثانی مخفف پوستین بز و بسیار نرم باشد و با ثانی مشدد هم باین معنی آمده است۔

بیان دوازدهم

در غین نقطه دار با کاف مشتمل بر دو لغت

غک - بفتح اول وسکون ثانی شخصی را گویند که قد کوتاهی داشته باشد و باین قد و بالا بسیار فربه و بی اندام و مضحک هم باشد۔

غکه - بضم اول و فتح ثانی جستن گلو را گویند و آنرا بعربی فواق خوانند۔

بیان سیزدهم

در غین نقطه دار با لام مشتمل بر سی و هشت لغت و کنایت

غلاله - بضم اول بر وزن کلاله زلف معشوق را گویند و بکسر اول در عربی جامه را گویند که متصل ببدن باشد و بعضی جامه را گفته اند که در زیر زره پوشند و روغنی را گویند که بر بن و بیخ موے سر رسیده باشد و آبے که در پاے درختان جاری و روان باشد و بینائی را نیز گویند که از راه صواب منحرف شود یعنی طریق حق را بگذارد و براه باطل پیش گیرد۔

غلام فلکم - کنایه از پیش آمدن کاری باشد بر خلاف مراد و توقع کس۔

غلبکن - بفتح اول وباے ابجد و کاف بر وزن نسترن درے باشد شبکه دار که در پیش درها نصب کنند و آنرا در پنجره گویند و درے را نیز گفته اند که از چوب و نے سازند و در روستاها بر درهای باغها آویزند و از پس آن نگاه کنند۔

غلبکین - بر وزن عنبرین بمعنی غلبکن است که در پنجره و در باغ باشد که آنرا از چوب و نی برهم بسته باشند

چنانچه از پس آن نگاه توان کرد۔

غلبه۔ بضم اول بر وزن کلبه پرنده ایست سیاه و سفید و آنرا عکه و کلاغ بیشه هم میگویند و باین معنی با بای فارسی هم آمده است و بعضی گویند پرنده ایست که آنرا اسبزک هم میگویند و هر سوراخ را نیز گویند عموماً و سوراخی که از آنجا آب ببلاغ آید خصوصاً۔

غلبیز۔ با بای ابجد بر وزن مهمیز بمعنی غربال است که از آن چیزها می بیزند و مشهور برای بی نقطه است۔

غلبت۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بر وزن و معنی غلطست که از غلطیدن باشد و غلط معرب آنست و بفتح اول و ثانی غلط در حساب و کتاب شماره را گویند۔

غلتبان۔ بر وزن دشتبان سنگی باشد مدور و طولانی یعنی بشکل سطوانه زیاده بر نیم گز و آنرا بر پشتهای بامها که نو میپوشند غلطانند تا محکم شود و باران فرو د نیاید و مردم بی حمیت و دیوث را هم میگویند چه او را نیز مانند این سنگ اختیاری نیست و محکوم زن خود است بهر جا که خواهد میغلطد و بهر طرف که داند میدواند و بفتح ثالث هم درست است که بر وزن همزبان باشد و درین زمان بسبب قرب مخرج غین را بقاف بدل کرده قلتبان می نویسند۔

غلتک۔ با تای قرشت بر وزن و معنی غلطک است و آن چوبی باشد گرد و میان سوراخ بزرگ آن را پایه عرابه کنند و کوچک آن را بر بالای چاه بندند و ریسمان را بر بالای آن اندازند و بیاری آن آب را آسان از چاه کشند و غلطک معرب آنست۔

غلتنگ۔ بفتح اول و ثالث و نون بر وزن کفترک بمعنی غلطک است که پایه عرابه و آلت آبکشی باشد۔

غلج۔ بکسر اول و سکون ثانی و جیم فارسی گرهی را گویند در نهایت استحکام که آنرا آسانی بلکه بهیچ وجه نتوان کشودن و بعضی گویند غلج دو گره است که بر بالای هم زنند و با جیم ابجد نیز درست است و بفتح ثانی هم گفته اند۔

غلچه۔ بفتح اول و جیم فارسی و سکون لام پوستانی بود رند و اوباش را گویند۔

غلغج۔ بکسر اول و غین نقطه دار و سکون لام ثانی و جیم فارسی جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل و پهلوی آدمی تا بخنده در آید۔

غلغل۔ بضم اول و غین نقطه دار بر وزن بلبل شوریدن بلبلان و مرغان را گویند در حالت مستی و صدا و آواز بسیار از یکجا که معلوم نشود که چه میگویند۔

غلغلاج۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث و لام بالف کشیده و بجیم زده چیزی را بزور و قوت هر چه تمامتر بهوا انداختن باشد۔

غلغلیچ۔ بکسر هر دو غین و لام بتحتانی کشیده و بجیم فارسی زده جنبانیدن انگشتان در زیر بغل کسی و خاریدن پهلو و کف پا را گویند چنانکه بخنده در آید و بفتح هر دو غین هم درست است۔

غلغلیچه۔ بفتح آخر که جیم فارسی باشد بمعنی غلغلیچ است که جنبانیدن انگشتان در زیر بغل و خاریدن پهلو و کف پای مردم باشد۔

غلغونه۔ بر وزن و معنی گلگونه است و آن سرخی باشد که زنان بر رخساره مالند و بجای غین دوم قاف هم بنظر آمده است۔

غلفج۔ بفتح اول و ثانی و سکون فا و جیم فارسی زنبور سرخ در زنبور عسل را گویند و بمعنی زلو هم گفته اند و آن جانوری باشد که بهر جای از بدن که بچسپاند خون از آنجا بمکد و بسکون ثانی هم آمده است که بر وزن اعوج باشد و با جیم ابجد هم درست است۔

غلفتا۔ بفتح اول و سکون ثانی و قاف بالف کشیده گیاهیست شبیه بکبر و شاخ و برگ بی گرد باشد و از جمله

تیوعات ست یعنی چون شاخ آنرا می شکنند یا برگ آنرا از شاخ جدا می کنند شیرهٔ سفیدی مانند شیر از آن بر می آید و هر شمشیرگار و دیراقی دیگر را که بدان شراب و هند زخم آن بهرکس که رسد بمیرد و اگر از آن غیره بر قوبا مالند که علت داو است برطرف شود۔

غلک - بضم اول و فتح ثانی مشدد بکاف زده کوزهٔ باشد که سر آنرا بجرم گیرند و سوراخی در ان کنند و تماچیان و راهداران و غیر هم زرے که از مردم بگیرند دران کوزه ریزند و در بعضی از مزارها و بقعهها نیز هست که مجاوران و خدمهٔ آنجا نذر خیرات و نذورات دران ریزند و در قمارخانها معمول و غلک قمارخانه مشهور ست۔

غلمیج - با میم بر وزن و معنی غلغج ست که جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل و پهلوے آدمی تا بخنده افتد۔

غلمیچ - با میم بر وزن و معنی غلغلیچ ست که خارمیان زیر بغل و پهلو و کف پای مردم باشد۔

غلوفیریا - بضم اول و ثانی بواو کشیده و فای تحتانی رسیده و کسر رای قرشت و تحتانی بالف کشیده بلغت رومی گیاه بیخ مهک ست و آنرا بعربی اصل السوس خوانند۔

غلول - بضم اول و ثانی بواو رسیده و بلام دیگر زده طعامی را گویند که در راه گلو بند شود و بزحمت تمام فرو رود۔

غلوله - بر وزن و معنی گلوله است چه در فارسی غین و کاف بهم تبدیل می یابند۔

غله - بفتح اول و ثانی بمعنی اضطراب و بیقراری باشد و بضم اول و فتح ثانی مشدد کوزهٔ کوچک سر تنگ را گویند و در عربی لوله آفتابه باشد و تشنگی با فراط را نیز گفته اند۔

غله دان - بضم اول و فتح ثانی مشدد و دال بالف کشیده بنون زده بمعنی غلک ست و آن کوزهٔ باشد که آنرا بجرم گیرند و سوراخی دران جرم کنند و تماجیان و راهداران و قماربازان و غیر هم زریکه از مردم گیرند دران ریزند و با ثانی غیر مشدد هم آمده است۔

غله دان عدم - بفتح غین و دال بی نقطه و سکون میم کنایه از زمین ست که بعربی ارض خوانند۔

غلیته - با تای قرشت بر وزن خریطه گیاهی باشد که از ان بمانند جوال چیزے سازند و بدان کاه و پنبه و امثال آن کشند۔

غلیجن - بضم اول و فتح ثانی و سکون تحتانی و کسر جیم و نون ساکن بلغت یونانی بمعنی پودنه باشد و آن نوعے از نعناع بود و معرب آن فودنج ست۔

غلیژن - بزای فارسی بر وزن دویدن بمعنی لجن و گل ولاے سیاهی باشد که در ته حوضها و جویها و تالابها بهم رسد و آنرا اخلاان نیز گویند و بزای هوز هم آمده است۔

غلیغر - بکسر اول و ثانی و تحتانی مجهول و غین نقطه دار مفتوح برای بی نقطه زده استاد بنا و گلکار را گویند۔

غلیگر - با کاف فارسی بر وزن و معنی غلیغر ست که استاد گلکار و بنا باشد۔

غلیو - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی مجهول و واو بمعنی سرگشته و حیران باشد و بمعنی حماقت و احمقی هم هست و آن تصور ممتنع ست در صورت ممکن۔

غلیواج - بفتح اول و ثانی به تحتانی مجهول رسیده و واو بالف کشیده و بجیم زده مرغ گوشت ربا را گویند که زغن باشد و او شش ماه نر و شش ماه ماده می باشد و بعضے گویند یکسال نر و یکسال ماده است۔

غلیواژ - بزای فارسی بر وزن و معنی غلیواج ست که خاد و زغن باشد و او را مرغ گوشت ربا و موش گیر و کورکوره نیز گویند۔

غلیون - باواو بر وزن و معنی غلیژن ست که گل ولاے سیاه ته حوضها باشد و در عربی نام کوشکے بوده است در یمن۔

بیان چهار دهم

در غین نقطه دار با میم مشتمل بر شانزده لغت و کنایت

غمازک ـ بفتح اول وثانی بالف کشیده مشدد وزاے نقطه دار مفتوح بکاف زده چوبکے باشد که بر ریسمان قلاب وشست ماهی گیری بندند ودر آب اندازند وآن چوبک بآب فرو نمیرود وهرگاه که ماهی بقلاب می آویزد آن چوبک فرو می رود ومعلوم مے گردد که ماهی بقلاب آویخته است۔

غمام ـ بروزن تمام ابر مرده را گویند وآن چیزیست مانند کرم خورده چون بر ظرف آب گذارند آب را بخود کشد وبعضے گویند آن حیوانیست دریائی ووقتیکه میرد آب او را بر ساحل اندازد وبعضے گویند نباتیست دریائے مجملاً اگر در شراب آب آمیخته نهند آب را تمام بخود کشد وشراب را گذارد ودر عربی ابر را گویند که سحاب است۔

غم باده ـ بباے ابجد بروزن عم زاده بیماری بود که بسبب غم خوردن بسیار عارض شود۔

غم خورک ـ بروزن کم خورک نام جانوریست که بر لب حوض وتالاب نشیند واز غم اینکه مبادا آب آن کم شود آب نمی خورد واو را بوتیمار نیز خوانند۔

غمدان ـ بروزن خندان نام عمارتی بود بسیار عالی در زمان خلفا غزو دآورند وکنایه از دنیای بی بقا هم هست۔

غمز ـ بروزن رمز بمعنی غماز وغمزه وحرکت بچشم وابرو باشد۔

غم زدای ـ بزاے هوز ودال ابجد بروزن غم فزاے نام روز هشتم ست از ماههاے ملکی۔

غمزه ـ بروزن حمزه مژه چشم را گویند وحرکت چشم ومژه برهم زدن باشد از روی ناز وبعربی نیز همین معنی دارد۔

غمزهٔ اختر ـ کنایه از روشنائی ستاره باشد بوقت دمیدگے صبح وبعضے لرزش ستاره را گویند۔

غمزهٔ ستاره ـ بمعنی غمزهٔ اخترست که روشنائی ستاره باشد بوقت دمیدن صبح۔

غمزهٔ سرتیز ـ کنایه از فرح وبسیاری خوش منشی باشد۔

غمزهٔ گل ـ کنایه از شگفتن گل باشد۔

غمزهٔ لاجوردی ـ کنایه از نازها وغمزهاے غیر مکرر باشد۔

غمزهٔ نسرین ـ کنایه از شگفتن گل نسرین باشد۔

غمگسار ـ بضم کاف فارسی وسین بی نقطه بالف کشیده وبرای قرشت زده بمعنی غم زداے باشد وکنایه از معشوق ومحبوب وچیزے که دور کنندهٔ غم بود۔

غمنده ـ بروزن زننده بمعنی غمگین وغم اندوز وغمناک وآزرده باشد۔

بیان پانزدهم

در غین نقطه دار بانون مشتمل بر بیست وسه لغت وکنایت

غن ـ بفتح اول وسکون ثانی بمعنی سنگ عصاریست وآن سنگے باشد که بر تیر چوب عصاری بجهت زیادتے سنگینی بندند وبعضی بمعنی تیر عصاری گفته اند۔

غناوه ـ بضم اول وثانی بالف کشیده وفتح واو سازیست که مطربان نوازند ونوعے از بازیها هم هست۔

غنبه ـ بضم اول بروزن دنبه تشنیع کردن وبانگ بر کسی زدن باشد از روے قهر وغصه وغضب۔

غنج ـ بفتح اول وسکون ثانی وجیم بمعنی جوال باشد وبعضے گویند جوالیست مانند خرجین که آنرا بعربی خرجه بضم حاے بی نقطه بروزن فرجه خوانند وبمعنی ناز وعشوه وغمزه که آن حرکات چشم وابرو باشد هم هست وگلگونه غازه را نیز گفته اند وآن چیزے بود سرخ که زنان بر روے مالند وبمعنی ناک باشد که بمعنی آغشته است چنانکه گویند بیمار غنج یعنی بیمارناک ودرد ناک یعنی آغشتهٔ بیماری ودرد وبمعنی سرین وکفل حیوانات هم هست وباین معنی بکسر اول نیز گفته اند۔

غنجار ـ باجیم بروزن زنگار بمعنی غازه است وآن سرخے باشد که زنان بجهت زیبائی بر روے خود مالند وناز وغمزه را نیز گویند۔

غنجاره ـ بروزن انگاره بمعنی غنجارست که غازهٔ زنان

و ناز و عشوهٔ جوانان باشد۔

غنجال۔ بروزن چنگال هر میوهٔ ترش را گویند همچو انگور ترش و انار ترش و سیب ترش و امثال آن و بعضی گویند میوه ایست ترش که آنرا حب الملوک گویند۔

غنجر۔ بروزن خنجر غازه و سرخی باشد که زنان به جهت زیبائی بر روی خود مالند۔

غنجرش۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث و رای بی نقطه مفتوح بشین نقطه دار زده بمعنی وزق و غوک باشد که بعربی ضفدع خوانند و بعضی بکسر رای بی نقطه هم گفته اند۔

غنجره۔ بروزن بجره سرخی و غازه باشد که زنان بر روی مالند۔

غنج مرش۔ بفتح میم و کسر رای بی نقطه و سکون شین نقطه دار بمعنی غنجرش است که وزق و غوک باشد و بعضی بفتح را هم گفته اند۔

غنجموش۔ با میم بواو کشیده و شین نقطه دار زده بروزن سبزپوش بمعنی غنجرش است که وزق و غوک باشد۔

غنجه۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح جیم بمعنی سرشتن و جمع کردن و گردآوری نمودن باشد و غنچهٔ گل را هم گویند و آنرا نیز بسبب جمع آوردن و گردآوری نمودن برگها غنجه خوانند و بمعنی اول بفتح اول هم بنظر آمده است۔

غنچهٔ آب۔ کنایه از حباب است و آن شیشه مانندی باشد که وقت باریدن باران در روی آب بهم رسد۔

غنچهٔ امرغوان۔ کنایه از شرارهٔ آتش باشد و اخگر آتش را نیز گویند۔

غنچه شدن۔ کنایه از گرد شدن و جمع گردیدن باشد۔

غنچهٔ کبک دری۔ نام یکی از سی لحن باربد است حکیم نظامی بجای راح روح آورده است که لحن هفتم باشد۔

غنجید۔ بضم اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی گرد کرده شده و جمع آمده باشد و فراهم آوردن چیزی را نیز گویند۔

غندرود۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و رای بی نقطه بواو کشیده و بدال ابجد زده بمعنی نفیر باشد که برادر کوچک کرناست و چون در قدیم آنرا بجهت فراهم آمدن و جمع شدن مردم می نواخته اند و غند بمعنی جمع و فراهم باشد و رود ساز را گویند بدین سبب آنرا باین نام خوانند۔

غندرش۔ بضم اول و کسر ثالث بروزن پرسش پنبهٔ زده گرد کرده شده را گویند۔

غندماش۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و میم بالف کشیده و بشین نقطه دار زده غله ایست که آن را لوبیا خوانند و در آشها کنند۔

غنده۔ بضم اول بروزن عمده بمعنی غندرش است که پنبهٔ گرد و گلوله کرده شده باشد و گلولهٔ خمیر نان را هم میگویند و بمعنی جمع کرده شده و فراهم آمده باشد مطلقاً و عنکبوت را نیز گویند و نوعی از عنکبوت را هم گفته اند که زهردار و گزنده می باشد و عربان رتیله خوانندش و نفیر را نیز گویند که برادر کوچک کرناست۔

غنده رود۔ بروزن سرمه سود بمعنی غندرود است که نفیر برادر کوچک کرنا باشد گویند در زمان قدیم آنرا بجهت جمع آمدن و گرد شدن مردم می نواخته اند و وجه تسمیهٔ آنهم ساز جمعیت است چه غنده بمعنی جمع و فراهم آمده و رود ساز را گویند۔

غنقیلی۔ بضم اول و سکون ثانی و قاف و لام بهردو تحتانی کشیده بلغت رومی شلغم برادر چغندر را گویند۔

غنک۔ بفتح اول و سکون ثانی بروزن زنگ صدا و آواز بلند را گویند و تیر دکان عصاری را نیز گفته اند یعنی چوبی که دانهٔ [illegible] زیر آن فشرده میگردد و خر الاغ را نیز گویند۔

غنو۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون واو امر بخوابیدن باشد یعنی بخواب و در خواب شو و خواب را نیز گویند که در مقابل

بیماری ست۔

غنود۔ بضم اول بروزن کشود بمعنی آرمیده و آسوده باشد و بخواب رفت۔

غنودن۔ بروزن کشودن بمعنی آسودن و آرمیدن و در خواب شدن باشد۔

غنوده۔ بروزن ربوده بمعنی در خواب شده و آرمیده باشد و بعضی غنوده را بمعنی نیم خواب گفته اند۔

غنوند۔ بضم اول بروزن خرسند عهد و پیمان و شرط را گویند۔

غنویدن۔ بضم اول و فتح ثانی و ثالث بتحتانی کشیده و دال مفتوح بنون زده بمعنی خوابیدن و آسودن و آرمیدن باشد۔

غنویده۔ بضم اول و فتح ثانی و دال بمعنی خوابیده و آسوده و آرمیده باشد۔

غنینه۔ بروزن کمینه جای زنبور عسل را گویند و غنینه منبع خانهٔ زنبور ست و بعربی خشرم خوانند باخا و شین نقطه دار بروزن مرہم۔

بیان شانزدهم

در غین نقطه دار با واو مشتمل بر سی و سه لغت و کنایت

غو۔ بفتح اول و سکون ثانی صدا و آواز بسیار بلند را گویند مانند فریادی که بهادران در روز جنگ کنند و صدای رعد و آواز کوس و نفیر و کرنا و امثال آنها را نیز گفته اند۔

غوبنک۔ بضم اول و کسر بای ابجد و فتح نون و سکون کاف گیاهیست که بدل اشنان بدان جامه شویند۔

غوت۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و تای قرشت بمعنی فلاخن ست و آن چیزی باشد که شبانان از پشم بافند و بدان سنگ اندازند و گیاهی هم هست مانند پنبه در غایت سبکی و بمعنی غوطه نیز گفته اند که سر در آب فرو بردن و فرو رفتن در آب باشد۔

غوته۔ با تای قرشت بروزن و معنی غوطه است که سر در آب فرو بردن و فرو رفتن در آب باشد و غوطه معرب آنست

غوج۔ بضم اول و سکون ثانی و جیم فارسی گوسفند شاخدار جنگی را گویند۔

غوجی۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی بتحتانی رسیده بمعنی گودال باشد که جای عمیق ہست۔

غور۔ بضم اول و ثانی معروف بروزن مور نام ولایتی ہست معروف نزدیک بقندهار و با ثانی مجهول چیز و نخشت را گویند و بفتح اول بروزن جور در عربی بمعنی مغاک و قعر هر چیز باشد و زمین نرم و آب بزمین فرو رفتن و فایده بسیار رسیدن و دیت دادن را نیز گویند

غورگس۔ بسکون رای قرشت نوعی از مگس سرخ بسبزی مایل باشد و بعضی گویند نوعی از زنبور ست و آن کوچک می باشد مانند مگس چشم کبود و سبز رنگ ہست

غورواشه۔ بضم اول و واو بالف کشیده و فتح شین نقطه دار بمعنی غرواشه ہست که لیف شوی طلالان و جولاهگان باشد۔

غوره افشردن۔ کنایه از گریان ساختن در رشک فرمودن و شماتت کردن و غالب شدن باشد۔

غوزه۔ با ثانی مجهول بروزن موزه غلاف پنبه را گویند که هنوز پنبه از آن بر نیاورده باشند و معرب آن جوزقه است و گوی نقره را نیز گویند که بعربی قداس خوانند۔

غوژه۔ بضم اول و فتح زای فارسی بمعنی غنچهٔ گل باشد و جوزقه را نیز گفته اند که بار درخت پنبه و غلاف پنبه ہست

غوزهٔ آب۔ بروزن کوزهٔ آب کنایه از حباب است و آن شیشه مانندی باشد که بیشتر بوقت باران باریدن بر روی آب بهم رسد۔

غوش۔ بروزن و معنی گوش ست که بعربی اذن گویند و اسپ جنیبت را نیز گفته اند و آنرا بترکی کوتل خوانند و سرگین ضایع حیوانات را هم می گویند و بمعنی چوب خدنگ نیز آمده ہست و آن چوبی باشد سخت که از آن تیر و نیزه

وزین اسپ سازند و بمعنی نگاہ و تفحص و دیدن ہم ہست
و برہنۂ مادرزاد را نیز گفتہ اند۔
غوشا۔ با ثانی مجہول و شین قرشت بالف کشیدہ مطلق
خوشہ را گویند اسم از خوشۂ انگور و خرما و خوشۂ گندم و جو و
محوطہ و چاردیوارے را نیز گفتہ اند کہ شبہا گوسفندان
و شتر و اسپ و خر و گاو در انجا بسر برند و سرگین سائر
حیوانات را نیز گویند۔
غوشاد۔ با ثانی مجہول بروزن فولاد جای فرود آمدن
کاروان و قافلہ گاہ باشد و جائے خوابیدن گاوان و
گوسفندان و جایگاہ دیوان و جنیان ہم ہست و درخت
بلند را نیز گفتہ اند و سرگین سائر حیوانات را ہم می گویند
و بہ فتح اول نیز آمدہ ہست۔
غوشاک۔ با ثانی مجہول بروزن پوشاک محوطہ و چار
دیواری باشد کہ شبہا گاوان و گوسفندان و چارپایان
دیگر در انجا بسر برند و سرگین خشک حیوانات را نیز گویند۔
غوشامی۔ با یاے حطی بمعنی غوشاک ست کہ جاے
خوابیدن چارپایان و سرگین خشک حیوانات باشد و
خوشۂ گندم و جو را نیز گفتہ اند۔
غوشت۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و شین و تاے
قرشت برہنۂ مادرزاد را گویند و بعربی عور خوانند۔
غوشنہ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و فتح
ثالث و نون گیاہے باشد کہ آنرا در ہنگام تری و تازگی
خورند و چون خشک شود دست بدان شویند و رنگ
آن سیاہ و سفید می باشد و بعضے گویند نوعے از کماۃ
ہست و زنان از ان حلوا پزند و بہ جہت فربہی خورند و
بعضی گویند گیاہیست کہ بجاے اشنان بدان رخت
شویند و بعضی گویند نوعے از قطرست بضم فا کہ سماروغ
باشد و بسکون ثالث نیز آمدہ ہست۔
غوشہ۔ با ثانی مجہول بروزن خوشہ بمعنی غوشنہ است
و آن گیاہے باشد کہ چون تر و تازہ ہست خورند و چون
خشک شود غسول سازند و دست بدان شویند و نوعے
از طعام ہم ہست کہ آنرا ترینہ گویند بروزن قرینہ۔
غوغا۔ با غین نقطہ دار بروزن سودا بانگ و فریاد
و شور را گویند و بمعنی انجمن ہم ہست کہ جمعیت مردم
باشد و بترکی تورلتاے خوانند۔
غوغای ہراسندگان۔ کنایہ از استغفار
و توبہ کنندگان و تائبان و آہ پشیمانی ترسندگان باشد
غوک۔ با ثانی مجہول بروزن دوک بمعنی وزغ است
کہ بعربی ضفدع گویند۔
غوک چوب۔ دو چوب باشد یکے کوتاہ بقدر یک
قبضہ و دیگرے دراز بمقدار رشی و جب کہ اطفال و
جوانان بدان بازی کنند و ہر دو سر چوب کوتاہ تیز میباشد
و آنرا دستہ چلک و چالیک نیز گویند و بمعنی دہ دلہ نیز
آمدہ ہست کہ بیوفا و ہرجائی و بوالہوس باشد۔
غول۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و لام جائی
باشد کہ در دامن کوہہا و صحراہا کنند و بسازند تا گوسفندان
و گاوان و دیگر ستوران و چارپایان شبہا در انجا باشند
و آنرا بعربی غار خوانند و حرامزادہ را ہم مے گویند و
دو طفل را نیز گفتہ اند کہ از مادر توامان آمدہ باشند یعنی
باہم از یک شکم زائیدہ شدہ باشد و بمعنی گوش ہم ہست
کہ بعربی اذن گویند و گیاہے را نیز گویند کہ آنرا اسپغول
خوانند و این بسبب آنست کہ برگ آن بگوش اسپ
میماند و در عربی نوعے از جن و دیو ست کہ در شعاب
کوہہا و جاہاے دور از آبادانی می باشد و بہر شکل کہ
میخواہند بر می آیند و مردم را از راہ می برند۔
غولان روزگار۔ کنایہ از طالبان دنیا و کنایہ از
مردم بد سیرت باشد۔
غولتاش۔ با تاے قرشت بروزن دورباش بمعنے

خود است و آن کلاهی باشد از آهن که سپاهیان در روز جنگ بر سر گذارند و بترکی دولغه خوانندش۔

غول سیاه ۔ بکسر لام و سین بی نقطه کنایه از شب تاریک است۔

غولک ۔ بضم اول و ثانی مجهول بر وزن بولک بمعنی غلک ست و آن کوزه باشد که سر آن را بچرم گیرند و سوراخی دران چرم کنند و تمغاچیان و راهداران و قماربازان و امثال ایشان سیم و زری که از مردم گیرند دران ریزند۔

غوله ۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث مفتوح مردم بی عقل و خام و کودن را گویند و بضم اول و ثانی مجهول بمعنی غولک ست که غلک تمغاچیان و راهداران و قماربازان باشد و بمعنی انبار غله هم آمده است۔

غولین ۔ با ثانی مجهول بر وزن زوبین سبوی دهان فراخ را گویند۔

غویشه ۔ بفتح اول بر وزن همیشه بمعنی غوشه است که نوعی از کماة باشد و بعضی گویند نوعی از سماروغ است۔

بیان هفتدهم

در غین نقطه دار با یای حطی مشتمل بر پانزده لغت و کنایت

غیار ۔ بکسر اول بر وزن خیار پارچه باشد زرد که جهودان بجهت امتیاز بر دوش خود دوزند و بعربی نیز همین معنی دارد۔

غیازه ۔ بفتح اول بر وزن ملازه هیچ کوچکی را گویند از آهن که بر سر چوبی نصب کنند و خر و گاو را بدان رانند۔

غیبنه ۔ بفتح اول و بای ابجد و سکون ثانی پاره‌ای آهن باشد که آنرا در بکتر و جوشن که از جمله اسلحه جنگ است بکار برند و بمعنی تیردان کیش و جبه هم آمده است و دائره‌ای را نیز گویند در سپر که از چوب ابریشم پیچیده باشد و بنیب

محلوج را نیز گفته اند۔

غیداق ۔ با دال ابجد بر وزن قیماق نام موضعیست نزدیک بدشت قپچاق که تیر پیکان از خوب از انجا آورند و تیر غیداقی مشهورست۔

غیداقی ۔ بر وزن قیماقی تیری باشد بغایت سخت که سنگ را می شکند منسوب بغیداق و آن موضعیست از ترکستان۔

غیر ۔ بکسر اول و سکون ثانی و رای قرشت جوششی باشد که در اعضا پهن شود و بشره را سرخ گرداند و آنرا بعربی شری خوانند۔

غیژ ۔ بکسر اول و سکون مجهول و زای فارسی امر بغیژیدن است که بزانو و چهار دست و پا نشسته براه رفتن باشد۔

غیژیدن ۔ با ثانی مجهول و زای فارسی بر وزن و معنی خیزیدن ست که بمعنی لغزیدن و بچهار دست و پا و زانو نشسته براه رفتن طفلان و مردمان شل باشد۔

غیش ۔ بر وزن کیش غم و اندوه بسیار و بمعنی فراوانی و هر چیز انبوه را گویند مانند بیشه و جنگل و غیر آن۔

غیشه ۔ بر وزن و معنی بیشه باشد که آنرا جنگل گویند و نیستان را هم گفته اند و بعربی غاب خوانند و بعضی هم هست که از ان جوال سازند و کاه و سرگین و امثال آن بدان کشند و حصیر هم از ان گیاه بافند و جوال کاهکشی همان است گفته اند۔

غیم ۔ بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی غمام ست که ابر مرطوب باشد و آنرا ابر کهن هم میگویند و آن چیزیست مانند نمد کرم خورده و اسفنج البحر همان ست۔

غیو ۔ بکسر اول و ثانی مجهول بر وزن دیو آواز و صدای بلند و رسا را گویند۔

غیوران ۔ بفتح اول و رای بی نقطه بالف کشیده و بنون زده کنایه از سالکان و اهل سلوک باشد۔

غیوران شب ۔ بفتح اول و کسر نون کنایه از شب بیداران و شب خیزان باشد۔

غیه ۔ بکسر اول و فتح ثانی بمعنی غیو ست که فریاد و صدا و آواز بسیار بلند باشد۔

گفتار نوزدہم

از کتاب برہان قاطع در حرف فا با حروف تہجی مشتمل بر نوزده بیان و محتوی بر شش صد و چہل و سہ لغت و کنایت

بیان اول

در حرف فا با الف مشتمل بر پنجاه لغت و کنایت

فا۔ کلمہ ایست کہ گاہے آنرا بجای باو گاہے بجاے بہ استعمال می کنند چنانکہ می گویند فاو گفت و فاو رفت و فاو نمود و فاو داد بمعنی باو گفت و باو رفت و باو نمود و باو داد و بمعنی محجوب شرمگین ہم آمده است

فابش۔ بروزن تابش بلغت یونانی باقلا را گویند و با سین بے نقطہ ہم بنظر آمده است۔

فاتحۂ فکرت۔ کنایہ از ابتداء سخن اول باشد۔

فاترسین۔ با را و سین بی نقطہ بروزن انگمین بمعنی اسپندان باشد و آن تخمیست بغایت ریزه کہ آنرا خردل می گویند و بمعنی سپند سوختن ہم گفتہ اند و آن تخمے باشد کہ بجہت چشم زخم بر آتش ریزند و بجای فوقانی شین نقطہ دار ہم آمده است کہ فاشرسین باشد۔

فاتوریدن۔ با رای قرشت بروزن پابوسیدن بمعنی دور تر شدن و بیکسو رفتن و رمیدن باشد۔

فاتوسین۔ بروزن ناموسین بمعنی فاترسین ست کہ تخم اسپندان و تخم سپند سوختن باشد۔

فاتولیدن۔ بالام بروزن و معنی فاتوریدن ست کہ دور شدن و بیک طرف رفتن و رمیدن باشد و بمعنی راست کردن و دور کردن ہم ہست

فاجام۔ با جیم بروزن بادام بقیۂ خرما و انگور را گویند کہ بر درخت مانده باشد۔

فاجشہ۔ بکسر جیم و فتح شین نقطہ دار چند بید ستر ست کہ آن را آتش بچہا گویند۔

فاخره۔ بفتح خاے نقطہ دار بروزن ناسروده دانہ ایست کہ آن را بشیرازی کبابۂ شگافتہ می گویند مصلح معده و جگر سرد باشد

فادج۔ بفتح دال بی نقطہ و سکون جیم پازہر کانی باشد و آن سنگیست زرد و بسفیدی مائل و سبزی و رنگہاے دیگر نیز بر و ظاہر ست و آنرا از چین آورند چون بانزه چوبہ بر سنگ بسایند سبز پستہ بر آید گویند پازہر ہمہ زہرہاست خصوصاً و قتیکہ طلا کنند و شربت آن دوازده جو باشد با آب سرد۔

فادزہر۔ معرب پادزہر ست و ہر دوائی را کہ حافظ روح باشد و دفع ضرر سم کند فادزہر گویند عموماً و آنرا کہ بعربی حجرة التیس خوانند خصوصاً۔

فاراب۔ بروزن داراب مخفف فاریاب و آن نام شہریست از ترکستان کہ در مابین چاج و بلاساغون کہ ہر دو از شہرہاے ترکستانند واقع ست و تولد حکیم ابونصر از انجاست و بعضی گویند نام ولایتی ست از ترکستان و زمینی را نیز گویند کہ بآب کاریز و رودخانہ مزروع شود بر خلاف زمین دیمہ کہ با آب باران زراعت شود۔

فارد۔ بکسر راے قرشت بروزن بارد یکی از نازہاجی گردست و آن بفرید شہرت دارد و در عربی بمعنی تنہا باشد و گاو کوہی را نیز گویند۔

فارسطاریون۔ بکسر ثالث بمعنی فرستاریون ست و آن بلغت یونانی غلہ باشد بزرگتر از ماش کہ بعربی عین الحمام خوانند و آنرا کبوتر بسیار دوست دارد۔

فارغ - بروزن بالغ بمعنی فرصت یافتن باشد و سرور قلب و باد سرد تابستان را نیز گویند و در عربی خلاص و نجات یابنده را گویند.

فاریاب - بایای حطی بروزن ماهتاب بمعنی فاراب است و آن ولایتی یا شهری باشد از ترکستان و زمینی را نیز گویند که باآب رودخانه و آب کاریز مزروع شود.

فاریاو - باواو بروزن و معنی فاریاب است که ولایتی یا شهری باشد از ترکستان و زمینی که باآب رودخانه زراعت شود.

فاژ - بسکون زای فارسی بمعنی دهان دره است که خمیازه باشد و بعضی گویند دهان باز کردن در خواب است.

فاژد - بفتح زای فارسی و سکون دال ابجد بمعنی خمیازه کشیدن است یعنی خمیازه کشید.

فاژده - بفتح زای فارسی بمعنی اول فاژ است که خمیازه باشد و بمعنی سائبان هم بنظر آمده است.

فاژیدن - بازای فارسی بروزن پاشیدن بمعنی خمیازه کشیدن باشد.

فاسقون - بسکون سین بی نقطه و ضم قاف بروزن وارگون بلغت رومی نام بیشه و جنگلی است در روم.

فاش - بروزن باش بمعنی آشکارا و ظاهر باشد و بمعنی پراگنده هم آمده است.

فاشرا - بفتح اول و سکون شین نقطه دار و رای بی نقطه بالف کشیده بسر رسیده نوعی از رستنی باشد که آنرا عشقه بر درخت پیچد و خوشهٔ میوهٔ آن زیاده بر ده دانه نبود و آن در اول سبز و در آخر بغایت سرخ گردد و آن را هزار جشان گویند یعنی هزار گزو بشیرازی انگوشنی خوانند بسبب آنکه میوهٔ آن در زمستان خشک نمی شود و بعربی کرمة البیضا و حالق الشعر و عنب الحیه هر دو با حای بی نقطه و بیونانی انبالس لوقی + ش + گویند.

فاشرستین - بکسر شین و رای قرشت و سکون سین بی نقطه و فوقانی بتحتانی رسیده و بنون زده بلغت سریانی و بعضی گفته اند یونانی بمعنی دافع عفونت علت باشد و آن گیاهیست که شیرازیان سیاه دارو گویند و بعربی کرمة الاسود خوانند و آن ششش بند الست که مانند عشقه بر درخت پیچد.

فاشرسین - بروزن و معنی فاشرستین است که خوردل و سینه سوختن باشد.

فاط - بسکون طای حطی بلغت رومی جدوار را گویند که ماه پروین است.

فاعیه - بکسر عین بی نقطه و فتح یای حطی بیخ نیلوفر هندی باشد.

فاغر - بکسر غین نقطه دار بروزن حاضر گلی باشد خوشبو و بزردی مائل برگ آن مانند گل زنبق دراز می شود و اغلب در هندوستان می باشد و به هندی رای چنپا خوانند.

فاغره - بفتح غین نقطه دار بروزن ناسره نوعی از عطر است و آن دانه باشد دهان گشاده و سخت بمقدار نخودی و بعضی گویند بمعنی فاغر است که گل رای چنپا باشد و بمعنی اول عربی میدانند.

فاغوش - باغین نقطه دار بروزن آغوش و باسین بی نقطه بروزن فانوس نام داروئیست که آنرا شیطرج هندی گویند.

فاغیه - بکسر غین نقطه دار و فتح تحتانی بمعنی فاغر است که گل زردی باشد خوشبوی در هندوستان مانند زنبق و بهندی رای چنپا گویند و گل حنا و درخت حنای گل کرده را نیز گفته اند و هر شکوفه را نیز گویند که خوشبوی باشد.

فافا - بروزن کاکا هر چیز نیکو و غریب و بدیع باشد.

فالج - بکسر لام بروزن خارج مرد مظفر و منصور را گویند

و در عربی شتر سطبر کوہان را خوانند و نام ملخی ہم ہست۔

فالرغس ۔ بکسر لام و غین نقطه دار و سکون را و سین بی نقطه بیونانی مرغیست که آنرا لک لک می گویند استخوان او را با خود داشتن عشق را زائل میکند و بیضهٔ او خضاب موے باشد و فالرغوس ہم بنظر آمده است که بعد از غین واو باشد۔

فالکباز ۔ بفتح ثالث و سکون کاف و بای ابجد بالف کشیده و بزای نقطه دار زده فالگیرے را گویند که بر سر کوچه و بازار نشسته بجهت مردم فال می گیرد۔

فالنجیقن ۔ بکسر لام و سکون نون و جیم بتحتانی رسیده و قاف مفتوح بنون زده بلغت یونانی نباتیست که گل آن بگل سوسن و تخم آن سیاه بزرگی عدس می باشد و چون آن زمین بر کنند زرد می باشد و بعد از ان سفید گردد و چوب و شلغمهای خاک روید برگ و تخم و گل آنرا بکوبند و بیاشامند گزندگی عقرب و رتیلا را نافع بود۔

فالود ۔ بالام بر وزن نابود معرب پالودست که ماضی پالودن باشد یعنی صاف کرد و از غل و غش پاک ساخت۔

فالینوس ۔ بر وزن جالینوس رستنی باشد که آنرا شاہسپرم گویند و درد دوا بکار برند خوردن آن حکه و جرب را نافع است۔

فام ۔ بر وزن و معنی دام ست که بعربی قرض و دین خوانند و بمعنی لون و رنگ و شبیه و مانند و نظیر ہم آمده است و نام قصبه ایست از قصبات خراسان و مولد مولانا شهاب الدین که در علم انشا و تاریخ و شعر مهارتی تمام داشت از آنجاست۔

فامر ۔ بکسر میم بر وزن فاخر شهریست در حوالی فرخار و نزدیک آن شهر بیابانیست که آهوے مشک دران بیابان نافه اندازد۔

فامره ۔ بر وزن عامره بمعنی فامرست که نام شهری باشد نزدیک بفرخار و مشک خوب از آنجا آورند۔

فانوس خیال ۔ فانوسے باشد که در میان صورتها کشند و آن صورتها بهواے آتش چراغ بگردش در آید و کنایه از آسمان ہم ہست۔

فانوس گردان ۔ بمعنی فانوس خیال ست و کنایه از آسمان ہم ہست۔

فانه ۔ بر وزن شانه چوبک تنکی باشد که آنرا گاہے در زیر در نهند تا در گشوده نگردد و درودگران در شگاف چوبے که میشگافته باشند فرو برند و کفشگران در فاصلهٔ قالب و کفش گذارند و بمعنی حوض کوچک ہم ہست و مخفف زفانه ہم ہست که زبانهٔ آتش و زبانهٔ چوب و امثال آن باشد و زبانهٔ ترازو را نیز گویند۔

فانید ۔ بیاے حطی بر وزن جاوید معرب پانیدست که نوعے از حلوا باشد و قند سفید را نیز گویند۔

فاوا ۔ با واو بالف کشیده بمعنی شرمنده و رسوا باشد و شرمندگی و رسوائی را نیز گویند۔

فاوانیا ۔ بکسر نون بر وزن آقاسیا درخت عود الصلیب است بجهت دفع نقرس و صرع و کابوس نگهدارند و دود خانه کنند و آنرا فاوینا بحذف الف نیز گفته اند و عود الریح همان ست۔

فاید ۔ بفتح تحتانی بر وزن شاید بمعنی تاست که کلمهٔ انتها باشد و در عربی حتی گویند۔

بیان دوم

در حرف فا با تای قرشت مشتمل بر هفده لغت و کنایت

فتات ۔ بر وزن نبات ریزهٔ نان را گویند و ریزهٔ هر چیز را نیز گفته اند۔

فتاریدن ۔ بکسر اول بر وزن حصاریدن بمعنی کندن و ریختن و دریدن و شگافتن و پراگنده و پریشان ساختن و از هم جدا کردن باشد۔

فتال - بفتح اول بروزن کپال بمعنی پیچیدگی و از هم گسستن باشد و بمعنی برکندگی و برکندن هم هست و درخت نونشانده را نیز گویند و بکسر اول بمعنی بریدن و شکستن و از هم گسستن چیزی باشد.

فتالید - بفتح اول ماضی فتالیدن ست یعنی افشاند و ریخت و از هم گسست و پراگنده کرد و بمعنی برید و شکست هم آمده است.

فتالیدن - بفتح اول بروزن طراویدن بمعنی ریختن و افشاندن و شگافتن و پریشان و پراگنده کردن و کندن و از هم جدا کردن و گسستن باشد و بکسر اول هم گفته اند.

فتح باب - کنایه از در باز کردن و کشاد کارها باشد و ابتدای فصل بارندگی و ابتدای بارندگی را نیز گویند و بمعنی بارندگی هم هست و نظر دو کوکب را نیز گفته اند با هم که خانهای ایشان مقابل باشد همچو عطارد که خانهٔ او جوزاست ناظر باشد با مشتری که خانهٔ او قوس ست.

فتراک - بکسر اول بروزن ادراک تسمه و دوالی باشد که از پس و پیش زین اسپ آویزند و آن را بترکی قنجوقه گویند + ب + ترگون.

فترد - بفتح اول و ثانی و سکون را و دال بی نقطه ماضی فتردن ست یعنی چیزی را از هم درید و پاره کرد و بمعنی فاعل که درنده و مفعول که دریده شده و مصدر که دریدن باشد هم گفته اند.

فتردن - بفتح اول بروزن نکردن بمعنی دریدن و پاره کردن باشد.

فترید - بروزن طلبید بمعنی درید و دریدن هر دو گفته اند که ماضی و مصدر باشد.

فتریدن - بفتح اول بروزن طلبیدن بمعنی دمیدن و شگافتن و پریشان و پراگنده کردن و کندن باشد و بکسر اول هم درست ست.

فتلیدن - بلام بروزن و معنی فتریدن و فتاسیدن و فتالیدن که ریختن و شگافتن و کندن و غیره باشد.

فتن - بفتح اول بروزن چمن بمعنی شکل و شمائل باشد و نام ملکیست در هندوستان و بکسر اول در عربی جمع فتنه است که فتنها و آشوبها باشد.

فتنه - بکسر اول و فتح آخر که نون باشد نام کنیزک بهرام گور است و او چنگ را بغایت خوب می نواخت حکایت او و قهر و غضب بهرام او را و بر بام قصر بردن او گاو را مشهور ست و در عربی شور و غوغا و آشوب را گویند.

فتنه را کمر گشادن - کنایه از تسکین دادن فتنه است یعنی فرونشانیدن شور و غوغا.

فتو - بفتح اول و ثانی و سکون واو بمعنی عربده جوی و غره و مغرور باشد و بجای حرف ثانی نون هم آمده است والله اعلم.

فتوده - بضم اول بروزن کشوده بمعنی فریفته و مغرور باشد و باین معنی بجای حرف اول نون هم هست.

	بیان سوم	

در حرف فا با جیم عربی مشتمل بر دو لغت

فج - بضم اول و سکون ثانی فروهشته لب را گویند یعنی کسیکه لب زیرین او فرو افتاده باشد و بکسر اول نیز همین معنی دارد و بفتح اول بمعنی راه فراخ و کشاده آمده است.

فجا - بفتح اول و ثانی بالف کشیده بقیهٔ انگور و خربار را گویند که بر درخت مانده باشد و بکسر اول هم گفته اند و در عربی بمعنی ناگاه رفتن باشد و این از باب مفاعلت است.

	بیان چهارم	

در حرف فا با خای نقطه دار مشتمل بر دوازده لغت

فخ - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی تله باشد و آن آلتیست که بدان جانور گیرند و بمعنی شکار و شکارگاه نیز آمده است.

فخت - بفتح بروزن و معنی بخت باشد که بمعنی بخت و طالع است

و در عربی شعلهٔ ماه را گویند که مهتاب باشد.

فخرز - به فتح اول و کسر رای بی نقطه بر وزن هرگز بمعنی فربه و قوی هیکل و مرطوب باشد.

فخفره - به فتح اول و فا بر وزن مجمره سبوس آرد گندم و آرد جو را گویند.

فخفور - بر وزن و معنی فغفور است که پادشاه چین است هر که باشد.

فخلمه - به فتح اول و لام و میم و سکون ثانی نشتهٔ حلاجان را گویند و آن آلتی است از چوب که بر زه کمان زنند تا پنبه حلاجی شود.

فخم - بفتح اول و ثانی و سکون میم چادری باشد که شاخچینان بر سر دو چوب بندند تا بدان از هوا اثمار بربایند و چادر شبی را نیز گفته اند که در زیر درخت میوه دار بگذارند و درخت را بتکانند تا میوه در آن جمع شود.

فخمده - به فتح اول و ثانی بر وزن زننده پنبه را گویند که پنبه دانه از آن برآورده باشند.

فخمید - بر وزن فهمید ماضی فخمیدن است یعنی پنبه را از پنبه دانه جدا کرد و بیرون آورد.

فخمیده - بر وزن فهمیده پنبه را گویند که پنبه دانه آنرا جدا کرده و برآورده باشند و هنوز حلاجی نکرده باشند.

فخن - به فتح اول و سکون ثانی و نون میان و درون باغ را گویند و وسط حقیقی باغ را نیز گفته اند و به فتح اول و ثانی هم درست است.

فخیز - بر وزن تمیز بمعنی مهمیز است و آن آهنی باشد تیز که بر پاشنهٔ کفش و موزه نصب کنند.

بیان پنجم

در حرف فا با دال ابجد مشتمل بر هفت لغت

فدا - بکسر اول عوض و بدل را گویند که خود را یا دیگری را بدان برهانند و نجات دهند.

فدائی - بر وزن رضائی کسی را گویند که دانسته مرتکب امری شود برغبت و رضای خود که سلب حیات را لازم داشته باشد نه باکراه و زور و یا به حکم پادشاهی و شخص عاشق و دزد و خونی را نیز گویند.

فدرنجک - با رای قرشت و جیم بر وزن فرزندک دیوی است که در خواب آدمی را فرو گیرد و حکما گویند ماده سودائی است که در خواب چنان نماید و آنرا بعربی کابوس و عبدالجنه خوانند و پیرامون دهان را نیز گفته اند از طرف بیرون.

فدرنگ - با رای قرشت بر وزن خرچنگ چوبی باشد گنده و سطبر و قوی که در پس در کوچه اندازند تا در گشوده نگردد و چوبی که گازران بر جامه زنند و جامه را بدان تاب دهند و بیفشارند و چوبی را نیز گویند که دقاقان جامه را بدان کوبند و در خانهای زنان رخت پوشیدنی و غیره زنند و تاه کنند و آنرا اجندره و رخت مال خوانند و کنایه از قرمساق و دیوث هم هست و بزبان ماوراءالنهر خوردنی و طعامی باشد که در دستمالی بسته از جائی بجائی برند و بمعنی دستور هم بنظر آمده است.

فدرونک - با رای قرشت و نون بر وزن زنبورک سنگی را گویند که بر کنگرهای قلعه و حصار گذارند تا چون دشمن بپای دیوار آید بر سرش اندازند.

فدره - بفتح اول و رای قرشت و سکون ثانی بوریای بافته که از برگ خرما و غیره بافند و بر بالای چوبها و پردازهای سقف خانه اندازند و خاک و گل بر بالای آن ریخته خاک پوش سازند.

فدوند - بفتح اول و واو بر وزن پیل بند بمعنی اول فدرنگ است و آن چوبی باشد که در پس در اندازند تا در گشوده نگردد.

بیان ششم

در حرف فا با رای بی نقطه مشتمل بر سه صد و نوزده لغت و کنایت

فر ـ بفتح اول وسکون ثانی بمعنی شان وشوکت ورفعت وشکوه وسنگ وهنگ باشد وبمعنی نور هم گفته اند چه مردم نورانی را فرمند وفرمومند گویند وبمعنی برازش وبرازندگی وزیبا وزیبائی وزیبندگی نیز آمده است وسیلاب را هم گویند وبمعنی مطلق پر باشد اعم از پر مرغ خانگی ودیگر مرغان دیگر وباتشدید ثانی در عربی بمعنی گریختن وگریزان شدن باشد وبضم اول کنایه بخانهٔ یهودان را می گویند ـ

فرا ـ بر وزن سرا بمعنی سوی وطرف وجانب وکنج وگوشه باشد وبمعنی پیش وپیشتر ومیان ووسط هم آمده است وبمعنی بالا وبلندی وقریب وبعید یعنی دور ونزدیک هم هست وبمعنی برودر که بعربی علی وفی خوانند وبمعنی همه ومجموع وزیادت واخذ کردن وستانیدن هم آمده است وباتشدید ثانی بلغت عربی بمعنی گریختن وگریزان شدن باشد ـ

فرابرز ـ بفتح اول وضم بای ابجد وسکون رای قرشت وزای هوز نام پهلوانے بوده ایرانی از سپهداران دارا وبرادر زنان دارا او مردی بود که پیوسته دارا در کارها با او مشورت کردی وداورا بجنگ اسکندر رخصت نداد ـ

فراته ـ بضم اول وفتح تای قرشت که آب انگور است که فشاسته وآرد گندم در آن ریزند وچندان بجوشانند که بقوام آید وسخت شود وآنرا بر رشته که مغز بادام یا مغز جوز کشیده باشد مانند شمع بریزند وآنرا در آذربایجان باسلوق گویند ـ ـ پشش ؛ گویند بضم دال ابجد ـ

فراتین ـ بتای قرشت بر وزن سلاطین سخن وگفتار آسمانی باشد چه فراتین نواد بمعنی آسمانی زبان است بلغت زند واستا ونواد زبان را گویند بفتح نون ـ

فراخ ـ بفتح اول وثانی بالف کشیده وبجای نقطه دار زده بمعنی گشاده است وبمعنی بسیار هم آمده است وبکسر اول در عربی جمع فرخ است که جوجهٔ مرغ خانگی باشد ـ

فراخا ـ بفتح اول وثانی ورابع بالف کشیده بمعنی فراخی وکشادگی باشد ومحل فراخے وکشادگی را نیز گویند یعنی چیزے که فراخے وکشادگی قائم باوست ـ

فراخ آستین ـ کنایه از جوانمرد وصاحب همت وکریم وبخشنده باشد ـ

فراختن ـ بفتح اول بر وزن نواختن بمعنی افراختن است که بلند ساختن وبالا بردن باشد ـ

فراخ دست ـ بفتح اول ودال ابجد بمعنی فراخ آستین است که جوانمرد وصاحب همت وبخشنده وکریم باشد ـ

فراخ دهن ـ بفتح دال وها کنایه از بسیار گو وپوچ گو وهرزه چانه وبد زبان ست ـ

فراخ رفتن ـ کنایه از بشتاب وتعجیل رفتن باشد ـ

فراخ رو ـ بفتح رای بی نقطه بتعجیل وشتاب رونده را گویند وکنایه از کسے ست که از حد خود بیرون رود ودو مسرف وهرزه خرج را نیز گویند وبضم راے قرشت مردم کشاده رو وشگفته وخندان باشد وکسیکه پیوسته بعیش وعشرت گذراند وبا مردم خوش خلقی کند ـ

فراخنا ـ با نون بر وزن هزار پا بمعنی فراخاست که فراخے وکشادگی ومحل فراخی وکشادگی باشد ـ

فراخور ـ با واو معدوله بر وزن تفاخر بمعنی شائسته ولائق وسزاوار باشد ـ

فراخیدن ـ بر وزن دوانیدن موی در بدن برخاستن وراست ایستادن باشد وبمعنی از هم جدا کردن هم هست ـ

فرادر ـ بفتح اول بر وزن برادر چوبے را گویند که در پس در کوچه اندازند ـ

فرارون ـ با راے بی نقطه بر وزن فلاطون کسی را وچیزے را گویند که نه بطریق صلاح باز پس رود یعنی بد تر شده باشد وروز بروز پس رود ـ

فراز ـ بر وزن نماز چند معنی دارد اول پهن شده وپخش گردیده باشد ۲ بسته وگشاده وباز کرده شده وباز کردن

وکشودن و پوشیدن در باشد و باین معنی از اضداد است
۳ - قریب و نزدیک و پیش و حضور باشد ۴ - بمعنی جمع و فراهم
آمده را گویند ۵ - بمعنی بعد از این و از این باز باشد ۶ -
بمعنی عقب و پس باشد چنانکه گویند فراز ده یعنی پس بده
۷ - بمعنی باز باشد که از تکرار است چنانکه گویند فراز ده
یعنی باز بده و مکرر بده ۸ - بمعنی زمان باشد چنانکه گویند
از صباح فراز یعنی از صباح باز و از دیروز فراز یعنی از دیروز
باز انتظار می کشم ۹ - بمعنی فروز باشد که از افروختن است
۱۰ - بالا و نشیب و زیر و زبر را گویند و باین معنی هم از
اضداد است ۱۱ - بمعنی بلند و بلندی آمده است و باین
معنی بر وزن حجاز هم گفته اند و امر بدین معنی هم هست
یعنی بلند شو و بالا برو و اسم فاعل نیز آمده است که بلند شونده
و بالا رونده باشد ۱۲ - سرکش را گویند اعم از مردم نافرمان
و اسپ سرکش ۱۳ - بمعنی آلت تناسل باشد ۱۴ - بمعنی
وصل باشد چه فرازیدن وصل کردن را نیز گویند ۱۵ -
زیاده و زائده باشد ۱۶ - بمعنی در آمدن و فرا رفتن
باشد ۱۷ - در نسخهٔ وفائی بمعنی خون نوشته بودند که
عربان دم خوانند.

فرازمان - با میم بالف کشیده و بنون زده حکم و
فرمان را گویند.

فراستوک - بفتح اول و سکون سین بی نقطه بمعنی
پرستوک است که خطاف باشد.

فراسوده - بر وزن نیاسوده بمعنی بسیار کهنه شده
و از هم رفته باشد.

فراسیاب - بفتح اول مخفف افراسیاب است
که پادشاه ترکستان بوده و بمعنی حباب هم آمده است
و آن شیشه مانندی باشد که بسبب باریدن باران
بر روی آب بهم میرسد.

فراسیدن - بفتح اول و کسر رابع بر وزن حواریدن
گندنای کوهی باشد و آنرا بتازی حشیشة الکلب و صوف الارض
و سندیان الارض خوانند چون با نمک برگزندگی سگ دیوانه
ضماد کنند نافع باشد و آن بضم اول و ضم رابع هر دو به نظر
آمده است و بحذف واو که فراسین باشد هم گفته اند و در
فرهنگ سروری بهمین معنی با شین نقطه دار بر وزن
طراویدن نوشته اند والله اعلم.

فراشا - بر وزن تماشا حالتی را گویند که آدمی را پیش
از بهم رسیدن تب واقع میشود و آن خمیازه و بهم کشیده
شدن پوست بدن و راست شدن موی بر اندام باشد
و آن حالت را بعربی قشعریره خوانند.

فراشترو - بفتح اول و تای قرشت بمعنی پرستوک
است و آن پرنده باشد که بیشتر در سقفهای خانها آشیان
کنند و بعربی خطاف گویند.

فراشتروک - بفتح اول و تای قرشت به معنی
فراشترو است که پرستوک و خطاف باشد و وطواط را
نیز گفته اند.

فراشتک - بفتح اول و ضم تای قرشت و سکون
رابع و کاف بمعنی فراشتروک است که پرستوک و خطاف
باشد و آنرا فراشتوک هم می گویند.

فراشتن - بفتح اول مخفف افراشتن است که بمعنی
بلند کردن و بالا بردن باشد.

فراشیدن - بفتح اول بر وزن خراشیدن بمعنی
لرزیدن و خود را بهم کشیدن در ابتدای تب باشد و
آنرا فراشا و بعربی قشعریره خوانند.

فراشیون - بفتح اول و واو بر وزن خراشیون
گیاهیست که آنرا بعربی صوف الارض خوانند و
بفارسی گندنای کوهی گویند و در فرهنگ سروری
بهمین وزن بمعنی صوف الارض نوشته بود فقط بجای
واو دال باشد والله اعلم.

فراغ ـ بضم اول بروزن سراغ بمعنی فروغ و روشنائی چراغ و آتش و مانند آن باشد و در عربی آب منی را گویند و آن آبی ست که در هنگام احتلام و جماع و استمنا از مردم بر می آید و بکسر اول بمعنی فرصت یافتن باشد و باد سرد تابستان را هم گویند و بمعنی سرور قلب و نشاط دل هم آمده است و در عربی بمعنی آسوده شدن و فارغ گردیدن باشد۔

فراک ـ بضم اول و سکون آخر که کاف باشد به معنے پشت ست که در مقابل روست و بعربی ظهر خوانند و بعضے چیز و مخنث را گفته اند و پلید و پلشت و زبون را هم میگویند۔

فراکن ـ بفتح اول و کاف بروزن فلاخن جوی نو کنده عمیق را گویند که در آن تازه آب جاری و روان شده باشد و جوی بلند را نیز گویند همچو جوئے که در کمر کوه و امثال آن کنده باشند و بمعنی بلند هم آمده است که نقیض پست باشد۔

فرامرز ـ بفتح اول و میم نام پسر رستم بن زال ست۔

فرامش ـ بفتح اول و ضم میم مخفف فراموش ست که از یاد رفتن و از خاطر محو شدن باشد۔

فرامشت ـ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و میم مضموم بشین و تاے قرشت زده بمعنی فراموش ست که از یاد رفتن باشد و آنچه کسی در دست گیرد هم فرامشت خوانند۔

فرانج ـ بفتح اول و نون و سکون جیم بمعنی کابوس ست و آن سنگینے باشد که در خواب بر مردم افتد۔

فرانک ـ با نون بروزن تبارک نام مادر فریدون است۔

فراوار ـ با واو بروزن هوادار بالاخانۀ تابستانے را گویند و باین معنی بحذف الف اول هم آمده است که فروار باشد۔

فراور ـ با واو بروزن سراسر نام موضعی است در خراسان و در آنجا چشمۀ ایست که چون در آن چشمه غوطه خورند تپ ربع را زائل کند۔

فراهند ـ بروزن دماوند چوب گنده باشد که در پس در گوچه نهند تا در کشوده نگردد۔

فراویز ـ بفتح اول و کسر واو سنجاف جامه و غیر آن باشد۔

فراهت ـ بفتح اول و ها بروزن فراغت بمعنی شان و شوکت و شکوه مندی و زیبائی باشد۔

فراهختن ـ با ها و خاے نقطه دار بروزن نداشتن بمعنے آویختن باشد مطلقاً و بمعنی تربیت نمودن و ادب کردن هم آمده است۔

فراهیختن ـ با ها بروزن برآمیختن بمعنی فراهختن است که آویختن و تادیب نمودن و تربیت کردن باشد۔

فرایسته ـ بفتح اول و کسر یاے حطی بروزن نبایسته بمعنے زیاد و زیاده باشد۔

فرایوش ـ با یاے حطی بروزن فراموش بمعنی بیهوش و از هوش رفته باشد۔

فرب ـ بفتح اول و سکون ثانی و باے ابجد نام رودخانۀ باشد بزرگ و عظیم۔

فرباره ـ بروزن گهواره بمعنی شان و شوکت و عظمت باشد۔

فربال ـ بروزن هرسال خانۀ تابستانی و بالاخانه را گویند که اطراف آن درها و پنجرها داشته باشد۔

فرباله ـ بروزن هرساله بمعنی فربال است که خانۀ تابستانی و بالاخانۀ پنجره دار باشد۔

فربیون ـ بفتح اول و کسر نون و تحتانی بواو کشیده بنون دیگر زده بلغت یونانی گلیست که بیرونش سفید و اندرونش زرد و بعربی عین البقر و اقحوان گویند۔

فرپیک ـ با باے فارسی بروزن و معنی شبرک ست و آنرا مرغ عیسی گویند و مخلوق عیسے علیه السلام است۔

فربود ـ با باے ابجد بروزن فرمود بمعنی راست و درست باشد چه فربود کیش و فربود دین کسی را گویند که در کیش و ملت و مذهب خود راست و درست باشد۔

فربودی - بروزن امرودی مخفف فربودین ست و آن کسے باشد که در دین و ملت خود راست و درست باشد -

فربی - بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد بتحتانی رسیده بمعنی فربه باشد که در مقابل لاغر ست -

فربیون - بابای ابجد بروزن و معنی فرفیون ست و آن داروئے باشد و دوائی چون برگز ندگی جانوران و سگ دیوانه طلا کنند نافع باشد -

فرت - بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی تانه و تارهاے جامه باشد که جولاهگان بجهت بافتن آراسته و مرتب ساخته باشند و بضم اول گیاهیست که در دشکم را سود دارد و روشن کردن و صاف کردن دل را نیز گویند بریاضت و طاعت و آنرا بعربی مجاهده خوانند -

فرتاش - باتاے قرشت بروزن پرخاش بمعنی وجود ست که در برابر عدم باشد -

فرتوت - باتای قرشت بروزن مربوط پیر سالخورده و خرف شده و از کار رفته را گویند -

فرتود - با واو مجهول بروزن محمود بمعنی فرتوت ست که پیر سالخورده و از کار افتاده و خرف باشد -

فرتور - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و رابع و رای قرشت بمعنی عکس باشد و بارابع مجهول بروزن مخمور نیز همین معنے دارد که عکس باشد -

فرتوک - بروزن مفلوک بمعنی پرستوست و آن مرغی باشد که بعربی خطاف گویند -

فرج - بفتح اول بروزن و معنی ارج ست که بمعنی قدر و قیمت و مرتبه و حد باشد و در عربی بمعنی شگافتن و وا بردن اندوه و شگاف چیزی و سوراخ پس و پیش آدمی و جای فرس و میم و ما بین هر دو پاے اسپ باشد -

فرجاد - با جیم بروزن فرهاد بمعنی فاضل و دانشمند باشد -

فرجار - با جیم معرب پرکارست و آن آلتے باشد که بدان دائره کشند -

فرجام - بروزن و معنی انجام ست که بمعنی انتها و آخر باشد -

فرجامگاه - با کاف فارسی بروزن بهرام شاه بمعنی گورست که قبر باشد و آن جائیست آدمی را که بعد از رحلت از دنیا در آنجا نهند -

فرجد - بروزن ابجد پدر جد را گویند که پدر سوم است خواه مادری باشد خواه پدری -

فرجمند - بروزن و معنی ارجمند ست که صاحب قدر و مرتبه باشد و بمعنی زیبائی هم آمده ست -

فرجود - بروزن مقصود بمعنی معجزه و اعجاز باشد و اعجاز خلاف عادتی ست که از انبیا و کرامات از اولیا بظهور رسید -

فرخ - بفتح اول و ضم ثانی مشدد و خاے نقطه دار ساکن بمعنی مبارک و خجسته و میمون باشد و بمعنی زیبا روے هم آمده است چه اصل این لغت فرخ ست فر بمعنی زیبا و رخ روے را گویند و نام روز دوم ست از خمسه مسترقه سالهاے ملکے و بفتح اول و ثانی ساکن در عربی بچه مرغ خانگی باشد و شاخ تازه را نیز گویند که از تخم و دانه سر بر آورده باشد و نزدیک بآن شده که درست شاخ شود -

فرخا - با خاے نقطه دار بروزن فردا بمعنی فراخی و گشادگی باشد و محنت و سختی و الم را نیز گویند که بر کسے واقع شود -

فرخاد - بروزن فرهاد بمعنی غالب باشد که نقیض مغلوب ست -

فرخار - بروزن سرشار نام شهریست منسوب بخوبان و صاحب حسنان و نام بتخانه و بتکده هم هست و به معنی آرایش و آراستگی هر چیز باشد و چند شهر فرخار نام هست -

فرخاش - بروزن و معنی پرخاش ست که جنگ و جدال و خصومت و ناورد باشد -

فرخاک - بروزن افلاک بمعنی موی پر خم و پیچ و در هم شکسته و پر حرکت باشد یعنی موئے که در هم پیچیده و بهم بسته باشد همچو زلفهای عملی زنان و با کاف فارسی بمعنی گوشتابه

و قلیه ایست که بر بالای آن تخم مرغ ریزند چه فر بمعنی بالا و خاک تخم مرغ را گویند۔

فرخال۔ بروزن یخچال بمعنی اول فرخاک ست که موی باشد بیحرکت و بی شکن و فرد بهشته۔

فرختار۔ بکسر اول وضم ثانی وسکون ثالث و فوقانی بالف کشیده و برای قرشت زده بمعنی فروشنده باشد یعنی شخصی که چیزی می فروشد۔

فرخج۔ بفتح اول و ثانی وسکون ثالث وجیم فارسی کفل اسپ و گاو و دیگر حیوانات را گویند و بمعنی زشت و ناز یبا هم گفته اند و بمعنی رشوت و پاره نیز آمده است و با جیم هم درست ست۔

فرخجسته۔ بضم ثالث و فتح جیم وسکون سین بمعنی مبارک و میمون باشد و نام نوعی از گل است و مطرب و سازنده را نیز گویند۔

فرخجی۔ بفتح اول و ثانی وسکون ثالث وجیم بتحتانی کشیده بمعنی پلشتی و زشتی و زبونی و بدی باشد۔

فرخ روز۔ بفتح اول وضم ثانی با تشدید وسکون ثالث و رای بی نقطه بواو کشیده و بزای نقطه دار زده نام پرده ایست از موسیقی و صوتی از مصنفات باربد و بقول شیخ نظامی نام لحن بست و هفتم ست از سی لحن باربد۔

فرخ زاد۔ بزای نقطه دار بالف کشیده و بدال بی نقطه زده بمعنی مبارک زاد باشد چه فرخ بمعنی مبارک آمده است و نام فرشته هم هست موکل بر زمین۔

فرخسته۔ بفتح اول و ثالث بروزن صر ابسته بمعنی خسته و بر زمین کشیده باشد۔

فرخش۔ بفتح اول و ثانی بروزن مدخش بمعنی کفل اسپ و استر و گاو و دیگر چارپایان باشد۔

فرخشته۔ بروزن برگشته نانی باشد کوچک که از خمیر سازند و درون آن را از مغز بادام و پسته و لوزینهای دیگر پر کنند و بهر روی نان پهن ندو شیرهٔ قند بران ریخته بخورند و آن را بعربی قطائف خوانند و بمعنی بر زمین کشیده هم آمده است۔

فرخشور۔ بفتح اول و ثانی بروزن سقنقور پیغمبر و رسول را گویند۔

فرخشه۔ بفتح اول و ثالث و رابع بمعنی فرخشته است که نان کوچک پر مغز پسته و لوزینه باشد و بعضی گویند نانی ست که از نشاسته و لوزینه پزند و بعربی قطیفه خوانند و بعضی دیگر گویند فرخشه رشتهٔ قطائف ست۔

فرخمید۔ بروزن شنبلید ماضی فرخمیدن ست یعنی پنبه دانه را از پنبه جدا کرد و حلاجی نمود۔

فرخمیدن۔ بروزن پروریدن بمعنی پنبه دانه از پنبه برآوردن و حلاجی کردن باشد۔

فرخمیده۔ بروزن شنبلیله یعنی پنبه دانه را از پنبه جدا کرده و حلاجی نموده۔

فرخنج۔ بروزن شطرنج بمعنی باطل و عبث و بی حاصل باشد و عیش و طرب و سود و نفع و حصه و نصیب و ناز و غمزه را نیز گفته اند۔

فرخنده۔ بضم ثالث و فتح دال ابجد بمعنی مبارک و میمون باشد۔

فرخو۔ بفتح اول و ثالث بروزن پرتو پیراستن درخت تاک وغیره و بریدن شاخهای زیادتی آنرا گویند و بمعنی پاک کردن کشت و زراعت و باغ از خس و خاشاک هم هست۔

فرخواگ۔ با واو معدوله و کاف فارسی بروزن افلاک قلیه و گوشتابه را گویند که بر بالای آن تخم مرغ بریزند و بخورند چه فر بمعنی بالا و خواگ تخم مرغ را گویند۔

فرخور۔ با واو معدوله بروزن صرصر گذرگاه آب را گویند و بروزن فغفور هم بمعنی گذرگاه آب باشد و هم بچهٔ تیهو را گویند و آن پرنده ایست کوچکتر از کبک۔

فرخوی۔ بفتح اول وسکون ثانی وضم ثالث و سکون رابع و تحتانی بمعنی خلق بضم خای نقطه دار باشد و اخلاق جمع آنست۔

فرخویدن - بفتح اول وثالث وسکون ثانی بر وزن بردمیدن پیراستن درخت تاک وغیر آن باشد یعنی بریدن شاخهای زیادتی آنرا۔

فردخانه - بر وزن سردخانه خانه باشد که مردم غریب از راه رسیده در آنجا فرود آیند وخلوت را نیز گویند وآن خانهٔ باشد که در خانقاه سازند یعنی چله خانه وآن خانهٔ کوچکے باشد که مردم در آن بچله نشینند۔

فردر - بر وزن زرگر چوب بزرگ گنده باشد که در پس در کوچه نهند تا در کشوده نگردد۔

فرده - بر وزن مجمره بمعنی فردر ست که چوب گنده پس در کوچه باشد وباین معنی بزای نقطه دار هم آمده است۔

فردفر - بافا بر وزن کفشگر رب النوع انسان را گویند یعنی پرورندهٔ اورا۔

فردوس - بکسر اول وثالث وسکون ثانی وواو وسین بی نقطه بهشت را گویند وباغ انگور را نیز گفته اند۔

فردین - بر وزن پروین مخفف فروردین ست که ماه اول باشد از سال وبودن آفتاب ست در برج حمل وآن برج اول ست از دوازده برج فلک۔

فرز - بکسر اول وسکون ثانی وزای نقطه دار سبزه باشد در غایت خوبی وتری وتازگی ونام مهرهٔ هم هست از مهرهای شطرنج وآن بمنزلهٔ وزیر ست وبضم اول بمعنی اول هم هست که سبزهٔ تر وتازه باشد وبعضے غلبه وزیادتی وبمعنی کنار دریا ورودخانهای بزرگ که کشتی وسنبک در انجا بایستند واز انجا راهی شوند وبفتح اول بزرگ را گویند که در مقابل کوچک است۔

فرژ - بضم اول وثانی وسکون زای فارسی گیاهی باشد در غایت تلخی که دفع مرض کناک که آن بیچش وزحیرست کند ودرد شکم را نافع باشد وآن را از ملک چین آورند وبعضے گویند وج ست که آن را اگر ترکی وگیاه ترکی خوانند وبعضے گویند ریوند ست وآن داروئے باشد مشهور بجهت اسهال آوردن وبفتح اول هم آمده است۔

فرزام - بزای نقطه دار بر وزن سرسام بمعنی لائق وسزاوار ودرخور باشد۔

فرزان - بفتح اول بر وزن لرزان بمعنی علم وحکمت ودانش واستواری باشد وبکسر اول فرزین شطرنج را گویند وآن مهرهٔ باشد از جمله مهرهای شطرنج وآن بمنزلهٔ وزیر ست۔

فرزانه - بزای نقطه دار بر وزن پروانه بمعنی حکیم ودانشمند وعالم وعاقل باشد ونزد محققین آنکه مجرد ومطلق العنان باشد۔

فرزبود - بفتح اول وبای ابجد بر وزن گرم سود بمعنی حکمت باشد که آن دریافتن افضل معلومات ست بافضل علم۔

فرزد - بضم اول وثانی وسکون ثالث ودال ابجد سبزه ایست در نهایت سبزی وتازگی وتری وآنرا فریز نیز گویند وبعضے گویند سبزهٔ باشد که در روے آبهاے ایستاده بهم می رسد ودر تابستان وزمستان سبز وخرم مے باشد۔

فرزند آب - بکسر دال ابجد کنایه از حیوانات آبی باشد وحباب را نیز گویند وآن شیشه مانندیست که بوقت باریدن باران بر روے آب بهم میرسد۔

فرزند آفتاب - بکسر دال کنایه از لعل ویاقوت وجواهر کانی باشد۔

فرزند خاور - کنایه از آفتاب جهانتاب ست۔

فرزندشاد - بفتح اول وثالث وسکون ثانی ورابع وشین نقطه دار بالف کشیده وبدال بی نقطه زده بمعنی مراقبه است که سر بجیب فرو بردن درویشان صاحب حال باشد۔

فرزو - بفتح اول وسکون ثانی وثالث بواو کشیده

بمعنی فرزبود است که حکمت باشد و آن دریافتن فضل معلومات است بافضل علم۔

فرزه - بفتح اول بروزن هرزه بمعنی فرزدست که نوعی از سبزه تر و تازه باشد که آنرا فرزده گویند و بضم اول کنار رود خانه و دریاست که محل عبور کشتیها باشد۔

فرساد - بروزن فرهاد حکیم و دانشمند را گویند۔

فرسان - بفتح اول بروزن ترسان نام جانوریست که از پوست آن پوستین سازند۔

فرسا - بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده و بتحتانی زده بمعنی محو کننده و کهنه کننده و بپای کوبنده باشد و امر بفرسودن هم هست یعنی کهنه کن و محو ساز و در پای سپر بمال۔

فرساینده - بکسر یای حطی و فتح دال ابجد چیزی باشد که بسبب از اسباب مانند رسیدن آسیبی و مکروهی و یا بکثرت دست خوردن و پایمال شدن و یا شدت غم و اندوه عشق و یا مرور ایام و طول زمان ضرر و نقصان و خرابی تمام بدان رسیده باشد۔

فرسب - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و بای ابجد و بای فارسی هر دو آمده است بمعنی شاه تیر و آن چوب بزرگی باشد که بام خانه را بدان پوشند و بامهای ایوان را نیز گویند که در ایام عید و نوروز بجهت زینت و آرایش بر در و دیوار و دکانها و سقف خانها کشند۔

فرست - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی جادوی و ساحری را گویند۔

فرستاده - بکسر اول و ثانی پیغمبر و رسول را گویند و کسی را نیز گویند که شخصی بجهت شخصی بفرستد۔

فرستو - بفتح اول و ثانی بروزن ابرو بمعنی پرستوک باشد و بعربی خطاب گویند و بکسر اول و ثانی هم گفته اند۔

فرستوک - بفتح اول بروزن و معنی پرستوک است که خطاف باشد و بکسر اول و ثانی هم گفته اند۔

فرستوه - بضم اول و کسر ثانی و سکون ثالث و فوقانی بواو کشیده و بهاء زده نام پادشاه ختن شهریست و آن شهریست از ملک چین و مردم آنجا بسیار جمیل و خوش صورت میباشند

فرسته - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح فوقانی بمعنی فرستاده است که رسول و پیغمبر باشد و چیزی را نیز گویند که بجهت کسی فرستند۔

فرسد - بفتح اول و ثالث بروزن سرمد بمعنی فرساید باشد یعنی نقصان و خرابی بچیزی راه یابد۔

فرسطایون - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و طای حطی بالف کشیده و رای بی نقطه مکسور و تحتانی بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی دانه ایست مانند ماش و عدس و آنرا مقشر کرده بگاو و بهند گاو دهند فربه کند و بعربی بیع الحمام و بفارسی کرسنه گویند۔

فرسطون - با طای حطی بروزن شفق گون بلغت رومی قپان را گویند و آن ترازو مانندیست که چیزها بدان سنجند و وزن کنند و باین معنی بجای طای حطی تای قرشت هم بنظر آمده است۔

فرسک - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و کاف شفتالو را گویند و آن میوه ایست معروف۔

فرسلوس - بفتح اول و ضم لام بروزن اشکبوس نام سنگیست که سکندر در ظلمات یافته بود و آن اکسیریست چون بسیماب طرح کنند نقره شود۔

فرسلون - بروزن یعقلون نام سنگیست که آنرا طلق میگویند و آن همچو آئینه شفاف و روشن می باشد۔

فرسناف - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و نون بالف کشیده و بفا زده نیم شب نوروز را گویند۔

فرسنافه - بکسر اول و فتح آخر که فا باشد بمعنی فرسناف است که نیم شب نوروز باشد۔

فرسندلج - بر فتح اول و ثالث و سکون ثانی و نون و دال بی نقطه بالف کشیده و بجیم فارسی زده مطلق امت را گویند یعنی امت هر پیغمبر که باشد -

فرسنگ - بفتح اول و ثالث بر وزن سرسنگ قدری باشد معین از راه و آن بقدار سه میل ست و هر میلی چهار هزار گز که مجموع فرسنگ دوازده هزار گز باشد و طول هر گزی بقدر بیست و چهار انگشت دست باشد که بعرض در پهلوی هم گذارند و آن شش قبضه است یعنی شش مشت -

فرسنگسار - باسین بی نقطه بر وزن خرچنگ وار علامتی را گویند که در راه ها بجهت دانستن مقدار فرسنگ سازند و سنگ چینی را نیز گفته اند که در راه ها برای نشان راه کنند -

فرس نهادن - بر فتح اول و ثانی کنایه از مغلوب شدن و عاجز آمدن باشد -

فرسوده - باسین بی نقطه بر وزن فرموده چیزی را گویند که بغایت کهنه و از هم ریخته و پایمال گردیده و افسرده شده باشد -

فرش - بضم اول و سکون ثانی و شین قرشت آغوز و فله را گویند و آن شیری باشد که از حیوان نوزائیده دوشند و چون بر آتش نهند مانند پنیر بسته شود و بفتح اول در عربی گسترانیدن و فراخ شدن میان پای شتر و هر چیز که گستردنی باشد همچو حصیر و پلاس و قالی و مانند آن و چارپایی را نیز گویند که غیر از خوردن را نشاید و شتر بچه که قابل بارکشیدن نباشد -

فرش باستان - بکسر شین و باء ابجد بالف کشیده بمعنی فرش خاک ست که کنایه از زمین باشد و عربان ارض گویند -

فرشتوک - بر وزن و معنی پرستوک باشد که عربان خطاف گویند و بحذف کاف هم آمده است که فرشتو باشد -

فرشته - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح فوقانی معروف ست و بعربی ملک خوانند -

فرشته تنان - بر فتح تای قرشت و نون بالف کشیده و بنون دیگر زده کنایه از روحانیان باشد -

فرشته سحاب - بر فتح سین بی نقطه کنایه از میکائیل علیه السلام است -

فرش خاک - بکسر ثالث بمعنی فرش باستان ست که کنایه از زمین باشد -

فرش دورنگ - کنایه از روزگار ست باعتبار شب و روز و کنایه از زمین هم هست -

فرش عاج - کنایه از برف ست که روی زمین را سفید کرده باشد -

فرشک - بر فتح اول و کسر ثانی و سکون شین نقطه دار و کاف خوشهای کوچک انگور را گویند که بخوشه بزرگ چسپیده باشد و آنرا بعربی خصله خوانند -

فرشه - بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث بمعنی اول فرش ست که آغوز و فله باشد و بکسر اول هم آمده است -

فرشید - بتحتانی مجهول بر وزن بخشید نام برادر پیران ویسه است -

فرشیم - بر وزن تسلیم بمعنی قسم و جزو باشد چنانکه گویند فرشیم اول و فرشیم دوم یعنی قسم اول و جزو دوم -

فرصاد - بکسر اول و سکون ثانی و صاد بی نقطه بالف کشیده و بدال زده توت سفید را گویند و آن درختی قائم مقام انجیر ست اگر برگ آنرا با برگ انجیر سیاه و برگ انگور در آب باران بجوشانند و موی را بدان بشویند سیاه گرداند -

فرطوس - بر فتح اول و ضم طای حطی بر وزن محبوس نام مبارزی ست از لشکر افراسیاب ضابط جیحان

[...] منسوبست بانه ترکستان ـ
فرخ خواران خاک ـ با عین بی نقطه کنایه از آدمیان است
فرعون ـ بکسر اول و فتح عین و سکون ثانی و واو و نون
بزبان عبری لقب ولید بن مصعب ست و او اول فراعنهٔ
مصر بوده و بمعنی متکبر و سرکش باشد ـ
فرغل ـ بفتح اول و سکون ثانی و غین نقطه دار جوجه و بچهٔ
مرغ خانگی را گویند ـ
فرغار ـ بروزن سرشار بمعنی خیسانیده و نیک ترشده
و سرشته گردیده و آغشته باشد و نام ترکی که افراسیاب
بجاسوسی فرستاده بود تا معلوم کند که رستم چه مقدار لشکر دارد
فرغاریدن ـ بروزن سرخاریدن چیزی را خوب
تر کردن و خیسانیدن در آب وغیره و بهم سرشتن و آغشته
کردن باشد ـ
فرغانج ـ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده
و بنون و جیم زده مادهٔ گاو فربهٔ پر گوشت را گویند و مادهٔ الاغ
فربه را نیز گفته اند و با جیم فارسی هم بنظر آمده است و بعضی گویند
این لغت ترکی است ـ
فرغانه ـ بروزن پروانه نام ولایتیست از ملک
ماوراء النهر مابین سمرقند و چین که آن را اندگان گویند و
معرب آن اندجان ست و نام کوهی هم هست که مردم گیاه
در آن کوه میشود و آن رستنی باشد که عربان بیروح الصنم خوانند
و نام شعبه ایست از موسیقی که آن را نهاوندک میخوانند ـ
فرغر ـ بفتح اول و ثالث بروزن سرسر خشک رودی را
گویند که سیلاب از آنجا گذشته باشد و در هر جائی از آن
قدری آب ایستاده باشد و بمعنی جوی آب هم آمده است و
شمر را نیز گویند که عربان غدیر خوانند ـ
فرغده ـ بروزن پرورده آغشته و بهم سرشته را گویند ـ
فرغن ـ بروزن گردن جوی نوی را گویند که تازه احداث
کرده باشند و آب در آن روان کنند ـ

فرغند ـ بروزن فرزند گیاهیست که بر درخت بپیچد و بعربی
عشقه گویند و چیزی پلید و گندیده و بدبوی و متعفن و ناخوش
را نیز گفته اند و باین معنی با زای فارسی هم آمده است ـ
فرغنده ـ بروزن شرمنده بمعنی فرغندست که گیاه
عشقه و چیزی بدبوی و ناخوش و گندیده باشد ـ
فرغور ـ بروزن زنبور بمعنی تیهو باشد و آن پرنده ایست
مانند کبک لیکن از کبک کوچکترست و بمعنی جل هم آمده است
و آن پرنده باشد کاکل دار شبیه بگنجشک و اندکی از
گنجشک بزرگترست و غوک را نیز گویند که وزغ باشد و
بعربی ضفدع خوانند ـ
فرغوک ـ با واو مجهول بروزن مفلوک بمعنی خاموش
و تن زده باشد و تاخیر و تکاسل و کاهلی در کارها را نیز گویند ـ
فرغول ـ با واو مجهول بروزن معقول بمعنی غفلت و
غافل شدن و تاخیر و درنگ و کاهلی در کارها باشد ـ
فرغوی ـ بکسر اول و سکون ثانی بروزن دلجوی
مرغیست کوچک از جنس باشه که بدان شکار کنند و
بترکی قرقو گویند ـ
فرغیش ـ بروزن درویش بمعنی کهنه و فرسوده باشد
و پوستین را نیز گویند که از کهنگی موی گریبان و دامن و
آستین آن ریخته باشد و بعضی گویند پوستین کهنه باشد
که موهای آن از درازی بزمین کشیده شود و بعضی
گویند که موئی باشد که از زیر پوستین سر فرود آورده باشد
و بمعنی کاهلی و فروگذاشت و غفلت هم آمده است ـ
فرفت ـ بفتح اول و فا بروزن زحمت ریحانی است که
آن را شاه ترمی گویند ـ
فرفخیز ـ بفتح اول و ثالث بروزن رستخیز تخمیست که آن را
خرفه گویند و فرفخ نیز خوانند و بعربی بقلة الحمقا گویند ـ
فرفر ـ بفتح هر دو فا و سکون هر دو را بمعنی زود و شتاب
و تعجیل باشد و بتعجیل خواندن و بشتاب نوشتن را

نیز گفته اند و بمعنی که آنرا بشتاب و تعجیل بکسی گویند و بمعنی باد فر هم آمده است و آن چرمے باشد مدور که طفلان ریسمانے دران گذرانند و در کشاکش آورند تا از ان صداے فرفری ظاهر شود و بادزن را نیز گویند۔

فرفر نوشتن۔ کنایه از زود و بتعجیل و شتاب چیزے نوشتن باشد۔

فرفروزه ان۔ بفتح فاے اول و ضم فاے دوم بواو رسیده و زاے نقطه دار بالف کشیده و بنون زده رب النوع انسان را گویند که پرورنده و پرورش کننده آدمی باشد۔

فرفروک۔ بفتح اول و ثالث و رابع بواو کشیده و بکاف زده بمعنی باد فر باشد و آن چیزیست که اطفال از چوب تراشند و ریسمانی بران بپیچند و از دست گذارند تا بروی زمین گردان شود۔

فرفره۔ بفتح اول بر وزن غرغره بمعنی فرفرست که زود و تعجیل و شتاب در کارها و گفتها و نوشتها باشد و چرمی مدور که اطفال ریسمانے دران گذرانند و در کشاکش آورند و بادزن را نیز گویند و کاغذ پاره را هم گفته اند که طفلان بر چوبے تعبیه کنند و بدست گیرند و روبباد بایستند تا باد آن را بگردش درآورد۔

فرفریوس۔ بفتح اول و ضم ثالث و یاے حطی و سکون واو و سین بے نقطه نام حکیمے بوده جلیس اسکندر۔

فرفور۔ بفتح اول بر وزن فغفور پرنده ایست که آنرا تیهو گویند شبیه است به کبک لیکن کوچکتر از کبک می شود و بعضے کرک را گفته اند که ترکان بلدرچین و عربان سلوی خوانند و گوسفند فربه را هم گویند و بضم اول گنجشک سیاه باشد که بترکی قراقوروت خوانند۔

فرفوریوس۔ بانحتانی بواو کشیده و بسین بی نقطه زده همان فرفریوس ست که حکیمے بوده جلیس اسکندر۔

فرفوز۔ بر وزن سردوز همان فرفورست که تیهو باشد و آن مرغیست شبیه به کبک۔

فرفوس۔ بر وزن افسوس سنگے باشد سرخ رنگ سائیده آن جرا حتهار اسود مند باشد۔

فرفه۔ بفتح اول و ثالث بمعنی خرفه باشد و آن تخمیست معروف که بعربی بقلة الحمقا گویند و فرفخ معرب آنست۔

فرفهن۔ بفتح اول و ها بر وزن نسترن رستنی باشد که آنرا خرفه گویند و بعربی بقلة الحمقا خوانند و بسکون ها هم آمده است۔

فرفیر۔ بر وزن شبگیر بمعنی فرفورست که تیهو باشد و گوسفند فربه را نیز گویند و بمعنی بنفشه هم آمده است و آن گلے باشد مشهور گویند باین معنی عربی ست۔

فرفین۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و تحتانی و نون بمعنی پرپهن ست که خرفه باشد و بعربی بقلة الحمقا خوانند و بعضے گویند فرفین بفتح تحتانی معرب پرپهن است که همان بقلة الحمقا و فرفخ باشد۔

فرفینه۔ بر وزن چرمینه تخمی باشد که آنرا خرفه گویند۔

فرفیون۔ بکسر ثالث بر وزن سرنگون نام دوائیست که آنرا بعربی آکل نفسه و حافظ النحل و حافظ الاطفال گویند منافع بسیار دارد۔

فرق۔ بفتح اول و سکون ثانی و قاف میان سر و گله آدمی باشد و در عربی تفرقه کردن و جدا نمودن را گویند و بضم اول نام قرآن مجیدست و بکسر اول هم در عربی گله و رمه گوسفند و گروه و جماعت آدمی و حصه و پارهٔ هر چیز باشد۔

فرقور۔ با قاف بر وزن مخمور بمعنی فرفورست که تیهو باشد و آن مرغیست شبیه به کبک۔

فرکلمخ۔ درین لغت خلاف ست صاحب فرهنگ بفتح اول و میم نوشته است و می گوید شیریست که از گوچکی و خردی راهزن باشد و ملا سروری در مجمع الفرس بفتح اول و ضم میم آورده است و گفته است شیری باشد که

بطعام ریزند وصاحب مؤید الفضلا می گوید آن شیر که برخوردنی ریزند و هیچک شاهد نیاورده والله اعلم۔

فرگاه۔ بروزن خرگاه لغتیست که آن را به عربی حضرت می گویند۔

فرگفت۔ به فتح اول وضم کاف فارسی وسکون فا و فوقانی بمعنی فرمان وحکم باشد۔

فرکن۔ به فتح اول وکاف بروزن مخزن زمینے را گویند که بصدمهٔ سیل کنده شده باشد وجا بجا آب ایستاده باشد وجوئے را نیز گویند که نو احداث کرده باشند وآب دران تازه جاری شده باشد وچیزے را نیز گویند که بسبب طول مدت ازهم فرو ریخته و پوسیده باشد۔

فرکند۔ باکاف بروزن فرزند بمعنی فرکن ست که زمینے بود که سیل آنرا کنده باشد وجا بجاے آن آب ایستاده باشد وجوے تازه احداث کرده شده را نیز گویند وجوئیکه در زیر زمین ازجائے بجائے راه کرده باشد یا در زیر زمین ازجائے بجاه دیگر راه یافته باشد وراه گذر آب را می گویند مطلقاً خواه در روے زمین وخواه در زیر زمین وخواه در دیوار باشد و شمر وغدیر را نیز گفته اند وآن جائے باشد از زمین که آب در آن ایستاده باشد وهر چیز ازهم ریخته و پوسیده را هم میگویند۔

فرکنده۔ بروزن شرمنده بمعنی فرسوده وکهنه شده و ازهم ریخته باشد۔

فرم۔ به فتح اول وثانی وسکون میم بمعنی غم ودلتنگی واندوه وفروماندگی باشد وبفتح اول وسکون ثانی دارویست که زنان بجهت تنگی موضع مخصوص استعمال کنند۔

فرمانروا۔ کنایه از پادشاه نافذ الامر باشد۔

فرمد۔ بروزن سرمد نام قریه ایست از قراے طوس انگور خوب دران مے شود مشهور بانگور پرمی ودرین زمان بفارمد اشتهار دارد گویند زردشت دو درخت سرو بطالع سعد نشانده بود یکے را درهمین قریه ودیگرے را در قریهٔ کاشمر که از قراے ترشیز ست از ولایت خراسان و مجوس گویند که زردشت این دو درخت را از بهشت آورده بود ودرین دو قریه کاشت۔

فرمست۔ به فتح اول وثالث وضم راے قرشت وسکون ثانی وسین بے نقطه وفوقانی شخصے را مے گویند که چیزے کم واندک میخورد وبسبب کم خوردن ضعیف و زبون ولاغر مے باشد واین قسم کسے را اعرابان قصیع خوانند به فتح قاف۔

فرمسط۔ به فتح اول وضم ثالث وسکون ثانی وسین بے نقطه بزبان فرس قدیم نام شهر وامغان ست۔

فرمش۔ بضم ثالث مخفف فراموش ست که در یاد نداشتن باشد۔

فرمگن۔ بکسر کاف فارسی بروزن شرمگن بمعنی تنگدل و فروماندهٔ وغمگین واندوهناک باشد چه فرم بمعنی غم و اندوه وگن بمعنی صاحب خداوند ست که خلاصهٔ معنے آن صاحب غم وخداوند اندوه باشد۔

فرمگین۔ بروزن شرمگین بمعنی فرمگن ست که صاحب غم ودلتنگ واندوهناک باشد۔

فرمند۔ بروزن فرزند مردم نورانے وپاکیزه وضع را گویند۔

فرموش۔ بروزن خرگوش بمعنی فراموش است که از یاد رفتن ودر خاطر نماندن باشد۔

سلّمه بدانکه صاحب برهان لفظ قومس بقاف را بتصحیف فرمس بفا در اخوانده چنانکه رشیدی در ترجمهٔ لغت فرمس می نویسد که صاحب فرهنگ سهو کرده چه قومس را بتصحیف فرمس خوانده وقومس بضم قاف و سکون واو ولایتے ست مشتمل بر مدن وقری ونواحی بسیار ودار الملک آن دامغانست) ومنشئے نیز لبند جهان نما که کتابیست بزبان ترکے در علم جغرافیه قومس بقاف وواو بمعنی مذکور آورده وکومس بکاف تازے وسین بے نقطه نیز نوشته ۱۲

فرموک - بروزن مفلوک گروههٔ ریسمان ریسیده شده را گویند که بر دوک پیچیده شده باشد و چوبی را نیز گویند با ندام مخروطی که اطفال ریسمانی را بر آن پیچند و از دست گذارند تا در روی زمین به چرخ درآید۔

فرموهد - بفتح اول و ها بروزن افروزد نام قریه ایست از قرای طوس مشهور بفارمد گویند زردشت دو درخت سرو بطالع خود کاشته بود یکی در کاشمر و دیگری در همین قریه۔

فرمه - بفتح اول و میم بمعنی آخر فرفیرست که بنفشه باشد و آن گلیست مشهور۔

فرناد - بروزن فرهاد بمعنی پایان و پایاب باشد۔

فرناس - بفتح اول بروزن کرباس بمعنی غافل و نادان باشد و غفلت و نادانی را نیز گفته اند و بمعنی نیم خواب خواب آلود هم آمده است و خواب اندک را نیز گویند و بکسر اول در عربی شیر درنده سطبر گردن باشد۔

فرنج بضم اول و ثانی و سکون نون و جیم پیرامون و اطراف دهان را گویند و شاخ بزرگی را نیز گفته اند که چون آن را ببرند شاخهای کوچک از اطراف آن بر آید و به فتح اول و ثانی و بکسر اول و ضم ثانی هم آمده است۔

فرنجک - بفتح اول و ثانی و جیم و سکون ثالث و کاف کابوس و عبد الجنه را گویند و آن گرانی و سنگینی باشد که در خواب بر مردم افتد و حکما گویند سبب آن ماده سوداوی است و در خواب چنان می نماید و بکسر اول و ثانی هم آمده است و در موید الفضلا باین معنی با قاف نوشته اند۔

فرنجمشک - بفتح اول و ضم میم بمعنی افرنجمشک است که بالنگوی صحرائی باشد و عوام آنرا بالنگوی گنده گویند و بعربی بقلة الضب خوانند بواسیر را نافع و مجفف منی باشد۔

فرنجه - بفتح اول و ثانی و جیم و سکون ثالث نام ولایتی و بندریست بر ساحل دریای فرنگ و بکسر اول بروزن شکنجه هم آمده است۔

فرنمه - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و دال ابجد چوبی باشد که در دستهٔ شمشیر را گویند و بکسر اول هم گفته اند۔

فرنگ - بفتح اول و ثانی بروزن شرنگ معروف است و بعربی نصاری گویند و بکسر اول و سکون ثانی بروزن خشتک بازیچهٔ اطفال باشد و آن چوبکی ست پهن و مدور که پائین آنرا تیز سازند و بالای آنرا یعنی بلندی آنرا آنقدر کنند که بدو انگشت گرفته توان گردانید۔

فرنگیس - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف فارسی بتحتانی کشیده و بسین بی نقطه زده نام دختر افراسیاب است و او در عقد نکاح سیاوش بود و کیخسرو پسر اوست و در موید الفضلا بجای نون یای حطی نوشته اند۔

فرنود - بروزن مقصود بمعنی برهان و دلیل باشد۔

فرنودسار - با سین بی نقطه بالف کشیده بروزن انگوزار نام کتابیست در جمیع فنون حکمت و معنی آن برهانستان و دلیلستان باشد چه فرنود بمعنی دلیل و برهان و سار بمعنی جا و مقام بود۔

فرنه - بفتح اول و ثالث بمعنی لعنت و نفرین باشد۔

فرو - بفتح اول و ثانی بواو رسیده نوعی از پوستین باشد و آن گرم ترین پوستین روباه است بعد از آن سمور و دیگر قاقم۔

فروار - بروزن پروار خانهٔ تابستانی را گویند عموماً و بالاخانه که اطراف آن درها و پنجرها داشته باشد خصوصاً و بمعنی خانهٔ زمستانی هم بنظر آمده است۔

فرواره - بروزن گهواره بمعنی فروارست که خانهٔ تابستانی و بالاخانهٔ چهار در و بادگیر باشد و بمعنی گنجینه هم آمده است۔

فرواز - بروزن انداز چوب کوتاهی باشد بمقدار یکدو دست یعنی دو شبر و آنرا در پوشش خانها بر فاصلهٔ چوبهای بزرگ نصب کنند و بوریا بر بالای آن گسترانیده گل و خاک تر ریزند و اندایند و خانهٔ تابستانی و بالاخانه را هم می گویند.

فروال - بروزن اطفال بمعنی فرواره است که خانهٔ تابستانی و بالاخانهٔ باشد که اطراف آن درها و پنجرها دارد -

فرواله - بروزن پرکاله بمعنی فروال ست که خانهٔ تابستانی و بالاخانهٔ اطراف کشاده باشد -

فروت - بفتح اول وثانی وسکون ثالث و فوقانی بمعنی بسیار باشد و بعربی کثیر خوانند و بضم اول هم گفته اند -

فروتن - بکسر اول و فتح تاے قرشت و سکون نون تواضع کننده و متواضع را گویند -

فروتنده - بضم اول بروزن خروشنده بمعنی منحصر و فشرده شده است -

فروختار - بکسر اول وثانی براو رسیده و سکون خاے نقطه دار و فوقانی بالف کشیده و براے قرشت زده فروشنده را گویند و بعربی بائع خوانند -

فروخته - بکسر اول بیع کرده شده را گویند و بمعنی افروخته هم آمده است که فروزان و درخشان باشد -

فرود - بفتح اول وثالث مجهول بروزن حسود نام پسر سیاوش بن کیکاوس بوده و بضم اول برشته و بریان کرده باشد و بکسر اول بمعنی نشیب و زیر و پائین و فریفته و فریبنده و فریب دهنده و زبون و بد و مغرور و غیره و به معنی چوب زیرین چهار چوب درخانه باشد و بعربی عتبه گویند و نام پسر سیاوش برادر کیخسرو که از دختر پیران ویسه بهم رسیده بود و بروزن ابجد چوب پس درخانه را گویند -

فرود اشت - بکسر اول وثانی بواو رسیده و دال ابجد بالف کشیده و بشین و تاے قرشت زده بمعنی فروگذاشت است که با آخر رسانیدن و ختم کردن خوانندگی باشد و بانتها رسانیدن کارها را نیز گفته اند -

فرودست - بکسر اول و فتح رابع و سکون سین بی نقطه و فوقانی خوانندگے و گویندگے را گویند که چندکس آواز ها را باهم یکے کنند و کوک سازند و با دائره و امثال آن اصول نگاه دارند و ولایت بنگاله را نیز فرودست می گویند و خوانندگان و گویندگان آنجا را مردم هندوستان فرودستی خوانند -

فروده - بضم اول بروزن کشوده بمعنی خست و دنارت و خسیس و دنی بودن باشد و بمعنی بریان کرده شده و برشته گردیده هم آمده است و باین معنی بکسر اول نیز گفته اند و بفتح اول وثالث بروزن سرزده چوبے باشد که در پس درخانه اندازند و باین معنے بجای دال ابجد راے قرشت هم بنظر آمده است که بروزن شب چره باشد -

فرودین - بفتح اول بروزن درگزین مخفف فروردین است که نام ماه اول سال و نام روز دهم از هر ماه شمسے باشد و پارسیان بنابر قاعدهٔ کلیه درین روز عید کنند و جشن سازند و نام فرشته هم است و بادے که درین ایام وزد آن را باد فرودین گویند و بضم اول وثانی و واو مجهول بمعنی زیرین باشد و چوب زیرین چهار چوب درخانه هم است که چوب آستان در باشد و بعربی عتبه خوانند و باد دبور را نیز گویند که باد طرف مغرب است و ضرر آن زیاده بر نفع است برخلاف باد صبا -

فرور - بروزن زرگر بمعنی جدائی و جدا شدن و افتراق باشد -

فرورد - بروزن و معنی پرورد است که ماضی پروردن و پرورش دادن باشد چه در فارسی بای فارسی و فا هم تبدیل مے یابند -

فروردگان - با کاف فارسی بروزن شنجرف دان خمسهٔ مسترقه را گویند یعنی پنج روز آخر سال و این پنج روز را فارسیان بغایت معتبر دارند و جامهای نفیس پوشند و جشن سازند و عطریات بسیار بکار برند و تنعمات کنند و میوهاے لطیف خورند و آتش خانها روند و گاهنبار همسپتمدیم را بعمل آورند یعنی دعاها و بخوراتے که در روز اول خمسهٔ مسترقه باید خواند و باید کرد درین پنج روز کنند و خوانند و معرب آن فروردجانست -

فروردیان - با یای حطی بروزن و معنی فروردگان است که پنج روز آخر سال فارسیان باشد و آنرا خمسهٔ مسترقه می گویند۔

فروردین - نام ماه اول سال شمسی باشد و آن بودن آفتاب است در برج حمل و آن برج اول ست از بروج دوازده گانهٔ فلک و باد و بود که با و معرب ست درین ایام می وزد و نام فرشته هم هست و او از خازنان بهشت است و تدبیر امور و مصالحی که درین ماه و در روز فروردین که نوزدهم این ماه است واقع شود بدو متعلق ست و نام روز نوزدهم باشد از هر ماه شمسی و درین روز فارسیان جشن سازند و عید کنند بنابر قاعدهٔ کلیه که پیش ایشان جاریست که هر روزے از ماهی که نام همان ماه داشته باشد عید باید کرد و نیک ست درین روز باعتقاد ایشان جامهٔ نو پوشیدن و دیدن گوسپندان و گله و رمهٔ گاوان و سپاهیان۔

فروز - بضم اول و ثانی و سکون واو و زای هوز بمعنی تابش و روشنی و فروغ آفتاب وغیره باشد و بمعنے صفت هم آمده است۔

فروزان فر - بضم اول و فتح فاے دوم بمعنی فر فروزان است که رب النوع انسان باشد یعنی پرورنده و پرورش کنندهٔ آدمی۔

فروزگان - بضم اول و کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده بمعنی صفتها و صفات باشد که جمع صفت ست۔

فروزها - بضم اول و هاے بالف کشیده جمع فروز ست که روشنائیها و تابشها و فروغها باشد و جمع صفت هم هست که صفتها باشد۔

فروزیده - بضم اول و رابع بتحتانی رسیده بروزن خروشیده بمعنی روشن شده باشد و بمعنی موصوف هم آمده است۔

فروزینه - بضم اول و فتح آخر که نون باشد آتش برگ و آتش زنه و چخماق را گویند و خار و خاشاکے را نیز گفته اند که بدان آتش افروزند و بمعنی آخر فروز هم آمده است که صفت باشد۔

فروشاندن - با شین نقطه دار بروزن فروزاندن بمعنے دور گردن و بیکطرف راندن و رفتن باشد۔

فروشنک - بروزن خروشنک بمعنی بلغور ست و آن غله باشد که در آسیا اندازند تا خرد شود و بشکند۔

فروشه - بفتح اول و آخر که شین نقطه دار باشد بمعنی افروشه است و آن حلوا و نان خورشے ست در گیلان و لوزینه را نیز گویند یعنی هر چیز که در آن مغزها دام کرده باشند و بضم اول گندم نیکوفته را گویند۔

فروغ - بروزن دروغ بمعنی فروز ست که شعاع و روشنی و تابش آفتاب و آتش وغیره باشد۔

فروغته - بروزن و معنی فروخته است که بیع کرده شده و افروخته و درخشان و فروزان باشد و باین معنی بجاے تاے قرشت نون هم آمده است۔

فروغده - با دال بی نقطه بروزن و معنی فروغته است که بیع کرده شده و افروخته و درخشان باشد۔

فروک - بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث و کاف مرغ جوان تخم ناکرده را گویند۔

فروکاس - با کاف بالف کشیده و بسین بی نقطه زده مردم خسیس و دون همت را گویند۔

فروگذاشتن - کنایه از اهمال نمودن و تقصیر کردن و ضائع ساختن باشد۔

فروکش کردن - بکسر اول بمعنی دعوے کردن با لجاجت و سماجت باشد و کنایه از اقامت کردن در جائے ماندن هم هست۔

فرومالیدن - بکسر اول و لام کنایه از برچیدن و پیچیدن و افشردن باشد۔

فروماندن - بکسر اول و میم بالف کشیده بمعنی منتظر باشد که مشتق از انتظار ست و کنایه از ملزم شدن و متحیر و عاجز گردیدن هم هست۔

فرومایه - بکسر اول و فتح آخر که یای حطی است بمعنی بی‌اصل و بیدانش باشد و شخصی را نیز گویند که کارهای دنی و سهل کند و بی‌هنر و فقیر را هم گفته‌اند.

فرومد - بفتح اول و میم و سکون آخر که دال ابجد باشد نام قریه‌ایست از قرای طوس و بفارسی مشهور است.

فرونجک - بضم اول و ثانی بواو رسیده و بنون زده و فتح جیم و سکون کاف گرانی و سنگینی باشد که در خواب بر مردم افتد و بعربی کابوس و عبدالجنه گویند و اطراف و پیرامون دهان را نیز گفته‌اند از جانب بیرون.

فروند - بفتح اول بوزن الوند چوبی باشد که در پس در کوچه اندازند تا در گشوده نگردد.

فرونده - بروزن ارزنده بمعنی فروند است که چوب پس در خانه باشد.

فروهر - بضم اول و فتح ها بروزن فروتر بمعنی جوهر است که در مقابل عرض باشد.

فرویلیدن - بضم اول و کسر یا و لام بمعنی گذاشتن و افکندن باشد.

فروهنده - بضم اول و ثالث مجهول و کسر ها و سکون نون و فتح دال ابجد بمعنی فرشته است و بعربی ملک خوانند و بمعنی خوبروی و نیکوسیرت و با ادب هم آمده است.

فروهیده - بکسر اول و ها بروزن نکوهیده و بمعنی ظاهر و آشکار و باشکوه و شان و شوکت باشد و بفتح اول بروزن خمیده مردم خردمند و عاقل و دانا را گویند.

فرویز - بروزن لبریز بمعنی فراویز است که سجاف جامه و غیره باشد.

فرویش - بروزن درویش بمعنی تقصیر و فروگذاشت باشد و بمعنی تعطیل و کاهلی و درنگ و فراموشی در کارها هم هست و بمعنی درشتی و خشونت و بیکاری نیز آمده است و بریان و برشته را نیز گویند.

فره - بفتح اول و تشدید ثانی بمعنی شان و شوکت و شکوه و عظمت باشد و بکسر اول و تخفیف ثانی بمعنی سبقت و پیشی گرفتن و بسیار و افزون و زیاده باشد و افزونی و زیادتی که دو حریف را با هم در نرد و شطرنج و امثال آن می‌شود و باین معنی با زای نقطه‌دار هم هست و بمعنی خوش منش و خوش خوی و صاحب ادب نیز آمده است.

فرهانج - بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده و بنون و جیم زده شاخ بزرگی را گویند که از درخت ببرند تا شاخهای دیگر برآید و شاخ درختی را نیز گویند که پیوند کنند بدرخت دیگر و بمعنی شاخ درخت انگور است که آنرا در زیر زمین کنند و از جای دیگر تتمهٔ آنرا برآرند و آن را بعربی عکیس می‌گویند با عین بی‌نقطه و کاف بروزن نفیس و پیرامون دهان را نیز گویند از جانب بیرون و گرانی و سنگینی که در خواب بر مردم افتد و عربان کابوس خوانند.

فرهت - بروزن شربت بمعنی شان و شوکت و شکوه‌مندی باشد.

فرهخت - بروزن سرسخت ماضی فرهختن است یعنی ادب کرد و تادیب فرمود.

فرهختن - بفتح اول و ثالث بروزن برجستن بمعنی تربیت کردن و ادب آموختن و تادیب نمودن باشد و بمعنی آویختن هم آمده است و بکسر ثالث هم درست است.

فرهخته - بروزن برجسته بمعنی ادب کرده و تادیب نموده باشد.

فرهست - بروزن بدمست بمعنی جادو و جادوی و سحر و ساحری باشد.

فرهمند - بفتح اول و ثالث بروزن سگ لوند بمعنی قریب و نزدیک باشد و بمعنی صاحب عقل و خردمند هم آمده است و بفتح اول و سکون ثانی هم گفته‌اند که بروزن نقشبند باشد.

فرهنج - بروزن شطرنج بمعنی علم و فضل و دانش و عقل و ادب است و کتابی را نیز گویند که مشتمل باشد بر لغات فار

وزام مادر کیکاوس ہم ہست وشاخ درختی را گویند کہ آنرا بخوا بانند وخاک بر بالاے آن ریزند تا بیخ بگیرد وازانجا برکندہ بجاے دیگر نہال کنند ونام دواے نیز ہست کہ آنرا کشوث گویند وتخم آنرا بزر الکشوث خوانند۔

فرہنجد ۔ مضارع فرہنجیدن ست یعنی ادب کند وتادیب نماید۔

فرہنجہ ۔ بروزن سرپنجہ مردم باادب وخوش روے ونیکو صورت وسیرت را گویند۔

فرہنجیدن ۔ بروزن برہم چیدن بمعنی ادب کردن وتادیب نمودن باشد۔

فرہنجیدہ ۔ بروزن برہم چیدہ بمعنی ادب کردہ شدہ وادب پذیرندہ باشد۔

فرہنگ ۔ باکاف فارسی بروزن ومعنی فرہنج ہست کہ علم ودانش وادب وبزرگی وسنجیدگی وکتاب لغات فارسی ونام مادر کیکاوس باشد وشاخ درختے را نیز گویند کہ در زیر زمین خوابانیدہ از جاے دیگر سر بر آورند وکاریز آب را نیز گفتہ اند چہ وہن فرہنگ جاے را می گویند از کاریز کہ آب روئ ...

فرہنگاخ ۔ باکاف فارسی بالف کشیدہ وبجای نقطہ دار زدہ بمعنے میانہ ووسط باشد۔

فرہنگ سار ۔ باسین بے نقطہ بالف کشیدہ وبراے بی نقطہ زدہ بمعنی نسخ ست ونسخ در لغت بمعنی زائل کردن وباطل نمودن چیزے باشد وباصطلاح اہل تناسخ عبارت از انست کہ چیزے صورتے کہ دارد رہا کند وصورت دیگر بہتر ازان صورت بگیرد مثلاً صورت جماد رہا کند صورت نبات بگیرد وصورت نبات بگذارد صورت حیوان بگیرد وصورت حیوان رہا کند صورت انسان قبول نماید این ہمہ مراتب نسخ ست۔

فرہودی ۔ بروزن محمودی کسی را گویند کہ در دین وملت وکیش ومذہب خود راست ودرست وراسخ باشد۔

فرہومند ۔ باسیم بروزن افروزند مرد نورانی پاکیزہ ...

روزگار باشد۔

فرہی ۔ بفتح اول وکسر ثانی مشدد وثالث بتحتانی رسیدہ بمعنے فر وشان وشوکت وشکوہ وعظمت وافزونی داشتن آید۔

فرہیختن ۔ بروزن انگیختن بمعنی ادب آموختن وتادیب وتربیت کردن وآویختن باشد۔

فریاد خوان ۔ بایاے حطی کنایہ از داد خواہ ومظلوم باشد۔

فریب ۔ بکسر اول بروزن شکیب بمعنی عشوہ ومکر باشد وغافل شدن بخدعہ وغافل کردن بخدعہ را نیز گویند وطلسم را ہم میگویند چہ فریبگاہ جائے باشد کہ در انجا طلسم بستہ باشند۔

فریبا ۔ بکسر اول وثانی بروزن شکیبا بمعنی فریفتہ وفریبندہ باشد۔

فریبرز ۔ بفتح اول وضم بای ابجد وسکون راے بی نقطہ وزاے نقطہ دار نام پسر کیکاوس است کہ در جنگ دوازدہ رخ کلباد پسر ویسہ را بقتل آورد ونام زنے ہم بودہ است۔

فریبگاہ و **فریبگہ** ۔ بمعنی طلسم باشد وجاے را نیز گویند کہ طلسم در انجا بستہ باشند۔

فریج ۔ بفتح اول وثانی بتحتانی کشیدہ وبجیم زدہ رستنی ونباتیست کہ آنرا اگر ترکی خوانند۔

فرید ۔ بفتح اول وثانی بتحتانی کشیدہ وبدال زدہ میانہ قلادہ را گویند ودر عربی بمثل ومانند باشد ونام دجال ہم ہست وبضم اول بمعنی شکاری ومنجمد شدہ آمدہ ہست۔

فریدون ۔ بفتح اول وکسر اول ہر دو آمدہ ہست نام عقل فلک ہشتم باشد کہ فلک البروج ست ونام پادشاہے ہست معروف کہ ضحاک را گرفتہ در بند کرد۔

فریدہ ۔ بفتح اول بروزن ندیدہ بمعنی مغرور وخود رای باشد۔

فریدیس ۔ بفتح اول وثانی بتحتانی رسیدہ وکسر دال ابجد ویاے حطی وسین سعفص بلغت اہل مصر ملخ دریائی ...

باشد و بعربی جراد البحر خوانند۔

فریر۔ بروزن سمیر گیاهیست بغایت خوشبو و تفریح دل کنند و بدان تداوی نمایند و آنرا گاوزبان گویند و بعربی لسان الثور خوانند و در عربی گوساله و بچهٔ گاو را گویند۔

فریدن۔ با رای بی نقطه بروزن انیسون بمعنی کسی و چیزی باشد که باز پس رود نه بطریق صلاح یعنی روز بروز بتر باشد۔

فریز۔ بفتح اول و ثالث مجهول بروزن مویز گیاهی است در نهایت سبزی و تازگی که از خوردن آن دواب فربه شوند و بکسر اول هم آمده است و نوعی از گیاه خوشبوی را نیز گویند و سجاف و فراویز جامه را هم گفته اند و گوشت قدید و کباب گوشت قدید را نیز می گویند یعنی گوشتی که آنرا خشک کرده باشند و بمعنی کندن و ستردن موی و پشم باشد خواه از سر و خواه از عضو دیگر چنانکه هرگاه گویند فلانی سر را فریز کرد مراد آن باشد که سر را تراشید و پوست را فریز کرد یعنی پشم آنرا کند۔

فریس۔ بروزن نفیس بمعنی فریز است که گیاه خوشبو و گوشت قدید باشد و در عربی چیزی را گویند که از چوب سازند۔

فریسموس۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و سکون سین بی نقطه و میم بواو کشیده و بسین دیگر زده لغت یونانی نام علتیست مردان را و آن شدت نعوظ است یعنی پیوسته آلت مردی برپا می باشد۔

فریش۔ بفتح اول و کسر ثانی با تحتانی مجهول بروزن کشمش بمعنی تاخت و تاراج باشد و بمعنی آفرین و بارک الله هم هست که در مقام تحسین بیان کنند۔ و گوشت بریان کرده را هم می گویند و پوزه را نیز گویند که پیرامون دهان اسپ و آدمی و غیر آن باشد از جانب بیرون و با تحتانی معروف در عربی اسپ و خر الاغ را گویند که هفت روز باشد که زائیده باشد و کرهٔ نوزائیده را نیز گویند و فرایش جمع آنست و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی ترت و مرت باشد که پریشان و پراگنده است۔

فریشته۔ بکسر اول و ثانی بمعنی فرشته است که بعربی ملائکه خوانند۔

فریقه۔ بروزن سلیقه بلغت یونانی گیاهیست که آنرا بفارسی شلمیز و شنبلیله و بعربی حلبه خوانند۔

فریور۔ بکسر اول و ثانی و تحتانی مجهول و فتح واو و سکون رای بی نقطه بمعنی راست و درست باشد همچنانکه گویند فلانی فریوردین و فریورکیش است یعنی راست کیش و درست مذهب است و نام گیاهی هم هست و بفتح اول نیز آمده است۔

فریوری۔ بفتح اول و رابع و خامس بتحتانی کشیده بمعنی راستی در دین و درستی در اعتقاد باشد۔

فریوریدن۔ بفتح اول و دال ابجد و سکون نون در آخر بمعنی راست شدن در دین و ملت و بر جادهٔ مستقیم بودن باشد۔

فریوک۔ بروزن مویزک بمعنی خربزه است که عربان بطیخ گویند۔

فریه۔ بکسر اول و فتح ثالث بمعنی نفرین باشد و در عربی بمعنی دروغ و بهتان گفته اند و بفتح اول بمعنی لعنت باشد چنانکه گویند فریهٔ خدای الشیطان یعنی لعنت خدای الشیطان۔

بیان هفتم

در حرف فا با زای نقطه دار مشتمل بر هفت لغت

فز۔ بفتح اول و سکون ثانی آلت مردی و آلت تناسل را گویند و بعربی زب و ذکر خوانند۔

فزا۔ بکسر اول بروزن رضا بمعنی افزایش و افزاینده باشد و امر بافزودن هم هست یعنی بیفزا و زیاده کن و بمعنی خمیازه هم آمده است۔

فزار۔ بفتح اول بروزن هزار بمعنی افزار است که آلت پیشه وران باشد یعنی آلتیکه مردم اصناف بدان کار کنند۔

فزاک۔ بفتح اول بروزن هلاک بمعنی فرق سر و کله سر باشد و بمعنی پلید و مردار و پلشت و پلیدی هم گفته اند۔

فزایسته۔ بکسر تحتانی بروزن نشایسته بمعنی زیاده و افزون باشد

فسروره - بر وزن شب پره چوبی باشد که در پس در خانه اندازند.

فسره - بکسر اول و ثانی و سکون ها پلید و زشت آلوده باشد و بمعنی غالب شدن هم آمده است.

بیان هشتم

در حرف فا با زای فارسی مشتمل بر هژده لغت

فژ - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی چرک باشد که عرب وسخ گویند و بضم اول بمعنی یال اسپ باشد و در عربی ف بضم سین بی نقطه خوانند.

فژاک - بفتح اول بر وزن هلاک بمعنی پلشت و چرکن و چرک آلوده و پلید باشد.

فژاکن - بر وزن مساکن بمعنی فژاک است که چرکن و چرک آلوده و پلشت و پلید باشد.

فژاگین - با کاف فارسی بر وزن شیاطین بمعنی فژاکن است که چرکن و چرک آلوده و پلید و پلشت باشد.

فژدره - بر وزن شب چره چوبی باشد که در پس در خانه اندازند تا در گشوده نگردد.

فژه - بفتح اول و ثانی و سکون زای فارسی گیاهی است که دندۀ شکم را سود دارد و آنرا گیاه ترکی و اگر ترکی خوانند.

فژغرده - بفتح اول و غین نقطه دار بر وزن سرکرده بمعنی خیسیده و نم کشیده و ترکرده و آغشته باشد.

فژغند - بر وزن فرزند چیزی پلید و چرکن را گویند و بمعنی عشقه هم آمده است و آن گیاهی باشد که بر درخت پیچد.

فژغنده - بر وزن ارزنده بمعنی پلید و چرکن و چرک آلود باشد.

فژگن - با کاف فارسی بر وزن و معنی چرکن است.

فژگند - با کاف فارسی بر وزن و معنی فژغند است که چرک آلود و پلید و چرکن باشد.

فژگنده - بر وزن و معنی فژغنده است که پلید و چرکن و چرک آلود باشد.

فژم - بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی دلتنگی و درماندگی باشد.

فژولنده - بکسر اول و فتح لام بر وزن فروشنده تقاضا کننده و برانگیزاننده بجنگ و کارهای دیگر باشد و بمعنی دور کننده و راننده هم آمده است.

فژولیدن - بکسر اول و لام بر وزن نکوهیدن بمعنی پژمرده کردن و پژمرده شدن باشد و پریشان گردیدن و درهم شدن را نیز گویند و بضم اول بمعنی تقاضا کردن و برانگیختن بجنگ و کارهای دیگر باشد و بمعنی دور کردن و راندن هم هست و دور کردن و تکانیدن گرد و خاک را نیز گویند از دامن.

فژه - بکسر اول و ثانی و ظهور ها بمعنی زشت و پلید و درشت باشد و بفتح اول و ثانی و خفای ها شخصی را گویند که پیوسته خود را پلید و چرکن دارد و به پلیدیها آغشته کند و دندانه کلیدان را نیز گویند.

فژیژه - بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بزای فارسی زده بمعنی دوائیست که آنرا گیاه ترکی و اگر ترکی خوانند.

فژیغون - بتحتانی مجهول و غین نقطه دار بر وزن فریدون نام حکیمی بوده عجمی نژاد.

بیان نهم

در حرف فا با سین بی نقطه مشتمل بر بیست و چهار لغت و کنایت

فسا - بفتح اول و ثانی بالف کشیده شهریست از ملک فارس.

فسار - بفتح اول بر وزن مهار بمعنی افسار است و آن چیزی باشد که از چرم دوزند و بر سر اسپان کنند.

فسان - بفتح اول بر وزن زبان سنگی باشد که کارد و شمشیر بدان تیز کنند و افسانه و حکایت را نیز گویند.

فسانه - بر وزن زمانه بمعنی افسانه و حکایت بی اصل باشد.

و بمعنی شهرت یافته شده و مشهور نیز آمده است -

فسانیدن - بر وزن رسانیدن بمعنی مالیدن و راست کردن و رام ساختن و افسانه گفتن و افسونگری کردن باشد

فسانیده - بر وزن رسانیده بمعنی افسون خوانده و رام کرده و راست نموده و مالیده باشد -

فسای - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بتحتانی زده بمعنی افسونگر و رام کننده باشد و فسائیدن بمعنی افسون کردن و رام نمودن -

فسانیده - بر وزن سرانیده بمعنی فسای ست که افسونگر و رام کننده باشد -

فسرد - بضم اول و ثانی و سکون را و دال بی نقطه ماضی فسردن است یعنی بسته شد و منجمد گردید و بکسر اول هم گفته اند -

فسردن - بضم اول بر وزن شمردن بمعنی بسته شدن و منجمد گردیدن باشد و بکسر اول هم آمده است -

فسرده - بضم اول بر وزن شمرده بمعنی منجمد گردیده و بسته شده باشد و بمعنی دل سرد گردیده و سرد شده هم هست یعنی دست و دل کسی بکاری نرود و بمعنی شکاری هم بنظر آمده است و با دال مکسور نیز گویند -

فسرده پستان - بضم اول و کسر بای فارسی کنایه از زنی است که هرگز نزائیده و عقیمه باشد و زن پیر را نیز گفته اند -

فسرده بیان - بضم اول و فتح بای ابجد کنایه از کسی است که سخنان او خنک و بیمزه و پوچ و بیهوده باشد -

فسرده دل - بضم اول کنایه از مردم دل مرده و افسرده باشد و کنایه از مردم سخت دل و بی مهر هم هست -

فسرش - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث بمعنی لرزه باشد خواه از سرما و خواه از ترس و بیم -

فسطاط - بفتح اول و سکون ثانی و طای حطی بالف کشیده و بطای دیگر زده بلغت رومی سراپرده را گویند و بمعنی نام شهری هم هست از ولایت مصر و شهر جامع را نیز گفته اند و بعضی گویند که این لغت حبشی ست و بضم اول ست -

فسفسه - بفتح هر دو فا بر وزن وسوسه بمعنی اسپست باشد و آن علفیست که بعربی رطبه و بترکی یونجه گویند و فصفصه معرب آنست -

فسلیون - بفتح اول و سکون ثانی و کسر لام و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بیونانی تخمیست که سپوش و بزرقطونا باشد

فسن - بر وزن چمن مخفف فسان ست و آن سنگی باشد که کارد و شمشیر را بدان تیز کنند و در عربی سنان را گویند و بمعنی اول بر وزن شکن هم آمده است -

فسوجن - بضم اول و فتح جیم بر وزن ربودن نوعی از طعام باشد که بیشتر مردم گیلان پزند و خورند -

فسوس - بکسر اول و ثانی بواو مجهول رسیده و بسین بی نقطه زده بمعنی بازی و ظرافت و سخره و لاغ باشد و بمعنی دریغ و حسرت و تاسف هم آمده است و از راه بیرون شدن و بیراهی کردن را نیز گویند و با واو معروف نام شهریست که پایه تخت دقیانوس بوده -

فسوسیدن - بر وزن نکوهیدن بمعنی دریغ و تاسف و حسرت خوردن و مسخرگی و ظرافت کردن و از راه بیرون شدن و بیراهی کردن باشد -

فسون - بر وزن جنون بمعنی افسون ست و آن کلماتی باشد که افسونگران و عزائم خوانان و ساحران بجهت مقاصد خوانند و نویسند و مکر و حیله و تزویر را نیز گویند -

فسیله - بر وزن وسیله گله و رمه و ایلخی اسپ و استر و شتر باشد و گله آهو و گاو را نیز گفته اند و بمعنی شاخ درخت هم آمده است و عربان نهال درخت خرما را گویند -

بیان دهم

در حرف فا با شین نقطه دار مشتمل بر هفت لغت

فش - بفتح اول و سکون ثانی بی تشدید بمعنی پریشان باشد

و کاکل را هم گویند و بمعنی [illegible]
و آنچه از سر دستار بمقدار یک وجب آویخته باشد [illegible]
و بمعنی صدا و آواز گشودن بند جامه و زنجیر جامه و [illegible]
آمده است و پیراهن را نیز گفته‌اند عموماً و پیراهن [illegible]
ازار بند و آن هم پید اشخصوصاً و بضم اول بالای [illegible]
گویند و دنباله هر چیز را نیز گویند و بعربی [illegible]
باشد و بثانی در عربی بمعنی آن بود آن الله جنگ و [illegible]
بند و دوشیدن شیر و خیر آن و قفل در را بی کلید [illegible] واکردن.

فشار - بفتح اول بر وزن قطار بمعنی فشردن و پاشیدن و
بیختن و فشارنده باشد و بکسر اول نیز درست است و امر
بفشردن هم هست یعنی بفشار.

فشاردن - بمعنی افشردن و فشردن باشد و خلانیدن
و فرو بردن چیزی را نیز گفته‌اند در جایی.

فشاع - بکسر اول و ثانی بالف کشیده و بعین بی نقطه زده
بمعنی قاشرا باشد که درخت تاک کوهی است و به عربی
کرمة البیضا خوانند و بعضی گویند قاشرسین است که عربان
کرمة الاسود خوانند.

فشافاش - بفتح اول و فای دوم بالف کشیده و بشین
نقطه دار زده صدا و آواز تیر باشد که از پی هم بیندازند.

فشافش - بفتح اول و فای دیگر بر وزن کشاکش بمعنی
فشافاش است که آواز تیر انداختن از پی هم باشد.

فشان - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بنون زده بمعنی
... شاید در یک نسخه بمعنی گند در و در نسخه دیگر بمعنی گز ...
با ذال نقطه دار و دیگری با زای نقطه دار نوشته شده بود
والله اعلم و بکسر اول بمعنی ریزنده و ریزان و امر بر فشاندن
باشد یعنی بیفشان + ب + پشان و چشان.

بیان یازدهم

در حرف فا با طای حطی مشتمل بر چهار لغت

فطر - بضم اول و سکون ثانی در رای قرشت نوعی از سماروغ

باشد و این بدترین همه انواع است و بعضی گویند زهر قاتل
و اگر کمتر خورند بیهوش گردانند و بفتح اول و بعربی بمعنی [illegible]
و ابتدا کردن بکاری و فتح چیزی شدن و شکافته شدن
و دندان شتر و شکاف هر چیز باشد و گویند بهمه معانی عربی است.

فطراسیه - بر وزن [illegible] بلغت یونانی [illegible] تخم [illegible] گویند و بعربی
بذر خوانند.

فطراسالیون - بلغت یونانی تخم کرفس باشد چه فطرا بمعنی
تخم و سالیون کرفس را گویند و بعضی گویند فطراسالیون کرفس
کوهی است و بعضی گویند نوعی از سماروغ است.

فطیر - بر وزن خمیر نانی را گویند که خمیر آن ترا مایه نرسیده باشد
و بر نیامده و نرسیده باشد و خمیر بر نیامده را نیز گفته‌اند و در
عربی بمعنی تازه و هر چیز که زود رسانیده شود و بمعنی [illegible]
شیر دوشیدن را نیز گویند و گویند بهمه معانی عربی است.

بیان دوازدهم

در حرف فا با غین نقطه دار مشتمل بر نه لغت

فغ - بفتح اول و سکون ثانی بلغت فرغانه و ماوراء النهر
بمعنی بت باشد که عربان صنم خوانند و بمعنی معشوق و یار و دوست
و مصاحب و کسی را که بسیار دوست دارند هم آمده است
و کنایه از جوانان خوبصورت و صاحب حسن هم هست.

فغاک - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده بمعنی
ابله و نادان و بی عقل باشد و حرامزاده را نیز گویند.

فغستان - بضم اول و کسر ثالث بر وزن گلستان بمعنی
بتخانه و بتکده است و حرم سرای پادشاهان را نیز گویند و کنایه
از خوبصورتان و صاحب حسنان هم هست و بضم اول و ثانی
بمعنی زن منکوحه و صورت سلاطین و امرا باشد.

سه فغستان در نسخه بند فرهنگ شعوری بمعنی زن و سریه سلاطین
و امرا که نه حلیله باشد آورده و در کتاب لغت فغستان بمعنی
صورت سلاطین و امرا آنچه مصنف ذکر کرده بر نیامده پس معلوم شد
که معنی مذکور از دست تصرف ناسخان در کتابت غلط گردیده باشد

مناسب بهمان معنی ترجمهٔ این لفظ فغفور نیز ۱۲

فغفور - بروزن مجبور پادشاه چین را گویند هر که باشد و نیز پادشاهی از اولاد اشکانیان که بعد از سکندر پادشاه شد و شصت و دو سال ملک راند۔

فغن - بفتح اول و ثانی بروزن سمن بمعنی ورد حاجتی بیرون باشد بر مثال آه و بضم اول و کسر اول هم بهمین معنی آمده۔

فغنشور - بضم اول و فتح ثانی و سکون نون و شین نقطه‌دار بواو مجهول کشیده و برای بی نقطه زده نام شهریست از ملک چین و مردم آنجا بغایت خوبصورت و صاحب حسن میشوند و جمیع بتان و بتگران در آن شهر می‌باشند و بفتح اول و ثانی هم آمده است۔

فغواره - بضم اول و واو بالف کشیده بروزن ضماره کسی را گویند که از غایت دوغ و کبر و نهایت غرور و تجبر یا از بسیاری اندوه و ملال و دلتنگی و خجالت ساکت شده باشد و حرف غا را بمعنی ترکیبی این لغت بت مانند است چه فغ بت را گویند و واره مانند را یعنی همچو جماد خاموش است۔

فغیاز - بیای حطی بروزن و مساز بمعنی عطا و بخشش باشد و بمعنی شاگردانه هم هست و آن زری باشد که بعد از اجرت استاد بطریق انعام بشاگرد دهند بمعنی مژده و مژدگانی هم آمده است و فغیازی مژدگانی را گویند۔

فغیازی - بروزن و سازی بمعنی شاگردانه و مژدگانه باشد لیکن بمعنی شاگردانه بطریق مجاز است۔

بیان سیزدهم

در حرف فا با قاف مشتمل بر شش لغت و کنایت

فقاع گشودن - کنایه از لاف زدن و تفاخر کردن و نازش نمودن باشد بمعنی آروغ زدن هم هست و آن بادی باشد که از راه گلو برآید۔

فقاع می‌گشاید - یعنی تفاخر میکند و لاف میزند۔

فقد - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد گیاهیست و دوائی که از روی انگشت ... بندند در وقت احتیاج بکار آید بعضی گویند تخم فغ انگشت است و عربی است۔

فقع - بفتح اول و ثانی و سکون عین بی نقطه نوعی از سماروغ باشد و آن چیزی از نباتات تنک و دیوار است نام شرابی هم هست و گویند چیزی که از آن حباب بجوشد مثل ... شود و بمعنی سر اطعام آمده است در عربی۔

فقعگان - با عین بی نقطه و کاف فارسی بروزن سلیمان بمعنی فخر و تفاخر و لاف و گزاف و نازش و خودستائی و خودنمائی باشد۔

فقع گشودن - بضم اول و فتح ثانی بمعنی فقاع گشودن است که کنایه از لاف زدن و تفاخر کردن و نازش و خودنمائی و خودستائی نمودن و آروغ زدن باشد۔

بیان چهاردهم

در حرف فا با کاف فارسی و عربی مشتمل بر شش لغت و کنایت

فگار - بکسر اول و کاف فارسی بروزن نگار بمعنی افگار است که جراحت پشت چاروا باشد بسبب سواری و بار بسیار کشیدن و بمعنی زمین گیر و بجا مانده و آزرده نیز آمده است۔

فگال - بکسر اول و کاف فارسی بروزن جدال بمعنی فگار است که زخم شده و ریش گردیده باشد۔

فگانه - بفتح اول و کاف فارسی بروزن زمانه بچه را گویند که پیش از زائیدن در شکم مادر مرده باشد یا پیش از وعده ساقط شود خواه از انسان باشد خواه از حیوانات دیگر و با کاف عربی هم گفته اند و بکسر اول هم آمده است و بجای نون میم هم دیده شده است که فگامه باشد۔

فکز - بفتح اول و سکون کاف عربی و زای ابجد دودکش حیدران و آتشدان حمام و بخاری را گویند و بفتح اول و کاف هم آمده است۔

فکنده‌سر - با کاف عربی و فتح سین بی نقطه کنایه از

[illegible] باشد و کنایه از جل ... [illegible]
فلک ده سر زن — کنایه از هیچ و چهار ... [illegible] باشد و
کسیرا نیز گویند که چار زانو در ... [illegible] نشیند۔

بیان پانزدهم

در حرف فا با لام مشتمل بر ... [illegible] لغت و کنایت

فل — بضم اول و سکون ثانی بمعنی نیلوفر باشد و بعضی گل
نیلوفر هم آمده است و بعضی گویند گل نیلوفر هندیست و بعربی
حب النیلوفر الهندی خوانند و کاغذی همان است و چوب
درخت آبی را نیز گویند و آبی میوه ایست که آن را بعربی
سفرجل و بفارسی بهی خوانند و بفتح اول و تشدید ثانی در عربی
بمعنی شکستن و رخنه کردن و هزیمت دادن لشکر و قومی که
از لشکر منهزم شده باشند و شخصی که از جنگ گریخته باشد و
شکسته دم تیغ را نیز گویند و بکسر اول و تشدید ثانی هم در
عربی زمینی را گویند که در آن هرگز باران نبارد و گیاه نروید۔

فلات — بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بفوقانی زده
نان و تانه را گویند و آن تارهایی باشد که جولاهگان بجهت بافتن
مهیا و آماده کرده باشند و در عربی دشت و بیابان را گویند۔

فلاته — بکسر اول و فتح آخر که فوقانی باشد نوعی از حلوا است
که آنرا با شیر گوسفند پزند و در فارسی آنرا [illegible] خوانند و بضم
اول هم آمده است۔

فلاخان — بفتح اول و خای نقطه دار بر وزن کلاغان بمعنی
فلاخن است و آن چیزی باشد که از پشم یا ابریشم بافند و شبانان
و شاطران بدان سنگ اندازند۔

فلاخن — بفتح اول و خای معجمه بمعنی فلاخان است که
آلت سنگ اندازی باشد۔

فلاد — بر وزن فساد بمعنی بیهوده و بیفائده و سبب [illegible]
و عبث باشد۔

فلاده — بفتح اول بر وزن قلاده بمعنی فلاد است که بیهوده و
بی فائده و بی نفع و عبث باشد و بضم اول و کسر اول هم
آمده است۔

فلاسنگ — بفتح اول و سین بی نقطه و سکون نون و کاف
فارسی بمعنی فلاخن است و آن چیزی باشد که از پشم بافند
و بدان سنگ اندازند۔

فلاطن — بفتح اول و سکون آخر که نون باشد [illegible]
مخفف فلاطون است و او حکیمی بوده است در زمان عیسی
علیه السلام۔

فلاطوس — بفتح اول و طای حطی بواو کشیده و بسین مهمله
زده نام حکیمی است و او استاد عذرا معشوقه وامق بوده
و قصه وامق و عذرا بجهان مشهور است۔

فلاطون — مخفف افلاطون است و آن حکیمی بوده مشهور
و معروف در زمان عیسی و او استاد ارسطو معلم اول۔

فلان — بضم اول و سکون آخر که نون باشد شخص مجهول و
چیزی غیر معروف باشد و بهمان نیز همین معنی دارد و بیشتر
با هم استعمال کنند۔

فلان از فلان — کنایه از لاف زدن و گزاف
گفتن باشد۔

فلاوه — بر وزن کجاوه سرگشته و حیران و سرگردان
را گویند۔

فلج — بفتح اول و سکون ثانی و جیم [illegible] زنجیر و کلیدان در را
گویند و آنرا در عربی غلق خوانند و در عربی علتی باشد که
بعضی از اجزای بدن سست شود و [illegible]
فالج همان است۔

فلجم — با جیم بر وزن شلغم بمعنی قفل و غلق در باشد یعنی زنجیر
دروازه و کلیدان و با حای حطی با ثای نقطه دار هم آمده است۔

فلخ — بفتح اول و ثانی و سکون خای نقطه دار بمعنی ابتدا
و اول هر کار باشد و بسکون ثانی پنبه دانه از پنبه بیرون
کردن را گویند۔

فلخم — بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و میم بمعنی فلاخن است

که آلت سنگ اندازی باشد و به فتح اول و ثالث و سکون ثانی و میم مشتهٔ حلاجان را گویند و آن آلتی است از چوب که بر زه کمان زنند تا پنبه حلاجی شود و قفل صندوق و غیره باشد و دخمه و مقبرهٔ گبران را نیز گفته اند۔

فلخمان — با میم بر وزن بدخشان بمعنی فلاخن است که آلت سنگ اندازی باشد۔

فلخمه — بفتح اول و ثانی و میم و سکون ثالث بمعنی فلخمان است که فلاخن باشد و به سکون ثانی و فتح ثالث دخمه و مقبره و گورخانهٔ گبران را گویند و قفل را نیز گفته اند و مشتهٔ حلاجان را هم می گویند۔

فلخمید — ماضی فلخمیدن باشد یعنی پنبه را حلاجی کرد۔

فلخمیدن — بسکون ثانی بر وزن برکشیدن بمعنی پنبه برزدن و پنبه حلاجی کردن باشد و بفتح اول و ثانی بر وزن تفهمیدن هم آمده است۔

فلخمیده — بر وزن پروریده بمعنی حلاجی کرده شده باشد۔

فلخود — بر وزن فرمود بمعنی پنبه دانه باشد و ماضی فلخودن هم هست یعنی پنبه دانه را از پنبه بیرون کرد و کسی را نیز گویند که پنبه دانه را از پنبه بیرون میکند۔

فلخودن — بر وزن فرمودن بمعنی پنبه دانه را از پنبه بیرون کردن باشد۔

فلخوده — بر وزن فرموده هر چیز را گویند که آنرا از غل و غش پاک و پاکیزه ساخته باشند عموماً و پنبه که آنرا از پنبه دانه جدا کرده باشند خصوصاً۔

فلخید — بر وزن فهمید پنبه دانه را گویند و ماضی فلخیدن هم هست یعنی پنبه دانه را از پنبه جدا کرد و کسی را نیز گویند که پنبه دانه را از پنبه بیرون آورد و پنبه زن را هم میگویند یعنی شخصی که پنبه را حلاجی کند و بمعنی پنبه زدن و حلاجی کردن هم گفته اند که مصدر باشد و بمعنی ماضی هم آمده است یعنی پنبه زد و حلاجی کرد۔

فلخیدن — بر وزن فهمیدن یعنی پنبه دانه از پنبه بر آوردن باشد و بمعنی پنبه زدن و حلاجی کردن هم آمده است۔

فلخیده — بر وزن فهمیده هر چیز را گویند که آنرا از غل و غش پاک ساخته باشند عموماً و پنبه که آنرا از پنبه دانه جدا نموده باشند یعنی پنبه دانه از آن بر آورده باشند خصوصاً۔

فلذ — بفتح اول و سکون ثانی و ذال نقطه دار در عربی بمعنی بریدن و قطع کردن باشد و بکسر اول پارهای جگر و جگر اشتر را گویند۔

فلرز — بفتح اول و ثانی و سکون رای بی نقطه و زای نقطه دار بمعنی زله باشد و آن خوردنی و طعامی باشد که از مهمانیها و عروسیها دیگر پاره پاره در دستمالی بندند۔

فلرنگ — بفتح اول و ثانی و زای نقطه دار و سکون نون و کاف فارسی بمعنی فلرزست که خوردنی و طعامی باشد که از مهمانیها برداشته بجای دیگر برند۔

فلشک — بکسر اول و ثانی و سکون شین نقطه دار و کاف کوزه ای که بجهت طفلان نقاشی کنند۔

فلغند — با غین نقطه دار بر وزن فرزند پرچین و خار بستی را گویند که بدور دیوار باغ و زراعت کنند و بضم اول و سوم هم درست است و جای محل خطرناکی را هم گفته اند مانند دریا که کشتی را در آن خطر عظیم است و آنرا بعربی فم الاسد خوانند۔

فلفل در آتش افگندن — کنایه از بیقرار ساختن باشد هم هرگاه عاشق خواهد که معشوق را بخود مهربان کند بنوعی که تا عاشق را نبیند آرام نگیرد اسمی چند بر فلفل خوانده بر آتش ریزد و معشوق بیقرار گردد۔

فلفلمون — با میم بواو کشیده و بنون زده پودنهٔ کوهی را گویند و آن نوعی از پودنه باشد و بجای نون رای قرشت هم بنظر آمده است۔

فلفلمویه — با میم بواو رسیده و فتح تحتانی بیخ درخت فلفل است۔

فلقراط — بفتح اول و ثانی بر وزن سقراط نام پادشاهی

بوده روسے۔

فلک ۔ یعنی آسمان ست و چوبے را نیز گویند که تسمه و صد... آن قرار داده اند بجهت کف پای زدن طفلان و بی ادبان

فلک اندازه کردن ۔ کنایه از بلند مرتبه شدن و بزرگی یافتن باشد۔

فلک پرده بردارد ۔ یعنی قیامت قائم گردد۔

فلک پرده دار ۔ کنایه از عرش ست که فلک اطلس باشد

فلک سیر ۔ کنایه از تند رفتار و تیزرو باشد خواه انسان و خواه حیوان دیگر۔

فلک مکوکب ۔ کنایه از کرسی ست که فلک ثوابت و فلک البروج باشد۔

فلاخن ۔ با میم بالف کشیده بمعنی فلاخن ست و آن آلتی باشد که از پشم بافند و بدان سنگ اندازند۔

فلنجشک ۔ بر وزن و معنی فرنجشک ست که گیاه بالنگو باشد و بعضے گویند تخم بالنگوست۔

فلنجه ۔ بفتح اول و ثانی و جیم و سکون ثالث بمعنی افلنجه ست و آن تخمے باشد مانند خردل لیکن بسیار سرخ ست نیکوترین وی آن بود که چون در دست بمالند بوی سیب کند و در عطریات بکار برند۔

فلنجیدن ۔ بفتح اول و ثانی بر وزن پسندیدن به معنے جمع کردن و اندوختن باشد۔

فلوزه ۔ بضم اول و ثانی بواو کشیده و فتح زای نقطه دار ستونے و چوبے را گویند که بدان خانه پوشند و با رای بی نقطه هم آمده است۔

فله ۔ بفتح اول و ثانی مشدد و غیر مشدد بمعنی آغوز ست که شیر اول حیوان نو زائیده باشد و بعربی لبا خوانند و آنرا نیز گویند که فی الحال بسته شود و کورماست را نیز ... گویند۔

فلید ۔ بفتح اول و سکون تحتانی بر وزن رسید ماضی فلیدن

است بمعنی پر ملی شد و دل پر کرد و چیزے را نیز گویند که فرو بردن باشد چنانکه ریش گردد و زخم شود و باین معنی بکسر اول هم آمده است۔

فلیفله ۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون ثالث و فا و لام هر دو مفتوح میوهٔ درخت عود ست و آنرا ثمرة العود گویند و در لغت اندلس نانخواه را که زنیان باشد فلیفله خوانند۔

فلیق ۔ بر وزن غلیق بمعنی پیله باشد که ابریشم از آن هم رسد

فلیو ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثالث و واو به معنے فلادست که بیهوده و بے فائده و بے نفع باشد۔

فلیوه ۔ بفتح اول و آخر که واو باشد بمعنی فلیوست که بیهوده و بے فائده و بے نفع باشد۔

بیان شانزدهم

در حرف فا با نون مشتمل بر بست و چهار لغت و کنایت

فنا ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده دارویست که آنرا انگور روباه ترکی خوانند و بعربی عنب الثعلب گویند۔

فنارز ۔ با رای قرشت بر وزن نو آموز نام جائے و محلی ست از سمرقند که شراب آنجا بغایت نیکو میشود۔

فنج ۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم و به خایه را گویند و بعربی مفتوق خوانند و بمعنی زشت و قبیح نیز آمده است و بضم اول نام شهریست از ولایت زنگبار و به خایه را نیز گویند و بفتح اول و ثانی مارے را گویند که آنرا بکسے نه رساند۔

فنجا ۔ بفتح اول بر وزن تنها حالتیست که آدمی را در وقت در آمدن تب واقع شود و آن خمیازه و کش و اکش و کمان کشی بدن باشد و بعربی قشعریره و تمطی خوانند و برف را نیز گویند و آن چیزیست که در ایام زمستان از آسمان بآن پنبه که حلاجے سیکرده باشند فرو بارد و بکسر اول بمعنی دمه باشد و آن بادیست که در وقت باریدن برف هم میرسد۔

فنجر ۔ بر وزن سنجر شخصے را گویند که آلت مردی او بزرگ گنده باشد

فنجره ۔ بر وزن جندره بمعنی فنجرست که مرد ذکر بزرگ باشد۔

فنجنگشت - بروزن و معنی پنجنگشت ست و آن رستنی باشد
که بعربی ذو خمسة اصابع و ذو خمسة اوراق خوانند -
فنجنوش - بانون بروزن زر و گوش ریم آهن مصنوعی
باشد و بعربی خبث الحدید گویند و ساختن آن چنان ست
که گیرند ریم آهن را و سحق نمایند و در شراب انگوری بخیسانند
چهارده روز بعد از آن خشک کرده باز بسایند و با روغن بادام
بریان کنند باه را زیاده کند -
فنجیدن - بروزن رنجیدن بمعنی خمیازه و خود را کشیدن باشد
پیش از آنکه تب بهم رسد و آنرا بعربی تشریه و تمطی گویند و
در حالت خمار شراب و خمار خواب نیز این حالت بهم میرسد -
فند - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی مکر و حیله و
فریب و شید و زرق و سخن بیهوده و بیفائده و دروغ باشد
و بمعنی نقطه هم آمده است و خال را نیز گویند مطلقاً خواه
خال عارضی و خواه خال اصلی باشد و بکسر اول نام شاعریست -
فندرسک - بفتح اول و دال ابجد و رای قرشت
و سکون ثانی و سین بی نقطه و کاف نام شهریست از
ولایت استرآباد -
فندق - بضم اول و ثالث و سکون ثانی و قاف معروف
است گویند عقرب از آن میگریزد و اگر مغز آنرا با انجیر و سداب
بخورند زهر کارگر نکند و معرب آن بندق باشد و آنرا فندقه
نیز گویند و کنایه از لب معشوق هم است -
فندق زدن - آن باشد که دست چپ را راست
سازند و سر انگشت سبابهٔ دست راست را بجوی در
ما بین انگشت سبابه و وسطای دست چپ زنند که
صدائی از آن برآید -
فندق سنجاب رنگ - کنایه از زمین است -
فندق سیم - کنایه از ستارهای آسمانی باشد -
فندق شکستن - کنایه از بوسه دادن باشد -
فندیره - بکسر اول و ثالث و سکون ثانی و تحتانی و فتح رای
قرشت سنگ گردی را گویند که از سر کوه بغلطانند -
فنطافلون - بفتح اول و سکون ثانی و طای حطی بالف
کشیده و کسر فا و لام بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی
رستنی باشد که آنرا پنجنگشت خوانند -
فنک - بفتح اول و ثانی و سکون کاف نام جانوری
باشد بسیار موی که از پوستش پوستین سازند و بعضی گویند
نوعی از پوست باشد که آن از سنجاب گرمتر و از سمور سردتر
است و بمعنی زلو هم آمده است و آن جانوریست که خون
از بدن آدمی بمکد و شمع مانندی را نیز گویند که دزدان
و شبروان بر دست گیرند هرگاه خواهند روشن شود
دست را بجانب بالا حرکت دهند و چون خواهند فرو
نشانند بجانب پائین و بفتح اول و سکون ثانی و کاف
فارسی بمعنی فلاکت و پریشانی و بیسروسامانی باشد و نباتی
را نیز گویند بسیار تلخ و آنرا بعربی حنظل خوانند -
فنو - بفتح اول و ثانی و سکون واو بمعنی فریب و غرور
باشد و فریفته و مغرور را نیز گفته اند -
فنود - بفتح اول بروزن کبود و ماضی فنودن است یعنی
فریفته شد و مغرور گردید و آرام گرفت و کسی را نیز گویند که
در گفتار و تکلم نمودن و رفتار توقف و تانی نماید و بضم اول
هم آمده است و بمعنی ناله و زاری هم گفته اند و باین معنی بجای
قاف نیز بنظر آمده است -
فنودن - بضم اول بروزن ربودن بمعنی فریفته شدن و
مغرور گردیدن و آرام گرفتن و توقف نمودن در گفتار و رفتار
فنوده - بضم اول بروزن کشوده بمعنی فریفته شده و
غره گردیده و آرام گرفته باشد -
فنور - بضم اول بروزن حضور بمعنی جدائی و از هم
دور افتادن باشد -

بیان هفتدهم

در حرف فا با واو مشتمل بر بیست و نه لغت

فوج - بضم اول و سکون ثانی بجیمت که برگ نبات آن مانند برگ کرفس است و گل آن به نرگس میماند و ساق آن یک گز میشود بول و حیض را براند.

فواده - بفتح اول بر وزن کباده خمیر خشکی را گویند که از آن آبکامه سازند و آبکامه نورشیست که از ماست و شیر و تخم سپند سوختن و سرکه و خمیر خشک سازند.

فورب - بضم اول و سکون ثانی و بای ابجد در مجمع الفرس سروری و سرمهٔ سلیمانی بمعنی بادی باشد که بعد از دعا خواندن بجهت چشم زخم و افسون از دهن بر آرند و همچنین بادی که بجهت بیرون آوردن چیزی که در چشم افتاده باشد بزور از دهن بر آورند در فرهنگ جهانگیری باین دو معنی بجای بای ابجد تای قرشت آورده است و بادی را نیز گفته است که از دهن بجهت آتش روشن کردن دمند.

فوتنج - باول بثانی رسیده و کسر فوقانی و فتح نون و سکون جیم معرب پودنه است که نوعی از نعناع باشد و به عربی حبق خوانند و آن چند قسم میشود و قسمیکه در میان جوی آب می روید آن را حبق التمساح و حبق الماء گویند.

فود - بر وزن و معنی پود ست که در مقابل تار باشد و آن ریسمانی است که جولاهگان در پهنای کار بافند.

فوده - بر وزن دوده خمیر خشک را گویند که از آن آبکامه سازند و آن خورشیست مشهور در صفاهان.

فور - بر وزن مور نام رای کنوج ست که یکی از رایان و پادشاهان هند باشد و سکندر او را کشت و رنگ سرخ کم رنگ را نیز گویند.

فوران - بر وزن توران نام شهر کنوج ست که یکی از شهرهای هند باشد و معرب آن قنوج ست.

فورانیان - بر وزن تورانیان قنوجیان باشند یعنی مردمی که منسوب اند بشهر قنوج و ایشان را فوریان هم گویند.

فوردگان - بادال ابجد بر وزن مورچگان پنج روز است که فارسیان خمسهٔ مسترقه را بر پنج روز آخر آبان ماه افزایند تا مجموع ده روز شود و آن را بدین نام خوانند و در این ایام جشنهای عظیم نمایند و شادی کنند و آن را جشن پوردگان هم می گویند و معرب آن فوردجان ست.

فوردیان - بیای حطی بر وزن و معنی فوردگان است که پنج روز آخر آبان ماه با خمسهٔ مسترقه باشد و آفتاب در آن ایام در برج عقرب می باشد و آن ایام جشن فارسیان و مغان است.

فوردین - بفتح اول و ثانی بر وزن تبرزین مخفف فروردین است که ماه اول سال شمسی باشد و بضم اول بر وزن پوستین هم آمده است.

فورک - بر وزن کوچک نام دختر رای کنوج است که یکی از پادشاهان و رایان عظیم الشان هندوستان بوده و او در حبالهٔ بهرام گور بود.

فورندیوس - با رای قرشت و نون و دال ابجد و یای حطی و واو و سین بی نقطه بحرکت مجهول نام شهری بوده از یونان زمین.

فوریان - بضم اول بر وزن حوریان اولاد فور را گویند که از پادشاهان و رایان کنوج بوده و فورانیان را نیز گفته اند که مردمان شهر قنوج باشند.

فوریون - بضم اول و سکون ثانی و کسر ثالث و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بلغت یونانی داروئی باشد که آن را عاقرقرحا گویند و آن بیخ طرخون رومی ست و بعربی عود القرح خوانند و درد دندان را سود دارد.

فوز - بضم اول و سکون ثانی و زای نقطه دار اطراف و پیرامون دهان را گویند از جانب بیرون خواه از انسان و خواه حیوان دیگر باشد و هجوم و غلبه را نیز گویند و بمعنی صدا نیز آمده که در هنگام جماع کردن از کسی بر آید و بمعنی آروغ هم هست و آن بادی باشد که با صدا از گلو بر آید و بفتح اول در عربی بمعنی رسیدن و فیروزی یافتن

ودیشن و خلاص شدن و هلاک گردیدن باشد۔

فوزان - بازاے فارسی بروزن سوزان فریاد و صدا و بانگ عظیم را گویند۔

فوزه - بروزن کوزه پیراسون دهان را گویند از جانب بیرون۔

فوشنج - بضم اول و سکون ثانی و فتح شین نقطه دار و نون و جیم هرد و ساکن معرب پوشنگ باشد و آن قصبه ایست نزدیک بهرات۔

فوشنه - بروزن پونه نوعی از فطر است که سماروغ باشد و آن انجاهاے نمناک روید۔

فوگان - باکاف فارسی بروزن خوبان فقاع را گویند و آن چیزیست مست کننده که از آرد جو و غیر آن سازند و بوزه چانت۔

فول - بضم اول و سکون واو و لام بمعنی باقلا باشد و بزبان عربی جرجر گویند۔

فولاد - بروزن و معنی پولادست و آن آهنے باشد جوهردار که کارد و شمشیر از ان سازند۔

فولس - بضم اول و ثالث بروزن یونس نام حکیمے بوده یونانی

فولیون - بضم اول و سکون ثانی و کسر لام و تحتانی بواو کشیده و بنون زده داروئیست که از ملک شام آورند جراحتهاے تازه را نافع است۔

فوم - بروزن موم گندم را گویند و عربان حنطه خوانند۔

فوه - بفتح اول و ثانی مخفف نام بیخیست که آنرا روناس میگویند و بدان چیزها رنگ می کنند و بضم اول و فتح ثانی مشدد هم بنظر آمده است۔

فوهل - بکسر ها بروزن موصل بمعنی شوره باشد و آن چیزیست که از ان باروت سازند و در هندوستان بدان آب سرد کنند

بیان هفدهم

در حرف فا با ها مشتمل بر شش لغت

فه - بفتح اول چوب بمعنی را گویند که کشتی بانان بدان کشتی رانند و عربان کسے را گویند که در حرف زدن و سخن گفتن عاجز باشد و بکسر اول هم بمعنی پاروب کشتی بانان باشد و آهنے را نیز گویند بیل مانند که درمیان آن چوبی و بر دو طرف آن ریسمانے بندند یک شخص سر چوب را و دو کس دیگر هر دو سر ریسمان را بدست گیرند و زمین شیار کرده را بدان هموار سازند و آنرا بعربی مجرفه خوانند و چوبے و تخته را نیز گویند که برزیگران زمین را بدان هموار کنند۔

فهار - بروزن بهار سنگے باشد برنگ یاقوت طلسی و آنرا از مشرق زمین آرند و در کان طلا مے باشد گویند خوردن آن دفع جنون میکند۔

فهانه - بروزن زمانه چوبک تنگی را گویند که آن را گاهی در پس در خانه نهند تا در گشوده نگردد و کفشگران و موزه دوزان در فاصلهٔ قالب کفش و موزه نهند تا فراخ گردد و استادان درودگر و نجار چوب شکن و شگاف چوبی که به اره یا تبر می شگافته باشند فرو برند تا زود شگافته گردد و گاهے در زیر ستون گذارند تا راست بایستد۔

فهرست - بکسر اول و راے قرشت و سکون ثانی و سین سعفص و فوقانی تفصیلے باشد در ابتداے کتاب که دران اظهار آنچه از باب و فصل دران کتاب شده باشد بیان کنند و نوشته را نیز گفته اند که دران اسامی کتابها باشد و عربان فهرس می گویند بحذف تاے قرشت چنانکه گفته اند الفهرس کتاب الذی یجمع فیه الکتب و هو معرب۔

فهل - بروزن سهل بمعنی فراخ و کشاد باشد۔

فهه - بکسر اول و فتح ثانی چوبے باشد که کشتی بانان بدان کشتی رانند۔

بیان نوزدهم

در حرف فا با یای حطی مشتمل بر چهل و یک لغت و کنایت

فیار - بفتح اول بروزن مدار بمعنی مشغول کار و عمل و صنعت و پیشه باشد

فبال - بروزن عبال زنبیلی را گویند که بار اول آن را زراعت کرده باشد و قیصر را نیز گفته اند که پیکان آن دو شاخه باشد -

فیاوار - با واو بروزن سزاوار بمعنی فیارست که صنعت و شغل و عمل و کار و هنر باشد

فیاور - بروزن سراسر بمعنی فیاوارست که کار و صنعت و شغل و عمل باشد -

فیجن - بفتح اول و جیم بروزن بهمن دوائیست که آن را سداب گویند بهترین وی آن بود که نزدیک درخت انجیر رسته باشد و خوردن برگ آن با انجیر خشک و گردگان دفع سموم کند -

فید - بروزن صید بمعنی خرام و خرامیدن باشد و بمعنی زیادتی و زیاده شدن و نفع و فائده هم هست و موی اسپ را نیز گویند و در عربی نام منزلیست در راه کعبه -

فیدار - بفتح اول بروزن نی زار بمعنی فیاورست که صنعت و شغل و کار و عمل باشد -

فیداقه - بفتح اول و آخر که قاف باشد نام زنیست و او حاکمهٔ بردع بوده و آن ولایتی ست که استر بردعی منسوب بآن ولایت ست و باین معنی بجای حرف اول قاف و بجای حرف آخر فا هم بنظر آمده است -

فیر - بکسر اول بروزن میر بمعنی تاسف و افسوس و مسخره و لاغ باشد -

فیروز - با یای مجهول بروزن دیروز بمعنی مظفر و منصور و آنکه حاجاتش بر آمده باشد و نام روز سوم است از خمسهٔ مسترقه سالهای ملکی -

فیروزگرد - بکسر کاف فارسی و سکون را و دال بی نقطه نام شهر اردبیل ست و بمعنی فیروزه شهر باشد چه گرد بمعنی شهر هم آمده است و آنرا فیروز جبا و خسروان بنا کرده است و معرب آن فیروزجرد باشد -

فیروزنین - با نون بتحتانی کشیده و بنون دیگر زده بمعنی فعل و کار نیک باشد -

فیروزه - معروف است و آن یکی از جواهر مشهوره است و هر بامداد نظر بران کردن روشنی چشم افزاید -

فیروزه تاج - با تای قرشت بالف کشیده و بجیم ابجد زده تاج کیخسرو را گویند و کنایه از سالکان و فقرا و اهل سلوک باشد -

فیروزه تخت - کنایه از آسمان ست -

فیروزه دریا - بمعنی فیروزه تخت ست که کنایه از آسمان باشد و آنرا فیروزه گون دریا هم میگویند -

فیروزه سقف - بمعنی فیروزه دریاست که کنایه از آسمان باشد -

فیروزه طشت - بفتح طای حطی و سکون شین و تای قرشت تخت کیخسرو را گویند و کنایه از آسمان هم هست و بنات النعش را نیز گفته اند و آن هفت ستاره باشد در آسمان بشکل چوگان و از جملهٔ چهل و هشت صورت فلک ست و آنرا دب اکبر خوانند -

فیروزه کاخ - با کاف بالف کشیده و بجای نقطه دار زده کنایه از دنیا و عالم سفلی باشد -

فیروزه مرقد - بفتح میم و قاف و سکون را و دال بی نقطه بمعنی فیروزه کاخ باشد که دنیا و عالم سفلی ست -

فیریدن - بروزن پچیدن بمعنی خرامیدن باشد و بمعنی پرنعمت شدن و افسوس خوردن و استهزا کردن هم آمده است -

فیاس - با اول و ثانی رسیده و سین بی نقطه بالف کشیده بمعنی طاؤس باشد و آن پرنده ایست معروف در هندوستان -

فیصور - با صاد بی نقطه بروزن طیفور نام شهریست در جانب شرقی دریای محیط و کافور از آنجا آورند -

فیض اقدس — فیض باشد از جانب حق تعالی بی واسطهٔ روح اعظم و بدین فیض شیونات ذاتیه و اعیان ثابته قابلیت گشتند —

فیض مقدس — برخلاف فیض اقدس ست چه این فیض از جانب حق تعالی بوساطت روح اعظم فائز شده و بدین فیض وجود ارواح و نفوس بهم رسید —

فیظل — با ظای نقطه دار بر وزن هیکل بلغت اندلس زیرهٔ صحرائی باشد و بعربی کمون البری خوانند —

فیلا — اول و ثانی رسیده و لام بالف کشیده بلغت یونانی بمعنی دوستدار باشد —

فیلاسوف — بمعنی دوستدار حکمت باشد بلغت یونانی چه فیلا دوستدار و سوف حکمت را گویند —

فیلاق — بفتح اول بر وزن قیماق بمعنی لشکر و سپاه باشد بزبان رومی —

فیل زهره — معروف است که زهرهٔ فیل باشد و درخت حضض را نیز گویند و ثمر آن مانند فلفل باشد یرقان را نافع است —

فیلسته — بکسر اول و فتح ثالث بر وزن بی دسته بمعنی روی و رخساره باشد و بمعنی ساعد و انگشتان هم آمده است

فیلسوف — مخفف فیلاسوف است که دوستدار حکمت باشد بلغت یونانی —

فیلق — بر وزن خندق مخفف فیلاق ست که بلغت رومی لشکر و سپاه باشد —

فیلقوس — بفتح اول و ثالث بر وزن سندروس نام پادشاه روم ست و بعضی گویند پدر اسکندر رومی بوده است و اصل این لغت فیلق اوس است یعنی امیر لشکر چه فیلق بزبان رومی لشکر و اوس امیر را گویند و او را فیلاقوس هم می گویند —

فیلک — بفتح اول بر وزن عینک تیری را گویند که پیکان آن دو شاخ باشد و تیر چرخ را نیز گفته اند که کوکب عطارد باشد و نام مقامی و جائیست در راه کعبه —

فیل گوش — با کاف فارسی بر وزن دیگ جوش نام گلیست از جنس سوسن لیکن خالهای سیاه دارد و گل نیلوفر را نیز گفته اند و نام داروئی هم هست که آن را بعربی آذان الفیل خوانند اگر بیخ آن را بریدن مالند افعی نه گزد و نام نوعی از حلوا هم بنظر آمده است —

فیمان — بر وزن ایمان بمعنی حسن وری باشد و آن محبت نفس است به تکمیل خود بخوبی قول و فعل —

فیمون — بر وزن میمون نانی باشد که بدروغ پهن را گذاشته بوده —

فینک — با نون بر وزن کیابک نوعی از کف دریا و آن مانند سنگی بود سفید و تجویف بسیاری دارد و معرب آن فینج باشد —

فیید — بر وزن رسید ماضی فییدن است یعنی دل بد کرد و بد دل شد —

فییدن — بر وزن رسیدن بمعنی دل بد کردن و بد دل شدن باشد از کسی و از چیزی —

گفتار بستم

از کتاب برهان قاطع در حرف قاف با حروف تهجی مشتمل بر نوزده بیان و محتوی بر سیصد و چهل و یک لغت و کنایت

بیان اول

در حرف قاف با الف مشتمل بر سی و نه لغت و کنایت

قاآن - با همزه بر وزن خاقان پادشاه چین را گویند هر که باشد۔

قابل امانت - بکسر لام کنایه از آدمی زاد است۔

قابوس - بر وزن ناموس نام حکیمی بوده پادشاه استرآباد۔

قابول و قاپول - لغت اول بابای ابجد و دوم بابای فارسی بر وزن خاغول مخارجه عمارت را گویند و ناودانی را نیز گفته اند که بر کنارهای بام سازند تا آب باران بر ان سیلان کند و بجای لام کاف هم بنظر آمده است که قابوک باشد۔

قابور انداز - تیر انداز و کماندارے را گویند که تیر او خطا نکند۔

قار - بر وزن مار این لغت از اضداد است چه در فارسی نسبت آن بچیزهای سیاه و سفید هر دو کنند و بزبان ترکی برف را گویند و در عربی قیر باشد و آن صمغیست سیاه۔

قاراسیا - با سین بی نقطه و تحتانی بر وزن آقا رضا بلغت رومی میوهٔ باشد شبیه به گیلاس و آنرا به فارسی آلی بالی گویند لیکن بآلو بالو شهرت دارد گویند تازهٔ آن شکم براند و خشک شدهٔ آن شکم را به بندد و صمغ آن سرفه را و چکانیدن شیرهٔ مغز دانهٔ آن بر آلت مردی سوزاک را نافع است۔

قارن - بفتح ثالث بر وزن آهن پهلوانے بوده در زمان رستم زال۔

قاره - بر وزن چاره رستنی باشد مانند گندنای کوهی بول و حیض را براند و بچه از شکم بیندازد۔

قاز - با زای نقطه دار بر وزن باز معروف است و آن پرندهٔ باشد سفید و بزرگ از جنس مرغ آبی گویند ترکی است چه در رسوبه لفضلا در حسب لغات ترکی نوشته شده بود۔

قازقالمن - با زای نقطه دار و قاف بر وزن آشتیانی دیگ بزرگ را گویند که در ان چیزے پزند گویند این لغت ترکی است۔

قاس - بر وزن طاس غوک را گویند که وزغ باشد و بمعنی ابرو هم بنظر آمده است که بعربی حاجب خوانند و بمعنی اندازه و مقیاس هم گفته اند۔

قاصد چرخ - کنایه از ماه است و کنایه از آفتاب هم هست۔

قاضی چرخ و قاضی فلک - کنایه از ستارهٔ مشتری است۔

قاطون - با طای حطی بوا کشیده و بنون زده چیزیست مانند نمک و آنرا بفارسی نوشادر گویند و بیشتر سفیدگران بکار برند۔

قاف - بر وزن کاف حرفیست از حروف تهجی و آن بحساب ابجد صد باشد و نام کوهیست مشهور و محیط است بربع مسکون گویند پانصد فرسنگ بالا دارد و بیشتر آن در میان آبست و هر صباح چون آفتاب بران افتد شعاع آن سبز می نماید و چون منعکس گردد کبود و این بیان غلط باشد چه در حکمت مبرهن است که لون لازم اجسام مرکبه است و بسیط را از تلون بهره نیست و همچنین به برهان ثابت شده است که ارتفاع اعظم جبال از دو فرسنگ و نیم زیاده نمی باشد و الله اعلم۔

قافله شد - بمعنی قافله رفت باشد یعنی قافله سالار رفت که کنایه از فوت شدن پیغمبر باشد صلوات الله علیه۔

قاف و دال - بمعنی مزخرف و هرزه و هرزه گوئی و هرزه کارے باشد و بمعنی قول و دلیل هم آمده است و کنایه از طمطراق و کش و فش هم هست و آدمی را ارسے دال نیز مے گویند۔

قافیه تنگ شدن - کنایه از عاجز شدن در گفتار و کردار باشد۔

قافیہ سنجان - اشارہ بشاعران وشعرا و مردمان موزون باشد -

قاق - بروزن طاق بمعنی قدید وخشک باشد و مردم دراز و باریک ولاغر را نیز گفتہ اند -

قاقلہ - بضم قاف وفتح لام بار درختیست کہ از ان خورش سازند و آنرا اسایہ پر در ہم میگویند وبعضے گویند چیزیست مانند تخم سپندان و در غلاف می باشد و الاچی ہمان ست و از جنس ہیل باشد لیکن بزرگتر ست از ہیل -

قاقلی - بضم قاف بروزن کاکلی رستنی باشد مانند اشنان و در طعم آن شورے ہست وگویند کشوث است و فعل وطبیعت وی گرم وخشک باشد وضعف جگر را نافع است وآنرا بعربی رجل الفروج +ش+ خوانند -

قاقم - بضم ثالث وسکون میم پوستے باشد سفید وبغایت گرم می باشد و مردمان اکابر پوشند وکنایہ از روز ہم ہست کہ بعربی یوم مے گویند چنانکہ شب را قند زچہ ہرگاہ گویند قاقم آورد وقندز آورد مراد آن باشد کہ روز آورد وشب آورد -

قاقم نماے - کنایہ از سفید نمای و روشن نمای باشد -

قاقوس - بروزن ناقوس بیونانی غلہ ایست کہ آن را بعربی عدس مے گویند -

قاقیا - بکسر ثالث بروزن باقیا مخفف اقاقیاست و آن عصارۂ تخم خاریست کہ چیزہا بدان دباغت کنند وبعضی گویند صمغ آنست وآن صلب وسطبر وسیاہ رنگ میباشد -

قالنجہ - بکسر لام وسکون نون وفتح جیم پرندہ ایست کہ آنرا شیرازیان حکہ وعربان عقعق وسلصل خوانند وبعضے گویند قالنجہ فاختہ است -

قالوس - بالام بروزن جاسوس نام نوائے وسخنے است از موسیقی -

قالنصہ - بکسر نون وفتح صاد بی نقطہ سنگدان مرغ را گویند پوست اندرونی او را خشک کردہ بسایند و باشراب بیاشامند درد معدہ را سود دارد وخاصہ پوست سنگدان خروس گویند عربی است -

قانون - بانون بروزن ہارون بمعنی اصل ورسم وقاعدہ باشد ونام کتابیست در طب ونام سازیست کہ مے نوازند گویند این لغت معرب کانون ست وعربی نیست لیکن در عربی مستعمل ست -

قاورد - بروزن ناورد نام نوعے از حلواست -

قاوند - بروزن خاوند چیزی باشد مانند پیہ پستہ چہ آنرا پیہ قاوندی و در عربی شحم قاوندی مے گویند وآن روغنی باشد منجمد شدہ و اندازہ گیر ند مانند فندق سرفۂ کہنہ و درد پشت را کہ از سردی باشد سود دارد -

قاویل - بکسر واو بروزن قابیل گروہے وقومی باشند از مردم کہ در جانب شمال می باشند -

قاہ قاہ - با دو قاف بالف کشیدہ و دو ہاے ساکن خندیدن باواز بلند را گویند -

قاے - بروزن جاے نام جا و مقامی است منسوب بخوبان -

قائم انداز - شخص شطرنج باز ونرد باز بے نظیر را گویند وکنایہ از مردم عاجز وناتوان ہم ہست -

قائم پنجم آسمان - کنایہ از کوکب مریخ ست کہ والی سپہر پنجم باشد -

قائم ریختن - کنایہ از عاجز شدن وجنگ ناکردن باشد

بیان دوم

در قاف با بای ابجد مشتمل بر بست وپنج لغت وکنایت

قبا - بروزن صبا جامۂ پوشیدنی را گویند ونام شہرے و مدینہ ایم ہست وبمعنی اول قباہ نیز گویند بزیادتی ہا در آخر

قبا تنگ شدن - کنایہ از بے طاقت شدن وتنگی معاش باشد -

قباچاے - باجیم فارسی بروزن سراپاے قبا و جامهٔ کوچک باشد۔

قباچه - بروزن سراچه بمعنی قباچاے است که قبا و جامهٔ کوچک باشد۔

قباد - بروزن مراد نام پدر نوشیروان ست و حلوان و گازرون را او بنا کرد و نام بوتهٔ باشد خار دار که شتران آن را برغبت خورد و از ان صمغے سفید حاصل میشود۔

قباس - بضم اول بروزن نخاس آفتاب عالمتاب را گویند۔

قباے زربفت - کنایه از آسمان ست در شبهاے تاریک بی ابر و آنرا قبهٔ زربفت هم می گویند۔

قباے کحلی - کنایه از آسمان ست۔

قبچاق - بکسر اول نام دشتے و صحرائی ست از ترکستان و طائفهٔ از ترکان همان نواحی را قبچاقی گویند۔

قبرس - بضم اول و راے قرشت و سکون ثانی و سین بی نقطه نام جزیره ایست از جزائر یونان۔

قبط - بکسر اول و سکون ثانی و طاے حطی اهل مصر را گویند بلغت عبری و یکے از ایشان را قبطی خوانند۔

قبلهٔ جمشید - کنایه از آتش ست و شراب لعلی را نیز گویند و کنایه از آفتاب هم ست و جام جهان نما را نیز گفته اند۔

قبلهٔ دهقان - کنایه از آتش است۔

قبلهٔ زردشتیان - بمعنی قبلهٔ دهقان است که کنایه از آتش باشد۔

قبله گاه مجوس - بمعنی قبلهٔ زردشتیان ست که کنایه از آتش باشد۔

قبه - بضم اول و فتح ثانی مشدد برآمدگی هر چیز را گویند و عربان شاخ حجام را می گویند که بدان حجامت کنند + پ + کبه۔

قبهٔ آب - کنایه از حباب است و آن شیشه مانندے باشد که بهنگام باریدن باران در روے آب بهم میرسد۔

قبهٔ زبرجدی - کنایه از آسمان است۔

قبهٔ زربفت - کنایه از آسمان ست و شب باستاره۔

قبهٔ زرین - کنایه از آفتاب و عمود صبح است۔

قبهٔ علیا - بضم عین کنایه از فلک است۔

قبهٔ فلک - کنایه از معدل النهار ست که فلک نهم باشد و عربان عرش گویند۔

قبهٔ گردنده - بمعنی قبهٔ علیاست که کنایه از آسمان باشد۔

قبهٔ مینا - بمعنی قبهٔ زبرجدی ست که کنایه از آسمان باشد۔

قبیله - بروزن طویله جماعتے را گویند که از یک پدر باشند۔

بیان سوم

در قاف با تاے قرشت مشتمل بر سه لغت

قت - بضم اول و سکون ثانی یونجهٔ خشک شده را گویند و آنرا بفارسی اسپست و بعربی فصفصه خوانند۔

قتاد - بفتح اول بروزن سواد خاریست که کتیرا صمغ آنست و عربان سواک العباس گویندش۔

قتق - بفتح اول و کسر ثانی و سکون قاف ماست خشک و ترشی و چاشنی را گویند که در آش کنند و نان خورش سازند۔

بیان چهارم

در قاف با جیم فارسی مشتمل بر دو لغت

قچ - بضم اول و سکون ثانی گوسفند شاخ دار جنگی را گویند۔

قچقار - بضم اول و قاف بالف کشیده بروزن کهسار گوسفند کشتی را گویند۔

بیان پنجم

در قاف با دال ابجد مشتمل بر یازده لغت و کنایت

قد الف چو میم کردن - کنایه از مراقبه و سر بجیب فرو بردن باشد۔

قدح لاجوردی - کنایه از آسمان باشد۔

قدح مریم - گیاهیست دوائی که برگ و بیخ آن

سنگ مشاهده نیز خوانده و بول بر اندو آن نوعی از حجر الغاسم است و آنرا از الف المعروف نیز گویند.

قدر انداختن - بمعنی قادر انداز ست و آن شخصی باشد کمانداری که تیرش خطا نخورد.

قدرخان - نام پادشاه چین و پادشاه سمرقند بوده.

قدرف - بروزن زرف نام شهریست و آن شهر را بعربی قطریف میخوانند گویند و معربش قطرف باشد.

قدرفی - بروزن اشرفی نام زریست که در شهر قدرف میزده اند و رائج بوده و منسوب بقدرف را نیز گویند.

قدرغ - بفتح اول و سکون غین نقطه دار ظرفی و پیاله را گویند که از شاخ گاو سازند و بدان شراب خورند و بضم اول و ثانی جنگی بچه بزالاغ را گویند که کره خر باشد.

قدم - بضم اول و ثانی و سکون میم بمعنی عاقبت کار باشد و بفتح اول و ثانی در عربی بمعنی پای و پیش پای و سابقه چیزی از خیر و شر بود و از سر انگشت پای تا پاشنه را نیز گویند.

قدم از جان برآوردن - کنایه از ترک جان گفتن باشد.

قدم افشردن - کنایه از ثابت قدم بودن باشد.

قدم بر سر کار خود نهادن - کنایه از مقصد و مطلب و مراد خود گذاشتن باشد.

قدم خاک - بکسر میم کنایه از زمین ست که بعربی ارض خوانند.

قدمیا - بفتح اول و ثانی و سکون میم و تحتانی بالف کشیده بمعنی اقلیمیاست و آن معدنی ذهبی و فضی و نحاسی میباشد و بهترین آن معدنی ست که از جزیره قبرس آرند و در داروهای چشم بکار برند.

قدید - بروزن جدید گوشت خشک شده را گویند و مستقی را نافع ست خصوصاً که در سرکه خوابانیده باشند.

بیان ... ششم

در قاف با رای قرشت مشتمل بر پنجاه و یک لغت و کنایات

قرا - بکسر اول و ثانی بالف کشیده منجنیق را گویند و آن چوبی که در قلعها سازند و با آن سنگ و خاک و خاکستر بجانب دشمن اندازند و بضم اول در عربی جمع قریست که شهرها باشد و دهها را نیز گویند.

قرابه زرین - کنایه از آفتاب عالمتاب ست.

قراچور - با جیم فارسی بروزن بلادور بمعنی بلادور باشد و بمعنی شمشیر دراز و شمشیر دار هم نوشته اند والله اعلم.

قراچوری - بروزن بلادوری بمعنی شمشیر و شمشیر برداری و شمشیر زن هم آمده است و بجای رای قرشت لام هم نوشته بودند که قراچولی باشد.

قراخان - نام پادشاه هند و ... است و با اسکندر معاصر بوده و نام یکی از مبارزان افراسیاب هم بوده است.

قراسنقر - بفتح اول و ضم سین بی نقطه و سکون نون و قاف مضموم برای قرشت زده نام مرغیست شکاری و سیاه می باشد و کنایه از شب هم هست که در مقابل روزست و نام سلطان سنجر بن ملک شاه پادشاه خراسان هم هست و او را قره سنقر هم می گویند که بجای الف ها باشد و بعضی گویند این لفظ ترکی ست لیکن در موید الفضلا در جنب لغات فارسی نوشته اند.

قراسو - با سین بی نقطه بروزن جفاجو نام رودخانه ایست در حوالی خوارزم و بترکی آب سیاه را گویند.

قراص - بفتح اول بروزن خلاص رستنی باشد که آنرا بابونه گویند و بعربی اقحوان خوانند و در کنز اللغت بهمین معنی بضم اول و تشدید ثانی نوشته شده است.

قراصیا - بفتح اول و کسر صاد بی نقطه و تحتانی بالف کشیده بلغت رومی بمعنی قارصیا باشد که آلو بالو ست و آنرا آلو بالی و آلوی ابو علی نیز گویند و آن سه قسم میباشد

شیرین و ترش و مغص شیرین آن شکم را براند و ترش آن تشنگی را فرو نشاند و مغص آن شکم را به بندد و معرب آن جراسیاست و بجاے صاد سین هم بنظر آمده است۔

قراطاموغوین۔ به فتح اول و طای حطی بالف کشیده و براے قرشت زده و غین نقطه دار بواو رسیده و تحتانی مکسور و نون ساکن و بلغت رومی نباتیست که برگ آن بهبرگ گندم میماند و شاخهاے بسیار دارد و همه از یک اصل رسته و تخم آن مانند گاورس می باشد و بیشتر در جایگاه سایه روید گویند هر زنے که تا چهل روز بعد از طهر بخوردن آن با آب مداومت کند و همچنین مرد هم بخورد و پیش از جماع کردن و بعد از آن مجامعت کنند فرزند ایشان البته نرینه باشد۔

قرآن خوان۔ معروف ست یعنی شخصے که پیوسته قرآن خواند و کنایه از شخصے ست که او را از حکومت و منصب متهم معزول کرده باشند۔

قرانیا۔ به فتح اول و کسر نون و تحتانی بالف کشیده نام درختیست بزرگ و آن در کوهہاے سردسیر روید برگ آن مانند برگ آزاد درخت و میوهٔ آن شبیه به زیتون باشد لیکن درازتر از زیتون ست و چون برسد سرخ شود اسهال را بغایت مفید ست۔

قرانیطس۔ به فتح اول و نون و تحتانی رسیده و طای حطی مضموم و سین بی نقطه زده بلغت یونانی ورم ذات الحجاب و ورم دماغ باشد۔

قرامی طیلسانی۔ به فتح اول و طای حطی و سکون تحتانی کنایه از کوکب زحل ست۔

قربانیون۔ بفتح اول و سکون ثانی و باے ابجد بالف کشیده و کسر نون و تحتانی بواو رسیده و نون زده بلغت یونانی نوعے از بابونه است و بفارسی گاو چشم گویند و بعربی عین البقر می خوانند نا سور را نافع است۔

قربوس۔ بفتح اول و ضم باے ابجد بر وزن محسوس کوهه زین اسپ را گویند و آن بلندی پیش زین اسپ است و با سین فارسی هم بنظر آمده است و بضم اول هم دیده شده است۔

قربول۔ با باے ابجد بر وزن مرغول نوعے از عشقه و لبلاب است که بر درخت پیچد۔

قرت۔ به فتح اول و سکون ثانی و فوقانی دیوث و قلتبان و بچشم خود بین را گویند و بضم اول در عربی خشک شدن خون و سیاه شدن پوست بدن از لت خوردن و متغیر شدن رو باشد از اندوه۔

قرتبان۔ بر وزن و معنی قلتبان است که دیوث و بچشم خود بین باشد۔

قرتبوس۔ بفتح اول و ثالث بر وزن انکبوس بمعنی قرتبان ست که دیوث و بی حمیت باشد۔

قرته۔ به فتح اول و ثالث بمعنی قرتبوس ست که بی حمیت و دیوث باشد۔

قرحان۔ با حای بے نقطه بر وزن مرجان بلغت یونانی نوعے از کماة است و آن سفید و کوچک می باشد و عرجان شترے را می گویند که هرگز با و علت جرب نه رسیده باشد یعنی گر نشده باشد و آدمی که هرگز او را درد و سلعتے و کوفتے نه رسیده باشد۔

قرخواک۔ با خاے نقطه دار و واو معدوله بر وزن افلاک بمعنی گوشتابه باشد۔

قردالیون۔ به فتح اول و سکون ثانی و دال بی نقطه بالف کشیده و کسر لام و تحتانی بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی تبه را گویند و بعربی مرجان خوانند۔

قردامن۔ به فتح اول و میم و سکون ثانی و نون بلغت یونانی تخم سپندان را گویند و آن تخمے باشد دوائی که بزبان عربی حرف و حب الرشاد و بفارسی تخم تره تیزک و خردل فارسی همان ست چون در آتش ریزند از دود آن جمیع

گزندگان بگریزند۔

قرداموس - با سیم اول بواو رسیده و فتح میم دوم و سکون نون بلغت یونانی بمعنی قرد امن است که تخم سپندان باشد و بعضی گویند قرداموس قردمان ست که کرویای کوہی باشد

قردامینی - با میم بروزن فردامینی رستنی باشد که آن را سیسنبر گویند و آن پیوسته در آب روید مانند قرة العین و بدان سبب حرف الماء خوانندش۔

قردمانا - بضم اول و ثالث و سکون ثانی و میم و نون هردو بالف کشیده کرویای صحرائیست و آنرا کرویای جبلیه و کرویای رومیه و کرویای فارسیه نیز گویند و بعضی گویند تخم بدرالنسب و آن رستنی باشد صحرائی بغایت بدبوی مانند ترب و بدین سبب آنرا ترب صحرائی و تخم آنرا تخم ترب صحرائی گویند۔

قرزم - بروزن و معنی قلزم ست و آن دریائے باشد مشهور و چاه پرآب را هم بطریق کنایه قرزم گویند۔

قرسنه - بکسر اول و ثانی و سکون سین بی نقطه و فتح نون چرک و ریمے را گویند که بر روی جراحت و زخم بسته و سخت شده باشد۔

قرص زر - کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

قرص زر مغربی - کنایه از آفتاب عالمتاب است در محل غروب۔

قرص سیمین - کنایه از ماه است۔

قرصعنه - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و عین و نون مفتوح نوعے از خار است و آنرا در اندلس شوکة ابراهیم گویند و گل وے سفید بود و سر گل وے بسرخی زند و شش خار بر دور آن میباشد و زنبور عسل از آن گل خورش کند و بزبان قومیکه زنبور عسل دارند آن را خار خسک خوانند گزندگی جانوران را نافع است۔

قرص گرم و سرد - کنایه از نیرین است که آفتاب و ماه باشد۔

قرصهٔ زر - بفتح زا و سکون رای بے نقطه کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

قرص هفت دره - کنایه از آفتاب ست باعتبار هفت آسمان۔

قرط - بضم اول و سکون ثانی و طای حطی نوعے از اسپست باشد و آنرا اسپست برگه گویند و صدائے فرو بردن آب را هم گفته اند و کنایه از صبر و تحمل هم هست و بکسر اول نوعے از کراث ست که گندنا باشد و آنرا بعربی کراث البقول و کراث الماء خوانند و بفتح اول نام میوهٔ خاریست که آنرا بعربی شوکة قبطیه گویند و آن مانند خرنوب شامی است لیکن ضعیف تر و سفید تر از وست و عصارهٔ آنرا اقاقیا خوانند و باین معنی بازائے نقطه دار هم بنظر آمده است۔

قرطمان - با میم بروزن بلبلان دانه و حبیست که در میان گندم روید گویند قابض و محلل ست۔

قرطمانا - بروزن و معنی قردمانا ست که کرویای صحرائی باشد و بشیراز تخم ترخر گویند۔

قرطور - با طای حطی بروزن فغفور نام قلعه ایست در ولایت آذربایجان۔

قرغوی - بکسر اول و ضم غین نقطه دار بروزن دلجوی پرنده ایست شکاری از جنس باز لیکن از باز کوچکتر ست۔

قرفه - بکسر اول و سکون ثانی و فتح فا پوست هر چیز را گویند عموماً و پوست درختیست شبیه بدارچینی خصوصاً و بمعنی مردم تهمت زده را قرفه گویند۔

قرقار - با قاف بروزن سردار کبوتر بغدادی را گویند۔

قرقرون - بضم اول و سکون ثانی و قاف مضموم و رای بے نقطه بواو کشیده و بنون زده دوائیست که آنرا سعد گویند بضم سین بے نقطه و بترکی تبلاق + ش +

خوانند بضم تاے قرشت گندہ دہن وبینی و بواسیر را نافع ست ب ب بیعت۔

قرقف ۔ بضم ہر دو قاف وسکون ثانی و فا نام یکے از کتابہاے ترسایان[1] ست و باین معنی بفتح ہر دو قاف ہم آمدہ ست و در عربی شراب را گویند۔

قرقمان ۔ با قاف و میم بر وزن پہلوان چوبے را گویند کہ در میان مقل مکی میباشد و در سنونات بکار برند گوشت بن دندان را سخت کند و دندان را سفید سازد۔

قرقو ۔ بضم اول وسکون ثانی وثالث بواو کشیدہ بیونانی زعفران را گویند چہ قر تو معا بلغت یونانی ثفل روغن زعفران باشد و معا بمعنی ثفل ست۔

قرقوبی ۔ بفتح اول وضم قاف بر وزن محبوبی نوعے از جامہ ہست کہ در عراق و عرب بافند و بضم اول ہم گفتہ اند۔

قرکن ۔ بفتح اول وکاف بر وزن ارزن زمینے را گویند کہ آنرا آب یا سیلاب کندہ باشد و در ہر جائے ازان قدرے آب ایستادہ باشد و جوئے را نیز گویند کہ آنرا نو کندہ و احداث کردہ باشند۔

قرمز ۔ بکسر اول و میم وسکون ثانی و زاے نقطہ دار چیزیست کہ بدان چیزہا رنگ می کنند و گویند قرمز جانوریست کوچک و بر بوتہاے خاری نشیند آنرا می گیرند و خشک می کنند و بعربی دود الصباغین خوانند و وجہے دیگر ہم ہست مانند عدس و آنرا نیز قرمز گویند اگر آن را در ابریشم سرخ کشند و بر محموم آویزند تب ازو مفارقت کند و شفا یابد۔

قرمزی روز ۔ کنایہ از شفقے ست کہ پیش از طلوع آفتاب و بعد از صبح بہم میرسد۔

قرن ۔ بفتح اول وسکون ثانی و نون بمعنی ہشتاد سال ست و بعضی گویند ہر قرنی سی سال می باشد و در عربی شاخ گاؤ و شاخ بز و غیر آن و گروہ و زمانہ و ہم سال و ہم زمانہ و طرف روے و طرف سر و موے تافتہ شدہ و آنچہ در میان فرج زنان می باشد و منارہ و طرف بالائین آفتاب و وقتے کہ از افق بر می آید و تیغ آفتاب را نیز گویند۔

قرنباد ۔ بضم اول وثانی بر وزن زرنباد گیاہیست صحرائی ست۔

قرنفل بستانی ۔ دوائی ست کہ آنرا فرنجمشک خوانند و آن بالنگوے صحرائی ست و بعربی بقلۃ الضب خوانند بواسیر را نافع ست۔

قرنطیس ۔ بفتح اول وسکون ثانی وثالث بتحتانی رسیدہ وضم طاے حطی وسکون سین سعفص بلغت یونانی بمعنی عقل و فہم و ذہن و راے باشد۔

قرول ۔ بضم اول وثانی وسکون واو و لام مرجان سرخ را گویند و بفارسی بُسد خوانند۔

قردم ۔ با واو و میم و حرکت غیر معلوم سنگے باشد ہفت رنگ۔

قروہ ۔ بر وزن و معنی گروہ ہست کہ گلولہ باشد خواہ از سنگ و گل و خواہ از چیزہاے دیگر سازند۔

بیان ہفتم

در قاف با زای نقطہ دار مشتمل بر ۱۲ لغت و کنایت

قز ۔ بفتح اول وسکون ثانی ابریشم خام بد قماش را گویند۔

قزاغند ۔ با غین نقطہ دار بر وزن داوند جامہ را گویند کہ در حشو آن ابریشم و پنبہ نہند و آجیدہ کنند و در روز جنگ پوشند گویند این لغت قبطی ست۔

قزاگند ۔ با کاف فارسی بر وزن و معنی قزاغند ست کہ

[1] مخفی نماند کہ لفظ ترسا بمعنی نصرانی و بمعنی آتش پرست ہر دو آمدہ چنانکہ صاحب برہان تصریح نمودہ و منشکے بسند فرہنگ شعوری گفتہ کہ قرقف کتابیست در دین مجوس و چون مجوس آتش پرستانند درین صورت از لفظ ترسایان کہ در ترجمہ لفظ قرقف آمدہ بمعنی ثانی یعنی آتش پرستان مراد باشد ۱۲

جامه پنبه و ابریشم آگنده آجیده کرده شده باشد که در روز جنگ پوشند و آن را خفتان گویند و نهالی و تونگ و جامهٔ خواب را نیز گفته اند۔

قزاگنگ ۔ با هر دو کاف فارسی بروزن و معنی قزاگند است که خفتان جنگ باشد و زره را نیز گفته اند و آن جامه باشد که از حلقهاے آهن ترتیب داده در روز جنگ پوشند۔

قزاوه ۔ بروزن و معنی کجاوه است که محمل باشد۔

قزح ۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون حاے بی نقطه نام یکے از شیاطین است و بدین سبب قوس قزح را کمان شیطان می گویند و نام کوہے هم است و بفتح اول و سکون ثانی شاخ سگ را گویند و بکسر اول و سکون ثانی دارو هاے گرم و امثال آن که در دیگ طعام ریزند گویند بهر سه معنی عربی است۔

قزدار ۔ با دال ابجد بروزن رفتار نام شهریست در حدود هندوستان۔

قزغند ۔ بضم اول و غین نقطه دار و سکون ثانی و نون و دال ابجد بار درخت پسته است و آنرا مغز نمی باشد و پوست را دباغت کنند گویند درخت پسته یک سال پسته بی مغز دار و یک سال بمغز بار می آورد۔

قزقان ۔ با قاف بروزن مرجان دیگ و پاتیل بزرگ را گویند۔

بیان هشتم

در قاف با زاے فارسی مشتمل بر دو لغت

قژاوه ۔ بفتح اول بروزن و معنی کجاوه است و آنرا بعربی محمل میگویند۔

قژه ۔ بکسر اول و ثانی و سکون هاے هوز بهر چیز پلشت و پلید و نجس را گویند۔

بیان نهم

در قاف با سین بی نقطه مشتمل بر شانزده لغت

قسا ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده نام دوائیست که آنرا سلیخه گویند و آن پوست درختیست و در عربی بمعنی سخت شدن و سخت دل شدن باشد۔

قساس ۔ بضم اول بروزن نخاس نام کوهیست در زمین که آنرا بعربی عقیق میگویند و معدن عقیق نیز آنجاست و بعضی گویند قساس نام موضعیست در دیار ارمینه و کان آهن آنجاست

قسالاون ۔ بضم اول و ثانی و لام هر دو بالف کشیده و فتح واو و سکون نون روغن زفت باشد و صنعت آن چنان ست که زفت را بر وقت پختن بخارے برخیزد و صوف پاکے یعنی پارچه که از پشم بافته باشند بر ان بخار می آویزند و ساعت بساعت آن صوف را می افشارند و بعد ازان آنرا از قرع و انبیق میچکانند منافع بسیار دارد۔

قسب ۔ بفتح اول و سکون ثانی و باے ابجد نوعے از خرماے خشک باشد که اهل نجد آنرا برشوم خوانند گویند قابض است و شکم را بندد و در عربی بمعنی سخت باشد که در مقابل سست است۔

قسطا ۔ بکسر اول و سکون ثانی و طاے حطی بالف کشیده نام پسر لوقاست و ایشان دو حکیم بودند در یونان و او کتابی در دین آتش پرستی بنام پدر خود تصنیف کرده و بعضی گویند قسطا نام کتابیست که لوقا تصنیف کرده بود و بضم اول هم آمده است۔

قسطاس ۔ بضم اول و سکون ثانی و طاے حطی بالف کشیده و بسین بی نقطه زده بزبان رومی ترازو را گویند و بعربی میزان خوانند و بکسر اول نیز همین معنی دارد۔

قسطاط ۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده و بطاے حطی زده بلغت رومی نام شهریست در حدود روم و بعضی گویند این لغت حبشی ست۔

قسطس ۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و سین بی نقطه بیونانی دوائیست که آنرا قسط میگویند و آن چند نوع میباشد

نوع اول عربی است و آنرا قسط بحری خوانند و آن سفید میباشد و دیگری قسط هندی و آن سیاه می باشد تلخ است و قسط مر بان و نوع دیگر قسط رومی ست و آن سفید و شیرین میشود و نوع دیگر هم هست که آنرا سیاه رنگ است و بوی صبر ازان می آید بهترین آن سفید و فربه و تازه باشد بعد ازان سیاه و سبک و هندی گرم و خشک است در چهارم و سوم و فائدهٔ آن بسیار است اگر یک درم با شراب افسنتین بخورند گزندگی افعی و عقرب و مجموع گزندگان را نافع است۔

قسطل۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و لام بلغت رومی شاه بلوط را گویند و آنرا بعربی بلوط الملک خوانند۔

قسطنطین۔ بضم اول و فتح ثالث و طاے حطی بروزن پرتگین نام شهریست مشهور از ملک روم بغایت عظیم بنام بانی آن که پسر هرقل پادشاه روم باشد و آنرا قسطنطنیه نیز گویند و نام کتابے هم هست که لوقا حکیم در کیش آتش پرستی تصنیف کرده بود و در جای دیگر بجای لوقا ابو القاسم نوشته بود و الله اعلم

قسطوره۔ بروزن سطوره بلغت یونانی چند بید ستر باشد که عوام آش بچها گویندش۔

قسطوریون۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بواو رسیده و کسر راے قرشت و تحتانی بواو کشیده و بنون زده لغتیست یونانی بمعنی قسطوره که آش بچها باشد۔

قسطیر۔ بکسر اول بروزن دلگیر بلغت یونانی ارزیز را گویند و بعربی رصاص خوانند۔

قسوس۔ بضم اول بروزن خروس بلغت یونانی لبلاب عشقه را گویند و بفارسی عشق پیچان خوانند و حبل المساکین هم گویند

قسولیدوس۔ بضم اول و ثانی بواو و لام بتحتانی رسیده و دال بی نقطه بواو کشیده و بسین بے نقطه زده بلغت یونانی دوائیست که آنرا کابخ گویند و عروس در پرده همانست۔

قسیطوس۔ بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و طای حطی بواو کشیده و بسین بے نقطه زده بزبان یونانی زنگار باشد

و آن معروف ست کانی و عملی هر دو می باشد و بهترین آن کانی و در مرهمها بکار برند۔

بیان دهم

در قاف با صاد بے نقطه مشتمل بر شش لغت و کنایت

قصابک۔ بروزن اتابک نام پرنده ایست که اغلب و اکثر بر لب آب و کنار رودخانه نشیند و بغایت خوش رفتار و تیز پرے باشد۔

قصب سه دامنی۔ کنایه از دریا باشد باعتبار طول و عرض و عمق و جامهٔ چاک دار را نیز گویند۔

قصبک۔ بروزن نغزک نوعے از صدف باشد و آن جانورکیست که بعربی حلزون گویند۔

قصب مصری۔ نام پارچه ایست که آنرا در مصر می بافند و کنایه از شعاع و پرتو آفتاب هم هست و برق برادر رعد را نیز گویند۔

قصر دوازده دری۔ کنایه از آسمان هشتم است که فلک البروج باشد باعتبار دوازده برج۔

قصه دراز کردن۔ کنایه از پرگوئی و بسیار گفتن سخنان بیفایده و بے حاصل باشد۔

بیان یازدهم

در قاف با طاے حطی مشتمل بر نه لغت و کنایت

قطابی۔ بضم اول بروزن گلابی چیزیست مانند سنبوسه و آنرا در روغن پزند و باین معنی بجاے باے ابجد فاے سعفص بروزن تلافی هم آمده است۔

قطاط۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده و بتا زده به لغت رومی مرغے است که آنرا بفارسی سنگ خوارک می گویند و در عربی کفل اسپ را گویند که جاے سوار شدن ردیف است

قطاس۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده و بسین بے نقطه زده بلغت رومی گاویست بحری که دم او را بر گردن اسپان

و بر سر پاے علم هند بندد و بعضے گویند گاویست که در کوههاے ختا مے باشد۔

قطر۔ بضم اول وسکون ثانی و راے قرشت خطی را گویند که از مرکز دائره گذرد و بمعنی مس هم آمده است که بعربی نحاس خوانند و باین معنی در کنز اللغت بکسر اول نوشته اند۔

قطران۔ بفتح اول بر وزن گبران نام شهرے بوده بنا کردهٔ شیث پیغمبر علیه السلام و جمعے از بت پرستان در قلعهٔ آن شهر بودند و سلیمان علیه السلام قطس نام دیوے را فرستاد تا آن قلعه را از جاے برکند و پیش سلیمان آورد و نام شاعرے هم بوده است و هر چیز سیاه را نیز بآن منسوب کنند و نام دوائی باشد که بر شتران گر والند و آن روغنیست که از درخت سرو کوهی باشد بگیرند و آنرا بعربی حیوة الموتی خوانند۔

قطرهٔ آب۔ معروفست و کنایه از تیغ و شمشیر و پیکان و اسلحهٔ صیقل زده هم هست۔

قطرهٔ دزد۔ کنایه از ابر باشد که عربان سحاب گویند و آنرا آب دزد هم گفته اند۔

قطره زدن۔ بمعنی پویه کردن ستور که تند و تیز براه رفتن باشد۔

قطرهٔ زرد۔ بفتح زاے نقطه دار و سکون راو دال بے نقطه کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

بیان دوازدهم

در قاف با فا مشتمل بر ده لغت و کنایت

قفاگیران۔ بکسر کاف فارسی کنایه از مظلومان باشد۔

قفاهیر۔ بر وزن مشاهیر صورت خوب و روے نیکو را گویند۔

قفاے فلک۔ کنایه از حوادث فلکی است۔

قفر۔ بفتح اول وسکون ثانی و راے قرشت نام دارو ئیست که آنرا کشوث خوانند و آن مانند عشقه بر خار و ترنجبین پیچد و در عربی زمین خالی و بیابان بی آب و ملعت را گویند۔

قفس۔ بفتح اول و ثانی بر وزن هوس معروفست و آن جاے باشد شبکه دار که از چوب و برنج و آهن و امثال آن بافند و جانوران پرنده و وحشی را دران کنند و معرب آن قفص باشد بصاد بے نقطه۔

قفل آسمان۔ کنایه از کفر و شرک و زندقه باشد۔

قفل رومی۔ نام لحن پانزدهم است از سی لحن باربد و قفلے را نیز گویند که بر درهاے خانه و صندوق و غیره زنند۔

قفلوط۔ بضم اول وسکون ثانی و لام بواو کشیده و بطاے حطی زده رستنی باشد که آنرا اکراث شامی گویند و آن نوعی از گندناست۔

قفورا۔ بر وزن صبورا گیاهیست دوائی و آنرا قطاة که مرغ سنگخواره باشد خورد۔

قفیز پر آمدن۔ بضم باے فارسی کنایه از بسر آمدن و آخر شدن و بانتها رسیدن مدت حیات باشد۔

بیان سیزدهم

در قاف با قاف مشتمل بر سه لغت

ققدان۔ بفتح اول و ثانی بر وزن همدان خریطهٔ عطار را گویند۔

ققنس۔ بفتح اول وسکون ثانی و ضم نون و سین بے نقطه ساکن بلغت رومی مرغیست بغایت خوشرنگ و خوش آواز گویند منقار او سی صد و شصت سوراخ دارد و در کوه بلندی در مقابل باد نشیند و صداهاے عجیب و غریب از منقار او بر آید و بسبب آن مرغان بسیار جمع آیند از آنها چندے را گرفته طعمهٔ خود سازد و گویند هزار سال عمر کند و چون هزار سال بگذرد و عمرش باخر آید هیزم بسیار جمع سازد و بر بالاے آن نشیند و سرودن آغاز کند و مست گردد و بال بر هم زند چنانکه آتشے از بال او بجهد و در هیزم افتد و خود را با هیزم بسوزد و از خاکسترش بیضهٔ پیدا آید و او را

بعضت نی باشد وموسیقی را از آواز او دریافت اند۔

ققنوس ۔ بروزن افسوس بمعنی ققنس است وآن مرغ باشد که هزار سال عمر کند و عاقبت بسوزد۔

بیان چهاردهم

در قاف با لام مشتمل بر پنجاه و یک لغت و کنایت

قلا ۔ بفتح اول وثانی بالف کشیده بمعنی فلاخن است و بمعنی اشخار و قلیا هم آمده است که زاج سیاه باشد۔

قلات گازران ۔ موضعیست در شیراز و شیخ سعدی در انجا مدفون است۔

قلاچوری ۔ با جیم فارسی بروزن و معنی قراچوری است که شمشیر آبدار باشد۔

قلارون ۔ با رای بی نقطه بروزن فلاطون نقیبان لشکر را گویند۔

قلاری ۔ بضم اول وثانی بالف کشیده و رای بی نقطه بتحتانی رسیده نوعی از انجیر سفید باشد وسر آن زرد می‌شود۔

قلازاره و قلاژاره ۔ بفتح اول و زای نقطه دار بالف کشیده در لغت اول و زای فارسی در لغت دوم و فتح رای قرشت پرنده ایست سیاه وسفید از جنس کلاغ که او را کلاغ پیسه و عکه خوانند۔

قلاسنگ ۔ بفتح اول وسین بی نقطه وسکون نون وکاف فارسی فلاخن را گویند وآن کفه ایست که از ابریشم و امثال آن بافند و بر دو سر آن دو ریسمان بندند و شاطران بدان سنگ اندازند۔

قلاش ۔ با ثانی مشدد بروزن فراش مردم بی نام و ننگ و لوند و بی چیز و مفلس و از کاسات مجرد را گویند۔

قلاشیره ۔ بفتح اول وشین نقطه دار بتحتانی رسیده و رای بی نقطه مفتوح قلیا و اشخار است که زاج سیاه باشد۔

قلاقل ۔ بکسر اول و فتح قاف وسکون لام نام درخت انار صحرائیست وآن را قلقلان هم گویند و بعربی رمان البری خوانند۔

قلاووز ۔ با واو بروزن قباوز سوارانی را گویند که بجهت محافظت لشکر در بیرون لشکر می باشند و بتخفیف واو هم آمده است که بروزن تجاوز باشد و با رای بی نقطه هم گفته اند و گویند ترکیست۔

قلب ۔ بضم اول وسکون ثانی و بای ابجد بزبان اندلس تخمی باشد بسیار صلب و مانند نقره درخشنده و سفید بود و چون آن را با شراب بخورند سنگ مثانه را بریزاند و بفتح اول در عربی میان هر چیز را گویند عموماً و بمعنی دل باشد خصوصاً و بمعنی برگردانیده و عکس هم آمده است و ناسره را نیز گویند که نارایج باشد و بمعنی چپ هم هست که نقیض راست باشد۔

قلبه ۔ بضم اول بروزن حلبه چوبی باشد که گاو آهن را بدان نصب سازند و زمین را شیار کنند۔

قلت ۔ بفتح اول وسکون ثانی و فوقانی بمعنی قلتبان که دیوث و قواده و بی حمیت باشد و بکسر اول ماش هندی را گویند و آن را بعربی حب القلت خوانند رنگ آن عودی باشد و اندام او باندام گندم کوچکی بود۔

قلتبان ۔ بفتح اول بروزن همزبان سنگی باشد کوتاه و آن را بشکل ستوانه تراشند یعنی مدور طولانی و بر پشتهای بام غلطانند تا پشت بام سخت و محکم گردد و مردم دیوث و بی حمیت و بچشم خود بین و قواده را نیز گویند و بسکون ثالث هم آمده است و قرطبان معرب آن باشد۔

قلتبوس ۔ بروزن اشکبوس بمعنی دوم قلتبان است که مردم بی حمیت و دیوث و قواده باشد و مردم بی دیانت را نیز گویند۔

قلته ۔ بفتح اول و فوقانی و سکون ثانی بمعنی دوم قلتبان که دیوث و قواده باشد۔

قلج ۔ بضم اول وسکون ثانی و جیم چهارپایه را گویند از اسپ

واستر وخر الاغ که هر دو بند پایش از یکدیگر جدا و دور باشد و مهرهاے زانویش نزدیک وبهم پیوسته چنانکه بهنگام راه رفتن برهم ساید و دستهاے این چنین را سنگ دست گویند۔

قلزم پنج شاخ ۔ کنایه از کف دست و انگشتان مردم سخی وصاحب همت باشد۔

قلزم نگون ۔ کنایه از آسمان ست که فلک باشد۔

قلعهٔ گهرباگون ۔ کنایه از دنیا و عالم سفلی باشد۔

قلففونیا ۔ بضم اول وسکون ثانی وفاے بواو رسیده ونون مکسور وتحتانی بالف کشیده بیونانی نوعی از صمغ درخت صنوبر باشد وآنرا بفارسی زنگباری گویند بسبب آنکه بسیار سیاه است وبعربی علک یابس خوانند۔

قلقاس ۔ بضم اول وسکون ثانی وقاف بالف کشیده وسین بے نقطه زده بزبان رومی گیاهیست که در آب روید وبرگ آن ببرگ کدو ماند مقوی باه بود وباشین نقطه دار هم آمده است بمعنی رستنی که آن مانند زردک و گزر باشد وآنرا پزند ونان خورش کنند۔

قلقدیس ۔ بضم اول وسکون ثانی وفتح ثالث ودال بتحتانی رسیده وبسین بے نقطه زده بزبان رومی زاج سبز را گویند۔

قلقطار ۔ بطاے حطی بروزن گل بهار بزبان رومی زاج زرد باشد وآنرا زاج شتر دندان هم می گویند۔

قلقل ۔ بضم هر دو قاف وسکون هر دو لام مردم سبک روح وظریف را گویند وآواز شراب را نیز گفته اند که از گلوے صراحی بیرون می آید وبکسر اول وفتح قاف نام درخت انار صحرائیست وآنرا قلاقل وقلقلان هم میگویند۔

قلقند ۔ بروزن گلقند بلغت رومی زاج سرخ را گویند وبعضے زاج کبود را گفته اند۔

قلندیس ۔ با تحتانی وسین بے نقطه بمعنی قلقدیس است که زاج سبز باشد۔

قلقنطار ۔ بطاے حطی بروزن سوسن نا بمعنی قلقطار است که زاج زرد باشد۔

قلقنه ۔ بضم اول وثالث وفتح نون بزبان رومی جراحتیست که در پاے اسپ واستر وامثال آن بهم میرسد۔

قلما ۔ بروزن سرما بمعنی فلاخن ست وآن آلتے باشد شبانان راکه بدان سنگ اندازند۔

قلماسنگ ۔ باسین بے نقطه بروزن رنگارنگ بمعنی فلاخن ست وآن آلتے باشد که از ابریشم الوان وغیره بافند وشاطران وشبانان بدان سنگ اندازند۔

قلماش ۔ بروزن فرداش بمعنی هرزه وبیهوده ویاوه ونامعقول باشد۔

قلم جعد کردن ۔ کنایه از کتابت کردن باشد۔

قلم در سیاهی نهادن ۔ کنایه از قلم بر سخن کسی کشیدن باشد۔

قلم درکشیدن ۔ کنایه از محو کردن باشد۔

قلمزن ۔ اشاره بنویسنده باشد۔

قلم کردن ۔ کنایه از دو پاره کردن چیزے باشد بیک ضرب وبمعنی تراشیدن وبریدن هم آمده است۔

قلم نیست ۔ یعنی حسابے وکتابے ندارد ومعاف است۔

قلنبک ۔ بفتح اول وثانی وباے ابجد وسکون نون وکاف نوعے از عود باشد بغایت خوشبوے چون بر دست مالند دست خوشبوے گردد۔

قلندر ۔ بروزن سمندر عبارت از ذاتیست که از نقوش واشکال عادتی وآمال بے سعادتے مجرد وباصفا گشته باشد وبمرتبهٔ روح ترقی کرده واز قیود وتکلفات رسمی وتعریفات اسمی خلاص یافته ودامن وجود خود را از همه درچیده واز همه دست کشیده بدل وجان از همه بریده وطالب جمال وجلال حق شده وبدان حضرت رسیده واگر ذرهٔ بکونین واهل آن میلے داشته باشد از اهل غرورست نه قلندر

و فرق میان قلندر و ملامتی و صوفی آنست که قلندر تجرید و تفرید بکمال دارد و در تخریب عادات و عبادات کوشد و ملامتی آنرا گویند که کتم عبادات از غیر کند و اظهار هیچ خیر و خوبی نکند و هیچ شر و بدی را نپوشد و صوفی آنست که دل او بغلق مشغول نشود و التفات برد و قبول ایشان نکند و مرتبهٔ صوفی از هر دو بلندتر ست زیرا که ایشان با وجود تفرید و تجرید مطیع و پیرو پیغمبر اند و قدم بر قدم ایشان مے نهند۔

قلوز۔ بفتح اول و ثانی و ضم واو و سکون زای نقطه دار بمعنی راهبر باشد و سوارانی را نیز گویند که پیشاپیش لشکر براه روند۔

قلوس۔ بضم اول و ثانی بواو رسیده و میم مضموم بسین بے نقطه زده بیونانی دوائے باشد که آنرا بعربی اذان الدب گویند یعنی گوش خرس چه شباهتے بآن دارد۔

قلوسن۔ بروزن کشودن بلغت رومی چیزیست مانند آئینه و تنکتر باشد و آنرا در کنار دریا یابند و بعربی زبد البحر گویند۔

قله۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد سر کوه را گویند و سبوی بزرگ را نیز گفته اند و بثانی غیر مشدد نوعے از انگور ست و لیپے را نیز گویند که رنگش بزردی مائل باشد۔

قلی۔ بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده چیزیست که آنرا قلیا گویند و از اشنان سازند و دوک را نیز گفته اند۔

قلیا۔ بفتح اول بروزن دریا بمعنی قلی ست که اشخار باشد و زاج سیاه همان ست و بکسر اول هم آمده ست۔

قلیدس۔ بضم اول مخفف اقلیدس ست و آن کتابے باشد در علم هندسه از ریاضی و نام مصنف آن کتاب هم هست و درین زمان بتحریر اقلیدس مشهور ست۔

قلیمیا۔ بکسر اول و میم بروزن کلیسیا بمعنی اقلیمیا باشد و آن تلطے و دُردیست که بعد از گداختن طلا و نقره در غلاف میماند و سوختهٔ فلزات دیگر را نیز گویند و بعضی ریزهٔ زر و سیم را نیز گفته اند و نام دختر آدم علیه السّلام هم هست۔

قلیه خوار۔ با واو معدوله بروزن پرده دار قلتبان و دیوث را گویند۔

قلیهٔ سغدی۔ بضم سین بے نقطه و سکون غین نقطه دار و دال بتحتانی رسیده قلیه را گویند که از گوشت و چربے و تخم مرغ پزند۔

بیان پانزدهم

در قاف با میم مشتمل بر هشت لغت

قمار۔ بضم اول نام شهریست در هندوستان که عود قماری که نوعے از عود ست و عنبر اشهب و طاؤس خوب از آن شهر آورند و بکسر اول در عربی هر بازی را گویند که در آن شرطے باشد مگر تیراندازی و اسپ دوانی۔

قماشیر۔ بروزن طباشیر معرب کماشیر ست و آن صمغ کرفس کوهی باشد بول را براند و حیض آورد۔

قمح۔ بفتح اول و سکون ثانی و حاے بے نقطه گندم را گویند و بعربی حنطه خوانند۔

قمحه۔ بروزن لمحه دوائیست که آنرا قصب الذریره گویند۔

قمرون۔ با رای بے نقطه بروزن ممنون بلغت اندلس ملخ دریائی باشد و آنرا بعربی جراد البحر خوانند۔

قمل۔ بضم اول و تخفیف ثانی و سکون لام شپش را گویند و از خواص یوے آنست که آنرا بگیرند و در سوراخ باقلا نهند و بخورد شخصے که تب ربع میکرده باشد دهند شفا یابد و بفتح و تشدید ثانی در عربی کنه را گویند و آن جانوریست که در گوسپند و شتر و خر و گاو می افتد و خون می مکد و بمعنی اول هم گویند عربیست۔

قمه۔ بضم اول و فتح ثانی بمعنی میان سر باشد و بعربی فرق گویند و بکسر اول عربان قد و قامت آدمی را میگویند۔

قمیر۔ بضم اول و ثانی بتحتانی رسیده و بهای قرشت زده

بمعنی اول قارست و آن شہرے باشد در ہندوستان کہ عود قماری از آنجا آورند۔

بیان شانزدہم

در قاف با نون مشتمل بر بست و شش لغت و کنایت

قنادیل چرخ ـ کنایہ از ستارگان باشد۔

قنب ـ بروزن و معرب کنب ست و آن رستنی باشد کہ آنرا بنگ و تخم آنرا شاہدانہ گویند۔

قنبیط ـ بکسر اول و سکون آخر کہ طائے حطی باشد بروزن کبریت گویند بلغت رومی و در عربی شائع بمعنی کلم رومی و آن رستنی باشد کہ در شلہ پلاؤ کنند و با ماست ہم خورند۔

قنبیل ـ بروزن زنبیل خاکے باشد کہ آنرا برشتہ و بریان کنند زرد شود و خوردن آن کرم معدہ را بکشد۔

قنبیلہ ـ بروزن غربیلہ داروئیست و آنرا تخمہائے کوچک می باشد در غلاف و چون دست بر و رسد دست را رنگین کند۔

قنج ـ بضم اول و سکون ثانی و جیم بمعنی بیہودہ و ہرزہ باشد و خرالاغ دم بریدہ را نیز گویند و بہ فتح اول بمعنی فراہم فشردن باشد و در عربی بمعنی ناز و غمزہ است کہ معشوق بعاشق کند۔

قندز ـ بضم اول و دال ابجد بروزن ہرمز نام ولایتی است نزدیک بلبلات و نام جانورے ہم ہست شبیہ بروباہ و پوستے باشد کہ سلاطین پوشند و کلاہ نیز سازند گویند پوست ہمان جانورست و بعضے گویند جانوریست شبیہ بہ سگ و در ترکستان بسیارست و بعضی دیگر گویند سگ آبی است و آش بجا کہ جندبیدستر باشد خصیۂ اوست و یکے از نامہائے شراب ہم ہست و کنایہ از شب تاریک باشد چہ قندز شب سیاہی شب را گویند و ہرگاہ گویند با قندز آرد مراد آن باشد کہ بہ شب آورد و شب شود و ہمچنان کہ قاقم کنایہ از روز است

قندز قوری ـ با قاف باو رسیدہ و رائے قرشت فوقانی کشیدہ چندبیدستر ست کہ آش بجا باشد و آن خایۂ روباہ دریائیست و بعضی گویند سگ آبیست چہ قندز سگ آبی و قور خایہ را گویند۔

قندس ـ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و سین بی نقطہ برومی گیاہیست کہ بیخ آنرا اشنان خوانند و نام جانورے ہم ہست۔

قند کرر ـ کنایہ از لبہائے معشوق باشد۔

قندول ـ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیدہ و بلام زدہ بلغت رومی دارشیشعان ست و آن درختے باشد خار تاک۔

قندہار ـ با با بروزن شرمسار نام شہریست معروف بعضے گویند از ترکستان ست و بعضے دیگر گویند از ہندوستان۔

قندیل ترسا ـ قندیلے را گویند کہ پیوستہ در کلیسیا کہ معبد ترسایانست آویختہ باشد۔

قندیل چرخ ـ کنایہ از آفتاب و ماہ ہست۔

قندیل دوسر ـ کنایہ از آسمان ہست

قندیل شب ـ کنایہ از سیاہی شب ہست۔

قندیل عیسی ـ کنایہ از آفتاب عالمتابست۔

قنطا ـ بکسر اول و طائے حطی بالف کشیدہ بلغت رومی دوائیست کہ آنرا بفارسی خون سیاوشان و بہ عربی دم الاخوین خوانند۔

قنطار ـ باطائے حطی بروزن و لدار بلغت رومی بمعنی ساداورانست و آن چیزیست مانند صمغ و در درون بیخ درخت گردگان می باشد خون را ببندد و قطع اسہال کند و در عربی پوست گاؤ پر از زر باشد۔

قنطاسیا ـ بکسر اول بروزن و معنی نبطاسیاست کہ حس مشترک باشد بلغت یونانی۔

قنطال ـ بروزن اقبال نام بادشاہ روس است

اسکندر را نوازش کرد و جمیع ممالک خود را بدو داد —

قنطس — بر فتح اول و ضم ثالث و سکون سین بی نقطه درخت مورد را گویند و بعربی آس خوانند —

قنطوریون — بر فتح اول و سکون ثانی و ثالث بواو رسیده و کسر رای قرشت و تحتانی بواو کشیده و بنون زده دوائیست و آن دو قسم می باشد کبیر و صغیر کبیر آنرا قنطوریون غلیظ خوانند برگ آن به برگ گردگان و بارش بخشکدانه ماند و صغیر آنرا قنطوریون دقیق گویند برگ آن ببرگ پودنهٔ صحرائی ماند اول را عرنیزا الکبیر و دوم عرنیزا الصغیر خوانند هر دو بعین و رای بی نقطه —

قنفهر — بر فتح اول و سکون ثانی و قاف مفتوح و رای مکسور برای قرشت زده صمغیست ناخوش طعم و بعضی گویند سندروس است و بعضی دیگر گویند سنگی ست و آنرا از بلاد مغرب آورند و بعضی دیگر گویند صمغیست شفاف مانند سندروس و این صحیح ست و آنرا العل مصری خوانند درد دندان را نافع باشد خوردن آن با سکنجبین بدن را لاغر کند —

قنود — بر وزن کشود کسی را گویند که در کار و گفتار غره شود و دلیر گردد —

قنه — بکسر اول و فتح ثانی مشدد نوعی از صمغ ست مانند مصطکی و آنرا بارزد و بیرزد گویند گرم ست در دوم —

بیان هفتدهم

در قاف با واو مشتمل بر بست و نه لغت و کنایت

قواده — بر فتح اول و دال بی نقطه و ثانی بالف کشیده زنی را گویند که بجاها رود و زنان بجهت مردان بهم رساند و مرد این کار را کش خوانند —

قواره — بر وزن شراره پارچه ایست که خیاط از گریبان جامه و پیراهن و امثال آن برمی آورد و بمعنی پاره هم آمده است چه هرگاه گویند قواره قواره یعنی پاره پاره و انگشتان دست را نیز گفته اند و گویند عربی است —

قوت مسیح — کنایه از شراب یکشبه باشد —

قوت مسیح یکشبه — کنایه از خرماست که خرمای تر گویند —

قوثر — با اول بثانی رسیده و ثای مثلثه مکسور برای قرشت زده درختی باشد و آنرا بعربی عود الوج و بفارسی اگر ترکی خوانند —

قوچ — بروزن کوچ گوسفند شاخ دار جنگی را گویند —

قور — بروزن مور پنبه را گویند و بعربی قطن خوانند و بمعنی خصیه هم آمده است و گره و برآمدگی در اعضا و غیر آنرا نیز گفته اند —

قورسا — بضم اول و سکون ثانی و رای قرشت و سین بی نقطه بالف کشیده بیونانی عود بلسان را گویند و بجای سین ثای مثلثه هم بنظر آمده است —

قوریون — با اول بثانی رسیده و تحتانی بواو کشیده و بنون زده گشنیز را گویند و [illegible] همانست —

قوس — بضم اول و سکون ثانی و سین بی نقطه صومعهٔ ترسایان را گویند و بفتح اول و در عربی کمان باشد —

قوسه — بر فتح اول و سین بی نقطه بمعنی قوس قزح است و آنرا کمان شیطان و کمان رستم هم می گویند —

قوسیا — بروزن طوطیا بلغت سریانی نام داروئیست و آنرا بعربی قسط خوانند و بوی صبر ازو می آید بخور کردن آن در زیر دامن ورم رحم را نافع باشد —

قوطولیدون — با اول و ثالث بواو و لام بتحتانی رسیده و دال بی نقطه بواو کشیده و بنون زده نوعی از ریاحین بود و آن پیوسته سبز می باشد و در جنبهای دیوارها و جایگاه سایه دار می روید گویند نوعی از حی العالم است و بعربی آذان القسیس خوانند و قدح مریم همانست —

قوطوما — با اول و ثالث بواو رسیده و میم بالف کشیده بیونانی بمعنی آذریون ست و آن بیخ خارسی باشد

که بشیرازی چوب اشنان خوانند۔

قوفا۔ باول بثانی رسیده وفاے بالف کشیده نوعے از صمغ صنوبر باشد وآنرا بعربی علک یابس خوانند و بفارسی ژنگباری گویند۔

قوقالس۔ باول بثانی رسیده وقاف بالف کشیده و کسر لام وسکون سین بے نقطه بلغت یونانی بمعنی ترخرست که نوعے از ترب صحرائی باشد خوردن آن بادها را بشکند۔

قوقنس۔ بضم اول وسکون ثانی وقاف ونون مضموم بسین بے نقطه زده بمعنی ققنس ست وآن مرغے باشد بغایت عجیب غریب گویند هزار سال بزید۔

قوقنوس۔ بازیادتی واو بعد از نون بمعنی قوقنس باشد که بققنس شهرت دارد۔

قوقو۔ بضم دو قاف وسکون دو واو بمعنی توقه ست که تکمه کلاه وگریبان وامثال آن باشد۔

قوقه۔ بضم اول وفتح ثالث بمعنی قوقوست که تکمه کلاه وپیراهن وامثال آن باشد۔

قوقی۔ باول بثانی رسیده وثالث بتحتانی کشیده گویند حیوانیست دریائی که جند یعنی آش بچها خصیهٔ اوست واو را بیدستر گویند گوشت آن حیوان صرع را نافع ست۔

قول کاسه گر۔ نام قولیست از قولهاے موسیقی یعنی تصنیفے ست۔

قولنج۔ بضم اول وکسر لام وسکون نون وجیم معرب کولنج ست که درد شکم ودرد پهلو باشد۔

قومارنون۔ باول بثانی رسیده ومیم بالف کشیده وکسر راے قرشت وثاے مثلثه بواو رسیده وبنون زده بلغت یونانی رازیانهٔ صحرائی را گویند که بادیان دشتی است۔

قوم فیل۔ اشاره باصحاب الفیل است۔

قومنی۔ باول بثانی رسیده وکسر میم ونون بتحتانی کشیده شرابیست که آنرا از آرد جو وآرد ارزن وغیره سازند وآنرا بوزه گویند فور دستش ستی آرد۔

قونیا۔ بانون بروزن توتیا بلغت یونانی خاکستر را گویند۔

قوین۔ بایاے حطی و نون دمرکت غیر معلوم مرضیست که آنرا بفارسی کهنکو +شن+ وبعربی عرق النسا خوانند۔

قوینطن۔ باول بثانی رسیده وفتح تحتانی وسکون نون وطاے حطی مفتوح بنون زده بلغت رومی گیاهیست که آنرا بعربی خانق النمر گویند وآن نوعے از اذریون ست چون پلنگ ویوز بخورند خناق بهم رسانند وبمیرند وبدین سبب قاتل النمر خوانند۔

بیان هیجدهم

در قاف با ها مشتمل بر سه لغت

قهرمان۔ بامیم بروزن پهلوان کارفرما را گویند۔

قهستان۔ معرب کهستان ست وآن ولایتی ست در خراسان وبه تعریب اشتهار دارد۔

قهقهه۔ بفتح اول وسکون ثانی وقاف مفتوح وبا خنده آواز بلند را گویند ونام جائیست درولایت طوس۔

بیان نوزدهم

در قاف بایاے حطی مشتمل بر بیست ودو لغت وکنایت

قیامت کردن۔ کنایه از کارهاے عجیب کردن وکارهاے عجائب انگیختن باشد۔

قیاوار۔ باواو بروزن بسزاوار بمعنی کارسد وشغل وعمل وصنعت باشد۔

قیدافه۔ بفتح اول وسکون ثانی ودال بے نقطه بالف کشیده وفاے مفتوح نام زنیست که حاکم بردع واندلس بوده وبردع ملکیست که استر خوب راهوار از انجا آورند واستر بردعی مشهورست۔

قیدو۔ بفتح اول وسکون ثانی ودال بے نقطه بواو کشیده نام پادشاه مغلان ست۔

قیر۔ بروزن سیر روغنے باشد سیاہ کہ بر شتران گرگین مالند و شمغے ہم ہست سیاہ و چسپندہ کہ بر کشتی و جہاز مالند تا آب بدرون کشتی نرود و سیاہ را نیز گویند چہ ہر چیز سیاہ را باو نسبت کنند۔

قیرس۔ بہ فتح اول و کسر ثالث و سکون تحتانی و سین بی نقطہ لغتیست یونانی بمعنی موم کہ بعربی شمع گویند۔

قیروان۔ بروزن شیروان اطراف مجموعۂ عالم را گویند و نام شہرے ہم ہست در مغرب و مشرق و مغرب را نیز گویند و بمعنی کاروان ہم آمدہ است۔

قیروطی۔ بروزن مخروطی بلغت یونانی موم روغن را گویند و بعضے گویند مرہمے باشد کہ آنرا از روغن گل یاسمن و اکلیل الملک و زعفران و کافور و موم سازند۔

قیسوس۔ بکسر اول و سکون آخر کہ سین بے نقطہ باشد بروزن بے سوز بیونانی نوعے از لبلاب ست کہ آنرا بعربی حبل المساکین و عشقہ گویند صمغ آن شپش بکشد و بخود برگرفتن حیض را بکشاید و بخور کردن آن صمغ آبستنی کند۔

قیشور۔ با شین نقطہ دار بروزن دیجور نوعے از کف دریاست و آن سنگے باشد سفید و تجویف بسیار دارد گویند وسمے کہ شراب آن در جوش باشد قدرے از آن اندازند از جوش باز ایستد۔

قیصر۔ با صاد بے نقطہ بروزن حیدر بزبان رومی بچہ را باشد کہ مادرش پیش از انکہ او را بزاید بمیرد شکم مادر را بشگافند و آن فرزند را بیرون آورند و چون اول پادشاہ قیاصرہ کہ اغسطوس نام داشت این چنین بوجود آمد بنابر آن بدین اسم موسوم گشت۔

قیصران۔ بروزن ہمزبان نام پردہ ایست از موسیقی۔

قیصور۔ بروزن طیفور نام شہریست در جانب شرقی بحر محیط و نزدیک بدریاست و کافور خوب از انجا آورند و بعضے گویند نام کوہیست در دریاے ہند۔

قیصوم۔ بروزن محروم نوعے از برنجاسف است کہ بوے مادران باشد۔

قیطاقون۔ با طاے حطی و قاف بروزن افلاطون بلغت یونانی بمعنی ترمس ست کہ باقلای شامی و باقلاے مصری باشد۔

قیطس۔ بہ فتح اول و کسر طاے حطی بروزن نرگس بیونانی نام درختیست کہ آنرا بفارسی مورد و بعربی آس گویند۔

قیطون۔ بروزن میمون نام مردے بودہ و بمعنی گنجینہ ہم آمدہ است۔

قیقهن۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و قاف مفتوح و ہاے مکسور و نون ساکن بمعنی قنقہرست کہ صمغے باشد تا خوش طعم و بعضے گویند سندروس است۔

قیل۔ بروزن فیل نام بیابانے و دشتے ست و نفت تر را نیز گویند و آنرا از درخت صنوبر گیرند۔

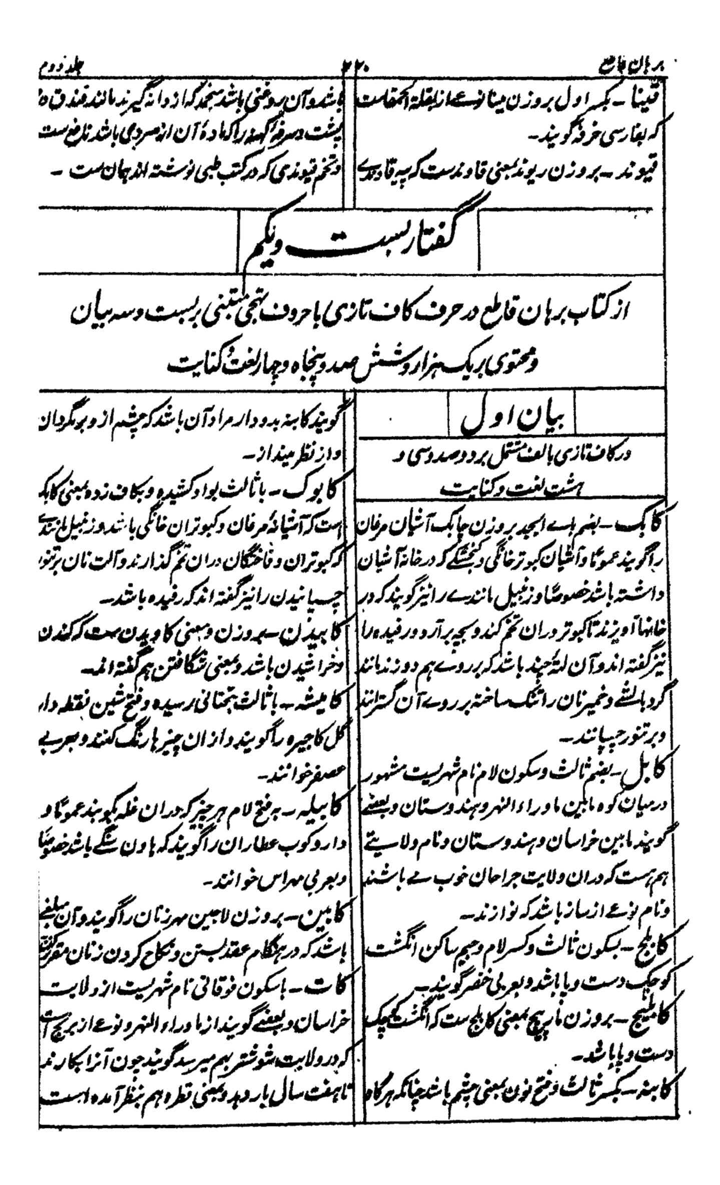
قیلقی۔ بروزن مردمے بلغت اہل مشرق بخیست کہ آنرا بفارسی چوبک اشنان خوانند۔

قیلوس۔ با سیم بروزن سندروس بمعنے ہوشیاری باشد۔

قیلوط۔ بروزن مربوط بلغت اہل مغرب دوائیست و آن برگ گندناے شامی باشد کہ نوعے از گندناست

قیل و قال کردن۔ کنایہ از بحث و مباحثہ و گفتگو کردن باشد۔

قیمولیا۔ با اول تحتانی کشیدہ و میم بواو رسیدہ و کسر لام و تحتانی بالف کشیدہ نوعے از گل ست و آن را بعربی حجر الرخام گویند و آن مانند صمغہاے رخام بود و سفید و خوشبو می باشد و از ان بوے کافور می آید چون تازہ باشد و آنرا حجر الشقاف نیز گویند۔

قینا - بکسر اول بروزن مینا نوعی از بقلة الحمقاست که بفارسی خرفه گویند۔

قیوند - بروزن ریوند بمعنی قاوندست که پیه قادی باشد و آن روغنی باشد سفید که از دانه گیرند مانند فندق و پشت و سرفهٔ کهنه را که مادهٔ آن از سردی باشد نافع است و تخم قیوندی که در کتب طبی نوشته اند همان است ۔

گفتار بست ویکم

از کتاب برہان قاطع در حرف کاف تازی با حروف تہجی مبتنی بر بست و سه بیان و محتوی بر یک ہزار و شش صد و پنجاه و چہار لغت و کنایت

بیان اول

در کاف تازی با الف مشتمل بر دو صد و سی و ہشت لغت و کنایت

کابک - بضم بای ابجد بروزن چابک آشیان مرغان را گویند عموماً و آشیان کبوتر خانگی و گنجشکی که در خانه آشیان داشته باشد خصوصاً و زنبیل مانندی را نیز گویند که در خانها آویزند تا کبوتر دران تخم کند و بچه بر آرد و رفیده را نیز گفته اند و آن لته چند باشد که بر روی ہم دوزند مانند گرد بالشی و خمیر نان را تنک ساخته بر روی آن گسترانند و بر تنور چسپانند۔

کابل - بضم ثالث و سکون لام نام شہریست مشہور درمیان کوه مابین ماوراء النہر و ہندوستان و بعضی گویند مابین خراسان و ہندوستان و نام ولایتی ہم ہست که دران ولایت جراحان خوب می باشند و نام نوعی از ساز باشد که نوازند۔

کالج - بسکون ثالث و کسر لام و جیم ساکن انگشت کوچک دست و پا باشد و بعربی خنصر گویند۔

کالیج - بروزن مانیچ بمعنی کالج ست که انگشت کوچک دست و پا باشد۔

کابنه - بکسر ثالث و فتح نون بمعنی چشم باشد چنانکه ہرگاه گویند کابنه بدو دار مراد آن باشد که چشم از و برگردان و از نظر مینداز۔

کابوک - با ثالث بواو کشیده و بکاف زده بمعنی کابک است که آشیانهٔ مرغان و کبوتران خانگی باشد و زنبیل مانندی که کبوتران و فاختگان دران تخم گذارند و آلت نان بر تنور چسپانیدن را نیز گفته اند که رفیده باشد۔

کابیدن - بروزن و معنی کاویدن ست که کندن و خراشیدن باشد و بمعنی شگافتن ہم گفته اند۔

کامیشه - با ثالث بتحتانی رسیده و فتح شین نقطه دار گل کاجیره را گویند و از ان چیزها رنگ کنند و بعربی عصفر خوانند۔

کابیله - بفتح لام ہر چیز که دران غله بکوبند عموماً و داروکوب عطاران را گویند که ہاون سنگی باشد خصوصاً و بعربی مہراس خوانند۔

کابین - بروزن لاچین مہر زنان را گویند و آن مبلغی باشد که در ہنگام عقد بستن و نکاح کردن زنان مقرر کنند

کات - باسکون فوقانی نام شہریست از ولایت خراسان و بعضی گویند از ماوراء النہر و نوعی از برنج است که در ولایت شوشتر بہم میرسد گویند چون آنرا بکارند تا ہفت سال بار دہد و بمعنی قطره ہم بنظر آمده است

و در هندی چیزے باشد که آنرا با پان خورند و پان برگیست معروف که بر زخمها نیز پاشند خشک سازد۔

کاتب ۔ بروزن راتب در عربی نویسنده را گویند و استاد کفش دوز را نیز گویند۔

کاتب جان ۔ بکسر ثالث و جیم بالف کشیده و بنون زده کنایه از حضرت باری تعالیٰ ست جل جلاله۔

کاتب وحی ۔ بفتح واو و سکون حا و یاے حطی کنایه از عثمان بن عفان ست۔

کاتوره ۔ بروزن ماشوره بمعنی سرگشته و حیران باشد و سرگشتگی و حیرانی را نیز گویند و بمعنی صداع و درد سر و سرگرانی هم بنظر آمده ست و بمعنی کارآگاه هم هست که منهی و اخبار رساننده باشد و بمعنی اول بجاے راے قرشت دال ابجد نیز گفته اند۔

کاتوزی ۔ بزاے نقطه دار و تحتانی کشیده زاهد و عابد را گویند و باید دانست که جمشید که طوائف انام را بر چهار قسم کرد یکے را کاتوزی نام نهاد و فرمود که بروند و در کوهها و سفار ها جاے سازند و بعبادت خداے تعالیٰ و کسب علوم مشغول باشند و دیگرے را نیسازی و گفت کرسیاگری کنند و بهمه النسودی لقب داد و بکشت و زراعت کردن امر فرمود و طبقه را اهنوخوشی خواند و گفت که بانواع حرفتها بپردازند۔

کاج ۔ بروزن تاج بمعنی لوچ باشد که بعربی احول گویند یعنی یک چیز را دو بیند و بمعنی کاش و کاشکے هم هست که بمعنی افسوس و تاسف باشد و بعربی لیت خوانند و آن را بیشتر بوقت طلب چیزے یا کردن کارے بطریق آرزو گویند و سیلی و گردنی را هم میگویند و نام رباطیست مابین قم و ری و نام درختی باشد که آنرا بعربی صنوبر الصغار گویند و تخم آنرا حب الصنوبر الصغار خوانند و آن تخمیست مثلث و سه گوشه طعم آن بچلغوزه نزدیک ست۔

کاچ ۔ باجیم فارسی بروزن ماچ بمعنی افسوس و کاش و کاشکے باشد و بمعنی قفا زدن و گردنی هم هست و شیشه صلایه کرده را نیز گویند که کاسه گران بر روے طبق و کاسه نا پخته مالند و تارک سر و فرق سر را نیز گفته اند۔

کاچار ۔ بروزن ناچار آلات و ادوات و ضروریات و ما یحتاج خانه را گویند از هر چیز که باشد۔

کاچال ۔ باجیم فارسی بروزن پامال بمعنی کاچار ست که آلات و ضروریات خانه باشد از هر گونه و بمعنی متاع و اسباب هم آمده ست۔

کاچ خوردن ۔ کنایه از دو چیز ست یکی کنایه از سیلی و گردنی خوردن و دیگرے پشت دادن یعنی قفا نمودن و گریختن۔

کاچغر ۔ باجیم فارسی بروزن و معنی کاشغر ست و آن شهری باشد از ماوراء النهر و بعضے گویند چلچ همان ست که کمان خوب از انجا مے آورند۔

کاچک ۔ باجیم فارسی بروزن آهک تارک سر را گویند که فرق سر و میان سر باشد۔

کاچول ۔ باجیم فارسی بروزن شاغول کون جنبانیدن باشد یعنی حرکت دادن سرین بوقت رقصیدن و مسخرگی کردن۔

کاچه ۔ بروزن پاچه بمعنی چانه و زنخ باشد که موضع بر آمدن ریش ست۔

کاچی ۔ باجیم فارسی بروزن و معنی کاشی ست و آن سفالے باشد که شیشه صلایه کرده بر روے آن مالیده و پخته باشند و حلواے روانی را نیز گویند که از دواها و تخمهاے گرم پزند۔

کاجیره ۔ باجیم بتحتانی رسیده و راے بے نقطه مفتوح دانه باشد سفید که از آن روغن کشند و با گل آن جامه رنگ کنند و بعربی آن دانه را احریض و گل آنرا معصفر گویند و بعضے گویند احریض گل کاجیره است۔

کاخ ـ بسکون خاے نقطه دار بمعنی کوشک وقصر وعمارت بلند باشد وخانهٔ بے روزن را نیز گویند وباین معنی عربیست وبمعنی باران هم آمده است که عربان سطر خوانند ونام قصبهٔ باشد در خراسان از مضافات تون ـ

کاخر ـ بفتح ثالث بروزن لاغر علت یرقان را گویند وزردی را نیز گویند که بر روے زراعت افتد وغله را ضائع کند وبمعنی باران هم بنظر آمده است که عربان مطر گویند

کاخ ماه ـ اشاره به برج سرطان باشد چه سرطان خانهٔ ماه است وفلک اول را نیز گویند ـ

کاخ مشتری ـ اشاره ببرج قوس وبرج حوت باشد چه هردو خانهٔ مشتری است وآسمان ششم را نیز گویند ـ

کاخه ـ بفتح خاے نقطه دار بمعنی باران باشد که بعربی مطر خوانند وعلت یرقان را نیز گفته اند ـ

کاد ـ بسکون دال ابجد بمعنی حرص وشره باشد ـ

کادی ـ بروزن شادی نباتیست بسیار خوشبوے وآن از درختے حاصل مے شود مانند درخت خرما وآن را بشیرازی گل کیری گویند ودر ملک دکن کوره بکسر کاف وسکون واو وفتح راے بے نقطه خوانند شراب آن دفع آبله وجدری کند وجذام را نافع باشد ـ

کار ـ بسکون راے بے نقطه بمعنی صنعت وهنر وپیشه باشد وبمعنی کشت وزراعت هم آمده است وامر بزراعت کردن هم هست یعنی بکار وزراعت کن وجنگ وجدال را نیز گویند وبمعنی سخن هم گفته اند ـ

کاراب ـ بکسر راے بے نقطه بمعنی شراب بافراط خوردن باشد ـ

کاراسی ـ با ثالث بالف کشیده وسین بے نقطه بتحتانی رسیده نام جانوریست که آواز حزین دارد وبعضے گویند مرغیست خوش آواز ـ

کار آگاه ـ باکاف فارسی بروزن پادشاه کسی را گویند که از حقیقت کار آگاه وباخبر باشد ومردم صاحب فراست ومنهی را نیز گویند یعنی مردمے که اخبار باطراف برسانند وقاصد وجاسوس را نیز گفته اند وکار آگهان جمع کار آگه است که دانایان واصحاب فراست واهل تجربه ومنجمان باشند چه منجم را نیز کار آگه مے گویند ـ

کاربا ـ بباے ابجد بروزن پارسا مخفف کاه ربا است وآن معروف است ـ

کاربان ـ بروزن ساربان قطار شتر واستر وخر الاغ را گویند وبمعنی قافله وکاروان هم آمده است چه در فارسی با وواو بهم تبدیل مے یابند ـ

کاربند شدن ـ بمعنی اطاعت وفرمان برداری کردن باشد

کاربیچ ـ بروزن مارپیچ جامه وپارچه را گویند که کشیده گران وکلابتون وزر آن لفافه کار خود سازند بجهت محافظت آن

کارتن ـ بفتح فوقانی وسکون نون عنکبوت را گویند اگر پاے عنکبوت بر کسے بندند که شبها تپ میکرده باشد تپ از و مفارقت کند اگر جایگاه عنکبوت را با علک سفید بخور کنند تمام بگریزند والا بمیرند ـ

کارتنه ـ بسکون ثالث وفتح فوقانی ونون بمعنی کارتن است که عنکبوت باشد وآنرا کارتنگ هم مے گویند وبفتح ثالث وسکون رابع بمعنی شنبلیت است وآن تخمی باشد معروف وبعربی حلبه گویند ـ

کار چراغ خلوتیان ـ کنایه از افروختن بدوام باشد وروشن ساختن جاے تاریک را نیز گویند ودود افگندن را هم گفته اند ـ

کارچوب ـ بروزن مارچوب چوبها وآلاتے باشد که جولاهگان جامهاے نافته فراز کرده را با آنها بافند وبعربی منسج گویند ـ

کارخانهٔ فلک ـ کنایه از دنیا وعالم است وآسمان را نیز گویند بطریق اضافت ـ

کاردار - بادال ابجد بروزن کامگار وزیر پادشاه را گویند و کارداران جمع آنست که وزیران باشند۔

کاردان - بادال ابجد بروزن ساربان بمعنی کاردارست که وزیر باشد۔

کاردان فلک - کنایه از کوکب عطارد است و کواکب دیگر را نیز گفته اند و مجموع را کاردانان فلک می گویند۔

کاردانک - بفتح نون و سکون کاف پرنده ایست که آنرا کاروانک می گویند که بجاے دال واو باشد و بعربی کروان خوانند

کارزار - بزای نقطه دار بروزن کامگار بمعنی جنگ و جدال

کارسان - براء و سین بے نقطه بروزن پاسبان ظرفی باشد مانند صندوقے و آن را از چوب و گل هم سازند و نان و حلوا و امثال آن دران گذارند۔

کارشناسان - بکسر شین نقطه دار کنایه از دانایان و منجمان و اصحاب فراست و اهل تجربه و قاعده و کاملان و استادان و عارفان و بخردان و عاقلان باشد۔

کارگاه فلک - کنایه از دنیا و عالم باشد و آسمان را نیز گویند بطریق اضافت۔

کارگاه کن فکان - کنایه از دنیا و ما فیهاست که موجودات دارین باشد۔

کارگر - بفتح کاف فارسی بروزن تاجور مخفف کارگیرست که خداوند و صاحب کار و بار کننده باشد و بمعنی اثر کننده و موثر هم هست و بمعنی صفت شخص هم بنظر آمده است۔

کارگیا - بکسر ثالث و کاف فارسی و تحتانی بالف کشیده بمعنی پادشاه و وزیر و کارفرما و کاروان باشد و هر یک از عناصر اربعه را نیز گفته اند۔

کارنامه - بانون بالف کشیده و فتح میم کار و هنر و صنعتے را گویند که کم کسی تواند کرد و بمعنی جنگ نامه و تاریخ هم گفته اند۔

کارنجک - بفتح ثالث و جیم و سکون رابع و کاف خیار و بادرنگ را گویند که بزرگ و سبز باشد۔

کارنگ - بفتح ثالث بروزن آهنگ بمعنی صاحب چرب زبان و زبان آور باشد۔

کاروان - بروزن ساروان معروف است که قافله شتر و استر و خر الاغ را نیز گویند و راهگذرے و مسافرے را نیز گویند که جهت تجارت بجائے رود۔

کاروانک - بفتح نون و سکون کاف نام پرنده ایست گردن دراز و پیوسته در کنارهاے آب نشیند و بهمین معنی بجاے واو دال هم آمده است و بعربی کروان گویند بروزن رمضان۔

کاروژول - بضم واو و زاے فارسی بروزن چارچول مطلق کارفرما را گویند و شخصے که بر سر فعله و بنا و مزدور بایستد و ایشان را کار بفرماید۔

کاروگر - بفتح کاف تازی بروزن بال و پر بمعنی پشت و پناه و مراد و مقصود باشد۔

کاره - بروزن پاره بمعنی پشتواره است و آن پشته باشد کوچک از هیزم و علف و غیره که بر پشت بندند۔

کاری - بروزن لاری مبارز و جنگجوے را گویند و شخصے که از و کارها آید۔

کاریز - با ثالث تحتانی مجهول کشیده و بزاے نقطه دار زده جوے آبی را گویند که در زیر زمین بکنند تا آب از آن روان شود۔

کاز - بسکون زاے نقطه دار خانه را گویند از چوب و نے و علف مانند خانه که مزارعان و پالیزبانان بر کنار زراعت و پالیز سازند و بعضے جائے را گفته اند که در کوه و بیابان در زیر زمین بجهت گوسپند و خر و گاو و غیره بکنند و آنرا بعربی مغاره خوانند و بعضے گویند صومعه باشد که بر سر کوه ساخته باشند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است و اصح این است و صومعه در عربی خلوتخانه نصاری را گویند که سر آن را بلند و باریک سازند و گفته

باشد که باغبانان درخت را بدان پیرایش دهند یعنی شاخهای زیادتی آنرا بآن ببرند و درخت صنوبر صغار را نیز گویند و باین معنی بازاے فارسی هم آمده است و سیلی و قفا زدن و گردنی را نیز گفته اند و شاخهائی باشد از درخت که صیادان کهنه ولته و چیزها بران آویزند و بر یک طرف دام بر زمین نصب کنند تا جانوران ازان رمیده بجانب دام و دانه آیند و معنی ابیتی هم آمده است و آن ریسمانی باشد که در ایام عید و نوروز از شاخ درخت و امثال آن آویزند و زنان و کودکان بران نشیننه و در هوا آیند و روند۔

کاژ ۔ بسکون زاے فارسی بمعنی لوچ باشد که بعربی احول خوانند و درخت صنوبر صغار را نیز گویند ۔

کازرون ۔ بروزن حاضرون نام شهریست [illegible] باشد از فارس و باین معنی بزای فارسی هم آمده است

کاژغو ۔ بزاے فارسی بروزن و معنی کاشغر است و آن شهرے باشد از ما ورا ء النهر۔

کازه ۔ بفتح زاے نقطه دار [illegible] خانه را گویند عموماً و خانه که مزارعان از چوب و علف برکنار زراعت سازند خصوصاً و تالار و عمارت چوبی را نیز گویند و صومعه و خلوتخانهٔ نصاری را هم گفته اند که در سرپاے کوه سازند و علامتے باشد که صیادان در کنار دام از شاخهاے درخت سازند و چیزها ازان آویزند تا صید ازان رمیده بطرف دام و دانه آید یا خود در عقب آن پنهان شده دام را بکشند و سایبان را نیز گویند۔

کاژه ۔ بفتح زاے فارسی خانه و منزل و مقام را گویند عموماً و کمین گاه صیاد را خصوصاً ۔

کاژیره ۔ بزاے فارسی بروزن و معنی کاجیره است و آن دانهٔ باشد سپید که روغن ازان گیرند و آنرا بعربی احریض خوانند و بعضی گویند احریض گل کاژیره است که بعربی آنرا عصفر و معصفر خوانند و بعضے گل آنرا کاژیره می گویند که معصفر باشد و بعضے نبات آنرا چه گل کاژیره و تخم کاژیره مشهور است ۔

کاس ۔ بروزن طاس بمعنی کوس باشد که نقارهٔ بزرگ است و بمعنی خوک نر هم آمده است که بفتح خوک ماده باشد و در عربی کاسه و پیاله را گویند ۔

کاسان ۔ بروزن آسان نام دہے باشد از نواحی سمرقند که بر شمال اخسیکت واقع است ۔

کاسانه ۔ بروزن جانانه مرغکے باشد سبز رنگ بسرخی مائل و در ولایت خوزستان بسیار است ۔

کاست ۔ بروزن راست بمعنی دروغ باشد که عربان کذب می گویند و ماضی کاستن هم هست یعنی کاهید و کم شد

کاستکار ۔ بکاف بالف [illegible] براے قرشت زده بروغگوی را گویند چه کاست بمعنی دروغ هم آمده است ۔

کاسته ۔ بروزن راسته بمعنی کم شده و کاهیده باشد ۔

کاسج ۔ بضم ثالث و سکون جیم خارپشت کلان تیرانداز را گویند ۔

کاسجوک ۔ بسکون ثالث و جیم بواو کشیده و بکاف زده بمعنی کاسج است که خارپشت کلان تیرانداز باشد ۔

کاسک ۔ بفتح ثالث و سکون کاف مصغر کاسه باشد ۔

کاسکینه ۔ بروزن آبگینه مرغے باشد سبز رنگ بسرخی مائل و آنرا سبزک نیز گویند تاجے بر سر دارد مانند هدهد و بعربی شقراق خوانند ۔

کاسمو ۔ بمیم بواو کشیده بروزن نازبو موے خوک نر را گویند چه کاس بمعنی خوک نر هم آمده است و رشتهٔ باریکے را نیز گفته اند که کفشگران دوزنده و دوزان بر سر سوزن کشند و ریسمان کنند و در آبدان کفش و موزه دوزند و آن چیو ند کنند و بعضے گویند موے سبلت خوک ست و آنرا بعربی هلب خوانند و بعضے گفته اند موے سبلت روباه است و آنرا کاسموے بازیادتی تحتانی در آخر نیز مے گویند ۔

کاسن - بروزن دامن نام قریہ ایست از قراے سمرقند -
کاسنی - بہ فتح ثالث و نون بتحتانی رسیدہ مردمے را گویند
کہ ابتہ یہ کاسن منسوب اند کہ قریہ ایست از قراے سمرقند و
بسکون ثالث گیاہیست معروف کہ تب انواع است و
باشین نقطہ دار ہم آمدہ است و ہندبا ہمانست و بعربے
بقلۂ یہودیہ خوانند و بعضے گویند بقلۂ یہودیہ کاسنی صحرائیست
و بعضے دیگر گویند خبازیست و بعضے گل آنرا کاسنی می گویند
واللہ اعلم -
کاسہ - بہ فتح ثالث معروف است و آن ظرفے باشد کہ چیزے
دران خورند و بمعنی طبل و کوس و نقارۂ بزرگ ہم آمدہ است
و کنایہ از فلک و آفتاب و زمین و دنیا باشد -
کاسۂ آتشین - کنایہ از آفتاب عالمتاب است -
کاسہ پشت - بضم باے فارسی لاک پشت و کشف را
گویند و کنایہ از آسمان ہم ہست -
کاسہ تن - بہ فتح ثالث و فوقانی و سکون نون کنایہ
از کسی ست کہ از جمیع حیثیات و قابلیتہا بے بہرہ باشد و
کنایہ از مردہ و میت آدمی ہم ہست و مردم کوژپشت را
نیز گویند -
کاسۂ درویشان - اکلیل شمالی را گویند کہ از جملۂ چہل و
ہشت صورت فلکیست و آن ہشت ستارہ باشد مانند
تاجی متصل بمیزان و عقرب -
کاسہ رود - نام رودخانہ ایست غیر معلوم -
کاسہ سرنگون - کنایہ از مردم صاحب ہمت و جوانمرد
باشد و بکسر ہا کنایہ از آسمان است -
کاسۂ سیاہ - بمعنی سیاہ کاسہ است کہ کنایہ از مردم ممسک
و بخیل و گرفتہ باشد و کاسہ سیہ نیز گویند -
کاسہ شدن - کنایہ از کوشیدن و تلاش نمودن باشد و
بمعنی کوژ شدن و خمیدہ گردیدن ہم ہست -
کاسہ گاہ - باکاف فارسی بالف کشیدہ و سکون ہا
نقارخانہ را گویند چہ کاسہ بمعنی نقارہ ہم آمدہ است -
کاسہ کجا برم - کنایہ از مہمان طفیلی ست یعنی شخصے کہ
ہر روز بوسیلۂ شخص دیگر بجاہاے مردم رود -
کاسہ گر - بفتح کاف فارسی شخصے را می گویند کہ کاسہ و طبق
می سازد و نام نواے و قولیست از موسیقی و نام مطربے
ہم ہست کہ قول کاسہ گر مخترع اوست و نام خطی ہم است
از جملۂ خطوط جام جم و آنرا خط کاسہ گری گویند و نقارہ نواز
و نقارچی را نیز گفتہ اند -
کاسہ گردان - شخصے را گویند کہ بر در خانہا و دکانہا رود
و گدائی کند و ساقی را ہم مے گویند و بکسر ہا کنایہ از آسمان است
کاسہ لیس - بالام بتحتانی رسیدہ پرخور و شکم خوارہ را
گویند و فقیر و گدا را نیز گفتہ اند و کنایہ از مردم صاحب شرہ
و حریص باشد و مردم دون ہمت و خوش آمدگوی را نیز گویند
کاسۂ مینا - بکسر ہا و میم بتحتانی رسیدہ و نون بالف کشیدہ
کنایہ از آسمان باشد -
کاسۂ نگون - بکسر ہا و نون بمعنی کاسۂ میناست
کہ آسمان باشد -
کاسہ نواز - نقارہ نواز و نقارچی را گویند -
کاسۂ یتیمان - بمعنی کاسۂ درویشان ست کہ اکلیل شمالی
باشد از جملۂ چہل و ہشت صورت فلک البروج -
کاش - بسکون شین نقطہ دار تشکیکے ست کہ کلمہ باشد
از اسماے ترجی و تمنی کہ خواہش و آرزو و حسرت ست
و در محل طلب چیزے بطریق آرزو گویند و بمعنی افسوس
و تاسف ہم آمدہ است و مخفف کاشان ہم ہست و آن
شہریست معروف از عراق -
کاشانہ - بروزن جانانہ خانۂ کوچک محقر و خانۂ زمستانی
باشد و آشیانۂ مرغان را نیز گویند -
کاشت - بروزن چاشت ماضی کاشتن ست کہ زراعت
کردن باشد و ماضی برگردانیدن ہم ہست یعنی برگردانید

و بمعنی روی برگردانید هم بنظر آمده است که ماضی روی برگردانیدن باشد۔

کاشتن ۔ بر وزن داشتن بمعنی زراعت کردن و برگشتن و برگردانیدن باشد و کنایه از نومید شدن هم هست چنانکه کسی چیزی طلبد و نخواهند که بدو بدهند گویند کاشته اند۔

کاشغر ۔ با غین نقطه دار بر وزن دادگر نام شهریست از ترکستان منسوب بخوبان و خوبصورتان۔

کاشکی ۔ با کاف تحتانی رسیده کلمهٔ تمنی است که آرزو باشد و بمعنی تاسف و افسوس و حسرت هم آمده است۔

کاشم ۔ بر وزن باشم دوائیست و آن نوعی از انگدان باشد و آنرا انجدان رومی گویند ضیق النفس را نافع است و بعضی گویند کاشم تخم انجدان رومی است گرم و خشک است در دوم و سوم۔

کاشمر ۔ با میم بر وزن کاشغر نام شهریست در ترکستان منسوب بخوبرویان و نام قریهٔ هم هست از ولایت ترشیز من اعمال خراسان گویند زردشت دو درخت سرو بطالع سعد نشانده بود یکی را در همین قریه و دیگری را در قریهٔ فارمد که از جملهٔ قرای طوس است من اعمال خراسان و زعم مجوس آنست که زردشت آن دو شاخ سرو از بهشت آورده و درین دو موضع کاشت و متوکل عباسی بهنگام عمارت جعفریهٔ سامره حکمی بطاهر بن عبد الله که حاکم خراسان بود نوشت که آن درخت را قطع نماید و تنهٔ آن درخت را برگردونها نهاده و شاخهای آنرا بر اشتران بار کرده ببغداد بفرستد جمعی از مجوس پنجاه هزار دینار میدادند قبول نکرد و آن درخت را قطع نمود و بوقت افتادن آن درخت زمین چنان بلرزه در آمد که بکاریزها و بناهای آن حدود خلل عظیم راه یافت گویند از عمر آن درخت یکهزار و چهار صد و پنجاه سال گذشته بود و دور تنهٔ آن درخت بیست و هشت تازیانه بود و در سایهٔ آن زیاده از دو هزار گاو و گوسفند قرار میگرفتند و جانوران مختلف الانواع زیاده از حد و حصر در آن آشیان داشتند چنانچه بوقت افتادن آن درخت از بسیاری جانوران روی آفتاب پوشیده گشت و هوا تاریک شد و شاخهای آنرا بر هزار و سی صد شتر بار کرده بودند و خرج تنهٔ آن درخت تا به بغداد پانصد هزار درم شد و چون بیک منزلی جعفریه رسید همان شب متوکل عباسی را غلامان او پاره پاره کردند۔

کاشه ۔ بفتح ثالث بمعنی کازه است و آن خانهٔ باشد علفی که برکنار کشت و زراعت سازند و یخ تنک و نازک را نیز گویند و آن آبیست که در زمستان می بندد و منجمد میشود۔

کاشی ۔ بر وزن ماشی نوعی از خشت تنک باشد که نقاشی کنند و آبگینهٔ سائیده برروی آن بمالند و بپزند چینی شبیه به چینی شود و منسوب بکاشان را نیز گویند و بتحتانی مجهول مخفف کاشکی است که کلمهٔ تمنی و آرزو و حسرت و افسوس و تاسف باشد۔

کاغ ۔ بسکون غین نقطه دار بمعنی آتش باشد که بعربی نار گویند و بمعنی نشخوار هم گفته اند و آن جاویدن دانه و علف نیم خائیده است که گوسپند و شتر و گاو از معده برآورند و باز فرو برند و بمعنی ناله و فریاد هم آمده است و بانگ و صدای کلاغ را نیز گویند و صدای جنبانیدن مهره و گلوله باشد در میان طاس و امثال آن و نام مرغی هم هست سیاه رنگ که بیشتر در آبگیرها می باشد۔

کاغاله ۔ با ثالث بالف کشیده و فتح لام کاجیره را گویند و آن رستنی باشد که از گل آن چیزها رنگ کنند و از تخم آن روغن برآرند۔

کاغذ زر ۔ کاغذی را گویند که در آن مبلغی پیچیده بکسی دهند و کاغذی را نیز گویند که در آن تفصیل زر نقدی که تحویل کسی کنند باشد و برات زر نقد را نیز گویند که بانعام یا مواجب کسی داده باشند و کاغذی را نیز گویند که طلاکوبان

ورق طلا و نقره را در ان بپیچند یا بران چسپانند و ورق طلا را نیز گفته اند۔

کاغذی۔ بازال نقطه دار بتحتانی کشیده کاغذگر و کاغذ فروش را گویند و هر چیز که پوست آن بغایت نازک باشد مانند بادام کاغذی و جوز کاغذی و امثال آن۔

کاغذین جامه۔ کنایه از عجز و بیچارگی و تظلم و زاری باشد۔

کاغک۔ بفتح ثالث و سکون کاف بمعنی خوشی و خوشحالی و نشاط و خرمی باشد۔

کاغ کاغ۔ باکاف بالف کشیده بروزن چارباغ بانگ و آواز کلاغ را گویند و آواز زاغ را هم می گویند۔

کاغله۔ بفتح لام مخفف کاغاله است که کاجیره باشد۔

کاغنو۔ با نون بواو کشیده بروزن آرزو کرمے باشد سیاه و سرخ و زهردار و او را خرزهره هم مے گویند و بعضے گویند مرغیست که آنرا عردسک خوانند و پیوسته شبها پرواز کند۔

کاغنه۔ بفتح ثالث و نون نام قریه ایست از قرای قندهار و بضم ثالث جانوریست سرخ و زهردار و بر و نقطهای سیاه باشد و بیشتر در فالیزها پیدا شود و فالیز را ضائع کند و او را بعربی ذروح خوانند و بعضے گویند مرغیست که شبها بپرده بانگ کند و کرم شب تاب را نیز گفته اند۔

کاف۔ بروزن قاف حرفیست از حروف تهجی و بمعنی شگاف و تراک هم آمده است و شگافنده را نیز گویند و امر باین معنی هم هست یعنی بشگاف و باصطلاح اهل صنعت اشاره بعلم کیمیاست و در عربی بمعنی کفاف و کافی و شتری باشد که دندانهاے او سائیده و کوتاه گردیده باشد۔

کافت۔ بسکون ثالث و فوقانی ماضی شگافتن است یعنی شگافت و ترکانید و ماضی کافتن هم هست یعنی جستجو کرد و تفحص و تجسس نمود۔

کافتن بروزن بافتن بمعنی شگافتن و ترکانیدن و کاویدن و جستجو کردن و تفحص و تجسس نمودن باشد لیکن میان شگافتن و کاویدن فرقیست زیرا که شگافتن بر یک نے باشد بدرازی و کاویدن عمق پیدا کردن است در زمین و غیر آن۔

کافته۔ بروزن یافته بمعنی شگافته و ترکانیده و جستجو و تفحص کرده باشد۔

کافتیده۔ بافوقانی بتحتانی رسیده و فتح دال بمعنی ترکیده و شگاف بهم رسانیده باشد۔

کافد۔ بفتح ثالث و سکون دال ابجد یعنی بشگافد و ترکاند و جستجو کند۔

کاف لولاک۔ اشاره بسرور کائنات صلوات الله علیه و آله و اصحابه وسلم باشد۔

کافور۔ بروزن ناسور معروف است و آن دو قسم میباشد یکے از درخت حاصل میشود و آنرا جو دانه مے گویند و دیگرے عملی و آن چوبے است که می جوشانند و ازان بر می آورند و هر چیز سفید را نیز بآن نسبت کنند و نام پادشاهے هم بوده بیابانگرد و آدمی خوار و رستم بن زال او را گرفته بجهنم واصل کرد و نام چشمه ایست در بهشت۔

کافوربار۔ بابای ابجد بالف کشیده و بهای قرشت زده کنایه از هر چیزے بغایت سرد و بسیار خوشبوے باشد و بمعنی برف بار هم هست چه کافور باریدن کنایه از برف باریدن است۔

کافور جودانه۔ نوعے از کافور است بغایت خوشبوے بوئیدن آن درد سر را نافع باشد و خوردن آن قطع شهوت جماع کند۔

کافور خوردن۔ بسکون راے کافور کنایه از عدم رجولیت باشد۔

کافوری۔ بروزن لاهوری رستنی باشد که آنرا بابونه گاو گویند و بعربی اقحوان خوانند و نوعے از گل بابونه هم هست که آنرا گل گاو چشم می گویند و عربان عین البقر می نامند آن را

خشک کرده بسایند یا سکنجبین بیاشامند سهال بلغم کند و بوئیدن آن خواب آرد۔

کاف و لام ۔ کنایه از گل است که کچل هم گویند و کنایه از گزاف و لاف است چه از کاف مراد گزاف و از لام لاف باشد و دروغ و کذب را نیز گویند و کنایه از لهو و لعب هم هست۔

کافیدن ۔ بر وزن و معنی کاویدن است که کندن و شکافتن و تفحص و تجسس کردن باشد۔

کافیشه ۔ بفتح شین نقطه دار بر وزن ماهیچه بمعنی کاجیره است و آن گیاهی باشد که از گل آن چیزها رنگ کنند و از تخم آن روغن گیرند۔

کافیلو ۔ با ثالث بتحتانی رسیده و لام بواو کشیده رستنی و گیاهیست بسیار سست و ساق باریکی هم دارد و آنرا بعربی تشکاعی خوانند و عربان هرگاه شخصی را به بینند که بسیار ضعیف و لاغر است گویند کانه عود تشکاعی۔

کاک ۔ بسکون کاف بمعنی مرد باشد که در مقابل زن است و بمعنی مردم که آدمی باشد و مردمک چشم هم هست و بعربی انسان العین خوانند و هر چیز خشک را گویند عموماً و گوشت قدید را خصوصاً و آدمی و حیوانی که بسیار لاغر و ضعیف شده باشد و نان خشک و نانی که از آرد خشکه پخته باشند یعنی خوب نه پخته باشند و روغن و شیر در آن نکرده باشند و معرب آن کعک است و بعضی گویند کاک قرص نان روغنیست و آنرا بعربی کعک خوانند و الله اعلم و قرص ماه را نیز گویند که ماه شب چارده باشد و نام قلعه ایست از قلاع آذربایجان و بمعنی کاداک و میان خالی هم آمده است۔

کاکا ۔ بهر دو کاف بالف کشیده برادر کلان را گویند و غلامان قدیمی که در خانه پیر شده باشند و میوه خشک و تنقلات را نیز گویند و بهندی عمو باشد که برادر پدر است۔

کاکاو ۔ با کاف بالف کشیده و بواو زده نوعی از بازی باشد و آن چنانست که یک کس دستها را بزمین گذارد و فریاد کند که کاکاو و حریفان دیگر از اطراف او در آمده او را در باد شلاق گیرند او همان طریق دست بر زمین نهاده از عقب حریفان دود و هر کس که سر پای خود را برساند او را بجای خود آورد۔

کاکبان ۔ با بای بالف کشیده بر وزن باغبان گل کاجیره باشد و بعربی معصفر گویند۔

کاکره ۔ بکسر کاف و فتح رای بی نقطه دارو ئیست که آنرا عاقرقرحا خوانند باه را زیاده کند و آن بیخ گیاهی باشد و بعربی عود القرح گویندش و بفتح کاف و را هم آمده است۔

کاکل ۔ بضم کاف تازی و سکون لام معروف است که موی میان سر پسران و مردان و اسب و استر و غیره باشد و نوعی از گندم هم هست که آنرا حنطهٔ رومی گویند و شوره گیاه را نیز گفته اند که اشنان باشد و بعربی حمض خوانند و به فتح کاف فارسی کلک و قلم چیزی نوشتن و نی میان تهی را گویند که در میان آب میروید و بکسر ثالث گلهائی که در میان آب دیم

کاکله ۔ بضم ثالث و فتح لام نام مبارزی بوده ایرانی از فرزندان نوذر۔

کاکنج ۔ بسکون ثالث و فتح نون و جیم ساکن لغتیست بعضی گویند عربیست و بعضی گویند معرب است و آن دوائی باشد که عروس در پرده گویندش و تخم آنرا حب الکاکنج و حب اللهو خوانند و بعضی گویند کاکنج عنب الثعلب است و این صحتی ندارد چه همه جا گفته اند که عنب الثعلب بدل کاکنج میشود۔

کاکو ۔ با کاف بواو کشیده بمعنی خالو باشد که برادر مادر است و نام پهلوانی هم بوده از پسرزادهای سلم بن فریدون و دختر زادهٔ دختر ضحاک و او را کاکوی نیز گویند بزیادتی تحتانی در آخر و او در دست سام نریمان کشته شد۔

کاکوتی ۔ بر وزن یاقوتی گیاهیست که آنرا بعربی سعتر خوانند۔

کاکوش ۔ بر وزن آغوش بنفشه را گویند و آن گلی باشد معروف و مشهور۔

کاکول - بضم کاف و سکون واو و لام بمعنی کاکل است که موی میان سر مردان و پسران و اسپ و استر باشد۔

کاکویه - بفتح تحتانی بمعنی کاکوست که خالو باشد و آن برادر مادر است و نام پهلوانی هم بوده از پسرزادهای سلم بن فریدون و دخترزادهای ضحاک۔

کاکی - بروزن خاکی نام شخصی است که پسر او را ماکان میگفته‌اند و حاکم جائی بوده۔

کال - بسکون لام بمعنی خم و خمیده و کج باشد و جا و مقام و جایگاه بود چه میانه کال میانه جا را می گویند و زمین شگافته و آب کند را نیز گفته اند و بمعنی ژولیده و درهم نیز آمده است و خام و نارسیده را هم می گویند و بمعنی گندناو کدو هم هست و نوعی از گل را نیز گویند و بمعنی هزیمت و گریز باشد چه کسی که گریخت گویند کالید۔

کالا - بروزن بالا بمعنی رخت و رخوت و اسباب و متاع باشد و بلغت ژند و پاژند بانگ و فریاد و فغان را گویند۔

کالار - بسکون رای قرشت آبکندی را گویند که بسیار عمیق باشد و از کنار تا کنار او آن مقدار باشد که اسپ آدم نتواند جست و تخته سنگ تنک و نازکی را نیز گویند که بر سر مرور رودهای زیر حمام و جویهای آب پوشند۔

کالاشکن - بسکون شین نقطه دار و فتح کاف بروزن واداشتن نوعی از حلوا باشد۔

کالب - بروزن و معنی قالب است که آنرا کالبد نیز گویند۔

کالبد - بضم با و سکون دال ابجد بمعنی کالب است که قالب هر چیز باشد و بمعنی تن و بدن آدمی و حیوانات دیگر نیز هست و بفتح بای ابجد هم گفته اند۔

کالبوسی - بالف بای ابجد بواو رسیده و تحتانی زده بمعنی سرگشته و متحیر و حیران باشد و بمعنی نادان و هیچدان هم آمده است و بحذف تحتانی هم درست است که بروزن نازبو باشد۔

کالجا - با جیم بالف کشیده بلغت گیلان بروزن و معنی کارنامه است که جنگ و جدال باشد و مزرعهٔ برنج را نیز گویند۔

کال جوش - با جیم بروزن شال پوش نوعی از ماحضر باشد که درویشان پزند و آن چنانست که نان را ریزه کنند همچنانکه برای اشکنه ریزه می کنند و کشک آب نرم کرده با روغن و اندک فلفل و زیره و مغز گردگان و نانهای ریزه کرده در دیگ ریزند و دو سه جوشی داده فرود آرند و خورند۔

کالد - بفتح ثالث و سکون دال ابجد یعنی درهم شود و بگریزد۔

کالفته - بروزن آلفته بمعنی آشفته و شیدائی و دیوانه مزاج و پریشان حال باشد۔

کالفه - بضم ثالث و فتح فا بمعنی کالفته است که آشفته و شیدائی باشد۔

کالک - بفتح لام و سکون کاف خربزهٔ نارسیده کوچک را گویند و بعربی خضف خوانند و کدوی استادان حجام را نیز گفته اند که بآن حجامت کنند۔

کالم - بضم ثالث و سکون میم زنی را گویند که شوهرش مرده باشد یا طلاق گرفته باشد۔

کالنج - بفتح ثالث و سکون نون و جیم نام میوهٔ ایست شبیه به کنار و آنرا در خراسان علف شیران و بعربی زعرور خوانند۔

کالنجر - بفتح ثالث و جیم بروزن آهنگر نام قلعه ایست در هندوستان که نیل از آنجا آورند و نیل چیزیست که بدان چیزها رنگ کنند۔

کالنجه - بکسر ثالث و فتح جیم فاخته را گویند و آن پرنده ایست مشهور و شیرازیان آنرا قالنجه خوانند و بعربی صلصل گویند و بعضی حکه را نیز قالنجه خوانند۔

کالوج - با ثالث بواو کشیده و بجیم زده کبوتر را گویند

وآن پرنده ایست معروف و انگشت کوچک را هم میگویند
که عربان خنصر خوانند و باین معنی با جیم فارسی هم آمده است۔
کالوخ۔ بسکون خای نقطه دار گیاهی باشد بد بوی و
بعضی گویند گندناست و آن سبزی باشد که خورند۔
کالوس۔ بروزن سالوس بمعنی نادان و ابله و احمق
و بی عقل باشد۔
کالوسک۔ بسکون سین بی نقطه و کاف باقلا را گویند
کالوشه۔ بفتح شین نقطه دار دیگ طعام بزرگ را گویند
و آشی هم هست مخصوص مردم دیلمان که از برنج و نخود و چغندر
و سیر که پزند و چون پخته شود کشنیز تر و نعناع را با هم کوفته
در روغن بریان کنند و بر بالای آن ریخته بخورند۔
کالوتی۔ بروزن قانونی نام گیاهی است که آن را بعربی
سعتری گویند
کاله۔ بروزن لاله بمعنی کالا است که اسباب و متاع باشد
و گلوله پنبه حلاجی کرده و پنبه که بجهت رشتن فتیله کرده باشند
و هر کدو را نیز گویند عموماً و کدوئی که شراب در آن ریزند
خصوصاً و بمعنی کالک هم آمده است که خربزه کوچک نارسیده باشد
و زمینی را نیز گویند که بجهت زراعت کردن آراسته و مهیا
ساخته باشند۔
کالادان۔ با دال ابجد بروزن ملالسان (؟) سله و سبدی
باشد که زنان پنبه رشتن و ریسمان رشته شده را در آن گذارند
کالی۔ بروزن قالی بمعنی محافظت کننده و نگاهبان باشد
و در عربی بمعنی نسیه است که نقیض نقد باشد۔
کالید۔ بروزن تابید ماضی کالیدن است یعنی درهم شد
و درهم کرد و آمیخت و بمعنی گریخت هم آمده است که ماضی
گریختن باشد۔
کالیدن۔ بروزن نالیدن بمعنی درهم شدن و درهم کردن
و گریختن باشد۔
کالیده۔ بروزن مالیده بمعنی درهم شده و آمیخته و آشفته
و ژولیده گردیده و موی سر ما در زاد و گریخته باشد و چیزی که
که گرد و خاک بر آن نشسته باشد هم کالیده گویند۔
کالیو۔ با ثالث تحتانی بکشیده و بواو زده بمعنی نادان و ابله
و سرگشته و گیج و حیران و سراسیمه و بیهوش و دیوانه مزاج باشد
و کر را نیز گویند یعنی کسی که گوش نشنود و بعربی اصم خوانند
کالیوس۔ بروزن آبنوس بمعنی کالوش است و آن نان
ریزه کرده باشد که با کشک و روغن و مغز گردگان و ادویه گرم
جوشانیده خورند و آن را در خراسان اشکنه قروتی گویند۔
کالیوه۔ بفتح واو بمعنی کالیوست که نادان و احمق و سرگشته
و دیوانه مزاج و کر باشد یعنی گوش نشنود۔
کام۔ بسکون میم سقف دهان را گویند یعنی فک اعلی و بعربی
حنک خوانند و دهان را نیز گفته اند و بمعنی مراد و مقصد
هم آمده است۔
کامته۔ بفتح تای قرشت نام شهریست از ولایت لچ (؟)
و آن مابین بنگاله و ختا واقع است و در آن شهر ساحران
و جادوگران بسیار اند۔
کام خاریدن۔ کنایه از میل کردن و اراده نمودن
بچیزی باشد۔
کامرو۔ با رای بی نقطه بواو کشیده نام شهریست
مابین بنگاله و ختا و در آن شهر نیز مانند کامته ساحران و
جادوگران بسیار اند و گویند رای و پادشاه آنجا نیز
ساحر است۔
کام فیروز۔ نام ولایتی است از فارس۔
کامگار۔ با کاف فارسی بروزن نامدار پادشاه
صاحب اقبال را گویند و نام یکی از طیور و سباع شکاری
که بغایت صیاد و شکاری می باشد هم هست و بعضی گویند
هر سباع و مرغ شکاری را که همه چیز گیر باشد کامگاری گویند۔
کام ناکام۔ این لفظ در مقام لفظی گفته میشود که آنرا
بعربی البته می گویند۔

کاموود - با ثالث بواو کشیده و بدال ابجد زده بمعنی بسیط است که در مقابل مرکب باشد -

کام و ریژ - با راء بی نقطه تحتانی کشیده و بزاء فارسی زده بمعنی مراد و مقصود و هوا و هوس باشد و هر یک از کام و ریژ هم جداگانه باین معنی است -

کاموس - با ثالث مجهول بروزن ناموس نام سپهسالاری است کشانی و او پادشاه شجاع بود و تا بملک روم ولایت داشت بمدد افراسیاب آمد و رستم او را بخم کمند گرفت و کشت و بمعنی کاموود هم آمده است که بسیط در مقابل مرکب باشد -

کامه - بروزن نامه بمعنی کام و مراد و خواهش و مقصود و مطلب باشد و مرجان را نیز گویند و آن در قعر دریا میروید و دریانها بران بند نو کشند تا برآید و در وقت برآمدن سبز رنگ است اما چون باد بر وی بخورد و آفتاب می تابد سرخ میگردد و در داروها چشم بکار برند و قوت بصر دهد و شیر و دوغ در هم جوشانیده را نیز گویند و آن خورشی است مشهور که بیشتر مردم صفاهان سازند و خورند و سیکال را نیز گویند که مربای دوشابی باشد و بعضی گویند طعامیست که بزبان عربی کامخ میگویند و بعضی گویند کامخ معرب کامه است و نام موضعی است از صفاهان تا کابل و بعضی قصبه ایست که صد پاره ده در تحت دارد و لجام چهارپا را نیز گویند -

کان - بسکون نون معروف است و بعربی معدن خوانند و بمعنی کندن هم هست -

کانا - بروزن دانا بمعنی نادان و ابله و احمق و بی عقل باشد و چوب بن خوشهٔ انگور و خرما را نیز گویند و پارهٔ از خوشهٔ انگور و خرما را هم گفته اند -

کاناز - بسکون زای نقطه دار بروزن آواز چوب بن خوشهٔ خرما را گویند یعنی جائیکه بنخل چسپیده باشد -

کاند - بسکون نون و دال ابجد بمعنی قند است و شکر را نیز گویند -

کان کن - بفتح کاف شخصی را گویند که کان را می کند و امر باین معنی هم هست و فرهاد را نیز گویند بطریق کنایه و بضم کاف ترکیب اضافی -

کانور - بروزن کافور کندوی غله را گویند یعنی ظرفی که غله دران کنند -

کانون - بروزن قانون بمعنی آتشدان باشد مطلقاً اعم از گلخن یا منقل آتش و کسی را نیز گویند که مردم او را گرامی دارند و سخنش قبول کنند و طرز و روش و قاعده را نیز گویند و بلغت سریانی نام بعضی از ماههای رومی است که کانون اول و کانون آخر باشد و آن ماه سوم و چهارم زمستان است

کانیرو - با تحتانی مجهول و راء قرشت بواو کشیده بروزن تانیکو دارویست که آنرا مازریون گویند و بجهت دفع استسقا بکار آید -

کان یسار - بفتح تحتانی و سین بی نقطه و الف کشیده و براء قرشت زده توانگر و مالدار و صاحب جمعیت بسیار را گویند -

کاو - بسکون واو بمعنی کاویدن باشد و امر بکاویدن هم هست یعنی بکاو و کاونده را نیز گویند که فاعل باشد و بمعنی شجاع و دلیر و خوش قد و قامت هم آمده است -

کاواک - با واو بروزن چالاک میان خالی و پوچ و بی مغز را گویند -

کاوانی درفش - مخفف کاویانی درفش است که درفش کاویانی باشد و آن علم فریدون بوده منسوب بکاوهٔ آهنگر و آن چرمی بوده از پوست پلنگ و یا پوست بز که کاوه در وقت کار کردن بر میان می بست و در هر جنگ که آن همراه بود فتح می شد گویند جلیبی در صفاهان صد در صد بی ابهامت بران کشیده بود و بعضی گویند شکلی از سونگیهای آتش دران بهم رسیده بود که این خاصیت داشت و فریدون بعد از کشتن ضحاک آنرا مرصع کرده بود و بهر جا که میرفت

البتہ فتح می کردتا درزمان خلافت عمر بدست مسلمانان افتاد آنرا پارہ پارہ کردہ قسمت کردند۔

کاورک ۔ بفتح ثالث وسکون راے بی نقطہ وکاف آشیانۂ مرغان را گویند وبفتح راے قرشت بار ومیوۂ کبر باشد وآن شبیہ ست بخیار کوچک وآنرا اخیار کبر ہم میگویند درسرکہ اندازند اچار سازند وباطعام خورند۔

کاوک ۔ بفتح ثالث بروزن ناوک مخفف کاواک ست کہ پوچ ومیان خالی وبمغز باشد۔

کاوکاو ۔ بادوکاف بالف کشیدہ وسکون دوواو بمعنی تفحص وتجسس وتفتیش باشد۔

کاوکلور ۔ باکاف ولام دوواو وراے قرشت وحرکت غیرمعلوم آلت تناسل را گویند وبعربی قضیب خوانند۔

کاول ۔ بروزن ومعنی کابل ست وآن شہرے باشد معروف ومخفف بکاول ہم ست کہ ترکان توشمال میگویند وسفرچی را نیز گفتہ اند وگندناے کوہی را ہم می گویند وآنرا بعربی کراث الکرم خوانند گرم وخشک ست درچہارم سوم

کاونجک ۔ بفتح ثالث وجیم وسکون نون وکاف خیار باوسنگی را گویند کہ سبز وتازہ وبزرگ باشد۔

کاونہ ۔ بضم ثالث وفتح نون جانوریست سرخ وزہردار دیروخالہاے سیاہ باشد وبیشتر درفالیزہا بہم رسد وخربزہ را ضایع کند وکرم شب تاب را نیز گفتہ اند کہ عروسک باشد۔

کاوس ۔ باواو بروزن ناموس نام یکی از پادشاہان کیان باشد وبعضے نمرود را گویند وجمعے فرعون را واللہ اعلم وبمعنی پاک ولطیف واصیل ونجیب ومستولی باشد ومؤید بتائید الٰہی را نیز گویند وبمعنی شعلہ وشرر وتندی ہم آمدہ است ودررسم الخط آن درین زمان بیک واو ست ہمچو طاؤس وواؤدو امثال آن۔

کاووک ۔ بمعنی اول کاورک است کہ آشیان مرغان باشد۔

کاوول ۔ بروزن شاغول بمعنی چاشنی گیر ست کہ سفرہ چی باشد وبکاول را نیز گویند کہ ترکان توشمال میخوانند۔

کاوہ ۔ بفتح واو نام آہنگرے بودہ مشہور کہ فریدون را پیدا کرد وبرسر ضحاک آورد ودرفش کاویانی منسوب باوست وتا فرشتک را نیز گویند۔

کاویانی درفش ۔ علم فریدون ست منسوب بکاوہ آہنگر چہ آن پوستے بودہ کہ کاوہ دروقت کارکردن برمیان خود می بست

کاویدن ۔ بروزن جاویدن بمعنی کافتن وجستجو کردن وکسی را بدست وزبان آزار دادن باشد۔

کاویش ۔ باثالث تحتانی رسیدہ وبشین نقطہ دار زدہ ظروف واناے دوغ وماست را گویند۔

کاوین ۔ بروزن ومعنی کابین ست کہ مہر زنان باشد وآن مبلغی ست کہ دروقت نکاح کردن مقرر کنند۔

کاونیک ۔ بفتح نون وسکون کاف درشیراز مطلق سال را گویند اعم از تلخ خوار وغیر تلخ خوار۔

کاہ ۔ بسکون باعلف خشک را گویند وامر بکاستن وکاہیدن وضعیف شدن ہم ہست۔

کاہ بارینہ بباد دادن ۔ کنایہ از لاف زدن وحکایت وسخنان گذشتہ گفتن وبرگذشتہ فخر کردن ونازیدن باشد وآنرا کاہ کہنہ بباد دادن ہم مے گویند۔

کاہربا ۔ بضم راے قرشت وباے ابجد بالف کشیدہ صمغ درخت جوز ست خاص وبعضے گویند صمغ درخت جوز رومیست وبعربی صمغ الجوز الرومی خوانند وبعضے دیگر گویند صمغ درختیست مانند پستہ ہمچو کبریت سوزد وآنرا سید الکبارت خوانند وکاہ را بجانب خود کشد ہر کہ باخود دارد از یرقان ایمن باشد وبعضے گویند در حدود روس چشمہ ایست کہ برجوشد وچون باد بران می وزد بستہ میشود وکہربائے خاصۂ آنست وآنرا بعربی مصباح الروم خوانند وبعضے گویند سنگیست زرد ہمچنانکہ شبہ سنگی ست سیاہ واللہ اعلم۔

کاهش - بر وزن کاوش بمعنی کم شدن و نقصان پذیرفتن باشد -

کاهکشان - با کاف بر وزن ماه وشان شکلی سفیدیست که در شبها در آسمان پدید می آید و آنرا بعربی مجره گویند -

کاه کلی - بکسر ثالث و فتح میم و کاف مشدد و تحتانی کشیده رستنی باشد که آنرا اخلال ماموئی میگویند و بعربی اذخر خوانند -

کاهنگان - بفتح ثالث و سکون نون و کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده بمعنی کاهکشان ست که عربان مجره گویند و آن ستارهای بسیار کوچک نزدیک بهم باشند -

کاهو - بر وزن آهو نام تره ایست که خورند و بعربی خس گویند و بمعنی جنازه هم آمده است عموماً و جنازه گبران را گویند خصوصاً و آن تابوتیست که مرده را در ان گذارند و بجانب قبر برند -

کاهوکب - بضم کاف و سکون باے ابجد بمعنی جنازه است و آن تابوتے باشد قبه دار که مرده را در ان گذارند و بجانب قبر برند و بعربی تتوط و نش خوانند -

کاهیدن - بر وزن چاهیدن بمعنی کاستن و کم شدن و نقصان کردن و ضعیف و نحیف گردیدن باشد -

کاینه - بر وزن آئینه امر کردن باشد بشخصے که چشم از من مگردان و پاس باش و باین معنی کاینه با دو یاے حطی بر وزن آئینه هم بنظر آمده است -

	بیان دوم	

در کاف تازی با بای ابجد مشتمل بر پنجاه و یک لغت و کنایت

کب - بفتح اول و سکون ثانی اندرون زنخ را گویند یعنی گرد بر گرد دهان از جانب درون و دهان را نیز گفته اند -

کباب تر از ران آهو - در مؤید الفضلا کنایه از برگ کاهیست که در ایام زمستان مے باشد -

کبابه[1] - بفتح باے دوم بر وزن خرابه دوائیست که آنرا بعربی حب العروس خوانند و چینی آن بهتر است و آنها از جزیرهٔ مثلا جاوه آورند گرم و خشک است -

کباده - بر وزن قلاده کمان نرم بسیار سست را گویند -

کبار - بفتح اول بر وزن هزار شخصے را گویند که چوب و علف و هیزم و امثال آن از صحرا بجهت فروختن می آورد و بکسر اول در عربی بمعنی بزرگان باشد -

کباره - بفتح اول بر وزن شراره سبدے را گویند که میوه و امثال آن در ان کنند و بر چاروا بار نمایند و از جائے بجائے برند و بمعنی خانهٔ زنبور و کاسه الیین هم آمده است -

کباک - بفتح اول بر وزن هلاک ریسمان و طنابے را گویند که از لیف خرما تابند -

کبال - بفتح اول بر وزن وبال بمعنی کباک است و آن ریسمانے باشد که از لیف خرما سازند -

کبت - بکسر اول و سکون ثانی و فوقانی زنبور عسل را گویند و باین معنی بفتح اول هم آمده است و در عربی بفتح اول بمعنی هلاک ساختن و خوار کردن و بر رو افگندن باشد -

کبتر - بر وزن و معنی کفتر است که کبوتر باشد -

کبج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم خر الاغ دم بریده را گویند و هر چاروائے را که زیر دمش ورم و آماس کرده باشد و باین معنی با جیم فارسی هم آمده است -

کبجه - بفتح اول و جیم بمعنی کبج است که خر الاغ دم بریده باشد و هر چاروائے که زیر دمش ورم کرده باشد گویند کبجه شده و با جیم فارسی هم باین معنی و هم بمعنی چیزے باشد که بدان آن گندم

[1] مخفی نماند که اطبای انگلستان چنان تحقیق نموده اند که کبابه در جزیرهٔ جاوه بکثرت پیدا میشود و بعضے گویند که بعضها نیز خنزو نیم و مقوی معده است و خوردن یک و نیم درم از سفوف آن یا هفت مثقال از جوشانده روزانه باعث دفع سوزاک و عسر البول است که با حرقت و درد بول باشد و دواے مذکور در خاصیت مسطور بغایت مجرب است تا اینکه اگر چند روز بطریق مرقوم باستعمال در آید بالکلیه مرض و اثر آن را دفع نماید ۱۲

بریان کرده شده اکه با چیزے آغشته کنند بر هم زنند و بغوره آنرا
و آنرا بعربی مجدح گویند۔

کبد۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی فربه باشد
که در مقابل لاغر است و بجیم زرگرے و مسگرے را نیز گویند
و آن چیزے باشد که مس و طلا و نقره و امثال آنرا بدان
بهم پیوند کنند و بمعنی سریشم هم آمده است و آن چیزے باشد
که درودگران استخوان و چوب را با آن بهم بچسپانند و بمعنی
شتاب و تعجیل هم آمده است و در عربی بکسر ثانی بمعنی جگر باشد
و میانه هر چیز را نیز گویند خصوصاً قبضه کمان و میان کمان را
کبدا۔ بر وزن فردا بمعنی بجیم زرگرے و مسگرے باشد که آن
چیزها را وصل و پیوند کنند و سریشم درودگران را نیز گویند که
آن چیزها را بهم بچسپانند و بمعنی فربه هم است که نقیض لاغر
باشد و تعجیل و شتاب را نیز گفته اند۔

کبر۔ بفتح اول و ثانی بر وزن نظر رستنی باشد که در سرکه
پرورده کنند و خورند و در دواها نیز بکار برند خصوصاً خنازیر
را نافع است اگر با سرکه طلا کنند و بعربی اصف خوانند و
بسکون ثانی بزبان پهلوی خفتان جنگ را گویند و بکسر اول
و فتح ثانی در عربی بزاد بر آمدگی و بلند سالی را گویند و
بسکون ثانی بزرگواری را۔

کبربا۔ با بای ابجد بر وزن خبرها آش کبر باشد چنانکه
آش ماست را ماستبا گویند چه با بمعنی آش است۔

کبرک۔ بفتح اول و ثانی و ثالث و سکون کاف گیاهیست
خاردار که آنرا بعربی حسک و بشیرازی خارسوهک و بمعنی
و بصفاهانی ... گویند و در مغرب حمص الامیر خوانند ضماد
کردن آن بر ورم های گرم نافع است۔

کبردا۔ بادال ابجد بر وزن ... بمعنی کبرباست که آش کبر باشد
چه دال بمعنی بای ابجد ... با ... هم تبدیل می یابند چنانکه
ماستبا را ماستوا هم مے گویند۔

کبریت۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث تحتانی ...

و بفوقانی زده گوگرد را گویند و آن گرم و خشک است در
چهارم و اقسام آن بعد گوگرد مذکور مشهور در خلاصه را
نیز گفته اند عربیست۔

کبست۔ بفتح اول و ثانی بر وزن الست رستنی باشد
تلخ شبیه بسنبوسه که بعربی حنظل و بفارسی خربزه تلخ گویند
و گویند چار موضع شخصے را عقرب گزیده و در تخم حنظل به آن
شخص دادند تا بمقداری که خورد در هر طرف شد اگر حنظل را
بمقدار پشت ناخنی سوراخ کنند و پر از روغن زنبق سازند
و سوراخ آن را با خمیر محکم بگیرند و بر بالاے آتش نهند
تا جوشے چند بزند و بعد از آن بردارند و بر موے سفید مالند
سیاه کند این خضابیست آزموده و بعضے گویند کبست
غیر حنظل است و آن گیاهے باشد بغایت تلخ و زهر هلاهل را
نیز کبست گویند و در مؤید الفضلا پوست نیشکر را گفته اند۔

کبستو۔ بر وزن ارسطو بمعنی کبست باشد که زهر گیاه
و حنظل است۔

کبسته۔ بفتح اول و ثانی و سکون سین و فوقانی بمعنی
کبستو باشد که حنظل و زهر گیاه است۔

کبک۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف تازی دستکلا
گویند که عربان ید خوانند و بعضے کف دست را گفته اند و
با کاف فارسی پرنده ایست مشهور و معروف و آن دو قسم
می باشد دری و غیر دری هر دو بیک شکل و شمائل لیکن
دری بزرگتر و غیر دری کوچکتر است و معرب آن قبج است

کبکان بزم۔ کنایه از ساقیان مطربان و شاهدان
مجلس باشد۔

کبکبه۔ بر وزن دبدبه صداے پاے ستوران و شتران
و آدمیان باشد بطریق اجماع۔

کبک رقاص۔ کنایه از اسب جمازه است که اسب
شوخ و بازیگر باشد۔

کبکر۔ بفتح کاف و سکون راے قرشت پرنده ایست

که آن را بعربی دراج گویند۔

کبکنجیر۔ بفتح اول وثالث وسکون ثانی ونون وجیم بتحتانی رسیده وبرای قرشت زده فلاخن را گویند وبمعنی مرغ تیز پر و بلند پرواز هم آمده است وبعضی گویند کبکنجیر در لغت آن پرنده باشد مشهور۔

کبل۔ بفتح اول وثانی وسکون لام بمعنی کول است و آن پوستینی باشد که از پوست گوسفندان بزرگ دوزند۔

کبوتر دم۔ بفتح دال ابجد وسکون میم کنایه از دهان بردهان مطلوب گذاشتن ودزبان مطلوب را مکیدن وبوسه خاطرخواه خوردن باشد وبضم دال علاقهٔ دستار وکمربند را گویند که بر کیفیت راست ایستاده باشد۔

کبوتر وار آب۔ باواو کنایه از پایاب است وآن جائی باشد از رود خانه که پیاده توان گذشت۔

کبود۔ بروزن حسود رنگیست معروف وآسمان بدان نسبت انگشت ونام کوهی هم هست وعربان کوه را جبل گویند۔

کبودان۔ بضم اول وثانی بواو مجهول رسیده وثالث بالف کشیده وبنون زده نام قریه ایست از مضافات نیشاپور و تخمی باشد که آنرا سیاه دانه خوانند۔

کبود پشت۔ بضم بای فارسی وسکون شین وتای قرشت کنایه از آسمان است۔

کبود حصار۔ بمعنی کبود پشت است که کنایه از آسمان باشد۔

کبود در۔ با دال ابجد بروزن کبوتر مرغی باشد در آب آنرا ماهیان کوچک خورند وبعضی گویند مرغیست آبی وماهی خوار وآنرا بوتیمار خوانند وجمعی گویند کرمیست بزرگ وماهی خوار که جز در شب پیدا نشود ودر روز مخفی باشد۔

کبود طشت۔ بفتح طای حطی کنایه از آسمان است۔

کبوده۔ بروزن نبوده نام چوپان افراسیاب بوده ودرختی باشد بزرگ که تنهٔ آن لطیف وخوش آینده باشد وبعضی گویند درخت پشه غالب است ونوعی از بید هم هست وبعضی گویند درخت بید مشک است۔

کبوس۔ بسا داده بمجهول بروزن محبوس بمعنی کهنه ودیرینه باشد ودر فرهنگ جهانگیری باین معنی بجای حرف نهم پای حطی هم آمده است۔

کبوک۔ بفتح اول وثانی بواو کشیده وبکاف زده مرغیست کبود رنگ بمقدار باشه گویند که با همجنس خود جفت نشود و بعضی گویند مرغیست آبی وسرخ رنگ وآنرا سرخاب گویند وترکان عقعق وعشق خوانند وبه تشدید ثانی چکاوک باشد که عربان ابوالملیح خوانند۔

کبه۔ بضم اول وفتح ثانی مشدد شیشه یا شاخ یا کدوئی باشد که حجامان آنرا بر محل حجامت نهند ومکند ومعرب آن قبه است وبر آمدگی هر چیز برا نیز گویند وبغیر تشدید هم درست است وبفتح اول نیز بنظر آمده است وبا بای فارسی هم هست۔

کبی۔ بروزن صبی میمون سیاه را گویند۔

کبیتا۔ بضم اول وفوقانی بالف کشیده بروزن هویدا حلوائی باشد که از مغز بادام وپسته وگردگان وکنجد و امثال آن پزند وآنرا حلوای مغزی هم می گویند وبعربی ناطقه خوانند ومعرب آن قبیطا باشد وبعضی گویند نانیست که از شکر وکنجد پزند وبضم اول وکسر ثانی طعامیست که از خمیر آرد گندم سازند وخورند وبعربی قطائف گویند وآن رشتهٔ قطائف نیست چه بعربی رشتهٔ قطائف را کنافه خوانند۔

کبیتک۔ بضم اول وفتح ثانی ورابع وسکون تحتانی وکاف آسیازنه را گویند وآن آلتی باشد که آسیا را بدان تیز کنند۔

کبیته۔ بروزن قتیبه بمعنی کبیتاست که حلوای مغزی باشد۔

کبیچه۔ بفتح اول بروزن دریچه چاروائی را گویند که زیر دهان او ورم وآماس کرده باشد وپشت خاله را نیز گویند وآن چوبکی باشد که باندام پنجهٔ دست یا اندام دیگر سازند

وپشت بران خارند۔

کبید۔ بفتح اول بروزن وفید بحیم زرگری راگویند وآن چیزے باشد کہ طلاو نقرہ ومس راباآن بہم وصل وپیوند کنند وسریشم رانیز گویند وآن چیزے باشد کہ درودگران چوب واستخوان راباہم چسپانند۔

کبیدن۔ بکسر اول بروزن نشیمن بمعنی ازجاے گشتن وازجاے کشیدن وگردانیدن باشد۔

کبیدہ۔ بضم اول وکسر ثانی بروزن کلیچہ آردے را گویند کہ گندم آنرا بریان کردہ باشند وآرد برنج ونخود وجو بریان کردہ وغیر بریان کردہ رانیز گویند وبمعنی دلیدہ ہم آمدہ کہ درشتہ وشکستہ شدن گندم وبلغور باشد۔

کبیسہ۔ بروزن ہریسہ زیادتی باشد کہ آنرا منجمان در ماہ وسال اعتبار کنند وآنرا بعربی فضل السنہ خوانند۔

کبیکج۔ بفتح اول وکاف وسکون جیم در آخر نوعے از کرفس صحرائیست وآنرا بعربی کف السبع وشجرۃ الضفادع خوانند وشیرازی کسن دیران وبصفاہانی موسک گویند وآن از سموم قتالہ ہست باسرکہ برداء الثعلب طلا کنند نافع است وبعضے گویند بلغت سریانی نام ملکے ست موکل برحشرات۔

بیان سوم

درکاف تازی باباے فارسی مشتمل برنہ لغت

کپ۔ بضم اول وسکون ثانی بمعنی دہن باشد وبعربی فم گویند وبیرون واندرون دہن رانیز گفتہ اند چہ درہرجا کہ برکپ نویسند ارادہ بیرون دہن باشد وہرجاکہ درکپ نویسند مراد اندرون دہن است ومعرب آن قب باشد۔

کپاک۔ بفتح اول بروزن ہلاک مرغکے باشد کبود وسفید ودم دراز کہ اورا دم‌سیجہ نیز گویند برلب آب نشیند ودم جنباند۔

کپان۔ بروزن ومعنی قپان است وآن ترازوئیست کہ یک پلہ دارد وبجاے پلہ دیگر سنگ ازشاہین آن آویزند وبلغت رومی قسطاس گویند۔

کپچہ۔ بروزن ومعنی کفچہ است وآنرا اپچہ نیز گویند۔

کپراس۔ بروزن کرپاس بمعنی تبذل وبذلہ گوئی باشد وآن حشمت ازخود برداشتن وبامردم خوش طبعی ومزاح بسیار کردن وہرزہ گوئی باشد۔

کپوک۔ بفتح اول پرندہ الیست کہ باغیرجنس خود ہم جفت شود واگر احیاناً کپوک نر پرندہ دیگر رابیند فی الحال مادہ گردد وبا او جفت شود گویند نگاہداشتن استخوان او قوت باہ دہد۔

کپہ۔ بفتح اول وثانی مشدد شاخ وشیشہ وکدوی حجامان باشد کہ بدان حجامت کنند وبضم اول نیز آمدہ است۔

کپی۔ بفتح اول وکسر ثانی مشدد وغیر مشدد میمون را گویند عموماً ومیمون سیاہ راخصوصاً وبزبان علمی ہند نیز میمون راکپی ہی گویند وآن جانوریست شبیہ بآدمی۔

کپیدن۔ بروزن طپیدن بمعنی ربودن باشد

بیان چہارم

درکاف تازی باتاے قرشت مشتمل بر سی ودو لغت وکنایت

کت۔ بفتح اول وسکون ثانی تخت پادشاہان راگویند عموماً وتخت پادشاہان ہندوستان راخصوصاً کہ میان آنرا بافتہ باشند وبمعنی کاریز ہم آمدہ است چہ چاہجو وکاریزکن راکتکن میگویند وبمعنی تختہ وچوب نیز آمدہ است بسبب آنکہ درودگر رااکتگر وکتگار میگویند وبکسر اول بمعنی کہ ترا باشد چنانکہ گویند کت گفت یعنی کہ ترا گفت۔

کتا۔ بروزن خطا بزبان ژند وپاژند کتابت وفرمان نامہ گویند

کتایون۔ بفتح اول وضم یاے ابجد بروزن فلاطون نام مردے ونام زنے بودہ است ودرفرہنگ جہانگیری ومؤید الفضلا نام دختر قیصر روم نوشتہ اند کہ زن گشتاسپ بودہ واسفندیار ازوست لیکن درمجمع الفرس سروری باین معنی بجای باے ابجد یاے حطی آمدہ است واللہ اعلم۔

کتابہ۔ بکسر اول وفتح باے ابجد این لغت راصاحب مؤید الفضلا درسلک لغات فارسی نوشتہ است بمعنی خطے

کہ آنرا بقلم جلی در روے کاغذ یا پارچۂ باریک نوشتہ باشند۔

کتارہ۔ بفتح اول بروزن ہزارہ حربۂ ایست کہ بیشتر اہل ہند بر میان زنند و کتار بحذف ہا مشہور است۔

کتالہ۔ بالام بروزن و معنی کتارہ است کہ حربۂ اہل ہند باشد۔

کتام۔ بفتح اول و سکون میم بمعنی تالار باشد و آن عمارت است کہ از چوب و تختہ سازند۔

کتان۔ بفتح اول و تشدید ثانی و سکون نون نوعے از جامہ باشد و آنرا از علف بافند طبیعت آن سرد و خشک است و پوشیدنش نشف رطوبت و عرق از بدن میکند گویند اگر کسی خواہد کہ بدن او لاغر شود در زمستان جامۂ کتان نو پوشد و در تابستان جامۂ کتان شستہ و اگر خواہد کہ لاغر نشود برعکس یعنی در زمستان جامۂ کتان شستہ بپوشد و در تابستان نو و بے تشدید ہم درست است و دانۂ را نیز گویند کہ از ان روغن چراغ گیرند و بعضے گویند باین معنے بکسر اول باشد و بے تشدید۔

کتخ۔ بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطہ دار بمعنی کشک باشد کہ دوغ خشک شدہ است و ترکان قروت گویند و باین معنی بجاے حرف ثانی نون ہم آمدہ است و نان خورشے را نیز گویند کہ از شیر و دوغ ترش و نمک سازند و عربان شیراز گویند و بفتح اول و کسر ثانی چاشنی گویند و آن ترشی و شیرینی بہم آمیختہ باشد۔

کتخ شیر۔ باشین نقطہ دار بروزن تلخ گیر ماستے باشد کہ شیر و روغن و نمک در ان ریزند و خورند و بعضے گویند ماستینہ باشد کہ روغن و شیر و نمک در ان کنند۔

کتران۔ بروزن و معنی قطران باشد و آن دارویست سیاہ کہ از درخت عرعر کہ آن سرو کوہیست گیرند و بعضے گویند از درخت صنوبر میگیرند شک و شپش را مے کشد و علت گر و جرب انسان و حیوان دیگر خصوصاً شتر گرگین را مالیدن آن نافع باشد و قطران معرب آنست۔

کتر و رفتن۔ باتاے قرشت بروزن پہلو شکستن بلغت ژند و پاژند بمعنی ماندن و بجاے نہ رفتن باشد۔

کتش۔ بروزن قفس بلغت ژند و پاژند بمعنی کوچک و خرد باشد و عربان صغیر گویند۔

کتغ۔ باغین نقطہ دار بروزن شفق بمعنی اول کتخ است کہ کشک باشد۔

کتف برزدن۔ کنایہ از شادی کردن و خوشحالی نمودن باشد۔

کتف سارہ۔ باسین بے نقطہ بروزن خشت پارہ آن موضع را گویند از پشت اسپ کہ پیش زین بر ان باشد۔

کتک۔ بفتح اول و ثانی و سکون کاف نوعے از گوسفند است کہ دست و پاے او کوتاہ می باشد و بعربی نقد میگویند و آن گوسفند بحرین ست و بہندی نام دانۂ ایست کہ آنرا بکوبند و بہ بیزند و در آب گل آلود ریزند آب را صاف کند۔

کتکار۔ بروزن رفتار بمعنی درودگر باشد۔

کتکتو۔ بضم اول و سکون ثانی و کاف مضموم و فوقانی بواو کشیدہ بزبان گیلان کاکوتی باشد و بعربی سعتر خوانند۔

کتگر۔ بروزن لشکر بمعنی کتکار ست کہ درودگر باشد۔

کتگن۔ بروزن مخزن چاہ جوے را گویند کہ کاریز کن باشد۔

کتل۔ بضم اول بروزن جبل اسپ جنیبت باشد و آن اسپے ست زین کردہ کہ پیش پیش سلاطین و امرا برند و بمعنی تل بلند ہم آمدہ است کہ پشتۂ بلند خاک و کوہ پست باشد۔

کتم۔ بفتح اول و سکون ثانی و میم وسمہ را گویند و آن برگے باشد کہ زنان ابروہا را بدان رنگ کنند و آن برگ نیل است چہ آنرا بعربی ورق النیل خوانند و در عربی بمعنی پوشیدن راز و اخفاے سر باشد و بعضے بفتح اول و ثانی گیاہے را گویند شبیہ بوسمہ کہ آنرا داخل وسمہ کنند۔

کتنبر۔ باباے ابجد بروزن قلندر مردم کاہل و لندی

و شکم پست و پرخور باشد۔

کتنبل۔ بالام بروزن و معنی کتنبرست که مردم شکم خوار و لندہی و کاہل باشد۔

کتو۔ بفتح اول و ثانی بواو کشیده مرغ سنگخواره را گویند و بعربی قطا خوانند و بضم اول غوزهٔ پنبه باشد که غلاف پنبه و پنبهٔ نارسیده است۔

کت وست۔ بضم اول و میم این لغت از توابع است و بمعنی بعینه باشد چنانکه گویند فلانی کت وست بفلانه کس میماند یعنی بعینه باو میماند۔

کتیب۔ بکسر اول بروزن نهیب بندی باشد که برپای نهند و غلی که برگردن گذارند۔

کتیر۔ بفتح اول بروزن حصیر سراب را گویند و آن شوره زمینے باشد که در صحرا از دور مانند آب نماید و زمین شوره را هم گفته اند و بضم اول نیز درست است و نوعے از قماش هم هست۔

کتیران۔ بفتح اول بروزن وزیران بمعنی قطران است و آن دوائے باشد که بر آدم و اسپ و استر و گاو و سگ گرگین مالند نیک شود۔

کتیره۔ بفتح اول بروزن نیره صمغ درخت قتاد است و آن بوته باشد خاردار که شتر آنرا نخورد مگر سالے که باران کمتر بارد۔

کتیم۔ بضم اول بروزن ادیم غیک و مشکے را گویند که آب از و مطلقا تراوش نکند و بمعنی شوره زمین هم هست۔

بیان پنجم

در کاف تازی با جیم ابجد مشتمل بر هیجده لغت و کنایت

کج۔ بفتح اول و سکون ثانی نقیض راست باشد که آن خم و معوج و ناراست است و نوعے از ابریشم فرومایه کم قیمت را نیز گویند و بمعنی مطلق قلاب آمده است عموما و قلابے که بدان یخ در یخدان اندازند و کشتیبانان کشتی خود را بجانب خود کشند خصوصا و بضم اول گیاهیست که گناه گران بر بازوے از جا بر آمده بندند و مهرهٔ سفید کم قیمت را نیز گفته اند۔

کجا۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده مختصر هر کجاست و بمعنی هر کجا نیز آید و بمعنی که بکسر کاف و چه بکسر جیم فارسی باشد یعنے بجاے که و چه استعمال میشود و بمعنی جا و مقام هم آمده است چنانکه گویند هر کجا باشد یعنی در هر جا و هر مقام که باشد و بمعنی کے بفتح کاف که کلمهٔ انکار است و کدام جا هم هست۔

کجابه۔ بفتح اول و باے ابجد بروزن و معنی کجاوه است و آن جائے باشد که بجهت نشستن سازند و بر شتر بندند و بعربی هودج خوانند۔

کجاز۔ بفتح اول بروزن نماز آلتے باشد از آهن مانند تیشه و تبر و غیر آن۔

کج آغند۔ با غین نقطه دار بروزن دماوند جامهٔ باشد که درون آنرا بجاے پنبهٔ ابریشم کج پر کرده باشند و در روز جنگ پوشند۔

کج آگند۔ با کاف فارسی بروزن و معنے کج آغند است که جامهٔ روز جنگ باشد۔

کجاوه۔ با واو بروزن کجابه است که بعربی هودج گویند۔

کجبه۔ بفتح اول و ثانی و باے ابجد مخفف کجابه است که کجاوه باشد۔

کجک۔ بفتح اول و ثانی و سکون کاف آهنے باشد سر کج و دسته دار که فیلبانان بدان فیل را بهر طرف که خواهند برند و آن بمنزلهٔ عنان ست و چوب کجی را نیز گویند که بر سر چوب قبق بندند و چوب قبق چوبیست بلند که در میان میدان بر پاے کنند و گویهاے طلا و نقره از آن آویزند و تیر بران اندازند هر که بران گویها زند گویها از آن او باشد و بعربی آنرا برجاس گویند و چوب سر کجے را نیز گویند که بران کوس و نقاره نوازند و پرے باشد سیاه و کج پر پشت دم بطه و اردک نر که آنرا بیشتر شاطران بر سر نهند و تاج هم

گاہے بر یک طرف سربند کنند و مطلق قلاب را نیز گفته اند و نام داروئے هم هست که در دارو های چشم بکار برند و آن نوعے از گوش ماهی باشد و شیرازیان آنرا قصیبک و عربان حلزون و شنج خوانند و بمعنی خمچه هم بنظر آمده است که خم کوچک باشد و کوزهٔ سفالی را نیز گویند که درون آن پر از خرما کرده باشند۔

کج کلاه ۔ به فتح اول و ضم کاف کنایه از محبوب و معشوق باشد۔

کجله ۔ به فتح اول بر وزن بهله پرنده ایست از جنس کلاغ و آن سیاه و سفید میباشد و آنرا عکه هم مے گویند و بعربی عقعق خوانند و بهندی نام دوائیست و بعضے گویند بمعنی دوا با حاے حطی است نه بجیم۔

کجور ۔ بر وزن صبور نام دوائیست که آنرا زرنباد گویند و اهل مکه عرق الکافور خوانند گویند این لغت هندیست۔

کجوک ۔ بضم اول بر وزن سلوک نام ملتے و مرضیست که آنرا اکنکو خوانند و بعربی عرق النسا گویند۔

کجومن ۔ به فتح اول و میم و ثانی بواو رسیده و سکون نون بشیرازی دوائیست که آن را کاکنج گویند که عروس در پرده باشد۔

کجوه ۔ به فتح اول و ثانی و ثالث مخفف کجاوه است که عربان هودج خوانند۔

کجیرده ۔ بضم اول و ثانی بتحتانی رسیده و براے قرشت زده و فتح دال بمعنی پیشوا و سرکردهٔ مردمان باشد و بضم اول و فتح ثانی نیز درست است و باین معنی با جیم فارسی هم آمده است۔

کجیم ۔ بر وزن قدیم برگستوان را گویند و آن پوششے باشد که در روز جنگ پوشند و بر اسپ نیز پوشانند۔

کجین ۔ به فتح اول بر وزن کمین برگستوانے باشد که در درون آن بجاے پنبه ابریشم کج آگنده باشند و در روز جنگ پوشند و اسپ را نیز پوشانند و بکسر اول آن رو در روغن آگوید

بیان ششم

در کاف تازی با جیم فارسی مشتمل بر دوازده لغت و کنایت

کچ ۔ بضم اول و سکون ثانی بمعنی فلوس ماهی باشد۔

کچری ۔ بکسر اول و سکون ثانی و راے بے نقطه بتحتانی کشیده طعامیست مرکب از برنج و ماش و روغن و بیشتر در هندوستان پزند۔

کچک ۔ به فتح اول بر وزن لچک جانوریست که مشک آب را پاره کند و آنرا مشک در نیز گویند۔

کچکول ۔ بر وزن و معنی کشکول ست که گدا و گداے کننده باشد چه کاسهٔ کچکول کاسهٔ گدایان ست و آن را کچکول هم گویند که بجاے حرف اول خاے نقطه دار باشد

کچل ۔ به فتح اول و ثانی و سکون لام شخصے را گویند که سر او موے نداشته باشد و زخم یا داغهاے زخم داشته باشد و او را بعربی اقرع خوانند و آدمی و حیوانے را نیز گفته اند که پایهاے او کج و اج باشد یعنی راست و درست نباشد و بمعنی کچک هم هست و آن جانورے باشد که مشک آب را پاره کند و باین معنی بضم اول نیز بنظر آمده است۔

کچله ۔ بضم اول و ثانی و فتح لام چیزیست از جملهٔ سموم خصوصاً گرگ و سگ را زود مے کشد و آنرا بعربی قاتل الکلب و خانق الکلب مے گویند۔

کچلی ۔ به فتح اول و ثانی بر وزن دغلی نام قریه ایست از قراے صفاهان و مرضیست که طفلان را در سر بهم رسد و بعد از نیک شدن موے بر نمی آرد۔

کچول ۔ با واو مجهول بر وزن قبول جنبانیدن جفته و سرین باشد بهنگام رقصیدن۔

کچه ۔ به فتح اول و ثانی انگشترے بے نگین خانه را گویند یعنی حلقهٔ باشد از طلا و نقره وغیره که بر انگشت کنند و

آنرا بعربی فتوح میخوانند بفتح خاے نقطه دار و بدان شبها بازی کنند

کجه بازی همان است و زنخ وچانه را نیز گویند که موضع ریش بیرون آمدن باشد۔

کجه گل کردن۔ کنایه از ظاهر شدن و فاش گردیدن چیزهاے نهانی باشد۔

کچیر۔ بروزن وزیر سرکرده و پیشواے مردمان را گویند۔

کچیرده۔ بفتح اول و دال ابجد بمعنی کچیر است که سرکرده و پیشواے مردمان باشد و بضم اول و فتح ثانی هم گفته اند۔

بیان هفتم

در کاف تازی با حاے حطی مشتمل بر نه لغت و کنایت

کحال شریعت۔ اشاره بحضرت رسول صلوات الله علیه و آله است۔

کحلا۔ بضم اول و سکون ثانی و لام الف آلیست مشترک بر چند چیز اول برگاوزبان و آن دوائیست معروف که لسان الثور خوانند و دوم مرزنگوش را گویند و آن نیز دوائیست که آذان الفار خوانند و سوم خردل صحرائی باشد و چهارم جوجوه را گویند که ابو خلسا باشد۔

کحل خولان۔ بفتح خاے نقطه دار دوائیست که آنرا حضض یمانی گویند۔

کحل فارسی۔ انزروت را گویند و آن صمغے باشد سرخ و سفید که آنرا عنزروت خوانند۔

کحلی پرند۔ بفتح باے فارسی کنایه از تاریکی شب باشد۔

کحلی چرخ۔ کنایه از آسمان اول و سیاهی آسمان و سیاهی شب باشد۔

کحلی روز۔ کنایه از تاریکی شب باشد۔

کحلی شب۔ بمعنی کحلی روز است که کنایه از تاریکی شب باشد۔

کحیلا۔ بروزن بخیلا حشیشیست که بفارسی گاوزبان و بعربی لسان الثور خوانند۔

بیان هشتم

در کاف تازی با خاے نقطه دار مشتمل بر پنج لغت

کخ۔ بضم و سکون ثانی گیاهے باشد که اندرون آب روید و از آن حصیر بافند و در خراسان انگور و خربزه بدان آویزند و کرم را نیز گویند چه هرگاه گویند که بفلانه چیز کخ افتاده است مراد آن باشد که کرم افتاده است و هر صورت مهیب و زشتے باشد که بسازند و اطفال را بدان ترسانند و باین معنی بفتح اول هم بنظر آمده است و بفتح اول نام شهرے و مدینه ایست و بکسر اول بمعنی تلخ و بے مزه باشد و گاهے این لفظ را بجهت نفرت فرمودن اطفال از چیزے که نخواهند با ایشان بدهند یا خواهند از ایشان پس گیرند گویند۔

کخته۔ بضم اول بروزن خفته بمعنی شعلهٔ آتش باشد۔

کخج۔ بضم اول و سکون ثانی و جیم گیاهے باشد که از آن جاروب سازند و آتش هم بدان روشن کنند و باین معنی با جیم فارسی هم آمده است۔

کخ ژنده۔ بفتح اول و زاے فارسی بروزن شرمنده بمعنی دیو باشد که در مقابل پریست۔

کخکخ۔ بکسر هر دو کاف و سکون هر دو خا کلمه ایست که آنرا در وقت نفرت فرمودن از چیزے گویند و صداے خنده را نیز گفته اند و بضم هر دو کاف صدا و آواز سرفه کردن و سرفیدن باشد و بمعنی حرارت و گرمی هم آمده لیکن اشاره بحرکتش نشده۔

بیان نهم

در کاف تازی با دال ابجد مشتمل بر بست و چهار لغت

کد۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی خانه باشد و بعربی بیت خوانند و بمعنی تخت و اول هم آمده است و بتشدید ثانی در عربی بمعنی جد و جهد و کوشش باشد و بلغت ژند و پاژند بمعنی کس باشد بفتح کاف و بزبان شیخی گویند۔

کداهی۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده و میم بتحتانی رسیده

سنگی باشد سبز تیره رنگ و آن در سواحل بحر بهم می رسد
خفیف و درشت می باشد ارباب صنعت آن را بر قلعی
طرح کنند۔

کدبا - با بای ابجد بالف کشیده بر وزن فردا لغت ژند
و پازند بمعنی دروغ باشد و بعربی کذب خوانند۔

کدبانو - به فتح اول بی بی و خاتون و بزرگ خانه را گویند
چه کد بمعنی خانه و بانو بمعنی بی بی و خاتون باشد و در اصطلاح
زنی را گویند که معتبر و موقر باشد و سامان خانه را بر وجه
لائق کند و پیش منجمان دلیل جسم ست چنانکه کدخدا دلیل روح
و کیفیت و کمیت عمر مولود را ازین دو اصل استخراج کنند و
این دو بی هم نمی باید که باشد و هر کدام ازین دو که بی
دیگری باشد عمر مولود را بقا نبود و کدبانو را بیونانی هیلاج
خوانند و معنی آن چشمهٔ زندگیست۔

کدخدا - بمعنی صاحب خانه باشد چه کد بمعنی خانه و خدا
بمعنی صاحب و مالک آمده است و در اصطلاح و عرف
شخصی را گویند که موقر و معتبر و کارساز و مهم گزار مردم باشد
و پادشاه را هم کدخدای گویند و مردی را نیز گویند که
زن داشته باشد و نزد منجمان دلیل روح است چنانکه کدبانو
دلیل جسم باشد و کیفیت و کمیت عمر مولود را ازین دو دلیل
استخراج کنند و اگر یکی ازین دو نباشد عمر مولود را بقائی نیست

کدر - به فتح اول و ثانی و سکون رای قرشت رستنی
باشد بسیار خوشبوی و آنرا کادی گویند شراب آن حصبه
و جدری را نافع است تا بحدی که کسی را که آبله بیرون
می آید قدری شراب کادی بیاشامد اگر صد آن پنج باشد
بشش نرسد۔

کدرم - بضم اول و رای قرشت و سکون ثانی و میم غلهٔ
باشد مانند ارزن و آن بیشتر در میان زراعت برنج روید۔

کدست - بضم اول و کسر ثانی و سکون سین بی نقطه و
فوقانی وجب دو دست را گویند و بعربی شبر خوانند و آن
مقداریست از پنجهٔ دست آدمی مابین انگشت کوچک و
انگشت بزرگ۔

کدفت - به فتح اول و ضم ثانی و سکون فا و فوقانی
کاسهٔ سر را گویند۔

کدکده - با کاف و دال ابجد بر وزن وسوسه آواز و صدای
خایسک و سندان و امثال آن باشد۔

کدن - بکسر اول و ثانی و سکون نون مجمع و دسته‌ای را
گویند که قریب به ده هزار مردم در ایام عاشورا آنجا جمع شوند
و گریه کنند و چیز و مخنث و پشت پای را نیز گفته اند۔

کدنگ - بر وزن تفنگ چوبی باشد که گازران و دقاقان
جامه را بدان دقاقی کنند۔

کدنگه - با کاف فارسی بر وزن خورنده بمعنی کدنگ است
که بدان جامه دقاقی کنند۔

کدواده - به فتح اول و سکون ثانی و واو بالف کشیده
و دال بی نقطه مفتوح بنای دیوار عمارت و خانه را گویند۔

کدوبا - به فتح اول و بای بالف کشیده بر وزن بیهودا
آش کدو را گویند چه با بمعنی آش است۔

کدوخ[1] - به فتح اول و ثانی بواو مجهول کشیده و بجای
نقطه دار زده بمعنی حمام و گرم خانه باشد و بمعنی جام هم
بنظر آمده است۔

---

[1] مخفی نماند که کدوخ بمعنی حمام که معنی اول آنست در جمیع
فرهنگهای متعارفه هست اما معنی دوم که جام به جیم باشد مختص
برین کتاب و درین نظر است چه در منتکی و غیر آن از کتب لغات
انگریزی بجای جام خام بخای معجمه نوشته اند اگر گویند چون
صاحب برهان اشعاری بضبط حروفش نکرده محتمل که مرادش
نیز خام بخا باشد که بغلط ناسخین نقطه بالا پایین آمده گوییم آری
لیکن در جمیع نسخ موجوده جام به جیم نوشته بودند و الا اگر در
یک نسخه هم بجای یافتیم همچنان درست می نمودیم
واللّٰه اعلم ۱۲

کدودانه - بفتح اول بروزن بیوه وانه کرم معده را میگویند

کدونیمه - بانون بتحتانی رسیده و فتح میم کوزه و ظرف شرابخوریے را گویند۔

کدوه - بضم اول و ثانی بروزن ستوه بمعنی خراشش و خراشیدن باشد و بمعنی گرفتن هم آمده است۔

کده - بفتح اول و ثانی بمعنی خانه باشد همچو بتکده و بمعنی ده نیز آمده است که بعربی قریه گویند و بضم اول و فتح ثانی ملازه را گویند و آن دو تکمه مانندے باشد در انتہاے کام و بمعنی خراشش و خراشیدن هم آمده است و کلیدان خانه و باغ و امثال آنرا نیز گویند و چوبکے را هم گفته اند که کلیدان بدان بند شود۔

کدین - بضم اول بروزن سرین بمعنی کدنگ است و آن چوبی باشد که گازران و دقاقان بدان جامه را دقاقی کنند

کدینه - بضم اول و فتح آخر که نون باشد بمعنی کدین است که چوب گازران و دقاقان باشد۔

کدیور - بفتح اول و ثانی بتحتانی مجهول رسیده و واو مفتوح براے قرشت زده برزیگر و زراعت کننده را گویند و باغبان را نیز گفته اند و رئیس و ریش سفید قریه و ده را هم می گویند و بمعنی کدخداے خانه و صاحب خانه و سرا هم آمده است و کنایه از دنیا و روزگار هم هست۔

کدیوری - بمعنی برزیگری و دهقانے و زراعت کردن و باغبانے باشد۔

بیان دهم

در کاف تازی با راے قرشت مشتمل بر یکصد و نود و سه لغت و کنایت

کر - بضم اول و سکون ثانی نام دو رود خانه ایست یکی در شروان و دیگرے در فارس و برین رود خانه امیر عضدالدوله دیلمی پلے بسته است و بمعنی برنج هم بنظر آمده است که عربان آرز خوانند و در عربی حوض آبی را گویند که هر یک از طول و عرض و عمق آن سه وجب و نیم و در سه وجب و نیم باشد و بفتح اول کسے را گویند که گوش او چیزے نشنود و بعربی اصم خوانند و بمعنی زور و قوت و تاب و توان و مراد و مقصود هم آمده است۔

کرا - بکسر اول و ثانی بالف کشیده مختصر هر کرا باشد چنانکه گفته اند که کرا گنج و دانش بود پادشاست یعنی هر کرا و بمعنی کرا بکسر کاف هم آمده است و بطریق استفهام بمعنی کدام کس را باشد چنانکه هرگاه گویند کرا میگوئی مراد آن باشد که کدام کس را میگوئی و در عربی کرایه را گویند که اجرت نشستن در خانه و دکان کسے و بار کردن شتر و خر و الاغ و امثال آن باشد و بفتح اول و تشدید ثانی سر تراش و حجام را گویند و آنرا کراے نیز میگویند باضافه تحتانی در آخر۔

کراجیدن - بفتح اول و کسر جیم ابجد بروزن تراشیدن بانگ و فریاد کردن مرغ خانگی را گویند در وقت بیضه نهادن و با جیم فارسی هم بنظر آمده است۔

کراخ - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بجاے نقطه دار زده بانگ و فریاد ماکیان باشد در وقت بیضه نهادن و با جیم هم بنظر آمده است۔

کراخان - با خاے نقطه دار بروزن فراهان نام پسر بزرگ افراسیاب است۔

کراد - بضم اول بروزن مراد جامه کهنه پاره و پاره را گویند و باین معنی با زاے نقطه دار هم آمده است۔

کراده - بضم اول بروزن کشاده بمعنی کراد است که جامه کهنه باشد و بفتح اول هم بنظر آمده است و باین معنی بجاے حرف آخر راے بے نقطه هم گفته اند۔

کرار - بضم اول بروزن و چار چوب زیرین در خانه باشد که چوب آستان است و زمینے را نیز گویند که بجهت سبزے کاشتن و غیر آن مستعد کرده و کنارهاے آن را بلند ساخته باشند۔

کرارا - بضم اول بروزن گوارا بمعنی کرار است که چوب

آستان و دیخانه باشد و زمینے که بجهت زراعت کردن مستعد کرده باشند و باین معنی بجاے حرف ثانی واو هم گفته اند و بجاے حرف آخر دال ابجد هم بنظر آمده است واللہ اعلم ۔

گراره ۔ بفتح اول بروزن کناره جامهٔ کهنهٔ پاره پاره را گویند

گراز ۔ بضم اول بروزن گداز کوزهٔ آب سر تنگ باشد که مسافران با خود دارند و آنرا تنگ نیز گویند و بمعنی حوصله هم هست که چینه دان باشد و بفتح اول بمعنی اول هم آمده است و آن تب و حرارتے را نیز گویند که زنان را در وقت زائیدن از شدت درد بهم مے رسد و بکسر اول بمعنی خرام و راه رفتن از روے ناز و غمزه باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بخرام و بیلے را نیز گویند دسته دار که بر دو طرف آن دو حلقه باشد و ریسمانے بر حلقهاے آن بسته می کشند و زمین را بدان سے کنند و هموار مے کنند ۔

گرازان ۔ بکسر اول بروزن و معنی خرامان است و گرازانیدن بمعنی خرامانیدن و گرازیدن بمعنی خرامیدن باشد و باین معنی در فرهنگ جهانگیری بضم اول و کاف فارسی آمده است ۔

گراس ۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده و بسین بی نقطه زده پرندهٔ باشد سیاه و سفید که بر کنار آب نشیند و دُم جنباند ۔

گراسه ۔ بضم اول و ثانی مخفف و فتح سین بے نقطه مصحف و کلام خدا را گویند و با ثانی مشدد بعربی بمعنی دفتر و کتاب باشد ۔

گراش ۔ بفتح اول بروزن لواش بمعنی پریشانی باشد و نام مرغیست سبز رنگ بسرخی آمیخته ۔

گراشه ۔ بفتح اول و شین نقطه دار بمعنی طرز و روش و صفت و گونه باشد ۔

گراشیدن ۔ بروزن خراشیدن بمعنی تباه شدن کار و پریشان گردیدن باشد ۔

گراشیده ۔ بروزن خراشیده بمعنی پاشیده شده و آشفته و پریشان گردیده باشد و بمعنی تباه و نابود هم هست ۔

گراغ ۔ بضم اول بروزن سراغ گیاهے باشد که بازوے فرود آمده و استخوان از جاے بدر رفته را بدان بندند ۔

گراک ۔ بفتح اول بروزن هلاک نام پرنده ایست کبود و سفید و دُم دراز که بر لب آبها نشیند و دُم خود را بجنباند و آنرا بعربی صعوه گویند و بعضے عکه را گفته اند و باین معنے بضم اول هم آمده است و بعضے گویند کرک ست که بودنه باشد و آن پرنده ایست پر خط و خال از تیهو کوچکتر که بعربی سلوی و بترکی بلدرچین خوانند ۔

گراکا ۔ بفتح اول بروزن سراپا بمعنی گراک است که بعضے عکه و بعضے صعوه و بعضے بلدرچین گویند و صحیح آنست که پرندهٔ باشد دُم دراز که پیوسته در کنار آب نشیند و دُم جنباند ۔

گراکر ۔ بفتح اول و کاف بروزن سراسر زاغ را گویند و آن پرنده ایست معروف و بضم اول و فتح کاف زاغ و کلاغ هر دو را گویند ۔

گران ۔ بفتح اول بروزن امان بمعنی کنار باشد که در مقابل میانست و بمعنی انتها هم هست که در مقابل ابتدا است و گرانه گوشه گرفتن و دوری گزیدن را نیز گفته اند و بضم اول اسپے را گویند که رنگ او بیاض زرد و بور باشد و باین معنی بحذف الف هم آمده است گویند ترکیست ۔

گرانه ۔ بروزن زمانه بمعنی گران باشد که کنار است و مرغے را نیز گفته اند سیاه رنگ و بطی السیر یعنی تند نتواند پرید ۔

گراوش ۔ بکسر اول و ضم همزه بروزن بهوش چرخ روغنگرے را گویند ۔

گراویا ۔ بمعنی گراویه است که زنیرهٔ سوسی باشد و آنرا نانخواه نیز گویند ۔

گراه ۔ بروزن تباه بمعنی کنار و انتها و نهایت باشد ۔

گرایه ۔ بفتح اول و آخر که تحتانی باشد مرغیست سیاه رنگ

وبطی السیر یعنی سست رو باشد و بکسر اول اجرت بارکردن اسپ و شتر و غیره و اجرت نشستن در خانه و دکان مردم باشد۔

کرب۔ بفتح اول و سکون ثانی و باے ابجد بمعنی غم و اندوه باشد و گویند عربیست۔

کرپا۔ بضم اول و سکون ثانی و باے فارسی بالف کشیده گیاہے باشد دوائی و آنرا اہلِ هند وزہمے گویند و با کاف فارسی هم ہست و باے ابجد نیز آمده ہست۔

کرپاسو۔ باسین بے نقطه بروزن تنبا کو نوعی از حربا ست و آن کوچک میباشد و چون بزنند دمش از بدن جدا شود و تا دیرے حرکت کند و عربان وزغه گویند و ش از سوزیانست و گویند هر که وزغه را بزند چنان باشد که هفت من گندم بدرویشے تصدق کند و با شین نقطه دار هم آمده ہست۔

کرپاسه۔ بروزن و معنی چلپاسه ہست که وزغه و کرپاسو باشد۔

کرپاشه۔ با شین نقطه دار بروزن و معنی کرپاسه ہست که وزغه و چلپاسه باشد۔

کربال۔ بضم اول بروزن دنبال نام ولایتے ہست از فارس و برنج آنجا مشهور است۔

کرپاوان۔ باباے فارسی و واو بروزن سرداران بمعنی کرپاست و آن گیاہے باشد دوائی که اہلِ هند وزگویندش۔

کرپایس و کرپایش۔ باسین بے نقطه و شین نقطه دار بروزن افزایش بمعنی کرپاسه ہست که وزغه و چلپاسه باشد۔

کربز۔ بضم اول و ثالث بروزن هرمز خیار دراز را گویند و بعربی قثاء الحمار خوانند۔

کربس و کربش۔ بفتح اول و ثالث و سکون سین بے نقطه در لغت اول و شین نقطه دار در لغت دوم هر دو بمعنی جانوریست گزنده و موذی از جنس چلپاسه و دست و پاے کوتاه دارد و بیشتر در ویرانهاے باشد گویند هر کرا بگزد و دندان او در زخم بماند و سام ابرص ہمانست۔

کربسو و کربشو۔ اول باسین بے نقطه و دوم باشین نقطه دار بروزن لبلبو بمعنی کرباسه ہست که چلپاسه و وزغه باشد۔

کربسه و کربشه۔ لغت اول بروزن مدرسه و دوم بروزن افشه هر دو بمعنی کربس ست که سام ابرص باشد۔

کربش پایه۔ باباے فارسی نام رستنے باشد و آن در کنار دریاے هند بهم میرسد و آنرا بانگشتان کربش که نوعے از چلپاسه باشد تشبیه کرده اند۔

کربه۔ بفتح اول و آخر که باے ابجد باشد مرغیست که آنرا سبزک می گویند و بمعنی وزغه و چلپاسه هم آمده ہست و بضم اول و فتح آخر بمعنی دکان ست و رستنے و گیاہے هم ہست که آنرا خورند و بعربی حلف گویند۔

کرت۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی نام میوهٔ خاریست که آنرا بعربی شوکة قبطیه گویند و آن میوه شبیه ہست بخرنوب شامی و معرب آن قرط باشد۔

کرتاخ۔ بروزن چخماق بمعنی عزم همت باشد یعنی امور عالیه را دام که بنهایت نرسیده باشد بنظر او در نیاید۔

کرتله۔ بفتح اول و ثالث و لام بسر امرد ناہموار درشت اندام را گویند۔

کرتوما۔ بامیم بالف کشیده بروزن محمودا نام حکیم دانشمندے بوده از فارسیان۔

کرته۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح فوقانی بمعنی پیراہن است و معرب آن قرطه باشد و بعربی قمیص گویند و جامه و قباے یک تہی و نیم تنه را نیز گفته اند که عربان سربال خوانند و بکسر اول علفے باشد که از آن جاروب سازند و درخت کوچک خاردار که آنرا اشتر خار گویند و بفتح اول قطعهٔ زمین زراعت کرده و سبزی کاشته را گویند۔

کرتهٔ دشتی۔ بکسر اول گیاہے باشد خوشبوے که آن را بعربی اذخر گویند۔

کرتینه۔ بروزن پشمینه پردهٔ سفیدے باشد مانند کاغذ که

عنکبوت سازد و به درون آن رفته تخم نهد و بچه برآرد و اگر آنرا
بر بازوی کسی که تب ربع میکرده باشد ببندند زائل شود۔

کریج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم کوی گریبان را گویند و
با جیم فارسی هم باین معنی و هم بمعنی شکاف گریبان پیراهن و
کرته باشد و بکسر اول و ثانی پارچه را گویند که از گریبان بیرون
آورند و آنرا بعربی قواره خوانند و تراشهٔ خربزه و هندوانه را
نیز گفته اند و باین معنی بکسر اول و سکون ثانی هم آمده است و
اصح این ست و بضم اول و سکون ثانی و جیم فارسی هم بمعنی
تراشهٔ خربزه و هندوانه و غیر آن هست۔

کرجفو - بافاے سعفص بروزن لبلبو پرنده باشد از تیهو کوچکتر
و آنرا بعربی سلوی و بترکی بلدرچین گویند۔

کرجن - بضم اول بروزن بردن استخوان نرمی را گویند که
توان جاوید مانند استخوان گوش و سر استخوان شانه و استخوان
پهلو و مانند آن و آنرا بعربی غضروف خوانند و غرضوف
نیز گویند۔

کرجه - بضم اول و فتح جیم فارسی خانهٔ باشد که فالیزبانان
و مزارعان در سر فالیز و زراعت از چوب و علف سازند۔

کرخ - بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطه دار مخفف
کرخت است که بیحس و بیشعور و بیخبر شده باشد و عضوی
را نیز گویند که این حال بهم رساند و شخصی را نیز گویند که این حال
داشته باشد و آن حال را بعربی خدر گویند و نام موضعی
هم هست در ماوراء النهر و بفتح اول و سکون ثانی نام محله
و نام دهی است در بغداد و گویند شاپور ذو الاکتاف آن را
بنا کرده است۔

کرخت - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بمعنی
اول کرخ است که بیخبر شده و بیحس و بیشعور گردیده باشد
اعم از انسان و اعضاے انسان۔

کرخ زراه - با زاے نقطه دار و راے بی نقطه و الف
و ها بمعنی پیاده باشد که در مقابل سوار است۔

کرد - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد ماضی کردن است
یعنی بفعل آورد و بمعنی کردار هم آمده است که کار و عمل و
بفعل آوردنها باشد اعم از نیک و بد و شاخی را نیز گویند
که در وقت پیراستن از درخت بریده باشند و بکسر اول هم
آمده است و بضم اول نام طایفه ایست مشهور از صحرانشینان
و ایشان دستان ضحاک پیدا شدند و قطعه زمینی را نیز گویند
که کنارهاے آنرا بلند کرده باشند و در میان سبزیے بکارند
یا زراعت دیگر کنند و زمین زراعت را گویند عموماً و کشت
و زراعت شالی و برنج و سبزی خوردنی و تره و مانند آنرا
خصوصاً و بمعنی آبگیر و آب انبار و تالاب هم هست که بعربی
شمر گویند و چوپان و گوسفندچران را نیز گفته اند۔

کرداد - بروزن بغداد بناے عمارت و دیوار و امثال
آن باشد و باین معنی بفتح آخر هم آمده است که کرداده باشد۔

کردار - بکسر اول بروزن بسیار بمعنی شغل و عمل و کار و بفعل
آوردنها باشد از نیک و بد و طرز و روش و قاعده را نیز گفته اند۔

کردر - بفتح اول بروزن صرصر زمین پشته پشته و
زمین سخت و زمین کوه و دره را گویند۔

کردک - بکسر اول بروزن خرسک بمعنی لغز و چیستان
باشد و آنرا بنظم و نثر از هم پرسند از نظم چنانکه ؎ آن چیست
که پا و سر ندارد ٭ گردست و درازه و در ندارد ٭ اندر شکم
ستارگانند ٭ جز نام دو جانور ندارد ٭ که خربوزه باشد
و از نثر مثل اینکه چیست مادر شما و دراز پدر شما چه چیز است
مراد از آن مقنعه و دستار بود۔

کردگار - با کاف فارسی بروزن انتظار نامیست از
نامهاے خداے تعالی و بمعنی دانسته و عمداً هم گفته اند۔

کردگاز - با زاے نقطه دار در آخر بروزن امتیاز بمعنی
کردگار است که نام خداے تعالی و دانسته و عمداً باشد
در فرهنگ جهانگیری۔

کردمند - بروزن دردمند بمعنی جلد و تند و تیز و تعجیل

شتاب وسخت باشد یعنی بسیار جلد وتند وتیز.

کردنگ - بروزن سرچنگ دیوث وابله وبی اندام باشد.

کردنگل - بفتح کاف فارسی وسکون لام بمعنی کردنگ است که دیوث وابله وبی اندام باشد.

کردو - بروزن بدخو شاخی را گویند که از درخت بریده باشند.

کرده کار - بروزن بهره کار مردم جلد وکاردان وکار آزموده وتجربه کار را گویند ونکرده کار درمقابل این است.

کردلین - بفتح اول وثالث بتحتانی رسیده ولام مسکور بنون زده نوعی از انجدان است وآنرا انجدان رومی گویند وچارپایان را خوردن آن باعث زیادتی نتاج گردد یعنی بچه بسیار آورند.

کرز - بضم اول وسکون ثانی وزای نقطه دار زمینی را گویند که بجهت سبزی کاشتن وزراعت دیگر هموار کرده وکنارهای آنرا اندکی بلند ساخته باشند.

کرزمان - بفتح اول وسکون ثانی ومیم بالف کشیده بروزن مرزبان آسمان را گویند مطلقا وبمعنی عرش اعظم هم گفته اند که آسمان نهم باشد وباین معنی بفتح اول وثانی هم آمده است که بروزن نگهدان باشد.

کرزن - بروزن گردن نیم تاج مرصعی بوده است که ملوک پیشین از بالای سرخود بجهت تیمن وتبرک می آویخته اند وگاهی برسر خود نهاده اند وتاجی را نیز گویند که از دیبا دوخته باشند وباکاف فارسی هم آمده است ودر عربی میان سر وفرق سر را خوانند وبمعنی زنبیل هم هست.

کرزه - بضم اول وفتح ثالث بمعنی کرز است که زمینی باشد برای کاشتن تخته تخته ساخته وهموار نموده وکنارهای آنرا بلند کرده باشند وآن بلندی را نیز گویند که درکنارهای مرز کنند وبفتح اول وثالث مادرزادی را گویند که آلت تناسل نداشته باشد.

کرزماه - بضم اول ومیم بالف کشیده وبهاء زده رستنی وگیاهی باشد بغایت خوشبوی وآبیاری کشت وزراعت را نیز گویند.

کرس - بضم اول وفتح ثانی وسکون سین بی نقطه بمعنی چرک وریم اندام باشد وپیچ وشکن موی را نیز گویند وموی پیچیده مجعد را هم گفته اند وبعضی بضم اول وثانی بمعنی چرک وریم وبضم اول وسکون ثانی موی پیچیده را گویند که موی باف باشد وباین معنی باکاف فارسی هم آمده است وبکسر اول در عربی اصل ونسب چیزی وخانهای درهم پیوسته ومتصل بهم وبول وسرگین برهم نشسته وبرهم جمع شده را گویند.

کرسان[1] - بفتح اول بروزن ترسان ظرفی باشد مدور وصندوق مانند که از گل یا از چوب سازند ودانه وغله وامثال آن درآن گذارند وبکسر اول بلغت هندی مزارع وزراعت کننده را گویند.

کرسب - بابای ابجد بروزن ومعنی کرفس است وآن رستنی باشد که خورند.

کرستون - بتای قرشت بروزن شفق گون بمعنی قپان باشد وآن ترازو مانندی است که چیزها بدان وزن کنند وبهمین معنی لفظ کرستوان هم بنظر آمده است که بعد از واو الف باشد.

کرسطوس - بکسر اول وثانی وسکون ثالث وطای حطی بواو کشیده وبسین بی نقطه زده بلغت انجیل نام باری تعالی است جل جلاله وبا اول وثانی مفتوح عیسی علیه السلام را گویند.

کرسف - بافای سعفص بروزن ومعنی کرسب است که کرفس باشد وآن رستنی بود که خورند.

[1] پوشیده نماند که کرسان لفظ هندی بمعنی کشاورز است آنرا کسان نیز گویند وآن هردو مشتق است از لفظ سنسکرت که کرشان بکسر کاف وشین نقطه دار باشد بمعنی خداوند زراعت چه کرش بمعنی زراعت وکشتکاری آمده ودان بمعنی خداوند است ۱۲

کرسنج - بروزن شطرنج بمعنی کم‌همتی باشد و آن ضعف نفس است از طلب مراتب عالیه.

کرسنه - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح نون چرک و ریمی را گویند که بر روی زخم بسته و سخت شده باشد و بفتح اول و سکون ثانی و فتح ثالث و نون نام غله‌ایست تیره‌رنگ و طعم آن مابین ماش و عدس باشد آنرا مقشر کرده بگاو دهند گاو را چاق و فربه کند و بیونانی ارونس خوانند و باشین نقطه‌دار هم بنظر آمده است.

کرسه - بضم اول و فتح ثانی و سین بی‌نقطه چرک و ریم را گویند و موی پیچیده و مجعد را نیز گفته‌اند و در عربی بکسر اول و سکون ثانی اصل هر چیز و بول و سرگین در هم نشسته را گویند.

کرسی خاک - بضم اول و سکون ثانی کنایه از کرهٔ خاک است که زمین باشد و بضم اول و ثانی اکیانه را گویند که از [illegible] نهادن باز ایستاده باشد.

کرسی دار مجلس طور - کنایه از حضرت موسی علیه السلام است.

کرسیدن - بفتح اول بروزن ترسیدن بمعنی فریب دادن و فروتنی کردن باشد و باین معنی باشین نقطه‌دار هم آمده است و اصح آنست.

کرسی زر - بفتح زای نقطه‌دار کنایه از آفتاب عالمتاب است و کنایه از روز هم هست که بعربی یوم خوانند و کنایه از کفل و سرین سیم‌بدنان باشد.

کرسی شش گونه - کنایه از دنیا و روزگار است باعتبار شش جهت که پیش و پس و زیر و بالا و چپ و راست باشد.

کرش - بفتح اول و ثانی و سکون شین نقطه‌دار بمعنی فریب و خدعه و چاپلوسی و فروتنی و افتادگی باشد و بسکون ثانی هم باین معنی و هم بمعنی چرک و ریم اندام آمده است و بضم اول و ثانی ریسمانی را گویند که از موی بافته باشند و بکسر اول و سکون ثانی آواز و صدائی باشد که در وقت خواب از راه دماغ مردم برمی‌آید.

کرشته - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح فوقانی بمعنی خس و خاشاک باشد.

کرشف - بروزن اشرف بمعنی پنبه باشد که بعربی قطن خوانند و شحم الارض نیز گویند و بعضی گویند این لفظ هم عربیست.

کرشمه - بکسر اول و فتح آخر که میم باشد بروزن فرشته ناز و غمزه و اشاره بچشم و ابرو باشد.

کرشنه - بکسر اول و فتح نون بمعنی کرسنه است و آن غله باشد تیره‌رنگ مابین ماش و عدس که آنرا مقشر کرده بگاو دهند گاو را فربه کند و صاحب فرهنگ جهانگیری میگوید که اگرچه در فرهنگهای دیگر این غله باشین نقطه‌دار آمده است اما غلط است والله اعلم.

کرشه - بفتح اول و سکون ثانی و ثالث مفتوح بمعنی کرش است که فریب و خدعه و چاپلوسی و فروتنی و افتادگی و آدم بازی دادن باشد و بضم اول و ثانی ریسمانی را گویند که از موی تافته باشند.

کرشیدن - بفتح اول و ثانی بروزن طلبیدن بمعنی فریب دادن و فروتنی کردن و چاپلوسی نمودن و آدم بازی دادن باشد و بفتح اول و سکون ثانی هم آمده است که بروزن بخشیدن باشد.

کرغ - بضم اول بروزن مرغ بمعنی کراغ است و آن گیاهی باشد که کمانگران بر بازوی فرود آمده و دستهای از جای بدر رفته بندند.

کرغست - بروزن پرست گیاهیست و آن گل زردی دارد و بچارپایان دهند و بیشتر خورش خر الاغ کنند و بعضی گویند تره‌ایست بهاری طعم آن تیز و تند می‌باشد تر و تازه آنرا پزند و خورند و چون خشک شود بجز گاو دهند و آنرا بعربی قنابری و غلول خوانند.

کرف - بفتح اول و سکون ثانی و فا سوراخ باشد که زرگران بکار برند و بمعنی تیم هم آمده است و آن صفه باشد بسیار

وبضم اول هم گفته اند۔

کرفت ۔ بکسر اول وثانی وسکون فا و فوقانی چرک کثافت باشد وشخصے را نیز گویند که خود را از نجاست پاک نه سازد وملاحظه از نجاست نه کند۔

کرفج ۔ بروزن اعرج گیاہے باشد که بدان آتش افروزند مثال هندسه وعربان ابو سریع گویندش۔

کرفس ۔ بفتح اول وثانی وسکون ثالث وسین بے نقطه رستنی باشد که از آن ترشی سازند یعنی در میان سرکه اندازند وخورند گویند تخم آن شهوت مردان وزنان را برانگیزاند وازین جهت ست که زنانے را که بچه شیرے دهند از کرفس خوردن منع کنند۔

کرفش ۔ بروزن مفرش چلپاسه و وزغه را گویند وآن در خانها بسیار ست گویند زدن وکشتن آن جانور آنقدر ثواب دارد که کسے هفت من گندم مستحق بدهد۔

کرفه ۔ بکسر اول وسکون ثانی وفتح ثالث بمعنی ثواب است که در مقابل گناه باشد۔

کرک ۔ بفتح اول وثانی وسکون کاف مرغیست از تیهو کوچکتر که بعربی سلوی وبترکی بلدرچین گویندش ونام شهریست از مضافات بیت المقدس وبزبان بخارا اسقف خانه را گویند وبفتح اول وسکون ثانی مرغ خانگی وماکیان باشد وکبک را نیز گفته اند وآن دو قسمے باشد دری وغیر دری ودری بزرگتر وغیر دری کوچکتر وسرطان وخرچنگ را نیز گویند وبمعنی مردم چشم هم بنظر آمده است وشاخ درخت را هم گویند وباکاف فارسی در آخر کرگدن را گویند وآن جانوریست معروف در هندوستان شبیه بگاومیش وبر سر بینی شاخی دارد گویند اگر زهرهٔ او را خشک کرده بخور کنند باد بسیار بے اختیار از مردم رها شود وبضم اول وفتح دوم سرخی را گویند که از کجلی شده باشد وکجل را هم گفته اند وبضم اول وسکون ثانی ماکیانے را گویند که از بیضه کردن باز آمده

پوست شده باشد وپشم نرمے را نیز گویند که از بن موے بز بدمد وآن را ابشانه برآورده بریسند وشال وامثال آن بافند واز آن تکیه ونمد وکلاه وکپنک مانند آن هم بمالند۔

کرکاس ۔ باکاف بروزن الماس تخم گیاهیست که آن را ودسر گویند ودر میان زراعت گندم وجو روید گرم وخشک است در اول ودوم ومحلل ورم خنازیر باشد وشلیم جانست

کرکام ۔ بروزن سرسام بمعنی قوت وتوانائی ومراد ومقصد باشد۔

کرگدن[1] ۔ بفتح اول وکاف فارسی ودال ابجد بروزن کشتن جانورے باشد شبیه بگاومیش وبر سر بینی شاخے دارد گویند بچهٔ آن در شکم او پنج سال بماند وبعد از یکسال سر برآورد وعلف خورد وچرا کند بهمین طریق تا چهار سال بعد از آن برآید ودیگر نزدیک حکمت درین آن که زبان مادر او بسیار درشت است وبچه در نهایت نزاکت تاب لیسیدن مادر ندارد وپوستش پاره مے شود وبعضے گویند کرگدن پرنده ایست که فیل ده ساله را شکار کند وبعضے دیگر گفته اند که جانوریست بغایت بزرگ وفیل شکارد بر پشت او خارها باشد مانند ستونے وهر فیلے را که شکار کند بر پشت خود دارد وبجهت بچهاے خود آورد گویند چون فرو نزدیک شود فیلے بر پشت او باشد وفراموش کند تا آن فیل گندید وکرم در آن افتد وچون فیل تمام شود کرمان سر بجان او گذارند واو را شروع در خوردن کنند هم بدان جراحت بمیرد وبعضے گویند فیل آبی ست والله اعلم ومعرب آن کرکدن باشد بضم کاف اول وفتح کاف دوم وزای نقطه دار مشدد۔

[1] مخفی نماند که در قاموس وغیره کتب لغت عربی کرکدن بدال مهمله مشدد آمده اما بزاے معجمه چنانچه مصنف ذکر کرده در هیچ یک از کتب لغت عربی وانگریزی یافته نشد ظاهرا سهو مصنف باشد والله اعلم بالصواب ۱۲

کرکر - بفتح دو کاف و سکون دو را یکی از نامهای خدای تعالی است جل جلاله و بمعنی کامگار هم آمده است که پادشاه صاحب اقبال باشد و درخت کاج را نیز گویند و بعربی صنوبر خوانند و بکسر هر دو کاف نوعی از باقلا باشد و معرب آن جرجر است و باین معنی با کاف فارسی هم هست -

کرکرانک - بروزن پهلوانک استخوان نرمی باشد که آنرا بعربی غضروف خوانند -

کرکرک - بروزن کمترک نام پرنده ایست دم دراز که در کنارهای آب نشیند و دم جنباند و بعربی صعوه خوانند و عکه هم گفته اند و بعضی کبک را گویند که پهلوی و بلد چین باشد -

کرکروهن - بفتح اول و ثالث و رابع بواو رسیده و های مکسور بنون زده معجونی باشد از کبابهٔ شگافته و فلنجه و بسباسه و صندل مقاصری و سنبل الطیب و مازو و عسل قوت دل دهد و قبض آورد -

کرکرهن - بفتح اول و ثالث و کسر ها و سکون نون بلغت بربری دوائیست که آنرا عاقرقرحا خوانند و آن بیخ طرخون بری است -

کرکری - بفتح اول و ثالث بروزن سرسری استخوان نرمی را گویند که آنرا توان خائیدن مانند استخوان سر شانه وغیره که بعربی غضروف خوانند و بضم اول و ثالث هم بنظر آمده است -

کرکز - بفتح اول و ضم ثالث و سکون ثانی و زای نقطه دار بمعنی علامت راه بود دلیل و راهبر باشد -

کرگس - بروزن اطلس مرغ مردارخوار باشد و بعربی نسر گویند و کنایه از تیر هم هست که عربان سهم خوانند -

کرگسار - با کاف فارسی بروزن شرمسار نام ولایتی است و نام پهلوانی هم بوده تورانی و بهمن بن اسفندیار او را دستگیر کرده و او بهمن را فریب داده از راه هفتخوان که بی آب و علف بود برد و میمنه و ثر برد و بهمن در غضب شد و او را بچنگال آورد

کرگسان فلک - بسا نتا بوده نسر طائر و نسر واقع است که دو صورت اند از جمله چهل و هشت صورت فلک البروج -

کرگس ترکش - بکسر ثالث تیرهای پیکان دار را گویند که در ترکش گذارند چه کرگس بمعنی تیر هم آمده است -

کرگس فلک - شعرا را گویند و آن ستاره ایست از ثوابت -

کرگفیز - با فا بروزن رستخیز بمعنی کفگیر باشد و آن ماهچه ایست سوراخ دار -

کرکم - با کاف بروزن مرهم قوس قزح را گویند و بمعنی زعفران هم آمده است و بعضی گویند بیخ ورس است و آن گیاهی باشد مانند گیاه کنجد -

کرکما - با میم بروزن مرحبا پرنده ایست دم دراز که بعربی صعوه گویند -

کرکمان - بضم اول بروزن ترکمان دوائیست که آنرا حند قوقی گویند و بفارسی انده قوقو خوانند برکلف مالند نافع باشد -

کرکمیسه - بفتح اول و ثالث و میم بتحتانی کشیده و سین بی نقطه مفتوح نام گلیست خوشبوی که چند رنگ می شود و بیشتر در کوه الوند می باشد -

کرکن - بفتح اول و ثالث بروزن ارزن غله و ملل را گویند یعنی گندم و جو و نخود و باقلا که نیم رس شده باشد و همچنان با شاخ و برگ بریان کنند و خورند و بضم ثالث و کسر ثالث هم گفته اند و با کاف فارسی نیز آمده است -

کرم - بفتح اول و ثانی و سکون میم کلم را در شلغم را گویند و در عربی بمعنی جوانمردی و بخشندگی باشد و بسکون ثانی سبزه را گویند که بر لبهای جوی آب رسته باشد و هر چیز را نیز گویند از درخت و بوته و امثال آن که از کنار جوی آب روئیده و در عربی درخت انگور را خوانند و بضم اول و سکون ثانی بمعنی غم و اندوه و گرفتگی دل باشد و بمعنی زخم و جراحت نیز آمده است -

کرکوزنده با کاف بروزن شرذموزه بمعنی علامت زاه و دلیل و راهبر باشد۔

کرکی۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث تحتانی رسیده پرنده ایست که آنرا کلنگ خوانند اگر مغز سر کلنگ را در چشم کشند شبکوری را ببرد۔

کرماسیس۔ با دو سین بے نقطه بروزن مقناطیس بمعنی ثانی گوشت سرخے را گویند که در اندرون چشم آدمی پیدا شود۔

کرمان شهان۔ با شین نقطه دار و ها بروزن بریان بزان نام شهرے و مدینه ایست۔

کرمائیل۔ بروزن عزرائیل نام یکے ازان دو پادشاهزاده باشد که طبخی ضحاک بودند و هر روز یک کس را برائے مغز سر او میکشتند و یک کس را آزاد می کردند و بجائے آن یک کس مغز سر گوسفند داخل می نمودند بجهت آزار رسے که ضحاک داشت و گویند کردان ازان جماعت اند۔

کرم با دامه۔ بکسر اول و میم کرم قز را گویند که کرم ابریشم باشد یعنی تخم ابریشم چه بادامه پیله را گویند که ابریشم ازان بهم می رسد۔

کرم دانه۔ بکسر اول تخم نوعے از مازریون است که آنرا بفارسی هفت برگ خوانند و موزدانه نیز گویند و مغز آن جرم دانق باشد۔

کرم دشتی۔ بفتح اول بمعنی باشد صحرائی و بغایت لجند میشود و باشد عشقه و لبلاب بر درختها می پیچد و خوشه میوه آن دانه بدانه دانه می شود و آنرا بعربی کرمة البیضا خوانند۔

کرمک۔ بکسر اول و فتح ثالث بروزن خنجک تصغیر کرم است و انشان را نیز گویند که بدان رخت شویند و بعربی حیتان گویند هم گفته اند و بفتح اول و ثالث بمعنی لفظ طعامے باشد که آنرا قلیه خوانند۔

کرمند۔ بروزن فرزند بمعنی شتاب کاره باشد و تند و تیز و تعجیل و شتاب کاری را نیز گویند۔

کرمنج۔ بروزن و معنی گل میخ ست که میخ طوس سیمین و آهنی باشد و میخ سر بزرگ چوبے را نیز گویند۔

کرن۔ بضم اول بروزن سخن اسپے را گویند که رنگ او میان زرد و بور باشد۔

کرنب۔ بفتح اول و ثانی و سکون نون و بائے ابجد کلم را گویند و آنرا در ماست پرورده کنند و نورند و در آشها نیز داخل سازند و بهترین آن کلم رومی ست و بسکون ثانی و فتح نون دوائیست که چون بسگ دهند سگ را در ساعت بکشد و بتازی قاتل الکلب خوانند و بقلة الانصار نیز۔

کرنبا۔ با بائے ابجد بروزن سمن ها آش کلم را گویند چه اصل آن کرنب است و با بمعنی آش باشد و بضم اول و کسر ثانی نوعے از ساز و افزار درود گران ست و باین معنی بجائے بائے ابجد یائے حطی هم آمده است۔

کرنج۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون نون و جیم سیاه دانه باشد و آن تخمی است سیاه که بر روے نان کنند و بضم اول و کسر ثانی نیز آمده است و بکسر اول و فتح ثانی هم باین معنی است و حرم ابوجهل را و زهر قاتل را هم سے گویند و باین دو معنی بفتح اول و ثانی نیز گفته اند و با جیم فارسی درست است۔

کرنجو۔ با جیم بروزن سمن بو بمعنی کابوس است و آن سنگینی باشد که در خواب بر مردم افتد۔

کرند۔ بضم اول بروزن خجند میدان اسب دوانی را گویند و رنگیست مخصوص اسپ که آنرا کران خوانند و جرگه و حلقه زدن مردم باشد و دیگے را نیز گویند که رنگ نذران بیقم و لکها و دیگر رنگها ازان جوشانند و نام رود خانه ایست که از طرف نهر و کر مے آید که مسکن کردان است و از نواحی صفاهان مے گذرد و بضم اول و ثانی لیف جولاهگان و خوشه مالان باشد و آن جاروب مانند ایست که بدان آهار و آب بر تار جامه مالند۔

کرنده۔ بضم اول بروزن کننده بمعنی کرند است که میدان و رنگ مخصوص اسپ و حلقه و جرگه مردم و دیگ رنگ ریزان باشد۔

دره و خانهٔ زده که مسکن زنان باشد و لیف جولاهگان را نیز گویند و باین معنی به فتح اول و کسر ثانی هم گفته اند۔

کرنگ۔ بروزن تفنگ اسپ آل را گویند و بمعنی میدان و جای صف کشیدن سپاه باشد و جرگه و حلقه زدن مردم و سپاه را هم می گویند و نام رودخانه ایست۔

کرنگانی۔ باکاف فارسی بروزن نمکدانی نام نوعی از انگور است۔

کرنگ۔ بضم اول باکاف فارسی بروزن و معنی کرنده است که میدان اسپ دوانی و صف کشیدن و حلقه زدن مردم و سپاه و رنگ مخصوص باسپ دیگ رنگریزی و نام رودخانهٔ زرده کوه باشد و بضم اول و ثانی لیف جولاهگان را گویند۔

کرنه۔ به فتح اول و نون و سکون ثانی نام قریه ایست از روستاق بدخشان و در اینجا امرود و ناشپاتی بغایت خوب میشود و بزبان هندی نوعی از ترنج است مدور و بسیاری از ترنج بزرگتر می شود و بکسر اول خاریست که آنرا اشترخار می گویند و بعضی گویند ماریست که آنرا اشترخار خوانند و مکله را نیز گفته اند و آن جانوریست که بر بدن خر و شتر و گاو چسپد و خون خورد۔

کرواسه۔ به فتح اول و ثانی بواو کشیده بزده سفیدی را گویند مانند کاغذ که عنکبوت سازد و دران تخم کند و بچه برآرد و بضم اول و ثانی نام یکی از خویشان افراسیاب است و او در کشتن سیاوش سعی بسیار نمود و بکسر اول و فتح ثانی دندانی را گویند که میان آن تهی و کاواک شده باشد و کشتی و جهاز کوچک را نیز گفته اند و به فتح اول و سکون ثانی هم بمعنی دندان میان تهی و کاواک شده آمده است۔

کروات۔ بروزن حلوا بمعنی رخنه گرفتن و وصل کردن دو چیز باشد با هم۔

کروانج۔ به ... نام گیاهیست که قوت ... و نام ... هم هست و باین معنی در عربی به فتح اول و ثانی

هم آمده است۔

کروبیان۔ به فتح اول و ثانی مشدد بواو رسیده و کسر بای ابجد و تحتانی بالف کشیده و بنون زده فرشتگان مقرب را گویند و ایشان را در عالم اجسام هیچ تعلق و تدبیر و تصرفی نیست۔

کروت۔ بضم اول بروزن قروت بمعنی فربه باشد که در برابر لاغر است۔

کروتنه۔ به فتح اول و ثانی و فوقانی و نون و سکون ثالث عنکبوت را گویند۔

کروخ۔ بضم اول و ثانی و سکون ثالث و خای نقطه دار نام قریه ایست از قرای عالم۔

کروخان۔ با خای نقطه دار بروزن خروسان نام برادر پیران ویسه است۔

کرود۔ بضم اول بروزن سرود چاه بسیار عمیق را گویند که آب ازان بدشواری توان کشید و به فتح اول هم گفته اند۔

کروز۔ بازای نقطه دار بروزن خروس بمعنی عیش و نشاط و شادی و طرب باشد و اندوه و ملالت را نیز گفته اند و بازای فارسی هم آمده است[1]۔

کروس۔ بکسر و سکون ثانی و فتح ثالث و سین بی نقطه ساکن لغز و چیستان باشد۔

کروش۔ بضم اول بروزن خروش عنکبوت را گویند۔

کروکر۔ به فتح اول و کاف بروزن کبوتر یکی از نامهای خدای تعالی است جل جلاله۔

کرون۔ بضم اول و فتح ثالث و سکون ثانی و نون اسپی گویند که رنگ او مابین زرد و خنگ باشد۔

کرونیس۔ به فتح اول و ثانی بواو رسیده و نون تحتانی کشیده و سین بی نقطه زده نام جزیره ایست که واموق مطلوب عذرا در آن جزیره می بود۔

[1] پوشیده نماند که کروخ قریه ایست از مضافات خراسان ... کرونیس باین تصریح نموده ۱۲۔

گروه - بضم اول وثانی بواو مجهول رسیده و بیازده ثلث و بهیک فرسنگ را گویند و آن سه هزار گز است و بعضی گویند بیست گز و بزیاده ازین نیست و آنرا بعربی کراع خوانند و بمعنی آرامگاه و آشیانهٔ مرغان وغیره نیز آمده است و به فتح اول وثالث و سکون ثانی دندان میان تهی مکاواک را گویند و به فتح اول وثانی وثالث جانورے باشد سیه رنگ گویند زخم آن جانور زیاده بر زخم مار است۔

گرویا - بر وزن اغنیا تخمیست که آنرا زیرهٔ رومی گویند و نانخواه همانست بر روے خمیر نان پاشند و خوردن آن بانشا قوت معده دهد و کردیا و زنیان هم میگویندش۔

گرویز - به فتح اول و سکون ثانی بر وزن شبدیز بمعنی نطق و ادراک کلیات باشد و شرف انسان باین فضیلت است و بفتح اول وثانی هم آمده است۔

گروی زره - بکسر زاے نقطه دار و راے قرشت و سکون ثانی نام یکے از خویشان افراسیاب است و او در کشتن سیاوش سعی بسیار کرده۔

گره - به فتح اول وثانی و خفاے ها پوست دست و پا و اعضا را گویند که بسبب کار کردن بسیار سخت شده و پینه بسته باشد و بمعنی چرک هم آمده است که عربان وسخ مے گویند و مسکه را نیز گفته اند و آن روغنی باشد که از دوغ گیرند و بمعنی حجره هم است که خانهٔ کاروان سرا و مدرسه باشد و خانهٔ عنکبوت را هم مے گویند که دران تخم کند و بچه برآرد و آنرا مانند کاغذ سفید سازد و زنگار پاشدے را گویند که بر روے نان میسود بالای شانه‌ها کرده آنرا قیاق قیا گویند و بزبان هندی دست برنجن باشد و آن حلقهٔ ایست از طلا و نقره وغیره که در دست کنند و نام شهرے هم هست و به فتح اول و سکون ثانی در عربی بمعنی ناخوشنودی و نارضامندی و جبر باشد و بضم اول و سکون ثانی هم باین معنی و هم بمعنی دشوار باشد که در مقابل آسان است و بضم اول و فتح ثانی مشدد و بچهٔ اسپ و ستور و خر الاغ را گویند و با غیر مشدد گوے را که با چوگان بازند و بچهٔ اسپ و خر را نیز گفته اند و هر چیزے که گرد و مدور باشد خصوصا و عناصر را هم مے گویند بطریق اضافت همچو کرهٔ آتش و کرهٔ هوا و کرهٔ آب و کرهٔ خاک و بمعنی کلیدان و دندانهٔ کلیدان هم آمده است۔

کرهٔ آب - با تشدید ثانی کنایه از موج آب باشد و بے تشدید ثانی آبے که زمین را احاطه کرده است۔

کرهٔ تن - به فتح اول وثانی بر وزن غنغن عنکبوت را گویند

کرهٔ لاجورد - کنایه از آسمان است۔

کرهٔ وهم سوز - بمعنی کرهٔ لاجورد است که کنایه از آسمان باشد۔

کری - به فتح اول وثانی بتحتانی کشیده علتیست معروف در گوش و پردهٔ سفیدے را نیز گویند که عنکبوت بجهت تخم کردن و بچه بر آوردن میسازد۔

کریاس - بکسر اول بر وزن الیاس در پادشاهان و امرا و اعیان را گویند و بعربی بالاخانه را گویند و خلوتخانهٔ سلاطین و امرا را هم گفته اند و محوطهٔ درون سرا و طهارت خانهٔ که بر بالاے خانه و حجره سازند۔

کریان - بضم اول و سکون ثانی وثالث بالف کشیده و بنون زده بمعنی قربانی و فدا باشد یعنی بدلی که خود را یا دیگرے را از بلاے رهاند و بکسر ثانی هم باین معنی باشد و بکسر اول و بعربی خراب آلود و بینگی نشنده را گویند۔

سلف بدانکه لفظ کراع که در جمیع نسخ موجودهٔ برهان قاطع بهمین شکل و عنوان واقع است درین مقام بغایت نامناسب است زیرا که بمعنیے که مراد مصنف است در کتب لغت عرب باوجود تفحص تام مطلقا بنظر نرسیده و بهیچ یک از معانی متناسبهٔ آن که در کتب لغت مسطور و بر السنه مشهور است مناسبتے ندارد بجهت مقام مفاد لهذا تصحیحا للکتاب تنبیها للطلاب حرفے چند بقلم آمد والله اعلم بالصواب ۱۲۔

کریچ - بفتح اول وکسر ثانی وسکون تحتانی وجیم بمعنی خانهٔ کوچک باشد مطلقاً وخانهٔ کوچکے را گویند که از نے وعلف سازند مانند خانه که دهقانان درکنار زراعت و فالیز مے سازند وتالار سے هم گفته اند که بر بالاے خرمن غله تا کوفته سازند تا باران ضائع نکند وباین معانی بضم اول وباجیم فارسی هم آمده است وتوتو وپر ریختن جانوران پرنده را نیز گویند خصوصاً چرغ و باز و شاهین وامثال آنرا۔

کریچه - بضم اول بروزن کلیچه خانهٔ کوچک را گویند مطلقاً وخانه که دهقانان از چوب وعلف درکنار زراعت سازند وباجیم فارسی هم درست است۔

کریر - بضم اول وثانی تحتانی کشیده وبراے بے نقطه زده بمعنی پیش کار ویاکار باشد وبفتح اول درعربی آواز وصدا کردن کسے باشد که سینهٔ او گرفته باشد وصداے کسے که او را خفه میکرده باشند وصدا وآواز خرخرے که در وقت مردن از آدمی ظاهر مے شود۔

کریز - بضم اول وثانی تحتانی کشیده وبزاے نقطه دار زده بمعنے کریچ است که خانهٔ کوچک وخانهٔ علفی باشد وپر ریختن پرندگان را نیز گویند وبمعنی کنج وگوشهٔ خانه هم آمده است و بفتح اول نیز گفته اند۔

کریزه - بضم اول بروزن ومعنی کریچه است که خانهٔ کوچک وپر ریختن مرغان باشد۔

کریزی - بضم اول وثانی ورابع هر دو تحتانی کشیده مردم پیر ومنحنے را گویند که در قواے او هم قصورے بهم رسیده وخرف شده باشد وشاهین وبازے را نیز گویند که در صحرا بسر خود توتک کرده باشد یعنے پر ریخته باشد چیزے هم هست که بخورد پرندگان شکاری دهند تا زود توتک کنند وپر بریزند۔

کریس - بکسر اول وثانی تحتانی کشیده وبسین بے نقطه زده بمعنی فریب وخدعه وچاپلوسی باشد وباکاف فارسی هم درست است۔

کریسه - بکسر اول وفتح سین بے نقطه بمعنی کریس است که فریب وچاپلوسی باشد وباکاف فارسی نیز آمده است۔

کریسیدن - بکسر اول مصدر کریس است که بمعنی فریب دادن واز راه بردن وچاپلوسی کردن باشد وباکاف فارسی نیز آمده است۔

کریشک - بکسر اول وثانی تحتانی مجهول رسیده وفتح شین نقطه دار وسکون کاف مرد جنگی وجنگ کننده را گویند وجوجهٔ مرغ را نیز گفته اند وبمعنی مغاک وگودال هم بنظر آمده است۔

کریشنک - بضم اول وکسر ثانی وشین نقطه دار مفتوح بنون وکاف فارسی زده مغاک وگوه را گویند۔

کریغ - بضم اول وثانی تحتانی کشیده وبغین نقطه دار زده بمعنی گریزپا باشد که از گریختن است وبمعنی پر ریختن جانوران پرنده هم بنظر آمده است۔

کریفتن - بروزن ومعنی گریختن باشد وباکاف فارسی هم آمده است۔

کریم - بروزن قدیم نام یکے از اجداد رستم زال است ونام شهر کرمان هم بوده است ودر عربی جوانمرد بخشنده را گویند۔

کریمان - بروزن نریمان نام جد دوم رستم زال است که پدر نریمان باشد ونام شهر کرمان هم بوده است ودر عربی کرم کنندگان وجوانمردان باشد۔

کرینوختن - با دو نون بروزن پرپروکگن بلغت ژند وپاژند بمعنی خواندن باشد۔

کریودوم - بفتح اول وثانی تحتانی رسیده وواو ساکن ودال بے نقطه بواو کشیده وبمیم زده بمعنی خیانت است وآن ودیعت وامانت را خیانت کردن وانکار نمودن باشد۔

کریون - بروزن افیون دوائیست بسیار تلخ وآن را قنطوریون وقیقن خوانند زهر مجموع گزندگان را نافع است۔

بیان یازدہم

در کاف تازی بازای نقطه دار مشتمل بر بست و هفت لغت

گز - بفتح اول و سکون ثانی مخفف گزاز باشد و نام ولایتی است از هندوستان و بفتح اول و ثانی هم باین معنی میگویند۔

گزابه - بابای ابجد بر وزن و معنی کجاوه است۔

گزاد - بفتح اول بر وزن سواد جامهٔ کهنه را گویند و بکسر اول هم گفته اند۔

گزار - بضم اول بر وزن غبار نشتر حجام را گویند۔

گزاغ - بضم اول بر وزن سراغ گیاهیست که آن را و چوب آن را بر بازوی فرود آمده و استخوان از جای بدر رفته بندند و عربان اشق خوانند۔

گزاوه - بر وزن و معنی کجاوه است۔

گزایش - بکسر اول بر وزن فزایش بمعنی درخور و لائق باشد و بضم اول هم هست و چوبی را نیز گویند که خود گاو را بدان رانند و با کاف فارسی هم آمده است۔

گزبا - بابای ابجد بر وزن فردا نوعی از ریواس باشد و آن میوه ایست کوهی باندام ساق دست۔

گزبره - بضم اول و ثالث و فتح رای قرشت کشنیز را گویند و آن ستنی باشد معروف سرد و تر است در آخر درجهٔ اول گویند چهل درم عصارهٔ آن کشنده باشد و گویند گرم است۔

گزبود - بر وزن فرمود کدخدا و رئیس را گویند۔

گزبه - بفتح اول و بای ابجد بر وزن سبزه بمعنی کنجاره است که نخاله و ثفل مغزهای روغن گرفته باشد۔

گزد - بفتح اول بر وزن نرد شاخی را گویند از درخت که در وقت پیرایش و برکاوش از درخت بریده باشند۔

گزدیدن - بادال ابجد بر وزن رچیدن بمعنی پیراستن باشد که بریدن شاخهای زیادتی درخت است۔

گزردن - بضم اول بر وزن گلک زن بمعنی چاره جوئی و چاره جستن باشد۔

گزره - بضم اول بر وزن حجره گیاهی باشد خوشبوی و آب دادن کشت زار و زراعت سیراب را نیز گویند۔

گزطاخون - باطای حطی و خای نقطه دار بر وزن عنبرگون دارو ئیست که آن را عاقرقرحا گویند قوت باه دهد و باین معنی بازای فارسی و تای قرشت هم آمده است۔

گزغ - بضم اول و فتح ثانی و سکون غین نقطه دار مخفف گزاغ است و آن گیاهی باشد که بر بازوی فرود آمده و استخوان از جای بدر رفته بندند و عربان اشق گویند و بسکون ثانی هم آمده است که بر وزن مرغ باشد۔

گزف - بفتح اول و ثانی بر وزن خزف بمعنی قیر باشد و آن دارو ئیست سیاه و بدبوی که بیشتر بر شتران گرگین مالند و نقره و سیم سوخته را نیز گویند و با ثانی مکسور نیز باین دو معنی آمده است و بضم اول و سکون ثانی هم گفته اند و سوادی را نیز گویند که زرگران بکار برند۔

گزم - بفتح اول بر وزن جزم سبزه باشد که بر کنار حوض و لب جوی روید۔

گزلک - بکسر اول و لام و سکون ثانی و کاف کارد کوچک و قلم تراشی را گویند که نوک آن کج باشد و نوک تیغ و دشنهٔ کج را نیز گفته اند و بمعنی اول با کاف فارسی هم آمده است۔

گزن - بفتح اول و ثانی و سکون نون روستا و مجمعی را گویند که در ایام عاشورا مردم بسیار در آن جمع شوند و حیز و مخنث را نیز گفته اند۔

گزنده - بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثالث و دال بی نقطهٔ مفتوح لیفی باشد که جولاهگان بدان روی کار را هموار کنند و آن را بعربی شوکة الحائک خوانند و بعضی گویند جولای باغ شبکه دار که بدان کاه کشند۔

گزنه - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی مرغی باشد سیاه و سفید و سری بزرگ دارد و بکسر اول هم گفته اند و تخمی هم هست دوائی که آن را بعربی بزر الانجره و قریص خوانند۔

کزنی - بمعنی تر و خشک باشد و بعضے بمعنی گل تر و خشک اول دمائے دہر و معنی با کاف فارسی ہم آمدہ است۔

کزوا - بفتح اول و سکون ثانی و واو بالف کشیدہ بروزن فروا نوعے از ریواس است و آن میوۂ باشد کوہی باندام ساق دست۔

کزوان - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیدہ و بنون زدہ بادرنگبویہ را گویند و آن دوائیست کہ بفارسی بالنگو خوانند ہر کہ از برگ و تخم و بیخ آن قدرے در خرقہ کنند و با ابریشم محکم بہ بندد و با خود نگاہ دارد و ہر کہ او را ببیند دوست دارد و محبوب القلوب گردد۔

کزوغ - بفتح اول و ثانی بواو کشیدہ و بغین نقطہ دار زدہ مہرہ گردن انسان و حیوانات دیگر باشد۔

بیان دوازدہم

در کاف تازی با زائے فارسی مشتمل بر سی و پنج لغت و کنایت

کژ - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی کج است کہ نقیض راست باشد و قسمے از ابریشم فرومایہ و کم قیمت بود کہ بعربی قز گویند و بعضے گفتہ اند کہ قز معرب کژ است و بضم اول بیخ درخت باشد۔

کژابہ - بابائے ابجد بروزن و بمعنی کجاوہ است۔

کژاتہ - بفتح اول و تائے قرشت پیلۂ ابریشم را گویند۔

کژار - بضم اول بروزن دچار چینہ دان مرغان باشد و بعربی حوصلہ گویندش و باین معنی در فرہنگ جہانگیری باکاف و زائے فارسی آمدہ است واللہ اعلم و بفتح اول بمعنی پارہ باشد کہ از دریدن است و امر باین معنی ہم ہست یعنے پارہ کن۔

کژاریدن - بفتح اول بروزن تراشیدن بمعنی پارہ کردن و دریدن باشد۔

کژآغند - باغین نقطہ دار بروزن دماوند جامۂ باشد کہ درون آنرا بجائے پنبہ ابریشم پر کنند و بخیہ بسیارے زنند و روزہائے جنگ پوشند۔

کژآغندش - بکسر دال بے نقطہ و سکون شین نقطہ دار بمعنی کژآغند است کہ جامۂ روز جنگ باشد۔

کژآگند - بفتح کاف فارسی بروزن و معنی کژآغند است کہ جامۂ کج آگندۂ روز جنگ باشد۔

کژآگندش - باکاف فارسی بروزن و معنی کژآغندش است کہ برگستوان باشد۔

کژادہ - بروزن و معنی کجاوہ است کہ بعربی ہودج خوانند۔

کژترخون - باتائے قرشت و خائے نخذ بروزن عنبرگون داروئیست کہ آنرا عاقر قرحا خوانند قوت باہ دہد و با طائے حطی ہم آمدہ است۔

کژخاطران - کنایہ از مردم ناموزون و کج طبیعت باشد۔

کژدم - بادال ابجد بروزن انجم جانوریست گزندہ کہ آنرا بعربی عقرب گویند و نام یکے از دوازدہ برج فلک ہم ہست و آن برج ہشتم است۔

کژدم بحری - نوعے از ماہی خاردار است و آن تیرہ رنگ بسرخی مائل مے باشد و بر سر آن ماہی خاریست کہ حربۂ اوست و بدان میزند گویند زہرۂ او شبکورے را ابہر و نزول آب را نیز از چشم نافع باشد۔

کژدم خوارہ - باخائے نقطہ دار و واو معدولہ و الف و رائے بے نقطہ مفتوح نام جانوریست در دیار خوزستان از ولایت فارس گویند چون براہ میرود دم خود را بزمین مے کشد و ہر کرا بزند ہلاک شود۔

کژدم گردون - بکسر میم کنایہ از برج عقرب است کہ برج ہشتم فلک البروج باشد۔

کژدم نیلوفری - بمعنی کژدم گردون است کہ کنایہ از برج عقرب باشد۔

کژدمہ - بفتح اول و میم در آخر نام ورمیست بسرخی مائل کہ آن در اطراف ناخن پیدا میشود و بعربی داحس مے گویند۔

کژرف - بروزن اشرف گیاہے باشد بنایت بدبوے چون بدست گیرند بوے آن مدتہا از دست نرود۔

کژطرغون - باطاے حطی بروزن ومعنی کژترغون است کہ ماقرقرحا باشد۔

کژغا - باغین نقطہ دار بروزن صحرا مخفف کژغاوست وآن گاوے باشد کہ در کوہہاے مابین ختا وہندوستان بہم می رسد وآنرا بترکی آنجا قطاس مے گویند۔

کژغان - بروزن ومعنی قزغان ست کہ دیگ طعام پزی باشد

کژغاو - بسکون واو در آخر بمعنی کژغاست وآن گاوے باشد کہ در مابین کوہہاے ہندوستان وختا بہم میرسد دُم اورا برگردن اسپان وسرہاے علم بندند وآنرا بترکی ختائی قطاس مے گویند وبعضے گویند گاو دریائیست وآن باعتبار بحرے قطاس خوانند۔

کژف - بضم اول وسکون ثانی وفا نقرہ وسیم سوختہ را گویند وقیر را نیز گفتہ اند وآن چیزے باشد کہ بر شتر گرگین مالند وسواد زرگری را نیز گفتہ اند۔

کژک - بروزن فلک آہنے باشد سرکج ودستہ دار کہ فیلبانان بدان فیل را بہر جانب کہ خواہند برند وچوب کجے را گویند کہ برسر چوب قبق کہ چوب بلند میان میدان ست ببندند وگویہاے طلا ونقرہ ازان آویزند وتیر بران اندازند ہر کہ بزند گوہاے طلا ونقرہ باو تعلق دارد وآنرا بعربی برجاس خوانند وچوب کجے کہ کوس ونقارہ بدان نوازند وکلید کلیدان را نیز گویند وپرے باشد سیاہ وکج بر پشت دُم بط وزد آنرا بیشتر شاطران بر سر زنند وگاہے زنان ہم بر یک طرف سر بند کنند ومطلق قلاب را نیز گفتہ اند وکوزۂ گلی وسفالے باشد کہ میان آنرا از خرما پر سازند۔

کژگا - بکاف فارسی بالف کشیدہ مخفف کژگاوست کہ گاو قطاس باشد ودُم آنرا بر گردن اسپ وسر علم بندند۔

کژگاو - بکاف فارسی بروزن ومعنی غژغاوست وآن گاوے باشد کہ در کوہہاے مابین ختا وہندوستان بہم میرسد وبترکی ختائی قطاس میگویندش وبعضے گویند گاو دریائی وبحری قطاس بسبب آن خوانند وقطاس دُم آن گاوست وبعضے ہمان دُم را کژگاو دُمے گویند یعنی ابریشم گاو چہ کژ بمعنی ابریشم ہم آمدہ است وآنرا بر سر علمہا وگردن اسپان بندند۔

کژمازون - بامیم وزاے نقطہ دار بروزن افلاطون نام دارو ئیست دوائی۔

کژمژزبان - طفلے را گویند کہ نو بسخن در آمدہ زبانش بکلمات فصیح جاری نشدہ باشد۔

کژنہ - بفتح اول ونون پنبہ ووصلہ وپارہ را گویند کہ بر جامہ دوزند وبعربی رقعہ خوانند۔

کژور - بروزن صبور زرنباد را گویند وآن بیخ گیاہے باشد تلخ مزہ ودر دواہا بکار برند۔

کژوند - بروزن فرزند پرۂ کلیدان را گویند۔

کژہ - بفتح اول وثانی کجک فیل را گویند وآن آہنے باشد سرکج ودستہ دار کہ فیلبانان بدان فیل را بہر طرف کہ خواہند برند وآن فیل را بمنزلۂ عنان است وہر قلاب را گویند عموماً وقلاب قنارۂ قصابان را کہ بران گوشت آویزند خصوصاً وبمعنی ملازہ ہم آمدہ است وآن گوشت پارۂ باشد در ابتداے حلق کہ محاذی بیخ زبان آویختہ است وآنرا بعربی لہاۃ خوانند وچوب سرکج کہ دہل ونقارہ را بدان نوازند وچوبکے کہ بدرون کلیدان افتد ومحکم شود وباین معنی بارا‌ے بے نقطہ ہم بنظر آمدہ است ودر مؤید الفضلا نوشتہ است کہ کرہ بفتح راے بے نقطہ کلیدان است وبزاے نقطہ دار دندانۂ کلیدان۔

کژیم - بروزن نسیم بمعنی برگستوان باشد وآن پوشش است کہ درون آنرا بجاے پنبہ ابریشم کژ پر کنند وبخیہ زنند ودر روز جنگ پوشند وبر اسپ ہم پوشانند۔

کرشین - بروزن کمین بمعنی برگستوان است و آن پوششی باشد که در روز جنگ پوشند و بعربی تجفاف خوانند -

بیان سیزدهم

در کاف تازی با سین بی نقطه مشتمل بر سی و شش لغت و کنایت

کس - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی مردم باشد چه کسی آدمی و ناکسی نامردمی را گویند و عقلا و دانشمندان را نیز گفته اند و بضم اول موضع جماع زنان باشد که عربان فرج خوانند -

کسا - بروزن رسا گلیم و پلاس را گویند -

کساد - بروزن سواد ناروا شدن متاع و کالا باشد -

کسار - بضم اول بروزن وچار بمعنی خورنده باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بخور لیکن این لفظ را بغیر از غمگسار و میگسار با چیزی دیگر ترکیب کرده اند و نان گسار و آبگسار نگفته اند و با کاف فارسی مشهور است اما در مؤید الفضلا با کاف تازی نوشته اند و اصح نیز این است چه گساردن که مصدر است در فرهنگ جهانگیری با کاف فارسی بمعنی گذاشتن آمده است نه بمعنی خوردن والله اعلم -

کساردن - بضم اول بروزن شماردن بمعنی غم خوردن و باده خوردن باشد لا غیر و بکاف فارسی بمعنی گذاشتن -

کسارنده - بروزن شمارنده بمعنی کسار است که غم خورنده و باده خورنده باشد -

کسبر - بضم اول و بای ابجد و سکون ثانی و رای قرشت بیونانی زفت را گویند و آن صمغ مانندی باشد سیاه که بر سر کیلان و کشتی و جهاز چسپانند -

کسبرج - بفتح اول و بای فارسی و رای قرشت و سکون ثانی و جیم در آخر بمعنی مروارید باشد که بعربی لولو خوانند -

کسبره - بضم اول و بای ابجد و فتح رای قرشت و سکون ثانی بمعنی گشنیز است و آن رستنی باشد معروف که تازهٔ آنرا در آش بکار کنند و خشک آنرا با نبات بسایند و بخورند نفع ...

... فرو نشاند و منی را خشک گرداند و گویند چهل درم آب گشنیز کشنده و مهلک است -

کسپ - بضم اول و سکون ثانی و فتح بای ابجد کنجاره را گویند و آن باقی ماندهٔ ثفل تخمهایی باشد که روغن آنرا گرفته باشند -

کستر - بروزن کفتر خاری باشد سیاه و آنرا البود خوانند -

کستل - بروزن مهمل جعل و سرگین گردانک را گویند -

کستن - بروزن گفتن بمعنی کوفتن باشد -

کسته - بروزن خفته غله کوفته باشد که هنوز ریش پاک نکرده باشند یعنی از کاه جدا ناشده باشد و سرخ مرد را نیز گویند و آن دستی باشد بسیاهی مایل که عربان عصی الراعی خوانند -

کستی - بضم اول بروزن مستی بمعنی کشتی باشد و آن چنان است که دو کس بر هم چسپند و یک دیگر را بر زمین زنند و اصل این لغت کستی است چه از کستن مشتق است که بمعنی کوفتن باشد و چون در فارسی سین بی نقطه و شین نقطه دار بهم تبدیل می یابند بنابر آن کشتی خوانند و بمعنی زنار هم آمده است و آن ریسمانی باشد که ترسایان و هندوان بر کمر بندند و گاهی بر گردن هم افگنند و ریسمانی را نیز گویند که کشتی گیران خراسان بر کمر بندند و در عرف ایشان زنار خوانند و معرب آن کستیج است و کستین هم بنظر آمده است که بعد از تحتانی نون باشد -

کستیمه - بفتح اول بروزن پشیمه خاری را گویند که شتر آنرا برغبت تمام خورد -

کسری - بکسر اول و سکون ثانی و رای قرشت بتحتانی کشیده نام انوشیروان عادل است و هر یک از پادشاهان عجم را نیز کسری میگفته اند -

کسط - بضم اول و سکون ثانی و طای حطی دوایست که آنرا قسط گویند بول و حیض براند و فالج و استرخای اعضا را نافع باشد -

کسک - بفتح اول و ثانی بروزن نمک بمعنی خلیهٔ گوشت باشد و نام پرندهٔ هم هست سیاه و سفید که آنرا دالکه گویند

وبعربی عقعق خوانند وبترکی بمعنی کلوچ باشد۔

کسمہ۔ بفتح اول بروزن وسمہ موے چند باشد کہ زنان از سر زلف ببرند وپیچ وخم دادہ برخسار گذارند وبعضے گویند کہ زلف علی ست نو آنرا از یال اسپ بکشند وبر روے خود گذارند وبعضے گویند کہ کسمہ آن موے سیاہی ست کہ درین زمان زنان عراقی در پیش سر بندند ونان کلیچہ راہم گفتہ اند۔

کسناج۔ بانون بروزن کجواج کاسنی را گویند وآن رستنی باشد ودوائی کہ آنرا ہندبا خوانند۔

کسندر۔ بفتح اول وثانی وضم دال ابجد بروزن سمندر ناکس ونااہل را گویند وبروزن چقندر ہم آمدہ است کہ بضم اول وثانی باشد۔

کسنک۔ بکسر اول ونون بروزن خشنک نام غلہ باشد مابین ماش وعدس وبہر دو شبیہ ست وآنرا مقشر کردہ بگاؤ وہند گاؤ را فربہ کند وآنرا ہیونانی ازدنس وبعربی رعی الحمام خوانند۔

کسنی۔ بفتح اول وسکون ثانی ونون بتحتانی رسیدہ مخفف کاسنی ست وآن گیاہے باشد دوائی وتلخ وباین معنے بکسر اول ہم گفتہ اند وبکسر اول صمغیست بدبوے کہ آنرا بعربی حلتیت گویند ومعرب آن قسنی باشد وباین معنی باکاف فارسی ہم آمدہ است۔

کسوت جان دادن۔ بکسر اول کنایہ از خاصیت دادن وحیات دادن وزندہ کردن باشد۔

کسوت کافوری۔ کنایہ از برف است کہ کوہ ودشت را پوشانیدہ باشد وآن چیزیست مانند پنبۂ حلاجی کردہ کہ در ایام زمستان ببارد وزمین را اسفید کند۔

کسود۔ بکسر اول وسکون ودال ابجد بروزن فرصت بمعنی خرق است وآن درشتی کردن باشد با مردم۔

کسور۔ بضم اول بروزن قصور بمعنی صرفہ کردن ونگاہداشتن چیزے باشد ودر عربی زمین سرازیر وسرابالا وپست و

بلندرا گویند۔

کسون۔ بفتح اول بروزن درون نام یکے از علمای مجوس ست وباعتقاد او اصل منحصر در سہ عنصر ست کہ آب وآتش وخاک باشد وہر سہ را قدیم میداند وہستی موجودات را از ہستی آنہا گوید وصور اسرافیل ہوائیست کہ قرۃ العین وجود عبارت ازان ست وتبناسخ قائل ست۔

کسہ۔ بفتح اول وثانی بمعنی آسانی باشد کہ در مقابل دشواری است وباین معنی باشین نقطہ دار ہم گفتہ اند۔

کسیدا۔ بادال ابجد بروزن مسیحا داروئیست کہ آن را سلیخہ گویند وبلغت ہندی کھیلا خوانند وآن شبیہ ست بدارچینی وبول را براند وبجاے دال ابجد لام ہم آمدہ ست۔

کسیس۔ بروزن نفیس داروئے باشد کہ بسبب آن جوہر فولاد ظاہر گردد وبلغت اہل حبشہ شراب باشد کہ عربان خمر گویند وبعضے گویند کسیس نبیذ خرما وارزن است۔

کسیقون۔ باقاف بروزن شبیخون نوعے از سوسن صحرائی باشد وآنرا اعربان سیف الغراب خوانند۔

کسیل۔ بضم اول وثانی بتحتانی مجہول کشیدہ وبلام زدہ بمعنے نامزد کردن باشد وبمعنی روانہ کردن ودفع نمودن ہم ہست وباین معنی بحذف لام نیز گفتہ اند وباکاف فارسی ہم آمدہ است۔

کسیلا۔ بالام بروزن نصیر بمعنی کسیدا است کہ سلیخہ باشد وآن پوست درختے ست شبیہ بدارچینی وقرفہ با عسل بسرشند درد دندان را نافع باشد ودندان را محکم سازد۔

کسیلہ۔ بفتح اول وثانی ورابع نوعے از کسیلا ست کہ سلیخہ باشد۔

بیان چہار دہم

در کاف تازی باشین نقطہ دار مشتمل بر ہفتاد وپنج لغت وکنایت

کش۔ بفتح اول وسکون ثانی نام شہریست از ماوراء النہر

[illegible] شهر باشد [illegible]
دارد مدت دو ماه در شب [illegible] انجا [illegible] از نواحی آن شهر
است بیرون می آورد که چهار فرسنگ و چهار فرسنگ پرتو می انداخت
و ستارهٔ زحل را هم می گویند و سینه را نیز گفته اند که بعربی صدر
خوانند و هر گوشه و پیغوله را گویند عموما و گوشه و پیغولهٔ ران را
خصوصا و بمعنی بغل و تهیگاه هم آمده است و دست در بغل کردن
و از روی ادب دستها بر تهیگاه نهادن را نیز کش گویند و بمعنی
خوش و نیک باشد چنانکه گویند کش رفتار و کش گفتار است یعنی
خوش رفتار و خوش گفتار است و زخم و ریشی را نیز گویند که بر دست
و پای شتر بهم می رسد و از آن پیوسته زردآب بیرون می آید
و آن شتران صحیح را داغ کنند که مبادا با آنها سرایت کند
و آنرا بعربی عره خوانند بضم عین نقطه دار و امر بکشیدن هم هست
یعنی بکش و اسم فاعل هم آمده است که کشنده باشد همچو جفاکش
یعنی جفا کشنده و کنایه از خورنده هم هست همچو پیاله کش یعنی
شراب خورنده و بضم اول امر بکشتن و فاعل کشتن باشد و بکسر
اول مرکب است از کاف خطاب و شین ضمیر بمعنی که او را
چنانکه گویند کش گفت یعنی که او را گفت و او را که گفت و امر
به برخیزانیدن شاه شطرنج است وقتیکه در خانهٔ مهرهٔ حریف
نشسته باشد و امر به در کردن و راندن مرغ خانگی نیز هست
و بمعنی کشته هم آمده است و آن خطی باشد که بجهت باطل نمودن
بر نوشته کشند۔

کشا۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده امر بکشودن و فاعل
کشودن و باز کردن باشد و با کاف فارسی شهرت دارد۔

کشاخل۔ بضم اول و فتح خای نقطه دار و سکون لام نام
نوعی از غله باشد و آنرا اشاخل نیز گویند و از آن نان پزند
و بضم خای نقطه دار هم بنظر آمده است۔

کشاد۔ ماضی کشادن و باز کردن و فتح نمودن و خندیدن
و تیر از کمان رها کردن باشد یعنی کشود و باز کرد و فتح نمود و
خندید و تیر از کمان رها کرد و با کاف فارسی شهرت دارد

یعنی فراخ هم آمده است که نقیض تنگ باشد۔

کشادنامه۔ بضم اول اگرچه این لغت با کاف فارسی شهرت
دارد لیکن در چندین نسخهٔ معتبر و در مؤید الفضلا با کاف
تازی آمده است و بمعنی منشور و فرمان پادشاهان و بمعنی
طلاقنامه هم گفته اند۔

کشاک۔ بفتح اول بر وزن هلاک بمعنی ضمیر است که
خاطر و در دل گرفته باشد۔

کشاکش۔ بر وزن جفاکش کنایه از فرمایش و فرمودنهای
پی در پی و تازه بتازه و کششهای متعاقب در بردن و
آوردن و امر و نهی و ناخوشی و غم و الم بسیار و خوش و ناخوش باشد

کشان۔ بفتح اول بر وزن جهان خیمه را گویند که بیک ستون
برپای باشد و نام ولایتی هم هست که کاموس کشانی منسوب
بآن ولایت است و بمعنی کشنده باشد که فاعل کشیدن است
و جمع کش هم هست همچو دردی کشان یعنی شراب خواران
و دلکشان یعنی محبوبان و معشوقان۔

کشاورز۔ بفتح اول و واو بر وزن فرامرز بمعنی
دهقان و برزگر و زراعت کننده باشد و زمین زراعت
و کشت زار را نیز گویند۔

کشتار۔ با تای قرشت بر وزن هشیار جانور بسمل کرده را
گویند و بعربی مذبوح خوانند۔

کشتاوه۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بالف کشیده
و بواو زده بمعنی رقت است که آن مغموم بغم مردم بودن
و بقدر حال در خیر و صلاح آن کوشیدن باشد۔

کشت زار دیو۔ کنایه از دنیا و روزگار است که
عالم سفلی باشد۔

کشتنک۔ بضم اول بر وزن جفتنک جعل را گویند
و آن جانوریست که سرگین را می غلطاند و می برد۔

کشتگان زنده۔ کنایه از شهیدان است و شهیدی را
گویند که در خدمت امام زمان با کفار جنگ کند و کشته شود

کشتمند - بکسر اول و فتح میم بر وزن خشت بند زمین زراعت کرده شده را گویند -

کشتو - بفتح اول بر وزن ابرو انگور نیم پخته و نیم رس را گویند -

کشتوک - بر وزن مفلوک بمعنی لاک پشت و کاسه پشت و کشف باشد -

کشته - بکسر اول بر وزن رشته بمعنی کاشته و زراعت شده باشد و آلو و زرد آلو و امرود و شفتالو و امثال آنرا نیز گویند که دانهٔ آنها را برآورده و خشک کرده باشند و بفتح اول کاج و لوج و احول را گویند و با کاف فارسی هم آمده است -

کشتی - بضم اول بمعنی زنار باشد و آن ریسمانیست که ترسایان و کافران بر میان بندند و گاهی بر گردن هم اندازند و بمعنی آنکه دو کس بهم چسپند و خواهند یکدیگر را بر زمین زنند مشهور است و خطاب از کشتن هم هست و بفتح اول سفینه را گویند و پیاله که بشکل سفینه سازند و بکسر اول خطاب از زراعت کردن یعنی زراعت کردی -

کشتی روندهٔ صبح - کنایه از شتر باشد که عربان بعیر گویند -

کشتی زر - پیاله را گویند که آنرا از طلا باندام سفینه سازند و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست و ماه نو را نیز گویند که هلال باشد -

کشتی شدن - کنایه از شناوری کردن و شناور شدن باشد -

کشتی غم - کنایه از دنیاست که عالم سفلی باشد -

کشتی کش - بفتح کاف کشتیبان و ملاح را گویند و کنایه از مرد شرابخواره هم هست -

کشتخ - بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطه دار ریسمانے باشد که خوشهاے انگور و کشمش را بر بالاے آن گذارند تا بهوا خورد و خشک شود و این برخلاف آونگ ست -

کشتخان - با خاے نقطه دار بر وزن افغان بمعنی دیوث باشد و دیوث شخصے را گویند که زن او هرچه خواهد کند و او چشم از آن پوشیده دارد -

کشتیز - بضم اول و فتح [illegible] بر وزن [illegible] بمعنی [illegible] و آن گیاهیست [illegible] -

کشسه - بضم اول و سکون ثانی و فتح سین بے نقطه بمعنے خط و نوشته باشد اعم از خط عربی و فارسی و هندوی -

کشش - بفتح اول و بکسر ثانی و سکون شین نقطه دار بمعنی ناز و غمزه و کرشمه باشد و راه رفتن مشابه بر وزنے را نیز گویند بر سبیل تواتر و رفتار با ناز و عشوه و کرشمه و شادمانی و جلادت باپا و اشارت را نیز گفته اند -

کشف - بفتح اول و ثانی و سکون فا لاک پشت و کاسه پشت را گویند و برج سرطان را نیز گفته اند و آن برج چهارم است از جملهٔ دوازده برج فلکی و کوزهٔ سر پهن دهان فراخ باشد و آنرا سخدان هم مے گویند و نام کوهے باشد و بعربی کود را جبل خوانند و بضم اول و سکون ثانی بمعنی سیم و نقره خشک و سواد زرگرے و زرفت باشد که بر سر کچلها چسپانند -

کشفت - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بمعنی پراگنده و پریشان باشد و ماضی کشفتن هم هست یعنی پراگنده کرد و پریشان ساخت و پژمرده گردانید و بضم اول و ثانی هم گفته اند و بضم اول و کسر ثانی عبادت خانه و معبد یهودان را گویند -

کشفتن - بضم اول و ثانی بر وزن شنفتن بمعنی کشودن و شگافتن و پراگنده و پریشان کردن و پژمرده شدن و معدوم گردیدن باشد و بفتح اول و ثانی هم آمده است -

کشفته - بضم اول و ثانی بر وزن شنفته بمعنی پریشان و پراگنده و پژمرده شده و سوخته و معدوم گردیده باشد و بفتح اول و ثانی هم آمده است -

کشف رود - با راے بے نقطه بر وزن نمک سود نام رودخانه ایست که سام بن نریمان در حوالی آن اژدهاے را کشت -

کشک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف دوغ

خشک شده باشد و بترکی قروت خوانند و بعضے گویند نان خونیسے است که آنرا از ماست می پزند و بعضے گویند طعامے باشد معروف که آنرا از آرد گندم و آرد جو و شیر گوسفند راست می کنند و یک قسم از ان را گوشت و گندم نیز داخل مے سازند و مانند هریسه می خورند و بفتح اول و ثانی بمعنی عکه باشد و آن پرنده ایست سیاه و سفید که عربان عقعق خوانند و بمعنی خط هم آمده است خواه بر دیوار کشند و خواه بر روے کاغذ و بضم اول و سکون ثانی مخفف کوشک است که بالاخانه باشد۔

کشکاب ۔ بروزن مهتاب آش جو را گویند که بجهت بیمار پزند

کشکاو ۔ بسکون واو بروزن و معنی کشکاب است که آش جو باشد۔

کشکبا ۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث و باے ابجد بالف کشیده آش حلیم را گویند۔

کشکرک ۔ با راے قرشت بروزن احمدک پرنده ایست سیاه و سفید که آنرا عکه می گویند و عربان عقعق خوانند۔

کشکشان ۔ بروزن مهوشان مخفف کشان کشان است که کنایه از آهسته و بتانی براه رفتن و براه بردن باشد۔

کشکله ۔ بروزن مشغله نوعے از پاے افزار باشد که شاطران و پیاده روان بر پاے کنند۔

کشکنجیر ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و نون و جیم بیاے کشیده و براے قرشت زده چیزے باشد که بکشیدن آن ارمان و آرزوے کمان کشیدن حاصل شود و آن چنان است که ستونے بر زمین فرو برند و سر آنرا شگافته غلطکے بران قرار دهند و ریسمانے بر بالاے غلطک اندازند و از ان شگاف بگذرانند و از یک سر ریسمان توبره را پر از سنگ و ریگ کرده بیاویزند و بر میان آن ستون قبضه مانندے نصب کنند تا کسے که خواهد مشق کمانداری کند بدست چپ آن قبضه را بگیرد و بدست راست سر آن ریسمان را و در کشاکش آورد و آنرا بشیرازی منجل و بعربی مجیر ۔ ش ۔ و بهندی منجر گویند و بمعنی فلاخن هم آمده است و بضم اول توپ کلان است که بدان دیوار قلعه را سوراخ کنند و بشکنند و خراب سازند و بعضے گویند گلولهٔ توپ است و بعضے دیگر گویند سنگے باشد که در منجنیق گذارند و بر حصار اندازند یا بر خصم زنند و وجه تسمیهٔ آن کوشک سوراخ کننده باشد چه کشک مخفف کوشک است و انجیر بمعنی سوراخ هم آمده است۔

کشکنه ۔ بکسر کاف مخفف کشکینه است که نان جو باشد و بعضی گویند نانے باشد که از آرد جو و آرد باقلا و آرد گندم و آرد نخود مجموعه را باهم آمیخته خمیر کنند و بپزند و بعضے دیگر گویند گندم بریان است که در ظرفے کنند و ماهیانه در ان ریزند و پیاز خام و ساق چقندر و تخم خرفه در ان داخل کنند و در آفتاب گذارند تا ترش گردد۔

کشکو ۔ بروزن بدر و بمعنی کشکاب است که آش جو باشد و نام مرغے هم هست سیاه و سفید که آنرا عکه خوانند۔

کشکول ۔ بروزن مقبول بمعنی گدا باشد یعنے شخصے که گدائی کند و کاسهٔ کشکول کاسهٔ گدا را گویند و معنی ترکیبی آن کشیدن بدوش است چه کش بمعنی کشیدن و کول دوش و کتف را گویند و با گدائی کننده این معنی هست و کاسه را نیز گویند که گدایان دارند و آنچه مشهور است ظرفے باشد که آنرا باندام کشتی سازند۔

کشکهاے پرتو ۔ بفتح اول و ثانی بمعنی خطوط شعاعی است چه کشک بمعنی خط باشد و پرتو بمعنی شعاع۔

کشکین ۔ بروزن پروین بمعنی اول کشکنه است که نان جو باشد و نانے را نیز گویند که از آرد باقلا و نخود و گندم و جو درهم آمیخته پخته باشند۔

کشکینه ۔ بروزن پشمینه بمعنی کشکنه است که نان جو و غیره باشد

کشمان ۔ بکسر اول بروزن مهمان زمین کشت و زراعت کرده شده را گویند۔

کشمر ۔ بکسر اول و فتح میم بروزن کشور نام قریه ایست از نواحی ترشیز منجملهٔ خراسان و آنرا کاشمر نیز گویند و مشهد دشت رود جیب

ستره وبطالع سعد نشانده بود یکے درهمین قریه ودیگرے درقریهٔ فارمد که از قراے طوس است وشرح وبسط آن درلغت کاشمر مذکور شد ونام شهرے هم هست از ترکستان منسوب بخوبان۔

کشمکش۔ بروزن پیچ کش کشیدن وواگذاشتن وبازاعادهٔ کردن باشد وبمعنی کشاکش هم هست که کنایه از فرمایشهاے پے درپے وتازه بتازه وغم والم بسیار وامر ونهی وخوش وناخوش باشد۔

کشمور۔ بروزن فغفور نام دشتے وصحراۓ است وبعضے گویند نام جاۓ ومقامے است درحوالی دشت مور۔

کشمیده۔ بروزن فهمیده بمعنی کشته باشد وآن خطی است که بجهت علامت بطلان بر نوشته بکشند وبعضے گویند بمعنی نوشته باشد وبعضے دیگر گویند بمعنی خط است مطلقاً خواه بر زمین بکشند وخواه بر دیوار وخواه باچوب بکشند وخواه باقلم وانگشت وامثال آن۔

کشمیر۔ بروزن تقصیر بمعنی کاشمر وکشمر است وآن قریه باشد از قراے ترشیز ونام شهرے هم هست مشهور که شال خوب از انجا آورند۔

کشن۔ بفتح اول وثانی وسکون نون بمعنی انبوه وبسیار باشد وبفتح اول وسکون ثانی وفتح اول وکسر ثانی هم آمده است وباکاف فارسی نیز هست۔

کشنج۔ بفتح اول ونون بروزن اعرج نوعے از سماروغ باشد وآن رستنیست که از جاهاے نناک وعفن روید وتخم ندارد وبعضے گویند معرب کشنه است وآن گیاهے باشد مانند سماروغ۔

کشنک۔ بکسر اول وسکون ثانی وفتح ثالث کاف ساکن غله ایست تیره رنگ وطعم آن میان ماش وعدس باشد وآنرا مقشر کرده بگاؤ دهند گاؤ را فربه کند۔

کشنه۔ بفتح اول بروزن ومعنی تشنه است که مراد از گرسنه باشد ونوعے از سماروغ هم هست وآن رستنے باشد که از جاهاے نناک وبدبوی دیوارهاے حمام روید وبعضے گویند گیاهیست که بسماروغ میماند ونام داروئے هم هست که آنرا ششش بچه گویند وبعضے گویند داروئیست که آنرا کشنیج خوانند وبمعنی آسانی هم آمده است که در مقابل دشواری باشد۔

کشنی۔ بفتح اول وسکون ثانی وثالث بتحتانی کشیده بیشه وجنگل وجاے درختان انبوه را گویند وبکسر اول هم باین معنی وهم بمعنی گرسنه آمده است وآن نوعے از غله باشد میان ماش وعدس که خوردن آن گاؤ را فربه کند۔

کشنیج۔ بکسر اول وسکون ثانی وثالث بتحتانی کشیده وجیم زده بمعنی کشنیز است که عربان جلجلان خوانند وگیاهے نیز هست که گل آن لاجوردی میشود۔

کشنیج دشتی۔ گیاهے ست که آنرا بالنگو خوانند۔

کشو۔ بفتح اول وثانی وسکون واو بمعنی کشف است که لاک پشت وکاسه پشت باشد وگیاهے را نیز گویند که از آن طناب ورسن تابند وبعضے گویند کشو بید انجیر ست که عربان خروع خوانند وبعضے دیگر گویند کنوست که بنگ باشد۔

کشواد۔ بروزن فرهاد نام پهلوان پاے تخت کیکاوس پادشاه ایران بوده۔

کشوبا۔ بباے ابجد بالف کشیده بلغت ژند وپاژند کمان تیر اندازی را گویند وبجاے باے ابجد نون هم بنظر آمده است۔

کشوث۔ بثاے مثلثه بروزن خروس نام دوائیست که تخم آنرا بسریانی دیناره وبعربی بزر الکشوث خوانند۔

کشوث رومی۔ فهنتین رومیست وآن نوعے از بوے مادران باشد۔

کشود۔ بفتح اول وثالث بروزن سرود بمعنی فجور است وآن انتهاے زور وقوت شهوانیهٔ قبیحه وارتکاب امور فواحش ست وبضم اول وثانی بمعنی کشوث است وآن رستنے باشد دوائی۔

کشور - بکسر اول و فتح ثالث بر وزن مهتر ترجمهٔ اقلیم است که یک حصه از هفت حصهٔ ربع مسکون باشد چنانکه گویند کشور اول و کشور دوم یعنی اقلیم اول و اقلیم دوم و هر کشورے بکوکبے تعلق دارد کشور اول که اقلیم اول باشد بزحل و آن هندوستان است دوم بمشتری و آن چین و ختا است سوم به مریخ و آن ترکستان باشد چهارم بآفتاب و آن عراق و خراسان است پنجم بزهره و آن ماوراءالنهر است ششم بعطارد که روم باشد هفتم بقمر و آن اقصاے بلاد شمال است۔

کشور خدا و کشور خدای - پادشاه را گویند باعتبار معنی ترکیبی آن چه کشور بمعنی اقلیم و خدا بمعنی صاحب و مالک باشد و کشور خدیو نیز گویند و کشور خدائی بمعنی پادشاهی باشد

کشورز - بکسر اول و سکون ثانی و فتح ثالث و راے بے نقطه و زاے نقطه دار هر دو ساکن بمعنی بزرگ باشد چه کشورزیان بمعنی بزرگان است۔

کشته - بکسر اول و فتح ثانی نام دوائیست که آن را بیونانی اسطوخودوس گویند و خطے را نیز گفته اند که بجهت علامت بطلان بر نوشته بکشند و بعضے گویند بمعنی خط و نوشته است مطلقاً خواه خط عربی باشد و خواه فارسی و هندوی و غیره و بمعنی بمعنی خط و نوشته بضم اول گفته اند و خط بطلان را بکسر اول و بفتح اول و ثانی بمعنی خطے باشد که بکشند خواه بر دیوار خواه بر زمین و خواه بقلم و چوب و انگشت و غیره و تنگ چاروا را نیز گویند و آن نوارے باشد که بر زین و پالان دوزند و بمعنی گدا و گدائی کننده و بمعنی آسانی و در برابر دشواری نیز گفته اند و بچاریایان هم حمل کرده اند و بتشدید ثانی حیوان پالان افگنده را گویند۔

کشی - بفتح اول و ثانی تحتانی کشیده بمعنی خوشی و خندیدن باشد و باین معنی با کاف هم آمده است۔

کشیخان - بر وزن پیچان بمعنی دیوث و بچشم خود بین باشد چه کشیخانی بمعنی دیوثی است۔

کشیده - بر وزن رسیده بمعنی وزن کرده و بلند و دراز باشد چه کشیده رو مردم رو دراز و کشیده ریش مردم دراز ریش را گویند و در خراسان بمعنی نقشے باشد که زنان بر روے پارچه دوزند و شتے که خواهند بر کسے بزنند۔

کشیش - بر وزن حشیش پیشوایان و راه نمایان و زاهدان و عالمان نصاری باشند و معرب آن قسیس است بکسر قاف۔

بیان پانزدهم

در کاف تازی با عین بے نقطه مشتمل بر پنج لغت و کنایت

کعب غزال و کعب الغزال - نوعے از شکرپاره باشد و نوعے از حلوا هم هست و بمعنی شراب نیز بنظر آمده است و کعب الغزا هم گفته اند که بحذف لام آخر باشد۔

کعبهٔ جان - کنایه از مراد و مقصود جان باشد۔

کعبهٔ جهان گرد - کنایه از آفتاب جهانتاب است

کعبهٔ رهرو - بفتح هر دو و راے بے نقطه بمعنی کعبهٔ جهانگرد است که آفتاب عالمتاب باشد۔

کعبهٔ محرم نشان - بضم میم و سکون حاے بے نقطه بمعنی کعبهٔ رهرو است که خورشید جهانگرد باشد۔

بیان شانزدهم

در کاف تازی با فا مشتمل بر چهل و نه لغت و کنایت

کف - بفتح اول و سکون ثانی چیزے باشد سیاه که مشاطگان بر ابروے عروس مالند و خرفه را نیز گویند که عربان بقلة الحمقا خوانند و امر بشگافتن هم هست یعنی بشگاف و چیزے غلیظ که بر روے آب می نشیند و از جوش و غلیان آب هم میرسد و آنرا بعربی رغوه مے گویند و بتشدید ثانی در عربی میان دست و پا باشد که مراد از کف دست و کف پاست۔

کفا - بفتح اول بروزن جفا رنج و سختی و محنت و تنگی و افشردن گلو را گویند و در عربی بمعنی بر روی در افگندن و برگردانیدن جامه باشد و بکسر اول نیز در فارسی بمعنی رنج و محنت و سختی باشد و در عربی بمعنی جزا دادن و مانند یکدیگر شدن و توانائی و دامن خیمه باشد۔

کف آبگینه - بکسر ثانی آبی باشد که مانند کف بر روی آبگینه پیدا شود بهنگام گداختن و بعضی گویند ریم آبگینه است سفیدی چشم را زائل کند و آنرا بعربی زبد القواریر و ماء الزجاج خوانند و بیونانی ستوقونیا و ستقفونیا گویند۔

کفاند - بروزن رساند یعنی بشگافد و بترکاند و شق کند بدرازی۔

کفانه - بروزن بهانه بچه را گویند که نارس از شکم مادر بیفتد۔

کفانیدن - بروزن رسانیدن بمعنی شگافتن و ترکانیدن بدرازی باشد۔

کف بیضا - یعنی ید بیضاست که معجزهٔ موسی علیه السلام بود گویند هرگاه می خواست ظاهر سازد دست را از بغل بر می آورد نوری از دستهای او پیدا می شد که تا باسمان می رفت۔

کفت - بفتح اول بروزن رفت ماضی کفانیدن است یعنی شگافت و ترکانید و بمعنی ترکید و شگافته شد هم درست است و بضم اول مخفف شگفت باشد که از شگفتن و واشدن است و مخفف کوفت هم هست که از کوفتن باشد و بکسر اول بمعنی دوش و سر دوش است و بعربی کتف خوانند۔

کفتر - بروزن دفتر کبوتر را گویند و بعربی حمام خوانند۔

کفتری - بروزن دفتری شانه و دفتین جولاهگان و بافندگان باشد۔

کفتگی - بفتح اول بروزن هفتگی شگافته شدن و ترکیده بودن را گویند۔

کفتن - بفتح اول بروزن رفتن بمعنی از هم باز شدن و از هم باز کردن و شگافتن و ترکانیدن باشد۔

کفتور - بروزن فغفور بمعنی ثبات است و آن یک جهت بودن در امور و تحمل کردن در آلام باشد۔

کفته - بروزن هفته بمعنی شگافته شده و ترکیده و شگفته باشد۔

کفچ - بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی مخفف کفچه است که چمچه باشد و بمعنی کف صابون و کف شیر و کف آب و کف دهن و امثال آن هم آمده است و آنرا کفک نیز گویند و بعربی رغوه گویند۔

کفچک - بروزن چشمک دامن زین اسپ را گویند۔

کفچل - بروزن جدول کفل و سرین اسپ را گویند۔

کفچل پوش - با بای فارسی بروزن مرزنگوش بمعنی کفل پوش است و آن نوعی از پوشش باشد که زردوزی کنند و بر پشت اسپ اندازند و آنرا بترکی اورتک خوانند۔

کفچلیز - با تحتانی مجهول بروزن رستخیز چمچهٔ بزرگ مطبخ را گویند و آنرا کفگیر نیز خوانند و جانوری را نیز می گویند که در آب می باشد و سری تنهٔ مدور و دمی باریک دارد گویند بچهٔ وزغ است در غلاف بعد از چند روز از غلاف بر می آید و آنرا بعربی دعموص خوانند و بعضی گویند نوعی از ماهی باشد و آنرا سگ ماهی خوانند۔

کفچلیزک - باضافهٔ کاف در آخر بمعنی دوم کفچلیز است و آن جانوری باشد در آب و بمرور وزغ شود و عربان دعموص خوانندش و بعضی گویند سوسمار کوچک است و بعضی گویند جانوریست شبیه بچلپاسه و دُم مرغی دارد و کفگیر کوچک را نیز گفته اند۔

کفچلیزه - بروزن شنبلیله بمعنی کفچلیزک است که کفگیر و جانوری باشد که عربان دعموص خوانند۔

کفچه - بروزن و معنی چمچه است و پیچ و تاب سر زلف را نیز گویند و بعربی طره خوانند و نوعی از مار هم هست۔

کفچهٔ نول - کفچه معلوم و نول مضموم بواو و لام زده مرغی ست

کرمنقار او بکفچه می ماند و بترکی اورا قاشوق بورن خوانند یعنی چمچه بینی۔

کفد۔ بفتح اول و ثانی و سکون دال ابجد یعنی بترکد و بشگافد و از هم باز شود۔

کف دریا۔ بکسر ثانی چیزے باشد سفید شبیه باستخوان بوسیده و آنرا بعربی زبد البحر گویند۔

کفرا۔ بضم اول و سکون ثانی و راے بے نقطه بالف کشیده بهار خرما را گویند یعنی شکوفهٔ خرما و بعضے گویند پوست بهار درخت خرماے ماده باشد و آنرا کفراه بازیادتی ہا و کفری بجاے الف یاے حطی هم میگویند با تشدید ثالث در عربی۔

کفر الیهود۔ بفتح اول بمعنی قفر الیهود ست و آن نوعے از مومیائی باشد و بغیر از ی مومیائی کوہی و مومیائی پالوده گویند۔

کف سفید۔ بسکون ثانی کنایه از مردم صاحب همت است که بسبب بخشندگی مفلس و پریشان شده باشد و بکسر ثانی برف را گویند و آن در ایام زمستان می بارد۔

کفش۔ بفتح اول و سکون ثانی و شین نقطه دار معروف است که پاے افزار باشد و معرب آن کوشست باواو و ثاے مثلثه۔

کفش خواستن۔ کنایه از سفر کردن و بسفر رفتن چنانکه کفش نهادن کنایه از اقامت کردن و از سفر باز ماندن است۔

کفشن۔ بفتح اول بروزن برزن بمعنی دشت و صحرا باشد و محلے را نیز گویند که قبل از زمین غله کاشته بوده اند۔

کفشیر۔ باشین نقطه دار بروزن کفگیر بوره را گویند و آن داروئے باشد مانند نمک که طلا و نقره و فلزات دیگر را بسبب آن بالحیم پیوند کنند و بعضے گویند که قلعی دار زرست و بدان شکستگیهاے ظروف مس و برنج را لحیم کنند و بعضے ظروف و آلات سینه و برنج شکسته را گفته اند که مکرر لحیم کرده باشند۔

کف عایشه۔ بکسر ثانی و عین بے نقطه بالف کشیده بیخ نباتے ست زرد و تیره رنگ گزندگی جانوران را نافع است و آنرا کف مریم نیز گویند و بعربی اصابع الصفر و شجرة الکف خوانند۔

کف غنچه کردن۔ کنایه از بیخچه گرد ساختن و مشت گره کردن باشد۔

کفک۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف بمعنی کف باشد مطلقًا اعم از کف صابون و کف آب و کف گوشت و کف دہان و کف شیر و امثال آن۔

کفل۔ بروزن اجل سرین آدمی و حیوانات دیگر را گویند و پلاسے را نیز گویند که ستوران را بدان چار جامه کنند و سوار شوند۔

کفل پوش۔ نوعے از پوشش اسپ است و آنرا ارکان اورتک خوانند۔

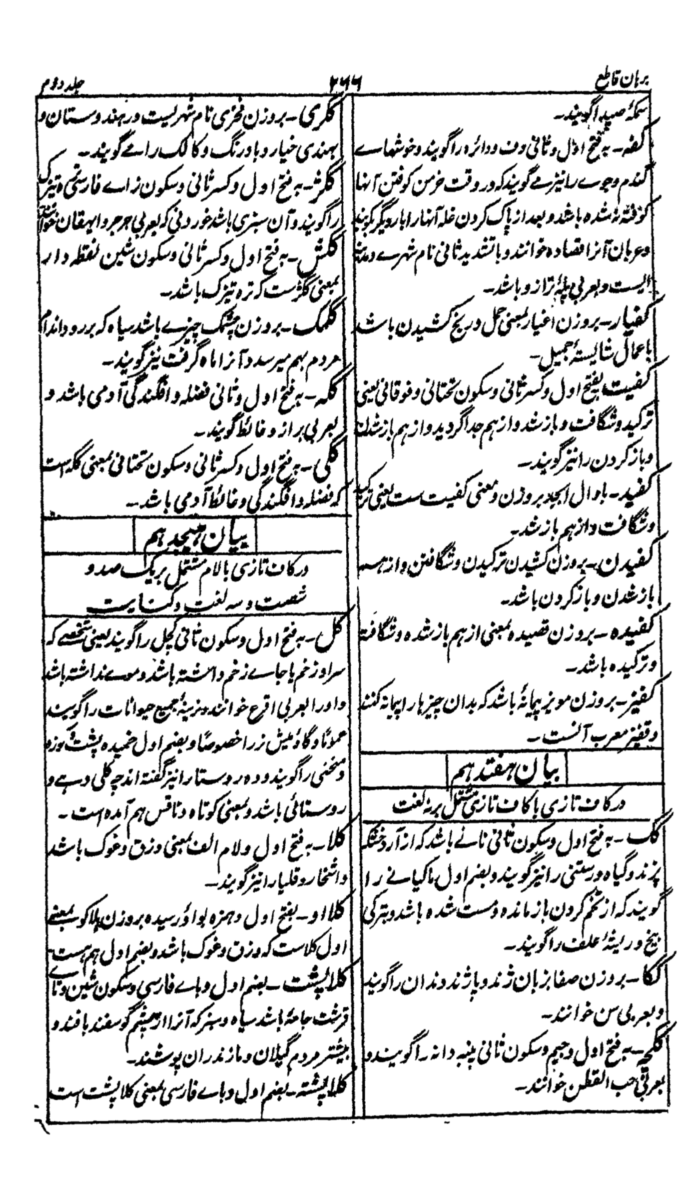
کفلیز۔ بتحتانی مجهول بروزن دهلیز بمعنی کفگیر باشد که کچچه سوراخ دار است و ترشی پالا را نیز گویند و آن ظرفے باشد سوراخ دار که در آن شیره و روغن و امثال آن صاف کنند۔

کفلیزه۔ بفتح زاے نقطه دار بمعنی کفلیز ست که کفگیر و ترشی پالا باشد۔

کف مریم۔ بکسر ثانی و فتح میم بمعنی کف عایشه باشد و آن بیخے ست زرد و تیره رنگ و گزندگی جانوران را نافع باشد۔

کف مس۔ بکسر ثانی و میم و سکون سین بے نقطه چیزے سفید مانند نمک چون مس را بگدازند و دمه گوسے ریزند تا بسته شود و مشت آبے بر روے آن بریزند و آن جوشے زند و کفے از آن جوش بر روے آب می ماند و آنرا بعربی زهرة النحاس گویند بواسیر را نافع است۔

کفنج۔ بفتح اول و ثانی و سکون نون و جیم نوعے از ماهی باشد که خوردن آن مانند سقنقور قوت باه دهد و آنرا بعربی

سمکهٔ صید را گویند۔

کفه۔ بہ فتح اول و ثانی دف و دائره را گویند و خوشهاے گندم و جو سے را نیز مے گویند که در وقت خرمن کوفتن آنها کوفته نشده باشد و بعد از پاک کردن غله آنها را باره دیگر کوبند و عربان آنرا قصاده خوانند و با تشدید ثانی نام شهرے در مدینه الیست و بعربی پلّهٔ ترازو باشد۔

کفیار۔ بروزن اغیار بمعنی حمل و رنج کشیدن باشد باعمال شایستهٔ جمیل۔

کفیت بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و فوقانی یعنی ترکید و شگافت و باز شد و از هم جدا گردید و از هم باز شدن و باز کردن را نیز گویند۔

کفید۔ با دال ابجد بروزن و معنی کفیت ست یعنی ترکید و شگافت و از هم باز شد۔

کفیدن۔ بروزن کشیدن ترکیدن و شگافتن و از هم باز شدن و باز کردن باشد۔

کفیده۔ بروزن قصیده بمعنی از هم باز شده و شگافته و ترکیده باشد۔

کفیز۔ بروزن مویز پیمانهٔ باشد که بدان چیزها را پیمانه کنند و قفیز معرب آنست۔

بیان هفتدهم

در کاف تازی با کاف تازی مشتمل بر نه لغت

کک۔ بہ فتح اول و سکون ثانی نانے باشد که از آرد خشک پزند و گیاه درستنی را نیز گویند و بضم اول ماکیانے را گویند که از تخم کردن باز مانده و مست شده باشد و بترکی بیخ و ریشهٔ علف را گویند۔

ککا۔ بروزن صفا زبان ژند و پاژند دندان را گویند و بعربی سن خوانند۔

ککجه۔ بہ فتح اول و جیم و سکون ثانی پنبه دانه را گویند و بعربی حب القطن خوانند۔

کگری۔ بروزن فخری نام شهریست در هندوستان و بهندی خیار و بادرنگ و کالک را نیز گویند۔

کگرش۔ بہ فتح اول و کسر ثانی و سکون زاے فارسی و تیزک را گویند و آن سبزی باشد خوردنی که بعربی جرجر و اهیقان خوانند۔

کگلش۔ بہ فتح اول و کسر ثانی و سکون شین نقطه دار بمعنی گگژست که تره تیزک باشد۔

ککمک۔ بروزن چشمک چیزے باشد سیاه که بر رو و اندام مردم بهم میرسد و آنرا ماه گرفت نیز گویند۔

ککه۔ بہ فتح اول و ثانی فضله و افگندگی آدمی باشد و بعربی براز و غائط گویند۔

ککی۔ بہ فتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی بمعنی ککه است که فضله و افگندگی و غائط آدمی باشد۔

بیان هجدهم

در کاف تازی با لام مشتمل بر یک صد و شصت و سه لغت و کنایت

کل۔ بہ فتح اول و سکون ثانی کچل را گویند یعنی شخصے که سر او زخم یا جاے زخم داشته باشد و موے نداشته باشد و او را بعربی اقرع خوانند و نرینهٔ جمیع حیوانات را گویند عموماً و گاومیش نر را خصوصاً و بضم اول خمیده پشت و کوژ و منحنی را گویند و ده روستا را نیز گفته اند چه کلی ده و روستائی باشد و بمعنی کوتاه و ناقص هم آمده است۔

کلا۔ بہ فتح اول و لام الف بمعنی وزق و غوک باشد و اشخاره و قلیاب را نیز گویند۔

کلاو۔ بفتح اول و همزه بواو رسیده بروزن بلاکو بمعنی اول کلاست که وزق و غوک باشد و بضم اول هم هست۔

کلاپشت۔ بضم اول و باے فارسی و سکون شین و تاے قرشت جامهٔ باشد سیاه و سبز که آنرا از پشم گوسفند بافند و بیشتر مردم گیلان و مازندران پوشند۔

کلاپشته۔ بضم اول و باے فارسی بمعنی کلاپشت است

که جامهٔ شال کوتاه مازندرانی و گیلانی باشد۔

کلابه۔ با بای ابجد بر وزن و معنی کلافه است و آن ریسمانی باشد خام که از دوک بچرخه پیچند و غلولهٔ ریسمان را هم گفته اند و بمعنی چرخه هم آمده است و آن چرخی باشد کوچک که ریسمان را از دوک در ان پیچند۔

کلاپیسه۔ با بای فارسی بتحتانی مجهول رسیده و فتح سین بی نقطه گردیدن چشم باشد از جای خود چنانکه سیاهی چشم پنهان شود بسبب لذت بسیار و یا بجهت ضعف و سستی و یا بواسطهٔ خشم و قهر۔

کلات۔ بفتح اول بر وزن حیات نام شهریست از ترکستان که فرود پسر سیاوش با مادرش آنجا می بود و قلعه یا دهی بزرگ را گویند که بر سر کوه یا پشتهٔ بلندی ساخته باشند خواه آباد باشد و خواه خراب و بعضی گویند دهیست که دران دکان و بازار باشد و نام قلعهٔ هم هست از مضافات قندهار که بر سر کوهی واقع ست مشهور بقلات۔

کلاته۔ بفتح اول و فوقانی قلعه یا دهی باشد کوچک که بر بلندی ساخته باشند و محله را نیز گویند و بعضی دهی را می گویند که دکان داشته باشد و بعضی مزرعهٔ کوچک را گفته اند و قید بلندی و پستی نکرده اند و صاحب مؤید الفضلا می گوید قصریست سلاطین و ملوک را که گرد بر گرد آن خانها ساخته باشند و آنرا العربی وسکره با رای قرشت خوانند۔

کلاجو۔ با جیم بر وزن ترازو بمعنی پیاله باشد مطلقاً خواه پیالهٔ شرابخوری و خواه قهوه خوری۔

کلاذه۔ بفتح اول و ذال نقطه دار کاج واحول را گویند۔

کلار۔ بر وزن بهار غوک و وزغ را گویند۔

کلاژ۔ بسکون زای فارسی لوچ و کاج و احول را گویند و پرندهٔ هم هست سیاه و سفید از جنس کلاغ که آنرا عکه و کلاغ پیسه گویند و بعربی عقعق خوانند۔

کلاژاره۔ بفتح اول و رای قرشت بر وزن غم آواره بمعنی کلاغ پیسه و عکه باشد۔

کلاژکه۔ بفتح اول و کاف بر وزن هوازده قلاب را گویند عموماً و قلابی که بدان چیزهائی که در چاه افتاده باشد بر آرند خصوصاً۔

کلاژه۔ بفتح اول بمعنی کلاژ ست که لوچ و کاج و احول و کلاغ پیسه باشد که عکه است و بعضی گویند کاسکینه است و آن پرندهٔ باشد سبز بسرخی مائل و تاجی مانند هدهد بر سر دارد و آنرا اسپرک نیز گویند و بعربی شقراق خوانند۔

کلاسنگ۔ بر وزن و معنی فلاسنگ ست که فلاخن باشد و آن چیزیست که از پشم و گاهی از ابریشم هم سی بافند و شبانان و شاطران بدان سنگ اندازند۔

کلاسه۔ بفتح اول و سین بی نقطه نام جائی و مقامی ست۔

کلاش۔ بر وزن لواش عنکبوت را گویند۔

کلاش خانه۔ نسیج و بافتهٔ عنکبوت را گویند و بیونانی ابرکاکیا خوانند و خانهٔ عنکبوت را هم گفته اند که دران تخم نهد و بچه برآرد۔

کلاشک۔ بفتح اول و رابع و سکون کاف بمعنی کلاسنگ است که فلاخن باشد۔

کلاشکن۔ بفتح اول و کاف بر وزن نیافتن نام یکی از حلواها باشد۔

کلاشکه۔ بفتح اول و رابع و کاف قلابی را گویند که چیزها با آن از چاه بر آرند۔

کلاغ۔ بفتح اول معروف ست و آنرا زاغ دشتی هم میگویند و صاحب مؤید الفضلا گوید کلاغ بالضم و قیل بالفتح کنگره باشد که آنرا گرد بر گرد قبور بزرگان می دارند و آن از سنگ و چوب نیز بود۔

کلاغ گرفتن۔ کنایه از استهزا و مسخره و ریشخند کردن باشد کسی را۔

کلاغه۔ بر وزن و معنی کلابه باشد و آن ریسمانی ست خام

که از دوک بر چرخه پیچند.

کلاک - بفتح اول بروزن هلاک دشت و صحرائے را گویند که مطلقاً دران زراعت نشده باشد و بالاے پیشانی را هم گفته اند که تارک سر باشد و آن از رستنگاه موے سرست تامیان سر و باین معنی بجاے کاف لام هم آمده است و بضم اول بمعنی تهی و خالی باشد و موج بزرگ را نیز گویند و بکسر اول چوب دراز سرکجے باشد که گل و میوه که دست بآنها نرسد بدان بچینند۔

کلاک موش - بفتح اول موش صحرائی و دشتی باشد چه کلاک دشت و صحرا را گویند۔

کلال - بفتح اول بروزن جمال تارک سرست که مابین فرق و پیشانی باشد و در عربی ماندگی اعضا و خیره شدن چشم و در هندی شراب فروش را گویند و بضم اول کوزه گر و کاسه گر را میگویند یعنی شخصے که کوزه و کاسهٔ گلی و سفالی میسازد و بعربی فخار گویند و بزبان علمی هندوستان هم کوزه گر را کلال مے گویند۔

کلاله - بضم اول بروزن نخالهٔ موے پیچیده را گویند و بعربے مجعد خوانند و بمعنی کاکل و دستهٔ گل هم بنظر آمده است۔

کلالیوه - بالام و وا و بروزن و معنی سراسیمه و سرگشته و دنگ و و بنگ باشد۔

کلان - بفتح اول بروزن سکان بمعنی بزرگ و بهتر و مهتر باشد و بمعنی بلند و افزون هم آمده است و بالاے سر را نیز گویند و بکسر اول کلیدان را خوانند و آن لبست و بند درهاے باغ و طویله و امثال آن باشد۔

کلان روضه - کنایه از حضرت رسالت پناه محمدی صلے الله علیه و آله است۔

کلاو - بفتح اول و سکون آخر که واو باشد وزن و غموک را گویند۔

کلاور - بروزن تگاور بمعنی کلاوست که وزن باشد۔

کلاوه - بروزن ترانه نوعے از موش صحرائی باشد۔

کلاوه - با واو بروزن و معنی کلافه است که ریسمان خام که بر چرخه پیچیده باشد و بمعنی سراسیمه و سرگشته هم آمده است و غموک وزن را نیز گویند۔

کلاوهٔ چرخ - بمعنی کمربند چرخ باشد که عربان منطقه خوانند و کنایه از گردش چرخ هم است۔

کلاه - بضم اول و سکون ها معروفست یعنی چیزے که از پوست و پارچه و زربفت وغیره دوزند و بر سر گذارند و تاج پادشاهان را نیز گویند۔

کلاه انداختن و کلاه برانداختن - کنایه از شاد شدن و خوشحالی نمودن باشد۔

کلاه اندازد - یعنی بشتاب و تعجیل تمامی طلب کند۔

کلاه بر سر نهادن - کنایه از چیزے را اعتبار کردن و بزرگ و خوب و انمودن و عظم دادن باشد۔

کلاه چرخ - بکسر ها بطریق اضافت بمعنی آسمان باشد یعنی کلاهے که آن چرخ ست و آفتاب را نیز گویند۔

کلاه داری - بمعنی پادشاهی و سلطنت باشد چه کلاه دار پادشاه را گویند۔

کلاه زمین - بفتح زاے نقطه دار کنایه از آسمان ست و کنایه از آفتاب و ماه هم هست و سیننی را نیز گویند که از زمینهاے نمناک و دیوارهاے حمام برمے آید و آن را سماروغ خوانند۔

کلاه زنگله - تختهٔ کلاه را گویند و آن کلاهے ست که از آن زنگله و دم روباه بسیارے آویخته باشد و محتابان بر سر مردم کم فروش نهند و در بازار گردانند۔

کلاه شکستن - کنایه از برگردانیدن گوشهٔ کلاه باشد و کج گذاشتن کلاه را نیز گویند بر سر۔

کلاه ملک - بضم میم کنایه از پادشاه است۔

کلاه نهادن - کنایه از تواضع و عجز و زبونی باشد و کنایه از سجده کردن و سر بر زمین نهادن هم گفته اند۔

کلاهو - باها بروزن ترازو نوعی از آهوے بے شاخ باشد۔

کلاهور ـ بر وزن بلاوور نام پهلوانے بوده مازندرانی ـ
کلاهون ـ بر وزن فلاطون نام پهلوانے و بهادرے بوده ـ
کلب[1] ـ بفتح اول و ثانی و سکون بائے ابجد گرد بر گرد دهان را گویند و منقار مرغان را نیز گفته اند و باین معنی با بائے فارسی هم آمده است و بسکون ثانی عربان سگ را گویند و بضم ثانی در سنسکرت هم یک شبانروز برهمنے باشد و آن هزار سال است از طبیعت کل و تمام آن سی و شش هزار شبانروز است ـ
کلبا ـ بر وزن فرداً بلغت ژند و پاژند بمعنی سگ باشد و بتازی کلب خوانند ـ
کلباد ـ بر وزن فرهاد نام پهلوانے بوده تورانی که در جنگ دوازده رخ بدست فریبرز پسر کاوس کشته گشت گویند این جنگ در کوه کنابد واقع شد و معرب آن جنابد است ـ
کلباسو ـ با سین بے نقطه بر وزن تنباکو بمعنی چلپاسه باشد که وزغه است و در خانها بسیار است گویند کشتن آن ثواب هفت من گندم دارد و رگ بستن بدهند ـ
کلبتان ـ بکسر ثالث بر وزن زرفشان بمعنی کلبتین باشد و آن آلتیست آهنگران و امثال ایشان را که آهن تفته را بدان برگیرند و آنرا انبر هم مے گویند ـ
کلبتره ـ بفتح اول و بائے فارسی و رائے قرشت و سکون ثانی و فوقانی سخنان بیهوده و زبون و بے معنی را گویند و بوبک ربابی [illegible] نیز مے گفته اند ـ
کلبسو ـ با سین بے نقطه بر وزن لبلبو بمعنی چلپاسه است که وزغه باشد ـ
کلبک ـ بضم اول و فتح ثالث و سکون ثانی و کاف تازی سبدے باشد که بر روے خرمن سازند تا باران ضایع نکند و خانه کوچکے را نیز گویند که دشتبانان و فالیزبانان در فالیز و خرمن سازند و باین معنے با کاف فارسی هم بنظر آمده است و صاحب مؤید الفضلا میگوید چیزیست که بدان خرمن اندازند والله اعلم ـ
کلبه ـ بضم اول و فتح ثالث خانه کوچک تنگ و تاریک را گویند و حجره و دکان را نیز گفته اند و بمعنی کنج و گوشه هم بنظر آمده است ـ
کلتان ـ با تائے قرشت بر وزن دربان از جمله چهار چوب در آن دو چوب را گویند که بر پهلوهاے در خانه باشد ـ
کلتبان ـ بر وزن و معنی قلتبان ست که مردم بے حمیت و دیوث باشد و معرب آن قلطبان و قرطبان ست ـ
کلته ـ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی حیوان چهارپا که خورد دار کار باز آمده و از کار افتاده را گویند اند هر قسم که باشد اعم از دواب و دام و غیره و هر چیز ناقص و کوتاه و پست و حقیر و اندک و نامرتب و دم بریده را هم گفته اند و شخصے را نیز گویند که زبانش بفصاحت جاری نباشد و حروف را از مخرج نتواند خوب ادا کردن و چوب دستی گنده و ستبر و کوتاه را نیز گویند ـ
کلج ـ بکسر اول و سکون ثانی و جیم سبد گرمابه بان و کناس را گویند که بدان سرگین و پلید بها کشند و بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی هم باین معنی و هم بمعنی چرک و وسخ و بمعنی عجب و خودستائی و تکبر و تجبر آمده است و بضم اول و سکون ثانی و جیم فارسی نان ریزه شده را گویند و نوعے از پوشش هم هست که آنرا از ابریشم بافند و از جانب کشمیر آورند ـ
کلجان ـ بر وزن مرجان مزبله را گویند و آن جائے باشد که خاکروبه و پلیدیها در آن ریزند ـ
کلچنگ ـ بضم اول و فتح ثانی و جیم فارسی و سکون نون و کاف فارسی خرچنگ را گویند و آنرا عربان سرطان خوانند ـ
کلچه ـ بفتح اول بر وزن زنگچه مخفف کلیچه است که بمعنی

[1] مخفی نماند که صاحب برهان لفظ کلپ هندی بمعنی یک شبانروز برهمے که هزار سال باشد و تمام آن سی و شش شبانروز است نوشته و این خطائے فاحش است چه در اکثر کتب معتبره علمی هند کلپ بفتح کاف تازی و بائے فارسی در آخر بمعنی یک روز برهما نوشته است که ... و سوم سال طبیعی باشد بقائے دنیا هم این روز است و شب این روز دیگر باین مقدار است و تمام کلپ را در اصطلاح اهل هند [illegible] کلپ صغیر گویند فقط ۱۲

قلقلیچه باشد و آن کف پای خاریدن و جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل مردم تا بخنده افتند و بکسر اول هم آمده است۔

کلح – بکسر اول و سکون ثانی و حای بی نقطه نوعی از صمغ است که آنرا بارزد و بیرزد هر دو گویند و عربان قنه خوانند شبیه است بمصطکی۔

کلخ – بضم اول و سکون ثانی و خای نقطه دار نوعی از گیاه و رستنی باشد۔

کلخج – بفتح اول و ثانی و سکون خای نقطه دار و جیم فارسی چرکی را گویند که بر دست و پا و اندام دیگر نشیند و بعربی وسخ خوانند۔

کلده – بفتح اول و دال ابجد و سکون ثانی زمین سخت و درشت را گویند و نام شخصی نیز بوده است۔

کلز – بکسر اول و سکون ثانی و زای نقطه دار دوائیست که آنرا امغاث هندی گویند و آن بیخ درخت رمان البری است که انار صحرائی باشد شکستگی و رکوفتگی اعضا را نافع است۔

کلس – بکسر اول با سین بی نقطه بروزن و معنی کلز است که مغاث هندی باشد و بعربی آهک را گویند و بضم اول پنبهٔ حلاجی کرده باشد۔

کلعند – بضم اول و عین بی نقطه لفظی است که بجهت مردم ناهموار و ناتراشیده وضع کرده اند و مردم هیکل را نیز گویند و مردم بیرزه گوی و پوچ گوی را هم گفته اند۔

کلغر – با غین نقطه دار بروزن زرگر پشم بسیار نرم را گویند و نوعی از پشم نرم و همیهٔ سوختن هم هست۔

کلفت – بفتح اول و ثانی و سکون فا و فوقانی منقار مرغان را گویند و بضم اول و ثانی درشت و ناهموار را خوانند۔

کلفخشنگ – بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و خای نقطه دار که رابع باشد و نون و کاف فارسی یخی را گویند که در ایام زمستان در زیر ناودانها بندد و آن بیشتر اوقات گاودنبال میشود۔

کلفهشنگ – با های بعد از فا بروزن و معنی کلفخشنگ است کریخ مخروطی اندام زیر ناودان باشد۔

کلک – بفتح اول و ثانی و سکون کاف نشتر فصاد را گویند و بعربی مبضع خوانند و بمعنی منقل و آتشدان گلی و سفالی و چوب و نی و علفی بود که بر هم بندند و مشکی چند را پر باد کرده بر آن نصب کنند و بر آن نشسته از آبهای عمیق بگذرند و موضعیست از مضافات دامغان که در آنجا گندم خوب حاصل میشود و انجمن و مجمع مردم را نیز گویند و بمعنی درد سر هم آمده است و تصغیر کل باشد که کچل است و شوم و نامبارک را نیز گویند و باین سبب کوف و بوم را کلک خوانند و بعضی با ثانی مکسور بمعنی بوم گفته اند و خربزهٔ نارسیده و غوزهٔ پنبه که هنوز نشگفته باشد و گاومیش زیره جوان را هم گویند و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی بغل و آغوش باشد و بضم اول و سکون ثانی هم بمعنی آغوش و بغل و هم بمعنی پشم نرمی باشد که از بن موی بز باشانه بر آورند و از آن شال و امثال آن بافند تکیه و نمد و کلاه و کپنک و مانند آن مالند و بکسر اول و ثانی انگشت کوچک را گویند و بعربی خنصر خوانند و بمعنی لوح و کاج و احول هم آمده است و بکسر اول و سکون ثانی هر نی میان خالی را گویند عموماً و نی قلم کتابت کردن را خصوصاً و هر چهار دندان تیز سباع را هم گویند و آنرا بعربی ناب خوانند و نام معجونی در نهایت تلخی و آنرا از درخت جهوداته برمی آورند و عربان عنزروت میگویند و بضم اول و ثانی بمعنی احول و کاج باشد و درد شکم را نیز گویند۔

کلکل – بفتح هر دو کاف و سکون هر دو لام بمعنی هرزه گوئی کردن و کاو کاو نمودن باشد و نام دارونیست که آنرا بعربی مقل گویند و باین معنی بکسر اول و ضم اول هر دو آمده است و در عربی بمعنی سینه باشد که هم در عربی صدر خوانند۔

کلکم – بضم اول و کاف و سکون ثانی و میم بمعنی منجنیق باشد و بفتح اول و کاف هم باین معنی و هم بمعنی کافتن گفته اند و بمعنی قوس قزح نیز بنظر آمده است۔

کلکنگ - بکسر اول وفتح رابع که نون باشد بروزن شکلنگ تخم سرفه را گویند وبعربی بقلة الحمقا خوانند وبروزن دلتنگ هم بنظر آمده است۔

کلکی - بروزن فلکی پرے باشد که در بزم ورزم برسر زنند وترکی جیغه خوانند۔

کلکینه - بضم اول بروزن مرغینه مخمل دوخوابه را گویند وآن جنسیست مشهور از قماش ابریشمینه۔

کلل - بفتح اول بروزن خلل بمعنی کلکی باشد وآن پریست که پادشاهان وجوانان خوش صورت ومردم شجاع ودلاور در بزم ورزم برسر دستار وکلاه زنند وآنرا جیغه هم می گویند۔

کلم - بفتح اول وثانی وسکون میم از جملهٔ حوائج ست که در آشها کنند وآن دو نوع مے باشد رومی وغیره وبهترین آن رومی است وآن بدستار عربان وعمامهٔ زهد فروشان ماند۔

کلما - بروزن گرما بلغت ژند وپاژند درخت انگور را گویند۔

کلماسنگ - باسین بے نقطه بروزن رنگارنگ فلاخن را گویند وآن چیزیست که شاطران وشبانان بدان سنگ اندازند۔

کلمرغ - بفتح اول وضم میم نوعے از کرکس باشد وآن مرغیست که برسر او پرنی باشد۔

کلموژ - بازاے فارسی بروزن خرگوش جلیاسه وونغه را گویند۔

کلن - بضم اول وفتح ثانی وسکون نون گلوله وگوےے باشد که از گردن واعضاے مردم برمے آید وباغره را نیز گویند وآن علتے باشد که بسبب زحمت دیگر بهم رسد وچون زحمت اول برطرف شود آن هم برطرف گردد وزحمتے را نیز گویند که پاے آدمی برابر بادمے شود وعربان داءالفیل خوانند وپنبهٔ زده را نیز گویند که از براے رشتن گلوله کرده باشند ودرعربی نیز پنبهٔ گلوله کرده را کلن خوانند۔

کلنبه - بضم اول وثانی وسکون نون وفتح باے ابجد کلیچه باشد که درون آنرا از حلوا ومغز بادام پر ساخته باشند وبمعنی گلوله هم آمده است خواه گلولهٔ حلوا باشد وخواه گلولهٔ سنگ۔

کلنج - بکسر اول بروزن شکنج بمعنی چرک ووسخ باشد وبمعنی عجب وخودستائی وتکبر وتجبر هم آمده است۔

کلنجار - بروزن گرفتار بمعنی خرچنگ باشد که بزبان عربی سرطان گویند وبهترین آن بجهت دوائی آنست که در چشمهٔ آب شیرین باشد۔

کلنجر - بکسر اول بروزن سکندر نام موضعے وقلعه ایست در هندوستان۔

کلنجری - بکسر اول وفتح ثانی بروزن سکندری مردمے را گویند که منسوب بکلنجر باشند که نام موضعے وقلعه ایست وبفتح اول وکسر ثانی نام نوعے از انگور سیاه است وآن در ولایت هرات بغایت نازک وشیرین مے باشد وخوشهٔ آن پنج من تبریزی میشود وهر دانه پنج درم۔

کلنجک - بضم اول وفتح ثانی وجیم وسکون نون وکاف خرچنگ را گویند وعربان سرطان خوانند وبکسر اول وثانی هم آمده است۔

کلند - بفتح اول بروزن سمند دست افزار نقب کنان وگلکاران وسنگ تراشان باشد که بدان زمین کنند وآنرا کلنگ نیز گویند وبضم اول هم باین معنی وهم بمعنی کلیدان وغلق در کوچه باشد وهر چیز ناتراشیده را گویند عموماً وچوبے که برقلاده وسنگ بندند خصوصاً وآنرا بتازی ساجور خوانند۔

کلندر - بروزن قلندر مردم ناتراشیده وناهموار ولک وپک را گویند وچوب کندهٔ ناتراشیده را نیز گفته اند که آنرا گاہے در پیش اندازند تا در کشوده نگردد وگاہے سوراخ کرده برپاے گناهگاران ومجرمان وگریزپایان محکم کنند وقلندر معرب آنست۔

کلندره - بفتح اول وثانی ورابع وراے قرشت وسکون ثالث بمعنی کلندر است که چوب کندهٔ ناتراشیده ومردم ناهموار ودرشت باشد وبضم اول هم آمده است۔

کلندن - بضم اول وفتح ثانی ورابع وسکون ثالث ونون بمعنی تکانیدن وافشاندن قالی ودامن وامثال آن باشد۔

کلنده - بہ فتح اول بروزن رونده لکلکہ را گویند و آن چوبکے باشد کہ یک سر آنرا بدول آسیا و سر دیگر آنرا در سوراخ سنگ آسیا بعنوانے نصب کنند کہ از گردش سنگ آسیا آن چوبک حرکت کند و از دول کم کم دانہ در آسیا بریزد۔

کلندی - بہ فتح اول بروزن لوندی زمین سخت و درشت را گویند۔

کلندیدن - بروزن پسندیدن بمعنی کندن و شگافتن و کاوختن زمین باشد۔

کلنگ - بکسر اول بروزن خشنگ تخم خرفہ باشد و بعربی بقلة الحمقا خوانند و سوراخ کلیدان را نیز گویند و باین معنے بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و کاف فارسی و عربی ہر دو آمده است و بضم اول و ثانی و سکون ثالث و کاف فارسی دست افزارے باشد کہ چاه جویان و گلکاوان بدان زمین و دیوار کنند و بضم اول و فتح ثانی پرنده ایست کبود رنگ و دراز گردن بزرگتر از لک لک کہ او را شکار کنند و خورند و پرہائے زیر دم او را بر سر زنند و خروس بزرگ را نیز گفتہ اند و بہ فتح اول و کسر ثانی بمعنی کاج و لوچ و احول باشد۔

کلنگلک - بکسر اول و فتح رابع بروزن اشکلک بمعنی خرفہ است کہ بعربی بقلة الحمقا خوانند۔

کلنگی - بضم اول بروزن قلنگی بمعنی طامع و حریص باشد و کسے کہ ہمیشہ بطرف خود زند و نوعے از خروس ہم ہست۔

کلنہ - بضم اول و سکون ثانی و فتح نون منقار مرغان را گویند۔

کلو - بضم اول و ثانی بواو مجهول کشیده و کلان تر بازار و رئیس و ریش سفید محلہ را گویند و نان بزرگ روغنی را نیز گفتہ اند۔

کلوا - بروزن حلوا بمعنی رخنہ گرفتن و وصل کردن چیزے باشد بچیزے دیگر و در مؤید الفضلا بمعنی غوک آمده است کہ وزغ باشد۔

کلوب - بضم اول و ثانی بواو رسیده و بہائے ابجد زده بمعنی کالبد و قالب باشد۔

کلوبنده - بضم اول بروزن خروشنده بزرگ و مہتر غلامان را گویند و باین معنی با کاف فارسی ہم بنظر آمده است۔

کلوتک - بضم اول با واو مجهول و تائے قرشت بروزن خروہک بمعنے کدنگ ست و آن چوبے باشد کہ دقاقان و گازران جامہ را بدان دقاقی کنند و بفتح اول ہم آمده است۔

کلوتہ - بضم اول و ثانی بواو مجهول کشیده و فتح تائے قرشت کلاہے را گویند گوشہ دار و پرپنبہ کہ بیشتر بجہت طفلان دوزند و گوشہ ہائے آنرا در زیر چانۂ ایشان بندند و بمعنی حلقۂ دام و دامک دوشیزگان و دخترگان ہم ہست و آن روپاکے باشد مانند دام کہ دخترگان بر سر کنند و بعربی شبکہ خوانند و روپاک و مقنعہ را نیز گویند عموماً و بعضے گویند کلوتہ از برائے دختران بمنزلۂ کلاه است پسران را و باین معنی با کاف فارسی ہم آمده است و اصح آنست۔

کلوج - بہ فتح اول و ثانی بواو رسیده و جیم ساکن نانے را گویند کہ خمیر آن از دیوار تنور ریختہ باشد و در میان آتش پختہ شده باشد و دست و پائے را نیز گویند کہ انگشتان او را بریده باشند و یا سرما برده باشد و بضم اول کلوچ را گویند کہ قرص نان روغنی بزرگ باشد و نان ریزه شده را ہم مے گویند و با واو مجهول و جیم فارسی بمعنی عوض و بدل باشد و بمعنی خائیدن و جاویدن چیزہائے کہ صدا کند مانند نبات و نان خشک و امثال آن ہم آمده است و کلوچیدن مصدر آنست۔

کلوخ - بضم اول و سکون آخر کہ خائے نقطہ دار باشد معروف ست کہ گل خشک شده و کہتہائے دیوار افتاده و خاک برہم چسپیده کہ سخت باشد و آنرا بترکی کسک خوانند و خشت پارچہ خام و پختہ را نیز گویند و کنایہ از مردم خشک طبیعت و کم فطرت و بے ہمت باشد۔

کلوخ امرود - نوعے از امرود بزرگ ناہموار بی مزه باشد

کلوخ انداز - سوراخهائی باشد که در زیر کنگرهای دیوار قلعه سازند تا چون خصم نزدیک دیوار قلعه آید از آن سوراخها سنگ و آتش و خاک و خاکستر بر سرش ریزند و آنرا سنگ انداز هم میگویند و سیر و گشت و شراب خوردن و عیش و عشرتی را گویند که در آخرهای ماه شعبان کنند و آنرا کلوخ اندازان هم میگویند و بعضی گویند کلوخ انداز نام سلخ ماه شعبان است و نبیرهٔ فرزند را نیز گفته اند که پسر پسر یا دختر دختر فرزند باشد و بمعنی فلاخن هم آمده است و آن آلتی باشد که شاطران و شبانان بدان سنگ اندازند۔

کلوخ بر لب مالیدن - کنایه از مخفی و پنهان داشتن امری باشد۔

کلوز - بضم اول و سکون زای نقطه دار بر وزن خروس غوزهٔ پنبه را گویند که شگفته شده و پنبها از آن بر آمده باشد۔

کلوزه - بازای نقطه دار بر وزن کلوچه بمعنی کلوز است که غوزهٔ پنبه شگفته شده باشد و آنرا جوزغه نیز خوانند۔

کلوس - بر وزن خروس اسپی را گویند که چشم در دو پوزا و سفید باشد و این چنین اسپی را شوم و بدیمن میدانند۔

کلوک - بضم اول و ثانی بواو مجهول بر وزن سلوک بمعنی بی ادب و بیحیا و شطاح باشد و بفتح اول بسرا مرد را گویند و بمعنی ملک هم بنظر آمده است و آن دانه باشد بزرگتر از ماش

کلوند - بر وزن الوند نام کوهیست و عربان کوه را جبل گویند و نوعی از خیار و بادرنگ هم هست و آنچه باشد تسبیح از انجیر و قیسی و گردگان و خرمای خشک بر رشته کشیده باشند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است۔

کلونده - بر وزن ارزنده مطلق خیار را گویند و نوعی از خیار هم هست که آن کوچک و باریک می باشد و آنرا بهندی ککری خوانند و بعضی گویند کلونده خیار بزرگیست که آن را بجهت تخم نگاه دارند و خربزهٔ نارسیده را هم میگویند که کالک باشد۔

کله - به فتح اول و ثانی غیر مشدد و خفای ها رخساره و روی را گویند و گونه را نیز گفته اند که در وقت خندیدن بر دو طرف روی پیدا شود و اطراف دهان را نیز گویند از جانب درون و کمان را نیز گفته اند که بعربی قوس خوانند و نام شهری در مدینه هم هست در میان جزیره و هر مرتبه که سوزن را بجامه فرو برند و بر آرند کله گویند و فرو بردن و بر آوردن در جماع را هم گویند و بخیه کردن خیاطان جامه را و بمعنی دیگدان هم آمده است و گرز آهنین را نیز گویند و با ثانی مشدد بمعنی سر باشد مطلقاً اعم از سر انسان و حیوان دیگر و فرق سر را هم گفته اند و بمعنی بی وفا و بی حقیقت و هرجائی هم آمده است و بضم اول و ثانی غیر مشدد و خفای ها هر چیز کوتاه و ناقص را گویند عموماً و آدم کوتاه را خصوصاً و بلغوری مخفف کلاه است و بمعنی حرکات در جماع مشهور است و با ثانی مشدد موی سر و موی کاکل را گویند که یکجا جمع کرده گره کرده باشند و بند پار را نیز گویند و بعربی کعب خوانند و بکسر اول و فتح ثانی غیر مشدد نام شهری و مدینه باشد و بخیه زدن جامه را نیز گفته اند و با ثانی مشدد سقف خانه و هر چیز که بمنزلهٔ سقف باشد و در عربی بمعنی پرده باشد و پردهٔ را نیز گویند که همچو خانه دوخته باشند و عروس را در آن میان آرایش کنند۔

کله انداختن و کله بر انداختن - بضم اول کنایه از شادی کردن و خوشحالی نمودن و فریاد زدن از روی شوق و انتعاش خاطر باشد در بدست آمدن چیزی که مردمان همه طالب آن باشند۔

کله خشک - بضم خای نقطه دار کنایه از مردم دیوانه مزاج و سودائی و تریاکی باشد و تخم مرغی را نیز گویند که آنرا سر از زیر گذاشته خشک کرده باشند۔

کله خضرا - بکسر اول و فتح ثانی مشدد کنایه از آسمان است۔

کله دار - کنایه از پادشاه جبار است و متکبر و سرکش را نیز گویند و کله داری بمعنی پادشاهی باشد و کنایه از سرکشی هم هست۔

کله دخانی - بکسر اول و فتح ثانی مشدد بمعنی کله خضراست که آسمان باشد و ابر سیاه و شب تاریک را هم می گویند۔

کلهری - بفتح اول و ثانی بر وزن ابهری نوعی از موش باشد بغایت دونده و آنرا موش پرنده هم میگویند و در هندوستان بسیارست و آن خط خطی باشد مانند دانه سنجد و دم آنرا اتکل نقاشی کنند و باکاف فارسی هم میگویند۔

کله زده - بکسر اول و فتح ثانی مشدد و زای نقطه دار و دال بی نقطه تخت و اورنگ یا متکا و سایبان را گویند۔

کله سائلی - بفتح اول و ثانی بمعنی بدبختی و سیاه گلیمی باشد چه سیاه گلیمی و بدبختی لازمه سوال و سائلی باشد و به هندوان و کافران هم اطلاق کنند و کلاغ بسیاری را نیز گویند که بر سر [illegible] هجوم کرده باشد این لغت باین معنی باکاف فارسی می [illegible] لیکن همه باکاف تازی نوشته اند۔

کله گوشه بر آسمان - کنایه از عظمت مرتبت و سرفرازی باشد۔

کلهگوشه [illegible] - [illegible] کنایه از پادشاهزاده باشد۔

کلهمشکین - بضم اول و فتح ثانی مشدد و کنایه از زلف و کاکل ست۔

کله نیلوفری - با ثانی مشدد و کنایه از آسمان ست۔

کلی - بضم اول و ثانی بتحتانی رسیده بمعنی دهی و روستائی باشد چه کل بمعنی روستا و ده هم آمده است و هر باشد را نیز گویند و آنرا دائره باشد [illegible] دار که بیشتر عریان نوازند و نوعی از ماهی هم هست و آن پر گوشت و کوچک [illegible] باشد و خوردنش [illegible] شهوت جماع دهد و آنرا اعرابان [illegible] خوانند و نام [illegible] در [illegible] هم هست که آنرا خوره گویند و [illegible] نان روغنی بزرگ را هم گفته اند و بفتح اول بمعنی کچلی باشد و آن علتیست معروف که در سر اطفال بهم میرسد۔

کلیا - بکسر اول و سکون ثانی و تحتانی بالف کشیده بمعنی شخارست که قلیا باشد و خمیر صابون پزان بکار برند و بمعنی [illegible]

ترنده و بازنده گوسفند را گویند۔

کلیاس - بکسر اول بر وزن قرطاس بمعنی دریچه باشد و بخانه را نیز گویند که بر بام خانه سازند و آنرا بعربی کریاس خوانند۔

کلیانی - بکسر اول بر وزن مهانی بمعنی اشق ست و آن صمغ گیاهی باشد که آنرا بدران گویند و بعربی صمغ الطرثوث خوانند۔

کلیاوه - بفتح اول و آخر که واو باشد کرم را گویند یعنی کیک گر گوش او نشنود و بعربی هم خوانند۔

کلیچ - بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بجیم زده صاحب عجب نامه کلیچ و خود دستار باشد و بمعنی چرک و ریم هم آمده است و باین معنی با جیم فارسی نیز گفته اند و بضم اول نانی باشد که خمیر آن از دیوار تنور افتاده و در میان آتش پخته شده باشد و نان بزرگ روغنی را نیز گویند و بکسر اول و تحتانی مجهول اسپی را گویند که هر دو پلک [illegible] کج باشد۔

کلیچه - بفتح اول و جیم فارسی کلید چوبین را گویند که بدان کلیدان را بگشایند و بضم اول نان کوچک روغنی باشد و کنایه از قرص [illegible] و آفتاب هم هست و باین دو معنی باکاف فارسی هم آمده است و جامه را نیز گویند که آنرا مانند سوزنی آجیده کرده باشند و آجیده را هم گفته اند۔

کلیچه سیم - کنایه از ماه شب چهاردهم است۔

کلیدان - بفتح اول بر وزن حریفان کنده را گویند که بر پای دزدان و گناهکاران نهند و بکسر اول آلتی است که [illegible] در باغ و دریچه و امثال آنرا گویند و بعربی غلق گویند و قفل نیز گفته اند۔

کلیدانه - بر وزن دلیرانه بمعنی آخر کلیدان ست که قفل و غلق در خانه باشد۔

کلید ایمان - کنایه از کلمه شهادت باشد۔

کلید بهشت - بمعنی کلید ایمان ست که کنایه از کلمه شهادت باشد۔

کلیز - بفتح اول بر وزن مویز بمعنی زنبور باشد گویند اگر

زنبورے بروش حرده نشسته باشد وکسے راگزد وآن کس ہلاک شود۔

گلیزدان - بادال ابجد بروزن عزیزخان خانۂ زنبور راگویند چه کلیز بمعنی زنبور باشد۔

کلیزه - بفتح اول بروزن عریضه سبوے آب راگویند۔

کلیسه - بکسر اول وثانی بتحتانی مجهول رسیده وسین بی نقطه بالف رسیده مخفف کلیساست که جاے پرستش ومعبد ترسایان باشد۔

کلیک - بفتح اول بروزن شریک تخم گل راگویند وعربان بزرالورد خوانند وپرندۂ راینز گویند که به نحوست مشهورست وآنرا چغد وکوف وبوم نیز گویند وبمعنی گاژ ولوچ واحول هم بنظر آمده است وبکسر اول هم باین معنی که احول باشد وهم بمعنی انگشت کوچک بود که بعربی خنصر گویند۔

کلیکان - بفتح اول بروزن کنیزان گیاہے باشد بغایت گنده وبدبوے که آنرا کماے وگل گنده نیز گویند وبکسر اول سبزی باشد معروف که خورند وآنرا بشیرازی ترخانی گویند وبعضے گویند گیاہے باشد که آنرا طرخون خوانند وبیخ آن را عاقرقرحا نامند۔

کلیکرون - بکسر اول وفتح رابع وراے بے نقطه بواو کشیده وبنون زده بلغت یونانی رستنی باشد که آنرا کهزک خوانند وآن خردل بوستانی ست آب آنرا گرفته در پاے درخت انار ریزند شیرین شود وبعضے گویند تره تیزک ست که بزبان عربی حرجیر خوانند۔

کلیکی - بروزن حقیقی کاج واحول را گویند هر چیز میباست که بمعنی احوے باشد چه کلیک بمعنی احول ست لیکن همه جا بمعنی لوچ واحول آمده است واین هم درست است۔

کلیم دست - بمعنی مبارک دست ونادر دست وپاکیزه دست باشد یعنی در کارها یدبیضا نماید۔

کلیواج - بثالث مجهول بروزن ومعنی غلیواج است که خاد وزغن باشد۔

کلیواژ - بزاے فارسی بروزن ومعنی غلیواج ست که زغن باشد وآنرا مرغ گوشت ربا هم مے گویند۔

کلیون - بروزن گلگون جامۂ را گویند که از هفت رنگ بافته باشد۔

بیان نوزدهم

در کاف تازی با میم مشتمل بر هفتاد وسه لغت وکنایت

کم - بفتح اول وسکون ثانی بمعنے اندک باشد که در مقابل بسیارست وبمعنی ترک ونقصان ونادر هم آمده است ودر عربی بمعنی چند ومقدار باشد وبضم اول نام ولایتے ست از عراق ومعرب آن قم ست واکنون بتعریب اشتهار دارد ونوعے از خار هم هست که کثیرا صمغ آنست وآنرا بعربے شجرة القدس ومسواک العباد ومسواک المسیح گویند ودرعربی آستین قبا وپیراهن وامثال آن باشد۔

کما - بفتح اول بروزن قبا آستین رفیده را گویند ورفیده لتۂ چندیست که مانند گردبالشے دوزند وخمیر نان را بر بالاے آن پهن سازند وبر تنور چسپانند وآستینے هم بران نصب کنند تا بساعد وبازو از آتش آسیبے نرسد وبزبان زند نیز گفته اند که عربان لبلاب خوانند گویند پوست جوز بواست وباین معنی بضم اول وکسر اول هر دو بنظر آمده است وبضم اول گیاہے باشد بغایت بدبو وگنده ومتعفن وآنرا کماے نیز گفته اند۔

کماج - بضم اول وثانی بالف کشیده وبجیم زده نانیست مشهور ونانے را نیز گویند که بر روے اخگر وزغال پزند وکلیچۂ خیمه را نیز گفته اند وآن تختۂ باشد میان سوراخ که بر سر ستون خیمه محکم کنند وبا جیم فارسی هم آمده است۔

کمادریوس - بفتح اول ودال ابجد وسکون میم وراے قرشت ویاے حطی بواو کشیده وبسین سعفص زده لغتیست یونانی ومعنی آن بعربی بلوط الارض باشد وآن گیاہیست سبز رنگ وبسیار تلخ وآنرا در ابتداے استسقا دهند نافع باشد۔

کماس - بفتح اول بروزن مماس نوعی از تنگ باشد و
آن گرد و پهن و گردن کوتاه می باشد باندام کاسه پشت و آنرا
از سفال و چوب هم می سازند و بیشتر شبانان و مسافران دارند
و کاسه چوبین و کشکول گدایان را هم گفته اند و بمعنی کم و اندک
هم آمده است که عربان قلیل خوانند و بدو معنی اول بضم اول
و تشدید ثانی هم گفته اند۔

کماسه - بضم اول و فتح سین بی نقطه کاریز کن و چاه جوی را
گویند و بمعنی شاهد بروزن فاحشه و قحبه هم آمده است و خنثی را
نیز گویند یعنی شخصی که آلت مردی و زنی هر دو داشته باشد
و نام کوهیست از ولایت خراسان و بفتح اول بمعنی اول کماس است
که تنگ گردن کوتاه و کاسه چوبین باشد۔

کماسی - باسین بی نقطه بروزن خلاصی بمعنی کمی است
که در مقابل بسیاری باشد۔

کماش - بفتح اول و سکون شین نقطه دار بمعنی اول کماس است
و تنگ گردن کوتاه و کاسه چوبین گدایان و شبانان باشد۔

کماشیر - بروزن طباشیر صمغی باشد مانند جاوشیر و آن
صمغ کرفس کوهی ست بول و حیض آورد و در
مسهلات تیز بکار برند۔

کمافیطوس - بفتح اول و فای تحتانی رسیده و طای
حطی بواو کشیده و بسین بی نقطه زده لغتیست یونانی و معنی
آن بعربی صنوبر الارض باشد و آن حشیشه ایست که گل آن
بنفش رنگ می شود و باخر تخمی گردد و آنرا بشیرازی
ناخن بهار نیز خوانند و بعضی گویند طرخون رومی ست و بعضی
دیگر گویند تخم کرفس رومی ست و یرقان را نافع باشد۔

کمانه - بضم اول بروزن شمامه ابریشم کج را گویند و آن ابریشم
فرومایه است۔

کمالیون - بفتح اول و ثانی و کسر لام و تحتانی بواو کشیده و
بنون زده نوعی از مازریون است و آن سیاه می باشد
گرم و خشک است در درجه چهارم برص و بهق و نمش [illegible]
نافع آید۔

کمام - بکسر اول بروزن امام نوعی از کندر باشد و آنرا
صمغ یمنی گویند۔

کمان - بفتح اول بروزن امان معروف ست و بعربی
قوس خوانند و برج نهم باشد از جمله دوازده برج فلک و جمع
کم نیز هست یعنی کمها۔

کمان بهمن - بکسر نون و فتح بای ابجد کنایه از قوس قزح
باشد و آن نیم دائره چندیست الوان که بیشتر در فصل بهار
و هوای تر در آسمان ظاهر گردد۔

کمان جوله - با جیم بواو مجهول رسیده و فتح لام بمعنی قربان
باشد یعنی جایی که کمان را در آن گذارند۔

کمانچه - بروزن تپانچه کمان کوچک را گویند و کمانی
که تار بدان پنبه زنند و نام سازیست مشهور و کمان شکلی را
نیز گویند که بر بالای فرامین سلاطین بکشند و آن بمنزله
طغرا باشد۔

کمان رستم - بضم رای قرشت بمعنی کمان بهمن است
که قوس قزح باشد۔

کمان زنبوری - بفتح زای نقطه دار و سکون نون
تفنگ را گویند بعربی بندق و بترکی ملتق خوانند۔

کمان سام - باسین بی نقطه بالف کشیده بمعنی کمان
رستم ست که قوس قزح باشد۔

کمان شیطان - بمعنی کمان سام ست که قوس قزح باشد

کمان فلک - کنایه از برج قوس ست که برج نهم از
فلک البروج باشد۔

کمان قروهه - بضم قاف بمعنی کمان گروهه است
و آن کمانی باشد که بدان گلوله و مهره گل اندازند و عربان
قوس البنادق و قوس الجلاهق خوانند۔

کمان گردون - بمعنی کمان فلک ست که برج قوس باشد
و قوس قزح را نیز کمان گردون می گویند۔

کمان گروهه - بروزن و معنی کمان قروهه است که کمان گلوله باشد.

کمان گرهه - بکسر کاف فارسی و راے قرشت و فتح ها بمعنی کمان گروهه است که کمان گلوله اندازی باشد.

کمان گیر - بروزن جهانگیر کمانداری را گویند که در فن تیر اندازی بے نظیر باشد و لقب آرش هم هست و او پهلوانے بوده ایرانی که یک تیر از آمل بمرو انداخته است و آن مسافت چهل روزه راه است.

کمان مهره - بضم میم کمان مهره اندازی است که کمان گلوله باشد.

کمانه - بروزن زمانه بمعنی کمان باشد که بعربی قوس خوانند و چوب کجے را نیز گویند که دوالی بران بندند و بآن برماه و منقب را بگردانند تا چیزها را سوراخ کنند و کمان شکلے که بدان ساز غیچک را نوازند و پیاله شرابخوری را هم گفته اند و کنایه از کن و چاه جوے را هم میگویند و چاہے را نیز گویند که چاه کنان بجهت امتحان آب در زمین فرو برند.

کماه - بفتح اول و سکون ثانی و همزهٔ مفتوح و ہاے ساکن در صحاح الادویه بمعنی انواع سماروغ آمده است اعم از غوشنه و غویشه و گشنج و هکل و فطر وغیره که بعضے از ان صحرائی باشد و بعضے در زیر سرگین روید و بعضے از دیوارہاے حمام و بعضے از زیر خمهاے شراب و آب بر آید و انواع آنرا اعراب بنات الرعد خوانند بکسر باے ابجد.

کماه - بضم اول بروزن دوماه تعویذ و بازوبند را گویند.

کمامی - بضم اول بروزن همامے نام پهلوانے بوده ایرانی و گیاہے باشد بغایت گنده و بدبو و متعفن.

کمایوک - بضم اول و یاے حطی بواو رسیده و بکاف زده بمعنی رفیده باشد و آن چیزیست که از لته کهنه مانند بالشے دوزند و خمیر نان را بر روے آن پهن ساخته بر تنور چسپانند.

کمبار - با باے ابجد بروزن زنگار ریسمانے باشد که آنرا از لیف خرما سازند.

کمپیر - با باے فارسی بروزن زنجیر پیر سالخوردهٔ فرتوت را گویند.

کمچه - بروزن چمچه بلغت ژند و پاژند ملخ را گویند و بعربی جراد خوانند.

کمخا - بکسر اول و خاے نقطه دار بالف کشیده جامهٔ منقشے را گویند که بالوان مختلف بافته باشد و بفتح اول هم گفته اند بمعنی جامهٔ منقش یکرنگ.

کمخاب - بکسر اول بروزن گرداب بمعنی کمخاست که جامهٔ منقش الوان باشد و بفتح اول هم آمده است و جامهٔ منقش یکرنگ را نیز گویند.

کمخت - بضم اول و فتح ثانی و سکون خاے نقطه دار و تاے قرشت بلغت ژند و پاژند بمعنی آمیخته و درهم باشد.

کمر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت معروفست که میان باشد و آنچه آنرا یک دور بر میان بندند از ابریشم و زر و نقره مانند حلقه و طوقے و میانهٔ کوه را نیز گویند که کمر کوه باشد و بمعنی بلندی هم آمده است.

کمرا - بروزن صحرا محوطهٔ را گویند که شبها چهارپایان در ستون را در ان کنند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است و طاق بلند را نیز گویند مانند طاق درگاه سلاطین و امرا و دیوار بلند را هم گفته اند و تنارے که استان زر دوخته بر میان مے بسته اند.

کمر آفتاب - حلی که بر مرکز آفتاب گذرد و مجور دائره و در مؤید الفضلا کنایه از کوه و تجویفات آن نوشته اند.

کمر بر کمر - یعنی بلندی بر بلندی چه کمر بمعنی بلندی هم آمده است.

کمر بستن - کنایه از اختیار کردن و قوی دل شدن در کار و اهتمام نمودن دران کار باشد و کنایه از مقابل و برابر شدن در مقابله و جنگ هم هست.

کمر بستن آب - کنایه از منجمد شدن و یخ بستن آب است

کمربسته۔ یعنی مستعد و مهیا و آمادهٔ خدمت شده باشد و نوکر و ملازم را نیز گویند۔

کمربند۔ بروزن سمرقند چیزے را گویند که بر میان بندند و امر باین معنی هم هست یعنی میان خود را ببند و بمعنی فاعل هم آمده است که کمر بندنده است و کنایه از ملازم و نوکر و خدمتگار باشد۔

کمردار۔ بروزن خبردار بمعنی خادم و ملازم و نوکر و خدمتگار باشد۔

کمردون۔ بادال ابجد بروزن شفق گون قوس قزح را گویند۔

کمررستم۔ بمعنی کمان رستم است که قوس قزح باشد۔

کمرکش۔ بفتح اول و کاف بروزن قمردش مردم شجاع و دلیر و دلاور و بهادر و پهلوان باشد۔

کمرگشادن و کمرگشودن۔ کنایه از ترک دادن و قطع نظر کردن باشد و کنایه از توقف نمودن و باز ماندن از کارے هم هست۔

کمرکوه۔ معروف ست که میان کوه باشد یعنے وسط کوه و کنایه از آفتاب عالمتاب و آسمان چهارم عیسی علیه السلام بیت المعمور هم هست۔

کمریا۔ بروزن انبیا بلغت ژند و پاژند ماهتاب را گویند۔

کمزده۔ بروزن غمزده شخصے را گویند که پیوسته در قمار نقش کم زند و کافر و منافق را نیز گفته اند چه کم زده چند کنایه از کفار و منافقان ست۔

کمزن۔ بروزن کرون مدبر و صاحب تدبیر دراے باشد و شخصے که خود را و کمالات خود را اعظم ندهد و سهل انگار و بے دولت را نیز گویند و شخصے که پیوسته در قمار نقش کم زند۔

کمست۔ بفتح اول و ثانی و سکون سین بے نقطه و فوقانے نوعے از جواهر زبون کم قیمت و ارزان باشد و کنایه از مردم اهل و نادان هم هست۔

کمسک۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف چیزے باشد از شیر و دوغ درهم آمیخته که آنرا نان خورش کنند و بعربی شیراز گویند۔

کم کاسه۔ باکاف بروزن تلواسه مردم بخیل و کم همت و ناقص و کم سفره و نان مخور باشد و کم کاسگان و بخیلان و کم همتان۔

کمکام۔ باکاف تازی بروزن اندام دارو ئیست که آنرا بعربی افواه الطیب و ضرو خوانند و آن نوعے از درخت بلوط است و در کوهستان یمن بسیارے باشد و صمغ آن را صمغ الکمکام خوانند و بعضے گویند پوست بیخ آن درخت ست و بعضے دیگر گویند کمکام صمغ آن درخت ست والله اعلم۔

کم گرفتن۔ کنایه از ترک دادن و واگذاشتن و ناشده انگاشتن باشد۔

کم کم۔ بضم هر دو کاف و سکون هر دو میم صدا و آواز کسی که از نقب و چاه باشد و آنرا کم کم نقاب گویند و صداے شمردن زر را نیز گفته اند و آنرا کم کم آفتاب خوانند و بمعنی زعفران و ریگ روان هم آمده است۔

کملکان۔ بالام و کاف بروزن قلمدان جوے کوچک و قطرهٔ آب را گویند۔

کمله۔ بضم اول بروزن جمله بمعنی ابله و احمق و نادان باشد۔

کملی۔ بفتح اول و سکون ثانی و لام بتحتانی کشیده جامهٔ و بافتهٔ پشمین بسیار درشت و خشن را گویند که فقرا و درویشان و مردم فرومایه پوشند و بزبان هندی نیز همین معنی دارد۔

کمی۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی معروف است که در مقابل بسیارے باشد و مخفف کمین هم هست که پنهان شدن بقصد شکار وغیره باشد۔

کمیت۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون تحتانی و فوقانے نام شاعرے بوده از عرب و شراب سرخے را نیز گویند که بسیاهی زند و اسپ سرخ بال و دم سیاه را هم مے گویند۔

کمیت نشاط۔ بکسر فوقانی و نون کنایه از شراب ارغوانی باشد۔

کمیچه۔ باتحتانی مجهول بروزن دریچه بمعنی کمانچه است

کرساز مشہور و معروف باشد و کمان کوچک و کرم شب‌تاب را نیز گویند که جانورے ست پرنده و شبہا پائین تنۂ او مانند شرارۂ آتش مے درخشد و بعربی یراع گویندش۔

کمیخت ـ بضم اول بروزن گریخت بزبان ژند و پاژند بمعنی درہم آمیختہ باشد۔

کمیز ـ بضم اول بروزن گریز شاش را گویند و بعربی بول خوانند و بکسر اول ہم آمدہ است و با کاف فارسی نیز گفتہ اند۔

کمین ـ بروزن زمین بمعنی پنہان شدن بقصد دشمن و شکار باشد چہ جاے پنہان شدن را کمین گاہ گویند و بعربی قرموص خوانند

کمینہ ـ بروزن سفینہ بمعنی کمتر و کمترین و فرومایہ باشد۔

بیان بستم

در کاف تازی با نون مشتمل بر یک صد و چہاردہ لغت و کنایت

کن ـ بکسر اول و سکون ثانی بمعنی بخیہ باشد کہ خیاطان بر جامہ و امثال آن زنند و آنرا بعربی غرزہ گویند و بضم اول مخفف کون ست کہ نشستگاہ باشد و عربان دبر خوانند۔

کنا ـ بضم اول و ثانی بالف کشیدہ بمعنی زمین باشد کہ بعربی ارض گویند و زمین مرز را نیز گفتہ اند و آن زمینے باشد کہ کنار ہاے آنرا بلند ساختہ باشند کہ درمیان آن زراعت کنند و چیزہا بکارند و بہ فتح اول ہم درست ست و بکسر اول بلغت ژند و پاژند ماہی را گویند و بزبان عربی حوت خوانند۔

کنابد ـ بہ فتح اول و باے ابجد کہ رابع باشد و ثانی بالف کشیدہ و سکون آخر کہ دال بے نقطہ باشد نام جائے و مقامی است و درانجا کوہیست کہ گودرز سر لشکر کیخسرو آنجا فرود آمدہ بود و درانجا بیژن و دو سہ برادر پیران را بجنگ مصاف کشت بعد از ان دہ پہلوان دیگر از تورانیان بردست دہ ایرانی کشتہ گردیدند و ہمدران روز گودرز پیران را در بالاے کوہ بقتل آورد و این جنگ را جنگ دوازدہ رخ گویند لیکن بیازدہ رخ شہرت دارد و معرب آن جنابد باشد۔

کناد ـ بہ فتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بدال ابجد زدہ نام پرندۂ باشد کہ آنرا مرغ الٰہی گویند و آن کبوتر صحرائیست و بعربی ورشان خوانند۔

کنار ـ بضم اول بروزن دوچار میوۂ باشد سرخ رنگ شبیہ بعناب لیکن از عناب بزرگتر ست و در ہندوستان بسیار می باشد شیرین و نازک میشود و بعربی آنرا سدر میگویند و بہندی بیرے خوانند و باین معنی با تشدید ثانی ہم بنظر آمدہ است و بفتح اول بن خوشۂ خرماست و باین معنی با زاے نقطہ دار ہم آمدہ است و میوۂ باشد کہ آنرا اموزمے گویند و نقیض میان ہم ہست و بکسر اول بمعنی آغوش باشد و بمعنی جدائی ہم گفتہ اند

کنارنگ ـ بضم اول و فتح راے قرشت و سکون نون و کاف فارسی والی و حاکم و شحنۂ ولایت و خداوند زمین باشد کہ او را مرزبان گویند چہ کنا بمعنی زمین و رنگ بمعنی والی و خداوند ہم آمدہ است و بفتح اول نیز درست ست۔

کنارہ ـ بفتح اول بروزن ہزارہ بمعنی کنار ہر چیز باشد و قلاب آہنین را نیز گویند و معرب آن قنارہ است و قنارہ در لغت ہر چیزے را گویند کہ بران چیزہا آویزند و در اصطلاح قلاب را خصوصاً قلابے کہ قصابان گوشت بران بند کنند۔

کناز ـ بہ فتح اول بروزن نماز بن و بیخ و خوشۂ خرما را گویند۔

کناغ ـ بضم اول بروزن سراغ بمعنی کرم پیلہ باشد یعنی کرمے کہ ابریشم مے تند و بمعنی تار ریسمان و تار ابریشم و تار عنکبوت ہم ہست و بمعنی طرف و جانب و کنار ہم بنظر آمدہ است۔

کناک ـ بہ فتح اول بروزن مغاک پیچش شکم را گویند و بعربی زحیر خوانند و بمعنی درد شکم نیز گفتہ اند۔

کنام ـ بضم اول بروزن مدام بمعنی آرامگاہ و آشیانۂ آدمی و سائر حیوانات چرندہ و پرندہ و دد و دام و سباع و بہائم باشد و بیشہ و جنگل و چراگاہ دواب را نیز گویند و با تشدید ثانی ہم گفتہ اند۔

کهنانه - بفتح اول بروزن زمانه بمعنی کهنه باشد که در مقابل نوست و در عربی نام شخصی باشد.

کنب - بروزن ادب گیاهیست که از آن ریسمان تابند و کاغذ هم سازند و بعضی گویند ریسمانیست که آنرا از پوست کتان می تابند و آن در نهایت استحکام می باشد و بمعنی ورق خیال هم آمده است که بنگ باشد و شاهدانه را نیز گویند که تخم بنگ باشد و بعربی چرک دست و پای را گویند که بسبب کار کردن بهم میرسد و بضم اول و سکون ثانی نام شهری قم ست که نزدیک بکاشان باشد. و نوعی از خیار هم هست که آنرا شنبر خیار خوانند.

کنبت - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بمعنی کبت ست که زنبور عسل باشد و بزبان عربی نحل گویند و بکسر اول و ثانی هم آمده است.

کنبور - بروزن طنبور بمعنی مکر و فریب و آدم بازی دادن باشد.

کنبوره - بروزن طنبوره بمعنی مکر و دستان و فریبندگی باشد و مکاری و حیله وری و سود خوردن را نیز گویند.

کنبوریدن - بمعنی مکاری کردن و فریفتن و فریب دادن و حیله وری نمودن باشد.

کنبه - بفتح اول و ثانی و ثالث ریسمان خام را گویند.

کن بهن - بکسر اول و سکون ثانی و فتح ثالث و واو و نون هر دو ساکن بمعنی ون ست و آنرا بترکی چتلا قوج خوانند و بعربی حبة الخضرا گویند.

کنبیدن - بفتح اول بروزن رنجیدن چیزی را از جای کشیدن و بر آوردن باشد و بضم اول بروزن کنجیدن بمعنی برجستن و خیز کردن بود.

کنبیزه - بضم اول و فتح پنجم که زای نقطه دار باشد بروزن کنجیده نوعی از خیارست و آن در وقت خامی شیرین و خوش مزه باشد و چون پخته شود یعنی برسد نمی تواندش خورد و بعضی گویند کنبیزه کالک ست یعنی خربزهٔ نارسیده.

کنتو - بکسر اول و فتح ثانی و فوقانی بواو کشیده تخم بید انجیرست و بعربی حب الخروع خوانند بکسر خای نقطه دار گرم و خشک ست در دوم و مسهل بلغم باشد و قولنج را بگشاید.

کنج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی ملازه باشد و آن گوشت پاره ایست که از انتهای کام آویخته است و مردم احمق و خودستای و صاحب عجب و متکبر را نیز گویند و باین معنی با جیم فارسی هم هست و بمعنی کشنک هم آمده است که دوغ خشک شده باشد و ترکان قروت خوانند و بمعنی برون کشیده هم گفته اند و بضم اول معروفست که گوشه و پیغوله خانه باشد و عربان زاویه خوانند و چین و شکنجی که در بدن و جامه و گلیم و پلاس و امثال آن افتد و کسی را نیز گویند که دو تا شده باشد و چیزی بچو کوهان از پشتش بر آمده باشد و او را بالعربی احدب خوانند و نقبی را نیز گویند که در زیر زمین مانند خانه کنده باشند و بکسر اول فیل بزرگ جثه و قوی هیکل مهیب و جنگی باشد.

کنجار - بضم اول بروزن رخسار نخاله و ثفل تخم کنجد و هر تخمی که روغن آنرا گرفته باشند.

کنجاره - بروزن رخساره بمعنی کنجارست که نخالهٔ کنجد و هر تخم که روغن آنرا کشیده باشند.

کنجال - بضم اول بروزن دنبال بمعنی کنجاره است که ثفل تخم روغن کشیده باشد.

کنجاله - بروزن دنباله بمعنی کنجال ست که نخاله کنجد و هر تخم روغن گرفته باشد.

کنجدک - بضم اول و ثالث و فتح دال ابجد بروزن [illegible] کلف را گویند که بر روی مردم هم میرسد یعنی روی مردم افشان میشود و آنرا بالعربی برش میگویند و بمعنی خال هم آمده است و نام صمغی هم هست که آنرا انزروت خوانند و در دواهای چشم و ریشها و زخمها بکار برند و بمعنی پازهر نیز گفته اند.

کنجده - بضم اول و کسر ثالث بمعنی کنجدک ست که انزروت و پازهر باشد و کلف رو یعنی خالهای سفید ریزه که بر روی

و اندام آدمی افتد و بدن و روے را افشان کند و خال را نیز گفته اند و بفتح جیم وضم جیم هم بنظر آمده است۔
کنجر۔ بکسر اول بروزن و لبر فیل بزرگ جثه و قوی هیکل جنگی را گویند۔
کنجک۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و کاف نام درختیست که آنرا ایشۂ غال گویند و بضم اول هر چیزے غریب و تازه و نو را گفته اند که دیدن آن مردم را خوش آید و بعربی طرفه گویند
کنج کنج۔ بکسر دو کاف و سکون دو نون و دو جیم بمعنی کوچک و خرد باشد و بمعنی اندک و کم کم و بهره بهره نیز آمده است و باین معنی باجیم فارسی هم گفته اند و بجاے نون یاے حطی نیز بنظر آمده است۔
کنجل۔ بروزن بلبل هر چیز درهم کشیده شده و چین و شکنج بهم رسانیده باشد و دست و پاے را نیز گویند که انگشتان آن درهم کشیده شده باشد و خمیر نانے که در تنور افتاده و در میان آتش پخته شده باشد۔
کنجلک۔ بضم اول و ثالث بروزن بلبلک چین و شکنج روو اندام و قالی و پلاس و امثال آنرا گویند و باین معنی بسکون ثالث هم آمده است۔
کنجه۔ بضم اول و فتح ثالث خر الاغ را گویند که زیر و پالش ورم کرده باشد و خر الاغ دم بریده را نیز گویند و بفتح اول و جیم فارسی هم باین دو معنی آمده است۔
کنجیده۔ بضم اول بروزن گنجیده بمعنی کنجاره است که ثفل تخم روغن کشیده باشد عموماً و ثفل کنجد را گویند خصوصاً۔
کنخ۔ بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطه دار و دو غ خشک شده را گویند که کشک و قروت باشد۔
کنخت۔ بفتح اول و ثانی بروزن کرخت بمعنی جوهر باشد چنانکه گویند شمشیر بے کنخت یعنی شمشیر بے جوهر۔
کند۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی شکر باشد

و معرب آن قند است و بمعنی جراحت و ریش هم آمده است و نام وهیست در ماوراء النهر بطریق کاشغر که بادام خوب آنجا آورند و بمعنی گریز هم آمده است که از گریختن باشد و بترکی ده را گویند که در مقابل شهرست و بضم اول بمعنی دلیر و پهلوان و مردانه و شجاع باشد و فیلسوف و دانا و حکیم را هم گفته اند و کنده که بر پاے مجرمان و گریز پایان نهند و نقیض تیز هم هست چنانکه گویند این کارد کند است یعنی تیز نیست و خصیه و آلت تناسل را نیز گفته اند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است و اصح آنست۔
کندا۔ بضم اول بروزن دنیا حکیم و فیلسوف و دانا و منجم را گویند و بمعنی شجاع و دلیر و پهلوان هم هست و بفتح اول نیز بهر دو معنی بنظر آمده است و نام نقاشے و مصورے هم بوده است و با کاف فارسی نیز درست است۔
کنداگر۔ بضم اول بروزن خنیاگر بمعنی کنداست که حکیم و دانا و شجاع و دلیر و پهلوان باشد۔
کندا مویه۔ بضم اول و میم و موے مادرزاد باشد یعنی موئے که چون طفل زائیده شود در بدن او باشد۔
کندا واله۔ بضم اول و واو بالف کشیده و فتح لام مرد بلند بالاے قوی هیکل را گویند و بمعنی امرد و زشت اندام فربه نیز هست که مزلف بد اندام باشد و بعضے امرد بزرگ ناهموار را گفته اند۔
کندا ور۔ با واو بروزن و معنی کنداگرست که حکیم و دانا و مبارز و پهلوان باشد و بمعنی سپهسالار هم بنظر آمده است و بمعنی پهلوان و سپهسالار با کاف فارسی هم گفته اند۔
کندر۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و راے قرشت مطلق شهر و مدینه را گویند عموماً و شهرے بوده از شهرهاے خراسان خصوصاً و بفتح اول و ضم ثالث ظرفے باشد که از گل سازند و گندم و نان در آن کنند و بضم اول و ثالث صمغے ست که آنرا مصطکے خوانند و بعضے گویند مصطکے هم نوعے

از کندر ست و کندر لوبان باشد و بعضے دیگر گویند کندر درختیست شبیه بدرخت پسته لیکن بارے و میوهٔ و تخمے ندارد و صمغ آنرا بنام آن درخت خوانند و صمغ البطم همانست و آن شبیه است بمصطکی و طبیعت آن گرم باشد و نام پادشاه سقلاب هم بود و او بیاری افراسیاب آمده بود۔

کندر رومی۔ صمغیست که آنرا علک رومی میگویند و مصطکی همانست۔

کندرک۔ بضم اول بروزن سنبلک صمغی باشد که آنرا بخاوند و آنرا علک خائیدنی هم مے گویند و گویند مصطکی همانست۔

کندرو۔ بروزن گفتگو نام وزیر ضحاک بوده و مصطکی را نیز گویند۔

کندروش۔ بفتح اول و ثالث و سکون آخر که شین نقطه‌دار باشد زمین پشته پشته را گویند۔

کندره۔ بفتح اول بروزن چندره مرغیست که در آب نشیند و مکان و آشیان در آب سازد۔

کندز۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و زاے نقطه‌دار در آخر نام شهرے بوده آباد کردهٔ جمشید و پاے تخت فریدون هم بوده است و معرب آن قندز باشد و بضم اول و کسر ثالث مخفف کهن دز ست که قلعهٔ کهنه باشد و کوشک و بالاخانهٔ کهنه را هم گفته اند و نام شهرے بوده در توران آباد کردهٔ فریدون و اکنون بیکند گویندش۔

کندسه۔ بضم اول و ثالث و بفتح سین بے نقطه چیزیست که آنرا آذریون گویند و بشیرازی چوبک اشنان خوانند اگر سه قطره از آب بیخ آن در بینی بچکانند درد دندان را نافع باشد۔

کندش۔ بضم اول و کسر ثالث بروزن جنبش گلولهٔ پنبه بر زده را گویند که بجهت رشتن مهیا کرده باشند و چوبے را نیز گویند که حلاجان پنبهٔ بر زده را بران بپیچند تا گلوله شود و بفتح اول و ضم سوم نیز بنظر آمده است و بمعنی کندسه هم هست که چوبک اشنان باشد و معرب آن قندش است۔

کندرک۔ بضم اول بروزن ادرک نان ریزه‌ها شده و پاره پاره را گویند۔

کند گوش۔ با کاف فارسی بروزن سرخ پوش کسے را گویند که گوش او کم شنو باشد یعنی چیزے را بلند باید گفت تا بشنود۔

کندلان۔ بفتح اول و ضم ثالث و لام بالف کشیده و بنون زده نوعے از خیمه را گویند و بعضے این لغت را ترکی میدانند و بضم اول و فتح ثالث می گویند۔

کندله۔ بضم اول و ثالث و فتح لام چیزے گره شده و یکجا جمع گشته را گویند۔

کندمند۔ بفتح اول و میم بروزن نقشبند عمارتے را گویند که خراب شده و از هم ریخته باشد

کندو۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیده ظرفے را گویند مانند خم بزرگے که آنرا از گل سازند و پر از غله کنند و معرب آن کندوج باشد و بضم اول هم باین معنی و هم بمعنی غول بیابانی آمده است۔

کندواله۔ بضم اول بروزن خردساله مرد بلند بالاے قوی هیکل را گویند و پسر امرد بد اندام زشت را نیز گفته اند و او را اکر تله هم مے گویند۔

کندوره۔ بروزن طنبوره سفرهٔ چرمین را گویند و پیش انداز را نیز گفته اند و آن پارچهٔ باشد که در پیش سفره و بر روے زانوے مردم بگسترانند تا چیزے از خوردنی بر زمین و دامن مردم نریزد و این رسم در ملک روم جاریست۔

کندوری۔ بروزن رنجورے سفره و دستارخوان چرمین را گویند و بعضے انداز را گفته اند یعنی پارچهٔ که در پیش سفره و روے زانو اندازند بوقت چیزے خوردن۔

کندوک۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیده و بکاف زده ظرفے باشد از گل مانند خم بزرگے که غله در ان کنند و معرب آن کندوج باشد۔

کندوکوب۔ بفتح اول و ضم کاف بروزن نغز و خوب

کنایہ از تشویش وبیقراری باشد۔

کندولہ۔ بضم اول وفتح لام بمعنی کندوک ست کہ خمے باشد از گل ساختہ کہ غلہ دران کنند وسفال رانیز گویند کہ کوزہ و کاسہ وخم شکستہ باشد۔

کندوید ستر۔ باواو بروزن ومعنی جندبیدستر ست کہ آتش بجیا باشد وجندبیدستر معرب آنست وگویند کہ آن خایۂ سگ آبی ست داورا قندز خوانند واز پوست او کلاہ سازند۔

کندہ۔ بفتح اول بروزن بندہ جری وگوے را گویند کہ برگرد حصار وقلعہ ولشکرگاہ کنند تا مانع آمدن از دشمن گردد ومعرب آن خندق ست وزیرزمینے رانیز گویند کہ درصحرا بجہت مسافران کندہ باشند وجائے کہ در دامن کوہ بجہت گوسفندان کندہ باشند وبضم اول بروزن دنبہ کندۂ قصابان وہرچوب گندۂ بزرگ را گویند عموماً وچوبے کہ برپاے گناہگاران ومجرمان گذارند خصوصاً وبسیار مرد قوی جثہ و غول بیابانی رانیز گفتہ اند۔

کندۂ چہار بند۔ کنایہ از دنیاست باعتبار چہار عنصر۔

کندہ گر۔ بفتح اول وکاف فارسی بروزن ہیجہ ور بمعنے کندہ کارست یعنی شخصے کہ در مس وبرنج وچوب وتختہ و امثال آن نقشہا بکند۔

کندی۔ بفتح اول بروزن لندی نام گلے باشد سفید مائل بزردی وبدرازی نیم گز شود وبغایت خوشبوے باشد و درخت وطلع آن شبیہ بدرخت وطلع خرماست واین گل در بلاد عرب وگرمسیر وشیراز وہندوستان بسیارست وآنرا العربی کاذی وبہندی کیوڑہ گویند۔

کنز۔ بفتح اول وثانی وسکون زاے نقطہ دار بن وبیخ خوشۂ خرما را گویند یعنی جائیکہ بدرخت چسپیدہ است۔

کنست۔ بفتح اول وثانی وسکون سین بے نقطہ وفوقانی آتشکدہ وآتش خانہ را گویند۔

کنستو۔ بروزن ارسطو اشنان باشد وآن گیاہیست کہ با بیخ آن جامہ شویند وبعضے گویند کنستو رستنی باشد شبیہ باشنان وآن بیشتر در ولایت یمن وفرغانہ روید وبعربی محلب خوانند۔

کنش۔ بضم اول وکسر ثانی وسکون شین نقطہ دار بمعنی کردارست خواہ کردار نیک باشد وخواہ کردار بد ومخفف کنشت ہم ہست کہ آتشکدہ ومعبد یہودان باشد۔

کنشت۔ بضم اول وکسر ثانی وسکون شین وتاے قرشت بمعنے آتشکدہ ہست ومعبد یہودان وجاے بستن خوکان را نیز گویند وبمعنی کردار ہم آمدہ است چنانکہ گویند بدکنشت یعنے بدکردار۔

کنشتو۔ بفتح اول بروزن ارسطو بمعنی غورہ باشد کہ انگور نارسیدہ است وبعربی حصرم خوانند وگیاہے رانیز گویند کہ بدان جامہ شویند۔

کنشتوک۔ بروزن پرستوک بمعنی دوم کنشتوست وآن گیاہے باشد کہ بدان جامہ شویند۔

کنشک۔ بکسر اول بروزن ترشک تیرک زدن اعضارا گویند بسبب دردمندی وآنرا العربی وجع خوانند۔

کنشن۔ بضم اول وکسر ثانی وسکون ثالث ونون بمعنی کنش است کہ کردار نیک وبد باشد وبمعنی کنشت ہم آمدہ است کہ آتشکدۂ گبران ومعبد جہودان وجاے خوکان باشد۔

کنشو۔ بفتح اول بروزن بدگو بمعنے غورہ باشد کہ انگور خام است۔

کنعان۔ باعین بے نقطہ بروزن مرجان نام شہرے کہ مسکن یعقوب ومولد یوسف علیہما السلام بودہ ونام پسر نوح علیہ السلام ہم بودہ ونام پدر نمرود علیہ اللعنہ ہم بودہ است۔

کنغ۔ بکسر اول وسکون ثانی وغین نقطہ دار چرک کنج و گوشہاے چشم را گویند۔

کنغال۔ بضم اول بروزن دنبال بمعنی پنہان دخفیہ دیدن دوستان باشد۔

کنغاله - بفتح اول بر وزن بنگاله بمعنی خواستن و خواستگاری کردن باشد عموماً و خواستگاری و زن خواستن باشد خصوصاً و زن فاحشه و قحبه را نیز گویند و بمعنی بخیل و ممسک هم آمده است و بخیلی و قحبگی را نیز گفته اند و نام کوهی هم هست در خراسان۔

کنف - بفتح اول بر وزن علف ریسمانی را گویند که از پوست کتان تابند و آن بغایت محکم و مضبوط میباشد و در عربی بمعنی کرانه و جانب و ناحیه و طرف و ظل و حرز و حمایت و پناه و نگاهداشتن و ستر باشد و بال مرغ را نیز گویند۔

کنفلیل - با فا و لام بر وزن زنجبیل ریش پهن بزرگ را گویند۔

کنک - بفتح اول و ثانی بر وزن فلک نوعی از گیاه باشد که از ان ریسمان تابند و گردگانی که مغز آن بدشواری بر آید و بخیل و خسیس را نیز گویند و بکسر اول و ثانی و بکسر اول و فتح ثانی هم آمده است و بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی بمعنی بال است یعنی از سر انگشتان دست آدمی تا دوش و از جانور پرنده جناح و از درختان بمعنی شاخ باشد و بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی نام بندریست از بنادر روم مرد سطبر و قوی هیکل را نیز گویند و بمعنی بیخ و بن خوشهٔ خرما هم هست و بکسر اول و سکون ثانی و ثالث پسر امرد درشت قوی جثه را گویند و بمعنی بیحیا و تنگ چشم و خسیس و زبان آور هم آمده است۔

کنگاج - بکسر اول و سکون ثانی و کاف فارسی بالف کشیده و جیم زده بمعنی مشورت باشد یعنی بواسطهٔ کاری و مهمی با شخصی صلاح بینند و مشورت کنند و بفتح اول هم آمده است و سرطان و خرچنگ را نیز گویند۔

کنگار - بفتح اول بر وزن رخسار ... را گویند که تازه پوست افگنده باشد و بضم اول هم گفته اند۔

کنگاش - بکسر اول و سکون آخر که شین نقطه دار باشد بر وزن و معنی کنگاج است که صلاح و مصلحت و مشورت باشد و باین معنی با سین بی نقطه و فتح اول هم آمده است و خرچنگ را نیز گویند که سرطان باشد۔

کنگاله - بفتح اول بر وزن بنگاله بمعنی کنغاله است که خواستن و خواستگاری کردن و زن فاحشه و قحبه و ممسک و بخیل و نام کوهی باشد از خراسان۔

کنگر - بفتح اول و کاف فارسی و سکون ثانی و رای قرشت رستنی باشد معروف و آن بیشتر در کوهستان روید و کنارهای برگ آن خارناک میباشد و آنرا پزند و با ماست خورند قوت باه دهد و عرق را خوشبوی کند و بعربی آنرا حرشف و جناح النسر خوانند بکسر بای ابجد و شوکة الدبس هم می گویند و تخم آنرا حب العزیز و حب الزلم و فلفل اسودان خوانند و بمعنی تعصب و خصومت هم آمده است و بضم اول و ثالث قسمی از گدایان باشد که شاخی و شانهٔ گوسفندی بدست گیرند و بر در خانها و دکانهای مردم آیند و آن شاخ را بران شانه مالند بعنوانی که از ان صدای غرغری ظاهر شود و چیزی طلبند اگر احیاناً در دادن اهمالی واقع شود کاردی بر اعضای خود زده مجروح سازند و بعضی کارد را بدست فرزندان خود دهند تا آنها این کار کنند و این قسم گدایان را شاخ شانه کش گویند و بمعنی بوم هم هست و آن پرنده ایست به نحوست و شامت مشهور و هر کنگره را نیز گویند خواه کنگرهٔ قلعه باشد خواه کنگرهٔ خانه و چیزهای دیگر و بیحیا و شطاح را نیز گفته اند و شاخ درخت نورسته را هم می گویند و بکسر اول و ثالث نام سازیست و آنرا بیشتر مردم هندوستان نوازند و آنرا کنگری گویند۔

کنگرزد - بفتح اول و ثالث و کسر زای نقطه دار و سکون دال بی نقطه صمغ کنگر است و آنرا کنگرژد هم می گویند خوردن آن باسانی قی و استفراغ آورد و به عربی صمغ الحرشف و تراب القی خوانند۔

کنگر کبریا - بضم اول و ثالث و کسر کاف کنایه از نهایت جبروت است از راه عروج۔

کنگر کندن - بفتح اول و ثالث و کاف کنایه از کارهای منفعت بسیار مشقت بی ماحصل بر آوردن و تعب کردن باشد۔

کنگره - بکسر اول و ثالث بمعنی آخرین کنگر ست که سازی باشد که مردم هندوستان نوازند و آن چوبیست که بران دو تار فولادی کشیده اند بزیر هر دو سر آن چوب دو کدو نصب کرده اند و بضم اول و ثالث بلندیهای هر چیز را گویند عموماً و آنچه بر سر دیوار حصار و قلعه و دیوارهای دیگر سازند خصوصاً و آنرا اعراب شرفه خوانند۔

کنگری - بفتح اول بر وزن لنگری جمع کنگره را گویند و آنرا لنگرز و نیز خوانند و بکسر اول و ثالث بمعنی کنگره است که سازی باشد که هندوان نوازند۔

کن مکن - بضم اول و فتح میم بمعنی امر و نهی ست و مردم متردد الطبع را نیز گویند و پادشاه و صاحب حکم را نیز گفته اند۔

کنند - بر وزن کمند افزاری باشد که چاه کنان و گلکاران بدان زمین کنند و بیلی را نیز گفته اند که سر آن خمیده باشد و برزیگران کار فرمایند۔

کنو - بفتح اول و ثانی و سکون واو بنگ را گویند و بعربی ورق الخیال خوانند و بفتح اول و ضم ثانی هم گفته اند۔

کنودان - بفتح اول و ثانی بر وزن قلمدان شاهدانه را گویند که تخم بنگ ست و بضم ثانی هم گفته اند۔

کنودانه - بفتح اول و ثانی بر وزن طربخانه بمعنی کنودان ست که شاهدانه باشد و آن تخم بنگ ست و بضم ثانی هم گفته اند۔

کنور - بفتح اول بر وزن تنور ظرفی را گویند مانند خم بزرگی از گل ساخته که غله دران کنند و بمعنی مکر و فریب مردم بازی دادن هم آمده است و باین معنی بکسر اول هم آمده است و بضم اول بمعنی رعد و برق باشد و باین معنی بفتح اول نیز آمده است۔

کنوره - بکسر اول و ضم ثانی و فتح رای قرشت بمعنی فریبنده و مردم بازی دهنده باشد و باین معنی بفتح اول هم آمده است۔

کنوریدن - بفتح اول و کسر اول هر دو آمده است بمعنی مردم بازی دادن و فریفتن مردم۔

کنوزده - بفتح اول و زای نقطه دار پنبه بر زده و حلاجی کرده را گویند و بضم اول و کسر اول هم آمده است۔

کنون - بفتح اول بر وزن زبون بمعنی کندو باشد و آن ظرفیست بزرگ از گل ساخته که غله دران کنند و بضم اول مخفف اکنون ست که بمعنی این زمان و حالا و الحال باشد۔

کنه - بفتح اول و ثانی جانوریست که بر بدن گوسفند و شتر و گاو و خر و سگ و امثال اینها چسپد و مانند شپش خون خورد و بعربی قراد گویند گویندش اگر خون او را در شراب داخل کنند و خورند مردم مستی آورد و بضم اول و تشدید ثانی در مؤید الفضلا بمعنی سایبان آمده است۔

کن هزه - بفتح اول و با بر وزن بدمزه بمعنی کشواکش و خمیازه باشد که مردم را پیش از آمدن تب واقع شود و آنرا بعربی تمطی گویند۔

کنیا - بیای حطی بر وزن تنها بلغت ژند و پاژند نی میان خالی را گویند که گلک باشد۔

کنیت - بضم اول و سکون آخر که فوقانی باشد بر وزن و بمعنی کنیدست که امر بکردن باشد یعنی بکنید چه در فارسی دال و تا باهم تبدیل می یابند و بضم اول و فتح تحتانی و در عربی نامی را گویند که در اول آن اب یا ام باشد همچو ابو المعالی و ام کلثوم۔

کنیز - بفتح اول بر وزن تمیز معروف ست که پرستار و خدمتگار زنان باشد و بعربی جاریه خوانند و دختر بکر و دوشیزه را نیز گویند و بمعنی بن و بیخ خوشه خرما و رطب هم آمده است و باین معنی بضم اول هم گفته اند۔

کنیسه[۱] - بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و فتح سین بی نقطه معبد گبران را گویند۔

---

۱ مخفی نماند که کنیسه لفظ عربی ست و معنی آن معبد یهود و نصاری و کفار چنانکه صاحب قاموس گوید الکنیسة معبد الیهود و النصاری او الکفار پس آنچه صاحب برهان معبد گبران گفته خطای فاحش است۔

از دو والله اعلم بالصواب ۱۲۔

کنیش - بضم اول و ثانی بتحتانی کشیده و بشین نقطه دار زده بمعنی کردار ست خواه کردار نیک باشد خواه کردار بد۔

بیان بست و یکم

در کاف تازی با واو مشتمل بر دو صد و بست و هفت لغت و کنایت

کو - بفتح اول و سکون ثانی مردم زیرک و عاقل باشد و بضم اول راه فراخ و بزرگ را گویند که شاه راه باشد و راه کوچک و تنگ را کوچه و بمعنی چه شد و کجا رفت هم هست۔

کواده - بکسر اول بر وزن قتاده چوب آستان درخانه باشد و چوبے را نیز گویند که پاشنهٔ در بر آن گردد۔

کوار - بفتح اول بر وزن شرار سبدے را گویند که میوه و انگور و چیزهاے دیگر دران کنند و بر پشت گیرند و از جائے بجائے برند و دو عدد آنرا بر یک الاغ بار کنند و آنرا بعربی دوخله خوانند و ابرے را نیز گویند که در شبهای تابستان کل بند و بمعنی گندنا هم آمده است و آن سبزے باشد خوردنی و بضم بمعنی اول باشد که سبد میوه کشی ست و نام قصبهٔ هم هست از مضافات شیراز۔

کوارا - بضم اول بر وزن بخارا بمعنی اول کواده است که چوب آستان درخانه باشد و فتح اول هم آمده است۔

کوارون - بضم اول بر وزن همایون علتیست با خارش که پوست بدن را درشت گرداند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است۔

کواره[1] - بفتح اول بر وزن شراره بمعنی اول کوارست که سبدے باشد که میوه وغیره دران کنند و بر ستور بار کرده از جائے بجائے برند و بعربی دوخله گویند و خانهٔ زنبور را نیز گفته اند و ابرے که در شبهای تابستان بر روے هوا پدید آید و بمعنی زرم هم بنظر آمده است و آن بخارے باشد تیره و غلیظ ملاصق زمین و بضم اول ظرف سفالین را گویند و خزف را هم مے گویند و بهترین خزفها پوست خرچنگ ست۔

کواره دان - با واو بر وزن جفاکشان شخصے را گویند که گوسفند و گاؤ و امثال آنرا بچرانیدن برد و بعربی او را سراح مے گویند۔

کواز - بفتح اول بر وزن نماز تنگ را گویند و آن کوزهٔ باشد سر تنگ و گردن کوتاه که مسافران با خود دارند و چوب دستی را نیز گویند که خر و گاؤ را بدان رانند۔

کواژ - بفتح اول و سکون آخر که زاے فارسی باشد طعن و سرزنش را گویند۔

کوازه - بفتح اول بر وزن ملازه بمعنی اول کوازست که تنگ مسافران باشد و بضم اول تخم مرغ نیم پخته را گویند و معرب آن جوازق ست و بکسر اول چوبے که خر گاؤ بدان رانند۔

کواژه - بفتح اول و زاے فارسی بمعنی طعنه زدن و سرزنش کردن باشد و بمعنی سخره لاغ و مزاح و خوش طبعی هم هست و مزاح کننده را نیز گویند و بمعنی نان و طعام نیم پخته و تخم مرغ نیم برشت هم آمده است و با ثانی مشدد هم هست و باین معنی با کاف فارسی نیز گفته اند۔

کواس - بضم اول بر وزن قطاس بمعنی صفت و گونه و طرز و روش و قاعده و قانون باشد۔

کواسه - بضم اول و فتح سیم بر وزن مناصفه بمعنے سهل و آسان باشد۔

---

[1] مخفی نماند که عبارت مصنف در تحت لغت کواره که خزف را هم مے گویند و بهترین خزفها پوست خرچنگ ست در جمیع نسخ موجوده بالاتفاق همین سیاق واقع است و بر متتبع پوشیده نیست که خزف در لغت سفال را گویند و از قرینهٔ لفظ پوست ظاهرست که مراد از خرچنگ همین جانور سرطان و الا از عالم توجیه تقریر احتمالے دیگر در لفظ خرچنگ میتوان نمود و چون سفال از جنس پوست نمی باشد بهترین آن پوست خرچنگ بودن ظاهرا معنی ندارد و شاید مصنف بسبب قلت اعتنا درین مقام خطا کرده یا ناسخین به تحریف این عبارت را آورده اند والله اعلم بالصواب ۱۲

کواسه - بر وزن خلاصه بمعنی کواس ست که گونه وصفت وطرز وروش باشد۔

کواسیمه - بضم اول و رابع بتحتانی رسیده و فتح میم بمعنی کواسه است که سهل و آسان باشد و بمعنی آسانی هم گفته اند که در مقابل دشواری است۔

کواش - بضم اول و سکون آخر که شین نقطه دار باشد بمعنی کواس ست که صفت و گونه و طرز و روش باشد۔

کواشمه - بضم اول و فتح میم بمعنی کواسه باشد که سهل و آسان ست و بمعنی آسانی هم هست که در مقابل دشواریست۔

کواشه - بر وزن و بمعنی کواسه است که صفت و گونه و طرز و روش باشد۔

کواشیر - به فتح اول بر وزن طباشیر نام جائیست که فیروزه کم رنگ و کم قیمت از انجا آورند و با کاف فارسی نیز آمده است۔

کواشیمه - بر وزن و معنی کواسیمه است که سهل و آسان و آسانی باشد۔

کوال - به فتح اول بر وزن زوال بمعنی اندوختن و جمع کردن باشد و بمعنی نمو و بالیدن و افزایش کشت و زراعت نیز آمده است و بضم اول هم درست است۔

کوال غنچه - بمعنی کول غنچه است و آن غازه باشد که زنان بر روے مالند تا روے را سرخ گرداند۔

کوالف - به فتح اول و کسر رابع و سکون فا دوائیست که آنرا بادآورد گویند و بعربی شوکة البیضا خوانند۔

کوالی - بضم اول بر وزن زلالی یعنی جمع کنی و بهیندوزی۔

کوالیدن - به فتح اول بر وزن تکانیدن بمعنی جمع کردن و اندوختن باشد و بالیدن و نمو کردن غله را نیز گویند و بضم اول هم آمده است۔

کوالیده - به فتح اول بر وزن تراویده غله و کشت و زراعت بالیده و نمو کرده را گویند و بمعنی اندوخته و جمع کرده نیز آمده است و بضم اول هم درست ست۔

کواوم - بضم اول و همزه و سکون واو دوم و میم گیاهیست خوشبوے که بدان دست شویند و بعربی اذخر خوانند۔

کوایم - بکسر همزه بر وزن گوییم گیاهیست که بیخ آن به بیخ نے ماند و در زمین شیار کرده بسیارست۔

کوب - بر وزن چوب ضربے و آسیبے و کوفتے باشد که از چوب و سنگ و مشت و امثال آن به کسے رسد و آنرا بعربی صدمه گویند و قسمے از بوریا هم هست که گیاه آن بسیار گنده و نرم میباشد و آلتے که فیلبانان فیل را بدان رانند۔

کوپ - با باے فارسی بر وزن توپ بمعنی کوه باشد که عربان جبل گویند و بلغت ژند و پاژند هم کوه را کوپ خوانند و حصیر گنده را نیز گویند۔

کوپاره - با باے فارسی بر وزن چوباره گله و رمهٔ خوک و گاو و گوسفند و سائر حیوانات را گویند۔

کوپال - با باے فارسی بر وزن رومال عمود و گرز آهنین را گویند و گردن سطبر و گنده را نیز گفته اند و نام مبارزے بوده از خویشان پادشاه روس و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است۔

کوبل - با باے ابجد بر وزن نوفل گلے ست که آنرا اکحوان خوانند و معرب آن اقحوان ست۔

کوپل - با باے فارسی بر وزن نوفل شکوفه و بهار درخت را گویند۔

کوبله - بضم اول و فتح باے ابجد و لام موے سر و کله سر آدمی باشد و به فتح اول بر وزن حوصله هم آمده است۔

کوپله - بضم اول و فتح باے فارسی و لام قبه را گویند که در ایام شادی و آئین بندی و جشن عروسی بندند و سواران آب را نیز گویند که حباب باشد و شکوفهٔ بهار درخت را هم گفته اند و قفل آهنین که بر صندوق زنند و موے فرق سر و کله سر را نیز گویند و به فتح اول بر وزن حوصله هم آمده است۔

کوبن - با باے ابجد بر وزن سوزن جکش آهنگران و مسگران باشد

و بعربی مطراق خوانند و آن دو قسم میباشد یکے مربع و آنرا اپنگ خوانند و دیگرے دراز و آنرا گزینه گویند۔

کوبه ۔ بضم اول و ثانی مجہول و فتح بائے ابجد گیاہے باشد شیرین که آنرا خورند و موج آب را نیز گویند و بمعنی بتنگ ہم گفته اند و آن دہلی باشد دُم دراز که از چوب و گاہے از سفال ہم سازند و معرکه گیران و سرآوازه خوانان بر زیر بغل گیرند و نوازند و مشکے را نیز گویند که در ان دوغ کنند و جنبانند تا روغن از ان برآید و ہر چیزے را نیز گویند که بدان چیزے کوبند و عربان مدق خوانند۔

کوپه ۔ بضم اول و فتح بائے فارسی شاخ و شیشهٔ حجامت کننده را گویند۔

کوب یازه ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و بائے ابجد و تحتانی بالف کشیده و فتح زائے نقطه دار مطراق و چکش آہنگری و مسگری را گویند و میخ کوب را نیز گفته اند۔

کوہین ۔ با ثانی مجہول بوزن چوبین ظرفے باشد مانند کفهٔ ترازو که از برگ خرما یا از نے بافند و بعربی معدل خوانند و استادان روغنگر مغزہائے کوفته را در ان کنند و در تنگ نہند تا روغن از ان برآید و تنگ تیر شکنجهٔ عصاری را گویند۔

کوت ۔ بر فتح اول و سکون ثانی و فوقانی سرین و کفل آدمی را گویند و باین معنی بضم اول و ثانی مجہول ہم آمده است و به فتح کاف فارسی نیز گفته اند و بر وزن سوت بزبان ہندی قلعه را گویند۔

کوتار ۔ با ثانی مجہول بر وزن سودار کوچه را گویند که بالائے آن را پوشیده باشند۔

کوتاه پا ۔ جانوریست مانند گوزن خالہائے درشت دارد و شاخ او نیز ہمچو شاخ گوزن شاخ شاخ میباشد و او را کوتاه پائے ہم گویند بازیادتی تحتانی و بمعنی خرگوش ہم آمده است باآنکه دست خرگوش کوتاه است نه پائے او۔

کوتاه پاچه ۔ بمعنی کوتاه پائے است که جانور شبیه بگوزن باشد و شخصے را نیز گویند که بسیار کوتاه قد باشد۔

کوتاه نظر ۔ شخصے را گویند که از عواقب امور نیندیشد و عاقبت اندیش نباشد و غافل و صاحب غفلت باشد و بخیل و ممسک را نیز گویند و کوته نظر ہم مے گویند۔

کوتر ۔ بر فتح اول و ثالث بمعنی کبوتر باشد و عربان حمام گویند و بضم اول ہم گفته اند۔

کوتنگ ۔ بر وزن ہوشنگ بمعنی کدنگ ست و آن چوبے باشد که گازران بدان جامه را کوبند یعنی دقامی کنند و آنرا کوتنگ گازر ہم مے گویند و بعربی مدقه خوانند۔

کوتوال ۔ با واو بر وزن لوت مال نگہدارندهٔ قلعه و شہر باشد و او را سرہنگ ہم مے گویند و بعضے گویند این لغت ہندیست و فارسیان استعمال کرده اند چه کوت بہندی قلعه است۔

کوته پا ۔ مخفف کوتاه پاست و آن جانورے باشد شبیه بگوزن و او را کوته پائے ہم مے گویند و خرگوش را نیز گفته اند۔

کوته پاچه ۔ مخفف کوتاه پاچه است که جانور شبیه بگوزن باشد۔

کوته بال ۔ با بائے ابجد بر وزن کوچک سال بمعنی کوته قد باشد چه بال بمعنی قد و قامت ہم آمده است گویند در یکے از جزائر چین گروہے سرخ چہره کوتاه قد ہستند و قد ایشان زیاده بر چہار وجب نیست و از تندی گفتار نمی توان فہمید که چه مے گویند عنبرے آورند و با آہن سودا مے کنند و در جزائر بحر زنگ ہم ہست۔

کوتینا ۔ بر وزن بوسینا بلغت ژند و پاژند استر را گویند و مادرش اسپ ست۔

کوج ۔ بر فتح اول و ثانی مطلق صمغ را گویند خواه صمغ عربی باشد و خواه غیر عربی و جبهٔ جامه را نیز گویند که در روز جنگ پوشند و بضم اول و سکون ثانی بمعنی کاج ست که احول باشد و بمعنی اول با کاف فارسی ہم آمده است۔

کوچ ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و جیم فارسی بمعنی لوچ و احول باشد و نام طائفه ایست از صحرانشینان و از

منزل و مقامے بمنزل و مقام دیگر نقل و تحویل کردن و روانہ شدن را نیز گویند و جغد را ہم گفتہ اند و آن پرندۂ باشد بہ نحوست مشہور کہ پیوستہ در ویرانہا آشیان کند و بمعنی خانہ کوچ ہم ہست کہ زن و فرزندان و اہل و عیال باشد و پیادہ و راہزن و دزد و اوباش را نیز گفتہ اند و نام ولایتے ست مابین بنگالہ و ختا۔

کوچ بکوچ۔ بمعنی رفتن بتواتر و پے در پے باشد و اسپ کبود و دزدان و راہزنان را ہم گویند۔

کوچ کردن۔ از منزلے بمنزلے دیگر نقل و تحویل کردن را گویند و کنایہ از گریختن و غروب کردن ہم ہست۔

کوچ و بلوچ۔ بضم بائے ابجد و لام این لغت از توابع است و نام طائفۂ باشد از صحرانشینان کہ در کوہہائے اطراف کرمان توطن دارند و گویند اینہا از عربان حجاز اند و حرفت ایشان جنگ و خونریزی و دزدی و راہزنی باشد اگر احیاناً بیگانۂ نیابند یکدیگر را بکشند و مال یکدیگر را تاراج کنند و ہمچنین برادران و خویشان و قرابتیان و دوستان باہم جنگ کنند و این فعل را بسیار خوب دانند و بعضے گویند موضعیست میان صفاہان و کرمان۔

کوچہ۔ بضم اول و فتح جیم فارسی راہ کوچک و تنگ را گویند چہ راہ بزرگ و فراخ را کو و کوے خوانند و بعضے گویند بمعنے برزن است کہ بعربی محلہ خوانند۔

کوچۂ باستان۔ با بائے ابجد و سین سعفص کنایہ از دنیا و عالم ست۔

کوچۂ خطر۔ با خائے نقطہ دار و طائے بے نقطہ بمعنی کوچۂ باستان ست کہ عالم و دنیا باشد۔

کوچہ فتادن۔ بکسر فا کنایہ از غریب شدن و بغربت افتادن باشد۔

کوخ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و خائے نقطہ دار خانۂ باشد کہ آنرا از چوب و نے و علف سازند و خانۂ بے روزن را نیز گویند و گیاہے کہ از آن حصیر بافند و در خراسان خوبزہ آونگ کنند و چرک کنج و گوشہائے چشم ہم ہست گویند و بمعنی کرم ہم آمدہ است چنانکہ گویند در فلانہ چیز کوخ افتادہ است یعنے کرم افتادہ ہست۔

کوخک۔ بضم اول و فتح خائے نقطہ دار بر وزن کوچک خوشۂ انگور را گویند و بعربی خصلہ خوانند و باین معنی بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف ہم آمدہ ہست۔

کود۔ بہ فتح اول و ضم ثانی و سکون دال ابجد مخفف کبود است و آن رنگے باشد معروف و بضم اول و ثانی مجہول بر وزن سود تودہ و خرمن غلہ را گویند و بارے کہ بر زمین زراعت ریزند تا زمین قوت گیرد و زراعت خوب آید و ترجمۂ مجموعہ ہم ہست کہ در مقابل پراگندہ ہست۔

کوداب۔ بر وزن و معنی دوشابست و آنرا از شیرۂ انگور پزند

کودر۔ با اول بثانی رسیدہ و ثالث مفتوح برائے قرشت زدہ زمین دامن کوہ را گویند۔

کودرہ۔ بر وزن مسخرہ نوعے از مرغابی باشد کہ مکان در آب سازد۔

کودک۔ بر وزن خوبک غلام و نوکرے را گویند کہ کوچک باشد و بحد بلوغ نہ رسیدہ باشد و بعضے گویند کودک غلام بچہ ایست کہ بندہ باشد و آنرا در راہ بسبیل مجاز کودک خوانند۔

کودن۔ بہ فتح اول بر وزن روزن مردم کمینہ و دون و کم عقل و نادان و کند فہم و کج طبع و بے ادراک را گویند و اسپ پیر کندرو و پالانی گمراہ را نیز گفتہ اند۔

کوذر۔ بضم اول و فتح ذال نقطہ دار بر وزن بوذر بوست گوسالہ را گویند۔

کور۔ بہ فتح اول و ثانی و سکون رائے قرشت کبر ست و آن رستنی باشد خارناک کہ از آن آچار سازند و در دواہا نیز بکار برند و بفتح اول و سکون ثانی جائے را گویند کہ تشنگی و تشنگے بسیار داشتہ باشد و قابلیت آبادانی و زراعت کردن نداشتہ باشد و بمعنی سراب ہم بنظر آمدہ ہست کہ در صحراہا اندو ور

آب ہماند وبضم اول وسکون ثانی نابینا را گویند وبضم اول وفتح ثانی در عربی جمع کورہ است کہ عبارت از شہر وقصبہ باشد۔

کوراب۔ بروزن دوشاب کسے را گویند کہ بسیار تشنہ باشد وآب اندک خورد وسراب را نیز گفتہ اند وآن شورہ زمینے باشد در صحرا کہ از دور بآب ماند وباین معنی باکاف فارسی ہم آمدہ است۔

کورابین۔ بضم اول وخامس بتحتانی رسیدہ وبنون زدہ بمعنے کوبین باشد وآن ظرفیست مانند کفۂ ترازو وے بزرگ کہ از خرما یا از لیف خرما یا از نے بافند وروغنگران مغزہاے کوفتہ دران کنند ودر شکنجہ در آرند تا روغن از ان برآید وآن را بعربی معدل خوانند۔

کوربا۔ بفتح اول وثانی وباے ابجد بالف کشیدہ آشے باشد کہ از کبر پزند وآنرا اعراب کبریہ گویند۔

کورت۔ بضم اول وسکون ثانی وثالث وفوقانے کوزہ گردن باریک را گویند۔

کوردل۔ بضم اول وکسر دال بے نقطہ وسکون ثانی وثالث ولام کندفہم وکج طبع وبے ذہن وبے ادراک را گویند۔

کوردی۔ بروزن قوشچی جامۂ پشمین را گویند۔

کوردین۔ بروزن پوستین بمعنی کوردی باشد کہ جامۂ پشمین است وگلیم وپلاس را نیز گویند۔

کورز۔ بفتح اول وثانی وسکون راے بے نقطہ وزاے نقطہ دار میوہ وبار کور باشد کہ رستنی است پرخار وشاخ وبرگ وگل ومیوۂ آنرا در سرکہ اندازند وآچار سازند ودر دواہا نیز بکار برند وبعربی شوکۃ الشہبا خوانند وبنوت ہمانست۔

کورزہ۔ بروزن تبرزہ بمعنی کورز است کہ میوہ وبار کبر باشد وکبر رستنی بود خاردار وخرنوب شامی ہمانست۔

کورس۔ بضم اول وسکون ثانی مجہول وراے بے نقطہ مفتوح بسین بے نقطہ زدہ موے پیچیدہ ومجعد را گویند وبمعنی سبوک وریم ہم آمدہ است وبضم اول وثانی نیز باین معنی است وبفتح اول وثانی ہم بمعنی پیچ وشکن موے باشد۔

کورشت۔ بضم اول وکسر ثالث وسکون شین وتاے قرشت بمعنے وستۂ چلک باشد وآن دو چوبست یکے بلند بمقدار رشتہ ودیگرے کوتاہ بقدر یک قبضہ کہ کودکان وجوانان در سیرگاہا بازی کنند وہر دو سر چوب کوچک تیز مے باشد وعربان چوب بزرگ را مقلاۃ وکوچک را قلہ گویند۔

کورک۔ بفتح اول وثانی وسکون ثالث وکاف بمعنی کورز است کہ میوہ وبار کبر باشد ونام موضعے ہم ہست نزدیک بہرہ ونام جمعے از کفار باشد۔

کورگانی۔ باکاف فارسی بروزن مولتانی بمعنی سختیان وتاج باشد وباین معنی باکاف فارسی وزاے نقطہ دار ہم آمدہ است۔

کورکور۔ بضم ہر دو کاف وسکون ہر دو واو مجہول وراے قرشت بمعنی ملیواج باشد کہ مرغ گوشت ربا ست وآنرا بعربی حداۃ بکسر حاے بے نقطہ خوانند گویند اگر زہرۂ آنرا خشک کنند وبآب حل سازند چون کسے را مار یا عقرب گزیدہ باشد اگر زخم در طرف راست باشد سلہ سیل از ان بچشم چپ واگر در طرف چپ باشد بچشم راست کشد البتہ خلاص یابد۔

کورگیاہ۔ بفتح اول وثانی وسکون ثالث وکاف فارسی وتحتانی بالف کشیدہ بہاء زدہ درخت ومیوہ وبار کور است کہ آنرا بعربی خرنوب میگویند وبضم اول وثانی مجہول بروزن دور نگاہ ہم بنظر آمدہ است بمعنی گیاہے کہ آنرا نیز خرنوب گویند وبعضے گویند از خرست کہ خلال ماموی باشد واللہ اعلم۔

کورموش۔ نوعے از موش باشد بغایت گندہ وبدبوے وکریہ منظر وروزہا بیرون نیاید۔

کوریخ۔ بضم اول وثانی مجہول بیخ سر بزرگ چوبین را گویند کہ در طویلۂ اسپان بکار برند۔

کورنمک۔ کنایہ از مردم نمک بحرام وحرام نمک باشد۔

کوروا۔ بفتح اول وثانی وسکون ثالث وواو بالف کشیدہ بمعنی کبرباست کہ آش کبر باشد۔

لوره ـ بفتح اول وثالث زمینے را گویند کہ آنرا سیلاب کندہ باشد وبدان سبب گودہا دران بہم رسیدہ وپرگل ولاے باشد وبمعنے سیلاب ہم بنظر آمدہ است وبضم اول وفتح ثالث ہم بمعنی اول وہم بمعنی آلشگاہ آہنگرے ومسگری وجائے کہ خشت وگچ وامثال آن پزند ودر عربی بمعنی شہرستان باشد وکور جمع آنست و بہندی پارچہ وجامۂ ناشستہ وظرف سفالین آب نرسیدہ را گویند وباثانی مجہول یک حصہ باشد از پنج حصۂ ولایت فارس چہ حکماے فارسیان تمامی ممالک فارس را پنج قسم ساختہ اند وہر قسمے را کورہ نام نہادہ اول آن کورۂ اردشیرست دوم کورۂ استخر سوم کورۂ داراب چہارم کورۂ شاپور پنجم کورۂ قباد وآنرا خورہ نیز گویند چنانچہ گذشت۔

لوری ـ بروزن نوری نابینائی را گویند ونام غلہ ہم ہست خودرو وآنرا چینہ وخوراک مرغان گویند۔

لوز ـ بروزن روز پشت خمیدہ ودوتا شدہ را گویند خواہ از پیری باشد وخواہ از علت دیگر وکنایہ از فلک ہم ہست۔

کوژ ـ بکسر اول وسکون ثانی وزاے فارسی نام میوہ ایست سرخ رنگ کہ پیوستہ نہال آن از زمین شور برمی آید وآنرا بعربی زعرورے گویند وبضم اول وکسر ثانی ہم باین معنے آمدہ است وبضم اول وسکون ثانی بمعنی کوزست کہ پشت خمیدہ ودوتا شدہ باشد۔

کوژ الوک ـ بسکون کاف در آخر بروزن نوشانوش پرۂ کلیدان در طویلہ وباغ وامثال آنرا گویند۔

کوژ برتا ـ باثانی مجہول وزاے ہوز وباے ابجد وتاے قرشت بروزن عمر فرسا بزبان ژند وپاژند رستنی باشد کہ آنرا کشنیز خوانند وبعربی کزبرہ گویند۔

کوژد ـ باثانی مجہول وزاے فارسی بروزن پوشد صمغ درخت پرخاریست کہ آن درخت را بعربی شانگہ خوانند وآن صمغ را عنزروت گویند وآن سرخ وسفید میباشد وبسیار تلخ ست ودر کوہہاے شبانگارہ شیراز بہم میرسد ودر دواہاے چشم وزخمہا بکار برند۔

کوژدہ ـ باثانی مجہول بروزن موصدہ بمعنی کوژد ست کہ صمغ درخت شانگہ باشد وآنرا جوداانہ نیز گویند وآن صمغ را عنزروت خوانند۔

کوزر ـ بازاے ہوز بروزن پوزر خوشۂ گندم وجوے را گویند کہ در وقت کوفتن خرمن خرد نشدہ باشد وبار دیگر کوبند وآنرا بعربی قصالہ وقصامہ خوانند۔

کوزرہ ـ بضم اول وفتح زاے ہوز وراے قرشت مرغے باشد کوچک وکبود رنگ واو بیشتر در آب مے باشد۔

کوزشب ـ بضم اول وفتح زاے ہوز وسکون شین قرشت وباے ابجد نام یکے از پادشاہان بودہ۔

کوزگانی ـ بازاے ہوز وکاف فارسی بروزن مولتانی سختیان وتیماج را گویند۔

کوژلوک ـ بضم اول وسکون ثانی وزاے فارسی ونون مضموم بواو وکاف زدہ بمعنی کوژالوک ست کہ پرۂ کلیدان درباغ وطویلہ وامثال آن باشد۔

کوژہ ـ بازاے فارسی بروزن موزہ خرالاغ سفید را گویند وبعربی اقمر خوانند۔

کوزی ـ بازاے ہوز بروزن روزی بمعنی آبگیر وتالاب واستخر باشد وبعربی شمر خوانند۔

کوس ـ باثانی مجہول بروزن طوس بمعنی فرو کوفتن باشد کہ عربان صدمہ گویند ودوکس کہ دوش بردوش یا پہلو بر پہلو زنند ونقارۂ بزرگ را نیز گویند وآنرا ہم بسبب فرو کوفتن باین نام خواندہ اند وبمعنی صف وقطار وجرگہ ہم آمدہ است ونام قصبۂ ایست از مازندران کہ بکوسان اشتہار دارد ونوعے از بازی باشد وآن فی الجملہ شباہتے ببازی شطرنج دارد چہ مہرہاے آنرا نیز در دوجانب دوصف بچینند وچون کوس بمعنی صف آمدہ است آنرا ہم باین اعتبار کوس [illegible] گویند وگوشۂ جامہ وگلیم وپلاس را نیز گویند کہ از گوشہاے دیگر زیادہ یعنی دراز تر شدہ باشد وبمعنی ایما واشارہ ہم آمدہ است و

بہندی بمعنی کروہ است کہ ثلث فرسخ باشد۔

کوسان ۔ باسین بے نقطہ بروزن سوزان نام شخصے بودہ نائے ونے نواز و زمان یکے از پادشاہان قدیم و نوعے از خوانندگی را نیز گویند و نام قصبۂ باشد از مازندران۔

کوست ۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی رستنی باشد کہ آنرا بعربی حنظل گویند و درخت آنرا شرے خوانند و بضم اول و ثانی مجہول بروزن پوست بمعنی نقارہ و طبل و مانند آن باشد و الم و آسیب و آزارے را نیز گویند کہ از پہلو بر پہلو و دوش بر دوش زدن و فرو کوفتن بہم رسد و آن را عربان صدمہ خوانند۔

کوستن ۔ بروزن و معنی کوفتن ست کہ آسیب و الم رسانیدن و زدن باشد۔

کوس فرو کوفتن ۔ کنایہ از کوچ کردن باشد یعنی از منزلے بمنزلے دیگر نقل و تحویل نمودن۔

کوسک ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثالث و کاف باقلا را گویند و بعربی بجرجیر خوانند۔

کوسہ ۔ بروزن بوسہ معروف ست یعنی شخصے کہ او را در چانہ و زنخ زیادہ بر چند موے نباشد و ہمچنین شخصے کہ در دہانش بست و ہشت دندان باشد و معرب آن کوسج ست و نام شکل پنجم ہم ست از اشکال رمل و آنرا فرح خوانند۔

کوسہ برنشین ۔ نام جشنے ست کہ پارسیان در غرۂ آذر ماہ مے کردہ اند و وجہ تسمیہ اش آنست کہ درین روز مرد کوسۂ یک چشم بد قیافۂ مضحکے را بر الاغ سوار مے کردند و داروہای گرم بر بدن او طلا مے نمودند و آن مرد مضحک مروحہ و بادزنے در دست داشت و پیوستہ خود را باد میکرد و از گرما شکایت می نمود و مردمان برف و یخ بر وی میزدند و چندے از غلامان پادشاہ نیز با او ہمراہ بودند و از ہر دکانے یک درم میگرفتند و اگر کسے در چیزے دادن اہمال و تعلل مے کرد گل سیاہ و مرکب ہمراہ او بود بر جامہ و لباس آن کس می پاشید و از صباح تا نماز پیشین ہر چہ جمع می شد تعلق بسرکار پادشاہ داشت و از پیشین تا نماز دیگر بکوسہ و جمعے کہ با او ہمراہ بودند و اگر کوسہ بعد از نماز دیگر بنظر بازاریان در مے آمد او را آنقدر کہ توانستندے میزدند و آن روز را بعربی رکوب کوسج خوانند گویند درین روز جمشید از دریا مروارید برآورد و درین روز خداے تعالی حکم سعادت و شقاوت فرمود و ہر کہ درین روز پیش از آنکہ حرف زند بہی بخورد و ترنج ببوید تمام سال او را سعادت باشد۔

کوسیاد ۔ بیاے حطی بروزن اوستاد سنگ سیاہے باشد کہ سوہان داران کار کنند و چون در آب گذارند ماہیان بران جمع شوند گویند مکلس آنرا یعنی سوختۂ آنرا با آہن ضم کنند سیماب را منعقد سازد۔

کوش ۔ با ثانی مجہول بروزن موش بمعنی کوشش و سعی باشد و امر بکوشش کردن و کوشیدن ہم ہست یعنی بکوش و کوشش و سعی کن و کوشش و سعی کنندہ را نیز گویند کہ فاعل باشد و نام روز چہارم است از ماہہاے فارسی۔

کوشا ۔ بروزن نورا بمعنی کوشندہ و سعی کنندہ در جنگ و جدال باشد۔

کوشاب ۔ بروزن و معنی دوشاب است و آنرا از شیرۂ انگور ریزند۔

کوشاد ۔ بروزن فولاد بیخ گیاہے باشد خوش رنگ و آنرا جنطیانا گویند تریاق جمیع زہرہاست۔

کوشاسب ۔ بضم اول و ثالث بالف کشیدہ و بسین بے نقطہ و باے ابجد زدہ بمعنی خواب ست کہ بعربی نوم خوانند و بمعنی احتلام و شیطانی شدن ہم بنظر آمدہ است و کابوس و عبد الجنہ را نیز گفتہ اند و آن گرانی باشد کہ در خواب بر مردم افتد و امردے را نیز گویند کہ ہنوز خطش نہ دمیدہ باشد و باین معنی و بمعنی احتلام با کاف و باے فارسی ہم آمدہ است

کوشان ۔ بروزن جوشان کوشش و سعی و جہد کنندہ را گویند۔

کوشش - با ثانی مجهول بروزن پوشش بمعنی سعی و جهد و جنگ و جدل باشد -

کوشک - بضم اول و فتح ثالث بروزن موشک بمعنی کوچک باشد و مردم کوچک اندام را نیز گویند و معرب آن قوشق است و بسکون ثالث بنای بلند را گویند و بعربی قصر خوانند -

کوشکنجیر - بضم اول و فتح کاف دوم بمعنی کشکنجیرست که سنگ منجنیق و گلولۀ توپ باشد و وجه تسمیۀ آن کوشک انجیر است یعنی کوشک سوراخ کن چه انجیر بمعنی سوراخ هم آمده است

کوشه - بروزن توشه بمعنی کوشیده و سعی و جهد نموده و بدست آورده باشد -

کوشیار - بروزن هوشیار نام حکیمی بوده است از گیلان و بعضی گویند نام حکیمی بوده است از فارس و شیخ ابوعلی سینا شاگردی او کرده است و بکاف فارسی هم آمده است -

کوغ - بروزن دوغ بمعنی درون شدن و اندرون رفتن باشد

کوف - بروزن صوف پرنده ایست بنحوست مشهور که آنرا بوم و چغد نیز گویند و آن دو قسمی باشد کوچک و بزرگ کوچک را چغد و بزرگ را بوم خوانند و شانۀ جولاهگان را نیز گفته اند

کوفت - بضم اول و سکون ثانی و فا و فوقانی بمعنی آسیب و آزار و ضربی باشد که از سنگ و چوب و مشت و لگد و امثال آن بکسی رسد و ماضی آزار و آسیب رسانیدن هم هست یعنی آسیب و آزار رسانید -

کوفته - بروزن سوخته بمعنی آسیب رسیده و آزار کشیده باشد و گلولهای کوچک و بزرگ را نیز گویند که از گوشت سازند و در دیگ آش و شله و امثال آن اندازند و کنایه از مردم ابله و نادان و احمق هم هست -

کوفتۀ بریان - نوعی از طعام باشد و آن چنان ست که گوشت را بکوبند و بعد از آن با مصالح و روغن بریان کنند و بر روی خشکه بنهند و بخورند -

کوفج - با ثانی مجهول بروزن کوسج نام جماعتی ست که در کوهپایۀ کرمان ساکن اند و معرب آن قوفص باشد -

کوفجان - با جیم بروزن بوستان قفس مرغان را گویند و بمعنی کوفج هم آمده است که جماعتی باشند در کوهپایۀ کرمان -

کوفشانه - با ثانی مجهول و شین نقطه دار بروزن موریانه بمعنی جولاهه و بافنده باشد -

کوک - با ثانی معروف بروزن دوک بمعنی کمان باشد و آواز و صدای بسیار بلند را نیز گویند و با ثانی مجهول بمعنی کاهو باشد و آن تره ایست که خوردن آن خواب آورد و بعربی خس گویندش و بخیهای دور را نیز گفته اند که بطریق استعجال بر دو پارچۀ جامه که خواهند بهم پیوند کنند زنند تا در دوختن کم و زیاده نشود و آهنگ ساختن سازها و موافق نمودن آوازها باشد باهم و بمعنی سرفه هم آمده است و بمعنی گنبدی هم هست -

کوکا - بروزن و معنی غوغا باشد که صدا و آواز بسیار بلند است و یکی از نامهای ماه هم هست که عربان قمر خوانند -

کوکان - با ثانی مجهول بروزن سوهان سازو برگ استادان گازر را گویند -

کوکبا - بفتح اول و ثالث و بای ابجد بالف کشیده بلغت ژند و پاژند ستاره را گویند و عربان کوکب خوانند -

کوکب شاموس - نام گلیست و آنرا از جزیرۀ قبرس آورند و آن از گل مختوم خشک تری باشد دارویی کشنده و گزندگی جانوران را دافع است و بعربی طین شاموس خوانند -

کوکبوس - بفتح اول و سکون ثانی بروزن اشکبوس بمعنی کج و ناراست باشد و بفتح اول و ثانی هم آمده است -

کوکبه - بفتح اول و ثالث و بای ابجد چوب بلند سر کجی باشد با گوی فولادی صیقل کرده از ان آویخته و آن نیز مانند چتر از لوازم پادشاهی ست و آنرا پیشاپیش پادشاهان برند و بسیاری و انبوهی مردم را نیز گویند و بمعنی درخشان عربی ست -

کوک کردن - بمعنی موافق ساختن ست اعم از ساز و آواز وغیره -
کوکلک - بثانی مجہول وفتح لام بروزن کوچلک غوزۂ پنبہ را گویند کہ ہنوز نشگفتہ باشد یعنی غلافے کہ پنبہ در درون آنست -
کوکلہ - بثانی مجہول وکسر ثالث وفتح لام مرغیست تاجدار کہ آنرا شانہ سر گویند و مرغ سلیمان ہمان ست و بعربی ہدہد خوانند وبروزن حوصلہ ہم گفتہ اند -
کوکما - بثانی مجہول ومیم بروزن روستا بلغت ژند وپاژند یکے از نامہاے آفتاب ست -
کوکن - بثانی مجہول بروزن سوزن جغد را گویند وآن مرغیست کہ بہ نحوست اشتہار دارد وغلۂ نیم رس بریان کردہ را نیز گفتہ اند کہ درہل باشد وبہندی نام ولایتی ست از ملک دکن برساحل دریاے عمان -
کوکنار - بروزن ہوشیار غلاف وغوزۂ خشخاش باشد وبعربی رمان السعال گویند وبعضے تخم خشخاش را ہم گفتہ اند وعصارہ وفشردۂ آنرا نیز گویند -
کوکنک - بثانی مجہول وفتح ثالث بروزن کوچلک مصغر کوکن ست کہ جغد باشد وآن پرندہ ایست بہ نحوست مشہور -
کوکو - بضم ہردو کاف وسکون ہردو واو صدا وآواز فاختہ را گویند وخاگینہ را نیز گفتہ اند -
کوکوز - بضم اول وثالث وسکون زاے ہوز نوعے از قماش نفیس لطیف باشد -
کوکوہ - بہ فتح رابع بروزن غلغلہ بمعنی کوکنک است کہ جغد باشد -
کوکہ - بثانی مجہول وفتح ثالث بمعنی کوکوہ است کہ جغد باشد وآن پرندہ ایست منحوس وبترکی برادر رضاعی را گویند یعنی در طفلی باہم شیر خوردہ باشد وقرص نان کوچک را ہم مے گویند -

کول - بہ فتح اول بروزن جل توشۂ از پوستین ست کہ آنرا از پوست گوسفند بزرگ دوزند ودر زیر پاے آنرا بستہ درزمین کنند وگلیم وپلاس کہنہ واسپ کم راہ وبہ خورد گند رو را نیز گویند ونام قصبۂ ایست از ولایت فارس وبضم اول بمعنی دوش و کتف باشد وبثانی مجہول بمعنی تالاب واستخر وآبگیر بود و جغد را نیز گفتہ اند کہ پرندۂ منحوس باشد وباین معنی باکاف فارسی ہم آمدہ است وترکان ہم تالاب را کول مے گویند ومردم گیلان وبیہ پس لپشتہ وتل را وبہندی امر بکشودن باشد یعنے بکشا -
کولاب - بثانی مجہول بروزن دولاب استخر وتالاب را گویند وموجۂ عظیم را نیز گفتہ اند ونام ولایتی ست از مضافات بدخشان کہ آنرا ختلان مے گویند ونام شہرے و مدینۂ ہم بودہ است -
کولاک - بثانی مجہول بروزن پوشاک بمعنی دوم کولاب است کہ موجۂ عظیم باشد -
کولان - بہ فتح اول وثانی بروزن ہمدان نام کوہیست دگیاہے را نیز گویند کہ در آب روید واز آن حصیر بافند -
کولانج - بضم اول وسکون نون وجیم نام حلوائیست کہ آنرا لابرلامے گویند وباین معنی باکاف فارسی ہم آمدہ است وبعضے گویند باشد کہ آنرا قولنج خوانند -
کولادیان - بضم اول وکسر دال ودوم بروزن یونانیان پہلوانان وگردان را گویند -
کولخ - بروزن دوزخ بمعنی آتشدان ومنقل باشد وبثانی مجہول نام مردے بودہ تورانی کہ اسفندیار را از راہ هفتخوان بروئینہ دژ رسانید -
کولغنچہ - بضم اول وغین نقطہ دار وفتح جیم فارسی غازۂ زنان را گویند وآن سرخی باشد کہ بروے مالند وباین معنی باکاف فارسی ہم آمدہ است واصح آنست -
کولک - بروزن کودک کدوئے را گویند کہ زنان پنبۂ

رشتن را در ان نهند۔

کولم۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و میم فلفل سیاه را گویند و آن معروف ست۔

کولنج۔ بروزن و معنی قولنج باشد و آن بادے ست که بسبب آن شکم و پہلو درد کند و بیم ہلاکت باشد و قولنج معرب کولنج بود و آتشدان را نیز گویند و نام نوائیست از موسیقی۔

کولنگ۔ باثانی مجہول بروزن ہوشنگ حیز و مخنث و پشت پاے را گویند۔

کوله۔ باثانی مجہول بروزن لوله گوے را گویند که صیادان در ان نشینند تا صید ایشان را نه بیند و دام را کشند و بمعنی ابله و احمق و بے عقل و کوتاه باشد و بمعنی حرام زاده ہم ہست و خار پشت کلان و کوچک را نیز گفته اند و باین معنی با کاف فارسی ہم آمده ہست۔

کولیدن۔ باثانی مجہول بروزن ژولیدن بمعنی کندن و کاویدن زمین باشد و ریشه کندن و برآوردن از زمین را نیز گویند۔

کوم۔ بضم اول بروزن سوم گیاہے باشد خوشبوے که آنرا اذخر گویند و بعضے گفته اند گیاہے ست که در زمین شیار کرده پیدا شود و بیخ و ریشهٔ آن ہمچو نے باشد و بمعنی اول با کاف فارسی ہم آمده ہست و در عربی گله و رمهٔ شتران را گویند و بفتح اول ہم در عربی بالا رفتن اسپ نر باشد بر اسپ ماده۔

کوماج۔ بمعنی کماج ست و آن نانے باشد معروف۔

کومر۔ بضم اول و فتح ثالث و سکون راے قرشت بلغت ژند و پاژند بمعنی امرود باشد و آن میوه ایست معروف که بعربی کمثری خوانند۔

کومش۔ بکسر ثالث بروزن جوشش چاه جوے و کلنگ بیل را گویند که چاه کن باشد۔

کومه۔ باثانی مجہول و فتح ثالث خانهٔ را گویند که از نے و علف سازند و گاہے پالیزبانان در ان نشسته محافظت فالیز و زراعت کنند و گاہے صیادان در کمین صید نشینند۔

کون۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون نون درخت بید را گویند و آن نوعے از بید باشد که بار و میوه ندہد و بعربی غرب خوانند و حیز و مخنث را ہم مے گویند و بضم اول و کسر ثانی روستا و مجمعے باشد در عاشورا که چندین ہزار کس جمع شوند و باین معنے بفتح اول و ثانی ہم بنظر آمده ہست و حیز و مخنث را نیز گفته اند و بضم اول و سکون ثانی سرین و جفته و نشستگاه باشد و بفتح اول و سکون ثانی در عربی چیزے حادث را گویند یعنے نبوده و پیدا شده۔

کونج۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون نون و جیم شونیز را گویند که سیاه دانه باشد و آنرا بر روے خمیر نان پاشند۔

کون خاریدن۔ کنایه از پشیمان شدن باشد۔

کون خر۔ بکسر نون و فتح خاے نقطه دار و سکون راے بے نقطه معروف ست و کنایه از مردم درشت ناہموار بی تمیز و نادان و بے عقل و احمق باشد۔

کونده۔ بفتح اول بروزن رونده چیزے باشد که آنرا مانند دام از علف بافند و در ان کاه و سرگین و امثال آن کنند و بر شتر و الاغ بار کرده ہر جا خواہند برند و خربزهٔ نارسیده را نیز گویند۔

کونسته۔ بروزن گلدسته جفته و سرین و کفل آدمی را گویند۔

کونه۔ بضم اول و فتح ثالث بمعنی کونسته ہست که کفل و سرین آدمی باشد۔

کونیان۔ با یاے حطی بروزن سولتان بمعنی خواب باشد که عربان نوم خوانند۔

کوو۔ بروزن و معنی کبود ست و آن رنگے باشد معروف و آسمان بدان رنگ ہست۔

کوه۔ بضم اول و فتح ثانی غوزه و غلاف پنبه را گویند و کنار که غلاف خشخاش باشد و پیلهٔ ابریشم و آنچه بدینہا ماند ہمه را کوه مے گویند و بضم اول و ظہور ہا معروف ست و

عربان جبل خوانند۔

کوه ابراہیم۔ نام کوہے ست در ولایت کرمان۔

کوه اخضر۔ کنایہ از کوه قاف است۔

کوه اسد۔ بفتح ہمزه و سین بے نقطہ کوہیست کہ پیوستہ آتش ازان افروختہ و درخشان باشد و ہرگز فرو ننشیند۔

کوباموی۔ بضم اول و ثالث بالف کشیده و میم بواو رسیده و بتحتانی زده نام نوعے از بازی باشد و آن چنان ست کہ خاک را توده کنند و موے در میان آن پنہان سازند و بعد ازان آب بران ریزند و گل کنند پس گروے و شرطے بندند و بر دو رآن گل نشینند و موے را طلبند ہر کہ یابد شرط دگرو را ببرد و آن بازی را بعربی بقیری خوانند۔

کوہان۔ با ثالث مجہول بروزن سوہان بمعنے زین اسپ و آنچہ از پشت شتر و گاو برآمده ہم کوہان مے گویند لیکن بطریق مجاز۔

کوہان ثور۔ بفتح ثاء مثلثہ لفظ ثانی برآمدگی پشت گاو را گویند و بمعنی پروین ہم ہست و آن چند ستاره کوچک باشد کہ بمنزلۂ کوہان ست در ثور و آن یکے از منازل قمر ست و بعربی ثریا خوانند۔

کوه پاره۔ با باے فارسی بروزن گوشواره حصہ و پاره و لخت از کوه را گویند و کنایہ از اسپ ہم ہست کہ عربان فرس خوانند۔

کوه پایہ۔ دامن کوه را گویند یعنے زمینے کہ در پائین کوه و . . . است و بمعنی کوہستان ہم ہست۔

کوه بر کوه۔ عنبر مطبق را گویند و آن نوعے از عنبر ست کہ طبقہ طبقہ بر روے ہم نشستہ ست مانند کوه۔

کوه پشت۔ بروزن و معنی کوژپشت ست کہ بعربی احدب خوانند۔

کوه تیغ۔ کنایہ از روشنی بسیار ست۔

کوہج۔ بضم اول و کسر ثالث و سکون جیم آلوے کوہی را گویند و بعربی زعرور خوانند و درخت آنرا عوسج مے گویند۔

کوه جگر۔ کنایہ از مردم صاحب حوصلہ و دلیر و شجاع باشد۔

کوه جلیل۔ بکسر ثالث و فتح جیم نام کوہے است کہ نوح علیہ السلام در انجا خانہ داشت و آب طوفان مرتبۂ اول ازان خانہ جوشید۔

کوه رحمت۔ بکسر ثالث و فتح راے قرشت نام کوہیست نزدیک بمکۂ معظمہ۔

کوه رونده۔ کنایہ از اسپ ست کہ بتازی فرس خوانند۔

کوہستان۔ معروف ست کہ کوہسار باشد یعنی جائے کہ در انجا کوه بسیار ست و نام ولایتے ہم ہست از خراسان کہ آنرا کہستان ہم مے گویند و معرب آن قہستان ست و بتعریب اشتہار دارد و قبل ازین سمرقند را نیز مے گفتہ اند۔

کوه کوب۔ بضم اول و کاف در چہارم و سکون واو و باے ابجد کنایہ از اسپ و شتر ست و فرہاد را نیز گویند کہ عاشق شیرین بود۔

کوہگین۔ با کاف فارسی بروزن پوستین بمعنی خداوند و صاحب و بزرگ باشد۔

کوہم۔ با ثانی مجہول و کسر ثالث کہ ہا باشد لیکن بطریق خفا بیان باید کرد چنان کہ مسماے بالفعل آید و بسکون میم گیاہے است کہ آن در زمین شیار کرده مے باشد و بیخ و ریشۂ آن بہ سنے می ماند۔

کوه محروق۔ یعنی کوه سوختہ و آن کوہے ست سیاه در حدود ارمن۔

کوہنگ۔ بروزن ہوشنگ بمعنی خیز کردن و برجستن باشد۔

کوہہ۔ با ثانی مجہول و فتح ثالث زین اسپ را گویند عموماً و بلندی پیش و پس زین اسپ را خصوصاً چہ پیش را پیش کوہہ و عقب را پس کوہہ خوانند و ہر چیز بلند را نیز گفتہ اند و برآمدگی پشت گاو و پشت شتر را ہم میگویند و مطلق بلندی را نیز گویند و بمعنی موجۂ آب ہم ہست و جن را نیز گفتہ چہ جن گرفتہ را کوہہ گرفتہ ہم میگویند و بمعنی نہیب و حملہ ہم آمده است۔

کوهه آب - بمعنی جست وخیز آب ست که موجهٔ بزرگ باشد۔

کوهه آسمان - بمعنی بلندی آسمان ست وبمعنی اوج هم آمده است۔

کوهه گرفته - جن گرفته را گویند یعنی شخصے که او را جن گرفته باشد۔

کوهی - با ثالث بتحتانی رسیده آلوے کوهی را گویند و بعربی زعرور خوانند و مردمے را نیز گویند که در کوهستان سے باشند۔

کوهیچ - بکسر ثالث وسکون تحتانی وجیم بمعنی کوهچ است که آلوے کوهی باشد وبعربی زعرور خوانند۔

کوهین - با ثانی مجهول بر وزن ژوبین گیاهیست که بیخ آن پیچ پیچ نے میماند و در زمین شیار کرده بسیار ست۔

کوی - بر وزن جوے راه فراخ وکشاده را گویند که شاهراه باشد وبمعنی سرگذر ومحله هم بنظر آمده است۔

کویچه - بر وزن مورچه مصغر کوے ست که راه کوچک و تنگ باشد۔

کویر - بکسر اول وتحتانی مجهول بر وزن دلیر زمین بے آب وشوره زار باشد وآنرا بعربی قراح گویند وبمعنی سراب هم آمده است وآن زمینے باشد شور که از دور بآب ماند و زمینے را نیز گفته اند که باران بران باریده باشد و مردم وحیوانات دیگر بر بالاے آن آمد وشد بسیار کرده باشند وآن زمین بمرتبهٔ خشک وناهموار شده باشد که تردد وآمد شد بران دشوار بود وبمعنی شیر ژیان هم آمده است که شیر خشمناک وقهر آلود باشد۔

کویز - با ثالث مجهول بر وزن مویز کنج وگوشهٔ خانه را گویند۔

کویژ - بزاے فارسی بر وزن تمیز بمعنی کیل باشد وآن پیمانهٔ ایست که چیزها بدان پیمایند وبعربی قفیز خوانند و بعضے گویند کویژ بمعنی کیل به فتح کاف نیست بلکه بکسر کاف است وآن میوهٔ باشد صحرائی شبیه بسیب وآنرا در خراسان علف شیران وبعربی زعرور خوانند واللّٰه اعلم۔

کویست - بضم اول وسکون سین بے نقطه بر وزن گریخت بمعنی کوفتگی وآزار باشد۔

کویستن - بضم اول بر وزن گریختن بمعنی کوفتن غله وغیر آن باشد وبکسر اول وفتح اول هم آمده است۔

کویسته - بفتح اول بر وزن نبیخته غله کوفته شده را گویند و دو طرف سرین ونشستگاه را نیز گفته اند وظاهرا که باکوفته بفتح نون تصحیف خوانی شده باشد۔

کویستیدن - بضم اول بر وزن گریزیدن بمعنی کویستن است که کوفتن غله وغیر آن باشد وبه فتح اول وکسر اول هم آمده است۔

کویش - به فتح اول بر وزن حشیش ظروف واوانی دوغ وماست را گویند۔

کویشه - بر وزن همیشه بمعنی کویش ست که اوانی وظروف دوغ وماست باشد۔

کویل - با ثالث مجهول بر وزن طویل شگوفهٔ بابونه وریحان را گویند۔

کویله - با ثالث مجهول بر وزن طویله بمعنی کاکل باشد که موے میان سر ست وبضم اول وفتح ثالث هم گفته اند۔

کوین - بضم اول بر وزن سرین دست افزاری ست رنگرزان را مانند کفهٔ ترازو که از برگ خرما بافند۔

کویه - بضم اول وفتح ثالث گیاهے باشد شیرین که مردمان خورند۔

کوی هفتاد راه - بکسر ثالث کنایه از دنیا و روزگار ست

کوی یافت - با تحتانی بالف کشیده وبفا وفوقانی زده طفلے را گویند که بر سر راه انداخته باشند

بیان بست ودوم

در کاف تازی با ها مشتمل بر چهل وپنج لغت وکنایت

که - به فتح اول وسکون وظهور ثانی مخفف کاه است که اسپان وشتران وگاوان وخران خورند وبضم اول مخفف

کوه است و بعربی جبل گویند و بضم اول و فتح ثانی مخفف کوهه است که پیش و پس زین اسب و موجهٔ آب و بلندی پشت شتر و گاو باشد و بکسر اول و ظهور ثانی بمعنی کوچک باشد و بکسر اول و خفای ثانی افاده معنی علت و دلیل کند چنانکه گویند بسبب آنکه دم که نماز نمی کرد۔

کها۔ بر وزن خطا بمعنی خجل و منفعل و شرمنده باشد۔

کهاب۔ بر وزن شهاب گیاها و دواهای جوشانیده باشد که گرما گرم بر عضو ورم کرده و از جای بر آمده بندند تا درد ساکن شود۔

کهان۔ بفتح اول بر وزن و معنی جهان است که عالم و دنیا و روزگار باشد و مخفف کیهان هم هست که آن نیز بمعنی جهان است و بکسر اول جمع که بمعنی کوچکان و خردان باشد۔

کهب۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون بای ابجد بمعنی تنگ و غار باشد و بکسر اول نیز بنظر آمده است۔

کهبد۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و دال ابجد مخفف کوه بود است یعنی کوه بد و مده که عبارت از زاهد و عابد و مرتاض و گوشه نشین و دهقان باشد و بمعنی تحصیلدار و خزانه دار و صراف هم هست و عربان ناقد خوانند بکسر قاف و بمعنی سمسار نیز گفته اند و بمعانی آخر که خزینه دار و تحصیلدار و صراف و سمسار است بفتح اول و کسر اول هم آمده است که بر وزن سرمد و نمت باشد و معرب آن جهبد است۔

کهبر۔ بفتح اول بر وزن رهبر نام ولایتی است در هندوستان۔

کهبرک۔ بفتح اول و رای قرشت بر وزن احمدک با دنگان را گویند و آن چیزیست معروف که قلیه کنند و خورند۔

کهبل۔ بضم اول بر وزن مهمل بمعنی بی عقل و احمق و ابله باشد و بفتح اول و ضم ثالث هم آمده است۔

کهبله۔ بضم اول بر وزن مجمله و معنی کهبل است که بی عقل و ابله و احمق باشد و بفتح اول هم آمده است۔

کهپیکر۔ مخفف کوه پیکر است که فیل و بمعنی هیکل باشد۔

کهتاب۔ بر وزن مهتاب بمعنی کاه دود باشد و ادویه جوشانیده را نیز گویند که گرما گرم بجهت تخفیف وجع و درد بر عضو ورم کرده و از جای بر آمده بندند۔

کهتر۔ بکسر اول بر وزن مهتر بمعنی کوچکتر باشد چه که بمعنی کوچک و خرد باشد۔

کهر۔ بفتح اول و ثانی بر وزن سفر رنگی باشد مخصوص اسب و استر و آنرا کمیت هم می گویند۔

کهربا۔ مخفف کاه رباست که کهربا خود دواییست از علت یرقان ایمن باشد۔

کهربا رنگ۔ بمعنی لون و رنگ زرد است و چیزی را نیز گویند که خاصیت کاه ربا داشته باشد و کنایه از عاشق دلبر و زرد و ربایندهٔ دل هم هست۔

کهرم۔ بضم اول بر وزن رستم نام مبارزی بوده تورانی که بر دست یکی از پهلوانان ایرانی در جنگ دوازده رخ کشته شد۔

کهره۔ بفتح اول بر وزن بهره بزغالهٔ شیرمست را گویند۔

کهزک۔ بر وزن نغزک خردل بوستانی باشد گویند اگر آب آنرا بگیرند و در پای درخت انار ترش بریزند انار آن درخت شیرین گردد و بعضی گویند که تره تیزک است که بزبان عربی جرجیر خوانند۔

کهزل۔ بفتح اول بر وزن منزل رستنی و داروی باشد که در دواها نیز بکار برند و بعربی جرجیر گویند و دارا آورد و ملین و مسخن و مقوی باه باشد۔

کهسار۔ بر وزن رخسار مخفف کوهسار است یعنی زمینی و جایی که در آنجا کوه بسیار باشد۔

کهستان۔ بر وزن گلستان مخفف کوهستان است و نام ولایتیست از خراسان و معرب آن قهستان باشد و الحال بقهستان اشتهار دارد۔

کهسته۔ بضم اول بر وزن گسسته کوزهٔ پر آب را گویند۔

کہسلہ - بروزن مسئلہ بمعنی نادان و احمق باشد -
کہشتہ - با شین نقطہ دار بروزن و معنی کہنہ است کہ کوزۂ پر آب باشد -
کہکان - بضم اول و کاف بروزن بہتان بمعنی کوہکن باشد و کہکانی بمعنی کوہکنی ست -
کہکشان - بروزن مہوشان مخفف کاہکشان ست و آن سفیدی باشد کہ شبہا بطریق راہ در آسمان نماید و آن از بسیاری ستارہاے کوچک نزدیک بہم است و عربان مجرہ میگویند -
کہکوب - بضم اول و کاف بروزن اسلوب کنایہ از اسپ و شتر باشد و فرہاد را نیز گویند کہ عاشق شیرین بودہ -
کہلم - بفتح اول و لام بروزن شلغم بمعنی بادنجان ست -
کہلہ - بفتح اول بروزن بہلہ ریزہا و گاورسہاے زر و سیم را گویند و زرہاے سفید مسی رائج را نیز گفتہ اند و بترکی آقچہ خوانند -
کہنبار - بفتح اول و باے ابجد بروزن قلمکار مخفف کاہ انبار است کہ انبارگاہ باشد و بضم اول بمعنی خانہ ست کہ بعربی بیت خوانند و بارگاہ را نیز گویند و زردشت گفتہ است کہ روزگار کہن بارہا کردہ است و بہر بارے گونہ آفریدہ است چون آسمان و زمین و گیاہ و جانوران و جہان را و مردم را بسالے آفریدہ و ہر یک ازین کہن بارہا پنج روز ست و نام شان ہم کہن بارست باضافۂ اول و دوم ہمچو کہن بار اول و کہن بار دوم و کہن بار سوم و فارسیان بہر کہن بارے جشنے سازند و عید کنند چنانچہ در گاہنبار بتفصیل مذکور شد -
کہن خرابات - کنایہ از دنیاے فانی ست -
کہن دز - با زاے ہوز بروزن ہندس نام قلعہ ایست قدیم از قلاع بدخشان و معرب آن قہندز ست و الحال نیز بقہندز اشتہار دارد -
کہن دیر - کنایہ از آسمان ست و کنایہ از دنیا و جہان ہم ہست -
کہنزہ - بفتح اول و ثانی و زاے ہوز و سکون ثالث بمعنی خمیازہ ہست و آن کشیدہ شدن دست و پا باشد بسبب غلبۂ خواب یا خمار یا آمدن تب و بعربی تمطی گویند -
کہن فرش - بفتح فا کنایہ از زمین ست کہ بعربی ارض گویند -
کہنی - بکسر اول و سکون ثانی و نون بتحتانی کشیدہ خانۂ زمستانی باشد و خرس را نیز گویند و آن جانوریست معروف -
کہی - بکسر اول و ثانی بتحتانی مجہول رسیدہ نام قلعہ ایست در ولایت سیستان -
کہیانا - بروزن احیانا دوائیست کہ آنرا بعربی عود الصلیب گویند بر مصروع آویزند نافع باشد -
کہیچ - بفتح اول و ثانی بتحتانی مجہول کشیدہ و بجیم فارسی زدہ بمعنی کہی ست کہ نام قلعۂ باشد از ولایت سیستان و بعضے گویند کہیچ معرب کہی باشد -
کہیر - با ثالث مجہول بروزن صغیر سیب صحرائی باشد و آنرا در خراسان حلمت شیران و بعربی زعرور خوانند -
کہیلا - با لام بروزن اہینا نام مینا رزی بودہ ایرانی -
کہیلہ - بروزن جمیلہ پوست درختے باشد نازک و تنگ مانند شطیع و آنرا در دواہا بکار برند -
کہین - بکسر اول بروزن نگین بمعنی کوچکترین باشد ہم کہ بمعنی کوچک ست و سیب صحرائی را نیز گویند کہ بعربی زعرور و دو ثلثہ حیات خوانند بسبب آنکہ دانۂ آن سہ پہلو می باشد -
کہینہ - بکسر اول بروزن نگینہ بمعنی کہین ست کہ کوچکترین باشد -

بیان بست و سوم

در کاف تازی با یاے حطی مشتمل بر یکصد و پنج لغت و کنایت

کی - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی کدام و چہ وقت باشد و در وقت انکار نیز این لفظ را گویند و بمعنی پادشاہ پادشاہان نیست بعضے پادشاہے کہ در عصر خود از ہمہ پادشاہان بزرگتر باشد و بعربی ملک الملوک خوانند و پادشاہ قہار و جبار و بلند مرتبہ را نیز گویند و این نام را در بلندی و قدر از کیوان گرفتہ اند چہ او بلندترین کواکب سیارہ ہست و بعضے گویند معنی لغوی سگے

پادشاه قهار است و در قدیم این چهار پادشاه را که کیکاوس و کیخسرو و کیقباد و کی لهراسپ باشد کے می گفته اند و بعضی پنج میگویند و کیومرث را داخل می دانند و هر یک از عناصر اربعه را نیز گفته اند و بمعنی پاکیزه و لطیف هم آمده است و اصیل و نجیب را نیز میگویند و ترجمهٔ سلطان هم هست و بعضی گویند که این نام را زال پدر رستم بقباد گذاشت و کے قباد خواندند و در عربی به تشدید ثانی بمعنی داغ باشد که بر پوست و پا و اعضای دیگر نهند و لکه و نشان را هم گفته اند۔

کیا۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده بمعنی کے است که پادشاه بزرگ جبار باشد و مرزبان را نیز گویند که زمیندار باشد یعنی پادشاه کوچک و پهلوان را هم میگویند و بمعنی صاحب خداوند نیز آمده است و بمعنی دهقان هم هست و طبایع را نیز گویند که برودت و حرارت و رطوبت و یبوست باشد و هر یک از عناصر اربعه را نیز و بمعنی پاکیزه و لطیف هم گفته اند و بلغت سریانی مصطکی را گویند و آنرا بعربی علک رومی خوانند و بعضی گویند علک رومی نوعی از مصطکی است و بمعنی دهان هم بنظر آمده است که بعربی فم گویند۔

کیاباد۔ با دال ابجد بروزن خرابات بمعنی جبروت است همچنانکه روان کرد بمعنی ملکوت باشد۔

کیاجور۔ بفتح اول بروزن بلادور عاقل و فاضل و دانا را گویند۔

کیاخره۔ بکسر اول و ضم خای نقطه دار و فتح رای بی نقطه نوری را گویند که از جانب الله بپادشاهان فائز می شود و چه کیا بمعنی پادشاه و خره نوری باشد از جانب خدای تعالی فائز بر بندگان خود که بسبب آن ریاست کنند و با واو معدوله هم آمده است که کیاخوره باشد۔

کیاخن۔ بروزن فلاخن بمعنی آهسته رفتن و بآهستگی و استواری و نرمی و همواری کاری کردن باشد و سخن چرب و شیرین را هم گفته اند و با کاف فارسی هم آمده است۔

کیاخوره۔ با واو معدوله بروزن و بمعنی کیاخره است و آن نوری و پرتوی باشد از جانب خدای تعالی بسوی خلق که بسبب آن نور بعضی پادشاه و بعضی رئیس شوند و بعضی صنعت و حرفت آموزند۔

کیاده۔ بروزن پیاده بمعنی رسوا باشد۔

کیار۔ بکسر اول بروزن دیار بمعنی کاهلی باشد و بضم اول هم آمده است و نام گیاهی هم هست۔

کیارا۔ بفتح اول و ثانی و رابع هر دو بالف کشیده بمعنی اندوه و ملالت و تیرگی روی باشد بسبب گلوفشردن و خفه کردن یا چیزی بسیار خوردن و آنرا بعربی کلفت گویند و بمعنی آماس هم آمده است و آن میل و خواهش بهم رسانیدن بخوردنی باشد و این حال بیشتر زنان آبستن را بهم رسد۔

کیارش۔ بفتح اول و رابع بروزن جفاکش نام یکی از چهار پسر کیقباد است۔

کی ارمین۔ با میم بروزن فروردین نام یکی از چهار پسر کیقباد است۔

کیارنگ۔ با کاف فارسی در آخر بروزن دماوند رنگ پاکیزه و لطیف را گویند و بمعنی سفید هم آمده است۔

کیازند۔ بکسر اول و فتح زای نقطه دار و سکون نون و دال بی نقطه بمعنی پادشاه بزرگ و عظیم باشد چه کیا پادشاه و زند بزرگ و عظیم را گویند۔

کیاغ۔ بکسر اول بروزن چراغ بمعنی گیاه است که علف باشد۔

کیاگن۔ با کاف دوم فارسی بروزن مساکن بمعنی مخالف باشد و درشت و ناهموار را نیز گویند۔

کیان۔ بفتح اول جمع کے باشد یعنی پادشاهان جبار بزرگ و پادشاهان کیان را نیز گفته اند که کیقباد و کیخسرو و کیکاوس و کی لهراسپ باشد و بضم اول خیمهٔ گردی را گویند که یک ستون بر پای باشد و آنرا گلنبدی هم میگویند

وبعضی گویند خیمهٔ گردان و عربان صحرانشین باشد و بکسر اول هم باین معنی آمده است و هم ستاره و هم کوکب و نقطهٔ پرکار را گویند که مرکز دائره است۔

کیانا۔ بروزن زبانا بمعنی طبائع باشد که حرارت و برودت و رطوبت و یبوست است و عناصر اربع را نیز گویند و اصل و بنای هر چیز را هم گفته اند و مرزبان هم میگویند که زمیندار باشد۔

کیان خره۔ بضم خاے نقطه دار و فتح راے بے نقطه بمعنی کیاخره است و آن نورے باشد از جانب الله بسوی پادشاهان چه کیان پادشاهان و خره نورے و پرتوے را گویند که از جانب خدای تعالیٰ به بندگان فائز شود که بدان سبب بعضی پادشاهی و ریاست کنند و بعضے صنعت و حرفت آموزند۔

کیان خوره۔ با واو معدوله بمعنی کیان خره است که نورے باشد از جانب الله فائض بپادشاهان و رؤسا۔

کیبا۔ بفتح اول و باے فارسی بروزن شیدا بلغت ژند و پاژند نقره را گویند و بعربی فضه خوانند۔

کی پشین۔ باباے فارسی و شین نقطه دار بروزن درگزین نام یکے از چهار پسر کیقباد است و بجاے باے فارسی نون مکسور هم بنظر آمده است۔

کیبو۔ بکسر اول و ضم باے ابجد بروزن تیهو مرغیست بزرگ و آنرا دینار هم میگویند و بعضے گویند مرغکے ست کوچک و رنگهاے مختلف دارد و آشیانے سازد که گوئی از ریسمان بافته اند و از درخت آویزان کند۔

کیبیدن۔ باباے ابجد بروزن پیچیدن بیک سو رفتن و تحاشی نمودن و از جاے گشتن و از جاے بجاے کشیدن و گردانیدن باشد۔

کیتو۔ با تاے قرشت بروزن تیهو نام پرنده ایست که همیشه اوقات سنگریزه خورد۔

کیثوفیلا۔ با تحتانی مجهول و ثاے مثلثه بواو و فا بیاے حطی رسیده و لام بالف کشیده لغتیست یونانی و معنی آن بفارسی از سنگ ساخته باشد و آن صمغیست بغایت صلب و از درخت نوعے از بلوط بهم میرسد و بعربی صمغ البلاط گویند و بحذف تحتانی بعد از فا هم بنظر آمده است و بعضے گویند سریانی است۔

کیثه۔ با ثاے مثلثه بروزن کیسه چرک و ریم نقره را گویند و بعربی خبث الفضه خوانند۔

کیج۔ بکسر اول و سکون ثانی و جیم ابجد خر الاغ دُم بریده را گویند و چاروائے را نیز گفته اند که زیر گلو و زیر دهانش ورم و آماس کرده باشد۔

کیچ۔ بکسر اول و سکون ثانی و جیم فارسی بمعنی پراگنده و پریشان باشد و جنسے از جامهٔ ابریشمی هم هست و نام ولایتیست نزدیک بسیستان و بمعنی کم و اندک و کوچک و آهسته هم آمده است۔

کیچ کیچ۔ بروزن پیچ پیچ بمعنی کوچک کوچک و خرد خرد و اندک اندک و آهسته آهسته باشد۔

کیچه۔ بکسر اول و فتح ثالث بمعنی کوچه است که راه تنگ باشد۔

کیخ۔ بکسر اول و سکون ثانی و خاے نقطه دار چرکے را گویند که در گوشهاے چشم بهم رسد و چرکے که بر دست و پا نشیند۔

کیخرس۔ بفتح اول و سکون ثانی و ضم خاے نقطه دار و سکون را و سین بے نقطه غله ایست که آنرا گاورس میگویند۔

کیخسرو۔ بمعنی پادشاه بلند مرتبه و امام عادل باشد و نام پادشاهے ست مشهور۔

کیخسروی۔ نام لحنے ست که برسی لحن باربد افزوده اند چه بقول بعضے سی و یک لحن ست۔

کید۔ بفتح اول بروزن صید نام پادشاه قنوج ست و او معاصر اسکندر ذوالقرنین بود و دختر او را اسکندر بحبالهٔ نکاح در آورده بود و چیزے را نیز گویند که بدان طلا و نقره و امثال آنرا بهم وصل کنند و آنرا بعربی لحیم خوانند و بزبان عربی بمعنی مکر و حیله و جنگ و جدال و حائض شدن زن باشد

گید پا - بابای فارسی بروزن اژدها نام زنی ست که پادشاه بردع بوده و او را نوشابه میگفتند و معرب آن قیدافه ست -

گیرخ - بااول بثانی کشیده و رای بی نقطه مفتوح بجای نقطه دار زده دو تخته میان پیوسته باشد که قرآن و کتاب بران نهند و بعربی رحل خوانند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است و اصح آنست -

گیرو - بروزن پیرو بمعنی حفظ و نگاه داشتن و حصول چیزها باشد که پیش ازین در ذهن پوشیده بوده -

گیریان - بایای حطی بروزن میهمان بمعنی فدا و قربان باشد و آن بدلی ست که خود را یا دیگری را بدان از بلا برهانند -

گیز - بااول بثانی کشیده و بزای نقطه دار زده بمعنی نمد باشد و آنرا از پشم مالند و بعربی لبد گویند -

کیس - بکسر اول و سکون ثانی و سین بی نقطه چین و شکنج را گویند و بعربی توبره و خریطه را خوانند -

کیسرگونه - بفتح اول و ثالث و نون آخر و سکون ثانی و رای قرشت و کاف فارسی بواو رسیده نام دوائیست که آنرا بیونانی فولیون و بعربی جعده گویند برقان سیاه را نافع است -

کیسنه - بروزن اشکنه ریسمانی را گویند که بوقت رشتن بردوک پیچیده شود -

کیسو - بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیده سه بمعنی کیسرگونه ست و آن دوائی باشد که بعربی جعده گویند -

کیسه بر دوختن - کنایه از توقع داشتن بافراط باشد -

کیسه بصابون زدن - کنایه از خرج کردن و خالی نمودن باشد -

کیسه دار - بروزن ریشه دار شخصی را گویند که چیزها را بوقت ارزانی بخرد و نگاه دارد و در ایام گرانی بفروشد -

کیسهٔ صورت گشادن بمعنی مسخ شدن باشد یعنی چیزی صورت اصلی خود را رها کند و صورت دیگر بهتر از آن بگیرد -

کیش - باثانی مجهول بروزن ریش بمعنی ترکش باشد و آن جائیست که تیر در آن کنند و بر کمر بندند و بمعنی دین و مذهب و ملت هم آمده است و پر مرغان را گویند مطلقاً خصوصاً پری که بر تیر نصب کنند و نام شهریست در جزیرهٔ از دریا و آن بمهره اشتهار دارد و توجیه این آنست که چون بر بلند بیلی اطراف هر سو بر می آیند مانند کیش که ترکش باشد بنظر در می آید و نوعی از جامه بود که از کتان بافند و نام جانوریست که از پوست آن پوستین کنند و درخت شمشاد را نیز گفته اند و لفظیست که هنگام شطرنج بازی در محل خود گویند و آن چنان ست که مهرهٔ از مهرهای شطرنج را در جائی گذارند که دریکی از خانها که باین مهره تعلق دارد شاه حریف نشسته باشد و کیش گویند شاه حریف لاعلاج از ان خانه برخیزد یا علاج آن کنند و راندن و دور نمودن مرغ را نیز باین لفظ کنند و این لفظ امر است بر دور شدن و رفتن یعنی دور شو و برو و در شطرنج نیز همین معنی دارد -

کیش مند - بفتح اول و میم بروزن روش مند بمعنی جائی و محلی باشد بلغت ژند واستا -

کیغ - بکسر اول بروزن تیغ چرک گوشهای چشم بیمار و کسی را که چشم درد کند گویند -

کیغباد - بمعنی عادل برحق باشد چه کی بمعنی عادل و غباد بمعنی برحق ست و نام پادشاهی هم بوده مشهور در ایران و در عهد او پادشاهی بزرگتر از او نبود صد سال پادشاهی و ملک رانی کرده و درین زمان کیقباد نویسند که بجای غین قاف باشد و در فرس قدیم حرف قاف نیست -

کیغال - بروزن قیفال مردم رند پیشه و جماش و کوچه گرد و صاحب عربده و بدمست و لوند را گویند و باین معنی بجای حرف ثانی نون هم بنظر آمده است -

کیفر - بفتح اول بروزن حیدر مکافات نیکی و مکافات بدی را گویند و بعربی جزا خوانند و ظرفی باشد تغار مانند که ماست فروشان و برزیگران شیر و ماست در آن کنند و کنارهٔ آن

زکنار تغار اندک بلندتر می باشد و ناو دانے ہم وارد مانند برغتو و بلبلہ و مشک دوغ و ہر چیز را نیز گویند کہ شیر و ماست دران کنند مثلاً تغار و نام قلعہ ایست کہ دران طلسمے بستہ اند و ہیچ کس قدرت برگرفتن آن قلعہ نیافتہ ہست و سنگے را نیز گویند کہ برکنگرۂ قلعہ نہند تا چون غنیم نزدیک آید برسر او زنند و بعربی مترس خوانند و باین معنی بکسر اول ہم آمدہ ہست و ندامت و پشیمانی را نیز گویند و نہر و رودخانۂ آب را ہم گفتہ اند و بمعنی محنت و رنج و حیف ہم باشد۔

کیفسام۔ بفتح اول و ثالث و سین بے نقطہ بالف کشیدہ و بمیم زدہ بمعنی کتمان ست و آن سر نگاہداشتن و رازہا باشد یعنی افشائے راز نکردن۔

کیفوس۔ بروزن افسوس بمعنی مسامحت ست و آن بذل کردنی باشد بنا بر وجوب حاجت بعضے از آنچہ لازم شود۔

کے لہراسپ۔ از جملۂ پادشاہان کیان ست کہ کیقباد و کیخسرو و کیکاؤس باشد گویند چون در عصر لہراسپ پادشاہی از و بزرگتر نبود لقب کے را برایان زیادہ کردند و کے لہراسپ گفتندی۔

کیک۔ بفتح اول و سکون ثانی معروف ست کہ برادر شپش باشد گویند عمر کیک زیادہ بر پنج روز نمی شود و عربان برغوث خوانندش و بکسر اول و سکون ثانی بمعنی مردم ہست کہ آدمی باشد و مردمک چشم را ہم می گویند و بکسر اول و فتح ثانی نام میوہ ایست و اسپے را نیز گویند کہ آبی رنگ باشد و بمعنی گرہ ہم آمدہ ہست کہ عربان سنور خوانند۔

کیکاوس۔ بمعنی عادل اصیل و نجیب باشد چہ کے بمعنے عادل و کاؤس بمعنی اصیل و نجیب ہم آمدہ ہست و نام یکے از چہار پسر کیقباد ہست۔

کیک در پاچہ افگندن و کیک در پارہ افگندن و کیک در شلوار افگندن۔ ہر سہ لغت کنایہ از مضطر و بے طاقتی و بیقراری کردن و مضطرب ساختن باشد۔

کیکن۔ بکسر اول و کاف و سکون ثانی و نون بمعنی تاریکی باشد کہ در مقابل روشنائی ہست و لحیم را نیز گویند و آن چیزیست کہ بدان طلا و نقرہ و امثال آن را باہم پیوند کنند و بکسر اول و فتح ثالث ہم باین معنی و ہم بمعنی اول آمدہ ہست کہ تاریکی باشد۔

کیکیر۔ بفتح اول بروزن زنجیر بمعنی ترۂ تیزک باشد و آن سبزیست خوردنی و بعربی جرجیر گویند و باین معنی بکسر اول و بزائے نقطہ دار ہم بنظر آمدہ ہست۔

کیکیش۔ بفتح اول بروزن درویش بمعنی کیکیر ست کہ ترۂ تیزک باشد و بکسر اول ہم بنظر آمدہ ہست۔

کیل۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون لام نام میوہ ایست صحرائی شبیہ بآلوچہ و سیب کوچک و آن را در خراسان علف شیران و علف خرس گویند و بعربی زعرور و درخت آن را شجرۃ الدب خوانند و کیل سرخ نیز گویندش و بعضے گویند زعرور یونانی ست نہ عربی واللہ اعلم و بکسر اول و سکون ثانی بمعنی خمیدہ و کج شدہ باشد و آرزو مند و صاحب آرزو را نیز گویند و گلیم و پلاس پوش را ہم گفتہ اند۔

کیلک۔ بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون کاف بمعنی اول کیل ست کہ علف شیران و زعرور باشد۔

کیلکان۔ بروزن بیزبان چوبے باشد سیاہ رنگ و در ساحل دریاے خزر یابند کہ دریاے گیلان ست و آن دو قسم می باشد نر و مادہ و بجہت دفع کرد و دانہ و امراض دیگر نافع ہست و نوعے از گندنا ہم ہست۔

کیلو۔ بکسر اول و فتح ثانی و لام بواو کشیدہ علف شیران و علف خرس را گویند و آن میوہ ایست صحرائی شبیہ بسیب کوچک و آلوچہ و عربان زعرور خوانندش و بسکون ثانی آبخیز و تالاب را گویند۔

کیلواس۔ باسین بے نقطہ بروزن پیشواز نام شہریست کہ تولد شاکمونی کہ باعتقاد کفرۂ ہند پیغمبر صاحب کتابست آنجا شدہ۔

کیلوس۔ بفتح اول بروزن محسوس یونانی بمعنی پختہ و

رسیده باشد و باصطلاح اطباء اولین طبخے را گویند که غذا در معده مے یابد۔

کیله ۔ بروزن حیله پیمانۂ باشد که بدان غله و آرد و چیزہاے دیگر پیمایند و بهندی میوه ایست که عربان موز گویند۔

کیماک ۔ بکسر اول بروزن بیباک بالاتنگ را گویند و آن نوارے باشد پہن که بر بالاے بار الاغ و استر کشند و نام شہرےست از دشت قبچاق و نام دریائے ہم ہست و بفتح اول ہم باین معنی و ہم بمعنی قیماق باشد که سر شیر ست۔

کیمال ۔ بروزن خیفال جانوریست که از پوستش پوستین سازند و آن پوستین کبود رنگ میباشد و بیشتر از جانب شروان آورند۔

کیمخت بکسر اول و ضم ثالث بروزن می کجت معروف ست و آن پوست کفل و ساغرے اسپ و خرست که بنوعے خاص دباغت کنند و بعضے گویند کیمخت و انهاےست که دران پوست میباشد و پوست ترنجیده و درہم کشیده را نیز گویند۔

کیمخت ماه ۔ بکسر فوقانی و میم بالف کشیده و بہاے زده کنایه از آسمان است و بعربی سما خوانند۔

کیمس ۔ بفتح اول و ضم ثالث و سکون سین بے نقطه نام مردے بوده۔

کیموس ۔ بفتح اول بروزن کیلوس بلغت یونانی بمعنی دوباره پخته باشد و آن دومین طبخےست که غذا در جگر میابد۔

کیمونستن ۔ بکسر اول و نون و سکون سین بے نقطه و فتح فوقانی و نون ساکن بلغت ژند و پاژند بمعنی خواستن و طلبیدن باشد۔

کیمیا ۔ بکسر اول و ثالث بروزن سیمیا بمعنی مکر و حیله باشد و عملیست مشہور نزد اہل صنعت که بسبب امتزاج روح و نفس اجساد ناقصه را بمرتبۂ کمال رسانند یعنی قلعی و مس را نقره و طلا کنند و چون این عمل نیز خالی از حیله و مکرے نیست ازین جہت باین نام خوانند و نظر پیر و مرشد کامل را نیز گویند و عشق و عاشقی را کیمیا و کیمیاگری گویند و ارزیز را نیز گفته اند که بعربی رصاص خوانند۔

کیمیای جان ۔ بکسر یاے حطی و جیم بالف کشیده و بنون زده کنایه از شراب انگوری باشد۔

کین ۔ بکسر اول و سکون تحتانی و نون بمعنی کینه ہست که عداوت و دشمنی باشد و مخفف که این ہم ہست و آنرا بالف ہم نویسند باین صورت کاین۔

کینال ۔ بروزن تیتال مردم شرابخور و بدمست را گویند۔

کین ایرج ۔ بکسر نون نام لحن نوز و ہم ست از سی لحن باربد و نام نوائے ہم ہست۔

کین توز ۔ باتاے قرشت بروزن نیمروز این لغت مرکب است از کین و توز بمعنی کینه کش و صاحب کینه که تلافی کننده بدی باشد چه کین بمعنی کینه و توز بمعنی کشیدن آمده ہست۔

کین سیاوش ۔ بکسر نون نام لحن بستم ست از جمله سی لحن باربد۔

کینه ۔ بروزن سینه بمعنی بیمہری و عداوت و آزار کسی را در دل پوشیده داشتن باشد۔

کینۂ ایرج ۔ بمعنی کین ایرج ست که نام لحن نوز و ہم باشد از سی لحن باربد۔

کینۂ سیاوش ۔ بمعنی کین سیاوش ست که نام لحن بستم باشد از سی لحن باربد۔

کینه کش ۔ بفتح کاف و سکون شین نقطه دار تلافی کننده بدی باشد و نام روز دوازدہم ست از ماہہاے ملکی۔

کینه ور ۔ صاحب کینه و صاحب عداوت و بے مہر باشد۔

کیو ۔ بفتح اول بروزن عدو بمعنی کاہو باشد و آن ترهٔایست که خورند و بعربی خس خوانند و بمعنی ماده و سبب و علت ہم ہست۔

کیوان ۔ بروزن ایوان نام ستارهٔ زحل ست که در فلک ہفتم مے باشد و فلک ہفتم را نیز گویند و بمعنی کمان ہم آمده است

که بعربی قوس خوانند۔

کیود۔ بروزن کبود بمعنی آخر کیوست که ماده وسبب علت باشد

کیوده۔ بفتح اول بروزن نبوده بمعنی کیوست که علت وسبب وماده باشد۔

کیوس۔ بکسر اول وواو مجهول بروزن فلوس نا راست وکج را گویند وبفتح اول نام جزیره ایست که عذرا معشوقه وامق را آنجا فروختند ونام برادر انوشیروان هم است۔

کیوغ۔ بفتح اول وضم ثانی وسکون ثالث وغین نقطه دار گل بے کاه را گویند یعنی کاه گل نباشد۔

کیومرت۔ بفتح اول ومیم وسکون را وتاے قرشت اول کسیست از فرزندان آدم علیه السّلام که پادشاه شد پیوسته در کوه گشتی و پوست پوشیدی وباثاے مثلثه هم میگویند کیومرث باشد وباین معنی باکاف فارسی هم آمده است وصحیح آنست۔

کیوه۔ بفتح اول وثالث وسکون ثانی سبزه باشد که برگ آن مغزدار ومیوه اش خوب وخوشبوے می باشد وبعضے گویند کاهوست وآن تره باشد که خورند وبعربی خس خوانند وبکسر اول نوعے از پاے افزار باشد که رویهٔ آنرا از ریسمان وپارچه سازند وباین معنی باکاف فارسی هم آمده است و شهرت نیز دارد۔

کیه۔ بکسر اول وفتح ثانی نوعے از علک رومی ست که مصطکی باشد۔

کیهان۔ بکسر اول بروزن ایشان بمعنی جهان وروزگار ودنیا باشد وبفتح اول نیز بنظر آمده است وباکاف فارسی هم درست ست۔

کیهان خدیو۔ بمعنی بزرگ وصاحب ویگانه وپادشاه عالم ودنیا چه کیهان بمعنی دنیا وجهان وعالم وخدیو بمعنی پادشاه وصاحب ویگانه باشد واین لفظ را بجز باری تعالی بر کسے دیگر اطلاق نکنند برخلاف خدایگان۔

کیهونستن۔ بکسر اول وثالث بواو رسیده ونون مکسور وسین بے نقطه ساکن وفوقانی مفتوح بنون زده بلغت ژند وپاژند بمعنی برآمدن ورویدن وسبز شدن باشد۔

کیهوئید۔ بروزن مے روئید ماضی کیهوئیدن ست بلغت ژند وپاژند یعنی روئید وبرآمد وسبز شد۔

کیهه۔ بکسر اول وفتح ثالث نام درختے ست پرخار و میوهٔ آن شبیه بتوت باشد وبعضے گویند رستنی بود که مانند عشقه خود را بر درخت پیچد ومیوهٔ آن بتوت ماند وبعربی علیق خوانند۔

کییش۔ بفتح اول بروزن حشیش بمعنی چهار دیهار باشد وبکسر اول هم آمده است۔

گفتار بست ودوم

ازکتاب برهان قاطع در حرف کاف فارسی باحروف تهجی مبتنی بر نوزده بیان ومحتوی بر هشت صد ونود ونه لغت وکنایت

بیان اول

در کاف فارسی باالف مشتمل بر هفتاد وشش لغت وکنایت

گاباره۔ باباے ابجد بروزن آواره غار وشگاف کوه را گویند وکلاگ گاور را نیز گفته اند۔

گاخواره۔ باخاے نقطه دار وواو معدوله بروزن آواره بمعنی گهواره است وبعربی مهد خوانند۔

گار۔ بروزن جار لفظی ست که افادهٔ فاعلیت کند وقتی که بلفظے دیگر داخل شود همچو آموزگار وسازگار ولفظ گر مرادف

این ست و بمعنی خداوند ہم بنظر آمده است۔

گاری۔ بروزن لاری چیزے بے مدار و ناپائنده و بے ثبات را گویند۔

گاز۔ بسکون زاے نقطه دار بمعنی دندان باشد و لب یا عضو دیگر را بدندان گرفتن و خائیدن را نیز گویند و آلتے که بدان طلا و نقره و مس و غیر آن ببرند و مقراض را ہم گفته اند و منقاشے که با آن سر شمع گیرند و موے چینه را نیز گویند و علف جاروا را ہم می گویند و بمعنی اخذ و جر ہم ہست و غار و مغاک کوه را نیز گفته اند و جائے و سوراخے را نیز گویند که در کوه یا در زمین صحرا بکنند تا وقت ضرورت آدمی یا گوسفند در انجا روند و صومعه را ہم مے گویند که در سر کوه ساخته باشند و باین معنے با کاف تازی ہم آمده ہست۔

گاژ۔ بسکون زاے فارسی بمعنی جا و مقام باشد مطلقاً۔

گازرک۔ بتصغیر گازر ہست و پرنده را نیز گویند که پیوسته در کنارہاے آب نشیند و دُم خود را جنباند و بر زمین زند و عربان صعوه گویندش۔

گازرگاه۔ نام موضعیست در شیراز که شیخ سعدی علیه الرحمه در انجا آسوده ہست و نام مقامے ست در ہرات که خواجه عبد الله انصاری در انجا مدفون ست۔

گازه۔ بروزن تازه ریسمانے را گویند که در روزہاے عید و جشن از بام خانه یا شاخ درخت آویزند و بر ان نشینند و در ہوا آیند و روند و ریسمانے را نیز گویند که دو جانب آن بر ان تعبیه کنند و اطفال را در ان خوابانیده بجنبانند تا بخواب روند و آنرا بعربی ارجوحه خوانند و خانهٔ فالیزبان را ہم گفته اند که در صحرا از چوب و علف سازند و نشستگاه چوبین را گویند یعنے خانه که از چوب و تخته سازند و آنرا تالار خوانند و بمعنی کمینگاه صیاد باشد که از شاخ درخت سازند و در عقب آن نشینند تا صید را ببینند و آنرا آفتاب خانهٔ صیاد ہم میگویند و صومعه سر کوه را نیز گفته اند و باین معنی با کاف تازی

ہم آمده است۔

گازی۔ بروزن بازی نام گلیست خوشبوے که بہندی کیوڑه گویند بکسر کاف۔

گاشاک۔ بروزن خاشاک کبیاے خرد و کوچک را گویند یعنی پارچہاے پوست شکنبه را ابد و زند و با گوشت و برنج و مصالح پر کنند و پزند۔

گاشت۔ بروزن چاشت ماضی گاشتن ست که بمعنے گردانیدن باشد یعنی گردانید۔

گاشتن۔ بروزن داشتن بمعنی گردانیدن باشد۔

گاف۔ بروزن و معنی لاف ست که سخنان دروغ و گزاف و لاطائل و تجاوز کردن از حد و اندازهٔ خود باشد و بمعنے شگاف ہم بنظر آمده است۔

گاگا۔ با کاف فارسی بروزن بابا بمعنی نقل و نبات و میوہاے خشک باشد۔

گال۔ بروزن سال بمعنی داور باشد که در مقابل نزدیک ہست و نام غله ایست بسیار ریزه و آنرا گاورس میگویند و غوزه و غلاف پنبه را نیز گفته اند و بمعنی شغال ہم آمده است و آن جانورے باشد مانند روباه لیکن از روباه کوچکتر است و فریاد و آواز بلند را ہم مے گویند و بمعنی غلطیدن ہم ہست و فریب دادن و بازی دادن را نیز گویند و نوعے از عنکبوت ہست که بعربی رتیلا خوانند و خروس را ہم گفته اند و سرگینے را نیز گویند که در زیر دنبه گوسفند از پشم آویخته و خشک شده باشد۔

گال بنگ۔ بفتح باے ابجد بروزن آب رنگ گیاہیست که در ایام بہار از میان زراعت گندم و جو روید و غوزه دارد و کنگره دار مانند غوزهٔ لاله و در درون آن چند دانهٔ گندم نارسیده باشد و خوردن آن مستی آورد اگر بیشتر خورند مردم را بے شعور کند و دیوانه سازد۔

گاله۔ بروزن لاله بمعنی دور ست که در مقابل نزدیک باشد

وگلولۂ پنبہ بر زدہ وحلاجی کردہ را نیز گویند کہ بجہت رشتن مہیا کنند و بمعنی جوال ہم آمدہ است وآن ظرفیست کہ از پشم وموی بافند۔

گام ۔ بروزن لام مسافت مابین پاہارا گویند در وقت راہ رفتن و بمعنی قدم نیز بنظر آمدہ است کہ از پاشنۂ پا باشد تا سر انگشتان و بمعنی لگام اسپ ہم آمدہ است وروستا ودہ کدہ را نیز گویند و بہندی ہم دہ را گام می گویند۔

گامیش ۔ مخفف گاؤمیش ست وآن جانوری باشد از جنس گاؤ۔

گان ۔ بروزن جان بمعنی لائق وسزاوار باشد وپادشاہ وسلاطین ظالم را نیز گویند و بمعنی پیوستن ہم آمدہ است و افادۂ معنی جمع میکند وقتی کہ در آخر کلمہ در آید کہ آخر آن کلمۂ ہا باشد ہمچو ایستادگان ونشستگان وخوابیدگان۔

گانہ ۔ بروزن خانہ لفظی ست از الفاظ زائدہ کہ در آخر ہر یک از اعداد در آورند و معنی ہمان عدد بی کم وزیاد مفہوم گردد۔

گاؤ ۔ معروف ست وبعربی ثور خوانند وصراحی وظرفی را نیز گویند کہ بصورت گاؤ سازند ومسافت سہ کروہ زمین را نیز گفتہ اند وہر کروہی سہ ہزار گز وبعضی گویند چہار ہزار گز است پس گاوی نہ ہزار گز وبقول بعضی دوازدہ ہزار گز راہ باشد ودگرد ومبارز ودلیر را ہم می گویند وباین معنی بحذف الف ہم ہست۔

گاواب ۔ بروزن داراب جل وزغ وجامۂ غوک را گویند وآن چیزی باشد سبز مانند نمد کہ در روی آبہای ایستادہ بہم رسد وبعربی ثور الماء وطحلب خوانند۔

گاوارہ ۔ بروزن آوارہ گدۂ گاؤ را گویند ومخفف گاہوارہ ہم ہست کہ بعربی مہد خوانند۔

گاوآہن ۔ آہنی باشد کہ بر سر قلبہ نصب سازند وزمین بدان شیار کنند۔

گاوبیشہ ۔ بکسر بای ابجد وسکون یای وفتح شین قرشت

کنایہ از دنیا وروزگار ست۔

گاوپیکر ۔ بفتح بای فارسی وکاف وسکون یای حطی ورا نام گرز فریدون ست گویند کہ آنرا بہیأت سر گاومیش از آہن ساختہ بودند۔

گاوتازی ۔ باتای قرشت بروزن کارسازی کنایہ از غالب وانمودن ست خود را بر خصم وسخنان تہدید آمیز گفتن واستیلا نمودن وترسانیدن باشد او را۔

گاوچشم ۔ یعنی فراخ چشم ونام گلیست کہ آنرا در شب بوی باشد ودر روز نباشد وبعربی عرار گویند ونام گلی ہم ہست کہ بیرونش سفید ودرونش زردی باشد وبعربی عین البقر وبہار ودر موصل شجرۃ الکافور وبیونانی قربانیون گویند طبیعت آن گرم وترست وبابونۂ گاؤ واقحوان ہمانست اگر آب آنرا گرفتہ بر حوالی انثیین بمالند قوت مجامعت دہد وبوئیدن آن سبات آورد وآن مرضیست مہلک وبعضی گویند نوعی از انگور کوہیست کہ بعربی عین البقر خوانند۔

گاوچشمہ ۔ بفتح میم نام داروئیست کہ بعربی عین البقر وعین العجل خوانند۔

گاوچہر ۔ بکسر جیم فارسی وسکون ہا ورای قرشت بمعنی گاوپیکرست کہ گرز فریدون باشد وآنرا بہیأت سر گاومیش از آہن ساختہ بودند۔

گاود ۔ بکسر ثالث بروزن خالد بلغت ژند وپاژند گاؤ کوہی را گویند۔

گاودل ۔ بکسر دال ابجد وسکون لام بہ دل ونادان واحمق را گویند۔

گاودم ۔ بضم رابع وسکون میم بمعنی نفیر باشد کہ برادر کوچک کرناست وبعضی گویند کرناست وبعربی بوق خوانند۔

گاودنبال ۔ ہر چیزی وشکلی کہ یک سر آن پہن ودیگر آن باریک باشد وآنرا مخروطی گویند۔

گاودوش ۔ ظرفی باشد سر آن کشادہ وبن آن تنگ

شیر گاومیش وگاودران دوشند وآنرا بعربی حلبه ومحلب خوانند وطغار و دیوارهٔ بلندی را نیز گفته اند که لولیان تا وسے مانند حوض داشته باشد۔

گاودوشه ۔ بروزن چارگوشه بمعنی گاودوش ست وآن ظرفے باشد که دران شیر دوشند۔

گاودی ۔ با رابع بتحتانی رسیده نادان وابله واحمق و بے عقل را گویند۔

گادر ۔ بروزن خاور نام درختیست که صمغ آنرا گاوشیر گویند وجاوشیر معرب آنست۔

گاورشیر ۔ با را وشین قرشت بروزن دامنگیر صمغے ست که آنرا گاوشیر هم مے گویند۔

گاورنگ ۔ بروزن آب رنگ بمعنی گاوپیکرست که گرز فریدون باشد وآنرا بهیأت سر گاومیش از آهن ساخته بودند۔

گاوریش ۔ بمعنی ریش گاوست که بے عقل واحمق و ابله وخام طمع باشد۔

گاوزاد ۔ با زاے نقطه دار بالف کشیده وبدال بی نقطه زده کنایه ازین ست که میراث یافت وحالتے بهم رسید و دولتے بتازگی ظاهر شد۔

گاوزادن ۔ کنایه از میراث ونفع یافتن باشد۔

گاوزبان ۔ حشیشے ست که آنرا بزبان عربی لسان الثور خوانند گرم وتر باشد نزدیک باعتدال وبعضے گویند سرد وترست سرفه وخشونت سینه را نافع باشد۔

گاوزر ۔ بکسر ثالث وفتح رابع صراحی وظرفے را گویند که از طلا بهیأت گاو ساخته باشند وگاوے را نیز گویند که سامری زرگر که یکے از اقرباے موسیٰ علیه السلام بود از زرهاے غنائم فرعونیان ساخته بود وخاک سم اسپ جبرئیل که آنرا در روز غرق شدن فرعون بدست آورده بود در دهانش دمیده آن گاو مانند گاوان دیگر بانگ میکرد وچه خاصیت خاک سم اسپ جبرئیل که براق باشد آن بود که مرده را زنده میکرد وبدان سبب نه ونیم سبط بنی اسرائیل یعنی نه ونیم قبیله از بنی اسرائیل گوساله پرست شدند واو را گاوزرین هم میگویند۔

گاوزرین ۔ بمعنی گاوزرست که صراحی طلا وگاو سامری باشد وجانورے هم هست سبز رنگ شبیه بجعل۔

گاوزمین ۔ کنایه از ان قوتے ست که خداے تعالےٰ در مرکز زمین خلق کرده است۔

گاوزور ۔ کسی را گویند که بے ورزش کشتی گیری وریاضت آموختن فنون آن در نهایت زور وقوت باشد۔

گاوزهره ۔ سنگے باشد که درمیان زهرهٔ گاو متکون شود وبعضے گویند درمیان شروان گاو بهم میرسد وآن در لون ونباهت مانند بازهر باشد وبعربی حجر البقر خوانند ومعرب آن جاوزهرج بود وآن سنگ در گوسفند نیز یافت شود وآن مانند زردهٔ تخم مرغ زردے باشد وبمعنی بددل هم آمده است وبعربی جبان گویند۔

گاوسار ۔ با سین بے نقطه بروزن کارزار بمعنی گاو مانندست چه سار بمعنی مانند باشد وبمعنی گاوچهر نیز آمده است که گرز فریدون ست وآنرا از آهن بهیأت سر گاومیش ساخته بودند۔

گاوسامری ۔ بکسر ثالث گاوے بود که سامری زرگر از طلا ساخته بود وشرح وبسط آن در لغت گاوزر مذکور شد۔

گاوسر ۔ بروزن دادگر بمعنی گاوسارست که گرز فریدون باشد وآنرا گاوسره هم گویند یا زیادتی ها در آخر۔

گاوسفالین ۔ صراحی وظرفے را گویند که آنرا از سفال بهیأت گاو ساخته باشند۔

گاوسنگ ۔ بروزن آب رنگ سنگے باشد که آن را گاوزهره گویند وبعربی حجرة البقر خوانند وچوبے را نیز گفته اند که گاو را بدان رانند وباین معنی با شین نقطه دار هم آمده است۔

گاوسیمین۔ صراحی و ظرفی را گویند که از نقره بصورت گاو ساخته باشند همچنان که گاو زرین را از طلا۔

گاوشنگ۔ باشین نقطه دار بروزن آب رنگ چوبی باشد بر سر آن میخی از آهن نصب کنند و خرد گاوبدان رانند و وجه تسمیه آن گاو تند کن باشد چه شنگ بمعنی تند هم آمده است۔

گاوش نلیسیده۔ بطریق کنایه کسی را گویند که عجب و تکبری دارد و سخت و سست روزگار ندیده است۔

گاوشیر۔ باشین نقطه دار بروزن بادگیر صمغ درختی است که ساق آن کوتاه و برگ آن شبیه ببرگ انجیر و برگ زیتون می باشد و گل آن زرد و تخمش خوشبوی میشود ساق آنرا بشگافند تا صمغ ازان بر آید بهترین آن زعفرانی باشد و در آب زود حل شود و مانند شیر نماید گویند وقتی که از ساق درخت بر می آید سفید است و چون خشک میشود زرد میگردد و طبیعت آن گرم و خشک است و معرب آن جاوشیر است۔

گاوک۔ بروزن ناوک کنه را گویند و آن جانوریست که بر اشتر و خر و گاو چسپد و خون را بمکد و مصغر گاو هم هست و نوعی از استر نیز باشد و آنرا گاوکی هم می گویند۔

گاوکار۔ بکسر ثالث و کاف بالف کشیده بر وزن قرشت زده گاوی را گویند که بآن زمین شیار کنند۔

گاوگردون۔ بکسر ثالث کنایه از برج ثور است و آن برج دوم است از جمله دوازده برج فلکی و گاوی را نیز گویند که بگردون بندند۔

گاوگلین۔ بکسر واو و کاف فارسی و لام بمعنی گاوسفالین است و آن صراحی و ظرفی باشد که بهیأت گاو از گل سازند و پزند۔

گاوگون۔ بسکون واو مردم سفیه و بی عقل و احمق را گویند۔

گاوگون کردن۔ کنایه از طهارت کردن و ریدن باشد۔

گاومشنگ۔ بفتح میم و شین قرشت بروزن گاو پلنگ نوعی از حبوب است یعنی غله ایست که چون پوست آنرا دور کنند بعد ازان مقشر ماند۔

گادو۔ بروزن آهو گاو کوهی را گویند۔

گاوورزه۔ بکسر ثالث و فتح رابع که آنهم واو است بروزن کارهرزه بمعنی گاوکار است که گاوی باشد که بدان زمین شیار کنند۔

گاویزن۔ بازای نقطه دار بروزن باشیدن زهره گاو را گویند بعضی گویند چیزی باشد مانند سنگ و آن از زهره گاو بر آید چنانکه حجرة التیس از زهره گاو کوهی بر می آید و رنگ آن مانند زردی تخم مرغ باشد و چون از زهره گاو بر آرند نرم بود و اندک زمانی که در دهن گیرند سخت و محکم شود و آنرا مهره زهره گاو هم می گویند و معرب آن جاویزن باشد۔

گاویش۔ با ثالث بتحتانی کشیده و بسین بی نقطه زده ظرفی را گویند که شیر و دوغ دران کنند و باشین نقطه دار هم آمده است۔

گاه۔ بروزن ماه تخت پادشاهان و کرسی زرین را گویند و بمعنی وقت و زمان باشد و بوته که طلا و نقره و امثال آن دران بگدازند و صبح صادق را نیز گویند و بمعنی جا و محل و مقام هم هست لیکن باین معنی بدون ترکیب گفته نمیشود همچون بارگاه و لشکرگاه و خیمه گاه و غیر آن و ستاره جدی را هم میگویند بفتح جیم و آن ستاره ایست نزدیک به قطب شمالی۔

گاهنبار با۔ با رای قرشت بروزن ماهتابها و گاهنبار بروزن آب انبار این دو لغت یک معنی دارد و آن شش روزیست که خدای تعالی عالم را دران آفرید و مجوس در کتاب زند از زردشت نقل می کنند که حق سبحانه تعالی عالم را در شش گاه آفرید و آول هر گاهی نامی دارد و در آول هر گاهی جشنی سازند و گاه گاهنبار اول میدیوزرم نام دارد و آن خور روز باشد که روز یازدهم اردی بهشت ماه قدیم است گویند که یزدان ازین روز تا چهل روز آفرینش آسمانها را باتمام رسانید و گاه گاهنبار دوم میدیوشیم نام دارد و آن خور روز است کیا نیز هم تیر ماه قدیم باشد

گویند که یزدان ازین روز تا شصت روز آفرینش آب را تمام کرد وگاه گاهنبار سوم پتیه سهیم نام دارد و آن آشتاد روز ست که بست و سوم شهریور ماه قدیم باشد گویند که یزدان ازین روز تا هفتاد و پنج روز آفرینش زمین را باتمام رسانید وگاه گاهنبار چهارم ایاثریم نام دارد و آن آشتاد روز ست که بست و ششم مهر ماه قدیم باشد گویند یزدان ازین روز تا سی روز آفرینش نبات و اشجار و ستنبها را باتمام رسانید وگاه گاهنبار پنجم میدیاریم نام دارد و آن مهر روز ست که شانزدهم بهمن ماه قدیم باشد گویند که یزدان ازین روز تا هشتاد روز حیوانات را بیافرید حیوانات چرنده و پرنده دوصد و هشتاد و دو چرنده و یکصد و ده نوع دیگر پرنده وگاه گاهنبار ششم هشتیهدیم نام دارد و آن اهنود روز ست که روز اول خمسه مسترقه قدیم باشد گویند که یزدان ازین روز تا هفتاد و پنج روز آفرینش آدم علیه السلام کرد و مبادی این ایام بر تقدیریست که خمسه مسترقه را در آخر بهمن ماه افزایند و بهمن ماه را سی و پنج گیرند و بعضے گویند آول گاه اول بست و ششم اردی بهشت ماه قدیم ست و آول گاه دوم بست و ششم تیر ماه و آول گاه سوم شانزدهم شهریور ماه و آول گاه چهارم پانزدهم مهر ماه و آول گاه پنجم پانزدهم دیماه و آول گاه ششم سی و یکم اسفندیار ماه ست که اول خمسه مسترقه و آخر اسفندیار ماه باشد و جمعے دیگر گویند که آول گاه اول پانزدهم دیماه قدیم و آول گاه دوم پانزدهم اسفندار ماه و آول گاه سوم بست و ششم اردی بهشت ماه و آول گاه چهارم بست و ششم خورداد ماه و آول گاه پنجم شانزدهم شهریور ماه و آول گاه ششم سی و یکم آبان ماه ست که اول خمسه مسترقه باشد۔

کاهنگان - با نون در آخر بر وزن ناهنگام کاهکشان را گویند و آن چیزے باشد سفید که شبها در آسمان نماید و بعربی مجره خوانند۔

گاهواره - با واو بر وزن ماه پاره گهواره را گویند و بعربی مهد خوانند۔

بیان دوم

در کاف فارسی با بای ابجد مشتمل بر هفت لغت

گبیمن - بفتح اول و کسر ثانی و سکون بای ابجد دوم و میم مکسور بنون زده بلغت ژند و پاژند در یک نسخه بمعنی پست در مقابل بلند و در نسخهٔ دیگر پشت در برابر روے نوشته بود والله اعلم۔

گبر - بفتح اول و ثانی بر وزن سفر سنگے باشد که از ان دیگ و طبق و کاسه و امثال آن سازند و نام شهریست از ولایت بجور و آن مابین کابل و هندوستان واقع ست و خیمه را نیز گویند که بیک ستون بر پاے کنند و بمعنی خود و خفتان که جنگیان بدان مانند از آهن هم آمده ست و بفتح اول و سکون ثانی هم بمعنی خود و خفتان و هم بمعنی مغ باشد که آتش پرست است و نام گیاهے نیز هست مانند زنجبیل که آنرا در خراسان از زمین بر مے آورند و بکباب هضم سردی میخورند۔

گبرگی - با کاف بر وزن نکبتی ظرفے باشد که شراب دران کنند۔

گبز - بفتح اول و سکون ثانی و زاے نقطه دار هر چیز گنده و قوی و سطبر را گویند۔

گبست - بفتح اول و ثانی و سکون سین بے نقطه و فوقانی بمعنی گیاهے باشد بسیار تلخ و حنظل را نیز گویند و بمعنی زهر مار هم آمده ست۔

گبنا - بفتح اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده بلغت ژند و پاژند بمعنی مرد باشد که در مقابل زن ست۔

گبه - بفتح اول و ثانی مشدد بر وزن دبه شیشهٔ حجام را گویند که بدان حجامت کند۔

بیان سوم

در کاف فارسی با باے فارسی مشتمل بر دو لغت

گپ ـ بہ فتح اول وسکون ثانی بمعنی سخن باشد وسخنان دروغ وگزاف را نیز گویند وبمعنی گنده وسطبر وبزرگ هم آمده است ـ

گپیتن ـ بضم اول بر وزن وبمعنی گفتن ست که سخن کردن وحرف زدن وبیان نمودن باشد ـ

بیان چهارم

در کاف فارسی با تاے قرشت مشتمل بر سه لغت

گت ـ بضم اول وسکون ثانی بمعنی بزرگ باشد وبعربی عظیم وکبیر گویند وبترکی بمعنی کون باشد که عربان دُبر خوانند ـ

گترم ـ بضم اول وراے قرشت بر وزن قلزم بمعنی لاف وگزاف ست یعنی سخنے که از حد واندازهٔ گوینده متجاوز باشد ـ

گته ـ بضم اول وفتح ثانی بمعنی گت ست که بزرگ وعظیم وکبیر باشد ـ

بیان پنجم

در کاف فارسی با جیم ابجد مشتمل بر دو لغت

گج ـ بفتح اول وسکون ثانی نوعے از خاک باشد که آنرا پزند وبدان عمارت سازند وخانه سفید کنند وباین معنی با جیم فارسی هم آمده است ـ

گجیل ـ به فتح اول بر وزن رحیل نام محله ایست در تبریز ونام قبرستانے هم هست که بنام آن محله مے خوانند وقبر شمس تبریزی علیه الرحمه دران قبرستان ست ـ

بیان ششم

در کاف فارسی با جیم فارسی مشتمل بر سه لغت

گچ ـ به فتح اول وسکون ثانی خاکے باشد که آنرا پزند وبدان خانه سفید کنند ـ

گچک ـ بکسر اول بر وزن وبمعنی نچک ست وآن سازی باشد معروف ومشهور بکمانچه ـ

گچه ـ به فتح اول وثانی مخفف کسی را گویند که زبان او بفصاحت جاری نباشد وباین معنی بتشدید ثانی هم بنظر آمده است ـ

بیان هفتم

در کاف فارسی با دال ابجد مشتمل بر دوازده لغت

گد ـ به فتح اول وسکون ثانی بمعنی گدا باشد که گدائی کننده است وگدائی را نیز گویند ـ

گداره ـ بضم اول بر وزن شماره بالاخانهٔ تابستانے را گویند وبمعنی تختهاے باشد که بام خانه را بدان تخته پوش کنند ـ

گداغازی ـ با غین نقطه دار بر وزن دغابازی زنان وپسران ریسمان باز ومعرکه گیر را گویند وچون در فرس قدیم زنان فاحشه وریسمان باز را غازی مے گفته اند ومتاخرین خواستند که درمیانهٔ غازی عربی که غزا کننده است وغازی فارسی فرقے باشد این را گداغازی نام کردند ـ

گدر ـ به فتح اول وسکون ثانی وراے قرشت بر وزن صدر سلاح جنگ را گویند ـ

گدرک ـ به فتح اول وراے قرشت بر وزن زردک بمعنی گدر ست که سلاح جنگ باشد ـ

گدست ـ بکسر اول بر وزن نشست بمعنی وجب وبدست باشد وآن مقداریست از سر انگشت کوچک دست آدمی تا سر انگشت بزرگ ـ

گدک ـ به فتح اول وثانی بر وزن فلک کیپاے کوچک وخرد را گویند وآن پوست پارهاے شکنبهٔ گوسپند ست که دوزند واز برنج وگوشت ومصالح پر کنند وپزند ـ

گدگدی ـ بضم اول وسکون ثانی وکاف فارسی مضموم ودال بے نقطه بتحتانی رسیده کلمه باشد که شبانان بدان بز را نوازش کنند وبجانب خود طلبند وجنبانیدن انگشتان را نیز گفته اند در زیر بغل کسے تا بخنده افتد وبعضے گویند باین معنی هندیست ـ

گدمن ـ به فتح اول وسکون ثانی ومیم مکسور بنون زده بلغت ژند وپاژند بمعنی نور باشد که روشنائی معنویست ـ

گده ـ به فتح اول وثانی دندانهٔ کلید باشد ـ

گدیور - بفتح اول و واو بروزن ابی ذر گدا و گدائی کننده را گویند۔

گدیہ - بکسر اول و سکون ثانی و فتح تحتانی گدا را گویند که گدائی کننده باشد و بمعنی گدائی هم آمده است۔

بیان هشتم

در کاف فارسی با ذال نقطه دار مشتمل بر پنج لغت

گذاردن - بضم اول بروزن شماردن بمعنی گذاشتن باشد و بمعنی ادا کردن و حاصل نمودن یعنی پیشکش کردن هم هست و بمعنی گذرانیدن هم آمده است بچند معنی۔

گذارش - بضم اول و کسر رای بی نقطه و سکون شین نقطه دار بمعنی گذشتن و ترک دادن و وا نمودن و گذرانیدن بچند معنی باشد۔

گذاشتن - با شین و تای قرشت بروزن و معنی گذاردن است که نهادن و وا کردن و رها نمودن و گذرانیدن بچند معنی باشد۔

گذرنامه - بضم اول خط جواز باشد یعنی نوشته که مسافران را دهند تا از گذربانان و راهداران و امثال آنها کسی مانع ایشان نشود۔

گذشت - بضم اول و فتح ثانی و سکون شین نقطه دار و فوقانی ماضی گذاشتن باشد بچند معنی و بمعنی عبر هم هست یعنی عبور کرد و از آب گذشت و بمعنی راه نیز آمده است که بعربی طریق گویند و ماضی پیش افتادن هم هست یعنی پیش افتاد و ماضی گذشتن بمعنی ترک دادن هم آمده است که از ترک و تجرید باشد و تجاوز از گناه و تقصیر را نیز گویند یعنی دیگر این کار نکند و مآل این دو معنی یکیست چه هر دو را غرض ترک دادن باشد و بمعنی بعد هم هست چنانکه گویند از گذشت آن یعنی بعد از آن و از بعد آن و در مقام غیر و جز هم استعمال میشود و کنایه از قطع شدن نفس آخرین آدمی نیز هست۔

بیان نهم

در کاف فارسی با رای بی نقطه مشتمل بر دو صد و سی و یک لغت و کنایت

گر - بفتح اول و سکون ثانی مخفف اگر باشد که کلمهٔ شرطیه است و نام جوششی است مشهور که بعربی جرب گویند و بمعنی مراد و مقصود باشد و قدرت و توانائی را نیز گویند و بمعنی کننده و سازنده هم هست همچو کوزه گر و کاسه گر و امثال آن و مرادف گار باشد همچو آموزگار و آموزگر که از هر دو معنی فاعلیت مفهوم میگردد وقتیکه با کلمهٔ دیگر ترکیب شود و بضم اول نام رودخانه ایست در سرحد ملک غزان و باین معنی با کاف تازی مشهور است۔

گرا - بفتح اول و ثانی مشدد بالف کشیده بمعنی بنده باشد که در مقابل آزاد است و حجام و سرتراش و دلاک را نیز گویند و گاهی این لفظ را بالطریق دشنام هم بزبان آورند و آهنی پهن باشد دسته دار و در دو طرف آن ریسمان بندند یکی دستهٔ آن را بگیرد و دیگری ریسمان را بکشد تا زمین شیار کرده را هموار را بدان هموار کنند و آن را بعربی مسلفه و مسواة خوانند۔

گراد - بکسر اول بروزن فتاد جامهٔ کهنه را گویند۔

گرارون - با رای قرشت بروزن فلاطون نام جوششی است که آن را داد خوانند و بعربی قوبا گویند۔

گراز - بضم اول بروزن گداز بمعنی خوک نر باشد که جفت خوک ماده است و خرام و رفتاری که از روی ناز و تکبر و تبختر باشد و بعضی گویند بمعنی خرام و رفتار از روی ناز و تکبر است لیکن در میدان کارزار یعنی از روی تکبر و تبختر باید نه از روی ترس و بیم و امر باین معنی هم هست یعنی بناز و به تکبر راه رو و خرامنده بناز را نیز گویند که فاعل باشد و بیلی را هم میگویند که بدان زمین را بکشند و بعضی گویند بیلی باشد بزرگ که دو حلقهٔ آهنین بر دو طرف آن تعبیه کرده باشند و ریسمانی بر آن بندند و مزارعان زمین شیار کرده را بدان

هموار کنند و طپش و اضطرابے را نیز گویند که مردم را از حرارت بهم رسد و این حال بیشتر زنان را در وقت زائیدن واقع میشود و کوزهٔ پهنے باشد که در غلاف کنند و همراه داشته باشند و بعضے گویند کوزهٔ سر تنگے ست که مسافران همراه میدارند و آن نوعے از تنگ باشد و چوبے را نیز گویند که گوسفند و خرگاؤ را بدان رانند و بمعنی بالش و نمو هم آمده ست که از بالیدن و نمو کردن باشد و کنایه از مردم شجاع و دلیر هم هست۔

گرازان ۔ بروزن خراسان بمعنی جلوه کنان و خرامان باشد و جمع گراز هم هست۔

گرازد ۔ بروزن گدازد یعنی جلوه کند و از روے ناز و تکبر بخرامد و براه رود۔

گرازنده ۔ بروزن گدازنده از روے ناز و تکبر خرامنده و براه رونده را گویند۔

گرازه ۔ بضم اول و فتح رابع نام پهلوانے ست ایرانی که در جنگ دوازده رخ سیامک را بقتل آورد و خوک نر را هم میگویند که گراز باشد۔

گرازیدن ۔ بروزن شماریدن بناز و تکبر و غمزه براه رفتن و خرامیدن باشد۔

گراس ۔ بفتح اول بروزن هراس بمعنی تکه و نواله باشد و بعربی لقمه گویند۔

گراش ۔ بروزن و معنی خراش باشد که از خراشیدن ست و بمعنی پریشان و پراگنده هم هست۔

گراشیدن ۔ بروزن و معنی خراشیدن باشد و بمعنی پریشان شدن و کردن هم آمده ست

گرامی ۔ بروزن نظامی بمعنے عزیز و مکرم و محبوب و بزرگ باشد

گران ۔ بکسر اول بروزن نشان ثقیل و سنگین باشد که در مقابل خفیف و سبک ست و در مقابل ارزان هم هست و بضم اول دستهٔ گندم و جو درو کرده را گویند که با خوشه باشد۔

گران بار ۔ بباے ابجد بروزن نشاندار بمعنے باردار و بارور باشد اعم از درخت و حیوان و انسان و شخصے را نیز گویند که مال و اسباب و نبه و غنائم بسیار داشته باشد و کنایه از زنان و حیوان آبستن هم هست۔

گران پشت ۔ بکسر اول و ضم باے فارسی مردم قوی پشت و بارکش و حمال را گویند۔

گران جان ۔ باجیم کنایه از مردم سخت جان و مردم بسیار پیر و سالخورده و رعشه ناک باشد و مردم فقیر و بیمار و از جان سیر آمده را نیز گویند و ابارو بالوده را هم گفته اند چه آن نیز مانند پیران لرزان و رعشه ناک است۔

گران خواب ۔ کنایه از مردمے ست که دیر بخواب رود و دیر هم بیدار گردد۔

گران خوار ۔ مردم خورنده و بسیار خوار و شکم پرست را گویند۔

گران دست ۔ بفتح دال کنایه از کسی ست که کار ها را بسیار دیر و تبانی و درنگ کند۔

گران دود ۔ بادال بواو کشیده و بدال دیگر زده ابر سیاه تیره را گویند و بمعنی نزم هم آمده ست و آن بخارے باشد غلیظ و ملاصق زمین۔

گران رکاب ۔ بکسر راے بے نقطه کسے را گویند که در روز جنگ بحمله خصم از جا نرود و ثابت قدم باشد و جاے خود را نگاه دارد و کنایه از مردم آرمیده و با تمکین هم هست۔

گران سایه ۔ باسین بے نقطه بالف کشیده و فتح یاے حطی کنایه از مردم عالی رتبه و صاحب جاه و مرتبه باشد۔

گران سر ۔ بفتح سین و سکون راے بے نقطه بمعنی متکبر و مدمغ باشد و صاحب لشکر و سپاه انبوه را هم گویند و او را سپه سالار نیز خوانند۔

گران سرشت ۔ کنایه از مردم متکبر و صاحب وقار و تمکین باشد و مردم کاهل را نیز گویند۔

گران سنگ ۔ بفتح سین بے نقطه و سکون نون و کاف فارسی کنایه از مردم با تمکین و وقار باشد و مردم قانع و

صابر را نیز گویند کہ قناعت کنندہ و صبور باشد۔

گران گوش ۔ مردمے را گویند کہ گوش ایشان سنگین باشد یعنے دیر بشنود و کر را نیز گویند چہ گران گوشے بمعنی کری آمدہ است۔

گرانمایہ ۔ با میم بالف کشیدہ و فتح تحتانی ہر چیز بیش بہا و قیمتی را نیز گویند و بعربی نفیس خوانند۔

گرادوس ۔ با سین بے نقطہ در آخر بر وزن نوآموز چرخ روغنگرے را گویند و بایک واو ہم درست ست ہمچو طاوس و کاؤس۔

گراہ ۔ بکسر اول بر وزن سیاہ بمعنی گرائے است کہ میل و قصد و رغبت باشد و امر باین معنی ہم ہست یعنی میل کن و رغبت نمائے و میل کنندہ را نیز گویند کہ فاعل باشد و بمعنی شبہ و مانند ہم آمدہ ہست چنانکہ اگر کسے بکسے شباہتے داشتہ باشد گویند کہ بفلانی مے گراید یعنی بفلانی میماند۔

گرائے ۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیدہ و بتحتانی زدہ بمعنی میل و رغبت و خواہش و قصد و آہنگ باشد و بمعنی گرفتن دست و پائے و دامن و کمر ہم ہست و بمعنی سنگین و ثقیل و گران ہم آمدہ ہست و حملہ را نیز گویند یعنی چیزے را مانند چوب و سنگ و امثال آن برداشتن و بجانب کسے انداز کردن و نیز انداختن و یا دویدن بطرف کسے بقصد زدن و بزدن و امر باین معنی ہم ہست یعنی میل نمائے و قصد و حملہ کن و میل و قصد و حملہ کنندہ را نیز گویند کہ فاعل باشد و بفتح اول و تخفیف ثانی ہم بمعنی مذکورہ و ہم لقب پادشاہان تاتار باشد چنانکہ پادشاہان عجم را کے و روم را قیصر و ترک را خان گویند و با تشدید ثانی دلاک و سرتراش و حجام را می گویند و بندہ را نیز گفتہ اند کہ در مقابل آزاد ہست۔

گراید ۔ بکسر اول و فتح اول ہر دو آمدہ ہست بر وزن بباید و نباید یعنی قصد و آہنگ کند و میل و رغبت نماید و بمعنی بیچاند ہم ہست یعنی نافرمانی کند چنانکہ گفتہ اند۔ ؎ شہنشاہا تو آن شاہی کہ گردون ✤ نیارد کز جنابت سر گراید۔

گرالیستن ۔ بکسر اول و فتح اول ہر دو آمدہ ہست بر وزن برالستن و نرالستن بمعنی قصد و آہنگ نمودن و میل و خواہش کردن باشد و بمعنی بیچیدن ہم آمدہ ہست کہ نافرمانے کردن باشد۔

گرایش ۔ بکسر اول و فتح اول بر وزن ستایش و نمایش ہر دو آمدہ ہست و بمعنی قصد و آہنگ و میل و خواہش و پیچش باشد کہ نافرمانی کردن است۔

گرائید ۔ بکسر اول و فتح اول ماضی گرائیدن ست یعنی قصد و آہنگ و میل و خواہش نمود و بیچید یعنی نافرمانی کرد۔

گرائیدن ۔ بفتح اول بر وزن سرائیدن بمعنی آہنگ و قصد و رغبت و خواہش و میل نمودن و حملہ بردن و پیچیدن باشد یعنی نافرمانی کردن و بکسر اول ہم آمدہ ہست۔

گرپا ۔ بضم اول و بائے فارسی بالف کشیدہ گیاہیست کہ آنرا اشنہ و زخوانند و در دواہا بکار برند۔

گربال ۔ بکسر اول بر وزن و معنی غربال ست و بدان خیرہا بیزند و بعضے گویند غربال معرب گربال ست و بفتح اول ہم درست ست۔

گربز ۔ بضم اول و ثالث بر وزن ہرمز مکار و محیل را گویند و بمعنی دلیر و شجاع و زیرک و دانا و بزرگ ہم آمدہ ہست چہ گربزے بمعنی دلیری و عاقلی و بزرگی و دانائی باشد و بباید دانست کہ حکمت را دو طرف ست یکے افراط و دیگرے تفریط طرف افراط را گربزی و طرف تفریط را غمو خوانند و معرب آن جربز باشد و بکسر ثالث ہم بنظر آمدہ ہست۔

گربگو ۔ بضم اول و فتح ثالث و کاف فارسی بواو کشیدہ بید مشک را گویند و آن گلیست معروف۔

گربہ ۔ بضم اول و فتح ثالث معروف ست و بعربی سنور خوانند و بید مشک را نیز گویند و نام گیاہے ہم ہست۔

گربہ از بغل افگندن ۔ کنایہ از ترک مکر و حیلہ و

فریب کردن باشد-

گربه بید- بید مشک را گویند و بعضی گویند نوعی از بید مشک است و آن از جملهٔ هفتده بید است و گل آن به بچهٔ گربه میماند و آنرا بید طبری نیز گویند-

گربه در انبان داشتن- کنایه از مکر کردن و حیله ورزیدن باشد-

گربه در زندان کردن- کنایه از نهایت بخل و غایت خست باشد-

گربه دشتی- بر فتح اول و سکون شین نقطه دار و فوقانی بتحتانی کشیده گیاهیست خوشبوی که آنرا بعربی اذخر گویند-

گربه سان- با سین بالف کشیده و بنون زده کنایه از محیل و مکار و فریب دهنده باشد-

گربه گون- با کاف فارسی بواو رسیده و بنون زده بمعنی گربه سان ست که کنایه از فریب دهنده و دغاباز و محیل باشد-

گرج- بضم اول و سکون ثانی و جیم ابجد نام ولایتیست که آنرا گرجستان میگویند و بکسر اول و فتح ثالث و سکون جیم فارسی گچ را گویند که بدان عمارت سازند و خانه سفید کنند و ترکان نیز بهمین لفظ میخوانند-

گرچند- با جیم فارسی و نون بروزن و معنی هرچند ست که مبالغه در چند باشد و چند مقداریست غیر معین-

گرچه- بضم اول و فتح جیم فارسی بمعنی گربچه است که تالار و خانهٔ کوچک باشد و نقب زیر زمین و چاه و زندان را نیز گویند-

گرختن- بضم اول مخفف گریختن ست-

گرد- بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد خاک را گویند عموماً و خاک برانگیخته را خصوصاً و بمعنی گردیدن و چرخ زدن و گردنده و گردان و امر بگردیدن و چرخ زدن هم هست و گردون و فلک را هم میگویند و یکی از نامهای آفتاب است و بمعنی بجای خوش باشد و نفع و فائده و منفعت را گویند و عکس را نیز گفته اند و بمعنی غم و اندوه و شادی و خوشی نیز آمده است و در این دو معنی از اضداد است و برف را هم گفته اند و آن شعله ایست که بوقت باریدن باران در هوا بهم میرسد و بعضی از ابریشم و ابرشیمه باشد و بضم اول مبارز و دلاور و پهلوان و شجاع را گویند و بکسر اول بمعنی مدور و دوره باشد و دور و حوالی و اطراف را نیز گفته اند و افاده جمع هم میکند که گرد آمده و جمع شده باشد و بمعنی شهر و مدینه هم هست همچو داراب گرد و سیاوش گرد که مراد از آن شهر داراب و شهر سیاوش است و بمعنی خرگاه نیز بنظر آمده است و بکسر اول و فتح ثالث مخفف گیرد باشد-

گردا- بفتح اول بروزن فردا مخفف گردان ست و بلدی را نیز گویند و آن چوبی باشد مخروطی که طفلان ریسمان بران پیچیده و از دست رها کنند تا در زمین گردان شود و بکسر اول بمعنی حجت باشد-

گرداباد- بکسر اول و با بالف ابجد کشیده و بدال زده نام شهر مدائن ست و آنرا طهمورث دیوبند که از جملهٔ پیشدادیان است بنا کرده بود و جمشید باتمام رسانید-

گرداس- بضم اول و سکون ثانی و دال بالف کشیده و بسین بی نقطه زده ستمگر و ظالم را گویند و با شین نقطه دار هم آمده است-

گرد آفتاب- بر فتح اول و کسر ثالث ذرات را گویند و آن غباری باشد که در پرتو آفتاب که از روزنه برجایی افتد ظاهر گردد و بعربی سعراره خوانند-

گرداگرد- بفتح اول بروزن تناگرد بمعنی پی درپی و همیشه در گردش باشد و بکسر اول و کاف فارسی اطراف و جوانب را گویند-

گرد آلوده- معروف ست که هر چیز غبار آلود باشد و کنایه از شخصی که اسباب و اموال دنیوی را حاصل نمیکند-

گرد آلوده سازد- یعنی اسباب و اموال دنیوی دهد کسی-

گردان — بروزن لرزان نوعے از کباب ست، و آنچنان باشد کہ گوشت مرغ یا گوسفند را در آب بجوشانند و بعد ازان آنرا پرانداردہاے گرم کردہ بسیخ کشند و کباب کنند۔

گردانیدہ — بایاے حطی بروزن لرزانیدہ بمعنی گردان است و آن کبابے باشد کہ گوشت آنرا اول در آب جوشانند و بعد ازان بسیخ کشند۔

گرداوژند — بضم اول و فتح زاے فارسی بروزن و معنے گردافگند ست چہ اوژندن بمعنی افگندن باشد و نام مرد مبارزے ہم بودہ است۔

گردبادہ — بکسر اول و فتح دال در ششم بمعنی گردباد ست و آن بادے باشد کہ خاک را بشکل منارے بر آسمان برد۔

گردپاے — بکسر اول و باے فارسی بالف کشیدہ و تحتانی زدہ پیرامون تخت و اطراف جاے نشستن را گویند۔

گرد پاے حوض گردیدن — کنایہ از انست کہ کسے در گم و مبہم در جائے بگردد بواسطۂ ساختن کارے و بدست آوردن مطلبے۔

گرد برآوردن — بفتح اول کنایہ از پائمال کردن و نابود ساختن باشد۔

گردبندن — با نون بعد از باے ابجد بروزن سردکردن بمعنی گردن بند باشد۔

گردر — بفتح اول بروزن صرصر زمین سخت را گویند کہ در دامن کوہ واقع ست و زمین پشتہ پشتہ و کوہ و درہ را نیز گفتہ اند و بمعنی شہر و قصبہ ہم آمدہ است۔

گردران — بکسر اول استخوان ران را گویند کہ بران گوشت بسیار باشد و کنایہ از عیش و رفاہیت ہم ہست۔

گردرو — بکسر اول و ثالث معروف ست کہ اطراف و دو کرو باشد و نشیبے را نیز گویند [illegible] کہ نان ہمیشہ [illegible] گرد [illegible] وے خود بندند۔

گرد زابل — بضم اول و کسر ثالث کنایہ از رستم زابلی است کہ رستم زال باشد۔

گردزمرد — بفتح اول و کسر ثالث و ضم زاے ہوز و میم و راے قرشت کنایہ از سبزۂ نو رستہ و خط نو دمیدۂ خوبان باشد۔

گردش — بروزن ورزش بمعنی گردیدن باشد کہ چرخ زدن است و بمعنی تغییر ہم ہست ہمچنان کہ رمش بمعنی تبدیل است۔

گردشب — بہ فتح اول و رابع کنایہ از سیاہی شب ست۔

گردشندہ — بکسر اول و فتح شین بروزن نیم خندہ حشرات الارض را گویند یعنی جانورانے کہ در زمین خانہ سازند۔

گردک — بکسر اول بروزن خرسک مصغر گرد باشد و خرگاہ را نیز گویند کہ خیمۂ بزرگ مدور ست و بعضے خیمۂ کوچکے را گویند کہ مخصوص پادشاہ باشد و حجلۂ کہ بجہت عروس بیارایند و بمعنے لغز و چیستان ہم ہست و نانے کہ درون آنرا پر از حلواے قند و مغز بادام و پستہ وغیرہ کنند و پزند و آنرا در خراسان کلنبہ گویند و ترجمۂ جملہ ہم ہست بضم جیم۔

گریبان — بکسر اول و کاف فارسی بمعنی پیراہن و یک تہی باشد و آنرا بعربی سربال خوانند۔

گردکوہ — بکسر اول نام کوہیست در ولایت مازندران۔

گردگیر — بضم اول بمعنی شجاع و دلاور گیرندہ و نام پسر افراسیاب ہم بودہ۔

گردمانہ — بکسر اول و میم بالف کشیدہ بروزن و معنی گرمدانہ است کہ نوعے از تخم مازریون باشد و معرب آن جردمانق ست۔

گردن — بروزن ارزن معروف ست و بعربی جید و عنق خوانند و جمع آن گردنہاست و شجاع و قوی و صاحب قدرت را نیز گویند و جمع آن گردنان باشد۔

گردنا — بہ فتح اول و ثالث و نون بالف کشیدہ مطلق سیخ را گویند اعم از سیخ چوبے و آہنے کہ بدان کباب کنند یا نان از تنور بر آرند و کبابے را نیز گویند کہ اول گوشت آنرا در آب جوشانند و بعد ازان ادویۂ حارہ بر آن پاشند و بر سیخ کشیدہ کباب کنند و معرب آن کردناج ست و گوشتہ عود و رباب

و امثال آنرا نیز گفته اند که تار بران بندند و بگردانند تا ساز آهنگ شود و بمعنی باد بر هم آمده است و آن چوبے باشد مخروطی که طفلان ریسمانے بران پیچند و از دست گذارند تا در زمین بچرخ در آید و آلتے را نیز گفته اند که از چوب سازند و بدست اطفال دهند تا بدان راه رفتن آموزند و بکسر اول بمعنے سیخ کباب و کاسهٔ زانو باشد و بعربی رضفه خوانند و گل سرخ را نیز گویند۔

گردناج - بروزن اسفناج بمعنی گردانیده است و آن کبابے باشد که گوشت آنرا در آب جوشانیده باشند و بعد از آن بسیخ کشند و کباب کنند و بهترین آن مرغ جوان فربه باشد۔

گردنامه - بکسر اول و فتح آخر که میم باشد دعائیست که بر اطراف کاغذ پاره نویسند و نام غلام و کنیزکے که گریخته باشد در میان آن مرقوم سازند و در زیر سنگ نهند یا در خاک دفن کنند و گاهے بر ستون خانه هم آویزند و بعضے گویند در میان ستون یوسف باید گذاشت البته آن گریخته بجائے نتواند رفت و بدست آید و معنی ترکیبی این لغت شهر نامه است چه بزبان پهلوی شهر را گرد گویند و سکه و نقش نگین را هم گفته اند۔

گردنان - بفتح اول بروزن و معنی سروران است که بزرگان و صاحب قدرتان و سران باشند۔

گردنان نظم - کنایه از شعراے نامدار است۔

گردنای - بکسر اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده و بتحتانی زده بمعنی گل سرخ باشد و چوبے را نیز گویند که بران غلطکے نصب سازند و بدست طفلان دهند تا راه رفتن بیاموزند و بفتح اول هم باین معنی و هم بمعنی چوبے باشد امرودے که طفلان ریسمانے بران پیچند و نوعے بر زمین اندازند که تا دیر زمان در گردش باشد و بعربی آنرا دوامه خوانند بتشدید واو۔

گردنای چرخ - بفتح جیم فارسی بمعنی آسمان است۔

گردن بشمشیر خاریدن - کنایه از قرار گشته شدن بخود دادن باشد۔

گردن خاریدن - کنایه از عذر آوردن و بهانه کردن باشد۔

گردن شغر - بکسر ثالث و ضم شین و تلے قرشت و سکون را معروف ست و کنایه از پهلوان پر زور باشد۔

گردنگ - بفتح اول بروزن فرسنگ مردم احمق و دیوث را گویند۔

گردن کش - کنایه از مردم با قوت و قدرت و نافرمان باشد۔

گردن کشان نظم - کنایه از شاعران صاحب قدرت و شعراے نامدار و غرا باشد۔

گردنگل - بفتح اول و ثالث و کاف فارسی و سکون ثانی و رابع و لام در آخر بمعنی گردنگ ست که ابله و احمق و دیوث باشد۔

گردنه - بفتح اول و ثالث و نون بروزن و معنی وردنه است و آن چوبے باشد سرها باریک و میان گنده که بدان گلولهٔ خمیر نان را پهن سازند۔

گردن نهادن - کنایه از فروتنی کردن و فرمان بردارے و اطاعت نمودن باشد۔

گردنی کردن - کنایه از سرکشی و نافرمانی کردن باشد۔

گردو - بکسر اول و ثالث بواو کشیده گردگان را گویند۔

گردون سرشت - کنایه از مردم صاحب عجب و تکبر و با وقار و تمکین و کاهل و ناموافق باشد۔

گردون مینا - کنایه از آسمان ست۔

گرده - بکسر اول و فتح ثالث نوعے از نان غیر تنک باشد و هر چیز مدور و گرد را گویند عموماً و پارچهٔ زرد مدورے را که یهودان بر کتف جامهٔ خود دوزند بجهت امتیاز از مسلمانان خصوصاً و آنرا بعربی غیار خوانند و بالش گرد را نیز گفته اند و بمعنی همه و مجموع هم هست و بمعنی نگاه نیز آمده است و

بفتح اول جائی که نقاشان باشد و آن زغال سوده ایست که در
پارچه بسته اند و بر کاغذهای سوزن زده طراحی کرده مالند
تا از آن طرح و نقش بجای دیگر نشیند و آن کاغذ سوزن زده
را نیز گویند۔

گردهٔ آلو ۔ بضم اول بمعنی آلو گرده باشد و آن میوه ایست
شبیه بزرد آلو۔

گرده بان ۔ با بای ابجد بر وزن صفهان بمعنی نگاهبان باشد
چه گرده بمعنی نگاه هم آمده است۔

گردهٔ چرخ ۔ کنایه از آفتاب ست و ماه را نیز گویند۔

گردهٔ گردون ۔ بمعنی گردهٔ چرخ ست که کنایه از آفتاب
و ماهتاب باشد۔

گرز ۔ بضم اول و سکون ثانی و زای نقطه دار عمود آهنین
را گویند و چماق چوب را هم گفته اند و دستهٔ هاون را نیز گویند
و کنایه از قضیب هم هست که آلت تناسل باشد۔

گرزومن ۔ به فتح اول و ثانی و سکون زای نقطه دار
و فتح دال بی نقطه و کسر میم و نون ساکن بلغت ژند و پاژند
بمعنی دشمن و غنیم باشد۔

گرزدن ۔ بضم اول و فتح ثانی و رابع و سکون ثالث و
نون آخر بمعنی چاره کردن و علاج نمودن باشد۔

گرزش ۔ به فتح اول و کسر ثالث بر وزن ورزش تظلم و
دادخواهی و تضرع و زاری نمودن را گویند و با کاف تازی
هم بنظر آمده است۔

گرزم ۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون ثالث و میم برادر اعیانی
اسفندیار ست و او بدگوئی اسفندیار پیش گشتاسب کرد
و گشتاسب اسفندیار را بند فرمود۔

گرزمان ۔ به فتح اول و ثانی و رابع بالف کشیده بر وزن
فلک سان آسمان را گویند و به فتح اول و سکون ثانی هم آمده است
و عرش اعظم را نیز گفته اند که فلک الافلاک باشد۔

گرزن ۔ بر وزن ارزن تاج مرصعی بوده کیان را بسیار
بزرگ و سنگین و آنرا بر بالای تخت محاذی سر ایشان
باز بجیر طلائی آویخته اند گویند در آن صد دانهٔ مروارید بوده
هر یک بقدر بیضهٔ گنجشکی و آن با نوشیروان رسید و عربان آنرا
قنقل بر وزن منقل گفتندی و قنقل کیله و پیمانهٔ بزرگ را گویند۔

گرزه ۔ به فتح اول بر وزن هرزه نوعی از مار ست و بعضی
گویند ماری باشد سر بزرگ و پر خط و خال و زهر او زیاده
از مارهای دیگر ست و هیچ تریاقی بزهر او مقاومت نکند
و در بعضی از ولایت دار المرز موش را گرزه می گویند و بضم
اول هم بمعنی اول و هم بمعنی گرز باشد که عربان عمود گویند۔

گرزهٔ گاوپیکر ۔ گرز فریدون را گویند چه آن را بهیئت
سر گاومیش از فولاد ساخته بوده اند۔

گرزهٔ گاوچهر ۔ بمعنی گرزهٔ گاوپیکر ست که گرز فریدون باشد۔

گرزهٔ گاوسار ۔ بمعنی گرزهٔ گاوچهر ست که عمود فریدون باشد۔

گرزهٔ گاوسر ۔ بمعنی گرزهٔ گاوسار ست که گرز فریدون باشد۔

گرزهٔ گاومیش ۔ بمعنی گرزهٔ گاوسر ست که گرز فریدون
باشد و آنرا مانند سر گاومیش از فولاد ساخته بودند۔

گرزیدن ۔ بضم اول و فتح ثانی بر وزن سنجیدن بمعنی گرزدن
باشد که چاره و علاج کردن ست۔

گرزین ۔ بکسر اول بر وزن سکین تاج کیانی را گویند و
آنرا مرصع ساخته از بالای تخت محاذی سر ایشان بزنجیر
طلا آویخته بوده اند و بمعنی زنبیل هم آمده است و تیر پیکان دار
را نیز گفته اند۔

گرس ۔ بضم اول و سکون ثانی و سین بی نقطه گرسنگی را
گویند که در مقابل سیری ست و بمعنی چرک و ریم جامه و بدن
هم آمده است و موی پیچیده و موی پیچه را نیز گفته اند که موی ناف
زنان باشد۔

گرست ۔ به فتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بمعنی
سیاه مست باشد و بعربی طافح گویند و بزبان علمی اهل هند
فرو بردن لقمه و امثال آن باشد و عربان بلع خوانند۔

گرستن - بکسر اول وثانی مخفف گریستن ست که گریه کردن باشد۔

گرستودن - بفتح اول وثانی بروزن نیفرودن بمعنی کپان است وآن ترازو مانندیست که بهتها وتنگهامی بار را بدان سنجند۔

گرستون - بفتح اول وثانی بروزن شفتگون بمعنی گرستودن است که کپان باشد وبمعنی کیل وپیانهٔ بزرگ هم آمده است و معرب آن قرسطون باشد۔

گرسنه چشم - بضم اول وثانی کنایه از بخیل وممسک باشد ومردم فقیر وگدا را هم مے گویند وکنایه از مردمی هم هست که از قحط وغلا بر آمده باشند۔

گرسنه چشمان کنعان - کنایه از برادران یوسف علیه السلام است۔

گرسیان - بیاے حطی ونون وحرکت غیر معلوم نوعے از سنگ باشد وآن در هندوستان بهم میرسد ودر صنعت کیمیا بکار آید۔

گرسیوز - بفتح اول وتحتانی مجهول بروزن تخیبی بز نام برادر افراسیاب ست وباکاف تازی هم بنظر آمده است۔

گرشاسپ - باشین نقطه دار بروزن طهماسپ نام یکے از اجداد رستم زال ست واو پسر اترد باشد که از نبائر جمشید ست ونام زو پسر طهماسپ هم هست واو در حیات پدر پادشاه شد وهمان در حیات پدر در جنگ اسفندیار کشته شد۔

گرشاسف - بافا بروزن ومعنی گرشاسپ ست که پسر اترد ونام پسر طهماسپ باشد۔

گرشال - بضم اول بروزن دنبال جانوریست که از گرگ وشغال حاصل مے شود واز هر دو نصیبے دارد وبعضے بکسر اول گفته اند وجانورے را نام برده اند که از خرس وشغال تولد کند والله اعلم۔

گرشسب - بفتح اول وثالث وسکون ثانی وسین بے نقطه وباے فارسی همان گرشاسپ ست که پسر اترد ونام پسر طهماسپ باشد۔

گرغست - باغین نقطه دار بروزن هرست [illegible] باشد خودروے شبیه باسفناج که در غله زارها وکنارهاے جوئی سبز روید ودر عوض اسفناج در آش وشلغم کنند۔

گرفت - بکسر اول وثانی وسکون فا وفوقانی بمعنی طعنه است که زدن نیزه باشد وسخنے را نیز گویند که بعنوان سرزنش گفته شود وبمعنی جرم وجنایت وغرامت وتاوان ومواخذت هم آمده است وماضی گرفتن بهر دو معنی هم هست که گرفتار ساختن وستدن باشد ونگهداشتن ومالش دادن ولرزانیدن انگشت ودست باشد در سازهاے ذوی الاوتار تا نغمه موج دار وجوهر دار برگوش خورد وبمعنی خسوف وکسوف هر دو بنظر آمده است که ماه گرفتن وآفتاب گرفتن باشد۔

گرفت کردن - کنایه از اعراض کردن باشد وبمعنے مالش دادن ساز هم هست یعنی کارے کردن که نغمه از ان بگوش آید۔

گرفته - بروزن فرشته بمعنی طعنه است که زدن نیزه وگفتن سخنان بطریق سرزنش باشد وبمعنی تاوان وغرامت هم هست وبمعنی لاف وگزاف نیز آمده است واسیر وگرفتار را نیز گویند ومردم خسیس وبخیل وممسک را هم گفته اند وهر چیزی که راه آن مسدود شده باشد ومزدکار واجرت بیشی را هم مے گویند۔

گرفته زدن - بمعنی نیزه وطعنه وکنایه ولاف زدن وسرزنش کردن وگزاف گفتن باشد۔

گرفته لب - بکسر اول وفتح لام کنایه از مردم خاموش باشد وخاموشی را نیز گویند۔

گرگ - بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی حیوانے را گویند که گر داشته باشد یعنی جرب داشته باشد وآن جوششے است باخارش بسیار وبضم اول معروف ست گویند اگر گرگ را به نزدیک وهے در زیر خاک کنند هیچ گرگ جانب آن ده

نگاه نکنند اگر سر گرگ را در برج کبوتر آویزند هیچ حیوانی موذی گرد
آن برج نگردد و اگر در جائی که گوسفندان می خوابند دفن کنند
همه گوسفندان بتدریج بمیرند و اگر دُم او را در جائی که علف
خوار گاو باشد بیاویزند مادام که آن دُم آویخته باشد آن گاو
علف نخورد هر چند گرسنه باشد و اگر سرگین او را در جائی بخور کنند
موشانی که در آن نواحی باشند همه آنجا جمع شوند و اگر زنی
بر بالای شاش گرگ بشاشد هرگز آبستن نشود۔

گرگ آشتی۔ صلح بنفاق و مکر و حیله و فریب را گویند۔

گرگ آشنائی۔ کنایه از آشنائی و دوستی بفریب و نفاق و مکر
و حیله باشد۔

گرگان۔ بضم اول و کاف فارسی بالف کشیده بر وزن
سلطان نام شهریست در دار الملک استرآباد و معرب آن
جرجان باشد و بمعنی دشت و بیابان هم بنظر آمده است۔

گرگانج۔ بضم اول و سکون نون و جیم نام دار الملک ولایت
خوارزم باشد و معرب آن جرجانیه است و ترکان ارگنج خوانند

گرگاو۔ بضم اول و سکون واو در آخر نوعی از پای افزار است
که شاطران و پیاده روان پوشند و بگرگابی شهرت دارد۔

گرگ بند۔ بفتح بای ابجد و سکون نون و دال کنایه از
گرفتار و اسیر و زبون و خفیف باشد۔

گرگ بند کردن۔ کنایه از زبون و خفیف و اسیر کردن باشد

گرگج۔ بفتح اول و کاف فارسی بر وزن ارج سرکوبی را گویند
که بجهت گرفتن قلعه از سنگ و گل و چوب سازند۔

گرگدو۔ بضم اول و فتح دال ابجد و سکون واو کنایه از
دویدن آهسته و بسرعت رفتن و پویه کردن و قطره زدن باشد
و آنرا بعربی هروله گویند۔

گرگ دیزه۔ بمعنی گرگ رنگ باشد چه دیزه بمعنی رنگ
و لون هم آمده است لیکن رنگ بسیاهی مائل که خاکستری باشد
و بمعنی جامه اطلس هم بنظر آمده است۔

گرگر۔ بفتح هر دو کاف فارسی و سکون هر دو رای قرشت
نامیست از نامهای خدای تعالی و معنی آن صانع الصنائع است
و تخت پادشاهان را نیز گویند و نام قصبه ایست از ولایت
آذربایجان و بضم هر دو کاف شخصی را گویند که کسی آهسته و دزدیده
گوید و بکسر هر دو کاف غله باشد گرد و سیاه رنگ از نخود کوچکتر و
بعضی گویند از باقلاست و معرب آن جرجر باشد۔

گرگ سیمین شم۔ کنایه از مردم غالب و قوی و پر زور و
زیادتی کننده باشد۔

گرگ فسونگر۔ کنایه از دنیا و عالم است و آسمان را هم گفته اند

گرگ مست۔ با میم بر وزن مزدوست معروف است
و کنایه از معشوق و جفا و ستم کننده و آزار رساننده باشد۔

گرگن۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و نون بمعنی دلمل
باشد و آن غله ایست که هنوز خوب نرسیده باشد و گاهی
در آتش بریان کنند و خورند و بفتح اول و کسر ثالث شخصی را
گویند که صاحب گر باشد یعنی علت جرب داشته باشد چه گن
بمعنی صاحب هم آمده است۔

گرگنج۔ بضم اول بر وزن و معنی ارگنج است که دار الملک
خوارزم باشد و با جیم فارسی هم بنظر آمده است۔

گرگوز۔ بضم اول بر وزن بتغوز نام پهلوانیست که افراسیاب
او را بیاری پیران ویسه فرستاده بود و ضابط ولایت ری نیز
گویند و بفتح اول هم آمده است۔

گرگوی۔ بر وزن بدگوی نام پهلوانی بوده تورانی
که خود بدرو افراسیاب آمده بود و افراسیاب او را بنزدیک
پیران ویسه بجنگ طوس و رستم فرستاد۔

گرگیج۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی رسیده و بجیم
زده نام شهریست از شهرهای عالم و عربان شهر را مدینه خوانند

گرگین۔ بضم اول بر وزن خرجین نام پهلوانیست ایرانی
و بفتح اول شخصی را گویند که صاحب گر باشد یعنی جرب داشته باشد
چه گین بمعنی صاحب هم آمده است۔

گرگینه۔ بضم اول بر وزن مرغینه مطلق پوستین را گویند۔

گرم - بضم اول وسکون ثانی ومیم بمعنی غم واندوه وزحمت سخت وگرفتگی دلی ودلگیری باشد وگرفتن اندک را نیز گویند از جملهٔ طلب بسیار وقوس قزح را هم گویند وبفتح اول وثانی معروف است که درمقابل سرد باشد وبهمه معنیهای اول آمده است الا قوس قزح وبمعنی شتاب وتعجیل نیز گفته اند۔

گرمابان - بابای ابجد بروزن گرمادان بمعنی حمام باشد وآنرا گرمابه نیز گویند ومخفف گرمابه بان هم هست که استاد حمامی باشد۔

گرمابه - بروزن سردابه بمعنی حمام باشد۔

گرماده - بروزن جلغاده بمعنی گرمابه است که حمام باشد۔

گرمافرامی - بکسر فا نام ماه سوم ست از سال ملکی۔

گرماله - بروزن ده ساله دوائی باشد برنگ مردارسنگ ودرمرهمها بکار برند گوشت را برویاند واگر بآب بسایند ودر زیر بغل وهر جا که عرق آن بدبو باشد بمالند بوی آنرا ببرد وبیونانی مولو بیدانه خوانند۔

گرمائیل - بروزن عزرائیل نام پادشاه زاده است واو مطبخی ضحاک بود گویند هر روز دو کس را با دمیدادند تا مغز سر ایشان را بجهت علت دوشهای ضحاک مرهم سازد واو هر روز مغز سر یک کس را با مغز سر یک گوسفند مهیا می کرد ویک کس را آزاد می نمود وگویند کردان صحرائی از نسل آزاد کردهای گرمائیل اند۔

گرم خیز - کنایه از مردم سحرخیز وزود بیدار شونده وسبکروح وچلد وچابک وتیزرو باشد وصوفی ومردم نمازشب کن را نیز گفته اند۔

گرم دلان - عاشقان ودلسوختگان را گویند۔

گرم روان - کنایه از تعجیل وبشتاب روندگان باشد وعاشقان بی صبر وسالکان چالاک را نیز گفته اند۔

گرمک - بروزن زندک باقلای درآب جوشانیده را گویند ونوعی از خربزهٔ پیش رس باشد وتصغیر گرم هم هست۔

گرمگاه - بروزن بزمگاه بمعنی میان روز باشد که هوا در نهایت گرمی ست۔

گرم کردن - کنایه از شتاب کردن وتعجیل نمودن وحریص ساختن وبقهر وغضب درآوردن باشد۔

گرم وسرد - کنایه از محنت وراحت وسخت وسست وشدت ورخا وبدی ونیکی وامثال اینها باشد۔

گرم وسرد چرخ - کنایه از آفتاب وماهتاب وحوادث فلکی باشد۔

گرمه - بروزن زرمه هر میوهٔ پیش رس را گویند عموماً وخربزهٔ پیش رس را خصوصاً۔

گرمه بیز - بابای ابجد بروزن رستخیز غربال سوراخ تنگ را گویند۔

گرمه ویز - باواو بروزن ومعنی گرمه بیز است که غربال سوراخ تنگ را گویند۔

گرمیخ - بضم اول بروزن گل میخ میخ بزرگ چوبین یا آهنین که بردو سر طویله بر زمین فرو برند وریسمانی که بر آنها بسته اسپان را بدان ریسمان بندند۔

گرمی خونابه - کنایه از بسیاری وشتاب وتعجیل در گریه باشد۔

گرنج - بضم اول وکسر ثانی وسکون نون وجیم بمعنی چین وشکنج باشد وکنج وگوشه وپیغوله خانه را نیز گویند وبرنج خوردنی را هم گفته اند که بعربی ارز خوانند وباین معنی بفتح ثانی هم هست۔

گرنجار - بضم اول وکسر ثانی وسکون ثالث وجیم بالف کشیده وبرای قرشت زده برنج زار وشالی زار را گویند۔

گرنج بشیر - بمعنی شیر برنج ست وآن شلهٔ باشد که با شیر پزند۔

گرنده - بضم اول وکسر ثانی وسکون نون وفتح دال ابجد چیزی باشد از آلات جولاهگان وشعربافان باشد وآن چاروب مانندیست که بدان آش را بر تار جامه مالند وبعربی شوکة الحائک خوانند۔

گرنگ - بفتح اول وثانی بروزن پلنگ لشکرگاه وجنگگاه

راگویند وبکسر اول وثانی بمعنی درہم شکستہ باشد۔

گرنہ۔ بضم اول وفتح نون نام گیاہے ست۔

گرور۔ بکسر اول بروزن کشور بمعنی واجب باشد کہ در مقابل ممکن ست۔

گرور فرتاش۔ بہ فتح فا وتاے بالف کشیدہ این لغت مرکب است از گرور وفرتاش بمعنی واجب الوجود چہ گرور بمعنے واجب وفرتاش بمعنی وجود باشد۔

گروزہ۔ بضم اول وفتح زاے نقطہ دار بروزن ستودہ بمعنی جمع وگروہ مردم باشد۔

گروس۔ بضم اول بروزن خروس بمعنی موے بیچیدہ و موے باف زنان باشد وبمعنی چرک وریم جامہ وبدن ہم ہست وگرسنگی رانیز گویند۔

گروغ۔ بضم اول بروزن ومعنی دروغ ست وبعربی کذب گویند۔

گروگان۔ بضم اول وثانی وکاف فارسی بروزن خروشان آلت تناسل راگویند وبکسر اول وفتح ثانی گرو گردنی رایعنی مرہون وبمعنی بندہ وعبد ہم بنظر آمدہ است۔

گروگر۔ بہ فتح اول وکاف فارسی بروزن کبوتر یکے از نامہاے خداے تعالیٰ است ومعنی آن مراد بخش باشد۔

گروہ۔ بضم اول وثانی بروزن ستوہ جماعت مردم را گویند وبعربی قوم خوانند۔

گروہہ۔ بضم اول وثالث مجہول وفتح ہا بروزن ومعنی گلولہ است مطلقاً خواہ گلولۂ ریسمان وخواہ گلولۂ توپ وتفنگ گلولۂ بازی وگلولۂ خمیر نان وپنبہ وگلولۂ کمان گروہہ وامثال آن باشد وبعربی جلاہق خوانند وگلولہ حلوائے باشد کہ عربان کعب الغزال گویند وبمعنی گروہ وجماعت مردم نیز آمدہ است وبکسر اول بمعنی دوکچی باشد وآن گلولۂ ریسمانے ست کہ در وقت رشتن بر دوک پیچند وبعربی نضیلہ[1] خوانند۔

[1] باید دانست کہ لفظ نضیلہ بمعنی دوکچی در کتب متعارفۂ لغت عربی بنظر رسیدہ اما نصل بمعنی ریسمانے کہ از دوک برآید نوشتہ اند واین بمعنی مطلوب یعنی دوکچی صریح نیست وبدین معنی انچہ در لغت عرب موضوع ودر کتب متداولہ مسطور گشتہ لفظ دشیعہ ودجاجہ است چنانکہ بر متتبع پوشیدہ نیست واللہ اعلم بالصواب ۱۲

گروی۔ بضم اول وسکون ثانی وثالث بتحتانی کشیدہ نام یکے از خویشان افراسیاب ست کہ در کشتن سیاوش مکرہا وحیلہا کرد واورا گروی زرہ نیز گویند۔

گرویدن۔ بکسر اول وفتح ثانی بمعنی ایمان آوردن وسر باطاعت نہادن وپذیرفتن وبردل محبت واطاعت شخصی را گرہ بستن باشد۔

گرہ۔ بکسر اول وثانی وظہور ہا معروف ست اعم ازین کہ در ریسمان یا درخت وامثال آن از جائے برآمدہ باشد وبعربی عقدہ گویند وتخم خارے ہم ہست کہ بدان پوست را دباغت کنند وآنرا بعربی قرظ خوانند ودل راہم گفتہ اند کہ عربان بال گویند وبمعنی مشکل ہم بنظر آمدہ است چہ گرہ کشا بمعنی مشکلکشا باشد وبہ فتح اول وثانی وخلاے باسور اگویند وآن ظرفے باشد بجہت آب آوردن۔

گرہ بر۔ بکسر اول وثانی وسکون ہا وباے مضموم براے قرشت زدہ بمعنی طرار باشد وآن شخصے ست کہ درین زمان بکیسہ بر شہرت دارد۔

گرہ برباد۔ بکسر اول وثانی کنایہ از بے اعتباری دنیا باشد چہ ہرگاہ گویند گرہ بر باد مزن مراد این باشد کہ مال دنیا ذخیرہ منہ وبر عمر اعتماد مکن کہ دنیا اعتماد را نشاید۔

گرہ برگرہ۔ کنایہ از مشکل بر مشکل وپیچ در پیچ ست۔

گرہ برگوش زدن۔ کنایہ از سخن کسے نہ شنیدن و کر شدن باشد۔

گرہچہ۔ بکسر اول وفتح جیم فارسی گرہ کوچک را گویند۔

گرہ زدن۔ کنایہ از ذخیرہ نہادن ومال دنیا جمع کردن باشد۔

گره گردان - نام نوعے از بازی باشد۔

گره گوشت - بکسر اول وثالث غدود را گویند وآن گرہیست سفید کہ درمیان گوشت می باشد۔

گرهه - بکسر اول وثانی وفتح ثالث بمعنی گرہچہ باشد کہ گرہ کوچک است واین معنی باتشدید ثالث ہم گفتہ اند وگرہ کوچکے کہ در نباتات بہم رسد وبضم اول وثانی مخفف گروہ ہست کہ گلولہ وگروہ مردم باشد۔

گری - بفتح اول وکسر ثانی وسکون تحتانی ہر پیمانہ را گویند خواہ جریب کہ پیمانۂ زمین ست وخواہ گز کہ زمین وجامہ وامثال آن بدان پیمایند وگز کنند وخواہ کیلہ کہ پیمانۂ غلہ ہست وخواہ بنگان کہ پیمانۂ ساعت باشد وآن جامے ست از مس ودر بن آن سوراخے کنند بعنوانے کہ چون آنرا بر زبر آب گذارند بعد از گذشتن یکساعت نجومی پر آب میشود وبتہ آب می نشیند واکثر از ساعت شبان روزے را نیز گری گویند وآن لبست ودو دقیقہ وسی ثانیۂ ساعت باشد وبمعنی گر بودن یعنی علت جرب داشتن ہم ہست وبکسر اول وثانی بمعنی گریہ است وامر بگریہ کردن باشد یعنی گریہ کن ومخفف گیری ہم ہست کہ از گرفتن باشد وبا تحتانی مجہول بمعنی گرہ باشد مطلقاً اعم از گرہ ریسمان وچوب وامثال آن وگردن را نیز گویند کہ بعربی جید خوانند وازین جہت ست کہ بخیۂ جامہ را گریبان می گویند یعنی نگہدارندۂ گردن چہ بان بمعنی نگہدارندہ ہست ودر دیگ بریان پلاؤ نیز محاذی گردن گوسفند بریان را گریگاہ خوانند یعنی جاے گردن۔

گریال - بروزن ابدال تختۂ باشد از ہفت جوش کہ چون زمانے از ساعت بگذرد وگری کہ بنگان ست در آب نشیند چوبے بران تختۂ ہفت جوش زنند تا صدائے کند مردمان دانند کہ چہ مقدار از روز یا از شب گذشتہ ہست واین در ہندوستان متعارف است۔

گریان - بکسر اول معروف است کہ گویہ کنان باشد وبضم اول بمعنی آتشدان گرمابہ باشد کہ آنرا گلخن ہم مے گویند وبمعنی فدا ہم ہست یعنی بدلے کہ خود را یا دیگرے را بدان از بلاسنجات دہند۔

گریبان دامن کردن - کنایہ از مراقبہ کردن وسر بگریبان فرو بردن باشد مردمان درویش وصاحب حال را۔

گریبانی - بکسر اول پیراہن وکرتہ را گویند وبعربی سربال خوانند وپوستے را نیز گویند کہ بر گریبان پوستین وکردے وکاتبی دوزند۔

گریچ - بضم اول وثانی بتحتانی کشیدہ وبجیم فارسی زدہ بمعنی تالار وخانۂ کوچک نقب زیر زمین وچاہ زندان باشد۔

گریچه - بروزن کلیچہ بمعنی گریچ ست کہ تالار وخانۂ کوچک ونقب زیر زمین وچاہ زندان باشد وگلولۂ حلوائے را نیز گویند کہ عربان کعب الغزال خوانند۔

گریزیدن - بضم اول بمعنی گریختن وگریزدن باشد۔

گریس - بکسر اول وثانی وسکون تحتانی وسین بے نقطہ بمعنی مکر وحیلہ وفریب وچاپلوسی باشد۔

گریستن هوا - کنایہ از بارش کردن وباران باریدن باشد۔

گریسنگ - بفتح اول ورابع وسکون نون وکاف فارسی بمعنی مغاک وگو باشد وبضم اول وفتح رابع آواز بلبل وبانگ کہ قلندران ومعرکہ گیران بیکبار کشند۔

گریسه - بکسر اول وثانی وفتح رابع بمعنی فریب ومکر وچاپلوسی است چہ گریسیدن بمعنی فریب دادن وحیلہ نمودن وچاپلوسی کردن باشد۔

گریش - بفتح اول وثانی بتحتانی مجہول رسیدہ وبشین نقطہ دار زدہ نام جانوریست کوتاہ مقدود دست وپا دراز وبغایت جلد وتند دود۔

گریغ - بضم اول وثانی بتحتانی کشیدہ وبغین نقطہ دار زدہ بمعنی گریز ست کہ از گریختن باشد۔

گریفتن - بافا بروزن وبمعنی گریختن ست۔

گرنگاه - بکسر اول در دیگ بریان پلاؤ جائے را گویند که محاذی گردن گوسفند بریان باشد۔

گریوازه - با ثالث مجهول و واو و زاے هوز بروزن دلبرانه بمعنے تارست که مروارید و لعل و امثال آن باشد که بر رشته کشیده باشند۔

گریودوم - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و بواو زده و ضم دال و سکون واو و میم بمعنی خیانت باشد و آن ودیعت را خیانت کردن و انکار نمودن است۔

گریون - بفتح اول بروزن پریزن علتے ست که آنرا آهته داد و بعربی قوبا گویند۔

گریوه - بفتح اول و رابع کوه پست و پشته بلند را گویند و بکسر اول هم آمده است و زمین بلند و پشته خاک را نیز گویند که باران آنرا رخنه کرده بزیر آمده باشد۔

بیان دهم

در کاف فارسی با زاے نقطه دار مشتمل بر پنجاه و دو لغت و کنایت

گز - بفتح اول و سکون ثانی پیمانه باشد از چوب یا آهن که بدان جامه و قالی و پلاس و زمین و امثال آن پیمایند و گزنده را نیز گویند و امر بگزیدن هم هست یعنی بگزو درختے باشد که بیشتر در کنارهاے آب و رودخانها روید و آنرا بعربی طرفا خوانند و بارش که ثمرة الطرفا باشد امراض چشم و زهر رتیلا را نافع است و نوعے از تیر بے پر و بیکان هم هست که دو سر آن باریک و میان آن گنده مے باشد و بکسر اول بمعنی دندان ست و بعربی سن میگویند۔

گزا - بروزن هوا گزنده و گزند رساننده را گویند۔

گزار - بروزن دچار نشتر حجام و فصاد را گویند و نقش باریک و کم رنگ نقاشان و مصوران را نیز گویند که اول میکشند بجهت اندام و اسلوب و بعد ازان رنگ آمیزی کرده پرواز میدهند و بمعنی ادا هم آمده است که ادا کردن بمعنی قرض پس دادن و نماز کردن باشد و امر باین معنی هم هست یعنی ادا کن و بگزار و ادا کننده را نیز گویند و بمعنے خواب هم بنظر آمده است که در مقابل بیداریست۔

گزارا - بضم اول بروزن مدارا سخن گزار و ادا کننده سخن را گویند۔

گزاردن - بضم اول و فتح دال ابجد بمعنی ادا کردن باشد چنانکه گویند قرض خود را گزارد و نماز گزارد یعنی اداے دین نمود و نماز کرد و نقش و طرح کردن ولی نقاشان و طراحان را نیز گویند۔

گزارش - بضم اول و کسر رابع و سکون شین نقطه دار تعبیر خواب را گویند و بمعنی شرح و تفسیر و عبارت هم آمده است و بمعنی گفتن و ادا کردن سخن و گزرانیدن و بمعنی درگزار و پیش کش نیز هست و بمعنی گذشتن هم گویند۔

گزارش گر - بفتح کاف فارسی و سکون راے قرشت معبر و تعبیر کننده خواب را گویند و گزراننده و آورنده و برنده و قبول کننده را هم مے گویند۔

گزارشن - بکسر راے قرشت و سکون شین و نون بمعنی گزارش است که تعبیر خواب و شرح و تفسیر چیزے گفتن و ادا کردن سخن و گذشتن باشد۔

گزارش نامه - کتاب تعبیر خواب ست و کتاب تفسیر را نیز گویند و آنرا گزارشی نامه هم مے گویند که بعد از شین یاے حطی باشد۔

گزارنامه - بمعنی گزارش نامه است که کتاب تفسیر و کتاب تعبیر خواب باشد۔

گزارنده - بمعنی گزراننده و ادا کننده و گوینده و نگارنده یعنی نقش کننده باشد۔

گزاره - بضم اول و فتح رابع بمعنی گزارش ست که تعبیر خواب و تفسیر و شرح و عبارت باشد و بمعنی زیادتی هم آمده است۔

گزاره نامه - بمعنی گذارش نامه است که کتاب تعبیر خواب و تفسیر باشد۔

گزاریدن - بضم اول بروزن شماریدن بمعنی گزاردن که ادا کردن باشد اعم از قرض پس دادن و نماز کردن و سخن گفتن و گزرانیدن بمعنی بدگزاردن و پیشکش نمودن و طرح کردن و نقش و نگار نمودن اول نقاشان باشد که باصطلاح ایشان آب رنگ گویند۔

گزاز - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بزاے نقطه دار رزده طپش و اضطرابی را گویند که مردم را بسبب حرارت وغیره بهم میرسد۔

گزاف - بکسر اول بروزن خلاف بمعنی بیهوده و هرزه باشد و بمعنی بسیار و بحساب و بے حد هم آمده است و بضم اول نیز هست

گزاف رنگان - به فتح اول و راے قرشت و کاف فارسی بالف کشیده بروزن هزاردستان بمعنی شتاب و تعجیل باشد۔

گزافه - بکسر اول بروزن اضافه بمعنی بیحد و بے حساب و بسیار باشد و بمعنی هرزه و بیهوده و کار عبث و دروغ را هم گفته اند۔

گزاورنگان - به فتح اول و سکون واو بروزن و معنی گزاف رنگان است که تعجیل و شتاب باشد۔

گزاونگان - با واو و نون و کاف فارسی بروزن صلابت خان بمعنی گزاورنگان است که تعجیل و شتاب باشد۔

گزاوه - بروزن و معنی کجاوه است و بعربی هودج خوانند۔

گزاے - به فتح اول و ثانی بالف کشیده بتحتانی زده بمعنی گزنده و گزند رسانند باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بگزو گزند برسان۔

گزایان - بروزن گدایان بمعنی آزار و گزند رسانندگان باشد و بمعنی گزند رسانند و گزند و آزارکنان هم آمده است ۔

گزاید - به فتح اول بروزن سراید مشتق از گزیدن است یعنی بگزد و گزند رساند خواه بنیش و خواه بزبان۔

گزایش - بضم اول بروزن کشایش بمعنی درخورد و لائق باشد و بفتح اول هم باین معنی و هم بمعنی چوبے باشد که خر و گاو را بهان رانند و بکسر اول نیز گفته اند و بمعنی پیچش هم هست ۔

گزر - به فتح اول و ثانی و سکون راے قرشت زردک را گویند و معرب آن جزر است و بضم اول و کسر ثانی مخفف گزیر است که چاره و علاج باشد و بضم اول و فتح ثانی خرچین شبان را گویند و بمعنی دوم که چاره و علاج باشد بفتح دوم هم آمده است ۔

گزرد - بضم اول و فتح ثانی و سکون را و دال بے نقطه بمعنی علاج و چاره باشد چه ناگزرد بمعنی لا علاج باشد۔

گزردن - بضم اول و فتح دال ابجد بمعنی علاج کردن و چاره نمودن باشد۔

گزرنامه - کتاب تعبیر خواب را گویند چه گزر بمعنی خواب هم آمده است۔

گزره - به فتح اول و ثالث و ضم ثانی گیاهے ست که آنرا سرزیره خوانند۔

گزشاگان - گزے باشد بمقدار یک ارش و نیم آدمی که مستوی الخلقة باشد و بعضے گویند از یک ارش و نیم چیزے کمتر است و آن گز در ولایت خراسان رواج دارد۔

گزف - به فتح اول و سکون ثانی و فا بمعنی قیر باشد و آن صمغے ست سیاه که بر کشتی و جهاز مالند و سیم سوخته را نیز گویند و سواد زرگرے را هم گفته اند و بضم اول نیز بنظر آمده است و بازاے فارسی هم هست۔

گزک - بروزن نمک هر چیز که بدان تغییر ذائقه کنند و سرمازده را نیز گویند۔

گزلک - بکسر اول و لام و سکون ثانی و کاف کارد کوچک دسته دراز را گویند و نوعے از قلمتراش را هم گفته اند که سر آن برگشته و دنباله اش باریک باشد و بیشتر از جانب مصر آورند۔

گزم - به فتح اول و سکون ثانی و میم درخت گز را گویند و بعربی طرفا خوانند۔

گزمازک - به فتح اول و سکون ثانی و میم بالف کشیده و زاے نقطه دار مفتوح بکاف زده بار و میوه درخت گز را

می گویند و معرب آن جزمازج ست و بعربی ثمرة الطرفا خوانند و حب الاثل ہمان ست با ثاے مثلثہ۔

گزمازو - بروزن شفتالو بمعنی گزمازک ہست کہ میوۂ درخت گز باشد۔

گزملک - بکسر ثانی و ضم ثالث و سکون لام و کاف بمعنی گزشاگان ست و آن بمقدار یک ارش و نیم ست بچیزے کم۔

گزند - بروزن کمند بمعنی آسیب آفت و رنج و چشم زخم باشد۔

گزنند - با دو نون بروزن فرزند جوال پر کاہ را گویند۔

گزنہ - بفتح اول و نون نباتے ست دوائی کہ آنرا انجرہ خوانند بانون و جیم و راے بے نقطہ و تخم آنرا بزر الانجرہ ستسقا را نافع است۔

گزنی - بفتح اول و نون و سکون ثانی و تحتانی بمعنی تر و خشک باشد عموماً و گل تر و گل خشک را گویند خصوصاً کہ در فصل دے باشد و آن موسم زمستان ست۔

گزیت - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و فوقانی زرے باشد کہ حکام ہر سالہ از رعایا می گیرند و آنرا خراج ہم میگویند و زرے را نیز گویند کہ از کفار ذمی ستانند چنانکہ شیخ نظامی گفتہ ہست ؎ گہش خاقان خراج چین فرستد ✚ گہش قیصر گزیت دین فرستد ✚ و آنچہ شہرت دارد بکسر اول و فتح ثالث ست و معرب آن جزیہ باشد و بضم اول و کسر ثانی بمعنی انتخاب و اختیار کردہ شدہ و پسندیدہ بود۔

گزید - بفتح اول و کسر ثانی بروزن یزید ماضی گزیدن ست خواہ عقرب و خواہ مار بگزد و خواہ کسے بدندان بگزد یا شخصے سخن درشتے بگوید و بمعنی ہدیہ و تحفہ و رشوت و پارہ و مالے کہ از رعایا ہمہ سالہ میگیرند و زرے کہ از کفار ذمی می ستانند ہم ہست و بضم اول بمعنی اختیار کرد و پسندید و برچید و انتخاب نمود و بزرگ ساخت و پسندیدہ و گزین کردہ شدہ را ہم گفتہ اند کہ گزیدہ باشد و نام بازیے ہم ہست کہ آن را خربندہ و مزادے گویند۔

گزیدن - بفتح اول بروزن وزیدن بمعنی نیش زدن ست خواہ باآلت باشد و خواہ بزبان و بدندان گرفتن را ہم مے گویند خواہ انسان بگیرد و خواہ حیوان دیگر و بمعنی بریدن و ترسیدن کہ قطع کردن و واہمہ نمودن باشد ہم بنظر آمدہ ہست و بضم اول بمعنی برچیدن و انتخاب کردن باشد۔

گزیدہ - بضم اول و فتح دال ابجد بمعنی پسندیدہ و انتخاب کردہ شدہ باشد و تفسیر مخصوص ہم ہست و نام بازیے ست کہ آنرا خربندہ گویند و بعضے گفتہ اند نام بازیے ست کہ آن را خیز گیر خوانند و ہر دو لغت بتفصیل در جاے خود مذکور شدہ است و بہ فتح اول بمعنی ترسیدہ و رنجیدہ کہ از واہمہ کردن و رنجیدن باشد ہم بنظر آمدہ۔

گزیر - بضم اول بمعنی چارہ و علاج باشد چنانکہ گزیر ناچار و لاعلاج را گویند و افادۂ ضرورت ہم مے کند و بہ فتح اول بمعنی پاکار و پیش کار باشد و بکسر اول ہم باین معنی و ہم بمعنی سرگروہ پہلوان و عسس آمدہ است۔

گزیرہ - بضم اول و فتح رابع بمعنی گزیر ست کہ چارہ و علاج باشد۔

گزین - بضم اول و سکون آخر کہ نون باشد بمعنی گزیدہ و انتخاب کردہ شدہ ہست و فاعل را نیز گویند کہ انتخاب کنندہ باشد ہمچو خلوت گزین و عشرت گزین و امر باین معنی ہم ہست یعنی انتخاب کن و بگزین۔

گزینش - بضم اول و کسر رابع و سکون شین نقطہ دار بمعنی برگزیدہ و پسندیدگی باشد و ترجمۂ خاصیت ہم ہست۔

گزینہ - بفتح اول بروزن خزینہ بمعنی چکش و تیک درازِ مسگران باشد کہ میان ظروف را بدان عمیق سازند و بمعنی گنجینہ و مخزن ہم آمدہ ہست و کرباس گندہ را نیز گفتہ اند کہ ازان خیمہ و سائبان سازند و فقیران و مسکینان جامہ کنند و بضم اول بمعنی گزیدہ و برچیدہ و انتخاب کردہ شدہ باشد و ترجمۂ خاصیت ہم ہست۔

گزینی - بضم اول و کسر ثانی بروزن دوبینی بمعنی آخر گزینا ست

کہ خاصیت باشد۔

بیان یازدہم

در کاف فارسی با زائے فارسی مشتمل بر چہار لغت

گژاژ۔ بضم اول وثانی بالف کشیدہ وبزائے فارسی زدہ چینہ دان مرغان را گویند وبعربی حوصلہ خوانند۔

گژدہم۔ بہ فتح اول وسکون ثانی وفتح دال ابجد و ہا و سکون میم نام پہلوانیست ایرانی۔

گژف۔ بہ فتح اول وسکون ثانی وفا بمعنی قیر باشد وآن صمغیست سیاہ کہ بر درزہائے کشتی وجہاز مالند وبمعنی سیم سوختہ وسواد زرگری ہم آمدہ است۔

گژم۔ بضم اول وسکون ثانی ومیم درخت سدہ را گویند کہ درخت پشہ غال ست وبعربی شجرۃ البق خوانند وبمعنی اندوہ و دلتنگی ہم بنظر آمدہ است۔

بیان دوازدہم

در کاف فارسی با سین بے نقطہ مشتمل بر بست ویک لغت وکنایت

گسار۔ بضم اول بروزن دچار بمعنی گذار باشد کہ از گذاشتن است وامر بگذاشتن ہم ہست یعنی بگذار وبمعنی خورندۂ غم وخورندۂ شراب نیز ہست ہمچو غمگسار ومیگسار۔

گساردن۔ بروزن ومعنی گذاشتن باشد وبمعنی خوردن ہم ہست لیکن خوردن شراب وغم خوردن۔

گساردہ۔ بروزن ومعنی گذاشتہ ہست۔

گست۔ بہ فتح اول بروزن دست بمعنی زشت وقبیح ونازیبا باشد۔

گستاخ۔ بضم اول بروزن ومعنی بستاخ است کہ بے ادب ودلیر وتند باشد۔

گستاخ دست۔ کنایہ از چابک دست وجلد وتند کار کنندہ باشد۔

گستر۔ بضم اول بروزن دختر بمعنی پہن کنندہ وافرازندہ وفروچینندہ باشد وامر باین معنی ہم ہست یعنی پہن کن و وبیفراز وفروچین وخار سیاہ وخار سفید را نیز گویند۔

گستردن۔ بہ فتح دال وسکون نون بمعنے پہن کردن و فروچیدن وفراز کردن باشد۔

گسترش۔ بضم اول وسکون آخر کہ شین نقطہ دار باشد ہر چیز را کہ توان فروچید وپہن گردانندام وبساط وفرش وامثال آن۔

گستہ۔ بہ فتح اول بروزن وستہ بمعنی سرگین باشد کہ فضلۂ اسپ واشتر وخر وگاؤ ست۔

گستہم۔ بضم اول وفتح ہا بروزن محترم نام پسر نوذر بن منوچہر ست ونام پسر گژدہم نیز ہست واو یکے از پہلوانان ایران بود۔

گستی۔ بہ فتح اول بروزن پستی بمعنے درشتی وزبونی و نازیبائی باشد۔

گستہ مہار۔ کنایہ از بے قید وسرکش وستیزندہ و سخن ناشنو وبسر خود باشد وعربان خلیع العذار گویند۔

گستہ نور۔ بضم اول ونون کنایہ از ماہ نو ہست کہ ہلال باشد وپیالہ را نیز گویند کہ از طلا ونقرہ باندام کشتی ساختہ باشد این دو لغت را در مؤید الفضلا با کاف تازی نوشتہ اند۔

گسل۔ بضم اول وکسر ثانی وسکون لام بمعنی گسیختن باشد وامر بہ گسیختن ہم ہست یعنی بگسل وگسیختہ شو۔

گسلہ۔ بضم اول وکسر ثانی وفتح لام بمعنی گسیختہ شدہ باشد

گسن۔ بضم اول وسکون ثانی ونون بمعنی گرسنگی باشد کہ در مقابل سیریست۔

گسنا مار۔ با میم بروزن دنیادار بمعنی نہایت وغلبۂ گرسنگی باشد چہ گسن بمعنی گرسنہ وآمار بمعنی نہایت طلب وخواہش بود۔

گسنہ۔ بضم اول وفتح نون بمعنی گرسنہ ہست کہ دہ

مقابل سیر باشد و گشنگی مخفف گرسنگی بود۔

گسی - بضم اول و ثانی بہ تحتانی کشیده مخفف گسیل ست کہ بمعنی وداع کردن و روانہ نمودن و دفع کردن و فرستادن باشد کسے را بجائے۔

گسیل - بضم اول و سکون آخر کہ لام باشد بمعنی وداع کردن و دفع نمودن و روانہ ساختن و فرستادن کسے باشد بجائے۔

بیان سیزدہم

در کاف فارسی با شین نقطہ دار مشتمل بر بست و پنج لغت و کنایت۔

گش - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی خوب و خوش و رفتار باناز و تکبر و شادمانی باشد و بمعنی کشتی ملاح ہم بنظر آمده است و وسوسہ و مزاحمت را نیز گفتہ اند و بضم اول بلغم را گویند کہ از جملۂ اخلاط اربع است کہ آن خون و صفرا و سودا و بلغم باشد و بکسر اول دل را گویند کہ بعربی قلب خوانند۔

گشاد - بضم اول بروزن مراد بمعنی فراخ ست کہ در برابر تنگ باشد و ماضی گشادن ہم ہست کہ در مقابل بستن است و بمعنی فتح و ظفر ہم آمده است و خوش و خوشی را نیز گویند و رہا کردن تیر باشد از شست۔

گشادنامہ - فرمان پادشاہان را گویند و آنرا بعربی منشور خوانند و بمعنی عنوان کتابت و فرمان ہم ہست یعنی آنچہ بر سر کتابہا نویسند و این لغت با کاف تازی ہم آمده است۔

گشاده دل - بکسر دال ابجد کنایہ از کریم و بخشنده باشد و خوشحالی با فرح را نیز گویند۔

گشاده زبان - بفتح زاے نقطہ دار کنایہ از مردم فصیح و بلیغ باشد۔

گشاده ہنگامان - کنایہ از فصول اربعہ است کہ بہار و تابستان و پاییز و زمستان باشد۔

گشاسب - بسکون سین بے نقطہ و باے ابجد ہمان گشتاسپ مشہور ست کہ پادشاہے بود پدر اسفندیار روئین تن و یکصد و شصت سال پادشاہی کرد۔

گشاک - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده بارگی دراز خانہ را گویند و آن از سر دوش ست تا آرنج۔

گشب - بضم اول و سکون ثانی و باے ابجد بمعنی جہنده و خیز کننده باشد۔

گشت - بروزن طشت بمعنی گردیده باشد کہ ماضی گردیدن است و در مقام غیر استعمال می کنند چنانکہ گویند مستعد گشت یعنی مہیا شد و آماده گردید و سیر و گشت را نیز گویند و بمعنی حک کردن و محو ساختن ہم گفتہ اند و خربزه بہا در ہند و اندر ا ہم مے گویند و بمعنی حنظل نیز آمده است و بمعنی دیدن و نظاره کردن ہم بنظر رسیده است۔

گشتا - بضم اول و فوقانی بالف کشیده بہشت را گویند و بعربی جنت خوانند۔

گشتاسب - بضم اول بروزن لہراسب نام برزخے ست کہ میان خلق و خالق باشد برای رسیدن فیض حق و نام پادشاہے ست معروف و او پدر اسفندیار روئین تن بود گویند یکصد و شصت سال پادشاہی کرد و دین زردشت پذیرفت و چون زردشت کشتہ گردید بجاے او منسوب شد و آئین زردشت را برپاے داشت۔

گشت برگشت - بفتح اول و باے ابجد بمعنی پیچ بر پیچ باشد و نام رستنی بود درہم پیچیده مانند ریسمان بہم تافتہ و از پنج عدد بیشتر نمی باشد و قاطع شہوت ست اگر طفلے در گہواره گریہ بسیار کند در زیر او قدرے از آن بگذارند آرام گیرد و بخواب رود و بعربی عشقہ گویند۔

گشتسب - بضم اول و فتح ثالث و سکون سین بے نقطہ و باے ابجد مخفف گشتاسپ ست کہ پادشاہے بود معروف و مشہور۔

گشتک - بروزن چشمک سرگین گردان را گویند و بعربی جعل خوانند۔

گشته - بفتح اول و ثالث بمعنی گردیده و معکوس باشد و کاج و لوچ
و احول را نیز گویند۔

گشسپ - بضم اول و فتح ثانی و سکون سین بی نقطه و بای
ابجد جهان گشتاسپ است که پدر اسفندیار روئین تن باشد و بمعنی
جهنده و خیز کننده نیز آمده است و بفتح اول تفسیر اشراق باشد
چه شمسی اشراقی را گویند و بمعنی پرست هم هست که مشتق از
پرستیدن است چه ایزد گشسپ خدا پرست را گویند۔

گشف - بفتح اول و سکون ثانی و فا بمعنی گزف باشد و
آن صعیفت سیاه که بر درزهای کشتی مالند و سیم سوخته و سواد
زیر گرسے را هم می گویند۔

گشن - بفتح اول و ثانی و سکون نون بمعنی بسیار انبوه باشد
و باین معنی بفتح اول و سکون ثانی هم درست است و بضم اول
و سکون ثانی بمعنی نر باشد که در مقابل ماده است و درخت خرمای
نر که بعربی فحل گویند و بمعنی طالب نر شدن و بار گرفتن ماده
سائر حیوانات و بارور شدن درخت خرما باشد۔

گشن نشین - بفتح اول و کسر ثالث و شین نقطه دار و تحتانی
رسیده و بنون زده نام روز چهارم است از ماههای ملکی۔

گشنه - بضم اول و سکون ثانی و فتح نون بمعنی گرسنه باشد۔

گشنی - بضم اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی رسیده رفتن
جانور نر باشد بر بالای ماده یعنی جفت شدن حیوانات با هم
و گشنی درخت یعنی چیزی از درخت خرمای نر بدرخت خرمای
ماده دادن گویند یکسال حضرت رسالت صلوات الله علیه از
گشنی درختان منع فرمود در آن سال درختان بار نگرفتند
بعرض رسول رسانیدند که امسال درختان بارور نشدند
حضرت فرمود انتم اعلم بامور دنیاکم بعد از آن معتاد هر سال
بجا آوردند۔

گشنیز - بکسر اول رستنی باشد که آنرا بعربی جلجلان گویند و
بفتح اول رفتار با ناز و خرامان و شادان باشد۔

گشنیز حصرم - کنایه از شراب انگوری باشد۔

گشی - بفتح اول و کسر ثانی مخفف و سکون تحتانی بمعنی خوشی
و خوشحالی و تندرستی باشد و با ثانی مشدد هم بهمین معنی دارد و
بمعنی امیدگی و حجاگری و نازرفتاری را نیز گویند۔

بیان چهاردهم

در کاف فارسی با لام مشتمل بر یک صد و سه لغت و کنایت

گل - بضم اول و سکون ثانی معروفست و بعربی ورد
خوانند و بمعنی انگر آتش هم هست و رنگ سرخ را نیز گویند
بطریق کنایه افاده بمعنی دولت هم میکند چنانکه گویند از گل
تو اینهارا می شنویم یعنی بدولت تو و بکسر اول خاک آب
آمیخته را گویند۔

گلاج - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بجیم زده نام حلواییست
پاکیزه و عربان آنرا قطائف می گویند و بعضے گویند نانی است
بسیار نازک و تنک مانند کاغذ حریره آنرا از نشاسته و تخم مرغ
پزند و در شربت قند و نبات ریزه کنند و با قاشق و چمچه خورند

گل اربعه - بضم اول و کسر ثانی و همزه مضموم براے قرشت
زده و فتح بای ابجد و او است که آنرا از ششام آورند و عرب
نیز خوانند گزندگی جانوران را نافع است و بعربی جعده گویند

گل ارمنی - بکسر اول و ثانی گلی باشد سرخ رنگ بسیاهی
مائل و بعربی طین ارمنی خوانند چه آنرا در ایام وبا و طاعون
بهم رسد نافع است گویند وقتے در ارمن وبا و طاعون عظیمے
بهم رسید چنانکه معدودے چند مانده بودند چون از اینها
تفحص کردند در آن ایام ازین گل میخوردند۔

گل اقریطس - بکسر اول و فتح ثالث و سکون قاف
و راے قرشت بتحتانی رسیده و طای حطی مضموم بسین
بی نقطه زده نوعے از گل باشد و آنرا از جزائر یونان
آورند گویند اگر زن آبستن برخود بندد بچه او را آسیبے
نرسد تا برسد۔

گلا گونه - بضم اول و کاف فارسی بواو رسیده و فتح نون بمعنی
غازه و گلگونه است و آن چیزی باشد سرخ که زنان بر رخ مالند

گل آگین کردن - کنایه از لبریز کردن یعنی پر ساختن پیاله و صراحی باشد از شراب لعلی۔

گلاله - بر وزن نخاله بمعنی پیراهن باشد و بعربی قمیص خوانند و بمعنی زلف برادر کاکل هم هست۔

گلان - بضم اول بر وزن فلان قسمی از ان میوه باشد که آنرا بقدار برگ بقر اسازند و چون در میان روغن بریان کنند با وے در ان افتد و دو پوسته شود بعد از ان در میان شیره اندازند تا شیره را بخود کشد بسیار لذیذ میشود و بمعنی تکان و افشان هم آمده است که از تکانیدن و افشانیدن قالی و دامن باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بتکان و جمع گل را نیز گفته اند اما بر خلاف قیاس ست۔

گلانیدن - بضم اول بمعنی تکانیدن و افشانیدن دامن جامه و قالی و امثال آن باشد۔

گلاه - بفتح اول بر وزن تباه بمعنی سیاه است و هر چیز را نیز گویند که سواد وے بآن باشد و لقب شیخ زین الدین علی علیه الرحمه گلاه بوده است بسبب آنکه یکے از اجداد شیخ مذکور از اصحاب امام حسین علیه السلام بود و چون خبر شهادت آنحضرت بوے رسیده سیاه پوش گردید و بعضے گویند سبب آن بوده که شیخ مذکور وقتے از اوقات از اعتکاف بر آمده بوده است و شخصے که در ان زمان از اکمل اولیا بود بواسطهٔ او جبهٔ از پشم سیاه دوخته بے فرستد و او آنرا مبارک و میمون می گیرد و میپوشد و تا در حیات بود سیاه مے پوشیده و همچنین فرزندان او سیاه پوش بوده اند۔

گلبار - بابای ابجد بر وزن گلزار نام شهرے و مدینهٔ بوده۔

گل پارسی - بضم اول و کسر ثانی نام گلیست بغایت سرخ و خوش رنگ و آنرا گل صد برگ و گلنار فارسی هم مے گویند و بکسر اول و ثانی گل سرشوے باشد و آن گلیست که زنان سر بدان شویند و در دشتش را نافع است و بعربی طین فارسی خوانند۔

گلبام - بابای ابجد بر وزن گلفام آواز بلندے باشد که نقارچیان و شاطران و قلندران و معرکه گیران در وقت نقاره نواختن و شلنگ زدن و معرکه بستن بیکبار کشند۔

گلبانگ - بسکون نون و کاف فارسی بمعنی گلبام است که آواز کشیدن شاطران و معرکه گیران و امثال ایشان باشد و آواز و بانگ بلبل را نیز گویند۔

گلپایگان - بضم اول و بای فارسی بالف کشیده نام شهریست از عراق عجم و معرب آن جرباذقان ست۔

گلبت - بفتح اول و بای ابجد بر وزن شربت بمعنی کشتی و جهاز بزرگ ست و معرب آن جلبت باشد۔

گلبن - بضم اول و بای ابجد و سکون ثانی و نون درخت و بوتهٔ گل را گویند و پای درخت و بیخ درخت گل را نیز گویند۔

گل پیاده - بضم اول و کسر ثانی و بای فارسی و تحتانی بالف کشیده و فتح دال هر گلے را گویند که آنرا درخت و بوتهٔ بزرگ نباشد همچو نرگس و سوسن و بنفشه و لاله و امثال آن و جمیع گلهاے صحرائی را نیز گویند۔

گل تر - بکسر ثانی و فتح فوقانی و سکون راے قرشت معروفست که گل تازه باشد و کنایه از عارض خوبان و دست محبوبان هم هست۔

گل چکان - بکسر جیم فارسی بر وزن شهرکان نام درختے است که آنرا در هندوستان مهوه می گویند و بفتح جیم فارسی نوعی از مصنوعات آتشبازان باشد۔

گل چهره - بکسر جیم فارسی نام معشوقهٔ شخصے است که اورنگ نام داشته۔

گلچین - معروف ست یعنی شخصے که گل مے چیند و امر باین معنے هم هست یعنی گل بچین و نام زنے هم بوده است و لی شعار گویند ضرار او در خواب دیده بوده است۔

گل حجر - بضم اول و کسر ثانی و فتح حا و جیم و سکون راے بے نقطه بمعنی آتش ست و بعربی نار خوانند۔

گل حیا ۔ بکسر اول و ثانی و فتح حاے بے نقطہ و تحتانی بالف کشیدہ گلیست کہ بعربی طین بلد المصطگے گویند و آن سفید بسیاہی مائل مے باشد سوختگی آتش را نافع ست۔

گل رنج ۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح خاے نقطہ دار و جیم ساکن گلولۂ چنگالی و گلولۂ خمیر باشد۔

گل خراسانی ۔ گلے ست کہ آنرا بریان کردہ خورند و بعربی طین ماکول و طین نیشاپوری خوانند و آن بغایت سفید مے باشد و بشیرازی گل سفید گویند منع قے کردن کند۔

گلخن ۔ بضم اول آتشگاہ حمام را گویند و معنی ترکیبی این آتشخانہ باشد چہ گل بمعنی اخگر آتش و خن خانۂ زیر زمینے را گویند۔

گل خوچہ ۔ بضم اول و فتح آخر کہ جیم فارسی باشد بر وزن برخوش جنبانیدن انگشتان در زیر بغل و خاریدن پہلو و کف پاے مردم باشد تا بخندہ آیند۔

گل رومی ۔ بکسر اول بعربی طین رومی گویند مجفف و قابض بود و آب کاسنی طلا کنند خونے کہ از چشم برآید باز دارد۔

گلزار ۔ با زاے نقطہ دار معروف ست کہ گلستان باشد و نام لحنے ہم ہست از موسیقی۔

گل زیرد ۔ بکسر اول گلیست کہ آنرا از موضعے کہ نزدیک است بقسطنطنیہ آورند و آنرا بعربی طین الصنم و طین الاصفر خوانند سرد و خشک ست بر ورمہاے گرم طلا کنند نافع باشد و اسہال خونی را ببندد۔

گل زرد فلک ۔ بضم اول کنایہ از آفتاب عالمتاب ست۔

گلزریون[۱] ۔ با یاے حطی بر وزن ظلمت گون نام شہریست از ولایت ماوراء النہر و آن طرف شہر چاچ و نام رودخانۂ ہم ہست کہ این شہر را بنام آن رودخانہ خوانند۔

گلست ۔ بفتح اول بر وزن الست سیاہ دست را گویند و بعربی طانج خوانند۔

گلستبو ۔ بضم اول و کسر ثانی و سکون ثالث و فوقانی بواو کشیدہ بمعنی گلستان باشد کہ گلزار ست۔

گل سرخ ۔ معروف ست یعنی ہر گلے کہ سرخ باشد و کنایہ از آفتاب عالمتاب ہم ہست۔

گل سنگ ۔ بضم اول رنگے را گویند کہ بر روے سنگ پیدا میشود و آنرا بعربی زہر الحجر و بہق الحجر و خراز الصخر گویند باحاے حطی و خراز بجہت آن مے گویند کہ زحمت حزاز را کہ علت قوباست نافع ست و قوبا بعربی علت داد را گویند۔

گل شاموسی ۔ بعربی طین شاموسی خوانند بہترین آن سبک و سفید بود و بزبان بچسپد و قائم مقام گل مختوم باشد۔

گلشاہ ۔ بکسر اول بر وزن دلخواہ کیومرث را خوانند و وجہ تسمیہ اش آنست کہ چون در زمان او غیر از آب و خاک چیزے نبود کہ متصرف شود او را بدین نام خواندند و بعضے گویند کیومرث آدم علیہ السلام ست چون او را از گل آفریدہ اند باین نام موسوم گردانیدند و بعضے دیگر گویند کہ چون اول کسے کہ بر روے زمین پادشاہی کرد کیومرث بود باین نام نامیدند و بضم اول نام معشوقۂ ورقہ است۔

گل شدن ۔ بضم اول کنایہ از ظاہر شدن و فاش گردیدن و کنایہ از نہایت عظمت و بزرگی یافتن باشد۔

گلشن قدس ۔ کنایہ از عالم جبروت ست۔

گلشہ ۔ بکسر اول و فتح ثالث و ظہور ہا مخفف گلشاہ است کہ کیومرث باشد و بعضے آدم علیہ السلام او را امیدانند و بضم اول معشوقۂ ورقہ است۔

گلشہر ۔ بضم اول بر وزن پر زہر نام زن پیران ویسہ ست کہ سپہ سالار افراسیاب باشد۔

گل صد برگ آسمان ۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب ست۔

گلغچہ ۔ بضم اول و کسر غین نقطہ دار و فتح جیم فارسی بمعنے

---

[۱] مصنفے از کتاب جہان نما نقل نمودہ کہ گلزریون نام دریای سیحون ست کہ آنرا نہر شاش و نہر چاچ و نہر خجند و نہر شہر دقیا ہم میخوانند و نسخۂ مذکور کتابے ست در علم جغرافیہ بزبان ترکی کہ در ۱۱۴۵ ہجری در دار السلطنت قسطنطنیہ بقالب طبع در آمدہ ۱۲۔

غلغلیچ ست که جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل مردم تا بخنده آیند

گلغر - بضم اول بروزن دختر پشم نرمے باشد که از بن موی بز بشانه برآید و از آن شال بافند و بکسر اول بمعنی تباه و گناهکار باشد۔

گل غنچه - بضم اول و ثالث و سکون ثانی و نون و فتح جیم فارسی بمعنے غازهٔ زنان ست و آن چیزے باشد سرخ که بر روے مالند۔

گل غنده - بضم اول و فتح ثالث بروزن جنبنده پنبهٔ برشده باشد که بجهت رشتن گلوله کرده باشند۔

گلغونده - بضم اول و ثالث و سکون واو بمعنی گلغنده است که پنبهٔ گلوله کرده باشد بجهت رشتن و کنایه از مردم فربه و سست و کاهل هم هست۔

گلغونه - بروزن و معنی گلگونه ست که غازه و سرخی زنان باشد که بر روے مالند۔

گلغیچه - بروزن سرخیچه بمعنی گلغچه ست که جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل تا بخنده آیند۔

گلفشنگ - بضم اول و فتح فا و شین نقطه دار و سکون ثانی و ها و نون و کاف فارسی آبے که در فرو ریختن از جاے بلندے یخ بسته باشد مانند یخ زیر ناودان۔

گل قبرسی - بکسر اول گلیست که از جزیرهٔ قبرس که یکے از جزائر یونان ست آورند و آن سرخ مے باشد و چون بر دست بمالند سرخی آن در دست بماند و چون بشکنند در درون آن رگهاے زرد باشد و آن قائم مقام گل مختوم ست و بعربی طین قبرسی گویند۔

گل قحبه - بضم اول و کسر ثانی و فتح قاف و سکون حاے بے نقطه و فتح باے ابجد گل دو رویه را گویند که گل رعنا باشد و آن گلیست که بیرون آن زرد و درون آن سرخ مے باشد و عربان ورد الفجار میگویند به تشدید جیم۔

گلک - بضم اول و فتح ثانی و سکون کاف سخنے باشد که از روے طعنه و سرزنش بکسے گویند و نوعے از صمغ ست و آن از بوتهٔ خار جهودانه حاصل میشود و عربان عنزروت مے گویند و تصغیر گل هم هست۔

گلک انار - گل انار بوستانی ست و آنرا بعربی جنبذ الرمان گویند بضم جیم و سکون نون و کسر باے ابجد و ضم دال بے نقطه و رمان خود معلوم ست منفعت آن نزدیک بگلنار باشد۔

گلکج - بضم اول و فتح کاف و سکون ثانی و جیم بمعنی گلنج ست که گلولهٔ چنگالی و گلولهٔ خمیر باشد۔

گلگچه - بضم اول و فتح کاف فارسی و جیم ابجد آداب و رسومے باشد که از زمان تولد اطفال تا اوان عقیقه و گهواره بستن بطریق سنت و عرف بفعل آورند۔

گل کردن - این لفظ را بجاے خاموش کردن استعمال کنند چنانکه گویند چراغ را گل کن یعنی خاموش کن و بمعنی ظاهر شدن و نمودار گردیدن هم هست چه هرگاه گویند فلانچه گل کرد معنی آن باشد که ظاهر شد و نمودار گردید۔

گل گل - به فتح هر دو کاف فارسی و سکون هر دو لام نوعے از لیمون باشد بمقدار نارنجے بغایت ترش که اگر سوزنے در آن فرو برند و اندک زمانه بگذارند سوزن گداخته شود و بضم هر دو کاف داروے باشد که آنرا بعربی مقل خوانند بضم میم و سکون قاف و لام در آخر۔

گل گندم - بکسر اول و سکون ثانی و فتح کاف فارسی و سکون نون و ضم دال ابجد و میم ساکن بیخ گیاهے ست دوائی و آن در نظر چنان نماید که گوئی پنج شش دانهٔ گندم بهم چسپیده است۔

گل گنده - به فتح کاف فارسی بروزن جنبنده نوعے از کماے باشد و آن بغایت گنده و بدبو میشود و زنان بجهت فربهی حلوا کنند و خورند۔

گل گولی - بضم اول و کاف بواو رسیده و باے ابجد تحتانی کشیده سیر و گشتی باشد که در اول بهار کنند و آن چنان بود که مقدم بر جمیع گلها گل زردے بشگفد و مردمان از آن

گل بسیار بچینند و بر باخمار فته در حوضهاے باغ ریزند وجشن کنند۔

گل کوزہ۔ نسرین را گویند و نرگس را ہم گفتہ اند چہ قلم آنرا در کوزہا کردہ در خانہ نہند۔

گلگون۔ با ثالث فارسی بروزن پرخون بمعنی سرخ رنگ باشد چہ گل بمعنی سرخ و گون رنگ و لون را گویند و نام اسپ شیرین معشوقۂ فرہاد ہم بودہ ہست گویند گلگون و شبدیز دو اسپ بودند زادۂ مادیان دشت ابجلہ و دشت دمکلہ ہم بنظر آمدہ ہست کہ بجاے الف دال باشد و بجاے باے ابجد میم واللہ اعلم و آن مادیان را جفت نبود و دران دشت اسپے بود از سنگ ساختہ و ہرگاہ آن مادیان را ذوقے بہم میرسید خود را بآن اسپ سنگے می کشید بقدرت خداے تعالیٰ آن مادیان بار میگرفت۔

گلگون چرخ۔ کنایہ از آسمان باشد۔

گلگونہ۔ با کاف فارسی بروزن و معنی گلغونہ ہست کہ غازہ و سرخی زنان باشد و بمعنی گل رخسارہ ہم ہست چہ گونہ بمعنی رخسارہ باشد و بمعنی گل رنگ ہم آمدہ ہست چہ گونہ رنگ را نیز گویند۔

گلگونۂ ادیم آدم۔ یعنی سرخ کنندۂ روے آدم کہ کنایہ از حضرت رسالت پناہ محمدی صلواۃ اللہ علیہ وآلہ باشد۔

گل گیتی۔ بضم اول و کسر ثانی و کاف فارسی بیاے حطی رسیدہ و فوقانی بتحتانی کشیدہ یعنی گل زمین و نوعے از گل ہم ہست کہ برگہاے آن از ہر طرف شش جا خار دارد و آن دو نوع میشود سفید و زرد و گل پیادہ را نیز گویند یعنی گلے کہ آنرا درخت و بوتۂ بزرگ نباشد ہمچو بنفشہ و نرگس و سوسن و امثال آن۔

گل مختوم۔ بکسر اول و ثانی و فتح میم گلے ست سرخ رنگ و بسیار املس و آنرا از تل بحیرہ آورند و آنرا طین الکاہن ہم مے گویند بسبب آنکہ زن ساحرہ آنرا پیدا کردہ ہست و بعضے گویند گلیست کہ آنرا با خون بزکوہی بسرشند و از جزیرۂ ملیوس آورند و بعربی طین مختوم و خاتم الملک و خاتیم الملک خوانند بسبب آنکہ صورت ارماطیس کہ یکے از پادشاہان یونان بود بران نقش کنند و مختوم جہت آن گویند کہ زود نقش مے پذیرد و مہر میگیرد و آن از غایت لطافت و نرمی وے ست و بہترین وے آن باشد کہ بوے شبت کند و برلب بچسپد تریاق ہمہ زہرہاست۔

گلم۔ بروزن دختر نام گلے ست بغایت خوشبوے و نوعے از پیکان تیر ہم ہست۔

گل مشکین۔ بضم اول و کسر ثانی و سکون شین نقطہ دار و کاف بتحتانی کشیدہ و بنون زدہ نوعے از نسرین ست و آن سفید و صد برگ و کوچک می باشد۔

گل مصری۔ بکسر اول بعربی طین مصری خوانند طلا کردن بر بدن مستسقے بغایت نافع ست۔

گلموژ۔ بضم اول و سکون آخر کہ زاے فارسی باشد بروزن تیفوز جلپاسہ و سوسمار را گویند۔

گل مہرہ۔ بکسر اول ہر گلولہ و مہرہ را گویند کہ از گل سازند عموماً و مہرۂ کمان گروہہ را خصوصاً و کرۂ زمین را ہم گفتہ اند کنایہ از آدمی ہم ہست۔

گلنار۔ بضم اول و با نون بروزن ہشیار شگوفہ و گل انار را گویند و بعضے گویند کہ آن گل درخت انار بری ست و بغیر از گل ثمرے ندارد و ثمرش ہمان ست و بہترین آن مصری باشد و بعربی ثمر الشوکۃ المصری خوانند و ہر گل سرخ بزرگ صد برگ را نیز گفتہ اند و معرب آن جلنار باشد۔

گلناک۔ بکسر اول بروزن تریاک بمعنی حصار قلعہ باشد و بضم اول ہم بنظر آمدہ ہست۔

گل نبشتہ۔ بکسر اول و ثانی و ثالث و باے ابجد بروزن دل فرشتہ گل مختوم را گویند و آن دوائیست مشہور و معروف جہت دفع سموم۔

گلندہ۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون نون و فتح دال ابجد زن بدفعل و بدکارہ را گویند۔

گل نشاط - بضم اول و کسر ثانی و ثالث و شین نقطه دار بالف کشیده و بطای بی نقطه زده شراب لعل انگوری را گویند۔

گل نفسی - بفتح ثالث و فا کنایه از خوشبوئی و خوش کلامی باشد۔

گلنگبین - بضم اول و فتح ثانی و سکون ثالث ترکیبی باشد مانند گل قند لیکن تفاوت آنست که گل قند را با گل و قند سازند و گلنگبین را با گل و انگبین که عسل باشد۔

گلو - بضم اول و ثانی بواو کشیده معروفست که حلق و حلقوم باشد۔

گلوته - بضم اول و فتح فوقانی و ظهور ها کلاهی باشد گوشه دار پر پنبه که بیشتر بجهت طفلان دوزند و گوشهای آنرا در زیر چانهٔ ایشان بندند و وجه تسمیه اش خود ظاهرست۔

گلوز - بفتح اول بروزن تموز بمعنی فندق باشد و بعضی گویند جلغوزه است و بعضی بادام کوهی را گفته اند والله اعلم و معرب آن جلوز باشد۔

گلوله - بروزن و معنی غلوله است که گروهه ریسمان وغیره باشد۔

گلوند - بفتح اول بروزن فرزند مرسله را گویند عموماً یعنی هر چیز که بطریق تحفه و هدیه بجائی فرستند و چیزی باشد که آنرا مانند گلوبند از جوز و انجیر سازند و بجائی فرستند خصوصاً و آن را گلونده نیز گویند و نام کوهی نیز هست۔

گلوه - بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث سوراخ تنورهای آسیا را گویند۔

گلوی آسیا - سوراخ وسط آسیا را گویند که دانه از آن راه ریزند تا آس گردد۔

گلوی سرخ - سرخ روده را گویند و آن محل گذشتن آب و دانه است۔

گله - بفتح اول و ثانی مشدد و غیر مشدد هر دو آمده است بمعنی گله و رمهٔ گوسفند و شتر و خر و گاو و آهو و امثال آن باشد و بضم اول و فتح ثانی مشدد آسمان گیری باشد و آن پارچه ایست که بر سقف خانها مانند سایبان بندند و موی جمع شده را نیز گویند و بضم اول و فتح ثانی غیر مشدد زلف معشوق را می گویند و بکسر اول و فتح ثانی مخفف شکوه و شکایت باشد و دانهٔ انگور که از خوشه جدا افتاده باشد و راهی که در میان دو کوه واقع شده باشد۔

گله دوست - بفتح اول و ضم دال ابجد بروزن همه دوست درد گلو را گویند۔

گله موش - بضم اول و فتح ثانی و میم بواو کشیده و بشین نقطه دار زده بید مشک را گویند و عربان بهرامج خوانند۔

گلیچه - بروزن کلیچه جستن گلو را گویند و بعربی فواق خوانند و قرص آفتاب و ماه و قرص کوچک نان روغنی را هم گفته اند۔

گلیز - بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و بزای نقطه دار زده آبی و لعابی را گویند که از دهن انسان و حیوان دیگر برآید و بفتح اول هم گفته اند۔

گلیگان - با کاف فارسی در چهارم بروزن گریزان گیاهی را گویند و آن گیاهی باشد بغایت گنده و بد بوی۔

گلیگر - بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و کاف فارسی مفتوح برای قرشت زده گلکار و بنا را گویند۔

گلیم شوی - معروفست یعنی شخصی که گلیم و پلاس میشوید دایم باین معنی هم هست و بیخ خاری باشد که گل آنرا آذرگون خوانند و آن بیخ را چوبک اشنان گویند و بدان چیزها شویند خصوصاً پشم را بغایت پاکیزه سازد و بعضی از مشایخ محاسن را نیز بدان شویند و بعضی گویند بیخ زعفران است والله اعلم۔

گلیم گوشان - مردمی بوده اند مانند آدم لیکن گوشهای آنها بمرتبه بزرگ بوده که یکی را بستر و دیگری را لحاف می کرده اند و آنها را گوش بستر هم می گویند۔

گلین گوی - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و نون گوی زمین و کرهٔ خاک را گویند۔

گل یوسف - بضم اول گل بستان افروز را گویند که گل تاج خروس باشد و بعضی گل زرد را گفته اند۔

گلیون - بفتح اول بر وزن افسون نوعے از اطلسہ کہ ہفت رنگ باشد چنانکہ ہر ہفت رنگ در ان توان دید و آن را بوقلمون ہم مے گویند -

بیان پانزدہم

در کاف فارسی با میم مشتمل بر ہشت لغت و کنایت

گمار - بضم اول بر وزن تمار امر بگماشتن ست کہ شخصے را بر سر چیزے و کارے وا داشتن باشد و صدا و آواز پائے نیز گویند ہنگام راہ رفتن -

گماند - بضم اول و فتح نون و سکون دال یعنی گمان میکند و ظن مے برد -

گمانہ - بضم اول و فتح نون بمعنی گمان باشد کہ در مقابل یقین است و بعربی ظن مے گویند و بمعنی مردم را در گمان انداختن ہم ہست و چاہ اولی را نیز گویند کہ چاہ کنان بجہت دانستن اینکہ زمین آب دارد و آب آن چہ مقدار دور ست میکنند و چاہ جوے و چاہ کن را نیز گفتہ اند -

گمست - بفتح اول و ثانی و سکون سین بے نقطہ و فوقانی جوہریست فرومایہ و ارزان و رنگ آن کبود بسرخی مائل میباشد و معدن آن بمدینہ طیبہ نزدیک ست گویند پیالہ و ظروف گمست ہر چند شراب خورند مستی نیاورد و اگر قدرے از ان در قدح شراب اندازند ہمین خاصیت دہد و اگر در زیر بالین گذارند و بخوابند خوابہاے خوش بیند -

گم شدہ لب دریا - کنایہ از شخصے ست کہ شناوری و آب ورزی نداند و در آب غرق شود -

گم کردہ سپے - یعنی پے گم کردہ ہست کہ کنایہ از بی نشان باشد و کنایہ از کسے ست کہ کاسے را چنان کند کہ دیگرے پے بمطلب و مقصد آن کس نبرد -

گمہ - بکسر اول و فتح ثانی نام رستنی باشد[1] مانند رازیانہ و آنرا گوسفند و شتر و دواب خورند و بعربی قزاح گویند و بضم اول

[1] صاحب تحفۃ المومنین مے گوید کہ لفظ قزاح بقاف و زاے معجمہ اسم مغربی نباتی ست خوشبو و شبیہ برازیانہ و از ان کوچکتر شعبہاے او بیشتر و خشک و تخمش باشد انیسون ۱۲ -

نوعے از ماہی باشد و معرب آن جمہ ست بضم جیم و عربان ہمین لفظ مے خوانند -

گمیز - بکسر اول و ثانی تحتانی کشیدہ و بزاے نقطہ دار زدہ پیشاب را گویند کہ شاش باشد و بعربی بول خوانند -

بیان شانزدہم

در کاف فارسی با نون مشتمل بر نود لغت و کنایت

گن - بکسر اول و سکون ثانی بمعنی صفت باشد ہر گاہ آنرا با کلمہ ترکیب سازند ہمچو شرمگن و گرگن و امثال آن و افادہ معنی صاحب ہم می کند یعنی صاحب شرم و صاحب گر کہ جرب دار باشد و بضم اول مخفف گند بود کہ خصیہ ست -

گن ابلیس - بضم اول یعنی خایہ شیطان چہ گن بمعنی خصیہ باشد و دانہ ہم ہست بسیار سخت و سیاہ رنگ بسبزی ہمچو جوزبوا چون آنرا حرکت دہند و بجنبانند مغز آن در درون آن صدا کند اگر در زیر زن آبستن قدرے از ان دود کنند بآسانی بزاید و آنرا عربان حجر الولادۃ و حجر النسر نیز خوانند -

گنبد - بضم اول و فتح باے ابجد و سکون ثانی و دال بے نقطہ نوعے از عمارت باشد مدور کہ از خشت و گل و گچ و آجر پوشند و غنچہ گل را نیز گویند و نوعے از آئین بندی باشد کہ مانند گنبد سازند و بعربی قبہ گویند و بمعنی جستن و خیز کردن ہم ہست و مطلق پیالہ را نیز گفتہ اند خواہ بدان شراب خورند و خواہ چیزے دیگر -

گنبد - کنایہ از حباب ست و آن شیشہ مانندے باشد کہ در وقت باریدن باران بر روے آب بہم میرسد -

گنبد ازرق - کنایہ از آسمان ست -

گنبد اعظم - بمعنی فلک اعظم ست کہ فلک الافلاک باشد و عرش اعظم ہمان ست -

گنبد آفت پذیر - کنایہ از آسمان ست -

گنبد تیز رو - یعنی گنبد آفت پذیر ست کہ کنایہ از آسمان باشد

گنبد چار بند - کنایه از آسمان ست باعتبار چار نقطه شرق و مغرب و شمال و جنوب و کنایه از دنیا هم هست باعتبار چهار عنصر.

گنبد جانستان - بمعنی گنبد تیز روست که کنایه از آسمان باشد.

گنبد حراقه رنگ - بمعنی گنبد جانستان ست که کنایه از آسمان باشد.

گنبد خضرا - بمعنی گنبد حراقه رنگست که کنایه از آسمان باشد.

گنبد دوگشت - بمعنی گنبد خضراست که کنایه از آسمان باشد و آنرا گنبد دورگشت هم گفته اند که بجای دال در مرتبه سوم رای قرشت باشد.

گنبد دولاب رنگ - بمعنی گنبد دوگشت باشد که کنایه از آسمان ست و آنرا گنبد دولابی هم میگویند.

گنبد شنگرف - بمعنی گنبد دولاب رنگ ست که کنایه از آسمان باشد.

گنبد صوفی لباس - بمعنی گنبد شنگرف ست که کنایه از آسمان باشد.

گنبد طاقدیس - بمعنی گنبد صوفی لباس ست که کنایه از آسمان باشد.

گنبد فیروزه خشت - بمعنی گنبد طاقدیس باشد که کنایه از آسمان باشد.

گنبد گل - بضم کاف فارسی و سکون لام غنچهٔ گل را گویند و کنایه از پیالهٔ زرین هم بنظر آمده است.

گنبد گیتی نورد - بمعنی گنبد فیروزه باشد که کنایه از آسمان ست.

گنبد مایل - با میم بالف کشیده و تحتانی مکسور و لام ساکن کنایه از فلک چهارم ست که فلک آفتاب باشد.

گنبد معنبر - موی سر معشوق را میگویند اگرچه موی را بگنبد مناسبتی نیست اما وقتی این تشبیه را میتوان کرد که معشوق سر برهنه کرده باشد.

گنبد مقرنس - کنایه از آسمان ست و بعربی سما خوانند.

گنبد نارنج و گنبد نارنگ - بمعنی گنبد مقرنس باشد که کنایه از آسمان ست.

گنبد نیلوفری - بمعنی گنبد نارنج باشد که کنایه از آسمان باشد.

گنبده - بروزن بتکده بمعنی گنبد ست و غنچهٔ گل و پیاله و کاسه و جستن و خیز کردن را نیز گویند.

گنبدی - بروزن دنبگی بمعنی گنبد باشد و خیمه را نیز گویند که یک ستون برپای باشد و بمعنی جستن و خیز کردن هم هست.

گنج - بضم اول و سکون ثانی و جیم بمعنی گنجایش ست که از گنجیدن و در آوردن و راست آمدن چیزی در چیزی و در آمدن در جای تنگ باشد و حصه و رصدی را نیز گویند که در میان جمعی از مردم کنند و بهر کس قسمتی رسانند و بفتح اول زر و گوهر باشد که در زیر زمین دفن کنند و بکسر اول بمعنی پیچ و سرگشته و متحیر باشد و بمعنی صاحب عجب و تکبر و خودستای هم آمده است.

گنجار - بفتح اول بروزن زنگار بمعنی غازه باشد و آن سرخیست که زنان بر روی مالند و آنرا غازه و غنجار و غنجاره و غنجر و غنجره و غلغونه و گلگونه نیز خوانند.

گنجاره - بروزن انگاره بمعنی غنجارست که غازه و گلگونهٔ زنان باشد.

گنج افراسیاب - نام گنجیست که افراسیاب نهاده بود و پرویز آنرا بیافت و آن گنج چهارم ست از جملهٔ هشت گنج خسرو پرویز که گنج عروس و گنج بادآورد و دیبهٔ خسروی و گنج افراسیاب و گنج سوخته و گنج خضرا و گنج شادآورد و گنج بار باشد.

گنج الهی - بکسر جیم و همزه کنایه از قناعت ست و کلام خدا را نیز گویند.

گنج باد - بمعنی گنج بادآورد ست که گنج دوم باشد از جملهٔ هشت گنج خسرو پرویز و آن چنان بود که قیصر روم از بیم خسرو خزائن پدران خود را بکشتیها در آورده بجانب دریا گریزانیده بود اتفاقاً بادی و طوفانی برخاست و آن کشتیها را بجایی که خسرو پرویز لشکرگاه ساخته بود آورد

و نامی که این بدست خسرو آمد آنرا باین نام خوانند۔

گنج باد آورد۔ همان گنج بادست که گنج دوم خسرو پرویز باشد و آنرا گنج باد آور هم می گویند که بحذف دال آخر باشد و نام نوائے و لحنے هم هست که از جمله سی لحن باربد گویند چون این گنج بدست خسرو افتاد باربد این لحن را ساخت و نواخت۔

گنج بار۔ بابای ابجد بالف کشیده و برای قرشت زده نام گنج هشتم خسرو پرویز ست و آن بگنج گاو شهرت دارد و این گنجیست که خسرو برهنمونی دهقانے یافت و آن گنج صد آفتابه پر از زر و جواهر بوده از جمله دفائن ذوالقرنین این گنج را گنج شادآورد هم می گویند۔

گنج حکیم۔ اشاره بسورهٔ فاتحة الکتاب ست که سورهٔ اول قرآن باشد۔

گنج خاکی۔ باخای نقطه دار بالف کشیده و کاف بتحتانی رسیده کنایه از آدم صفی علیه السلام و فرزندان او باشد که بنی آدم ست۔

گنج خضرا۔ نام گنج ششم ست از جمله هشت گنج خسرو پرویز۔

گنج دار۔ بکسر جیم و دال بالف کشیده و برای قرشت زده نام نوائے و صوتیست از موسیقی۔

گنج دیبه۔ همان دیبهٔ خسرویست که نام گنج سوم خسرو پرویز است۔

گنج دیوار بست۔ نام گنجے ست که در زیر دیوارے بود و آن دیوار نزدیک بافتادن شده بود خضر علیه السلام آن دیوار را راست کرد و بعضے گویند گنجے بود که آنرا در میان دیوار بستی انباره و توده کرده بودند۔

گنجر۔ بر وزن سنجر سرخے و غازه باشد که زنان بر روی مالند۔

گنج روان۔ نام گنج قارون ست گویند پیوسته در زیر زمین حرکت می کند۔

گنجره۔ بر وزن بیجره بمعنی گنجر است که غازه و سرخی زنان باشد که بر رخساره مالند۔

گنج سوخته۔ نام گنج پنجم ست از جمله هشت گنج خسرو پرویز و معنی ترکیبی آن گنج سنجیده است چه سخته و سوخته بمعنی سنجیده هم آمده است۔

گنج شادآورد۔ نام گنج هفتم ست از جمله هشت گنج خسرو پرویز۔

گنج شایگان۔ بعضے گویند همان گنج باد آورد ست که گنج دوم خسرو باشد و چون شایگان چیزے را می گویند که لائق و سزاوار پادشاهان و ذخیره و مال بسیار و بے پایان باشد و این گنج بغایت بزرگ بود و جواهر بے نهایت داشت بنابر آن بدین نام خواندند۔

گنجشک۔ بضم اول و کسر ثالث معروف ست و آن پرنده باشد که عربان عصفور خوانند و او را خانگی نیز گویند و مرغ جوجه و مرغ کوچک را هم گفته اند و هر پرندهٔ کوچک را بدو نسبت کنند مغز سر او قوت باه دهد۔

گنج عروس۔ نام گنج اول ست از جملهٔ کنوز ثمانیهٔ خسرو گویند این گنج را خود جمع کرده گذاشته بود و نام یکے از تصنیفات باربد هم هست۔

گنج فریدون۔ بکسر ثالث و فا نام نوائیست از موسیقی۔

گنج گاو۔ نام گنجے ست از گنجهای جمشید و آن در زمان بهرام گور ظاهر شد گویند دهقانے زراعت را آب می داد ناگاه سوراخے بهم رسید و آبها تمام بآن سوراخ میرفت و صدائے عجیب از آن سوراخ بر می آمد دهقان بنزد بهرام آمد و احوال را گفت بهرام بآنجا رفته فرمود آنجا را کندند عمارتے پیدا شد بس عالی اشاره بموبد کرد که در آید باین خانه چون در آمد دو گاو میش دید از طلا ساخته بودند و چشمهای آنها از یاقوت قیمتی بود و شکمهای آنها را پر از انار و سیب و امرود زرین کرده و درون میوهای زرین را پر از مروارید ساخته بودند و در پیش هر گاو میشے آخورے از طلا بسته بودند و آنها را پر از جواهر قیمتی نموده و بر گاو میشها نام جمشید کنده بودند و بر اطراف گاو میشها اقسام جانوران پرنده و چرنده از طلا ساخته مرصع کرده بودند خبر به بهرام آورد و بهرام فرمود تمام آن گنج را

مستحقین و مردمان کم بضاعت داد و در ممالک او مستحق
و پریشان نماند که صاحب سامان نشد و نام لحن هفتم هست
از سی لحن باربد۔

گنج گاوان ۔ همان گنج گاوست که از جمشید بود و بدست
بهرام گور افتاد۔

گنج گاومیش ۔ یعنی گنج گاوان ست که گنج جمشیدی باشد

گنج کاوس ۔ نام لحن هفتم ست از سی لحن باربد و آنرا
گنج گاو هم گویند و رسم الخط این زمان به یک واوست۔

گنج گاه ۔ بروزن و معنی پنج گاه ست که شعبهٔ بلندی مقام راست
و شعبهٔ پستی آن مبرقع ست۔

گنجور ۔ بروزن رنجور خزانه دار را گویند

گنجویر ۔ با واو و تحتانی مجهول رسیده بروزن سردسیر بلغت
ژند و پاژند یعنی گنجورست که خزانه دار باشد و در جای دیگر
بجای تحتانی بای ابجد نوشته بودند و الله اعلم۔

گنجه ۔ بروزن پنجه نام شهریست مشهور مابین تبریز و شروان و
گرجستان و مولد شیخ نظامی علیه الرحمة از بیجاست و خرالاغ
دم بریده را نیز گویند و بعربی ابتر خوانند۔

گند ۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بوی بد را گویند
و بضم اول بمعنی خایه باشد که بعربی خصیه خوانند۔

گندا ۔ بروزن عدا چیزی را گویند که گندیده باشد و از آن
بوی ناخوش آید۔

گندآور ۔ بضم اول و فتح واو بروزن خنیاگر مردم شجاع
و دلاور و مردانه را گویند و سپه سالار را نیز گفته اند۔

گندائی ۔ بروزن دروائی بمعنی گندست که هر چیز بدبوی
و گندیده و متعفن باشد

گند بیدستر ۔ یعنی خایهٔ سگ بود چه گند بمعنی خایه و بیدستر
حیوانیست آبی شبیه بسگ و معرب آن جند بیدستر باشد و آنرا
آش بچگان گویند و بعربی خصیة البحر خوانند۔

گندژ ۔ بفتح اول و کسر ثالث و سکون ثانی و زای فارسی
مخفف گنگ دژست و آن قلعه بود که ضحاک در شهر بابل ساخت
و آنرا هشت گنگ نام نهاده بود و در آن قلعه جادوگران و ساحران
بسیار بودند اکنون خرابست و بجز تلی باقی نمانده و بر سر آن
تل چاهی ست بسیار عمیق گویند که هاروت و ماروت در آن
چاه محبوس اند۔

گندسگ ۔ بضم اول و کسر ثالث و فتح سین بی نقطه
تفسیر خصی الکلب ست و آن بیخی باشد مانند خصیة الثعلب و
هر زوجی بر هم چسپیده یکی بزرگ و دیگری کوچک اگر مرد
بزرگ آنرا بخورد و با زن جماع کند فرزند نرینه آورد و اگر زن
کوچک آنرا بخورد مادینه خشک آن قطع شهوت کند و تر آن
مقوی باه باشد و عربان آنرا قاتل اخیه گویند بواسطهٔ آنکه
آنها دو بیخ اند مانند دو زیتون بر هم چسپیده و که یک سال یکی
فربه و دیگری لاغر میشود و سال دیگر آنکه فربه بود لاغر و آنکه
لاغر بود فربه میگردد۔

گندش ۔ بکسر ثالث بروزن رنجش گوگرد را گویند و آن
دو قسم ست احمر و ابیض گوگرد احمر یک جزو از اجزای
اکسیرست و گوگرد ابیض یک جزو از اجزای باروت۔

گندک ۔ بروزن اندک یعنی گوگردست و باروت
را نیز گویند۔

گندگیاه ۔ بفتح اول و کسر کاف فارسی بمعنی خرس گیاه
است گویند ثقاقل بیخ گندگیاه ست و خرس آنرا بغایت
دوست میدارد و بعضی گویند که فرس صحرائی ست۔

گندم با آتش ۔ گندم را گویند که حلیم باشد۔

گندمه ۔ بروزن ترجمه گرهی باشد سخت و آن از بدن
آدمی برمی آید و عربان ثولول می گویند و فارسیان آژخ۔

گندنا ۔ بفتح اول و ثالث و نون بالف کشیده معروفست
و آن سبزی باشد خوردنی گویند چون خواهند روغن بلسان را
بیازمایند گندنا را بآن چرب سازند و بر چراغ دارند اگر افروخته شود
خالص است والا نه اگر تخم گندنا را در سرکه ریزند تخم آنرا بطرف کند

گندناگوهر - نباتی است که آنرا علقم می گویند و آن حنظل است که مهصوره و آن تلخ باشد و بعضی گویند گندناگوهر پیاز هندوانهٔ تلخ است که آن را بوتهٔ حنظل باشد.

گندناگون - با کاف فارسی بمعنی سبزرنگ باشد چه گون بمعنی رنگ و لون هم آمده است.

گنده - بضم اول و فتح ثالث معروف است که در مقابل باریک باشد و کوفتهٔ بزرگ را نیز گویند که از گوشت سازند و در شله و پلاو و آش اندازند و گلوله که از خمیر بجهت یک ته نان کنند و گرهی که از بدن برآید و درد کند و بعربی ثؤلول خوانند و بفتح اول بوی بد و هر چیز که بدبو شده باشد.

گنده پیر - زنان پیر سال خورده را گویند.

گنده پیر کابلی - پیرزالی بوده جادوگر و ساحره در کابل.

گنده مغزی - بفتح اول و میم و سکون غین نقطه دار کنایه از تکبر کردن و سخنان متکبرانه گفتن و هرزه و یاوه بر زبان راندن و درشتی و کج خلقی نمودن باشد و شخصی را نیز گویند که این صفات داشته باشد.

گنر - بفتح اول و ثانی و سکون رای بی نقطه نام جنگ گاه سلطان محمود غزنوی با پادشاه توران باشد.

گنگ - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی چند معنی دارد ۱ - نام بتکده ایست از بتکدهای چین ۲ - رودخانهٔ باشد بسیار بزرگ در ملک هندوستان و منبع آن کوههای سوالک است و از ملک هندوستان و بنگاله گذشته بعمان می ریزد و هندوان بدان اعتقاد بسیار دارند و در آن آب غسل کردن و مردهای خود را سوختن و خاکستر و استخوانهای آنها را در آن آب ریختن فوز عظیم و سبب درجات و مزیل سیئات می دانند ۳ - نام بتخانه ایست در ترکستان و گویند آن بتخانه را کیکاوس ساخته است ۴ - نام جزیره ایست درمیان دریا ۵ - هر چیز خمیده و کج و کوژ را گویند عموماً و کوژ مادرزاد را خصوصاً ۶ - نام کوهیست و عربان کوه را جبل می گویند ۷ - نام بادیست که بسبب سودا در بدن مردم بهم میرسد و بن موبها می خارد و آدمی را بکند خارش بر طرف نمی شود ۸ - نام شهریست که در شرقی ختا واقع است گویند شب و روز همیشه در آنجا یکسان است یعنی هر یک دوازده ساعت می باشد و هوای آن در نهایت اعتدال بود چنانکه پیوسته در آنجا بهار باشد و گنگ دژ همان است ۹ - نیکو و خوب و زیبا را گویند ۱۰ - نام شهر تاشکند است که آنرا چاچ هم می گویند ۱۱ - نام قبلهٔ پیشینیان است که بیت المقدس باشد و بضم اول معروف است و آنرا لال گویند و بعربی ابکم خوانند یعنی شخصی که بایما و اشاره حرف زند نه بزبان و لوله که بجهت راه آب از سفال سازند و در زیر زمین بهم وصل کنند.

گنگار - بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی بالف کشیده و رای بی نقطه زده مار سیاه را گویند که تازه پوست افگنده باشد.

گنگ بهشت - نام قلعه ایست که ضحاک در شهر بابل ساخته بود و چاه هاروت و ماروت در آنجاست و آنرا بهشت گنگ نیز گویند و نام شهری هم هست در حدود مشرق از بلاد ترک منسوب بخوبرویان و در آن شهر معبدیست مشهور بقندهار.

گنگ دژ - بکسر دال ابجد و سکون ژای فارسی نام قلعه ایست که ضحاک در شهر بابل ساخته بود و نام موضعیست در حدود مشرق که بقبة الارض مشهور است و آرامگاه پریان باشد و آنجا پیوسته روز و شب یکسان است یعنی هر یک دوازده ساعت است.

گنگ دژهخت - بضم ها و سکون خای نقطه دار و تای قرشت نام بیت المقدس است و بسریانی ایلیا خوانندش و پیش ازین قبلهٔ بیت المقدس بوده و حالا نیز قبلهٔ نصاری است و بکسر ها هم گفته اند.

گنگ دژهرج - بضم ها و سکون رای قرشت و جیم بمعنی گنگ دژهخت است که بیت المقدس باشد و بکسر ها نیز آمده است و بکسر اول و فتح دال ابجد و زای هوز و رای قرشت هم گفته اند که بر وزن نیم زبرجد باشد.

گنگ دژهوخت - بضم ها و سکون واو و خای نقطه دار

و فوقانی بمعنی گنگ دژ ست که بیت المقدس باشد و بتخانه را نیز گویند۔

گنگ ده زبان۔ بکسر ثالث کنایه از گل سرخ ست و آنرا گنگ صد زبان هم مے گویند باعتبار صد برگ۔

گنگل۔ بروزن صندل هزل و ظرافت و مزاح و مسخرگی را گویند۔

گنگلاج۔ بضم اول و فتح ثالث و لام بالف کشیده و بجیم زده شخصے را گویند که در زبانش گرفتگی باشد و عربان الکن خوانندش و بسکون ثالث هم گفته اند۔

گنور۔ بروزن تنور نام قلعه ایست از ولایت هندوستان در جانب مالوه۔

گنوره۔ بضم اول و فتح راے قرشت بمعنی کننده و سازنده باشد یعنے شخصے که کارے میکند و چیزے می سازد۔

بیان هفتدهم

در کاف فارسی با واو مشتمل بر یک صد و نود و هفت لغت و کنایت

گو۔ بفتح اول و سکون ثانی زمین پست و مغاک را گویند و بمعنی شجاع و دلیر و مبارز و پهلوان و مهتر و محتشم و بزرگ هم آمده است و بضم اول بمعنی گوے باشد که آنرا بچوگان بازند و تکمه جامه و گریبان را مے گویند و بمعنی خرد و کوچک هم بنظر آمده است و اگر گفتن هم هست یعنی بگو و با ثانی مجهول گاو را نیز گویند که عربان بقر خوانند۔

گوا۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده مخفف گواه است و بعربی شاهد گویند۔

گواچو۔ با جیم فارسی بروزن دعاگو ریسمانے باشد که در روزهاے عید از درخت آویزند و بران نشینند و در هوا آیند و روند۔

گواچه۔ بضم اول و فتح جیم فارسی بمعنی گواچوست و آن ریسمانے باشد که از جاے آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند۔

گوار۔ بروزن خمار مخفف گوار است که نقیض گلوگیر باشد و آن هر چیز بود از خوردنی و آشامیدنی که در حلق بآسانی رود و زود هضم شود و بفتح اول طائفه از صحرانشینان باشند در هندوستان۔

گوارا۔ بضم اول بروزن بخارا نقیض گلوگیر است و هر چیز را گویند که ذائقه را خوش آید و بحلق بآسانی رود و زود هضم شود۔

گواران۔ بروزن خداوان بمعنی گوار است که خوردنی لذیذ و زود هضم باشد۔

گوارد۔ بروزن شمارد یعنی هضم کند و هضم شود و تحلیل رود۔

گوارش۔ بضم اول بروزن گذارش ترکیبے باشد که بجهت هضم نمودن طعام سازند و خورند و معرب آن جوارش باشد۔

گوارشت۔ بسکون فوقانی بمعنی گوارش ست که مرکبے باشد که بجهت هضم طعام خورند۔

گوارون۔ بروزن همایون جوششے باشد که بسبب سودا بر پوست آدمی پیدا شود و روز بروز بهن گردد و پوست را درشت گرداند و بعربی قوبا گویند۔

گواره۔ بفتح اول بروزن شراره مخفف گهواره است و بعربی مهد خوانند و گله گاؤ و گاؤمیش را نیز گویند و بمعنی خانهٔ زنبور هم آمده است۔

گواز۔ بفتح اول بروزن نماز چوب دستی باشد که گاؤ و خر و سائر ستوران را بدان رانند و بدان چوبین را هم گفته اند و معرب آن جواز باشد و بمعنی اول بضم اول هم بنظر آمده است۔

گوازه۔ بفتح اول بروزن ملازه بمعنی گواز ست و آن چوبے باشد که ستوران را بدان رانند و بدان چوبے را هم گویند و بزاے فارسی بمعنی مسخرگی و مزاح و مردم خوش طبع هم آمده است و ازاره و دامنے را نیز گویند که لنگی و روپاک باشد۔

گواش۔ بضم اول بروزن قماش بمعنی صفت و رنگ و لون باشد و بفتح اول هم آمده است۔

گواشمه ـ بفتح اول و میم بروزن نداشته دامنه را گویند و آن منقنعه و روپاکه باشد که زنان بر سر اندازند۔

گواشیر ـ بفتح اول بروزن شبا شیر نام ولایتیست و در آن فیروزه سفید رنگ کم بها بهم میرسند و بمعنی گاوشیر هم هست و آن صمغ درختیست که در دواها بکار برند گرم و خشک است در دوم و سوم۔

گوال ـ بضم اول بروزن و معنی جوال ست و جوال معرب آنست و بمعنی بالیدن و نمو کردن و اندوختن و جمع نمودن هم آمده است و بمعنی مالش و بالیدن هم هست اعم از آنکه چیزی را بر چیزی بمالند یا کسے را مالش کنند و بفتح اول نیز گفته اند و بزبان هندی گالوبان را گویند یعنی شخصے که محافظت گاو کند۔

گوالیدن ـ بضم اول و فتح اول هر دو آمده است بمعنی بالیدن و نمو کردن اعم از نبات و حیوان۔

گوان ـ بفتح اول بروزن روان جمع گو است که پهلوانان و دلیران و شجاعان و مردمان باشکوه و نهیب باشند۔

گوانجی ـ بفتح اول و سکون رابع و جیم بتحتانی کشیده بمعنی دلیر و پهلوان باشد و سردار گوان را نیز گویند که سپه سالار باشد۔

گوانگله ـ بضم اول و فتح ثالث تکمه و حلقه را گویند که بر گریبان پیراهن و غیره دوزند چه گو بمعنی تکمه و انگله حلقه باشد که گوی را دران اندازند و گاهے آن حلقه را بے گوی هم گوانگله میگویند و همچنین گوی را نیز بے انگله و جوزگره را هم گفته اند و آن گوی هم از گره باشد و کنایه از آفتاب هم هست۔

گوباره ـ بروزن جو باره بمعنی دوم گواره است که گله گاو و میش و گاو باشد و جایگاه گاوان را نیز گویند۔

گوپال ـ بباے فارسی بروزن رومال نام مبارزی بوده از خویشان پادشاه روس و بمعنی عمود و گرز آهنین و تخت و اورنگ آهنین و چوبین هم آمده است۔

گوبان ـ بثانی مجهول بروزن و معنی چوپان است که شبان باشد و بباے ابجد هم آمده است لیکن بمعنی گواره بان یعنی شخصے که گاو و گاو میش را بچرانیدن مے برد۔

گوبشا ـ بضم اول و سکون ثانی مجهول و فتح باے ابجد و شین نقطه دار بالف کشیده بزبان زند و پازند انگبین را گویند و بعربی عسل خوانند۔

گوبیا ـ بثانی مجهول بروزن لوبیا بلغت زند و پازند زبان را گویند و بعربی لسان خوانند۔

گوپازه ـ بکسر باے فارسی و فتح زاے نقطه دار طعامی است متعارف در بلخ و آن بگه پیاز بلخی اشتهار دارد۔

گوت ـ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی کفل و سرین مردم را گویند و بضم اول و ثانی مجهول بزبان ترکی نیز همین معنی دارد۔

گوج ـ بفتح اول و ثانی و سکون جیم صمغ درخت را گویند و بضم اول و سکون ثانی و جیم بزبان ترکی بمعنی زور و قوت باشد۔

گوچاه ـ باجیم فارسی بروزن همراه گوے را گویند که چندان عمیق نباشد و بن آنرا توان دید۔

گوچی ـ باجیم فارسی بروزن اوجی بمعنی گو دال و جاے عمیق باشد۔

گود ـ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی گو باشد که جاے عمیق و پست و مغاک ست و بضم اول و فتح ثانی مخفف گوید ست که از گفتن باشد۔

گوداب ـ بضم اول بروزن و معنی دوشاب ست و آشے را نیز گویند که از گوشت و برنج و نخود و مغز گردگان پزند و قاتق آنرا از سرکه و دوشاب کنند و آنرا آش حبشی خوانند و بعضے گویند طعامے ست که در زیر بریان پزند و آنرا بریان پلاو خوانند و بمعنی دوم بجاے دال زاے نقطه دار هم آمده است و اصح آنست۔

گودر ـ بفتح اول و ثالث بروزن کوثر نام مرغیست از جنس مرغابی که گوشت آن بغایت بد بوے می باشد و بچه گاو را نیز گویند که گوساله باشد و بچه گوزن را هم گفته اند که گاو کوهی است

و پوست گوساله را هم می گویند و نوعی از غله خودرو هم هست در میان زراعت گندم و جو که آنرا جودره و جودره خوانند و نام پسر شاپور و نام یکی از پهلوانان ایران باشد۔

گودرز ـ بضم اول و فتح ثالث و سکون رای بی نقطه و زای نقطه دار نام دو پادشاه هست از ملوک اشکانی اول نام پسر شاپور که ولیعهد پدر خویش بود و در زمان او معابد و مساجد بسیار خراب شد و ظلم و جور بغایت رسید و او پنجاه و هفت سال پادشاهی کرد و عیسی علیه السّلام در زمان او بوجود آمد و دوم پسر ایران شاه که بعد از پدر پادشاه شد و سی سال پادشاهی کرد و نیز نام دو پهلوان دیگر است از ایران یکی پسر قارن بن گاوه آهنگر که حکومت صفاهان کرد و دیگری پسر کشواد که پدر گیو باشد و نام مرغی هم هست که بیشتر بر کنارهای آب نشیند و چیزی را نیز گویند که خرق و التیام نه پذیرد یعنی از هم جدا نشود و بهم نیاید و این معنی در فلکیات جاریست لاغیر۔

گودره ـ بفتح اول و ثالث و رابع بمعنی گودرست که غلهٔ خودرو و بچهٔ گاو و گوزن و پوست گوساله و نوعی از مرغابی و نام پسر شاپور و نام پهلوانی باشد از ایران۔

گور ـ بفتح اول و سکون ثانی و رای قرشت آتش پرستانی را گویند که بدین و ملت زردشت باشند و ایشان را مغ میگویند بضم میم و سکون غین نقطه دار و قومی و قبیلهٔ باشند از کفار هندوستان و نام شهری بوده در دار الملک بنگاله و اکنون خرابست و بضم اول و ثانی مجهول بمعنی قبر باشد و آن جاییست که مردهٔ آدمی را در آن گذارند و دشت و صحرای هموار را نیز گویند و ازین جهت ست که خر دشتی را گورخری گویند و بمعنی خر دشتی هم آمده است که گورخر باشد و آنرا بعربی حمار الوحش خوانند گویند نگاه کردن بر چشم او قوت چشم افزاید و صحت چشم را نگاه دارد و منع نزول آب کند و لقب پادشاهی هم بوده از ساسانی که او را بهرام گور می گفتند و بمعنی شراب و عیش و عشرت هم بنظر آمده است۔

گوراب ـ با ثانی مجهول بر وزن شوراب نام شهریست که از مرو شاه جان تا آنجا چهار روزه راه است و میدانی را نیز گویند که بجهت اسب دوانی ساخته باشند و گنبدی که بر سر قبر امیسازند و جاقشور ساق کوتاه پشمی را نیز گفته اند که بجهت دفع سرما در زیر موزه پوشند و معرب آن جوراب است و زمین شوره زاری باشد در صحرا که از دور آب ماند و آنرا سراب می گویند۔

گورابه ـ با ثانی مجهول بر وزن رودابه نام موضعیست که دخمه پدران رستم در آنجاست و گنبدی را نیز گویند که بر سر قبرها سازند۔

گوراگور ـ بضم کاف فارسی بر وزن زوراز ور به معنی زود از زود است که مبالغه در زودی و جلدی و تندی و تیزی باشد۔

گورب ـ بضم اول و فتح ثالث جاقشور ساق کوتاه پشمی باشد که در زمستان در زیر کفش و موزه پوشند و معرب آن جورب است و کفش بندی را هم گفته اند۔

گوربامدفون ـ بکسر ثالث کنایه از ان ماهی باشد که یونس علیه السّلام را فرو برده بود و باین معنی بجای بای ابجد نون هم بنظر آمده است۔

گوربافک ـ پرنده ایست که خانهٔ از خاشاک نرم سازد مانند جوراب و از شاخهای درخت آویزد و او را بعربی وصعه خوانند۔

گورچشم ـ پارچهٔ باشد ابریشمی که بوقت بافتن چشم گورخر بران نقش کنند مانند پارچهٔ که آنرا چشم بلبل می گویند و آنرا بعربی معیر خوانند بر وزن مخیر۔

گورخان ـ با خای نقطه دار بر وزن مولتان نام پادشاه چین باشد و بهرام گور را هم می گفته اند۔

گوردین ـ با دال ابجد بر وزن پوستین بمعنی گلیم و پلاس باشد و جامهٔ پشمین را نیز گویند۔

گورس ـ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و سین بی نقطه بمعنی گرس ست که از گرسنگی باشد۔

گورشگاونه ـ با ثانی مجهول شخصی را گویند که شبها گور و قبرها

بشگافد و کفن مردہ را ببرد و او را عربان نباش مے گویند
بروزن نقاش۔

گورک۔ بروزن بوبک سنگ گازرے را گویند یعنی سنگے کہ
گازران جامہ بران زنند و شویند۔

گورگانی۔ باکاف فارسی بروزن مولتانی تیماج و سختیان را
گویند و بازاے نقطہ دار و زاے فارسی ہر دو آمدہ ہست۔

گورگور۔ باکاف فارسی بروزن مورمور بمعنی گورا گورست
کہ زود زود و جلد جلد باشد و نوعے از پرندہ ہم ہست کہ آنرا
خرچل مے گویند۔

گورگیاہ۔ گیاہیست کہ گورخر آنرا برغبت تمام خورد و چون
بخاید مزۂ قرنفل و مصطگے کند و بعربی اذخر و طیب العرب خوانند۔

گورماست۔ ماستے را گویند کہ از شیر گورخر باشد و ماستے ہم ہست
کہ صحرانشینان سازند و آن ماست چکیدہ ایست کہ شیر خام در ان
داخل کنند و برہم زنند و خورند۔

گورن۔ بضم اول و ثانی مجہول و فتح ثالث و سکون نون بمعنے
حلقہ زدن مردم باشد و بعضے گویند باین معنی ترکیست۔

گورنفس۔ بکسر ثالث و فتح نون و فا و سکون سین بے نقطہ
کنایہ از تن و بدن آدمی ست۔

گورہ۔ بفتح اول و ثالث نام قبیلہ ایست در ملک ہندوستان

گوری۔ بضم اول بروزن حوری بمعنی عشرت و نشاط و
بعشرت و نشاط رفتن باشد و دویدن بمانند گورخر را ہم گفتہ اند

گوز۔ بفتح اول و ثانی و سکون زاے نقطہ دار مخفف گوزن
است کہ گاؤ کوہی باشد و بسکون ثانی گردگان را گویند و معرب
آن جوز ست و بضم اول ہم بمعنی گردگان و ہم بادے را گویند
کہ با صدا از راہ پائین بر آید و بدر انیز گفتہ اند کہ در مقابل
نیک ست چہ ہر گاہ گویند با نغزان نغزی و با گوزان گوزی
مراد این باشد کہ با نیکان نیکی و با بدان بدی و بمعنی مقل ہم
آمدہ ہست و بہترین آن مقل ازرق ہست و بعضے گویند نبات
مقل ست یعنی علف مقل و مقل صمغیست کہ از ان ہم رسید

کوبتری فصل پائیز باشد۔

گوزاب۔ بفتح اول بروزن مہتاب آشے را گویند کہ از گوشت
و برنج و نخود و گردگان پزند۔

گوزاز۔ بضم اول و سکون آخر کہ زاے نقطہ دار باشد نام
پرندہ ایست خوش آواز شبیہ بہ بلبل۔

گوزاگند۔ بفتح اول و کاف فارسی بروزن و معنی جوزاغند
است کہ معرب آن باشد و آن شفتالوئیست خشک کہ درون
آنرا از مغز گردگان پر کردہ باشند۔

گوزبان۔ با ثانی مجہول و باے ابجد بروزن بوستان
پاردم چاروار را گویند و آن چرم پاتواسے باشد کہ در زیر دم
ستوران گذارند۔

گوزبن۔ بفتح اول و ضم باے ابجد درخت گردگان را
گویند و بضم اول ہم درست ست۔

گوزد۔ بفتح اول بروزن اوحد بمعنی جعل باشد و آن
جانوریست کہ سرگین را گلولہ کند و غلطاند و ببرد۔

گوزدہ۔ بضم اول و فتح دال نوعے از صمغ باشد کہ رنگ
آن بسرخی زند و از بوتۂ خارے حاصل میشود کہ آنرا جہوتی
می گویند و بعربی عنزروت خوانند و بفتح زاے فارسی ہم
آمدہ ہست و نیز جانورے باشد شبیہ بملخ کہ شبہا فریاد کند۔

گوزشکستہ۔ کنایہ از آسمان ہست۔

گوزغہ۔ بفتح اول و ثالث و غین نقطہ دار غوزۂ غلاف
پنبہ را گویند و معرب آن جوزغہ ہست۔

گوزک۔ بضم اول بروزن بوبک کعب پا را گویند۔

گوزگانی۔ باکاف فارسی بروزن مولتانی تیماج و
سختیان را گویند و بازاے فارسی ہم بنظر آمدہ ہست۔

گوزگرہ۔ بفتح اول بروزن و معنی جوزگرہ ہست و آن
نوعے از گرہ باشد خوش نما و خوش طرح کہ مانند تکمہ بر چیز ہا زنند۔

گوزکنا۔ بضم کاف تازی و نون بالف کشیدہ یعنی جوز
زمین چہ کنا بمعنی زمین ہم آمدہ ہست و آن چیزیست کہ

بهندی داتوره و عوام تاتوله و بعربی جوز ماثل و جوز ماثم و جوز ماتا و جوز مهائل و جوز مقاتل و جوز زب گویند۔

گوزگند ـ باکاف فارسی بروزن نوشخند سخنان لاف و گزاف و دروغ را گویند۔

گوزگندم ـ بفتح اول هیچ گیاهی ست که در نظر چنان نماید که گویا پنج شش دانهٔ گندم ست که برهم چسپیده اند و خوردن آن منع آرند وسی خاک خوردن کند گویند اگر یک کیله ازان را باده رطل عسل وسی رطل آب نیک درهم آمیزند و در ظرفی کرده سر آنرا بگیرند در ساعت شراب رسیده خوشگوار گردد و آن شراب فربهی آورد و قوت باه دهد و آنرا معرب کرده جوز جندم خوانند۔

گوزن ـ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و نون نوعی از گاو کوهی باشد و شاخهای او بشاخهای درخت خشک شده ماند گویند آب گوشهای چشم او تریاق زهرهاست۔

گوزه ـ باثانی مجهول بروزن روزه غلاف و غوزهٔ خشخاش و پنبه و پیلهٔ ابریشم و امثال آن را گویند و بازای فارسی هم آمده است۔

گوزهر ـ بفتح اول و کسر ثانی و فتح ثالث و سکون ها و را قرشت عقدهٔ راس و ذنب را گویند و آن دو نقطهٔ تقاطع فلک حائل و مائل قمر ست و معرب آن جوزهر باشد۔

گوزه مخ ـ بضم اول و میم و سکون خای نقطه دار غلاف گل خرما را گویند۔

گوزینه ـ بفتح اول بروزن لوزینه حلوائی را گویند که از مغز گردگان پزند۔

گوساله ـ معروف ست که بچهٔ گاو باشد و بمعنی شتر بچه و فیل بچه و هر چیز که آن کوچک و خردسال باشد هم هست چه گو بمعنی خرد و کوچک نیز آمده است و گاهی گاهی بطریق کنایه بجوانان بی عقل اول عمر هم استعمال کنند۔

گوسالهٔ فلک ـ کنایه از برج ثور ست که برج دوم باشد از جملهٔ دوازده برج فلک۔

گوسپندکشان ـ بضم کاف روز عید قربان را گویند۔

گوست ـ بروزن پوست کوفتگی و کوفته شده را گویند و کوس هم هست که نقارهٔ بزرگ باشد۔

گوش ـ باثانی مجهول بروزن موش معروف ست و آنرا اذن گویند و بمعنی کنج و گوشه هم آمده است و نام فرشته ایست که موکل است بر مهمات خلق عالم و نام روز چهاردهم از هر ماه شمسی باشد و فارسیان درین روز جشن کنند و عید سازند و آنرا سیرسور گویند و درین روز سیر را در پیاز خورند و گوشت را با گیاه و علف پزند نه با چوب و هیزم و گویند این باعث امان یافتن از مس و ملامسهٔ جن ست و بدان دوای امراضی کنند که منسوب بجن ست و درین روز نیک ست فرزند بکتب دادن و پیشه آموختن و بمعنی نظر و منتظر و انتظار نیز آمده است و بمعنی حفظ و محافظت هم هست۔

گوشاسپ ـ بضم اول و ثالث بالف کشیده و بسین بی نقطه و بای فارسی زده بمعنی خواب دیدن باشد که عربان رویا گویند و بمعنی احتلام و شیطانی شدن هم هست و جوانی را نیز گویند که هنوز خطش نو رسیده باشد۔

گوش افتادن ـ کنایه از کر شدن و ناشنودن گوش است۔

گوشان ـ باثانی مجهول بروزن جوشان عصر و فشردهٔ انگور را گویند۔

گوشانه ـ بروزن روزانه بمعنی گوشه و کمین گاه باشد۔

گوش آوالی ـ با واو بالف کشیده و تحتانی زده شخصی را گویند که هر چیز شنود خوب فهم کند و یاد گیرد۔

گوش بدر ـ بکسر بای ابجد و فتح دال و سکون رای بی نقطه بمعنی گوش بر آواز ست که منتظر و انتظار کش باشد۔

گوش بر داشتن ـ کنایه از نا امید شدن و قطع نظر کردن از انتظار باشد و در جای دیگر بمعنی انتظار کشیدن بنظر آمده است۔

گوش بدر داشتن ـ کنایه از انتظار کشیدن و منتظر بودن باشد۔

گوش بستر - بکسر بای ابجد و سکون سین بی نقطه و فتح تای قرشت نام شخصی بود که چون اسکندر ذوالقرنین متوجه شهر بابل می شد در اثنای راه بکوهی رسید بس عظیم و در دامن آن کوه دریایی بود لشکریانش بشکار مشغول شدند و مردی را یافتند بزرگ جثه و درشت اعضا و پرموی و بهن گوش گویند یعنی گوش او بمثابه ای بود که چون خوابیدی یک گوش را بستر و گوش دیگر را لحاف کردی نزد اسکندر آوردند تحقیق احوال او کردند و نام او را پرسید گفت که مصرعه مرا گوش بستر نهادند نام۔

گوش پیچ - بمعنی گوشمال ست و پارچه را نیز گویند که بجهت دفع سرما بر دور سر و گوش بپیچند۔

گوش پیچیده - کنایه از شاگرد باشد و گوشمال داده را نیز گویند۔

گوشت - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی نام یکی از شش آوازهٔ موسیقی ست که آن نوروز و مایه و سلک و گوشت و شهناز و گردانیه باشد۔

گوشتاب - بروزن بولقاب بمعنی گوش پیچ ست که گوشمال و پارچه باشد که بر دور گوش بپیچند۔

گوشتاسب - بسکون سین بی نقطه و بای فارسی بمعنی احتلام و شیطانی شدن باشد و منقار مرغان را نیز گویند۔

گوشت آهنج - بفتح ها و سکون نون و جیم قلابی را گویند که بدان گوشت از درون دیگ بیرون آرند و غلیواج را نیز گفته اند که زغن باشد۔

گوشت آهنگ - با کاف فارسی بروزن و معنی گوشت آهنج ست که قلاب گوشت از دیگ بر آوردن و غلیواج باشد۔

گوشت ربا - بضم رای قرشت و بای ابجد بالف کشیده غلیواج را گویند که زغن باشد و گوشت ربای هم گفته اند با تحتانی در آخر و گویند یک سال نر و یک سال ماده می باشد و بعضی شش ماه گفته اند و قلاب را نیز گویند که گوشت را بدان از دیگ بیرون آرند۔

گوش خارک - با خای نقطه دار بالف کشیده و فتح را و سکون کاف هر چیز که بدان گوش خارند و جانوری را نیز گویند بسیار پای که بگوش مردم رود و آدمی را بی آرام سازد و بسا باشد که هلاک کند و آنرا هزارپا هم می گویند۔

گوش خاریدن - کنایه از توقف کردن و مکث نمودن و فکر کردن و در فکر شدن باشد۔

گوش خبه - این لغت را در فرهنگ جهانگیری به فتح رابع و بای ابجد بمعنی گوش خارک آورده که میل گوش پاک کن و جانور بسیار پای باشد که در گوش رود و آنرا گوش خزک نیز گویند و باین معنی بجای بای ابجد یای حطی هم بنظر آمده است والله اعلم۔

گوش خز - بفتح خا و سکون زای هوز دو نقطه دار جانوریست که آنرا هزارپای گویند۔

گوش خزک - بفتح رابع و خامس و سکون کاف بمعنی گوش خزست که هزارپا باشد۔

گوش خورده - کنایه از گوشمال خورده باشد۔

گوشدار - با دال ابجد بروزن هوشیار محافظت کننده و نگاه دارنده را گویند و امر باین معنی هم هست یعنی نگهدار و محافظت کن۔

گوش داشتن - بمعنی متوجه شدن باشد و کنایه از دیدن و نگاه داشتن و نگاه کردن نیز هست۔

گوش زد - کنایه از سخنی و حرفی بود که یکبار دیگر شنیده شده باشد و نیز سخنی باشد که به شخصی بگویند تا وقتی از اوقات بکار آن شخص یا دیگری آید۔

گوش سرای - بفتح سین بی نقطه و رای قرشت بالف کشیده و تحتانی زده کسی را گویند که هر چه بشنود نیکو فهم کند۔

گوشک - بثانی مجہول بروزن موشک دو گوشت پارہ را گویند کہ بر سر حلقوم آدمی کہ مجرائے طعام ست میباشد و آنرا بعربی لوزتان خوانند و صاحب ملازہ را نیز گویند و اور اکام فرود آمدہ ہم مے گویند و تصغیر گوش باشد کہ بعربی اذن خوانند۔

گوش کرد - ماضی گوش کردن ست یعنی شنید و نگاہداشت ونگاہ کرد و دید۔

گوش کردن - بمعنی شنیدن و نگاہداشتن ونگاہ کردن باشد۔

گوش کشتن - کنایہ از سخن شنیدن و متوجہ شدن باشد۔

گوش کشیدن - بمعنی گوش کشتن ست کہ کنایہ از سخن شنیدن و متوجہ شدن باشد۔

گوش لب - بروزن نوش لب آنکہ خطش ہنوز نرو میدہ باشد۔

گوش ماہی - صدف را می گویند و آن غلاف مروارید ست و پیالۂ را نیز گویند کہ از صدف سازند۔

گوش موش - بکسر ثالث گیاہے ست کہ آنرا مرزنگوش خوانند و آن خوشبو مے باشد و برگ آن بگوش موش میماند و بعربی آذان الفار خوانند۔

گوش نہادن - بکسر نون کنایہ از سخن شنیدن و متوجہ شدن باشد و کنایہ از ترک دادن و واگذاشتن ہم ہست۔

گوشوارۂ فلک - کنایہ از ماہ نو باشد کہ ماہ یکشبہ ست و بعربی ہلال گویند۔

گوشۂ باغ گرفتن - کنایہ از گوشہ نشینی و خلوت گزیدن باشد۔

گوشۂ بالش - کنایہ از گوشہ و کنار مسند باشد۔

گوشۂ جام شکستہ - کنایہ از ماہ نو باشد کہ ہلال گویند۔

گوشیار - بروزن ہوشیار نام حکیمے بودہ از فارس و شیخ ابوعلی سینا شاگردی او کردہ۔

گوگ - بضم اول و سکون ثانی مجہول و کاف فارسی بمعنی تکمۂ گریبان باشد و آنرا گوے گریبان ہم مے گویند و انہا بے سختے کہ در اعضا بہم میرسد و در دنمی کند و عربان ثولول خوانند و بمعنی گوسالہ ہم آمدہ ہست کہ بچۂ گاو باشد۔

گوگار - باکاف فارسی بروزن مودار نام جانوریست کہ سرگین را گلولہ کند و بگرداند و غلطان غلطان بسوراخ خود برد و آنرا اعربان خنفسا میگویند۔

گوگال - بروزن گوپال بمعنی گوگارست کہ سرگین گردانک باشد و عربان خنفسا گویندش۔

گوگرد - بکسر کاف فارسی و سکون را و دال بے نقطہ جوہریست کہ آنرا کبریت ہم میگویند و آن چہار نوع میباشد سفید و زرد و سرخ و سیاہ و بعضے گویند چشمۂ ایست روان چون منجمد گردد کبریت شود و بعضے گویند معدنیست و آن بخارے باشد دخانی کہ بعضے از ان در زیر زمین منجمد میشود و بعضے از فرجہا و تراکہاے کوہ بر می آید و در اطراف آنہا بر روے ہم مے نشیند و گوگرد می شود و گوگرد احمر از جواہر است و معدن آن در وادی موران مے باشد و موران آنجا مقابل برمی مے شوند گویند در شب مانند آتش می درخشد چنانکہ روشنائی آن چند فرسخ میرود و چون از معدن بیرون آورند این خاصیت ندارد و آن جزو اعظم اکسیرست چنانکہ سیماب ابوالارواح خوانند آنرا ابوالاجساد نامند گرم و خشک است در چہارم و اقسام آن منافع بسیار دارد۔

گوگردانک - با دال بالف کشیدہ و فتح نون و سکون کاف سرگین گردانک باشد و اور اعربان جعل خنفسا خوانند و ترکان قیقور+ش+ گویند۔

گوکہ - بضم اول و ثانی مجہول و فتح کاف فارسی بمعنی اول گوسالہ باشد کہ بچۂ گاو ست و بمعنی گوگ ہم ہست کہ گوے گریبان و تکمہ باشد و انہائے را نیز گویند سخت کہ در عضے آدمی بہم میرسد و در دنمی کند و پختہ نمی شود و آنرا بفارسی اژخ و بعربی ثولول خوانند و معرب آن قوقہ ست۔

گول - بضم اول بروزن غول بمعنی ابله و نادان باشد و بمعنی کم و زیب هم هست و آبگیرے را نیز گویند که اندک آب دران ایستاده باشد و بمعنی چند هم آمده است و آن پرنده ایست منحوس که در ویرانها و صحراها بسر برد و بیشتر شبها پرواز کند و بفتح اول پشمینه ایست با موبهاے آویخته و آنرا درویشان پوشند و بعربی دلق گویند -

گولاج - بضم اول و ثانی مجهول ولام بالف کشیده و جیم ساکن نام حلوائیست که آنرا لابرلاے گویند -

گولاد - بروزن فولاد نام پهلوانیست ایرانی -

گولانج - بسکون نون و جیم بمعنی گولاج ست که نوعے از حلوا باشد و بعضے گویند نانیست در غایت نزاکت که از سفیدۀ تخم مرغ و نشاسته پزند و در شربت قند اندازند و خورند -

گولخ - با ثانی مجهول بروزن دوزخ بمعنی گلخن باشد که آتشگاه حمام باشد -

گولخن - با ثانی مجهول بروزن کوهکن بمعنی گلخن است که آتشگاه حمام باشد -

گولغنجه - بضم اول و غین نقطه دار و سکون نون و فتح جیم فارسی غازه و گلگونۀ زنان را گویند و آن سرخے باشد که بر روے مالند -

گوله - با ثانی مجهول بروزن لوله بمعنی گلوله است خواه کوچک باشد از براے بازی کردن و خواه بزرگ باشد از براے توپ و منجنیق و بمعنی خارپشت هم آمده است و کوزۀ آبخورے را نیز گویند -

گوم - بروزن موم گیاهیست خوشبوے و آن را بعربی اذخر گویند -

گومست - بفتح اول و سکون ثانی و کسر میم و سکون سین بے نقطه و فوقانی نام کتابے ست که بر پیغمبر مجوسان که جوست نام داشت فرود آمده بود و گویند آن کتاب را هفتاد شتر بر مے داشت مجوسان آن پیغمبر را کشتند و آن کتاب را سوختند -

گومشون - بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث و شین نقطه دار بواو کشیده و بنون زده بزبان زند و پازند بمعنی او شان و ایشان و آنها باشد -

گومن - بروزن سوزن بلغت زند و پازند بمعنی این باشد و بعربی هذا گویند -

گومه - با ثانی مجهول و فتح ثالث خانه را گویند که از چوب و نے و علف سازند -

گون - بضم اول و سکون ثانی و نون بمعنی رنگ و لون باشد چه گلگون گلرنگ را گویند و بمعنی طرز و روش و قاعده و قانون و صفت نیز آمده ست و بضم اول و کسر ثانی نام شهریست از شهرهاے فارس و معرب آن جون باشد -

گونا - بضم اول و نون بالف کشیده بمعنی گونه و رنگ و لون باشد چه گوناگون بمعنی رنگارنگ ست و غازه که زنان بر روے مالند و بمعنی طرز و طور و روش و قاعده و قانون و صفت هم آمده است و بلغت زند و پازند بچه و برۀ گوسفند را گویند -

گوناب - بروزن خوناب سرخی و گلگونه باشد که زنان بجهت زیبائی بر رخساره مالند -

گوناگون - بمعنی رنگارنگ و جنس بجنس و انواع باشد -

گونجی - بضم اول و کسر ثانی و سکون نون و جیم بتحتانی کشیده بمعنی عزیز و گرامی باشد و بمعنی شجاع و دلیر و پهلوان هم آمده است -

گون ژده - بفتح زاے فارسی و دال ابجد بروزن شورمزه بمعنی زنجره است و آن جانورے باشد شبیه بملخ که شبها آواز طولانی کند -

گونسته - بروزن گلدسته هر طرف سرین و کفل را گویند -

گونند - بروزن موبند جوالدوز را گویند -

گونه - بضم اول و فتح نون بمعنی رنگ و لون باشد و

گلگونه وغازه را نیز گویند که زنان بر رخساره مالند و بمعنی عارض و رخساره هم هست که بعربی خد گویند و هر دو طرف سرین و کفل را نیز گفته اند و ترجمهٔ لفظیست که بعربی جنس میگویند و اجناس جمع این و گونها و گوناگون جمع آن۔

گونه گون ۔ بمعنی گوناگون ست که رنگارنگ و جنس بجنس و انواع باشد۔

گونیا ۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و تحتانی بالف کشیده تختهٔ باشد مثلث قائم الزاویه معماران و استادان بنا که کجی و راستی عمارت را ازان دریابند و نیز افزاری باشد درودگران را و ریسمانی را هم میگویند که استادان بنا چون خواهند عمارتی بسازند آنرا بکشند و رنگ عمارت بریزند۔

گواره ۔ بفتح اول و واو بروزن و معنی گهواره است و بعربی مهد گویند و گلهٔ گاو و گاومیش را نیز گفته اند۔

گوه ۔ بضم اول و فتح ثانی و ظهور ها مخفف گواه است۔

گوهر ۔ بروزن جوهر بمعنی مروارید ست که بعربی لولو خوانند و مطلق جواهر را نیز گفته اند و بمعنی اصل و نژاد و فرزند باشد و بمعنی ذات هم آمده است چه هرگاه گوهری گویند مراد ازان ذاتی باشد و بمعنی سر نهانی و صفات پوشیده که ظاهر شود و عقل و فرهنگ هم هست و بمعنی حوض و بدل نیز آمده است و باین معنی غریب ست و جوهر معرب آن باشد

گوهر آدم ۔ بمعنی ذات و اصل آدم باشد و فرزند آدم را نیز گویند و خاک را هم گفته اند و عربان تراب خوانند۔

گوهر آسمان ۔ کنایه از اصل و جرم آسمان ست و کنایه از کواکب هم هست۔

گوهر آگین ۔ هر چیز که دران جوهر نشانده باشند و کنایه از مردم شجاع و دلاور و پهلوان هم هست۔

گوهران ۔ بروزن جوشقان چهار عنصر را گویند که کرهٔ خاک و آب و هوا و آتش ست۔

گوهرتر ۔ بکسر رابع و فتح فوقانی و سکون رای قرشت کنایه از اشک چشم باشد۔

گوهر خانه خیز ۔ کنایه از حضرت رسالت پناه محمدی صلوات الله علیه و آله است۔

گوهر خانی ۔ بمعنی گوهر خانه خیز ست که کنایه از حضرت رسالت پناه محمدی صلوات الله علیه و آله باشد۔

گوهرزای ۔ بمعنی بزرگ زاده و اصل زاده باشد چه گوهر بمعنی اصل و نژاد هم آمده است و بمعنی نیکوکار و عادل و خردمند و فصیح نیز هست۔

گوهر سفتن ۔ کنایه از انشای سخن کردن و قصه خوانی باشد و آنرا گهر سفتن هم میگویند۔

گوهر شکستن ۔ کنایه از دست دادن دولت و منصب و کنایه از خندیدن و خنده کردن باشد۔

گوهرکش ۔ بفتح کاف تازی و سکون شین نقطه دار دیست برنجن و دستینهٔ مرصع را گویند و بکسر کاف فارسی هم آمده است یعنی گوهردل چه کش بمعنی دل باشد۔

گوهر مریخ صفت ۔ کنایه از انگشت و زغال باشد و آنرا گوهر صفت مریخ هم میگویند۔

گوهر مطهر ۔ بکسر رابع هر چیز پاک و پاکیزه و سره و پاک اصل و نیکو را گویند۔

گوملک ۔ بضم میم و سکون لام و کاف کنایه از پادشاه افق باشد و پادشاه را نیز گویند۔

گوهر نیم سفت ۔ معروف ست و کنایه از کلام سربسته باشد یعنی کلامی که همه کس فهمند و کنایه از کلامی است که تمام قواعد و قوانین و صنائع و بدائع سخن دران صرف نشده باشد۔

گوهری ۔ بروزن جوهری چیزی را گویند که از گوهر ساخته باشند و خداوند اصل و نسب را نیز گفته اند و جواهر فروش و جواهرشناس را هم میگویند و بمعنی ذاتی هم هست که در مقابل عرضی ست۔

گوہریدن - یعنی چیزے را بچیزے عوض و بدل کردن -

گوسے - بروزن موسے بمعنی تکمہ باشد کہ گو گریبان است و مطلق گلولہ را نیز گویند عموماً و گلولہ کہ از چوب سازند و با چوگان بازند خصوصاً و امر بگفتن ہم ہست یعنی بگوسے -

گویا - بروزن جویا بمعنی گوینده و سخن کننده باشد و زبان را نیز گویند کہ بعربی لسان خوانند و ساز سیر آہنگ را نیز گفتہ اند و بمعنی ظاہرا و غالباً ہم آمده است -

گوی انگلہ - بفتح ہمزه و کاف فارسی تکمہ و حلقہ را گویند کہ بر گریبان پیراہن وغیره دوزند چہ گوسے بمعنی تکمہ و انگلہ بمعنی حلقہ باشد کہ گوسے را دران اندازند و گاہے آن حلقہ را نیز گوسے انگلہ می گویند و بمعنی جوز گره نیز آمده است و آن نوعے از گره باشد و کنایہ از آفتاب ہم ہست -

گویای گہواره - کنایہ از حضرت عیسیٰ علیہ السلام است و گویاسے مہد ہم سے گویند -

گوی باز - بمعروف ست یعنی شخصے کہ چوگان بازی کند و بازیگرے را نیز گویند کہ چند عدد گوسے الوان در دست گرفتہ یک برابر ہوا اندازد و بگیرد و نام روز نوزدہم است از ماہہاسے ملکی -

گوی بردن - کنایہ از زیادتی کردن و فائق آمدن باشد -

گویر - بفتح اول و ثانی بتحتانی مجہول رسیده و برای بی نقطہ زده پاکار و بیگار را گویند و بمعنی سراب ہم آمده است و آن شوره زمینے ست در صحرا کہ از دور آب می ماند و بمعنی صحرا ہم بنظر آمده است -

گوی زرو گوی زری - کنایہ از آفتاب است -

گویس - بروزن نفیس ظرف و اناسے شیروات را گویند -

گوی ساکن - کنایہ از کره زمین ست و نقطہاسے را نیز گویند کہ بر خط گذارند -

گویست - بفتح اول و ثانی بتحتانی مجہول رسیده و بثالث فوقانی زده بمعنی کوفتگی و ضربے باشد کہ از سنگ و چوب و لگد و مشت و امثال آن بہ کسے رسد و بضم اول و کسر تحتانی ہم آمده است و بمعنی کوفتہ شد و کوفتہ گردید ہم ہست -

گویستہ - بفتح اول بروزن نبیختہ بمعنی کوفتہ شده باشد -

گویسہ - بروزن ہریسہ بمعنی گویس باشد کہ ظرف و اناسے شیروات ست -

گوی سیم و گوی سیمین - کنایہ از ماه باشد -

گویش - بروزن حشیش بمعنی گویس ست کہ ظرف و اناسے دوغ و ماست باشد و بروزن سوزش ترجمہ مقالہ باشد -

گوی شدن - کنایہ از سر بزانو نہادن و بمراقبہ رفتن باشد -

گویشہ - بروزن ہمیشہ بمعنی گویش است کہ ظرف و اناسے شیروات باشد -

گویک - بروزن خویک تکمہ و گوسے گریبان را گویند -

گوی گردان - جانوریست کہ سرگین را گلولہ کند و بغلطاند و ببرد و بعربی جعل و خنفسا گویند -

گوی گردانک - بازیادتی کاف بمعنی گوی گردان است کہ خنفسا باشد -

گوینده - بروزن سوزنده بمعنی زبان ست کہ عربان لسان گویندش و بمعنی سخن گوسے و قصہ خوان و مغنی و قائل و خواننده و ساز سیر آہنگ ہم ہست و مطربے را نیز گویند کہ نقش و صورت بسیار بخاطر داشتہ باشد -

گویہ - بروزن مویہ بمعنی غار باشد و آن گوسے و شگافے است کہ در کوہہا بہم رسد و بیشتر مردم فقیر در انجا بسر برند -

بیان ہیجدہم

در کاف فارسی با ہا مشتمل بر پانزده لغت و کنایت

گہ - بفتح اول و سکون ثانی مخفف گاه است کہ بمعنی وقت و زمان و تخت پادشاہان و بوتہ زرگران کہ طلا و نقره در آن گذارند و بمعنی جاسے مقام و اسم مکان ہم ہست ہمچو

بار گر و چراگه و منزلگه و بمعنی زود و هم آمده است که عبارت از صبح زود باشد۔

گهان - بروزن نهان بمعنی جهان ست که عالم و دنیا باشد بلغت فارسی و شیراز۔

گهبار - با بای ابجد بروزن رفتار بمعنی گاه بار و گاهنبار است که پیش ازین گفته شد و آن شش روزیست که خدای تعالی عالم را دران شش روز آفریده است و فارسیان گویند آن شش گاه باشد و هر گاهی نامی و مدتی دارد و با مدت و نام هر یک در لغت گاهنبار بتفصیل مذکور ساختیم۔

گهبارها - بروزن رفتارها بمعنی گهبارست و آن شش روزیست که خدای تعالی دران عالم را آفرید۔

گهر - بروزن هنر مخفف گوهرست که مروارید و اصل و نسب و نژاد و فرزند و ذات و صفات و سر پنهانی و عقل و فرهنگ و عوض و بدل باشد و بعضی گویند گهر جمع گوهرست۔

گهرخانهٔ اصلی - کنایه از جوار و قرب حق سبحانه و تعالی است۔

گهرعقد فلک - بکسر ثالث کنایه از ستارهای آسمانی است۔

گهرگستر - بمعنی جواهر دار باشد و ناصح و واعظ را نیز گویند۔

گهرن - بروزن رهزن یکی از افزار کفشدوزیست۔

گهله - بفتح اول بروزن بهله گاو رسهای طلا و نقره باشد و انگارهٔ زر و طلا و نقره را نیز گویند که هنوز آنرا پهن نکرده و سکه نزده باشند۔

گهن - بضم اول و سکون ثانی و نون کرمی را گویند که چوب را خورده و خوردهٔ آن مانند آرد از چوب فرو ریزد و آن آرد را بعربی نشاره خوانند۔

گهنبار - بفتح اول و بای ابجد بروزن سمن زار بمعنی گهبارست و آن شش روزی باشد که خدای تعالی عالم را بیافرید۔

گهنبارها - بروزن سمن زارها بمعنی گهنبارست و آن شش روزیست که دران عالم را خدای تعالی آفرید۔

گهوارهٔ فنا - کنایه از عالم و دنیاست۔

گهولی - بروزن قبولی عوض و بدل کردن چیزی باشد بچیزی دیگر۔

بیان نوزدهم

در کاف فارسی با یای حطی مشتمل بر چهل و سه لغت و کنایت

گی - بفتح اول و سکون ثانی پرنده ایست که پر آن ابلق می باشد و بر تیر نصب کنند و بکسر اول لفظیست که معنی حاصل مصدر دهد و بمعنی بودن باشد و فتحه که در آخر کلمه در آید همچو خوانندگی و بخشندگی۔

گیا - بکسر اول مخفف گیاه است که علف باشد و محوطهٔ ده را نیز گویند۔

گیاخن - بفتح اول بروزن فلاخن بمعنی نرمی و آهستگی و کاری کردن به نرمی و آهستگی و استواری باشد۔

گیاشیر - بکسر اول شیرهٔ گیاه را گویند مطلقا هر گیاه که باشد۔

گیاغ - بروزن چراغ بمعنی گیاه است که علف باشد۔

گیاه آبگینه - گیاهیست که آبگینه را بدان جلا دهند سرفهٔ کهنه را نافع باشد و آنرا بعربی شجرة الزجاج خوانند۔

گیاه قیصر - بکسر ها و فتح قاف دارویست که اکلیل الملک خوانند و ورم مفاصل و احشا را نافع است۔

گیاه نمناک - بکسر ها و فتح نون بروزن سیاه غمناک سبزه ایست که آنرا خرفه و پرپهن می گویند و به عربی بقلة الحمقا خوانند۔

گیبر - بفتح اول و ضم بای ابجد و سکون ثانی و رای قرشت نوعی از پیکان تیر باشد۔

گیتی - بکسر اول و فوقانی و سکون ثانی و تحتانی دنیا و روزگار و جهان را گویند و بمعنی زمین هم هست و گلیست

بسیار خوشبوے کہ از دریاے بصرہ آورند و بائے مثلثہ ہم بنظر آمدہ ہست در مؤید الفضلا۔

گیتی بان ۔ بمعنی نگاہ دارندۂ دنیا و روزگارست کہ کنایہ از پادشاہ ہفت اقلیم باشد چہ گیتی بمعنی دنیا و بان نگاہدارندہ و محافظت کنندہ را گویند۔

گیتی پژوہ ۔ بضم با و زاے فارسی بمعنی دنیا طلب و طالب دنیا باشد چہ گیتی بمعنی دنیا و پژوہ طالب و خواہان و جویان باشد و کنایہ از پادشاہ ہست۔

گیتی نورد ۔ بمعنی جہان گرد باشد چہ گیتی بمعنی جہان و نوردیدن بمعنی گردیدن ست و کنایہ از آفتاب عالمتاب ست و کنایہ از اسکندر ہم ہست و اسپ را نیز گویند۔

گیج ۔ بکسر اول و سکون ثانی و جیم بمعنی پریشان و پراگندہ خاطر باشد و شخصے را نیز گویند کہ بسبب صدمہ دماغ او پریشان شدہ باشد و احمق و ابلہ و متحیر و سرگشتہ و حیران را نیز گویند و باین معنی با جیم فارسی ہم بنظر آمدہ ہست و خودستاے و صاحب عجب و تکبر را ہم گفتہ اند۔

گیجہ ۔ بکسر اول و فتح جیم بمعنی گیج ست کہ پریشان و پراگندہ و متحیر و سرگشتہ و حیران باشد۔

گیجیدہ ۔ بروزن پیچیدہ بمعنی دماغ پریشان شدہ و سراسیمہ گشتہ و سرگردان و حیران گردیدہ باشد۔

گید ۔ بکسر اول و سکون ثانی و دال ابجد مرغ گوشت ربا را گویند کہ غلیواج ست و او شش ماہ نر و شش ماہ مادہ میباشد و بعضے گویند یک سال نر و یک سال مادہ ہست چنانکہ مشہور ست کہ شخصے را شخصے پرسید کہ راست ہست کہ غلیواج شش ماہ نر و شش ماہ مادہ مے باشد جواب داد کہ از کسے باید پرسید کہ یک سال غلیواج بودہ و بنا بر آنست کہ کسے را کہ رجولیت و غیرت و حمیت نباشد بگید نسبت کنند و گیدی گویند۔

گیر ۔ بکسر اول و سکون ثانی و راے قرشت بمعنی ارغ ست و آن تیزی و تلخی باشد کہ در مغز بادام و پستہ و گردگان و امثال آن بہم میرسد۔

گیرا ۔ با اول بثانی رسیدہ و ثالث بالف کشیدہ بمعنی سرفہ باشد و آن بیشتر بسبب ہوا زدگی بہم میرسد۔

گیرخ ۔ بکسر اول و فتح راے بے نقطہ و سکون ثانی و خاے نقطہ دار بمعنی رحل باشد و آن چیزیست کہ از چوب سازند و مصحف و کتاب بر بالاے آن گذارند و خوانند۔

گیرنگ ۔ بروزن بے رنگ نام قصبہ باشد از اعمال لاورد و آن بلدہ ایست از خراسان۔

گیرودار ۔ بمعنی فرماندہی و حکمرانی باشد۔

گیرومی ۔ بروزن بے موے نام پہلوانیست ایرانی۔

گیرہ ۔ بروزن خیرہ سبد کوچک را گویند و آن ظرفیست کہ از چوب و نے و گیاہ و امثال آن بافند۔

گیربان ۔ بایاے حطی بروزن شیروان بمعنی فدا باشد یعنی بدلے کہ خود را یا دیگرے را بدان از بلا برہانند و بمعنے گریان ہم ہست کہ گریہ کنان باشد۔

گیس ۔ بکسر اول و سکون ثانی و سین بے نقطہ مخفف گیسو باشد کہ موے سر زنان ہست۔

گیسودار ۔ با دال ابجد بروزن نیکوکار معروفست و کنایہ از سیدہ و مولازادہ و پیرزادہ ہم ہست۔

گیل ۔ با ثانی مجہول بروزن فیل گیلان را گویند و آن ولایتے باشد معروف از تبرستان و بزبان گیلانی رعیت و روستائی و مردم عامی را گویند۔

گیل دارو ۔ بکسر اول چوبکے باشد سیاہ رنگ و آن را بساحل دریاے خزر یابند و آن را نر و مادہ میباشد و کدو دانہ را نافع ہست کہ کرم شکم باشد و معرب آن جیل داروست۔

گیلک ۔ با ثانی مجہول بروزن سیلک بزبان گیلان مردم عامی و روستائی و رعیت را گویند۔

گیلہ ۔ بروزن حیلہ نام جائے و مقامے ہست۔

گیلی ۔ بروزن میلی منسوب بگیل را گویند و نام طائفہ ہم ہست

از ترکان و بعضے گویند گیلی طائفۂ باشند از گلیم پوشان۔
گیمیا۔ بروزن سیمیا بمعنی ریاز ست کہ نوعے از جامہ و پارچۂ نفیس لطیف باشد۔
گین۔ بروزن سین بمعنی صاحب و خداوند باشد چون با کلمہ ترکیب کنند یعنی در آخر آن کلمہ در آورند ہمچو غمگین و شرمگین و بمعنی صفت ہم ہست ہرگاہ با واصف مرکب سازند و بعضے گویند بمعنی پر ست کہ در مقابل خالی باشد چہ گین در اصل آگین بودہ و معنی آن پر از غم و پر از شرم باشد۔
گینہ۔ بروزن سینہ مخفف آبگینہ ہست کہ آئینہ باشد۔
گیو۔ بکسر اول و ثانی مجہول بروزن دیو نام پسر گودرز است کہ کیخسرو را بعد از ہفت سال دیدہ از ترکستان با ایران آوردہ و بفتح اول بروزن ہمو بمعنی گویا باشد کہ سخن کنندہ است و زبان را نیز گویند کہ بعربی لسان خوانند و بمعنی ظاہر و غالبا ہم استعمال میشود۔
گیور۔ بروزن زیور در لغت بمعنی نقل کنندہ و سخن رانندہ و قصہ خوان و افسانہ گوے باشد و در اصطلاح بمعنی حس مشترک است و آن اول قوتے ست مرتب در مقدم تجویف دماغ و اجتماع صور محسوسات پیش او باشد کہ اگر او نباشد با حکم نتوانیم کرد کہ این سفید ست و آن سیاہ و این ساکن است و آن متحرک۔
گیوگان۔ با ثانی مجہول و کاف فارسی بروزن میہمان نام پہلوانے ست ایرانی کہ پسر او گرازہ نام داشتہ۔
گیومرت۔ بفتح اول و ثانی بثالث کشیدہ و میم مفتوح براو تاے قرشت زدہ نخستین کسے را گویند کہ در عالم پادشاہی کرد و معنی ترکیبی این لغت زندہ گویاست چہ گیو بمعنی گویا و مرت بمعنی زندہ آمدہ ہست و در میان متاخرین بکاف تازی و ثاے مثلثہ مشہور ست و حالانکہ این رسم فارسی قدیم ست و در کلام فارسی قدیم ثاے مثلثہ نیامدہ ہست واللہ اعلم۔
گیوہ۔ با ثانی معروف بروزن میوہ نام پادشاہ زمین خاوران است و او یکے از مبارزان شاہ کیخسرو بن سیاوخش بودہ و با ثانی مجہول نوعے از کفش و پاے افزار ست کہ روے آن را از ریسمان دوزند و تہ آنرا از لتہ سازند و آن را کفش جاگی نیز گویند۔
گیہ۔ بظہور ہا بروزن سیہ مخفف گیاہ باشد کہ علف است۔
گیہا۔ بکسر اول و فتح ثانی و ثالث بالف کشیدہ بلغت ژند و پاژند گیاہ و علف را گویند۔
گیہان۔ بفتح اول بروزن ہیان بمعنی دنیا و روزگار و جہان باشد۔

گفتار بست و سوم

از کتاب برہان قاطع در حرف لام با حروف تہجی مشتمل بر بست و دو بیان و محتوی بر سی صد و ہشتاد و شش لغت و کنایت

بیان اول

در لام با الف مشتمل بر ہفتاد و نہ لغت و کنایت

لا۔ بمعنی لاف و گزاف و ہرزہ گوئے و پر گوئے باشد و در عربی بمعنی نہ ست کہ نقیض آرے باشد و بمعنی نفی ہم ہست ہمچو لا الٰہ الا اللہ۔
لاب۔ بروزن باب بلغت یونانی آفتاب را گویند و نام پسر ادریس علیہ السلام ہم ہست و بعضے گویند نام حکیمے ست کہ اسطرلاب را او وضع کردہ ہست و بعضے دیگر

گویند نام پسر اسطرست و اسطرنام پادشاہے بودہ از یونان۔

لابرلا - بالام بروزن پا برجا بمعنی تو بر تو و تہ بر تہ باشد و نام نوعے از حلوا ہم ہست۔

لابہ - بروزن تابہ بمعنی سخن باشد و اظہار اخلاص با نیاز تمام را نیز گویند و بمعنی چرب زبانی و چاپلوسی و تملق و فروتنی و عجز و نیاز و خواہش ہم ہست و فریب و بازی دادن را ہم مے گویند و چیزے را نیز گویند کہ از سر تا پاے چیزے بہ پیچید۔

لابیدن - بروزن و معنی لافیدن کہ سخنان زیادہ از حد خود گفتن باشد و بمعنی پرگوئی و ہرزہ گوئی ہم ہست۔

لاتو - با تحتانی بواو کشیدہ نردبان و زینہ پایہ را گویند و بمعنی گردنا ہم ہست و آن چوبے باشد مخروطی و میخے کوچک بر سر آن نصب کردہ اند و اطفال ریسمانے بران پیچیدہ و نوعے بر زمین اندازند کہ مدتے چرخ زند و تلہ را نیز گویند کہ آلت گرفتار شدن حیوانات ست۔

لاج - بروزن باج مرادف رشوت ست و بمعنی برہنہ و عریان باشد و سگ مادہ را نیز گویند۔

لاچ - با جیم فارسی بمعنی بازی و فریب لاغ باشد کہ بمعنی سخرہ و ظرافت ست۔

لاجورد - بفتح واو و سکون را و دال بے نقطہ سنگے ست کبود کہ از ان نگین انگشتر سازند و سلایہ کردہ بجہت نقاشان و نقاشان بعمل آورند و تفریح و تقویت کند و بدخشی آن بہتر از دز مارے باشد۔

لاجوردخم - بضم خاے نقطہ دار و سکون میم کنایہ از آسمان ست و خم نیز اخم لاجورد ہم میگویند۔

لاجوردی سقف بمعنی لاجوردخم ست کہ کنایہ آسمان باشد

لاجوردینہ خم بمعنی لاجوردی سقف ست کہ کنایہ از آسمان باشد

لاچی - بروزن کاچی قافلہ باشد و آنرا ہال و ہیل نیز گویند و داخل ادویۂ حارہ در طعام کنند۔

لاخ - بروزن شاخ بمعنی جاے و مقام باشد لیکن بدان ترکیب گفتہ نمی شود ہمچو سنگ لاخ و دیو لاخ و رود لاخ یعنے جاے سنگ و جاے دیو و جاے رودخانہ و بمعنی بسیار و انبوہ نیز آمدہ ست و باین معنی ہم تنہا گفتہ نمی شود و بغیر ازین سہ محل در جاے دیگر استعمال نہ شدہ ست۔

لاخشتہ - بکسر ثالث بروزن آغشتہ نوعے از آش آرد باشد و بعضے گویند آش تتماج ست۔

لاخشہ - بروزن فاحشہ بمعنی لاخشتہ ست کہ نوعے از آش آرد باشد یا آش تتماج ست۔

لاخہ - بفتح ثالث بمعنی پینہ و پارہ باشد و لاخہ دوز پینہ دوز را گویند۔

لاخیز - بروزن فالیز سیلاب باشد۔

لاد - بروزن شاد بمعنی دیوار باشد چہ سر لاد سر دیوار و بن لاد بن دیوار را گویند و بنیاد و بناے دیوار را نیز گفتہ اند و اصل ہر چیز را ہم مے گویند و در مقام سبب و جہت نیز گفتہ می شود مثل اینکہ ہرگاہ گویند لاد برین مراد این باشد کہ بنا برین و بدین سبب و ازین جہت و ہر چینہ ور دہ را نیز گویند از دیوار گلی کہ بر بالاے ہم گذارند و بمعنی دیباے نازک و تنک و لطیف و خوش قماش باشد و در عربی نیز ہمین معنی دارد و خاک را ہم مے گویند و بعربی تراب خوانند و مخفف لادن ہم ہست و آن نوعے از مشمومات ست یعنی بوے کردنیہا و نام شہر لار بودہ ست در قدیم و درین زمان دال برا تبدیل یافتہ ست و ہر گل و شگوفہ را نیز گویند و بمعنی آبادانی ہم آمدہ ست کہ در مقابل خرابی ست و قلعہ را نیز گویند۔

لادن - بروزن دادن نوعے از مشمومات ست یعنی بوے کردنی و آن مانند دوشاب سیاہ مے باشد و آن را عنبر عسلی گویند و در دوا بکار برند و آن از زمین گلستان حاصل میشود باین طریق کہ گیاہے از ان زمین رویید لادن آغشتہ باشد و بز آن گیاہ را دوست میدارد و بہنگام چرا ریش ...

سوے بدن بز بدان آلوده مے شود بعد از آن جدا یسازند
وانچه بر ریش بز آلوده باشد بهتر از انست که بر موے ران
واعضاے دیگر گویند اگر در زیر دامن زنے که بچهٔ مرده
در شکم داشته باشد بخور کنند بچهٔ مرده از مشیمه بیرون آید۔

لادنه۔ بکسر ثالث وفتح نون گیاہے باشد که از پوست
ساق آن ریسمان سازند۔

لاده۔ بروزن ساده بمعنی بے عقل واحمق وابله باشد و
سگ ماده را نیز گویند۔

لارجان۔ باجیم بروزن خاکدان نام کوہے ہست در
طبرستان گویند در آن کوه چشمهٔ ہست که ہر قطره که از ان
میچکد سنگ میگردد۔

لاژ۔ بسکون زاے فارسی نام دہے ست از مضافات
جام که از دار الملک خراسان ست۔

لاژورد۔ بازاے فارسی بروزن ومعنی لاجورد ست
وآن سنگے ست کبود که نقاشان ومصوران بکار برند گویند
اگر زنے خواہد که بچهٔ او ساقط نشود نیم درم لاجورد را با روغن
زیت آمیخته بخود برگیرد بچه بسلامت باند تا بظهور آید۔

لاس۔ بروزن طاس ابریشم فرومایه باشد وبمعنی زاہ ابریشم
نیز ہست وابریشم پاک نکرده را ہم مے گویند وماده ہر حیوانے
باشد عموماً وسگ ماده را گویند خصوصاً۔

لاسکوی۔ بفتح سین بے نقطه وکاف وواو وتحتانی رسیده
نام جانوریست کوچک وخوش آواز۔

لاش۔ بروزن فاش بزبان مرغزے بمعنی تاخت و
تاراج وغارت باشد ومرغز نام جائے ومقامے ہست و
بمعنی ضائع وزبون وفرومایه وبے اعتبار نیز گفته اند و
بمعنی ہیچ باشد وچیز اندک وکم وکوچک را نیز گویند۔

لاشکن۔ باکاف بروزن بادزن نام کوہیست نزدیک
بملک روس وباین معنی بحذف شین نقطه دار ہم آمده است

لاشه۔ بروزن ماشه آدم واسپ وخر لاغر وپیر و
زبون را گویند ومردهٔ جمیع حیوانات را نیز گفته اند۔

لاغ۔ بروزن باغ ہزل وظرافت وخوش طبعی باشد
وبمعنی فریب وبازی وفریب وبازی دادن وبازی کردن
وسخرگی نمودن ہم ہست وبمعنی بدول وبددلی ودل بد
کردن ہم آمده ہست۔

لاغوس۔ باغین نقطه دار بروزن ناقوس بزبان
رومی در مؤید الفضلا خرگوش را گویند وبعربی ارنب
وبخطائی توشقان خوانند گویند پاے وے تا با زن باشد
آبستن نشود واگر پنیر مایهٔ او را با مسکه وعسل حل کنند ہر زنے
که بخورد دیگر آبستن نشود واگر بخود برگیرد آبستن گردد۔

لاغون۔ بروزن ہامون بلغت رومی بمعنی لاغوس
باشد که خرگوش ست۔

لاغینه۔ بروزن آدینه درختیست که آب از بالاے
آن بتدریج فرود آید وجمع شود وباین معنی بحذف نون
ہم بنظر آمده ہست که لاغیه باشد وبجاے نون ثاے مثلثه ہم
دیده شده ہست که لاغیثه باشد والله اعلم۔

لاغیه۔ بروزن مادیه نباتیست وآن را گلے باشد مانند
گل شبت وزنبور عسل گل آن را خورد وچون برگے با شلغم
از ان جدا کنند شیر بسیارے از وے برآید گرم وخشک است
در سوم اگر از چوب آن بر آبے که ماہی داشته باشد اندازند
ہمه ماہیان بر روے آب افتند ودر عربی سخن باطل و
زن بیہوده گوے را گویند۔

لاف۔ بروزن کاف کلام فضول وعبارت کشاده
وخویشتن ستائی وخودنمائی باشد وبے حیا وبیحیائی را
نیز گویند۔

لافیس۔ بافاے تحتانی کشیده وبسین بے نقطه زده
نام دیولیست که مردم را در نماز وسوسه کند وباین معنے
بجاے حرف ثالث قاف ہم بنظر آمده ہست۔

لاک۔ بروزن خاک بمعنی طغار وکاسه وکاسهٔ چوبین باشد

بلاکیدہ پشت وکاسه پشت را نیز گویند و نام رنگیست مشهور که در هندوستان بهم میرسد و بدان چیزها رنگ کنند و آن شبنمی باشد که بر شاخهای درخت کنار و درختهای دیگر نشیند و منجمد گردد و آنرا بگیرند و بکوبند و بپزند از آن رنگ سرخی حاصل گردد که مصوران و نقاشان هم کار کنند و غازهٔ زنان را نیز از آن سازند و تفالهٔ آن مانند صمغ باشد و بدان کارد و شمشیر و خنجر و امثال آنرا در دسته محکم کنند و بکارهای دیگر نیز می آید و هر چیز صنایع و زبون را نیز سے گویند و در عربی بمعنی خائیدن و جاویدن باشد۔

لاکچه۔ بروزن باغچه بمعنی تتماج باشد و آن آشیست معروف۔

لاکن۔ بفتح ثالث بروزن لاون بمعنی لاشکن است و آن کوهے باشد نزدیک بملک روس۔

لال۔ بروزن مال معروف ست که گنگ و زبان گرفته باشد و رنگ سرخ را نیز گفته اند و بمعنی لعل هم آمده است و آن گوهریست گرانمایه که معدن آن در بدخشان است و بعربی لعل گویند و بعضے گویند لعل معرب لال ست۔

لالا۔ بروزن کالا بمعنی غلام و بنده و خادم و خدمتگار باشد و بر گوئی و هرزه جانگی را نیز گویند و گیاهے هم هست که آنرا از جانب مکه آورند و بخور آن دفع علت بواسیر کند و بمعنے درخشنده هم آمده است چنانکه گویند لولوے لالا یعنی مروارید درخشنده و دانه ایست مانند کنجد و بعضے گویند باین معنے و معنی تکرار در نفی عربے است۔

لالاسرا۔ بفتح سین بے نقطه خواجه سرا را گویند یعنی غلامے که آلت تناسل او را بریده باشند۔

لالس[1]۔ بفتح لام و سکون سین بے نقطه نوعے از بافتهٔ ابریشمے خوش قماش نازک لطیف و سرخ باشد و بزبان علمی اہل ہند بمعنی روسے باشد که بعربی وجه خوانند و دوستی و محبت را نیز گویند۔

لالک۔ بروزن کالک کفش و پاے افزار را گویند و تاج خروس را هم گفته اند و آن گوشت سرخیست که بر سر خروس مے باشد و مطلق تاج را هم گفته اند که عربان اکلیل خوانند۔

لالکا۔ بفتح ثالث و کاف بالف کشیده بمعنی لالک است که کفش و پاے افزار و تاج خروس باشد۔

لالنگ۔ بروزن پاسنگ بمعنی زله باشد و آن طعامیست که مردم فرومایه از مهمانیها بردارند و نان پارهاے گدائی را نیز گویند۔

لاله۔ بروزن هاله گلے را گویند که خودرو باشد عموماً و لالهٔ واعدار که آنرا لالهٔ نعمان خوانند خصوصاً و آن بر چند نوع است لالهٔ کوهی و لالهٔ صحرائی و لالهٔ شقائق و لالهٔ دلسوخته و لالهٔ دلسوز و لالهٔ ختائی و لالهٔ خودروے و بعضے بدین گونه آورده اند لالهٔ سرخ و لالهٔ زرد و لالهٔ سفید و لالهٔ آل و لالهٔ دوروے و لالهٔ نعمان و کنایه از لب معشوق هم هست۔

لالهٔ دختری۔ بضم دال بے نقطه نوعے از لاله است که کنارهاے آن بغایت سرخ رنگ باشد و میانش سیاه و آنرا آذرگون خوانند و بعربی شقائق النعمان گویند۔

لاله سار۔ با سین بے نقطه بروزن لاله زار نام مرغیست خوش آواز۔

لاله سرا۔ بروزن و معنی خواجه سراست و آن غلامے باشد که آلت تناسل او را بریده باشند۔

لام۔ بروزن جام حرفیست از حروف هجی و بحساب ابجد سی است و ژنده و خرقهٔ درویشان را نیز گویند و آنچه از عنبر و مشک و سپند سوخته و نیل و لاجورد که بجهت چشم زخم بر پیشانی و چهرهٔ اطفال نقش کنند و بمعنی لاف و گزاف هم گفته اند و زیور و زینت و آرایش را نیز گویند و بمعنی کرباس و میان بند هم آمده است و در عربی بمعنی زره باشد۔

[1] لالس بمعنی روسے چنانکه مصنف ذکر کرده در هیچ لغت سنسکرت یافته نشد ۱۲

لامان - بروزن سامان زبان ژند و پازند نان را گویند و بعربی خبز خوانند و بمعنی لاف و گزاف هم بنظر آمده است -

لامانی - بروزن خاقانی بمعنی لاف و گزاف و دروغ باشد و چاپلوس و لابه کننده را نیز گویند و بمعنی زره پوشی هم آمده است -

لامچه - بروزن باغچه بمعنی سوم لام ست و آن چیزے باشد که بجهت چشم زخم از مشک و عنبر و سپند سوخته بر پیشانی و عارض اطفال کشند -

لامخ - بکسر ثالث و سکون خاے نقطه دار نام پدر نوح علیه السلام ست که پسر لمک باشد و او پیشتر از لمک وفات یافت و نوح را لمک پرورش داد و بعضے گویند پدر نوح لامک نام داشت -

لامشگر - با کاف فارسی بروزن دانشور درخت پشه غال را گویند و بعربی شجرة البق خوانند -

لامک - بفتح ثالث و سکون کاف چارگزے را گویند که بر بالاے دستار بندند و آن در هند بیشتر متعارف است و نام پدر نوح علیه السلام است باعتقاد بعضے -

لامه - بروزن نامه بمعنی اول لامک ست و آن چهار زرع باشد که بر بالاے دستار بلام الف بندند و هر چیزے را نیز گویند که سر تا پاے چیزے به پیچند و بمعنی زره نیز آمده است که جامه باشد از حلقهاے آهن و بے غیرت را هم گفته اند -

لان - بروزن جان بمعنی بے حقیقتی و بیوفائی باشد و امر بر جنبانیدن و افشانیدن هم هست یعنی بجنبان و بیفشان و بمعنی سار هم آمده است که جا و مقام و محل انبوهے و بسیاری چیزها باشد مانند نمک سار و شاخسار چه نمک سار را نمکلان هم مے گویند و بمعنی مغاک و گودال هم آمده است -

لاند - بفتح ثالث و سکون دال ابجد بمعنی جنباند و افشاند و بسکون ثالث ماضی لاندن ست یعنی جنبانید و افشانید و جنبانید -

لاندن - بروزن ماندن بمعنی افشانیدن و جنبانیدن باشد

لانه - بفتح نون بمعنی آشیانه و خانهٔ زنبور و جانوران پرنده و چرنده و درنده باشد عموماً و خانهٔ زنبور و مرغ خانگی را گویند خصوصاً و بمعنی صدا و ندا و خوانندگی و نغمه سرائی هم آمده است و مردم کاهل و بیکاره و بے غیرت را نیز گویند و بمعنی دریده شده و پاره گردیده و رانده و دور کرده شده هم هست -

لانی - بروزن مانی بمعنی بجنبانی و بیفشانی -

لانیدن - بروزن مالیدن بمعنی جنبانیدن و افشانیدن باشد -

لاؤ - بروزن گاؤ خاک سفیدے را گویند که آنرا گلابه سازند و خانه را بدان سفید کنند و چوبے باشد هر دو سر تیز بمقدار یک قبضه که طفلان بدان بازی کنند باین طریق که آنرا بر زمین گذارند و چوبے بر سر آن زنند تا بر هوا جهد و در وقت فرود آمدن چوب را بر میان آن زنند تا بدور رود و آنرا بعربی قلعه و چوب دیگر را که بران زنند مقلات خوانند و بمعنی لابه و چاپلوسی هم آمده است -

لاورشیر - با واو و راے قرشت بروزن عالمگیر صمغ درختیست که در دواها بکار برند و عربان جاوشیر گویند -

لاوشیر - بروزن و معنی جاوشیر ست و آن صمغے باشد دوائی -

لاوک - بروزن ناوک تغارے باشد کناره بلند که دران آرد را خمیر کنند و بمعنی لواس هم هست که نان تنک باشد -

لاوه - بروزن ساده بمعنی لابه و چرب زبانی و تملق و سخن باشد و بمعنی فریب و بازی دادن هم آمده است و بازی چالیک را نیز گویند و آن دو پارچه چوب ست که اطفال بدان بازی کنند یکے بقدر یک وجب و دیگرے بمقدار یک قبضه و هر دو سر چوب کوتاه تیز مے باشد -

لاه - بروزن ماه بمعنی لاس باشد که نوعے از بافتهٔ

ابریشمے سرخ رنگ است۔
لاہور - بانون بروزن گاہ زور بمعنی لاہور ست و آن شہرے باشد معروف۔
لاہورہ - بروزن ماشورہ تراشہ و برش خربزہ و ہندوانہ است و آنرا بترکی قاش مے گویند۔
لای - بسکون یاے حطی بمعنی گفتن ست ہمچو ہرزہ لاے یعنی ہرزہ گوے و می لاید یعنی مے گوید و بمعنی نالہ کنندہ و ہرزہ گوئندہ نیز گویند و امر باین معنی ہم ہست یعنی نالہ کن و بگوے و نوعے از بافتۂ ابریشمی باشد کہ از چین آورند و در گجرات نیز بافند و آن سادہ و الوان ہر دو مے باشد و گل تیز و سیاہ را نیز گویند کہ در تہ حوضہا و جوہا نشیند و در دی شراب و امثال آنرا نیز گفتہ اند و تاے کاغذ و جامہ و ریسمان را ہم مے گویند ہمچو یک لاے کاغذ و یک لاے جامہ و یک لای ریسمان و بعربی طاق گویند و بمعنی درۂ کوہ ہم آمدہ است کہ فاصلۂ مابین دو کوہ باشد۔
لاید - بروزن شاید یعنی نالہ کند و ہرزہ گوید۔
لایندہ - بروزن آیندہ نالہ کنندہ و ہرزہ گوئندہ را گویند
لائی - بروزن قائی جامۂ کوتاہے را گویند کہ درویشان و فقیران پوشند و بعضے جامۂ پشمے را گفتہ اند خواہ درویشان پوشند و خواہ غیر ایشان۔
لایید - بروزن ناہید یعنی نالہ کرد و ہرزہ گفت۔
لائیدن - بروزن فائیدن بمعنی نالیدن و ہرزہ گوئی و ہرزہ جائگی کردن باشد۔

بیان دوم

در لام با باے ابجد مشتمل بر سی و سہ لغت و کنایت

لب - بفتح اول و بسکون ثانی معروف ست و بعربی شفت گویند و بمعنی سیلی و گردنی باشد و کنار و اطراف ہر چیز را نیز گویند۔
لبا - بکسر اول و ثانی بالف کشیدہ بمعنی آغوز است و آن شیرے باشد کہ بار اول از گوسفند نوزائیدہ بدوشند و گویند عربی است۔
لب آتش فشان - کنایہ از لب معشوق است و کنایہ از لب شخصے ست کہ از دہان او آہ سوزناک و نفرین بر آید و طعنہ زنندہ را نیز گویند۔
لباچہ - بروزن سراچہ بمعنی بالاپوش و فرجے باشد۔
لباد - بفتح اول بروزن سواد جامۂ بارانی را گویند یعنی چیزے کہ در روزہاے باران پوشند و بضم اول چوبے کہ برگردن گاو عرابہ و گاو گردون و گاو زراعت گذارند و با تا شد بروزن شدا داستاد نمدمال را گویند۔
لبادہ - بفتح اول بروزن کبادہ بمعنی کباد است کہ جامۂ بارانی باشد و بضم اول چوبے کہ بر گردن گاو قلبہ و گردون گذارند۔
لباس راہب - کنایہ از لباس سیاہ است چہ لباس رہبانان بیشتر سیاہ می باشد۔
لباس عنبرسا - بمعنی لباس رہبانان ست کہ کنایہ از لباس سیاہ باشد۔
لباشن - بفتح اول و شین نقطہ دار بروزن فلاخن بمعنی لواشہ است و آن حلقۂ ریسمانے باشد کہ بر چوبے نصب کنند و لب بالاے اسپان و خران بد نعل را در آن ریسمان نہادہ تاب دہند تا عاجز شوند و حرکات ناپسندیدہ نکنند۔
لباشہ - بروزن و معنی لواشہ است کہ بر لب اسپان و خران بد نعل گذارند و بپیچند۔
لب آفتاب - شعاع آفتاب را گویند کہ متصل بسایہ باشد۔
لبالب - بمعنی پُر و لبریز و مالامال باشد و بمعنی لب برلب نہادن ہم ہست ہمچو دوشادوش کہ دوش بدوش رفتن باشد۔

لبان - بروزن شبان صمغے ست کہ آنرا کندر رسے گویند و درخت آن مانند درخت پستہ می باشد و گل و میوہ و بار و تخم ندارد و جمع لب ہم ہست کہ لبہا باشد بر خلاف قیاس۔

لب چرا - بفتح اول و جیم فارسی بروزن قہقرا نخود و کشمش و نقل و اقسام میوہای خشک را گویند کہ مردم بوقت صحبت داشتن درمیان ریزند و کم کم خورند و صحبت دارند و بمعنے خوردنی ہم آمدہ است مطلقاً و علف چارو ارا نیز گویند۔

لب خضرا - بکسر ثانی و ضم خاے نقطہ دار کرانۂ آسمان را گویند کہ کنایہ از افق باشد

لب را چشمۂ خضر ساختن - کنایہ از شراب خوردن ہمیشہ ہست بے فاصلۂ شبے یا روزے۔

لبسان - یعنی لب مانند چہ سان بمعنی مانند باشد و رستنے را گویند کہ آنرا ابترکی تلخی خوانند و با ماست خورند و بعضی گویند لبسان خردل صحرائی است۔

لب سفید کردن - کنایہ از تبسم کردن باشد یعنے نیم خندہ شدن۔

لب کشتگاہ - بفتح کاف گذرگاہ رودخانہ را گویند و بعربی معبر خوانند۔

لبلاب - بفتح اول و لام بروزن مہتاب عزائم خوان و افسونگر را گویند و بکسر اول عشقہ را و آن گیاہے باشد کہ بر درخت پیچیدہ گاہ باشد کہ درخت را خشک کند و عربان آنرا حبل المساکین و بقلۂ باردہ و شجرۂ باردہ خوانند۔

لبلبو - بفتح ہر دو لام چغندر پختہ را گویند کہ با کشک و سیر بخورند۔

لبنان - با نون بروزن عثمان نام کوہے ست نزدیک حمص کہ مسکن فقرا و اولیاء اللہ و اقطاب ست۔

لبنگ - بروزن پلنگ کرمے باشد کہ آنرا دیوک خوانند و بعربی ارضہ گویند۔

لبنہ - بفتح اول و ثالث بمعنی شیشہ باشد و آن کرمی است کہ غلہ را ضائع و تباہ کند و بضم اول نام آلتے ست از اسطرلاب

لبنی - بروزن مدنی صمغ درختے ست کہ از روم می آورند و آنرا میعہ ہم گویند آنچہ از آن روان و آبکی باشد میعہ سائلہ خوانند و عسل لبنی ہم گویند گرم و خشک است در اول دوم و ہر چیزی را نیز گویند کہ از شیر و ماست سازند۔

لبید - بفتح اول بروزن طپید بمعنی سخن و گفتگوے لاف و گزاف باشد و اشارہ بشاعر و قصہ خوان و سخن گزار ہم ہست چہ لبیدی بمعنی شاعری و قصہ خوانی و سخن گزاری باشد۔

لبیدن - بروزن رسیدن سخنان لاف و گزاف زدن و ہرزہ گوئی کردن باشد۔

لبیذیون - بفتح اول و کسر ذال نقطہ دار و تحتانی بواو کشیدہ و بنون زدہ بلغت یونانی دوائیست کہ آنرا بفارسی شیترہ گویند و بعربی عصاب خوانند و معرب آن شیطرج است و بتعریب اشتہار دارد و درد دندان را بغایت نافع است

لبیش - بروزن کشیش بمعنی لواشہ است کہ بر لب اسپان و خران بر نعل گذارند و بپیچند و نعل کنند۔

لبیشن - بروزن کشیدن بمعنی لبیش باشد کہ لواشہ است و آن حلقۂ باشد از ریسمان کہ بر لب اسپ و خر بہ نعل نہند و بپیچند۔

لبیشہ - بروزن ہمیشہ بمعنی لبیش است کہ لواشہ باشد۔

لبیاب - با یاے حطی بروزن گرداب رودخانہ و نہر عظیم را گویند۔

لبینا - بروزن اینا نام نوائیست از موسیقی۔

بیان سوم

در لام با باے فارسی مشتمل بر چہار لغت

لپ - بفتح اول و سکون ثانی لقمۂ کلان و تکمۂ بزرگ را گویند۔

لپاچہ - بروزن سراچہ بمعنی فرجی و بالاپوش باشد و بمعنی دیدن و شگافتن و پارہ کردن ہم آمدہ است۔

لپان - بکسر اول بروزن نسان بمعنی درخشنده وتابنده باشد وباین معنی بجاے حرف ثانی یاے حطی ہم آمده است -

لپ لپ - بفتح دولام وسکون دوباے فارسی صدا وآواز آش خوردن وآب خوردن سگ راگویند -

بیان چہارم

در لام با تاے قرشت مشتمل بر یازده لغت

لت - بفتح اول وسکون ثانی بمعنی زدن وکوفتن وکتک وشلاق باشد وبمعنی گرز ہم آمده است که بعربی عمود گویند و کتان راہم مے گویند وآن قماشے باشد معروف که پوشند وبمعنی پاره ولخت ہم ہست چنانکه گویند لت لت یعنی پاره پاره و لخت لخت وتوپ درست پارچه ابریشمے وغیره رانیز گویند ہمچو یک لت مخمل یعنی یک توپ مخمل ودولت زربفت یعنی دو توپ زربفت وسه لت دستار یعنی سه توپ دستار و نام رودخانه ایست از ملک ویلیان که بلت رود شہرت دارد وشکم رانیز گفته اند که عربان بطن خوانند وبا تشدید ثانی بہمه این معانی عربیست کذا فی مؤید الفضلا -

لت انبان - باہمزه ونون وباے ابجد بروزن فرزندان بمعنی حریص وپرخور وبسیار خوار وشکم پرست باشد وعربان جوعے خوانند وگاه این لفظ را بطریق قدح ودشنام ہم استعمال کنند -

لتر - بروزن خطر مقداریست وآن بروزن نیم من تبریز با کاسی صد مثقال ست وظرفے رانیز گویند که دران شراب وغیره کنند -

لتره - بفتح اول بروزن قطره بمعنی کہنه وپاره پاره ودریده باشد ومردم فربه ومرطوب وپرگوشت وبیکاره وکاہل وکمینه یعنی اراذل راگویند وبضم اول زبان قرار داده باشد میان دوکس که باہم تکلم کنند ودیگران نه فہمند وشخصے را نیز گویند که بند زبان نداشته باشد یعنی ہرچه بشنود ہمه جا نقل کند وبمعنی رانده ودور کرده ہم آمده است -

لتک - بروزن لچک نام نوعے از بازی باشد که کنند -

لت لت - بفتح دولام وسکون دوتاے قرشت بمعنی لخت لخت وپاره پاره باشد -

لتنبار - بانون وباے ابجد بروزن قلمکار مردم حریص وپرخور وشکم پرست باشد ومردم ابله وکاہل ونادان را نیز گویند -

لتنبان - بروزن قلمدان بمعنی لتنبارست که مردم حریص وپرخور وکاہل ونادان باشد -

لتنبر - باباے ابجد بروزن قلندر بمعنی لتنبان ست که مردم شکم پرست وپرخور وہیچکاره ونادان وکمینه باشد -

لتبه - بفتح اول وثانی مشدد بمعنی کہنه وپاره جامه باشد

لتین - بروزن یقین زبان فرنگی راگویند -

بیان پنجم

در لام با جیم ابجد مشتمل بر چہار لغت

لج - بفتح اول وسکون ثانی بمعنی لگد باشد که درمقابل مشت ست وبمعنی لجاجت دشق نقیض ہم ہست -

لجلاج - بروزن ومعنی لیلاج ست که پیر ومرشد قماربازان باشد وبعضے گویند نام شخصے ست که واضع شطرنج است و بعضے دیگر گویند لجاج نام واضع شطرنج ست ومردم متردد خاطر راہم مے گویند وبمعنی زبان گرفته ہم آمده است که بعربی الکن خوانند وباصطلاح کیمیاگران سیماب وزیبق پاک وصاف باشد وباین معنی ہم لجاج خوانندش نه لجلاج والله اعلم + ب + در لفظ شطرنج وحاشیه آن -

لجم - بفتح اول وسکون ثانی ومیم گل تیره ولاے سیاه راگویند که در ته حوضہا وگولابہا وجوہاے آب مے باشد وبلغت بعضے از عربان بمعنی غوزه باشد که انگور نارسیده است -

لجن - بفتح اول وثانی وسکون نون بمعنی لجم باشد که گل سیاه وتیره ته حوض وجوے آب وغیره باشد وبفتح اول وکسر ثانی ہم گویند وبعضے ہرچیز را که بگل آغشته شده باشد

لجن سے گویند۔

بیان ششم

در لام با جیم فارسی مشتمل بر دو لغت

لچ - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رخساره و روے و عارض باشد و بضم اول مخفف لوچ است کہ بمعنی برہنہ و عریان باشد
لچک - بروزن کچک پارچۂ باشد مربع کہ زنان ہر دو گوشۂ آنرا بر بالاے ہم اندازند بعنوانے کہ مثلث شود و در ان تکلفات بسیار کنند از کشیدہ دوزی و کلابتون دوزی و جواہر نیز دران بدوزند و بر بالاے سر آغوج بگذارند و بر سر بندند چنانکہ دو گوشۂ آن در زیر حنک و چانۂ ایشان بستہ شود و مضبوط گردد۔

بیان ہفتم

در لام با خاے نقطہ دار مشتمل بر یازدہ لغت و کنایت

لخ - بضم اول و سکون ثانی بمعنی کخ ست و آن علفے باشد کہ در آب روید و تیزی دارد و بر سر آن مانند پشم چیزے جمع شدہ و آنرا داخل آہک رسیدہ کنند و در حوضہا بکار برند و از ان علف حصیر بافند و در خراسان با آن خربزہ آونگ کنند و در ہندوستان بخورد فیل دہند۔
لخا - بفتح اول بروزن سخا کفش و پاے افزار و سر موزہ را گویند۔
لخت - بروزن سخت بمعنی گرز باشد کہ بعربی عمود گویند و کلاہ خود آہنین را نیز گفتہ اند و بمعنی یال و کوپال ہم آمدہ ست و کفش و پاے افزار و موزہ و سر موزہ را نیز گویند و بمعنی کتک و شلاق ہم ہست و بمعنی پارچہ و حصہ و برخ و جزو و پارہ ہست ہمچو لخت کوہ و لخت جگر یعنی پارۂ از کوہ و پارچۂ از جگر و بمعنی زدن و ستیز و کردن و پارہ کردن ہم ہست و کارد استادان قصاب را نیز گویند و بمعنی خرمگس ہم آمدہ ست کہ مگس بزرگ باشد و ترجمۂ بعض ہم ہست۔

لختان - بروزن سخدان جمع لخت ست یعنی اجزا و پارہا۔
لخت دوز - بمعنی لاخہ دوز ست کہ پینہ دوز و پارہ دوز باشد یعنی شخصے کہ بر کفش پارہ شدہ پینہ بدوزد۔
لختہ - بروزن تختہ بمعنی لخت و پارہ باشد۔
لختیہا - بروزن سختیہا بمعنی جزئیات باشد کہ در مقابل کلیات باشد۔
لخچ - بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی زاج سیاہ و اشخار باشد کہ آنرا اقلیا نیز گویند و بفتح اول و ثانی ہم گفتہ اند۔
لخچہ - بروزن کفچہ شعلہ و اخگر آتش را گویند۔
لخشنک - باشین نقطہ دار بروزن کشنگ نوعے از آش آرد باشد و نام حلواے ہم ہست و بمعنی تر ترک ہم آمدہ ست و آن سنگے باشد لغزندہ در بعضے از کوہہا کہ مردم بر بالاے آن نشستہ خود را سر دہند و ہمہ جا لغزیدہ بپائین آیند و یخے را نیز گویند کہ در روے زمین مسطح بستہ باشد و طفلان و جوانان بنوعے پاے بر آن زنند کہ ہمہ جا لغزیدہ روند۔
لخشہ - باشین نقطہ دار بروزن و معنی لخچہ است کہ شعلہ و اخگر آتش باشد و سرشک آتش را نیز گفتہ اند و آن قطرہ ہاے است کہ از نیک سر چوب تر بر آتش ریزد و نوعے از آش آرد ہم ہست کہ آنرا لخشنک خوانند و بمعنی لغزیدہ و پاے از پیش بدر رفتہ ہم آمدہ است۔
لخشیدن - بروزن بخشیدن بمعنی لغزیدن ست کہ پاے از پیش بدر رفتن و افتادن باشد۔
لخلخ - بفتح ہر دو لام و سکون ہر دو خا بمعنی ضعیف و لاغر باشد۔
لخلخہ - با خاے نقطہ دار بروزن دغدغہ ترکیبے باشد کہ آنرا بجہت تقویت دماغ ترتیب دہند و گوے عنبری باشد کہ از عود قمارے و لادن و مشک و کافور سازند۔

نخلہاے عنبری - یعنی دوم نخلہ باشد کہ گوئے ست از
عنبر و مشک وغیرہ ترتیب دادہ شدہ و کنایہ از ساعات شب
ہم ہست -

بیان ہشتم

در لام با راے قرشت مشتمل بر سہ لغت

لر - بفتح اول وسکون ثانی بمعنی جمعے باشد اعم از آنکہ آنرا
سیلاب کندہ باشد یا آدمی و بمعنی بغل و بیخ بغل ہم گفتہ اند
و ضعیف ولاغر را نیز گویند و بضم اول طائفہ باشد از
صحرا نشینان و مردم قہستان و بمعنی کام و توان و مراد و مطلب
ہم آمدہ است و برہ و بچہ گوسفند را نیز گویند و نام شہرے
ہم ہست کہ آنرا لور خوانند -

لرد - بفتح اول بروزن فرد میدان اسپ دوانی را گویند
و نام میدانے ہم ہست در شہر موز کہ بلرد امیر شہرت دارد -

لرلر - بر فتح دو لام و سکون دو را یکے از نامہاے خداے
تعالیٰ ست جل جلالہ -

بیان نہم

در لام با زاے نقطہ دار مشتمل بر دو لغت

لزوم - بضم اول بروزن ہجوم کبادہ را گویند و آن کمان
نرمے باشد کہ کمانداران مشق کمان کشیدن کنند و در
عربی بمعنی لازم شدن باشد -

لزیر - بروزن وزیر بمعنی ہوشمند و عاقل و دانا و بزرگ
و پرہیزگار باشد -

بیان دہم

در لام با زاے فارسی مشتمل بر دو لغت

لژم - بر فتح اول و ثانی و سکون میم گل ولاے تیرہ و
سیاہ را گویند کہ در تہ حوضہا و بن تالابہا باشد و آنرا
لجن ہم مے گویند -

لژن - بروزن و بمعنی لجن ست کہ گل سیاہ تہ حوضہا و
لاے بن تالابہا باشد -

بیان یازدہم

در لام با شین قرشت مشتمل بر شش لغت

لش - بضم اول وسکون ثانی مخفف لوش ست کہ لجن
باشد و آن گل ولاے تیرہ و سیاہ است کہ در تہ تالابہا و
حوضہا بہم میرسد -

لشتن - بفتح اول بروزن گشتن بمعنی تماشا و تفرج باشد
و بکسر اول بمعنی لیسیدن یعنی زبان بر چیزے مالیدن -

لشک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف بمعنی پارہ باشد
چہ لشک لشک یعنی پارہ پارہ و بمعنی شبنم ہم آمدہ است و
آن رطوبتے باشد در ہوا کہ بر روے زمین و سبزہ نشیند
و مانند برف زمین را سفید کند و باین معنی بکسر اول
ہم آمدہ است -

لشکرشکوف - بکسر شین دوم بمعنی لشکرشگاف باشد
یعنی شخصے شجاع و دلاور کہ خود را بر قلب لشکر غنیم زند
و لشکافد و رخنہ کند چہ شکوف بمعنی شگاف و رخنہ آمدہ است
و آن شخص را لشکرشکن ہم مے گویند -

لشکہ - بفتح اول و کاف و سکون ثانی بمعنی لشک ست
کہ پارہ پارہ باشد و لشکہ لشکہ یعنی پارہ پارہ و بمعنی شبنم
ہم آمدہ است -

لشن - بفتح اول بروزن چمن چیزے نرم و لغزندہ و
بے خشونت را گویند و بمعنی بے نقش و سادہ و ہموار نیز
آمدہ است و بسکون ثانی ہم گفتہ اند و بفتح اول و کسر ثانی
نیز درست ست -

بیان دوازدہم

در لام با عین بے نقطہ مشتمل بر بست و پنج
لغت و کنایت

لعاب عنکبوت - معروف است کہ تنیدہ عنکبوت
باشد و کنایہ از طراحی و نقاشی ہم ہست -

لعاب گاو - با کاف فارسی بالف کشیدہ و سکون واو و گ

کنایه از کاغذ سفید ست و کنایه از روشنی و سفیدهٔ صبح باشد
و برف را نیز گویند و شبنمی که روی زمین را سفید کند۔
لعاب گوزن - بفتح کاف فارسی و واو و سکون زای
نقطه دار و بنون بمعنی لعاب گاو ست که کنایه از روشنی و
سفیدی صبح و برف و شبنم باشد و کنایه از روشنی آفتاب و
برق برادر رعد هم هست و نوعی از تریاک سفید فام نیز هست
که بر کوه و کاه و مانند آن نشیند۔
لعاب لعل سان - کنایه از شراب لعلی انگوری باشد
لعاب مگس - بمعنی عسل باشد چه عسل از مگس بهم میرسد
و کنایه از شراب انگوری هم هست۔
لعبتان - جمع لعبت ست و آن آنست که دخترگان
و دوشیزگان از جامه و لته بصورت آدمی سازند۔
لعبتان دیده - کنایه از مردمان دیده است۔
لعبت بربری - نام دوائیست که آنرا بزبان
اندلس سورنجان و بلغت مصر حکنه خوانند و آنرا لعبت بربر
هم مے گویند۔
لعبت زرنیخ - بفتح زای نقطه دار و سکون رای
بے نقطه و نون تحتانی کشیده و بخای نقطه دار زده کنایه
از آفتاب عالمتاب است۔
لعبت مطلقه - بضم میم و فتح طای حطی و لام مشدد و
و قاف کنایه از مردم گیاه است و آن گیاهیے باشد شبیه
بانسان و بعربی یبروج الصنم گویند و لعبت معلقه هم بنظر
آمده است که بجای طای حطی عین بے نقطه باشد۔
لعل آبدار - معروف است و کنایه از لب معشوق
هم هست۔
لعل از سنگ دادن - کنایه از بدست آوردن
چیزے باشد با نهایت مشقت و رنج و بکسے دادن۔
لعل از سنگ زادن - بازای نقطه دار بمعنے
لعل از سنگ دادن باشد که کنایه از بدست آوردن
چیزیست در نهایت صعوبت و سختی۔
لعل پیکانی - لعلے را گویند که باندام پیکان باشد و از آن
گوشواره سازند۔
لعل خوشاب - با واو معدوله بمعنی لعل سیراب باشد
و کنایه از لب معشوق هم هست۔
لعل روان - بفتح رای بے نقطه و واو و بالف کشیده
و بنون زده کنایه از شراب لعلے انگوری باشد۔
لعل سفته - بضم سین بے نقطه کنایه از شراب لعلے
انگوری باشد۔
لعل شکربار - بفتح شین نقطه دار بمعنی لعل آبدار است
که کنایه از لب معشوق باشد۔
لعل طراز - بفتح طای حطی یعنی آفرینندهٔ لعل و نگارندهٔ
لعل را نیز گویند چه طراز بمعنی نقش و نگار و زیب و زینت
هم هست۔
لعل فلک - بفتح فا و لام و سکون کاف کنایه از آفتاب
عالمتاب است۔
لعل قبا - بفتح قاف و بای ابجد بالف کشیده معروف
است که بار[1] جامهٔ قرمزی باشد و کنایه از خون هم هست که
بعربی دم گویند و کنایه از جگر باشد و شراب انگوری لعلی را
نیز گویند چنانکه بنگ را سبز قبا۔
لعل قبائی - کنایه از مستی و سکر باشد۔
لعل کهربار - بفتح کاف و سکون ها و فتح را و بای ابجد
بالف کشیده کنایه از لب معشوق است۔
لعل مذاب - بضم میم و ذال نقطه دار بالف کشیده
و ببای ابجد زده کنایه از شراب لعلی انگوری باشد و کنایه
از خون هم هست که بعربی دم گویند و به فتح میم هم آمده است
لعل ناسفته - بمعنی لعل سوراخ نکرده و کنایه از سرود و خوانندهٔ
تازه و تصنیفات نیکو باشد و سخنان دلکش و تازه را نیز گویند۔

[1] لفظ بار در اینجا معنی دارد لفظا بخوبی تحقیق نشد ۱۲

بیان سیزدهم

در لام با غین نقطه دار مشتمل بر شش لغت و کنایت ـ

لغ ـ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی صاف و بی موی باشد و صحرای خشک بی علف را نیز گویند و تخم مرغ ضایع شده و گندیده را هم گفته اند ـ

لغام ـ بروزن و معنی لگام است که لجام و دهنهٔ اسپ باشد و لجام معرب لگام است ـ

لغز ـ بفتح اول و سکون ثانی و زای نقطه دار بمعنی خزیدن باشد از جای خود یعنی لغزیدن و بضم اول و فتح ثانی در عربی بمعنی پیچیدگی باشد و ازین جهت ست که چیستان را لغز گویند که پیچیدگی دارد ـ

لغزیدن ـ بروزن لرزیدن بمعنی پای از پیش بر رفتن و افتادن باشد و بلغت ماوراءالنهر بمعنی دوشیدن و آشامیدن باشد ـ

لغسر ـ بروزن افسر شخصی را گویند که سر او موی نداشته باشد چه لغ بمعنی بی موی و صاف آمده است ـ

لغونه ـ بفتح اول بروزن لمونه بمعنی زیب و زینت و آرایش باشد ـ

بیان چهاردهم

در لام با فا مشتمل بر شش لغت

لفت ـ بکسر اول و سکون ثانی و تای قرشت شلغم را گویند و گویند عربی است ـ

لفتره ـ بروزن شب پره مردم سفله و فرومایه و کمینه و ارازل را گویند ـ

لفج ـ بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی لب گنده و سطبر باشد مانند لب شتر و چون در وقت اعراض لب را فروگذارند گویند لفج انداخت و پارهٔ گوشت بی استخوان را نیز گویند و بمعنی زن بدکاره و فاحشه هم آمده است و با جیم فارسی نیز درست است ـ

لفجان ـ بروزن افشان شخصی را گویند که بسبب خشم و قهر لبهای خود را فروهشته باشد ـ

لفجن ـ بفتح اول و ثالث بروزن بهمن بمعنی لفج است که لب گنده و گوشت بی استخوان و زن بدکاره باشد و کسی را نیز گویند که لب گنده و سطبر داشته باشد و باین معنی بکسر ثالث هم درست است ـ

لفچه ـ بروزن کفچه بمعنی لفچن است که لب گنده و گوشت بی استخوان وغیره باشد و کلهٔ بریان کرده را نیز گویند ـ

بیان پانزدهم

در لام با قاف مشتمل بر شش لغت و کنایت

لق ـ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی بی موی و صاف باشد و تخم مرغ گندیده و ضایع شده را نیز گویند و بمعنی فریب و بازی دادن هم آمده است و باین معنی بضم اول نیز درست است ـ

لقمهٔ آهن کشیدن ـ کنایه از زخم خوردن باشد و کنایه از زنجیر بر پای داشتن هم هست ـ

لقمهٔ خلیفه ـ نام نوعی از حلوا باشد ـ

لقوماش ـ بفتح اول و ثانی بواو رسیده و میم بالف کشیده و بشین نقطه دار زده نام پدر ارسطاطالیس باشد که ارسطو است ـ

لقومه ـ بفتح اول و میم بمعنی لقوماش است که پدر ارسطاطالیس باشد ـ

لقوه ـ بفتح اول بروزن قهوه علتیست که دست و پای آدمی از کار بماند و روی کج میشود و گویند حکما آئینه ساخته اند که صاحب لقوه چون در ان بیند صحت یابد و در عربی شتری را گویند که زود آبستن شود و بکسر اول هم در عربی عقاب ماده را گویند و بمعنی اول نیز بعضی گویند عربی ست ـ

بیان شانزدهم

در لام با کاف تازی مشتمل بر یازده لغت

لک - بفتح اول و سکون ثانی صد هزار را گویند یعنی صد صد و هر چیز که بصد هزار رسد آنرا لک خوانند و بمعنی ابله و احمق و نادان هم هست و سخنان بیهوده و هرزه و هذیان را نیز گویند و جامهٔ ولتهٔ کهنه پاره پاره شده و رختی و لباسی که مردم روستا پوشند خواه نو باشد و خواه کهنه و داغ و لکهٔ جامه و غیر آن را هم می‌گویند و نام طائفه باشد از گردان صحرانشین و بی موی عانت را نیز گویند و بضم اول هر چیز گنده و ناتراشیده باشد و غلول و گره و برآمدگی که در اعضا بهم رسد و رنگیست مشهور که در هندوستان سازند و ساختن آن چنان است که آن شبنمی ست که بر درخت کنار و غیر آن نشیند و منجمد گردد و آنرا گرفته بکوبند و بپزند و از آن رنگ سرخی حاصل شود و با ثفل و نخالهٔ آن کارد و خنجر و شمشیر را در دسته محکم کنند و بکارهای دیگر هم می‌آید و بمعنی شتالنگ نیز هست که بعربی کعب گویند و صمغ گیاهی هم هست که بمر و شباهتی دارد و سرخ می‌باشد و ریشی را نیز گویند که در شکم پیدا شود چنانکه شکم را سوراخ کند و آنرا بعربی دبیله خوانند و بکسر اول جانوریست پرنده که گوشت لذیذی دارد و آنرا اخرچال می‌گویند.

لکا - بفتح اول بر وزن صفا کفش و پای افزار باشد و تیماج و سختیان را هم گفته‌اند و بعضی چرمی را گویند که آنرا دباغت نکرده باشند و مسافران بر کف پای بندند و روند و آنرا چاروق گویند و پوستی را نیز گویند که بغایت نرم و پیراسته باشد و بمعنی گل سرخ هم هست و بضم اول بر وزن جدا بمعنی رنگ لاک است و آن رنگی باشد سرخ که در هندوستان سازند و با ثفل آن کارد و شمشیر را در دسته محکم کنند و بمعنی زمین و بوم و ولایت و الکا هم هست و بلغت ژند و پاژند نیز بمعنی بوم و زمین و ولایت باشد و بمعنی دریچه هم بنظر آمده است.

لکات - بفتح اول بر وزن نبات هر چیز ضائع و زبون را گویند.

لکام - بضم اول بر وزن غلام بمعنی بی ادب و بی شرم و بیحیا باشد و نام کوهی است که در محاذی شهر شیراز و شهر حماة واقع است و شمال آن کشیده است تا بصهیون و منتهی می‌شود بانطاکیه و بعضی گویند کوهی ست در ملک شام.

لکامه - بفتح اول و میم رودهٔ گوسفند را گویند که آنرا با گوشت و نخود و مصالح پر کرده پخته باشند و آنرا بعربی عصیب خوانند و بمعنی آلت تناسل هم آمده است.

لکانه - بر وزن شبانه بمعنی لکامه است که رودهٔ گوسفند بگوشت آگنده و پخته باشد و آلت تناسل را نیز گویند.

لکائی - بر وزن هوائی بمعنی سرخی و رنگ سرخ باشد چه گل سرخ را لکائی گویند.

لکک - بکسر اول و فتح ثانی و سکون کاف آلوی ترش را گویند.

لکل - بکسر اول و فتح ثانی و سکون لام میوه ایست که آنرا امرود گویند و بعربی کمثری خوانند.

لکلاک - بفتح هر دو لام و سکون هر دو کاف سخنان هرزه و یاوه را گویند و بکسر هر دو لام چوبکی باشد که بر دول آسیا بعنوانی نصب کنند که چون آسیا بگردش آید سر آن چوب حرکت کند و بدول خورد و دول را بجنباند و دانه بتندی در گلوی آسیا ریزد.

لکلکه - بفتح هر دو لام بر وزن وسوسه سخنان هرزه و بیهوده باشد و بکسر هر دو لام چوبکی باشد که یک سر آنرا بر دول آسیا بندند و سر دیگر آن در گلوی آسیا باشد و بوقت گردش آسیا صدایی از آن ظاهر گردد و دول بسبب آن چوب حرکت کند و گندم در گلوی آسیا ریزد.

لکن - بر وزن چمن طشت سبب آفتابه باشد و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است و شمعدان را نیز گویند و بمعنی عود سوز هم بنظر آمده است که عربان مجمره خوانند و منقل آتش را هم لگن گویند و جامهٔ فانوس را نیز گفته‌اند معرب آن لقن باشد.

لُکّ و پَک - بفتح اول و بای فارسی و بضم ثانی و سکون کاف در آخر این لغت از توابع است و تفسیر عبارتی که در عربی ببضاعت مزجات گویند و بمعنی اسباب و ضروریات خانه از فروش و گستردنی و پوشیدنی وغیره که فی الجمله کهنه و مندرس شده باشد و بمعنی بی هنر هم آمده است که در مقابل هنرمند است و تگاپوی و آمد و شد با تعجیل را نیز گفته اند و بضم اول و بای فارسی هر چیز گنده ناتراشیده را گویند۔

لَکهن - بفتح اول و با و سکون ثانی و نون روزه و گرسنگی و فاقه باشد که بت پرستان در دین و آئین و کیش و مذهب دارند و بمعنی جوع هم بنظر آمده است که چیزی بسیار خوردن و سیر نشدن باشد و بعضی این لفظ را هندی میدانند۔

لُکین - بضم اول بروزن سرین بمعنی نمد باشد و آنرا از پشم گوسفند بافند۔

بیان هفتدهم

در لام با کاف فارسی مشتمل بر نه لغت و کنایت

لَگ - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رنج و محنت و الم و کتک و شلاق و بند و زندان باشد۔

لُگام[۵] - بضم اول بروزن و معنی لجام است که بر دهن اسپ کنند و لجام معرب آنست۔

لگام خائیدن - بضم اول کنایه از سرکشی و نافرمانی کردن باشد۔

لگام دادن - کنایه از حمله کردن و متوجه شدن باشد۔

لگام ریز - بمعنی جلوریز باشد که کنایه از شتاب کردن و بسرعت تمام رفتن باشد۔

لَگلَگ - بفتح هر دو لام و سکون هر دو کاف فارسی

پرنده ایست معروف و معرب آن لقلق باشد۔

لَکلَه - بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی لکد کوب باشد و آن لگنک ولتی ست که با پای بزنند نه با دست۔

لگن - بفتح اول و ثانی و سکون نون طشت بی آفتابه را گویند و آن طبق دیواره داریست که از مس یا برنج سازند و هم دست در آن شویند و هم خمیر نان در آن کنند و بکارهای دیگر نیز آید۔

لگور - بروزن صبور جمعی از صحرانشینان اند که در حوالی هرات می باشند۔

بیان هیجدهم

در لام با میم مشتمل بر نه لغت

لَم - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رحمت و بخشایش باشد و بمعنی آسایش هم هست و در عربی بمعنی نه هست که لا باشد

لما - بفتح اول و ثانی بالف کشیده دوائیست که آنرا عنب الثعلب گویند خوردن آن قطع احتلام کند۔

لمالم - بفتح اول و لام بروزن دمادم بمعنی لبالب و مالامال است۔

لمتر - بفتح اول و سکون ثانی و ضم فوقانی و رای بی نقطه ساکن بمعنی فربه و پرگوشت و قوی هیکل و گنده و ناهموار باشد و مردم کاهل و بیرگ را هم گویند۔

لم زدن - بمعنی واکشیدن و خوابیدن بفراغت باشد

لمس - بروزن شمس هر چیزی که نرم و سست باشد و در عربی بمعنی سودن و جماع کردن آمده است۔

لمشک - بکسر اول و ثانی بروزن سرشک حجرات و ماستی را گویند که شیر و نمک در آن ریزند و خورند و باسین بی نقطه هم بنظر آمده است۔

لمغان - باغین نقطه دار بروزن کنعان نام ناحیه ایست از نواحی غزنین و بعضی گویند نام شهری بوده نزدیک بغزنین۔

۵؎ بدانکه لفظ لگام در رشیدی و مدار الافاضل و سراج اللغت و بهار عجم بفتح لام آورده اند و مشهور نیز همین است و گولیس و مینسکی بکسر لام نوشته اند و از زبان دانی نیز بالکسر شنیده شد لیکن معلوم نیست که صاحب برهان بضم لام از کجا آورده ۱۲

لمک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف نام پدر نوح پیغمبر علیه السلام است و اورا لمکان هم مے گویند۔

بیان نوزدهم

در لام با نون مشتمل بر نوزده لغت

لنبان - بفتح اول بروزن انبان نفنے را گویند که از قحبگی و فاحشگی گذشته بقیادت و قوادگی مشغول باشد یعنی کنیزها و دختر خانها بهم رساند و بقحبگی اندازد و بضم اول نام دیست از دههاے صفهان۔

لنبر - بفتح اول بروزن سنجر مردم قوی هیکل و فربه و گنده و ناهموار باشد و بمعنی کفل و سرین هم آمده است و بضم اول و ثالث نیز گفته اند۔

لنبک - بفتح اول بروزن اندک نام سقائے بوده بسیار کریم در زمان بهرام گور و بهرام را مهمانی کرد و بهرام تمام مال و اسباب براهام یهودی را باو داد و بضم اول مردم فربه و پر گوشت و ناهموار باشد۔

لنبوس - بضم اول و سکون ثانی و ثالث بواو مجهول رسیده و بسین بے نقطه زده اندرون دهان را گویند یعنی گرداگرد رخساره از جانب درون۔

لنبه - بفتح اول و ثالث بروزن انبه هر چیز گرد و مدور باشد مانند سیب و انار و نارنج و امثال آن و بضم اول بمعنی فربه است که در مقابل لاغر باشد و بزرگ را نیز گویند که نقیض کوچک است و بهندی بمعنی دراز باشد که در برابر کوتاه است۔

لنبه سر - با سین بے نقطه بروزن رخنه گر نام کوهیست در ولایت مازندران نزدیک بگردکوه۔

لنج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی خرام است و آن رفتارے باشد از روے ناز و غمزه بمعنی بیرون کشیدن و بیرون بردن چیزے هم هست از جائے بجائے و بمعنی برکشیدن و آویختن هم هست و باین معنی بکسر اول نیز درست ست و امر باین معنی هم هست یعنی بیرون کش و بیرون بر و بیاویز و بضم اول لب را گویند و بعربی شفت خوانند و بمعنی اندرون رخساره باشد که گرداگرد دهان ست از جانب درون و بعضے گویند بیرون روے ست یعنی برو ورینی و پاره از روے و تمام چانه و زنخ و مردم شل را نیز گویند یعنی شخصے که دست و پاے او از کار افتاده باشد۔

لنجان - بکسر اول بروزن فنجان نام ولایتے است در صفاهان که در انجا برنج خوب حاصل میشود و گویند پشه بسیار دارد۔

لنجه - بفتح اول و جیم و سکون ثانی بمعنی لنج ست که رفتارے باشد از روے ناز و غمزه و خرامے از راه تبختر و تکبر و رعنائی و بیرون بردن و بیرون کشیدن چیزے از جائے بجائے و بضم اول لب را گویند و گرداگرد دهان را۔

لنجیدن - بفتح اول بروزن رنجیدن بمعنی بیرون کشیدن باشد۔

لند - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی پسر باشد که در مقابل دختر ست و آلت تناسل را نیز گویند و بزبان هندی هم آلت تناسل باشد و بضم اول سخنان گزاف گفتن و لاف زدن باشد و بمعنی زکیدن هم هست که آهسته در زیر لب سخن گفتن از روے قهر و غضب و غصه باشد و امر باین معنی نیز هست یعنی بلند۔

لندهور - بفتح اول یعنی پسر آفتاب چه لند بمعنی پسر و هور آفتاب را گویند و نام پادشاهے بوده عظیم الشان در هندوستان و باعتقاد برهمنان آنست که چون نیر اعظم بمادر او نظر کرد او حامله شد فارسیان باین سبب اورا لندهور خوانند۔

لندیدن - بضم اول بروزن جنبیدن بمعنی خود بخود سخن گفتن باشد از روے قهر و غضب و غصه۔

لنطی - بفتح اول و سکون ثانی و طاے حطی بتحتانی کشیده نام پسر یونان ست که شهر یونان منسوب باوست۔

لنگ - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی معروفست

و بعربی اعرج و معیوب الرجل خوانند و ماندن قافله را نیز گفته‌اند یک روز و دو روز در راه‌ها و آلت تناسل را هم گویند و بضم اول فوطه و لنگی باشد و بکسر اول از بیخ ران باشد تا سر انگشتان پاے و بعضے کعب پا را نیز لنگ گفته‌اند۔

لنگاک۔ بر وزن غمناک سخن زشت و ناخوش را گویند۔

لنگر۔ بفتح اول و کاف فارسی بر وزن بندر آهنے باشد بسیار سنگین که کشتی را بدان از رفتار نگاه دارند و جائے را نیز گویند که هر روز در انجا بمردم طعام دهند و لهذا خانقاه را هم لنگرے گویند و مجرے را نیز گویند از سنگ یا از چوب یا خشت و گل که بر دور مزار بزرگان کشند و بعربی ضریح خوانند و بمعنی تمکین و وقار هم آمده است و شخصے را نیز گویند که در مکر و حیله و خیرگی درجهٔ اعلیٰ داشته باشد و بهر جا رود سنگینے کند یعنی ناگوار و نادل‌چسپ و بد رزق باشد برخلاف بادبان که مردم سبکروح و دلچسپ را گویند۔

لنگن۔ بفتح اول و ثالث بر وزن بهمن بمعنی گرسنگی و فاقه و روزه باشد که هندوان موافق آئین و کیش و ملت خود بجا آورند۔

لنگوته۔ بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی بواو مجهول رسیده و فتح فوقانی لنگے باشد کوچک که درویشان و فقیران و مردم بے سر و پا بر میان بندند و بهندی نیز همین معنی دارد۔

بیان بستم

در لام با واو مشتمل بر هفتاد و هشت لغت و کنایت

لو۔ بفتح اول و سکون ثانی نام نوعے از حلوا باشد و بمعنی پشته و بلندی هم آمده است و زرد آب را نیز گویند و بعربی صفرا خوانند و بمعنی لب هم آمده است که بزبان عربی شفت گویند چه در فارسی با بواو و بر عکس تبدیل مے یابد و نام قصبه ایست از مازندران۔

لواره۔ بفتح اول بر وزن شراره نام قصبه ایست در هندوستان۔

لواش۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بشین نقطه‌دار زده نام تنک نرم را گویند۔

لواشه۔ بفتح اول و آخر که شین نقطه‌دار باشد حلقهٔ باشد از ریسمان که آنرا بر سر چوبے نصب کنند و بر لب اسپان بدلعل گذاشته بتابند تا حرکات ناپسند نه کنند۔

لوالو۔ بفتح اول و لام بر وزن دوادو شخصے را گویند که بسیار سبک و بے تمکین باشد۔

لوبره۔ بضم اول و ثانی مجهول و فتح باے ابجد و راے قرشت میش دشتی را گویند و در بعضے از نسخ گاومیش دشتی نوشته‌اند و الله اعلم۔

لوبشه۔ بضم اول و فتح باے ابجد و شین قرشت غله کوفته شده را گویند که هنوز از کاه جدا نکرده باشند۔

لوبیا۔ بر وزن توتیا نام غله ایست که آن سهل تر از ماش هضم شود و نفخش از باقلا کمتر باشد و بهترین آن سرخ رنگ بود و آنرا لوویا هم مے گویند چه در فارسی با بواو هم تبدیل مے یابد و لوبا هم بنظر آمده است که بعد از حرف ثالث الف باشد۔

لوبیه۔ بضم اول و کسر ثالث و فتح تحتانی بمعنی لوبیا باشد و آن غله ایست معروف۔

لوت۔ بضم اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی برهنه باشد که بعربی عریان گویند و با ثانی مجهول اقسام طعامهاے لذیذ و طعام در نان تنک بپیچیده باشد و تکه و لقمهٔ بزرگ را نیز گویند و پسر امرد ناهموار درشت را هم گفته‌اند۔

لوتر۔ بضم اول و ثانی مجهول و فتح فوقانی و سکون راے قرشت زبانے باشد غیر معمول که دو کس باهم قرارداده باشند تا چون باهم سخن کنند دیگران نفهمند و آنرا زبان زرگری هم مے گویند و بمعنی لغز و چیستان هم آمده است۔

لوترا۔ بازیادتی الف در آخر همان بمعنی لوتر است که گفته شد و بهمین معنی بجاے الف هاے هوز هم آمده است که لوتره باشد۔

لوت و پوت۔ بضم اول و باے فارسی این لغت از توابع است بمعنی اقسام خوردنیها و انواع طعامها و ماکولات و مشروبات

لوج - بضم اول و سکون ثانی مجهول و جیم نام ولایتیست از ایران و با جیم فارسی کاج را گویند که بعربی احول خوانند و با ثانی معروف بمعنی لوت ست که برهنه و عریان باشد۔

لوجیا - بروزن لوبیا بلغت یونانی بمعنی دراز باشد که بعربی طویل خوانند۔

لوح پا - بفتح اول و کسر حاے بے نقطه و باے فارسی بالف کشیده بمعنی پاافشارست و آن دو تخته کوچک باشد که بافندگان و جولاهگان چون پاے راست بر یکے افشارند نصفے از تنهان پائین رود و چون پاے چپ را بر دیگرے افشارند نصفے دیگر۔

لوح خاموشی - بمعنی خاموشی ست و لوح را استعاره کرده اند۔

لوح دو رنگ - کنایه از دنیا و روزگارست باعتبار شب و روز۔

لوح ناخوانده - کنایه از علم لدنی باشد و آن مخصوص پیغمبران و امامان ست۔

لوخ - بااول بثانی کشیده و بخاے نقطه دار زده گیاهیست که در آب روید و از ان حصیر بافند و در خراسان بدان خربزه آونگ کنند و در هندوستان به فیل دهند و بمعنی کوز هم آمده است که مردم پشت خمیده باشد۔

لوخن - باثانی مجهول بروزن سوزن بمعنی ماه ست که بعربی قمر خوانند۔

لوده - بفتح اول و دال ابجد و سکون ثانی بمعنی گواره است و آن سبدے باشد دراز که میوه دران کنند و بر پشت گرفته بجا ها برند و وتاے آنرا برچاروا بار کنند۔

لور - باثانی مجهول بروزن مور زمینے را گویند که آنرا سیلاب کنده باشد و بمعنی سیلاب هم بنظر آمده است و نوعے از پنیر باشد و آنرا از آب پنیر تازه مانند پنیر سازند و ماست چکیده را هم می گویند و بمعنی بے شرم و بیحیا هم آمده است و کمان حلاجی را نیز گفته اند و نام شهرے و مدینه هم هست و نوعے از مردم صحرانشین باشد۔

لورا - باثانی مجهول بروزن نورا پنیر تر را گویند و آنرا دلمه پنیر خوانند۔

لورانگ - بضم اول و ثانی مجهول و فتح نون و کاف دبه روغن را گویند و بعضے گویند ظرفے باشد برنجی که روغن وغیره دران کنند۔

لورادر - باثانی مجهول بروزن زورآور بمعنی لورانگ است که دبه روغن و ظروف برنجی باشد که روغن و امثال آن دران کنند۔

لورک - باثانی مجهول بروزن خوبک بمعنی کمان حلاجی باشد و نوعے از تیر پیکان دار هم هست۔

لورکند - باثانی مجهول بروزن هوشمند پشته . زمینے را گویند که آنرا سیلاب کنده باشد چه لور بمعنی سیلاب هم آمده است و در فرهنگ سروری این لغت بمعنی آب آمده است۔

لوره - باثانی مجهول بروزن شوره بمعنی لورکندست که زمین سیلاب کنده باشد و باین معنی با زاے نقطه دار هم بنظر آمده است۔

لوری - بروزن شوری علتے و مرضے که گوشت اعضاے مردم فرو ریزد و آنرا خوره گویند و بعربی جذام خوانند و باثانی مجهول بمعنی بیحیا و بے شرم باشد و نام طائفه هم هست که ایشان را کاولی می گویند و سرود گوے و گداے کوچه را هم گفته اند و بمعنی ظریف و لطیف و نازک هم آمده است۔

لوزتان - با فوقانی بروزن همزبان بمعنی ملازه باشد و آن گوشت پاره ایست که در بن حلقوم آدمی آویخته است گویند عربی ست لیکن در فرهنگ جهانگیری نوشته بودند۔

لوزه - بروزن روضه هر چیز که آن چرب و شیرین باشد خواه لقمه و خواه سخنان خوب و دلکش و بمعنی فروتنی و چاپلوسی و فریب هم هست۔

لوزینه - هر چیز را گویند که از خورشها که دران مغز بادام

کردہ باشند واز مغز بادام پختہ ساختہ باشند چہ لوز بعربی
بادام را مے گویند۔

لوس ۔ با ثانی مجہول بروزن طوس بمعنی تملق و فروتنی و
چرب زبانی و مردم را بزبان خوش فریفتن و بازی دادن با
دغشی را نیز گویند کہ داخل کافور کنند و آنرا مغشوش سازند
و دہان کج و کج دہان را نیز گفتہ اند و مجون دخلابے کہ پاے
ازان بدشواری توان برآورد و با ثانی معروف در عربی
بمعنی چشیدن باشد۔

لوسانہ ۔ بروزن روزانہ بمعنی چاپلوسی کردن و فروتنی
و تملق نمودن باشد۔

لوسیدن ۔ بروزن بوسیدن بمعنی فریب دادن و فروتنی
کردن و چاپلوسی باشد۔

لوش ۔ بضم اول بروزن موش گل سیاہ و تیرہ کہ در بن حوضہا
و تالابہا و امثال آن بہم رسد و کسے را نیز گویند کہ دہنش کج
باشد و شخصے را کہ بعلت جذام گرفتار باشد و بمعنی پارہ و ریزہ
ہم آمدہ است و بیجز و بیہوش را نیز گفتہ اند و با ثانی مجہول نام
حکیمے ست رومی ہو او را لوشا ہم مے گویند و بفتح اول خربزۂ
بوداد منحل شدہ واز کار رفتہ باشد۔

لوشا ۔ با ثانی مجہول و شین بالف کشیدہ نام حکیمے بودہ رومی
و او در صنعت نقاشی و مصوری عدیل و نظیر نداشتہ و
ہمچنانکہ مانی در چین سالار و بزرگ نقاشان و سرآمد ایشان
بودہ او نیز بزرگ و سرآمد نقاشان روم بودہ است و چنانچہ
کتاب مانی را انگلیون می خوانند کتاب او را انگلوشا
مے نامند و نگلوش ہم مے گویند۔

لوشابہ ۔ با ثانی مجہول بروزن نوشابہ بمعنی چرب و شیرین
و دلکش باشد اعم از طعام و خوردنی و سخن و کلام شنیدنی و
بجاے باے ابجد نون ہم آمدہ است بمعنی لوسانہ کہ چاپلوسی
کردن و فروتنی و تملق نمودن باشد چہ در فارسی سین
بے نقطہ و نقطہ دار بہم تبدیل مے یابند۔

لوشارہ ۔ با ثانی مجہول و فتح راے بے نقطہ زمینے را
گویند کہ آنرا سیلاب کندہ باشد۔

لوشن ۔ با ثانی مجہول بروزن سوزن بمعنی لجن ست و آن
گل تیرہ و سیاہ باشد کہ در بن حوضہا و جویہا بہم میرسد۔

لوشناک ۔ با نون بالف کشیدہ و بکاف زدہ آب تیرہ
و گل آلود را گویند۔

لوطوس ۔ با اول و طاے حطی بواو کشیدہ و بسین بے نقطہ
زدہ بمعنی اندقوقو باشد بلغت یونانی و آن دوائیست کہ آنرا
حندقوقی خوانند بہترین آن صحرائی بود و آنرا لوطوس اغریوس
خوانند بیونانی چہ اغریوس صحرا را گویند کلف و بہق را نافع است

لوغ ۔ بروزن دوغ بمعنی دوشیدن باشد و بمعنی آشامیدن
ہم ہست و دوشندہ و آشامندہ را نیز گویند کہ فاعل باشد
و امر بایں معنی ہم ہست یعنی بدوش و بیاشام۔

لوغیدن ۔ با غین نقطہ دار بروزن و معنی دوشیدن
باشد و بمعنی آشامیدن و ریختن ہم آمدہ است۔

لوف ۔ بروزن صوف دوائیست کہ آنرا بفارسی
پیل گوش و بعربی خبز القرود گویند و آن دو نوع ست کبیر و
صغیر کبیر را بعربی شجرۃ التنین خوانند و آن رستنی باشد کہ
بیخ آن بہق و کلف را نافع ست و آنرا اصل اللوف میگویند۔

لوفا ۔ بضم اول و فاے بالف کشیدہ داروئیست کہ آنرا
قنطوریون خوانند خوردن آن زنان را بچۂ مردہ از شکم برآرد
و بعضے گویند نوعے از حی العالم ست۔

لوفردیس ۔ بضم اول و فتح ثالث و سکون راے قرشت
و دال ابجد بتحتانی کشیدہ و بسین سعفص زدہ بلغت یونانی
حجر قبطی باشد و آن سنگی ست مصری بغایت سست و در آب
زود حل شود گویند گازران مصر کتان را بدان شویند و
دلہنا و ریشہا را نافع ست۔

لوقا ۔ بضم اول و قاف بالف کشیدہ نام پدر قسطا باشد
و ایشان دو حکیم بودہ اند در یونان و بعضے گویند قسطا کتابی

که لوقا تصنیف کرده است در احکام دین آتش پرستی و آن را قسطای لوقا خوانند۔

لوقامین ۔ بضم اول و بای ابجد تحتانی کشیده و نون ساکن بلغت سریانی سپندان را گویند و آن خردل فارسی است و بعربی حب الرشاد خوانند و اسفند اسفید جهان است گویند سفوف آن برص را نافع ست ۔

لوقس ۔ بضم اول و کسر ثالث و سکون سین بی نقطه بلغت یونانی سفید رامی گویند که در مقابل سیاه است ۔

لوقیون ۔ با یای حطی بر وزن موسنون بلغت سریانی بمعنی فیل زهره ست که درخت حضض باشد و ثمر آن مانند فلفل است و حضض عصارهٔ آن بود درد سپرز و یرقان را نافع است

لوک ۔ با ثانی مجهول و سکون کاف نوعی از شتر کم موی بارکش باشد و هر چیز حقیر و زبون را نیز گویند و بلغت اهل سیستان بمعنی عشقه باشد و آن گیاهیست که بر درخت پیچد و کسی را نیز گویند که با هر دو زانو و کفهای دست براه رود و دوغی را نیز گویند که گردان بجوشانند تا قروت شود۔

لوکر ۔ بضم اول و فتح کاف و سکون رای قرشت نام شهریست از هندوستان ۔

لوکشور ۔ با کاف و شین نقطه دار و واو و رای بی نقطه باعتقاد شاکمونی و تناسخیه وجودی باشد که هرگز فانی نشود و ارواح کامله را از قید صور ناقصهٔ حیوانی خلاصی دهد و بمرتبهٔ انسانی رساند۔

لوکه ۔ بضم اول و فتح کاف مطلق آرد را گویند خواه آرد گندم باشد و خواه آرد غیر گندم و آرد دیگری را نیز گویند که گندم و نخود و انچه از ان آرد کرده باشند و بریان کرده باشند و پنبه که پنبه دانه از و جدا کرده باشند و هنوز حلاجی نشده باشد و بمعنی آواز گربه و ناله سگ هم آمده است که بتازی یکی را هر و دیگری را کلب خوانند۔

لوکیدن ۔ با کاف بر وزن کوشیدن درشت و ناهموار براه رفتن باشد و با زانو و کف دست و نشسته براه رفتن طفلان را نیز گویند۔

لول ۔ با ثانی مجهول بر وزن غول بی شرم و بیحیا را گویند و لولی که قحبه و فاحشه باشد منسوب بآن ست ۔

لولانج ۔ بضم اول و لام بالف کشیده بنون و جیم فارسی زده نوعی از حلوا باشد که آنرا لالابرلا نیز گویند ۔

لولانک ۔ بضم اول و فتح نون و سکون کاف بمعنی لورانک ست که دبهٔ روغن و ظرف برنجی بزرگ باشد که روغن و امثال آن درآن کنند۔

لولاور ۔ بر وزن زور آور بمعنی لولانک ست که دبهٔ روغن و ظرف برنجی بزرگ باشد۔

لولو ۔ بفتح هر دو لام و سکون هر دو واو بمعنی لوالوست که مردم سبک و بی تمکین باشد و بضم هر دو لام صورت مهیبی بود که بجهت ترسانیدن اطفال سازند۔

لوله ۔ بضم اول و فتح ثالث معروف ست و آنرا ماشوره هم می گویند و با ثانی مجهول بمعنی لوکه است که آرد نخود و گندم و امثال آن بود که بریان کرده باشند و بعضی گویند که پشت آرد گندم یا جو بریان کرده باشد که آنرا خمیر کرده باشند۔

لولی ۔ بر وزن و معنی لوریست که سرودگوی کوچها و گدای درخانها باشد و بمعنی نازک و لطیف و ظریف هم آمده است و در هندوستان قحبه و فاحشه را می گویند۔

لون ۔ بفتح اول و سکون ثانی و نون نوعی از خرما باشد و بعربی بمعنی مطلق رنگ ست خواه رنگ زرد و خواه سرخ و غیر آن باشد۔

لوند ۔ بر وزن کمند مردم کاهل تنبل و هیچکاره را گویند و شخصی که زن خود را دوست دارد و عشرت کننده را نیز گویند و بمعنی زن فاحشه و سیر مه کاره هم هست و بیشکار را نیز گویند که شاگرد و مزدور و خدمتگار باشد و بمعنی خبر نیک و خبر خوش هم آمده است و مهمان طفیلی خراباتیان را نیز می گویند و در عرف لوند سنگ

بیلکے را گویند کہ او را نہ ترس خدا و نہ شرم خلق باشد و مال مردم را در حق خود مباح پندارد۔

لونہ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی غازہ و گلگونہ و سرخی زنان باشد کہ بر روے مالند۔

لوویا۔ با واو بروزن و معنی لوبیاست و آن غلہ باشد معروف کہ آنرا در دواہا نیز بکار برند و لوبیا ہم مے گویند کہ بکسر ثانی و حذف واو باشد و عربان وجر خوانند۔

لوہ۔ بفتح اول و ثانی بمعنی زغن ست کہ غلیواج باشد و بلغت ہندی پرندہ باشد شبیہ بتیہو کہ آنرا شکار کنند۔

لوہاور۔ بفتح اول و واو بروزن سوداگر نام شہر لاہورست و بضم اول و ثانی مجہول ہم گفتہ اند۔

لوہر۔ بفتح اول و ضم ثالث و سکون ثانی و راے قرشت بمعنی لوہاورست کہ شہر لاہور باشد۔

لوہنین۔ ہا ثانی مجہول و نون بروزن خوشہ چین آلتے را گویند کہ بدان پنبہ دانہ از پنبہ جدا کنند۔

لوہور۔ بفتح اول بروزن فغفور بمعنی لوہرست کہ نام شہر لاہور باشد و باین معنی لوہوار و لوہوور ہم بنظر آمدہ ست کہ در لغت اول بعد از واو الف و در لغت دوم بعد از واو واو باشد۔

لوید۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیدہ و بدال ابجد زدہ دیگ و پاتیل بزرگ سرکشادہ مسین را گویند و باین معنی بجاے دال ابجد راے قرشت ہم بنظر آمدہ ست و بکسر اول نیز گفتہ اند۔

لویزہ۔ بفتح اول بروزن عزیزہ نام دخترے باشد کہ با ہابیل از یک شکم آمدہ بود چنانکہ اقلیما با قابیل۔

لویش۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی مجہول و شین نقطہ دار حلقہ باشد از ریسمان کہ بر سر چوبے نصب کنند و لب اسپان و خران بدنعل را در ان حلقہ نہند و بتابند تا حرکات ناپسندہ نکنند۔

لویشن۔ بروزن دویدن بمعنی لویش است کہ بر لب اسپان نہند و تاب دہند۔

لویشہ بروزن ہمیشہ بمعنی لویشن ست کہ لواشہ لب اسپان و خران باشد۔

بیان بیست و یکم

در لام با ہا مشتمل بر شانزدہ لغت

لہ۔ بفتح اول و ظہور ثانی بمعنی شراب انگوری باشد و مطلق بوے را نیز گویند خواہ بوے خوش باشد و خواہ بوے بد و نام شہریست از ترکستان و بفتح اول و خفاے ثانی درخت ناجو را می گویند و بعربی صنوبر خوانند و بضم اول نام پرندہ ایست صاحب مخلب و در کوہ ہاے بلند آشیان کند و بعربی عقاب گویندش و کلہ اول از ہم پاشیدہ و مہراشدہ و مضمحل گردیدہ باشد و نام شہریست از فرنگستان کہ در حدود روم واقع ست۔

لہار۔ بضم اول بروزن خمار نام شہرے و میناایست نامعلوم

لہاشم۔ بفتح اول و ضم شین قرشت بروزن تلاطم ہر چیز زبون و زشت و نازیبا و دون و بد را گویند۔

لہاک۔ بفتح اول و تشدید ثانی بروزن ولاک نام برادر پیران ویسہ ست کہ در جنگ دوازدہ رخ گریخت و گستہم او را تعاقب نمودہ بقتل آورد و بضم اول علت و مادہ چیزے را گویند۔

لہانور۔ بفتح اول و ضم نون بروزن بلاور نام شہر لاہورست و بضم اول ہم گفتہ اند۔

لہاور۔ بفتح اول و واو بروزن سراسر بمعنی لہانورست کہ نام شہر لاہور باشد۔

لہبلہ۔ بفتح اول و باے ابجد بروزن مسئلہ بمعنی نادان و ابلہ و احمق باشد۔

لہر۔ بفتح اول و ثانی بروزن خطر میخانہ و شراب خانہ را گویند و قحبہ خانہ را نیز گفتہ اند و بزبان ہندی موج آب باشد۔

لہراسپ۔ بضم اول بروزن گشتاسپ بمعنی اعتدال حقیقی باشد و نام یکے از پادشاہان ست کہ کیخسرو بعد از ترک

سلطنت تاج و تخت را باو داد و در هنگام پیری پادشاهی را
به پسر خود گشتاسب سپرده در بلخ با آتش پرستی مشغول گشت۔
لعفت ـ بضم اول و فتح فا بر وزن و معنی لعبت ست و
آن صورتے باشد که دختر کان از پارچه سازند و بآن بازی
کنند و بکسر اول و ضم ثانی هم بنظر آمده است۔
لعفتان ـ بر وزن و معنی لعبتان ست که جمع لعبت باشد
یعنی صورت بازیچه دختر کان که از جامه سازند و بجاے
حرف ثانی حاے حطی هم بنظر آمده است که لحبتان باشد۔
لهلهان ـ بفتح اول و لام و هاے بالف کشیده بر وزن
رهروان گیاهیست دوائی که آنرا فنجنگشت خوانند۔
لهنج ـ بفتح اول و ثانی و سکون نون و جیم سنگ گازرے
باشد یعنی سنگے که گازران جامه بران زنند و شویند و بمعنی
سنگ گازر هم گفته اند که فسان باشد و بمعنی سازگار و سازگاری
هم بنظر آمده است و جاے دیگر سازگار و سازگاری
نوشته بودند و این بمعنی اول مناسبتے دارد و ظاهر آنکه
میان این دو کس خلط شده باشد چه یکے سازگاری و دیگری
سازگازری نوشته است والله اعلم۔
لهنه ـ بر وزن شحنه ابله و احمق و نادان را گویند و بمعنی
سنگ هم آمده است که بعربی حجر خوانند۔
لهنهٔ جانگزا ـ بفتح اول سنگے ست در موجگاه دریاے
اعظم و آب آن دریا همچو سیماب ست و آفتاب هم در آن
دریا غروب می کند گویند هر که آن سنگ را به بیند چندان
بخندد که بمیرد و آنرا لهنهٔ جانگزاے هم گویند که بعد از الف
یاے حطی باشد و بعربی اضحک خوانند۔
لهی ـ بکسر اول و ثانی به تحتانی کشیده بمعنی رخصت و اجازت باشد۔

بیان بست و دوم

در لام با یاے حطی مشتمل بر سی و شش لغت

لیان ـ بفتح اول بر وزن کیان بمعنی درخشان و تابان
باشد و بمعنی فروغ آئینه و تیغ هم هست و روشنائی و فروغ را
نیز گویند که از پے یکدیگر بدرخشند و بکسر اول هم آمده است۔
لیتک ـ با ثانی مجهول و تاے قرشت بر وزن زیرک
بمعنی مفلس و بے سروپا و بے خبر و پریشان باشد و پسر ساده و
غلام و کنیز مقبول و فربه و بد اصل را هم می گویند و فضله هرچیز را
نیز گفته اند۔
لیتکان ـ بر وزن زیرکان جمع لیتک ست که
غلام بچگان و پسرگان و کنیزکان باشد۔
لیثرغس ـ با اول بثانی رسیده و فتح ثاے مثلثه و سکون
راے قرشت و ضم غین نقطه دار و سین بے نقطه ساکن
بلغت یونانی بمعنی نسیان و فراموشی باشد۔
لیچار ـ با ثانی مجهول و جیم فارسی بر وزن دیدار بمعنی ریچال
ست که مطلق مربا باشد عموما و مرباے را که از دوشاب زنند
خصوصا و آنچه از شیر و دوغ و ماست پزند بهر نحو که باشد۔
لیچال ـ با ثانی مجهول و جیم فارسی بر وزن قیفال بمعنی
ریچار ست که مربای دوشابی و آنچه از شیر و دوغ و ماست پزند باشد
لیذیون ـ بکسر اول و ذال نقطه دار و تحتانی بواو کشیده
و بنون زده بلغت یونانی رستنی باشد دوائی که آنرا اشیتره گویند
و شیترج معرب آنست۔
لیر ـ بکسر اول و سکون ثانی مجهول و راے قرشت آب
غلیظے باشد که از دهان و گوشهاے لب فرو ریزد و بیرون آید۔
لیرت ـ با ثانی مجهول بر وزن سیرت خود آهنی را گویند که
در روزهاے جنگ بر سر گذارند و بترکی دولغه گویندش و
عربان مغفر خوانند و بمعنی غراره هم هست و آن نوعے
از سلاح جنگ باشد و بر وزن ریخت هم بنظر آمده است و ثانی
و ثالث و رابع همه ساکن باشد۔
لیرد ـ بکسر اول و سکون ثانی مجهول و ثالث و دال ابجد
بمعنی غراره باشد و آن نوعے از سلاح است که در
روز جنگ پوشند۔
لیز ـ بکسر اول و سکون ثانی و راے هوز زمین لغزنده

و نرم را گویند و هر چیز که با او لغزندگی و نرمی باشد و بمعنی آمیخته و دست افزار کشیدن بر چیزے هم هست۔

لیزم ۔ بر وزن هیزم کباده را گویند و آن کمانے باشد نرم و سست که بدان مشق کمان کشیدن کنند۔

لیزه ۔ بر وزن ریزه بمعنی آمیخته باشد چه لیزیدن بمعنی آمیختن آمده است و دست افزار بر چیزے کشیدن را نیز گویند۔

لیزیدن ۔ بر وزن بیچیدن بمعنی آمیختن باشد و بمعنی لغزیدن هم گفته اند۔

لیسنه ۔ بکسر اول و ثانی مجهول و فتح سین بے نقطه و نون بمعنی لوله و ماشوره باشد و بعضے این لغت را بهمین معنی با زیادتی با ے فارسی مکسور ما بین سین و نون آورده اند و سین را ساکن ساخته اند باین صورت لیسپنه۔

لیف ۔ بکسر اول بر وزن قیف چیزے باشد که از پوست خرما سازند بجهت کفش و موزه ساغرے و چیزهاے دیگر پاک کردن و آنرا از موے دم اسپ نیز سازند۔

لیفه دان ۔ دوات مرکب خوشنویسان را گویند و دوات شنجرف و صدف شنجرف را نیز گفته اند۔

لیک ۔ بکسر اول و سکون ثانی و کاف خرچال را گویند و آن پرنده ایست که چرغ و شاهین شکار کنند و خورند و پیمانه را نیز گویند که بدان غله و خرما و غیر آن پیمایند و مختصر لیکن هم هست۔

لیکک ۔ با کاف بر وزن زیرک بمعنی لیک ست که خرچال باشد و او پرنده ایست کبود رنگ بسرخی مائل۔

لیلج ۔ بکسر اول بمعنی نیلج ست که بفارسی نیله گویند و آن عصاره نیل ست که بدان چیزها رنگ کنند۔

لیلنج ۔ بر وزن بیرنج بمعنی لیلج ست که نیل باشد و بآن چیزها رنگ کنند۔

لیلنگ ۔ با کاف فارسی بر وزن و معنی لیلنج است که نیل باشد۔

لیلو ۔ بکسر اول بر وزن زلیو تالاب و استخر و آب گیر را گویند۔

لیلوپر ۔ با باے فارسی بر وزن و معنی نیلوفر ست و آن گلے باشد کبود که از میان آب روید و گاه سرخ و سفید هم می باشد و شگفتن آن بوقت طلوع آفتاب ست۔

لیلوپل ۔ با لام در آخر بر وزن و معنی لیلوپر ست که گل نیلوفر باشد و آن کبود و سرخ و سفید هم مے باشد۔

لیلیا ۔ با لام بر وزن انبیا بلغت ژند و پاژند به معنے شب ست که عربان لیل گویند۔

لیمو ۔ با اول بثانی رسیده و میم بواو کشیده معروف است گویند آب لیمو دفع سم مار و عقرب می کند و بعضے گویند درخت است که میوهٔ آن لیموست۔

لیمودارو ۔ با دال ابجد بالف کشیده و راے قرشت بواو رسیده نباتیست کوهی که در بهار از میان درزهاے سنگ بر می آید و بوے لیمو میکند و آنرا بعربی وشیج گویند۔

لیمونیون ۔ بکسر نون و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بلغت سریانی دوائیست که بیخ آنرا بشیرازی حلیموخوانند ضماد کردن آن درد مفاصل و نقرس را نافع ست۔

لینج ۔ با نون بر وزن ایرج نوعے از اقلیمیاست و آنرا در جزیرهٔ قبرس در معدن مس یابند۔

لیلوفر ۔ بر وزن و معنی نیلوفر ست و آن گلے باشد کبود که بیشتر در میان آب روید در مهای گرم را نافع ست و خوردن آن منع احتلام کند۔

لیو ۔ بکسر اول و سکون ثانی مجهول و واو یکے از نامهاے خورشید ست که نیر اعظم باشد۔

لیوک ۔ بر وزن زیرک پسر امرد منیجم لک و پک را گویند۔

لیولنگ ۔ با ثانی مجهول و فتح لام بر وزن دیورنگ برف را گویند و آن چیزے باشد سفید که در زمستانها مانند پنبهٔ حلاجی کرده از آسمان فرو بارد و بعربی ثلج خوانند باین معنی بفتح اول بر وزن تنومند هم گفته اند و بمعنی ترف

که قراقروت باشد هم بنظر آمده است ظاهرا اگر در معنی لغت
تصحیف خوانی شده باشد والله اعلم۔
لیوه۔ بروزن میوه بمعنی فریبنده و چاپلوس و مردم
مزاح دوست باشد۔
لییدن۔ بفتح اول وثالث مجهول بروزن دویدن
بمعنی خائیدن و جاویدن باشد۔

گفتار بست وچهارم

از کتاب برهان قاطع در حرف میم با حروف تهجی مستثنی بر بست وهشت بیان ومحتوی بر یک هزار و بست لغت و کنایت

بیان اول

در میم با الف مشتمل بر دو صد و چهارده لغت و کنایت

ماپروین۔ با بای فارسی مخفف ماه پروین است و آن بیخے باشد که دفع سموم و زهر عقرب و مار کند و آنرا بعربی جدوار خوانند۔

مابون۔ با بای ابجد بروزن صابون نام علتے ست حیز و مخنث و پشت پای را هم میگویند و در عربی نیز همین معنی دارد چه مفعول ابنه است و ابنه علتے باشد در موضع مخصوص۔

ماترنگ۔ بکسر تا و رای قرشت و سکون نون و کاف فارسی جلباسه را گویند و بعضے گویند سام ابرص است که نوعے از جلباسه باشد چون شکم او را بشگافند و بر گزندگی عقرب نهند در ساعت درد ساکن شود۔

ماتورنگ۔ با فوقانی بواو رسیده و رای بے نقطه مفتوح بنون و کاف فارسی زده بمعنی سوسمار است و آن جانورے باشد که شافعی مذهبان خورند و عربان ضب خوانند بموش خرما شباهتے دارد لیکن از و بزرگتر است بیه او را زنان بجهت فربه شدن خورند۔

ماج۔ بسکون جیم بمعنی ماه باشد چه در فارسی جیم و ها بهم تبدیل مے یابند و عربان قمر خوانند و بمعنی راوی هم روایت کننده هم هست و نام راوی رودکی شاعر نیز بوده است۔

ماچ۔ بسکون جیم فارسی بمعنی بوسه است که بعربی قبله گویند۔

ماچچه۔ با هر دو جیم فارسی بروزن ماسوسه ظرفے باشد لوله دار که با آن شربت و دارو در گلوے اطفال ریزند۔

ماچ و موچ۔ با هم بروزن قاچ و قوچ بمعنی بوچ و لوس باشد یعنی بوسیدن و لیسیدن چنانکه گربه کند بچه خود را۔

ماخ۔ بسکون خای نقطه دار بر زن قلتبان سره را گویند و مردم سفله و دون همت و کمینه و خسیس و منافق را نیز گفته اند و بمعنی مردم پیر و حقیر هم آمده است۔

ماخاریون۔ با ثالث بالف کشیده و کسر رای بے نقطه و تحتانی بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی نوعے از سوسن صحرائیست که برگهاے دراز دارد و بدین سبب آنرا عربان سیف الغراب خوانند و بیخ آنرا انافوخ گویند چه بغدا و بسیار مے باشد علاج بواسیر کند۔

ماخان۔ بروزن ماهان نام قریه ایست از مضافات مرو شاهجان و نام پهلوانے بوده از پهلوانان چین و حاکم چین را نیز گویند۔

ماخجی۔ بسکون ثالث و جیم فارسی بتحتانی کشیده اسپے را گویند که از یک جانب عربی و جانب دیگر ترکی باشد و آنرا دو تخمه هم مے گویند و بعربی مجنس خوانند و بعضے گویند اسپ عراقی ست و آنرا عرب برذون خوانند و اسپ

رہوار ترکی را ہم گفته اند و اسپ خوش جولان را نیز گویند۔

ماخور۔ بروزن لاہور خرابات را گویند که شرابخانه و بوزه خانه و قمارخانه باشد۔

ماخولیا۔ بکسر لام بمعنی مالیخولیاست که خلل و کوفت دماغی وسودا و خیال خام باشد گویند یونانی ست و بعضے گویند عبری ست والله اعلم۔

ماد۔ بسکون دال مخفف مادرست که بعربی والده و اُم گویند۔

مادر آب و آتش۔ بکسر رائے قرشت کنایه از گریه کننده بسوز ست یعنی شخصیکه از روے سوز گریه کند۔

مادر باغ۔ بکسر رائے قرشت کنایه از زمین ست که بعربی ارض گویند و باغ را ہم گفته اند بطریق اضافه باعتبار اشجار و اثمار یعنی درختها و میوہا۔

مادر دخت۔ بضم دال ابجد و سکون خائے نقطه دار و تائے قرشت تودری را گویند و آن تخمے باشد ریزه و آنرا توده صفاہان قدومه خوانند خوردن آن قوت باه دہد۔

مادره۔ بکسر ثالث و فتح رابع نام ولایتے ست در مغرب زمین۔

مادندر۔ بانون و دال ابجد بروزن فارتگر مخفف مادراندر ست که زن پدر باشد۔

مار۔ بسکون رائے قرشت معروف ست که بزبان عربی حیه گویند و مخفف مادر ہم ہست که والده باشد و مخفف بیمار باشد که نہی و منع از آوردن ست و بیمار و مریض و معلول را نیز گویند چه بیمارستان را مارستان ہم گفته اند و حکام و امرائے غرجستان را نیز گویند ہمچنانکه پادشاه آنجا را شار خوانند و بعضے دفتر حساب و محاسبه ہم آمده ہست و حساب کننده و محاسب را نیز مار گویند و بهندی امر بزدن باشد یعنی بزن۔

ماراب۔ بروزن فاراب بمعنی تازه بختی باشد یعنی بخت و دولت تازه و نو۔

مار اسپند۔ باہمزه و بائے فارسی بروزن دانشمند نام پدر آذرباد ست که یکے از موبدان آتش پرستان و دانشمندان ایشان بوده و نام روز بست و نہم ہست از ہر ماه شمسی نیک ست درین روز نکاح کردن و با دوستان نشستن و نام ملکے باشد که موکل ست بر کرهٔ آب و تدبیر امور و مصالح روز مار اسپند باو تعلق دارد۔

مار اسپندان۔ باہمزه بروزن دانشمندان بمعنی مار اسپند ست که روز بست و نہم باشد از ہر ماه شمسی و نام ملکے که موکل آب ست و امور و مصالح این روز باو تعلق دارد۔

مار اسفند۔ با فا بروزن و معنی مار اسپند ست که نام روز بست و نہم ماه ہائے شمسی و نام فرشتهٔ موکل بر آب و نام پدر آذرباد باشد۔

مار اسفندان۔ بروزن و معنی مار اسپندان ہست که گفته شد۔

مار افسا۔ باہمزه و فا و سین بے نقطه بالف کشیده افسونگر مار و مار آموزنده ہست که مارگیر باشد و بعضے گویند مار افسا آن ست که زہر مار را با افسون از بدن انسان فرود آرد و علاج مارگزیده کند۔

مار افسار۔ بازیادتی رائے قرشت بمعنی مار افسا ست که افسونگر مار و مارگیر و مطیع سازندهٔ مار و برآورندهٔ زہر مار باشد از بدن انسان و حیوان دیگر بزور افسون۔

مار افسان۔ باہمزه بروزن آتشدان بمعنی مار افسا ست که مارگیر و افسونگر زہر مار باشد۔

مار افساے۔ بیائے حطی بروزن پابرجاے بمعنی مار افسان ست که گفته شد۔

مار بدست دیگرے گرفتن۔ کنایه از کار دشوار فرمودن باشد دیگرے را۔

مار بدست گرفتن۔ کنایه از کار دشوار کردن باشد۔

مار پلاس۔ بکسر ثالث و فتح بائے فارسی و لام الف و سین بے نقطه چلپاسه و وزغه و حربا را گویند و بسکون ثالث ہم گفته اند۔

ماربین - با باے ابجد بروزن پاک دین نام ناحیہ ایست مشتمل بر پنجاہ وہشت پارۂ دہ از مضافات صفہان گویند تمام آن ناحیہ بمنزلۂ یک باغ ست بسبب پیوستگی باغستانہا بہم

مارتون - با ثاے مثلثہ بروزن خالدون بلغت یونانی وبعضے گویند بسریانی رازیانۂ بستانی باشد وآنرا بادیان ہم مے گویند۔

مارچوبہ - با جیم فارسی بواو رسیدہ وفتح باے ابجد مارگیاہ است وآنرا بعربی ہلیون خوانند دفع سموم جانوران گزندہ ومار وعقرب کند۔

مارخوار - با خاے نقطہ دار وواو معدولہ بروزن کارزار گاو کوہی باشد وآنرا گوزن خوانند مار رامی گیرد ومی خورد وبعضے گویند نوعے از گوسفند کوہی ست چون سوراخ مار را بیند بینی ودہن خود بران نہد ودم درود مار مجرد شمیدن بوے نفس او بے تحاشی از سوراخ بر آید وآن گوسفند او را بخورد اگر پوست این گوسفند را بر در سوراخ مار بسوزانند ہمین کہ بوے دود بمار برسد شوریدہ شدہ از سوراخ بر آید گویند کف دہن این گوسفند پازہر ست۔

مارخوردن - کنایہ از رنج وسختی بردن وغم واندوہ خوردن باشد۔

مار در پیراہن - کنایہ از دشمن نزدیک باشد۔

مار دو زبان - کنایہ از مردم منافق ودورو باشد

ماردی - بکسر ثالث ورابع بروزن خارخی رنگ سرخ وگلگون را گویند مطلقًا وہر چیز سرخ را ہم گفتہ اند وبسکون ثالث ہم آمدہ است کہ بروزن کاردی باشد۔

مارسار - با سین بے نقطہ بروزن کارزار ضحاک ماران را گویند۔

مارسان - بکسر ثالث وسین بے نقطہ بروزن عاشقان بمعنی مارستان ست کہ بیمارستان ودار الشفا باشد۔

مارستان - بروزن خارستان بمعنی مارسان ست کہ بیمارستان ودار الشفا باشد۔

مارش - بفتح ثالث بروزن آتش نام یکے از بتخانہاے قدیم ست کہ در سہ فرسنگے صفہان بر سر کوہے ساختہ بودہ اند وآن از جملۂ ہفت بتخانہ است کہ بنام سبعۂ سیارہ کردہ بودند وگشتاسپ بتہاے آن بتخانہا بر طرف کرد وآتشکدہ ساخت وہر یک را باضافۂ نوبہار سے خوانند ہمچو نوبہار ماہ ونوبہار تیر ونوبہار ناہید وغیرہ ونوبہار آتشکدہ را نیز گویند۔

مار شکم سوراخ - کنایہ از نامہاے ہفت بند ست کہ استادان نائے نوازند۔

مار ضحاکی - کنایہ از زنجیرست کہ بر پاے مجرمان نہند۔

مارفش - با فا بروزن بارکش کنایہ از ضحاک ماران است

مارقشیشا - بفتح قاف وشین تحتانی رسیدہ وشین دیگر بالف کشیدہ بمعنی مرقشیشاست وآن جوہرے باشد کہ در دواہاے چشم بکار برند وآن اقسام می باشد ذہبی وفضی ونحاسی وحدیدی وشبہی بہترین آن ذہبی ست گویند چون آنرا بشکنند درون آن زرافشان باشد۔

مارگیا - بمعنی مارگیاہ است کہ مارچوبہ باشد وبعربی ہلیون خوانند۔

مار مصری - بکسر ثالث کنایہ از نیزہ وسنان مصری باشد

مارمہرہ - مہرہ ایست کہ با مارے باشد وآنرا از قفاے سر او برمے آورند وآن سبز رنگست وخاکستری رنگ ہم مے شود وپازہر را نیز گویند۔

مارندر - با نون ودال ابجد بروزن غارتگر مخفف مادر اندرست کہ زن پدر باشد۔

مارنہ - بکسر ثالث وفتح نون نام گیاہیست کہ آنرا بعربی لحیۃ التیس خوانند۔

مارنہ سر - بکسر ثالث وضم نون کنایہ از فلک است

مارو - بروزن خارو بمعنی مادرست کہ والدہ باشد وبزبان ہندی نام مقامیست از موسیقی۔

مارون - بروزن قارون سنگے ست کہ آنرا باسرمہ در چشم کشند سفیدی را ببرد و نام دوائی ہم ہست کہ آنرا مرد خوش گویند بخار آن در درد سر را نافع است

ماره - بروزن چاره بمعنی حساب و محاسبۂ دفتر باشد و بمعنے سکہ و مہر انگشتر ہم آمده است -

ماری - بروزن لاری ہلاک شده و کشتہ گردیده را گویند -

ماریره - بفتح راے قرشت و ہا در آخر بروزن نادیده بمعنی مادر اندر ست کہ زن پدر باشد و بمعنی مادر خوانده ہم بنظر آمده است

ماریعقوب - بسکون ثالث نام شخصے ست کہ مجتہد و صاحب مذہب ترسایان بوده -

ماز - بسکون زاے نقطہ دار مطلق چین و شکنج را گویند و شگاف و تراک دیوار را نیز گفتہ اند و بعضے گویند شگاف و تراکیست کہ از چوب بر دیوار و غیر آن افتد و مخفف مازو ہم ہست و آن چیزے باشد کہ پوست را بدان دباغت کنند و یک جزو از اجزاے سیاہی باشد -

ماژ - بسکون زاے فارسی بمعنی عیش و عشرت و فراغت باشد

مازار - بروزن بازار عطار و گیاه فروش را گویند و مخفف میازار ہم ہست کہ منع از آزار دادن باشد یعنی آزار مده

ماژدر - بسکون زاے فارسی و فتح دال بروزن چادر مخفف مار اژدر ست کہ مار بزرگ باشد و عربان ثعبان گویند

ماژدیستان - بسکون زاے نقطہ دار و دال تحتانی رسیده و سین بے نقطہ ساکن و فوقانی باالف کشیده و بنون زده بلغت ژند و پاژند بمعنی دوری از بد بہا و پالیزگی از گناه باشد

مازریون - بایاے حطی بروزن آذرگون دواے ست مجرب از براے دفع استسقا و آن دو نوع می باشد سفید و سیاه سفید آنرا اشخیص و سیاه آنرا ہفت برگ خوانند و آن از برگ زیتون کوچکتر ست و از برگ مورد بزرگتر و بزردی مائل و بعضے گویند مازریون مورد زردست و آن نوعے از مورد باشد و بعربی زیتون الارض خوانندش گرم و خشک است

و در چہارم و یک قسم از آن زہر قاتل ست و آنرا بعربی حب الغراب گویند و بعضے گفتہ اند چوب درخت بلوط ست چہ رماد المازریون خاکستر چوب بلوط باشد -

مازل - بکسر ثالث و سکون لام نام کوہیست در ہندوستان

مازن - بفتح ثالث و سکون نون استخوان میان پشت را گویند و آنرا بتازی صلب خوانند و بعضے گویند جوئی و نالۂ است کہ در میان پشت از فربہی بہم میرسد -

مازندر - با دال ابجد بروزن غارتگر مخفف مازندران است کہ ملک طبرستان باشد -

مازنین - بروزن پاک دین نام مرد یست کہ عمارت سنگویہ را در ہندوستان بہمراہی زنے مازینہ نام ساخت

ب + سنگویہ -

مازو - بروزن سازو بار درختے ست و بدان پوست را دباغت کنند و یک جزو از اجزاے مرکب ہم ہست و بمعنے مازن ہم آمده است کہ استخوان میان پشت باشد کہ عربان صلب خوانند و مالۂ برزگران را نیز گفتہ اند و آن تختہ باشد کہ بر روے زمین شیار کرده بکشند تا کلوخہاے آن بشکند و زمین ہموار شود -

ماژوموژ - با دو زاے فارسی و میم بروزن سازوسوز این لغت از توابع ست بمعنی فریادے باشد کہ موش در وقتی کہ گربہ را ببیند یا مارے قصد گرفتن او کرده باشد کند -

مازون - بروزن ہامون مازو را گویند و آن چیزے باشد کہ پوست را بدان دباغت کنند و زنان ہم گاہے بجہت تنگی موضع مخصوص بکار برند -

مازه - بروزن غازه استخوان میان پشت را گویند کہ عربان صلب خوانند و بعضے نادے را کہ در میان پشت افتد گویند

مازه درد - درد پشت را گویند چہ مازه استخوان پشت است و باین معنی در چند نسخہ بحذف دال آخر نوشتہ شده بود کہ مازه در باشد واللہ اعلم -

مازیاره - بروزن آشکاره نوعے از خوردنی وطعام باشد ومعرب آن مازیارج ست۔

مازینه - بروزن آدینه نام زنے ست که باتفاق مردے مازنین نام عمارت سنگویهٔ هندوستان راساخت۔

ماس - بروزن طاس مخفف آماس ست که ورم باشد وبزبان هندی ماه راگویند که عربان قمر خوانند والماس انیز گفته اند وآن جوهریست معروف وبعضے گویند بمعنی الماس عربی ست۔

ماساے - مخفف میاساے باشد که منع از آسوده بودن ست یعنی آسوده مباش۔

ماست - بروزن راست معروفست که جغرات باشد وبعضے جغرات چکیده راوبعضے دیگرمایه راکه برشیر زنند هست گویند وعلک رومی رانیز ماست میگویند که مصطکی باشد وآن صمغے ست که خایند۔

ماسوچه - بروزن آلوچه پرنده ایست مانند فاخته وقمری واو بیشتر در کنارهاے طاقچهاومیان کاسها وطبق تخم نهند وبچه برآرد۔

ماسور - بروزن ناسور چیزے درهم آمیخته راگویند وباین معنی باسین نقطه دارهم آمده است چه درفارسی سین وشین بهم تبدیل مے یابند۔

ماسی - بروزن عاصی بے پروا وبیباک راگویند۔

ماسیدن - باسین بے نقطه بروزن واچیدن به معنے شیر راماست کردن وبمعنی لیسیدن ومنجمد شدن هرچیز باشد۔

ماشاد - باشین نقطه دار بروزن آزاد جامهٔ پشمینه راگویند۔

ماش دارو - حشیشے ست که گل بنفش رنگ دارد وباخر تخم گردد وآنرا بیونانی خامانیطس گویند یعنی صنوبر الارض وبه نقطه دیگر عرصف خوانند وکمافیطوس همان ست خوردن آن باعسل عرق النسارا نافع است۔

ماشرا - باراے بے نقطه بروزن ناسزا بلغت سریانی ورم دموی راگویند یعنے ورمے که مادهٔ آن از خون باشد۔

ماشرز - بفتح ثالث وسکون راے بے نقطه وزاے نقطه دار انبر راگویند وآن دست افزاریست زرگران وآهنگران ومسگران راوبعربی کلبتان وکلبتین گویند۔

ماش عطار - غله ایست که آنرا منگ خوانند وآن سیاه رنگ وکوچکتر از ماش مے باشد۔

ماشو - باثالث بواو کشیده نوعے از غربال باشد که چیزها بدان بیزند وترشی پالا رانیز گویند وآن ظرفے باشد که روغن وشیر وامثال آن دران صاف کنند ونوعے از بافتهٔ پشمین هم هست که فقیران ودرویشان پوشند وگلیم وپلاس را هم گفته اند۔

ماشوب - بروزن آشوب بمعنی اول ماشوست که غربال وآردبیز باشد ومخفف میاشوب هم هست یعنی آزرده مشو وشور وغوغا مکن۔

ماشور - بروزن عاشور چیزهاے درهم آمیخته راگویند۔

ماشوره - باواو مجهول بروزن قاروره نے کوچکے را گویند که جولاهگان ریسمان بران پیچند از براے بافتن وریسمان خامے رانیز گویند که بردوک پیچیده شود ونے که یک سر آن را در دهان وسر دیگر در آب نهند وبکشند ومطلق لوله راهم میگویند ونوعے از بازی هم هست وهرچیزی که بهم درآمیخته باشد۔

ماشورهٔ عاج - کنایه از گردن معشوق باشد۔

ماشوه - باها بروزن ومعنی ماشوب ست که غربال وپرویزن وترشی پالا باشد۔

ماشه - بفتح ثالث بمعنی انبر باشد وآن افزاریست زرگران ومسگران وآهنگران راوعربان کلبتان خوانند وآهنے رانیز گویند که فتیلهٔ تفنگ رادران محکم کنند وآتش بر تفنگ زنند ویک حصه از ده حصهٔ توله رانیز گویند وتوله دومثقال ونیم ست وهرچیزے رانیز گویند که بقدر ماشی باشد۔

ماش هندی — غله ایست عودی رنگ باندام گرد و کوچکے و آنرا بعربی حب القلت خوانند بکسر قاف ـ

ماشیا — بروزن باقیا حشیشی باشد غامونی ست و آن تخمی باشد مانند خشخاش و بشیرازی ما بیتا سرخ گویندش ـ

ماشیوه — با تحتانی مجهول و فتح واو بروزن نادیده یعنی ماشوه باشد که پرهیزان و ترشی بالا باشد ـ

ماصل[له] — بسکون صاد بے نقطہ بمعنی ماه است که بعربی قمر میگویند لیکن معلوم نیست که بلغت کجاست ـ

ماطونیوان — با طاے حطی بواو رسیده و کسر نون و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بلغت یونانی نام درختیست که بار و صمغ آن درخت ست و آن صمغ را بعربی قنه گویند ـ

ماغ — بروزن زاغ نوعے از مرغابی ست و آن سیاه مے باشد و بعربی ماکیون و بترکی قشقلداق و بش میگویند و از گوشت او بوے لجن مے آید یعنی صنغ و خوم هم گفته اند و آن بجانوے باشد بسیار تیره و ملاصق بروے زمین و آنرا بعربی زباب خوانند و نوعے از کبوتر هم هست که هر دو بال و گردن و سینه او سرخ میباشد و سبز هم مے شود و سبز آن را سبز ماغ و سرخ آنرا سرخ ماغ مے گویند ـ

مافه — بروزن شافه چوبے را گویند که در پس در خانه نهند تا در گشوده نگردد ـ

ماقوت — بروزن یاقوت نام نوعے از حلوا باشد و آنرا ماقوتی هم مے گویند ـ

ماکان — بروزن پاکان نام یکے از حکام بوده که پدر او کاکی نام داشته است و نام ولایتے هم هست که بغیر سلاح مردم آنجا ژوبین ست که نیزهٔ کوتاه باشد ـ

ماکانی — بروزن خاقانی مردمے را گویند که منسوب بماکان باشند و حربه که منسوب باهل ماکان ست و آن ژوبین باشد که نیزهٔ کوچک ست ـ

له چنانکه لفظ اصل بمعنی فرسنگ ست این صورت ۱۲ ـ

ماکر — بکسر ثالث بروزن ذاکر بمعنی پس فردا باشد که بزاده کوچک فرداست ـ

ماکو — بروزن ماشو دستا افزار جولاهگان باشد که بدان جامه بافند ـ

ماکول — بروزن شاکول هر چیز که بر گلو بند نه بچرس ملا یعنی شکم خواره و پرخور هم آمده است و غلامے را نیز گویند که تا بزرگی رسیده باشد و باین معنی بجاے کاف لام هم هست ـ

ماکیان — بروزن مادیان مرغ خانگی را گویند که ماده آن خروس باشد ـ

ماکیان بر در کردن — کنایه از غایت بخل و نهایت خست باشد ـ

ماکیان زاغ رنگ — کنایه از شب است که بعربی لیل خوانند ـ

مالانک — با لام الف و فتح نون و سکون کاف شفترنگ را گویند و آن میوه ایست شبیه بشفتالو ـ

مالاے — بسکون یاے حطی مخفف میالاے ست که منع از آلوده کردن باشد یعنی آلوده مکن ـ

مال بخش — بروزن تاج بخش نام روز هشتم ست از ماههاے ملکی و معنی دیگر خود معلوم ست ـ

مالس — بضم ثالث و سکون سین بے نقطه بلغت یونانی بمعنے سیاه ست که نقیض سفید باشد ـ

مالکانه — با کاف بروزن شاخشانه نام حلوائیست که از برنج پزند و آن در گیلان متعارف هست و بعضے گویند حلوائیست خشک و آنرا از هفت مغز سازند چنانکه مغز بادام و مغز گردگان و زردآلو و شفتالو و پسته و فندق و چلغوزه باشد و خرناے قصب را نیز گویند و با کاف فارسی بمعنی قضیب گفته اند که آلت تناسل باشد ـ

مالک دینار — بکسر کاف و دال ابجد نام شخصے بوده از اولیاء اللہ ـ

مالکا - بامیم وکاف بروزن پارجا بمعنی اول مالکانہ ہست وآن حلوائے باشد کہ در گیلان از برنج پزند۔

مال ناطق - بکسر ثالث وطائے حطی کنایہ از اسپ وشتر وگاؤ وامثال آن باشد وکنایہ از زر وسیم سکہ دار ہم ہست

مالوالی - بواؤ مجہول بروزن پارسالی نوعے از جلیاسہ است کہ آنرا اسام ابرص مے گویند۔

مالول - بواؤ مجہول بروزن شاقول کلوبندہ را گویند و آن غلامے باشد کہ بمرتبۂ بزرگی رسیدہ باشد چہ کلو بمعنی بزرگ است وشکم پرست وجوعے را نیز گفتہ اند۔

مالہ - بروزن خالہ تختہ را گویند کہ برزیگران بر زمین شیار کردہ کشند تا کلوخہائے آنرا نرم کنند وزمین را ہموار سازد وافزارے کہ گلکاران بدان کاہگل وگچ وآہک بر دیوار مالند وافزارے کہ جولاہگان از خس باشند جاروب ولیف سازند وبآن تانہ را آہار دہند وبمعنی مالا مال ہم آمدہ ہست کہ پر ولبریز باشد وبمعنی مالش ومالندگی ہم ہست۔

مالی - بروزن خالی بمعنی بسیار وفراوان باشد وبلغت یونانی انگبین را گویند کہ عسل باشد ودر ملک دکن باغبان را مالی مے گویند۔

مالیا - بروزن بالیا درختیست باریک ودراز کہ از چوب آن درخت نیزہ وتیر سازند وبلغت یونانی بمعنی سیاہ باشد کہ در برابر سفید ست۔

مالیخ - با ثالث بتحتانی کشیدہ وبخائے نقطہ دار زدہ بمعنی مالیخولیاست کہ کوفت وخلل دماغی وسودا وخیال خام باشد۔

مالیخولیا[1] - بمعنی مالیخ ست کہ کوفت وخلل دماغی وسودا وخیال خام باشد گویند کہ یونانی ست۔

مالیطرنا - بفتح طائے حطی وسکون رائے قرشت ونون بالف کشیدہ بلغت یونانی زاج سیاہ باشد وآنرا زاج کفشگران ہم میگویند وبحذف ثانی ہم آمدہ است کہ ملیطرنا باشد۔

مام - بروزن لام مادر را گویند وبعربی والدہ وام خوانند۔

مامک - بروزن ناوک مصغر مام ست کہ مادر باشد یعنی مادرک ومادر را ہم مے گویند۔

مامون - بروزن ہامون نوعے از پودنہ کوہی باشد وآنرا بعربی صعتر الحمام خوانند وصعتر اگرچہ باسین بے نقطہ است لیکن در کتب طبی بصاد نوشتہ اند تا بشعیر مشتبہ نشود وخوردن آن در طعام ضعف چشم را نافع باشد وقوت باصرہ را نگاہدارد۔

ماہستان - بفتح ثالث وکسر با بروزن تاوکستان دوائیست کہ آنرا سافج ہندی گویند وآن برگیست مانند برگ گردگان ودر روئے آب پیدا میشود بخور آن بچہ را از شکم بزیر آورد۔

ماہیثا - با ثالث بتحتانی رسیدہ وثائے مثلثہ بالف کشیدہ بلغت سریانی نام رستنی باشد بغایت بے مزہ ودر آب بہم میرسد ودر قابغنات بکار برند وعصارۂ آنرا شیاف ماہیثا خوانند۔

مامیران - برائے بے نقطہ بروزن غازی خان نوعے عروق الصفر ست وآن دوائی باشد زرد رنگ بسبزی مائل باریک وگرہ دار مے شود گرم وخشک ہست در چہارم یرقان را نافع ست وآنرا بعربی بقلۃ الخطاطیف وشجرۃ الخطاطیف خوانند گویند چون بچہ پرستوک در آشیان نابینا شود مادر وے شاخے از مامیران آوردہ در آشیانہ نہد چشم بچہ اش بینا گردد۔

مان - بروزن خان بمعنی خانہ باشد کہ عربان بیت خوانند واسباب وضروریات خانہ را نیز گویند وبمعنی

---

[1] مالیخولیا لفظیست یونانی وصحیح ملن خلیا کہ در اصل مرکب است از ملاس بمعنی سیاہ وخلی بمعنی صفرا ومعنی ترکیبی آن صفرائے سیاہ ست وہرگاہ مادۂ مذکور مجتمع میشود این مرض متولد میگردد لہذا باین نام موسوم گشتہ پس لفظ مسطور یونانی ست وانچہ مصنف در تحت لفظ مالیخولیا گفتہ کہ بعضے گویند عبری ست خطاست واین کہ درین مقام بہ دلیل گمان آوردہ کہ گویند یونانی ست ناشی از قلت استقرا ۱۲۔

با باشد که متکلم مع الغیر ست و بمعنی مارا هم هست که در مقابل شما را باشد و امر بر گذاشتن و ماندن هم هست یعنی بگذار و باش و بمان و شبه و مثل و مانند را نیز گویند و بمعنی باقی و ابد و جاویدان هم گفته اند و بلغت هندی بمعنی حرمت و عزت و قبول و مقبول آمده

مانا - بروزن دانا بزبان ژند و پاژند نام خدای عزوجل است و بمعنی شبه و نظیر و مثل و مانند هم آمده است و بمعنی همانا و گوئی و پنداری نیز گفته اند۔

مانالف - بروزن آلاف ماماچه را گویند و بعربی قابله خوانند و بمعنی ناف هم آمده است و آن گوی باشد در شکم۔

مانستن - بروزن دانستن بصفت چیزی شدن باشد یعنی شبه و مانند و نظیر شدن۔

مانطس - بانون و طای حطی و سین سعفص و حرکت نامعلوم حجریست هندی یعنی سنگی ست که در هندوستان می باشد گویند باطل السحر ست هر که با خود دارد سحر بر وی کار نکند و از جمیع امراض محفوظ باشد۔

مانک - بسکون نون و کاف فارسی بمعنی ماه باشد که قمر است و بعضی آفتاب هم بنظر آمده است و بمعنی اول اصح است۔

مانمن - بسکون ثالث و کسر میم و نون ساکن در آخر بلغت ژند و پاژند جامی باشد که بدان شراب و آب و امثال آن خورند

مانند آباد - اشاره بعالم برزخ ست و آن عالمی باشد میان ملک و ملکوت۔

مانوزک - با ثالث بواو کشیده و رای بی نقطه مفتوح بکاف زده بمعنی چکاوک ست و آن پرنده باشد که بعربی ابو الملیح خوانندش بعضی گویند پرنده ایست آبی که آن را سرخاب می گویند و نام دارویی هم هست و بمعنی اول بحذف رای قرشت هم آمده است۔

مانوسار - با سین بی نقطه بروزن آموزگار نام یکی از قاتلان دگشنداسپ دارای بن داراب ست که او را فریب داد و قصد حیات او کرد۔

مانوش - بروزن خاموش نام کوهی ست که منوچهر در آن کوه متولد شد و آن را مانوشان هم می گویند۔

مانوک - با ثالث بواو کشیده و بکاف زده مرغیست که آن را بفارسی چکاوک و بعربی ابو الملیح خوانند و بعضی گویند مرغیست آبی که سرخاب گویندش۔

مانه - بروزن خانه بمعنی اسباب و ضروریات خانه و منزل باشد و محل خانه هم هست۔

مانی - بروزن دانی بمعنی نادر باشد که از ندرت ست که بی همتا و بی مثل و یکه و تنها باشد و نام نقاشی بوده مشهور در زمان اردشیر و بعضی گویند در زمان بهرام شاه بود و بعد از عیسی علیه السلام ظاهر شد و دعوی پیغمبری کرد و بهرام شاه بن هرمز شاه او را بقتل آورد۔

مانید - بروزن جاوید یعنی گذاشت و نهاد و رها کرد و چون کسی را کاری که باید کرد نکند و سخنی که باید گفت نگوید گویند مانید یعنی وا نهاد و بمعنی جرم و گناه و تقصیر هم آمده است چنانکه کسی کار کردنی و سخن گفتنی را فگند و نگوید گویند مانیدا و باشد یعنی گناه از وست و گناهگار اوست۔

مانیدن - بروزن باریدن بصفت چیزی شدن باشد یعنی مثل و مانند و شبیه چیزی شدن و بمعنی گذاشتن و رها کردن هم هست۔

مانستار - با سین بی نقطه و تای قرشت بروزن آمیزگار نفس کل را گویند که بعد از عقل کل ست۔

ماور - بفتح واو بروزن بادر مخفف میاورست که منع از آوردن باشد۔

ماه - بروزن شاه بمعنی نیر اصغر ست که عربان قمر خوانند و بمعنی شهر هم هست و آن از دیدن هلالی تا دیدن هلالی دیگر ست که یک حصه از دوازده حصهٔ سال باشد و آن گاهی سی روز و گاهی بیست و نه روز می باشد و بودن آفتاب را نیز گویند در یک برج و نام روز دوازدهم بود از هر ماه شمسی

و نام فرشتهٔ هم هست که موکل ست بر جرم قمر یعنی قرص ماه و تدبیر و مصالح روز ماه که روز دواز دهم از ماه شمسی باشد باو تعلق دارد و بزبان پهلوی شهر و مملکت را گویند که سوبان سینه خوانند گویند حذیفه بعد از فتح همدان بنهاوند آمده و چون نهاوند کوچک بود و گنجائی ... ... او نداشت فرمود که آنچه لشکر کوفه بود بدینور و هرچه سپاه بصره بود بنهاوند فرود آمدند و چون ماه بزبان پهلوی شهر و مملکت را گویند نهاوند را ماه بصره و دینور را ماه کوفه مے گفتند لهذا اعراب هم این دو شهر را ماهین میخوانند و کنایه از معشوق هم هست۔

ماه آب و مه آب ۔ بکسر ہا بمعنی آبانماه است که ماه اول خزان باشد و آن بودن آفتاب ست در برج عقرب و درین ماه بادهاے بے منفعت بسیار وزد۔

ماهار ۔ بروزن ناهار بمعنی مهار شتر ست و آن بمنزلهٔ عنان باشد مر شتر را۔

ماه آفرید ۔ نام کنیزک ایرج بود و بعد از کشته شدن ایرج معلوم شد که حامله بوده بعد از آن دخترے آورد نور نام کردند و منوچهر از آن دختر بهم رسید۔

ماها ما ۔ باہا و میم هر دو بالف کشیده مادر شاکمونی[۱] ست و شاکمونی باعتقاد کفرهٔ هند پیغمبر صاحب کتاب است۔

[۱] پوشیده نماند که بدانست اکثرے شاکمونی که بجاے خود گذشت و بدهه مکیست و باعتقاد اهل هند روح وشنو بزمین در ان جسم حلول نموده نزدیک بلده گیا از صلب سدهودن و از بطن مایادیبی یا مهامایا متولد گردیده و از مؤلف هیم چندر کوش که یکے از کتب معتبرهٔ هنود ست چنین منقول ست که شاکمونی شخص هفتم و آخرین بدهان ست و حقیقت حال او معلوم نیست اما او پیغمبر تبتیان و تاتاریان و چینیان و مردمان آوا و پگو و جاپان و جاوا و سراندیپ هست و گویند کتابها و مناجاتهاے بسیار که پیش آنهاست از اول ست ماخوذ از وست و از کتب چینیان چنان بظهور مے پیوندد که قبل از ین بسه هزار سال شاکمونی متولد گشته ۱۲۔

ماهان ۔ بروزن شاهان نام قصبه ایست از توابع کرمان و جمع ماه باشد بر خلاف قیاس۔

ماهانی ۔ بروزن شاهانی نوعے از سنگ ست و آن زرد و سفید مے باشد و در خراسان بهم میرسد گویند دفع مرض سکته مے کند و رماد ش بو اسیر را نافع ست۔

ماه پار ۔ باباے فارسی بروزن تاجدار مخفف ماه پاره است و کنایه از صاحب حسن و خوش صورت باشد۔

ماه بر کوهان ۔ نام لحنے باشد از مصنفات باربد و آن لحن بست و یکم ست از سی لحن باربد۔

ماه پیکر درفش ۔ کنایه از شب ست دلبعربی لیل خوانند۔

ماهتاب ۔ پرتو ماه را گویند و ماه را نیز گفته اند همچو آفتاب و چیزیے که آتش بازان از شوره و گوگرد و غیره سازند۔

ماه چو شاخ گوزن ۔ کنایه از ماه باریک و خمیده است که ماه شب اول و شب دوم و سوم باشد۔

ماهچه ۔ بروزن باغچه سر علم را گویند که بصورت ماه ساخته باشند یعنی گرد و مدور و صیقل زده از طلا و نقره وغیره و سوزنے را نیز گویند که بر یک سر آن گلولهٔ باشد از طلا و نقره و برنج و مانند آن که زنان بر سر گریبان فرو برند و آنرا سنجق هم می گویند و یک حصه از دوازده حصهٔ تولچه را نیز گفته اند که هشت حبه باشد و تولچه دو مثقال و نیم ست۔

ماه خرگهی ۔ ماهے را گویند که در هاله باشد چه هاله را نیز خرگاه گویند و کنایه از شاهد مهوش هم هست۔

ماهر ۔ بروزن ظاهر بلغت ژند و پاژند بمعنی فردا باشد که بعربی غدے گویند و در عربی بمعنی استاد باشد۔

ماه رمه ۔ بسکون ثالث و فتح راے بے نقطه و میم بر ماه را گویند و آن آلتے باشد که درودگران بدان چوب و تخته سوراخ کنند و بزبان عربی مثقب خوانند۔

ماهروزه ۔ بسکون ثالث بروزن چار روزه بمعنے سال مه باشد که بعربی تاریخ گویند و آن حسابگاه داشتن

سال و ماه و روز ست۔

ماه سیام ۔ بکسر ثالث و سین بے نقطه و تحتانی بالف کشیده و میم زده ماہے را گویند که مقنع بسحر و شعبده تا مدت چهار ماه هر شب از چاہے که پائین کوه سیام بود بر می آورد و چهار فرسنگ در چهار فرسنگ روشنائی مے داد و گویند جزو اعظم آن سیماب بوده۔

ماه سی روزه ۔ یعنی ماه بسیار باریک و ہلال یک شبه و کنایه از معشوق بیمار و ضعیف هم ہست۔

ماه سی شبه ۔ یعنی ناچیز شده و محو گردیده و برطرف گشته باشد۔

ماه قصب پوش ۔ کنایه از شاہد کتان پوش ست قصب جامۂ کتان باریک را مے گویند۔

ماه قصب دوخته ۔ یعنی ماه قصب پوش ست که کنایه از شاہد کتان پوش باشد۔

ماه کاشغر ۔ بکسر ثالث یعنی ماه سیام ست و کنایه از خوبان و ماه وشان ترک هم ہست۔

ماه کش ۔ بکسر ثالث و فتح کاف و سکون شین نقطه دار همان ماه کاشغر ست که ماه سیام باشد و کش شهریست مشهور شهر سبز و کوه سیام در نواحی آن شهر ست۔

ماهلو ۔ بکسر ثالث و لام بواو کشیده نام دوائیست که آنرا بعربی حمامه گویند گرم و خشک ہست در دوم و سوم و خواص آن بسیار ست بهترین آن زرد بسرخی مائل مے باشد و برگ آن سبز و کوچک ست و گل آن زرد و خرد۔

ماه مزور ۔ بفتح واو مشدد یعنی ماه سیام ست که ماه مقنع باشد چه آنرا بسحر و تزویر ساخته بود۔

ماه مقنع ۔ همان ماه مزور ست که حکیم بن عطا بزور سحر و شعبده ساخته بود۔

ماه منجوق چتر ۔ بکسر قاف قبۂ زرینه را گویند که بر سر چتر نصب کنند۔

ماه نخشب ۔ بفتح نون و شین قرشت و سکون خاے نقطه دار و باے ابجد یعنی ماه مقنع ہست که حکیم بن عطا بسحر و شعبده ساخته بود و نخشب نام شهریست در ترکستان که آنرا قرشی مے گویند بفتح قاف۔

ماه نو ۔ بکسر ثالث و فتح نون و سکون واو ہلال را گویند و نام ماه اول ہست از سال ملکی۔

ماهو ۔ بروزن کاہو یعنی زیب و زینت باشد و نام حاکم سیستان هم بوده ہست و او از جانب یزدجرد حکومت کرد و او را ماہویه هم مے گفته اند و چوب دست شتربانان را نیز گویند که شتر را بدان برانند۔

ماهوار ۔ بروزن راہوار یعنی ماہیانه باشد و آن علوفه ایست که ماه بماه بنوکران دہند۔

ماهوب دانه ۔ بضم ہا و سکون واو و باے ابجد دانه ایست که آنرا بعربی حب الملوک و فلفل الخواص خوانند و این غیر حب السلاطین ست۔

ماهودانه ۔ بادال ابجد بروزن طاوسانه یعنی ماہوب دانه است که حب الملوک باشد و آن میوۂ درخت شاباب است و بعربی معشوق مے گویند۔

ماهور ۔ بروزن لاہور نام شعبه ایست از موسیقی۔

ماهویه ۔ بفتح یاے حطی نام شخصے ست که از جانب یزدجرد حاکم سیستان و سپه سالار خراسان بود بعد از ان که یزدجرد از لشکر اسلام گریخت و بمرو رفت ماہویه با خاقان ترکستان ساخت و کسان خود را فرستاد و تا یزدجرد را بقتل رسانیدند۔

ماهه ۔ بفتح ہا یعنی برماه ہست و آن افزارے باشد که درودگران بدان چوب و تخته و حکاکان جواهر سوراخ کنند و آنرا بعربی مثقب خوانند و یک حصه از دوازده حصۂ تولچه را نیز گویند که ہشت حبه باشد و تولچه دو مثقال و نیم ست که نود و شش حبه باشد۔

ماهیابه ۔ با تحتانی بالف کشیده و فتح باے ابجد خوردنی باشد که در لاہو و شیر از ماہی اشنه سازند و آنرا بعربی صحنات گویند گرم و خشک ہست در دوم۔

ماہی اشتہ ــ اشنہ بہ فتح ہمزہ نوعے از ماہی باشد بسیار کوچک و آنرا از جانب ہرموز آورند و ماہیابہ را از آن سازند و معنے ترکیبی آن ماہی نارس باشد چہ اشنہ بمعنی نارس آمدہ ہست۔

ماہیان ــ بروزن ماکیان جمع ماہی ست کہ حوت باشد و جمع ماہ ہم ہست برخلاف قیاس ہمچو سالیان کہ جمع سال ہست۔

ماہیانہ ــ بروزن رازیانہ آنچہ ماہ در ماہ در وجہ مواجب مقرری بکسے دہند ہمچو سالیانہ کہ سال در سال سے دہند و بمعنی ماہیابہ ہم آمدہ ہست و آن نان خورشے باشد کہ از ماہی سازند۔

ماہیچہ ــ بروزن بازیچہ آنچہ از خمیر باریکی ریسمان مالند و پزند. و آنش ماہیچہ مشہور ہست۔

ماہی وان ــ بروزن جاویدان حوض را گویند۔

ماہی وانہ ــ بروزن جاویدانہ بمعنی ماہودانہ ہست کہ حب الملوک باشد و آن میوہ درخت شابست۔

ماہی ربیان ــ بہ فتح رائے قرشت و سکون بائے ابجد و تحتانی بالف کشیدہ و بنون زدہ ملخ دریائی را گویند و بزبان عربی جراد البحر خوانند۔

ماہی زرین ــ نوعے از ماہی باشد کہ در میان ریگ پیدا شود و چنان صاحب قوت باشد کہ در میان ریگ دہ گز و پانزدہ گز بدود و آن در نواحی بغداد و ملک سندھ بہم میرسد و آنرا بعوض سقنقور بکار برند و بعضے گویند ماہی زرین ہمان سقنقور ست۔

ماہی زہرہ ــ پوست بیخ گیاہے ہست بغایت سیاہ مانند جگر ماہی و آنرا بعربی سم السمک و شیکران الحوت خوانند اگر قدرے از آن در آب ریزند ماہیانے کہ در آب باشند مست شوند و تمام بروے آب آیند و معرب آن ماہی زہرج باشد۔

ماہی سپہر ــ بکسر سین و پائے فارسی اشارہ بہ برج حوت است و آن برجے باشد از برج دوازدہ گانۂ فلکی ہے۔

ماہی شور[1] ــ باشین نقطہ دار بواؤ رسیدہ و برائے بے نقطہ زدہ نام یکے از پیغمبران صاحب شریعت کفرۂ ہندست گویند او را کسے نزائیدہ و ہرگز نیز در زن و فرزند داردو وجود او از سہ جسم ست از آفتاب و ماہ و آتش و تابعان او رقص و سماع بسیار کنند۔

ماہ یمانی ــ بہ فتح رابع اشارہ برخسار منور سرور کائنات صلوات اللہ علیہ و آلہ ہست۔

ماہی و چشمۂ خضر ــ کنایہ از زبان و دہان معشوق ست۔

ماسے ــ بروزن نائے مخفف میائے باشد کہ منع از آمدن ست و جانور ان خزندہ را نیز گویند مطلقاً ہمچو مار و انواع کرمہا و مانند آن و نام یکے از رایان و بزرگان ہند ہم ہست و نام شہرے نیز بودہ در ہندوستان کہ موضع ساحران و جادوان بودہ ہمچو بابل و بعضے از ولایتہا مادر را گویند کہ والدہ باشد۔

مائدۂ خرگہی ــ بفتح خائے نقطہ دار کنایہ از نعیم آسمانی بسعد

مائدہ سالار ــ سفرہ چی را گویند و در ہندوستان چاشنی گیر خوانند۔

مائدہ نہ ــ بکسر نون و ظہور ہا بمعنی مائدہ سالار ست کہ سفرہ چی باشد۔

مایندر ــ بہ فتح ثالث بروزن آہنگر بمعنی مادر اندر ست کہ زن پدر باشد۔

مایون ــ بروزن قارون مادہ گاوے بودہ کہ فریدون را شیرمے دادہ و ابر مایون ہم سے گویند۔

مایہ ــ بہ فتح ثالث بمعنی مقدار باشد چنانکہ گویند چہ مایہ یعنے

---

[1] مخفی نماند کہ ماہی شور در اصل سنسکرت مہیسور ست کہ مدبر یکے از طبائع ثلثہ ہندی باشد اول ست گن یعنی قوت محصلۂ صلاح و کمال دوم رجوگن یعنی قوت محصلۂ تلون و ملال سوم تموگن یعنے قوت محصلۂ فساد و ضلال و مہیشور مجسم باین قوت ست و دیگر اسمائش درگا و پسرانش کارتک و گنیش ۱۲

چہ مقدار و مادۂ ہر حیوانے را گویند عموماً و مادۂ شتر را خصوصاً و بمعنے مایون ہم ہست کہ گاوے بودہ و فریدون را شیر میداد و بمعنی دستگاہ و سامان ہم ہست و بنیاد ہر چیز را نیز گویند۔

مایہ دار - بادال ابجد بروزن لالہ زار ہر چیز را گویند کہ باو گندگی و ضخامتے باشد و بزبان گیلان جماعتے را گویند کہ در عقب لشکر می ایستند و آنہا را بترکی چند اول خوانند۔

مایۂ شب - کنایہ از سیاہی و تاریکی شب باشد۔

مایۂ صدق - بکسر صاد بے نقطہ و سکون دال و قاف کنایہ از ابابکر بن ابی قحافہ است۔

بیان دوم

در میم با بائے ابجد مشتمل بر پنج لغت و کنایت

مبار - بفتح اول بروزن بہار رودۂ گوسفند باشد کہ آنرا از گوشت و برنج و مصالح پر کنند و بپزند و بعربی عصیب گویند و بضم اول ہم آمدہ است۔

مبشر بنام - کنایہ از حضرت عیسی علیہ السلام است چہ مردم را بشارت داد بآمدن خاتم پیغامبران صلوات اللہ علیہ و آلہ۔

مبشل - بفتح اول و شین نقطہ دار و سکون ثانی و لام منع از در آویختن و آویختن و پیچیدن و خوابیدن باشد یعنے در میاویز و میاویز و مپیچ و مخواب۔

مبشول - بفتح اول و سکون ثانی و شین نقطہ دار بواد کشیدہ و بلام زدہ منع از برہمزدگی و پریشانی باشد یعنے برہمزدہ مشو و کسے را نیز برہمزدہ و پریشان مکن و منع از دیدن و دانستن و کارگزاری کردن ہم ہست۔

مبشرہ - بروزن و معنی منیژہ است کہ دختر افراسیاب باشد اگرچہ این لغت بنون شہرت دارد لیکن در مؤید الفضلا ہم بابائے ابجد بود واللہ اعلم۔

بیان سوم

در میم با تائے قرشت مشتمل بر دہ لغت و کنایت

متارہ - بروزن ہزارہ بمعنی آفتابہ است و انائ ظرفے را نیز گویند کہ از چرم دوزند و بعربی مطہرہ خوانند۔

مترا - بروزن فخرا لغت ژند و پاژند باران را گویند و بعربی مطر خوانند۔

متراک - برائے قرشت بروزن افلاک نام منزلیست از منازل قمر و آنرا بعربی عوا گویند۔

مترس - بفتح اول و ثانی و سکون را و سین بے نقطہ چوب گندہ را گویند کہ در پس در کوچہ اندازند تا در کشودہ نگردد و بر سر کنگرہائے دیوار قلعہ نیز گذارند تا چون غنیم بپائے دیوار آید بسرش زنند و صورتے را نیز گویند کہ مزارعان در کشت زار و زراعت سازند بجہت دفع جانوران زیانکار۔

متک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف ترنج را گویند و آن میوہ ایست کہ پوست آنرا مربا سازند۔

متواری - بروزن پرواری بمعنی پنہان شدہ باشد کہ مقابل آشکار است و در عربی ہم باین معنی و ہم بمعنی گشتہ و حیران باشد۔

متولی چہرہ زبان - کنایہ از کواکب عطارد است۔

متہ - بفتح اول و ثانی مشدد برماہ را گویند و آن آلتے باشد کہ درودگران بدان چوب و تختہ سوراخ کنند و بی تشدید ثانی ہم درست است و کرمے را نیز گویند کہ در پشمینہ آلات افتد و کرمے کہ گندم را خراب و نابود کند و بعربی سوس گویند۔

ملتیت - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و فوقانی شانۂ کرباس را گویند یعنی شانۂ جولاہگان۔

متیل - بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجہول و لام بمعنی پیہ سوز باشد کہ برادر شمعدان است۔

بیان چہارم

در میم با ثائے مثلثہ مشتمل بر ہشت لغت و کنایت

مثک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف بلغت سریانی دوائیست کہ آنرا سوس گویند و اصل السوس بیخ آن است

و بفارسی مهک خوانند۔

مثلث ۔ بالتشدید ثانی معروف ست و آب انگور را نیز گویند که بجوشانند از شش حصه دو حصه باند عربیست۔

مثلثهٔ آتشی ۔ مثلثهٔ ناری باشد که کنایه از برج حمل و برج اسد و برج قوس است از جمله بروج دوازده گانهٔ فلکی۔

مثلثهٔ بادی ۔ مثلثهٔ هوائی باشد که کنایه از برج جوزا و برج میزان و برج دلوست۔

مثلثهٔ خاکی ۔ اشاره ببرج ثور و برج سنبله و برج جدی است۔

مثلثهٔ مائی ۔ مثلثهٔ آبی باشد که کنایه از برج سرطان و عقرب و حوت ست از جمله دوازده برج فلکی۔

مثل عطارد بودن ۔ کنایه از دبیر و منشی و وزیر و مدبر بودن ست۔

مثنان ۔ بانون بالف کشیده بروزن دربان بلغت سریانی درخت کرمدانه را گویند و آن نوعے از مازریون است۔

بیان بیستم

در میم باجیم ابجد مشتمل بر شانزده لغت و کنایت

مج ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی باج ست که راوی و روایت کننده باشد و نام راوی شعر رودکی شاعر هم بوده و ماه را نیز گفته اند که بعربی قمر خوانند و از اتباع کج هم هست که نقیض راست باشد همچو کج و مج و مهمل کج نیز هست۔

مجاجنگ ۔ بفتح جیم دوم بروزن شاهنگ چوبینه را گویند و آن چیزے باشد مانند آلت تناسل که از چرم دوزند و زنان آتش شهوت را بدان فرونشانند و باجیم فارسی هم آمده است۔

مجاوران فلک ۔ کنایه از سبعهٔ سیاره است که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه باشد و ثوابت را نیز گویند که باقی ستارهای آسمانی باشد۔

مجاهز ارواح ۔ بکسر زاے نقطه دار اشاره بذات پاک حق سبحانه تعالی ست و کنایه از سرور کائنات صلوات الله علیه و آله هم هست۔

مجاهزگان ۔ بکسر زاے نقطه دار کنایه از خورشید عالم آرا باشد۔

مجرگ ۔ بفتح اول و ثانی بروزن تگرگ بمعنی بیگار باشد یعنی مردم را بزور و ستم و بے اجرت و مزدوری کار فرمودن۔

مجری ۔ بکسر اول و راے بے نقطه بتحتانی کشیده ظرفے باشد عطار و دارو فروش را که دران دارو ها گذارند۔

مجس ۔ بفتح اول و ثانی بروزن نمس جائی که طبیبان چیزها بسایند۔

مجسط ۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون سین و طاے بے نقطه نام موبدے بوده فارسی نژاد که کتاب مجسطی معانی منسوب باوست۔

مجسطی ۔ بکسر اول و فتح ثانی نام کتابیست مغان را یعنی آتش پرستان را در احکام آتش پرستی از مجسط موبد و نام کتابے هم هست از اقلیدس[1] حکیم یونانی در علم ریاضی۔

مجسطی گشاے ۔ شخصے را گویند که حل مسائل کتاب مجسطی را که در علم ریاضی نوشته اند بکند۔

مجلس افروز ۔ کنایه از شراب انگوری باشد و شمع را نیز گویند و نام نغمه هم هست از نغمات موسیقی۔

مجمر آتش ۔ معروف ست که آتشدان باشد و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست۔

مجمرهٔ نقره پوش ۔ کنایه از دنیا و عالم است۔

مجوس ۔ بفتح اول بروزن عروس تابعان زردشت را گویند۔

مجه ۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد گیاهے باشد مانند سفناخ و آن بیشتر در کنارهاے جوے آب روید و آنرا سبزی آش کنند و بعربی غسته همان ست و باجیم فارسی هم آمده است۔

[1] بدانکه کتاب مجسطی از تصنیفات حکیم بطلیموس ست نه حکیم اقلیدس ۱۲

بیان ششم

در میم با جیم فارسی مشتمل بر ہفت لغت

مچاچنگ - با جیم دوم فارسی بر وزن شاہنگ چرمینہ را گویند و آن چیزے باشد کہ از چرم و غیرہ بسازند آلت تناسل مانند و زنان حریص شہوت بکار برند۔

مچرک - بہ فتح اول و ثانی بر وزن تگرگ بمعنی بیگار و کار فرمودن بزور و ستم و بے اجرت باشد۔

مچفس - منع از چفسیدن باشد کہ بمعنی چسپیدن ست یعنی مچسپ۔

مچک - بر وزن لچک بمعنی عدس باشد و آن غلہ ایست کہ در آشہا کنند و گاہے بہر لیسہ نیز پزند و بعضے گویند بادام کوہی ست و آن تلخ مے باشد و آنرا بریان کردہ در آش بیمار بجائے روغن بکار برند۔

مچہ - بضم اول و فتح ثانی مشدد برغست را گویند و آن گیاہے است بہاری مانند اسفناخ کہ در آشہا کنند۔

مچہ وا - بضم اول و واو بالف کشیدہ آشے باشد کہ از مچہ پزند چہ وا بمعنی آش ست و مچہ گیاہے باشد خود رو و بہاری شبیہ باسفناخ کہ بعربی فنابری خوانند۔

مچیدن - بہ فتح اول بر وزن رسیدن بمعنی خرامیدن و رفتارے باشد از روے ناز و زیبائی و بمعنی دیدن ہم آمدہ ہست و بکسر اول نیز گفتہ اند۔

بیان ہفتم

در میم با حائے حطی مشتمل بر یازدہ لغت و کنایت

محاجم - بہ فتح اول و ثانی بالف کشیدہ و جیم مکسور بمیم زدہ بلغت اندلس دوائے باشد کہ آنرا مخلصہ خوانند و وجہ تسمیہ آن بمخلصہ آنست کہ شخصے در اول بہار سہ روز ہر روز یک مثقال ازین دارو باشراب خوردہ بود گویند دران سال چند مرتبہ اورا زہر دادند اثر نکرد و چون تفحص کردند از بیخ اثر خوردہ بود بہ ان سبب مخلصہ نام نہادند۔

مجوبہ - با جیم بر وزن منصوبہ چوبے را گویند کہ در پس در اندازند تا در گشودہ نگردد و بعضے مبنی در را گفتہ اند و عربان زنے را گویند کہ صاحب حجاب و شرمگین باشد۔

مجوبۂ احمد - اشارہ بہمزۂ احمد ست کہ حرف اول احمد باشد۔

محراب جمشید - کنایہ از آفتاب باشد و آتش را نیز گویند و بعضے جام جہان نما ہم ہست۔

محراب شکر بورہ - کنایہ از سنبوسۂ قندیست۔

محرران فلک - کنایہ از سبعۂ سیارہ باشد کہ قمر ست و عطارد و زہرہ و شمس و مریخ و مشتری و زحل۔

محروث - با ثائے مثلثہ بر وزن محسوس بیخ درخت انجدان باشد و بعضے گویند درخت انجدان است کہ حلتیت صمغ آن درخت باشد و با تائے قرشت ہم بنظر آمدہ ہست کہ بر وزن فرتوت باشد۔

محک زر ایمان - کنایہ از حجر الاسود ست و آن را حجر الاسعد ہم مے گویند۔

محک زرین - کنایہ از سنگے ست کہ طلا را بدان امتحان کنند و کنایہ از حجر الاسود ہم ہست و آن سنگے باشد سیاہ و یک رکن از ارکان کعبہ است۔

محلب - بکسر اول و فتح لام بر وزن امشب نام درختیست خوشبوے باشد صندل شبیہ بدرخت بید و گل سفیدے دارد و مردم نہاوند از چوب آن دستہ تازیانہ کنند تا دست خوشبوے گردانند و تخم آنرا حب المحلب خوانند و در عربے ظرفے باشد کہ دران شیر دوشند۔

محمودہ - بر وزن فرسودہ نام دوائیست کہ آنرا بیونانی سقمونیا خوانند گزندگی عقرب را نافع باشد۔

بیان ہشتم

در میم با خائے نقطہ دار مشتمل بر ہفدہ لغت و کنایت

مخ - بہ فتح اول و سکون ثانی آتش را گویند و بعربی نار خوانند

ومعنی زنبور ہم آمدہ است وآن جانورے باشد پرندہ وگزندہ وباین معنی بضم اول ہم آمدہ است وبمعنی چسپندہ وخزندہ نیز گفتہ اند ومنع ازین معنی ہم ہست یعنی محجب وگم شدہ وناپود گشتہ وبرطرف گردیدہ را نیز گویند وبمعنی لجام سنگینے باشد کہ بر سر اسپ واستر سرکش زنند وبضم اول ہم باین معنی وہم نام جانوریست کہ اقسام غلہ را ضائع کند وآنرا العربی سوس خوانند ودرخت خرما را نیز گویند ودر عربی بمعنی مغز استخوان ودماغ وخالص ہر چیز باشد۔

مخاطہ۔ بضم اول وثانی بالف کشیدہ وفتح طاے حطی دوائیست کہ آنرا بفارسی سپستان گویند عربی است۔

مخالف مال۔ بکسر فا کنایہ از کریم وسخی وصاحب ہمت باشد وبسکون فا کنایہ از قہر کنندہ بر اعدا ودشمن شکن باشد۔

مخت۔ بضم اول وسکون ثانی وفوقانی بمعنی امیدوارشدن آرزو باشد وبعربی رجا گویند۔

مختار حق۔ بکسر راے قرشت کنایہ از حضرت رسالت صلوات اللہ علیہ وآلہ است۔

مختصران۔ کنایہ از کم ہمتان وفرومایگان باشد۔

مخران۔ با راے قرشت بروزن یخدان نام دیرے وکلیسائے ست کہ معبد ترسایان باشد گویند بنا کنندۂ آن مخران نام داشتہ وبنام او شہرت یافتہ۔

مخستان۔ بروزن گلستان نخلستان وخرماستان را گویند۔

مخسنوس۔ بضم اول وکسر سین بے نقطہ ونون بروزن برفسوس نام حکیمے بودہ یونانی بغایت عاقل ودانشمند۔

مخلّا۔ بالام مشدد بروزن مصلّا طعامے ست وآن چنان باشد کہ چند عدد بادنجان بزرگ را پختہ باکمین گوشت بریان کردہ فربہ باساطور نرم سازند وچند لیمو را بریدہ دران بفشارند ودر شاہہاے پوخۂ آب زدہ بپچیند وبخورند۔

مخلج۔ با لام بروزن اعرج نام گیاہیست کہ چون چاروا خورد وسست شود۔

مخلف۔ بضم اول بروزن مشرف کبوتر بچہ را گویند وکنایہ از پسران خوش صورت خردسال ہم ہست۔

مخنندہ۔ بفتح اول بروزن روندہ جنبندہ وخزندہ را گویند کہ مراد از حشرات الارض باشد وبضم اول وکسر ثانی فرزندی کہ سخن پدر ومادر نشنود وعاق وعاصی شود وبمعنی چسپندہ ہم آمدہ است اعم از ذیحیات وغیر ذیحیات۔

مخنید۔ بفتح اول وکسر ثانی وسکون تحتانی ودال ماضی مخیدن ست یعنی جنبید وحرکت کرد وخزید وبرفتار درآمد وہر چیز جنبندہ وخزندہ را گویند عموماً وجنبندہ کہ بر پیراہن وجامہ افتد خصوصاً ہمچو کیک وشپش ومانند آن وبمعنی چسپید ہم ہست کہ از چسپیدن باشد اعم از انکہ بادست محکم بگیرد یا چیزے بچیزے بچسپد ہمچو نان در تنور وامثال آن وفرزندی را نیز گویند کہ عاق شود یعنی فرمانبرداری پدر ومادر نکند۔

مخیدن۔ بروزن رسیدن بمعنی خزیدن ولغزیدن وجنبیدن وحرکت کردن وچسپیدن ونافرمانی کردن وعاق وعاصی شدن باشد۔

مخیز۔ با ثالث مجہول بروزن مویز بمعنی مہمیز ست وآن آہنے باشد سر تیز کہ بر پاشنۂ کفش وموزہ نصب کنند وبر پہلوے اسپ خلانند تا اسپ تند شود۔

مخیطا۔ با طاے حطی بروزن مسیحا نام داروئیست کہ بفارسی سپستان گویند۔

بیان نہم

در میم با دال بی نقطہ مشتمل بر شانزدہ لغت وکنایت

مد۔ بفتح اول وسکون ثانی نام روز ششم ست از ہر ماہ شمسی۔

مدار۔ بفتح اول بروزن قرار کنایہ از مرکز ارض باشد یعنی نقطہ کہ در وسط حقیقی زمین ست۔

مدارس۔ بضم اول وکسر رابع وسکون سین بے نقطہ نام شخصے ست کہ رسوے پیش عذرا فرستاد وعذرا چشم رسول

اورا بانگشت کند۔

مدائن۔ بروزن وخائن ہفت شہر بود آباد ان در زمان انوشیروان درحوالی بابل وہمدان واکنون ہمہ خراب بیابان است ودر عربی جمع شہرست کہ شہرہا باشد چہ مدینہ بمعنی شہر است۔

مدبران فلک۔ کنایہ از سبعۂ سیارہ است کہ زحل و مشتری ومریخ وآفتاب وزہرہ وعطارد وماہ باشد۔

مدر۔ بفتح اول وثانی وسکون رائے قرشت مخفف مدار است کہ مرکز زمین باشد وبمعنی کلوخ ہم آمدہ است ومنع ونہی ازدریدن ہم ہست۔

مدمونتن۔ با دو میم ونون وتائے قرشت بروزن لہلبوشکن بلغت ژند وپاژند بمعنی ترسیدن وواہمہ کردن ورمیدن باشد ومدمونم یعنی ترسیدم ورمیدم ومدموند یعنی بترسید وبرمید وواہمہ کنید۔

مدن۔ بفتح اول وثانی وسکون نون یعنی بعیش ونشاط مرو کہ منع کردن از رفتن بسیر ومہمانی باشد چہ دن بمعنی عیش ونشاط است۔

مدنگ۔ بروزن پلنگ کلید چوبین باشد کہ کلیدان را بدان کشایند ودندانۂ کلیدان وپرۂ قفل را نیز گویند وبمعنی چوب پس در انداختن ہم ہست وبا ذال نقطہ دار نیز درست ہست۔

مدونہ۔ بفتح اول وثانی مضموم وسکون واو وکسر نون بلغت ژند وپاژند مینو را گویند کہ بہشت باشد وبعربی جنت خوانند۔

مدہ۔ بضم اول وفتح ثانی بمعنی بیمار وناخوش باشد۔

مدہوش۔ با ہا بروزن سرپوش سرگشتہ وحیران را گویند ودر عربی صاحب دہشت باشد۔

مدہون۔ با ہا بروزن مجنون چرم دباغت کردہ را گویند ودر عربی بمعنی روغن مالیدہ باشد۔

مدی۔ بفتح اول وثانی بتحتانی کشیدہ بمعنی مدہ است کہ منع از دادن باشد۔

مدین۔ بفتح اول وثالث بروزن ارزن نام شہریست برکنار دریائے مغرب۔

مدینا۔ بروزن اینا بلغت ژند وپاژند بمعنی شہر است وبعربی مدینہ گویند۔

بیان دہم

درمیم با ذال نقطہ دار مشتمل بر چہار لغت وکنایت

مذ۔ بضم اول وسکون ثانی بمعنی صاحب وخداوند باشد ومرکب می آید ہمچو اسفندارمذ۔

مذاب۔ بضم اول بروزن گلاب بمعنی گداختہ باشد وبفتح اول ہم آمدہ است۔

مذکر سماعی۔ کنایہ از شوہریست کہ مضبوط زن خود ہست یعنی مردے کہ مطیع وفرمانبردار زن خود باشد۔

مذنگ۔ بروزن ومعنی مدنگ ست کہ کلید چوبین ودندانۂ کلید وپرۂ قفل وچوب گندہ باشد کہ در پس در اندازند تا در کشودہ نگردد۔

بیان یازدہم

درمیم با رائے بے نقطہ مشتمل بر یک صد وسی وہفت لغت وکنایت

مر۔ بفتح اول وسکون ثانی حساب را گویند وہر عددی باشد از اعداد مثلاً شخصے دہ ہزار می شمارد ودر ہر صدی یک عدد چیزے می دارد چون ہمہ شمردہ شود آن چیزہا را بازدہ ہر صدے داشتہ است مر گویند اگر دہ شدہ باشد دہ مر واگر بیشتر شدہ باشد بیشتر وبعضے گویند ہر مرے پنجاہ است چہ صد را دو مر وصد وپنجاہ را سہ مر خوانند واز جملۂ کلمات زائدہ ہم ہست کہ از برائے حسن کلام آورند چنانکہ مراو را گفتیم ومراو را دیدیم یعنی باو گفتیم واو را دیدیم وگاہے افادۂ معنے حصر ہم می کند چنانکہ گفتہ اند مصرعہ مرا و را رسد کبریا ومنی ع

یعنے دیگرے را نمی رسد و با تشدید ثانی در عربی بہ معنے مرور کردن و گذشتن بر چیزے و از جاے باشد و بمعنی شمار ہم ہست۔

مراحل نشین۔ کنایہ از ہر یک از کواکب سبعۂ سیارہ باشد کہ قمر ست و عطارد و زہرہ و شمس و مریخ و مشتری و زحل و مسافر را نیز گویند و مراحل نشینان مجموع ہفت کوکب و مسافران۔

مراد۔ بکسر اول بر وزن فتاد نام سنگے باشد بسیار عجیب و از حرکت آفتاب الوان مختلفہ در وظاہر مے گردد یعنی ہر ساعت برنگے می نماید و آنرا بلغت سریانی ہر طالیس مے گویند یعنی سنگ [illegible] زیرا کہ در ہوا از بخار لطیف متولد شود و باد آنرا از جہتے بجہتے افگند گویند با و ام کہ آفتاب فوق الارض باشد ہر کہ آن سنگ را با خود دارد شیاطین تابعش مے شوند و بضم اول در عربی بمعنی خواستہ شدہ باشد۔

مرار۔ بہ فتح اول بر وزن ہزار نوعے از باد آورد و شکاعی باشد کہ بعربی شوکۃ البیضا خوانند و آنہم بوتۂ خارے است سفید کہ در خاصیت کار باد آورد مے کند۔

مراش۔ بکسر اول بر وزن خراش بمعنی قے باشد کہ آنرا شگوفہ و استفراغ ہم مے گویند و باین معنی بحذف الف نیز آمدہ است کہ مرش باشد۔

مراغہ۔ بہ فتح اول و غین نقطہ دار نام شہریست از ولایت آذربایجان و بمعنی غلطیدن باشد عموماً و غلطیدن اسپ و خر را گویند خصوصاً و در عربی ہم بمعنی غلطیدن است۔

مران۔ بہ فتح اول بر وزن سران بمعنی آنست کہ اشارہ بچیزے دور باشد و بلفظ مر کہ از جملۂ الفاظ زائدہ است ملحق شدہ و منع از راندن ہم ہست و بضم اول نام درختے است باریک و دراز کہ از چوب آن نیزہ و تیر سازند۔

مرانیہ۔ بر وزن علانیہ بلغت اہل مغرب درختے است مانند درخت یاسمین و آنرا اعرابان ہوم المجوس گویند چہ مجوس در وقت زمزمہ یعنی وقتے کہ ستایش و عبادت کنند و چیزے خورند شاخے از آن در دست گیرند سنگ مثانہ را بریزاند و بول را براند۔

مربع خانۂ نور۔ کنایہ از خانۂ کعبہ است۔

مربویا۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و باے ابجد بواو رسیدہ و یاے حطی با لف کشیدہ بلغت ژند و پاژند بمعنی خربزۂ شیرین باشد و در نسخۂ دیگر خربزۂ میان دریا نوشتہ شدہ بود و بر ہیچ یک شاہد نیاوردہ بودند واللہ اعلم۔

مرت۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی زندہ باشد کہ در مقابل مردہ است۔

مرتک۔ بضم اول و فتح فوقانی و سکون ثانی و کاف چیزیست کہ آنرا مرداسنگ خوانند و معرب آن مرداسنج ست و در مرہمہا بکار برند اگر قدرے از آن در سرکہ اندازند سرکہ را شیرین کند۔

مرتلو۔ باکاف بر وزن لبلبو گنجشک را گویند و بعربی عصفور خوانند۔

مرج۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی مرز ست کہ زمین باشد و زمینے را نیز گویند کہ کنارہاے آنرا بلند ساختہ در درون آن چیزے بکارند و نام شہرے ہم ہست در کوہستان سمرقند و باین معنی بضم اول نیز آمدہ است و در عربی بمعنی اہم کشودن و بچرا سر دادن دواب و چراگاہ و مرغزار باشد و بفتح اول و ثانی ہم در عربی خلمی صحرائی را گویند و بمعنی جنبیدن انگشتر باشد در انگشت و بمعنی جنبیدہ شدن و تباہ گردیدن و آشفتہ گشتن ہم ہست۔

مرجان۔ بر وزن ارزان بمعنی جان ست کہ بالفظ مر کہ آن از الفاظ زائدہ است ملحق شدہ و در عربی جوہریست سرخ گویند از دریا مے روید و مروارید ریزہ را نیز گویند۔

مرجان پرورده۔ کنایہ از لب معشوق و محبوب است و کنایہ از شراب انگوری ہم ہست۔

مرجاده - بفتح اول و دال ابجد آلتی باشد که آنرا مانند جوال بزرگی از چرم می دوزند و پرازکاه می کنند و بر بالای آن اسباب می گذارند و مردم هم سوار می شوند و از آب می گذرند و بجای دال را و هم بنظر آمده است -

مرجمک - بر وزن مردمک غله ایست که بعربی عدس خوانندش -

مرخشه - با خا و شین نقطه دار بر وزن اقمشه در فرهنگ بمعنی سخن باشد که کلام ست و در جای دیگر بر وزن طبقه بمعنی نحس و نامبارک و شوم نوشته اند و این اصح ست چه گفته اند که
سے آمد بور روز و برد مید بنفشه * بر تو خجسته * بخصم باد مرخشه *

مرداسبا - با دال ابجد بر وزن مرخابه نام مرغ و آبگیر میوه پر عرص و طول را گویند -

مرداد - بضم اول بر وزن خرداد نام فرشته ایست که موکل بر فصل زمستان و تدبیر امور و مصالحی که در ماه مرداد و روز مرداد واقع شود بدو تعلق دارد و نام ماه پنجم است از سال شمسی و آن بودن آفتاب است در برج اسد که خانه اوست و نام روز هفتم باشد از هر ماه شمسی و بعضی روز هشتم گفته اند و فارسیان بنا بر قاعده کلی این روز را عید کنند و جشن سازند و این جشن را جشن نیلوفر خوانند و درین روز هر که حاجتی از پادشاه خواستی البته روا شدی -

مردارخانه - خانه را گویند در بازی نرد که مهره در ان خانه در ششدر یا بغدر افتد و نتواند بیرون آمدن -

مرداسفرم - بفتح اول و کسر همزه و فا نوعی از مورد ست و آن آس صحرائی باشد بخور آن کرم معده را بکشد و آن را مرداسپرم هم می گویند بابای فارسی -

مرداسنگ - بضم اول بمعنی مردارسنگ ست و آن جوهری باشد که از سرب سازند و در مرهمها بکار برند و معرب آن مرداسنج است -

مردان علوی - بضم عین بی نقطه کنایه از هفت کوکب است که بعربی سبعه سیاره خوانند و آنها را مردان علوی هفت تن هم می گویند و هفت اوتاد را نیز گفته اند و ایشان بزرگان عالم غیب اند -

مردقوش - با قاف بر وزن پرده پوش بلغت یونانی دوائیست که آنرا مرزنگوش و مردخوش گویند و بعربی آذان الفار خوانند خوردن آن با شراب گزندگی جانوران را نافع ست -

مردگیر - با کاف فارسی بر وزن سردسیر سلاحی باشد کج مانند چوگان -

مردگیران - نام جشنی ست که مغان یعنی آتش پرستان در پنج روز آخر اسفندار ماه کنند و درین پنج روز زنان بر مردان پادشاهی کنند و هر آرزوئی که دارند بفعل آرند لهذا مردگیران گویند و روز اول این پنج روز از طلوع آفتاب تا طلوع آفتاب دیگر بجهت دفع عقرب رقعه کژدم گویند و شرح و بسط آن در لغت رقعه کژدم نوشته شده است -

مردم یک - شخص واحد را گویند از آدمی و ترجمه انسان است و مردمان جمع آنست و مردمک تصغیر آن -

مردم آهنگ - بمعنی مردم کش و مردم انداز باشد و سلاح کجی را نیز گویند مانند چوگان و آنرا مردگیر هم خوانند و معرب آن مردم آهنج است -

مردم نژاد - بمعنی آدمی نژاد باشد چه مردم آدمی را گویند -

مردمک - بضم ثالث بر وزن مرجمک تصغیر مردم است که شخص واحد باشد از آدمی و سیاهی چشم را نیز گویند و در آذربایجان نینه خوانند -

مردم گیا - گیاهی باشد شبیه بآدمی و در زمین چین روید و آن سرزیر و نگونسار می باشد چنانکه ریشه آن بمنزله موی سر اوست و نر و ماده دست در گردن هم کرده و پا بهادر یکدیگر محکم ساخته گویند هر که آنرا بکند در اندک روزی بمیرد و طریق کندن آن چنان ست که اطراف آنرا خالی کنند چنانکه باندک

زورے کنده شود و ریسمانے بر آن بندند و سر ریسمان را بر کمر سگ تازی محکم سازند و شکارے در پیش آن سگ رها کنند چون سگ از عقب شکار بدود آن گیاه از بیخ و ریشه کنده شود و سگ کن باین اعتبارش گویند و سگ بعد از چند روز بمیرد و آنرا مردم گیاه و مردم گیه نیز خوانند و نر و ماده آنرا از هم تفرقه توان کرد اگر قدرے از آن با شیر گاو بخورد زنے بدهند که عقیمه باشد البته فرزندش بهم رسد اگر از نر بخورد فرزند نر و اگر از ماده بخورد فرزند ماده۔

مردمه ـ بمعنی مردمک است که عربان انسان العین خوانند۔

مردوس ـ بروزن افسوس گندنائے شامی را گویند۔

مرده ری ـ با رائے بے نقطه بروزن سفره چی مال و اسبابی را گویند که از کسے بعد از مردن مانده باشد و بعربی میراث خوانند۔

مرده ریگ ـ با زیادتی کاف بمعنی مرده ری باشد که مال و میراثے ست که از کسی بماند و شخصے را نیز گویند که سست و فرومایه کاره و بیکاره و هیچکاره باشد و از و کاری بر نیاید۔

مرده سنگ ـ بضم اول و فتح سین بے نقطه بمعنی مردار سنگ است و آن جوهرے باشد که از سرب سازند و جرب و خارش را علاج کند۔

مرز ـ بفتح اول و سکون ثانی و زائے نقطه دار زمین را گویند و قطعه زمینے را نیز گفته اند که مربع سازند و کنارهائے آنرا بلند کنند و در میانش چیزها بکارند و بمعنی سرحد هم آمده است چه مرزبان صاحب حد و حاکم و نگهدارنده سرحد باشد و بمعنی آبادان هم هست و بوزه را نیز گویند و آن شرابے ست که از گندم و گاورس و جو سازند و مقعد و نشستگاه و مخرج سفلی را نیز گفته اند که سوراخ کون باشد از انسان و حیوانات دیگر و بمعنی مباشرت و مجامعت هم هست و در عربی چیزے را بچنگال گرفتن باهستگی و چیزے را بریدن و خراشیدن باشد و بضم اول بمعنی مخرج سفلی هم آمده است و موش را نیز گویند که عربان فاره خوانند۔

مرزش ـ بفتح اول و سکون ثانی و زائے فارسی نام یکے از آتش پرستان است و بکسر اول هم گفته اند۔

مرزبان ـ با زائے نقطه دار بر وزن دشتبان حاکم و میر سرحد و صاحب طرف و مالک زمین و زمیندار باشد و نگهدارنده و نگاهبان را نیز گویند و بروزن پهلوان هم بنظر آمده است که بفتح ثالث باشد و عربان مهتر و بزرگ آتش پرستان را گویند و جمع آن مرازبه است۔

مرزغان ـ با غین نقطه دار بروزن پهلوان دوزخ را گویند که در مقابل بهشت است و بمعنی آتشدان و منقل آتش هم آمده است و گورستان و قبرستان را نیز گفته اند۔

مرزغن ـ با غین نقطه دار بروزن کرگدان بمعنی مرزغان است که دوزخ و گورستان و آتشدان باشد۔

مرزگون ـ با کاف فارسی بواو رسیده و بنون زده آلت تناسل را گویند۔

مرزمان ـ با میم در مرتبه چهارم بروزن صفهان نام دو کوکب است از ثوابت و عربان مرزمین خوانند۔

مرزن ـ بروزن ارزن بمعنی موش باشد و عربان فاره گویند۔

مرزنگوش ـ یعنی گوش موش و معرب آن مرزنجوش باشد و آن نوعے از ریحان است در غایت سبزی و خوشبوئے و گل کبودے دارد و برگ آن شبیه است بگوش موش از آن جهت مرزنگوش گویندش و بعربی حبق الفتی و حبق الفیل و آذان الفار خوانند۔

مرزو ـ بروزن بدبو بمعنی دوم مرز است و آن زمینے باشد که بجهت زراعت کردن آماده کرده و کنارهٔ آنرا بلند ساخته باشند۔

مرزوان ـ بروزن و معنی مرزبان است که حاکم و میر حد و زمیندار و نگهدارنده و نگاهبان باشد۔

مرزوے ـ بروزن بدبوے بمعنی مرزو است که زمین مستعد شده باشد بجهت زراعت کردن۔

مرزه ـ بروزن هرزه بمعنی چراغدان باشد و باین معنی

بتقدیم زای نقطه دار بر رای بی نقطه هم گفته اند و مالبنایان
وگلکاران را نیز گویند و آن آلتی است که بدان کاهگل و گچ
بر دیوار مالند و نوعی از صعتر هم هست و آن بوستانی باشد
و ورق آن دراز بود و آنرا با طعام خورند بغایت تند و تیز
می باشد و آنرا بعربی شطریه گویند و بمعنی موش هم آمده است
که عربان فاره خوانند۔

مرزه گوش ۔ با کاف فارسی بروزن پرده پوش بمعنی
گوش موش چه مرزه بمعنی موش هم آمده است و ریحانی
هم هست که آنرا مرزنگوش خوانند۔

مرس ۔ بفتح اول و سکون ثانی و سین بی نقطه نام یکی از
آتش پرستان و نام میوهٔ هم هست ترش و میخوش هم می باشد
و در عربی بدست مالیدن چیزی و خائیدن کودک انگشت
خود را و نهادن خرما را در آب و در شیر و امثال آن و پاک
کردن دست باشد بمندیل و بفتح اول و ثانی هم در عربی
بمعنی طناب و ریسمان و کارزار کردن مرد باشد در نهایت
شدت و بکسر اول و ثانی هم در عربی طبیب و کحال و مردی
که درمان چیزها کند۔

مرست ۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بمعنی
ممانا د باشد یعنی نماند و معدوم شود۔

مرسله پیوند ۔ کنایه از قلم است که بدان چیزی نویسند۔

مرطلیس ۔ با طای حطی بروزن تلبیس سنگی باشد لاجوردی
رنگ چون سحق کنند بوی خمیر کند بقدر سه نخود از وی
درد دل را نافع باشد۔

مرغ ۔ بفتح اول و سکون ثانی و غین نقطه دار بمعنی فریست
و آن نوعی از سبزه باشد که حیوانات چرنده آنرا برغبت تمام
خورند و آن زیاده از نیم شبر بلند نشود و بغایت سبز و خرم
و در هم روئیده باشد و نام شهری و مدینه هم هست و عربان
غلطیدن ستور را گویند در علف زار و تمام گیاه و علف را
چریدن و خوردن و بفتح اول و ثانی هم در عربی آب دهن را

گویند و بضم اول و سکون ثانی معروف است که مطلق پرنده گان
باشد و عربان طیر خوانند و کنایه از آفتاب هم هست و پنجه از
بخیل را نیز گفته اند یعنی پارچه از بخیل که چند شاخ داشته باشد

مرغاب ۔ بضم اول بروزن سرخاب نام رودخانه ایست
که از پهلوی مرو شاهجهان می گذرد و آنرا مرو رود هم میگویند
یعنی رودخانهٔ مرو۔

مرغ آذرافروز ۔ کنایه از ققنس باشد و آن مرغیست
که هزار سال عمر کند و بعد از آن هیزم بسیار جمع کرده خود را
بسوزد و پروانه را نیز گویند۔

مرغ آفتاب علم ۔ کنایه از آتش باشد که بعربی نار گویند

مرغ الهی ۔ کنایه از روح است و نفس ناطقه را نیز گویند۔

مرغان سدره ۔ کنایه از ملائک و فرشتگان باشد۔

مرغان عرشی ۔ بفتح عین بی نقطه بمعنی مرغان سدره
است که ملائکه و فرشتگان باشد۔

مرغ باغ ۔ کنایه از بلبل هزار داستان است که عربان
عندلیب خوانند۔

مرغ بام ۔ بسکون میم بمعنی مرغ باغ است که بلبل باشد و
قمری را نیز گفته اند۔

مرغ چمن ۔ کنایه از بلبل است که عندلیب باشد۔

مرغ خوش خوان ۔ بمعنی مرغ چمن است که کنایه از
بلبل باشد۔

مرغ دل ۔ بسکون ثالث کنایه از بی دل و ترسنده و
واهمه ناک باشد و بکسر ثالث بمعنی دل است و عقل را
نیز گویند۔

مرغ رنگین تاج ۔ کنایه از خروس است باعتبار گوشت
سرخی که بر فرق دارد و دراج را نیز گویند۔

مرغ روز ۔ کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

مرغز ۔ بفتح اول و ثالث بروزن مرکز نام جائی و مقامی
است و بضم ثالث هم آمده است۔

مرغزار - بازاے نقطہ دار بروزن جنتیار بمعنی سبزہ زار باشد وزمینے رانیز گویند کہ مرغ دران بسیار رستہ باشد۔

مرغزار عقبی - کنایہ از بہشت عنبر سرشت است۔

مرغ زبانک - بادرختیست شبیہ بزبان گنجشک وآنرا بزبان عربی لسان العصافیر خوانند۔

مرغ زر - بکسر ثالث وفتح زاے نقطہ دار وسکون راے بے نقطہ کنایہ از آفتاب عالمتابست وصراحی طلا رانیز گویند خصوصًا اگر بصورت مرغابی وامثال آن ساختہ باشد۔

مرغزن - بروزن گرگدن بمعنی مرزغن باشد کہ گورستان وقبرستان است۔

مرغ زیرک سار - مرغے باشد سیاہ رنگ ومانند طوطی سخن گوید وآنرا سارو نیز گویند۔

مرغ سحر - بلبل را گویند کہ عندلیب باشد وخروس را ہم گفتہ اند وبعربی دیک خوانند وقمری رانیز گویند وکنایہ از سالک سحر خیز ہم ہست۔

مرغ سحرخوان - کنایہ از بلبل وقمری وخروس باشد۔

مرغ سلیمان - مرغیست کاکل دار کہ اورا شانہ سر وپوپو گویند وبعربی ہدہد خوانند منافع او بسیارست اگر بال اورا نزد مورچگان وموران دود کنند ہمہ بگریزند۔

مرغ شب آویز - مرغیست کہ خود را در شبہا از یک پای آویزد وحق حق گوید تا وقتے کہ قطرۂ خونے از گلوی او بچکید۔

مرغ شب خوان - کنایہ از بلبل ست وخروس را نیز گویند۔

مرغ شب وروز - کنایہ از ماہ وآفتاب است۔

مرغ صبح خوان - بمعنی مرغ شب خوان باشد کہ بلبل وخروس است۔

مرغ طرب - کنایہ از بلبل ست ومغنی وسازندہ وخوانندہ رانیز گویند وبمعنی کبوتر نامہ بر ہم آمدہ است وبدو معنی اول مرغ مطرب ہم گفتہ اند بطریق اضافت یعنی مرغے کہ آن مطرب است۔

مرغ عیسیٰ - شبپرہ را گویند کہ خفاش باشد واو مانند موش است گویند سوراخ مقعد ندارد ومی زاید از دہان یا ثقبۂ دیگر وبالش از پوست بود گویند حضرت عیسیٰ علیہ السّلام بدین صورت مرغے از گل ساخت ونفخ فرمود اورا فراموش کرد بفرمان الٰہی حیات بہم رسانید وبپرید چندانکہ از نظر غائب شد وبیفتاد وبمرد پس حق سبحانہ تعالیٰ شبیہ آنرا خلق گردانید۔

مرغ فلک - کنایہ از فرشتہ وملک ست۔

مرغک دانا - طوطی سخن گوے را گویند وآن مرغیست معروف ومشہور۔

مرغ گوشت ربا - غلیواج را گویند کہ زغن است۔

مرغ لب - بکسر ثالث وفتح لام وسکون باے ابجد کنایہ از سخن وکلام ست خواہ نظم باشد وخواہ نثر۔

مرغ نامہ - بمعنی مرغ نامہ برست کہ کبوترے باشد نامہ بر بال او بندند واز شہرے بشہرے دیگر فرستند۔

مرغ نامہ آور - کنایہ از ہدہد است کہ مرغ سلیمان باشد وپیک وقاصد رانیز گویند وکبوتر نامہ بر را ہم گفتہ اند۔

مرغوا - بضم اول وثالث وواو بالف کشیدہ وسکون ثانی فال بد را گویند وبمعنی نفرین ہم ہست وبفتح اول نیز آمدہ است۔

مرغول - بروزن مقبول بمعنی پیچ وتاب باشد وزلف وکاکل خوبان رانیز گویند ووقتے کہ آنرا شاخ شاخ کنند وبعد ازان بپیچند وتحریر وپیچش نغمہ وآواز را ہم گفتہ اند وآواز مطربان وخوانندگان ومرغان را بدین سبب مرغول ومرغوا خوانند وبمعنی عیش ونشاط وخرمی ہم آمدہ است۔

مرغولہ - بروزن مدخولہ بمعنی مرغول ست کہ پیچ وتاب وزلف وکاکل تاب خوردہ ونغمۂ ہیجان وغلطان وعیش ونشاط باشد وبمعنی طرۂ دستار وموے پیشانی ہم آمدہ است۔

مرغ یاقوت پر - کنایہ از آتش است کہ بعربی نار خوانند۔

مرقد - باقاف بروزن سرمد نام داروئیست که آنرا بهندی
داتوره گویند و بتاتوله شهرت دارد و افیون و تریاک را نیز
بدین نام خوانند و در عربی جائے را گویند که میت را در آن
دفن سازند -
مرقشیشا - بمعنی مارقشیشا است و آن جوهرے باشد که
در داروہائے چشم بکار برند و آن اقسام مے باشد ذہبی و
فضی و نحاسی و حدیدی و شبهی و بهترین آن ذہبی است و
آنرا بعربی حجر النور خوانند -
مرقع دار ابلیسی - یعنی طائفهٔ شیطانی و خلیفهٔ ابلیس و
کنایه از اعمال ناشایست کردن باشد در لباس تقوائے و
تصوف و بطریق خطاب هم آید یعنی اینها توئی و تو میکنی و
باین معنی بلفظ مرقع دار امانی هم بنظر آمده است -
مرقون - بروزن مجنون نام یکے از اصحاب مجوس است
و او اصل را سه میداند نور و ظلمت و معدل جامع که سبب
امتزاج و اختلال است -
مرگ - بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی آب بینی را
گویند که سطبر و غلیظ شده باشد و بفتح اول معروف است
که مردن باشد -
مرگامرگ - بفتح هر دو میم و سکون هر دو راء و کافها بر
فارسی باشد از الفاظ متلازمه است یعنی بلاے عام و مرگ
عام که بعربی طاعون گویند -
مرکب جسم - بکسر بائے ابجد و فتح جیم کنایه از بادیست که
از جملهٔ عناصر باشد -
مرکز راین - باکاف و زائے نقطه دار و رائے بے نقطه
و تحتانی بروزن اندر امن بلغت ژند و پاژند مقدارے
از گناه باشد که از فعل آن بر فاعل کشتن لازم آید -
مرکز خورشید - کنایه از آسمان چهارم است و کنایه
از دنیا هم هست -
مرکز مثلث - و آن چهار است مرکز مثلثهٔ آتشی و مرکز
مثلثهٔ هوائی و مرکز مثلثهٔ آبی و مرکز مثلثهٔ خاکی -
مرگ موش - چیزیست مانند زاج زرد و بعربی
رہج الفار و سم الفار و تراب الهالک خوانند -
مرگو - بضم اول و کاف فارسی و سکون ثانی و واو گنجشک
را گویند که عربان عصفور خوانند -
مرم - بفتح اول و ثانی و سکون میم مخفف مرهم است و
آن چیزے باشد که بر زخم بندند -
مرنج - بفتح اول و سکون نون و جیم نام قلعه ایست در
هندوستان -
مرنگ - باکاف فارسی بروزن و معنی مرنج است که نام
قلعهٔ باشد از هندوستان -
مرنگو - باکاف فارسی بروزن سمن بو خارپشت بزرگ
تیرانداز را گویند و باین معنی بازائے نقطه دار هم آمده است
مرو - بفتح اول و سکون ثانی و واو گیاہے باشد خوشبوے
که آنرا مروخوش گویند و عربان ریحان الشیوخ و حبق الشیوخ
خوانند و سنگ آتش زنه را نیز گفته اند و نام شهرے هم هست
در خراسان مشهور بمرو شاهجهان -
مروا - بضم اول بروزن خرما فال نیک و دعای خیر باشد
مروارید بسکتن - کنایه از خدمت و منصب نویافتن و
ترقی در احوال بهم رسیدن باشد و کنایه از خجل شدن و
خجالت کشیدن هم هست -
مروای نیک - بمعنی فال نیک باشد و نام لحن
بست و دوم است از سی لحن باربد -
مروخوش - بمعنی اول مروست و آن گیاہے باشد
خوشبوے -
مرود - بضم اول بروزن سرود مخفف امرود است و
آن میوهٔ باشد معروف که عربان کمثری گویند -
مرورشک - بکسر رائے بے نقطه و سکون شین نقطه دار
و کاف تخم مرو را گویند و بعربی بزر المرو خوانند -

مرورود - رودخانۂ مرغاب ست وشہر مرو در کنار آن واقع شدہ است ونام جائے ہم ہست -

مروریہ - بروزن ارمنیہ نوعے از کاسنی صحرائی باشد وبعضے گویند نوعے از کاہوئے تلخ است -

مروس اقطی - بفتح اول وکسر سین بے نقطہ وہمزہ وسکون قاف وطا ویائے حطی لغتے ست یونانی بمعنی مرزنگوش وآن دوائیست کہ عربان آذان الفار خوانند -

مروسیدن - باواؤ مجہول وسین بے نقطہ بروزن خروشیدن بمعنے عادت کردن بچیزے باشد ورنج بردن در کارے بوقت بے چیزے وتنگ مفلسی -

مروش - بروزن خموش منع از روشن کردن است یعنے بروشن مکن -

مروشہجان - بمعنی مروشاہجان ست کہ شہر مرو باشد وآن شہریست از خراسان -

مروہ - بضم اول وفتح ثالث مشدد وظہور ہا بمعنے مروح است کہ سخت خوشبوے ومعطر کنندہ باشد واین در اصل مروح بودہ فارسیان بجہت استقامت قافیہ حائے حطی را بہائے ہوز بدل کردہ اند چنانچہ در قفص صاد بسین بی نقطہ بدل شدہ است -

مری - بکسر اول وتحتانی مجہول بروزن ہری بمعنی کوشیدن وبرابری کردن باشد باکسے در قدر ومرتبہ وبزرگی وبمعنی خصومت کردن ویکدلہ بودن در بدکرداری ہم گفتہ اند وبمعنی قرد گاسنے نیز آمدہ است ودر عربی باتشدید ثانے رگے را گویند کہ گذرگاہ آب ونان ست وبضم اول آنکہ بت خود را در شراب خوردن بدیگرے ایثار کند ودر عربے باتشدید ثانی آبگامہ را گویند وآن خورشے ست مشہور خصوصًا در صفاہان -

مریاغلن - بضم اول وسکون ثانی وتحتانی بالف کشیدہ وکسر فا ولام مضموم بنون زدہ لغتے ست یونانی ومعنی آن بعربی

ذوالف ورقہ باشد وآن بیخ گیاہے ست کہ از شام چینی آورند وآنرا احر نحل نیز گویند گزندگی مار وعقرب انافع است -

مریخ - بکسر اول نام کوکبے ست از جملہ سبعۂ سیارہ ودر آسمان پنجم مے باشد وکنایہ از انگشت وزغال افروختہ است وباصطلاح اہل صنعت کہ کیمیاگران باشند آہن وفولاد -

مریخ آفتاب علم - کنایہ از آتش شعلہ ناک ہست -

مریخ ذنب فعل - کنایہ از حلقۂ زنجیریست کہ بر پاے ستوران گذارند وآنرا مریخ ذنب فعل زحل سیما ہم میگویند -

مریخ زحل خوار - کنایہ از آتش انگشت وزغال ست یعنے زغالے کہ اخگر شدہ باشد نہ چوب وہیزم -

مریخ سلب - بفتح سین بے نقطہ ولام وسکون باے ابجد کنایہ از لباس سرخ ست وسرخ پوش را نیز گویند -

مریخ وکیوان دیدن - کنایہ از انگشت وزغال نیم سوختہ در منقل دیدن باشد -

مری زبانک - بضم اول وثانی بتحتانی رسیدہ وفتح زاے نقطہ دار وباے ابجد بالف کشیدہ ونون مفتوح بکاف زدہ نام دوائے ست کہ تخم آنرا بارتنگ خوانند وخوب کلان ہمان است -

مریشم - بفتح اول وثانی بتحتانی مجہول کشیدہ وشین نقطہ دار مضموم بمیم زدہ خستہ بند را گویند وآن چیزے باشد کہ بر جراحت بندند -

مریم عور - باعین بے نقطہ وواو وراے قرشت کنایہ از شاخ درخت انگور ست در ایام خزان وبرگ ریزان -

بیان دوازدہم

در میم بازاے نقطہ دار مشتمل بر بست وشش لغت وکنایت

مز - بفتح اول وسکون ثانی بمعنی مکیدن باشد وامر بمکیدن ہم ہست یعنی بمک وبضم اول وسکون ثانے ملشدد در عربی بمعنی ترش وشیرین باشد کہ آنرا میخوش میگویند

مزاج گوہران - کنایه از عناصر اربعه ہست که خاک و آب و ہوا و آتش باشد و بازاے فارسی ہم بنظر آمده ہست -

مزاج گوے - کنایه از خوشامد گوے باشد -

مزاد - بفتح اول بر وزن سواد نوعے از بازی باشد و آن چنانست که دو کس در برابر یکدیگر خم شده بایستند و سر بر سر ہم نہند و سر ریسمانے بر دست گیرند و یک سر دیگر آن ریسمان را شخصے بر دست گیرد و بر دور و پیش ایشان می گردد و نمی گذارد که کسے بر ایشان سوار شود و بر پشت ایشان نشیند و شخصے را که محافظت ایشان مے کند خر بنده گویند چون آن شخص پاے خود را بر ہر یک از حریفان بزند او را بیاورد و بجاے آن دو کس بازدارد و ہمچنین محافظت آن یک کس میکنند تا دیگری باخورد و آمده سر بر سر شخص اول نہد و اگر احیاناً شخصے از حریفان بر آنہا سوار شود فرود نمی آید تا دیگرے بدام نیفتند و بعد از ان ہمه خلاص شوند و حالت اول دست دہد و این بازی را اعراب تدسیج با دال بے نقطه بر وزن تفتیح خوانند و ہم در عربی بمعنی زیاده کردن قیمت چیزے باشد مثل آنکه قیمت آن چیز ده دینار رسیده باشد و دیگرے بدوازده دینار برساند و ہمچنین -

مزد - بضم اول و سکون ثانی و دال ابجد اجرت کار کردن باشد اعم از کار دنیا و آخرت -

مزدبر - بضم اول و سکون ثانی و دال بے نقطه و فتح باے ابجد و سکون راے قرشت بمعنی مزدور باشد و آنرا مزدبره و مزده بر نیز گویند -

مزد دندان - بضم اول بمعنی دندان مزدست و آن زرے باشد که چون فقرا و مردم نامراد را بمہمانی آورند مبلغے بقدر آنچه خرج طعام و شراب ایشان شده باشد بعد از خوردن طعام بایشان قسمت کنند و این رسم در قدیم متعارف بوده -

مزدقان - با قاف بر وزن پہلوان نام شہریست در قہستان و بزاے فارسی ہم ہست و اصح آنست -

مزدور - بر وزن پرزور بمعنی شاگرد باشد و مزدبر را نیز گویند یعنی شخصے که کار بکند و اجرت بگیرد -

مزدور دیو و مزدور دیوان - شخصے را گویند که کارہاے لا یعنی کند که در ان نه فائدهٔ دنیا و نه نفع آخرت بجہت او باشد و این چنین شخصے را ہیزم کش دوزخ نیز گویند و عاملان و متصدیان دیوانی را ہم گفته اند -

مزده بر - باباے ابجد بر وزن مہره گر بمعنی مزدور باشد و بزبان اجیر گویند -

مزد - بفتح اول و سکون ثانی و دال بے قرشت بوزه را گویند و آن چیزیست مست کننده که از گندم و گاورس و جو سازند و بعربی نبیذ خوانند -

مزرعهٔ خاک - کنایه از زمین ست و کالبد و جسد انسان و حیوانات دیگر را ہم گفته اند و قبر و گور را نیز گویند که محل دفن کردن انسان باشد -

مزرعهٔ دانه سوز - کنایه از دنیا و عالم ہست -

مزره - بر وزن اگرو بمعنی چراغدان باشد و باین معنی بتقدیم راے بے نقطه ہم گفته اند که بر وزن ہرزه باشد -

مزک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی درخت بادام تلخ ست و معرب آن مزج باشد -

مزکت - بفتح اول و کسر کاف فارسی و سکون ثانی و فوقانی مسجد را گویند که بفارسی خانهٔ خدا و بعربی بیت الله خوانند -

مزکو - بضم اول و فتح ثانی و کاف مشدد و غیر مشدد بواو کشیده نوعے از طعام ست -

مزگه - بکسر اول و فتح کاف فارسی ہواے تیره را گویند -

مزمل - بضم اول و فتح ثانی و کسر میم مشدد و سکون لام لوله باشد از مس یا برنج که چون بر جانب راست بپیچند آب از ان لوله روان شود و اگر بطرف چپ گردانند بایستد و این لوله را بیشتر در حمامها و آب انبارہاے سرپوشیده نصب کنند و بتشدید ثانی و ثالث در عربی بمعنی در جامه پیچیده باشد -

مزنا - بکسر اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده بلغت ژند و پاژند بمعنی ترازو باشد و بعربی میزان گویند۔

مزنده - بر وزن رونده کوزهٔ ابخورے را گویند و بمعنی مکنده هم آمده است و مکنده را نیز گویند که فاعل باشد چه مزیدن بمعنے مکیدن است۔

مزنگو - با کاف فارسی بر وزن ارسطو خارپشت را گویند و آن جانوریست که مار را می گیرد و می کشد و لیکن نمی خورد۔

مزید - بر وزن و معنی مکید باشد که ماضی مکیدن است و در عربی بمعنی اضافه و زیاده کرده شده باشد۔

مزیدن - بر وزن و معنی مکیدن باشد۔

مزیده - بر وزن ندیده بازی باشد که آنرا مزاد و خرینده گویند و آن بتفصیل در لغت مزاد گفته شده است و بازی خیز بگیر را نیز گویند و آنهم در لغت خیز بگیر مذکور گردیده است و بازی بمعنے بازاے فارسی هم آمده است۔

بیان سیزدهم

در میم بازاے فارسی مشتمل بر یازده لغت

مژ - بفتح اول و سکون ثانی مهمل کژ و اتباع و مرادف اوست همچو کژ و مژ یعنی کج و مج که نقیض راست باشد و بضم اول مژگان را گویند و بمعنی میغ هم آمده است و آن بخاری باشد تیره و ملاصق زمین و هر چیزے که هوا را تاریک سازد۔

مژدقان - باقاف بر وزن پهلوان نام شهریست در قهستان۔

مژدک - بفتح اول بر وزن مردک نام شخصے بوده نیشاپوری که در زمان پدر انوشیروان دعوی پیغمبری کرد و مذهب او آنست که نور و ظلمت هر دو قدیم اند و فعل نور بقصد و اختیار است و فعل ظلمت به بخت و اتفاق و کیش آتش پرستی را برقرار گذاشت و نکاح از زن برطرف ساخت و گفت زن عمرو بر زید و زن زید بر عمرو حلال ست و تصرف از مال دور گرد و گفت که باید خلق باهم مساوات منظور دارند خواه در مال باشد و خواه در زن و هر کس که زنان متعدد داشت اگر غریبی آمدے و خواستی نمی توانست باو بگوید که نمی دهم زن او را گرفتے و بردے و تا خواستی نگاه داشتے و اگر شخصے مالے بیشتر داشت به مفلس نمی توانست بگوید که ندارم یا نمی دهم مال ازو گرفتے جوانان و سفیهان را مذهب او خوش آمده متابع او شدند و چون قباد را بزنان رغبت تمامی بود او را نیز این مذهب خوش آمد و بدو گروید و این مذهب را رواج داد و چون انوشیروان پادشاه شد او را با هشتاد هزار کس که تابع او بودند بقتل آورد و در مؤید الفضلا بضم اول و سکون زاے هوز آمده است۔

مژدگانے - با کاف فارسی بر وزن نکته دانی بمعنی نوید و بشارت و مژده باشد که خبر خوش ست و چیزے را نیز گویند که باورندهٔ مژده دهند۔

مژده - بضم اول و فتح ثالث بشارت و خبر خوش و نوید باشد و شادی و خوشحالی را نیز گویند و بکسر اول هم آمده است۔

مژگان - بکسر اول و فتح ثانی و کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده جمع مژه است که موے پلک چشم باشد یعنی مژه ها مفرد هم استعمال مے کنند و بضم اول هم آمده است۔

مژمژ - بکسر هر دو میم و سکون هر دو زاے فارسی مگسے باشد که چون بر گوشت نشیند گوشت را بد بوے و گندہ سازد و کرم در آن افتد و خرمگس را نیز مژمژے گویند که مگس بزرگ باشد۔

مژنگ - بر وزن پلنگ بمعنی ناخوشی و زشتی باشد و چیز و مخنث را نیز گویند۔

مژو - بکسر اول و ثانی بواو کشیده علفے را گویند که حماسیان سوزند و عربان شرس خوانند و مرجمک را نیز گفته اند که عدس باشد۔

مژه - بکسر اول و فتح ثانی معروف ست که موے پلک چشم باشد و آنرا مژگان هم مے گویند بضم اول۔

مژیده - بر وزن ندیده نوعے از بازی باشد که آنرا خیز بگیر خوانند و بعضے گویند بازی مزادست که در بیان میم بازای نقطه دار مذکور شد

بیان چهاردهم

در میم با سین بی نقطه مشتمل بر بیست و شش لغت و کنایت

مس - به فتح اول و سکون ثانی پای بندی را گویند که کسی را از آن خلاص و نجات مشکل و دشوار باشد و بعضی گویند بندی باشد که بر پای مجرمان و گناهکاران نهند و بمعنی مهتر و بزرگ هم هست و در عربی دست مالیدن و دست سودن باشد بر چیزی و بمعنی دیوانگی هم بنظر آمده است و بضم اول مانع باشد که کسی بسبب آن مانع بجائی نتواند رفتن و این بمعنی اول نزدیک است و بکسر اول معروف است و آن جوهری باشد از فلزات که دیگ و طبق و غیره از آن سازند و ارباب صنعت که کیمیاگران باشند آنرا اطلا کنند.

مسافران والا - بکسر نون اشاره باولیاء الله و سالکان و طالبان دین حق است.

مس بند - به فتح اول بر وزن لبس بند شخصی را گویند که پای بند کسی یا چیزی شده باشد که بواسطه آنکس یا آن چیز بجای نتواند رفت و بضم اول هم باین معنی آمده است.

مست - بضم اول و سکون ثانی و فوقانی گله و شکوه و شکایت باشد و نیز گیاهی هم هست خوشبوی که بعربی سعد گویند و تخم آنرا بوذری خوانند و بمعنی غم و اندوه نیز آمده است و از این است که غمگین و اندوهناک را مستمند می گویند.

مستار - بر وزن دستار نام گیاهی است دوائی و بوی خوشی دارد و در غایت تلخی هم هست و آنرا امرد نیز گویند و با شین نقطه دار هم هست و درست است چه در فارسی سین و شین بهم تبدیل می یابند چنانچه در فوائد گفته شد.

مستبند - بر وزن مستمند شخصی را گویند که گرفتار محنت و رنج و غم باشد و بمعنی مس بند هم بنظر آمده است و آن کسی باشد که پای بند چیزی شده باشد و نتواند بجائی رفتن.

مسترو - با رای قرشت بر وزن لبلبو بمعنی خامالاست که نوعی از انار زیون باشد و بر برص و بهق طلا کنند نافع باشد و با عسل بر ریشهای خشک مالند سودمند بود.

مستمند - بضم اول و فتح میم بمعنی صاحب غم و رنج و محنت و اندوه باشد چه مست بمعنی غم و اندوه و مند بمعنی صاحب و خداوند باشد و او را غمگین و اندوهناک هم میگویند و محتاج و نیازمند و گله مند و شکوه ناک را نیز گفته اند.

مستو - به فتح اول و ثالث بواو رسیده مرادف و مهمل مستوسی که جانور خزنده و مردم مقر و معترف باشد.

مسته - بضم اول و سکون ثانی و فتح فوقانی بمعنی جور و ستم و غم و اندوه باشد و نام دارویست که آنرا بعربی سعد گویند و طعمه جانوران شکاری را مثل باز و شاهین و چرغ و شکره نیز گفته اند و بعضی گویند باین معنی عربیست و بفتح اول و کسر ثانی و ضم فوقانی و ظهور ها منع از ستیزه کردن و لجاجت نمودن باشد یعنی ستیزه مکن و لجوج مباش.

مستیمند - بضم اول و سکون ثانی و فوقانی بتحتانی کشیده و میم مفتوح بنون و دال ابجد زده نام موضعیست در هندوستان که نمک سفید از آنجا آورند.

مسحقونیا - به فتح اول و سکون سین و فتح هاء بی نقطه و قاف بواو رسیده و کسر نون و تحتانی بالف کشیده و بلغت یونانی کف آبگینه را گویند و آن آبی باشد که مانند کف بر روی آبگینه پیدا گردد و آنرا بعربی زبد القوارير و ملح الزجاج خوانند سفیدی چشم را زائل کند.

مسدس عالم - کنایه از شش جهت است که بالا و پائین و پس و پیش و چپ و راست عالم باشد و بعربی جهات سته خوانند.

مسر - به فتح اول و ثانی و سکون رای قرشت یخ را گویند و آن آبی باشد که در زمستان سخت منجمد شود و مانند بلور نماید.

مسرود - بر وزن مقصود دعا و افسون را گویند.

مسره چرخ - به فتح اول و کسر ثانی کنایه از ماه است که

بعربی قمر گویند۔

مسطنجی ۔ باطاے حطی و نون و جیم و تحتانی بلغت رومی مصطکی را گویند و آن صمغے ست کہ بفارسی کندر رومی و بسریانے کیا خوانند۔

مسقاطون ۔ بکسر اول و سکون ثانی و قاف بالف کشیدہ و طاے حطی بواو رسیدہ و بنون زدہ بلغت رومی عود ہندی را گویند۔

مسکل ۔ بکسر اول و فتح کاف و سکون ثانی و لام سازے را گویند کہ بعضے مردم از دہن بہواے دہن بطریق موسیقار نوازند

مساجنگ ۔ بفتح اول و جیم بروزن رنگارنگ چرمینہ را گویند و آن چیزے باشد مانند آلت مردے کہ از چرم و امثال آن سازند و خواتین تیز شہوت بکار برند و بکسر اول نیز درست است و باجیم فارسی نیز آمدہ است۔

مسمقار ۔ بامیم و قاف بروزن ہرزہ کار بلغت اہل اندلس دواے ست کہ آنرا زراوند طویل گویند و آنرا اسمقران و سمقورہ نیز خوانند۔

مسن ۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون سنگے باشد سبز رنگ کہ کارد بدان تیز کنند و سودۂ آن سفیدی چشم را سود دارد۔

مسند آسودگان ۔ بمعنی قبرست و آن جائے باشد کہ آدمی را در انجا دفن کنند و کنایہ از دنیا ہم ہست۔

مسند جم ۔ بمعنی مرکب جم ست کہ کنایہ از باد باشد۔

مسہاے زر اندود ۔ کنایہ از دوستی و آشنائی بنفاق باشد و درو غہاے راست مانندہ را نیز گویند۔

مسیفون ۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیدہ و کسر نون و یاے حطی بواو کشیدہ و بنون زدہ بلغت یونانی شنجرف را گویند کہ مصوران و نقاشان بکار برند۔

بیان پانزدہم

در میم باشین نقطہ دار مشتمل بر ہفتاد و دو لغت و کنایت

مشاش ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بشین نقطہ دار زدہ انگبینہ را گویند و آن عسلے باشد قوام دادہ کہ بر طبق ریزند و پہن کنند تا سرد شود و سخت گردد و در وقت خوردن دندانگیر باشد و منع از نشاشیدن و بول کردن ہم ہست و بضم اول در عربی زمین نرم و نفس و طبیعت و استخوانہاے نرمے کہ توان خوردن۔

مشبک قلعہ ۔ کنایہ از مجمرہ و عود سوز ست و کنایہ از آسمان ہم ہست۔

مشت ۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی انبوہ و بسیار و پر و لبریز و سطبر و گندہ و غلیظ باشد و نام قریہ ایست از بلوکات غزنین نزدیک بموضع سکانہ کہ آنہم از قراے غزنین ست و بضم اول معروف ست کہ گرہ کردن پنجۂ دست باشد و جمع نمودن انگشتان چنانکہ پنجۂ دست ظرفیت ہم رساند و مردم کم قلیل و گروہ اندک را نیز گویند و بمعنی مالید ہم آمدہ است کہ ماضی مالیدن باشد چہ مشتن بمعنی مالیدن ست و بیخ گیاہے ہم ہست خوشبوے کہ تخم آنرا تودری خوانند و بعربی سعد گویند

مشت آتشی ۔ بکسر ثالث کنایہ از ظالمان و ظلم کنندگان است و آتش پرستان را ہم مے گویند۔

مشتاسنگ ۔ بروزن مرداسنگ سنگ فلاخن را گویند و فلاخن چیزے از پشم باشد بافتہ شدہ کہ شبانان بدان سنگ اندازند و سنگ بزرگے را نیز گویند کہ در میان آن جاے دست ساختہ باشند و آنرا بمشت گرفتہ پرانند۔

مشت افشار ۔ بضم اول طلاے دست افشار باشد و آن در خزینۂ خسرو پرویز بود گویند مانند موم نرم شدے و بهر شکلے کہ ازان خواستندے ساختندے و شرابے را نیز گویند کہ از انگور بیش رس رسانیدہ باشند و آنرا باصطلاح شرابخواران شراب جہودی گویند و بلغت اہل شام مسطار خوانند و بحذف میم ہم آمدہ است۔

مشت خاک ۔ کنایہ از کرۂ ارض ست و کنایہ از

هم هست و آدمی را نیز گویند۔

مشت رند ۔ با رای بی نقطه بر وزن خشک بند رندهٔ درودگران را گویند و آن افزاری باشد که بدان چوب و تخته تراشند۔

مشت رنده ۔ با ضافهٔ ها در آخر بمعنی مشت رند است که رندهٔ درودگران باشد

مشترو ۔ بضم اول و رای قرشت بواو کشیده نوعی از مازریون باشد و آن دوائیست که بهق و برص طلا کنند نافع باشد و آنرا مشترو بسبب آن گویند که چون مشتی از آن بر روی کسی زنند روی آن کس سیاه گردد۔

مشتفشار ۔ بمعنی مشت افشار باشد که طلای دست افشار است و شراب جهودی یعنی شراب انگور پیش رس را نیز گویند۔

مشتن ۔ بضم اول بر وزن کشتن بمعنی مالیدن باشد اعم از آنکه دست در چیزی بمالند یا چیزی را در چیز دیگر۔

مشتنگ ۔ بضم اول و فتح ثالث و سکون ثانی و نون و کاف فارسی دزد و راه زن را گویند و بمعنی آن دست تنگ است که مفلس و پریشان باشد۔

مشتو ۔ بضم اول بر وزن پرگو نام گلیست سرخ رنگ۔

مشتواره ۔ بضم اول بر وزن پشتواره رندهٔ درودگران را گویند که بدان چوب و تخته تراشند و یک مشت از هر چیز را نیز گفته اند و بعضی گویند یک دسته از شالی و گندم و جو درو کرده است که با چیزی بسته و در دست گرفته باشند همچو پشتواره که بندند و بر پشت گیرند۔

مشته ۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح فوقانی دستهٔ هر چیز را گویند عموماً همچو دستهٔ کارد و خنجر و تیشه و امثال آن و افزاری که نداقان و حلاجان بر زه کمان زنند تا پنبه حلاجی شود خصوصاً و آنرا بعربی مدق گویند و نیز آلتی باشد از برنج و فولاد که انگشتدان کفش دوز چرم را بدان کوبند و بفتح اول چیزی فروختن بمکر و حیله و فریب را گویند مثل آنکه شخصی را رو گش کنند و صاحب مال گردانند و اسباب خود را بنام او بفروشند۔

مشتی ۔ بضم اول بر وزن کشتی نوعی از جامهٔ لطیف و حریر نازک باشد و کنایه از معدودی چند و گروهی اندک هم هست۔

مشتی آتشی ۔ بمعنی مشت آتشی باشد که کنایه از ظالمان و ظلم کنندگان و آتش پرستان و دیوان است۔

مشتی خاک ۔ کنایه از دنیاست و کنایه از گروهی اندک از مردمان و آدمیان هم هست۔

مشتی زیاد ۔ بکسر زای نقطه دار کنایه از گروه مخالف و مردود و حقیر و اندک باشد۔

مشتی شرار ۔ بفتح شین نقطه دار کنایه از ستارهای آسمان است و هفت کوکب را نیز گویند که قمر است و عطارد و زهره و شمس و مریخ و مشتری و زحل۔

مشتی غبار ۔ بضم غین نقطه دار کنایه از گروه مردمان باشد و کرهٔ زمین را هم گفته اند۔

مشتیخ ۔ با خای نقطه دار بر وزن و معنی مشق است هم از چیزی نوشتن بسیار و کارهای دیگر۔

مشتخش ۔ بفتح اول و ثانی و سکون خا و شین نقطه دار امر منع از تخشیدن باشد یعنی مکخش چه تخشیدن بمعنی لغزیدن و تخشیدن آمده است۔

مشخنه ۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون خای نقطه دار و نون مفتوح در فرهنگ جهانگیری نوعی از حلوا نوشته اند و در جای دیگر بفتح اول و بجای نون تای قرشت بر وزن شلغته آمده است بمعنی حلوائی که آنرا تو بر تو گویند۔

مشرق گشاده زال زر ۔ یعنی صبح دمیده و آفتاب بر آمده و بجای زال زر بال زر هم بنظر آمده است۔

مشرونتن ۔ بانون و تای قرشت بر وزن بیلو شکن بلغت زند و پازند بمعنی چیدن باشد و مشرونی الحسنی می چینیم و مشروند یعنی بچینید۔

مشعبدان حقۀ سبز - کنایه از ماه و آفتاب است و بعضے کواکب سبعه را گفته اند -

مشعلۀ خاوری - کنایه از خورشید جهان آراست -

مشعلۀ روز - بمعنی مشعلۀ خاوری ست که آفتاب عالمتاب باشد -

مشعلۀ صبح - بمعنی مشعلۀ روز ست که کنایه از خورشید باشد

مشعلۀ گیتی فروز - بمعنی مشعلۀ صبح است که کنایه از آفتاب عالمتاب باشد و اشاره بحضرت رسول صلوات الله علیه و آله نیز هست -

مشقولیه - با قاف و لام بر وزن گردونیه نام مادر زن وامق باشد و وامق عاشق عذرا بود و قصۀ وامق و عذرا مشهور است -

مشک - بکسر اول و سکون ثانی و کاف فارسی معروفست گویند ناف آهوے خطائی ست و عربان مسک خوانند باسین بے نقطه و بفتح اول پوست گوسفندے باشد که درست کنده باشند خواه دباغت شده باشد و خواه نشده باشد و دران ماست و آب کنند -

مشک بید - بضم اول بمعنی بید مشک ست و بمعنی عود هم بنظر آمده است -

مشک دانه - بضم اول دانۀ باشد خوشبوے که آنرا سوراخ کنند و برشته کشند و نام لحن بست و دوم ست از سی لحن باربد و بکسر اول هم آمده ست -

مشکدر - بفتح اول و دال ابجد و سکون ثانی و ثالث و راے قرشت جانوریست که مشک و خیک آب را پاره و سوراخ کند -

مشکدم - بضم اول و فتح دال ابجد و سکون میم در آخر جانورے باشد سیاه رنگ در غایت خوش آوازی -

مشکر - بفتح اول و کسر ثانی منع از شکار کردن است یعنی انکار مکن چه شکر بمعنی انکار آمده است -

مشک زمین - گیاهے باشد بغایت خوشبوے و آنرا بعربی سعد گویند و مشگک یعنی هم مے گویند -

مشک فروشان - معروف است و کنایه از مردمان خلیق و مهربان و خوشبوے باشد -

مشک فشان از قفا - کنایه از شخصے ست که در وقت حرف زدن بوے خوش از دهانش آید -

مشکک - بضم اول تصغیر مشک ست و نام گیاهی هم هست خوشبوے که بعربی سعد خوانند -

مشکل - بفتح اول و سکون ثانی و ضم کاف فارسی و لام ساکن دزد و راهزن را گویند و باین معنی بجاے حرف ثانی نون هم آمده است والله اعلم -

مشکمالی - با میم بالف کشیده بر وزن خشکسالی نام لحن بست و چهارم ست از سی لحن باربد -

مشکن - بفتح اول و کاف نهی و منع از شکستن ست و بمعنی تندی مکن و آشفته مشو هم آمده است که منع از تندی کردن و آشفته شدن باشد -

مشکنافه - بسکون کاف فارسی گیاهے ست که دانه و تخم آن بمانند مشک خوشبوے باشد و بکسر کاف مشک خالص و بغش را گویند -

مشکنک - بضم اول و سکون ثانی و کسر ثالث و فتح نون و کاف ساکن پرنده ایست کوچک شبیه بکبک و او پیوسته در کنارهاے آب نشیند و گوی عمیق را نیز گویند که در زمین افکند

مشکو و مشکوے - بضم اول و سکون ثانی و ثالث بواو مجهول کشیده در لغت اول و بتحتانی زده در لغت دوم بمعنے بتخانه باشد و کنایه از حرم سراے پادشاهان و سلاطین هم هست و خلوت خانۀ شیرین و خسرو را نیز گویند و بمعنی کوشک و بالاخانه باشد مطلقاً خواه کوچک و خواه بزرگ و بعضے بالاخانۀ کوچک را مشکو خوانند و باغچه را هم گفته اند و بفتح اول نیز درست ست و تصغیر مشک و خیک هم هست که مشکیچه باشد -

مشکوفه - بفتح اول وآخر که فا باشد نوعے از حلوای مغزبادام وشکرست وآنرا مشکوفی هم مے گویند که بغداد فا یا ی حطی باشد۔
مشکول - بروزن کشکول بمعنی مشک خیک کوچک باشد وآنرا خیکچه ومشکیچه نیز خوانند ومهمل کشکول هم هست ودر عربی یکید دیکپاے سفید را گویند از دواب۔
مشکوله - بروزن مدخوله بمعنی اول مشکول ست که مشک وخیک کوچک باشد۔
مشکوه - بروزن ستوه منع از ترسیدن وواهمه کردن باشد یعنے مترس واندیشه مکن چه شکوه بکسر اول بمعنی ترس وبیم آمده است
مشکویه - بفتح اول وتحتانی آخر بمعنی مشکوی است که بتخانه وحرم سراے سلاطین باشد ونام نوائیست از موسیقی۔
مشکوئی - بروزن بدخوئی بمعنی آخر مشکویه است که نام نوائے ولحنے از موسیقی باشد۔
مشکیزه - بازاے نقطه دار بروزن تخفیفه بمعنی مشکیچه است که خیک ومشک کوچک باشد۔
مشکین - بضم اول هر چیز مشک آلود را گویند وبمعنی سیاه هم گفته اند۔
مشکین چاه ومشکین جه - لغت اول با جیم فارسی بالف کشیده وظهور ها ولغت دوم بفتح جیم وظهور ها کنایه از خال خوبان ست ودر جائے دیگر خال را مشکین جو گفته اند بفتح جیم وسکون واو۔
مشکین ختام - بضم اول وکسر خاے نقطه دار کنایه از شرابیست که در آخر بوے مشک کند واین کلمه را در تعریف وبعضے در صفت شراب گفته اند۔
مشکین سنان - بضم اول وکسر سین بے نقطه کنایه از مژگان معشوق ست۔
مشکینک - بضم اول وفتح نون وسکون کاف در آخر نوعے از حلوا باشد وآنرا از عسل وگاہے از شکر هم پزند۔
مشکین کلاه ومشکین کله - لغت اول بضم اول وکاف ولام الف وظهور ها ولغت دوم بحذف الف از کلاه بمعنی کلاه سیاه است ومعشوق کلاه سیاه را نیز گویند وکنایه از گیسوے خوبان هم هست وکاکل وزلف را نیز گفته اند۔
مشکین مهره - بضم میم وسکون ها وفتح را کنایه از کره زمین است۔
مشکین وفادار - بکسر نون گل نسرین را گویند وآن گلے باشد سفید وکوچک وصد برگ وخوشبوے ووفادار از ان جهتش گویند که از اول بهار تا آخر تابستان ودر بعضے از مواضع تا آخر پائیز در درخت بماند ومشکین باعتبار بوے است نه رنگ۔
مشمشا - بفتح اول ومیم وسکون ثانی وشین نقطه دار بالف کشیده بلغت ژند وپاژند نوعے از زردآلو وقیسی باشد۔
مشنج - بضم اول وفتح ثانی وسکون نون وجیم نوعے از غله باشد که آنرا بهندی کلاو با کاف ولام الف وواو وگراو با کاف وراے قرشت والف وواو گویند وبکسر اول مگسے باشد سبز رنگ که چون بر گوشت نشیند گوشت را گنده کند وکرم در ان افتد۔
مشنگ - بضم اول بروزن تفنگ بمعنی اول مشنج باشد که نوعے از غله است وبفتح اول بروزن خدنگ هم باین معنی وهم بمعنی دزد وراهزن باشد۔
مشنگک - بضم اول وفتح ثانی وسکون نون وکاف فارسی مفتوح بکاف تازی زده بمعنی مشنگ است که غله غیر معلوم باشد ودزد وراهزن بود بفتح اول۔
مشنو - بضم اول وثانی بواو کشیده غله ایست مانند عدس در قوت ومنفعت آن نیز بهمچو قوت ومنفعت عدس باشد وآنرا بنفه نیز خوانند۔
مشیا - بفتح اول بروزن اشیا بلغت ژند وپاژند روغن گوسفند را گویند۔
مشیب - بفتح اول وثانی بتحتانی کشیده وبای ابجد زده

منغ از درہم شدن و آشفتہ گردیدن و لرزیدن باشد یعنی آشفتہ گردو و درہم شود و لرزد چہ شلیبانیدن بمعنی برہم زدہ شدن و آشفتہ گردیدن باشد۔
مشیمۂ دنیا۔ کنایہ از آسمان ست و کنایہ از آفتاب ہم ہست و آنرا مشیمۂ عالم نیز گویند۔

بیان شانزدہم

در میم با صاد بے نقطہ مشتمل بر پنج لغت و کنایت

مصر۔ بکسر اول و سکون ثانی و رائے قرشت بلغت عربی بمعنی شہر ست عموماً و شہر یکہ معروف و مشہور ست خصوصاً و بمعنی شمشیر ہم آمدہ است۔
مصر زلیخا پناہ۔ کنایہ از قالب و جسد آدمی باشد کہ پناہ و ملجائے روح ست۔
مصروع خاوری۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب است در محل بر آمدن و فرو رفتن۔
مصری۔ منسوب بمصر را گویند و کنایہ از قلم ست کہ بدان چیزے نویسند و شمشیر را نیز گویند و تریاک و نبات را ہم مے گویند۔
مصری مار۔ کنایہ از نیزہ و سنان مصری است۔

بیان ہفدہم

میم با عین بے نقطہ مشتمل بر سیزدہ لغت و کنایت

معاشران۔ با شین نقطہ دار و رائے بے نقطہ بر وزن ومعنی مصاحبان باشد چہ لفظ معاشر عربی ست و الف و نون در آخر جمع فارسی است۔
معجر زرنیخ۔ کنایہ از برگہائے خزان دیدہ باشد و گلہائے زرد را ہم مے گویند و شعاع صبح صادق را نیز گفتہ اند۔
معجر غالیہ گون۔ کنایہ از شب است کہ عربان لیل خوانند۔
معجزۂ مسیح۔ با زائے نقطہ دار کنایہ از مائدہ باشد کہ از آسمان بجہت عیسیٰ و مریم نازل شد و مردہ زندہ کردن عیسیٰ را نیز گویند۔

معد۔ بہ فتح اول بر وزن سعد خصیۃ الثعلب را گویند۔
معد انبار۔ بہ فتح اول و ہمزہ کنایہ از مردم بسیار خوار و پرخوار و شکم پرست باشد۔
معدہ تنگ کردن۔ بہ فتح تائے قرشت کنایہ از بسیار چیزے خوردن و شکم پر کردن باشد۔
معشوق تنگدل۔ کنایہ از دنیا و عالم ست و باین معنی بجائے لفظ تنگدل سنگدل ہم بنظر آمدہ است و سنگ دل بمعنی سخت دل گفتہ اند۔
معقار۔ با قاف بر وزن دلدار صمغ درختِ آلو را گویند۔
معلق زن۔ کنایہ از بازیگر و رقاص و مردم لوند باشد و حیز و مخنث را نیز گویند و شخصے را ہم مے گویند کہ ناز را لغت تمام گزارد۔
معلومی۔ حرف آخر درین کلمہ فارسی ست بمعنی آگاہی و دریافت باشد۔
معمورۂ عمرو لیث۔ کنایہ از شہر شیراز است چہ گویند شیراز را عمرو لیث بنا کردہ است۔
معن زائدہ۔ شخصے بودہ از عرب در نہایت ہمت و کرم و سخاوت۔

بیان ہیجدہم

در میم با غین نقطہ دار مشتمل بر بست و نہ لغت و کنایت

مغ۔ بہ فتح اول و سکون ثانی بمعنی ژرف ست کہ بعربی عمق خوانند و بمعنی رود خانہ ہم آمدہ ست و بضم اول آتش پرست را گویند و بکسر اول مخفف میغ ست و آن بخارے باشد تیرہ و ملاصق زمین۔
مغاث۔ با ثائے مثلثہ بر وزن بلاس بیخ درخت انار صحرائی ست کہ بعربی رمان البری خوانند و نوعے از ان ابقلی و نوعے ہندیست و آن سفید بزردی مائل مے باشد کوفتگی و شکستگی اعضا را نافع ست۔
مغاک۔ بہ فتح اول بر وزن ہلاک بمعنی گودال است

توده در زمین وخواه در غیر زمین باشد۔

مغاک ظلمت ـ کنایه از زمین است وکنایه از جسد وقالب آدمی هم هست وآنرا مغاک ظلمت خاک می گویند۔

مغاک غار ـ بکسر ثالث وغین نقطه دار بالف کشیده وبراے قرشت زده کنایه از گور وقبر باشد۔

مغان ـ بضم اول جمع مغ ست یعنی آتش پرستان ونام ولایتے هم هست از آذربایجان وموغان نام شهر آن ولایت است۔

مغانه ـ بضم اول بروزن دوگانه طرز وروش وقاعده وقانون وآداب آتش پرستان راگویند۔

مغد ـ بفتح اول وسکون ثانی ودال ابجد علف شیران را گویند وبعربی لفاح البری خوانند وزعرور رهان ست وبعضے گویند مغد بادنجان است وبمعنی دیگر گویند نوعی از کماه کوچک باشد۔

مغرود ـ باراے قرشت بروزن محمود ولبغت بربری نوعے از کماه کوچک باشد۔

مغز بردن ـ بضم باے ابجد کنایه از بسیار گفتن ودرد سر دادن باشد۔

مغز تر کردن ـ بفتح تاے قرشت کنایه از حرف زدن وسخن کردن باشد۔

مغز در سر کردن ـ کنایه از خاموش شدن وسکوت ورزیدن باشد۔

مغزین ـ بروزن قزوین نام نوعے از حلوا باشد۔

مغزینه ـ بروزن گنجینه بمعنی دماغ باشد۔

مغکده ـ باکاف ودال ابجد بروزن مغبچه بتخانه وشرابخانه را گویند وخانهٔ آتش پرستان رانیز گفته اند۔

مغل ـ بفتح اول بروزن عقل بمعنی خواب واستراحت باشد۔

مغلاج ـ بفتح اول بروزن کجواج گوے را گویند که بجهت گردگان بازی کنند ووجه تسمیهٔ این گودال بازی است چه مغ بمعنی گودال ولاج بمعنی بازی باشد وبکسر اول هم گفته اند۔

مغلاغ ـ باغین نقطه دار بروزن ومعنی مغلاج ست که گو دال جوز بازی باشد۔

مغلگاه ـ بفتح اول بروزن تختگاه جاے استراحت وخوابگاه آدمی وحیوانات دیگر باشد چه مغل بمعنی استراحت وگاه بمعنی جاے ومقام هم آمده است۔

مغلی قندز ـ بضم اول وثانی وقاف ودال ابجد وسکون نون وزاے هوز اشاره بمغل بچهاے بے مهر وبیباک وخونریز وخونخوار باشد۔

مغمومه ـ بامیم بروزن منظومه بلغت اهل بربر قلیه بادنجان را گویند۔

مغناطیس ـ بلغت یونانی سنگ آهن ربا باشد گویند هر گه قدرے مغناطیس در گردن آویزد ذهن او زیاده شود وهیچ چیز فراموش نکند ودر دست ونیز نافع است وهمچنین درد پاے ونقرس را چون بر دست گیرند وگویند معدهٔ آن در قعر دریاست اگر آنرا با آب سیر یا آب دهن روزه دار بینداید خاصیتش زائل گردد وبحذف الف هم بنظر آمده است که مغنطیس باشد وبجاے حرف دوم قاف هم درست است۔

مغند ـ بضم اول وثانی وسکون نون ودال ابجد بمعنی گلوله باشد مطلقاً وگرهے رانیز گویند که درمیان گوشت می باشد وآنرا غدوے گویند وهر چیز ممزوج ودرهم آمیخته رانیز گفته اند۔

مغنده ـ بضم اول وثانی وسکون نون وفتح دال ابجد گرهے وگندهٔ راگویند که بر اندام مردم از گوشت مانند گردگان بر می آید وبعضے گره وگندهاے کوچک را گفته اند که درمیان گوشت وگلوے در زیر پوست مانند آشپل ماهی می باشد وبعربی غدهٔ گویند وبعضے هر گره وگندهٔ راگویند که در بدن آدمی بهم رسد خواه کوچک خواه بزرگ خواه درد کند وخواه درد نکند بلکه بعضے گفته اند گره وگنده ودنبلے باشد که بسیار درد کند۔

مغنیسا ـ باسین بے نقطه بالف کشیده بروزن سیمیا

گلے باشد سیاہ رنگ و آنرا از کوہ کاشان آورند و آن بر قشیشا نامی بود و بعضے گویند سنگیست الوان و بسیار سست و نرم که شیشه گران بکار برند و آنرا سنگ سلیمانی گویند و پنج رنگ شہرت دارد۔

مغیاز ۔ بکسر اول و یاے حطی و زاے ہوز بر وزن مقراض بمعنے شاگردانہ باشد و آن دو سہ پولیست که بطریق انعام بعد از اجرت استاد بشاگرد دہند و بفتح اول ہم آمدہ ہست۔

مغیلان ۔ بالام بر وزن سلیمان نام درختیست خار دار و بعربی آنرا ام غیلان خوانند۔

مغیلان باستان ۔ کنایہ از دنیا و روزگار ست۔

مغیلانگاہ ۔ بکاف فارسی بر وزن سلیمان جاہ بمعنے مغیلان باستان ست که کنایہ از دنیا باشد۔

بیان نوزدہم

در سیم با فا مشتمل بر چہار لغت و کنایت

مفرح گران فلک ۔ کنایہ از فرشتگان و ملائکہ باشد و ستارہا و کواکب را نیز گویند۔

مفرس ۔ با را و سین بے نقطہ و حرکت غیر معلوم نوعے از زیب و زینت باشد که از سقف عمارتہا آویزان کنند۔

مفلاک ۔ بر وزن افلاک مردم تہیدست و پریشان و درویش و مفلس و فلاکتی را گویند۔

مفلحان ۔ با حاے حطی بر وزن مفلسان نام رودخانہ ایست و سرحد ولایت غزان و بمعنی رستگاران ہم ہست چه مفلح در عربی بمعنی رستگار باشد و الف و نون جمع فارسی است۔

بیان بستم

در سیم با قاف مشتمل بر چہاردہ لغت و کنایت

مقامات رضوان ۔ کنایہ از ہشت بہشت است۔

مقام مصلا ۔ جاے را گویند که ابراہیم علیہ السلام در آنجا نماز گزاردہ بود۔

مقدونس ۔ بفتح اول و سکون دوم و دال ابجد بواو کشیدہ و نون مکسور و سین بے نقطہ زدہ بلغت رومی و بعضے گویند بیونانی تخم کرفس کوہیست و آن سیاہ و طولانی میباشد و آنرا اسالیون ہم گویند۔

مقدونیہ ۔ بر وزن گردونیہ نام شہریست که دار الملک فیلقوس پدر اسکندر بودہ۔

مقر ۔ بر وزن صبر علفیست که صبر از آن ہم میرسد و صبر دوائیست معروف گویند عربی است و بمعنی تلخ باشد۔

مقراضہ ۔ بکسر اول و فتح ضاد نقطہ دار نوعے از پیکان تیر باشد و آنرا دو شاخہ سازند و نوعے از حلوا ہم ہست۔

مقرنس ۔ بضم اول و فتح ثانی و نون و سکون ثالث و سین بے نقطہ در مؤید الفضلا بناے بلند مدور باشد که بازدان بران روند و نقل از زفان گویا کتابیست بمعنی بناے مدور آہوے و نردبان پایہ پیچ و بلند باشد و نوعے از کلاہ ہم ہست و بمعنے رنگ برنگ ہم آمدہ ہست و در کنز اللغت عمارت را گویند که آنرا نقاشی کردہ باشند۔

مقصود کن فکان ۔ اشارہ بحضرت رسول صلوات اللہ علیہ و آلہ باشد۔

مقل ۔ بضم اول و سکون ثانی و لام بمعنی گرز باشد که بعربی عمود خوانند و نام درختیست و بعضے گویند صمغیست و آنرا مقل ازرق و مقل مکی و مقل الیہود و مقل عربی و مقل مقلیہ خوانند و گویند از عطریات ست چه بخور آن خوشبوے باشد و نوعے از عطر باشد که آنرا از عود و عنبر و صندل و غیر آن سازند بواسیر را نافع ست و ہفت تخمہ بزوری را نیز گویند که بجہت عاشقان بپزند بجہت دفع عشق از ایشان۔

مقلونیا ۔ بر وزن افلونیا بسریانی خیار دراز را گویند۔

مقلیاثا ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کسر لام و تحتانی و ثاے مثلثہ ہر دو بالف کشیدہ بلغت سریانی تخم سپندان است که تخم ترہ تیزک باشد و بعربی حب الرشاد خوانند۔

مقیل ۔ بضم اول و ثانی بتحتانی رسیدہ و بلام زدہ ہفت

دانہ باشد کہ در ایام عاشورا پزند و خورند و آن گندم و جو و نخود و عدس و باقلا و ماش و لوبیاست و در عربی خواب چاشت و شراب خوردن وقت چاشت را گویند۔

مقیلیا - با باے بالف کشیدہ آشے را گویند کہ از گوشت کوفتہ و رودۂ گوسفند ریزہ کردہ و دنبہ و پیاز و گندم و برنج و نخود و عدس و لوبیا و باقلا و شلغم و چقندر و گندنا و زردک پزند یعنی گویند مقیلیا آشے ست و در عاشورا پزند کہ آش عاشورا باشد۔

مقیم منزل ہفتم - کنایہ از زحل ست و آن در فلک ہفتم مے باشد۔

بیان لبت و یکم

در میم با کاف تازی مشتمل بر ہیجدہ لغت و کنایت

مک - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی مکیدن باشد و امر بمکیدن ہم ہست یعنی بمک و مکندہ را نیز گویند کہ فاعل مکیدن باشد و بضم اول بمعنی زوبین ست و آن نیزۂ باشد کوچک کہ عربان مطرد خوانند و باین معنی بفتح اول ہم آمدہ ہست۔

مکاب - بروزن محراب منع از کافتن و کاویدن باشد یعنی جستجو و کاوکاو مکن و با واو نیز درست ست چہ در فارسی باے ابجد و واو ہم تبدیل مے یابند۔

مکاس - بضم اول بروزن قرطاس نہایت تاکید و مبالغہ کردن را گویند در کارے و معاملہ و طلبی کہ پیش کسے باشد و آنرا بعربی استقصا خوانند و زرے و چیزے را نیز گفتہ اند کہ برسم دستوری و باج و راہداری از آیندہ و روندہ بگیرند و فاعل این فعل را نیز گفتہ اند کہ باج گیرندہ و عشار و راہدار باشد۔

مکافت - بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و کاف مفتوح بفا و فوقانی زدہ بمعنی رنج و آفت و آزار باشد۔

مکدلطیس - با دال ابجد و یا و طاے حطی و سین بے نقطہ نام پدر وامق ست کہ عاشق عذرا باشد و قصۂ وامق و عذرا مشہور ست۔

مکران - بضم اول و سکون ثانی و راے بے نقطہ بالف کشیدہ و بنون زدہ نام شہریست مشہور در ایران و نام ولایت آن شہر ہم ہست گویند رودخانۂ دارد و پلے بر آن از یک لخت سنگ ساختہ اند ہر کہ از آن پل مے گذرد البتہ او را قے می آید و غثیان می کند چہ بسیار مردم شرط کردہ اند و دہن و بینی خود را بستہ از آن پل گذشتہ اند و در ساعت قی کردہ اند و این بالخاصیت ست و بفتح اول ہم گفتہ اند۔

مکرنہ - بفتح اول و ثالث بروزن ارجنہ گیاہے ست کہ آنرا بعربی لحیۃ التیس خوانند۔

مکرونتن - با تاے قرشت بروزن پہلوشکن بلغت ژند و پاژند بمعنی پذیرفتن و قبول کردن باشد۔

مکس - بفتح اول و کسر ثانی و سکون سین بے نقطہ بمعنے باج و دستوری و راہداری و امثال آن باشد و آنرا مکیس ہم گویند۔

مکست - بکسر اول بروزن و معنی شکست باشد و اتباع و مرادف و مہمل شکست ہم ہست۔

مکل - بفتح اول و کسر ثانی و سکون لام زلو را گویند و آن کرمے باشد سیاہ رنگ و دراز کہ خون فاسد از بدن انسان مے مکد۔

مکو - بفتح اول و ثانی بواو مجہول کشیدہ افزاریست جولاہگان را کہ ماشورہ را در میان آن نصب کنند و جامہ بافند۔

مکوک - بفتح اول و سکون کاف در آخر بمعنی مکوست کہ دست افزار جولاہگان باشد و بدان جامہ بافند۔

مکیاز - بکسر اول و سکون ثانی و تحتانی بالف کشیدہ و بزاے نقطہ دار زدہ پسر امرد را گویند و حیز و مخنث و لیشت پاے را نیز گفتہ اند۔

مکیب - بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیدہ و بباے ابجد زدہ منع از کیبیدن ست کہ بمعنی تحاشی نمودن و بیکسو رفتن و از جاے گشتن باشد یعنی از جاے مشو و بیکسو مرو و در جاے دیگر نوشتہ اند کہ از راستی بطرف کجی مرو و بمعنی یکبان ہم گفتہ اند

یعنی مردم را از راستی کجی راه نمائی مکن ۔
مکیث کردن ۔ بمعنی مکث کردن و درنگ نمودن و تاخیر کردن باشد ۔
مکیدن ۔ بروزن و معنی مزیدن ست و آنرا جوشیدن هم مے گویند باجیم فارسی ۔
مکیس ۔ بضم اول و ثانی تحتانی کشیده و بسین بے نقطه زده بمعنی مکاس ست که بنهایت مبالغه کردن در کارے و معامله و طلبی باشد که بیش کسی ست ۔

بیان بست و دوم

در میم با کاف فارسی مشتمل بر پنج لغت و کنایت

مگ ۔ بفتح اول و سکون ثانی جماعتے اند که ایشان در سواحل بعضے از بحور مے باشند و بلغت ژند و پاژند درخت و نخل خرما را گویند ۔
مگر ۔ بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت ترجمهٔ الا ست و از براے استثنا مے آید و در مقام شک و گمان استعمال میکنند و در مقام یقین و تحقیق وگاہے در مقام یقین و تمنی هم مے آید ۔
مگس پرانیدن ۔ کنایه از کسادی بازار باشد ۔
مگس گیر ۔ بروزن نفس گیر عنکبوت را گویند ۔
مگل ۔ بفتح اول و ثانی و سکون لام بمعنی وزق و غوک باشد و بکسر ثانی زلو را گویند و آن کرمیست سیاه رنگ که خون فاسد از بدن و اعضاے مردم بمکد ۔

بیان بست و سوم

در میم بالام مشتمل بر سی و هفت لغت و کنایت

مل ۔ بضم اول و سکون ثانی بمعنی امرود باشد و آن میوه ایست معروف که بعربی کمثری خوانند و نوعے از امرود بزرگ ایل مزه هم که آنرا امرمل مے گویند و بمعنی شراب انگوری هم هست و بلغت اندلس دوائیست که آنرا پرسیاوشان گویند و بکسر اول بمعنی موی باشد مطلقاً اعم از موے سر و موے ریش و اعضاے دیگر از انسان و حیوان و بفتح اول و تشدید ثانی در عربی بمعنی سیر شده و از گرسنگی برآمده باشد و آزار و اندوه و ملال یافته را نیز گویند و بمعنی خمیر در زیر آتش کردن و جامه دوختن هم آمده است ۔
ملاح ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بجاے نقطه دار زده نام جزیره ایست از جزائر زیرباد و اکنون بملاخه اشتهار دارد و نام دوائے هم هست مانند اشنان ۔
ملازه ۔ بضم اول و فتح زاے نقطه دار گوشت پارهٔ باشد شبیه بزبان کوچکے که از انتهاے کام آویخته است و بفتح اول هم درست ست و بازاے فارسی نیز آمده است ۔
ملان ۔ بفتح اول و سکون آخر که نون باشد منع از افشانیدن و جنبانیدن باشد یعنی میفشان و مجنبان چه لان بمعنی جنبان و افشان ست ۔
ملاے ۔ بفتح اول و سکون آخر که تحتانی باشد منع از لائیدن ست که بمعنی گفتن و نالیدن و آلوده کردن باشد یعنی حرف مزن و نالش مکن و آلوده مساز یعنی میالاے ۔
ملانک پے ۔ کنایه از مبارک پے و خوش قدم و مبارک قدم باشد ۔
مل تنگ ۔ بمعنی تنگ شراب باشد یعنی شخصے که حوصله در شراب خوردن نداشته باشد و او را مل تنگ بروزن خرسنگ هم مے گویند ۔
ملجاے نوح ۔ کنایه از کوه جودیست که کشتی نوح علیه السلام آنجا فرود آمد ۔
ملچخ ۔ بکسر اول و سکون ثانی و فتح جیم فارسی و خاے نقطه دار ساکن سنگے را گویند که در فلاخن گذارند و اندازند ۔
ملچکا ۔ باجیم فارسی بروزن کربلا بمعنی قصد و اراده باشد ۔
ملحم ۔ باحاے بے نقطه بروزن مرهم جامه و بافتهٔ ابریشمی را گویند ۔
ملخ آبی ۔ نوعے از ماهی کوچک باشد که آنرا بعربی اربیان گویند ۔
ملخ پیاده ۔ ملخ جهنده را گویند و آن غیر ملخ پردار است بعضے گویند ملخے ست که هنوز پر برنیاورده است و آن را بعربی دبی خوانند ۔

ملنج - بفتح اول وثانی وسکون ثالث وجیم فارسی گیاہے باشد کہ چون چہارپایان خورند مست گردند۔

ملعقہ - باعین بے نقطہ وقاف بروزن دغدغہ کفچہ آہنی را گویند ودر خراسان ماعقہ خوانند۔

ملعم - باعین بے نقطہ بروزن ومعنی مرہم باشد وبعضے گویند ملعم کہنہ وپینہ الیست کہ مرہم را وران مالند وبر زخم نہند وروغن مالیدن براعضار انیز گویند ودر ہندوستان مردن خوانند بفتح میم ودال وباغین نقطہ دار ہم بنظر آمدہ ہست۔

ملک - بضم اول وسکون ثانی وکاف دانہ باشد بزرگتر از ماش وآنرا بزند وخورند وبعربی جلبان خوانند وبکسر اول سفیدی راگویند کہ در بن ناخنہا پدید آید وبعضے گویند نقطہائے سفیدست کہ بر ناخن افتد ودر عربی بمعنی زمین ست وجمع آن املاک باشد وراہ راست رانیز گویند۔

ملکا - بفتح اول بروزن ترسا نام مردے بودہ مجتہد وصاحب مذہب ترسایان وفقیہ ملت ایشان داورا ملوکا ہم مے گویند وبلغت زند وپاژند پادشاہ راگویند۔

ملک ارشی - بفتح ہمزہ ورائے قرشت بروزن سلک حبشی کنایہ از ملک ایران زمین ست۔

ملکان - بروزن مرجان نام پدر خضر علیہ السلام باشد وا از احفاد سام بن نوح ست والیاس از اعمام اوست۔

ملک آوازہ - بفتح اول وثانی بمعنی بلند آوازہ باشد کہ مرد مشہور ومعروف ست۔

ملک شاہ - نام پدر سلطان سنجر ست کہ پادشاہ خراسان بودہ۔

ملک فربہ کردن - کنایہ از یاد کردن وقوت دادن باشد

ملک نیمروز - کنایہ از آدم علیہ السلام است باعتبار آنکہ تا نصف روز در بہشت بودہ وکنایہ از حضرت رسالت پناہ صلوات اللہ علیہ وآلہ نیز ہست باین اعتبار کہ تا نیم روز بہشتی را بہشت ودوزخی را بدوزخ میفرستد ونیز باین اعتبار کہ بار اول از سلاطین پادشاہ سیستان بود کہ بآن حضرت ایمان آورد وکنایہ از رستم زال ہم ہست واو پادشاہ سیستان بود وحاکم سیستان رانیز گویند چہ سیستان را نیم روز ہم مے گویند بسبب آنکہ چون سلیمان علیہ السلام بآنجا رسید زمین آن را پر آب دید دیوان را فرمود خاک بریزید در نیم روز پر خاکش کردند ووجوہات دیگر ہم دارد۔

ملکوتا - باکاف وتائے قرشت بروزن محمود البغت زند وپاژند بمعنی شہریار باشد وآن پادشاہے ست کہ از ہمہ پادشاہان زمان خود بزرگتر ست۔

ملمازہ - بامیم بروزن شہنازہ رنگے وگونہ باشد کہ رنگرزان بدان جامہ را زرد کنند وآنرا ملمیز بروزن مہمیز نیز گویند۔

ملمع کار - معروف ست وآن شخصے ست کہ تنگہ نقرہ وطلا را بر روے مس وآہن می چسپاند وکنایہ از مردم منافق وزراق وغدار ومکار ہم ہست۔

ملمع کار شیطانی - کنایہ از مردے باشد کہ باطل را در لباس حق جلوہ دہد۔

ملنجیدن - بکسر اول وثانی وسکون نون وجیم بتحتانے کشیدہ ودال مفتوح بنون زدہ بمعنی بر کشیدن باشد وبمعنی آویختن ہم بنظر آمدہ است۔

ملنگ - بروزن پلنگ مردم مجرد سروپا برہنہ وبیہوش ومست الہی را گویند ومنع از لنگیدن ہم ہست۔

ملوخیا - بضم اول وثانی بواو رسیدہ وکسر خاے نقطہ دار وتحتانی بالف کشیدہ وبلغت گیلان نوعے از گل خبازی باشد وآنرا بشیرازی خطمی کوچک میگویند وبملوکیہ مشہور ست۔

ملوکا - بفتح اول وکاف بالف کشیدہ بروزن صبورا بمعنے ملکاست کہ مجتہد وفقیہ وصاحب مذہب ترسایان باشد۔

ملونیا - بضم اول وکسر نون وتحتانی بالف کشیدہ بلغت سریانی خیار دراز راگویند۔

ملہم - باہاے ہوز بروزن ومعنی مرہم ہست۔

ملیبار - بابای ابجد بروزن پیدار نام ولایتی است برکنار دریای عمان و مردم آن ولایت همه دیوث اند چنانچه تا ایشان هر یک دو شوهر و زیاد کنند و فرزندی که بهم رسد بعد از یک سال همه یکجا جمع می‌شوند و هر یک چیزی بر دست می‌گیرند و آن طفل را می‌طلبند بجانب هر کدام که مرتبهٔ اول متوجه شد از آن شخص است و او تربیت می‌کند۔

ملیطرنا - بفتح اول و نون بالف کشیده بیونانی بمعنی البطرناست که زاج سیاه و زاج کفشگران باشد۔

ملیوس - بیای حطی بروزن افسوس نام جزیره‌ایست از جزائر یونان که طین مختوم را از آن جزیره می‌آرند والله اعلم۔

بیان بست و چهارم

در میم با میم مشتمل بر شش لغت

مماس - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بسین بی نقطه زده بمعنی گودال و مغاک باشد و پستی را نیز گویند که در مقابل بلندیست و بفتح اول در عربی بمعنی مالیده شدن و سائیدن دو چیز باشد باهم۔

ممل - بضم اول و ثانی و سکون لام عیبی و علتی را گویند که مخصوص بچشم است۔

مملان - بکسر اول و سکون ثانی و لام بالف کشیده و بنون زده نام پدر بهستون است و او پادشاه تمام آذربایجان بوده و او را امیرهٔ مملان می‌گفته اند۔

مملخت - بفتح اول بروزن بدبخت کفش و پای افزار باشد و باین معنی تملخت نیز آمده است که بجای میم اول تای قرشت باشد۔

ممن - بفتح اول و کسر ثانی و سکون نون بزبان ژند و پاژند بمعنی چه باشد چنانکه هرگاه گویند ممن میگوئی اراده آن باشد چه می‌گوئی۔

ممول - بفتح اول و ثانی بواو رسیده و بلام زده منع از درنگ نمودن و تاخیر کردن باشد یعنی درنگ و تاخیر مکن چه مول بمعنی تاخیر و درنگ است۔

بیان بست و پنجم

در میم با نون مشتمل بر هفتاد و هفت لغت و کنایت

من - بفتح اول و سکون ثانی معروفست و آن وزنی باشد معین و بهر جائی و آنچه درین زمان متعارفست چهل استارست و هر استاری پانزده مثقال که مجموع من ششصد مثقال باشد بوزن تبریز و هر مثقالی شش دانگ و دانگی هشت حبه و حبه بوزن یکجو و باین معنی عربان حرف ثانی را مشدد کنند و بمعنی خود هم هست که بعربی انا گویند و دل را نیز گفته اند و بعربی قلب خوانند و سوراخ وسط شاهین ترازو را هم گفته اند که زبانهٔ ترازو را از آن بگذرانند و هر چیزی که بر درخت بندد مانند گزانگبین و ترنگبین و بید انگبین و شیرخشت و مانند آن و لوده هر چیز را نیز گویند۔

منا - بفتح اول و ثانی بالف کشیده بلغت ژند و پاژند بمعنی گشاده و فراخ باشد و آزاشاگان هم می‌گویند۔

مناخ - بفتح اول بروزن و معنی فراخ ست که گشاده باشد و بمعنی تنگ هم آمده است و این لغت از اضداد است۔

منادی اسلام - کنایه از مقری و موذن باشد۔

منازل شناسان - کنایه از عارفان و مجردان باشد و ایشان را منزل شناسان هم می‌گویند۔

مناور - بفتح اول و واو بروزن سراسر شهریست نزدیک بشهر ختن بضم خای نقطه دار و بعضی چین گفته اند بکسر جیم فارسی والله اعلم و نام بتخانه هم هست۔

منبرآلودگان - کنایه از قالب و جسد فاسقان و نامعتقدان باشد۔

منبر نه پایه - کنایه از عرش ست که فلک نهم باشد۔

منبک - بکسر اول بروزن رندک گیاهی را گویند که از آن جاروب سازند۔

منبل - بفتح اول بروزن تنبل بمعنی کاهل و بیکار باشد و بمعنی بی اعتقاد و بداعتقاد هم هست چنانکه گویند فلانی

منبلم بمعنی بے اعتقاد اویم و اعتقادے با او ندارم و بضم اول بمعنی منکرست که انکار کننده و از راه و روش دور باشد۔

منبل دارو ۔ بہ فتح اول و ثالث رستنی باشد که آنرا بجهت نیک شدن جراحتها و زخمهاے تازه استعمال کنند و بلغت اهل مغرب نیمه خوانند۔

منبلی ۔ با باے ابجد بروزن صندلی بمعنی کاهلی و بیکاری و بے اعتقادی و انکار باشد۔

منتجوسه ۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح فوقانی و جیم بواو کشیده و سین بے نقطه مفتوح بلغت رومی ناردین باشد و آنرا سنبل رومی گویند و آن بیخیست خوشبوے بسفیدی مائل۔

منتو ۔ با تاے قرشت بروزن بدرو گیاهے کوچک را گویند و آن پارهاے پوست شکنبه گوسفند باشد که دوزند و با برنج و مصالح پر سازند و پزند۔

منج ۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و جیم نام دارو ئیست که آنرا نونه گویند و بضم اول هر زنبور را گویند عموماً و زنبور عسل را خصوصاً و مگس سبز و خر مگس را نیز گفته اند و بمعنی لاشه خر ضعیف و ناتوان هم آمده است و نام دهیست از بوانات و بزبان هندی بمعنی کنف باشد و آن گیاهیست که از ان ریسمان سازند و معرب بنگ هم هست که درخت بزر البنج باشد و بضم اول درخت بادام تلخ است و بکسر اول بمعنی تخم باشد مطلقاً خواه تخم گل و خواه تخم خربزه و غیر آن۔

منجک ۔ بکسر اول و سکون ثانی و جیم مفتوح بجاے نقطه دار زده سنگے باشد که بر فلاخن گذارند و اندازند و باین معنی بجاے نون لام هم آمده است۔

منج زورستان ۔ بضم اول و کسر زاے نقطه دار و واو و دزاے بے نقطه و شین نقطه دار هر دو بالف کشیده و نون در آخر تخم گلیست که آنرا خیری مے گویند۔

منجک ۔ بہ فتح اول بروزن اندک بمعنی جستن باشد و سنگے از جمله شعبده بازیست که شعبده بازان کنند و آن چنانست که با باے آهن و سنگریزه را در کاسه آب ریزند و یک یک را از کاسه بیرون جهانند و منجنی قلم را از دوات و بمعنی گهواره هم هست که بعربی مهد گویند و بضم اول مصغر منج است که زنبور عسل باشد و بمعنی قرنفل هم آمده است۔

منجل ۔ بکسر اول و فتح ثالث و سکون ثانی و لام بمعنی کشکنجیر است و آن چیزے باشد که بکشیدن آن آرزوے کمان کشیدن حاصل شود۔

منجلاب ۔ بہ فتح اول و ثالث گوے را گویند که در پس حمامها و مطبخها کنند تا آبهاے چرکین و مستعمل بد انجا رود و آب گندیده را نیز گویند۔

منجنیک ۔ با کاف بروزن و معنی منجنیق است و منجنیق معرب منجنیک باشد و آن فلاخن مانندیست بزرگ که بر سر چوبے تعبیه کنند و سنگ و خاک و آتش در ان کرده بطرف دشمن اندازند۔

منجوق ۔ بروزن صندوق ماهچه علم را گویند و بمعنی چتر هم آمده است و آن چیزے باشد که بجهت محافظت آفتاب بر بالاے سر نگاه دارند و علم را نیز گفته اند۔

مند ۔ بروزن قند بمعنی صاحب خداوند باشد و بیشتر در آخر کلمات آید همچو دولتمند یعنی صاحب دولت و ارجمند یعنی صاحب خداوند قدرت و قیمت و حاجتمند و دردمند هم ازین قبیل است بمعنی صاحب درد و غمناک و نام نوعے از عنبر هم هست و آن سیاه و سنگین و گران مے باشد۔

منداور ۔ بہ فتح اول و واو بروزن گنجاور نام ولایتی است غیر معلوم۔

مندبور ۔ با باے ابجد بروزن لندهور بمعنی سیاه بخت و مفلوک و بے دولت و صاحب ادبار و غمگین باشد۔

مندعوره ۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث و عین بے نقطه بواو کشیده و راے بے نقطه مفتوح بلغت رومی بیخ الفاح بریست و الفاح میوه مردم گیاه است اگر در شراب قدرے

بخور بکسے دہند بیہوش گردد۔

مندک - بہ فتح اول بروزن اندک بمعنی کسادی و ناروائی اسباب وکالا باشد۔

مندل - بروزن صندل عود خام ست وبعضے گویند مندل شہریست در زمین ہند کہ در انجا عود بسیارست وعود مندلی بسبب آن گویند وبعضے دیگرے گویند کہ عود نہ در زمین مندل مے روید بلکہ در جزیرۂ مے روید ورا ے خط استوا وآب آنرا بمندل می آرند ودائرۂ را نیز گفتہ اند کہ عزائم خوانان بر دور خود کشند ودرمیان آن نشینند ودعا وعزائم خوانند وبزبان ہندی نوعے از دہل باشد۔

مندلہ - بہ فتح اول وثالث ولام بمعنی مندل ست کہ عود خام ودائرۂ عزائم خوانان باشد وبکسر ثالث نوعے از قماش باشد کہ ازان خیمہ وسائبان سازند۔

مندو - بہ فتح اول وسکون ثانی وثالث بواو کشیدہ نام شہریست درہندوستان۔

مندوور - باواو بروزن ومعنی مندبورست کہ مفلوک وصاحب ادبار وسیاہ بخت وبے دولت باشد وبمعنی گرفتہ وخسیس وبے بہرہ از نعمت خدا ہم ہست وبمعنی غمناک نیز آمدہ است وبایک واو ہم نویسند ہمچو طاؤس وداؤد وامثال آن اما بیائے درست نباشد چہ درینجا واو اول بجاے باے ابجد واقع شدہ بنا بر قاعدۂ کلی کہ باے ابجد وواو بہم تبدیل مے یابند۔

مندہ - بہ فتح اول بروزن خندہ بمعنی مندک است کہ کسادی و ناروائی بازار واسباب ومتاع باشد وکوزۂ وسبوے بے دستہ وگردن شکستہ راہم مے گویند وخسیس وفائی بمعنی نان ہم آوردہ است کہ بعربی خبز گویند۔

مندیش - مخفف میندیش ست یعنی اندیشہ مکن وغم مخور ونام قلعہ ہم ہست در خراسان۔

منزل بے منزل - آنست کہ بعربی لا اخلاء ولا املاء مے گویند۔

منزل جان - بمعنی مقصد جان باشد وکنایہ از بدن انسان وعالم بالا ہم ہست۔

منزل حزن - بضم حاے بے نقطہ کنایہ از دنیاست۔

منزل خاکی - بمعنی منزل حزن ست کہ کنایہ از دنیا وروزگار باشد۔

منزل شناسان بے گم کردہ - یعنی شناسندگان منزلے کہ اثر قدم آنجا دیدہ نمے شود وآن کنایہ از عارفان ومجردان فانی باشد۔

منزل نہرہ فریب - بہ فتح نون وباے ابجد کنایہ از دنیا وروزگارست۔

منسم - بہ فتح اول وکسر سین بے نقطہ وسکون ثانی ومیم رستنی است کہ ثمر آن را حب المنسم خوانند ودر عطریات بکار برند وبضم اول وشین نقطہ دار ہم بنظر آمدہ است۔

منسنو - بہ فتح اول وسکون ثانی وضم سین بے نقطہ ونون بواو کشیدہ نواختہ وبرگزیدگان حق را گویند۔

منسوبہ - بروزن ومعنی منصوبہ است کہ درست خوب نشستن نقش وکار ومہمات باشد وبازی شطرنج وبازی ہفتم نرد را نیز گویند۔

منش - بہ فتح اول وکسر ثانی وسکون شین نقطہ دار بمعنی خوے وطبیعت باشد چہ منشی بمعنی طبیعے ست وطبع بلند وطینت بزرگ را نیز گویند وبمعنی ہمت وسخا وکرم ہم بنظر آمدہ است وبلغت ژند وپاژند بمعنی دل باشد کہ عربان قلب خوانند۔

منش گردا - بہ فتح کاف فارسی ودال بالف کشیدہ برہمزدگی طبیعت وغثیان را گویند کہ قے وشگوفہ باشد۔

منش گشتہ - خوے وطبیعت گشتہ ومریض ومعلول را گویند۔

منشن - بہ فتح اول وکسر ثانی وثالث وسکون نون بمعنی منش ست کہ خوے وطبیعت وہمت وکرم باشد۔

منشور نویسان باغ - کنایہ از پرندگان باغ است کہ بلبل وقمری وامثال آن باشد۔

منشی - بفتح اول وکسر ثانی و ثالث وسکون تحتانی بمعنی طبیبی باشد وبضم اول وسکون ثانی در عربی انشا کننده را گویند۔

منشیا - بروزن اشقیا بلغت زند و پازند خدمتگار آتشکده را گویند۔

منشی فلک - کنایه از عطارد ست واو را دبیر فلک هم مے گویند۔

منظر چشم - کنایه از مردم دیده است۔

منظر پنجگانه - کنایه از آسمان ست وگنبد را نیز گویند۔

منغر - بفتح اول وسکون ثانی وضم غین نقطه دار و راے بے نقطه ساکن نوعے از پول ریزهٔ خرد وکوچک باشد وبضم اول قدح وطاس بزرگے را گویند که دران شراب خورند۔

منغرک - بفتح اول بروزن مرحمک بمعنی منغرست که پول ریزهٔ خرد وکوچک وبضم اول قدح بزرگ شرابخوری باشد

منقار قار - کنایه از زبانهٔ قلم نویسندگی ست چه ترکان سیاه را قارهم مے گویند و فارسیان نیز هر چیز سیاه را بقار و قیر نسبت مید هند۔

منقار گل - بکسر کاف فارسی کنایه از زبان ست که بعربی لسان گویند۔

منقله - بروزن سنبله بمعنی انگشت دان و زغال دان باشد

منگ - بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی چند معنی دارد ۱ - روش وقاعده وقانون را گویند ۲ - بمعنی قمار وقمار باز وقمار بازی وقمارخانه باشد ۳ - لاف وگزاف ولاف زدن وگزاف گوئی کردن ۴ - اشکیل ودغابازی دادن ۵ - دزد وراهزن ۶ - ریوند را گویند ۷ - خمیازه و دهان دره ۸ - شکستن اندام یعنی خود را نوعے درهم پیچید که صدا از پشت وپهلو وشانه وگردن واعضاے دیگر برآید ۹ - درخت بزرالبنج ست چه بزرالبنج را تخم منگ خوانند ۱۰ - گیاه وروئیدنی وستنی را گویند وبضم اول غله باشد کوچکتر از ماش وسیاه رنگ بود وبعضے گویند نوعے از حبوبست وآن سرخ رنگ میباشد وشتاب بهتے بناخواه دارد امابزرگتر از ناخواه ست وخوردن آن عقل را مختل گرداند وآدمی را است کند وگاهے در معاجین بکار برند وگس عسل را نیز گویند ومعرب آن منج است وبکسر اول لنگ را گویند وآن لوئی باشد بزرگ که کوزه گران بجهت عمر آن از گل سازند وپزند۔

منگک - بفتح اول وکاف فارسی بروزن اندک بمعنی قمار باشد که بعربی میسر خوانند ولاف وگزاف را نیز گویند۔

منگل - بفتح اول وضم ثالث وسکون ثانی ولام دزد وراهزن را گویند۔

منگلوس - بفتح اول وثالث که کاف فارسی باشد بروزن بندروس نام شهریست که در انجا فیل قوی هیکل عظیم جثه جنگی ودلاور میشود وفیل سفید نیز در انجا بهم میرسد۔

منگله - بفتح اول وثالث ولام وسکون ثانی بمعنی منگلوس ست وآن شهرے باشد که فیل خوب از انجا آورند وبضم ثالث بروزن زنگله نام سبزے وتره ایست صحرائی وعلاقهٔ ابریشمی وغیره را نیز گویند۔

منگور - بروزن انگور نام کوهیست در بلاد کیماک که دشت قبچاق باشد ودران چشمه ایست که اندک آبے دارد اما هر چند بردارند کم نمی شود۔

منگوه - بکسر ثانی وبا کاف تازی نهی از نکوهیدن است یعنے بدمگوے وعیب مکن۔

منگیا - بکسر کاف فارسی بروزن اغنیا بمعنی قمار باشد وقمارخانه را نیز گویند وبسکون کاف هم درست ست۔

منگیاگر - کاف اول مکسور وکاف دوم مفتوح هر دو فارسی بروزن زن برادر بمعنی قمارباز باشد۔

منگید - بروزن لنگید ماضی منگیدن باشد یعنی از بینے سخن گفت ودر زیر لب حرف زد۔

منگیدن - بفتح اول بروزن رنجیدن بمعنی لندیدن است که آهسته آهسته در زیر لب سخن گفتن باشد از روے قهر وغضب

وار یعنی حرف زدن را نیز گفته اند و این معنی بضم اول هم آمده است
منگ - بر وزن پلنگ گیاهی باشد که از آن جاروب سازند و بجای نون دوم یای حطی هم بنظر آمده است -
منو - به فتح اول و ثانی و سکون واو منع از حرکت کردن و جنبیدن باشد یعنی مجنب و حرکت مکن و منع از ناله و زاری کردن هم هست یعنی ناله و زاری مکن و بکسر اول و ضم ثانی مخفف مینو است که بهشت باشد و بمعنی علوی هم آمده است که در برابر سفلی است و باین معنی به فتح اول هم گفته اند -
منوچهر - بکسر جیم فارسی یعنی بهشت روی چه منو مخفف مینو است که بهشت باشد و چهر بمعنی روی است و بمعنی علوی ذات هم است چه منو بمعنی علوی و چهر بمعنی ذات باشد و نام پسر ایرج است و بعضی گفته اند نبیرهٔ ایرج است از جانب دختر والله اعلم گویند چون سلم و تور ایرج را کشتند تیغ بر اولاد او نهادند و اکثر مخدرات او را هلاک ساختند یکی از مستورات حرم ایرج که به منوچهر حامله بود گریخته بپناه کوه ماونش کرد و چون منوچهر در آن کوه متولد شده بود او را ماونش چهر نام کردند و بمرور ایام بتغییر منوچهر شد و بعضی گفته اند که مادر او را هم نگرد تا بزرگ شد و او بغایت خوش صورت بود او را مینوچهر خواندند یعنی بهشت صورت چه هر چیز خوب را به بهشت نسبت کنند و بتغییر السنه منوچهر شد و نیز نام مبارزی بوده ایرانی از پسر آرش -
منوشان - بر وزن خموشان نام جائی از فارس است که از جانب کیخسرو حکومت و پادشاهی فارس بدو کرد و منع از نوشانیدن هم هست -
منه - به فتح اول و ثانی و ظهور ها فلک سفل را گویند که جانه و مرتبهٔ پائین دهان باشد و بکسر اول و ضم آخر در عربی بمعنی از او باشد -
منهیان ربع مسکون - کنایه از هفت کوکب است که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه باشد -
منهیان سبع طاق - بمعنی منهیان ربع مسکون است که بسبعهٔ سیاره باشد -
منیژه - با تحتانی مجهول و زای فارسی بر وزن و معنی منیجه است که نام دختر افراسیاب باشد و بیژن پسر گیو با و عاشق بوده
منیوش - منع از شنیدن و گوش کردن باشد یعنی مشنو و گوش مکن چه نیوشیدن شنیدن و گوش کردن را گویند -

بیان بست و ششم

در میم با واو مشتمل بر هفتاد و دو لغت و کنایت

مو - به فتح اول و سکون ثانی آواز و صدای گربه باشد و عربان گربه را سنور خوانند و بلغت یونانی نام بیخ دوائیست که هم بیونانی میون خوانند و آن برنگ و وزن غاریقون باشد لیکن اندکی بزردی مائل است بول و حیض براند گویند گز رد نزدیک صحرائیست و بضم اول معروف است و بعربی شعر میگویند
موالید سه گانه - بر بسته و بر رسته و جنبنده را گویند یعنی جماد و نبات و حیوان و آن را موالید ثلاثه هم می گویند -
موبد - بضم اول و کسر بای ابجد و سکون ثانی و دال بی نقطه حکیم و دانشمند و عالم و دانا و حاکم و صاحب دیر آتش پرستان باشد و بفتح اول و بای ابجد هم گفته اند و بضم اول و فتح بای ابجد هم آمده است و نام شوهر ویسه است که رامین برادر او عاشق او بود -
موجان - با جیم بر وزن خوبان چشم خوب پر کرشمه خواب آلود را گویند -
مود - بضم اول بر وزن دود بمعنی عقاب باشد و آن پرنده ایست بزرگ و سیاه که پر او را بر تیر چسپانند -
مور - با اول بثانی رسیده و برای بی نقطه زده معروف است که از جملهٔ حشرات الارض باشد و مورچه مصغر آنست و نگارگران را نیز گویند که در جسم آهن کار کنند و بصیقل کردن بر طرف نشود و کنایه از حقیر و ضعیف هم هست -
مورامون - با سیم بر وزن گوناگون گزنه و ندک صحرائی را گویند -

مورچال - باجیم فارسی بروزن گوشمال گودا ے را گویند که بجهت گرفتن قلعه در اطراف آن کنند۔

مورجان - باجیم ابجد بروزن دودمان کوهیست در اراضی فارس ودران غاریست که ازان بقدر انچه مردم در انجا دارد شوند آب بر می آید یعنی اگر یک کس باشد بقدر یک کس و اگر صد کس باشند فراخور صد کس آب بهم میرسد۔

مورچانه - باجیم فارسی بروزن و معنی موریانه است و آن زنگارے باشد که در آهن و فولاد بهم میرسد۔

مورچه - مصغر مورست همچنانکه باغچه مصغر باغ و موریانه را نیز گویند و آن زنگارے باشد که در تیغ و آئینه فولاد و امثال آن افتد و کنایه از کسی ست که بغایت ضعیف و نحیف و حقیر باشد

مورچه سپے زدن - کنایه از چیدن ریش باشد از بیخ۔

مورچه عنبرین - کنایه از خط خوبان و نوخطان ست۔

مورد - بضم اول و سکون ثانی مجهول و ثالث و دال ابجد نام درختے ست که آنرا آس مے گویند برگش در غایت سبزی و طراوت باشد و در دواها بکار برند و بسبب نهایت سبزی آنرا بزلف و گیسوے خوبان نسبت کنند و بمعنی مهر و نگین هم آمده است۔

مورد اسپرم - نام نوعے از ریحان ست که برگ آن ببرگ مورد ماند و بعضے گویند مورد صحرائی ست و بعضے دیگر گویند مورد رومی ست بو کردن و خوکردن آن رطوبات دماغی را نافع باشد۔

مور دانه - بروزن گور خانه تخم نوعے از باذریون ست که آنرا کرم دانه هم مے گویند۔

مورش - بروزن شورش مهرهاے کوچک و ریزه باشد که زنان در رشته کشند و بر سرهاے دست و گردن بندند و عربان خرز گویند۔

موری - بروزن غوری بمعنی راهگذر آب باشد در زیر زمین و لوله را نیز گویند که گونه گران از سفال سازند بجهت راهگذر آب و غیره و بمعنی ناودان هم بنظر آمده است و نوعے از بافت ریسمانی باشد و بمعنی مورش هم هست که مهرهاے ریزه باشد که زنان بر دست و گردن بندند و نام ولایتے هم هست از ترکستان۔

موریانه - بکسر ثالث بروزن روزیانه زنگارے باشد که آهن و فولاد را ضائع کند۔

موز - بفتح اول و سکون ثانی و زاے نقطه دار میوه ایست در مصر و یمن و هندوستان بسیار می باشد و برگ درخت آن سه چهار گز طول و زیاده بر نیم گز عرض دارد و یکسال بیشتر بار نه دهد و هر سال از بیخ می برند و باز بلند مے شود و میوه مے دهد و آنرا بزبان هندی کیله بروزن حیله خوانند و بضم اول هم آمده است و او با ندام ماه پنجشنبه است و موز نگی به بزرگے بادنجان میشود و در بعضے از نسخها بمعنی ترکش که تیردان و ترکس که گل معروف باشد بنظر آمده است و مے تواند بود که هر دو غلط باشد و برگش باشد یعنی برگ درخت موز را نیز موز مے گویند و تصحیف خوانی کرده باشد والله اعلم۔

موژ - بزاے فارسی بروزن سوز غم و اندوه و مصیبت را گویند و با ثانی مجهول بمعنی تالاب و آبگیر و آب انبار باشد۔

موژان - بزاے فارسی و ثانی مجهول بروزن طوفان چشم پر کرشمه شهلا را گویند و چشم خواب آلود را هم گفته اند و نرگس نیم شگفته را نیز مے گویند و بمعنی شخص خواب آلود هم آمده است و باین معنی بزاے هوز هم درست است۔

موزدوختن - بزاے هوز و دال ابجد و نون و تاے قرشت بروزن عرغنگو فگن لغت زند و پاژند بمعنی فروختن باشد که در مقابل خریدن است۔

موزه - بضم اول بروزن بوزه معروف ست و آن را بترکی چزمه مے گویند و نام حلواے هم هست و بعضی باین معنی بفتح اول گفته اند۔

موژه - بزاے فارسی و ثانی معروف بروزن روزه

غم واندوه و مصیبت باشد و بیای ثانی مجهول استخر و آبگیر و تالاب را گویند.

موزه در گل ماندن - کنایه از درمانده شدن و پای گشتن و دشواری کشیدن باشد.

موزه نهادن - کنایه از ترک سفر کردن و اقامت نمودن باشد.

موسخ - با سین بی نقطه بر وزن دوزخ بمعنی زنار باشد و آن رشته ایست که کفار بگردن اندازند و بر میان هم بندند.

موسه - بضم اول بر وزن بوسه بمعنی زنبور باشد و آن پرنده ایست گزنده و بفتح اول هم آمده است.

موسیچه - با اول بثانی رسیده و سین بی نقطه بتحتانی کشیده و فتح جیم فارسی پرنده ایست شبیه بفاخته و او بیشتر در میان طبق و کاسه و کنار طاقچه خانها تخم میکند و بچه می آرد و بعضی صعوه را موسیچه میگویند و بعضی ابابیل را.

موسیقار - با قاف بر وزن بوتیمار سازیست معروف که آنرا از نیهای بزرگ و کوچک باندام مثلث بهم وصل کرده اند و بعضی گویند سازیست که ده ریسمان دارند و بعضی دیگر گویند سازیست که شبانان مینوازند و جمعی گویند نام پرنده ایست که در منقار او سوراخ بسیاری هست و از آن سوراخها آوازهای گوناگون بر می آید و موسیقی از آن ماخوذست.

موش - بیای معروف جانوریست که بعربی فاره میگویند و بیای مجهول گریه و نوحه باشد.

موش خوار - با خای نقطه دار و واو معدوله بر وزن شیار زغن را گویند که غلیواج باشد.

موش دربندی - یعنی موش دربندی است و آن گیاهی باشد که میگویند از آن شیافها می سازند و از خواص آن است که آنرا در خانه که در آنجا ... گرم را نافع است.

موشکا - با کاف بر وزن ... نام یکی از علمای یهود است.

موشک پران - بکسر کاف و فتح بای فارسی و تشدید را

رای قرشت جانوریست سفید و شبیه بموش و از سر تا دم خطی سیاه کشیده و دمش موی بسیاری دارد و در بالای درخت می باشد و از درخت بدرخت می جهد هرچند فاصله بسیار باشد و ازین جهت است که موشک پران گویندش.

موشگر - بیای مجهول و کاف فارسی و سکون رای قرشت نوحه گر باشد و آن زنی است که هرگاه شخصی بمیرد او در میان زنان نشسته صفات آن مرده را یک یک بشمارد و نوحه کند تا زنان دیگر آنرا شنیده بگریه و مویه در آیند.

موش کور - بکسر ثالث و کاف بواو کشیده و برای بی نقطه زده شپره را گویند که مرغ عیسی است و بعضی گویند جانوریست که در زیر زمین خانه کند و بیخ نبات خورد و چون خواهند که او را بگیرند پیاز و گندنا بر در سوراخش نهند بیرون آید و بشیرازی الفت برگ خوانندش گوشتش زهر قاتل است.

موش گیر - با کاف فارسی بتحتانی کشیده و برای بی نقطه زده غلیواج را گویند که زغن است.

موغ - بر وزن دوغ مغ را گویند که آتش پرست باشد.

موغان - بر وزن سوهان جمع موغ است که آتش پرستان باشند و نام شهریست در آذربایجان گویند دشتی و صحرائی دارد در نهایت صفا و نزهت و خرمی و باین معنی بجای غین نقطه دار قاف هم بنظر آمده است.

موفیون - با اول بثانی رسیده و فتح فا و تحتانی بواو کشیده و بنون زده نوعی از زهر باشد و نور آن مانند زهر نیش است و علاج آنرا نیز مانند علاج نیش باید کرد.

موک - بضم اول بر وزن غوک مطلق نیش را گویند خواه نیش عقرب باشد خواه نیش چیزهای دیگر.

موکب - بفتح اول بر وزن مرکب بمعنی لشکر و سپاه باشد.

موکبیان سحر - بکسر نون کنایه از فرشته چندست که در شب معراج همراه پیغمبر صلوات الله علیه و آله بودند.

موکده - بر وزن موصده بمعنی مطلق است که در مقابل

شیها بوده باشد.

مول - بضم اول و ثانی مجهول بروزن غول معشوق زن را گویند و بمعنی بودن و درنگ و تاخیر کردن در کارها باز ایستادن باشد و امر باین معنی هم هست یعنی باش و بجای مرو مول مو یعنی باش باش و بمعنی بازگشت هم آمده است که کنایه از توبه باشد و عشوه و غمزه را نیز گویند و بمعنی حرامزاده هم هست و بزبان هندی قیمت و بهای هر چیز باشد و بزبان عربی عنکبوت را خوانند و بفتح اول هم در عربی مال و سامان و اسباب را گویند و در هندی بیخ نباتات و مایه و سرمایه را.

مولامول - مانند لغت پیشتر بزیادتی الف و مول دیگر بمعنی تاخیر از پی تاخیر و درنگ از پی درنگ باشد.

مولش - بروزن کوشش درنگ و تاخیر و تانی کردن در کارها باشد.

مولنجه - بفتح ثالث و جیم بروزن سوزنده شپشه را گویند و آن کرمی است که در انبار غله افتد و تمام را ضائع کند.

مولو - بضم اول و لام و سکون ثانی و واو شاخ آهوی باشد که قلندران و جوگیان هندوستان نوازند و بعضی گویند نی باشد که کشیشان در کلیسا نوازند و بعضی دیگر گویند مولو زنگی و حلقه چند است از آهن که زاهدان ترسا در درون دیر نوازند و حلقهای آهن را جنبانند و ناقوس را نیز گفته اند.

مولی - با اول بثانی رسیده و ثالث بتحتانی کشیده بلغت یونانی دوائی باشد سفید که آنرا حرمل عربی گویند و بفارسی سپندانش خوانند بول و حیض را براند و بهندی ترب را گویند و با طعام خورند و زن معشوقه دار را نیز گفته اند و درنگ و تاخیر نمانند و غمزه کننده را هم می گویند.

مولیدن - بروزن شوریدن بمعنی نغزیدن و لغزیدن و بانگ زدن و بانگ گردانیدن و دیر ماندن و درنگ کردن و تاخیر نمودن باشد.

مومعل - بضم هر دو میم و سکون هر دو واو و لام در آخر نام علتی است که در چشم پیدا می شود.

موسیائی - با میم بروزن روستائی نامی است یونانی مرکبی را که مانند زفت و قار سیاه باشد و بعضی گویند اصل آن موم آیین است بکسر میم و آیین نام دهی است نزدیک غاری که موسیائی حاصل میشود و بعضی دیگر گویند معنی ترکیبی آن موم آیین است بسکون میم یعنی موم روش و موم طرز یعنی همچو موم و بعضی می گویند موم آبین است که بجای یای اول بای ابجد باشد بدو معنی یکی آنکه آن ده که نزدیک بغار موسیائی است آبین نام دارد و دوم آنکه در آن غار آب هم هست و آنجا که موسیائی حاصل میشود رطوبتی دارد مجملاً و آن دو قسم می باشد معدنی و عملی معدنی در زمان فریدون بهم رسید و آن چنان بود که روزی فریدون بشکار رفته بود یکی از مردم او آهو بره به تیر زد و چون شب نزدیک بود او را نیافت و آهو بره لنگان لنگان بشکاف کوهی در آمد و از آنجا آب خورد و زخم او در حال نیک شد و مردم آن حدود بر حال آهو بره اطلاع یافتند و او را صید کرده نزدیک فریدون آوردند و کیفیت زخم دیروز و خوب شدن آنرا العرض بفریدون رسانیدند و جای زخم را با او نمودند فریدون حکما را طلبیده از آن حال استفسار نمود ایشان گفتند خروسی را بیاورد و پای او را شکست و بعد از آن آب خورانید تا معلوم گردد چنان کردند پای خروس درست شد فرمود تا آنرا ضبط کردند و اما عملی در میان فرنگ معمول است چنانکه کودکی سرخ موی را محافظت کنند تا سی ساله شود و آنگاه ظرفی از سنگ سازند چنانکه او در آن گنجد و پر از عسل کنند و آن شخص را در آن میان نهاده سر آنرا استوار سازند و گذارند تا یک صد و بیست سال بر آن بگذرد همه او موسیائی شده باشد و بعضی این قسم را ابتر از کانی میدانند.

مونه - بضم اول و فتح نون خاصیت طبیعی را گویند مانند حرارت آتش و برودت هوا و رطوبت آب و یبوست خاک و امثال اینها.

موی - معروف است و بعربی شعر می گویند و امر بمویه کردن هم هست یعنی گریه و نوحه کن.

موی از کف بر آمدن - کنایه از محال بودن امر است یعنی امر محال.

مویان - بر وزن گویان بمعنی گریان و نوحه کنان باشد و جمع موی هم هست بر خلاف قیاس.

موی بر بستن - کنایه از مستعد شدن و مهیا گردیدن باشد.

موی توختن - با تای قرشت و نون و فوقانی بر وزن بر یز و فکن بلغت زند و پاژند بمعنی شمردن زر و چیزی دیگر باشد.

موید - بر وزن گوید یعنی گریه و نوحه کند.

مویزک - بر وزن کنیزک حبی باشد سیاه و بهترین آن مصری بود و آن بخاصیت شپش را بکشد و آنرا مویز حجری گویند و بعربی زبیب الجبل خوانند یعنی مویز کوهی.

مویزه - بر وزن عریضه نوعی از گیاه باشد که مانند عشقه بر درخت پیچد.

موی گیا - بکسر کاف فارسی سنبل هندی باشد و آن بیخ گیاهیست باریک و انبوه و درهم پیچیده و بغایت خوشبوی می باشد و در عطریات و دواها بکار برند و بسبب آنکه شباهتی بموی و زلف دارد موی گیاه خوانند و بعضی گویند بیخ و ریشهٔ گیاهی ست.

مویندی - با تائی مجهول بر وزن خرسندی بمعنی هنرمندی و صنعتگری باشد.

موی خمیر - کنایه از آسانی و آسودگی و موافقت باشد.

مویه - بضم اول و ثانی مجهول و فتح تحتانی گریه با نوحه را گویند و ناله و زاری را نیز گفته اند.

مویهٔ زال - با زای نقطه دار بالف کشیده و بلام زده نام نوائی و لحنی باشد که مطربان خوانند و نوازند.

مویه گر - بفتح کاف فارسی نوحه کننده را گویند.

موئیدن - بر وزن روئیدن بمعنی گریه و نوحه کردن و گریستن باشد.

موئینه - بفتح نون پوستین را گویند مطلقاً خواه سنجاب و خواه سمور و قاقم و امثال آن باشد چه موئینه دوز پوستین دوز را گویند.

بیان بست و هفتم

در میم با ها مشتمل بر هفتاد و هشت لغت و کنایت

مه - بفتح اول و ظهور ثانی مخفف ماه است که قمر باشد و بخفای ثانی بمعنی نباشد که حرف نفی ست و بعربی لا گویند و افادهٔ معدوم شدن و نابود گردیدن هم می کند مثل مه این ماند و مه آن یعنی نه این ماند و نه آن و در نفرین و دعا هر دو استعمال می شود همچو مبیناد و بمعنی قلم و کلک هم بنظر آمده است و تل ریگ را نیز گویند و بکسر اول و ظهور ثانی بمعنی بزرگ باشد چه بزرگتر را مهتر خوانند و بمعنی میغ و نزم هم آمده است و آن بخاری باشد تیره و ملاصق زمین.

مها - بفتح اول بر وزن بها سنگی ست مانند بلور و بعضی گویند بلور ست و بکسر اول بمعنی بزرگ باشد.

مه آباد - با بای بالف کشیده و بدال ابجد زده نام اولین پیغمبریست که بعجم مبعوث شد و کتابی آورد که آنرا دساتیر خوانند.

مهار - بفتح اول بر وزن بهار چوبی را گویند که در بینی شتر کنند و ریسمانی بران بندند.

مهان - بضم اول بر وزن دکان بمعنی خوار و زار باشد و بکسر اول بمعنی بزرگان که جمع بزرگ ست چه بزرگ را مه گویند.

مهانل - بفتح اول و ضم نون بر وزن تغافل افیون و تریاک خالص را گویند.

مهانول - با نون بواو رسیده و بلام زده بمعنی مهانل است که تریاک و افیون باشد.

مه پرستان - کنایه از عاشقان و گرفتاران معشوق باشد.

مهتاب پیمودن - کنایه از کارهای بیهوده و هرزه کردن باشد.

مهتوک - با تای قرشت بر وزن صعلوک بمعنی مرده است که در مقابل زنده باشد و در عربی بمعنی پرده دریده بود.

خیمه‌پیچ بضم جیم اول و بجیم فارسی که خیمه پیچ و خیمه‌ها گویند و آن تخته باشد مسطح که بر سر چوب خیمه بند کنند و سر علم را نیز گفته‌اند و آن چیزی باشد از طلا و نقره و غیر آن مدور و مجوف و صیقل زده که بر سر بالای علم نصب نمایند۔

مهمیز - بر وزن شهد بلغت شام نام بیخی است که آنرا ابعاد رسی چوبک اشنان خوانند و عرب راحة الاسد گویند و در عربی بمعنی گهواره باشد۔

مهدم - بضم ثالث بر وزن انجم پرنده ایست صاحب مخلب و دُم او ابلق می‌باشد و آنرا بر بتر سازند کبوتری را نیز گویند که تمام پر او سیاه و دُم او سفید باشد۔

مهد مینا - کنایه از آسمان است۔

مهد نفس موسی - کنایه از صندوقی ست که موسی را بعد از ولادت از خوف و بیم فرعون در آن میان گذاشته در دجله انداختند۔

مهدیه - بر وزن مرسیه نام شهریست در حدود مغرب مابین۔

مهر - بکسر اول و سکون ثانی و رای قرشت نام فرشته ایست موکل بمهر و محبت و تدبیر امور و مصالحی که در ماه مهر که ماه هفتم از سال شمسی و روز مهر که شانزدهم از هر ماه باشد بدو متعلق است و حساب و شمار همه خلق از ثواب و عقاب بدست اوست و یکی از نامهای آفتاب عالمتاب هم هست و همچنین نام ماه هفتم باشد از سال که آن بودن آفتاب است در برج میزان و نام روز شانزدهم از هر ماه شمسی و بنا بر قاعده کلیه که بیان مذکور شد پیش آتش پرستان متعارف است که چون نام ماه و روز موافق آید آن روز را عید کنند این روز را از این ماه بغایت بزرگ و مبارک دانند و جشن سازند و عید کنند و بمهرگان موسوم دارند نیک است درین روز نام بر کودک نهادن و کودک را از شیر باز کردن و بمعنی رحم و شفقت و مهر و محبت نیز هست مردم را هم گویند که در مقابل زیستن است و نام گیاهی باشد که آنرا بفارسی مردم گیاه و بعربی بیروج الصنم خوانند و سنگ سرخ را نیز گویند و نام آتشکده هم هست و قبه زرینی که بر سر چتر و علم نصب کنند و نام قصبه ایست در هندوستان و نام مردی که بزنی ماه نام عاشق بوده و قصه ایشان مشهور است و بفتح اول در عربی بمعنی کابین است و آن نقد و جنسی باشد که در وقت عقد نکاح مقرر کنند۔

مهرا - بضم اول و فتح ثانی و رای مشدد بالف کشیده رنگ پخته شده و مضمحل گردیده را گویند و بکسر اول و رای بی تشدید نام والی کابل است که رستم از دختر او تولد یافت۔

مهراب - بر وزن محراب بمعنی مهراست که نام پادشاه و والی کابل باشد و معنی ترکیبی آن آفتاب رونق بود زیرا که مهر آفتاب و آب رونق را گویند۔

مهراج - بر وزن معراج نام یکی از پادشاهان هندوستان است و هندوان او را مهاراج خوانند۔

مهراس - بکسر اول بر وزن مقیاس بمعنی هاون باشد مطلقاً خواه هاون سنگی باشد و خواه برنجی و خواه از چوب ساخته باشد و در عربی سنگی را گویند که درون آنرا خالی و کاواک کرده باشند و چیزها در آن گذارند و شتر صاحب قوت و پرزور و سخت بارکش را نیز گفته‌اند و نام پدر الیاس پیغمبر علیه السلام هم هست۔

مهراسفند - بکسر اول و همزه نام ملکی و فرشته ایست موکل بر آب و تدبیر امور و مصالح روز مهراسفند که روز بیست و نهم از هر ماه شمسی باشد بدو متعلق است و نام روز بیست و نهم از ماههای شمسی هم هست نیک است درین روز عقد و نکاح کردن و با دوستان نشستن و صحبت داشتن۔

مهران - بکسر اول بر وزن طهران نام رودخانه ایست عظیم و نام مردیست صاحب فضائل و کمالات و نام پادشاهی هم بوده است۔

مهربانی - بمعنی مهر و محبت نمودن و گرمی کردن باشد و نوعی از جامه لطیف و نازک بغایت خوش قماش باشد و نام سیخی هم هست و باین معنی بجای بای ابجد کاف فارسی

جیم هم آمده است۔

مهرجان - با جیم بر وزن مهربان معرب مهرگان است و مهرگان نام روز شانزدهم مهرماه باشد که ماه هفتم است از سال شمسی۔

مهرخاوران - اشاره بحکیم انوری شاعر است زیرا که او از خاوران بوده و در اول خاوری تخلص می کرده و خاوران ولایتی است از خراسان۔

مهرخم - بضم اول و رابع کنایه از سکوت و خاموشی است و باین معنی بجای حرف رابع جیم مفتوح هم گفته اند و بجای جیم فا هم بنظر آمده است و صحیح این است۔

مهرخوان - بکسر اول و واو معدوله بمعنی خطاب باشد همچنانکه در هندوستان متعارف است مانند آصف خان و اسلام خان و لشکرخان و امثال آن۔

مهردهان - بفتح دال ابجد بمعنی مهرخم است که کنایه از خاموشی و سکوت باشد و روزه را هم گفته اند که عربان صوم خوانند۔

مهردهانان - کنایه از روزه داران است۔

مهردهان روزه داران - کنایه از آفتاب است که تا غروب نکند روزه نتوان گشود۔

مهرشریعت - بکسر اول اشاره بحضرت رسالت پناه محمدی صلوات الله علیه و آله است۔

مهرگان - با کاف فارسی بر وزن و معنی مهرجان است که معرب آنست و آن بمعنی مهر و محبت پیوستن است و نام روز شانزدهم از هر ماه و نام ماه هفتم از سال شمسی باشد و آن بودن آفتاب عالمتاب است در برج میزان که ابتدای فصل خزان است و نزد فارسیان بعد از جشن و عید نوروز که روز اول آمدن آفتاب است به برج حمل ازین بزرگتر جشنی نمی باشد و همچنانکه نوروز را عامه و خاصه می باشد مهرگان را نیز عامه و خاصه هست تا شش روز تعظیم این جشن کنند ابتدا از روز شانزدهم و آنرا مهرگان عامه خوانند و انتها روز بیست و یکم و آنرا مهرگان خاصه خوانند و جمعی گویند که حق تعالی زمین را درین روز گسترانید و اجساد را درین روز محل و مقر ارواح گردانید و درین روز ملائکه یاری و مددکاری کاوه آهنگر کردند و فریدون درین روز بر تخت پادشاهی نشست و درین روز ضحاک را گرفته بکوه دماوند فرستاد که در بند کنند و مردمان بسبب این مقدمه جشنی عظیم کردند و عید نو کردند و بعد از آن حکام مهر و محبت بر عایا بهم رسید و چون مهرگان بمعنی محبت پیوستن است بنابراین بدین نام موسوم گشت و بعضی دیگر گویند که فارسیان را پادشاهی بود مهر نام داشت و بغایت ظالم بود و او در نصف ماه بجهنم داخل شد بدین سبب آن روز را مهرگان نام کردند و معنی آن مردن پادشاه ظالم باشد چه مهر بمعنی مردن و گان بمعنی پادشاه ظالم هم آمده است و گویند اردشیر بابکان تاجی که بر آن صورت آفتاب نقش کرده بودند درین روز بر سر نهاد و بعد از او پادشاهان عجم نیز درین روز همچنان تاجی بر سر اولاد خود نهادندی و روغن بان که آن دهنی است و میوهٔ آنرا حب البان گویند بجهت تیمن و تبرک بر بدن مالیدندی و اول کسی که درین روز نزدیک پادشاهان عجم آمدی موبدان و دانشمندان بودندی و هفت خوان از میوه همچو شکر و ترنج و سیب و بهی و انار و عناب و انگور سفید و کنار با خود آوردندی چه عقیدهٔ فارسیان آنست که هر کس درین روز از هفت میوهٔ مذکور بخورد و روغن بان بر بدن بمالد و گلاب بپاشد و بر خود و دوستان خود بپاشد در آن سال از آفات و بلیات محفوظ باشد و نیک است درین ایام نام بر فرزند نهادن و کودکان را از شیر باز کردن۔

مهرگان بزرگ - نام مقامی است از موسیقی که آنرا نهنگ خوانند۔

مهرگان خاصه - نام روز بیست و یکم مهرماه باشد و آن روز جشن مغانست یعنی آتش پرستان۔

مهرگان خردک - نام مقامی است از موسیقی که آنرا

[مهرک] خوانند۔

مهرگان عامه۔ روز شانزدهم مهرماه باشد و فارسیان درین روز جشن سازند و عید کنند بنابر آنکه فریدون درین روز ضحاک را در بابل گرفت و بدماوند فرستاد تا در بند کشیدند۔

مهرگان کوچک۔ یعنی مهرگان خردک ست که نام مقامی باشد از موسیقی۔

مهرگانی۔ با کاف فارسی بر وزن و معنی مهربانی باشد که نام لحن بست و پنجم ست از سی لحن باربد و نام نوائی هم هست۔

مهرگیا و مهرگیاه۔ گیاهی باشد شبیه بآدمی که عربان یبروج الصنم خوانند و بعضی گویند گیاهی ست که با هر کس باشد محبوب القلوب خلق گردد و بعضی گویند گیاهی ست که برگهای آن در مقابل آفتاب می ایستند۔

مهرمانی۔ با میم بر وزن و معنی مهرگانی ست که نام لحن بست و پنجم باشد از سی لحن باربد۔

مهرماه۔ نام ماه هفتم ست از سال شمسی و بودن آفتاب در برج میزان در اول فصل خزان۔

مهره۔ بضم اول و فتح ثالث چند معنی دارد یکی از آن چکش و تیک آهنگری و دیگر نیست و باقی معلوم ست که مهرهٔ دیوار و مهرهٔ پشت و مهرهٔ گردن و مهرهٔ کاغذ و مهرهٔ گلوبند و دست بند وغیره باشد و بترکی علتے نست مر شتر را۔

مهرهای سیمابی۔ کنایه از کواکب و ستارهای آسمانی هست و در مؤید الفضلا مهرهای سلیمانی نوشته بودند۔

مهرهای فلک۔ یعنی مهرهای سیمابی ست که کنایه از ستارگان باشد۔

مهرهٔ جاندارو۔ یعنی مارمهره ست که پازهر باشد و عربان حجر التیس خوانند۔

مهرهٔ خاک۔ کنایه از کرهٔ زمین ست و کنایه از قالب و جسد آدمی زاد هم هست۔

مهره در جام افگندن و مهره در جام انداختن۔ گویند که در زمان کیان رسم چنان بوده که جامی از هفت جوش بر پهلوی فیلی می بستند و چون پادشاه سوار می شد مهرهٔ نیز از هفت جوش در میان آن جام می انداختند و از آن صدای عظیمی بر می آمد و مردم خبردار شده سوار می شدند۔

مهره در ششدر بودن۔ کنایه از محبوس بودن و عاجز شدن باشد۔

مهره در طاس افگندن و مهره در طاس انداختن۔ بمعنی مهره در جام افگندن ست و درین زمان کنایه از گوزیدن باشد۔

مهره در گردن جمع شدن۔ کنایه از شکستن گردن باشد۔

مهرهٔ زر۔ کنایه از آفتاب عالمتاب هست۔

مهرهٔ سیم۔ کنایه از ماه و هر یک از ستارگان باشد۔

مهرهٔ سیمابی۔ کنایه از ماه هست که بعربی قمر خوانند۔

مهرهٔ گلین۔ یعنی مهرهٔ خاک هست که کنایه از کرهٔ زمین و بدن و جسد آدمی باشد۔

مهرهٔ لاجورد۔ کنایه از آسمان ست باعتبار کبودی۔

مهرهٔ مشکین۔ با شین نقطه دار کنایه از کرهٔ زمین هست و دنیا و عالم را نیز گفته اند۔

مهره و حقه۔ کنایه از زمین و آسمان ست۔

مهری۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی کشیده نوعی از چنگ باشد و آن سازیست که مطربان نوازند و بعضی گویند یکی از نامهای ساز چنگ ست و بزبان هندی ان را گویند۔

مهست۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون سین بی نقطه و فوقانی بمعنی سنگین و گران باشد۔

مهشید۔ با شین نقطه دار بر وزن فهمید بمعنی مهتابست و خورشید روشنی و پرتو را گویند۔

مهک۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف نام درختیست و بیخ آن را بعربی اصل السوس و اصابع السوس گویند۔

مهلند۔ با لام بر وزن فرزند تیغ و شمشیر هندی را گویند۔

مهماز۔ بکسر اول و سکون ثانی و میم بالف کشیده و بزای نقطه دار

زده مهمیز را گویند و آن میخی باشد که بر پاشنهٔ کفش و موزه محکم کنند و بر پهلوی اسپ فرو برند بجهت دخیز در آید۔

مهمان سرای ۔ کنایه از دنیا و روزگار است و جائی را نیز گویند که پیوسته بفقرا و مساکین طعام دهند مانند مزارات و خانقاه و امثال آن و آنرا لنگر هم می گویند۔

مه مرو ۔ بکسر اول و فتح ثالث بمعنی مرد بزرگ چه مه بمعنی بزرگ باشد و کنایه از مردم ریش سفید محله و بازار و اصناف هم هست۔

مهمیز ۔ بکسر اول و ثالث و سکون ثانی و تحتانی و زای نقطه دار بمعنی مهماز ست و آن میخی باشد که بر پاشنهٔ کفش و موزه محکم کنند بجهت جست و خیز در آوردن اسپ و گویند مهماز عربی است و هر لفظی را که عربان اماله کنند فارسیان بیا نویسند و خوانند و به فتح اول هم آمده است۔

مهنانه ۔ با نون بروزن پروانه بوزینه را گویند که میمون باشد۔

مهندس فلک ۔ کنایه از ستارهٔ زحل ست و منجم را نیز گویند۔

مهواره ۔ بروزن گهواره بمعنی ماهیانه و مقرری ماه در ماه باشد که بنوکران دهند و عربان مشاهره گویند۔

مهور ۔ بروزن شهیر نام گیاهی ست و آن در زمین عرب می باشد بوقتی که ماه در نقصان نباشد آنرا بگیرند تا منفعت بخشد و آنرا عربان بساق القمر و بصاق القمر و بزاق القمر با زای نقطه دار خوانند و زبد القمر نیز گویند و بعضی گویند سنگی ست که آنرا در شبهای افزونی ماه یابند و آن سفید و شفاف می باشد سائیده بخورد مصروع دهند نافع بود۔

مهوند ۔ بروزن فرزند موضعیست در هند که نمک آن بغایت سفید می باشد۔

مهی ۔ به فتح اول و ثانی بتحتانی کشیده نوعی از بلور ست و بعضی گویند سنگی ست سفید یکرنگ و زنان چون در وقت زائیدن از گردن آویزند زائیدن بر ایشان آسان گردد و بکسر اول بمعنی بزرگی باشد چه مه بمعنی بزرگ است۔

مهیاوه ۔ به فتح اول و واو بروزن سرداده مخفف ماهیاوه باشد و آن نان خورشی ست که بیشتر مردم لار از ماهی ریزه و کوچک در آفتاب ترتیب دهند و خورند۔

مهیر ۔ بروزن فطیر یکی از نامهای ماه ست که قمر باشد۔

مهین ۔ بکسر اول بروزن نگین بمعنی بزرگتر و بزرگ ترین باشد۔

مهینه ۔ بکسر اول بروزن نگینه بمعنی مهین ست که بزرگتر و بزرگ ترینه باشد۔

مهیوه ۔ به فتح اول و ثالث و واو و سکون ثانی مخفف ماهیاوه است که نان خورش مردم لار باشد که از ماهی کوچک سازند و خورند۔

بیان بست و هشتم

در میم با یای حطی مشتمل بر هشتاد و دو لغت و کنایت

می ۔ به فتح اول و سکون ثانی شراب انگوری را گویند و بمعنی گلاب هم آمده است و پیاله را نیز بطریق کنایه گفته اند چنانکه می گویند پیالهٔ می خورند یعنی شراب میخورند۔

میاستو ۔ با تای قرشت بروزن خواص گو نام معبد ترسایان را و با طای حطی هم آمده است که میاسطو باشد۔

میامار ۔ با میم بروزن میازار منع از حساب کردن و شمردن باشد یعنی مشمار و حساب مکن زیرا که امار و آمار حساب و شماره را می گویند۔

میان ۔ بکسر اول معروف که در مقابل کنار باشد و بعربی وسط گویند و بمعنی کمرگاه هم هست و غلاف کارد و خنجر و شمشیر مانند آنرا نیز گفته اند و بمعنی همیان هم آمده است و آن کیسه باشد طولانی که زر در آن کنند و بر کمر بندند و بلغت هندی بمعنی بزرگ باشد که در مقابل کوچک است۔

میان سرای ۔ نوعی از انگور باشد و در خراسان بسیار ست۔

میانه ۔ بکسر اول و فتح نون بمعنی وسط و میان ست که در

مقابل گوشه و کنار باشد و دُرّے را نیز گویند که درمیان عقد مروارید کشند و آنرا العربی واسطة العقد خوانند و نام شهریست مابین عراق و آذربایجان۔

مے بختہ۔ بہ فتح اول بمعنی دوشابست و دوشاب را نیز گویند که چندان بجوشانند که بقوام آید و بعضے گویند شرابے ست که آنرا با داروئے چند بجوشانند و صاف کنند و معرب آن میبختج باشد و بعربی عقید العنب خوانند۔

مے پرست۔ کنایه از دائم الخمرست یعنی شخصے که پیوسته شراب خورد۔

میتین۔ بایاے مجهول و تاے قرشت بروزن پشین کلنگ و بیل آهنی باشد که سنگ تراشان بدان سنگ تراشند و بشگافند و بکنند۔

میخ۔ بروزن بیخ معروفست و بمعنی سکهٔ زر هم آمده است یعنی آهنے که دران نقشے که بر روے زر و پول ست کنده باشند و بدان سکه بر زر زنند و بمعنی شاش هم آمده است که بول باشد۔

میختن۔ با ثانی مجهول بروزن ریختن بمعنی شاشیدن و بول کردن باشد۔

میخ درم۔ بکسر ثالث و دال بے نقطه سکه را گویند و آن آهنے باشد که نقش زر و پول بران کنده باشند۔

میخ دیناری۔ بمعنی میخ درم است که سکه باشد۔

میخ قدم۔ بسکون ثالث و فتح قاف و دال و میم ساکن کسے را گویند که پا شکسته بکنجے نشسته باشد و بجائے نرود۔

میخک۔ با ثانی مجهول قرنفل را گویند و آن ازادویهٔ حاره است گویند تا آنرا نجوشانند اهل جزیرهٔ قرنفل نگذارند که بجائے برند۔

میخکده۔ بہ فتح کاف و دال ضرابخانه و دار الضرب را گویند۔

میخوش۔ بمعنی ترش و شیرین را ست مزه باشد۔

میخے۔ با اول و ثالث مکسور هر دو بتحتانی کشیده جبه و خرقهٔ درویشان را گویند و آنرا هزار میخے هم گویند۔

میدان۔ بہ فتح اول ظرف داوانے شراب را گویند و بمعنے مشهور که عرصهٔ اسپ دوانی و چوگان بازی باشد عربی ست و بکسر اول امر بدانستن باشد یعنی بدان و عربان گویند اِعلَم۔

میدان اغبر۔ بکسر نون کنایه از زمین است۔

میدان بسر آمدن۔ کنایه از عمر بآخر رسیدن باشد و کنایه از قیامت قائم شدن هم هست۔

میدان خاک۔ کنایه از کرهٔ خاک و زمین ست و قالب و جسد آدمی و حیوانات دیگر را نیز گویند و آنرا میدان خاکی و میدان خاک فراخ هم مے گویند۔

میدان عاج۔ با عین بے نقطه کنایه از ورق کاغذ سفید است۔

میدان کشاده یافتن۔ کنایه از وسعت و فراخی عیش و عشرت باشد۔

میدن۔ بکسر اول بروزن دیدن بمعنی مجدد و نو بودن ست که در مقابل کهنه و کهنگی باشد۔

میده۔ بہ فتح اول و ثالث و سکون ثانی آرد گندم دو باره بیخته را گویند و نام حلوائیست که از شیر گوسفند و شکر سفید پزند و بعضے گویند که نام حلوائیست که چند میده را در شکر پزند و بعضے دیگر گویند که آب انگورست که نشاسته و آرد گندم دران کنند و چندان بجوشانند تا سخت شود بعد ازان ماتند شمع بر رشته که دران مغز گردگان و بادام کشیده باشند بریزند و آنرا بترکی باسدق و بدش هم گویند بضم دال ابجد۔

میده سالار۔ شخصے را گویند که نان مے پزد۔

میده نه۔ بکسر نون و سکون ها کنایه از سفره چی باشد و آنرا در هندوستان چاشنی گیر مے گویند۔

میراش۔ بکسر راے قرشت شخصے را گویند که بانگ آش زند یعنی کسیکه مردم را بآش خوردن طلبد۔

میر دینی۔ با دال ابجد بروزن پیش بینی نوعے از خیرے بنفش باشد و آن گلے ست معروف و بالفتح حریرے را نیز گویند که بیشتر زنان آنرا پیرهن کنند و پوشند۔

میروک۔ با اول بثانی رسیده و ثالث بواو کشیده و بکاف

زو بمعنی مورچه باشد که مصغر مور ست و از حشرات الارض باشد۔

میره ۔ بروزن خیره بمعنی خواجه باشد که کدخدا و رئیس و صاحب خانه ست و بمعنی عداوت و کینه عربی ست ۔

میر هشت بهشت ۔ کنایه از رضوان ست که دربان بهشت باشد ۔

میر هفتمین ۔ کنایه از کوکب زحل ست چه او در فلک هفتم مے باشد ۔

میرین ۔ بکسر اول و فتح رامے قرشت نام داماد قیصر روم ست و کنایه از امیر خسرو و امیر حسن دهلوی هم هست ۔

میز ۔ باثانی مجهول و سکون زاے نقطه دار بمعنی مهمان ست یعنی شخصے که بضیافت کسی رود و اسباب مهمانی را هم گفته اند و کرسی را نیز گویند که بر بالاے آن طعام خورند و مخفف میزه هم هست و پیشاب و شاش را نیز گویند و بعربی بول خوانند و امر باین معنے هم هست یعنی بشاش و بول کن و بمعنی بول کننده هم آمده است ۔

میزبان ۔ بباے ابجد بروزن سیهان ضیافت کننده باشد یعنی شخصے که مردم را ضیافت و مهمانی کند و میزبانی مهمان کردن و مهمانداری نمودن و مهمانی باشد ۔

میزد ۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و دال ابجد بمعنی مجلس شراب و بزم عشرت و مهمانی باشد و بکسر اول و فتح زاے هوز نیز باین معنی ست که بزم شراب باشد و بکسر اول و ثانی مجهول بمعنے بشاشد و بول کند چه میز بمعنی شاش و میزیدن بمعنے شاشیدن باشد ۔

میزده ۔ بفتح اول و ثالث شراب زده را گویند و آن شخصے که بسبب بسیار خوردن شراب بدحال و بے مزه باشد بمرتبه که هیچ چیز نتواند خوردن و میل هیچ چیز نداشته باشد ۔

میزر ۔ بفتح اول بروزن قیصر دستار و مندیلے را گویند که بر سر بندند ۔

میزک ۔ باثانی مجهول بروزن تیزک بول و شاش را گویند و مصغر بول و شاش هم هست ۔

میزه ۔ بروزن ریزه میان زین اسپ را گویند که خانهٔ زین باشد ۔

میزیدن ۔ باثانی مجهول بروزن پیچیدن بمعنی بول کردن و شاشیدن باشد ۔

میس ۔ بفتح اول و سکون ثانی و سین بے نقطه بلغت سریانی نام درختیست بزرگ که ثمره و میوهٔ آنرا بیونانی لوطوس خوانند و بعضے گویند لوطوس نام همان درخت ست ۔

میستی ۔ باثانی مجهول بروزن نیستی بمعنی بیستی باشد و آن علتے ست که بزبان عربی برص گویند و بعضے گویند بیستی بمعنے جذامی هست یعنی شخصے که علت جذام داشته باشد ۔

مے سوسن ۔ بکسر ثانی شربت سوسن را گویند ۔

میشا ۔ بااول بثانی مجهول رسیده و شین نقطه دار بالف کشیده نام گیاهے ست که آنرا حی العالم گویند و آن نوعے از ریاحین ست و همیشه سبز مے باشد اگر با پیه کهنه قدرے از آن بکوبند و بر خنازیر ضماد کنند تحلیل دهد و آنرا میشائے نیز گویند که بروزن زیبائی باشد ۔

میش بهار ۔ نام گلے ست که آنرا گل گاو چشم مے گویند در فصل بهار ظاهر شود و مسهل بلغم و سودا باشد و سنگ گرده را بریزاند و بعضے گویند نوعے از ریاحین ست که آنرا حی العالم خوانند و بعضے ابر هم هست که عربان سحاب گویند ۔

میشته ۔ بکسر اول و فتح تاے قرشت معلم جهودان را گویند ۔

مے شعری فش ۔ کنایه از شراب انگوری لعلی باشد ۔

میش مرغ ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث پرنده ایست آبی و کبود رنگ که آنرا خرچال گویند ۔

میغ ۔ باثانی مجهول بروزن تیغ بخاری را گویند تیره و ملاصق زمین و بمعنی ابر هم آمده است که عربان سحاب خوانند ۔

میک ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی ملخ را گویند و بعربی جراد خوانند ۔

میگزد ۔ بااول بتحتانی رسیده و کاف فارسی مفتوح بزاے نقطه دار و دال بے نقطه زده بمعنی میزد ست که مجلس و بزم شراب

یعنی عشرت گاه و مهمانی باشد و مهمانخانهٔ اکابر و سلاطین را نیز گویند و بفتح اول و کاف فارسی هم گفته اند۔

میگسار ۔ یعنی شراب خوار چه گساردن یعنی خوردن شراب باشد لاغیر۔

میگلک ۔ بفتح اول و کاف فارسی و سکون ثانی و کاف تازی بمعنی میگ باشد که ملخ است و تصغیر میگ هم هست یعنی ملخک

میل ۔ بکسر اول بروزن فیل مقدار یک مد بصر باشد از روے زمین و آنچه بآن سرمه و توتیا در چشم کشند و قلمے که روے تخته و مانند آنرا بدان نقش کنند و بعضے میل را قلم تختهٔ خاک گفته اند و نشانے که در راهها بجهت تشخیص فرسنگ در میدان بجهت چوگان بازی نصب سازند و بفتح اول در عربی بمعنی خواهش و توجه و رغبت دل باشد و بعضے گویند بهمه معانی عربی است۔

میلاد ۔ بروزن بیداد نام شهریست که کید پادشاه قنوج که یکے از رایان هند بوده آنرا دار الملک ساخته بوده است و نام یکے از پهلوانان ایران است که چون کیکاوس بمازندران رفت ایران را باو سپرد و گرگین پسر اوست۔

میلا میل ۔ یعنی میل تا میل و میل در میل و میل اندر میل و بمعنے پے در پے و تو بتو و تو در تو و همه و جمیع و ممزوج و درهم آمیخته هم هست۔

میلان ۔ بفتح اول بروزن سیلان نام مردیست صاحب فضل و دانش و او بهوا راحت سیما ند چنانکه دیگران آتش را۔

میلاو ۔ بکسر اول و سکون آخر که واو باشد بمعنے شاگرد است که در مقابل اوستاد باشد۔

میلاوه ۔ بکسر اول و فتح آخر که واو باشد بمعنی شاگردانه است و آن دو سه پولے بود که بعد از اجرت استاد بشاگرد دهند و بمعنے بشارت و نوید و مژدگانے هم آمده است۔

میل کشیدن ۔ یعنی کور کردن باشد و کنایه از دور گردانیدن و از پیش بدر کردن هم هست۔

میله ۔ بروزن حیله نام جنگگاه سلطان محمود غزنویست

در ترکستان۔

میلی ۔ بروزن سیلی گربه را گویند و بزبان سنو خوانند۔

میم ۔ بفتح اول و سکون میم نام قصبه ایست نامعلوم و بکسر اول نام حرفے باشد از حروف تهجی و عددش چهل است و بمعنے شراب ناب هم بنظر آمده است۔

میم کاتب ۔ بکسر ثالث کنایه از نابینا و کور است۔

میم مطوق ۔ یعنی الف کوفیانست که کنایه از آلت مردی باشد۔

میمند ۔ بفتح اول بروزن فرزند نام قصبه ایست از مضافات غزنین و ولایتیست از فارس۔

میمون ۔ بفتح اول جانوریست معروف و آن برزخ است میان انسان و حیوان غیر ناطق و گیاهے را نیز گویند که مانند عشقه بر درخت پیچد و بشیرازی سیاه دارو و بعربی کرمة الاسود خوانند و در عربی میمون بمعنی مبارک و خجسته باشد۔

میمیز ۔ بکسر هر دو میم و سکون هر دو یا و زاے نقطه دار بمعنی مویز است که انگور خشک شده باشد۔

مینا ۔ بروزن بینا آبگینه را گویند و آبگینهٔ الوان را هم گفته اند که در مرصع کاریها بکار برند و بمعنی کیمیا هم آمده است چه کیمیاگر را میناگر هم میگویند و نام قلعه ایست مابین لار و هرموز۔

مینا سم ۔ یعنی سیاه سم و سبز سم۔

مینک ۔ بروزن زیرک گیاهے باشد که از آن جاروب سازند۔

مینو ۔ بروزن نیکو بهشت را گویند و بعربی جنت خوانند و آسمان را هم گفته اند و بمعنی مینا هم آمده است که آبگینهٔ سفید و الوان باشد و زمرد و زبرجد را نیز گویند۔

مینوباد ۔ بباے ابجد بروزن نیکوزاد نام شهرے و میدانے بوده در زمان ضحاک۔

مینوس ۔ بکسر اول و سکون آخر که سین بے نقطه باشد نام پادشاهے است که بدرویشی افتاد و بسیار پریشان شد و دیگر بار بپادشاهی رسید۔

میوۂ خاک - باخاے نقطه‌دار کنایه از گور و قبر و مدفن باشد.

میو - بثانی مجهول بروزن دیو بمعنی موے باشد که عریان شعر خوانند و در بعضے از بلاد تاک انگور را گویند یعنی درخت انگور

میواد - بروزن و معنی میاد است که مخفف میاباد باشد.

میوۂ دل - بکسر یاے هوز و دال ابجد و سکون لام کنایه از فرزند دلبند باشد و شعر و سخن را نیز گویند.

میهن - باهاے هوز بروزن دیدن بمعنی جاے و آرام و نگاه و خان و مان و زاد و بوم و زن و فرزند و قوم و قبیله و خویش خوے و مسکه و کره و شیر گوسفند باشد.

گفتار بست و نهم

از کتاب برهان قاطع در حرف نون با حروف تهجی مشتمل بر بست و چهار بیان و محتوی بر نهصد و شش لغت و کنایت

بیان اول

در نون با الف مشتمل بر دوصد و شانزده لغت و کنایت

نا - بمعنی آنست که بعربی ما گویند و بمعنی نای و نے هم آمده و حلقوم را نیز گفته اند و بمعنی محل و مکان هم هست و چون در آخر کلمه ترکیب شود همچو تیزنا و درازنا و پهنا یعنی محل تیزی و درازی و پهنی.

ناانبان - بفتح همزه و باے ابجد بالف کشیده بروزن بادنجان نے انبان را گویند و آن سازیست مشهور و معروف که نای انبان هم خوانندش.

ناندیش - با دال ابجد بروزن نادرویش بمعنی بدیهه باشد یعنی ظاهر و روشن که احتیاج بفکر ندارد چنانکه گویند روز روشن است و شب تاریک.

ناوس - بروزن ناقوس معبد ترسایان باشد و آتشکده را نیز گویند و ناووس هم آمده است که بجاے همزه واو باشد.

ناب - بسکون باے ابجد بمعنی لب لباب و خالص و بے آمیزش و بے عیب و صاف و پاک و بغش باشد و ناو را گویند عموما و ناوسے را که از قبیل برگفل اسپ و استر و امثال آن افتد خصوصا و در عربی چهار دندان پیش سبع و بهائم و چهار دندان بزرگ حیوانات باشد و شتر پیر از کار افتاده را نیز گویند.

ناباے - باباے ابجد بالف کشیده و بیاے حطی زده یعنی محال باشد که در مقابل ممکن است.

ناپروا - باباے فارسی و واو بروزن پابرجا بمعنی سراسیمه و بے فراغت و بے طاقت و بے آرام و بے التفات و بے ترس و بیم و بے رغبت و میل و بے دانش باشد.

نابسود - بکسر باے ابجد و سین بے نقطه بواو کشیده و بدال ابجد زده هر چیز که آن نو باشد و دست زده و دست خورده نشده باشد.

نابسی - بفتح ثالث و سین بے نقطه بتحتانی کشیده بمعنی عدم باشد که در مقابل وجود است.

نابنوا - بکسر ثالث و فتح نون و واو بالف کشیده هر چیزے را گویند که ضائع شده باشد و بکار نیاید.

نابود - بضم ثالث و سکون واو و دال ابجد بمعنی معدوم باشد و مفلس و پریشان شده را نیز گویند.

نابومند - بروزن ناسودمند یعنی صاحب پریشانی و افلاس و مفلس و پریشان و فقیر و بے برگ و نوا باشد.

تابهره - بفتح ثالث و سکون ها و راے بے نقطه مفتوح بمعنی بزرگ و عظیم باشد و فردایه و دون و خسیس را نیز گویند و بمعنے بنهره نیز هست که زر قلب ناسره باشد و بمعنی پوشیده و پنهان هم آمده است -

تابیوسان - بفتح ثالث و تحتانی بواو رسیده و سین بے نقطه بالف کشیده و بنون زده بمعنی چشم داشت و توقع باشد و بمعنی ناگاه و غافل هم آمده است -

تاتراشیده - کنایه از مردم درشت ناهموار و ناقبول و بے اصول و بے ادب باشد -

تاچار - باجیم فارسی بالف کشیده و براے بے نقطه زده تفسیر لابدست یعنی چیزے که لازم و واجب بود و آن ناگزیر شود -

تاچخ - بفتح جیم فارسی و سکون خاے نقطه دار تبرزین را گویند و آن نوعے از تبرست که سپاهیان بر پهلوے زین اسپ بندند و بعضے گویند سنانے ست که سر آن دو شاخ باشد و نیزهٔ کوچک را نیز گویند -

تاجرمک - بضم جیم و سکون راے بے نقطه و فتح میم و کاف ساکن بمعنی در بتکده و بتخانه نشستن باشد و بعضے گویند نام زاهدیست ترسا و نام معبد ترسایان هم هست -

تاجرانجام - بضم جیم و سکون زاے نقطه دار و فتح همزه و نون ساکن و جیم بالف کشیده و بمیم زده بمعنی نامتناهی باشد و بعربی الی غیر النهایة گویند -

تاجو - باجیم بواو کشیده درخت کاج ست و بعربی صنوبر خوانند -

تاجود - بروزن نابود کاسهٔ بزرگ و ظرف شرابخواری گویند -

تاخ - بروزن شاخ بمعنی ناف ست که سوراخ وسط شکم باشد -

تاخاست - بروزن ناراست کسے را گویند که از جاے خود نتواند برخاست یعنی زمین گیر -

تاخدا - مخفف ناوخداست یعنی صاحب خداوند ناو که کنایه از کشتی و جهاز است -

ناخن آفتاب - کنایه از آتش است و کنایه از ناخن مطلوب و شاهد هم هست -

ناخن پال - باباے فارسی بالف کشیده و بلام زده ورمے باشد بسرخی مائل که بر اطراف ناخن مردم پیدا آید و درد بسیار کند و آن را بعربی داحس گویند -

ناخن بدندان - یعنی انگشت بدندان ست که کنایه از حیرت و افسوس و متاسف و حیران باشد -

ناخن برا - بضم باے ابجد و راے قرشت بالف کشیده بمعنی مقراض و قینچی باشد -

ناخن بر دل زدن - کنایه از تصرف در مزاج کردن باشد -

ناخن پریان - بفتح باے فارسی و کسر راے قرشت و تحتانی بالف کشیده و بنون زده نوعے از صدف باشد و آن شبیه است بناخن و بسیار خوشبوے می باشد و عربان اظفار الطیب خوانندش و در عطریات و دواها بکار برند اگر قدرے از آن در زیر زنے که حیض او بند شده باشد دود کنند روان گردد -

ناخن پیراے - بکسر باے فارسی افزارے باشد که استادان سرتراش و حجام ناخن بدان گیرند و حجام و سرتراش را نیز مے گویند همچنانکه باغبان را بستان پیراے خوانند -

ناخن خامه - بکسر نون کنایه از نوک قلم ست -

ناخن خواره - یعنی ناخن پال ست و آن ورمے باشد که در اطراف ناخن بهم رسد و ناخن را بیندازد و بعربی داحس گویند -

ناخن خوش - بکسر نون و فتح خاے نقطه دار و سکون واو معدوله و شین قرشت بمعنی ناخن پریان ست و آن نوعے از صدف باشد و بعربی اظفار الطیب خوانند -

ناخن دیو - بکسر نون و دال ابجد و سکون تحتانی و واو یعنے ناخن خوش ست که نوعے از صدف باشد بغایت خوشبوے -

ناخن روز - باراے بے نقطه و واو و زاے نقطه دار کنایه از آفتاب عالمتاب است -

ناخن زدن - کنایه از جنگ انداختن میان دو کس باشد -

ناخنه - بفتح نون مرضیست از امراض چشم و آن گوشتی باشد

کہ در گوشہ چشم بہم میرسد و بند پیچ تمام چشم را می گیرد و گویند از نگاہ کردن
بستارہ سہیل آن گوشت برطرف میشود و آنچہ در چشم آدمی بہم میرسد
اگر علاج نکنند زیادہ گردد و آنچہ در چشم اسپ و استر بہم رسد اگر
در ساعت نبرند ہلاک سازد۔

ناخنۂ چشم شب ۔ کنایہ از ماہ نو است کہ ہلال باشد۔

ناخواست ۔ با واو معدولہ بروزن ناراست بہ معنے
بے طلب باشد و ہر چیز کہ بپای کوفتہ شدہ باشد عموماً و زمین
بپای کوفتہ شدہ را گویند خصوصاً۔

ناخوست ۔ بضم خا و سکون واو و سین بے نقطہ و تاے
قرشت بمعنی دوم ناخواست باشد یعنی ہر چیز کہ آنرا بپای کوفتہ باشند

ناخوستن ۔ مصدر ناخوست باشد یعنی چیزے را بپای کوفتن

ناداشت ۔ با دال بالف کشیدہ و شین و تاے قرشت زدہ
بمعنے بے شرم و بے حیا و بے آزرم باشد و قومے از گدایان را
نیز گویند کہ بر در دوکانہا روند و چیزے طلبند اگر چیزے بایشان
ندہند گوشت اعضاے خود را ببرند و بمعنی مفلس و بے نوا ہم ہست
و مردم بے اعتقاد را ہم گویند۔

ناداشتی ۔ بروزن ناراستی کنایہ از بے شرمی و بیحیائی و
بے اعتقادی و پریشانی و افلاس باشد۔

نادان دہ مردہ گوے ۔ کنایہ از مردم نادان بسیار
گوے و پرگوے و پریشان گوے و بیفائدہ و ہرزہ و لاطائل
گوے باشد۔

نار ۔ مخفف انار است و آن میوہ باشد معروف و بعربی آتش را گویند

نار افشاندن ۔ کنایہ از گریہ کردن بسوز و خون گریستن
و اشک گلگون ریختن باشد۔

ناراے ۔ با ثالث بالف کشیدہ و تحتانی زدہ بمعنے
بے تدبیر و بے عقل و منکر و بے اعتقاد باشد۔

ناریا ۔ با یاے بالف کشیدہ آش انار را گویند چہ با بمعنے
آش ہست۔

نار پیشلن ۔ بسکون ثالث دختر یا زنے را گویند کہ
بسوز پستانہاے او سخت باشد یعنی آویزان نبود و [illegible]

ناربن ۔ بضم بای ابجد و سکون نون درخت انار را گویند

نارخو ۔ با خاے نقطہ دار بواو مجہول کشیدہ بمعنی گل انار باشد
و آنرا گلنار ہم گویند و مردم تند و تیز و آتش مزاج را نیز گفتہ اند

نارخوک ۔ بسکون ثالث و کاف در آخر [illegible]

نارد ۔ بفتح راے قرشت و سکون دال ابجد مخفف نیارد باشد
و بمعنی نتواند ہم ہست و کنہ را نیز گویند و آن جانوریست کہ
بر حیوانات چسپد و خون بمکد و نیش پشہ و شپش و کنہ را ہم گفتہ اند
و بزبان ہندی نام یکے از حکما و مرتاضان ہندوستان باشد۔

ناردان ۔ معروفست کہ دانہ انار ترش باشد و مستعمل آتش
و آتشدان را نیز گویند۔

ناردان افشاندن ۔ یعنی نار افشاندن ست کہ کنایہ
از اشک گلگون ریختن باشد۔

ناردانہ دشتی ۔ حب القلقل ست بکسر ہر دو قاف چہ قلقل
و قلاقل و قلقلان انار صحرائی را گویند۔

نارده ۔ بسکون ثالث و فتح دال ابجد بمعنی پستہ باشد و بعربی
بق گویند و کنہ را نیز گفتہ اند و آن جانوریست کہ بر حیوانات
چسپد و خون بمکد۔

ناردین ۔ با دال ابجد بروزن آستین سنبل رومی را گویند و
آن زرد رنگ می باشد اگر در سرمہ داخل کنند موی مژہ را برویاند

ناررباب ۔ بکسر ثالث و ضم راے بے نقطہ و باے ابجد
بالف کشیدہ و باے دیگر زدہ نوعے از انار ترش باشد و
بالتشدید خاص ہم بنظر آمدہ است۔

نارست ۔ با سین بے نقطہ مخفف نیارست باشد یعنی نتوانست

نارسیدہ ۔ بمعنی نارس و خام و نابالغ و بے بہرہ و بکرہ باشد۔

نارشیرین ۔ معروفست کہ انار شیرین باشد و نام نوائیست
از موسیقی۔

نارفارسی ۔ با فا بمعنی انار پارسیست کہ نوعے از زہر باشد
مرکب از چیزہاے تلخ و اندکے از آن کشندہ است۔

نارکفیده - بہ فتح کاف یعنی نار ترکیده چه کفیده بمعنی شگافته و ترکیده باشد۔

نارکند - بروزن خاربند انارستان را گویند و دہے را نیز گفته اند که دران انار بسیار حاصل شود و نارستان و درخت انار بسیار داشته باشد۔

نارگوک - بروزن و معنی نارخوک ست که تریاک افیون شتر

نارکیوا - باکاف بتحتانی رسیده و واو بالف کشیده غوزه خشخاش سیاه را گویند و بحذف الف آخر غوزه خشخاش سفید را و بعربی رمان السعال خوانند۔

نارمشک - بضم میم و سکون شین نقطه دار و کاف نارهندی را گویند و آن تخمیست سرخ رنگ و اندک سبزی درمیان دارد و آنرا بعربی رمان مصری خوانند و خاصیت او نزدیک بسنبل است و کوره آهنگری را نیز گویند باعتبار آتش و انگشت۔

نارنگ - باکاف فارسی بروزن و معنی نارنج ست و آن میوه باشد معروف و نارنج معرب نارنگ بود و گویند هرکه پیوسته دانه آنرا بخورد گزیدن عقرب و امثال آن اورا آزار ندهد۔

نارنگی - باکاف فارسی بروزن و معنی نارنجی ست که رنگ مشهور و معروف باشد و میوه هم هست از نارنج کوچکتر و شیرین تر و بمعنی بیرنگی هم هست که عدم رنگ باشد۔

نارو - بروزن جارو پرنده ایست خوش آواز مانند بلبل و چل و رشته را نیز گویند که از اعضاے مردم برمے آید و آنرا بعربی عرق حرنی خوانند۔

ناروان - بروزن کاروان ناردن را گویند و آن درختیست معروف بغایت خوش اندام و پربرگ و سایه دار و گلنار فارسی را هم مے گویند۔

نارور - بفتح رابع بروزن دادگر زنے را گویند که پستان او مانند انار شده باشد۔

نارون - بفتح رابع بروزن بادزن بمعنی ناروان هست که درخت معروف و گلنار فارسی باشد و نام بیشه هم هست در دار المرز نزدیک به بیشه انهمیشه مشهور به بیشه ناردن و درخت انار را هم گفته اند و باین معنی بضم رابع هم آمده است۔

ناروند - بروزن خاربند بمعنی اول نارون است که درخت خوش اندام باشد۔

ناروه - بضم ثالث و سکون واو و ها بمعنی نارو است و آن پرنده باشد خوش آواز مانند چل و بلبل و زبانه ترازو را نیز گویند و باین معنی بفتح واو هم بنظر آمده است۔

ناره - بروزن چاره زبانه ترازو و زبانه قپان باشد و باین معنی بازاے فارسی هم آمده است و سنگے را نیز گفته اند که از قپان مے آویزند بجهت وزن کردن اجناس و ریسمان گنده را نیز گویند و بمعنی ناله و زاری هم آمده است۔

نارهندی - میوه ایست در هندوستان شبیه به بهی ایران و آنرا بل گویند و ازان مربا سازند بغایت خوب شود و آن را انار دشتی هم مے گویند۔

ناری - بروزن جاری جامه پوشیدنی باشد و بلغت هندی زن را گویند که در مقابل مرد است۔

ناز - بسکون زاے نقطه دار بمعنی نوخیز و نورسته باشد و استغنای معشوق را نیز گویند از عاشق که مبنی باشد بر برانگیزانیدن عشق و درختیکه عربان صنوبر خوانند و باین معنی بازاے فارسی هم آمده است۔

ناژ - بسکون زاے فارسی درخت کاج را گویند که صنوبرست و بعضے گویند درختیست شبیه بصنوبر و آن هم پیوسته سبز مے باشد۔

نازپری - بازاے تازی و باے فارسی بروزن کاشغری نام دختر پادشاه خوارزم ست که در حباله بهرام گور بود۔

نازک - بضم ثالث و سکون کاف معروفست و آنرا نازنک هم مے گویند و کنایه از معشوق و مطلوب و شاهد باشد۔

نازک بدن - بفتح با و دال ابجد و سکون نون نوعے از رستنی باشد شبیه به بستان افروز لیکن شاخش سرخ و خوشرنگ

مے باشد وبعضے گویند سرخ مرد ہمان ست۔
تازنوروز۔ بکسر ثالث و فتح نون و واو ساکن و رای بی نقطه مضموم بواو و زاے نقطه دار نام نوائیست از موسیقی۔
تازو۔ بروزن مازو نوعے از طیور باشد وبعضے گویند قمری است و گربه را نیز گفته اند که بعربی سنور خوانند۔
تاژو۔ بازاے فارسی بواو کشیده بمعنی ناجوست که درخت صنوبر باشد۔
تاژه۔ بازاے فارسی بروزن تازه زبانهٔ قپان را گویند۔
تاژین۔ بازاے فارسی بروزن آچین، درخت پشه غال را گویند۔
تاسازی۔ باسین بے نقطه و زاے نقطه دار بروزن آزادی مخالفت و بے اصولی کردن و خارج بحث بودن و بموضعی باشد۔
تاسپال۔ باباے فارسی بروزن پارسال پوست انار را گویند که نار پوست باشد۔
تاسرایش۔ زبان حال را گویند چنانکه سرایش زبان قال را گفته شد۔
تاسک۔ بکسر ثالث و سکون کاف نام یکے از صاحب شریعتان کفرهٔ ہندست و اعتقاد اتباع او آنست که آدمیان ہمچو گیاہ مے رویند و خشک می شوند و از ہم مے ریزند و بحشر و نشر قائل نیستند نه روحانی و نه جسمانی و جماعتے را نیز گویند از اہل مغرب که در دین راسخ نیستند۔
تاسگالیده۔ بکسر ثالث بمعنی بے فکر و اندیشه و بے تامل باشد چه سگالش بمعنی فکر و اندیشه ہست۔
تاسوری۔ بروزن لاہوری گلو و حلقوم را گویند۔
تاشتا۔ بکسر شین نقطه دار و فوقانی بالف کشیده ناہار را گویند که از بامداد باز چیزے نخوردن ہست۔
تاشتاب۔ بروزن ماہتاب بمعنی ناشتا و ناہار ست که از صباح باز چیزے نخوردن باشد۔

تاشتاشکستن۔ بمعنی ناہاری کردن و اندک چیزے خوردن باشد۔
تاشک۔ بکسر ثالث و سکون کاف قرضدار و وام دار را گویند۔
تاصیه داران پاک۔ کنایه از ملائکه باشد و کنایه از صالحان و عابدان و زاہدان ہم ہست
تاطوری۔ باطاے حطی و واو و راے قرشت و تحتانی کشتبان را گویند که زراعت نگاہدارنده باشد۔
تاظر درسراے۔ نویسنده را گویند که بر در سراے سلاطین و حکام نشیند تا ہر کدام از نوکران که بجا کری نیایند بنویسد و او را در ہندوستان ناغه نویس مے گویند۔
تاغوش۔ بروزن آغوش چیزے را بآب فرو بردن باشد و سر آب فرو بردن و غوطه خوردن را نیز گویند۔
تاغول۔ بروزن شاغول نردبان و زینه پایه سقف دار را گویند و بعضے پوشش سر نردبان را گفته اند که بر بام خانه سازند تا برف و باران بپائین نیاید۔
تاغیست۔ باغین نقطه دار و تحتانی و سین بے نقطه و فوقانی بمعنی نارمشک ست که تخمے باشد سرخ رنگ معده و جگر سرد را نافع بود۔
ناف۔ بروزن کاف معروف ست که سوراخ وسط شکم باشد و وسط و میان ہر چیز را نیز گویند۔
ناف ارض۔ کنایه از مکه معظمه ست۔
ناف برخوشی زدن۔ آنست که ماماچه در وقت بریدن ناف طفل نوزائیده خوشحال باشد و بخوشحالی ببرد آن طفل ہمیشه خوشوقت بوده بخوشحالی بگذراند گویند ناف او را بخوشی زده اند و ہمچنین اگر در ساعت نیک بریده باشند۔
ناف برغم زدن۔ آنست که ماماچه بوقت بریدن ناف طفل اگر غمگین و بے دماغ باشد آن کودک ہمیشه غمگین

خواہد بود گویند ناف او را لغم زده اند یا در ساعت بد بریده باشند۔

ناف خاک ۔ یعنی ناف ارض ست کہ کنایہ از مکہ معظمہ باشد۔

ناف فرہختہ ۔ بافاے مفتوح مردم بے ادب و زشت روے باشد چہ فرہختہ بمعنی ادب داشتہ شدہ است و بمعنی بے ادبی و زشت روئی ہم بنظر آمدہ است۔

ناف زدن ۔ بروزن لاف زدن بمعنی ناف بریدن باشد۔

ناف زمین ۔ بمعنی ناف خاک ست کہ کنایہ از کعبہ معظمہ باشد۔

ناف شب ۔ کنایہ از نصف شب است چہ ناف بمعنی وسط و میانہ ہم آمدہ است۔

ناف عالم ۔ بمعنی ناف زمین ست کہ کنایہ از مکہ معظمہ باشد۔

نافوخ ۔ باخاے بواو کشیدہ و بخاے نقطہ دار زدہ بلغت اہل بغداد بیخ سوسن صحرائی ست و زنان بجہت فربہی بکار برند۔

نافہ آف ۔ بمعنی نافہ آہوے مشک ست چہ آف بمعنے آہوے مشک باشد۔

نافہ آہو ۔ معروف ست و کنایہ از موے خوشبوے باشد کہ زلف و کاکل معشوق ست۔

نافہ بوے ۔ بباے ابجد بواو کشیدہ و بتحتانی زدہ کنایہ از گندہ دہانست یعنی شخصے کہ دہان او بوے کند و سخن چین و نمام را ہم مے گویند۔

ناف ہفتہ ۔ کنایہ از روز سہ شنبہ ست چہ در وسط ہفتہ واقع است۔

ناف مشک یافتن ۔ کنایہ از بلند آوازگی و نیکنامی و شہرت یافتن و نام نیک بہم رسانیدن باشد۔

ناقور ۔ باقاف بروزن شاپور بمعنی نام بردارست یعنی آنچہ از ان درجاہا باز گویند و ناے بزرگ را ہم گفتہ اند کہ کرناے باشد و در عربی صور اسرافیل را خوانند۔

ناقوسی ۔ بروزن طاؤسی نام نوائیست از موسیقی و نام لحن بست و ششم ست از سی لحن باربد۔

ناک ۔ بروزن خاک لفظی ست کہ بجہت بیان اتصاف موصوف بصفتے در آخر کلمات می آورند زیرا کہ دلالت مے کند بر داشتن چیزے چون بلفظے ملحق شود ہمچو طربناک و غمناک و مانند آن چنانچہ در فوائد مذکور شد و بمعنی آلودہ و آغشتہ ہم آمدہ است و بر ہر مغشوش شے یعنی ہر چیز کہ در ان غش داخل کردہ باشند استعمال کنند عموماً و مشک و عنبر مغشوش را گویند خصوصاً و نوعے از امرود ہم ہست کہ از ان شیرین تر و شاداب تر و لذیذ تر نمے باشد و کام و ملازہ را نیز گویند و فک اعلیٰ و فک اسفل را ہم گفتہ اند کہ کام و چانہ باشد چہ فک اعلیٰ را ناک بالا و فک اسفل را ناک پائین مے گویند و در ہندی بمعنی بینی باشد کہ عربان انف خوانند و نام جانورے ہم ہست آبی شبیہ بہ نہنگ۔

ناکاج ۔ باجیم بروزن و معنی ناگاہ است و یکبار ہم گویندش و در فوائد گفتہ شد کہ در فارسی جیم و ہا ہم تبدیل مے یابند و معنی لغوی آن بے وقت باشد چہ گاہ بمعنی وقت ہم آمدہ است۔

ناکام ۔ با کاف تازی بروزن بادام بمعنی نامراد و ناخواستہ باشد و بمعنی ناچار ہم ہست و بعربی لاعلاج مے گویند۔

ناگرفت ۔ بکسر کاف فارسی و راے بے نقطہ و سکون فا و تاے قرشت بمعنی ناگاہ و ناگہان و بیک ناگاہ باشد۔

ناگزر ۔ بضم کاف فارسی و کسر زاے نقطہ دار و سکون راے بے نقطہ مخفف ناگزیرست کہ ناچار و لاعلاج باشد۔

ناگزران ۔ بازیادتی الف و نون ہمان بمعنی ناگزیرست کہ ناچار و لاعلاج باشد۔

ناگوار ۔ بضم کاف فارسی و واو بالف کشیدہ و براے بی نقطہ زدہ طعام ناپختہ در معدہ را گویند و تخمہ و امتلا را ہم گفتہ اند کہ گرانی شکم باشد از بدہضمی و کنایہ از مردم بیرزق و ناول چسپ ہم ہست۔

ناگوارد ۔ بضم کاف فارسی و سکون دال بے نقطہ در آخر ہمان بمعنی ناگوارست کہ طعام ناپختہ در معدہ و امتلا و تخمہ و مردم دل ناچسپ باشد۔

ناگور ۔ بضم کاف فارسی و فتح واو و سکون راے بے نقطہ مخفف ناگوارست کہ امتلا و طعام ناپختہ در معدہ باشد۔

ناگورد - با کاف فارسی و بحذف الف مخفف ناگوار دست که طعام ناپخته در معده باشد۔

ناگوہر - بفتح کاف فارسی و ہا و سکون واو و رای قرشت بمعنی عرض باشد که در مقابل جوہر ست۔

نال - بروزن سال نای میان خالی را گویند و عربان نماک خوانند و قلم نویسندگی و رگہا و ریشہای باریکی که از میان قلم بر می آید و نی میان پر را ہم گفته اند که از ان تیر سازند و بمعنی نیشکر ہم بنظر آمده است و رودخانه کوچک و جوی بزرگ را نیز گویند و نام مرغکیست کوچک و بسیار خوش آواز و بمعنی ناله ہم آمده است و امر بنالیدن ہم ہست یعنی بنال و ناله مکن و ناله کننده را نیز گویند۔

نالان - بروزن پالان ناله کننده را گویند و نام کوہیست میان شیراز و کارون۔

نالکس - بکسر کاف و سکون سین بی نقطه بمعنی سر دیوار باشد۔

ناله - بروزن لاله معروف ست و آن آواز و صدائی باشد که از روی درد و زاری از آدمی بر می آید و رودخانه کوچک را ہم می گویند و بہندی نیز رودخانه کوچک را نالا گویند۔

نام از شکم افتادن - کنایه از معدوم شدن باشد۔

نام آور - بفتح واو بروزن بالاتر خداوند نام و آوازه را گویند چه در نیکی و چه در بدی۔

نام بردار - بفتح بای ابجد و سکون رای قرشت و دال بی نقطه بالف کشیده و رای بی نقطه زده بمعنی مشہور و معروف ست و بضم بای ابجد ہم گفته اند۔

نامبرده - بضم با و فتح دال ابجد بمعنی نامدار ست۔

نام بر یخ زدن - کنایه از فراموش کردن و محو ساختن باشد۔

نامجوی - بروزن کامجوی نام مردی ہم ست از سالہای ملکی و مردمان بہادر و شجاع را نیز گویند۔

نامزد - بسکون ثالث و فتح زای ہوز لشکری را گویند که بجہت مہمی و کاری بطرفی روانه کنند و دختری که بعد از چند گاه دیگر بخواہند۔

نامور - با واو بروزن دادگر مخفف نام آورست که خداوند نام و آوازه و مشہور و معروف باشد۔

ناموس - بروزن قاموس بمعنی بانگ و آوازه و صاحب سرا و خانه و منزل باشد و بمعنی عصمت و عفت ہم ہست و جنگ و جدال ہم گفته اند و ملائکه و احکام الہی را نیز گویند و بمعنی کمینگاه صیاد ہم آمده است۔

ناموس اکبر - کنایه از جبرئیل علیه السلام ست۔

ناموس گاه - کنایه از جنگ گاه باشد چه ناموس بمعنی جنگ ہم آمده است۔

ناموْیه - بفتح تحتانی بروزن واگویه زنی را گویند که بغیر از یک شوہر ندیده و بمرد دیگر نرسیده باشد و میان او و شوہرش نہایت الفت و محبت و اتحاد بود۔

نامه - بروزن خامه کتابت و فرمان را گویند و بمعنی کتاب ہم ہست ہمچو شاہنامه و فرس نامه و بازنامه و امثال آن و بمعنی سیلاب ہم آمده است و خط تعلیق را نیز گویند باعتبار اینکه احکام و فرامین را آن خط می نویسند۔

نامه چہارم - اشاره بفرقان ست که قرآن باشد چه بعد از زبور و توریت و انجیل نازل شده است۔

نامی - بروزن جامی بمعنی نامور بودن و شہرت کردن و نام بر آوردن باشد و نامه و فرمان را ہم می گویند و در عربی بمعنی بالنده و نمو کننده باشد۔

نان آتش روی - کنایه از آفتاب عالمتاب ست۔

نان تلخ - کنایه از نان سرد شده و شب مانده و کہنه باشد۔

نان جوی - بروزن کامجوی بمعنی گدا و گدائی کننده باشد و طالب دنیا را ہم می گویند۔

نان حادثه خام بودن - کنایه از حادثه مغلوب شدن و نامرد بودن را نیز گویند۔

نان حلال - قوتی را گویند که بکاسبی و زراعت کردن

هم رسانند و کنایه از طاعت و عبادت و زهد و تقوی هم هست۔

نان خرچنگ ۔ کنایه از ماه است باعتبار اینکه برج سرطان خانهٔ اوست۔

نانخواه ۔ وآنرا نانخه نیز گویند بحذف واو معدوله والف و در عربی طالب الخبز خوانند و آن تخمیست خوشبوئے که بر روئے خمیر نان پاشند و بر گزندگی عقرب طلا کنند نافع باشد و گدا و گدائی کننده را نیز گویند۔

نانخورش خانه ۔ سرکهٔ انگوری را گویند و بعربی ادم البیت و ادام البیت خوانند۔

نان در انبان نهادن ۔ کنایه از مسافرت و سفر کردن باشد۔

نان دهقان ۔ کنایه از نان پادشاه باشد۔

نان زرین ۔ کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

نان سفید فلک ۔ کنایه از ماه است۔

نان سیمین ۔ بمعنی نان سفید فلکست که کنایه از ماه باشد۔

نان شیرین بودن ۔ کنایه از نایافت بودن وبهم نرسیدن نان باشد۔

نان فیروزخانی ۔ نانے بوده است بوزن یکمن۔

نان گرم چرخ ۔ کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

نان کش ۔ بسکون ثالث و کسر کاف و شین نقطه دار سا... دن را گویند و آن دانه ایست مغزدار که خورند و آنرا بن هم گویند بفتح بائے ابجد و بعربی حبة الخضرا خوانند۔

نان کشکین ۔ نانے را گویند که از آرد باقلا و آرد جو و آرد گندم پخته باشند۔

نان گلاج ۔ بکسر ثالث و ضم کاف فارسی بمعنی گلاج است و آن حلوائے باشد که عربان قطائف گویند و نانے را نیز گفته اند بسیار نازک که از نشاسته و تخم مرغ پزند و در شیرهٔ قند و نبات انداز ند و خورند۔

نان کلاغ ۔ بفتح کاف رستنی باشد که در زمینهائے نمناک

... روید بعضے گویند اقحوان است و آنرا بعربی خبز الغراب خوانند۔

نان کور ۔ کنایه از حرام نمک باشد و مردم خسیس و بخیل و ممسک و دون همت را هم نان کور خوانند۔

نانِ مش ۔ بکسر ثالث و فتح میم و سکون شین نقطه دار چیزے را گویند که مردم ... را گویند و بمعنی بیراهی کردن هم هست و بفتح ثالث و کسر رابع نیز بنظر آمده است۔

نان مشوش ۔ نانے را گویند بسیار نازک و رقیق که بیشتر در عیدها پزند و دوشاب و سفیدهٔ تخم مرغ را بقوام آورند و بر روئے آن افشانند و خورند۔

نان مشیدن ۔ بر وزن عالم دیدن بمعنی از جهان کامی ندیدن و مرادے حاصل نکردن باشد۔

نانو ۔ بر وزن بانو خوانندگی و ذکرے را گویند که زنان در وقت گهواره جنبانیدن اطفال کنند تا بخواب روند و مخفف نانوا هم هست که نان پز باشد۔

نانوخیه ۔ بفتح خائے نقطه دار و تحتانی بمعنی نانخواه است که زنیان باشد اگر بر گزندگی عقرب بندند درد ساکن کند گرم و خشک است در دوم و سوم۔

نان و نمکدان شکستن ۔ کنایه از حرام خواری کردن باشد۔

نانیوشان ۔ بکسر ثالث بیائے حطی بر وزن وافروشان بمعنی ناگهان و بے خبر و ناشنیده باشد و بفتح ثالث هم درست است۔

ناو ۔ بر وزن گاو چوبے آب را گویند و هر چیز دراز میان خالی را هم گفته اند و بمعنی رخنه و سوراخ هم آمده است و کشتی و جهاز کوچک و ناودان بام خانه و آنچه گندم بدان از دول بگلوے آسیا ریزد و چوب میان خالی کرده که در بعضے مواضع آب از آن بچرخ آسیا خورد و بگردش آرد و چوبکے که در میان پشت آدمی و کفل و سرین اسب فربه و دانهٔ گندم و خستهٔ خرمائے باشد و بمعنی خرام هم بنظر آمده است که رفتارے از روی ناز باشد۔

ناوانیدن ۔ بانون بر وزن آرامیدن بمعنی خم کردن

وخم دادن و مانده گردانیدن باشد۔

ناور۔ بروزن خاور بمعنی ممکن باشد کہ در برابر واجب است

ناوران۔ بروزن خاوران ممکنات را گویند کہ جمع ناور باشد کہ بمعنی ممکن است۔

ناورد۔ بفتح ثالث و سکون را و دال بے نقطہ جنگ و جدال و پیکار را گویند و بمعنی رفتار ہم آمدہ است۔

ناوردگاہ۔ بمعنی جنگ گاہ ہم ہست چہ ناورد بمعنے جنگ و گاہ بمعنی جا و مقام باشد۔

ناورفرتاش۔ بمعنی ممکن الوجود است چہ ناور بمعنی ممکن و فرتاش وجود را گویند۔

ناوسند۔ بروزن و معنی ناپسند است چہ در فارسی با و وا و باہم تبدیل مے یابند و بمعنی ضعیف ترکیب و لاغر ہم گفتہ اند و باین معنی بجاے نون یاے حطی نیز بنظر آمدہ است۔

ناوک۔ بفتح واو و سکون کاف مصغر ناو است و نوعے از تیر باشد و آن تیر یست کوچک و بعضے گویند آلتیست چوبین و میان خالی کہ تیر ناوک را در میان آن گذاشتہ مے اندازند و بعضے گویند نلے باشد از آہن کہ تیر کوچک را در ان نہند و بعد از ان در کمان گذاشتہ اندازند و آلتے کہ از ان گندم و جو در گلوے آسیا ریزد و چوبک میان پشت آدمی را نیز گویند۔

ناوک سحری۔ کنایہ از دعا ... بد و نفرین باشد کہ در آخر ہاے شب کنند۔

ناوک قلبی۔ کنایہ از آہ ... باشد و ... را نیز گویند کہ در مقابل مدح است۔

ناوناوان۔ با نون دوم و ... بروزن ... بمعنی خرامان و کرازان ... باشد۔

ناوس۔ بروزن ناقوس آتشکدہ و عبادتخانہ ... را گویند و درین زمان بایک واو نویسند مانند طاوس و کاؤس۔

ناوہ۔ بروزن سادہ چوب کوتاہ میان خالی کردہ را گویند کہ گلکاران بدان گل کشند و تبشے چوبینے کہ ... ان خمیر کشند و آلتے کہ بدان گندم و جو از دول آسیا ریزد و چوب یا آہن میان خالی کہ تیر ناوک را دران نہادہ اندازند و چوبک میان پشت آدمی و دانہ گندم و خستہ خرما را نیز گویند و نام جائے و مقامے ہم ہست و چادر کہنہ را ہم گفتہ اند و بدن کہ بمعنے را نیز گویند کہ قالب روح باشد۔

ناویدن۔ بروزن جاویدن بمعنی پینکے باشد کہ مقدمۂ خواب است و بمعنی نالیدن و نالہ کردن ہم ہست و بمعنی خرامیدن و رفتار بناز ہم آمدہ است و خم شدن و ماندہ گردیدن را نیز گفتہ اند۔

ناویژہ۔ بفتح زاے فارسی بروزن آویزہ بمعنی کثیف و ناپاک و عیبناک و آمیختہ و مغشوش باشد۔

ناہ۔ بروزن ماہ بوے نم را گویند یعنی بوئے کہ از زیر زمینہا و سردابہا بر دماغ خورد۔

ناہار۔ بروزن ناچار بمعنی گرسنہ باشد یعنی شخصے کہ از بامداد باز چیزے نخوردہ باشد و بمعنی ترکیبی آن ناآہارست یعنے ناخوردہ چہ آہار بمعنی خورش باشد۔

ناہاری۔ بروزن بازاری چیزے اندک را گویند کہ کسے در صباح بخورد۔

ناہد۔ بروزن زاہد دختر نارپستان را گویند و مخفف ناہید ہم ہست کہ ستارۂ زہرہ باشد۔

ناہدہ۔ بروزن ساجدہ بمعنی اول ناہد است کہ دختر نارپستان باشد۔

ناہی۔ بروزن ماہی مخفف ناہید است کہ ستارۂ زہرہ باشد و در عربی نہی و منع کنندہ است۔

ناہید۔ بسکون دال ستارۂ زہرہ را گویند و مکان او فلک سوم است و اقلیم پنجم بدو تعلق دارد و کنایہ از دختر رسیدہ باشد و نام مادر اسکندر ذوالقرنین ہم ہست۔

ناہیدہ۔ بفتح دال بمعنی ناہید است کہ ستارۂ زہرہ و دختر رسیدہ باشد۔

نائے - بسکون تحتانی نے باشد که مطربان نوازند و بعربی مزمار خوانند و گلو و حلقوم را نیز گویند و بوقے که در روز جنگ نوازند و آنرا نائے روئین خوانند که نفیر برادر کوچک کرنا باشد و بعضے کرنا را گویند و نام قلعۀ هم هست که مسعود سعد سلمان دران قلعه محبوس بوده و بمعنی فخر و مباهات هم بنظر آمده است -

نائے انبان - نے انبان ست و آن انبانے باشد که بر یک سر آن نیچه وصل کرده اند و آن نیچه سوراخ چند دارد آن انبان را پر باد کنند و در زیر بغل گیرند و خوانند و رقصند و نوازند -

نائب تنگری - بعضے قائم مقام خدا چه نائب در عربی قائم مقام و تنگری در ترکی خدا را گویند و آن کنایه است از خلیفه و بادشاه -

نائے ترکی - بضم تاے قرشت سورنائے را گویند و آن سازیست معروف و بعضے گویند نائیست که در هنگام رزم و جنگ نوازند و آن یا نفیر باشد یا کرنائے -

نائیچ - بسکون ثالث و سکون جیم فارسی نائے باشد که مطربان نوازند -

نائے روئین - نائے باشد که در روز جنگ نوازند و بعضے گویند نفیر ست و بعضے گویند کرنا ست -

نائژه - بکسر ثالث و فتح زاے فارسی بمعنی گلوگاه باشد و لولۀ ابریق و لولۀ هر چیزے دیگر را نیز گویند و نے میان خالی و ماشوره که جولاهگان بران ریسمان پیچند براے بافتن و هر چوبے و نے میان خالی را هم گفته اند که برگ بران رسته و گره ها داشته باشد و همچنین چوب خوشۀ گندم را نیز و بعربی قصب خوانند و بمعنی آب چکیدن هم بنظر آمده است چنانکه اگر گویند نائژه مے کند مراد آن باشد که آب مے چکد -

نائلوس - بالام بر وزن پاے بوس موسیقار را گویند و آن سازیست مشهور و معروف و مفصل هم نوشته اند که نائے لوس باشد بکسر تحتانی و این صحیح ست و با شین نقطه دار بر وزن بازپوش هم بنظر آمده است و درست ست چه در فارسی سین و شین هم تبدیل مے یابند -

نائے مشتک - بسکون ثالث و فتح میم و شین و کاف هر دو ساکن بمعنی نائے انبان ست و آن سازے باشد مشهور و معروف و آنرا نائے مشتگک هم مے گویند با دو کاف -

نائیدن - بر وزن زائیدن بمعنی فخر کردن و مباهات نمودن باشد -

بیان دوم

در نون با باے ابجد مشتمل بر شانزده لغت

نباج - بر وزن رواج بمعنی انباغ ست و آن دو زن باشد که در نکاح یک مرد ست -

نبارش - بفتح راے بے نقطه بر وزن جفاکش چوبے را گویند که در زیر چوب سقف که شکسته باشد نهند و بر دیوارے که مشرف بر افتادن باشد نصب سازند -

نباغ - با غین نقطه دار بر وزن طلاق بمعنی نباج است و آن دو زن باشند که در نکاح یک مرد اند -

نبرد - بفتح اول و ثانی و سکون را و دال بے نقطه بمعنی کوشش و جنگ و جدال و رزم و کارزار باشد چه نبردگاه جنگگاه را گویند و مردم شجاع و دلیر و دلاور را هم گفته اند -

نبرده - بر وزن نکرده بمعنی دوم نبرد ست که شجاع و دلیر و دلاور باشد -

نبس - بفتح اول و ثانی بر وزن هوس دخترزاده را گویند و باین معنی با تشدید ثانی هم گفته اند -

نبسه - بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی نبس ست که دخترزاده باشد و بعضے گویند پسر و دختر پسر ست که نبیره خوانند و بعضے دیگر دختر دختر را گویند نه پسر دختر را و با تشدید ثانی هم گفته اند -

نبشلد - بفتح اول و ثانی و سکون شین نقطه دار و لام مفتوح و دال ساکن یعنی بچسپد چه نبشلیدن بمعنی چسپیدن باشد -

نبک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف زهاب را گویند و آن تراویدن آب باشد از کنار چشمه و رودخانه -

نبناد - بروزن فرهاد بمعنی مطلق نفس است ... را دانا و حذر کردن باشد از شنیع تهمت و ارتکاب خواهش.

نبهره - بفتح اول و ثانی و سکون هاے هوز ... قرشت مفتوح بمعنی قلب و ناسره باشد عموماً و سیم و زر ... را گویند ... نیز بمعنی ... و فرو ... هم آمده است و بمعنی ... بزرگ عظیم است و بمعنی پوشیده و پنهان هم گفته اند.

نبی - بضم اول و ثانی و تحتانی کشیده کلام خدا و قرآن مجید باشد و بفتح اول و بعربی پیغمبر و رسول را گویند و ثانی اول ... فارسی هم آمده است و بکسر اول نیز گفته اند.

نبید - بضم اول و ثانی تحتانی مجهول بروزن ... بمعنی ... گرم ... نکسے و جبر خوش باشد و بفتح اول و بعربی ... شراب ... خرما را گویند.

نبیر - بروزن صغیر فرزند زاده را گویند عموماً.

نبیره - بروزن صغیره بمعنی فرزند زاده باشد عموماً ... را گویند خصوصاً و بعضی دختر زاده را گفته اند خصوصاً و بلغتی دیگر پسر پسر و پسر دختر را گویند و بمعنی ... پنهان هم بنظر آمده است.

نبیسه - بروزن ... فرزند زاده را گویند که از جانب پسر باشد.

بیان سیوم

در ... ن با باے فارسی ... بر ... لغت

نپرانش - بارات ... بمعنی ذکا باشد و آن ... آسانی.

نپو - بروزن ... بمعنی ... گوشت ...

نپی - بکسر اول و ثانی تحتانی ... کشیده مصحف و کلام ... را گویند ...

بیان ...

در نون با تاے ... لغت ...

نتاس - بکسر اول بروزن قیاس بمعنی خوش و خرم ...

خوشحال و بے تشویش و با فراغت باشد چنانکه هرگاه گویند نتاسیدم بمعنی این باشد که خوشحال شدم و عمر را بفراغت گذرانیدم.

نتاسیدن - بکسر اول مصدر نتاس باشد بمعنی فراغت کردن و خوشحال بودن و عمر را بفراغت گذرانیدن.

نتیجه ... - کنایه از آتش باشد و آهن و مس و طلا و نقره ... و مطلق معدنیات را گویند.

بیان ...

در نون با تاے ... مشتمل بر ... لغت ...

نثج - بفتح اول و سکون ثانی اندرون دهان را گویند و بضم اول هم آمده است.

نثار - بفتح اول بروزن شرار ... باشد که نثار ... کنند.

نثفسها - بفتح اول و ثانی و سکون باے ابجد پوست ... را گویند عموماً از نباتات و پوست سلیخه را گویند خصوصاً.

نجاب - بروزن ... نوعے از تبرزین باشد و با جیم فارسی هم آمده است ... گویند.

نجب - بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی بید گیاست که از ... ثمر درخت گز است که عرب ثمرة الطرفا خوانند و بعربی ستاره را گویند و بمعنی اول بجیم هم بنظر آمده است که بعد از میم با باشد.

نجند - بفتح اول و ثانی بروزن سمند بمعنی ترنده است که اندوهگین و غمناک باشد.

نجوان - بفتح اول و واو با الف کشیده بروزن ارزان بمعنی زعفران باشد.

نخبیر - بروزن ... بمعنی اول نخچیر است که گز ... باشد ... و آن ... ثمرة الطرفا خوانند.

... - بروزن ... بمعنی ... است که گز ... باشد.

بیان ...

در نون با ... مشتمل بر ... لغت و ... است

لغت و کنایت

نخ - بفتح اول وسکون ثانی یکتار رشته را گویند خواه ابریشم باشد و خواه ریسمان وبمعنی جرگه وصف لشکر ومردم هم آمده است وپلاس وگلیم رومی باشد وآن فرشی است بسیار لطیف ومنقش وبعربی طنفسه خوانند وشطرنجی ونهالی کوچک را هم می گویند ونام دیویست از جمله شیاطین وبمعنی اندک وکم وقلیل هم آمده است چه هرگاه گویند نخ نخ یعنی کم کم واندک اندک وآهسته باشد که برزیگران بدان زمین شیار کنند وبضم اول قدم بر قدم رفتن باشد از دنبال کسی۔

نخاره - بروزن نقاره بمعنی ناهارست وآن چیزی نخوردن باشد تا مدتی از روز۔

نخچ - بفتح اول وسکون ثانی وجیم فارسی گیاهی باشد مانند جاروب که زمین را بدان بروبند۔

نخجد - بروزن ابجد ریم آهن را گویند وبمعنی سنگ سخت و آهن هم آمده است وباجیم فارسی وذال نقطه دار نیز گفته اند۔

نخچل - بفتح اول وضم جیم فارسی بروزن فرگل گرفتن اندام باشد یا دو سر ناخن یا دو سر انگشت دست چنانکه بدرد آید وبفتح جیم هم آمده است۔

نخچند - باجیم فارسی بروزن فرزند بمعنی نخجد است که ریم آهن باشد۔

نخچوان - باجیم فارسی دواو بروزن مرزبان نام موضعی وولایتی باشد۔

نخچیر - باجیم فارسی بروزن تصویر بمعنی شکار وشکاری وشکار کننده وشکار کردن وشکارگاه باشد وبهائم دشتی وهر جانور صحرائی را نیز گویند وقتیکه بگیرند عموماً وبز کوهی را خصوصاً خواه بگیرند وخواه نگیرند۔

نخچیرگان - باکاف فارسی بالف کشیده وبنون زده نام لحن آخرست از جمله سی لحن باربد وآنرا نخچیرگانی هم خوانند و نام نوائی هم هست از موسیقی۔

نخچیرگاو - باکاف فارسی بالف کشیده وبواو زده نام نوائیست از موسیقی۔

نخچیروال - باواو بالف کشیده وبلام زده مرد شکاری وتیرانداز را گویند۔

نخچیز - بازای هوز بروزن دهلیز پیچیده ودرهم گشته را گویند وبعضی پیچیدن هم گفته اند که مصدر باشد۔

نخچیل - بروزن تحویل بمعنی نخچل است که گرفتن اندام باشد با دو سر ناخن دست یا دو انگشت چنانکه بدرد آید۔

نخراز - بضم اول وسکون ثانی وراء بی نقطه بالف کشیده وبزای نقطه دار زده بزی را گویند که پیشرو گله ودمه گوسفند باشد وعربان کراز خوانند۔

نخری - بفتح اول وکسر ثانی وراء قرشت وسکون تحتانی فرزند اولین را گویند۔

نخز - بفتح اول وضم ثانی وسکون زای نقطه دار بمعنی نخست باشد که اول وابتدا است ونخزین بمعنی نخستین۔

نخست - بضم اول وثانی بروزن درست بمعنی اول و ابتدا باشد ونخستین بمعنی اولین وبفتح اول وثانی یعنی ریش و جراحت اگرچه خستن بمعنی ریش کردن وجراحت نمودن باشد۔

نخشب - بفتح اول وشین نقطه دار بروزن عقرب نام شهریست از ترکستان که آنرا بترکی قرشی گویند بفتح قاف و حکیم بن عطا که بمقنع اشتهار دارد مدت دو ماه از چاهی که در نواحی آنست بسحر وشعبده ماهی برمی آورد که تا قرب چهار فرسنگ روشنائی میداد۔

نخشه - بفتح اول وشین قرشت وسکون ثانی بمعنی حجت وبرهان باشد۔

نخکله - بفتح اول وکاف ولام وسکون ثانی گردگانی را گویند که سخت باشد وزود نشکند ومغز آن بدشواری برآید۔

نخلبند - بروزن نقشبند شخصی را گویند که صورتهای درختان ومیوه را از موم سازد وباغبان را نیز گویند۔

نخله محمود - بفتح اول وثانی اشاره بدرختان چندست از خرما در مکه معظمه ونام مقامی وخرماستانی هم هست۔

نخوش ـ با واو مجهول سیاه دارو را گویند که تاک دشتی باشد و بعربی کرمة البیضا خوانند و نخوش بجهت آن گویند که میوهٔ آن در زمستان خشک نشود و عنب الحیه میوهٔ آنست ـ

نخهم ـ بفتح اول و ضم ثانی مخفف نخواهم است یعنی نخواهم باشد ـ

نخیر ـ بروزن وزیر مردم فرومایه و کمینه را گویند و بمعنی زمین هم آمده است چه نخیرگاه بمعنی کمینگاه باشد و تخمدان را نیز گویند و آن زمینی باشد که شاخهٔ درخت را در آن فرو برند و تخم و گل را در آن پاشند تا سبز شود و از آنجا بجای دیگر نقل کنند ـ

نخیری ـ بروزن وزیری بمعنی نخری باشد که فرزند اولین است ـ

نخیز ـ با تحتانی مجهول و زای نقطه دار بروزن مویز بمعنی نخیر است که مردم فرومایه و کمینه و کمین و زمین تخمدان باشد ـ

نخیزگاه ـ بمعنی کمینگاه است ـ

بیان هفتم

در نون با دال ابجد مشتمل بر سه لغت

ند ـ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رشد و افزونی و نمو باشد و در عربی بخوری باشد مرکب از عنبر و مشک و عود و بوی آن مقوی دل است و دافع سموم و بفارسی گشته گویند و نیز در عربی بمعنی رفتن و رمیدن باشد و قتیکه دال را مشدد کنند و بکسر اول در عربی بمعنی همتا و مانند باشد ـ

ندا ـ بکسر اول بروزن فدا بمعنی بانگ و فریاد باشد و یک حصه از شش حصهٔ فرسنگ را نیز گویند چه فرسنگی سه میل است و هر میلی دو ندا و بفتح اول در عربی کسی را خواندن و آواز کردن ـ

ندب ـ بفتح اول و ثانی بروزن ادب داو کشیدن بر نرد باشد و بازی نرد و آنرا بعربی عذر خوانند و چون از هفت بگذرد و بیازده رسد آنرا تمامی ندب و داو فره گویند و بعربی وامق خوانند و چون بر هفت ده رسد آنرا دست خون گویند و اگر از دست خون بگذرد حکم اول پیدا میکند چه داو بر هژده نمی باشد و در عربی سه معنی دارد اول شرط و گرو قمار دوم نشان و جای زخم و جراحت سوم تهلکه و اضطراب ـ

بیان هشتم

در نون با رای بی نقطه مشتمل بر سی و شش لغت و کنایت

نر ـ بفتح اول و سکون ثانی معروفست که نقیض ماده باشد و زشت و کریه و ناهموار را نیز گویند همچو نرگدا یعنی گدای ناهموار و درشت و نام پدر سام است و او را نریم و نریمان هم میگویند و آلت رجولیت را نیز گفته اند و کوه و موج آب و شاخ میانهٔ درخت که شاخهای دیگر از اطراف آن برمی آید و بمعنی خنثی هم هست و آن شخصی باشد که آلت مردان و زنان هر دو دارد ـ

نرا ـ بروزن سرا و لوا ره کوچکی را گویند که در برابر چیزی پاکشند ...

نراک ـ بفتح اول بروزن هلاک بمعنی همیشه و دائم و بردوام باشد ـ

نرجل ـ بفتح اول و ثانی و ضم جیم و سکون لام نوعی از جامهٔ ابریشمین باشد که در حبشه بافند ـ

نرخ ـ بکسر اول و سکون ثانی و خای نقطه دار بمعنی قیمت و بهای اجناس باشد و بمعنی رواج و رونق هم آمده است ـ

نرد ـ بروزن فرد بازئی باشد معروف از مخترعات بزرجمهر که در برابر شطرنج ساخته و بعضی گویند نرد قدیم است اما دو کعبتین داشته دو دیگر را بزرجمهر اضافه کرده است و تنه و ساقهٔ درخت را نیز گویند و ترکیبی هم هست مرکب از صندل و گل ارمنی و فوفل و اقاقیا و حضض و سفیدآب و مردارسنگ که بر ورمهای گرم طلا کنند نافع باشد ـ

نردبان ـ ترجمهٔ درجه است و بمعنی زینه باشد اعم از چوب و غیرچوب ـ

نردک ـ بفتح اول بروزن زردک مصغر نرد است و لغز و چیستان و افسانه را نیز گویند ـ

نرزد ـ بروزن لرزد مخفف نیرزد است یعنی لایق ارزش ...

نرسک ـ بفتح اول و ثانی و سکون سین بی نقطه و کاف نام غله ایست که بعربی عدس گویند ـ

نرسی ـ بفتح اول و سکون ثانی و سین بی نقطه بتحتانی کشیده بمعنی واصل بحق باشد و نام پسر گودرز است و او از اشکانیان ...

و بضم اول هم بنظر آمده است.

نرگ - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی جرگه و حلقه زدن مردم را گویند بجهت محافظت شکار تا از میان بیرون نرود و بفتح اول و ثانی و سکون کاف تازی مهره باشد کوچک مخروطی و در ان گلها و رگها بسیار بود و برنگ پلنگ باشد چه آزاد بیخ دم پلنگ یابند و نرگ پلنگ گویند و بعربی حجر النمر خوانند هر جراحتی که ناسور شده باشد آنرا با آب بسایند و بمالند نیک گردد و هر زنی که قدری ازان بساید و بخورد هرگز آبستن نشود و هر مرد که با خود دارد هیچ زن ازو بار نگیرد و امتحان آن چنانست که چون در شیر گوسفند انداز ند شیر بریده شود و نزدیک تنوری که نان چسبانیده باشد بیارند تمام نانها در تنور ریزند.

نرگان - بفتح اول و تشدید ثانی گدایان ناهموار و درشت را گویند.

نرگدا - گدایان بی شرم و حراف و زبردست را گویند.

نرگس - بکسر کاف فارسی گلیست معروف و کنایه از چشم معشوق هم هست.

نرگس نیمخواب - کنایه از چشم معشوق و محبوب است.

نرگس و گل - کنایه از چشم و گوش مطلوب است.

نرگسه - بفتح رابع گلی باشد که از عاج یا استخوان دیگر بصورت نرگس بتراشند و بر سقف خانها نصب کنند و نرگسدان را نیز گویند و کنایه از ستارهای آسمانی ست و پروین را نیز گفته اند و نرگسه سقف چرخ کنایه از پروین باشد.

نرگسی - بروزن مجلسی جنسی از جامه باشد که پوشند و نوعی از طعام که خورند.

نرگه - بفتح کاف فارسی بمعنی اول نرگ ست که جرگه و حلقه زدن و صف کشیدن مردم و حیوانات دیگر باشد و بعضی گویند این لغت باین معنی ترکیست.

نرم آهن - کنایه از زبون و سست باشد.

نرم بر - بضم بای ابجد و سکون رای قرشت نام افزاریست درودگران و آهنگران را و کنایه از مردم چاپلوس حیله‌ور هم هست.

نرم بیز - بکسر بای ابجد و سکون تحتانی و زای هوز غربال سوراخ کوچک را گویند.

نرم چشم - کنایه از سخت روی باشد.

نرم دست - بفتح دال ابجد و سکون سین بی نقطه و تای قرشت نوعی از پارچه و جامه تنک ملائم ست که آنرا بشیرازی نرمه گویند.

نرمسار - بروزن شرمسار بمعنی بردبار و صاحب حلم و حلیم باشد.

نرم شانه - باشین نقطه دار و نون کنایه از کاهل و کم قدرت و مطیع باشد.

نرم گردن - بفتح کاف فارسی کنایه از مطیع و فرمانبردار باشد و با کاف تازی بمعنی مطیع و فرمانبردار گردن باشد.

نرم لگام - کنایه از اسپ خوش جلو باشد یعنی سرکش نباشد و کنایه از مطیع و فرمانبردار هم هست.

نرموره - با میم بروزن مستوره هر چیز گنده و کلک و پک و ناهموار باشد و گردگان و فندق بزرگ را هم میگویند و ریسمانی را نیز گفته اند که هر دو سر آنرا بر جای بندند و شخصی در وسط آن نشیند و دیگری دستی بروزند تا او متحرک شود و آید و رود و بعضی گویند ریسمانی ست که در ایام جشن و عید از جای آویزند و طفلان و زنان بران نشینند و در هوا آیند و روند و بعربی ارجوحه خوانند.

نروگ - بفتح اول و ثانی بواو کشیده و بکاف زده هیچی باشد سفید هیچو لعبت بربری و پلنگ آنرا بسیار دوست میدارد و بعربی دواء النمر خوانند گویند پلنگ را زائیدن دشوار میباشد چون یکبار زائید میداند که اگر آن بیخ را بخورد دیگر آبستن نمیشود و آنرا پیدا میکند و میخورد دیگر آبستن نمی شود و خواص آن بسیارست.

نره - بفتح اول و ثانی مشدد و غیر مشدد بمعنی نرست که در مقابل ماده باشد و زشت و کریه و ناهموار را نیز گویند هیچو نره

دیوہ آلت تناسل راہم گفتہ اند و بمعنی موجہ و کوزہ آب ہم آمدہ است و ساق درخت ہا ہم مے گویند و دندانہ کلید را نیز گویند و بمعنے خنثے ہم آمدہ است یعنی شخصے کہ آلت مردان و زنان ہر دو دارد و گدا و گدائی کنندہ را نیز گفتہ اند۔

نرۂ آب ۔ کنایہ از موج آب و کوہۂ آب باشد۔

نری ۔ بروزن خری آلت رجولیت را گویند مطلقاً خواہ از انسان و خواہ از حیوان دیگر باشد۔

نریم ۔ بروزن کریم نام پدر سام ست کہ جد رستم باشد۔

نریمان ۔ بروزن کریمان بمعنی نریم ست کہ جد رستم زال باشد۔

بیان نہم

در نون بازاے نقطہ دار مشتمل بر شش لغت

نزار ۔ بکسر اول بروزن شکار لاغر و ضعیف را گویند و گوشتی کہ دران چربی نباشد۔

نزج ۔ بفتح اول و ثانی و سکون جیم نام شہریست کہ بارمینیہ مشہور است۔

نزد ۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد مخفف نزدیک است۔

نزم ۔ بکسر اول و سکون ثانی و میم بخارے کہ در ایام زمستان وغیرہ پدید آید و ملاصق زمین باشد و ہوا را تاریک سازد و بازاے فارسی ہم آمدہ است و بعربی ضباب می گویند و بفتح اول نیز درست است۔

نزہ ۔ بفتح اول و ثانی و ظہور ہا بمعنی سقف باشد و بعضے گویند چوبے کہ سقف خانہ را بدان پوشند و جاے در آمدن باد و تراوش کردن آب را نیز گفتہ اند۔

نزیدن ۔ بروزن وزیدن بمعنی بیرون کشیدن باشد۔

بیان دہم

در نون بازاے فارسی مشتمل بر نہ لغت

نژ ۔ بفتح اول و سکون ثانی بیرون کشندۂ چیزے را گویند و دندانۂ کلید را ہم گفتہ اند۔

نژاد ۔ بکسر اول بروزن نشاط اصل و نسب را گویند و بمعنی اصیل و نجیب و خداوند اصل و نسب ہم آمدہ است۔

نژادہ ۔ بکسر اول بروزن فتادہ بمعنی نژاد ست کہ اصل و نسب و اصیل و نجیب باشد و بفتح اول ہم آمدہ است و بمعنی گوہر کہ اصیل باشد و نژادہ تغییر اصیل است۔

نژغار ۔ باغین نقطہ دار بروزن رفتار بانگ و فریاد و نعرہ را گویند۔

نژم ۔ بکسر اول و سکون ثانی و میم بمعنی میغ ست و آن بخارے باشد تاریک و ملاصق زمین و بضم اول ہم بنظر آمدہ است و عربان ضباب خوانند۔

نژند ۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و دال ابجد بمعنے اندوہگین و غمناک و فرو ماندہ و افسردہ و سر فرو افگندہ و پژمردہ باشد و بمعنی سرگشتہ و خشمگین و قہر آلود ہم ہست و پست و ضعیف را نیز گویند کہ در مقابل بلند و اوج باشد و بفتح اول ہم آمدہ است۔

نژنگ ۔ بفتح اول و نون بروزن نغزک دام و تلہ را گویند کہ حیوانات را بدان گیرند۔

نژہ ۔ بفتح اول و ثانی و ظہور ہا شاخ درختے را گویند کہ بسیار لطیف و نازک بر آمدہ باشد و ورق طلا و نقرہ را نیز گویند کہ بہیأت برگ گل بریدہ باشند و بر سر پادشاہان و نوداماداں نثار کنند و نام ستارۂ ہم ہست از ثوابت و چوبے کہ بدان سقف خانہ را پوشند۔

نژیدن ۔ بروزن و معنی کشیدن باشد۔

بیان یازدہم

در نون باسین بے نقطہ مشتمل بر سی و ہشت لغت و کنایت

نس ۔ بضم اول و سکون ثانی بمعنی پور باشد کہ گرداگرد لب و دہان است از جانب درون و بیرون و بمعنی ہوش و شعور و عقل ہم آمدہ است و با تشدید ثانی در عربی بمعنی خشک شدن و شتر راندن باشد۔

نسا ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ موضعے را گویند از کوہ

و غیر آن که در آنجا آفتاب هرگز نتابد یا کمتر برسد و بمعنی مرده هم آمده است که نقیض زنده باشد و بکسر اول نام شهریست در خراسان و بلغت ژند و پاژند گوشت و استخوان مرده را گویند از آدمی و سائر حیوانات دیگر و در عربی بمعنی زن باشد که در مقابل مرد است۔

نسار۔ بفتح اول بر وزن بهار بمعنی اول نساست و آن موضعے باشد که آفتاب کمتر بران تابد و سایبانے را نیز گویند که از چوب و خاشاک سازند و بمعنی سایه هم آمده است۔

نسپار۔ بابائے فارسی بالف کشیده و برائے قرشت زده جائے را گویند که انگور دران افشرند۔

نسبوت۔ بابائے ابجد بر وزن فرتوت بمعنی عقل است و آن قوتے باشد که تمیز میان نیک و بد و خیر و شر باو حاصل میشود۔

نسپه۔ بکسر اول و سکون ثانی و ضم بائے فارسی و سکون ہا هر چینه و رده و مرتبه را گویند از دیوار گلین که بر بالائے هم گذارند و بفتح بائے ابجد هم گفته اند چنانکه گویند این چند نسپه است یعنی چند چینه است و بعربی عرق گویند۔

نستاک۔ بتائے قرشت بر وزن مسواک بیچاک تکم و تکم پیچ را گویند۔

نستر۔ بر وزن کفتر مخفف نسترن است و آن گلے باشد سفید و بغایت خوشبوئے۔

نستردن۔ بفتح اول و دال ابجد بر وزن پروردن بمعنی نسترنست که گل نسترن باشد۔

نسترن۔ بر وزن کرگدن بمعنی نستردنست که گل سفید خوشبوئے باشد و بمعنی گلزار هم بنظر آمده است۔

نسترون۔ بواو بر وزن و معنی نستردنست که گل نسترن باشد و بر وزن پرملون هم آمده است۔

نستک۔ بکسر اول بر وزن خشتک محلوج باریک بپیچیده را گویند۔

نستوه۔ بر وزن اندوه مردم جنگی و ستیزنده و جنگ آور و ستیهنده و بدفعل و زشت را گویند و کسیکه از جنگ و بحث و مخاصمت نمودن عاجز نشود و تنگ نیاید و روے نگرداند و نام پهلوانے هم بوده ایرانی۔

نستهن۔ بہا بر وزن نسترن نام برادر پیران ویسه است که در کوه گنابد بر دست بیژن کشته شد۔

نستیهن۔ بہا بر وزن رقصیدن همان نستهن برادر پیران ویسه است که در جنگ دوازده رخ بر دست بیژن کشته شد۔

نسر۔ بفتح اول و ثانی بر وزن سفر بمعنی نسار باشد و آن جائیست از کوهستان و غیره که آفتاب کمتر دران تابد و سایبانے که بر سر کوه از چوب و علف سازند و مطلق سایه را گویند عموماً و سایهٔ کوه را خصوصاً و بمعنی سایهٔ کلاه هم بنظر آمده است و بمعنے سایبان بکسر اول هم گفته اند و بفتح اول و سکون ثانی بزبان عربی کرکس باشد و آن پرنده ایست مردارخوار گویند اگر از مشرق پرواز کند و بلند شود در یک روز بمغرب رود و باز از مغرب که پرواز کند و بلند شود در همان روز بمشرق آید و این بسیار عجیب است والله اعلم و نام دو ستاره ایست در فلک سوم به نسر طائر و نسر واقع۔

نسرد۔ بفتح اول و ضم رائے قرشت و سکون ثانی و دال ابجد تکاپوے و تکاپو کننده را گویند و بفتح اول و ضم ثانی و بضم اول و ثانی هم گفته اند۔

نسرم۔ بر وزن همدم نام بتیست بصورت زنے در بتخانهٔ بامیان نزدیک بسرخ بت و خنگ بت و او را نسو هم مے گویند باسین بے نقطه و تائے قرشت۔

نسرین۔ بر وزن قزوین نام گلیست معروف و آن سفید و کوچک و صد برگ میباشد و آن دو نوع ست یکی را گل مشکین میگویند و دیگرے را گل نسرین و بعربی ورد الصینی خوانند و نام جزیرهٔ هم هست در میان دریا که عنبر از آن جزیره مے آورند۔

نسرین نوش۔ بانون بر وزن رنگین پوش نام دختر پادشاه سقلاب روم است که در حبالهٔ نکاح بهرام گور بود۔

نسطور ـ باطاے حطی بروزن فغفور نام صاحب مذہب
و فقیه و مجتهد ترسایان ست و در مؤید الفضلا انسطور نوشته شده ست
بحذف راے قرشت ـ

نسطوری ـ بروزن مسطوری بمعنی ترسائی باشد ـ

نسک ـ بفتح اول و سکون ثانی و کاف نام غله ایست
که بعربی عدس مے گویند و خار خسک را هم گفته اند و آن جانورے
است سه پهلو و سه گوشه و بفتح ثانی در عربی بمعنی شستن و
پاک کردن باشد و بضم اول قسمے باشد از بیست و یک قسم
کتاب ژند که زردشت آنرا منقسم کرده ست و هر نسکے را یعنی
هر قسمے را نامے نهاده و در عربی بمعنی عبادت و پرستیدن خدای
تعالی و قربانی کردن باشد و بضم اول و ثانی هم در عربی جمع نسک
است و نسیکه قربانی را گویند ـ

نسکا ـ بفتح اول و سکون ثانی و کاف بالف کشیده بمعنے
زمین ست که بعربی ارض خوانند ـ

نسکبا ـ بفتح اول آش عدس را گویند چه نسک بمعنی عدس
و با بمعنی آش باشد ـ

نسل اوهم ـ کنایه از شرابے ست که از انگور سیاه ساخته شده

نسناس ـ با نون بروزن کرباس دیو مردم را گویند و ایشان
جنسے از خلق باشند و بر یکپاے برجهند و بزبان عربے
حرف میزنند ـ

نسو ـ بفتح اول و ثانی بواو کشیده چیزے نرم و ساده و هموار
و نخشان و لغزنده و بے درشتی و خشونت را گویند و بکسر اول
هم آمده ست و باشین نقطه دار نیز هست ـ

نسوبار ـ بفتح اول و باے ابجد بالف کشیده و براے
قرشت زده بلغت ژند و پاژند بمعنی ناپرو ناشتا باشد ـ

نسوو ـ بروزن حسود بمعنی نسو ست که چیزے نرم و ساده
و نخشان و لغزنده و بے خشونت باشد ـ

نسودی ـ بروزن حسودی برزیگر و زراعت کننده را
گویند و این قسم سوم ست از چهار قسم طوائف انسان که جمشید
قرار داده ست و شرح و بسط آن در لغت کاتوزی مذکور شد ـ

نسهانتن ـ با ہا و نون و تاے قرشت بروزن صفر اشکن
بزبان ژند و پاژند بمعنی پختن باشد که نقیض خام بودن ست و
نسهانی یعنی می پزم و نسهانید بمعنی پزید ست که امر بپختن باشد

نسیان ـ بکسر اول بروزن احسان بمعنی مخالفت و خلاف
کردن باشد و در عربی بمعنی فراموشی و بمعنی اول بفتح اول هم
آمده ست ـ

نسیج ـ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بجیم فارسی زده جامهٔ
حریر زربافته باشد و باجیم ابجد در عربی نیز همین معنی دارد ـ

نسیدن ـ بروزن رسیدن بمعنی نهادن و گذاشتن باشد

نسیرم ـ بفتح اول و راے قرشت و سکون میم بمعنی نسرست
و آن جائے باشد که آفتاب بران کمتر تابد و نابدان را هم گفته اند
و آن روزنه ایست از خانه که یک جانب آنرا پارچه چسپانند و
نقاشی کنند و بعضے گویند نسیرم جائیست که پیوسته آفتاب بران
تابد والله اعلم ـ

نسیله ـ بفتح اول بروزن وسیله گله و رمهٔ اسپ و استر و خر باشد
و بضم اول هم آمده ست ـ

نسیمن ـ بفتح میم بروزن رسیدن بلغت ژند و پاژند
عبادت و نماز کردن را گویند ـ

بیان دوازدهم

در نون باشین نقطه دار مشتمل بر چهل و دو لغت و کنایت

نش ـ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی سایه و سایه گاه باشد
که جاے سایه ست و بمعنی سایه کلاه هم بنظر آمده ست ـ

نشا ـ بکسر اول و ثانی بالف کشیده لفظیست که آنرا بعربے
نشا مے گویند بکسر میم و نشاسته را هم گفته اند که از ان پالوده پزند

نشاپور ـ بکسر اول نام شهریست مشهور در خراسان و اصل
آن نیشاپور ست یعنی شهر شاپور چه نی بفرس قدیم شهر را گویند و
نام شعبهٔ هم هست از مقام نوا که به نیشاپورک مشهور ست ـ

نشاخت ـ بروزن غناخت ماضی نشاختن باشد که بمعنے

نشاندن ست یعنی نشاند و نشایند و بمعنی تعیین هم آمده است که خبر دادن و آشکارا ساختن و خاص گردانیدن باشد۔

نشاختن۔ بروزن و بمعنی نشاندن باشد و بمعنی تعیین کردن هم آمده است۔

نشاخته۔ بروزن نشاسته بمعنی نشانیده و تعیین کرده شده باشد۔

نشاخیدن۔ بروزن و معنی نشانیدن و تعیین کردن باشد

نشاره۔ بکسر اول بروزن اشاره چوب بوسیده را گویند که مانند آرد شده باشد۔

نشاستن۔ با سین بے نقطه بروزن و معنی نشاندن باشد

نشاک۔ بفتح اول بروزن هلاک بلغت ژند و پاژند بمعنی شکر باشد که از آن حلوا و چیزهاے دیگر پزند۔

نشان۔ بکسر اول بروزن نهان بمعنی علامت باشد و حصه و نصیب را نیز گویند و امر بنشاندن هم هست بمعنی بنشان و نشانده را نیز گفته اند که فاعل نشاندن باشد و باین معنے بجز ترکیب در آخر کلمات مستفاد نمی شود همچو شاه نشان سکنجبین صفرا نشان و شیرهٔ کاسنی حرارت نشان و بمعنی هدف و نشانهٔ تیر و تفنگ هم آمده است۔

نشاندن۔ معروف ست و بمعنی نهادن هم هست۔

نشانستن۔ با سین بے نقطه بروزن و معنی نشانیدن باشد

نشبل۔ بفتح اول و باے ابجد بروزن مشعل بمعنی دست بر چیزے زدن و در آویختن باشد و بمعنی دو چیز را بر هم دوختن و بهم چسپانیدن هم هست۔

نشبیل۔ بکسر اول و سکون ثانی و باے ابجد بتحتانی کشیده و بلام زده مطلق قلاب را گویند عموماً و قلاب و شست ماهی گیری را خصوصاً و بفتح اول هم باین معنی و هم آسلنے باشد مانند قلاب که بآن ثمر از درخت فرود مے آورند۔

نشت۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی خراب و ضائع و سست و پژمرده و زبون باشد و بکسر اول بمعنی خوش و نیک۔

نشتر۔ بروزن مهتر مخفف نیشتر ست که آلت فصد کردن حجام باشد۔

نشتن۔ بروزن رستن مخفف نشستن باشد۔

نشتن چون خاک۔ کنایه از نشستن با کمال حلم و آرام و همواری باشد و کنایه از خوار و زار و سر افکنده نشستن هم هست

نشتو۔ بفتح اول بروزن یکرو نام مرغے بوده است۔

نشتی۔ بکسر اول بروزن زشتی بمعنی خوشی و نیکی باشد چه نشت بمعنی خوش و نیک ست و خوشی و نیکی بمعنی چونے و چه حال داری هم هست۔

نشخار۔ بضم اول و خاے نقطه دار بالف کشیده بروزن هشیار آنچه شتر و گاو و گوسفند و امثال آن خورده باشند و باز از معده بدهن آورند و بخایند و فرو برند و آنرا بعربی جره گویند و بقیهٔ کاه و علفے را نیز گفته اند که از دواب باز مانده و آنرا بعربی نشوار گویند و بکسر اول هم آمده است۔

نشخوار۔ با واو معدوله بمعنی نشخار ست که نخورده علف ستوران و از گلو بر آورده و خائیدهٔ شتران و امثال آن باشد

نشخور۔ با واو معدوله بروزن کشور بمعنی نشخوار ست که گفته شد و بعضے مکرر خائیدن و جابه بر هم زدن شتران و گوسفندان را نیز گفته اند فرو بردهٔ خود را۔

نشرهٔ طفلان۔ آنچه با زعفران و غیره بر روے تختهٔ اطفال نویسند۔

نشک۔ بفتح اول بروزن اشک درخت صنوبر و کاج را گویند۔

نشکر و گازران۔ بمعنی اسفنج ست که ابر مرده باشد و آن چیزے است مانند کرم خورده و آن را به عربے هرشفه و رغوة الحجامین گویند۔

نشگرده۔ بکسر اول و کاف فارسی و سکون ثانی و راے قرشت و فتح دال ابجد افزاریست صحافان و کفش دوزان

وسراجان راکہ بدان پوست را ببرند و بتراشند و آنرا اشقرہ نیز گویند و بعربی ازمیل خوانند و بہ فتح کاف فارسی ہم آمدہ ست۔

نشکنج - بکسر اول و ضم کاف و سکون ثانی و نون و جیم گرفتن عضوی باشد با دو سر انگشت یا دو سر ناخن دست چنانکہ بدرد آید و آنرا بعربی قرص و بترکی چمدک خوانند۔

نشکنجیدن - بکسر اول و ضم کاف بمعنی نشکنج گرفتن باشد که گرفتن عضوی است با دو سر انگشت چنانکہ بدرد آید۔

نشل - بفتح اول و ثانی و سکون لام قلاب ماہی را گویند و بمعنی دو چیز را با ہم دوختن و چسپانیدن و دو چیز را با ہم کوفتن و گرفتن و آویختن را هم باین معنی باشد یعنی دو چیز را با ہم بدوزند و بچسپانند و بکوب دیگر و بیاویزد و بمعنی چنگ در زدن و چسپیدن و در آویختن بچیزی ہم ہست که عربان تشبث گویند۔

نشمن - بکسر اول و میم و سکون ثانی و نون بلغت ژند و پاژند خویش و تبار را گویند۔

نشو - بضم اول و ثانی بواو کشیده بمعنی ہموار و صاف و ساده ... نشو ... باشد۔

نشوده - بفتح اول و واو بمعنی مستی باشد که در مقابل ہشیاری است۔

نشوی - بفتح اول و واو و تحتانی کشیده نام شہر نخجوان است۔

نشیب - بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی و بای ابجد نقیض فراز ... یعنی پست و فرو خریده را نیز گویند۔

نشید - بفتح اول و ثانی و سکون تحتانی مجہول و دال بمعنی سرود خوانند که شعر باشد۔

نشیدن - بکسر اول و ثانی مخفف نشانیدن بمعنی نہادن باشد۔

نشیم - بکسر اول و تحتانی مجہول بروزن گلیم بمعنی نشیمن باشد و مقام و نشستن ... مطلقا و آشیانه مرغ را نیز گویند۔

نشیمن دیو - کنایه از دنیا و عالم است۔

نشیمه - بفتح اول بروزن جریمه پوست و تسمه خام بہ دسته را گویند که از آن بند کارد و امثال آن سازند۔

نشین - بروزن نگین قطعه را گویند و آن نقطه ایست از فلک و پوست درون مقعد را ہم گفته اند و امر به نشستن ہم ہست یعنی بنشین۔

بیان سیزدہم

در نون با عین بی نقطه مشتمل بر یازده لغت و کنایت

نعل افگندن - کنایه از شتاب و تعجیل رفتن باشد و کنایه از درماندن و درمانده شدن ہم ہست۔

نعل بہا - بسکون لام مالی و زری را گویند که بتصدق و فدای ولایت خود بلشکر خصم قومی دہند تا از تاخت و تاراج ایمن باشند۔

نعل در آتش - کنایه از اضطراب و بیقراری باشد چه ہرگاه خواہند که شخصی را بخود رام کنند نام او را بر نعل اسپی بکنند و آن نعل در آتش نہند و افسونی چند که مناسب آنست بخوانند آن شخص مضطرب گردد و رام شود۔

نعل زده - بفتح زای نقطه دار و دال بی نقطه بمعنی نعل بسته باشد و کنایه از اسپی ست که جمیع اسباب ضروریات او را ساخته و مستعد کرده باشند از جہت سفر۔

نعل شام - کنایه از ماه است که قمر باشد و کنایه از دمیدن صبح ہم ہست۔

نعلک - بروزن نغزک نوعی از رکاب است و آنرا نعلکی ہم گویند۔

نعل وارگون - کنایه از کاریست که مردم پی بدان نبرند و خبردار نگردند۔

نعمت چند راصم - کنایه از نعمت ہشت بہشت است۔

نعمتکده - کنایه از بہشت است۔

نعنا - نوعی از پودنه باشد و اصل آن نعناع است و عربی و فارسیان عین آخر را حذف کرده نعنا گویند۔

نعیم پاک - بابای فارسی کنایه از اعمال شائسته است که طاعت و عبادت باشد۔

بیان چہاردہم

در نون با غین نقطه دار مشتمل بر بست و سه لغت

نغاک - بکسر اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده بمعنی ابله و نادان باشد و حرامزاده را نیز گویند و بعربی ولد الحرام خوانند

نغام - بفتح اول بروزن سلام بمعنی زشت و ناخوش باشد و تیره رنگ و سیه فام را نیز گویند و بکسر اول هم آمده است -

نغروچ - بضم اول و سکون ثانی و راے بے نقطه بواو کشیده و بجیم فارسی زده چوبے باشد که خمیر نان را بدان پهن سازند و بعربی مدمک خوانند -

نغز - بروزن مغز بمعنے خوب و نیک و نیکو باشد و هر چیز عجیب و بدیع را نیز گفته اند که دیدنش خوش آید و چست و چابک را هم میگویند

نغزک - مصغر نغز است یعنی خوبک و نیکک و نام میوهٔ هم هست مخصوص هندوستان که آنرا عنب وانبه گویند -

نغل - بفتح اول و کسر ثانی و سکون لام جائے که در صحرا و دامن کوه مانند زیر زمین بجهت خوابیدن گوسفندان کنند و در عربی بد اصل و بد نسب را گویند و بفتح اول و ثانی هم در عربی تباه شدن پوست باشد در وقت دباغت کردن خصوصًا و تباه و ضائع شدن هر چیز باشد عمومًا و کینه ور شدن و فساد انگیختن میان دو کس و سخن چینی را هم گفته اند -

نغم - بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی سوراخ کردن و کاویدن زیر زمین باشد که بعربی نقب خوانند و بفتح اول و ثانی در عربی آواز و صداے سخن کردن را گویند -

نغمهٔ عنقا - نام نوائیست از موسیقی -

نغن - بفتح اول و ثانی و سکون نون سوراخ ناف را گویند و ناخواه و زبان را نیز گفته اند و آن تخمیست که گاهے بر روے خمیر نان پاشند -

نغنخلان - با خاے نقطه دار و لام بروزن آهن بران بمعنی آخر نغن است که زنیان و ناخواه باشد و هیچ شکم را اسود دارد و شتها آرد -

نغنخواد - با واو معدوله بروزن کم سواد بمعنی نغنخلان است که زنیان و ناخواه باشد -

نغنخوالان - با واو معدوله و لام بروزن هرزه کاران بمعنی نغنخواد است که زنیان و ناخواه باشد و بروزن سمن ساقان هم گفته اند -

نغنخواهین - با واو معدوله و یاے حطی بروزن حسرت آگین بمعنے نغنخوالان است که ناخواه باشد و بروزن ملک آئین هم آمده که بفتح اول و ثانی باشد -

نغنغ - بفتح هر دو نون و سکون هر دو غین پیمانه و قفیزے را گویند که بدان غله پیمایند و هر نغنغے چهار خروار است و بضم هر دو نون هم آمده است -

نغنویدن - با واو بروزن سرکشیدن بمعنی ناغنودن است که بمعنی نخوابیدن و غافل نشدن و نیارمیدن باشد چه غنودن بمعنے خوابیدن و آرمیدن و آسودن است -

نغوسه - بفتح اول و سین بے نقطه و ثانی بواو مجهول کشیده این لغت از اضداد است بمعنی تسکین دل شکسته دادن و بمعنے دل کسی را آزردن و بهمه شکستن و با شین نقطه دار هم بنظر آمده است -

نغوشا - بکسر اول و ثانی بواو مجهول رسیده و شین نقطه دار بالف کشیده گبر و آتش پرست را گویند و نام جهودے هم بوده است و کیش و مذهب گبران را نیز گفته اند و بمعنی از دینے بدین دیگر نقل کردن هم آمده است و بعربی صابی گویند و صابئین جمع آنست یعنی از دینے بدین دیگر نقل کنندگان و گرایندگان و گویند این جماعت از هر دینے چیزے اخذ کرده اند و ملائکه می پرستند و زبور مے خوانند و روے بکعبه نماز مے گذارند و بعضے گویند صابیان زنادقه اند و بعضے دیگر گویند ستاره پرست اند چه ایشان از دین آدم گردیدند و به تعظیم و عبادت نورانیات از کواکب و ملائکه مشغول شدند و جمعے می گویند این طائفه قومے اند از مجوس و یهود و ذبح کردهٔ ایشان خورده نمے شود یعنی گوشت گوسفند و مرغے را که ایشان بکشند حرام است

ونکاح زنان ایشان درست نیست و جمع دیگر گویند این طائفه ملائکه و آفتاب را پرستش میکنند و بروزے پنج نوبت سجدهٔ آفتاب کنند و گویند که خداے تعالی عالم را آفرید و امر بتعظیم نورانیات فرمود از ملائکه و کواکب چه ملائکه مقربان عالم علوی و کواکب کار کنان عالم سفلی اند و احوال عالم از خیر و شر و صحت و مرض همه بایشان تعلق دارد پس تعظیم ایشان واجب ست و بفتح اول هم آمده است -

نغوشاک - بفتح اول وسکون آخر که کاف باشد بمعنی نغوشاست که آتش پرست و گبر و جهود باشد و کسے را نیز گویند که از کیش و ملتے بکیش و ملت دیگر برود و بکسر اول نیز گفته اند -

نغوشاکیدن - از دینے بدین دیگر شدن و اختیار دین دیگر کردن را گویند -

نغوشه - بفتح اول و واو مجهول و شین نقطه دار بمعنی نغوش است که دل شکستن و تسکین دل شکسته دادن باشد و بمعنی گوش فرا دادن بسخن دو کس باشد که باهم آهسته حرف می زنند -

نغوگ - بکسر اول وسکون آخر بمعنی نغوشاک ست که گبر و جهود و آتش پرست باشد

نغول - با واو مجهول بروزن قبول زیر زمینے را گویند که در صحرا و دامن کوه بجهت گوسفندان بسازند و بضم اول ژرف و عمق را گویند و بمعنی راه دور و دراز هم آمده است و بمعنی تمام و نهایت نیز گفته اند چنانکه گویند فلانے در فلان هنر نغول است یعنی بغور و نهایت آن رسیده است و دران هنر تمام است و بکسر اول نردبان و زینهٔ پایهٔ سقف دار را گویند و بمعنی گوشه پوشش سر نردبان ست که بربام خانه سازند تا باران بدرون نیاید

نغوله - با واو مجهول و لام بروزن تنوره زلف خوبان را گویند -

بیان یازدهم
در نون با فا مشتمل بر یازده لغت و کنایت

نفاغ - بکسر اول بروزن چراغ قدح بزرگے را گویند که بدان شراب خورند -

نفام - بفتح اول بروزن عوام بمعنی سیاه فام و تیره رنگ باشد و چیزے زشت و زبون را نیز گویند -

نفایه - بفتح اول بروزن طلایه بمعنی نفام ست که تیره رنگ و سیاه فام باشد و در عربی سیم قلب ناسره را گویند -

نفت - بروزن هفت روغنے باشد در ولایت شیروان پیدا مے شود و آن سیاه و سفید هر دو مے باشد سیاه را سوزند و سفید را در دواها بکار برند و گویند در ان ولایت زمینے است که چون آنرا بکاوند و بکنند نفت بمانند چشمهٔ آب روان گردد و معرب آن نفط است -

نفج - بفتح اول وسکون ثانی و جیم کاغذے را گویند که بران چیزے نویسند و در عربی بلند برداشتن پستان زن نوچه باشد پیراهن را یعنی بلندی که در پیراهن بسبب برآمدگی پستان بهم میرسد و شخصے را نیز گویند که در وقت سخن کردن آب و خیو از دهنش برآید -

نفخهٔ روح - کنایه از دمے باشد که جبرئیل در آستین مریم مادر عیسی علیه السلام دمیده بود -

نفروج - بفتح اول بروزن محلوج چوبے را گویند که خمیر نان را بدان پهن سازند و بضم اول هم آمده است و بعربی مدمک خوانند -

نفری - بروزن نصفی مخفف نفرین ست که دعای بد باشد

نفرید - بکسر اول و ثالث وسکون ثانی و تحتانی و دال ماضی نفرین کردن باشد یعنی دعاے بد کرد -

نفریدن - بکسر اول و ثالث بمعنی نفرین کردن باشد -

نفس آباد - بفتح اول و ثانی وسکون سین بے نقطه ششش را گویند و آن گوشتے باشد سفید رنگ متصل بجگر که پیوسته دل را باد کند و نفس آباد نیز بهمین اعتبار گویندش و سینه را نیز گفته اند که عربان صدر خوانند -

نفس تنگ - کنایه از زمانے ست که در یک چشم برهم زدن بگذرد -

نفس دراز - کنایه از دراز نفس و پرگوے باشد -

نفیر - بر وزن حصیر برادر کوچک کرنا را گویند و بمعنی فریاد هم هست و عربان گریز را گویند که از گریختن است -

نفیر نامه - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی حکم و فرمانے باشد که سلاطین و حکام بجهت جمع شدن و گرد آمدن سپاه و لشکر می نویسند -

بیان شانزدهم

در نون با قاف مشتمل بر سی و سه لغت و کنایت

نقاب خضرا - کنایه از آسمان است -

نقاب نیلی - کنایه از شب است که بعربی لیل خوانند -

نقد جان - کنایه از جان ست که روح باشد و زر و سیم سره رائج را نیز گفته اند -

نقد روان - بمعنی نقد جان ست که کنایه از جان و زر و سیم رائج باشد چه روان بهر دو معنی آمده است -

نقد شش روزه - کنایه از دنیا و مافیهاست -

نقد گیران - کنایه از مردمانے باشد که رشوت می گیرند و رشوت میخورند و طالبان دنیا را نیز گویند -

نقره - بضم اول معروفست و بعربی فضه گویند و کنایه از هر چیز سفید هم هست و بکسر اول ریزهٔ رومی باشد و آنرا کردیا و کراویه و نانخواه می گویند -

نقره با آهن رسیدن - کنایه از نیکی به بدی و فراغت بریاضت و خوشی بغم رسیدن باشد -

نقرهٔ خام - کنایه از نرمی و صافی و صفا و پاکیزگی باشد -

نقرهٔ خنگ زرنشتی - کنایه از آفتاب عالمتاب ست -

نقش آباد - کنایه از شراب آتشی ست -

نقش بحرام - کنایه از کسی ست که قدے و قامتے و ترکیبے دارد لیکن بغایت کاهل و هیچکاره بود و او را عوام گوده بحرام مے گویند -

نقش بر آب زدن - کنایه از محو کردن و برطرف ساختن باشد و کنایه از چیزهاے بے ثبات هم هست -

نقش بر آب کشیدن - کنایه از کارهاے عبث و بے ماحصل کردن باشد -

نقش پرگار کن - کنایه از جمیع مخلوقات است -

نقش پر موز - به فتح باے فارسی بمعنی شان عسل و خانهٔ زنبور است -

نقش بستن - کنایه از آفریدن و تصویر کردن و تصور و تخیل نمودن باشد و نقش نه بستن برعکس -

نقشبند حوادث - مراد خداے تعالیٰ ست جل جلاله -

نقش بے غبار - کنایه از دعاے مظلوم است ظالم را -

نقش حرام - بمعنی نقش بحرام ست که کنایه از مردم و صاحب قد و قامت و ترکیب و بے غیرت و هیچکاره گوده حرام باشد -

نقش خاک گوهری - کنایه از صورت مردم اصیل و نجیب و صالح باشد -

نقش زیاد - کنایه از اسم بلا مسمیٰ و آنچه قابل دیدن نباشد -

نقش قندهار - کنایه از صورت خوب و دلکش باشد -

نقش کل - کنایه از عرش ست که فلک اعظم باشد -

نقش نیک - کنایه از زمان خوب و زمان نیک ست که زود بگذرد -

نقطهٔ دائره - کنایه از حضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله است -

نقطهٔ روشن ترپرگار - کنایه از قطب فلک ست و کنایه از مرکز عالم هم هست و اشاره بسرور کائنات صلوات الله علیه و آله باشد -

نقطهٔ زرین - کنایه از آفتاب عالمتاب است -

نقطهٔ گل - بکسر کاف فارسی کنایه از مرکز زمین ست و کنایه از کرهٔ زمین هم هست -

نقطهٔ نه دائره - کنایه از مرکز زمین باشد و اشاره بحضرت رسالت پناه محمدی هم هست -

نقل - بضم اول و ثانی و سکون لام زیر زمین را گویند که در کوه و بیابان بجهت خوابیدن گوسفندان سازند و بمعنی عمق

و قعر و ژرف ہم آمدہ است و غور در ہر چیز را نیز گویند۔

نقل خواجہ - دانہ باشد سیاہ رنگ و مدور از نخود کوچکتر پوست آن بسیار سیاہ و مغز آن بغایت سفید می باشد گرم و تر است تن را فربہ کند و قوت باہ دہد و بعربی حب السمنہ و حب الخنکلا خوانند با حاے بے نقطہ۔

نقیبان بار - کنایہ از ملائکہ و فرشتگان باشد۔

بیان ہفتدہم

در نون با کاف تازی مشتمل بر ہفتدہ لغت و کنایت

نک - بہ فتح اول و سکون ثانی زاج و زمہ را گویند و آن چیزی شبیہ بہ نمک و بضم اول منقار مرغان باشد۔

نکاب - بہ فتح اول بر وزن صواب بمعنی نک است کہ زاج باشد و بعضے آب زاج را گفتہ اند و بعضے گویند مخفف نکاب است و بکسر اول بہلہ را گویند و آن پوستے باشد کہ باندام پنجہ دست دوزند و میر شکاران بر دست کشند بجہت بر داشتن باز و شاہین و امثال آن و باین معنی با باے فارسی ہم آمدہ است و بضم اول در عربی ورم و آماس بناگوش شتر را گویند۔

نکاس - بہ فتح اول بر وزن ہراس بلغت ژند و پاژند بمعنی نگاہ باشد کہ از دیدن و رویت است۔

نکاف - بکسر اول بر وزن شگاف بمعنی دوم نکاب است کہ بہلہ میر شکاران باشد و بضم اول در عربی ورم و آماس بناگوش شتر را گویند۔

نکتہ - با تاے قرشت بر وزن و معنی نقطہ است و نشانے را نیز گویند کہ [illegible] از سر انگشت یا سر چوب در زمین ہم رسد و در عربی بمعنی وجہ و دلیل باشد و نکات جمع آنست۔

نکتہ بادی - با باے ابجد سخن ملائم و دلپذیر باشد و سخنان لاف و گزاف و دروغ را نیز گویند۔

نکتہ پرداز - بضم باے فارسی کنایہ از سخن دقیق و دلپذیر گوینده باشد۔

نکژدہ - بہ فتح اول و ثانی و سکون زاے فارسی و دال بی نقطہ مفتوح کوزہ [illegible] را گویند [illegible] کاف فارسی

ہم آمدہ است۔

نکل - بکسر اول و ثانی و سکون لام پسر امرد و نوخاستہ را گویند و بفتح اول و سکون ثانی ہم گفتہ اند و با کاف فارسی نیز آمدہ است۔

نکوختن - بہ فتح اول و نون مکسور بر وزن عدو فگن بلغت ژند و پاژند بمعنی کشتن باشد۔

نکوہ - بہ فتح اول و ثانی بواو کشیدہ و بہاے زدہ فاعل نکوہش باشد کہ بمعنی عیب جوئیندہ و بدگوئیندہ باشد و امر باین معنی ہم ہست یعنی عیب جوئی و بدگوئی کن۔

نکوہد - بہ فتح اول و رابع کہ ہا باشد و سکون دال در آخر یعنے سرزنش کند و عیب مردم گوید۔

نکوہش - بہ فتح اول و کسر رابع و سکون شین نقطہ دار در آخر بمعنے سرزنش و عیب گوئی و مذمت باشد و بکسر اول ہم گفتہ اند و بمعنی مصدر نیز آمدہ است کہ عیب گفتن و مذمت کردن باشد۔

نکوہندہ - بر وزن فروزندہ عیب جوئیندہ و سرزنش کنندہ را گویند۔

نکوہید - بہ فتح اول بر وزن صبوحید ماضی نکوہیدن است یعنی سرزنش کرد و عیب گفت و مذمت نمود و بکسر اول ہم گفتہ اند۔

نکوہیدن - بہ فتح اول بر وزن صبوحیدن بمعنی سرزنش کردن و عیب گفتن و مذمت نمودن باشد و بکسر اول ہم گفتہ اند۔

نکوہیدہ - بہ فتح اول بر وزن صبوحیدہ بمعنی ناپسندیدہ و عیب کردہ شدہ باشد و قابل سرزنش و ملامت را نیز گویند۔

بیان ہیجدہم

در نون با کاف فارسی مشتمل بر بیست و دو لغت و کنایت

نگ - بہ فتح اول و سکون ثانی کام را گویند کہ سقف دہان است۔

نگار - بر وزن شکار بمعنی بت باشد کہ بعربی صنم گویند و بمعنی نقش و مرادف نقش ہم ہست ہمچو نقش و نگار و نقشے کہ از حنا بر دست و پاے محبوب کنند و نگارندہ و نقش کنندہ را نیز گویند و امر باین معنی ہم ہست یعنی بنگار و نقش کن و کنایہ

انه محبوب و معشوق و شخصے ست که او را بسیار دوست دارند۔

نگارخانه - خانه را گویند که به نقش و نگار آراسته باشد یعنی نقاشی کرده باشند۔

نگاشت - بسکون شین و تاے قرشت ماضی نگاشتن است یعنی نوشت و نقش کرد و ساخت۔

نگاشتن - بکسر اول بروزن فراشتن بمعنی نوشتن نقش و نگار و نقاشی کردن باشد۔

نگاشته - بمعنی نقش کرده شده و نوشته و ساخته شده باشد۔

نگران - بکسر اول بروزن پسران بمعنی منتظر و بیننده و تامل کننده باشد۔

نگرستن - بکسر اول و فتح ثانی مخفف نگریستن ست که بمعنی نگاه کردن و دیدن باشد۔

نگرش - بکسر اول و سکون آخر که شین نقطه دار باشد بمعنے نگرستن ست که بمعنی نگاه کردن و دیدن باشد۔

نگریدن - بروزن دریدن بمعنی نگرش باشد که دیدن و نگاه کردن است۔

نگریستن - بسکون سین بے نقطه و فتح فوقانی به معنے نگریدن ست که نگاه کردن و دیدن باشد۔

نگژده - بفتح اول و ثانی و سکون زاے فارسی و دال مفتوح کوزه و مشربهٔ سفالین را گویند۔

نگزرد - بفتح اول و سکون ثانی و کسر زاے نقطه دار و راے بے نقطه مفتوح بدال بے نقطه زده مخفف نگزیرد ست یعنی چاره نباشد و علاج نیست۔

نگزیرد - یعنی چاره نباشد و علاج نبود۔

نگل - بفتح اول و سکون ثانی و لام آنکه خطش تمام ندمیده باشد یعنے پسرے که مزلف شده باشد۔

نگندن - بکسر اول بروزن فگندن بمعنے آجیده کردن جامه و بخیه کردن سوزنے باشد۔

نگنده - بروزن فگنده بخیه و آجیدهٔ جامه و سوزنے را گویند و بمعنی دفینه هم گفته اند یعنی آنچه در زمین و غیره پنهان کنند و در نسخهٔ دیگر دفینه نوشته بود و آن افزاریست جولاهگان را۔

نگوسار - با سین بے نقطه بروزن نگوکار مخفف نگونسار است یعنے هر چیز که آنرا سرازیر آویخته باشند و کنایه از شخصے هم هست که از خجالت سر بزیر افگنده باشد۔

نگون - بفتح اول بروزن فسون بمعنی خم شده و کوز و سر در زیر افگنده باشد۔

نگون طشت - بفتح طاے حطی و سکون شین و تاے قرشت کنایه از آسمان ست

نگهداره - مخفف نگاه دارنده و نگه دارنده باشد۔

نگیسا - بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و سین بے نقطه بالف کشیده نام چنگیِ خسرو پرویز بوده و او نیز مانند باربد عدیل و نظیر نداشته و سرود خسروانی از وست۔

بیان نوزدهم

در نون با لام مشتمل بر پنج لغت

نلچ - بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی رطوبت دنبل زخم را گویند

نلشاث بکسر اول بروزن سرشک مردم دام دار و قرصد آ را گویند و نلسک با سین بے نقطه نیز هست و بجاے لام باے ابجد هم بنظر آمده است۔

نلک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف آلوچهٔ کوهی را گویند و آنرا بعربی زعرور خوانند و بعضے گویند نام درخت زعرور ست و بکسر اول هم باین معنی و هم بمعنی آلوے خشک شده باشد و دانهٔ سنبلیت را نیز گویند و بمعنی فهم و ادراک هم بنظر آمده است۔

نلکس - بکسر اول و سکون ثانی و کاف مفتوح بسین بے نقطه زده بمعنی نالکس ست که سر دیوار باشد و این لغت بالغت بلکس بباے ابجد ظاهرا تصحیف خوانی شده باشد واللّٰه اعلم۔

نلم - بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی خوب و زیبا باشد۔

بیان بستم

در نون با میم مشتمل بر سی و پنج لغت و کنایت

نم - بہ فتح اول و سکون ثانی معروف است کہ رطوبت اندک باشد و بمعنی طراوت ہم آمدہ است۔

نماد - بروزن سواد بمعنی نمود باشد کہ ماضی نمودن ست یعنی ظاہر شد و نمایان گردید و بمعنی فاعل ہم آمدہ است کہ ظاہر کنندہ باشد و بمعنی ظاہر کرد و نمایان گردانید ہم آمدہ است۔

نمار - بروزن سوار بمعنی ایما و اشارہ باشد و نماران بہ معنے اشارات بواسطۂ آنکہ جمع نمار ست۔

نماز - بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بزاے نقطہ دار زدہ بمعنے بندگی و اطاعت و اداے طاعت و سجود و پرستش و خدمتگاری و فرمانبرداری باشد۔

نماک - بہ فتح اول بروزن ہلاک رواج و رونق و زیبائی را گویند

نماما - بروزن توامابلغت یونانی بمعنی سوسنبر باشد و آن نوعے از نعناع است و بعربی نمام الملک خوانند۔

نمائش آب - بمعنی سراب ست و آن زمینے باشد سفید شورہ زار کہ در صحرا و بیابان از دور آب می ماند۔

نمتک - بفتح اول و سکون ثانی و ضم فوقانی و کاف ساکن میوۂ باشد صحرائی کہ آنرا بعربی زعرور و مثلث العجم گویند باین اعتبار کہ دانۂ او سہ پہلوست و در خراسان علف شیران خوانند و بفتح اول و ثانی ہم گفتہ اند نما بمعنی آلوبالو و آن میوہ ایست شبیہ بگیلاس و بضم اول و ثانی چیزیست سرخ مانند مرجان و باین معنی بجاے تاے قرشت نون ہم بنظر آمدہ است۔

نمچ - بہ فتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی بمعنی نم ست کہ رطوبت اندک باشد۔

نمد در آب داشتن - کنایہ از مکر کردن و در فکر حیلہ و دغا بودن باشد۔

نمد زین - نمدے باشد کہ بر پشت اسب نہند و زین را بر بالاے آن گذارند و درین زمان تکلتو گویند۔

نمس - بضم اول و ثانی و سکون سین بے نقطہ راسو را گویند و آن جانوریست مشہور بموش خرما و عربان ابن عرس خوانند۔

نمش - بہ فتح اول و سکون ثانی و سین قرشت مکر و حیلہ و دغا بازی را گویند و بفتح اول و میم در عربی خطہا و شکلہا و نقطہا سیاہ و سفید باشد و آن علتے ست کہ در آدمی پیدا می شود و بہ فتح اول و کسر میم در عربی گاو کوہے را گویند کہ بر و نقطہاے سیاہ و سفید باشد۔

نمشتہ - بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثالث و فتح فوقانی بمعنے عقیدہ و اعتقاد باشد۔

نمشک - بروزن سرشک شیرے را گویند کہ از پستان گوسفند و گاو بر دوغ و ماست بدوشند و بمعنی قیماق شیر خام و مسکہ و کرہ ہم آمدہ است کہ بعربی زبدہ خوانند۔

نمشیدن - بروزن فہمیدن بمعنی کام یافتن و بمراد رسیدن باشد۔

نمک انگیزیدن - کنایہ از گریہ کردن باشد۔

نمک بر جگر داشتن - کنایہ از محنت بر محنت و عذاب بر عذاب کشیدن باشد۔

نمکدان - کنایہ از دہان معشوق و محبوب است۔

نمکدان شکستن - کنایہ از حق ناشناسی کردن و بیوفائے ورزیدن باشد۔

نمک در آتش افگندن - کنایہ از شور و غوغا و فریاد کردن باشد۔

نمکزی - بہ فتح اول و ثانی و سکون کاف و زاے نقطہ دار یاے تحتانی کشیدہ حلوائیست کہ آنرا از آرد و شکر یا عسل و دوشاب پزند و مغز گردکان و بادام و پستہ و امثال آن داخل کنند و قند سودہ و مشک و گلاب بران پاشند و خورند و بعضی گویند میوہاے خشک شدہ داخل کنند۔

نمک سود - ہر چیز را گویند کہ بران نمک پاشیدہ باشند عموماً و گوشت قدید و کباب گوشت قدید را گویند خصوصاً۔

نمکینہ - بہ فتح اول و ثانی و کاف تحتانی کشیدہ و نون مفتوح دوغ و ماستے باشد کہ دران نمک و زیرہ و کشنیز کوفتہ ریختہ باشند

و جریان ملیه خوانند۔

نمک۔ بضم اول و ثانی و سکون نون و کاف چیزیست سرخ و شبیه بمرجان۔

نمودار۔ بفتح اول و ثانی بواو رسیده و دال ابجد بالف کشیده و برای قرشت زده بمعنی نمایان و مرئی باشد و شبیه و مانند و دلیل و برهان را نیز گویند۔

نموسک۔ بروزن عروسک پرنده ایست که آنرا تیهو مے گویند که کوچکتر ست از کبک۔

نموشک۔ بروزن خروشک بمعنی نموسک ست که تیهو باشد و در فارسی سین و شین هم تبدیل مے یابند بضم اول هم بنظر آمده است۔

نموک۔ بفتح اول و ثانی بواو کشیده و بکاف زده نشانه تیر را گویند که هدف باشد۔

نمونه۔ بفتح اول و نون آخر بمعنی ناتمام و ناقص بکار نیامده و زشت و باز گونه و شبه و مانند باشد و بکسر اول هم بنظر آمده است۔

نمید۔ بفتح اول بروزن دمید ماضی نمیدن ست یعنے میل کرد و توجه نمود و نم کشید و امید وار شد و بضم اول مخفف ناامید و نومید باشد۔

نمیدن۔ بفتح اول بروزن دمیدن بمعنی میل کردن و توجه نمودن باشد و بضم اول نومید و ناامید شدن را گویند۔

نمیده۔ بفتح اول بروزن دمیده بمعنی میل کرده و توجه نموده و نم کشیده باشد و بضم اول نومید شده و ناامید گردیده را گویند۔

نمیدی۔ بضم اول مخفف نومیدی و ناامیدی باشد۔

نمیرا۔ بفتح اول بروزن پذیرا بمعنی شرح باشد که آشکارا کردن و ظاهر نمودن ست یعنی لفظ اندک را بمعنی بسیار بیان کنند۔

بیان لبست و یکم

در نون با نون مشتمل بر چهار لغت

ننگ۔ بفتح اول بروزن سنگ بمعنی زشت و عیب و عار و بد باشد و بلغت ژند و پاژند مالکیان را گویند که مرغ خانگی است و بمعنی جنگ و جدال هم آمده است۔

ننگسار۔ بروزن سنگسار بمعنی مسخ ست و مسخ در لغت گردیدن از صورتیست بصورت دیگر که بدتر و قبیح تر از صورت اول باشد و باصطلاح اهل تناسخ آنست که روح انسانی بعد از فراغ بدن بصورت یکے از حیوانات دیگر جلوه گر شود۔

ننگنامه۔ بروزن و معنی جنگنامه است چه ننگ بمعنی جنگ و جدال هم آمده است و نظم و نثرے را نیز گویند که بطریق هجو و بدگوئی و عیب جوئی نوشته شده باشد۔

ننگین۔ بروزن سنگین بمعنے عیب دار و معیوب و زشت شده باشد۔

بیان لبست و دوم

در نون با واو مشتمل بر یک صد و چهل و نه لغت و کنایت

نوت۔ بفتح اول و سکون ثانی معروف ست که نقیض کهنه باشد و باین معنی بضم اول هم درست ست و دلیر و پهلوان را نیز گفته اند و بمعنی ناله و زاری هم آمده است و امر باین معنے هم هست یعنی ناله و زاری کن و حرکت و جنبش و لرزه را نیز گویند و امر بلرزیدن و جنبانیدن هم هست یعنی بلرز و بجنب و لرزان و جنبان۔

نوا۔ بروزن هوا چند معنی دارد ا۔ هر نغمه و آهنگ آواز و ناله را گویند عموماً خواه از انسان باشد و خواه از مرغان ۲۔ نام مقامے ست از جمله دوازده مقام موسیقی ۳۔ جمعیت و سامان و سرانجام و کثرت مال و توانگری و نیکوئی حال و رونق کار باشد ۴۔ بمعنی ساز و سرانجام و ساختن کارها باشد ۵۔ روزی و خوراک را گویند و بعربی قوت خوانند ۶۔ سپاه و لشکر را گویند ۷۔ گروگان باشد و بعربی رهن خوانند ۸۔ گرفتار و پابند شده باشد ۹۔ بمعنی فرزند و فرزند زاده و نبیره باشد ۱۰۔ پیشکشے را گویند که از سلاطین فرستند تا از تاخت و غارت ایمن باشند ۱۱۔ نامی ست از نامهاے

مغوالان و نام سازیست که نوازند و نام آتش پرستے ہم ہست ۱۲۔ توشه و زاد و قدر راه را گویند ۱۳۔ بزرگترین و بہترین ہر چیز باشد ۱۴۔ تا لنگ و برجستن و فرو جستن شاطران باشد و در عربی خسته و دانه خرما را گویند و بمعنی جدائی و آگاہی ہم ہست۔

نواجسته ۔ بفتح اول و جیم و سکون سین بے نقطه و فتح فوقانی باغے را گویند که درختان تازه نو نشانیده باشند و باین معنی بجای جیم خاے نقطه دار ہم آمده است۔

نواخانه ۔ با خاے نقطه دار بر وزن سلامانه بمعنی زندان و بندی خانه باشد۔

نواختن ۔ بفتح اول بر وزن نباختن بمعنی سرائیدن و بانگ زدن و خوش کردن و نوازش نمودن و بکرار رسانیدن باشد۔

نواخته ۔ بفتح اول بر وزن نباخته بمعنی خیر و خیرات و تکلفات و انعامات باشد۔

نواخسته ۔ بر وزن و معنی نواجسته است که باغ نو نشانده باشد۔

نواد ۔ بر وزن سواد سوراخے را گویند مانند مخزنے بجہت پنہان کردن چیزہا و بمعنی زبان ہم ہست که بعربی لسان گویند و بمعنی زبان ہم بنظر آمده است که عربان لسان خوانند و ظاہرا درین دو معنی تصحیف خوانی شده باشد واللہ اعلم۔

نواده ۔ بر وزن قلاده بمعنی نبیره باشد که فرزند زاده است عموماً و پسر زاده را گویند خصوصاً و فرزند عزیز و گرامی را نیز گفته اند۔

نوار ۔ بفتح اول بر وزن ہزار چیزے باشد پہن که آنرا از ریسمان بافند و بر خیمه دوزند و گاہے بار را بدان بر پشت چارپا محکم بندند و بضم اول ہم آمده است۔

نوارس ۔ بضم اول و سکون راے قرشت و سکون سین بے نقطه خیار دراز را گویند۔

نوارہان ۔ بفتح اول و راے قرشت و ہا بر وزن جفاکشان چیزے که بشعرا و اہل نغمه و کسے که خبر خوش آورده باشد بدہند و تحفه و ارمغان و مژدگانے را نیز گویند۔

نواریدن ۔ با راے قرشت بر وزن تراویدن نا چاویده فرو بردن باشد و عربان بلع خوانند۔

نواز ۔ بر وزن نماز نوازش و نواختن و نوازنده باشد و امر بنواختن ہم ہست یعنی بنواز و بمعنی دلجوئی ہم آمده است۔

نوازاده ۔ بر وزن گدازاده پسر زاده و دختر زاده را گویند چه نوا بمعنی فرزند ہم آمده است۔

نوازان ۔ بفتح اول و رابع بالف کشیده و بنون زده بمعنی نوازش کنان باشد و بمعنی نوازنده و نوازنده که خواننده باشد ہم آمده است و امر باین معنی نیز ہست یعنی بنواز و بخوان و دلجوئی کن۔

نوازیدن ۔ بر وزن سرائیدن بمعنی نواختن است که بکرار رسانیدن و خوش کردن و خواندن باشد۔

نواسته ۔ بضم اول و سکون سین بے نقطه بر وزن گداخته دیوارے را گویند که از خشت و آجر بر آورده باشند۔

نواسه ۔ بفتح اول و سین بے نقطه بمعنی نبیره باشد که فرزند زاده است عموماً و دختر زاده را گویند خصوصاً۔

نواشته ۔ بضم اول بر وزن گماشته بمعنی خشت و آجر و دیوارے باشد که از خشت و آجر سازند و بمعنی خم و خمیده و کج ہم بنظر آمده است۔

نواگر ۔ بفتح کاف فارسی بر وزن سراسر خواننده و سازنده را گویند۔

نوالبر ۔ بفتح اول و لام و ضم باے ابجد و سکون راے قرشت کارد را گویند و بعربی سکین خوانند و بفتح باے ابجد نواله برنده و امر بنواله بردن باشد۔

نوالیدن ۔ بفتح اول و کسر لام بر وزن دوانیدن بمعنی نالیدن و زاری کردن و جنبیدن باشد۔

نوان ۔ بر وزن روان بمعنی خرامان و جنبان باشد یعنی حرکت کنان و بعضے ازین حرکت حرکتے را گفته اند که طفلان در وقت چیزے خواندن کنند و مردم را ہنگام ادعیه خواندن یا در محل فکر و خیال و اندوه و غم و الم صادر شود و بمعنی لرزان

و نالان و زاری کنان و فریاد زنان هم هست و اصل معنیش نیز این است چه نوا بمعنی ناله باشد و الف و نون در اینجا الف و نون صفتی است و نالنده و جنبنده و نالیدن و جنبیدن را نیز گفته اند و کوژ و خم شده و خمیده و دو تا گردیده را نیز گویند و بمعنی کهنه هم آمده است که در مقابل نو باشد و لاغر و ضعیف را نیز گویند و بمعنی آگاه و هوشیار و آگاهی و هشیاری هم هست و اسپی را نیز گفته اند که رنگش میان زرد و بور باشد۔

نوانیدن - بروزن دوانیدن مصدر نوان است که بمعنی فریاد و ناله کردن و جنبیدن باشد و بمعنی آگاه شدن و آگاهانیدن و بناله در آوردن و جنبانیدن هم هست۔

نوای جان - بمعنی ناله جان و گروگان جان باشد چه نوا بمعنی رهن و گروگان هم آمده است۔

نوای چکاوک - بفتح جیم فارسی نام نغمه و لحنی است از موسیقی۔

نوای خارکن - با خای نقطه دار نام نغمه ایست از موسیقی و آنرا نوای خارکند هم می گویند با دال بی نقطه در آخر۔

نوای خسروانی - نام نوعی از لحن است گویند باربد جهرمی که در فن بربط نوازی اوستاد بوده بنای لحون و اغانی خود را در مجلس خسرو پرویز بر نثر نهاده بود یعنی نظم نمی نواخت و آن مسجع بود مبتنی بر مدح و آفرین خسرو و این قسم اغانی و لحون را خسروانی خوانند چه خسرو را پسند خاطر شد و باین نام موسوم ساخت و نوای خسروان هم گفته اند بحذف آخر۔

نوائیدن - بروزن سرائیدن بمعنی ناله و فریاد و بانگ کردن باشد۔

نوائین - بروزن سلاطین بمعنی زیبا و آراسته و نو پدید آمده و نوباده باشد و آراستگی و زینت خانه را نیز گویند و شخصی را نیز گفته اند که آئین تازه و رسم نوی احداث کند۔

نوپان - با بای فارسی بروزن چوپان سبدی را گویند که از بید بافته باشند و با بای ابجد پادشاهزاده را می گویند۔

نوباده - بفتح اول و دال و بروزن همسایه هر چیز نو بر آمده را گویند عموماً و میوه نو رسیده و پیش رس را خصوصاً و عربان باکوره خوانند و هر چیز را نیز گفته اند که دیدنش چشم را خوش آید و پسند طبیعت باشد و آنرا بعربی طرفه گویند و بمعنی تحفه هم بنظر آمده است۔

نوبت - بروزن شوکت نقاره را گویند که در اوقات شب و روز نوازند و آن در زمان سکندر سه نوبت بود و بعد از آن چهار کردند و در زمان سلطان سنجر پنج نوبت شد بسبب آنکه دشمنان سلطان جمعی را بجهت هلاک او نشانده سحری کردند و سلطان روز بروز ضعیف و نحیف می شد دانایان آن زمان بفراست دریافتند و فرمودند که غیر وقت نوبت باید زدن و آوازه انداختن که سلطان فوت شد و دیگری بر تخت نشست چنان کردند چون ساحران شنیدند دست از کار و بار خود کشیدند و سلطان بحال خود باز آمد و آنرا مبارک دانسته پنج نوبت می نواختند و خیمه بزرگی را نیز گویند که آنرا بارگاه خوانند و بمعنی پاس و محافظت هم آمده است و مجال و فرصت را نیز گویند و در عربی بمعنی وقت و کرت و مرتبه باشد و باصطلاح و اعتقاد برهمنان هر سی صد و شصت هزار سال یک نوبت است۔

نوبتی - بروزن نکبتی نقاره چی را گویند و خیمه بزرگی که آنرا بارگاه خوانند و بعضی خیمه را گویند که پاسبانان در آن به نوبت می بوده باشند و اسپ جنیبت و اسپ کوتل را نیز گفته اند و بمعنی پاسبان هم آمده است۔

نوبر - بروزن کوثر معروف است که میوه نورس و هر چیز از نباتات که پیش رس و نو بر آمده باشد و دختری را نیز گویند که پستانهایش نو بر آمده و نمایان شده باشد۔

نوبه - بضم اول و فتح بای ابجد نام ولایتی است از زنگبار۔

نوبهار - بروزن توبه کار معروف است و آن فصلی باشد از فصول اربعه و نام آتشکده بلخ است و آنرا برمک که نخستین برامکه بود ساخت و سقف و دیوار آنرا بدیبای الوان آراسته گردانید و نام ماه دوم است از سال ملکی و نام بتخانه هم هست و بعضی گویند که همان خانه بزرگ که در بلخ ساخته بودند و در آن

عبادت آتش مے کردند۔

نوبهاری - بایحتانی در آخر نام نوائیست از موسیقی و نام لحن بست و هفتم است از سی لحن باربد۔

نوبیخ - بابای ابجد بروزن زریخ عشقه را گویند و آن گیاهے است که بر درخت پیچد۔

نوتاش - باتای قرشت بروزن اوباش بمعنی سرمدی باشد یعنے همیشه و دائم۔

نوج - بروزن عوج درخت کاج را گویند که صنوبر باشد۔ و باجیم فارسی هم آمده است که بروزن لوچ باشد و بعضے گویند درختے است شبیه به صنوبر۔

نوجبه - بفتح اول و ثالث و بای ابجد و سکون ثانی سیلاب را گویند و بمعنی فرشته هم بنظر آمده است۔

نوجوان - پسر امردے را گویند که هنوز خطش ندمیده باشد۔

نوح - بضم اول و سکون ثانی و حاے بے نقطه نام پیغمبریست معروف و نام گیاہے هم هست که بر درخت پیچد و بعربی عشقه و لبلاب و حبل المساکین گویند۔

نوخطی عالم - کنایه از سبزهٔ نو دمیدهٔ ایام بهار باشد۔

نود - بفتح اول و ثانی و سکون دال ابجد عددیست که آنرا بعربی تسعین گویند و بمعنی بلرزد و لرزد هم هست چه نود بمعنے لرزه هم آمده و موضع سفل را نیز گفته اند که عربان دبر خوانند و فارسیان کون۔

نوداران - بفتح اول و سکون ثانی و دال و رای بے نقطه بالف کشیده و بنون زده شاگردانه را گویند و آن دو سه پولے باشد که بعد از اجرت اوستاد بشاگرد دهند و بفتح آخر هم درست است که نودارانه باشد۔

نودارانی - بروزن تفتازانی زرے را گویند که بشعرا و شخصے که مژده و خبر خوش آورده باشد بدهند و شاگردانه را نیز گویند۔

نوذر - بروزن کوثر هر چیز را گویند که حادث باشد یعنی نو بهم رسیده و پیدا شده باشد اما حادث بذات نه بحدوث

بزمان و بمعنی بدیع و پسندیده نیز آمده است و نام پسر منوچهر هم که بر دست افراسیاب گرفتار شد و با بیشتر سران لشکر کشته گردید۔

نودره - بارای قرشت بروزن حوصله فرزند عزیز و گرامی را گویند۔

نوساد - بضم اول و سین بے نقطه بروزن اوستاد کسب کار از وجه لائق و میل بکار پسندیده کردن باشد۔

نوده - بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی نبیره باشد که فرزند زاده است و بمعنی فرزند عزیز هم گفته اند و بفتح اول و سکون ثانی کره هوا را گویند که از جملهٔ چهار عنصر است۔

نوراسپهبد - بضم اول و بای ابجد در هشتم نفس ناطقه را گویند که روح باشد۔

نوراسپهود - باواو در هشتم بمعنی نوراسپهبد است که نفس ناطقهٔ انسانی باشد۔

نوراسفهبد - بافا در ششم بمعنی نوراسپهبد است که نفس ناطقه و روح انسانی باشد۔

نوراسفهود - بروزن و معنی نوراسپهود است که نفس ناطقه باشد۔

نوراور - باواو بروزن سوداگر ظرفے باشد از برنج که آنرا مانند دبه روغن سازند۔

نوراهان - بفتح اول بروزن همراهان چیزے را گویند که کسے از جائے برسم تحفه و هدایا و پیشکش و ارمغان بیاورد و مژدگانے و خبر خوش را نیز گویند۔

نورسپین - بکسر رای قرشت و فتح بای فارسی اشاره بحضرت رسول صلوات الله علیه و آله باشد۔

نورد - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و دال ابجد بمعنی پیچ و تاب و پیچے که در چیزے افتد و نام افزاریست جولاهگان را و آن چوبے باشد مدور و طولانی یعنی اسطوانی که هر قدر از پارچه که بافته شود بر آن چوب پیچند و شبه و مانند و هم قد و هم پهنا و هم وزن و برابر را نیز گویند و بمعنی اندوخته و جمع آورده و جنگ و ناورد و خصومت را نیز گفته اند و بمعنے پسندیده

نورد بکار رود و لائق و پسند کرده شده هم آمده است و نورد پیراهن را نیز گفته اند یعنی دامن پیراهن که آنرا واشکنند و بدوزند و فاعل نوردیدن باشد که پیچیده است همچو ره نوردو امر باین معنی هم هست یعنی بنورد و بپیچ و بضم اول و سکون ثانی مجهول و ثالث و رابع نام اهلی شهر کازرون است۔

نوردن ۔ بفتح اول بروزن قلمزن مخفف نوردیدن است که بمعنی پیچیدن و طے کردن باشد و نورد را نیز گفته اند و آن چوبے باشد که آنچه از جامه بافته می شود بران پیچند۔

نورده ۔ بفتح اول و ثانی و رابع بمعنی پیراهن باشد که عربان قمیص گویند و بعضے تنه پیراهن را گفته اند و قباله و سجل را هم گویند و بمعنی پیچیده و نوردیده هم آمده است۔

نوردیدن ۔ بفتح اول و ثانی مصدر نوردست یعنی پیچیدن و طے کردن و بے نام و نشان ساختن را نیز گفته اند و بمعنی تہ کردن و گذاشتن هم آمده است۔

نورساده ۔ بکسر ثالث و سین بے نقطه بالف کشیده بمعنے نور بے کدورت و نور مجرد باشد یعنی نور محض و نور بحت که نور الٰهی است۔

نور عذرا ۔ کنایه از نور عیسیٰ و مریم ست علیهما السلام۔

نور گسترانیدن ۔ کنایه از آشکار کردن و دیدن و ظاهر نمودن و کشودن و التفات کردن و نیک گفتن باشد۔

نور مبین ۔ بضم میم اشاره بسرور کائنات صلوات الله علیه و آله است۔

نوربخه ۔ بفتح اول و ثالث بروزن سربخه تالاب آبخیز را گویند۔

نورنخستین ۔ بکسر ثالث و فتح نون بمعنی نور پیشین ست که اشاره بحضرت رسول صلوات الله علیه و آله باشد۔

نورند ۔ بضم اول بروزن موبند بمعنی ترجمه باشد یعنی لفظے را از زبانی بزبان دیگر معنی گفته شود۔

نوروز ۔ بمعنی روز نوست و آن دو باشد یکے نوروز عامه و دیگرے نوروز خاصه و نوروز عامه روز اول فروردین ماه است که آمدن آفتاب بنقطۂ اول حمل باشد و رسیدن او بآن نقطه اول بهارست گویند خدائے تعالیٰ درین روز عالم را آفرید و هر هفت کوکب در اوج تدویر بودند و اوجات همه در نقطۂ اول حمل بود و درین روز حکم شد که بسیر و دور در آیند و آدم علیه السلام را نیز درین روز خلق کرد پس بنابرین این روز را نوروز گویند و بعضے گفته اند که جمشید که او اول جم نام داشت و عربان او را منوشلخ پشن می گویند سیر عالم می کرد چون بآذربایجان رسید فرمود تخت مرصعے را بر جائے بلندی رو بجانب مشرق گذارند و خود تاج مرصعے بر سر نهاده بران تخت بنشست همین که آفتاب طلوع کرد و پرتوش بران تاج و تخت افتاد شعاعے در غایت روشنی پدید آمد مردمان ازان شادمان شدند و گفتند این روز نوست و چون بزبان پهلوی شعاع را شید می گویند این لفظ را بر جم افزودند و او را جمشید خواندند و جشن عظیم کردند و ازان روز این رسم پیدا شد و نوروز خاصه روزیست که نام آن روز خرداد ست و آن ششم فروردین ماه باشد و دران روز هم جمشید بر تخت نشست و خاصان را طلبید و رسمهائے نیکو گذاشت و گفت خدائے تعالیٰ شمارا خلق کرده است باید که بآبهائے پاکیزه تن بشوئید و غسل کنید و بسجده و شکر او مشغول باشید و هر سال درین روز بهمین دستور عمل نمائید و این روز را بنابرین نوروز خاصه خوانند و گویند اکاسره هر سال از نوروز عامه تا نوروز خاصه که شش روز باشد حاجتهائے مردمان را برآوردندے و زندانیان را آزاد کردندے و مجرمان را عفو فرمودندے و بعیش و شادی مشغول بودندے و معرب آن نیروزست۔

نوروز بزرگ ۔ نوروز خاصه است که ششم فروردین ماه باشد و نام صدائیست از موسیقی۔

نوروز خارا ۔ نام شعبه ایست از مقام نوا که آن نام نغمه ایست از موسیقی۔

نوروز خاصه ۔ ششم فروردین ماه است و شرح و بسط آن در لغت نوروز مذکور شد۔

نوروز خردک ـ نام نغمه ایست از موسیقی۔

نوروز خاصه ـ اول فروردین ماه است که شرح و بسط آن در لغت نوروز گفته شد۔

نوره ـ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی چوبے را گویند که سقف خانه را بدان پوشند و بضم اول معروف است و آن را عربان حلاق الشعر گویند با حاے بے نقطه۔

نوهان ـ بفتح اول و هاے بالف کشیده بروزن هنربان بمعنے نورهان ست و آن چیزے باشد که شخصے برسم تحفه و ارمغان از جاے بیاورد و شعرے را نیز گویند که شاعران برسم راه آورد در خدمت اکابر و سلاطین خوانند و مژدگانے و خبر خوش را هم مے گویند و صله و جائزهٔ شعر را هم گفته اند۔

نورهانی ـ بروزن لن ترانی بمعنی نورهان ست که تحفه و ارمغان و راه آورد و مژده و خبر خوش و صلهٔ شعر باشد۔

نوریده ـ بضم اول و فتح تاے قرشت بروزن پوشیده یعنے در رسیده و تصور کرده و بخاطر آورده۔

نوز ـ بضم اول و سکون ثانی مجهول و زاے نقطه دار مخفف هنوز باشد و درخت صنوبر و کاج را نیز گویند۔

نوژ ـ بضم اول و سکون ثانی مجهول و زاے فارسی بمعنی نوزست که کاج و صنوبر باشد و بعضے گویند درختیست مانند صنوبر که پیوسته سبز و خرم است۔

نوزاد ـ بازاے نقطه دار بروزن اوتاد نام دهیست در خراسان از اراضی طوس و در آنجا بزرگے آسوده است۔

نوزادگان چمن ـ بمعنی نورستگان چمن ست که نهالها و شاخهاے نو دمیده و گلها و شگوفهاے نوشگفتهٔ چمن باشد۔

نوژان ـ بازاے فارسی بروزن سوزان نام رودخانه با نهیب و شور بسیار و فریاد و صدا و بانگ سهمناک را نیز گویند۔

نوژن ـ بازاے فارسی بروزن سوزن درخت صنوبر و کاج را گویند۔

نوژنده ـ بفتح اول بروزن ارزنده بمعنی موثر و اثر کننده باشد۔

نوژه ـ بضم اول و فتح زاے فارسی بروزن سوزه گریبان جامه را گویند۔

نوس ـ با ثانی مجهول بروزن طوس قوس قزح را گویند و تقلید حرف زدن و گفتگوے شخصے کردن را نیز گفته اند۔

نوسته ـ بضم اول و سکون ثانی مجهول و سین بے نقطه و فتح فوقانی صداے گریه را گویند که در گلو پیچد۔

نوسه ـ با ثانی مجهول بروزن بوسه قوس قزح را گویند و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است۔

نوسیره ـ بفتح اول و راے قرشت بروزن لوزینه بمعنے بحث و مباحثه باشد۔

نوش ـ بضم اول بروزن گوش مخفف نیوش ست که از شنیدن و گوش کردن باشد و بمعنی نوشیدن و آشامیدن و گوارا و سازگار هم آمده است و امر باین دو معنی هم هست یعنی گوش کن و بشنو و بنوش و بیاشام و بمعنی فاعل هم هست که گوش کننده و شنونده و آشامنده و نوشنده باشد و بمعنی گوارا باد و نوش جان باشد هم گفته اند و تریاک و پازهر و شهد و عسل را هم مے گویند و کنایه از آب حیات و حیات که بمعنی زندگی باشد هم هست۔

نوشابه ـ بضم اول بروزن رودابه نام زنیست که پادشاه ملک بردع بود و آب حیات را نیز گویند۔

نوشاد ـ بفتح اول بروزن بغداد نام شهریست حسن خیز و بدین سبب منسوب بخوبان شده است۔

نوشادر ـ بفتح اول و ضم خامس که دال باشد و سکون راے قرشت داروئیست کانی که بیشتر سفیدگران کار فرمایند و معدن آن کوهے ست در نواحی سمرقند و نیز کوهے ست در نزدیکی دمندان که از توابع کرمان ست و در آن کوه غاریست و از آن غار بخارے برمی آید و منجمد میشود و این قسم بهترین اقسام آنست و قسم دیگر از دواس خشت پزی و گلخن حمام حاصل میشود و آن را ارباب صنعت عقاب و نسر طائر و مشاطه گویند و عربان

تلخ بوتیہ خوانند سفیدی چشم را نافع است۔

نوش آذر ۔ با ذال نقطہ دار بمعنی آذر نوش ست کہ نام آتشکدۂ دوم باشد از جملۂ ہفت آتشکدہ فارسیان و نام پہلوانے ہم بودہ است و در مؤید الفضلا بمعنی اول بجاے حرف اول تاے قرشت آمدہ است۔

نوش باد ۔ با باے ابجد بر وزن اوستاد نام پردہ ایست از نواے چکاوک کہ آنہم نغمہ و لحنے ست از موسیقی۔

نوش بادہ ۔ بفتح دال بمعنی نوش باد ست کہ پردۂ از نواے چکاوک باشد۔

نوشت ۔ بفتح اول و ثانی و سکون شین و تاے قرشت ماضی نوشتن ست یعنی فرو پیچید و در نورديد و بکسر اول و ثانی ماضی نوشتن ست یعنی کتابت کرد و رقم نمود و بضم اول و سکون ثانی مجهول و ثالث در رابع ماضی نوشیدن یعنی نوشید و آشامید چہ در فارسی دال و تا ہر دو بہم تبدیل مے یابند۔

نوشتن ۔ بکسر اول و ثانی معروف ست کہ چیزے نوشتن و کتابت کردن باشد و بضم اول ہم بنظر آمدہ است و بفتح اول و ثانی بمعنی در نورديدن و طے کردن و پیچیدن باشد و بر وزن دوختن بمعنی نوشیدن و آشامیدن باشد۔

نوشتہ ۔ بکسر اول و ثانی بمعنی کتابت کردہ شدہ و رقم نمودہ و بفتح اول بمعنی پیچیدہ و در نورديدہ باشد۔

نوش خور ۔ بر وزن موش خور رو نیچم ست از ماہہای ملکی۔

نوشدارو ۔ تریاق و پاز ہر را گویند و یکے از نامہاے شراب است و بعضے گویند نوشدارو کنایہ از شراب است و نام معجونی ہم ہست۔

نوشروان ۔ مخفف نوشیروان ست بمعنی رب انسان و رب انسان بمعنی جبرئیل ست و بمعنی عادل ہم ہست و نام پادشاہ بود کہ پیغمبر با صلوات اللہ علیہ و آلہ در زمان او بظہور آمد و مزدک حکیم را کہ صاحب مذہب اباحت بود با ہشتاد ہزار کس از تابعان او بجہنم فرستادہ کوشکے کہ او را ایوان کسری گویند بنا کردۂ اوست و عربان انوشیروان خوانندش با باے ابجد۔

نوش گیا ۔ بکسر کاف فارسی و تحتانی بالف کشیدہ مخلص را گویند و آن را تریاق کوہی خوانند ہر کس کہ یک شربت از وے بیاشامد تا یکسال از گزندگی مار و عقرب و جمیع گزندگان ایمن باشد۔

نوش لبینا ۔ بفتح لام و باے ابجد بتحتانی رسیدہ و نون بالف کشیدہ نام نوائیست از موسیقی۔

نوشنجہ ۔ با جیم بر وزن نوشندہ بمعنی گوارا و گوارندہ باشد۔

نوشو ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و واو بمعنی حادث باشد کہ در برابر قدیم است۔

نوشہ ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و ظہور ہا پادشاہ نوجوان را گویند و نو داماد را ہم گفتہ اند و بضم اول و ثانی مجہول و خفاے ہا مخفف نوشتہ است کہ بمعنی خوش و خوشا و خوشی و خوشحال و خرم باشد و بمعنی غم خوردن و تیمار داشتن ہم ہست و قوس قزح را نیز گویند۔

نوشیروان ۔ مخفف نوشین روان ست یعنی جان شیرین چہ نوشین بمعنی شیرین و روان جان را گویند و نام پادشاہے ہم بودہ عادل کہ پیغمبر با صلوات اللہ علیہ و آلہ در زمان او ظہور کرد۔

نوشین ۔ بر وزن نوبین بمعنی گوارا و شیرین باشد و مخفف نیوشین ہم ہست کہ گوش کردنی و شنیدنی باشد۔

نوشین بادہ ۔ بمعنی شراب گوارا باشد چہ نوشین بمعنی گوارا و بادہ شراب باشد و نام لحن بست و ہشتم ست از سی لحن باربد و نام نوائیست از موسیقی۔

نوشین روان ۔ بمعنی جان شیرین ست چہ روان بمعنے جان و نوشین بمعنی شیرین باشد۔

نوشینہ ۔ بر وزن روزینہ بمعنی نوشین بادہ است کہ شراب گوارا و نام نواے باشد از موسیقی۔

نوعروسان چمن ۔ بمعنی نوزادگان چمن ست کہ نہالہا و شاخہاے نودمیدہ و گلہا و شگوفہ نو شگفتہ باشد۔

نوعروسان روز ۔ کنایہ از درختان شگوفہ کردہ باشد و آنرا نوعروسان نوروز و نوعروسان بہار ہم مے گویند۔

نوغ - بروزن دوغ نام موضعے ست نزدیک بدشت قبچاق -

نوف - بضم اول بروزن صوف صدائے کہ از کوہ وعمارت عالی وحمام وچاہ وغیرہ بازگردد وشور وغوغائے رانیز گویند کہ از کثرت مردم وجانوران خیزد وآواز وفریاد کردن سگ را ہم گفتہ اند چہ ہرگاہ سگ بانگ زند وفریاد کند گویند سگ مے نوفد و بفتح اول در عربی بمعنی کوہان شتر باشد ودراز را نیز گویند کہ در مقابل کوتاہ است -

نوفاغ - بضم اول وفاے بالف کشیدہ وبغین نقطہ دار زدہ نام شہرے ومدینہ ایست -

نوفتم - مخفف نیوفتم بمعنی نیفتم باشد کہ از افتادن است -

نوفتی - مخفف نیوفتی بمعنی نیفتی باشد کہ از افتادن است -

نوفہ - بروزن کوفہ شور وغوغا وصدا وآواز بلندی را گویند

نوفیدن - بروزن کوشیدن بمعنی غریدن باشد وبرہم خوردن وشوریدن مردم رانیز گویند وبمعنی صدا کردن باشد عموماً وصدائے کہ از بسیاری مردم وجانوران دیگر بہم رسد خصوصاً وبعربی ہزار خوانند وبمعنی جنبیدن ہم بنظر آمدہ است -

نوک - بفتح اول وسکون ثانی وکاف سر قلم وسر کارد وخنجر وسنان وخار وآہنے کہ بربینی موزہ محکم کنند وسر ہر چیز کہ تیز باشد وبعضے سرہاے انگشتان ومنقار مرغان رانیز گفتہ اند وبمعنی منقار مرغان بضم اول ہم آمدہ است -

نوکر - بضم اول وفتح کاف وسکون راے قرشت نام پادشاہی بودہ است وچاکر وملازم رانیز گویند -

نوگفارہ - بفتح اول وضم کاف فارسی بروزن کم شمارہ ہرزہ گوئی وپرگوئی را گویند -

نوگند - باثانی مجہول وکاف فارسی بروزن موبند نورستہ ونوخاستہ را گویند -

نوگوارہ - باواو بروزن ومعنی نوگفارہ است کہ ہرزہ گوئی وپرگوئی باشد -

نوگیوش - بضم اول وکسر کاف فارسی بروزن بوفروش نام پادشاہ جزیرہ طرطانیوش است وآن جزیرہ بودہ کہ عذرا دران جزیرہ افتادہ ونجات یافت -

نول - بروزن غول منقار مرغان را گویند وگردا گرد دہان نیز گفتہ اند ونولہ وناژہ صراحی ومشربہ را ہم مے گویند وگردن صراحی رانیز گفتہ اند -

نولہ - بروزن تولہ بمعنی کلام است مطلقاً اعم از آنکہ کلام خالق باشد یا مخلوق وبمعنی قول ہم آمدہ است کہ در برابر فعل است -

نون - حرفیست از حروف تہجی وبحساب ابجد پنجاہ عدد است وتنہ درخت رانیز گویند وبمعنی اکنون ودر حال وہمین زمان وبالفعل وحالا باشد وچاہ زنخدان رانیز گویند ودر عربی بمعنی شمشیر وکرانہ شمشیر ومرکب سیاہی ودوات مرکب سیاہی ماہی باشد ونام شہرے ومدینہ ہم ہست وباصطلاح ارباب معما ابرو را گویند کہ عربان حاجب خوانند -

نوند - بروزن سمند اسپ را گویند مطلقاً وبعربی فرس خوانند وبمعنی ہر تیز روندہ وتیز رو باشد عموماً واسپ واستر تیز رو را گویند خصوصاً وپیک شاطر وخبر آورندہ ومردم تیز فہم را ہم مے گویند ونام مکانیست کہ آتشکدہ برزین در انجا بود ونام کوہے ہم ہست ونام مبارزے بودہ ایرانی کہ پسر او فرہاد نام داشتہ وسپند رانیز گویند وآن تخمے ست کہ بجہت دفع چشم زخم سوزند وبمعنی صدا وآواز بلند ہم آمدہ است -

نوندول - بالام در آخر بروزن سقنقور بمعنی نبیرہ وفرزند باشد کہ فرزند فرزندزادہ است عموماً وپسر پسرزادہ را گویند خصوصاً -

نوندہ - بروزن روندہ بمعنی اسپ جلد وتند وتیز وہر چیز تیز روندہ ومردم تیز فہم وتخم سپند باشد وبمعنی حرکت کنندہ وفریاد زنندہ ولرزندہ ہم آمدہ است -

نونیاز - باتحتانی بالف کشیدہ بروزن سرناز شخصے را گویند کہ تازہ بعرصہ آمدہ است وسالک مبتدی رانیز گفتہ اند وتفسیر مبتدی ہم ہست -

نوؤ - باہمزہ دربالاے واو بروزن سبو خرماے تر وتازہ را گویند

نوه - بفتح اول و ثانی بمعنی نبیره است که فرزند زاده باشد و بهندی هر چیز نو را گویند و بمعنی حادث هم هست که در برابر قدیم است و بضم اول بروزن کوه بمعنی نُه باشد که بعربی التسعه گویند۔

نوی - بکسر اول و ثانی بتحتانی مجهول کشیده کلام خدا و مصحف و قرآن مجید باشد و بضم اول نیز باین معنی آمده است و بفتح اول بمعنی تجدید و تازگی باشد و بمعنی زاری کنی و بلرزی و لرزان شوی و بجنبی و متحرک شوی هم هست۔

نویان - بروزن گویان پادشاهزاده را گویند و ترکان ملوک و سلاطین را بدین نام خوانند و سبدے یا طبقے را نیز گفته اند که از چوب بید بافته باشند۔

نویچ - بفتح اول و ثانی بتحتانی مجهول کشیده و بجیم فارسی زده گیاهے ست که بر درخت پیچد و عربان لبلاب عشقه گویند۔

نوید - بضم اول و ثانی مجهول بروزن گوید یعنی بلرزد و بنالد و نوحه کند و با ثانی مجهول بروزن امید مژده و مژدگانے خبر خوش و هر چیز که بسبب خوشحالی شود و بشارت دادن بضیافت و مهمانی و امیدوار گردانیدن و وعده کردن بخدمات دیوانی و کارهای بزرگ با نفع و فائده و بمعنی متحرک لرزان و حرکت کرده و لرزان شده و لرزید هم آمده است۔

نویدن - بروزن دویدن بمعنی زاری کردن و نالیدن باشد و بمعنی حرکت کردن و جنبیدن و لرزیدن هم آمده است۔

نویده - بروزن خمیده بمعنی لرزیده و جنبیده و نالیده و زاری کرده باشد۔

نویم - بفتح اول بروزن قدیم لفظیست که آنرا در عربی محض میگویند همچنانکه گویند بنویم دیدن شناخت یعنی بمحض دیدن شناخت۔

نویه - بروزن مویه شاخ تر و تازه را گویند که از درخت رسته باشد و عربان سرع خوانند۔

نوئین - با ثانی مجهول بروزن مؤئین بمعنی اول نویان است که پادشاهزاده باشد و ملوک و سلاطین را که خویش و قوم و قرابت باشند نیز بدین نام خوانند و بعضے گویند ترکان سلاطین خود را بدین نام خوانند۔

بیان بست و سوم

در نون با ہا مشتمل بر ہفتاد لغت و کنایت

نه - بکسر اول و ظهور ثانی بمعنی شهریست که عربان مدینه و بلد خوانند همچو نشاپور که نه شاپور است یعنی شهر شاپور و نهاوند یعنی شهر آوند چه در آنجا ظروف داوانے بسیار می ساخته اند و امر بنهادن هم هست یعنی بنه و بگذار و بضم اول و ظهور ها عددیست که آنرا بالعربی تسعه میگویند و اشاره بر نه فلک و نه سوراخ قالب آدمی باشد که آن دو سوراخ گوش و دو چشم و دو سوراخ بینی و دهان و دو سوراخ پیش و پس است و بفتح اول و خفاے ثانی افاده معنی لیاقت میکند همچو شاهانه و بزرگانه و درویشانه و تقلیب لاے نفی عربی هم هست

نهاد - بکسر اول ماضی نهادن است که بمعنی گذاشتن باشد و بنیاد و سرشت و خلقت و طینت و باطن را نیز گویند و بفتح اول بمعنی طرز و روش و رسم و عادت باشد۔

نهادگی - بروزن فتادگی جامه و لباسے را گویند که در روزهای عید و روزهاے مهمانی و دیدن مردمان بزرگ پوشند و بغیر از آن روزها در جاے بسته نگاه دارند۔

نهار - بفتح اول بروزن بهار مخفف ناهار است که چیزے نخوردن از بامداد باشد تا مدتے از روز و در عربی از وقت طلوع صبح صادق است تا زمان بر آمدن آفتاب و بکسر خرچال و سنگخوارک را نیز گویند و بکسر اول بمعنی ترس و بیم و کاهش و گدازش تن باشد و باین معنی بفتح اول هم گفته اند۔

نهاره - بفتح اول بروزن هزاره بمعنی ناهاریست و آن طعامے اندک باشد که بدان ناشتا کنند۔

نهاری - بروزن هزاری بمعنی نهاره باشد که طعام اندکیست و بدان ناشتا کنند۔

نهاریدن - بفتح اول مصدر نهار است که چیزے خوردن اندک باشد و بکسر اول بمعنی گداختن و کاستن بدن از ترسیدن و واهمه کردن و باین معنی بفتح اول هم آمده است۔

نہاز - بضم اول بروزن گداز بزے وگوسفندے راگویند کہ پیش پیش گلۂ گوسفندان براہ رود وبعربی کراز خوانند وبطریق استعارہ بر سرداران وپیشوایان قوم اطلاق کنند وباین معنے بفتح اول ہم آمدہ ہست وبکسر اول بمعنی ترس وبیم باشد وام بہ ترسیدن وواہمہ کردن ہم ہست۔

نہازید - یعنے ترسید وواہمہ کرد۔

نہازیدن - بمعنی ترسیدن وواہمہ کردن وبیم بردن باشد

نہازیدہ - ترسیدہ وواہمہ کردہ راگویند۔

نہال - بکسر اول بروزن وصال درخت موزون نورستہ ونونشاندہ راگویند وبمعنی بستر ونہالی وتوشک ہم آمدہ ہست وبمعنی شکار ہم ہست چہ شکارگاہ را نہالگاہ نیز گویند۔

نہالگاہ - بروزن ومعنی شکارگاہ باشد وکمینگاہ صیاد را نیز گویند۔

نہالگہ - بروزن ومعنی شکارگہ باشد کہ مخفف شکارگاہ وکمینگاہ ہست۔

نہالہ - بکسر اول بروزن پیالہ درخت موزون نورستہ باشد وشاخہائے درختے را نیز گویند کہ صیادان برسر آن جامہای کہنہ بربندند وبریک جانب دام برزمین فرو برند تا جانوران از آن رم کردہ بجانب دام آیند وبمعنی شکار وشکارگاہ وکمین گاہ صیاد ہم آمدہ ہست۔

نہالہ گاہ - بکسر اول بمعنی شکارگاہ وکمینگاہ باشد چہ نہالہ بمعنے شکارگاہ ہم آمدہ ہست۔

نہالہ گہ - بکسر اول وفتح کاف فارسی مخفف نہالہ گاہ ہست کہ شکارگاہ باشد۔

نہامین - بفتح اول وکسر میم بروزن سلاطین بمعنے آہنگر باشد کہ عربان حداد گویند وباین معنی بحذف نون آخر ہم بنظر آمدہ ہست کہ نہامی بروزن تمامی باشد۔

نہان پیکران - بفتح بائے فارسی کنایہ از فرشتگان وملائکہ باشد وجن وپری وامثال ایشان را نیز گویند۔

نہان خانہ - بروزن میان خانہ گنجینہ ومخزنے راگویند کہ درمیان دو دیوار یا گوشۂ خانہ بسازند وخانۂ را نیز گویند کہ در زیر زمین سازند بجہت نشستن در ہواہائے گرم وبعربی حفرہ خوانند

نہان درہ - بفتح دال وراے بے نقطہ بمعنے نہانخانہ ہست کہ گنجینہ ومخزن وخانۂ زیر زمینے باشد۔

نہاوند - بکسر اول وفتح واو وسکون نون ودال ابجد یعنے شہر آوند چہ نہ بمعنی شہر باشد وآوند ظروف واوانے راگویند ودران شہر بسیارے ساختہ اند وبمعنی شہرستان ہم آمدہ ہست وبفتح اول ہم ہست کہ بروزن دماوند باشد وآن از عراق عجم ہست ونوح علیہ السلام بانی آن شہر بودہ وآنرا نوحاوند مے گفتہ اند یعنے نوح تخت ونوح مسند چہ پایۂ تخت نوح علیہ السلام بودہ وآوند بمعنی تخت ومسند ہم آمدہ ہست وبکثرت استعمال نہاوند شدہ ونام شعبۂ ہم ہست از موسیقی

نہاوندی - بکسر اول بروزن کرامندی منسوب بنہاوند راگویند ونام پردۂ ہم ہست از موسیقی واین غیر از نہاوند کہ ہست کہ شعبۂ موسیقی باشد۔

نہ بام - بابائے ابجد بالف کشیدہ وبمیم زدہ کنایہ از نہ آسمان است

نہ پایہ - بابائے فارسی بالف کشیدہ وفتح تحتانی کنایہ از نہ آسمان ست وبمعنی منبر خطیبان ہم ہست کہ بران بالا روند وخطبہ خوانند۔

نہ پدر - بکسر بائے فارسی نہ آسمان راگویند وآنہارا آبائے علوی خوانند وہفت کوکب را نیز باد وعقدۂ راس وذنب گفتہ اند۔

نہ پردہ - بفتح بائے فارسی ودال ابجد بمعنی اول نہ پدر ہست کہ نہ آسمان باشد۔

نہجیر - باجیم بروزن مہمیز بمعنی پیچیدن وپیچ وتاب باشد۔

نہ حجرہ - کنایہ از نہ آسمان ست وبہ حجرہ کہ حرمہائے حضرت رسالت پناہ صلوات اللہ علیہ وآلہ بودند

نہ حصار مینا - بمعنی اول نہ حجرہ ہست کہ نہ آسمان باشد۔

نہ خراس - باخاے نقطہ دار بمعنی نہ حصارست کہ کنایہ از نہ آسمان باشد-

نہ خوش - بہ فتح اول وخاے نقطہ دار وباو او معدولہ وسکون شین قرشت تاک دشتی را گویند وآنرا بعربی کرمۃ البیضا خوانند و نہ خوش جہت آن گویندش کہ میوۂ آن در زمستان خشک نمے شود وبیارہ اش بر درخت بپیچد وخوشۂ آن زیادہ بر دہ دانہ نمے شود ودر اول سبز ودر آخر سرخ مے شود وگل آن لاجوردی مے باشد علت جرب وہر علتے دیگر را کہ در ظاہر بدن باشد نافع ست-

نہر ایلاق - بکسر راے قرشت وفتح ہمزہ رودخانہ ایست در ایلاق کہ دار الملک ختا والغورست گویند ہر کہ دران رودخانہ غسل کند چون بخواب رود البتہ محتلم گردد-

نہ رواق - بضم اول کنایہ از نہ آسمان ست-

نہروالہ - بہ فتح اول وواو بروزن ہفت سالہ نام اصلی گجرات ست وآن ولایتے ست در ہندوستان-

نہروان - بروزن رہروان نام شہرے ومدینہ ایست

نہرہ - بروزن بہرہ چیزیست کہ بآن روغن از دوغ جدا کنند

نہ سپہر - کنایہ از نہ آسمان ست چہ آسمان را سپہر ہم میگویند-

نہستن - باسین بے نقطہ بروزن گرفتن بمعنی نہادن و گذاشتن باشد وباین معنی باشین نقطہ دار ہم آمدہ است چہ سین وشین در فارسی بہم تبدیل مے یابند-

نہشل - بہ فتح اول وشین نقطہ دار بروزن جدول زردک صحرائیست کہ شقاقل باشد-

نہ شہر بالا - کنایہ از نہ آسمان است-

نہ صحیفۂ گردون - بمعنی نہ شہر بالاست کہ نہ آسمان باشد

نہ طارم - بمعنی نہ صحیفۂ گردون ست کہ کنایہ از نہ فلک باشد

نہ طبق - بمعنی نہ طارم ست کہ کنایہ از نہ آسمان باشد-

نہفت - بکسر اول وضم ثانی ماضی نہفتن ست یعنی پنہان کرد وبمعنی پوشیدہ وپنہانی ہم ہست وبمعنی مصدر نیز آمدہ ہست کہ پنہان کردن باشد وخلوتخانۂ ملوک وسلاطین را نیز گویند وجائے وموضعے را ہم گفتہ اند کہ درمیان دیوار بجہت ذخیرہ گذاشتن سازند ونام شعبۂ ہم ہست از موسیقی-

نہق - بفتح اول وسکون ثانی وقاف رستنی را گویند کہ پیوست در آب میباشد وبعربی کرفس الماء وجرجیر الماء خوانند-

نہ قصر - بمعنی نہ طبق ست کہ کنایہ از نہ فلک باشد-

نہ کاخ - بمعنی نہ قصرست کہ کنایہ از نہ آسمان ہست-

نہل - بفتح اول وسکون ثانی ولام نام یکے از مبارزان تورانی باشد-

نہمار - بہ فتح اول ومیم بالف کشیدہ بروزن رہوار بمعنی بزرگ وعظیم وبسیار وبے نہایت ووافر وبیکران وہمہ یکبارگی باشد وبمعنی کار بزرگ وعظیم وہر چیزے بسیار عجیب بے اندازہ وبمعنی مشکل ودشوار وعجب کہ از تعجب کردن باشد نیز آمدہ است وبہمین معنی بازاے نقطہ دار ہم ہست کہ بروزن شہناز باشد-

نہم چرخ - بفتح جیم فارسی کنایہ از فلک اعظم ست کہ عرش باشد

نہ مقرنس - کنایہ از نہ آسمان ہست-

نہنبان - در فرہنگ جہانگیری بضم اول وثانی وبای ابجد بالف کشیدہ بروزن بزرگان ودر جاے دیگر بفتح اول وضم ثانی ودر نسخۂ دیگر بکسر اول وفتح ثانی بمعنی سرپوش دیگ وطبق تنور وامثال آن باشد-

نہنبن - بضم اول وفتح ثانی بروزن شنفتن ودر جائے دیگر بفتح اول وضم ثانی ودر مؤید الفضلا بکسر اول وفتح ثانی وبای ابجد بمعنی نہنبان ست کہ سرپوش دیگ وطبق وسرپوش تنور باشد

نہنبیدہ - بکسر اول وباے ابجد بروزن ستمدیدہ گنج پنہان ودفینہ وہر چیز پوشیدہ وپنہان را گویند-

نہنج - بکسر اول وثانی وسکون ثالث وجیم جوال را گویند وآن ظرفیست کہ از موے وپشم بافند وآرد گندم وامثال آن را دران کنند-

نہندرہ - بکسر اول بروزن سکندرہ بمعنی نہان ودرہ آمدہ ست

گر نهان خانه و مخزن و گنجینه باشد.

نهنگ - بروزن پلنگ صاحب مؤید الفضلا میگوید آبی است و بعضی دیگر گویند جانوریست آبی بصورت سوسمار و طولش زیاده بر پانزده گز می باشد و اگر او را آفتی نرسد تا شصت گز میشود و پشت وی مانند پشت کشف باشد و در چیزی خوردن فک علای او حرکت می کند بر خلاف جانوران دیگر و گویند بیضه در کرانهٔ آب و در زیر ریگ نهد آنچه از آن بیضه را که آب بآن رسد بچه نهنگ شود و آنچه آنرا آب نرسد سقنقور گردد اگر پوست او را بر دور قریه بگردانند پس بیاورند و در جائی آویزند ملخ در آن قریه نیارد و اگر فتیله را از دهن او چرب کرده در کنار تالاب روشن کنند وزغها فریاد کنند و اگر قدری از پیه او بر پیشانی فوج جنگی مالند هر فوجی که در برابر او آورند بگریزد و کنایه از تیغ و قلم باشد و عربان تمساح خوانند.

نهنگان نیام - کنایه از شمشیرهای در غلاف است.

نهنگ زیر خفتان - کنایه از شمشیر آبدار است.

نهنگ سبز - بفتح سین سعفص و سکون بای ابجد و زای هوز کنایه از تیغ و شمشیر هندیست.

نهنگ سیاه - بمعنی نهنگ زیر خفتان است که تیغ و شمشیر آبدار باشد.

نهنگ فلک - کنایه از برج حوت است و برج سرطان را هم گفته اند.

نهوده - بضم اول و ثانی و فتح دال ابجد بمعنی زیور و آرایش زنان است که آن سرآویز و گوشواره و سلسله و حلقهٔ بینی و گلوبند و بازوبند و دست برنجن و انگشتر و خلخال باشد و هر هفت را نیز گویند و آن سرمه و وسمه و سرخی و سفیداب و خال و زرورق و حنا باشد.

نهور - بضم اول و واو مجهول بروزن حضور نگاه کردن از روی قهر و غضب و خشم باشد و بمعنی نگاه و خشم هم بنظر آمده است که ابهر بی رویت و عین گویند.

نهیب - بکسر اول بروزن غریب بمعنی ترس و بیم باشد.

نهید - بفتح اول و کسر ثانی بروزن رسید ماضی نهیدن باشد یعنی غم خورد و اندیشه کرد و گذاشت و نوعی از خوردنی هم هست که از مغز حنظل و آرد ترکیب کنند.

نهی در نواد - یعنی در سوراخ گذاری و بزبان آوری چه نواد بمعنی سوراخ و زبان باشد و کنایه ازین است که معدوم سازی و بی نام و نشان گردانی.

نهیدن - بفتح اول بروزن رسیدن بمعنی اندیشه کردن و غم خوردن و نهادن و گذاشتن باشد و باین معنی بکسر اول هم آمده است.

نهیو - با واو در آخر بروزن و معنی نهیب است که ترس و بیم باشد.

بیان بست و چهارم

در نون با یای حطی مشتمل بر یکصد و سیزده لغت و کنایت

نی - بفتح اول و سکون ثانی مخفف نای است که مزمار و حلقوم باشد و قلم و کلک و نیشکر را نیز گویند و بکسر اول افادهٔ لای نفی میکند.

نیا - بکسر اول و ثانی بالف کشیده بمعنی جد باشد مطلقاً خواه پدر پدر و خواه پدر مادر و بمعنی برادر مادر که خالو باشد و برادر بزرگ هم بنظر آمده است و بمعنی قدر و عظمت هر چیز هم هست.

نیابه - بفتح اول و بای ابجد بمعنی نوبت باشد و باین معنی بجای حرف اول بای ابجد هم آمده و گفته شد.

نیارست - بفتح اول و رای قرشت و سکون سین بی نقطه و فوقانی یعنی نتوانست و از دستش نیامد.

نیاز - بکسر اول بروزن حجاز حاجت و احتیاج را گویند و بمعنی حاجتمند و محتاج و آرزومند هم آمده است و میل خواهش و اظهار محبت و تحفهٔ درویشان را نیز گویند و بمعنی قحط و غلا شره و حرص و بلذت خوردن طعام هم هست و بمعنی آرزو در برابر دشمن و در جای دیگر درست در مقابل شکسته

و در نسخهٔ دیگر درشت در برابر هموار نوشته شده بود و هیچیک شاهد نداشتند۔

نیازارم ۔ بفتح اول و رای قرشت بروزن نیاسایم معروفست یعنی آزار ندهم و بمعنی آزرده نشوم هم آمده است ۔

نیازومند ۔ بضم رابع و سکون واو بمعنی نیازمندست که محتاج و حاجتمند باشد۔

نیازی ۔ بروزن حجازی نام طائفه ایست از افغان و معشوق و محبوب و دوست را نیز گویند۔

نیازیان ۔ بروزن حجازیان بمعنی حاجتمندان باشد و کنایه از عاشقان هم هست ۔

نیازیدن ۔ بفتح اول و دال و سکون نون بمعنی قصد و آهنگ نکردن دوست بطرف چیزی دراز نمودن باشد و بمعنی نیفگندن و نینداختن و ناله کردن و نالیدن هم آمده است

نیاگان ۔ باکاف فارسی بروزن بیابان بمعنی اجداد پدری و مادری باشد۔

نیام ۔ بکسر اول بروزن حسام بمعنی غلاف شمشیرست و میان و وسط تیغ و غیر تیغ را نیز گویند هر چیز که باشد و بمعنی تعویذ هم بنظر آمده است و چوب بن خیش را نیز گفته اند و آن چوبیست که برزیگران در وقت شیار کردن بدان چسپند و زور کنند تا گاو آهن بیشتر بزمین فرو رود و زمین را بیشتر بشگافد و چوبیست که برگردن گاو زراعت گذارند۔

نیایش ۔ بروزن ستایش بمعنی آفرین و تحسین و دعای باشد که از روی تضرع و زاری کنند و بمعنی مهربانی هم آمده است

نیپال ۔ بفتح اول و بای فارسی بروزن احوال نام محلی جائیست که مشک خوب از انجا آورند و بعد از مشک تبتی مشک نیپالی بهترین اقسام مشک است۔

نیدلان ۔ بفتح اول و لام بالف کشیده بروزن هردمان سنگینی باشد که در خواب بر مردم افتد و عربان عبد الجنه و کابوس خوانند و بمعنی صرع هم آمده است و آن علتی باشد معروف

نیرا ۔ بکسر اول بروزن گیرا بلغت زند و پازند آتش را گویند و بعربی نار خوانند۔

نیرم ۔ بفتح اول و رای بی نقطه و سکون ثانی و میم نام پهلوانیست که پدر سام جد رستم باشد۔

نیرنج ۔ بکسر اول بروزن بیرنج بمعنی مکر و حیله و سحر و افسون و طلسم و جادوی باشد و بعضی گویند نیرنج معرب نیرنگ است

نیرنگ ۔ باکاف فارسی بروزن و معنی نیرنجست که سحر و ساحری و افسون و افسونگری و طلسم و مکر و حیله و افسون باشد و هیولای هر چیز را نیز گویند و آنچه مرتبهٔ اول نقاشان باشد از غال نقش و طرح کنند و بکشند و بفتح اول هم آمده است ۔

نیرود ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث مضموم بواو کشیده و بدال زده بمعنی فکر و نظرست که اندیشه و نگریستن باشد یعنی یافتن حقیقت چیزی بفکر و خیال۔

نیرو ۔ بکسر اول بروزن نیکو بمعنی زور و قوت و توانائی باشد و بمعنی تقدیر هم بنظر آمده است چنانکه گویند بر هر نیرو یعنی بر هر تقدیر

نیرومند ۔ بمعنی توانا و خداوند زور و قوت و قدرت باشد۔

نیریز ۔ بکسر اول و سکون آخر که زای نقطه دار باشد نام شهریست مشهور که در ان آهنگر بسیار می باشد و نام شعبه هم هست از موسیقی

نیز ۔ بکسر اول و سکون ثانی و زای هوز بمعنی دیگرست و بعربی ایضاً گویند و بمعنی بعد ازین هم بنظر آمده است۔

نیژ ۔ با اول بثانی کشیده و بزای فارسی زده گیاهیست که بر درخت پیچد و بعربی عشقه گویند۔

نیزه ۔ با ثانی مجهول و فتح زای نقطه دار معروفست و بعربی سنان گویند و علم را هم گفته اند۔

نیزهٔ آتشین ۔ کنایه از شعاع آفتاب است در وقت طلوع و غروب۔

نیزهٔ بکف ۔ کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

نیزهٔ خطی ۔ نوعی از نیزه باشد و بعضی گویند نیزه درست باشد مانند خط مستقیم۔

نیساری - باسین بی نقطه بر وزن بیداری سپاهی و لشکری را گویند و این قسم دوم ست از چهار قسم طوائف انسان که جمشید قرار داده بود -

نیسان - بفتح اول بر وزن سیلان نام ماه هفتم ست از سال رومیان و باران آن وقت را نیز گویند و مدت ماندن آفتاب در برج حمل و بسریانی ماه دوم باشد از شش ماه بهار و بمعنے نی مانند نیز هست چه سان بمعنی شبه و مانند بود و بکسر اول بمعنے خلاف و مخالفت باشد -

نیسبه - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و فتح بای ابجد هر مرتبه و رسته و چینهٔ دیوار گلین را گویند که بر روی هم گذارند -

نیسته - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و فتح فوقانی بمعنے نیست باشد که عربان نافیش گویند -

نیسو - بر وزن گیسو فصاد و حجام باشد و آنرا نیسویا هم گویند باتحتانی بالف کشیده در آخر -

نیسوق - بفتح اول بر وزن سرطوق بلغت یونانی میوه ایست که آنرا آلوچه گویند -

نیش - باثانی مجهول بر وزن ریش تیزی سر هر چیز را گویند همچو نیش کارد و خنجر و نیش مار و نیش عقرب و نیش دندان و امثال آن و بمعنے نشان هم آمده است و زهر را نیز گویند که بعربی سم خوانند و نوعی از خرما هم هست که آنرا خرمای ابوجهل میگویند -

نیشابور - بابای ابجد بر وزن بیجاپور نام شهریست در خراسان که معدن فیروزه در حدود آنست و نام شعبه هم هست مشهور به نیشاپورک -

نیشان - بر وزن بیجان بمعنی نشان است -

نیشک - باثانی مجهول بر وزن کیلک وام دار و قرضدار را گویند -

نیشکر خط - بکسر رای قرشت کنایه از خط سبز ست و آنرا نیشکر بند هم گفته اند که بجای طای حطی دال ابجد باشد -

نیشمن - بکسر اول و میم و سکون ثانی و ثالث و نون بلغت ژند و پاژند زن را گویند که در مقابل مرد باشد -

نیشو - بر وزن نیکو نوعی از اقسام آلو باشد و آنرا آلوی طبری هم گویند و بمعنی نشتر حجام هم آمده است و عربان مبضع خوانند -

نیشه - بر وزن ریشه بمعنی اول نیشو ست که آلوی طبری باشد -

نیفه - باثانی مجهول بر وزن جیفه بند ازار و شلوار و موضع گذرانیدن بند ازار و شلوار باشد و بقچه را نیز گویند و آن بافته باشد مربع که رخت پوشیدنی و غیره در آن بندند و پوست شکم جانوری هم هست و پوستین را نیز گفته اند چه نیفهٔ روباه بمعنے پوستین روباه باشد و بمعنی روباه نیز بنظر آمده است چنانکه نیفه پوستین گفته اند و از آن روباه خواسته اند والله اعلم -

نیل - بر وزن فیل حشیشی باشد و عصارهٔ آنرا یعنی فشردهٔ آنرا نیله گویند و بدان جامه و امثال آن رنگ کنند و سیندسوخته نیز گفته اند که بجهت چشم زخم بر بناگوش و پیشانی اطفال کشند -

نیلپر - بفتح بای فارسی بر وزن بی هنر بمعنی نیلوفر ست و آن گلی باشد معروف و بعضی گل کبودی را گویند که بیارهٔ آن بر درخت پیچیده بالا رود و آن نوعی از نیلوفر باشد و بعربی قاتل النحل گویند بسکون حای بی نقطه -

نیلج - بر وزن ایرج معرب نیله است که به نیل مشهور ست و بدان چیزها رنگ کنند -

نیل خم آسمان - کنایه از نحوست آسمانی است -

نیلفر - با فا بر وزن و معنی نیلپر ست که مخفف نیلوفر باشد و آن گلی ست معروف و مشهور -

نیل فلک - بمعنی نیل خم آسمان ست که کنایه از نحوست فلک باشد و سیاهی آسمان را نیز گویند -

نیلک - بر وزن کیلک مصغر نیل ست و گرفتن اعضا و اندام را نیز گویند بسر دو ناخن انگشت دست چنانکه بدرد آید -

نیلگری کردن - کنایه از سبزه رویانیدن باشد -

نیلگون پردها - کنایه از آسمانهاست -

نیلگون خیام - باخاے نقطه دار بمعنی نیلگون پرده است که کنایه از آسمانها باشد۔

نیلگون وطا - بکسر واو بمعنی نیلگون خیام ست که کنایه از آسمانها باشد۔

نیلوپر - بابای فارسی بروزن ومعنی نیلوفر ست وآن گلے باشد معروف گویند که با آفتاب از آب سر بر می آورد و باز با آفتاب فرو میرود و گویند مرغے بوقت فرو رفتن نیلوفر در میان نیلوفر در می آید و صباح که نیلوفر از آب بر می آید و دهان می کشاید آن مرغ هم بر دو میرود و شب از آب هیچ زحمت نمی کشد۔

نیلوبرگ - بسکون کاف فارسی بمعنی نیلوفر ست که گلے باشد معروف۔

نیلوپل - بالام بروزن ومعنی نیلوپرست۔

نیلوفل - بافا بروزن ومعنی نیلوپل ست که گلی باشد معروف۔

نیله - بروزن حیله عصاره وفشارده نیل را گویند و نیلج معرب آنست وبمعنی کبود هم هست وآن رنگے باشد معروف و بیشتر بر اسپ واستر اطلاق کرده اند۔

نیلی بحر - کنایه از آسمان ست۔

نیلی پرده - بمعنی نیلی بحرست که کنایه از آسمان باشد۔

نیلی حقه - بمعنی نیلی پرده هست که کنایه از آسمان باشد۔

نیلی دوائر - بفتح دال ابجد کنایه از آسمانهاست۔

نیم - بروزن میم معروف ست که نصف باشد ونام درختے است در هندوستان که برگ آن زخم را نافع است۔

نیماد - بروزن بیداد بمعنی تمیز ست وآن قوتے باشد که فرق میان حق وباطل باو میسر شود۔

نیم اشکنی - بکسر همزه وسکون شین نقطه دار وفتح کاف ونون بتحتانی کشیده نام حلوائیست که به نیم شکری شهرت دارد۔

نیم ترک - بفتح فوقانی وسکون راے بے نقطه وکاف کلاه خود را گویند وآن کلاهے باشد از آهن که در روزهای جنگ بر سر نهند۔

نیم تن - بفتح فوقانی وسکون نون نیم تنه واز خالق را گویند۔

نیم چرخ - بفتح جیم فارسی وسکون راے بے نقطه وخاے نقطه دار کمان تخش را گویند وآن نوعے از کمان ست۔

نیم جو سنگ - سنگے را گویند که بوزن نیم جو باشد یا مقدارے که بوزن نیم جو باشد۔

نیمچه - بفتح جیم فارسی جامه و بالا پوش کوتاه باشد وشمشیر وتفنگ کوتاه را هم گویند۔

نیم خانه مینا - کنایه از آسمان ست۔

نیم خایه - باخاے نقطه دار بروزن بیلپایه گنبد وگنبذ را گویند وکنایه از آسمان ظاهر ست که نصف آسمان باشد۔

نیم دست - بفتح دال ابجد بروزن نیم بست مسند کوچک را گویند چه دست بمعنی صدر ومسند عالی باشد۔

نیم دینار ونیمهٔ دینار - کنایه از لب معشوق ست۔

نیم راست - باراے بے نقطه بالف کشیده وبسین سعفص وتاے قرشت زده نام پرده ایست از موسیقی۔

نیم رو خاکی - بکسر میم در اصطلاح یک طرف روے را بر زمین گذاشتن باشد۔

نیم روز - معروف ست یعنی نصف روز وآن رسیدن آفتاب ست بر دائرهٔ نصف النهار وولایت سیستان را نیز گویند باین سبب که چون سلیمان علیه السلام بآنجا رسید زمین آنرا پر آب دید دیوان را فرمود تا خاک بریزند در نیم روز پر خاکش کردند وبعضے گویند خسرو چین آنجا را تا نیم روز لشکرگاه کرده بود ووجوهات دیگر نیز دارد ونام پرده ایست از موسیقی ونام لحن بست ونهم ست از سی لحن باربد۔

نیم سفته - معروف ست که نیم سوراخ کرده شده باشد و کنایه از سخن ناتمام وسربسته هم هست وتراوش اندک انگیز گویند۔

نیم شکری - نام حلوائیست مشهور به نشکری۔

نیموق ونیمقا - باقاف بلغت یونانی نیلوفر را گویند وآن گلے ست معروف۔

نیم کاره - با کاف بروزن شیرخواره بمعنی شاگرد باشد و فرزند را نیز گویند و هر چیز ناتمام را هم گفته اند -

نیم لنگ - بکسر لام و سکون نون و کاف فارسی قربان را گویند و آن جائے باشد که کمان را در ان گذارند و بر کمر بندند و بعضے ترکش و تیردان را نیز گفته اند و بمعنی کمان هم بنظر آمده است و یک عدل بار را نیز گویند که نیمهٔ خروار باشد و بمعنے خوب و خوش و زیبا هم هست -

نیمور - بروزن طیفور آلت تناسل را گویند -

نیمه - بروزن هیمه نصف هر چیز را گویند و برقع را نیز گفته اند و آن چیزیست که بر روے پوشند -

نیم هلال - بکسر کنایه از لب معشوق ست -

نیناد - با اول بثانی رسیده و نون بالف کشیده و بدال زده بمعنے صبر باشد و آن مقاومت نفس ست با هوا -

نینوے - بضم نون دوم بروزن بے موے بفرس قدیم نام قصبهٔ موصل باشد و نام شهرے که یونس علیه السلام آنجا بجهت دعوت کردن مردم آن شهر رفته بود و وقوع بطن ماهی در انجا شد و بمعنی کره و مسکه هم هست که بعربی زبده خوانند و با حذف تحتانی هم بنظر آمده است که بروزن لیمو باشد -

نے نهاوندی - نام دوائیست که عربان قصب الذریره خوانند و آن نے باریکے ست مانند قلم و باریکتر از قلم و آن تیره رنگ و تلخ مے باشد معده و جگر را نافع است -

نینیا - بکسر هر دو نون بروزن کیمیا بلغت سریانی نانخواه را گویند و آن تخمیست که بر روے خمیر نان پاشند و اجوائن همان است -

نیو - بکسر اول و ثانی مجهول بروزن دیو بمعنی پهلوان و شجاع و دلیر و مردانه و دلاور و بهادر باشد و بمعنی ناودان هم آمده است و بکسر اول و ضم ثانی نوعے از داحینی باشد که بعربی قرفه خوانند و بفتح اول و ضم ثانی بمعنے راست باشد که نقیض کج است -

نیواد - بروزن نهاد بمعنی شجاعت باشد و آن حالتیست که بسبب آن مردم قوی دل شوند -

نیوار - بروزن دیوار ما بین زمین و آسمان را گویند و بعربی جو خوانند -

نیواره - با ثانی مجهول بروزن بیچاره چوب باشد که خمیر نان را بدان پهن سازند -

نیو باریدن - بفتح اول و ثانی بمعنی نه انباشتن و پر کردن و فرو نبردن و نیفگندن باشد چه اوباریدن بمعنی فرو بردن و پر کردن و انباشتن و افگندن ست و مذکور شد که هر گاه نون مفتوحه بر سر کلمه که همزه داشته باشد بیاورند آن نون بمعنی لاے نفی ست و آن همزه بیاے حطی تبدیل مے یابد -

نیولش - بکسر اول و فتح تاے قرشت بروزن پیشکش جماع و مجامعت را گویند -

نیوتور - با تاے قرشت بروزن فیل زور بمعنی کبر و غرور باشد و آن بزرگ داشتن ست نفس خود را و دیگران را خرد شمردن -

نیور - بروزن زیور بمعنی کائنات باشد و کائنات در لغت بمعنی حاصلات ست یعنی آنچه در عالم حاصل شود -

نیوراد - با راے قرشت بروزن دیوزاد بمعنی انتظام است و آن حالتیست مر نفس را که تقدیر و ترتیب امور میکند -

نیور نیوار - بکسر راے بے نقطه و چهارم بمعنی کائنات جو است یعنی چیزها که در ما بین زمین و آسمان بهم میرسند همچو قوس قزح و شهب و نیازک و ذوات الاذناب و برف و باران و مانند آن چه نیور بمعنی کائنات و نیوار بمعنی جو باشد -

نیوساد - بکسر اول و سین بے نقطه بالف کشیده و بدال زده بمعنے پاینده و بے زوال ست و در عربی بقا بالله خوانند -

نیوسوم - با سین بے نقطه بروزن ریگ بوم شره و حرص بسیار باشد بر چیزے خوردن -

نیوش - بکسر اول و ضم ثانی و سکون ثالث و شین قرشت

و شنیدن باشد یعنی گوش کن و بشنو و شنونده را نیز گویند که فاعل شنیدن است۔

نیوشا ۔ بکسر اول و شین بالف کشیده بمعنی شنوا باشد که شنونده است و فهم کننده و یادگیرنده را نیز گویند۔

نیوشند ۔ بر وزن فروزند و بلغت ژند و پاژند بمعنی آموزنده و یادگیرنده باشد که از آموختن و یادگرفتن است و در فارسی بمعنی گوش کند و بشنود۔

نیوشنده ۔ بکسر اول بر وزن فروزنده گوش کننده و شنونده را گویند۔

نیوشه ۔ بکسر اول و فتح شین نقطه دار گوش فرا داشتن باشد بمعنی پنهانی و آن کسی را گویند که چون دو شخص با هم آهسته حرف زنند او بجهت شنیدن گوش خود را دراز کند یا از پس دیوار و از پس پرده و امثال آن گوش اندازد تا سخن ایشان را بشنود و بجائی که نباید گفت بگوید و این معنی را

بعربی استراق سمع خوانند۔

نیوشیدن ۔ بکسر اول بر وزن نکوهیدن بمعنی شنیدن و گوش کردن باشد و بمعنی جستن و طلبیدن و تفحص و تجسس نمودن هم آمده است۔

نیوند ۔ بکسر اول بر وزن ریوند بمعنی فهم باشد و آن حصول معانی است مر نفس انسانی را و دوائی هم هست که آنرا حرمل عامی گویند و آن نوعی از سداب کوهیست۔

نیوند مریم ۔ نوعی از حرمل است که هزار اسفند باشد و بعربی حرالحلک خوانند بکسر میم و سکون حای بی نقطه۔

نیوه ۔ بیای مجهول بر وزن لیوه بمعنی ناله و افغان و خروش و گریه و نوحه باشد۔

نیوه چمینه ۔ بفتح جیم فارسی بر وزن نیوه و شینه بمعنی خلع بدن باشد و آن حالتیست مر نفس انسانی را که باختیار خود هرگاه خواهد از بدن عنصری جدا شود و باز هر وقت که خواهد بتن پیوندد

گفتار بست و ششم

از کتاب برهان قاطع در حرف واو با حروف تهجی مبتنی بر نوزده بیان و محتوی بر سیصد و سی و سه لغت و کنایت

بیان اول

در واو با الف مشتمل بر هفتاد و شش لغت و کنایت

وا ۔ بمعنی آش است همچو ماست وا یعنی آش ماست و بعربی باجه گویند و بمعنی باز هم هست چنانکه گویند واگوی یعنی باز گوی و واگفت یعنی باز گفت و گاهی بجای با گفته میشود چنانکه گویند واتو میگویم یعنی با تو میگویم و مخفف وای هم هست و آن کلمه ایست که مردم مریض و بیمار و در زنان شدت مرض بآن ندا کنند و گاهی در محل تاسف خوردن گفتهای و بست بر هم سایند و این کلمه را گویند و بمعنی گشودن هم آمده است چنانکه گویند در را وا کن یعنی در بگشای و بمعنی رجعت هم هست چه هرگاه گویند وا ده مراد آن باشد که پس بده و بمعنی دور هم بنظر آمده است که نقیض نزدیک باشد۔

وابا ۔ بر وزن بابا قوت فهم را گویند۔

وابردن ۔ بفتح بای ابجد بر وزن واکردن پهن کردن خمیر نان باشد بجهت لواش پختن۔

وات ۔ با اول بثانی کشیده و بفوقانی زده بمعنی حرف و سخن باشد و بمعنی پوستین هم هست۔

واتر ۔ بفتح فوقانی بر وزن مادر بمعنی دورتر باشد چنانکه گویند

پاے واتر نہادن یعنی پا را دور تر گذاشت۔

وانگر - با تاے قرشت بر وزن دادگر نام مخنور و شاعر و قصہ خوان باشد و پوستین دوز را نیز گویند و نام رودخانہ ہم ہست۔

واج - بر وزن عاج امر بگفتن باشد یعنی بگو و بعربی قل مے گویند۔

واجار - بر وزن و معنی بازار ست کہ عربان سوق مے گویند۔

واجد - بر وزن ماجد بلغت اہل یمن لباب را گویند کہ عشقہ و عشق پیچان باشد و در عربی یابندہ و باقی را گویند۔

واچیدن - با جیم فارسی بر وزن باشیدن بمعنی چیدن از ہم دور کردن و برچیدن بساط شطرنج و دانہ بمنقار چیدن مرغ و بدست برچیدن چیزے را۔

واخ - با خاے نقطہ دار بر وزن کاخ بمعنی الیقین ست کہ در برابر گمان باشد و کلمہ ایست کہ چون از دیدن و شنیدن چیزے خوب طبع را خوش آید و یا لذت یافتن از چیزے بر زبان رانند و در محل انتعاش طبیعت بطریق تحسین تکرار کنند و گویند بمعنی راست و درست ہم بنظر آمدہ ہست۔

واخیدن - با خاے نقطہ دار بر وزن ناد [illegible] ہم جدا کردن و جدائی نمودن باشد۔

واخیدہ - با خاے نقطہ دار بر وزن نادیدہ پشم و پنبہ برزدہ و حلاجی کردہ را گویند و بمعنی از ہم جدا کردہ ہم ہست۔

واد - بر وزن و معنی باد ست کہ بعربی ریح گویند چہ در فارسی با و واو بہم تبدیل مے یابند و بمعنی پسر ہم آمدہ ہست کہ در مقابل دختر باشد۔

وادارنگ - با ثالث بالف کشیدہ و فتح راے بے نقطہ و سکون نون و کاف فارسی ترنج را گویند و آن میوہ ایست معروف کہ پوست آنرا مربا سازند۔

وادہ - بر وزن سادہ بمعنی اصل و بنیاد و نہادہ ہر چیزے باشد و خرد و شیدن بخود و ستائی را نیز گویند۔

وادیاب - بکسر ثالث بر وزن فاریاب بمعنی باطل گشتہ و ناچیز شدہ باشد۔

وادیان - بر وزن و معنی بادیان ست کہ رازیانہ باشد چہ در فارسی با و واو بہم تبدیل مے یابند۔

وادی ایمن - وادی مقدس را گویند و آن بیابانے و صحرائیست کہ در انجا ندائے حق سبحانہ تعالی بموسی علیہ السلام رسید۔

وادیج - بر وزن و معنی بادیج ست و آن آستینے باشد کہ از بانجک سفید و آبی و غیرہ قلمی آجیدہ کنند و شاطران و پیادہ روان مانند ساق جاقشور بر پاے کشند و جفت و چوب بندی را نیز گویند کہ تاک انگور را بر بالاے آن اندازند و جائے را نیز گویند از تاک کہ انگور از آن روید و جائے کہ انگور از آن آویزند و بمعنی خمی را گفتہ اند کہ انگور در ان ریزند بجہت سرکہ شدن۔

وادی عروس - نام وادی ست یعنی بیابانیست در راہ کعبہ۔

وار - بسکون راے قرشت بمعنی شبہ و مانند و نظیر باشد و مثال و خداوند و رسم و عادت را نیز گفتہ اند و بمعنی بار ہم ہست کہ کرت و مرتبہ باشد چنانکہ گویند یک وار و دو وار یعنی یک مرتبہ و دو مرتبہ و بمعنی بسیار و مکرر ہم ہست چنانکہ وارہا گفتہ ایم یعنی بارہا و بسیار و مکرر گفتہ ایم و بار شتر و خر را نیز گویند ہمچو خروارے گندم و شتروارے جو و بمعنی مقدار ہم آمدہ ہست ہمچو یک جامہ وار و یک کلاہ وار یعنی بمقدار یک جامہ و یک کلاہ و بمعنی لیاقت ہم گفتہ اند ہمچو شاہوار و گوشوار یعنی لائق پادشاہ و لائق گوش و بمعنی مہر و محبت ہم بنظر آمدہ ہست و در ترکی بمعنی ہست باشد کہ نقیض نیست است و امر برفتن ہم ہست یعنی برو۔

وارث داؤد - کنایہ از سلیمان علیہ السلام ست۔

وارخد - بفتح ثالث و سکون خاے نقطہ دار و دال بی نقطہ مردم کاہل و تنبل را گویند۔

واردن - بفتح دال ابجد بعد از نون خارکن چوبیست کہ دو سر آن باریک و میان آن گندہ می باشد و خمیر نان را بدان پہن سازند و بعربان قرقیتا با تاے مثلثہ و نون بر وزن خلع جوبادی گویند۔

وارغ - بکسر ثالث بروزن فارغ بمعنی برغ بند است و آن بندی باشد که پیش آب از چوب و گل بندند و حیم را نیز گویند و آن چیزی باشد که طلا و نقره و امثال آن را بدان پیوند کنند و بضم ثالث و فتح ثالث هم آمده است و چوب بندی و جفت انگور را نیز گفته اند۔

وارن - بفتح ثالث بروزن قارن آرنج را گویند که بندگاه ساعد و بازو ست و بعربی مرفق خوانند و بکسر ثالث هم باین معنی ست و بضم ثالث مخفف وارون ست که باژگونه باشد و بعربی عکس گویند۔

وارنج - بروزن و معنی آرنج ست که بندگاه میان ساعد و بازو باشد و عربان مرفق گویند۔

وارون - بروزن قارون معروف ست که باژگونه و برگشته باشد و عربان عکس و قلب خوانند و بمعنی بدبخت و بد اختر و نحس و نامبارک هم گفته اند۔

وارونه - بفتح نون در آخر بمعنی برگشته و باژگونه و معکوس و مقلوب باشد و بدبخت و شوم و نامبارک را نیز گویند۔

واره - بروزن چاره بمعنی وار ست که شبه و مانند و رسم و عادت و کرت و نوبت و مرتبه و بسیار و مقدار و خداوند و صاحب باشد و بمعنی فصل و موسم نیز آمده است۔

واری - بروزن کاری بمعنی همچو باشد چنانکه گویند گل واری یعنی همچو گل و نبات واری یعنی همچو نبات لیکن بدون ترکیب گفته نمی شود و گاهی واریه هم میگویند بروزن پارینه و همین معنی دارد۔

واژ - بسکون زاے فارسی بمعنی باج ست و آن زرے باشد که پادشاه زبردست از پادشاه زیردست میگیرد۔

واژغ - بفتح زاے فارسی و سکون غین نقطه دار انچه از درخت خرما ببرند و بضم اول نیز درست ست و باین معنی با زاے هوز هم گفته اند و انچه بدان تاک انگور را ببندند و باین معنی با لام قرشت هم بنظر آمده است۔

واژگون - با زاے فارسی بروزن و معنی باژگون ست که برگشته و واژونه و شوم و نامبارک باشد۔

واژگونه - بروزن و معنی باژگونه ست که برگشته و معکوس و مقلوب و نامبارک باشد۔

وازنیج - با زاے هوز و نون بروزن ماپیچ ریسمانی را گویند که در ایام جشن و عیدها از جائے آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند۔

واژون - با زاے فارسی بروزن و معنی وارون ست که برگردیده و عکس و قلب باشد۔

واژونه - با زاے فارسی مخفف واژگونه ست که بمعنی برگشته و معکوس و مقلوب و نامبارک باشد۔

واژه - بفتح زاے فارسی بلغت ژند و پاژند بمعنی کلمه باشد که لفظ ست و آن از دو حرف یا زیاده مرکب میشود

واژیان - با زاے فارسی و یاے حطی بروزن آسمان بمعنی خاصان و خاصگان و بزرگان باشد۔

واس - بروزن داس خوشهٔ گندم را گویند۔

واسطهٔ عقد نجوم - بکسر عین بی نقطه کنایه از آفتاب عالمتاب ست

واشامه - با اول و شین نقطه دار بالف کشیده و میم مفتوح بمعنی دواک و معجرے باشد که زنان بر سر اندازند۔

واشکرده - بسکون شین نقطه دار بروزن کارکرده بمعنی چست و چابک و ساخته و پرداخته باشد۔

واشنگ - بکسر شین نقطه دار و سکون نون و کاف فارسی چوبک زدن را گویند که پاسبان و مهتر پاسبانان باشد۔

واشه - بروزن و معنی باشه ست و آن پرنده باشد مانند باز لیکن از باز کوچکتر ست۔

واف - بروزن قاف بلبل را گویند و بعربی عندلیب خوانند و بمعنی خواننده هم آمده است۔

واق - بروزن طاق درختی ست که صباح بهار و شام خزان کند و بعضے بیشه و جنگلے را گفته اند که آن درخت در انجا مے باشد و گویند ثمر و بار آن درخت بصورت آدمی و حیوانات دیگر باشد و سخن کنند و گویند در انجا کوهیست معدن طلا و نقره

و بیدنگان دهان کثیر و بسیار باشد و آزاد و تواق در تواق هم گویند و نام پرنده هم هست و وزق و غوک را نیز گفته اند و بعضی گویند صدای وزق است۔

واک ۔ بسکون کاف پرنده ایست کبود رنگ اکثر در کنارهای آب نشیند و معرب آن واق است۔

وال ۔ بر وزن و معنی بال است که نوعی از ماهی بزرگ فلوس دار باشد و نام رودخانه هم هست که آن ماهی در آن رودخانه می باشد۔

والا ۔ بر وزن و معنی بالاست که قد و قامت و بلندی و قدرت و مرتبه و رفعت باشد و نوعی از بافته ابریشمی هم هست که بیشتر زنان پوشند۔

والاد ۔ بسکون دال بر وزن آباد بمعنی سقف و پوشش خانه باشد و قالب و کالبد طاق و گنبد را نیز گویند و عمارت گلین و عمارت رنگین نقاشی کرده را هم می گویند و بعضی دیوار را گفته اند که از خشت پخته و سنگ سازند و بعضی دیگر مرتبه و چینهٔ دیوار گلین را گویند که بر بالای هم گذارند و گلی را نیز گفته اند که در عمارت کردن بکار برند و بمعنی پی و بنیاد دیوار هم آمده است۔

والادگر ۔ بفتح کاف فارسی و سکون راء قرشت بنا و عمارت کننده را گویند و بعضی دیوار ساز و دیوارگر را گفته اند و آن شخصی باشد که دیوار گلی را چینه چینه بر بالای هم گذارد و در عربی رهاص خوانند بکسر راء بی نقطه و هاء مشدد بالف کشیده و صاد بی نقطه۔

والان ۔ بر وزن نالان بادبان را گویند که دراز بانه باشد۔

والانه ۔ بر وزن کاشانه ریش و جراحت را گویند۔

والغونه ۔ با غین نقطه دار بر وزن وارگونه سرخی و غازهٔ زنان را گویند و بعضی سرخی و سفیدی آب را گفته اند۔

والوچانیدن ۔ با جیم فارسی بر وزن فاسوزانیدن تقلید کردن باشد یعنی گفتگو و حرف زدن شخصی را بطریق تقلید آن شخص وا گفتن۔

واله ۔ بفتح ثالث و خفای ها بر وزن لاله بمعنی دوم و لالا که نوعی از بافتهٔ ابریشمی باشد و خشینهٔ سفید را نیز گویند و آن پارچه ایست سپید خودرنگ که آن را سفید نکرده باشند و همچنان سپید بافته شده باشد و بمعنی سراب هم هست و آن چیزی باشد که در صحرا از دور آب بنماید و بمعنی نداری کردن و مبالغه نمودن در کارها نیز آمده است و بکسر لام و ظهور ها در عربی حیران و بیخود و سرگشته از افراط عشق و محبت را گویند۔

والیس ۔ با یای تحتانی کشیده و بسین بی نقطه زده نام حکیمی است که انیس و جلیس اسکندر بوده۔

والی سپهر پنجم ۔ کنایه از کوکب مریخ است و او در آسمان پنجم می باشد۔

وام ۔ بر وزن لام بمعنی قرض و دین است و رنگ و لون و شبه و مانند را نیز گویند و بمعنی دوم را که رنگ و لون و شبه و مانند باشد بدان ترکیب استعمال نکرده اند۔

وامران ۔ بکسر ثالث بر وزن حاضران گیاهیست که از ملک چین آورند و مامیران هم گویندش سفیدی ناخن و سفیدی چشم را زائل کند۔

وام زمین ۔ کنایه از ذرهٔ خاکیست که در وجود آدمی مرکب است چه این بمنزلهٔ قرضی است آدمی را از زمین۔

وامق ۔ بر وزن عاشق نام عاشق عذراست و قصهٔ وامق و عذرا مشهور است و یکی از اصطلاحات بازی نرد هم هست و آن داوی باشد که بر یازده کشند۔

وامی ۔ بر وزن جامی قرضدار و درمانده و عاجز را گویند۔

وان ۔ بر وزن کان نام شهریست از ولایت شروان و شبه و مانند و نظیر را نیز می گویند و بمعنی نگهبان و نگاه دارنده و حارس و محافظت کننده هم هست همچو گله بان و دشتبان و فیلبان و امثال آن لیکن بدون ترکیب گفته نمی شود۔

وانج ۔ بسکون نون و جیم غله ایست که آن را بعربی مدرس میگویند

وانگوشن - با کاف و نون دیگر و تاے قرشت بروزن آرزو کشن بلغت زند و پازند بمعنی گرفتن باشد -

واے - بروزن لاے چاہے را گویند کہ زینہ پایہا بران ساختہ باشند تا بآسانی بتہ رفتہ آب بردارند و بمعنی گمراہ نیز آمدہ است و لفظے باشد کہ در محل آزارے و دردے و المے بر زبان آید و بمعنی اول وائی بروزن نائی ہم دیدہ شدہ است -

وایا - با تحتانی بالف کشیدہ بمعنی مراد و مقصد و حاجت و ضروری باشد و بمعنی کشادہ ہم آمدہ است -

وایا واے - با واو بالف کشیدہ و تحتانی زدہ شیون و غوغاے واقعہ زدگان را گویند -

وایج - بروزن خارج چوب بندی و چفتہ را گویند کہ جہت تاک انگور سازند -

وایست - بکسر ثالث و سکون سین بے نقطہ و فوقانی بمعنی وایا باشد کہ حاجت و مراد و مقصد و ضروری است -

وایہ - بروزن سایہ بمعنی وایست باشد کہ ضروری و حاجت و مراد و مطلوب است -

وایبج - بروزن بازیج بمعنی وایج است کہ جفت و چوب بندی تاک انگور باشد -

بیان دوم

در واو با باے ابجد مشتمل بر سہ لغت

وباسک - با سین بے نقطہ بروزن اتابک خمیازہ و دہان درہ را گویند و بعربی تثاؤب خوانند -

وبر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت جانوریست شبیہ بگربہ کہ بود ولیکن دم ندارد و از پوستش پوستین سازند و در عربی بمعنی پشم باشد مطلقاً اعم از پشم گوسفند و پشم شتر و غیر آن و نام رستنی ہم ہست -

وبردک - با راے قرشت و دال بے نقطہ و کاف بمعنی چیستان است کہ بعربی لغز گویند حرکت این لغت معلوم نبود -

بیان سوم

در واو با تاے قرشت مشتمل بر چہار لغت

وت - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی پوستین باشد -

وتک - بفتح اول و ثانی و سکون کاف نام مرغیست از جنس کبک و خوش خط و خال میباشد و بعربی سلوی و بترکی بلدرچین گویند

وتگر - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی مفتوح براے بے نقطہ زدہ پوستین دوز را گویند چہ وت بمعنی پوستین باشد

وتمش - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و شین فارسی دانہ و تخم انگور را گویند -

بیان چہارم

در واو با جیم ابجد مشتمل بر پنج لغت و کنایت

وجارش - بکسر اول بروزن سفارش بلغت زند و پازند بمعنی گدازش و کاہیدن و ضعیف و لاغر شدن باشد -

وجر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت بمعنی فتوی باشد و بمعنی آنرا در کنز اللغت دستور حاکم شرع در مسئلہ شرعی نوشتہ بودند و باین معنی با جیم فارسی ہم آمدہ است -

وجرگر - بفتح کاف فارسی و سکون راے قرشت مفتی و فتوی دہندہ را گویند چہ وجر بمعنی فتوی آمدہ است

وجنگ - بروزن نہنگ منقار مرغان را گویند -

وجود سارا سعادن - کنایہ از آفتاب عالمتاب است

بیان پنجم

در واو با جیم فارسی مشتمل بر دو لغت

وچر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت بمعنی فتوی باشد و آن دستور حاکم شرع است در مسائل شرعی -

وچرگر - بفتح اول و ثانی و کاف فارسی بروزن قلندر بمعنی مفتی و فتوی دہندہ باشد چہ وچر بمعنی فتوی آمدہ است و نام رسول را نیز گویند -

بیان ششم

در واو با خاے نقطہ دار مشتمل بر دہ لغت

وخر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت بمعنی جا و مقام

و دکان باشد۔

وخش - بفتح اول و ثانی و سکون شین ترشت مرضے و علتے است که در دست و پاے اسپ و خر بهم میرسد و بدان سبب لنگ میشوند و آنرا ارفه و شش هم مے گویند و بفتح اول و سکون ثانی نام شهریست از ولایت بدخشان و ختلان و بمعنی آغاز و ابتدا هم بنظر آمده است۔

وخشت - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و فوقانی نام روز چهارم ست از خمسهٔ مسترقهٔ قدیم۔

وخشور - بفتح اول بروزن دستور پیغمبر و رسول را گویند و بضم اول هم آمده است۔

وخشور پند - بفتح اول و باے فارسی بروزن رنجورمند بمعنے شریعت باشد یعنی شرعے که پیغمبران قرار دهند و باے ابجد هم درست است۔

وخشور نهاد - بکسر نون و هاے بالف کشیده و بدال زده بمعنی وخشور پند است که شریعت پیغمبران باشد۔

وخشی - بروزن وحشی نام جامه ایست خوش قماش و لطیف۔

وخشیرک - بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی کشیده و راے بے نقطه مفتوح بکاف زده درمنهٔ خراسانی باشد مشهور بدرمنهٔ ترکی و معرب آن وخشیرق است۔

وخشینه - بروزن پشمینه نام مرضیست سفید که در بهار پیدا مے شود و در باخهامے باشد و هر چیز سفید را نیز گویند و سفید و صبیح را هم گفته اند و بمعنی اول بجاے نون شین نقطه دار هم بنظر آمده است۔

وخ وخ - بفتح هر دو واو و سکون هر دو خا کلمه ایست از توابع و آنرا در محل انتعاش طبیعت و در وقت دیدن و شنیدن چیزے که طبع را خوش آید بگویند۔

بیان هفتم

در واو با دال ابجد مشتمل بر چهار لغت

ود - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی بزدست که حلیم عاقل و دانشمند باشد و بمعنی گرم هم بنظر آمده است که در مقابل سرما است۔

وداغ - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بغین نقطه دار زده آتش را گویند و بعربی نار خوانند۔

ودخین - باخاے نقطه دار بروزن پروین جانوریست آبی و دندان دار و گردنے دارد باریک و دراز و پیوسته در آبهاے شور و ناصاف و تیره مے باشد گویند نابیناست و چشم ندارد و بهندی بو بو سیگویندش۔

ودع - بفتح اول و ثانی و سکون عین بے نقطه سفیده مهره را گویند و آن نوعے از صدف است که عوام گوش ماهی میگویند و بعضے گفته اند که مهره ایست سفید و از دریا برمے آید و آنرا بفارسی کجک می خوانند و توتیاے اکبر همان است آن را بسوزند و در دواهاے چشم بکار برند گویند عربی ست۔

بیان هشتم

در واو با راے بے نقطه مشتمل بر هشتاد و شش لغت و کنایت

ور - بفتح اول و سکون ثانی سبق و تختهٔ اطفال را گویند که معلمان بدان تعلیم دهند چنانکه فلانی فلانه چیز ور میدهد یعنی تعلیم میدهد و درس میگوید و بمعنی گرمی و حرارت هم آمده است و مخفف وے اگر هم هست چنانکه مصرعه ور تو باشی مرا نباشد غم یعنی و اگر تو باشی و با جمیع معانی مترادف ست با بر چه در فارسی با و واو هم تبدیل مے یابند و افادهٔ معنی صاحب و خداوند و دارنده هم میکند و قتیکه با کلمهٔ ترکیب شود همچو دانشور و تاجور و بهره ور و امثال آن و بلغت ژند و پاژند سینه را گویند که عربان صدر خوانند۔

ورا - بروزن سرا مخفف او را باشد چنانکه گویند مصرع ور اهین که با ما چها میکند یعنی او را ببین و ور ابده یعنی او را بده۔

ورارود - با راے بے نقطه و واو مجهول بروزن خم آلود ترجمهٔ ماوراءالنهر ست و آن ملکے ست مشهور۔

وراز - بضم اول بروزن و معنی گراز ست که خوک نر باشد و بفتح اول و تشدید ثانی هم باین معنی گفته اند۔

ورازود - بفتح اول و همزه بر وزن نمک سود بمعنی وراسود است که ماوراءالنهر باشد.

وراغ - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بغین نقطه دار زده بمعنی شعلهٔ آتش و روشنی و فروغ و تابش آن باشد.

ورام - بر وزن سلام چیزهای سهل و سبک و کم وزن را گویند و نام شهری باشد از ملک ری که بوارمین اشتهار دارد.

ورانبر - بفتح اول و همزه و بای ابجد بر وزن سمندر بمعنی آنطرف و آنجانب و آنسو باشد.

ورای پست و بلند - یعنی برتر و بالاتر از زمین و بیرون زمین و آسمان را نیز گویند که عالم لاهوت و عدم باشد.

ورپوشنه - بفتح اول و سکون ثانی و بای فارسی بواو کشیده و بشین نقطه دار زده و نون مفتوح چادر و روپاک و مقنعهٔ زنان باشد.

ورپوشه - باشین نقطه دار بر وزن لیسکوچه بمعنی ورپوشنه است که روپاک و چادر و مقنعه باشد.

ورت - بفتح اول و سکون ثانی و تای قرشت بمعنی برهنه و عریان باشد و بضم اول هم بنظر آمده است.

ورتا - بتای قرشت بر وزن فردا لغت ژند و پاژند گل را گویند و بعربی ورد خوانند.

ورتاج - بر وزن کمواج آتش پرست و آفتاب پرست باشد و بعضی گویند گلیست سرخ رنگ چون آفتاب بسمت الراس رسد بشگفد و آنرا اعبازی و نان کلاغ خوانند و بعضی دیگر گویند گیاهیست که پیوسته در آب می باشد و بهر طرف که آفتاب گردد برگهای آن هم می گردد و گل نیلوفر را نیز گفته اند و گلی هم هست که آنرا گل آفتاب پرست میگویند.

ورتیج - بر وزن تدریج پرنده ایست شبیه به تیهو لیکن از تیهو کوچکتر است و آنرا بعربی سلوی و سمانی و بفارسی کرک و بترکی بلدرچین گویند و بمعنی آستان درخانه هم بنظر آمده است.

ورج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی قدر و مرتبه و بزرگی و شان و شوکت باشد و بمعنی کندن و برکندن و بمعنی حفظ هم هست که در برابر سست است و بکسر اول هم آمده است و بکسر اول و فتح ثانی نام گیاهیست که آنرا اگر ترکی خوانند.

ورخج - بفتح اول و ثانی و سکون خای نقطه دار و جیم زشت و زبون و پلید و کریه منظر را گویند و با جیم فارسی هم آمده است.

ورخچی - بر وزن بهشتی بمعنی زشتی و زبونی و پلیدی باشد.

ورد - بکسر اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی شاگرد و مرید باشد و در عربی کار هر روزه و دائمی و بلسوی آب آیندگان و تشنگان و نوبت آب دادن شتر را گویند.

وردان - بکسر اول و با دال ابجد بر وزن کرمان داغهای سخت را گویند که از اعضای آدمی بر می آید و بعربی ثولول می گویند و بمعنی شاگردان و مریدان هم هست که جمع شاگرد و مرید باشد چه ورد بمعنی شاگرد و مرید است.

وردک - بفتح اول بر وزن زردک جهاز عروس را گویند یعنی اسبابی که با او بخانهٔ شوهر برند.

وردنه - بفتح اول و ثالث و نون چوبی باشد هر دو سر باریک و میان گنده که خمیر نان را بدان پهن سازند و چوبی را نیز گویند که چرخ بران گردد و بعربی محور خوانند.

وردوک - بر وزن مفلوک خانه را گویند که با چوب و علف پوشیده باشد و جهاز عروس را نیز گفته اند.

وردوکه - بفتح اول و کاف آخر بمعنی اول وردوک است که خانهٔ علفی باشد.

ورده - بفتح اول و ثالث مطلق برج را گویند عموماً و برج کبوتر را خصوصاً.

وردیج - با جیم ابجد بر وزن سرپیچ بمعنی ورتیج است که پرندهٔ کوچکتر از تیهو باشد که عربان سلوی و ترکان بلدرچین می گویند.

ورز - بفتح اول و سکون ثانی و زای نقطه دار بمعنی حاصل کردن باشد و کشت و زراعت را نیز گویند و هر صنعت

وحرفت وکار باشد عموماً وصنعت دباغت را گویند خصوصاً
و نام رودخانهٔ ماوراءالنهر هم هست و ماوراءالنهر را نیز گویند و
بمعنی بپای کاری کردن هم آمده است و بعربی ادمان خوانند
و مرز را نیز گفته اند و آن زمینی باشد که چهار طرف آن را بلند
ساخته باشند و در میان آن چیزی بکارند و فاعل ورزیدن
باشد همچو آب ورز که شناکننده است و امر باین معنی هم هست
ورزاو - بروزن چرخاو گاوی را گویند که زمین بدان شیار
کنند یعنی گاو زراعت -
ورزود - بارای قرشت و دال بروزن گرمرود رودخانهٔ
ماوراءالنهر را گویند و ماوراءالنهر را نیز گفته اند که ترکستان باشد -
ورزش - بروزن لرزش بمعنی ملکه کردن و ورزیدن کاری باشد
ورزکار - باکاف بروزن شرمسار برزگر و زراعت کننده را
ورزگاو - گاوی را گویند که بدان زمین زراعت شیار کنند -
ورزگن - باکاف فارسی بروزن کرگدن کوزهٔ پرآب را گویند -
ورزم - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و میم بمعنی آتش
باشد که بزبان عربی نار گویند -
ورزه - بروزن هرزه بمعنی حاصل کردن و کشت و زراعت
نمودن و صنعت و حرفت باشد و زراعت کننده را نیز گویند -
ورزی - بروزن درزی مزارع و زراعت کننده را گویند -
ورزیده - بروزن فهمیده کسی را گویند که مواظبت و ممارست
بسیار در کاری داشته باشد و چیزی را نیز گویند که بسیار بدست
کشیده باشد مانند پوست و امثال آن -
ورس - بفتح اول و سکون ثانی و سین بی نقطه بمعنی مهار
باشد و آن ریسمانی و چوبی است که در بینی شتر کنند و بند
ریسمانی و رشتهٔ ریسمانی را نیز گفته اند و بفتح اول و ثانی هم
درست است و در عربی گیاهی باشد زرد رنگ و آن در
ولایت یمن بیشتر از جاهای دیگر بهم میرسد گویند چون یکسال
بکارند ده سال باقی ماند و نبات آن شبیه به نبات کنجد باشد
و جامه که از آن رنگ کنند پوشیدنش قوت بسیار دهد
و آن را بعربی خص خوانند بضم خاء و سکون صاد بی نقطه و زنگ
زرد را نیز گویند و بضم اول و سکون ثانی ثمر و میوه و بار سرو کوهی
باشد و بعربی ابهل خوانند -
ورساخیدن - باخای نقطه دار بروزن ترسانیدن بمعنی
لشتن و لیسیدن باشد یعنی زبان بر چیزی مالیدن -
ورساز - بازای نقطه دار بروزن شهناز نام جائی و
مقامی و ولایتی است و مردم ظریف و مقطع و آراسته را
نیز گویند و صاحب و خداوند ساز را هم می گویند چه ور بمعنی
صاحب و خداوند هم آمده است -
ورستاد - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بالف
کشیده و بدال زده اوقات گذاری باشد که بجهت مردم نامراد
و طالب علم مقرر سازند و بعربی وظیفه گویند -
ورستان - بفتح اول و ثانی و فوقانی بروزن نمکدان
امت پیغمبر را گویند مطلقاً از هر پیغمبر که باشد و بکسر ثانی بروزن
همگنان هم هست و باین معنی باشین نقطه دار و نون هم
آمده است -
ورسن - بفتح اول و ثالث بروزن مخزن بند ریسمانی
و ریسمان و رسن را گویند -
ورسنگ - بفتح اول و ثالث بروزن خرچنگ بمعنی حجب
و معتبر و اعتبار باشد یعنی از هر نوع چیزی در نظر خوش نماید
و آن در آدمی از تنگی حوصله و تنگ چشمی بهم میرسد و
پاسنگ ترازو را هم می گویند -
ورسیج - بروزن تدریج بمعنی آسمانه و سقف خانه باشد و
بعضی آستانه و زمین خانه را نیز گفته اند و شواهدی که آورده اند
نیز دلالت باین معنی میکند -
ورشان - بفتح اول و ثانی و شین نقطه دار بروزن
سرطان پرنده ایست که آن را بفارسی مرغ آلهی گویند و آن
کبوتر صحرائی است و عربی است -
ورشتاد - باشین و تای قرشت و دال بروزن و معنی

ورستا دست که وظیفه و روزمره باشد۔

ورشتن ۔ با تاے قرشت بروزن قلمزن بمعنی شستن و شست وشو دادن باشد۔

ورشک ۔ بروزن چشمک پارچه و جامه و کیسه را گویند که دران دارو بندند و کنند۔

ورشنان ۔ بانون بروزن نمکدان امت پیغمبر را گویند مطلقاً از هر پیغمبر که باشد۔

ورشیم ۔ بروزن تسلیم بمعنی قسم و پاره و جزو باشد چنانکه گویند ورشیم اول یعنی قسم اول و جزو اول۔

ورطوری ۔ با طاے حطی بروزن معموری گیاهے است که در کوهستانها و ریگستانها روید و جمیع مرضهاے سوداوی را نافع است و بعضے گویند نوعے از گندناے کوهیست۔

ورغ ۔ بفتح اول و سکون ثانی و غین نقطه دار بندی را گویند که از چوب و علف و خاک و گل در پیش رودخانها بندند و فروغ و روشنی را نیز گفته اند و بکسر ثانی هم آمده است و بضم اول و ثانی بمعنی تیرگی و کدورت باشد۔

ورغست ۔ با غین نقطه دار بروزن بدمست گیاهے باشد مانند سفناخ و آن بیشتر در کنارهاے جوے آب روید و در آشها کنند و خورند۔

ورفان ۔ بفتح اول و ثانی مشدد و فاے بالف کشیده و بنون زده بمعنی تشفیع و شفاعت کننده باشد یعنی درخواست کننده جرم و گناه۔

ورقا ۔ بفتح اول و قاف بروزن برپا کبوتر خاکی رنگ را گویند و گویند عربی است۔

ورق آفتاب ۔ کنایه از رخساره معشوق و محبوب باشد۔

ورق باد ۔ بکسر قاف و باے ابجد بالف کشیده و بدال زده کنایه از زبان است که عربان لسان خوانند۔

ورق گردانیدن ۔ کنایه از عوض و بدل کردن مهر و محبت باشد به قهر و کین و بالعکس و کنایه از تغیر دادن اوضاع و اسلوب هم هست۔

ورقه ۔ بفتح اول و قاف و سکون ثانی نام عاشق گلشاه است و در عربی بمعنی کریم و خسیس هر دو آمده است۔

ورک ۔ بفتح اول و ثانی بروزن نمک نام خاریست که آنرا سوزند و آتش آن بسیار تند و تیز مے باشد خصوص براے نان پختن و بریان در تنور گذاشتن و در عربی کفل و سرین را گویند و بسکون ثانی هم در عربی تکیه کردن بر سرین باشد۔

ورکار ۔ بفتح اول بروزن پرکار هر میوه که درخت ندارد و بوته و بیاره دارد همچو خربزه و هندوانه و خیار و کدو و بادنجان و مانند آن۔

ورکاک ۔ با کاف بروزن افلاک مرغیست درنده و آنرا شیر گنجشک خوانند و بعضے گویند مرغ مردارخوارست۔

ورکتا ۔ با کاف و تاے قرشت بروزن کربلا لغت زند و پازند استخوان را گویند۔

ورکو ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف بواو مجهول کشیده نام شهریست که آن بربالاے کوه واقع شده است و از چهار طرف آن چشمهاے آب روان است و با کاف فارسی بمعنی برگو باشد که امر بگفتن است یعنی بگو۔

ورگوشی ۔ بروزن سرگوشی گوشوارهٔ درازے را گویند که تا بدوش برسد۔

ورکوه ۔ با کاف بروزن اندوه بمعنی ورکوست و آن شهرے باشد از عراق عجم مشهور بابرقوه۔

ورل ۔ بفتح اول و ثانی و سکون لام جانوریست شبیه بسقنقور و سوسمار و تفرقه میان اینها آن است که سر سقنقور باریک و کشیده و رنگش زرد و سفید و سیاه بهم آمیخته و پوستش نرم و املس مے باشد و از نزدیک رود نیل آورند و سر ورل پهن و رنگش زرد بسرخی مائل و پوستش درشت و خشن میباشد و در همه خرابها و بیابانهاست۔

ورلماهی ۔ با میم بروزن سحرگاهی جانوریست شبیه

بسو سمارے ہم در آب ہم در خشکی میباشد و آنرا برومی سقنقور خوانند

ورمال زدن - بہ فتح زاے نقطہ دار کنایہ از گریختن باشد از ترس جان -

ورمال کردن - بہ فتح کاف بمعنی ورمال زدن باشد کہ گریختن از ترس جان ست -

ورمالیدن - بروزن ترسانیدن بمعنی دامن بر میان زدن و پارچۂ ازار و آستین جامہ را بالا کردن باشد و کنایہ از گریختن ہم ہست -

ورماندگی - بروزن درماندگی درد شکم و اوجاع رودہ و احشا را گویند -

ورمن - بہ فتح اول و میم بروزن ارزن بلغت ژند و پاژند لفظ او باشد کہ ضمیر غائب ہست و اعرابی ھو می گویند -

ورنا - بہ فتح اول و سکون ثانی و نون بالف کشیدہ بمعنی جوان باشد کہ در مقابل پیر ست و بمعنی خوب و نیکو ہم آمدہ ہست و بضم اول نیز درست ست -

ورنامہ - بہ فتح اول و آخر بروزن و معنی سرنامہ ہست یعنی آنچہ بر سر کتابہا نویسند کہ بشرف مطالعۂ فلان برسد و بعربی عنوان گویند -

ورنج - بہ فتح اول و ثانی و سکون نون و جیم خداوند حرص و شرہ را گویند -

ورنجن - با جیم بروزن قلمزن حلقۂ باشد از طلا و نقرہ و امثال آن کہ زنان بر دست و پاے کنند آنچہ بر دست کنند دست ورنجن و آنچہ بر پاے کنند پاے ورنجن خوانند -

ورنجہ - بہ فتح اول و جیم بروزن زنندہ نام مردے بودہ آلانی از مبارزان لشکر روس و آلان شہریست در ترکستان -

ورنجین - با جیم بروزن نمدزین بمعنی ورنجن ست کہ دستینۂ زنان باشد و بعربی آنرا کہ بر دست کنند سوار و آنرا کہ بر پاے کنند خلخال خوانند -

ورنم نہادن - آنست کہ شخصے را بکشند و در زیر خاک پنہان کنند و بر بالاے او گل و ریاحین برویانند و کنایہ از نظر غائب شدن ہم ہست -

وروارہ - با واو در ثالث بروزن انگارہ بالاخانۂ حجرہ را گویند کہ بر بالاے حجرۂ دیگر سازند و غرفہ و چار طاق را نیز گفتہ اند -

وروغ - بضم اول و ثالث مجہول بروزن دروغ بمعنی تیرگی و کدورت باشد و بمعنی آروغ ہم آمدہ ہست و آن بادے باشد پر صدا و بدبوے کہ از راہ گلو برمے آید -

ورہمین - بہ فتح اول و ہاے ہوز بروزن سرزمین نانے باشد کہ از آرد گندم و جو بہم آمیختہ پزند و بعربی علیث با عین بے نقطہ و لام بروزن حدیث گویند -

وریب - بضم اول بروزن و معنی اریب ست کہ کج و منحرف باشد و بترکی قیقاج گویند و بکسر اول ہم گفتہ اند کہ بروزن فریب باشد -

وریز - بکسر اول بروزن ستیز صمغ درخت ارنب ست و بعضے گویند اقاقیاست و آن عصارۂ خارے باشد -

بیان ہفتم

در واو با زاے نقطہ دار مشتمل بر نہ لغت

وزان - بروزن خزان بمعنی جہندہ باشد عموماً و تموج ہوا را گویند خصوصاً -

وزرانتن - با راے قرشت و نون بروزن صفراشکن بلغت ژند و پاژند بمعنی رفتن باشد کہ در مقابل آمدن است -

وزرگ - بضم اول و ثانی بروزن و معنی بزرگ ست چہ در کلام فارسی باے ابجد و واو بہم تبدیل می یابند و بعربی عظیم گویند -

وزغہ - بہ فتح اول و ثانی و غین نقطہ دار نوعے از جلپاسہ است کہ عقرب را فرو مے برد و گوشت وے زہر قاتل ست اگر در سیان شراب افتد و بمیرد آن شراب ہم زہر قاتل گردد -

وزق - بہ فتح اول و ثانی و سکون قاف معروف ست و اورا غوک خوانند و بعربی ضفدع گویند -

وزک - بہ فتح اول و ثانی و سکون کاف درخت بیدہ را گویند و آن درختے ہست کہ ہرگز بار ندہد و بعربی غرب خوانند

گویند اگر شخصے را ازلو بگلو رفته باشد آب برگ آنرا گرفته بر حلق او ریزند بر آید۔

وزمه۔ بفتح اول و میم وسکون ثانی آخر فصل زمستان را گویند چه وزمه باشد که در آخر زمستان وزد۔

وزیر۔ با ثالث مجهول بروزن زریر زردچوبه را گویند و با ثالث معروف در عربی بمعنے دستور باشد ۔

وزیری۔ بروزن امیری نوعے از انجیر باشد و آن میوهٔ ایست معروف۔

بیان دہم

در واو با زاے فارسی مشتمل بر ہفت لغت

وژن۔ بفتح اول و ثانی بروزن چمن کثافت و نجاست را گویند۔

وژنگ۔ بضم اول بروزن تفنگ تو ژے باشد جگری رنگ که بر پائین تیر یعنے جائے که پیکان را محکم میکنند بچیند و فراویز سنجاف جامه و زینت و آرایش پوستین که از پوست سمور و غیر آن بر دور دامن و گریبان و سرہاے آستین کنند و پیوند و پینه و وصله را نیز گویند که بر جامه دوزند و آنرا بعربی رقعه خوانند و بمعنی دوم بفتح اول ہم آمده است۔

وژول۔ بضم اول بروزن اصول طعم و مزهٔ شور و شوربا را گویند و بجول و استخوان شتالنگ را ہم گفته اند که عربان کعب خوانند و بمعنی شور و غوغا و تقاضا ہم ہست۔

وژولنده۔ بضم اول بروزن خروشنده شور و غوغا و تقاضا کننده و بر انگیزاننده بجنگ را گویند و بترکی شر بلشارن خوانند۔

وژولیدن۔ بضم اول بروزن خروشیدن بمعنی شور کردن باشد و بمعنے تقاضا نمودن و بر انگیزانیدن مردم را بجنگ ہم ہست۔

وژوه۔ بفتح اول و ثانی بواو مجهول کشیده و بہاے زده چکیدن باران باشد از سقف خانه و امثال آن۔

وژد۔ بفتح اول و ثانی وجب را گویند و آن مقدارے باشد از دست ما بین انگشت کوچک و انگشت بزرگ و بعربی شبر خوانند۔

بیان یازدہم

در واو با سین بے نقطه مشتمل بر یازده لغت

وس۔ بفتح اول بروزن و معنی بس باشد چه در کلام فارسی با و واو بہم تبدیل مے یابند و در عربی حسب گویند۔

وستا۔ بفتح اول بروزن و معنی استاست که تفسیر ژند باشد و آن کتابیست تصنیف زردشت در احکام آتش پرستے و بمعنی ستایش خالق و خلق ہم ہست۔

وستی۔ بروزن مستی بمعنی شرح و ترجمه باشد چنانکه اگر گویند وستی تجرید یعنی شرح تجرید و وستی مصحف یعنی ترجمهٔ مصحف۔

وسد۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد و سکون دال ابجد بمعنی بُسَّد است که مرجان باشد و در کتب طبی حجر شجری نویسند چه آن از دریا مانند درخت می روید و آن برزخ است میان نبات و جماد چنانکه نخل خرما میان نبات و حیوان و بوزینه میان حیوان و انسان۔

وسکرده۔ بفتح اول و کاف بروزن پرورده شخصے را گویند که کارہا را زود و جلد و چست کند و بکسر اول ہم باین معنی و ہم شخصے جلد و چابک و توانا و صاحب قوت باشد۔

وسمه۔ بفتح اول و میم وسکون ثانی رستنی باشد که زنان آنرا در آب جوشانند و ابرو را بدان رنگ کنند و بعضے گفته اند برگ نیلی ست چه بعربی ورق النیل میگویند و بعضے دیگر گویند نوعے از حناست و آنرا حناے سیاه میگویند و جمعے گفته اند سنگے است که آنرا با آب می سایند و بر ابرو مے مالند سیاه میکند و بکسر اول در عربی بمعنی داغ و نشان و داغ کردن باشد۔

وسن۔ بفتح اول و ثانی وسکون نون بمعنی آلوده و آلایش و آلودگی باشد و در عربی خواب سبک و مقدمهٔ خواب را گویند و بمعنی اول با شین نقطه دار ہم آمده است چه در فارسی سین و شین بہم تبدیل مے یابند۔

وسناد۔ با نون بالف کشیده بروزن ہفتاد بمعنی بسیار

وانبوہ و فراوان بودن ہر چیز باشد و باین معنی با شین نقطہ دار
ہم آمدہ است۔

وسنگ ۔ بفتح اول و ثانی و سکون نون و کاف فارسی لیمو وار و باشد و آن گیاہیست کوہی کہ از درزہاے سنگ روید و گل آن بوے لیمو میکند و معرب آن وسنج است و طبیعت آن گرم و خشک۔

وسنی ۔ بفتح اول و سکون ثانی و نون بتحتانی کشیدہ دو زن کہ یک شوہر داشتہ باشند ہر یک مر دیگرے را وسنی باشد و بضم اول ہم آمدہ است۔

وسہ ۔ بفتح اول و ثانی چوب دستی را گویند و بمعنی قوت و قدرت ہم آمدہ است۔

بیان دوازدہم

در واو با شین نقطہ دار مشتمل بر سی و سہ لغت و کنایت

وش ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی خوب و خوش باشد چنانکہ گویند وش آمدی یعنی خوش آمدی و بمعنی سرہ و انتخاب کردہ شدہ ہم ہست و شبہ و مانند را نیز گفتہ اند ہمچو شاہ وش و ماہ وش و بمعنی فش ہم آمدہ است کہ شملہ دستار و علاقہ مندیل و امثال آن باشد و نام شہریست از ترکستان کہ مردم آنجا بخوش صورتی مشہور اند و جامہ و بافتہ ہم ہست ابریشمی کہ آنرا اطلس وشی و دیباے وشی مے گویند۔

وشادن ۔ بکسر اول بروزن فتادن بلغت زند و پازند بمعنی گشادن باشد کہ در مقابل بستن است۔

وشاق ۔ بکسر اول بروزن عراق غلام مقبول و پسر سادہ باشد و خدمتگار فقیران و درویشان را نیز گویند و بمعنی کنیزک ہم بنظر آمدہ است۔

وشاقان چمن ۔ کنایہ از درختان گل و نہالہاے نو نشاندہ باشد۔

وشانی ۔ بفتح اول بروزن روانی زر دہ ہفت را گویند و آن زرے بودہ است رائج کہ در قدیم در ملک خراسان سکہ میکردہ اند

وشت ۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی خوب و نیکو باشد و رقص و رقاصی را نیز گویند۔

وشتمونتن ۔ با میم و نون و تاے قرشت بروزن لبلبونگن بلغت زند و پازند بمعنی خوردن و آشامیدن باشد۔

وشتن ۔ بفتح اول بروزن گشتن بمعنی رقصیدن و رقاصی کردن باشد۔

وشج ۔ بضم اول و سکون ثانی و جیم معرب وشک است کہ صمغ نباتی بدران باشد و بدران گیاہیست مانند ترب

وشرک ۔ با راے قرشت جامہ و پارچہ و کیسہ را گویند کہ جامہ در آن بندند و کنند و باین معنی ورشک ہم بنظر آمدہ است کہ حرف سوم بر دوم مقدم باشد۔

وشفنگ ۔ بفتح اول و فا بروزن فرسنگ رستنی و گیاہی باشد کہ آنرا اخرفسے گویند و بعربی فرفخ نامند۔

وشق ۔ بفتح اول و ثانی و سکون قاف جانوریست در ترکستان شبیہ بروباہ پوست او را پوستین سازند گویند ہر کہ پوستین وشق بپوشد از علت بواسیر ایمن باشد۔

وشک ۔ بضم اول بروزن خشک صمغ نباتیست مانند ترب کہ آنرا بشیرازی بدران گویند و معرب آن اشج است و بعربی اشق خوانند۔

وشکدانہ ۔ بضم اول و سکون ثانی و دال ابجد بالف کشیدہ و فتح نون دانہ را گویند کہ چتلاقوچ باشد و آنرا بعربی حبۃ الخضرا خوانند۔

وشکردہ ۔ بفتح اول و کاف بروزن پروردہ شخصے را گویند کہ در کارہا تجربہ بسیار داشتہ باشد و بعد از عاقبت اندیشی شروع در کارے کند و بعضے گویند کہ شخصے باشد کہ کارہا را جلد و چسپان کند و بضم اول و کسر کاف ہم گفتہ اند و بکسر اول نیز آمدہ است لیکن بمعنی شخصے با جد و جہد و صاحب قوت و قوی ہیکل و در عربی وشکردہ را شبحان میگویند بروزن سبحان

وشکردیدن ۔ با دال ابجد بروزن شب ترسیدن

بمعنی کار راچست وچابک جلد کردن ونزود ساختن باشد۔

وشکریدن ۔ بروزن پروریدن بمعنی وشکرویدن باشد یعنی کارہا راچست وچابک وجلد کردن وزود ساختن۔

وشکل ۔ بکسر اول بروزن لشکل قوچ راگویند کہ گوسفند نرست۔

وشکلہ ۔ بفتح اول وکسر کاف بروزن اشلہ دانۂ انگورے را گویند کہ از خوشہ جدا شدہ باشد وبفتح کاف فارسی ہم بنظر آمدہ است۔

وشکلیدن ۔ بفتح اول وضم کاف مخفف وشکولیدن است کہ بمعنی جلدی وجلد دستی در کارہا کردن باشد۔

وشکنہ ۔ بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی ونون ہر دو مفتوح آلت تناسل راگویند۔

وشکول ۔ بکسر اول وسکون ثانی وکاف بواو کشیدہ وبلام زدہ مرد جلد وچابک وہوشیار وقوی وحریص در کارہا را گویند وبمعنی جلدی وچابکی در کارہا ہم ہست وبفتح اول وضم اول ہم آمدہ است۔

وشکولیدن ۔ مصدر وشکول ست بمعنی جلدی وچستی وچابکی کردن در کارہا۔

وشم ۔ بفتح اول وسکون ثانی ومیم بمعنی بخارہا باشد عموماً ہمچو بخارے کہ از آب گرم ودیگ طعام وچیزہاے دیگر خیزد وزمر راگویند خصوصاً وآن بخارے باشد تیرہ وتاریک وملاصق زمین وبضم اول پرندۂ باشد شبیہ بہ تیہو لیکن از تیہو کوچکتر ست وآنرا بعربان سمانی وسلوی وترکان بلدرچین گویند۔

وشمک ۔ بفتح اول بروزن چشمک کفش وپاپوش غزار چرمین سیاہ گویند۔

وشمونتن ۔ باو ومیم انیے ہم ونون وتاے قرشت بروزن لبلبو شکن بلغت ژند وپاژند بمعنی شنیدن وگوش کردن باشد۔

وشن ۔ بفتح اول وثانی وسکون نون بمعنی آلودہ وآلایش وآلودگی باشد وبسکون ثانی باعتقاد بعضے از کفرہ نام پیغمبریست واتباع او ہمہ صاحب ریاضت مے باشند۔

وشناد ۔ بروزن فرہاد ہر چیز بسیار ووافر وانبوہ راگویند۔

وشنگ ۔ بفتح اول وثانی بروزن پلنگ میل آہنی باشد کہ بدان پنبہ دانہ را از پنبہ بر مے آورند وتودۂ خربزہ وہندوانہ وخیار وامثال آنرا نیز گویند۔

وشنگہ ۔ بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی بروزن معجون بمعنے وشکنہ ہست کہ آلت تناسل باشد وبفتح اول وثانی بروزن النگہ ہم آمدہ است۔

وشنی ۔ بفتح اول وکسر ثالث بروزن نشمی ننگ سرخ وگلگون راگویند۔

وشی ۔ بفتح اول وثانی بتحتانی کشیدہ منسوب بوش راگویند وآن شہریست از ترکستان وقماش لطیفے ہم ہست کہ در ہمان شہرمے بافند وبہ تشدید ثانی ہم بنظر آمدہ است۔

وشینہ ۔ بروزن دفینہ نام سلاحے ست کہ آنرا جوشن میگویند۔

بیان سیزدہم

در واو با غین نقطہ دار مشتمل بر پنج لغت

وغد ۔ بفتح اول وسکون ثانی ودال ابجد بادنجان را گویند وازان قلیہ پزند ودر عربی بمعنی خدمت کردن باشد۔

وغست ۔ بفتح اول وثانی بروزن الست بمعنے ظاہر وآشکارا باشد۔

وغستن ۔ مصدر وغست باشد بمعنی ظاہر کردن وآشکارا نمودن۔

وغوغ ۔ بفتح ہر دو واو وسکون ہر دو غین صدا وآواز وزغ راگویند۔

وغیش ۔ بفتح اول وثانی بتحتانی مجہول کشیدہ وبشین نقطہ دار زدہ بمعنی بسیار وانبوہ وفراوان باشد واستعمال آنرا بغیر ذیحیات وجاندار کنند مانند مال وعمر وباغ وخانہ وملک واملاک وغیر اینہا۔

بیان چہاردہم

در واو با قاف مشتمل بر سہ لغت وکنایت

وقت زور ۔ بکسر تاے قرشت کنایہ از کارزار وہنگام جنگ وجدال باشد۔

وقل ۔ بضم اول وسکون ثانی ولام بروزن ومعنی مقل است

وآن دوائے باشد مشهور بمقل ازرق بخور آن بواسیر را نافع ست۔

وقواق — با واو در ثالث بروزن چخماق نام جزیره ایست از جزائر دریا و بعضے گویند نام کوهیست و دران کوه معدن طلا و مردم آنجا جمیع ظروف و اوانی خود و زنجیر و قلاده سگان از طلا کنند و بوزینه و میمون در آنجا بسیار ست و آنها را جاروب کردن و هیزم از جنگل آوردن و کارهاے دیگر تعلیم دهند و دران کوه درختیست که بار و میوه آن بصورت آدمی و حیوانات دیگر نیز مے باشد و ازان صورتها صداهاے عجیب و غریب می آید و سخن میکنند و جواب میدهند و چون از درخت بیفتند یا بچینند دیگر آواز نه دهند و سخن نگویند و آن درخت را نیز وقواق میگویند و بعضے دیگر گفته اند نام درختیست در هندوستان که هر صباح برگ برآرد و بهار کند و شام خزان شود و بریزد۔

بیان پانزدهم

در واو با کاف مشتمل بر شش لغت

وک — بفتح اول و سکون ثانی وزغ را میگویند و بعربی ضفدع خوانند و معرب آن وق باشد۔

وکانا — بروزن زمانا پارهٔ از خوشهٔ خرما و انگور را گویند۔

وکته — بضم اول و فتح تاے قرشت بروزن و معنی نقطه باشد و آن معروف است۔

وکده — بفتح اول و ثانی و دال ابجد بلغت ژند و پاژند بمعنے ماده باشد که در مقابل نر است۔

وکوک — بفتح هر دو واو و سکون هر دو کاف آواز و صدا و غوغاے سگ را گویند۔

وکیل در — وکیل دربار و نائب مناسب را گویند۔

بیان شانزدهم

در واو با لام مشتمل بر چهارده لغت و کنایت

ول — بفتح اول و سکون ثانی بمعنی شگوفه باشد عموماً و شگوفه انگور را گویند خصوصاً و بعربی فقاح الکرم خوانند۔

ولاده — بکسر اول بروزن قلاده چرم یا چوب مدورے را گویند که در گلوے دوک کنند تا ریسمانے که رشته شود از دوک بیرون نرود و آنرا بعربی فلکه خوانند و در عربی بمعنی زائیدن باشد۔

ولانه — بفتح اول بروزن زمانه بمعنی جراحت و ریش باشد و بکسر اول بروزن نشانه هم آمده است۔

ولانی — بروزن فلانی شراب نو رسیده را گویند۔

ولاو — بروزن بلاو متفرق و از هم پاشیده را گویند۔

ولایت ستان — کنایه از اولیاء الله است۔

ولایت قالوا بلی — کنایه از ایمان ست یعنی ایمانے که ارواح مومنان با خداے تعالی بدان میثاق و عهد کردند و پیمان بستند۔

ونج — بفتح اول و ثانی و سکون جیم ابجد پرنده ایست از تیهو کوچکتر که بعربی سلوی و بترکی بلدرچین خوانند و بسکون ثانی هم درست ست و بکسر اول نیز گفته اند و با جیم فارسی هم آمده است۔

ولغونه — بضم اول و غین نقطه دار بروزن و معنی گلگونه است که غازه و سرخی زنان باشد۔

ولوالی — با واو بروزن چنگالی بلغت اهل سمرقند روده گوسفند را گویند که با گوشت و مصالح پر کرده و پخته باشند۔

ولوله — بفتح اول و واو بروزن مشغله بمعنی آشوب و شور و غوغا باشد و در عربی واویلا گفتن را مے گویند۔

وله — بفتح اول و ثانی و خفاے ها قهر و خشم و ناز را گویند و بتشدید ثانی هم باین معنی آمده است و عاشق زار را نیز گفته اند و بظهور ها در عربی بیخودی و حیرانی از عشق را گویند۔

وله زده — باظهار هاے اول بروزن فلک زده عاشق و دیوانهٔ خشم دیده و قهر کشیده را گویند و باخفاے ها خشمگین و قهرآلود را۔

ولین — بکسر اول بروزن نگین نام جوششے ست که آنرا بعربی قوبا گویند۔

بیان هفدهم

در واو با نون مشتمل بر شانزده لغت

ون - بفتح اول و سکون ثانی شبه و نظیر و مانند را گویند و بمعنی خلاف و نقیض هم آمده است و میوه ایست مغزدار که بترکی چتلاقوج و بعربی حبة الخضرا گویندش و بمعنی بل و بلکه هم هست که کلمهٔ ترقی باشد و بلغت ختائی ده هزار سال را ون میگویند و بهندی بیشه و جنگل پر درخت را و بثانی مشدد بزبان عرب ضعف و ناتوانی در امور باشد و سنجی که بانگشتان نوازند و نام شهریست که حسین فرخی و تی منسوب بآن شهرست -

وناده - بر وزن بهانه نان گرده را گویند -

ونج - بفتح اول و ثانی و سکون جیم ناخوش و زشت و مبرم را گویند و بسکون ثانی نیز گنجشک را که بزبان عربی عصفور خوانند -

ونجنک - بفتح اول و نون رابع و سکون ثانی و جیم و کاف خامس ریحان و شاه اسپرم را گویند و بعربی ضیمران خوانند -

وند - بر وزن قند ظرف و اناء را گویند مانند طبق و کاسه و کوزه و امثال آن و بمعنی صاحب و مالدار هم هست و چون در آخر کلمه در آورند همچو دولتمند که او را دولتوند هم میگویند -

وندا - بر وزن عمدا بلغت ژند و پاژند بمعنی خواهش و خواسته باشد -

وندانه - بر وزن دندانه ون را گویند که چتلاغوج باشد و بعربی حبة الخضرا گویند -

وندسار - بر وزن سنگسار بمعنی مرکز باشد که آن نقطهٔ وسط حقیقی دائره است -

ونده - بر وزن بنده تره تیزک را گویند و آن سبزی باشد خوردنی که بزبان عربی جرجیر خوانند -

وندیداد - با دال در آخر بر وزن تسلیمات نام نسکی است از نسکهای کتاب زند یعنی قسمی است از اقسام آن کتاب -

ونژد - با زای فارسی بر وزن بنجد صمغ درخت ون باشد که در ضمن چتلاقوج است چه ژد بمعنی صمغ است و بازای هوز هم آمده است -

ونک - بفتح اول و ثانی بر وزن نمک جانوری است شبیه بگربه و کمبود رنگ می باشد و بعربی وبر میگویند و بسکون ثانی و کاف فارسی بر وزن رنگ بمعنی تهی و خالی و کم از تهیدستی باشد و درویش و گدا و مفلس را نیز گویند و بمعنی صدا و آواز هم آمده است و زشت و کریه را نیز گفته اند و بکسر اول هم درست است -

ونکول - با کاف بر وزن مقبول در کار و ضروری و مایحتاج را گویند -

ونکه - بر وزن و معنی بلکه است که کلمهٔ ترقی باشد و بعربی بل گویند -

وننگ - بفتح اول و ثانی بر وزن پلنگ ریسمان و طنابی را گویند که هر دو سر آنرا بر دو دیوار یا دو ستون به بندند و خوشهای انگور از آن بیاویزند و چوب خوشهٔ انگور را نیز گفته اند که دانها در آن آویخته باشد و تاک انگور را نیز گویند و سر تاک بریده را هم میگویند که از اطراف آن شاخها رسته باشد -

ونیژد - با دال ابجد در آخر بر وزن غنیمت بمعنی ونژد است که صمغ درخت ون باشد و باین معنی با زای هوز هم آمده است

بیان هیجدهم

در واو با ها مشتمل بر هفت لغت

وه - بفتح اول و سکون ثانی کلمه ایست که در محل انتعاش طبیعت بطریق تحسین گویند -

وهر - بر وزن شهر نام ولایتی است -

وهره - بر وزن بهره بمعنی وهر است که نام ولایتی باشد غیر معلوم -

وهشت - بر وزن وحشت نام روز چهارم است از خمسهٔ مسترقهٔ قدیم -

وهل - بضم اول و سکون ثانی و لام درخت کاج را گویند که صنوبر باشد و بعضی گویند وهل درخت سرکوهی است و آنرا بعربی عرعر و ثمر آنرا حب العرعر گویند -

وهمنش - با میم در سوم بر وزن سرزنش بلغت ژند و پاژند شخصی را گویند که کردار و گفتار و دل و زبان او با حق تعالی راست و درست باشد -

وہنگ - بکسر اول بروزن دہنگ حلقۂ چوبینے را گویند کہ در بار بندو شر یطے باشد و گلہ بیے بجاے رکاب آہنی ہم آویزند -

بیان نوزدہم

در واو با یاے حطی مشتمل بر سی و دو لغت

وے - بہ فتح اول و سکون ثانی بمعنی او باشد چنانکہ گویند وے را میگویم یعنی او را میگویم و مخفف واے ہم ہست و آن لفظی است کہ در محل درد و الم و آزار بر زبان مے آید و بمعنے مقدار نیز گفتہ اند چنانکہ اگر زراعتے دہ برابر آنچہ کاشتہ باشد حاصل شدہ باشد گویند دہ وے شدہ است و اگر صد برابر صد وے و اگر سوداگرے متاعے را کہ بدو برابر آنچہ خریدہ است فروختہ باشد گویند دو وے کردہ است یعنی دہ بیست و بضم اول کلمہ ایست کہ در محل تعجب و حیرت گویند -

ویشر - بہ فتح اول و ثاے مثلثہ بروزن قیصر گل سپید را گویند مطلقاً خواہ پنج برگ باشد و خواہ صد برگ و بکسر ثالث ہم گفتہ اند -

وید - بکسر اول و سکون ثانی و دال بمعنی کم باشد کہ در مقابل بسیارست و بمعنی گم در برابر پیدا ہم ہست و ہر چیز عفص را نیز گویند مانند مازو و پوست انار و امثال آن و بمعنی چارہ و علاج ہم گفتہ اند چنانکہ گویند چہ وید کنم یعنی چہ چارہ کنم و باین معنی بفتح اول ہم آمدہ ست و بکسر اول و ثانی مجہول نام کتابیست آسمانے باعتقاد کفرۂ ہند -

ویدا - بکسر اول بروزن ہیجا بمعنی ویدست کہ گم و ناپیدا و ناپدید گشتہ و کم و ناقص و دور انداختہ باشد و بمعنے پیدا و ہویدا و ظاہر ہم آمدہ ست و درد و الم و آزار را نیز گویند و باین معنی بفتح اول ہم گفتہ اند و صحیح این ست -

ویدانگ - با اول بثانی مجہول رسیدہ و دال بالف کشیدہ و فتح نون و سکون کاف بمعنی کاسے و چیزے بہم ناپیوستہ باشد و آنرا بعربی طفرہ و در ہندوستان ناغہ گویند -

ویدستر - با تاے قرشت بروزن بے لشکر نام حیوانے است بحری و در خشکی ہم مے باشد و خصیۂ او را آنش بچگان گویند -

ویدن - بروزن دیدن چارہ جستن و علاج کردن باشد و بفتح اول ہم آمدہ است -

ویدہ - بہ فتح اول بروزن سیدہ بمعنی چارہ جستہ و چارہ جویندہ باشد و بکسر اول ہم آمدہ است -

ویدیدن - بہ فتح اول بروزن گرویدن بمعنی گم شدن و ناپدید گشتن و نقصان کردن و چارہ و علاج جستن باشد -

ویر - بکسر اول بروزن میر بمعنی از بر ست کہ از حفظ کردن و بخاطر نگاہ داشتن باشد و بمعنی فہم و ہوش و ادراک ہم ہست و نالہ و فریاد را نیز گویند و نام دہیست از مضافات اردبیل و با ثانی مجہول بے عقل و احمق را گویند -

ویرا - بروزن گیرا یادگیرندہ و آموزندہ را گویند -

ویراف - بروزن لیلاف نام پدر ارداے بیغمبرست -

ویرج - بروزن ایرج نام دارویست کہ آنرا اگر ترکی خوانند و بہندی بچ گویند -

ویرہ - بہ فتح اول و راے قرشت درختے را گویند کہ ساق نداشتہ باشد و بر زمین پہن شود مانند بیارۂ خربزہ و ہندوانہ و یا بچوب درخت بالا رود و پیچد مانند کدو و عشقہ و امثال آن -

ویژ - بکسر اول و سکون ثانی مجہول و زاے فارسی بمعنے خصوص و خاصہ و خالص و خلاصہ باشد -

ویژش - با ثالث فارسی بروزن ریزش بمعنی تقدیس و تقدس باشد -

ویژگان - بہ فتح ثالث و کاف فارسی بالف کشیدہ بروزن دیدہ بان خاصان و خاصگان را گویند -

ویژہ - با ثانی مجہول و زاے فارسی بروزن بیشہ بمعنے ویژست کہ خاص و خاصہ و خالص و خلاصہ باشد و پاک و بے عیب و بے آمیزش را نیز گویند -

ویس - بکسر اول و سکون ثانی مجہول و سین بے نقطہ نام معشوق رامین است و با بلقیس قافیہ کردہ اند و او را ویسہ

بهمنی گویند چنانچه رامسه دارا م هم خوانند و قصهٔ ویس و رامین مشهور است۔

ویسه ۔ با ثانی مجهول بروزن کیسه بمعنی ویس است که معشوقهٔ رامین باشد و نام پدر پیران سرلشکر افراسیاب هم بوده است۔

ویشه ۔ بروزن و معنی بیشه است که جاے سبع و بهائم باشد۔

ویشیده ۔ با شین نقطه دار بروزن و معنی پیچیده باشد و بمعنے گسترده و افراخته هم آمده است۔

ویک ۔ بکسر اول و سکون ثانی معروف و کاف کلمه ایست که چون از چیزے نفرت نمایند گویند و با ثانی مجهول بمعنی و یحک استعمال کنند و آن لفظی است عربی و کلمهٔ ترحم است یعنی ای نیکبخت وای نیک و اے خوب و بعضے گویند بمعنی ولے است که در وقت تاسف و کف دست برهم سودن گویند و بمعنی ویلک هم استعمال کنند و آن لفظے است عربی و کلمهٔ عذاب است یعنی اے بدبخت وا زشت وا زبون وای بد۔

ویل ۔ بکسر اول و سکون ثانی و لام بمعنی فتح و ظفر و فرصت و وقت یافتن کارے بمراد خویش باشد و باین معنی به فتح اول هم آمده است و به فتح اول در عربی بمعنی واے باشد و این کلمهٔ تقبیح و افسوس است و شور و فغان در مصیبت را نیز گویند و نام جاهیست در دوزخ و بمعنی هلاک و هلاکت هم گفته اند۔

ویلان ۔ یا ثانی مجهول بروزن گیلان کارے بهم ناپیوسته را گویند یعنے اول و آخر آن کار را بکنند و میان را بگذارند و این معنی را در عربی طفره و بهندی ناغه مے گویند۔

ویلانج ۔ با لام الف و نون و جیم و حرکت غیر معلوم مطلق حلوا را گویند۔

ویله ۔ بروزن حیله بمعنی صدا و آواز باشد و فریاد عظیم و شور و واویلا کردن را نیز گویند۔

ویم ۔ بروزن جیم سیم گل را گویند و آن گلابه ایست که بر دیوار مالند و بر بالاے آن کاهگل کنند۔

وین ۔ بروزن بین بمعنی رنگ لون باشد عموماً و انگور سیاه را گویند خصوصاً۔

وینه ۔ بکسر اول بروزن و معنی بینه باشد که از دیدن است۔

وینداتک ۔ بکسر اول و ثانی مجهول و فتح نون و دال ابجد با لف کشیده بروزن بے زبانک نافهٔ مشک را گویند و بفتح اول و ثانی در مؤید الفضلا ناغه نوشته اند که بعربی طفره گویند والله اعلم۔

ویو ۔ به فتح اول و ضم ثانی و سکون واو مجهول بمعنی عروس است که زن داماد باشد و بکسر اول هم آمده است۔

گفتار بست و ششم

از کتاب برهان قاطع در حرف هاے هوز با حروف تهجی مشتمل بر هفده بیان و محتوی بر پانصد و هفتاد لغت و کنایت

بیان اول

در هاے هوز با الف مشتمل بر پنجاه و چهار لغت و کنایت

ها ۔ حرفیست از حروف تهجی و بحساب ابجد پنج است و بمعنے اینک باشد که مصغر اینست و اشاره بقریب و نزدیک هم هست و طپانچه بر روے کسے زدن را نیز گویند و در عربی امر بگرفتن است یعنے بگیر و سپیدی روے مرغ را هم مے گویند۔

هابغی ۔ با باے ابجد و غین نقطه دار هر دو بتحتانی کشیده بروزن تاریخی بمعنی حقیقی باشد که در مقابل مجاز است۔

هادخت ۔ بضم دال و سکون خاے نقطه دار و فوقانی نام نسکے است از جمله بست و یک نسک کتاب زند یعنی نام قسمے است چه نسک بمعنی قسم آمده است۔

هادرویش ۔ بروزن یا درویش نام دشتے است در ترکستان

گویند همیشه دران دشت باشد و در نهایت تندی می آید چنانکه اسپ
و شتر را می غلطاند و وجه تسمیه اش به بادرویش آنست که جمعی از
درویشان دران بادیه واقع میشوند ناگاه باد تندی بهم میرسد
و هر یک از درویشان را بجائی می اندازد و همدیگر را گم میکنند
و یا درویش یا درویش فریاد می زنند تا وقتیکه هلاک میشوند۔

هادوری ۔ بضم ثالث بروزن لاهوری نوعی از گدایان باشد
در نهایت سماجت ۔

هادوریان ۔ بروزن لاهوریان جمع هادوری ست که
گدایان مبرم باشند و نیز جماعت مردم بی سر و پا را گویند که
چوبداران و یساولان سلاطین ایشان را از سر راه دور کنند

هادی ۔ بروزن شادی نام سنگی ست گویند هر که آن سنگ را
با خود دارد سگ باو فریاد نکند و بعربی هدایت کننده و راه نماینده
و آرام گیرنده و پیکان تیر را گویند۔

هادی مهدی غلام ۔ اشاره بسرور کائنات محمد صلی الله
علیه و آله است ۔

هار ۔ بروزن مار چیزی را گویند عموماً که از پی هم متوالی یعنی
پی در پی درآمده باشد یا برولا و پهلوی هم درآرند و مروارید و
لعل و یاقوت سفته و امثال آنرا گویند که در یک رشته
کشیده شده باشد خصوصاً و گردن و مهرهای گردن حیوانات را
نیز گفته اند و فضله و افگندگی انسان و حیوانات دیگر را هم میگویند
و بمعنی متحیر و درمانده و خاموش و دیوانه هم بنظر آمده است و گوشت
گندنده و بدبوی را نیز گویند و بمعنی مهار شتر هم هست ۔

هاریا ۔ بروزن چارپا نوعی از ماهی کوچک ست و پای
بسیاری دارد و بر پشت او خار هم هست و باین معنی بازیا
هم بنظر آمده است که بجای رای بی نقطه زای نقطه دار و
بجای بای فارسی های حطی باشد ۔

هارش ۔ بروزن خارش بمعنی نازش ست که از نازیدن
و فخر کردن و خودنمائی باشد۔

هارو ۔ بروزن جادو نام زن اندروس است [illegible]
[illegible] درمیان دریا [illegible] اندروس [illegible]
آشنا کنان آمدی و پیش هارو رفتی یک شب باد تند و آتش
گشت و اندروس در میان دریا گم شد و بمرد۔

هاروت ۔ بروزن ماروت نام یکی از آن دو فرشته است
که در چاه بابل سرازیر آویخته بعذاب الهی گرفتار اند اگر کسی
بر سر آن چاه بطلب سحر جادوی رود او را تعلیم دهند گویند
این لغت اگرچه عجمی ست لیکن فارسی نیست۔

هاروت فن ۔ بفتح فا و سکون نون کنایه از ساحر و سحر کننده است

هارون ۔ بروزن قارون نام برادر بزرگ موسی علیه السلام
است و بمعنی نقیب و قاصد هم آمده است و فرومانده و حیرت را
نیز گویند و این لغت نیز عجمی ست اما فارسی نیست۔

هارون آستانه گردون ۔ کنایه از ماه است که قمر باشد۔

هارونیدن ۔ بمعنی فرو ماندن و حیران شدن باشد [illegible]
بمعنی فروماندگی و حیرت هم آمده است۔

هاری ۔ بروزن کاری کناس و سرگین کش را گویند و در
هندوستان حلال خور خوانند۔

هاژ ۔ بسکون زای فارسی هر چیز زبون و زشت و بد باشد
و شخصی را نیز گویند که از حیرت بر یک جای فرو مانده و خاموش
و واله شده باشد و بمعنی سرگشته و حقیر و محقر هم آمده است۔

هاژو ۔ بزای فارسی بروزن بازو بمعنی هاژ است که هر چیز
زبون و زشت و مردم حیران و خاموش و درمانده و محقر باشد۔

هاژویدن ۔ بزای فارسی بروزن پابوسیدن بمعنی
حیران شدن و فرو ماندن باشد۔

هاژه ۔ بفتح زای فارسی بمعنی هاژ است که مردم واله و حیران
و فرو مانده و هر چیز زبون و زشت و محقر باشد یعنی

هاژیدن ۔ بزای فارسی بروزن [illegible] بمعنی گریستن
و گریه کردن و نگریستن و نگاه کردن باشد۔

هاس ۔ بسکون سین بی نقطه بمعنی دیگ و خیر باشد [illegible]
ایضاً گویند و مخفف هراس هم هست که ترس و بیم باشد۔

هاک - بسکون کاف بلغت ژند و پاژند تخم مرغ را گویند۔

هاکره - بسکون کاف و فتح رای بی نقطه شخصی را گویند که در حرف زدن زبانش میگرفته باشد و بعربی الکن خوانند۔

هاکله - با لام بر وزن و معنی هاکره است که مردم زبان گرفته و الکن باشد۔

هاکول - بر وزن شاغول از جمله سمیات است آنرا مرگ موش گویند و بعربی تراب الهالک و سم الفار خوانند و اهل عمل آنرا زرنیخ سپید نامند۔

هال - بر وزن مال هیل را گویند که از ادویهٔ حاره است و بعربی قاقلهٔ صغار خوانند و بمعنی قرار و آرام نیز آمده است و آن میلها را نیز گویند که بجهت چوگان بازی در دو سر میدان از سنگ و گچ سازند۔

هاله - بر وزن لاله خرمن ماه را گویند و آن حلقه و دائره ایست که شبها از بخار بر دور ماه بهم میرسد چنانکه ماه مرکز آن دائره میگردد و مردم مفسد و مفتن و بدذات را نیز گویند و مطلق رنگ و لون را هم گفته اند و بمعنی قرار گرفته و آرام یافته هم آمده است و نوعی از هیزم کوهیست بغایت چرب که بجای فتیله در مشعلها میسوزند۔

همال - بر وزن پامال بمعنی همال است که قرین و نظیر و شبیه و مانند و همتا و انباز و شریک باشد۔

هامان - بر وزن دامان نام برادر ابراهیم علیه السلام بود و در وقت سوزانیدن اصنام و بتها سوخته شد و نام وزیر فرعون هم بود و این لغت نیز عجمی است۔

هاماور - بر وزن نام آور ولایت شام است و ملک یمن را نیز گویند۔

هاماوران - بر وزن نام آوران بلاد یمن را گویند و بعضی ولایت شام را گفته اند و بعضی گویند نام ولایتی است که پدر سوداوه زن کیکاوس پادشاه آن ولایت بود اما نگفته اند که کدام ولایت است۔

هامراه - بر وزن پادشاه بمعنی همراه است که رفیق راه باشد۔

هامرز - بر فتح ثالث و سکون رای بی نقطه و زای نقطه دار بزبان پهلوی امر برخاستن است یعنی برخیز۔

هامن - بضم میم و سکون نون مخفف هامون است که زمین هموار و دشت سخت باشد که قبول باران نکند۔

هاموار - بواو بر وزن نامدار بمعنی برابر و بیک طریق و هموار باشد یعنی پستی و بلندی نداشته باشد و بمعنی پیوسته و همواره و همیشگی هم آمده است۔

هامواره - بر وزن گاهواره بمعنی هاموار است که هموار و بیک طریق و برابر و همیشگی و پیوسته باشد۔

هامون - بر وزن قارون بمعنی دشت و صحرا و زمین هموار خالی از بلندی و پستی باشد و بعربی قاع خوانند۔

هامی - بر وزن جامی سرگشته و حیران مانده را گویند۔

همیان - بر وزن آسمان همیان را گویند و آن کیسهٔ درازی باشد که زر در آن کنند و بر کمر بندند۔

هان - بر وزن کان کلمهٔ تنبیه است یعنی در محل آگاهانیدن و تاکید در کاری و امری بکار برند خواه بطریق امر باشد و خواه بعنوان نهی و خواه بجوش طبعی و ظرافت و خواه بقصد جد و امر بشتاب کردن هم هست یعنی بشتاب و جلد باش۔

هانی - بر وزن کانی بزبان پهلوی امر بنشستن باشد یعنی بنشین۔

هاوش - بضم واو و سکون شین نقطه دار امت را گویند مطلقا یعنی امت هر پیغمبر که باشد و ترجمهٔ متعلق هم هست۔

هاوشت - بضم واو و سکون شین و تای قرشت بمعنی هاوش باشد که امت پیغمبر است و ترجمهٔ متعلق هم هست بلغت ژند و پاژند۔

هاون - بر فتح واو و سکون نون معروف است و کنایه از فرج زنان یعنی موضع جماع ایشان هم هست و بکسر واو بلغت ژند و پاژند نام گاه اول است از جمله پنجگاه یعنی پنج وقت عبادتی که زردشت قرار داده بود و تابعان او میکردند۔

هاون کوب - شخصی را گویند که بجهت عطاران و طبیبان دارو و اجزای معاجین بکوبد و مرکب و سیاهی ساز را نیز گویند و کنایه از جماع کننده هم هست۔

هاے - بروزن و معنی واے ست و آن لفظے باشد که در وقت درد و الم و آزار و مصیبتے بر زبان رانند۔

هایاهاے - با تحتانی و هاے بالف کشیده و بیاے حطی زده شور و غوغاے ماتم زدگان و واقعه دیدگان باشد۔

هایاهوے - با هاے بواو کشیده و بیاے حطی زده شور و غوغاے ارباب طرب و میزبانی و عروسی باشد برخلاف هایاهاے که شور و غوغاے ماتم زدگان ست۔

هاینه و هابینه - بروزن آئنه و آئینه مخفف هر آینه است که بمعنی ناچار و لاعلاج و لابد و بے شک و بے دغدغه باشد۔

هاے هاے - بتکرار هاے بمعنی زود زود و جلد جلد و تاکید و شتاب و تعجیل باشد و بمعنی هایاهاے هم هست که شور و گریه مصیبت زدگان ست۔

هاے هوے - با هاے هوز بروزن کامجوے بمعنی هایاهوے ست که شور و غوغاے میزبانی و عروسی باشد و بمعنی زود زود هم آمده است که تاکید در شتاب باشد۔

بیان دوم

در هاے هوز با باے ابجد مشتمل بر هفت لغت

هب - بکسر اول بلغت ژند و پاژند امر بگذاشتن است یعنے بگذار و بفتح اول و تشدید ثانی در عربی بمعنی از خواب بیدار شدن و روان شدن شمشیر و نیزه باشد در مضروب۔

هباک - بفتح اول بروزن مغاک فرق و تارک سر را گویند۔

هبد - بروزن لگد ماله باشد که زمین شیار کرده شده را بدان هموار کنند و آن تخته بزرگے بود و باین معنی با باے فارسی هم آمده است۔

هبر - بفتح اول و ثانی بروزن خبر چرک و ریم زخم را گویند و با باے فارسی هم آمده است۔

هبک - بروزن نمک بمعنی کف دست باشد۔

هبید - بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بدال زده بلغت ژند و پاژند خربزهٔ روباه را گویند که خربزهٔ روباه باشد۔

هبیون - بروزن و معنی افیون ست که تریاک باشد۔

بیان سوم

در هاے هوز با باے فارسی مشتمل بر سه لغت

هپاک - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده فرق و تارک سر را گویند و با باے ابجد هم آمده است۔

هپر - بفتح اول و ثانی بروزن شرر بمعنی چرک و ریم باشد۔

هپیون - بروزن و معنی افیون است که تریاک باشد و باین معنی با باے ابجد هم آمده است۔

بیان چهارم

در هاے هوز با جیم ابجد مشتمل بر شش لغت

هج - بفتح اول و سکون ثانی راست باز کردن چیزے باشد مانند علم و نیزه و ستون و امثال آن و راست ایستادن چیزے را نیز گویند بر زمین و با جیم فارسی هم آمده است۔

هجاور - بفتح اول و واو بروزن سراسر نام شهریست از ملک ختا که مردم آنجا بخوش صورتی و صاحب حسنی مشهور اند و جمع و گروه مردم را گویند۔

هجند - بروزن سمند برغست را گویند و آن سبزیست مانند اسفناخ و در آشها کنند۔

هجنم - بفتح اول و نون بروزن مرهم بزبان ژند و پاژند بمعنی می و هم باشد که از دادن است۔

هجید - بفتح اول و با تحتانی مجهول بروزن کشید بلغت ژند و پاژند بمعنی بدهید باشد که امر بدادن است۔

هجیر - بروزن فقیر نام پسر قارون بن کاوه است که او را سهراب و قتیکه بایران میرفت در پاے قلعهٔ سپید در سبزوار در جنگ زنده گرفت و بضم اول بمعنی خوب و نیک و نیکو و زبده و خلاصه باشد۔

بیان پنجم

در هاے هوز با دال ابجد مشتمل بر هشت لغت و کنایت

هدبه - بفتح اول وباے ابجد وسکون ثانی جانوریست پرنده و آنرا عوام خرخدا میگویند خوردن آن باشراب تا آن رانافع است.

هدمان - بفتح اول وسکون ثانی ومیم بالف کشیده وبنون زده بمعنی ایثار است وآن از خود باز گرفتن وبدیگری صرف کردن باشد.

هدنج - بفتح اول وثانی وسکون نون وجیم اسپ خنگ را گویند یعنی اسپے که موے او سپید باشد.

هدنگ - بروزن خدنگ بمعنی هدنج است که اسپ خنگ باشد.

هده - بضم اول وفتح ثانی بمعنی حق وراست ودرست باشد چنانکه بیهوده ناحق وباطل وهرزه را گویند وبمعنی فائده هم بنظر آمده است که نقیض نقصان است.

هدی - بفتح اول وسکون ثانی وتحتانی بمعنی دیمه باشد وآن زراعتے ست که از آب باران حاصل میشود ودر عربی چارواے را گویند که بجهت قربانی بمکه معظمه فرستند اعم از شتر وگوسفند.

هدینه - بروزن مدینه بمعنی زینه پایه باشد که نردبان است.

هدیهٔ دندان - کنایه از زریست که بعد از آنکه جمعے از فقرا ومساکین را ضیافت کرده باشند برسم هدیه بایشان دهند.

بیان ششم

در هاے هوز بارالے بے نقطه مشتمل بر شصت وهفت لغت وکنایت

هر - بفتح اول وسکون ثانی کلمه ایست که افاده معنی عموم دهد همچو هرجا وهرکس ومانند آن ودانه هم هست که درمیان گندم می روید وخوردن آن ضرر دارد وآنرا بنابراین از گندم جدا کنند وبلغت پهلوی بمعنی کننده باشد که فاعل است وترجمه کل هم هست ودر عربی بمعنی ناخوش ومکروه شمردن وخوب ندانستن باشد وبضم اول بمعنی از جاے در آمدن وترسیدن باشد وبکسر اول کلمه ایست که شبانان گوسپند را بسوے خود خوانند ودر عربی نام زنے بوده است وگربه را نیز گویند که دشمن موش است.

هرا - بفتح اول وثانی مشدد بالف کشیده هلیله را گویند وآن دوائیست معروف وبهترین آن کابلی باشد وگلولهاے طلا ونقره را نیز گویند که در زین ویراق اسپ بکار برند اعم از لجام وسینه بند وغیره وبضم اول بمعنی ترس هم باشد ودرخشیدن را نیز گویند وبمعنی آواز مهیب باشد مانند آواز سباع ووحوش وباین معنی بفتح اول هم درست است وبکسر اول بمعنی فرو ریختن وآواز وصداے فرو ریختن باشد وبحذف تشدید نام شهریست در خراسان مشهور بهرات.

هرات - بروزن صفات بخت نیک را گویند یعنی نیک بخت ونام شهریست در ملک خراسان.

هراس - بفتح اول وسکون سین بے نقطه نام درختیست خاردار وبکسر اول بمعنی ترس وبیم باشد وامر بترسیدن وبیم بردن هم هست یعنی بترس وباین معنی بفتح اول هم آمده است.

هراسندگان - تائبان وصالحان ومتقیان وترسندگان وپشیمان شدگان باشند.

هراسه - بکسر اول وفتح سین بے نقطه آنچه مردم را بدان تمثال سازند از چوب را نیز گویند که درمیان زراعت برپاے کنند وصورتها وچیزها بران نصب سازند تا جانوران زیان کار بجانب مزراعت نیایند وآنرا بعربی مخدار گویند وبفتح اول هم درست است.

هراسیدن - بمعنی ترسیدن وواهمه کردن باشد.

هراش - بفتح اول وسکون آخر که شین نقطه دار است بمعنی قے وستفراغ وشکوفه باشد وبتازی بر هم انداختن سگها باشد از براے جنگ کردن وبمعنی اول بزیادتی را هم بنظر آمده است در ماقبل حرف آخر باین صورت هرارش.

هرانید - بروزن رسانید بمعنی حقیقت وچگونگی باشد.

هرآئنه وهرآئینه - بکسر یاے حطی بمعنی ناچار ولاعلاج ولابد باشد وبیشک وبے دغدغه را نیز گویند ودر عربی علی کل حال خوانند وبمعنی ظاهر وروشن هم بنظر آمده است وترجمه واجب هم هست.

هرباسب - بباے ابجد بروزن لهراسب هر یک از سیارات را گویند که آن زحل ومشتری ومریخ وآفتاب وزهره وعطارد وماه باشد.

ہرپاسبان - با بائے فارسی بروزن ہفت آسمان جمیع ہرباست کہ سیارات باشند۔

ہربد - بکسر اول وسکون ثانی وفتح ثالث ودال بے نقطہ ساکن خادم آتشکدہ باشد وقاضی گبران وآتش پرستان را نیز گویند وبعضے حاکم وخداوند آتشکدہ را ہم گفتہ اند۔

ہربنگ بضم اول وسکون ثانی وفتح ثالث ونون وکاف فارسی ہردو ساکن گیاہیست کہ در ایام بہار درمیان زراعت گندم ہم میرسد وغوزۂ دارد کنگورہ دار مانند غوزۂ لالہ ودر درون آن چند دانۂ گندم نارسیدہ مے باشد خوردن آن مردم را بے شعور گرداند واگر بیشتر خورند جنون ودیوانگی آورد۔

ہرتوز - بہ فتح اول وضم تائے قرشت بروزن ہر سوز بمعنے صدق است وآن خبر دادن در چیزے باشد چنانکہ حق او ست

ہرجان - بروزن مرجان بلغت اہل مغرب نوعے از بادام کوہیست وبعربی روغن آنرا زیت الہرجان گویند درد پشت را نافع ست وقوت باہ دہد۔

ہرج ومرج - این لغت از توابع است در محلے گویند کہ جمعے ناموافق وبے اتفاق برخلاف ہم کارے کنند وہر کرا انچہ ازدست آید کنند۔

ہرد - بہ فتح اول وثانی وسکون دال ابجد زردچوبہ را گویند وبعربی عروق الصفر خوانند۔

ہروزہ - با رائے بے نقطہ بروزن انگوزہ بمعنے پیوستہ باشد وبمعنی درود اوراد ہم ہست وآن سورۂ یا دعائے یا اسمے باشد کہ ہمہ روز بخوانند۔

ہرز - بہ فتح اول وسکون ثانی وزائے نقطہ دار مخفف ہرزہ است کہ بیہودہ باشد وجائے را نیز گویند کہ آبہائے بے فائدہ دران جمع شود

ہرزہ درآئی - کنایہ از پوچ گوئی وہرزہ گوئی وبادہ گوئی باشد

ہرزہ دزد - دزدے را گویند کہ چیزہائے سہل بدزدد کہ نہ بکار او ونہ بکار دیگرے بیاید۔

ہرزہ ملاسے - بہ فتح میم یعنے بیہودہ مگوسے و پوچ مگوسے وہرزہ گوئی مکن۔

ہرزید - بروزن لرزید بمعنے امداد ومدد باشد۔

ہرس - بہ فتح اول وسکون ثانی وسین بے نقطہ چوب پوشش خانہ را گویند۔

ہرسہ دختر - آن سہ ستارہ را گویند کہ متصل است بیک پایۂ بنات النعش۔

ہرسہ نوع - بہ فتح نون وسکون واو وعین موالید ثلثہ را گویند کہ جماد ونبات وحیوان باشد۔

ہرشہ - بہ فتح اول وشین نقطہ دار وسکون ثانی عشقہ را گویند و آن گیاہیست کہ بر درخت پیچید وآنرا بعربی حبل المساکین خوانند

ہرطمان - بہ فتح اول وطائے حطی ومیم بالف کشیدہ بروزن پہلوان دانہ ایست کہ درمیان گندم وجو مے روید وآنرا قرطمان ہم میگویند بضم قاف قابض ومحلل وگرم وخشک است۔

ہرفولیون - بہ فتح اول وفائے بواو رسیدہ وکسر لام وتحتانی بواو کشیدہ وبنون زدہ بلغت یونانی نوعے از نعناع باشد کہ آنرا اسپسنبرے گویند ونام الملک ہمان ست گویند بوے آن شپش را مے کشد۔

ہرقل - بکسر اول وقاف وسکون ثانی ولام نام دیرے ومعبدے بودہ است در قدیم ونام یکے از سلاطین روم باشد وبعضے گویند چنانچہ سلاطین روم را درین زمان قیصر مے گویند در زمان قدیم ہرقل مے گفتہ اند واین لغت رومے ست وبہ فتح اول ہم آمدہ است۔

ہرقلوس - با قاف ولام بروزن سندروس بلغت یونانی نوعے از کاسنی صحرائی باشد استسقا را نافع ست وآنرا ہرقلو نیز گویند کہ بجائے سین ہائے ہوز باشد۔

ہرگ - بضم اول وسکون ثانی وکاف فارسی احمق و بے عقل ومبہوت را گویند۔

ہرکارہ - با کاف بروزن گہوارہ دیگے را گویند کہ از سنگ ساختہ باشند ودران آش وطعام پزند وبعضی دیگ

شبنے را گویند که دران حلوا پزند و بعضے گویند آلتے باشد حلوا پزان را و بعضے دیگر گفته اند تیر حلوا پزیست و جمعے دیگر میگویند هر چیز که دران آش پزند هر کاره توان گفت و شخصے را نیز گفته اند که بهر کارے برسد۔

هرگز ۔ بفتح اول و کسر کاف فارسی و سکون ثانی و زاے هوز بمعنے هیچ وقت و هیچ زمان باشد و بمعنی همیشه و لایزال هم آمده است۔

هرگزی ۔ بکسر ثالث و رابع بمعنی ابدی و لایزالی باشد چه هرگز بمعنے همیشه و لایزال هم هست۔

هرم ۔ بفتح اول و ثانی و میم پیرے را گویند که مقابل جوانیست گویند عربی است۔

هرماس ۔ بضم اول و سکون ثانی و میم بالف کشیده و بسین بے نقطه زده اهرمن را گویند که راه نماینده بدیهاست و شیطان را هم مے گویند۔

هرمان ۔ بفتح اول و ضم ثانی و میم بالف کشیده و بنون زده قلعه ایست در حدود مصر و نام پادشاهے بوده است در یونان۔

هرمز ۔ بضم اول و میم و سکون ثانی و زاے نقطه دار در آخر نام روز اول است از هر ماه شمسی نیک ست درین روز سفر کردن و جامه نو پوشیدن و نشاید وام دادن و نام فرشته هم هست که امور و مصالح روز هرمز باو تعلق دارد و نام ستاره مشتری و نام پسر بهمن بن اسفندیار و نام پسر انوشیروان هم بوده است و بمعنی رب الارباب هم هست۔

هرمزد ۔ بضم اول و سکون آخر که دال بے نقطه باشد بمعنے هرمز است که نام فرشته و نام ستاره مشتری وغیره باشد و نام روز پنجشنبه نیز هست باعتبار اینکه آن روز بمشتری تعلق دارد

هرمس ۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و سین بے نقطه بمعنی هرمز است که نام فرشته و نام اول هر ماه شمسی و ستاره مشتری باشد و باعتقاد یونانیان نام ادریس پیغمبر است و بعضے گویند حکیمے بود در خدمت اسکندر رومی و بعضے دیگر گویند نام شخصی است که ساز بربط را او بهم رسانید و جمعے گویند سه حکیم اند که هرسه هرمس نام دارند یکے ادریس که او پیغمبر و پادشاهی و حکمت را باهم جمع کرده بود و علوم ریاضی را که حساب و هندسه و هیات باشد او آورد و دیگر هرمس بابلی ست و او جامع اعداد و حکمت بوده و شاگرد فیثاغورس ست و سوم شاگرد اسقلیوس اول است که صاحب صناعت طب و کیمیا او بوده است۔

هرمست ۔ با تاے قرشت در آخر بمعنی هرمزدست که نام روز اول از هر ماه شمسی و ستاره مشتری وغیره باشد۔

هرموز ۔ بضم اول بروزن فیروز نام شهریست مشهور۔

هرمهی ۔ بفتح اول بروزن کهکهی بمعنی هر شخصے باشد۔

هرند ۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و دال ابجد نام رودخانه ایست بسیار عظیم در نواحی جرجان که ازان جز بکشتی و شناوری نتوان گذشت۔

هرنوت ۔ بروزن فرتوت بمعنی مکر و حیله باشد و خبث و خباثت و بدگوئی بود و بد مردم در دل نگاه داشتن را نیز گویند۔

هرنوه ۔ بانون و واو و هاے هوز و حرکت مجهول میوه درختی عود ست و آن کوچکتر از فلفل میباشد و بزردی مائل است و بوی عود میکند طبیخ شے بول را براند و سنگ مثانه را بریزاند۔

هرنیدساو ۔ بفتح اول و سکون ثانی و نون بتحتانی رسیده و دال ساکن و سین بے نقطه بالف کشیده و بواو زده بمعنی پیمان فرهنگ است و آن کتابے باشد در آداب جهانداری از تصنیفات مه آباد که بجهان اولین پیغمبر پیدا شد از پیغمبران عجم

هرنیز ۔ بروزن مهمیز بمعنی تعین و چیزے بکسے سپردن باشد چه هرنیز مند صاحب تعین را گویند بلغت زند و پازند و بمعنے تعین و قرار دادن هم هست چنانکه گویند مواجب فلان را هرنیز کردیم یعنے تعین کردیم و قرار دادیم۔

هرو ۔ بفتح اول و سکون ثانی و واو مردم شجاع را گویند و در عربی بمعنی زدن باشد۔

هروانگه ۔ بظهور هاے هوز در آخر بروزن افسانه گه بیمارستان را گویند و بعربی دار الشفا خوانند۔

هروانه ۔ بروزن پروانه بمعنی هروانگه است که بیمارستان و

دارالشفا باشد و بعضی شکنجه هم گفته اند و نام کوهی هم هست ۔

هروتوم ۔ بفتح اول و ثانی بواو مجهول رسیده و فوقانی بواو مجهول دیگر کشیده و بمیم زده تخم اسپغول ست که بزرقطونا باشد ۔

هروک ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و کاف کرابع با نام خسرو پرویز است ۔

هرول ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ضم واو و لام ساکن و آن الیست مانند ماش و آنرا ملک خوانند ۔

هروم ۔ بفتح اول بروزن سموم نام پهلوانی و دلاوری ست و نام شهر زنان هم هست و بعضی گویند نام شهریست که درین زمان بروم میگویندش ۔

هرویل ۔ با واو و لام و حرکت مجهول کنجاره را گویند و آن نخاله و ثفل کنجد یست که روغن آنرا گرفته باشند ۔

هروی ۔ بکسر اول و ثانی و ثالث بتحتانی کشیده منسوب بهرات را گویند و نام زبانی هم بوده است از جمله هفت زبان فارسی ۔

هره ۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد سوراخ کون را گویند و بمعنی نشستگاه را نیز گفته اند و گیاهیست که در میان گندم و جو روید و غوزه دارد و کنگره دار باشد غوزه خشخاش و در اندرون آن چند دانه میباشد خوردن آن بیهوشی و دیوانگی آورد ۔

هرهفت ۔ بروزن زربفت بمعنی آرایش باشد مطلقا و آرایش و زینت زنان را نیز گویند که آن حنا و وسمه و سرخی و سفیداب و سرمه و زرورک باشد که زرورق است و بعضی هفتم را غالیه گفته اند که خوشبوئی باشد و بعضی خال عارض را گفته اند که از سر پنج لب یا جاهای دیگر از رخساره گذارند ۔

هری ۔ بکسر اول و ثانی بتحتانی کشیده نام شهریست از ولایت خراسان که بهرات مشهور است ۔

هریار ۔ بفتح اول بروزن اغیار دندان زیادتی را گویند ۔

هریر ۔ بفتح اول و ثالث مجهول بروزن وزیر بمعنی کننده باشد که فاعل کردن ست و با ثالث معروف در عربی بانگ کردن سگ و ناخوش داشتن چیزی را و خشک شدن گیاه را گویند ۔

هرین ۔ بضم اول و کسر ثانی مشدد و بروزن سرین آواز سگ را گویند یعنی آواز سباع و وحوش و بفتح اول و ثانی مشدد هم گفته اند ۔

هریو ۔ بکسر اول و ثانی بروزن غریو شهر هرات را گویند ۔

هریوه ۔ بکسر اول و ثانی بتحتانی مجهول رسیده و فتح واو منسوب بهرات را گویند و زر خالص و رائج را نیز گفته اند و زن فاحشه را هم میگویند ۔

بیان هفتم

در هاء هوز با زاء نقطه دار مشتمل بر بیست و شش لغت و کنایت

هزار ۔ بفتح اول ده صد را گویند و بعربی الف خوانند و بلبل را هم گفته اند که عربان عندلیب خوانند و بازی چهارم نرد هم هست که وه هزار باشد و درین زمانه داو هزار میگویند ۔

هزار اسپ ۔ بفتح اول و همزه در چهارم و سکون سین بی نقطه و بای فارسی نام قلعه ایست از مضافات خراسان ۔

هزار اسپند و هزار اسفند ۔ در لغت اول بای فارسی و در دوم فا نوعی از سداب کوهی ست و آنرا بیونانی مولی میگویند و بعربی حرمل عامی خوانند گرم و خشک است در سوم و چهارم بر مفاصل طلا کنند نافع باشد ۔

هزار آستین ۔ کنایه از دریاست چه هر شعبه از آن بمنزله آستینی ست ۔

هزار افشان ۔ بفتح اول و همزه و سکون فا و شین نقطه دار بالف کشیده و بنون زده درخت تاک صحرائی باشد و آن مانند عشقه بر درخت پیچد و آنرا هزار جشان هم میگویند یعنی هزار گز ۔

هزاران ۔ بروزن بهاران جمع هزار است بر خلاف قیاس و عدد هزار را نیز گویند که الف باشد و بلبل عندلیب را نیز گفته اند و بازی چهارم نرد را هم میگویند که داو هزار باشد ۔

هزار آوا ۔ بواو بالف کشیده بلبل را گویند که عندلیب باشد و او را هزار آواز هم میگویند با زاء نقطه دار در آخر

هزاربزه - بضم بای ابجد و سکون زای هوز نام قلعه ایست در ولایت خراسان -

هزاراسپیر - بکسر بای فارسی و فتح سین بی نقطه و سکون رای قرشت نام گیاهیست دوائی -

هزارتابه - بافوقانی بالف کشیده و فتح بای ابجد نامیست از نامهای آفتاب عالمتاب -

هزارتوی - بضم تای قرشت و سکون واو و یای حطی چیزیست که باشکنبهٔ گوسفند وغیره می باشد و آنرا هزارخانه هم میگویند و بعربی رمانه خوانند -

هزارجشان - بفتح جیم بروزن قطارکشان بمعنی هزارافشان ست که تاک صحرائی باشد و آن بسیار بلند میشود و بر درختها میپیچد و معنی آن هزارگرست چه جشان بمعنی گز باشد و خوشهٔ آن زیاده بر ده دانه نمی شود و بجهت دباغت کردن پوست و چرم بکار برند و بعربی فاشرا گویند -

هزارچشمه - بفتح جیم فارسی و سکون شین قرشت و میم مفتوح علتی و ریشی باشد که بیشتر بر پشت آدمی بهم رسد و آنرا بعربی سرطان میگویند -

هزارخانه - باخای نقطه دار بروزن انار دانه چیزیست که باشکنبهٔ گوسفند می باشد و شکنبه را نیز گویند -

هزارداستان - بادال بی نقطه بالف کشیده بلبل را گویند و بعربی عندلیب خوانند -

هزاردستان - بحذف الف بعد از دال بی نقطه بمعنی هزارداستان ست که بلبل باشد -

هزاررخشان - با رای بی نقطه و خای نقطه دار و شین قرشت بروزن هزاردستان بمعنی هزارافشان ست و آن گیاهی باشد که میوهٔ آن مانند خوشهٔ انگور ست و در دباغت بکار برند -

هزارمیخ - بروزن چهارمیخ خرقهٔ درویشان باشد که بخیهٔ بسیاری بران زده باشند و آنرا هزارمیخی هم میگویند و کنایه از آسمان پر کواکب هم هست -

هزاک - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده بمعنی زشت و زبون باشد و ابله و نادان را نیز گویند و شخصی را هم میگویند که زود فریفته شود و بازی خورد و بفتح اول هم آمده است -

هزاهز - بکسر های رابع و سکون زای نقطه دار در آخر در مؤید الفضلا در جنب لغات فارسی نوشته شده جنبش و حرکتی را گویند که از ترس خصم در میان لشکر بهم رسد و در کنز اللغت بمعنی فتنها نوشته اند که جمع فتنه باشد -

هزد - بفتح اول و ثانی و سکون دال ابجد حیوانیست آبی و آن در خشکی نیز می باشد و خصیهٔ او را آش بچها و خبدبیدستر میگویند و بترکی قندز می خوانند -

هزدگند - بضم کاف فارسی و سکون نون و دال ابجد خبدبیدستر را گویند که آش بچها باشد و بترکی قندز قوری خوانند -

هزمان - بفتح اول و سکون ثانی و میم بالف کشیده و بنون زده مخفف هرزمان باشد که افادهٔ هردم و هرساعت میکند -

هژد - بفتح اول بروزن وضو مرد دلیر و شجاع را گویند -

هزوان - بفتح اول بروزن مرجان بمعنی زبان است که عربان لسان میگویند -

هزینه - بروزن دفینه بمعنی خزینه باشد و بمعنی خرج هم هست که نقیض دخل باشد و بمعنی نفقهٔ عیال یعنی روزمره که بجهت زن و فرزند مقرر کنند هم گفته اند و بمعنی هر روزه و پیوسته هم آمده است -

بیان هشتم

در های هوز با زای فارسی مشتمل بر دو لغت

هژبار - با های هوز بروزن افشار نوعی از علتهای اسپان ست و آن دندان زیادتی باشد مر اسپ را که تا آنرا نشکنند یا نکنند بسبب علت هژبار علف نمیتواند خورد و فربه نمی شود -

هژیر - بفتح اول بروزن فقیر بمعنی ستوده و پسندیده

وخوب ونیک وخاصگی باشد وبمعنی جلدی وچابکی وہوشیاری هم آمده است وبضم اول نیز گفته اند۔

بیان نہم

در ہاے ہوز با سین بے نقطہ مشتمل بر ہشت لغت

هستره۔ بفتح اول وتاے قرشت بر وزن مسخره جوال مانندے را گویند که از چوب ونے بافته باشند وبر پشت الاغ گذارند وبدان خشت وآجر وخاک وامثال آن کشند۔

هستو۔ با تاے قرشت بر وزن بدخوانه واستخوان میوہا را گویند مانند دانهٔ زردآلو وشفتالو وغیره وبمعنی حق وراستی ودرستی وحقائق اشیا هم آمده است وشخصی را نیز گویند که اقرار واعتراف بچیزے کند۔

هستودان۔ بفتح اول ودال بالف کشیده بر وزن مجوبان نام پادشاہے بوده در آذربایجان لیسر امیره مملان که او پادشاه اول ملک آذربایجان ست وحکیم قطران اندحان او بوده۔

هسته۔ بفتح اول بروزن ومعنی خسته است که استخوان میوہا باشد وبمعنی موجود هم بنظر آمده است که نقیض معدوم باشد۔

هستی۔ بروزن مستی خودبینی وخودپسندی وانانیت را گویند ونزد محققان اشاره بذات بحت ست که وجود مطلق عبارت از وست وآن وجودیست عین وجودات کلی وجود هیچ ذره را وجودے نیست وبوجود او موجودست لاغیر تعالی شانه۔

هسر۔ بفتح اول وثانی وسکون راے قرشت یخ را گویند وآن آبے است که در زمستان مانند شیشه بندد۔

هسک۔ بفتح اول وثانی وسکون کاف غله برافشان را گویند وآن آلتے باشد که بآن غله را باد دهند تا از کاه جدا شود ونیز طبقے باشد پہن که از نے بافند وبدان غله پاک کنند وبسکون ثانی هم بنظر آمده است۔

هسیر۔ بر وزن فقیر بمعنے هسر ست که یخ باشد۔

بیان دہم

در ہاے ہوز با شین نقطه دار مشتمل بر بست ویک لغت وکنایت

هش۔ بفتح اول وسکون ثانی بمعنی رفتن باشد که نقیض آمدن ست وبمعنی گل ولاے هم آمده است وبضم اول مخفف ہوش ست که زیرکی وذہن وعقل وشعور وجان وروح باشد وقوت وقوت را نیز گفته اند که در برابر حیات وزندگیست۔

هشپلک۔ بضم اول وباے فارسی بروزن بلبلک صدائیست که کبوتربازان بوقت پرانیدن کبوتر با دو سر انگشت دست از دہان بیرون کنند۔

ہشت باغ۔ کنایه از ہشت بہشت ست۔

ہشت بستان۔ بمعنی ہشت باغ ست که کنایه از ہشت بہشت باشد۔

ہشت دہان۔ با دال ابجد وہاے ہوز بروزن سخت کمان نام گیاہیست وبعضے عود ہندی را گویند وبعضی دیگر گل خیری را که خبازی باشد نقرس را نافع ست۔

ہشت گنج۔ عبارت از کنوز ثمانیهٔ خسرو پرویز ست که گنج عروس وگنج باد آورد ودیبهٔ خسروی وگنج افراسیاب وگنج سوخته وگنج خضرا وگنج شادآورد وگنج بار باشد وہر یک در جاے خود آمده است۔

ہشت ماوی۔ کنایه از ہشت بہشت است۔

ہشت مرعی۔ بمعنی ہشت ماوی ست که کنایه از ہشت بہشت باشد۔

ہشت منظر۔ بمعنی ہشت مرعی ست که ہشت بہشت باشد وہشت فلک را نیز گویند که فلک البروج وفلک زحل وفلک مشتری وفلک مریخ وفلک آفتاب وفلک زہره وفلک عطارد وفلک قمر باشد۔

ہشتن۔ بکسر اول وسکون ثانی وفتح فوقانی ونون ساکن بمعنے گذاشتن وفروگذاشتن ورہا کردن وآویختن باشد۔

ہشت ومشت۔ بضم اول ومیم این لغت از اتباع است بمعنے جنگ کردن با مشت ولگد وسیلی وامثال آن۔

ہشتویش۔ بفتح اول وسکون ثانی وکسر فوقانی

و واو و تحتانی مجهول کشیده و بشین نقطه دار زده نام روز بیستم است از خمسهٔ مسترقهٔ قدیم که روز آخر سال فارسیان باشد۔

هاشته ۔ بکسر اول بر وزن رشته بمعنی گذاشته و فروگذاشته و رها کرده و آویخته باشد۔

هشت هیکل رضوان ۔ کنایه از هشت بهشت است۔

هشفیفل ۔ بفتح اول و سکون ثانی و فای تحتانی رسیده و فای دیگر مضموم و لام ساکن زردک صحرائی را گویند که شقاقل باشد قوت باه دهد و شیر زنان را هم زیاده کند۔

هشنگ ۔ بفتح اول بر وزن پلنگ مردم بی سر و پا و مفلس را گویند۔

هشو ۔ بضم اول و ثانی و سکون واو بمعنی هوش و ذهن و عقل و زیرکی باشد و قلعه و حصار را نیز گفته اند۔

هشوار ۔ با واو بر وزن و معنی هشیار است که نقیض بیهوش باشد۔

هشومند ۔ بضم اول و فتح میم بر وزن گلومند بمعنی هوشمند است که خداوند هوش و عقل و زیرکی باشد و بفتح اول هم گفته اند۔

هشیدن ۔ بکسر اول و فتح دال بر وزن نشیمن بمعنی گذاشتن و فروگذاشتن و رها کردن و آویختن باشد۔

هشیوار ۔ بفتح اول و واو بر وزن خریدار بمعنی خردمند و عاقل و هشیار باشد و بضم اول هم درست است۔

بیان یازدهم

در های هوز با فا مشتمل بر یکصد و شانزده لغت و کنایت

هف ۔ بفتح اول و سکون ثانی کارگاه جولاهی را گویند و بعضی شانهٔ جولاهی را گفته اند۔

هفت ۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی عددیست معروف و بضم اول هر دمی باشد از آب و شراب و شربت و دوغ و امثال آن که فرو کشند و بترکی قرت گویند و بکسر اول اندک خشکی را گویند که بعد از تری بهم رسد۔

هفت آبا ۔ کنایه از هفت آسمان است۔

هفت اختان ۔ بضم همزه کنایه از هفت کوکب است که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و قمر باشد۔

هشتاد کشتی ۔ بضم کاف کنایه از هفتاد علت است گویند امراضی که حیوانات را عارض میشود هفتاد است۔

هفتاد و دو شاخ ۔ کنایه از هفتاد و دو قوم و هفتاد و دو تنزیل قرآن و هفتاد و دو ملت است۔

هفتاد و دو کشتی ۔ بمعنی آخر هفتاد و دو شاخ باشد که هفتاد و دو ملت است۔

هفت اژدها ۔ کنایه از هفت کوکب است۔

هفت آسیا ۔ کنایه از هفت فلک است که فلک زحل و فلک مشتری و فلک مریخ و فلک آفتاب و فلک زهره و فلک عطارد و فلک قمر باشد۔

هفت اصل ۔ کنایه از هفت طبقهٔ زمین است و هفت اقلیم را نیز هفت اصل گویند۔

هفت الوان ۔ کنایه از طعامهای گوناگون و رنگارنگ است و طعامی را نیز گویند که از آسمان بجهت عیسی علیه السلام نازل شد و آن نان و نمک و ماهی و سرکه و عسل و روغن و تره بود که سبزی خوردنی باشد۔

هفت اندام ۔ عبارت از سر و سینه و شکم و دو دست و دو پا باشد باعتقاد بعضی و باعتقاد بعضی دیگر سر و دو دست و دو پهلو و دو پای باشد و نام رگی هم هست که چون آن را بگشایند از جمیع اندام خون کشیده شود و آن رگ را بعربی نهر البدن خوانند۔

هفت اورنگ ۔ کنایه از هفت ستاره است که آن را بعربی بنات النعش خوانند و آن بصورت خرس است و بعربی دب میگویند و از جملهٔ چهل و هشت صورت فلک البروج باشد و دب اکبر همان است و بمعنی هفت تخت هم هست چه اورنگ تخت را میگویند و کنایه از هفت آسمان هم هست و بحذف همزه هم آمده است که هفتورنگ باشد۔

ہفت آئینہ و ہفت آئینہ۔ کنایہ از ہفت کوکب باشد کہ سبعۂ سیارہ است۔

ہفت ایوان۔ کنایہ از ہفت آسمان است۔

ہفت بام۔ با بای ابجد بمعنی ہفت ایوان ست کہ کنایہ از ہفت آسمان باشد۔

ہفت بانو۔ بانون بواو کشیدہ بمعنی ہفت آئینہ است کہ ہفت کوکب باشد۔

ہفت پدر۔ بکسر بای فارسی بمعنی ہفت بانوست کہ کنایہ از سبعۂ سیارہ باشد و ہفت آسمان را نیز گفتہ اند چہ آنہارا آبای علوی می خوانند۔

ہفت برادران۔ بمعنی اول ہفت اورنگ است کہ ہفت ستارۂ بنات النعش باشد۔

ہفت پرثریا۔ کنایہ از کوچکترین ستارہ است کہ در پروین است۔

ہفت پردہ۔ اشارہ بہ پردہای چشم ست و کنایہ از ہفت آسمان ہم ہست و ہفت پردۂ ساز را نیز گویند۔

ہفت پردۂ ازرق۔ بمعنی آخر ہفت پردہ ست کہ کنایہ از ہفت آسمان باشد۔

ہفت برگ۔ بہ فتح بای ابجد و سکون رای قرشت و کاف فارسی نام دارو نیست کہ آنرا ماذریون میگویند دفع مرض استسقا می کند۔

ہفت پرگار۔ بہ فتح بای فارسی کنایہ از ہفت آسمان است۔

ہفت بنا۔ بکسر بای ابجد و نون بالف کشیدہ بمعنے ہفت پرگارست کہ کنایہ از ہفت آسمان باشد۔

ہفت بنیان۔ بمعنی ہفت بناست کہ کنایہ از ہفت آسمان باشد۔

ہفت پوست۔ با بای فارسی بواو کشیدہ بمعنے ہفت بنیان ست کہ کنایہ از ہفت آسمان باشد۔

ہفت پیر۔ با بای فارسی بتحتانی کشیدہ و برای قرشت زدہ اشارہ بہ ہفت استاد قرای قرآن ست کہ نافع مدنی و ابن کثیر مکی و ابو عمر بصری و ابن عامر شامی و عاصم کوفی و حمزۂ کوفی و کسائی کوفی باشد۔

ہفت پیکر۔ بہ فتح بای فارسی کنایہ از ہفت آسمان و ہفت کوکب سیارہ باشد و نام کتابی ہم ہست مشہور۔

ہفت تنان۔ بہ فتح تای قرشت کنایہ از اصحاب کہف است و آن یملیخا و مکشلینیا و مشلینیا و مرنوش و دبرنوش و شاذنوش و مرطونش کہ راعی باشد و ہفت اخیار را نیز گویند کہ عبارت از قطب و غوث و اخیار و اوتاد و ابدال و نقبا و نجبا باشد گویند اینہا سی صد و پنجاہ و شش کس اند بر شش مرتبہ سی صد از ایشان دریک مرتبہ باشند و چہل دریک مرتبہ ہفت دریک مرتبہ و پنج دریک مرتبہ و سہ دریک مرتبہ و یکی در مرتبہ بالاتر از ہمہ ہست و قطب ہمان ست و قوام عالم از برکت وجود ایشان ست۔

ہفت چتر آبگون۔ کنایہ از سماوات سبع باشد کہ ہفت آسمان ست۔

ہفت چشم چرخ۔ کنایہ از ہفت کوکب است کہ سبعۂ سیارہ باشد۔

ہفت چشم خراس۔ بمعنی ہفت چشم چرخ ست کہ سبعۂ سیارہ باشد۔

ہفت جوش۔ ہفت جسد ست کہ باہم گداز ندو از آن چیزہا سازند و آن آہن و جست کہ روح توتیا باشد و سرب و طلا و قلعی و مس و نقرہ ہست۔

ہفت حال۔ بمعنی ہمیشہ و دائم و علی الدوام و ہمہ حال باشد۔

ہفت حجلۂ نور۔ کنایہ از ہفت پردۂ چشم ست کہ آن صلبیہ و مشیمیہ و شبکیہ و عنکبوتیہ و عنبیہ و قرنیہ و ملتحمہ باشد۔

ہفت حرف آبی۔ جیم و ذای نقطہ دار و کاف و سین بے نقطہ و قاف و ثای مثلثہ و ظای نقطہ دار باشد۔

هفت حرف آتشی - الف و هاے هوز و طاے حطی و میم و فاے سعفص و شین قرشت و ذال نقطه دار۔

هفت حرف مستعلا - خاے نقطه دار و صاد بے نقطه و ضاد نقطه دار و غین نقطه دار و طاے بے نقطه و قاف و ظاے نقطه دار۔

هفت حرف خاکی - دال بے نقطه و حاے بے نقطه و لام و عین بے نقطه و راے بے نقطه و خاے نقطه دار و غین نقطه دار۔

هفت حرف هوائی - باے ابجد و واو و یاے حطی و نون و صاد بے نقطه و تاے قرشت و ضاد نقطه دار۔

هفت حکایت - کنایه از خواص هفت اندام است یعنے هر یک را چه خاصیت است و بچه کار می آیند و هفت حکایت که دختران بجهت بهرام گور مے گفتند و آن حکایتها را شیخ نظامی علیه الرحمة در خمسه به نظم آورده است۔

هفت خاتون - کنایه از هفت کوکب است که سبعهٔ سیاره باشد۔

هفت خراس - کنایه از هفت آسمان ست که سماوات سبع باشد۔

هفت خروار کوس - یعنی هفت خراس ست که کنایه از هفت آسمان باشد۔

هفت خزینه - کنایه از هفت عضو باطن آدمی نژاد است که آن معده و جگر و شش و دل و زهره و سپرز و گرده باشد و کنایه از هفت آسمان هم هست۔

هفت خضرا - یعنی دوم هفت خزینه است که هفت آسمان باشد۔

هفت خط - یعنی خطوط جام جم ست که آن خط جور و خط بغداد و خط بصره و خط ازرق و خط اشک و خط کاسه گر و خط فرودینه باشد و کنایه از هفت اقلیم هم هست۔

هفت خلیفه - کنایه از خلفاے روح ست که هفت عضو باطنی باشد و آن معده و جگر و شش و دل و زهره و سپرز و گرده است و کنایه از روح حیوانی و عقل و باصره و سامعه و ذائقه و شامه و لامسه هم هست و کنایه از هفت اندام و هفت طور اندام و هفت طور دل باشد که اول آن صدر و دوم قلب سوم شغاف و چهارم و پنجم حبة القلوب و ششم و هفتم مهجة القلوب است و هفت عضو ظاهر را نیز گفته اند که سجده گاه اند یعنی در وقت سجود باید که بر زمین گذاشته شود و آن پیشانی و دو کف دست و دو آئینهٔ زانو و هر دو سر انگشتان شست پا باشد و سبعهٔ منحوسه را هم گفته اند که عطیط و عریم و سرموش و کلاب و ذوذاوبه و لحیان و کید باشد۔

هفت خوان - دو عقبه بوده است یکی وقتے که کیکاؤس در مازندران به بند افتاده بود و رستم از براے خلاصی او میرفت در اثناے راه چند جا دیوان و جادوان را کشت و به هفت روز بمازندران رفته کیکاؤس را نجات داد و آنرا هفت خوان رستم هم میگویند بسبب آنکه از هر منزلے که میگذشت بشکرانهٔ آن مهمانی و ضیافتے میکرد و دوم عقبهٔ راه روئینه دژ بود چون ارجاسپ پادشاه توران زمین خواهران اسفندیار را در قلعهٔ روئینه دژ در بند کشیده بود و اسفندیار دران ایام در بند پدر بود همین که نجات یافت از راه عقبهٔ هفت خوان رفته بلاهائے که در راه پیش مے آمد دفع آن کرده خود را بهر وسیله که بود در آن قلعه انداخت و بجنوع دفع ارجاسپ با جمعے از مردم او کشت و خواهران خود را اخلاص کرد و بعضے گویند این هر دو عقبه یکیست و آن هفت منزل ست میان ایران و توران و بآن راه بغیر رستم و اسفندیار کسے نرفته است۔

هفت دادران - یعنی هفت برادران چه دادر بلغت ماوراء النهر برادر را گویند و آن کنایه از بنات النعش اکبر است که دب اکبر باشد۔

هفت دانه - آش عاشور را گویند چه آنرا از گندم و نخود و باقلا و عدس و امثال آن پزند۔

هفت دختر خضرا - کنایه از سبعهٔ سیاره است که هفت کوکب باشد۔

هفت در - بضم دال ابجد بمعنی هفت دختر است که کنایه از هفت کوکب باشد و آنرا هفت دره هم مے گویند۔

هفت در هفت - بمعنی هر هفت و آرایش زنان ست که حنا و وسمه و سرمه و سرخی و سفیداب و زرک و غالیه باشد و هفت جا که دست و پا و چشم و ابرو و هر دو جانب رو که بعربی خدین گویند و تمام رخسار که آنرا هم سفیداب مالند و هم زرک باشد و بدن ست بکار برند و هفت خاصیت را نیز گویند و هفت عضو آدمی و کنایه از هفت ستاره هم هست و هفت فلک و هفت کوکب که عالم اند و هفت اقلیم و هفت کشور را نیز گویند و هفت زمین و هفت شهر و هفت دریا و چهل و نه باشد چه هفت در هفت چهل و نه مے شود۔

هفت دکان - کنایه از هفت کشور و هفت اقلیم باشد۔

هفت دور - کنایه از هفت دوریست که هر دورے مدت هزار سال ست و تعلق بیکے از سبعهٔ سیاره دارد و چون هزار سال تمام شود دورهٔ ستارهٔ دیگر گردد و از زحل گرفته بترتیب حالا دور قمر ست و بعضی گویند هر دورے هفت هزار سال ست که مجموع چهل و نه هزار سال باشد و چون این ادوار تمام شود قیامت قائم گردد۔

هفت ده - بفتح دال ابجد و سکون هاے هوز بمعنی آراسته و پیراسته و زینت کرده و زیور پوشیده و مزین باشد و بکسر دال ابجد کنایه از هفت آسمان و هفت اقلیم هم هست۔

هفت راه - با راے قرشت بر وزن تخشگاه کنایه از هفت پردهٔ چشم ست که صلبیه و مشیمیه و شبکیه و عنکبوتیه و عنبیه و قرنیه و ملتحمه باشد۔

هفت رخشان - کنایه از هفت کوکب ست که سبعهٔ سیاره باشد۔

هفت رصد - بفتح را و صاد و سکون دال بے نقطه کنایه از هفت اقلیم ست۔

هفت رقعهٔ ادکن - کنایه از هفت طبقهٔ زمین است۔

هفت رنگ - اول آن سیاه ست و بزحل تعلق دارد و دوم غبرانی که رنگ خاک باشد بمشتری و سرخ بمریخ و زرد بآفتاب و سفید بزهره و کبود بعطارد و زنگاری بقمر و نام گلی ا

در هندوستان و آن هفت رنگ دارد و هر جهیز منقش را نیز گویند و بمعنی هر هفت و آرایش زنان را هم گفته اند۔

هفت زرده - بفتح راے نقطه دار بر وزن سبز چرده نرگس صد برگ را گویند و بعربی عبهر مضاعف خوانند۔

هفت زمین - کنایه از هفت کشور و هفت اقلیم باشد۔

هفت سقف - کنایه از هفت آسمان ست۔

هفت سلام - سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْيَاسِينَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ۔

هفت سلطان - کنایه از هفت کوکب ست که سبعهٔ سیاره باشد و سلطان خراسان علیه السلام و سلطان ابراهیم ادهم و سلطان بایزید بسطامی و سلطان ابوسعید ابوالخیر و سلطان محمود غازی و سلطان سنجر ماضی و سلطان اسمعیل سامانی را هم گفته اند۔

هفت شادروان ادکن - یعنی هفت رقعهٔ ادکن است که کنایه از هفت طبقهٔ زمین باشد۔

هفت شمع - بفتح شین نقطه دار یعنی هفت سلطان است که کنایه از هفت کوکب باشد۔

هفت شهر طلسم نمرود - طلسم آب طلسم حوض طبل آئینه بت مناری بر مناره بر روے آب رفتن درخت سایه گستر۔

هفت طارم - کنایه از هفت آسمان ست۔

هفت طبق - کنایه از طبقات آسمان و هفت طبقهٔ زمین باشد۔

هفت طفل جان شکر - یعنی هفت شمع ست که کنایه از سبعهٔ سیاره باشد۔

هفت علفخانه - کنایه از هفت اقلیم و هفت کشور باشد۔

هفت فرش - یعنی هفت طبقهٔ زمین باشد و کنایه از هفت اقلیم هم هست۔

هفت فرشتهٔ ایام هفته - اورائیل جبرائیل

شمائیل رقائیل عنائیل جبرائیل حزرائیل۔

هفت فعل قلوب ۔ حسبت ظننت خلت علمت رایت وجدت زعمت۔

هفت قلعۂ خیبر ۔ کتیبه ناعم شق قموص خطاة وطیح سلالم۔

هفت قلعۂ مینا ۔ کنایه از هفت آسمان ست۔

هفت قلم ۔ ثلث ست و محقق ست و توقیع و ریحان و رقاع و نسخ و تعلیق۔

هفتک ۔ بفتح اول و ثالث بروزن چشمک فارسیان یک ربع کلام الله را خوانند۔

هفت کار ۔ بروزن بختیار چیزے را گویند که دران هفت رنگ بافته شده باشد۔

هفت گاه ۔ بروزن تخت گاه کنایه از هفت فلک و هفت کشور باشد۔

هفت کحلی ۔ بضم کاف و سکون حاے بے نقطه یعنی اول هفتگاه است که هفت آسمان باشد۔

هفت کرت ۔ بضم کاف و فتح راے بے نقطه هفت آسمان را گویند و بکسر کاف فارسی و راے قرشت هم هفت آسمان و هم هفت کوکب و هم هفت کشور را گفته اند۔

هفت گنبد ۔ یعنی اول هفت کره است که هفت آسمان باشد و هفت گنبد بهرام گور را هم میگویند و هفت منظر شهرت دارد۔

هفت گنجینه ۔ کنایه از طلا و نقره و قلعی و سرب و آهن و مس و برنج باشد۔

هفت گیسو دار ۔ کنایه از هفت بند است و هفت ستاره را نیز گویند که سبعۂ سیاره باشد و هفت آسمان را هم گفته اند۔

هفت مجمره ۔ کنایه از هفت آسمان باشد۔

هفت محراب فلک ۔ کنایه از سبعۂ سیاره است که هفت کوکب باشد۔

هفت محیط ۔ کنایه از هفت فلک ست و هفت دریا را نیز گویند که دریاے چین و دریاے مغرب و دریاے روم و بحر نیطس و ... و بحر طبریه و بحر جرجان و بحر خوارزم باشد۔

هفت مرد ۔ بفتح میم و سکون را و دال هر دو بے نقطه کنایه از اصحاف کهف ست و آن یملیخا و مکشلینا و مشلینا و مرنوش و برنوش و شادنوش و مرطونس باشد که شبان ست و اخیار را نیز گویند که قطب و غوث و اخیار و ابدال و اوتاد و نقبا و نجبا باشند۔

هفت مردان ۔ یعنی هفت مرد ست که کنایه از اصحاب کهف و اخیار باشد و گویند اخیار سی صد و پنجاه و شش اند در شش مرتبه سی صد از ایشان در یک مرتبه می باشند و چهل در یک مرتبه و هفت در یک مرتبه و پنج کس در یک مرتبه و سه کس در یک مرتبه و یکے در یک مرتبه و بالاتر از ینها قطب است و قوام عالم بوجود اینهاست۔

هفت مشعله ۔ کنایه از سبعۂ سیاره است که هفت کوکب باشد۔

هفتم کشور ۔ کنایه از هندوستان ست۔

هفت مندل ۔ با دال ابجد بروزن هفت منظر کنایه از هفت آسمان ست۔

هفت منزل ۔ بفتح میم و کسر زاے نقطه دار کنایه از سبع سموات ست که هفت آسمان باشد۔

هفت مهرۂ زرین ۔ یعنی هفت مشعله باشد که کنایه از هفت کوکب ست۔

هفت میوه ۔ عبارت از کشمش و طائفی و انجیر خشک و قیسی خشک و شفتالوے خشک و خرماے خشک و آلو بخارا باشد۔

هفت نژاد فلک ۔ یعنی هفت مشعله باشد که کنایه از سبعۂ سیاره است یعنی هفت کوکب۔

هفت نطع ۔ بفتح نون و سکون طاے حطی و عین بے نقطه کنایه از هفت طبقۂ زمین و هفت اقلیم باشد۔

هفت نقطه ۔ بضم نون و سکون قاف و فتح طاے حطی کنایه از هفت کوکب ست که سبعۂ سیاره باشد و زیور و آرایش را نیز گویند۔

هفت نوبتی چرخ ۔ یعنی اول هفت نقطه است که

کنایه از سبعهٔ سیاره باشد۔

هفت نیم خایه ۔ کنایه از هفت آسمان است۔

هفت والای خضرا ۔ بمعنی هفت نیم خایه است که کنایه از هفت آسمان باشد۔

هفت واد ۔ با واو بالف کشیده و بدال زده علم شخصی بوده که هفت پسر داشته چه واد بمعنی پسر هم هست۔

هفت وجوه صرف ۔ صحیح است و مثال است و مضاعف و لفیف و ناقص و مهموز و اجوف۔

هفتورنگ ۔ مخفف هفت اورنگ است یعنی هفت تخت و هفت ستاره را نیز گویند که بعربی بنات النعش خوانند و آن صورت دب اکبر است از جملهٔ چهل و هشت صورت فلکی۔

هفت و شش ۔ کنایه از هفت کوکب باشد که قمر است و عطارد و زهره و شمس و مریخ و مشتری و زحل و شش جهت که مصرحه تحت و فوق است و یمین است و یسار و پس و پیش۔

هفت و نه ۔ بمعنی هر هفت که حنا و وسمه و سرمه و سرخی و سفیدآب و زرک و غالیه باشد و نه زینت که سرآویزه و گوشواره و سلسله و حلقه بینی و گلوبند و بازوبند و دست برنجن و انگشتری و خلخال است۔

هفت و هشت ۔ بفتح ها و سکون شین و تای قرشت کنایه از گفتار خصومت آمیز و وحشت انگیز باشد و آواز و فریاد سگ را نیز گویند۔

هفت هیکل ۔ کنایه از هفت آسمان و هفت زمین باشد و تعویذها و بازوبندها را نیز گویند۔

هفوش ۔ بفتح اول و واو بروزن مهوش نوعی از طعام خوردنی باشد و آن چنانست که برنج نم کرده را می کوبند و برپارچه می بندند و در ظرفی که ته آن سوراخی داشته باشد می آویزند و سر آن ظرف را محکم می سازند و بربالای دیگی که آب داشته باشد می گذارند و فاصلهٔ ظرف و دیگ را محکم می سازند و آتش در زیر دیگ روشن می کنند تا آن برنج کوفته در بخار آب پخته شود۔

هفرفه ۔ بفتح اول و ثانی و رای قرشت و فا بمعنی هر هفت باشد و بمعنی زیب و زینت هم آمده است۔

هفهف ۔ بفتح دو ها و سکون دو فا بروزن عفعف صدا و آواز سگ را گویند۔

بیان دوازدهم

در های هوز با کاف مشتمل بر هفت لغت

هکچه ۔ بضم اول بروزن لقچه جستن گلو را گویند و بعربی فواق خوانند۔

هکری ۔ بضم اول بروزن مقری دلیه را گویند و آن زراعتی است که بآب باران حاصل می شود۔

هکک ۔ بضم اول بروزن تفک بمعنی هکچه است که جستن گلو باشد و بعربی فواق خوانند و بکسر اول هم بمعنی فواق و هم چیزی را گویند مانند کجاوه۔

هکل ۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون لام سماروغ را گویند و آن رستنی باشد که از جاهای نمناک و زیر غمهای آب و خراب و سرگین روید و مانند آن سوید گویند هر که آن را در محل جنابت و ناپاکی خورد نسل وی منقطع گردد یعنی دیگر او را فرزند نشود و آن را بعربی بنات الرعد خوانند بکسر های ابجد۔

هکوی ۔ بفتح اول و سکون ثانی و واو و تحتانی کشیده سرگشته و حیران و پریشان باشد و بفتح اول و ضم ثانی خراب انگوری را گویند و بمعنی تردد هم آمده است۔

هکه ۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد بمعنی هکک است که جستن گلو و فواق باشد۔

هکهک ۔ بضم هر دو ها و سکون هر دو کاف آواز و صدای گریه را گویند که در گلو افتد۔

بیان سیزدهم

در های هوز با لام مشتمل بر سی و دو لغت و کنایت

ہل - بضم اول وسکون ثانی بمعنی آغوش وبغل باشد وبکسر اول امر بگذاشتن ہست یعنی بگذار وفروگذار وہِل وہیل را نیز گویند کہ بعربی قافلہ خوانند۔

ہلا - بہ فتح اول وثانی بالف کشیدہ بمعنی ندا باشد از براے آگاہانیدن وتنبیہ کردن ودر طعنہ زدن مکرر کنند۔

ہلاشم - بہ فتح اول وشین نقطہ دار بروزن دمادم ہر چیز زبون وزشت وبد را گویند۔

ہلال معنبر - بکسر اول کنایہ از ابروے محبوب ومعشوق باشد۔

ہلال منظران - کنایہ از خوش صورتان وصاحب حسنان باشد۔

ہلالوش - بہ فتح اول بروزن قباپوش بمعنی شور وغوغا وفتنہ وآشوب باشد۔

ہلاہل - بہ فتح اول وکسر ہا بروزن حمائل زہرے را گویند کہ ہیچ تریاق علاج آنرا نتواند کردن ودر ساعت بکشد۔

ہلاہلا - با ہا ولام بروزن طلاطلا بمعنی سہل وآسان باشد۔

ہلتاک - بہ فتح اول وتاے قرشت بروزن افلاک برف را گویند وآن چیزے باشد کہ در زمستان مانند پنبۂ حلاجی کردہ از آسمان ریزد وباین معنی بجاے فوقانی نون ہم آمدہ است۔

ہلد - بکسر اول وفتح ثانی وسکون دال ابجد یعنی بگذار وفروگذار وبہلد۔

ہلسق - بہ فتح اول وسکون ثانی وشین نقطہ دار نام مرغے باشد مردار خوار۔

ہلفیفا - بہ فتح اول وسکون ثانی وفاے تحتانی رسیدہ وفاے دیگر بالف کشیدہ بلغت سریانی نوعے از کاسنی باشد وآنرا بفارسی تلخی گویند سہ استقارا نافع ست۔

ہلک - بہ فتح اول بروزن خلک بمعنی ہک ست کہ جستن گلو باشد وعربان فواق گویند وبکسر اول ہم گفتہ اند وبضم اول چرمے باشد کہ آنرا مانند کفۂ ترازو سازند وازسر چوب منجنیق آویزند وپر از سنگ کردہ بجانب خصم اندازند۔

ہلل - بضم اول وثانی وسکون لام بمعنی حنظل است

وآن دواے باشد بجہت جمیع ورمہا وبستن خون وآن مکی وہندی ہر دو می باشد بہترین آن مکی ست وآنرا از عصارۂ مغیلان می سازند ونوعے ہم ہست شیرازی کہ آنرا از عصارۂ برگ سگ انگور می سازند وشیرازیان آنرا اہل مشکک خوانند وہندی را از عصارۂ فیل زہرہ بعمل می آورند وباین معنی بجاے لام آخر کاف ہم بنظر آمدہ است۔

ہلموت - بہ فتح اول وثانی بروزن الموت بیخ نوعے از چغندر صحرائیست وآنرا حلیمو ہم مے گویند بفتح حاے بے نقطہ۔

ہلناک - بفتح اول بروزن غمناک بمعنی برف ست وآن چیزے باشد کہ در زمستان مانند پنبۂ حلاجی کردہ از آسمان فروریزد وبعضے ترف را گفتہ اند بفتح تاے قرشت کہ قراقروت باشد واللہ اعلم۔

ہلندوز - بفتح اول وثانی وسکون ثالث ودال بے نقطہ بواو کشیدہ وبزاے نقطہ دار زدہ گیاہیست کہ آنرا در دوا بکار برند وباراے بے نقطہ در آخر ہم بنظر آمدہ است کہ بروزن سقنقور باشد۔

ہلنند - بہ فتح اول وثانی وثالث وسکون نون ودال ابجد مردم بیکار وہیچکارہ را گویند۔

ہلو - بضم اول وثانی وسکون واو نوعے از شفتالو باشد وآنرا شفتالوے آردی مے گویند بغایت پر آب وشیرین وبے جرم مے باشد ورسیمانے را نیز گفتہ اند کہ طفلان از جائے آویزند وبران نشستہ در ہوا آیند وروند۔

ہلوچین - بضم اول وجیم فارسی مکسور بروزن بلورین بمعنی آخر ہلوست وآن ریسمانے باشد کہ در روزہاے عید وجشن از جائے آویزند وزنان وکودکان بران نشینند ودر ہوا آیند وروند۔

ہلوزدن - بہ فتح اول وثانی وسکون واو وزاے نقطہ دار بواو کشیدہ وبنون زدہ نقاشیہا واسلیمی خطائیہا ئے باشد کہ بر اطراف کتابۂ خانہ وغیرہ نقش کنند۔

ہلہال - بہ فتح اول وہاے ہوز بروزن خلخال آرد بیز را گویند کہ پرویزن ست وبعربی غربال خوانند۔

ہلہل - بہ فتح اول وثانی وکسر ہا وسکون لام مخفف ہلاہل است

وآن زہرے باشد کہ ہیچ تریاقے با او مقاومت نتواند کرد۔

ہلہلیون ۔ بایاے حطّی بروزن حسرت گون میوہ ایست صحرائی کہ آنرا عروسے گویند و در خراسان علف شیران و بعربی تفاح البری خوانند۔

ہلیانہ ۔ بایاے حطی بروزن پروانہ نام داروئیست کہ آنرا شاہترہ گویند خارش وجرب را نافع است۔

ہلیچو ۔ باجیم بروزن پرپرو بلغت ژند و پاژند آلوچہ را گویند وآن میوہ ایست معروف۔

ہلیدن ۔ بکسر اول وفتح دال بروزن نشیمن بمعنی گذاشتن و فروگذاشتن باشد۔

ہلیش ۔ بفتح اول بروزن کشیش نام مرغے باشد مردار خوار

ہلیک ۔ بتحتانی مجہول بروزن شریک بلغت ژند و پاژند زردآلو وقیسے را گویند۔

ہلیو ۔ بفتح اول وکسر ثانی وسکون تحتانی و واو سبدے را گویند کہ از چوب ونے بافند وچیزہا دران کنند وبسکون ثانی بروزن بدرو وبکسر اول بروزن عزیو ہم بنظر آمدہ است۔

ہلیون ۔ بروزن افیون گیاہیست کہ آنرا مارچوبہ ومارگیا خوانند برگ آن مانند برگ رازیانہ باشد طبیخ آنرا بخورد سگ بہ ہندسگ را بکشد گویند عجیب است۔

ہلیوی ۔ بکسر اول وثانی وسکون تحتانی مجہول واو مکسور تحتانی زدہ چار مغز بازی وکردگان بازی را گویند وبعضے گردون بازی گفتہ اند وآن چرخے باشد کہ طفلان از چوب وخلاشہ سازند و برآب روان گذارند تا آب آنرا بگردش آورد وایشان تماشا کنند

بیان چہاردہم

درہاے ہوز با میم مشتمل بر شصت وشش لغت وکنایت

ہم ۔ بفتح اول وسکون ثانی بمعنی دیگر ویکجا ویکدیگر وہمہ باشد وبمعنی نیز ہم ہست کہ بعربی ایضاً گویند وبا تشدید ثانی در عربی مرادف غم ست آن دلگیری وآزردگی بود کہ بسببے نداشتہ باشند

ہماو ۔ بفتح اول بروزن جماو بمعنی ہمہ وجمیع وکل باشد۔

ہمادی ۔ بفتح اول بروزن جمادی کلی را گویند کہ کلی وتمامی باشد

ہمادیان ۔ بروزن شرابیان بمعنی کلیات باشد کہ در برابر جزئیات است۔

ہمار ۔ بفتح اول بروزن بہار بمعنی اندازہ باشد وحساب را نیز گویند کہ شمردن چیزے باشد۔

ہمارا ۔ بروزن نصارا بمعنی ہموارہ وہمیشہ ودائم باشد ودر ہندی بمعنی مارا است یعنی از ماست وتعلق بما دارد۔

ہمارہ ۔ بروزن شرارہ بمعنی ہمارست کہ اندازہ وشمار وحساب باشد ومخفف ہموارہ ہم ہست یعنی ہمیشہ ودائم۔

ہماس ۔ بضم اول بروزن قطاس بمعنی ہمتا وانباز وشریک ورفیق باشد وبفتح اول وتشدید ثانی بروزن عباس در عربی شیر درندہ را گویند۔

ہمال ۔ بفتح اول بروزن شمال بمعنی قرین وہمتا وشریک وانباز وشبہ ومانند باشد وبضم اول ہم آمدہ است۔

ہماتا ۔ بفتح اول وثانی ونون ہردو بالف کشیدہ بمعنی ہمانا وگویا وپنداری وگمان بری باشد وفرق میان مانا وہمانا ہم ہست چہ ہمانا بتحقیق نزدیکتر از ماناست وبعضے گویند مانا بمعنی ظاہرا ویقین باشد ومانا بمعنی پنداری وگمان وبمعنی شبیہ ونظیر ومانند ہم بنظر آمدہ است۔

ہمانند ۔ بفتح اول ونون بروزن دماوند مخفف ہم مانند است کہ بمعنی شبیہ ونظیر ومانند یکدیگر باشد۔

ہم آواز ۔ یعنی آنکہ آواز او موافق آواز دیگرے باشد وکنایہ از موافق وموافقت ورفیق ہم ہست۔

ہماور ۔ بفتح اول بروزن سراسر ولایت شام ویمن را گویند وبمعنی خواجہ تاش نیز ہست کہ بمعنی ہم صاحب وہم خداوند باشد یعنی دوکس را بشریک صاحب وخداوند داشتہ باشند چہ آور بمعنی صاحب وخداوند ہم آمدہ است۔

ہماوران ۔ بروزن شاکران مخفف ہاماوران ست کہ ولایت شام باشد وبعضی ولایت یمن را گفتہ اند ونام پادشاہی ہم بودہ است

هماورد - بفتح اول بروزن قبا زرد چون دو کس با هم جنگ کنند هر یک مر دیگری را هماورد باشد یعنی همتا و هم کوشش -

هماون - بروزن فلاخن نام کوهی ست در ایران -

هماویز - بروزن بلاخیز یعنی هماورد ست که هم کوشش و همتا باشد و عربان کفوی گویند -

همای - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بتحتانی زده نام مرغیست مشهور و معروف که استخوان خورد و نام یکی از خواهران اسفندیار ست که ارجاسپ او را اسیر کرده در قلعهٔ رویین دژ نگاه داشته بود و نام دختر بهمن که در حبالهٔ نکاح پدر خود بود و نام پادشاهزاده که بهمایون عاشق بود در قصهٔ همای و همایون مشهور ست و نام دختر قیصر روم هم هست و او زن بهرام گور بوده است و علم و نشانی را نیز گویند که بر سر آن صورت همای ساخته یا نقش کرده باشند و بفتح اول گردون بازی اطفال را گویند یعنی چرخی سازند از چوب و خلاشه و در کنار آب دولاب نصب کنند تا آب بران خورده آنرا بگردش در آورد -

همای آزاد - با زای نقطه دار بالف کشیده بروزن تراب آباد نام دختر بهمن است که زن پدر خود بوده بشریعت زردشت و داراب از و تولد یافته و او سی سال پادشاهی کرد و بعد از آن پسر خود را ولیعهد گردانید -

همای بیضهٔ دین - کنایه از سرور کائنات محمد صلی الله علیه و آله و سلم است -

همایون - نام معشوقهٔ همای ست و قصهٔ همای و همایون بنظم آورده اند و مشهور ست و بمعنی مبارک و خجسته و میمون هم هست -

همایون گاه - با کاف فارسی بالف کشیده و بهای زده بمعنی دار الملک ست کنایه از تخت پادشاهان باشد -

همباز - با بای ابجد بروزن انداز بمعنی شریک و همتا و حریف و انباز باشد -

همبر - بروزن قنبر یعنی همراه و قرین و نظیر باشد و بمعنی برابر شدن و مقابل نشستن هم بنظر آمده است -

همبوی - بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد بواو کشیده و بتحتانی زده بمعنی همخوی و هم عادت و هم روش و هم طرز باشد و نام زنی هم بوده در زمان ضحاک که برادر خود را از بند ضحاک نجات داد -

همتا - بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بالف کشیده همزاد و همجنس و همسر و شریک و نظیر و مانند را هم گویند -

همتازیانه - دو کس را گویند که در اسپ تاختن و تاخت و تاراج نمودن شریک و قدر باشند -

همترازو - کنایه از هم وزن و برابر و قدر باشد -

همتک - بفتح اول و تای قرشت و سکون ثانی و کاف بمعنی رفیق و همراه باشد در راه رفتن -

همجا - بالجیم بروزن عنقا بمعنی ملامت و ایذا باشد -

همچی - بفتح اول بروزن گنجی جانوریست کوچک مانند ملخ که پیوسته بر روی علفها می گردد -

همخانهٔ مسیح - کنایه از آفتاب عالمتاب است چه پای عیسی علیه السلام در یک آسمان است -

همخوند - بفتح اول و خای نقطه دار و واو معدوله بروزن همچند مخفف هم خداوند است و آنرا خواجه تاش هم میگویند یعنی دو شخص که یک صاحب و یک خداوند داشته باشند و بمعنی لفظ مقابل و نقیض و ضد هم بنظر آمده است -

همداستان - دو کس را گویند که پیوسته با هم سخن کنند و حکایت گویند و صحبت دارند و بمعنی موافق و متابع و همراز هم هست و بمعنی راضی و شاکر و خرسند و راضی شدن و شاکر بودن و خرسند گردیدن هم بنظر آمده است -

همداستانی - با تای قرشت بروزن عرش آشیانی زری را گویند که از رعایا در وجه خراج و مال و جهات میگیرند و بعربی مال الرضا خوانند و این در زمان انوشیروان پیدا شده قبل ازین قوت لایموتی برعایا می دادند و آنچه بهم رسانیده بود تمام از ایشان می گرفتند -

همدست - بفتح اول و دال ابجد بروزن کم است بمعنی شریک

ورفیق ومتفق باشد وبمعنی ہمنشین وہمسر وہمزور در قوت وقدرت
وشان وشوکت وعظمت ہم ہست۔

ہمدستان۔ بروزن سرستان جمع ہمدست ست بمعنی
ہمنشینان وہمکاران وشریکان ورفیقان وہمسران وبمعنی
ہمداستان ہم ہست وبمعنی دست بدست نیز آمدہ است۔

ہمدم۔ بروزن مرہم پیالۂ شرابخوری راگویند وغواص را
نیز گفتہ اند کہ دم ونفس ہر دو موافق باشد یعنی وقتیکہ دم نگاہدارند
ہر دو برابر نگاہ توانند داشت تا چون دم شخصے کہ در بیرون دریاست
تمام شود آنرا کہ درون دریاست فی الحال برآورند تا ہلاک نشود۔

ہمراد۔ با رائے قرشت بروزن فرہاد دو کس را گویند کہ در ہمت
وسخاوت وشجاعت وجوانمردی وکرم ہمچو ہم باشند چہ راد بمعنی
سخاوت وشجاعت وہمت وجوانمردی ہم ہست۔

ہمراز۔ بروزن پرواز محرم اسرار را گویند یعنی شخصے کہ از و
ہیچ چیز پنہان نکنند۔

ہمرافتہ۔ بافا بروزن لوخاستہ بمعنی مفہوم است یعنی آنچہ
بفہم در آید۔

ہمرس۔ بروزن کرگس بمعنی درم ودینار باشد۔

ہمرفشدہ۔ بفتح اول ورائے قرشت وسکون ثانی و
فاے سعفص اسپے را گویند کہ داخل در پنج سال شدہ باشد
وہمہ دندانہایش برآمدہ باشد وبجاے فا واو ہم گفتہ اند کہ
ہمروشدہ باشد وبزبان عربی قارح خوانند۔

ہمزاد۔ بازاے نقطہ دار بروزن فرہاد بمعنی ہم سن وہمسال
باشد ورفیقے را نیز گویند کہ در زاد وراحلہ وتوشہ وماکول ومشروب
شریک باشد ومشہور ست کہ چون فرزندے متولد شد جنے ہم
با او بوجود مے آید وبا آن شخص ہمراہ مے باشد آن جن را
نیز ہمزاد مے گویند۔

ہمزہ مسمار۔ کنایہ از میخ کج واعوج است یعنی راست نباشد
چہ الف مسمار بمعنی میخ راست است۔

ہمسایۂ مسیح۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب است چہ ہر دو
در فلک چہارم مے باشند۔

ہمسفران جاہل۔ کنایہ از نفس وقالب آدمی است کہ
روح وجسد باشد۔

ہمسنگ۔ بفتح اول بروزن فرسنگ بمعنی ہموزن وہمقدار
ومقدار باشد۔

ہمسیراز۔ بفتح اول وسکون ثانی وسین بے نقطہ تحتانی رسیدہ
ورائے بے نقطہ بالف کشیدہ وبزاے نقطہ دار زدہ بمعنی ترجمہ
باشد یعنی لغتے را از زبانے بزبان دیگر معنی نوشتہ باشند۔

ہمشکم۔ توامان را گویند یعنی دو فرزند کہ از یک شکم برآمدہ باشند

ہمعنان۔ بکسر عین بے نقطہ بروزن ہمگنان بمعنی ہمراہ و
برابر وہمسیر باشد۔

ہمقدم۔ بفتح اول وقاف ودال ابجد وسکون ثانی و
میم آخر بمعنی ہمراہ وہمسفر وہم طلب باشد۔

ہمگان۔ باکاف فارسی بروزن سرطان بمعنی ہمہ ومجموع باشد۔

ہمگر۔ بروزن لنگر جولاہہ وبافندہ را گویند وترجمہ النسبت ہم ہست

ہمگنان۔ بکسر کاف فارسی بروزن ہمعنان گروہ وجماعت
حاضر را گویند وبمعنی ہمکسان وہمجنسان وہمچشمان وہمکاران
وہمہ ومجموع ہم آمدہ است۔

ہم گوشہ۔ بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی بواو کشیدہ
وشین نقطہ دار مفتوح بمعنی ہمجنس وہمسایہ باشد۔

ہم لخت۔ بفتح اول ولام بروزن بدبخت نوعے از پاے
افزار چرمی باشد وچرم زیر کفش وموزہ را نیز گویند۔

ہم نبرد۔ بفتح نون وباے ابجد بمعنی ہم کوشش باشد چہ
نبرد بمعنی کوشش ہم آمدہ است۔

ہمنفس صبح قیامت۔ کنایہ از طول مدت باشد
یعنی ہمچو قیامت است در درازی۔

ہمنشین۔ معروف ست کہ باہم یکجا نشستہ ومصاحب
باشد وکنایہ از جمیع آیندگان مخلوقات وموجودات ہم ہست

ہموار۔ باواو بالف کشیدہ وبراے قرشت زدہ معروف است

که بمعنی برابر و بیک طریق و مساوی باشد و بمعنی همیشه و دائم هم هست۔

هموارہ ۔ با واو بر وزن انگاره بمعنی پیوسته و همیشه و مدام باشد

همیان ۔ با یاے حطی بر وزن انبان کیسه باشد طولانی که بکمر بندند و بعربی صره خوانند و بمعنی کمر و میان هم بنظر آمده است

همیدون ۔ با دال ابجد بواو کشیده و بنون زده مخفف هم ایدون ست یعنی همین دم و همین زمان و همین ساعت و همچنین و همین جا و هم اکنون و همین نفس چه ایدون بمعنی این زمان و این دم و اینجا و این چنین باشد و بمعنی همچنین و بیک ناگاه هم بنظر آمده است۔

همیز ۔ با ثالث مجهول و زاے نقطه دار بر وزن عزیز بلغت ژند و پاژند بمعنی تابستان باشد و بعربی تموز میگویند و بجای زای نقطه دار نون هم بنظر آمده است که همین بر وزن زمین باشد والله اعلم

همیشک جوان ۔ بر فتح شین قرشت و سکون کاف و جیم مفتوح و واو با الف کشیده و بنون زده بوته گیاهیست که برگهای آن همیشه سبز و خرم و تازه می باشد و آنرا بعربی حی العالم میگویند و در دواها بکار برند و نام یک جزو از اجزاے اکسیر هم هست۔

بیان پانزدهم

در هاے هوز با نون مشتمل بر چهل و دو لغت و کنایت

هٰن ۔ بفتح اول و سکون ثانی غیر مشدد بمعنی منت باشد که از ممنون شدن است و با ثانی مشدد در عربی فریاد کردن و گریه کردن آدمی را گویند و بکسر اول بمعنی هست باشد که در مقابل نیست است بلغت شیراز۔

هنام ۔ بضم اول بر وزن غلام بلغت ژند و پاژند بمعنی اندام باشد که در برابر بے اندام است۔

هناهین ۔ با هاے هوز بر وزن سلاطین بمعنی گفتگو و هجوم مردمان و صداے اسپان باشد وقتیکه لشکرے و جماعتی بسیار سوار شده میرفته باشند۔

هنایش ۔ بکسر اول بر وزن ستایش بمعنی تاثیر و اثر داده شده باشد

هنباز ۔ بر وزن و معنی انباز ست که شریک و نظیر باشد۔

هنبان ۔ بر وزن و معنی انبان ست و آن پوستے باشد که درست از گوسفند بر آورده باشند و دباغت کنند و چیزها در آن نهند و بعربی جراب گویند و زنبیل درویشان را نیز گفته اند که سفره گرد چرمین باشد۔

هنج ۔ بفتح اول بر وزن رنج بمعنی کشیدن باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بکش و بمعنی انداختن هم گفته اند و دو چیز را نیز گویند که بحسب کیفیت یک قدر داشته باشد همچو آوازے که با سازے کوک شده باشد و دو شخص که بر یک قصد و یک عزم و یک اراده باشند و امثال اینها۔

هنجار ۔ با جیم ابجد بر وزن زنگار بمعنی راه و روش و طریق و طرز و قاعده و قانون و رنگ و لون باشد و بمعنی جاده و راه راست هم آمده است و بعضے راه غیر جاده را گویند لیکن محاذی راه راست باشد که براه روند و بعضے از غیر جاده براه رفتن را باین معنی گفته اند که بجهت نزدیکی منزل بر بیراهه براه روند تا زودتر بمنزل برسند و بکسر اول هم آمده است۔

هنجام ۔ بفتح اول بر وزن اندام مردم بیکار و تنبل و کاهل و باطل و مهمل را گویند۔

هنجد ۔ بر وزن ابجد یعنی بیرون کشد چه هنج بمعنی کشیدن آمده است

هنجمک ۔ بکسر اول و سکون ثانی و فتح جیم و میم و کاف ساکن برغست را گویند و آن علفے ست شبیه باسفاناخ که در آشهای آرد کنند و بعربی غملول خوانند۔

هنجیدن ۔ بر وزن رنجیدن بمعنی بیرون کشیدن و بر آوردن باشد

هند ۔ بفتح اول بر وزن چند یعنی هستند و موجود اند و راه و طریق و هنجار و قاعده و قانون را نیز گویند و بکسر اول نام ملکی است وسیع که حدے بچین و حدے دیگر به سند دارد و نام گروهے باشد از مردم و نام زنے هم بوده است۔

هندبا ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و باے ابجد بالف کشیده

گیاہے ست تلخ کہ آنرا بفارسی کاسنی مے گویند و بیخ آنرا اعرابان اصل الہندبا خوانند۔

ہندبید۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و بای ابجد بتحتانی مجہول کشیدہ و بدال بے نقطہ زدہ بمعنی ہندبا باشد کہ کاسنی است

ہندسان۔ بسین بے نقطہ بروزن ہندوان مخفف ہندستان ست و ہندستان مخفف ہندوستان۔

ہندسہ۔ بکسر اول و ثالث و فتح سین بے نقطہ بمعنی اندازہ و شکل باشد و ارقامے را نیز گویند کہ در زیر حروف کلمات نویسند ہمچو (ا ب ج د ہ و ز ح ط ی)۔

ہندوان۔ بہ فتح اول و ثالث و واو بروزن ہمزبان نام قلعۂ بلخ است۔

ہندوبار۔ بکسر اول و بای الف کشیدہ بروزن گیسودار بمعنی ہندوستان باشد و کنایہ از دوات سیاہی ہم ہست۔

ہندوی اژدہا۔ کنایہ از شمشیر و تیغ ہندویست۔

ہندوی باریک بین۔ کنایہ از کوکب زحل است۔

ہندوے پیر۔ بمعنی ہندوے باریک بین ست کہ کنایہ از کوکب زحل باشد۔

ہندوے چرخ۔ بمعنی ہندوے پیر ست کہ کوکب زحل باشد

ہندوے دریانشین۔ کنایہ از نویسندگی باشد۔

ہندوے سپہر۔ بمعنی ہندوے چرخ ست کہ کنایہ از کوکب زحل باشد۔

ہندوے گنبد گردان۔ بمعنی ہندوے سپہر است کہ کنایہ از ستارۂ زحل باشد۔

ہندی۔ معروف ست کہ ہندوستانی باشد و کنایہ از تیغ و شمشیر ہندی ہم ہست۔

ہنگ۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی چند معنی دارد ۱۔ سنگینی و تمکین و وقار باشد ۲۔ قصد و ارادہ و آہنگ طرفے و جائے ۳۔ غار و شگاف کوہ باشد ۴۔ وزن و مقدار ہر چیز ۵۔ زور و قوت و قدرت را گویند ۶۔ بمعنی بسیار و وافر و فراوان باشد ۷۔ نگاہداشتن و غمخواری کردن ۸۔ زیرک و عاقل و دانائی و ہشیاری باشد ۹۔ قوم و قبیلہ و لشکر و سپاہ را گویند ۱۰۔ ضرب و صدمہ و آسیب آزار باشد ۱۱۔ دم آبی کہ خورند و بمعنی زکام و ہوازدگی ہم بنظر آمدہ است و بکسر اول زحیر و پیچش شکم باشد و بہندی صمغ درخت اشترخار ست کہ بزبان عربی حلتیت میگویند۔

ہنکار۔ بفتح اول بروزن زنگار بمعنی تندی و تیزی باشد۔

ہنگارد۔ بسکون را و دال بے نقطہ بمعنی ہنکار ست کہ تندی و تیزی باشد و بہ فتح راے بمعنی تندی و تیزی کند۔

ہنگام۔ بروزن اندام بمعنی وقت و زمان و گاہ باشد و بمعنی موسم و فصل ہم آمدہ است و بمعنی ہنگامہ ہم گفتہ اند کہ مجمع و انجمن و معرکہ باشد۔

ہنگامہ۔ بروزن شہنامہ مجمع و جمعیت مردم و معرکۂ بازیگران و قصہ خوانان و خواص گویان و امثال آن باشد

ہنگامۂ طفلان۔ کنایہ از دنیا و عالم است۔

ہنگامہ گیر۔ معرکہ گیر و بازیگر را گویند۔

ہنگامی۔ بروزن بدنامی ترجمۂ خلق الساعۃ است یعنی جانورے کہ در ساعت موجود شود ہمچو پشہ و مگس و مانند آن

ہنگفت۔ بہ فتح اول و فاے ساکن بروزن انگشت بمعنی گندہ و سطبر و ضخیم باشد و این معنی را بر جامہ و پارچۂ پوشیدنی نیز اطلاق کنند و بضم اول ہم آمدہ است و کنایہ از بسیار ہم ہست و صاحب مؤید الفضلا بجاے نون تاے قرشت آوردہ است کہ ہتگفت باشد و در جاے دیگر نیز بجاے قرشت نوشتہ اند واللہ اعلم۔

ہنگہ۔ بہ فتح اول و کاف فارسی و سکون ثانی مخفف ہنگامہ است کہ مجمع و معرکہ باشد۔

ہنمد۔ بہ فتح اول و میم و سکون ثانی و دال سبزی را گویند کہ بر روے آب بہم رسد۔

ہنوتاش۔ بہ فتح اول و ثانی بواو رسیدہ و تاے قرشت

بالف کشیده و بسین بے نقطه زده نزدیکان و مقربان درگاه احدیت را گویند۔

هنوز۔ بروزن تموز بمعنی تا اکنون و تا حال باشد۔

هنوند۔ بروزن فرزند بمعنی حیا و شرم باشد و آن انقباض نفس است از ترس آن که مبادا امرے قبیح از وصادر شود۔

هنیز۔ بالتحتانی مجهول بروزن تمیز بمعنی هنوز ست که تا حال و تا اکنون باشد۔

بیان شانزدهم

در هاے هوز با واو مشتمل بر شصت و چهار لغت و کنایت

هو۔ بفتح اول و سکون ثانی زرد آب و ریمے را گویند که از زخم و جراحت برمے آید و آب در دیدن زخم و جراحت را نیز گفته اند و بضم اول بمعنی آه و نفس باشد و کلمه ایست که از براے آگاهانیدن و خبردار کردن گویند و در عربی بمعنی او باشد که ضمیر غائب است

هوا۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده معروف است و نام قریه ایست از قراے و اسغان و در انجا چشمه ایست که اگر چیزے مردار دران چشمه افتد باد و طوفان عظیمے شود بمرتبه که اسپ و آدم را بیندازد و در عربی آرزوے نفس را گویند۔

هواجوے۔ بروزن جفاجوے طالب و عاشق را گویند

هواخواه۔ باخاے نقطه دار و واو معدوله بروزن چراگاه یار و دوست و محب را گویند۔

هواری۔ بروزن هزاری خیمهٔ بزرگ بارگاه سلاطین را گویند

هوازی۔ بازاے نقطه دار بروزن نمازی بمعنی یکبار و یک ناگاه باشد و بکسر اول هم آمده است و بمعنی بارگاه هم گفته اند

هواسیده۔ بفتح اول و سین بے نقطه بروزن هراسیده لبے را گویند که خون دران کم شده و خشک گردیده و گندم گون شده باشد

هواے خفتان پوش۔ کنایه از هواے ابر ست۔

هواے سنجابی۔ بمعنی هواے خفتان پوش است که هواے ابر باشد۔

هوائی۔ بروزن نوائی سختان هرزه و لغو را گویند و تیر آتشبازی را هم گفته اند که چون آتش بران زنند بهوا بلند شود و آدمی را نیز گویند که از جاهاے غیر معین بهم رسد و کنایه از کسے که در پے هوا و هوس نفس باشد۔

هوبر۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و فتح باے ابجد و راے بے نقطه ساکن دوش و بغل و کنار باشد و بمعنی پشتی و حمایت هم آمده است۔

هوبره۔ بضم اول و ثانی مجهول و فتح باے ابجد و راے قرشت پرنده ایست که آنرا بعربی حباری و بترکی توغدری گویند و بفتح اول بمعنی سرگشته و حیران باشد۔

هوبسیا۔ بضم اول و ثانی مجهول و فتح باے ابجد و سکون سین بے نقطه و تحتانی بالف کشیده بزبان ژند و پاژند دندان را گویند و بعربی سن خوانند۔

هوپمن۔ بباے فارسی و میم بروزن سوختن بلغت ژند و پاژند رو را گویند و بعربی وجه خوانند۔

هوبه۔ بضم اول و ثانی مجهول و فتح باے ابجد دوش و کتف را گویند و بمعنی پشتی و حمایت هم هست و باین معنی بجاے باے ابجد باے حطی هم آمده است۔

هوجره۔ بضم اول و فتح جیم و راے قرشت گیاهیست که آنرا سرخ مرد گویند و بعربی عصی الراعی خوانند و بعضے گویند گیاهیست و آن بیشتر در تبریز بهم رسد و بیخ آنرا در مرهماد اخل سازند و سیاه پلاو رایان رنگ کنند و بعضے گویند گاو زبان تلخ است۔

هوخ۔ بضم اول و ثانی و خاے نقطه دار ساکن نام بیت المقدس است در قدیم قبله یهود است و الحال قبلهٔ نصاری است۔

هوخت۔ با ثانی مجهول بروزن سوخت بمعنی هوخست که بیت المقدس باشد۔

هوختن۔ با ثانی مجهول بروزن سوختن بمعنی برکشیدن و بیرون کشیدن و آمدن و پیدا شدن باشد۔

هوخست۔ بضم اول و ثانی مجهول و خاے نقطه دار و سین

سبد نقطه دار ... بمعنی ... بیت المقدس باشد و
... بر وزن کوشیدن بمعنی برکشیدن و بیرون کشیدن
و پیدا شدن و آمدن باشد۔
هود۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و دال ابجد رکو ولهٔ سختی
را گویند که بر بالاے سنگ آتش زنه نهند و چخماق بران زنند
تا آتش دران افتد و جامه را نیز گفته اند که نزدیک بسوختن رسیده
و زرد شده باشد و با ثانی معروف نام پیغمبریست مشهور و بفتح
اول در عربی بمعنی توبه کردن و رجوع باز گشتن باشد و از دین برگشتن
و جهود شدن را نیز گویند و بفتح اول و ثانی هم در عربی کوهان
شتر را گویند و آن جمع هوده باشد۔
هودر۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و فتح دال و راے
بے نقطه ساکن هر چیز زشت و زبون را گویند و مردم بدرگ
و بد قیافه را نیز گفته اند و بفتح اول هم بنظر آمده است۔
هودل۔ بکسر ثالث بر وزن موصل بمعنی رصد باشد چه هودل بند
رصد بند را گویند و رصدگاه جائیست که حرکات افلاک
و کواکب را در انجا ضبط مے کنند۔
هوده۔ با ثانی مجهول بر وزن سوده بمعنی حق و راست و درست
باشد چنانچه بیهوده ناحق و باطل و هرزه را گویند و بمعنی کهنه هم
بنظر آمده است که در مقابل نو باشد۔
هور۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و راے قرشت نامیست
از نامهاے آفتاب عالمتاب و بخت و طالع را نیز گویند و
نام ستاره هم هست که بر هزار سال یکبار طلوع میکند و بهندی
بمعنی دیگر باشد۔
هورخش۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و فتح راے قرشت
و خا و شین نقطه دار هر دو ساکن بمعنی اول هورست که نام
آفتاب عالمتاب باشد۔
هورمز۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و راے بے نقطه
و میم مضموم بزاے نقطه دار زده نام فرشته ایست و نام روز
اول ست از هر ماه شمسی و نام کوکب مشتری و نام دختر زادهٔ
اسفندیار باشد۔
هورمزد۔ با ثانی مجهول بر وزن بر و زند و بمعنی هورمزست
که نام فرشته و روز اول ست از هر ماه شمسی و نام کوکب مشتری و
دختر زادهٔ اسفندیار باشد۔
هوز۔ بضم اول و سکون ثانی و زاے نقطه دار آواز تند و تیز را
گویند مانند صدائے که از طاس برنجی و امثال آن بر آید و نام مکانے
و جائے نیز هست۔
هوزان۔ بر وزن سوزان نرگس شگفته را گویند۔
هوزمشیر۔ بضم اول و سکون دوم و فتح میم و شین نقطه دار
بتحتانی کشیده و بر راے بے نقطه زده نام اهواز است و آن
الکه ایست مشتمل بر چند محل و آنرا خوزستان هم مے گویند۔
هوژه۔ بفتح زاے فارسی بر وزن موزه پرنده ایست
کوچک و آنرا بعربی صعوه میگویند و با زاے هوزسقا پایان
چکاوک را گویند و عربان ابو الملیح خوانند۔
هوس۔ با ثانی مجهول بر وزن طوس بمعنی هوا و هوس باشد
هوسریب۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و سین بے نقطه
و راے قرشت مضموم بیاے ابجد زده بلغت ژند و پاژند بمعنی
نیکنامی و نام نیک باشد۔
هوش۔ با ثانی مجهول بر وزن گوش زیرکی و آگاهی و شعور
و عقل و فهم و فراست را گویند و بمعنی روح و جان و دل هم
آمده است و بلغت پهلوی بمعنی مرگ و هلاکت باشد و زهر قاتل
را نیز گویند و بفتح اول بمعنی کر و فر و خود نمائی باشد۔
هوشاز۔ بضم اول و ثانی مجهول و ثالث بالف کشیده و
بزاے نقطه دار زده تشنگی اسپ و شتر و مانند آنرا گویند که بغایت
رسیده باشد۔
هوشازه۔ بفتح زاے نقطه دار بمعنی هوشاز است که
تشنگی اسپان و شتران باشد۔
هوشازیدن۔ بزاے نقطه دار بر وزن جوشانیدن
بغایت تشنه شدن اسپ و شتر و سائر حیوانات باشد۔

هوشمند - بامیم بروزن گوسفند بمعنی صاحب هوش باشد و هوشمند بمعنی صاحب و خداوند هم آمده است و عاقل و بخرد را نیز گویند۔

هوشنگ - با ثانی مجهول و فتح ثالث و سکون نون و کاف فارسی بمعنی امر اول باشد و هوش و آگاهی و عقل و خرد را نیز گویند و نام فرزند چهارم آدم علیه السلام است که یکے از سلاطین پیشدادی بوده پدرش سیامک و جدش کیومرث نام داشته گویند آتش و آهن در زمان او بهم رسید و آلات زراعت کردن ساخت و جویبار روان کرد و شهر و عمارت بنا نهاد و شیاطین را از مخالطت آدمیان دور گردانید و بعد از کیومرث بر تخت نشسته چهل سال پادشاهی کرد و بعد از و تا سی صد سال پادشاه در عالم نبود و مردمان بانصاف سلوک میکردند و متعرض یکدیگر نمی شدند و بعضے گویند ارفخشد بن سام اوست و پیغمبر است کتاب جاویدان خرد که بجاوید نام اشتهار دارد ازو یادگار مانده است و وجه تسمیه او به پیشداد آنست که پیوسته از عدل و انصاف و احسان سخن گفتے و خلق را بداد و دهش ترغیب فرمودے و او را انیار نخشب نیز گفته اند و نام پادشاهے هم بوده از باستانیان یعنی از پیشینگان۔

هوش واژن - با واو و الف و زاے فارسی و نون بمعنی معکوس است که هشیار شدن باشد و باصطلاح صوفیه نوع حالتیست میان خواب و بیداری که سالک را دران فیضے از عوالم عالیه فایض شود و بعالم معنی وصول یابد و بعضے از غیبات مشاهده کند و این معنی باختیار او نیست و موقوف است بنزول و آمدن فیض و این را کشف و مشاهده گویند۔

هوشیدن - بروزن جوشیدن بمعنی تعقل کردن باشد چه هوش بمعنی عقل هم آمده است۔

هوفاریقون - بلغت رومی نام دوائیست که آن را داوی رومی گویند و آن حبے باشد سرخ برنگ سماق بغدادی و بعربی رمان الانهار خوانند عرق النسا را نافع باشد و بول و حیض براند و آنرا هیوفاریقون هم گویند که بعد از حرف اول یاے حطی باشد۔

هوفسطیداس - بضم اول و فتح فا و سکون سین بے نقطه و طاے حطی بتحتانی رسیده و دال ابجد بالف کشیده و بسین بے نقطه زده بلغت رومی نام عصارة لحیة التیس است که بفارسی تنگ و بعربی اذناب الخیل خوانند۔

هوفقیداس - بفتح فا و قاف بتحتانی رسیده و دال بالف کشیده و بسین بے نقطه زده بلغت رومی سنگی باشد سرخ رنگ بسیاهی مائل و بعربی عصی الراعی گویند داخل قابضات است خون را ببندد۔

هوفیلوس - با فاے بتحتانی رسیده و لام بواو کشیده و بسین بے نقطه زده بلغت یونانی گیاهیست که آن را بفارسی شنکار و بعربی حمیرا خوانند برگ آن سیاه بسرخے مائل است با سرکه بر بهق طلا کنند نافع باشد آنرا اخس الحمار هم مے گویند۔

هوگویک - بضم اول و کاف فارسی و یاے حطی مفتوح بکاف زده مرغ شب آویز را گویند که مرغ حق گوے است۔

هوگیاک - بضم اول و سکون ثانی مجهول و کاف فارسی مضموم و تحتانی مفتوح و کاف دیگر ساکن کالک را گویند که خربزه نارسیده باشد۔

هول - بضم اول و با ثانی مجهول بروزن غول بمعنی بلند و رفیع باشد و بمعنی راست و درست هم آمده است و به فتح اول بمعنی ترس و بیم باشد۔

هولس - با لام و سین بے نقطه و حرکت غیر معلوم جان را گویند و بعربی روح خوانند۔

هولشک - بضم اول و کسر ثالث و سکون شین نقطه دار و کاف مردم کثیف و نکبتی را گویند و شخصے که پیوسته رخت خود را ملوث گرداند۔

هولک - بضم اول و ثانی مجهول بروزن کوچک جوز بازی و گردگان بازی را گویند و بعضے گردو بازی را گفته اند

وآن چرخے باشد کہ طفلان از چوب وخلاشہ سازند و
برآب روان نصب کنند تا آب بران خوردہ بگردش
درآید و بہ فتح اول آبلہ دست وپا را گویند و بمعنی ہلاکت
ہم آمدہ ست و مویز را نیز گفتہ اند کہ انگور خشک شدہ باشد
ہولی - بہ فتح اول وسکون ثانی وثالث بتحتانی کشیدہ
کرہ اسپے را گویند کہ ہنوز زین برپشت او ننہادہ باشند
وبہندی بمعنی آہستہ وہموار باشد وبضم اول ہم در ہندی
نام عیدے وجشنے ہست۔

ہوم - بروزن موم نام مردیست از آل فریدون
واو پیوستہ در ویرانہا بسر بردے روزے افراسیاب را
در یکے از کوہہائے آذربایجان گرفت ونزد کیخسرو بردو
نام درختے ہم ہست شبیہ بدرخت گز و درحوالی فارس
بسیار خوب ست وساق آن گرہ بسیارے دارد وبرگ
آن ہبرگ درخت یاسمین میماند مجوس در وقت زمزمہ از آن
چوب در دست گیرند وبزبان ہندی بمعنی ضیافت آتش
باشد وآن چنان ست کہ انواع گوشتہا وروغنہا در آتش
ریزند وچیزہا خوانند وطلب مطالب ومدعیات خود کنند

ہوماخس - بالثالث بالف کشیدہ وضم خاے نقطہ دار
وسین بے نقطہ ساکن نام پدر ارسطوست کہ معلم اول باشد

ہومان - بامیم بروزن چوبان نام برادر پیران ویسہ است
واو در جنگ کنابد بردست بیژن کشتہ شد۔

ہون - بہ فتح اول وسکون ثانی ونون بمعنی شیار کردہ
کلوخ زار را گویند وزراعتے را نیز گفتہ اند کہ سنگ
وکلوخ بسیار داشتہ باشد ودر عربی بمعنی آہستگی وآرام
باشد وبضم اول کلمہ الیست کہ از براے تاکید گویند ودر
عربی خواری وبے غیرتی وخوار شدن باشد وزیست
رائج در ملک دکن۔

ہوو - بضم اول وسکون ثانی وواو آخر وسنی را گویند
وآن دو زن ہست کہ در نکاح یک مردمی باشند و
ہر یک مردیگرے را ہوو خوانند۔

ہوسے - بضم اول وسکون ثانی وتحتانی بمعنی ترس وبیم باشد

ہویدر - بضم اول وفتح ثانی وسکون تحتانی ودال جہاز شتر را
گویند وآن بمنزلہ پالان اوست وبعضی گویند این لغت
بفتح اول وکسر ثانی ست وآن گلیمے باشد پشم آگندہ یعنے
پر پشم کہ آنرا بردو کوہان شتر درآورند۔

ہویدا - بضم اول بروزن سویدا بمعنی ظاہر وروشن و
بین باشد یعنی درنہایت ظہور۔

ہویدک - بضم اول وفتح ثانی وسکون تحتانی ودال بی نقطہ
مفتوح بکاف زدہ یکے از پیشوایان ملحدان ست۔

ہویہ - بضم اول بروزن بویہ دوش وکتف را گویند و
بمعنے بہشتی وحمایت ہم آمدہ ہست۔

بیان ہفتدہم

درہاے ہوز باباے حطی مشتمل بر چہل ویک لغت وکنایت

ہی - بہ فتح اول وسکون ثانی بلغت دری ولغت ہند
بمعنی ہست باشد کہ در مقابل نیست ست وکلمہ الیست کہ
بجہت آگاہانیدن وخبردار گردانیدن در مقابل تہدید و
تخویف وزجر واستہزا گویند وگاہے در مقام تحسین ہم
گفتہ اند۔

ہیاسہ - بہ فتح اول بروزن لواسہ دوالے را گویند کہ
بدان تنگ زین اسپ را برپشت اسپ وتنگ بالاے
بار را برپشت چارپا تنگ بندند۔

ہیاطلہ - باطاے حطی بروزن مقابلہ نام شہرے ومدینہ
بودہ ہست۔

ہیب - بالثانی مجہول وباے ابجد بلغت ژند وپاژند
عاقبت کار را گویند۔

ہیتال - بفتح اول وسکون ثانی وفوقانی بالف کشیدہ
وبلام زدہ بلغت بخارا مردم قوی ہیکل وتوانا باشد و
ولایت ختلان را نیز گویند از ملک بدخشان وپادشاہان

آنجا هیا ها هیاتمد می گفته اند و این جمع بطریق جمع عربی آمده است همچو افغان که جمع آن افاغنه است ـ

هیتان ـ بفتح اول و فوقانی بروزن شیطان بمعنی کذب و دروغ باشد و بکسر اول هم آمده است ـ

هیچ ـ بکسر اول و سکون ثانی مجهول و جیم فارسی بر طرف شده و معدوم گردیده و لاشی را گویند و کنایه از اندک و قلیل و کم هم هست ـ

هید ـ بفتح اول بروزن صید چیزے را گویند که برزیگران بدان خرمن کوفته را بباد دهند ـ

هیدخ ـ بفتح اول بروزن برزخ اسپ تند و تیز و جهنده را گویند و بعربی طمر خوانند و بجاے خاے نقطه دار جیم هم آمده است

هیر ـ با ثانی مجهول در راے قرشت آتش را گویند و بعربی نار خوانند و بمعنی طاعت و عبادت هم آمده است و بزبان علمی اهل هند طلا را گویند ـ

هیراد ـ بکسر اول بروزن بیدا و خود را تازه روے و خوشحال بمردم وانمودن باشد و بعربی البشیر خوانند ـ

هیربد ـ با ثانی مجهول و ضم باے ابجد و سکون دال خادم و خدمتگار آتشکده را گویند و قاضی و مفتی گبران را نیز گفته اند و بعضے خداوند و بزرگ و حاکم آتشکده را مے گویند و بمعنے آتش پرست هم آمده است و صوفی مرتاض را نیز گویند که ریاضت کش باشد ـ

هیرسا ـ با ثانی مجهول و سین بے نقطه بالف کشیده بمعنے پارسا باشد و آن شخصے است که در تمام عمر خود با زن نزدیکی نکرده است ـ

هیرک ـ بروزن زیرک بچهٔ بز را گویند که بزغاله باشد و بعضے گفته اند که همچنانکه بچهٔ گوسفند را بره می خوانند بچهٔ شتر را هیرک می گویند ـ

هیرمند ـ با میم بروزن ارشمند یکی از القاب گشتاسپ است و بمعنی آن عابد و عبادت کننده باشد و نام رودخانهٔ هم هست در ولایت نیمروز ـ

هیرون ـ بکسر اول و ضم ثالث بروزن بیرون نوعے از نے ست و آن را بعربی قصب خوانند و آن محکم و میان پر میباشد گویند اگر بهار و گل آن بگوش رود گوش را کر کند و گل آن به پنبهٔ بر زده مے ماند ـ

هیری ـ بکسر اول بروزن و معنی خیری ست و آن گلے باشد معروف که شبها بوے خوش کند ـ

هیز ـ بکسر اول بروزن و معنی چیز ست که مخنث و پشت پائے باشد و در فارسی هاے هوز با حاے حطی بدل میشود و بلغت پهلوی دلو گرمابه بان را گویند که بدان آب بر اطراف حمام ریزند و شست و شو دهند و درین زمان بدو لچه مشهور ست ـ

هیزارما ـ بکسر اول و ثالث بالف کشیده و براے بی نقطه زده و میم و الف بلغت سریانی رستنی باشد که آن را بعربی نعناع گویند اگر زن پیش از جماع قدرے از آن بخود برگیرد آبستن نشود و بعضے گویند این لغت رومی ست ـ

هیش ـ با شین قرشت بروزن و معنی هیچ ست که لاشے و معدوم باشد و بافته را نیز گویند از کتان که بیشتر در بلاد هندوستان بافند و آهن جفت را نیز گویند و آن آهنے باشد که زمین را بآن شیار کنند ـ

هیشر ـ بفتح اول و شین نقطه دار بروزن قیصر کنگر صحرائی است و دراز می آن زیاده بر یک گز میشود و شگوفهٔ آن بهن بود مانند بنفشه و در میان شگوفهٔ آن مانند پنبه چیزے است اگر در گوش مردم رود کر گرداند ـ

هیگر ـ با کاف فارسی بروزن قیصر اسپ کمیت را گویند یعنی اسپ سرخے که بسیاهی مائل بود و یال و دم وے سیاه باشد و بکسر کاف هم بنظر آمده است ـ

هیکل ـ با کاف بروزن صیقل بتخانه را گویند و هر بنائے که عظیم و رفیع باشد و بمعنی صورت و تنه هم هست و هر حیوانے را نیز گویند که تنومند و ضخیم و جسیم باشد و بمعنی تعویذ و دعا و بازو بند و حمائل مشهور ست ـ

ہیکل سبتن ۔ کنایہ از مردن و وفات یافتن باشد۔

ہیکل خاکی غبار ۔ کنایہ از جسد و قالب آدمی زاد باشد۔

ہیکل رضوان ۔ کنایہ از ہیأت بہشت ست۔

ہیل ۔ با ثانی مجہول معروفست و بعربی قافلۂ صغار گویند

ہیلا ۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و لام الف باشہ را گویند و آن پرنده ایست شکاری کوچکتر از باز۔

ہیلاج ۔ بفتح اول بروزن قیقاج این لغت یونانی است و معنی آن چشمۂ زندگانی باشد و آنرا منجمان فارس کدبانو گویند و آن دلیل جسم مولودست باصطلاح منجمین چنانکه کدخدا دلیل روح بود و کیفیت و کمیت عمر مولود را ازین دو دلیل استخراج کنند و بعضے گویند این لغت ہندی است۔

ہیلوسے ۔ بفتح اول بروزن بدخوے چار مغز بازی و گردگان بازی را گویند و بکسر اول ہم آمده است لیکن بمعنی بازی لاعلی التعیین۔

ہیلہ[1] ۔ بروزن و معنی حیلہ باشد و کلمۂ نیک را نیز گویند۔

ہیلیدن ۔ بکسر اول بروزن پیچیدن بمعنی فروگذاشتن و ترک دادن و فرو انداختن باشد۔

[1] مخفی نماند کہ لفظ ہیلہ کہ صاحب برہان بروزن و معنی حیلہ نوشتہ در ہیچ لغت دیگر یافتہ نشد امامنشئی بند فرہنگ شعوری مے نویسد کہ ہیلہ بہ فتح اول بمعنے کدخدا و خداوندخانہ است و بکسر بمعنی گرد باد تند۔

ہیم ۔ بہ فتح اول و ثانی و سکون میم بمعنی ہستم باشد یعنی موجودم و حیات دارم و حاضرم۔

ہیمہ ۔ بکسر اول و ثانی مجہول بروزن نیمہ گوشتابہ را گویند و ہیزم سوختنی را ہم گفتہ اند و بمعنی اول بفتح اول ہم آمدہ است کہ بروزن خیمہ باشد۔

ہیمہ تر فروختن ۔ کنایہ از مکر و حیلہ و تزویر کردن باشد۔

ہین ۔ بروزن شین بمعنی این و اینک باشد و بعربی ہذا گویند و بمعنی گفتن ہم گفتہ اند و کلمۂ ایست بمعنی زود و شتاب و تعجیل کہ در محل تاکید و امر گویند یعنی زود باش و بشتاب و بمعنی سیلاب ہم آمدہ است و بعضے گویند باین معنی عربی است۔

ہیناہین ۔ با ہاے ہوز بروزن نیک آئین بمعنے شتاب زدگی و تعجیل باشد۔

ہیند ۔ بکسر اول و سکون ثانی و نون و دال ابجد بمعنے ہندست کہ ہندوستان باشد۔

ہیون ۔ بہ فتح اول بروزن زبون بمعنی شتر باشد مطلقاً و بعربی بعیر خوانند و بعضے گویند ہیون شتر جمازہ است و بعضے شتر بزرگ را گویند و ہر جانور بزرگ را نیز گفتہ اند و اسپ را ہم ہیون خوانند۔

ہیوند ۔ بکسر اول بروزن ریوند بمعنی عفت و پرہیزگاری باشد

ہیی ۔ بہ فتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی بمعنی ہستی باشد کہ در مقابل نیستی ست و بکسر اول ہم گفتہ اند۔

گفتار بست و ہشتم

از کتاب برہان قاطع در حرف یاے حطی با حروف تہجی مبتنی بر نوزدہ بیان و محتوی بر دو صد و بست و ہفت لغت و کنایت

بیان اول

در یای حطی با الف مشتمل بر شصت و پنج لغت و کنایت

یاب ۔ بسکون باے ابجد بمعنی نابود و ہرزہ و بی حاصل و بمعنی ضائع و بکار نیامدنی باشد و پیدا کنندہ و یابندہ را ہم گفتہ اند و امر باین معنی ہم ہست یعنی بیاب و پیدا کن۔

یابر ۔ بکسر ثالث بروزن عاجز دبے وزبے (؟) معنے را گویند

از سلاطین در وجه معیشت ارباب استحقاق وغیره دهند و بترکی سیورغال خوانند۔

یاختن ۔ بروزن ساختن بمعنی بیرون کشیدن باشد مطلقاً و برآوردن تیغ از غلاف بود و بمعنی زدن و انداختن و آشکارا کردن و پرسیدن و سوال نمودن هم هست ۔

یاخته ۔ بروزن ساخته بمعنی بیرون کشیده باشد اعم ازانکه شمشیر و تیغ را از غلاف بیرون کشیده باشد یا چیزے دیگر را از جاے دیگر و بمعنی حجره که آن خانه است و خمره که خم کوچک باشد هم هست و شبه و نظیر و مانند را نیز گویند۔

یاختی ۔ بروزن ساختی ماضی یاختن باشد یعنی تیغ را بیرون کشید و قصد کرد و اراده نمود و انداخت و زد و آشکارا نمود و بمعنی بیرون مے کشید و مے انداخت و قصد میکرد هم هست و بمعنی مخاطب هم آمده است یعنی تو بیرون کشیدی و تو قصد کردی و تو انداختی ۔

یاد ۔ بروزن شاد معروف ست که در خاطر نگاهداشتن باشد و بمعنی بیداری هم هست که در مقابل خواب است و نقش و نگار را نیز گویند۔

یادر ۔ بروزن مادر نام روز دوازدهم هر ماه است و دران روز جشن سازند۔

یادگار ۔ بسکون ثالث و کاف فارسی بروزن تاجدار انچه یار و دوست بهم بطریق تحفه بفرستند۔

یاد ندان ۔ بفتح ثالث و دال دیگر بروزن بادنجان بمعنی پادشاهان جهان و خداوندان دوران باشد۔

یاده ۔ بروزن ساده قوت حافظه را گویند۔

یار ۔ بسکون راے قرشت بمعنی دوست و محب و اعانت کننده باشد و بمعنی آشنا هم گفته اند و دسته هاون را نیز گویند۔

یارا ۔ بروزن خارا قوت و قدرت و توانائی و زهره و دلیری را گویند و مجال و فرصت را نیز گفته اند۔

یاراسپند و یاراسفند ۔ هردو بمعنی اسپندیار است که پسر گشتاسپ باشد و انوری بتقدیم یار بر اسفند بنظم در آورده است۔

یارد ۔ بفتح ثالث و سکون دال ابجد بمعنی می تواند و قدرت و یاراے این دارد و از دستش مے آید۔

یارس ۔ با راے قرشت بروزن بازپس بمعنی مددگار و یاری دهنده باشد۔

یارستن ۔ بفتح راے بے نقطه بروزن وارستن بمعنے توانستن باشد و بمعنی دست درازی کردن هم هست ۔

یارفروشی ۔ کنایه از تعریف کردن و تحسین نمودن باشد۔

یارک ۔ بفتح ثالث و سکون کاف بچه دان را گویند عموماً و بعربی مشیمه خوانند و پوستے نازک که بر سر و روے بچه کشیده است و آنرا بعربی سلامی گویند خصوصاً و تصغیر یار هم هست و نوعی از خوانندگی باشد که غلچهای بدخشان یعنی زندان و اوباشان آنجا کنند

یارکی ۔ با کاف بتحتانی کشیده بمعنی توانائی و قدرت و زهره و قوت و مجال و فرصت باشد۔

یارمند ۔ با میم بروزن باربند بمعنی دوست و اعانت کننده و یاری دهنده باشد۔

یارنامه ۔ بروزن کارنامه بمعنی کار نیک و نیکنامی باشد۔

یاره ۔ بروزن چاره دست برنجن را گویند و آن حلقه باشد از طلا و نقره و غیر آن که بیشتر زنان در دست کنند و یارق معرب آنست و بعربی سوار گویند و بمعنی طوق گردن هم بنظر آمده است و نیز مرکبے باشد از ادویه ملینه که اطبا بجهت مسهل سازند و معرب آن یارج است و مشهور به ایارج بود و بمعنی یارا هم آمده است که توانائی و قوت و قدرت باشد و بمعنی مقدار و اندازه هم هست

یاری ۔ بروزن لاری بمعنی دوستی باشد یعنی دو زن که یک شوهر داشته باشند هر یک مر دیگرے را یارے باشد و بعربی ضره گویند و بعضے دو زن را گفته اند که در خانه دو برادر باشند ۔

یاز ۔ بسکون زاے نقطه دار بمعنی نموکننده و بالنده باشد چه درختے که ببالد گویند یازید یعنی بالید و دست بچیزے دراز کردن را نیز گفته اند و بمعنی ارش هم آمده است و آن مقدارے باشد

از سر انگشتان دست تا آرنج که بعربی مرفق خوانند و بمعنی پیمائیده و پیمودن هم آمده است و قصد و اراده کننده را نیز گویند و امر باین معنے هم هست یعنی ببال و دراز کن و بپیمای و اراده نمای۔

یازان ۔ بروزن غازان بمعنی قصد کنان و اراده کنان و پیمایه کنان باشد۔

یازد ۔ بروزن سازد یعنی اراده کند و قصد نماید و دراز سازد

یازدن ۔ بکسر ثالث و فتح دال مخفف یازیدن ست که قصد و آهنگ کردن و بلند شدن و دست بچیزے دراز کردن باشد۔

یازش ۔ بروزن سازش بمعنی قصد و آهنگ و اراده و نمو و بالیدگی و درازی باشد۔

یازند ۔ بروزن پابند بمعنی شکل و هیأت باشد۔

یازنده ۔ بروزن سازنده بمعنی قصد و آهنگ و اراده کننده باشد۔

یازه ۔ بروزن غازه بمعنی لرزه باشد که از لرزیدن است

یازیدن ۔ بروزن و معنی بالیدن است که نمو کردن باشد و بمعنی قصد و اراده و آهنگ کردن و بلند شدن هم هست۔

یاس ۔ بروزن طاس مخفف یاسمن ست و آن گلے باشد معروف و در عربی بمعنی دانستن و ناامیدی باشد۔

یاسا ۔ بروزن کاکا بمعنی رسم و قاعده و قانون باشد و بترکی ماتم را گویند۔

یاساق ۔ بروزن ناچاق شریعت مغلان را گویند۔

یاسان ۔ بروزن آسان بمعنی لائق و سزاوار باشد و نام پیغمبرے هم هست از پیغمبران عجم۔

یاسنج ۔ بکسر ثالث بروزن خارج تیر پیکان دار را گویند و بعضے گفته اند تیریست که پادشاهان نام خود را بران نویسند و بضم ثالث و جیم فارسی هم آمده است۔

یاسم ۔ بروزن کاظم بمعنی یاسمن است و آن گلیست مشهور۔

یاسمن ۔ بفتح ثالث و میم و سکون نون نام گلیست معروف و آن سفید و زرد و کبود می باشد و سفید آن بهتر است و مقوی دماغ

یاسمون ۔ بضم میم و سکون واو و نون بمعنی یاسمن است که مذکور شد۔

یاسمین ۔ بکسر میم و سکون واو و تحتانی و نون بمعنی یاسمن است که گل یاسمن باشد۔

یاسه ۔ بروزن کاسه بمعنی راه و رسم و قاعده و قانون باشد و بمعنی خواهش و آرزو هم آمده است و بعربی تمنی گویند۔

یاشق ۔ بضم شین نقطه دار بروزن قاشق نام درختیست۔

یافته ۔ بروزن بافته قبض الوصول و حجت و صل خط را گویند

یافر ۔ بفتح ثالث بروزن ساغر بازیگر و رقاص را گویند و بکسر ثالث هم آمده است۔

یافه ۔ بفتح ثالث بروزن نافه گم شده و ناپدید گشته را میگویند و سخنان هرزه و بیهوده و سر درگم و پریشان و هذیان و فحش را نیز گویند که یاوه باشد۔

یاقوت ۔ باقاف بروزن هاروت نام جوهریست مشهور و آن سرخ و زرد و کبود و نیز مے باشد گرم و خشک ست در چهارم و قائم النار یعنی آتش او را ضائع نمی کند و با خود داشتن آن دفع علت طاعون کند۔

یاقوت خام ۔ با خاے نقطه دار بالف کشیده و بمیم زده کنایه از لب معشوق است۔

یاقوت روان ۔ کنایه از اشک خونین و شراب لعلی باشد

یاقوت سربسته ۔ کنایه از دهن معشوق و لبهای خاموش باشد

یاقوت مذاب ۔ کنایه از شراب لعلی و اشک خونی باشد و کنایه از خون هم هست و بعربی دم خوانند۔

یاقوت ناروان ۔ یاقوت رمانی را گویند و آن نوعے است از یاقوت۔

یاکند ۔ بفتح کاف بروزن پابند بمعنی یاقوت است و آن جوهر باشد معروف۔

یال ۔ بروزن بال بمعنی گردن باشد مطلقاً اعم از گردن انسان و حیوان دیگر و بعربی عنق گویند و بیخ گردن را نیز گفته اند

وبعضے بانو ہم آمدہ است کہ از دوش باشد تا مرفق و موی گردن اسپ را نیز گویند و بمعنی فرزند و عیال ہم ہست و دستی حیوانات را نیز یال گویند چہ ہر حیوانے کہ مست شود گویند بیال آمدہ است و بمعنے روے و رخسارہ ہم بنظر آمدہ است۔

یالمند۔ با میم بروزن پاے بند بمعنی عیال مند است چہ یال بمعنے فرزند و عیال ہم آمدہ است۔

یالہ۔ بروزن لالہ شاخ گاو را گویند۔

یام۔ بروزن لام اسپے را گویند کہ در ہر منزلے بگذارند تا کسی کہ بسرعت رود بران سوار شود تا منزل دیگر۔

یان۔ بروزن جان بمعنی ہذیان باشد و آن سخنان نامربوطست کہ بیماران خراب گویند و صوفیہ آنچہ را در عالم غیب مشاہدہ میشود یان مے گویند و یانات جمع آنست و عربان کشف خوانند و بمعنے طرف و جانب راے گویند و امر بسوختن ہم ہست۔

یانہ۔ بہ فتح نون بمعنی ہاون باشد مطلقاً و آن ظرفے است کہ چیزہا دران کوبند و بمعنی زرنگ ہم ہست و آن تخمے ست کہ روغن ازان گیرند و بعربی کتان خوانند۔

یاود۔ بہ فتح واو بروزن آمد بمعنی یابد ست کہ از یافتن باشد چہ در فارسی باے ابجد بواو تبدیل مے یابد و ہمچنین برعکس۔

یاور۔ بروزن ساغر بمعنی یاری دہندہ و مددگار باشد و دستہ ہاون را نیز گویند و نام روز دہم ہست از ہر ماہ۔

یاوگی۔ بہ فتح واو و کاف فارسی بتحتانی کشیدہ بمعنی گم شدن و ناپدید گشتن و ہرزہ گوئی و بے حاصلی باشد۔

یاوند۔ بروزن و معنی یابند ست کہ از یافتن باشد چہ در کار باے ابجد بواو و برعکس تبدیل مے یابد و یابندہ را نیز گویند یعنے شخصے کہ چیزے یافتہ باشد و پادشاہ را نیز گفتہ اند۔

یاوہ۔ بروزن سادہ بمعنی یافتہ ست کہ ناپدید گشتہ و گم شدہ و سخنان سر در گم و ہرزہ و ہذیان و فحش و دشنام باشد۔

یاسے۔ بروزن تاسے بیمار و ناخوش و ناچاق را گویند۔

بیان دوم

دریاے حطی باباے ابجد مشتمل بر چہار لغت

ییب۔ بہ فتح اول و سکون ثانی تیر پیکان دار را گویند۔

ییبات۔ بہ فتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بہ فوقانی زدہ بمعنی خراب است کہ در مقابل آباد باشد۔

ییبروح۔ باراے قرشت بروزن محلوج در مؤید الفضلا بمعنی مردم گیا باشد کہ بیخ لفاح ست و بعضے گویند لفاح میوۂ یبروج است و در جاے دیگر بہمین معنی بجاے جیم حاے بے نقطہ و بجاے حرف اول باے ابجد داخل لغات عربی نوشتہ بود و اصح این است۔

ییبست۔ بہ فتح اول و ثانی و سکون سین بے نقطہ و فوقانی گیاہے باشد صحرائی شبیہ باسفناخ و آنرا در آشہا کنند و بعربی غلول خوانند۔

بیان سوم

دریاے حطی باتاے قرشت مشتمل بر چہار لغت و کنایت

ییتاق۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بقاف زدہ بمعنی پاس و پاس داشتن و محافظت کردن باشد و بضم اول ہم آمدہ است۔

ییتاقی۔ بہ فتح اول بروزن مذاقی پاسبان و نگاہ دارندہ و محافظت کنندہ باشد و بضم اول ہم آمدہ است۔

ییتوع۔ بہ فتح اول و ثانی بواو کشیدہ و بعین بے نقطہ زدہ ہر نباتے را گویند کہ در وقت بریدن آن شیرے از وے برآید گویند اگر شیر بعضے ازان را در آفتاب بر سر مالند موے را ببرد و اگر مکرر کنند دیگر نروید و جمع آن یتوعات باشد و آن ہفت ست مازریون و شبرم و عشر و لاعیہ و حلتیتہا و جلبدانہ و ماہودانہ و گویند عربی ست و حرف اول آن تاے قرشت ست و اصح این ست۔

یتیم دریا۔ بکسر میم کنایہ از مروارید بزرگیست کہ ثانی و مانند نداشتہ باشد۔

بیان چہارم

دریاے حطی باخاے نقطہ دار مشتمل بر چہار لغت و کنایت

یخچه - بفتح اول وجیم فارسی وسکون ثانی ژاله وتگرگ را گویند۔

یخ در بهشت - نوعے از حلوا باشد وبعضے گویند حلواے برنج ست۔

یخنی - بفتح اول وسکون ثانی ونون بتحتانی کشیده بمعنے پخته باشد که در مقابل خام ست وبمعنی ذخیره هم آمده است و آن هر چیزے باشد از مال وزر واسباب وغله وحبوبات و حیوانات وغیر هم که آنرا نگاه دارند تا بوقت حاجت بکار آید وگوشت پخته شده وگرم وسرد را نیز گویند۔

یخ یخ - بفتح دو یاے حطی وسکون دو خاے نقطه دار کلمه ایست که ساربانان در وقت خوابانیدن شتر گویند۔

بیان پنجم

در یاے حطی با دال ابجد مشتمل بر پنج لغت وکنایت

ید بیضا - مشهور ست وآن از جمله معجزات موسیٰ علیه السلام بود گویند هرگاه موسیٰ علیه السلام دست از بغل بر می آورد نورے از دست او تا بآسمان تتق می کشید وعالم روشن می شد چون به بغل مے برد برطرف می شد وبعضے گویند در کف دست نورے بود که چون آئینه مے درخشید وبجائے که هرکه میدید آشفته بیهوش مے شد وچون دست را به بغل مے برد آن شخص بهوش مے آمد وبعضے دیگر گویند که کف دست موسیٰ سوخته بود ونشان سفیدی از سوختگی آتش در دست او بود والله اعلم۔

یدره - بفتح اول وراے قرشت وسکون ثانی لبلاب وعشقه را گویند که عشق پیچان باشد وآن نباتے است که بر درخت مے پیچد۔

یدقه - بفتح اول وثانی وقاف درختے ست مانند زردآلو آنرا بیونانی خاما رقطی گویند ومیوهٔ آنرا اہل خوانند بکسر باے ابجد وسکون لام ودر مسهلات بکار برند وباین معنی با ذال نقطه دار هم بنظر آمده است۔

یدمن - بفتح اول وسکون ثانی ومیم مکسور بنون زده

بلغت ژند وپاژند بمعنی دست ست که بعربی ید خوانند۔

یده - بفتح اول وثانی برف وباران آوردن را گویند بطریق عمل سحر وساحری واین عمل در ماوراء النهر شهرت دارد

بیان ششم

در یاے حطی با راے قرشت مشتمل بر سیزده لغت وکنایت

یرا - بفتح اول وثانی بالف کشیده چین وشکنجے را گویند که در اندام آدمی وچیزهاے دیگر بهم رسد۔

یراع - بفتح اول وسکون عین بے نقطه در آخر در عربی بمعنے قصب ست که نے میان پر ومحکم باشد۔

یراغ - بفتح اول وسکون غین نقطه دار در آخر اسپے را گویند که از بسیاری سواری قابلیت آن پیدا کرده باشد که برو سوار شده از جائے بجائے ایلغاز کنند یعنی بزودی برونده وبمعنے اتفاق ومصلحت هم بنظر آمده است۔

یرامیع - بفتح اول وکسر میم وسکون تحتانی وعین بے نقطه در عربی نام دوائے ست که آنرا الیبون ومارچوبه ومارگیاه گویند

یرخنج - بفتح اول وسکون ثانی وخاے نقطه دار مفتوح بفا وجیم زده بمعنی برخفج ست بباے ابجد در اول وآن سنگینی وگرانی باشد که در خواب بر مردم افتد وآنرا بعربی کابوس میگویند

یرغ - بفتح اول وثانی وسکون غین نقطه دار بمعنی یراغ است که اسپ سواری کرده شده وآزموده باشد۔

یرقانی - با قاف بالف کشیده کنایه از زرد شده وخزان شده باشد۔

یرمر - بفتح اول بروزن مرمر بمعنی انتظار وچشم براه داشتن باشد

یرمغان - بروزن ومعنی ارمغان است وآن تحفه وچیزے باشد که چون از جائے بجائے آیند بطریق سوغات بجهت بزرگان ودوستان آورند۔

یرمق - بفتح اول ومیم بروزن ابلق بمعنی درم ودینار باشد

یرنا - بفتح اول وسکون ثانی ونون بالف کشیده بمعنے حناست وآن چیزے باشد که بر دست وپا بندند تا رنگین شود

و در خضاب یعنی رنگ ریش ہم بکار برند۔

یسنداق۔ بفتح اول و ثانی و سکون نون و دال بالف کشیده و بقاف زده بمعنی رود گلنے باشد که جمع سوده ست و تسمه و دوالے رانیز گویند که نرم و سفید و جسیم باشد۔

یریان۔ بفتح اول بروزن ہمیان نام شہر سمرقند ست و آن شہرے باشد در ماوراء النہر۔

بیان ہفتم

در یائے حطی با زائے ہوز مشتمل بر ہشت لغت

یز۔ بفتح اول و سکون ثانی گیاہے باشد پرخار که بر اطراف خیمه و جایگاہے نہند که مردم و جانور نتواند آمد۔

یزبہانتن۔ بابائے ابجد و نون و تائے قرشت بروزن اژدہافگن بلغت ژند و پاژند زمزمه کردن مغان را گویند بوقت طعام خوردن و یزبہانی یعنے زمزمه سکیم من از برائے طعام و یزبہانند یعنے زمزمه کنند و زمزمه کرد بر طعام۔

یزدادی۔ بروزن بغدادی قلیه و قیمه را گویند که بعد از پخته شدن تخم مرغ بر بالائے آن ریزند و بعضے یزدادی کوفته را گویند که در درون آن تخم مرغ پخته باشند و آنرا یزدادین ہم مے گویند که بعد از یائے حطی در آخر نون باشد۔

یزدان۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال بالف کشیده و بنون زده یکے از نامہائے خدائے تعالیٰ ست جل جلاله و نام فرشته ہم ہست که فاعل خیر ست و ہرگز از و شر نیاید و طائفه ثنویه آفریننده خیر را یزدان و آفریننده شر را اہرمن گویند و ہمچنین آفریننده نور را یزدان و آفریننده ظلمت را اہرمن و فقہائے باطل را و شعرا خدائے حق را گویند۔

یزدان بخش۔ نام وزیر ہرمز بن انوشیروان بوده ست۔

یزدجرد۔ بکسر جیم معرب یزدگرد ست که پدر بہرام گور باشد وا در ایزدجرد الاثیم مے گفتند بغایت ظالم بود روزے در کنار چشمه کلست که از اعمال طوس ست اسپے او را لگد زد و کشت و نام پسرزاده انوشیروان ہم ہست که آخر ملوک عجم باشد

گویند در شہر مرو یا در شہر نیشاپور بر دست ملازمان خود یا آسیابانے کشته شد۔

یزک۔ بفتح اول و ثانی و سکون کاف جمعے قلیل از مردم لکی را گویند که در مقدمه و پیشاپیش لشکر براه روند و ترکی قراول خوانند و پاس و پاسبانان را نیز گفته اند بمعنی جاسوس ہم آمده است۔

یزنه۔ بروزن وزنه شوہر خواہر را گویند۔

بیان ہشتم

در یائے حطی با سین بے نقطه مشتمل بر دو لغت

یسار۔ بروزن قطار سنگے را گویند که او ہمینت اندازد و چنین دیدن روئے او نا مبارک ست و در عربی چپ را گویند که در برابر راست ست۔

یسال۔ بفتح اول بروزن جمال تاجے را گویند که از گل و ریاحین سازند و بروزہائے عید و جشن و عشرت بر سر نہند۔

بیان نہم

در یائے حطی با شین نقطه دار مشتمل بر ہفت لغت

یشب۔ بفتح اول و سکون ثانی و بائے فارسی بمعنی یشم است و آن سنگے باشد معروف و خاصیتے مند۔

یشت۔ بروزن ہشت نام نسکے باشد از کتاب ژند یعنے قسمے از اقسام کتاب ژند چه نسک بمعنی قسم ست۔

یشتن۔ بفتح اول بروزن کشتن بلغت ژند و پاژند بمعنے زمزمه کردن و چیزے خواندن باشد بر طعام و آن عبادتی ست مغان را در وقت طعام خوردن۔

یشف۔ بافا بروزن و معنی یشم ست و آن سنگے باشد معروف گویند با خود دارنده آن از صاعقه ایمن باشد۔

یشک۔ بروزن اشک شبنم را گویند و آن رطوبتے باشد که شبہا بر سبزه نشیند و بمعنی خالص و بغش ہم آمده ست و دندان بزرگ مثل سباع و بہائم را گویند که بدان ضرب کنند و بعربی ناب خوانند۔

یشم۔ بفتح اول و سکون ثانی و میم معروف ست و آن سنگے باشد

و یا خود نگاه داشتن آن بجهت دفع آفت برف خوب است ـ

یشمه ـ بروزن چشمه چرم و پوست خامه را گویند که بزور دست مالش رسانیده باشند نه بآتش و دباغت ـ

بیان دهم

در یای حطی با غین نقطه دار مشتمل بر سیزده لغت

یغام ـ بروزن عوام غول بیابانی را گویند ـ

یغتنج ـ بفتح اول و تای قرشت بروزن اعرج نوعی از مار باشد زرد رنگ خوش خط و خال و آن بیشتر در باغها و سبزه زارها باشد و از گزیدنش آزاری نمیرسد و بعضی گویند که آن مار کسی را نمی گزد و زهر هم ندارد ـ

یغتنج ـ بروزن شطرنج بمعنی یغتنج است که مار سبزه زار باشد و گزند و آسیب نرساند و باین معنی بجای حرف ثانی فا هم آمده است ـ

یغلا ـ بضم اول و سکون ثانی و لام الف ظرفی باشد دسته دار آهنین که در آن دنبهٔ گوسفند بریان کنند و بر روی آتش ماست و سرکه و دوشاب ریزند و بفتح اول هم آمده است ـ

یغلاوی ـ با واو بروزن مهتابی بمعنی یغلاست که ظرف آهنین دسته دار باشد که در آن روغن و چیزهای دیگر بریان کنند و در خراسان یغلاو گویند بفتح لام ـ

یغلغ ـ بفتح اول و سکون ثانی و لام مکسور بغین نقطه دار زده بمعنی تیر پیکان دار باشد ـ

یغلو ـ بفتح اول بروزن بدرو بمعنی یغلاوست که ظرف آهنین روغن داغ کن باشد ـ

یغلوے ـ بفتح اول و ثالث بروزن پهلوے بمعنی یغلوست که ظرف آهنین دسته دار باشد بجهت روغن بریان کردن ـ

یغما ـ بروزن سرما نام شهریست از ترکستان منسوب بخوبان و صاحب حسنان و بمعنی تاخت و تاراج و غارت هم آمده است ـ

یغمایاز ـ با واو بالف کشیده بروزن دریاباز نام دختر خاقان چین است که در حبالهٔ نکاح بهرام گور بود ـ

یغمای ـ بفتح اول نام شهریست در ترکستان منسوب بخوبان

یغمیصا ـ بفتح اول و سکون ثانی و میم تحتانی رسیده و صاد بی نقطه بالف کشیده رستنی باشد خود روی خصوصا در کوهستان و آزار یواس میگویند اگر عصارهٔ آن را در چشم چکانند روشنی چشم را زیاده کند ـ

یغناغ ـ بفتح اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده و بغین نقطه دار زده کلاه زردوزی را گویند و بکسر اول در ترکی جمعیت مردم و لشکر را گویند و بیک جا و جائی را نیز گویند که لشکر و مردم در آنجا جمع شوند ـ

بیان یازدهم

در یای حطی با فا مشتمل بر دو لغت

یفتنج ـ با تای قرشت در سوم بروزن شطرنج بمعنی یغتنج است و آن ماری باشد زرد رنگ و بی آزار که بیشتر در باغها و سبزه زارها می باشد ـ

یفج ـ بفتح اول و سکون ثانی و جیم لعاب دهن را گویند و آبی که در وقت حرف زدن از دهن مردم برآید ـ

بیان دوازدهم

در یای حطی با قاف مشتمل بر سه لغت

یقطان ـ بفتح اول و سکون ثانی و طای حطی بالف کشیده و بنون زده بلغت رومی نوعی از سنگ است و آن هرجا که باشد خود بخود حرکت کند و چون دست کسی بر آن رسد ساکن گردد و گویند علت یرقان و استرخای اعضا را برطرف کند و هر که با خود دارد هیچ چیز را فراموش نکند ـ

یقطین ـ با طای حطی بروزن پروین بلغت رومی درخت کدو را گویند خصوصا و هر گیاهی که ساق آن افراشته نباشد عموما همچو خربزه و هندوانه و خیار و حنظل و امثال آن ـ

یقه ـ بفتح اول و ثانی مشدد بمعنی گریبان باشد و بمعنی گریبان شخصی را محکم و مضبوط گرفتن هم هست ـ

بیان سیزدهم

در یاے حطی با کاف تازی مشتمل بر چهل لغت و کنایت

یک اسپه - شخصے را گویند کہ یک اسپ داشته باشد و سوار تنها را هم مے گویند و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست -

یک انداز - بروزن سرانداز تیر زبونی را گویند کہ چون بیندازند تفحص و جست و جوے آن نکنند و بعضے گویند تیر کوچکے ست کہ پیکان باریکے دارد و بغایت دور رود و بعضے دیگر گویند تیریست کہ پیکان دو شاخے دارد و جائے از کوه و کنار رود خانه و امثال آن را نیز گفته اند کہ از بالا تا پائین برابر و هموار باشد چنانکہ اسپ و آدم وغیره بالا نتوانند رفت و پائین نتوانند آمد و بمعنی یکسان و برابر هم آمده است -

یکا یک - بہ فتح اول و یاے حطی در چهارم بروزن آتابک بمعنے ناگهان و غافلی باشد و بمعنی یک یک و یگان یگان هم آمده است -

یک بدو - کلمه ایست کہ افاده معنی بیک ناگاه و ناگهان و غافل مے کند -

یک لبسی - بہ فتح اول و باے ابجد بروزن طلسی بمعنے یکبارگی باشد -

یک بهن گشتی - بہ فتح اول و باے فارسی کنایه از دین اسلام ست چنانچه هفتاد و دو گشتی کنایه از هفتاد و دو ملت باشد و دین اسلام را بهن گشتی بجهت آن گفته کہ هر کہ در آید جا یابد -

یک بیک - بمعنی یکایک است کہ ناگهان و غافل و یگان یگان باشد و بمعنی شبهه و یقین هم بنظر آمده است -

یکتا - با تاے قرشت بروزن فردا بمعنی یک عدد و یک لا باشد و نام جامه و پوششے ست یک تہی و کنایه از باری تعالے هم هست جل جلاله -

یک تنه - بفتح اول و تاے قرشت و نون بمعنی تنها و یکه باشد -

یک تیغ کردن - کنایه از راست و درست و برابر و هموار کردن باشد -

یک چشم - معروفست و بعربی واحد العین خوانند و کنایه از مرد ظاهر بین هم هست و کنایه از مردمے کہ چشم کم نورے دارند و کنایه از مردم منافق هم هست و مردم موحد را نیز گویند -

یکدانه - با دال ابجد بروزن افسانه نوعے از هار باشد و آن چنان ست کہ پنج و شش رشته را بیاورند و در هر رشته پنج شش مروارید بکشند و همه را جمع کنند و بر مجموع یک جوهرے از جواهر بگذارند کہ سوراخ آن کشاده باشد و باز رشتهارا از هم متفرق سازند و بر هر یک چند دانه مروارید بطریق سابق بکشند و همچنین همه را جمع کرده جوهرے کہ سوراخ آن کشاده باشد بر همه بگذرانند و بهمین دستور تا آن مقدار کہ خواهند و گوهرے را نیز گویند کہ بیمثل و مانند باشد و عدیل نداشته باشد و گردن بند را هم گفته اند -

یکدست - معروفست کہ نقیض دو دست باشد و کنایه از چند چیزیست کہ بیک وتیره و یک جنس و یک طریق و بیک نوع و شکل هم باشند و یک چیز را نیز گویند کہ تمام آن بیک نسبت باشد -

یکدرش - بکسر ثالث بروزن بورزش امتزاج و اتصال دو چیز را گویند باهم و اسپے را نیز گویند کہ پدرش از جنسے و مادرش از جنس دیگر باشد و باعتقاد محققین نفس جامعه انسانی است کہ مرکب از لاهوتی و ناسوتی باشد و محبوب و مطلوب را نیز گفته اند -

یکدک - بہ فتح اول بروزن لک لک آب و شیر و هر چیزے را گویند کہ نیم گرم باشد -

یکدله - بروزن امشله بمعنی موافق و بیریا و بی نفاق باشد -

یکران - بروزن مکران اسپ اصیل و خوب و سرآمد را گویند و بعضے گویند رنگیست میان زرد و سرخ مر اسپ را و هر اسپے را کہ باین رنگ باشد یکران خوانند و بعضے برنگ اشقر گفته اند بشرطے کہ یال و دمش سفید باشد و اگر چنین نباشد بور گویند و اسپے را نیز گفته اند کہ بهنگام رفتن یکپاے پس را تنگ تر نهد از پاے دیگر یعنے کوتاه تر گذارد -

یک رشته - کنایه از موافق باشد و کنایه از متفق هم هست -

یک رکابی - کنایه از اسپ جنیبت ست که اسپ کتل باشد و کنایه از مستعد کارے شدن هم هست ـ

یکرنگ - به فتح اول بروزن فرسنگ کنایه از مردم صادق العقیده است که یار بے نفاق و دوست بیریا باشد ـ

یکرنگی - باکاف فارسی بروزن شطرنجی کنایه از اخلاص صمدے و یکجهتی و دوستی باشد که دران شائبه از نفاق و ساختگی و ریا نباشد ـ

یکرو کردن - کنایه از ترک آشنائی و دوستی کردن باشد ـ

یکرویه - به فتح اول وضم ثالث وتحتانی مفتوح کنایه از متفق و بے خلاف باشد و بمعنی ظاهر و روشن هم هست و هر چیز که آن دو رویه نباشد

یکروئی - بروزن هر گوئی بمعنی بیریائی و بیساختگی و یکجهتی و بے خلافی باشد ـ

یکره - به فتح اول و ثالث وظهور ها بمعنی بے ریا و بے نفاق باشد و بمعنی یک بار و یک طرق هم آمده است ـ

یکزخم - به فتح زاے نقطه دار و سکون خاے نقطه دار و میم ملقب سام نریمان ست بسبب آنکه اژدهائے را بیک زخم کشته بود ـ

یکسان - باسین بے نقطه بروزن الوان بمعنی همیشه و بردوام و برابر باشد ـ

یکسر - بروزن افسر بمعنی سراسر باشد یعنی از یک سر چیزے تا سر دیگرش بیک نسبت باشد و بمعنی ناگهان و تنها هم آمده ست ـ

یکسره - بروزن مجمره بمعنی یک باره و یکبارگی باشد ـ

یک سواره - بمعنی یک اسپه ست که کنایه از آفتاب عالمتاب باشد ـ

یکسون - بروزن افسون بمعنی یکسان ست که برابر و همیشه و بردوام باشد ـ

یکسونه - بروزن جمدونه بمعنی یکسون ست که برابر و همیشه و بردوام باشد ـ

یک شست - بکسر شین نقطه دار و سکون سین بے نقطه و تاے قرشت بمعنی همنشین باشد و کنایه از دو رفیق و دو مصاحب هم هست ـ

یک گره - بکسر کاف فارسی و راے قرشت وظهور ها کنایه از موافق و مثل و مانند و متفق باشد ـ

یک نشست - بکسر نون و فتح شین قرشت به معنے یک شست ست که همنشین و رفیق و مصاحب باشد ـ

یک نورد - به فتح نون و واو و سکون را و دال هر دو بے نقطه بمعنی بیکطریق و بیک نسبت و بیک نهج باشد ـ

یکون - به فتح اول بروزن زبون نوعے از جامه باشد که آنرا از حریر الوان بافته اند و در عربی بمعنی میشود باشد ـ

یگونه - به فتح اول بروزن نمونه مخفف یک گونه است که بمعنی یکسان و برابر و موافق باشد ـ

یک و نیم ساز - بمعنی صفتے باشد از صفات سازهاے ذوے الاوتار و نوعے از فنون سازندگی هم هست ـ

یکیتا - با تاے قرشت بروزن مسیحا بمعنی استاد و معلم باشد ـ

بیان چهاردهم

در یاے حطی باکاف فارسی مشتمل بر سه لغت

یگان - به فتح اول و ثانی بالف کشیده و سکون نون بمعنی یک ست که واحد باشد چه یگان یگان یک یک را گویند و بمعنے بمثل و بے مانند هم هست ـ

یگانه - بروزن زمانه بمعنی بے مثل و بے مانند و بے همتا و موافق باشد ـ

یگانه گوے - باکاف فارسی بروزن بهانه جوے مردم موحد را گویند ـ

بیان یازدهم

در یاے حطی بالام مشتمل بر سیزده لغت

یل - به فتح اول و سکون ثانی شجاع و دلاور و بهادر و پهلوان را گویند و رها کرده شده و بسر خود گردیده و مطلق العنان را

نیز گفته اند و چیزے را نیز گویند که از چیزے آویخته باشند و بعضے گویند چیزیست که از چیزے بر آمده باشد و دلے از غم و اندیشه فارغ را نیز گفته اند۔

یلابستان ۔ بکسر اول و باے ابجد بروزن نگارستان نام دہیست مابین اسفراین و جرجان۔

یلاق ۔ بہ فتح اول بروزن طلاق سفال شکسته را گویند که دران اطعمه و اشربه بسگ و گربه دہند و بکسر اول نام پادشاہے بوده است۔

یلان ۔ بروزن امان جمع یل ست یعنی شجاعان و دلیران و پہلوانان و دلاوران و نام پہلوانے ہم بوده تورانی که بر دست بیژن مبارز ایرانی کشته شد و اورا یلان نشان ہم می گفته اند۔

یلا یلا ۔ بفتح دو یاے حطی و دو لام الف بمعنی بیا بیا باشد که تاکید در آمدن است و بعربی تعال تعال مے گویند۔

یلدا ۔ بروزن فردا شب اول زمستان و شب آخر پائیز است که اول جدی و آخر قوس باشد و آن درازترین شبہاست در تمام سال و دران شب یا نزدیک بآن شب آفتاب ببرج جدی تحویل مے کند و گویند آن شب بغایت شوم و نحس و نامبارک مے باشد و بعضے گفته اند شب یلدا شب یازدہم جدی ست و نام یکے از ملازمان عیسی علیه السلام ہم بوده است۔

یلک ۔ بروزن فلک نوعے از کلاه است ملوک و سلاطین را با جعد و گوش۔

یلکن ۔ بروزن الکن منجنیق را گویند و آن چیزیست که در قلعہا سازند و بدان سنگ و خاک بجانب دشمن اندازند و باین معنی بجاے حرف اول باے ابجد ہم آمده است۔

یلمه ۔ بہ فتح اول و میم و سکون ثانی قبا و جامهٔ پوشیدنی را گویند و معرب آن یلمق ست۔

یلنجوج ۔ بہ فتح اول و ثانی و سکون نون و جیم بواو کشیده و جیم دیگر زده عود ہندی را گویند و بہترین آن عود مندلی ست و آن خوشبوے تر از عودہاے دیگر است۔

یله ۔ بہ فتح اول و ثانی بمعنی رہا و نجات و خلاص و رہا کرده باشد چنانچه گویند اسپ را یله کرد یعنی سرداد و رہا کرد و بمعنی کج ہم آمده است که در مقابل راست باشد و زن فاحشه و قحبه را نیز گویند و بمعنی ہرزه و بیہوده ہم گفته اند و بمعنی تنہا و مفرد و دوان که از دویدن و تازان که از تاختن باشد ہم آمده است۔

یله یشم ۔ بہ فتح اول و ثانی و یاے حطی و سکون شین نقطه دار و میم نام کوہیست در حوالی قزوین که صورت حیوانات و غیر حیوانات ہم در انجا پدید آیند ہمه سنگ شده و متحجر گشته۔

یلی زن ۔ بروزن پریزن خواننده و سازنده را گویند و بہ تشدید ثانی ہم گفته اند۔

بیان شانزدہم

در یاے حطی با میم مشتمل بر ہشت لغت

یمال ۔ بفتح اول بروزن ہلاک نام پادشاہے بوده است۔

یمام ۔ بروزن تمام مرغیست که آنرا بوتیمار[۱] مے گویند۔

یم روه ۔ با راے قرشت در سوم بروزن غمزده مردم گیاه را گویند و بعربی بیروج الصنم خوانند۔

یمرود ۔ بروزن نمرود نام جائے و مقامے است و مردم نازک طبیعت را نیز گویند و بمعنی شاخ درختے که نو رسته و نازک باشد و نہال درخت را ہم گفته اند۔

یمسو ۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و سین بے نقطه بواو کشیده باروت تفنگ را گویند۔

یمک ۔ بہ فتح اول و ثانی و سکون کاف نام شہرے از ولایت حسن خیز و نام پادشاہان الیغور ہم ہست ہر که باشد و بکسر اول در ترکی خوردنی را گویند۔

---

[۱] صاحب برہان در ترجمهٔ لفظ خضنین و بوتیمار نوشته که بعربی یمام گویند و ہمچنین لفظ یمام را نیز ترجمه به بوتیمار نموده و حالانکه در کتب متعارفهٔ عرب یمام بمعنی کبوتر حبشی و خانگیست و این خطاے فاحش است از او چه سه بار بتکرار برین غلط اصرار نمود چنانکه از ما سبق ظاہر است ۱۲

یمگان ۔ بضم اول وسکون ثانی وکاف فارسی بالف کشیده وبنون زده نام قصبه ایست از بدخشان که بر سمت کاشغر واقع است گویند مدفن حکیم ناصر خسرو در انجاست وبعضے گویند درسه روزهٔ آنجاست ۔

یکلینه ۔ بروزن کمینه معده را گویند که محل طبخ طعام ست در شکم

بیان هفتد هم

در بیان حلی با نون مشتمل بر شش لغت

ینپلو ۔ بفتح اول وثانی وسکون باے فارسی ولام بواو کشیده جاو مقامے را گویند که از هر شهر که اسباب وامتعه وغله وانچه از اطراف آورند در انجا فروشند وبمعنی کاروان وقافله هم آمده است واسباب وامتعه را نیز گویند ۔

ینبوت ۔ بفتح اول وسکون ثانی وباے ابجد بواو کشیده وبتاے قرشت زده رستنیے باشد که آنرا خرنوب نبطی گویند میوهٔ آن سرخ بسیاهی مائل مے باشد ومشابهت تمام بگردهٔ گوسفند دارد وبفارسی آن میوه را گور خوانند ودرخت کوکنار را هم ینبوت مے گویند ۔

ینتون ۔ با تاے قرشت بروزن مجنون صمغ سداب کوهی را گویند وبعضے صمغ سداب صحرائی را گفته اند ۔

ینق ۔ بفتح اول وسکون ثانی وقاف بلغت اندلس پنیر مایه را گویند وآن شیردان بره است وبعربی انفحه خوانند ۔

ینگ ۔ بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی جانوریست زرد رنگ وپیوسته درمیان علف وگیاه مے باشد وبمعنے شکل ومانند وطرز وروش وقاعده وقانون ورسم وآئین هم آمده است وبمعنی تمکین ووقار هم هست وبکسر اول در ترکی آستین را گویند ۔

ینمه ۔ بفتح اول ومیم وسکون ثانی بلغت اهل مغرب گیاهے باشد که بجهت نیک شدن زخمها وجراحتها بکار برند ۔

بیان هیجدهم

در بیان حلی با واو مشتمل بر بست وچهار لغت وکنایت

یو ۔ بضم اول وسکون ثانی مجهول یک را گویند وبعربی واحد خوانند ۔

یوب ۔ بروزن خوب فرش وبساط گرانمایه را گویند که بدان خانه را بیارایند وباین معنی بجاے حرف اول باے ابجد هم آمده است ۔

یوبه ۔ بضم اول وثانی مجهول وفتح باے ابجد بمعنی آرزو باشد که بعربی تمنی گویند وبمعنے خواهش واشتیاق هم آمده است ۔

یوت ۔ بضم اول وسکون ثانی وفوقانی مرگ عام ستوران را گویند همچنانکه مرگ عام مردمان را وبا گویند ۔

یوج ۔ بضم اول وسکون ثانی وجیم نام جانوریست از چرندگان یعنے از جانورانے که بسینه راه مے روند وبعضے چرندگان را هم گفته اند یعنے جانورانے که علف می خورند وهیچ کدام شاهد ندارند والله اعلم ۔

یوجه ۔ بضم اول بروزن جوجه بمعنی قطره باشد مطلقاً اعم از قطرهٔ آب وخون وامثال آن ۔

یوخه ۔ بضم اول وثانی مجهول وفتح خاے نقطه دار رسیدن بنهایت لذت جماع باشد وبترکی نان تنک را گویند ۔

یوز ۔ بضم اول وسکون ثانی وزاے نقطه دار بمعنی جستن وتفحص کردن وجوینده وطلب کننده باشد ونام جانورے هم هست شکاری کوچکتر از پلنگ وسگ توله شکاری را نیز گویند که کبک وتیهو ودراج وامثال آنرا القوت شامه بو پیدا کند واز سوراخ وتراک سنگ وبوتهٔ خار بر مے آورد وبمعنے جست وخیز هم بنظر آمده است ۔

یوزک ۔ بفتح زاے نقطه دار بروزن چوبک مصغر یوز است وآن جانورے باشد شبیه به پلنگ وبمعنی غلطیدن ومراغه کردن جانوران هم هست وسگ توله شکاری را نیز گویند ۔

یوزه ۔ بروزن موزه بمعنی یوزک ست که سگ توله شکاری وغلطیدن جانوران در خاک باشد ونام گدائے بوده است در نهایت ابرام وساجت وتند وخشت را نیز گویند ۔

یوسف روز - کنایہ از آفتاب عالمتاب است -
یوسف زرین رسن - بمعنی یوسف روز ست کہ کنایہ از آفتاب عالمتاب باشد -
یوسف زیبق نقاب - کنایہ از آفتاب پرابرست
یوسف گرگ مست - کنایہ از شاہد و محبوب و مطلوب باشد -
یوسفی کردن - کنایہ از پادشاہی کردن باشد -
یوسہ - باثانی مجہول بروزن بوسہ ارہ درودگرے راگویند
یوش - باثانی مجہول بروزن موش تفحص و تجسس کردن و جستجو نمودن باشد -
یوغ - بضم اول و سکون ثانی مجہول و غین نقطہ دار چوبے باشد کہ بر گردن گاو زراعت و گاو گردون گذارند -
یوک - بضم اول و سکون ثانی و کاف سیخ آہنی راگویند کہ بر بالاے تنور نہند و بر یا زا بران سیخ آویزند و بمعنی رفیدہ ہم آمدہ است و آن چیزے باشد مانند گرد بالشی از لتہ دوختہ کہ خمیر نان را تنک کردہ بر روے آن بگسترند و بر تنور چسپانند -
یوگان - باکاف فارسی بالف کشیدہ بروزن یونان بچہ دان و مشیمہ آدمی و حیوانات دیگر باشد و رودہ پاک نکردہ گوسفند را نیز گویند -

یولاخ بالام بروزن سوراخ مکان سراب و بے آب و دور از آبادانی راگویند -
یون - بضم اول و سکون ثانی و نون بمعنی فلس و فلوس باشد و نمد و نمد زین را نیز گویند و نام رود خانۂ ہم ہست و رنگ و لون را ہم گفتہ اند ہمچو آذریون کہ بمعنی آذرگون ہست یعنی آتش رنگ -
یونان - بانون بروزن توران نام ولایتے ہست کہ اکثر حکما از ان ولایت بودہ اند و سکندر آب دران انداخت وخراب کرد و نام پدر لنطی ہم ہست کہ یونان منسوب باوست
یونس در دہان ماہی شدن - کنایہ از رفتن روز و آمدن شب باشد -

بیان نوزدہم

در یاے حطی با ہاے ہوز مشتمل بر ستہ لغت

یہان - بفتح اول بروزن دہان بلغت ژند و پاژند بمعنے یزدان ست کہ یکے از نامہاے خداے تعالیٰ باشد جل جلالہ
یہودا - بفتح اول و ضم ثانی و سکون واو و دال بے نقطہ بالف کشیدہ نام برادر یوسف علیہ السلام ہست از مادر دیگر -
یہودانہ بفتح اول بروزن سبوخانہ پارچۂ زردے راگویند کہ یہودان بر جامہ خود دوزند تا امتیاز میان ایشان و مسلمانان باشد -

گفتار بست و ششم

از کتاب برہان قاطع در لغات متفرقہ محتوی بر ہفتاد و یک لغت و کنایت

اذاراقی - بفتح اول و ذال نقطہ دار و راے بے نقطہ بالف کشیدہ و قاف بختانی رسیدہ بعضے گویند این لغت یونانی است و بعضے دیگر گویند رومی ست و آن دوائیست کہ بفارسی کچلہ گویند و از جملہ سموم ست خصوص گرگ و سگ را در حال مے کشد و در عربی خانق الکلب و قاتل الکلب گویند -

بعرفان بدر بردن - کنایہ از دانستہ تحمل کردن و گذرانیدن حرف پہلو دار باشد از ابناے جنس -
پف - بضم باے فارسی و سکون فا باد سے راگویند کہ در وقت چراغ کشتن و آتش روشن کردن از دہن بر آرند -
بقم - بہ فتح باے ابجد و قاف و سکون میم چوبے باشد سرخ

کبدان چیزہا رنگ کنند و بضم اول و قاف اہل یمن درخت
داتورہ را گویند کہ عوام تا تولہ خوانند خوردن قدرے از آن
مستی آورد۔

بم - بفتح اول و سکون میم معروف ست کہ نقیض و مخالف
زیر باشد و دست از روے غضب و قہر بر سر و دستار کسے
زدن و نام تار گندہ ایست از جملہ تارہاے ساز عود و
شد عود و آن تار چہارم ہست و نام قلعہ بم ہست از توابع کرمان

تحرمز - بہ فتح تاے قرشت و حاے حطی و سکون راے
بے نقطہ و ضم میم و زاے نقطہ دار ساکن بمعنی حرامزادگی کردن
باشد گویند این لفظ را فارسیان وضع کردہ اند و از حرامزادہ
مشتق ہست۔

تعویذ آسمان - کنایہ از جوزا ہست و آن برج سوم ست
از جملہ دوازدہ برج فلک۔

چچ - بہ فتح جیم فارسی و سکون جیم ابجد طبقے باشد کہ از چوب
بافند و بدان غلہ را بر باد دہند۔

جحا - بہ فتح اول کہ جیم باشد و جیم دیگر بالف کشیدہ نام پرندہ
ایست سیاہ کہ پر آن را بہ تیر نصب کنند و بعربی
عقاب خوانند۔

جحی - بضم جیم و حاے بے نقطہ بتحتانی کشیدہ نام یکے
از اکابرست کہ خود را دانستہ بدیوانگی و جنون و مسخرگے
افگندہ بود گویند روزے در محفلے خوش طبعی خوشی کرد و
لطیفہ گو۔ بے گفت کسے متوجہ آن نشد از غصہ آن چون
بخانہ رفت چرخہ مادر خود را شکست۔

چزک - بکسر جیم فارسی و سکون زا و کاف ہر دو فارسی
خارپشت را گویند۔

حثرما - بہ فتح حاے بے نقطہ و ثاے مثلثہ و سکون راے
بے نقطہ و میم بالف کشیدہ نوعے از پودنہ است و آن را
بعربی نغناع مے گویند۔

حشفیفل - بہ فتح حاے بے نقطہ و سکون شین نقطہ دار
و فاے بتحتانی کشیدہ و فاے دیگر مفتوح بلام زدہ شقاقل بود
گویند و آن زردک صحرائے ست اگر زن آبستن بخود برگیرد
بچہ بیندازد و آن را شفیفل ہم میگویند کہ بجاے حرف اول
ہاے ہوز باشد۔

خچکول - باخاے نقطہ دار و جیم فارسی بروزن و معنے
کشکول ست کہ گدا و گدائی کنندہ باشد چہ کاسہ کشکول
کاسہ گدا را گویند۔

دچار - بضم دال ابجد و جیم فارسی بالف کشیدہ و براے
قرشت زدہ رسیدن و ملاقات کردن دو کس باشد
بایکدیگر بیک ناگاہ۔

ررا - بہ فتح راے قرشت و راے بے نقطہ بالف کشیدہ
بلغت ژند و پاژند گوش را گویند و بعربی اذن خوانند۔

رضوان کدہ - کنایہ از بہشت عنبر سرشت ست۔

رعناے صاحب ربط - کنایہ از ستارہ زہرہ باشد۔

زپ - بہ فتح زاے نقطہ دار و سکون باے فارسی بمعنے
راست و درست باشد۔

زچہ - بہ فتح زاے نقطہ دار و جیم فارسی زن نوزائندہ را
گویند تا بہ چہل روز۔

ززرونہ تربا - بہ فتح زاے نقطہ دار و سکون زاے ہوز
و ضم راے قرشت و سکون واو و فتح نون و کسر فوقانی و
راے بے نقطہ ساکن و باے ابجد بالف کشیدہ بلغت
ژند و پاژند مرغ خانگی را گویند۔

زژہ - بہ فتح زاے ہوز و زاے فارسی بروزن و معنے
رجہ ہست و آن ریسمانے باشد کہ در خانہا بندند و لنگی و قطیفہ
و رخت و رخوت بران اندازند۔

زقوم - بہ فتح زاے نقطہ دار و قاف بواو کشیدہ و بمیم زدہ
درختے ست کہ سقمونیا صمغ آن درخت ست۔

ژگال - بازا و کاف ہر دو فارسی بروزن و معنے
زغال ہست کہ انگشت باشد۔

سچک - بہ فتح سین بے نقطہ و ضم جیم فارسی و سکون کاف برجستن گلو باشد و آنرا بالعربی فواق مے گویند و نان خورشی را نیز گفتہ اند کہ از شیر و ماست و شبت سازند و آنرا دوغ نیز گویند -

شچک - باشین نقطہ دار و جیم فارسی بر وزن و معنی سچک است کہ جستن گلو باشد کہ فواق است و نان خورشے ہم ہست -

شزو - بضم شین و زا ہر دو نقطہ دار و سکون واو بلغت ژند و پاژند گناہگار و مجرم را گویند -

صطخر - بکسر صاد و فتح طاے حطی و سکون خاے نقطہ دار و راے بے نقطہ مخفف اصطخر باشد کہ نام قلعہ ایست در فارس گویند تختگاہ داراے بن داراب بودہ -

صقلاب - با صاد بے نقطہ و قاف و لام بر وزن مہتاب نام ولایتے است از روم و بعضے گویند ولایتے ست از ترکستان

طپیدن - بہ فتح طاے حطی بر وزن و معنی تپیدن باشد کہ حرکت کردن و برجستن است مر اعضاے آدمی و حیوانات دیگر را ہنگام کشتن -

طثرج - بہ فتح طاے حطی و سکون ثاے مثلثہ و راے بے نقطہ مفتوح بہ جیم زدہ مورچہ زرد کوچک را گویند -

طخشیقون - با طاے بے نقطہ و خا و شین ہر دو نقطہ دار و یا و قاف بر وزن افتیمون بلغت یونانی دوائے است کہ گاہے بدان پیکان تیر و خنجر و شمشیر را زہر آلود کنند و بعضے گویند لغت ارمنی است و بجاے خاے نقطہ دار فا ہم بنظر آمدہ است کہ طفشیقون باشد -

طقطق - بفتح دو طاے حطی و سکون دو قاف صدا و آواز ہر چیز باشد عموماً و صداے دندان بر ہم خوردن را گویند خصوصاً

عتاب - بضم عین بے نقطہ و فوقانی مشدد و بالف کشیدہ و بباے ابجد زدہ نام شخصے ست کہ مخترع خارا بودہ و آن پارچہ ایست موج دار کہ از ابریشم مے بافند -

عظلم - بکسر عین بے نقطہ و سکون ظاے نقطہ دار و فتح لام و میم ساکن درخت نیل را گویند و نیل عصارۂ آنست و وسمہ کہ زنان برابروے نہند برگ آنست -

غبک - بہ فتح غین نقطہ دار و باے فارسی و سکون کاف گیاہیست کہ از آن حصیر و بوریا مے بافند -

غث و ثمین - بہ فتح غین نقطہ دار و ضم ثاے مثلثہ مشدد کنایہ از اندک و بسیار و نیک و بد و قوی و ضعیف و توانگر و درویش و ہر دو چیز یست کہ نقیض ہم باشد سواے لاغر و فربہ کہ آن معنی عربی است -

غچک - بکسر غین نقطہ دار و فتح جیم فارسی و سکون کاف سازیست معروف کہ نوازند و آنرا درین زمان کمانچہ گویند و بعضے طنبور را غچک گفتہ اند -

غجموک - بہ فتح غین نقطہ دار و سکون جیم و میم مضموم بر وزن مفلوک وزغ و غوک را گویند -

فچفچہ - بضم فا و سکون جیم فارسی و فاے مضموم و جیم فارسی مفتوح سخنے را گویند کہ بر زبانہا و میان مردم افتادہ باشد لیکن بعنوان سرگوشی و خفیہ ہم گویند -

فحل آفاق و فحلی آفاق - بہ فتح فا و سکون حاے بے نقطہ و لام کنایہ از دنیا و عالم سفلی است -

فعولیون - بضم فا و عین بے نقطہ بواو رسیدہ و کسر لام و تحتانی بواو کشیدہ و بنون زدہ بزبان رومی حنا را گویند و آن چیزیست کہ بجہت خضاب بر ریش و دست و پاے بندند

فف - بضم فا و سکون فاے دیگر آواز و صداے دمیدن دم زرگرے و حداد و غیرہ را گویند -

فم - بہ فتح فا و سکون میم چادرے باشد کہ نثار چینان بر سر چوب بندند و بدان از ہوا نثار ربایند و بعربی دہان را گویند -

قشمش - بکسر قاف بر وزن و معنی کشمش است و آن از مویز لطیف تر مے باشد -

قضم - بضم قاف و سکون ضاد نقطہ دار و میم پنبہ را گویند و عربان قطن خوانند -

قعبل - بہ فتح قاف و سکون عین بے نقطہ و باے ابجد

مفتوح بلام زده گیاهیست دوائی که برگ آن ببرگ سوسن و
بیخ آن بجبل الفار میماند و آن نوعے از کماه ست۔

کثاه ۔ بضم کاف وثاے مثلثه بالف کشیده وبهاے هوز زده بلغت یونانی تخم تره تیزک باشد وبعضے گویند تخم خردل صحرائیست

کذر ۔ بفتح کاف وذال نقطه دار وسکون راے بے نقطه مردم بے عقل واحمق را گویند۔

کصنیثون ۔ بفتح کاف وسکون صاد بے نقطه ونون مفتوح بتحتانی زده وثاے مثلثه مضموم وواو ونون هر دو ساکن بیونانی بادنجان صحرائی را گویند ساق آن باریک میباشد وبمرتبه صاحب طوبت که بروست می پیچد ومیوهٔ آن گرد وخاردار مے شود۔

کغاله ۔ بفتح کاف وغین نقطه دار بروزن جغاله بمعنی کاجیره است و گیاهی باشد که از تخم آن روغن کشند وازگل آن چیزها رنگ کنند

گفت ۔ بضم کاف فارسی وسکون فا وفوقانی ماضی گفتن است که از سخن کردن باشد ومخفف شگفت هم هست که هر چیز بسطبر و گنده باشد عموماً و پارچهٔ گنده وسفت را گویند خصوصاً۔

لحبتان ۔ بضم لام وسکون حاے بے نقطه بروزن ومعنی لعبتان ست که صورت بازیچهٔ دختر گان باشد که از پارچه سازند

لدروه ۔ بفتح لام وسکون دال بے نقطه وضم راے قرشت وواو مفتوح نام قلعه ایست در هندوستان۔

لست ۔ بفتح لام بروزن مست بمعنی خوب ونیکو باشد و هر چیز قوی را نیز گویند۔

لصف ۔ بفتح لام وصاد بے نقطه وسکون فا رستنی باشد که آنرا کبرے گویند وآچار آن بغایت خوب مے شود۔

مپریش ۔ بفتح میم وسکون باے فارسی وراے بے نقطه بتحتانی کشیده وبشین نقطه دار زده بمعنی منع ونهی ست از پراگنده وپریشان کردن یعنی پراگنده وپریشان مکن۔

نجک ۔ بفتح نون وجیم فارسی وسکون کاف نوعے از سلاح است وبعضے گویند تبرے باشد که بدان هیزم شکنند۔

نحام ۔ بضم اول وحاے بے نقطه بالف کشیده وبمیم زده نوعے از مرغابی باشد گویند عربی ست۔

نصفی ۔ بکسر نون وسکون صاد بے نقطه وفاے بتحتانی کشیده نوعے از پیالهٔ شراب باشد وصطرلاب نصفی را هم میگویند وآن صطرلابے باشد که خطوط ودوائر آنرا در دو درجه کشیده اند ونقرهٔ ده پنجی را هم گفته اند وآن نقرهٔ باشد ناسره وقلب ونوعے از سازهم هست که مطربان نوازند وبعضے گویند ساز جنگ ست

نضاره ۔ بفتح نون وضاد نقطه دار بالف کشیده وراے بے نقطه مفتوح درخت گزے را گویند که در کوهستان روید واصل درخت گزے باشد که در صحرا روید گویند عربی ست

نطاف ۔ بکسر نون وطاے بے نقطه بالف کشیده وبفاے زده بهله را گویند وآن پوستے هست که باندام پنجهٔ دست دوزند ومیر شکاران وچرغ وباز داران بردست کنند۔

نظارگی ۔ بفتح نون وظاے نقطه دار مشدد بالف کشیده وراے بے نقطه مفتوح وکاف فارسی بتحتانی رسیده بمعنی بیننده باشد که فاعل دیدن ست وگاه هست که لفظ گی که از کاف فارسی ویاے حطی باشد بهر لفظے که لاحق بشود افادهٔ معنی مصدر مے کند همچو زندگی وگرسنگی وتشنگی که بمعنی زنده وگرسنه وتشنه بودن ست پس نظارگی بمعنی دیدن باشد

وپرش ۔ بفتح واو وسکون باے فارسی وکسر راے قرشت وشین نقطه دار ساکن بمعنی رنگ ولون باشد۔

وثاق پیرزن ۔ بکسر واو وثاے مثلثه بالف کشیده وبقاف زده خانه وحجره ایست که پیرزنے در درون دولتخانه وبارگاه انوشیروان داشت وهر چند انوشیروان انرو خواست که بقیمت اعلی بخرد او نه فروخت۔

وفنوک ۔ بفتح واو وسکون فا ونون بواو کشیده وبکاف زده غاشیهٔ پلنگ را گویند وآن پردهٔ باشد که بر روے مسند اندازند

وگال ۔ بضم واو وکاف فارسی بروزن ومعنی زغال است که انگشت باشد۔

هستشه - بفتح هاے هوز و سکون فوقانی و شین نقطه دار مفتوح یخ را گویند و آن آبے است که در سرما و زمستان منجمد میشود

هیچ - بفتح هاے هوز و سکون جیم فارسی نیزه را گویند که بر زمین نصب کنند و علم بر پاے کردن و راست نمودن را نیز گفته اند هرگاه چیزے را بر زمین بشکنی و آن چیز راست بایستد گویند هیچ کرده است یعنی راست ایستاده است و بضم اول هم آمده است

هه - بفتح هاے اول و سکون هاے دوم صداے است که در وقتیکه خواهند دهن شخص ابوے کنند از آن شخص گوش میخوند

یعقوب - بفتح یاے حطی و سکون عین بے نقطه و قاف بواو کشیده و باے ابجد زده نام پیغمبرے بوده مشهور و نام مرشدے بوده صاحب مذهب و مجتهد نصارے و کبک نر را نیز گفته اند که جفت کبک ماده باشد والله اعلم۔

بجهت سند این معنی که این کتاب از برهان قاطع مطبوعهٔ کلکته مصححهٔ علماء محققین لغات حرف بحرف منقول شده عبارت خاتمهٔ اصل کتاب منقول عنه افزوده شد

ازانجا که این نسخهٔ نافعه و ذخیرهٔ کامله که در علم لغات و بیان مصطلحات فارسی نسبت بدیگر کتب متداولهٔ این فن گوے سبقت از میدان بلاغت ربوده و فی زماننا در کثرت و جمعیت لغات و صحت و استناد مصطلحات توجه خاطر ارباب فضل و کمال بیشتر بران بود درین صورت مستر کپتان روبک صاحب بهادر بنظر افادهٔ کافهٔ انام و افاضهٔ جمهور خواص و عوام باعانت اکثرے از محققان بلاغت تبیان این زبان بکمال جد و جهد بحلیهٔ تصحیح آراسته و پیراسته در مطبع خانهٔ خود مطبوع ساخته بودند لیکن چون طالبان این علم شریف بسبب قلت کتاب مذکوره و زیادتی قیمت آن از اخذ و جر فوائد نسخهٔ نافعه محروم و مایوس ماندند ازین جهت اکثر بزرگان والا فطرت و قدردانان عالی همت وارباب فضل و کمال و اصحاب خبرت و استدلال داعی این امر عظیمه گشتند که اگر نسخهٔ بلیغه مرةً ثانیةً بخط واضح بپایهٔ طبع رسد که طالبان فضل و هنر و شایقان والا گهر بهرهٔ وافر ازین صحیفهٔ معتبره خواهند برداشت لهذا من محمد جان صواتی و محمد حسین متوطن هوگلی و غلام شاه توربیلی متعلقهٔ صوبهٔ اٹک خواهش طبع ابلهٔ ممدوحین و اخلاء موصوفین را جهت استفادهٔ عامه بجان و دل قبول نموده در عهد حکومت فرمانروای نواب مستطاب فلک رکاب همایون القاب رافع اعلام عدل و نصفت و قامع بنیان ظلم و بدعت اشرف الاشراف مارکوئس فرانس آف هیستنگس گورنر جنرل بهادر دام ملکه کمر سعی در طبع ساختن آن محکم بسته در اندک زمان بانجام آن پرداختیم بعون الله تعالی بروز جمعه بعد نماز بتاریخ بستم شهر جمادی الثانی ۱۲۳۷ هجری نبوی صلعم مطابق پانزدهم ماه مارچ ۱۸۲۲ء موافق سوم ماه چیت ۱۲۲۸ انگله بمحله مغل پوره متحلات بندر هوگلے مبارک بعمل حمیت مستر هنری او کهلی صاحب بهادر بسر رشته داری دیوان منشی غلام رسول صاحب اصل کتاب برهان قاطع تالیف ابن خلف التبریزی محمد حسین المتخلص ببرهان به تصحیح و مقابلهٔ محمد حسین و غلام شاه و مرزا افضل علی ساکنان بندر مبارک بحسن انجام رسید۔

فهرست اسامی ارباب دستخط برهان قاطع

سید مفتی حامد الله - مولوی سید نور النبی - مولوی محمد سعید مدرس - مولوی غلام سبحان - مولوی محمد مراد -

مولوی وزیر علی - مولوی قادر علی - حافظ احمد کبیر سرہندی - شیر محمد خان - مولوی دراست اللہ - مولوی ناصر علی - مولوی امانت اللہ - مولوی غلام مصطفےٰ - مولوی امداد علی - مولوی بدر علی - مولوی محفوظ علی - مولوے قنبر علی - مولوی محمد ادریس - مولوی محمد فاضل - منشی قربان علی - مولوی وارث علی - مولوی علی حسن - منشی محمد پناہ - منشی داد ار بخش خان - منشی او دلال - منشی سنداسکھ - سیتارام پنڈت - سید علی خان - منشی نصیر الدین - منشی فیاض الدین - شیخ امام بخش - منشی امیر محمد - سید غلام حسین - مرزا احمد - محمود خان - منشی امین الدین محمد - منشی محمد جعفر - حبتی شاہ - فخر الزمان احمد - سید دلیر علی - حاجی فتح محمد - حکیم ولی اللہ - محمد داؤد خان - مرزا حکیم ظفر علی خان - میاں محمد جمال - دیوان غلام رسول - سید علیم اللہ - مولوی ابوالقاسم - مولوی غلام مرتضےٰ - شیخ عبد الکریم - منشی فضل الحسن - محمد علی - خادم حسین - بابو شیب نراین - واحد علی خان - قاضی غلام معصوم - مرزا انثار علی - ناظر غلام جیلانی - منشی آفتاب الدین سررشتہ دار - بابو جادو ناتھ - سید حسین - منشی نور الدین - مرزا غالب علی - واثق علے خان - سید غالب علی - منشی بذل الحسین - سید عباس - منشی سخاوت علی - شیخ صدر الدین - بابو گوراچاند - بابو انند چند - منشی غلام حسین - منشی لحاظ الدین - بابو انند ناگ - سید تفضل حسین - سید بہادر علے - غلام محی الدین - محمد اسماعیل - سید نثار علی - مرزا طالب حسین - مرزا فضل علی - منشی عزیز الرحمان - مولوی اشرف علی - سید شبیر علے - مرزا صفر علے - منشی امیر الدین - سید شمس الضحےٰ - سید حیدر علے - محمد حسین - سید پذیر حسین - نواب نصیر الدین حیدر نجفی - دیوان غلام مرتضےٰ - قاضی محمد صادق خان - منشی ریاض الدین - منشی غلام علے - منشی نجف علی - منشی غلام اشرف - بابو کشن چندرائے - عبد السبحان سررشتہ دار - بابو اوماکنت - منشی منیر الدین - بابو برج موہن - بابو رادہا موہن - بابو رام کشور - سید واعظ الدین احمد - منشی آفتاب الدین - منشی محمد تقی - منشی کفیل الدین - مولوے حیدر علے - مولوی محمد علی - مولوی افضل علے -

بسم اللہ الرحمن الرحیم

تتمہ

مشتمل بر لغات و کنایات کہ بملحقات برہان قاطع شہرت دارد و بعضی لغات و کنایات کتب دیگر کہ احوالش در مقدمۃ الطبع مرقوم گشت

الف ممدودہ

آب آبستنی دہد - یعنی زمین را حامل نامیہ گرداند۔
آب آتش بودن - کنایہ از حلم و غضب داشتن و حرارت و برودت در مزاج۔
آب آتش شدن - کنایہ از آشوب بعد از امنیت باشد جی۔
آب آتشناک - کنایہ از شراب انگوری لعلی باشد۔
آب آتشین - کنایہ از اشک پرخون و شراب گلگون باشد
آب آذر - بمعنے شراب انگوری باشد۔
آب احمر - کنایہ از شراب انگوری باشد۔
آب از دہن گل چیدن - کنایہ از سخن کردن محبوب باشد و بمعنی شبنم از گل ریختن ہم آمدہ است۔
آب افسردہ - کنایہ از پیالۂ بلور و شمشیر و آلات قتال وجدال۔
آب اندام - کنایہ از آدم سفید پوست و تر و تازہ و نازک اندام و صاف اندام و روشنائی و پاکیزگی اندام۔
آب او را برد - یعنی رونق و طراوت و جاہ او را برد و خجل کرد۔
آبای علوی - کنایہ از ہفت کوکب است کہ عبارت از زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زہرہ و عطارد و قمر باشد
آبای گلوگیر - کنایہ از سرور و عیش جہان و کنایہ از غم دنیا و شادی کہ بجہت فوت دشمن کنند۔
آب باد رنگ - کنایہ از اشک خونی بود۔
آب بر آتش زدن - کنایہ از فرونشاندن و تسکین دادن فتنہ و آشوب ست - جی۔
آب بقم شدن - کنایہ از سرخ شدن باشد۔
آب جگر - کنایہ از خون و گریۂ غمزدگان باشد۔
آب حرام - کنایہ از شراب ست و کنایہ از عشق ہم ہست
آب خاطر - رونق و روشنی خاطر و ضیای فکرت و فکر صائب را گویند۔
آب خور آتشی - کنایہ از شراب خوار و خونخوار چشم غمزدگان باشد۔
آب خورشید - بمعنی آب زندگی است باین اعتبار کہ آفتاب موثرست بجہت حیات حیوانات و او تجلی روح است برای ظہور نفس۔
آب خوش خوردن - بسکون ثالث کنایہ از آسودن و راحت یافتن و برخورداری گرفتن باشد۔
آبدانی - بروزن پاسبانی مخفف آبادانی باشد۔
آب در دل شدن - کنایہ از سرور و انتعاش دل پیدا شدن باشد۔
آب دید جام - کنایہ از شراب و جرعۂ شراب باشد۔
آبذان - با ذال نقطہ دار بمعنی مستحق و سزاوار و در خور باشد و خاندان را نیز گویند۔
آب رز - شراب انگوری را گویند۔

آب رکناباد - چشمہ ایست در رکناباد شیراز و آن را
آب رکنی ہم مے گویند -
آب رنگین - کنایہ از شراب گلگون و اشک پرخون باشد
آب رو - بکسر ثالث کنایہ از تری و تازگی و روشنائی
باشد و بسکون ثالث شخصے کہ پیش بزرگان قدرے و اعتبارے
داشتہ باشد -
آب ریخت - یعنے خجل شد و شرمندہ گردید -
آب زر - طلاے حل کردۂ نقاشان باشد و زعفران
را نیز گویند -
آب سبحہ - کنایہ از رواج و رونق تسبیح باشد -
آب سبک - گوارا و گوارندہ و ہاضمہ را گویند -
آبستن فریادخوان - بابائے مکسور کنایہ از بربط
باشد - جی -
آبستنی - زن حاملہ را گویند و کنایہ از بربط ہم ہست -
آب ستہ - بہ فتح سین بے نقطہ بمعنی آنست کہ زمین بجہت
زراعت آراستہ باشند -
آب شقائق - کنایہ از شراب لعلی انگوری باشد و
خون را نیز گویند -
آب شور - معروفست و کنایہ از اشک چشم غمزدگان باشد
آب عرق - کنایہ از گلاب است -
آب فتنہ - رواج و رونق فتنہ و بسیاری آشوب را گویند
آب فتنہ تیرہ شدن - یعنی فتنہ فرونشستن -
آب فلان روشن ست - کنایہ از عزت و آبرو بود
عبارت از رواج و رونق و طراوت ہم ہست - جی -
آب کور - کنایہ از شخصے باشد کہ مردم را از آب و نان
منتفع نگرداند - جی -
آب گردش - کنایہ از چارواے تیزرو و خوش رفتار
باشد - جی -
آبگون پل - کنایہ از آسمان ست -

آبگون طارم - کنایہ از فلک بود - جی -
آبگینہ خانہ - یعنے آئینہ خانہ و کنایہ از آسمان اول و
دوم ست -
آبگینۂ شامی - نوعے از شیشہ باشد نہایت صاف و لطیف
آب لطف - کنایہ از فیض و عطا و بخشش باشد -
آب ماہ - کنایہ از روشنی ماہ باشد -
آب میگون - کنایہ از اشک گلگون باشد -
آب ناردان - کنایہ از شراب انگوری باشد -
آب نبات - شراب و نبات و نوعے از حلوا و شراب
انگوری و رونق و تازگی رستنیہا و عصارہ و شیرۂ ہر رستنی
را گویند -
آب و رنگ - بمعنی شراب انگوری و اشک خونی و
کنایہ از طراوت و تازگی باشد -
آب و گل - کنایہ از قالب و جسد آدمی ست -
آب یاقوت - کنایہ از مے انگوری باشد -
آتش بیدادافروختن - کنایہ از رواج دادن ظلم و
ستم باشد -
آتش پاشیدن - کنایہ از شتابی و بیقراری کردن و
ظلم نمودن باشد -
آتش پاے - کنایہ از بیقرار و مضطرب و اسپے کہ
از تندی بیک جا نہ ایستد -
آتش پرست - قومے از طبائعیہ و جماعتے از قوم موسے
صلعم و پروانہ -
آتش تابندہ - کنایہ از آفتاب ست و طبیعت آدمی را
نیز گویند -
آتش تر - کنایہ از دو چیز ست اول کنایہ از شراب سرخ
بود دوم کنایہ از لب معشوق باشد - جی -
آتش جام زیبقی - کنایہ از شرابے ست کہ در پیالۂ بلور
یا پیالۂ نقرہ خورند -

آتش خورشید - نور و گرمی آفتاب و سوز عشق و سوز دل را نیز گویند -
آتش دل - بکسر رابع کنایہ از سوز دل و محبت باشد -
آتش دوزخ صفت - کنایہ از شمشیر آبدار ست -
آتش روحانیان - جرم ملائکہ را گویند یعنی جسم ایشان را -
آتش صلیب - کنایہ از آفتاب بود - جی -
آتش طبع - کنایہ از تندی و تیزی طبع باشد -
آتش فرو نشاندن - کنایہ از فتنہ فرو نشاندن و غضب دور گردن باشد -
آتش فسردہ - کنایہ از زر باشد - جی -
آتش فکر - یعنی آتش خاطر ست کہ عاشق پیشہ و تیز فہم و روشن راے باشد -
آتش قندیل - یعنی رونق و رواج قندیل و کنایہ از سوز دل و محبت باشد -
آتش گاو - چوبے کہ بدان آتش را برہم زنند -
آتش گل - یعنے روشنائی گل -
آتش گون - یعنی آتش رنگ و نام گلیست در غایت لطافت کہ چشم را از دیدنش روشنائی فزاید -
آتش موسیٰ - کنایہ از ان آتش ست کہ موسیٰ علیہ السلام را بکوہ طور رہنمائی کرد -
آتش نیستان - کنایہ از رونق بہار باشد -
آتش وادی ایمن - کنایہ از وادی انا اللہ باشد -
آتشیان - یعنی دیوان و پریان و کافران -
آتشین پیکر - کنایہ از سہ چیز ست اول کنایہ از آفتاب باشد دوم کنایہ از جسد جنیان سوم کنایہ از شیاطین بود - جی -
آتشین داغ - یعنی داغ آتشین -
آتشین سخن - کنایہ از تیز زبان باشد - جی -
آتشین کاسہ - کنایہ از آفتاب ہست -
آتشین ہفت اژدہا - کنایہ از ہفت سیارہ بود - جی -

آتشین یافتن - کنایہ از رونق و رواج بہم رسانیدن باشد
آجر - بالمد و کذا - آجور - خشت پختہ صحیح -
آجیدن - یعنی دندانہ برآوردن در سوہن و بمعنی دوختن کہ بخیہ نباشد نیز آمدہ ہست - بم -
آخ - ترجمہ اژ ست -
آخرت - آن جہان و عالم غیب را نیز گویند و موعود -
آخریان - بکسر ثالث پیشینیان را گویند و بعربی متقدمین -
آخرین حرف - کنایہ از تقدیر و انتہاے کار باشد -
آخرین راعی - کنایہ از حضرت رسالت صلعم ست -
آخور خشک - آخور چارواے را گویند کہ کاہ و علف نباشد
آدینہ - نام روز جمعہ ہست -
آذر باد مار اسپند - یعنی آذر باد ست کہ مرقوم شد -
آذربیجان - ہمان آذربایجان ست کہ ولایت تبریز و شہر تبریز باشد -
آذر پرست - یعنی آتش پرست باشد -
آذر میدخت - نام دختر پرویز شاہ ہست شش ماہ پادشاہی کرد -
آذری - بر وزن لاغری منسوب بآذربایجان ست و نام شاعرے ہم بودہ ہست -
آراستہ - معروف ست و بتخانہ را نیز گویند -
آراک - بر وزن چالاک جزیرہ یعنے خشکی میان دریا را گویند -
آرام خاک - ثبات و سکون زمین و کرۂ ارض باشد و کنایہ از حلم آدمی زاد ہم ہست -
آرامیدن - یعنی آرام گرفتن و ساکن شدن و قرار گرفتن و نجسپیدن و گردانیدن و دادن باشد -
آرد بجزک - بضم باے ابجد چنگال باد ام کوہی را گویند -
آرد بیز - غربال را گویند -
آردستان - نام ولایتے ست از ولایات بالادست

کہ آنجا انار خوب ست شود۔
آردو روغن ۔ نوعے از حلوا باشد گویند حلوائے ترست۔
آردۂ کنجد ۔ چنگالیست کہ بار طب و دوشاب خورند۔
آرزو ۔ کشش خاطر باشد و بعربی شہوت گویند۔
آرزوانہ ۔ انچہ آنرا آرزو کنند۔
آرزون ۔ بروزن واژگون صفتہائے نیک را گویند۔
آرستن ۔ بروزن دانستن بمعنی آرایش کردن وتوانستن
آریدن ۔ بروزن بادیدن بمعنی آرایش کردن وآراستن باشد۔
آرا ۔ بمعنی برابرست چنانکہ گویند درآرائے فلان کار یعنی دربرابر فلان کار وبکسر اول درعربی ہمین معنے دارد۔
آزادگان ۔ جمع آزادہ است بمعنی احرار وجوانمردان واولیا وحلال زادگان۔
آزادگاہ جامہ ۔ جائیکہ استادان جولاہ پارچہ بافتہ شدہ را از کارگاہ مے برند۔
آزردن ۔ بفتح ثالث بروزن واکردن مخفف آزارانیدن است یعنی دیگرے را آزار دادن وخود آزردہ شدن۔
آزردہ ۔ بمعنی تنگ آمدہ وتندشدہ باشد وبمعنی رنجیدہ ہم آمدہ است۔
آزرماہ ۔ آخر زمستان وبودن آفتاب در برج حوت است۔
آزما ۔ امتحان کنندہ وامر بآزمودن باشد۔
آزمایش ۔ بمعنے تجربہ باشد۔
آزمودہا ۔ ترجمۂ تجربات است۔
آزیریدن ۔ بروزن باریچیدن بمعنے آزردن وآزاردادن وبمعنی آمیختن ہم آمدہ است کہ کشیدن باشد۔
آسان ۔ نقیض دشوار وتارہائے ریسمان را ہم گویند۔
آسائے ۔ بختانی در آخر بمعنی آسا باشد کہ آسانیدہ وامر بآسودن ہم ہست۔
آستان عدم ۔ کنایہ از دنیا وروزگار است و

قوت وموت باشد۔
آستان گردون ۔ آسمان اول ست کہ فلک قمر باشد۔
آستانہ ۔ پیش در وچوب پیش درخانہ ومدفن اولیاء اللہ نیز
آسترنگ ۔ بمعنی استرنگ است کہ مردم گیاہ باشد۔
آستین برفشاندن ۔ بمعنی عطا کردن وخوب شدن درقص کردن باشد۔
آستین برگناہ کشیدن ۔ کنایہ از عفو کردن گناہ باشد ۔ جی۔
آستین پوستین ۔ معروف ست وکنایہ از عیب وعار باشد۔
آستین تر داشتن ۔ کنایہ از گریہ کردن باشد ۔ جی۔
آستین گرفتن ۔ کنایہ از بیگار گرفتن ست یعنی کسی را بہ ظلم وتعدی کار فرمودن باشد بے مزد واجرت وسخرہ گرفتن نیز بہمین معنی مستعمل است ۔ جی۔
آسمان از ریسمان ندانستن ۔ کنایہ از عدم قوت تمیز باشد ۔ جی۔
آسمان از کجا وریسمان از کجا ۔ این مثل درمحلے گویند کہ شخصے سخن نادرست دربرابر سخن درست ومعقول گوید ۔ جی۔
آسمان را زمین کردن ۔ کنایہ از گرد وغبار برانگیختن وپے سپر کردن آسمان را وزیر پاے در آوردن۔
آسمان را سوراخ کردن ۔ کنایہ از واقعۂ عظیمے واقع شدن ست ۔ جی۔
آسمان سوراخ نخواہد شد ۔ کنایہ ازان است کہ ہیچ واقعۂ عظیمے نخواہد شد ۔ جی۔
آسمان صفت بودن ۔ بمعنی قادر بر ہمہ چیز بودن۔
آسودن ۔ بروزن آلودن بمعنی راحت رسانیدن وراحت گرفتن باشد وکنایہ از مردم ہم ہست۔
آسیب نظر ۔ چشم زخم را گویند۔

آش بمعروفست و بمعنی آشام هم هست که از آشامیدن باشد

آش تزویر - آش آردے را گویند که بجهت بیمار پزند -

آستی - ترجمۂ صلح است -

آش دقیق - آشے که از آرد برنج پزند و بعضے گویند حلیم ست

آشفتن - بمعنی شوریدن و شورانیدن و شوریده شدن و جنبانیدن و جنبانیده شدن باشد -

آشفته رومیان - کنایه از انگشت و زغال فروخته باشد

آشفته مغز - بمعنی شوریده و دیوانه مزاج و سراسیمه و شیفته و مدهوش باشد -

آشگون - بروزن و معنی آسگون ست که نام ولایتی است

آش مزور - آش برنجی را گویند که طبیبان بعد از فاقۂ بسیار به بیمار دهند -

آشوبیدن - بمعنی آشفته شدن و دیوانه گردیدن باشد

آشیج - ترجمۂ ضد ست -

آغارانیدن - بروزن آبادانیدن بمعنی فرو کردن و فرو شدن بزمین و حرکت دادن و تحریک نمودن باشد

آغاروز - ترجمۂ مبادی باشد -

آغشتن - بمعنی تر کردن و تر شدن و آلوده کردن و آلوده شدن باشد -

آفتاب پرستک - مصغر آفتاب پرست و پیرک و حربا را گویند -

آفتاب دولت - کنایه از بخت و اقبال و دولتے که همچو آفتاب روشن باشد -

آفتاب زرد - بکسر رائے ابجد کنایه از خربزه و شراب زعفرانی باشد -

آفتاب ساده - کنایه از سلیمان است -

آفتاب فرد کوه رفتن - کنایه از زوال عمر و دولت باشد - جی -

آفتاب فرو رفتن - کنایه از زوال دولت و رسیدن عمر بآخر باشد -

آفته - بروزن بافته ترجمۂ مفهوم باشد -

آفریدگار - بکاف فارسی پیدا کنندۂ موجودات از عدم باشد

آفیجان کرما - بلدے ست از بلغار -

آقسرا - بسین بے نقطه از بلاد روم ست و در اصل آق سرا بود -

آقشار - بشین نقطه دار بروزن خاکسار از شهرهاے روم ست و اصل آن آق شهر بوده -

آگاه - بکاف فارسی بروزن ناگاه بمعنی خبردار و باخبر باشد و بمعنی دانش هم هست و آگاهی و خبرداری و باخبر بودن باشد

آگره - بروزن باکره نام شهریست که بعد از دهلی پای تخت هندوستان است -

آلاے - بمعنی آلاینده و امر بآلائیدن باشد یعنے بیالا و آلوده کن -

آلت شناس - سلاح شناس را گویند -

آل تمغا - بسکون ثالث مهر پادشاهان را گویند و در بعضے از فرهنگها بطائے حطی مفتوح و میم ساکن و غین منقوطه در لغت ترکی آورده اند - جی -

آلودگان دهر - کنایه اند دنیا داران و بخیلان و طالبان دنیا و گناهگاران و عاصیان باشد -

آلودن - بروزن پالودن بمعنی آلوده و ملوث شدن و کردن باشد -

آلودۂ خون آمدن - بمعنے مجروح و کنایه از گریان آمدن باشد -

آلوسیه - میوه ایست ترش مزه و سیاه رنگ در هند و بهندی جامن گویند و درخت آنرا نیز گفته اند -

آلی - بروزن مالی رنگے که آنرا معصفرے گویند -

آلی بالی - میوه ایست مشهور بآلوبالو -

آماجگاه - معروف ست یعنی جائیکه نشانهٔ تیر در انجا نهند و کنایه از دنیا هم هست -
آمادگی - یعنی استعداد باشد -
آمائیدن - یعنی ساختن و ساخته شدن و پر کردن و مهیا کردن و مستعد ساختن باشد -
آمده گیر - یعنی آمدن او را تصور کن آمدن او قبول کن واز دل بپذیر بر سبیل دعا -
آمرد - بروزن نامرد میوهٔ درخت اراک که پخته شده باشد -
آمر نون والقلم - اشاره به باری تعالی و کنایه از حضرت رسالت پناه باشد -
آموزناک - بانون بالف کشیده بمعنی آموزگار ست که استاد و معلم باشد و حق سبحانه تعالی را نیز گویند -
آمیختن - مخلوط شدن و مخلوط کردن دو چیز یا زیاده باشد بهم
آمیخته - بروزن آویخته ترجمهٔ مخلوط و ملحق ست -
آمیزش - بمعنی الحاق باشد -
آنان - بروزن نالان جمع آن ست و بمعنی آن کسان هم آمده است -
آنکه را - یعنی آنکه او را همچنانکه هر کرا یعنی هر که او را -
آواریدن - بمعنی خوردن و گوارانیدن باشد -
آورگ - بفتح واو و رای قرشت ریسمانی که از جائی آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند -
آورنگ - بمعنی آونگ ست عربان معلاق گویند و هر چیز آویخته -
آوریدن - بمعنی آوردن باشد که نقیض بردن هم هست
آووه - بفتح ثالث و سکون واو دیگر نام شهری و مدینه ایست
آه آتشین - آه گرم و آه دردناک را گویند -
آهازیدن - بروزن آغازیدن بمعنی آهختن است که کشیدن باشد مطلقاً -
آه در جگر ندارد - کنایه از مفلس و بی ذخیره باشد - جی

آهسته رای - یعنی دانا و دانشمند باشد -
آه عنبرین - کنایه از آه دردناک باشد -
آهن آشیان - انگشت دان را گویند یعنی انگشتوانهٔ استادان خیاط -
آهن افسرده - کنایه از تیغ و شمشیر و کارد و خنجر زنگ بسته و کند شده و بکار نیامده باشد -
آهن سنجر نخورد - یعنی زخم و شکنجه سنجر نخورده و بسیاست او نپیوست و زحمت او را نکشید -
آهنین کمر - کنایه از مبارز سخت جان باشد -
آهو برهٔ فلک - کنایه از آفتاب عالمتاب برج حمل باشد -
آهوی بزم - کنایه از استادگان و شاهدان بزم باشد -
آهوگان - باکاف فارسی بروزن خالوجان بمعنی آهو بچگان باشد -
آهوی خانهٔ خاوری و آهوی خاوری - کنایه از آفتاب باشد و آنرا باز سپید پر و پادشاه چین و پادشاه ختن نیز خوانند - جی -
آهوی کسی بودن - یعنی اسیر و صید کسی شدن -
آهوی نر - بفتح نون کنایه از ابری که بسپیدی و سیاهی مائل باشد -
آی - بسکون تحتانی امر بآمدن باشد یعنی بیا و ترکان ماده را گویند -
آیا - ترجمهٔ هل باشد -
آیندگان - موجود شوندگان و کسانیکه باین عالم می آیند -
آینه بستن آسمان - کنایه از آفتاب پیدا کردن و بر آمدن آفتاب باشد -
آینهٔ پیل - آینهٔ چند باشد فولادی در برگستوان فیل یعنی بر پوشش روز جنگ تعبیه کنند و زنگ فیل را نیز گویند -
آینهٔ خاکیان - اشاره بذات باری تعالی ست جل جلاله و کنایه از آدم صفی الله و کنایه از دل مردمان هم آمده است -

آیینۂ زرین - کنایہ از آفتاب عالمتاب ست -
آیینۂ طلعت درویشان - کنایہ از دل درویشان و باضافت بیانی روے ایشان باشد -
آئینۂ مقصود - اشارہ بآیۂ اَطِیْعُوا اللّٰہَ وَاَطِیْعُوا الرَّسُوْلَ وَاُولِی الْاَمْرِ مِنْکُمْ -
آیینۂ ہفت جوش - کنایہ از آفتاب ست -
آیینۂ یوسفان منش - کنایہ از آفتاب ست -

الف غیر ممدودہ

ابار - بروزن شرار سرب و ترکان قورشون خوانند -
اباغورس - نام حکیمے بود یونانی -
اباے - بروزن گداے کفل پوش چاروارا گویند -
ابدشہر - نام رودخانہ ایست و نام شہرے ہم ہست وکنایہ ازان عالم باشد -
ابدی - آنکہ نہایت ندارد -
ابراہیم - نام پیغمبریست معروف و نام زردشت آتش پرست و نام کوہیست درکرمان گویند این لغت معرب برہام است
ابرزگالی - ابرسیاہ سریع السیر را گویند -
ابرسنبل گون - کنایہ از ابرسیاہ و تیرہ ہست -
ابرطوروش - بہ فتح ہفتم کہ واوست کنایہ از اسپ قوی ہیکل وبزرگ ومعنی ترکیبی آن ابرمانندکوہ طور باشد -
ابرنیسان - معروف ست و بعضے بارانے را گویند کہ در ہواے سرد ببارد و گویند این باران صدف را آبستن کند و دہن مار را زہر دہد -
ابروکشادن - کنایہ از خوش حال شدن و باشارۂ ابرو سخن کردن باشد -
ابروے فراخ - کنایہ از خوش و خندان روے باشد - جی -
ابریز - زرخالص را گویند - مل -
ابلق بدست - بمعنی براق بدست و براق اسپ معراج رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وآلہ وسلم ہست -

ابلق چشم - کنایہ از چشم سیاہ و سفید باشد -
ابلق فلک - کنایہ از روز و شب روزگار و دنیا باشد -
ابلق مطلق العنان - کنایہ از دنیا و روزگار ہست -
ابناے انس و جان - کنایہ از آدمیان و پریان باشد -
ابناے دہر و ابناے روزگار - مردم عالم را گویند -
ابودردا - نام مردے از اصحاب رسول اللّٰہ ہست و بعضے بضم دال گفتہ اند -
ابوذرجمہر - نام وزیر نوشیروان بودہ ہست -
ابون - بروزن زبون راسن را گویند و آنرا زنجبیل شامی نیز گویند
ابہر - آب آسیا -
اہول - بضم اول تخفیف کہ آنرا اصل اہوس گویند -
ابیر - با اول مفتوح و ثانی مکسور و یاے معروف بروزن دبیر بمعنی پیراہن باشد کہ بتازیش قمیص خوانند -
ابیستن - با ثالث مجہول بروزن آہیختن بمعنی آرایش و آراستن باشد -
اپارہ - بمعنی بسیط باشد و ناپارہ غیر بسیط -
اپرواز - بمعنی پرویز ست -
اپنست - بروزن الفت آنکہ بہندی گدھا پورنہ گویند باکاف فارسی -
اتوشہ - در مؤید الفضلا از قنیہ نقل کردہ ہست کہ نام عم شاپور ست و در دستور بالون آمدہ ہست -
اجرام فلک - افلاک و سیارات و ثوابت را گویند -
احمد حسن - نام وزیر سلطان محمود سبکتگین ست -
احمد زمجی - نام یکی از پہلوانان و امیران لشکر ابومسلم مروزی بودہ -
اختران تب زدہ - کنایہ از ستارگان ست کہ در آب نمایند
اختر پنجم - کوکب مریخ را گویند کہ در آسمان پنجم ست -
اختر سرسبز - سیارۂ سعد را گویند -
اختر شمار - کنایہ از منجم باشد - جی -

اخچہ۔ بروزن نخچہ در مؤید الفضلا نقل از شرفنامہ بمعنی زر و طلا و نقرہ و نقل از قنیہ بمعنی مہریست از مس و در جاے دیگر سکۂ زر را گویند و ترکان زر رائج را اخچہ و اقچہ بگویند با ثانی خاء و قاف۔

اخید۔ نام یکے از امراے عالیشان خلفاے بنی عباس است در تاریخ آخوند میر آوردہ کہ المقتضی باللہ عباسی او را اخید لقب داد و این لفظ ترکیست و دران زمان اہالے فرغانہ پادشاہ خود را اخید مے گفتند چنانچہ فارسیان والی خود را کسرا مے نامیدند۔ جی۔

ادب آموز کردن۔ کنایہ از بلند قدر کردن و نام آور گردانیدن باشد۔

ادگر۔ با کاف فارسی ترجمۂ قیاس ست۔

ادنی۔ ترجمۂ غلط ست۔

ادود۔ نبیرۂ سلامان بن عوض و از اجداد پیغمبر است۔

ادویۂ گرم۔ حوائج دیگ را گویند از فلفل و سنجک و دارچینی و زیرہ و مانند آن۔

ادہجارہ۔ با زیادتی ہاء وراے قرشت بمعنی ادہجا است کہ خاک و اسنگیست۔

ارچند۔ بروزن و معنی ہرچند باشد۔

اردستان۔ بہ فتح اول و کسر اول ہر دو آمدہ است با تاے قرشت بروزن ترکش دان نام ولایتے است از ولایتہاے بالا دست و در انجا انار خوب میسر مے شود۔

اردو۔ بضم اول بمعنی لشکر و لشکرگاہ را نیز گویند۔

اردۂ خرما۔ بمعنی چنگالی خرما باشد۔

اردہی۔ بہ فتح اول و ثالث نام جانوریست غیر معلوم۔

ارزان۔ بروزن مرجان معروف ست کہ نقیض گران باشد و مخفف اگرزن ہم ہست در محاورات۔

ارزن۔ بروزن کردن غلہ ایست کہ بعربی دخنہ خوانند و مخفف اگرزن باشد نیز در محاورات۔

ارزن ریزہ۔ قطرات باران ریزہ و جرعۂ شراب و حبہاے کوچک را گویند۔

ارزیدن۔ بروزن فہمیدن کنایہ از لائق و سزاوار بودن باشد۔

ارسلان۔ بروزن پہلوان نام پادشاہ ایران زمین است و بزبان ترکی شیر را گویند و نیز نام یکے از غلامان سامانیان بود کہ شیر بکشت بیک مشت و کنایت از غلام ہم ہست و ترکان نامہاے غلامان خود قرہ ارسلان و قزل ارسلان مے نہند نسبت برنگ سیاہ شیر و سرخ شیر نمودہ۔ جی۔

ارسمندوس۔ با اول مفتوح و ثانی زدہ و سین و میم مفتوح بنون زدہ و دال مضموم نام حکیمے بودہ یونانی کہ انیس و جلیس سکندر بود و متبناے ارسطو یعنی پسر خواندۂ ارسطو و ارسطاطالیس از غایت شفقت و مہربانی نیم دست پیشکاری خود باسترضاے سکندر باو عنایت فرمودہ بود و در غیبت ارسطو مقدمات عظمے را انفصال داد و لہذا او را وزیر دومی سکندر مے دانند و در بعضے از فرہنگہاے با اول مفتوح بثانی زدہ و شین منقوطہ مفتوح و میم مکسور بتحتانی رسیدہ و دال مضموم و بشین نقطہ دار زدہ آوردہ و گفتہ کہ حکیمے بود شاگرد ارسطو و از و خدمتی شائستہ بظہور آمد سکندر از راہ مہربانی کنیزے کہ خاقان چین باو دادہ بود و در جنگ روس کارہاے شائستہ از و بر آمدہ و سکندر و اکثر زر آوران و پہلوانان پسند نمودہ باو بخشیدہ۔ جی۔

ارسیاسوس۔ نام حکیمے بودہ از بنی قبط۔ جی۔

ارطامیدوس۔ نام پیغمبرے بودہ۔ جی۔

ارعو۔ نام پسر فالغ است کہ نبیرۂ سام بن نوح باشد و از اجداد پیغمبر است۔

---

۵ پوشیدہ نماند کہ ارعو پسر فالغ بن عابر بن شالخ بن قینان بن ارفخشد بن سام ہست و سام بے واسطہ از صلب نوح پیغمبر علیہ السلام بوجود آمدہ پس مراد از لفظ نبیرہ درین مقام معنی مجازی است یعنی مطلق اولاد و فرزند نہ معنے حقیقے چہ نبیرہ در لغت فرزند زادہ باشد عموماً و پسر زادہ خصوصاً و بقول بعضے دختر زادہ چنانکہ اہل لغت فرس تصریح نمودہ اند بہر تقدیر نزد

ارباب لغت مراد از ان ولد ولدست بیک واسطہ زیراکہ مراد ایشان از
لفظ عموماً تعمیم لفظ فرزندست میان پسر و دختر نہ تعمیم سلسلۂ اولاد و طول و
امتداد آن ہر چند فروتر رود واللہ اعلم بالصواب ۱۲

ارغاف - بضم اول و سکون آخر کہ فا باشد جوی آب را گویند۔

ارغوان تن - کنایہ از مریخ ست کہ در آسمان پنجم می باشد۔

ارفخشد - نام پیغمبریست۔ جی۔

ارفند - بروزن فرزند نام کوہیست در زمین مغرب۔ جی

ارگلی - گوسفند وشتی را گویند۔ مع۔

ارم - بفتح اول مابین آرنج و دوش کہ بازو باشد۔

ارماک - بضم اول و سکون آخر کہ کاف باشد چوبیست شبیہ بنای [illegible]

ارمان خوار و ارمان خور - حسرت خورندہ و آرزو کنندہ
را گویند۔

ارمنیہ - نام مملکتے ست وسیع کہ طرف مشرق دریای فرات
و جانب شمال و یار بکر و کردستان و آذربایجان و سمت مغرب
شروان و سمت جنوب گرجستان واقع ہست و آن منقسم بدو
قسم ست یکی صغری و دیگرے کبری پس تفلیس و توابع آن را
ارمنیۂ کبری نامند و خلاط و مضافات آنرا ارمنیۂ صغری۔

ارمیدہ - بروزن فہمیدہ مخفف آرمیدہ ہست کہ قرار
گرفتہ و ساکن شدہ باشد۔

ارمیس - بروزن تلبیس نوعے از خار بود کہ برگہاے
نرم آن دواے باشد۔

اروما - بفتح اول و میم علفیکہ اشخار از ان حاصل شود۔

ارومک - با اول مفتوح بمعنی دور بود و آنرا دیر نیز نامند۔

ارہ زبان - مردم تند و تیز حرف زنندہ را گویند۔

از ار خرگاہ - کنایہ از دامن خرگاہ باشد۔

از الف آدم تا میم مسیح - یعنے از آدم تا عیسے۔

از ان جہان آمدن - کنایہ از بیماری مہلک خاستن
و صحت یافتن باشد۔

از پاے در آمدن - کنایہ از عاجز شدن و مردن و
بمعنے لغزیدن و افتادن باشد۔

از پاے در آوردن - بمعنی افگندن و انداختن و
عاجز کردن و کشتن۔

از پشت سیاہ زین فرو کرد - یعنی شب کوتاہ شد و بعضے
گفتہ اند یعنے شب بآخر رسید و صباح شد۔

از پشت کوہ چادر احرام بر کشید - یعنی برف بارید
و عالم را سفید کرد۔

از پے مغز خاکیان - یعنی از برای تری دماغ آدمیان۔

از جان سیر آمدن - کنایہ از بتنگ آمدن از زندگی و
بمعنے بیدار شدن ہم ہست۔

از جوے زر آتش کشیدن - یعنی از صراحی طلا
شراب انگوری در پیالہ ریختن۔

از دپ - بفتح اول و ضم دال ابجد و سکون باے فارسی
یعنے بگیر و بکش۔

از دست گذشتن - کنایہ از واگذاشتن و دست بر داشتن

از دیدہ خواستن - کنایہ از بسیاری خواہش باشد۔ جی۔

ازرق - بمعنی آسمان ست و آنرا چرخ ازرق ہم میگویند۔

ازرک - با اول و ثانی مفتوح و راے مکسور ریزہ را گویند۔

ازرم - مخفف آزرم ست کہ شرم و انصاف باشد۔

از زبان جستن و از زبان در آمدن - کنایہ از سہو
و خطا کردن در تکلم باشد۔ جی۔

از سر زانو قدم ساختن - بیان حال مراقبہ ہست سر زانو
می نہد و دلش بسیر سیر و سپس گویا کہ سر زانو قدم دل شدہ ہست

از سر کار افتاد - کنایہ از انست کہ ضائع شد و دیگر از و
کارے نمی آید۔ جی۔

از سر گذشتن - کنایہ از واگذاشتن و دست برداشتن [illegible]

از صورت خواری شستن - یعنے عزیز کردن
و آراستن و زیب و زینت دادن باشد۔

از عدم در شدن - کنایہ از مردہ زندہ شدن باشد۔

ازکار دور - یعنی نالائق و بیکار -
ازکاره - بروزن هرکاره آنکه سخنان گذشته را یاد کند یعنی قصه‌خوان و امثال آن و قیاس قتضای ذال نقطه‌دار می کند باعتبار ذکر -
ازگرد عالم شانه کرد - یعنی موجود کرد و آفرید و ظاهر گردانید -
ازگل او برخورید - یعنی از شفاعت و از خلق و دولت او بهره‌مند گردید -
از لباس نفس عریان شدن - یعنی از اوصاف ذمیمه مجرد شدن و از خودی بیرون آمدن -
ازما - مخفف آزماست که امتحان کننده باشد -
از نفس گورخار برستن - کنایه از خوارسے و بے اعتباری باشد - جی -
از هفت و چهار - کنایه از هفت ستاره و چار طبع باشد
از هم برآمدن - پریشان شدن و غصه خوردن -
از هم شدن - بمعنی جدا شدن و شگفتن باشد -
از یاد بردن - بمعنی فراموش کردن باشد -
ازین - بمعنی چنین باشد چنانکه اگر گویند ازین جاے ندیده ام یعنی چنین جاے ندیده ام -
اسامیس - بروزن نوامیس بابونهٔ صحرائی را گویند -
اسبور - بروزن پرزور کج سلیقه و کم ذهن و بسیار غضب را گویند -
اسپ چوبین - کنایه از تابوت باشد - جی -
اسپرز - بمعنی سپرزست و زبانگ فرج را هم گفته اند
اسپیدار و اسفیدار - نوعے از درخت بید باشد و آنرا میوه نبود -
اسپیدبا - آشے را گویند که دران ترشی نباشد -
اسپ لمه - بفتح نون و میم برگستوان را گویند و آن پوششے است که در جنگ براسپ پوشانند -

استاد هفت آسمان - کنایه از کوکب مشتری باشد که در آسمان ششم است -
استار - بالفتح سیر کو وزنش بحسب اختلاف مختلف است که آن ده درم سنگ و در بعضے مواضع شش و نیم درم سنگ وار و باختلاف مواضع و اساتیر جمع و در کنز اللغات است که استار بالکسر چهار عدد از هرچه باشد و چهار و نیم مثقال و نیز جمع ستر بمعنی پرده بتازی و پوشیده شدن و مانند شدن مصدر ست - مل - رشت -
استبرک - دیباے گنده و سطبر باشد -
استخوان افشاندن - بمعنی ریخته شدن و تخم خرما برزمین کاشتن -
استرآباد - نام شهریست در مازندران برساحل دریای خزر
استرخا - سست شدن و فروهشتن هرچیز - صح -
استواربند - ترجمهٔ رباط است -
استوربان - بباے ابجد بالف کشیده زنان نازائنده و ستروں را گویند ولیکن معنی ترکیبی آن خداوند ستور و نگاه دارنده است -
استون - بزبان گیلی او خر را گویند و بدان دست شویند -
استهدن - بکسر اول و ثالث بمعنی استهیدن ست که لجاجت کردن و ستیزه نمودن باشد -
اسدآباد - بلده ایست نزدیک همدان و قریه ایست در نیشاپور -
اسرار زمین - کنایه از رستنیها و نباتات باشد -
اسراف - بروزن انصاف بمعنی بنده است که عبد باشد بلغت سریانی -
اسرائین - بمعنی اسرائیل است -
اسرب - بباے فارسی سرب را گویند که بهندی سیسا خوانند -
اسرنج بمعنی سرنج نقاشی باشد و آنرا شنگرف زاولی خوانند -

اسطات واسطقات - باول مضموم بثانی زده بزبان رومی عناصر اربعه را گویند - جی -
اسطرلاب چهارم - کنایه از آفتاب عالمتاب است -
اسفاناخ - معروفست وآن سبزے باشد که در آش کنند
اسیر طبع - گرفتار نفس اماره -
اشترگاو پلنگ - بمعنی زرافه باشد -
اشراقیین - طائفه ایست از حکما -
اشقر - باول مفتوح بثانی زده وقاف مفتوح برا زده اسپے را گویند که فش ودم او سرخ بود وبعضے گویند اسپے که بسرخی وسیاهی وزردی مائل باشد وقیل اسپ سرخ و فش ودم برنگ او هم باشد وبعضے اسپ بور را گویند وجمعے اسپ سرخ کبر رنگ را گفته اند ویوسے پری را برده بود وازان دیو وپری این نتاجی بصورت آمد قوی وجلد وتند وآنرا اشقر دیوزاده گفتندے بعد ازان سر اسپے که بصورت او درمی یافتند آنرا اشقرے گفتند این لغت عربی ست ونام اسپ بهرام گور هم هست - جی -
اشقره - هیزم نیم سوخته را گویند -
اشک - در ترکی خر الاغ ست - مع - می -
اشکانی - قومے از ملوک هست - مع -
اشک خون بقم - اشک خون آلود که از اندوه وفراق زند
اشک خوش نمک - یعنی اشک شور که از درد فراق دوستان زاید -
اشک شور وگرم - بمعنی اشک اندوه وفراق باشد -
اشکنبه - بمعنی شکنبه باشد -
اشکیوان - بکسر اول وتحتانی مجهول نام جائے ومقامی ست
اصابع صفر - بفتح اول وصاد مضموم بلغاز ده زرد چوبه را گویند - جی -
اصل داران پاک - کنایه از انبیاء واولیاء واصفیا واتقیا وازکیا باشد - جی -

اصلاح پذیرفتن - به شدن باشد -
اطریفل - نام معجونیست دوائی که از هلیله وبلیله وآمله سازند واین ترکیبیست که حکماے هند ترتیب داده اند وآنرا بزبان هندی تریهلا گویند - جی -
اطلس - دیباے سطبر وگنده -
اغاردن - بمعنی سرشته کردن وبهم آمیختن وتحریک نمودن باشد -
اغاریقون - تخم زیتون دشتی باشد -
اغال - بروزن وبال امر بشورانیدن وتحریض نمودن بجنگ وخصومت باشد -
اغانی سرائے - خوانندگی وسرودگی وخوش خوانی را گویند -
افپونتن - باول مفتوح بثانی زده وباے عجمی مضموم وواو معروف ونون مکسور وتاے فوقانی مفتوح به معنے بخشش باشد - جی -
افتادگی - بمعنے فروتنی باشد -
افتادن - بضم اول معروف ست وکنایه از خراب گردیدن ودور شدن وتواضع کردن باشد -
افتادن از دست افتادگان - کنایه از خراب شدن بدعاے مظلومان باشد - جی -
افدره - بروزن مسخره بمعنی آخرافدرست که برادرزاده وخواهرزاده باشد -
افراز - بمعنی افزارست که کفش وپاپوش ومانند آن باشد -
افرایام - باول مکسور بثانی زده بزبان نصاری نام حضرت ابراهیم ست وابراهام نیز بهمین معنی آمده است و برااام بحذف الف هم گفته اند - جی -
افربیون - باول مفتوح بثانی زده وباے مکسور ومنون صمغیست که آنرا گویند بزبان یونانی - جی -
افروزیدن - بمعنی روشن کردن وافروختن وافزودن

ور روشن شدن باشد۔

افری۔ بفتح اول و ثانی بروزن سفری مخفف آفرین ست که در مقام تحسین گویند و بسکون ثانی هم درست ست۔

افریقیه۔ نام ملکے ست که حد آن از طرابلس مغرب از جهت برقه و اسکندریه تا بجایه ست و بعضے گویند تا ملیانه پس مسافت طول آن از ملیانه دو و نیم ماه راه ست و عرض او از دریا تا رمالی که اول بلاد سودان ست مے شود۔

افزاریا۔ بمعنی پا افزار ست که کفش و پاپوش و مانند آن باشد۔

افسانیدن۔ بمعنے بالیدن و راست کردن و رام گردانیدن باشد۔

افسون پژوه۔ بکسر پا و ضم زا هر دو فارسی خواننده افسون و افسونگر باشد۔

افشاندن و افشانیدن۔ بمعنی ریختن و پاشیدن و نثار کردن باشد۔

افشردن۔ بمعنی فشردن و یا محکم کردن باشد۔

افعی زر رفام۔ کنایه از قلم نویسندگی و زبانه آتش باشد۔

افگندگی۔ کنایه از افتادگی و فروتنی باشد و فضله را نیز گویند۔

افگندن۔ کنایه از برابری کردن۔ جی۔

افلاک شناسان۔ منجمان و ستاره شناسان را گویند۔

افلاک ظل۔ یعنی آسمان سایه و کنایه از بسیار حمایت باشد۔

افنجیون۔ اوج کواکب را گویند بزبان یونانی۔ جی۔

افندی۔ خدا و خداوند را گویند و این لغت ترکیست که در قسطنطنیه مستعمل ست و مستخرج از یونانیست۔ می۔

افیون خوردن حوادث۔ کنایه از معدوم شدن حوادثات باشد۔

اقبال یکهفته۔ کنایه از دولت اندک روز باشد۔

اقچه۔ بزبان ترکی درم را گویند۔ جی۔ می۔

اکک۔ بلده ایست کوچک در خراسان۔

اکبیا۔ با اول مفتوح بثانی زده و بای مکسور بروزن اغنیا بمعنے پے باشد و آن را بتازی عصب خوانند۔ جی۔

اگرچند۔ بمعنی هرچند باشد و مخفف اگرچه اند هم هست۔

اگرچه۔ بمعنی هرچه باشد چنانچه اگرچند بمعنی هرچند ست۔

الباغ۔ بضم اول بروزن مشتاق نوعے از جامه باشد و بعضے گویند پارچه باشد که در پس جامه دوزند و در سرما بند آن را بر پیشانی بندند تا گردن را گرم نگاه دارد۔

البه۔ بضم اول و فتح بای ابجد طعامے ست ترکان را و آن نیز مانند میوه در آفتاب پخته مے شود۔

الپ ارسلان۔ با بای فارسی نام پادشاهیست و نام دلاورے هم هست۔

الجنگ۔ صاحب ظفرنامه گوید که معنے این لفظ عنیت ... و در بعضے از تواریخ مسطور ست که مغول جد سوم را الجنگ گویند العلم عند الله۔ جی۔

الغنجار۔ با جیم بروزن ارزن زار بلغت اهل بلخ انواع آلو را گویند همچو زرد آلو و سیاه آلو و سرخ آلو۔

الالف۔ المفرد من الرجل یعنی مرد فرد و در حساب جمل یکے باشد۔

الف شدن۔ کنایه از مجرد شدن و مفلس شدن باشد۔

الف نقش بست۔ یعنی حروف صورت بست و بوجود آمد۔

الک۔ بیچاره و راو۔

الله اکبر۔ نام کوهیست در شیراز۔

آلوچه۔ بفتح اول و تشدید لام مصغر آلو باشد۔

الوک۔ بروزن سلوک پیغام و رسالت باشد۔

امامان۔ دو امام اند که هر یک در هر قطب اند یکے را نام عبد الرب ست و مسند وزارت او بر دست راست قطب ست و او ناظر ملکوت ست و دیگرے عبد الملک نام دارد و مسند وزارت او بر دست چپ ست و او ناظر در ملک و نام قطب عبد الله ست۔

امامیه۔ مذهب شیعه اثنا عشریه را گویند۔ دن۔

امبر باریس - با اول مفتوح بثانی زده بزبان یونانی زرشک را گویند -

امر - بفتح اول وکسر ثانی وسکون راے قرشت نام روز چهارم ست از ایام عجوز -

امشاش - ترجمۂ قیاس ست -

امشط - با اول مفتوح بثانی زده صاحب مشورت پادشاه روم را گویند - جی -

امله - نام دوائیست که آنرا آمله گویند -

امید - بضم اول ترجمۂ رجا باشد وچشم داشتن از کسے -

امید راپے کردن - بمعنے نا امید کردن باشد -

امرداد - نام ماهیست از ماه ہاے شمسی -

امیر آب حیوان - کنایه از حضرت خضر علیه السلام ست -

امیر صاحب دلق - اشاره بحضرت امیر المومنین علی علیه الصلوٰة والسلام ست -

انان - ناله ونالیدن ونالان -

انباریدن - بمعنی انباردنست که پر کردن چیزے باشد از چیزے -

انباز ناک - ترجمۂ مشترک باشد -

انبازی - ترجمۂ شرکت باشد -

انباشته - پرگشته ومملو گردیده -

انبان - معروفست وهر خریطه که دران چیز ہا کنند -

انبان باد - انبانے را گویند که پر از باد کرده باشند وشکم آدمی را نیز گویند -

انبرباریس - با اول مفتوح بثانی زده بزبان یونانی زرشک را گویند -

انبزان - نام سلخ باشد که روز سی ام ست -

انبور - بروزن زنبور بمعنے انبر ست وآن افزار زرگران وآهنگران باشد وبمعنے پر کردن ومملو ساختن هم هست -

انجامیدن - تمام شدن وبانتها وبآخر رسیدن کارہا باشد -

انجروت - بروزن ومعنی عنزروت ست وآن صمغے باشد -

انجم افشردن - کنایه از محکم کردن ومضبوط ساختن باشد -

انجم سوز - کنایه از آفتاب عالمتاب ست -

انجمن کهکشان - کنایه از راه کهکشان ست که سفیدے میان آسمان باشد -

انجیر وزیری - نوعے از انجیر باشد بغایت سفید ولطیف -

انداس - ترجمۂ قیاس ست -

انداش گر - بروزن پرخاش گر مخفف اندایش گرست که کاهگل وگلابه بربام ودیوار مالنده باشد -

اندایے - یعنی اندا باشد که کاهگل مالنده ست وامر باین معنے هم هست -

اندجان - نام شهریست از ترکستان وپایۂ تخت ولایت فرغانه ست - به -

اندخسو - بزیادتی واو بمعنی اندخس ست که پناه وحمایت باشد

اندائیدن - بروزن افزائیدن کاهگل وگلابه مالیدن را گویند -

اندرواے - بروزن صندل ساے بمعنی اندرواه ست که سرگشته وحیران واحتیاج وسرنگون آویخته باشد -

اندرورد واندرورند - تنبان پارچه کوتاه را گویند -

اندوزیدن - یعنی اندوختن وقرض واپس دادن وحاصل کردن وفراهم آوردن باشد وبمعنی دور کردن هم بنظر آمده ست -

انزوت - نام پادشاهے بوده از ترک -

انزن - ترجمۂ عرض باشد -

انطاکی - بروزن افلاکی داروئیست وآن بهترین انواع سقمونیا باشد -

انطاکیه - شهریست در شام بغایت وسیع که چشمهاے از آب دارد وسور هم دارد ودرمیان او پنج کوه وپنج قلعه واقع است ونهریست مسمی به نهر العاصی ونهر دیگریست مسمے

به نهر الاسود که این هر دو نهر باهم جمع شده زیر همون سوجات
وقبر حبیب نجار دران شهرست و ابن حوقل مے گوید که
انطاکیه شهریست بسیار پاکیزه از جملهٔ شهرهاے شام که بعد دمشق
باین پاکیزگی شهرے نیست و درین شهر شهر پناهیست از
سنگ او را احاطه کرده است و مساکن و مسجد جامع وکشت زار
و قریها و نواحیها و عزیزی مے گوید که مسافت دور شهر پناه
او دوازده میل ست - فا -

انگخت - بروزن بدبخت بمعنی سرمایه باشد -

انگخد - با دال بمعنی انگخت ست که سرمایه باشد -

انگساخ - بمعنی منخ ست که ریزیدن و خوار شدن
و دور شدن باشد -

انگبار - رستنے باشد سرخ رنگ بواسیر را نافع است -

انگبین خانه - خانهٔ زنبور را گویند -

انگشتان کنیزکان - انگور کوهیست و عربان
اصابع الجواری نخوانند -

انگشت شکر - باول مفتوح بثانی زده وکاف عجمی مضموم بشین
منقوطه زده کنایه از انگشت شهادت است - جی -

انگشت شکم - کنایه از آلت تناسل باشد -

انگشت شهین - یعنی انگشت فربه وکنایه از انگشت
ابهام باشد -

انگشت کنیزکان - بمعنی انگشت عروسان است که
نوعے از انگور باشد -

انگشت کهین - یعنے انگشت کوچک ست که بعربی
خنصر گویند -

انگشت مهین - یعنی انگشت بزرگ که انگشت میانین
باشد وبعربی وسطی -

انگشتوانه - بکسر ثالث زغال دان وبضم ثالث افزارے
باشد که خیاطان در انگشت کنند -

انگلگون - بفتح اول وهردو کاف فارسی ترجمهٔ
صفات حمیده است یعنی صفتهاے خوب -

انگور دشتی - دوائے است که آنرا سپستان وسگ پستان
مے گویند -

انگوریه - بروزن منصوریه شهریست از روم ومعرب
آن انقره است گویند معتصم در انجا فوت شد وامراء القیس را
درانجا زهر دادند وآنرا عموریه هم مے گویند -

انگیزیدن - بمعنی انگیختن است که جنبانیدن وبلند ساختن و
برشورانیدن و دور کردن و برکشیدن باشد -

انکیس - باکاف تازی بروزن ادریس نام شکلیست
از اشکال رمل و در عربی بمعنی برگشته وبرگشتن باشد -

انمار - باول مفتوح بثانی زده شهرسیار اگویند - جی -

انموذج - باول مفتوح بثانی زده ومیم مضموم بزبان
یونانی نمونه را گویند - جی -

انوش - بروزن خموش نام پسر شیث است وپیغمبران
نسل اوست -

انولوطیا - باول مفتوح وثانی مضموم بواو زده ولام مضموم
بواو زده وطاے مکسور قیاس برهانی را گویند بزبان یونانی - جی -

انیسو - بروزن بریه دوائیست مشهور ببادروی خراسانی

انیوق - بروزن رفیق داروئیست که بدان موی را بریزانند

آواریدن - گواریدن وخوردن -

اوت - با واو مجهول مخفف او و تو باشد -

اورطبقی - باول مضموم بزبان یونانی بیان کیفیت
قضایاست - جی -

اورگنج - بترکی نام ولایت دار الملک خوارزم است وآنرا
معرب ساخته جرجانیه گفتند وبفارسی گرگانج گویند - جی -

اورهٔ افلاک - کنایه از فلک الافلاک ست که عرش باشد

اوزبک - قومے است از ترکمان - به -

اوزجند - بثانی مجهول وزاے هوز وجیم بروزن هوشمند
نام جائے ومقامے است -

اوزین - حلقۂ کہ بر سر تنگ بند آدمی و تنگ اسپے دوزند -

اوژندیدن - بروزن برہم چیدن بمعنی افگندن و انداختن باشد -

اوقیانوس - باول مفتوح بثانی زده وقاف مکسور دریائے محیط را گویند بزبان یونانی و بدون واو که اقیانوس باشد ہم آمده است - می -

اول اردی بہشت - روز اول ماه دوم ست از بہار که اول ثور ست و ماه فروردین را نیز گویند که اول حمل باشد باعتبار آنکه اول اوست بعد از ان ازدے بہشت -

اولی - ترجمۂ ہویت ست -

اولین حرف - کنایہ از حرف الف و علم لدنی باشد -

اولین نقش - کنایہ از قضا باشد که مرادف قدر ست -

اونکہ - بفتح اول و کسر ثانی بمعنی اجهره باشد که خار دامنگیر ست -

اوشین - باشین نقطه دار و نون بروزن کشیدن سقر را گویند و بعضے گویند نوعے از سبزی خوردنی باشد -

اہرام - جمع ہرم ست و آن بنائیست در مصر از عجائبات دنیا صاحب تحفة الاسباب که شیخ احمد شرجی و صاحب خریدۂ که ابن وردیست بروایت مختلف میگویند که بنائیست مستحکم استادان بنا از سنگہائے بزرگ بنا کرده اند بہ نہجے که ہر دو جانب آن سوراخے کرده سلاخ از آہن دران سوراخ داخل نموده و ہمچنین سنگے دیگر بران سلاخ نصب کرده و در جنب سوراخ رصاص را گداختہ انداختہ اند و آن سہ ہرم ست که ارتفاع ہر یک از انہا صد ذرع ملکی ست و آن پانصد ذرع این زمان باشد و ضلاع جہات آنہا نیز صد ذرع مذکوره ست گویند در ہرم غربی سی خزانہ از سنگ صوان که قسمے از سنگ ست ساختہ و دران جواہرات نفیس و مالہائے کثیر و اشکال غریب اسباب و سلاح خوب گذاشتہ اند و در ہرم شرقی ہیئت فلکی و کواکب مرتسم کرده و دران حالات ازمنۂ ماضیہ حال ثبت کرده اند و در ہرم سومی اخبار کاہنان ست که تابوتہا از سنگ صوان درست کرده صور کاہنان نقش کرده اند و باہر کاہن لوحے نہاده اند از الواح حکمت و نیز در و عجائبات صنعات ساختہ و برائے ہر ہرم خازنے گذاشتہ اند گویند که زمانے که مامون بدیار مصر متوجہ شد آن بنا را دید قصد انہدام نمود ہر چند سعی و کوشش کرد انہدام آن صورت نه بست مگر اینکه بکمال جد و کد و صرف مالہائے بے حد طاقے کوچک از یکے از انہا برکند و عقب آن طاقچہ مالے یافت بمقدارے که در کندیدن آن صرف نموده بود بملاحظۂ این حال بسیار متعجب شد و بعضے گویند که سوریدد و ہرم بنا کرده ست و سبب بنایش این ست خوابے دید که آسمان بر زمین رسیده و طائران سفید پرمیزنند مردمیان را و ماہی ست بصورت زن مو پریشان که بروئے طپانچہا میزنند سوریدحال خواب بآن زن ازین حالت سوال کرد گفت آفتے ست که از آسمان نازل شده ست چون از خواب بیدار شد تعبیر این خواب از معبران پرسید گفتند که طوفانے خواہد آمد و ہمہ عالم را ہلاک خواہد کرد پس حکم فرمود که تا ہر دین ساختند و جمیع اموال و متاع خود را در انجا نقل کرد و برانہا نوشت که بنا کردیم این دو ہرم را در شش ماه از خوف آفت نازلہ کسے ہست که در شش صد سال آنرا منہدم سازد و آنہا را از حریر پوشانیدم کیست که آنہا را بپوشاند از بوریا فقط -

اہل درون - اہل تقرب و خواص و محرم اسرار باشد -

اہل شوکت - خداوند قوت و قدرت باشد -

اہل فراش - یعنی صاحب بستر که بیمار باشد -

اہل مدر - عربانے که ساکنان شہر و قری باشند - صح -

اہل وبر - عربانے که مسکن آنہا صحرا باشد - صح -

اے - بکسر اول و سکون ثانی مجہول ترجمۂ یاست که حرف ندا باشد -

ایام بسر بردن - یعنی زندگانی کردن و روزگار بآخر رسانیدن باشد -

ایبک - باول مفتوح بثانی زده نام قصبہ ایست از قصبات

بدخشان نزدیک باندراب جانب جنوب - جی -
ایخان - باخاے نقطه دار بروزن ریحان نام ولایتے
است از ترکستان -
ایداول - بضم واو نام کوہیست از کوہہاے عالم -
ایدی - بزبان یونانی خداوند نعمت و دولت را
گویند - جی -
ایرمان خانه - بمعنی ایرمان سرہست که خانهٔ عاریتی و سراے
فانی باشد -
الیس - بفتح اول بروزن قیس نام مردے که در بطالت
و بدکاری ضرب المثل بوده -
الیسو - بفتح اول نام ولایتے ست -
الیش - باحرکت مجهول جاسوس باشد -
ایلچی - بمعنے رسول و پیغامبر باشد - مع -
ایلچی و ایلقی - گلۂ اسپ را گویند - جی -
ایلدانه - بثانی مجهول و دال ابجد بروزن فیلخانه ہیل را
گویند که قافلهٔ صغارست -
ایله - مدینه الیست واقع بر ساحل دریاے قلزم و در زمان
سابق شهر یہودان بود گویند که ساکنان آنجا بسبب اعمال
خود با بوزینه ہا و خنازیر باشده بودند و دران شهر زراعت
بسیار مے شود و آن شهر در راہے ست که حاجیان مصر
بحج از ان طرف مے روند - فا -
ایمن آباد - بمعنی جاے امن -
این - نقیض آن باشد و بمعنی شک ہم آمده است -
این و آن - بمعنے حاضر و غائب و قریب و بعید و کنایه
از دنیا و آخرت است -
اینهسه - بروزن اینهمه بمعنی انیسه است و آن چیزے
باشد که دیروا شود و حل گردد -
ایوان زرکاری - کنایه از آسمان ست -
ایوان سیمابی - نیز کنایه از آسمان است -

ایوان ماه - کنایه از فلک قمر باشد که آسمان دنیاست
ایوب - نام پیغمبریست که بصفت صبر معروف است -
ایوب خوزی - وزیر منصور خلیفه بود -

باے موحده

با - الرجل الثمین یعنی مرد بسیار شهوت و در حساب جمل دو باشد
باب انداختن - کنایه از اندور کردن و بدور انداختن باشد
باب سنجاب - گیاہیست آفتاب پرست و آنرا
بعربی خبازی و تنکامی خوانند -
بابندن - بروزن آگندن بمعنی بخشیدن باشد -
با بینر بانی ساختن - کنایه از سکوت ورزیدن و حرف
نزدن باشد -
باحفصان و بوحفصان - معلم طفلان را گویند
چه ام حفص ماکیانے باشد که بچگان خود را در زیر بال آورد
و دانه بخوراند -
باحفصانه - کنایه از سخن کردن مبتدیانه و طفلانه باشد
باختن - بمعنی بازی کردن و چرخ دادن و بخشیدن و
بذل کردن باشد -
باخنامه - ترجمهٔ لقب باشد -
بادام - معروفست و آن مغزے باشد که خورند و کنایه
از چشم محبوب و معشوق ہم ہست و چاک گوش اسپ را
نیز گویند -
بادام دو مغز - معروف است و کنایه از ترک ترکیب
ہم ہست -
بادام شگوفه کردن - کنایه از گریه کردن و گریان شدن
و اشک ریختن باشد -
بادپران - کنایه از خوشامدگوے باشد - جی -
بادبطیغی - برهان و تبیین شرائط قیاس را گویند - جی -
بادبودن - کنایه از ہیچ بودن و برباد فنا رفتن باشد -
بادپس پشت - باد غربی را گویند و بعربی دبور خوانند -

بادپیش - بادشرقی را گویند و بعربی قبول خوانند -
بادتنگ بسته - کنایه از اسپ باشد - جی -
بادخور - با واو معدوله بروزن تاجور بادگیر باشد -
باد در دست داشتن - کنایه از تهیدست و مفلس بودن
و کنایه از عنان اسپ در دست داشتن باشد -
بادروز بویه - گیاهیست که بوے ترنج مے دهد و
برگهایش شگفته مے باشد -
بادسران - متکبران و مغروران و گردنکشان را گویند -
بادسرد - کنایه از دم سرد و آه سرد و نا امیدی باشد -
بادسلیمان - کنایه از دولت و عظمت و حشمت سلیمان
و بادے که او را و لشکر او را بجا مے برد -
بادسوار - کنایه از اسپ سوار و کنایه از اسپ تند و تیز
باشد -
بادسیر - بفتح رابع بمعنی سریع السیرست که تند رفتار باشد -
بادشدن - کنایه از ناپدید گشتن و پریدن باشد -
بادعیسی - کنایه از معجزهٔ مسیح علیه السّلام است -
بادفرا - بروزن پابرجا بمعنے بادفرست که جزا و مکافات
بدی باشد -
بادگذار - بروزن راهگذار روزنے که روے بر باد
باشد و بادگیر را نیز گویند و بمعنی قصّه خوان هم هست
بادگردار - کنایه از شتابان و شتاب رونده باشد -
بادگزیدن لب خورشید - کنایه ازین ست که
تا برآمدن آفتاب باد صبح مے وزد -
بادگیر - عمارتے ست بسیار مرتفع که بر بالا خانها در ایام
تابستان مے سازند و رخنها بهر طرف میگذارند که هر با دیکه
بیاید داخل آن عمارت شود - مع -
بادل - بروزن عادل بمعنی صاحب دل و شجاع و دلاور
باشد و نام مبارزیست هندوستانی -
بادوبان - پیش و پس گریبان جامه را گویند -

بادوزن - بروزن و معنی بادبیزن ست که بادزن باشد
باده - بروزن ساده شراب را گویند -
باده پالا - چیزے که شراب بدان صاف کنند -
باده پرست - بسیار میخوار را گویند -
باده پیما - پیمودن شراب را گویند -
بادیر - بروزن جاگیر چوبے که درمیان دیوار بجهت
استحکام بنهند -
بادیانی - بادے که از زمین وزد و کنایه از اویس قرنی
هم هست -
بادیه پیماے - کنایه از دو چیزست اول کنایه از اسپ
تیز رفتار باشد دوم کنایه از مردم سیاح و مردم بیابان گرد بود - جی -
باربار - نام پیغمبریست - جی -
بار پریشانی - عبارت از دریافت ترتیب معانی ست - جی -
بارتنگ - نام دواۓ ست معروف - مع -
باردار - درخت میوه دار و زن حامله باشد -
بارکش - آنکه بارهاے گران بردارد و کسیکه غمخوارگی مردم
کند و متحمل آزار باشد و مظلوم و طناب گنده و صحنک کلان را
نیز گویند -
باریا - بکسر ثالث یعنی اے باری تعالیٰ و مردم صاحب نسق
و دیار را نیز گویند عربی حصیر و بوریا را گویند -
بارین - بلده ایست کوچک مشتمل بر قلعه و باغها و از حماة
یک منزل راه است بطرف غرب - فا -
بازار - معروف ست و عربان سوق خوانند و بمعنی رواج
و رونق هم هست و بمعنی سو و طرف نیز بنظر آمده است و امر
بباز آوردن هم هست -
بازار کشیدن - کنایه از هرزه گوئی کردن و لاف زدن
باشد -
بازاریا - بمعنے اے بازاری و بمعنے تصغیر هم آمده است یعنی
بازاریک -

بازسپهر - کنایه از آفتاب عالمتاب است وکنایه از روز هم هست -

بازو - از دوش باشد تا مرفق دست و بعربی بال گویند و هر یک از دو چوب دو طرف دروازهٔ خانه را گویند -

بازوگشاده - کنایه از بی نیاز مند و محتاج باشد -

باسطیوس - کار فرمای لشکر روم و نائب ملک را گویند - جی -

باسلوس - بزبان یونانی پادشاه را گویند -

باسلیق - بزبان یونانی نام رگیست در دست و آن منسوبست بطرف باسلوس که بمعنی پادشاه باشد - گس -

باسنگ - بروزن آهنگ بمعنی گران بار و عظیم القدر و صاحب تمکین باشد -

باسوس - بروزن جاسوس بیخ کبر رومی را گویند -

باسه - بروزن کاسه سیاه روئی را گویند -

باش - ترجمهٔ قدیم است -

باشر - قلعه ایست مستحکم بطرف شمال حلب و مابین آن و حلب دو روزه راه است و آن از مکانهای مشهور است و آن را تل باشر نیز گویند - فا -

باشش - بروزن خواهش ترجمهٔ سکنی باشد که مراد از ساکن بودن باشد -

باشفته - چوبیکه بسبب کار کردن در دست دهقان برسد -

باشنامه - لقب نیک و بد نهادن و افتخار کردن و منت نهادن -

باطرون - مقامیست بلند درون شهر روم در میدان که آنجا هر سال پادشاه جشن کند - جی -

باغ ارم - ارم بکسر همزه و فتح رای قرشت و سکون میم نام باغیست که شداد بن عاد ساخته بود -

باغ پرستاره - کنایه از باغی باشد پر از گلهای شگفته -

باغ رنگین - کنایه از دنیاست -

باغ لیل و نهار - اشاره بباری تعالی است جل جلاله و

کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست -

باکو - نام شهریست و نام قلعهٔ هم هست بغایت بلند -

بالشدر رفتن - کنایه از بمکتب خانه رفتن باشد -

بالانی - بروزن دالانی بمعنی جنبیدنی باشد و اسپ کره و اسپ بارگیر را نیز گویند -

بالا و پست - بمعنی فوق و تحت است و کنایه از آسمان و زمین و کنایه از عالم دنیاست -

بالایک - پشهٔ کوچک باشد -

بالشتک - مصغر بالشت باشد و چیزیست از پارچه و جامهٔ پیچیده مانند بالشت کوچکی که بر استخوان شکسته بندند و بمعنی آخر در مؤید الفضلا بالشتک آمده است که بجای تای قرشت نون باشد -

بالش عالی - کنایه از مسند عالی باشد -

بالواه - پرنده ایست که آن را بعربی خطاف گویند -

بام بریع - کنایه از آسمان نهم است که عرش باشد -

بام بلند - کنایه از قصر و عمارت بلند و رفیع باشد و کنایه از آسمان است -

بام پوش - سقف را گویند -

بام خضرا - کنایه از آسمان است -

بامداد - نزدیک سفیدهٔ دم صبح باشد -

بامدادان - وقت طلوع فجر و وقت ظهر را گویند زیرا که در تحت معنی غداة و غدوه آمده است و بعضی مابین طلوع فجر و برآمدن آفتاب را بامداد گویند و غدوه و غداة همانست

بام رفیع - کنایه از فلک و عرش و کرسی باشد - جی -

بام فراخ - کنایه از فلک نهم است که عرش باشد و هر آسمان را نیز گویند -

بام گشاده رواق - کنایه از فلک عرش و کرسی است

بام نشستن - کنایه از خراب شدن و ویران شدن باشد -

بانگ اللہ - بفتح ہمزہ بانگ نماز را گویند -
بانگ برابلق زند - یعنے زمانہ و روزگار را زجر کند و آواز دہد -
بانگ باون - بفتح واو کنایہ از آوازۂ دین محمدی و علم شریعت باشد -
بانوا - نام مردے کہ در عہد ذوالقرنین بعد از بے نوائی بسیار توانگر شدہ بود و خوش آواز را نیز گویند -
بانیازان - بمعنی حاجتمندان باشد و مخلوقات را نیز گویند -
بانیاس - نام بلدہ ایست کوچک مشتمل بر درختہا و ثمرہاے ترش و نہرہا و آن یک و نیم منزل است از دمشق بطرف مغرب و در انجا قلعہ ایست نامش صبیبہ و صاحب عزیزی میگوید کہ مدینۂ بانیاس زیر کوہ است کہ برف در انجا ہمیشہ بارد خواہ موسم سرد و خواہ گرم میباشد - فا -
باوتاشکن - یعنے بت شکن و اشارہ بابراہیم علیہ السلام است
باورچی - در ہندوستان بطبخ و آش پز را گویند و صاحب مؤید الفضلاء گوید کہ بمعنی چاشنی گیر است کہ بر سر طعام می باشد و در منتخب و فرہنگ شعوری نیز بہمین معنی نوشتہ است کہ چاشنی گیر و مہتمم خاصہ و طعام پادشاہ باشد و این لغت زبان خوارزم است و باین معنی بجیم تازی ہم آمدہ است -
باولی - جانورے کہ بعضے از پر و بال وے کندہ در پیش باز و شاہین نوتیار کردہ سر دہند تا بآسانی او را بگیرد و بر شکار چالاک شود - مع -
باہ - شہوت را گویند کہ آب پشت و کمر است -
باہا - باہاے بالف کشیدہ نوعے از طعام ست کہ عربان باہہ وش گویند -
باہم - بمعنے بایکدگر -
باہم پاہن کشیدن - کنایہ از بند و زنجیر کردن باشد -
باید - بروزن و معنی شاید باشد -

بایگر - موجب را گویند -
بایونیستی - ضروری العدم -
ببادوادن - کنایہ از نیست و نابود کردن باشد -
ببروج - بروزن محلوج در مؤید الفضلاء بمعنے استرنگ نوشتہ کہ مردم گیا باشد و در کشف اللغات افرون باشد -
بپاے اندر آمدن - کنایہ از لغزیدن و افتادن باشد
بپاے شدن - یعنی ایستادہ شدن و توقف کردن باشد
بپیغلی در بند - کنایہ از ان است کہ باندک چیزے موقوفست -
بت - باصطلاح سالکان عبارت از مظہر ہستی مطلق است کہ آن حق تعالی ست پس بت من حیث الحقیقۃ حق باشد نہ باطل و عبث - کت -
بتخ - بفتح اول و سکون ثانی و خاے نقطہ بمعنے لغزدن باشد
بتکچی - بکسر اول و ثانی نویسندہ باشد و این لغت می باید کہ ترکی باشد چہ ترکان نوشتہ را بتک گویند -
بت نگار - بکسر نون کنایہ از نقاش و مصور باشد -
بجام عدل دادن - کنایہ از بیش و کم ندادن و باعتدال دادن باشد -
بجاے خود بودن - یعنے موضع الشئ فی محلہ -
بجیحون نشستن - کنایہ از جیحون گذشتن و در کشتی جیحون نشستن و کنایہ از گریہ کردن بسیار ہم ہست -
بچگان دیدہ - کنایہ از قطرہاے اشک چشم باشد -
بحر اخضر - کنایہ از آسمان است -
بحر الماس - دریائے ست کہ در جزائر آن کان الماس است
بحر دست - کنایہ از سخی ست -
بحر زنگ - دریاے زنگبار ست گویند ہر کہ از ان آب بخورد جرب بہم رساند و معرب آن بحر الزنج ست -
بحر عمان - دریائے ست عظیم کہ در ان لولوے باشد و نام قصبہ ایست بر کنار دریا کہ آنرا اسخار ہم گویند و کنایہ از چشم ہم ہست -

بحل - بکسر اول و ثانی بمعنی بخشایش و عفو باشد -
بخاک چسپانیدن - یعنی خوار و زار و ذلیل ساختن باشد
بخاو - بزبان ترکی چیزیست از آہن مثل زنجیر کہ در پاے
گنہگاران و ستوران و اسپ کنند و آنرا ازاو لانہ و زولانہ
نیز گویند و بہندی بیکرا و بیری گویند مع سی -
بخشاے - امر بہ بخشودن و شفقت کردن باشد بمعنی
بخشندہ و شفقت کنندہ ہم ہست -
بخشش - بمعنے داد و دہش و عطا باشد -
بخشیدن - بمعنی دادن و واپس گرفتن باشد -
بخطۂ بلا سر برآوردن - کنایہ از بلاکشی کردن و راضی
بلا بودن باشد -
بخم در شدن - کنایہ از مراقبہ کردن باشد -
بخنود - بروزن خشنود بمعنی بخنو باشد کہ رعد ست -
بخواب ستو دنشاندن - بمعنے انقطاع از ماسوی اللہ
کردن باشد -
بدر نیامدن - معروفست و بمعنی در ماندہ شدن ہم ہست
بدریا دادن - کنایہ از شستن و دور کردن و قطع نظر
نمودن باشد -
بدکنش - بدکردار و بدفعل را گویند -
بدکنشت - بضم کاف و کسر نون و سکون شین و تاے
قرشت بمعنی بدکنش و بدکردار باشد -
بدماندس - نام طبیب کامل حاذق بود - جی -
بدمذہبان - اشارہ با فلاکیہ ست و معنی ترکیبی مرادست
بدن - معروفست کہ تن باشد و زرہ کوتاہ را نیز گویند -
بدہ قرأت دانستن - کنایہ از شناختن بواجبی
باشد - مجی -
بدہی - مخفف بادی است یعنی ہمیشہ و جاوید باشی و
نقیض نیکی ہم ہست -
بدیع صنیع - کنایہ از روح اعظم و قالب آدم باشد -

بذل یمین - بخشش و بخشندگی بسیار باشد -
بذہ - بذال نقطہ دار گوے ساختہ -
برآب فلان - یعنی بطریق فلان و روش فلان -
برابر - بمعنے مساوی است -
برادہ - سوہش ہر چیزیرا گویند -
براشیدن - بمعنے فرو نشانیدن باشد -
براعت استہلال - صنعتیست در انشا و کلام و آن
آنست کہ لفظے چند آورند کہ دلالت بر مقصد و مبتنی بر مراد باشد
برافگندن - بمعنے دور کردن و فرستادن باشد -
براق برق تاز - کنایہ از اسپ جلد دوندہ باشد -
براق چہارم فلک - کنایہ از آفتاب است و کنایہ
از فلک ہفتم گفتہ اند -
براور - بروزن سراسر درخت میوہ و بارآورندہ و
امر برآوردن باشد -
برایہ - ترجمۂ علت باشد -
برائی - بمعنے برایہ ست کہ ترجمۂ علت باشد -
برباد دادن خرمن - معروفست و کنایہ از
مستہلک ساختن و ضایع کردن عیش و عمر تلف گردانیدن
باشد -
برباد رفت - کنایہ از انست کہ تلف شد و ضائع
گردید و چنان رفت کہ باز نگردید -
برپاے خاک زدن - کنایہ از خوار گردانیدن
است جی -
برپاے داشتن - کنایہ از قائم و ثابت قدم بودن باشد
برپیچیدہ - بروزن سرپیچیدہ بمعنی پژمردہ و درہم پیچیدہ
شدہ باشد -
برتر - ترجمۂ علت ست -
برج آذری - بمعنی برج آتشی ست کہ آن حمل و اسد
و قوس باشد -

برج خوشه - برج سنبله را گویند -
برج سیم - برج جوزا را گویند -
برج قید - نام برجے است از حصار دربند -
برچین گاه - با جیم و کاف فارسی بمعنی کرسی باشد -
برحرص نماز مرده کردن - کنایه از میرانیدن حرص و شره باشد -
برخار - بروزن بردار ترجمهٔ رفع است -
برخاستن - بمعنی ایستادن باشد و بمعنے افروختن هم گفته اند -
برخود گرفتن - یعنی برخود لازم کردن و بر ذمهٔ خود گرفتن
برخوردبا - بمعنی همیشه برخوردار باشد و برخوردار باشی
برخوردن - یعنی حظ امیدها و نعمتها برگرفتن و برحاجت خود ظفر یافتن و برخوردار شدن و میوه خوردن و یافتن مطلب باشد -
برخوهل - با واو معدوله بروزن کم اهل بمعنی کج و ناراست باشد و بحذف اول و ثانی هم باین معنے آمده است -
برداشتن - ترجمهٔ رفع است -
برداشتنی - ترجمهٔ حملیت باشد -
برداشته ترجمهٔ محمول است -
بردیمانی قسمیست از پارچهٔ خط دار که در یمن پیدا شود مع -
بررسیدن - بمعنی تفحص و تجسس کردن و سوال نمودن و دوار سیدن باشد -
برروے آب آمدن - بمعنی برروے کار آمدن است که کنایه از ظاهر شدن باشد -
برزبان آمدن - کنایه از گفتن باشد -
برزخ - خطیست میان دوزخ و بهشت کذا فی الدستور و در بعضے نسخ میان دواج و آفتاب و فیها ایضا و فی التاج البرزخ بازداشت میان دو چیز و در دستور مسطور است برزخ آنکه در عشق زن باشد والله اعلم و نیز برزخ روح اعظم را

گویند و آنچه میان دو چیز باشد و قبر را برزخ گویند که میان دارین ست - ما -
برزده - بروزن سرزده شاخ درخت و هر چیز ساخته و بلند شده باشد و بالیده را نیز گویند -
برزیه - حصنیست نزدیک سواحل شام بر کوه شاهق و آن ضرب المثل ست در بلاد فرنج در مادهٔ استحکام و مضبوطی و اطراف آنرا از همه طرف وادیها گرفته است و ارتفاع آن قلعه پانصد و هفتاد ذرع است و سابق در عمل فرنج بود و بعده بدست ملک صلاح الدین مفتوح گردید - فا -
برسرزدن - بمعنی بے خود شدن و در اندیشه شدن باشد و معنی دیگر ظاهر -
برش - بمعنی تراشه و قاش هست مع -
برشترنشستن - کنایه از آشکارا شدن چیزے که خواهند که پنهان نمایند - جی -
برشسته - بریان کرده و بریان گردیده باشد -
برشکریش پر مگس ریخته - یعنی عاشق و معشوق بهم آمیخته و بهم پیوسته -
برفلان چکیدن - بفتح جیم فارسی کنایه از برفلان افتادن و برفلان گمان بردن و برفلان ثابت شدن باشد -
برفش - بروزن ورزش بمعنی رنگ برنگ شدن باشد -
برق شدن - کنایه از شتاب رفتن و دویدن باشد -
برقه - بروزن حلقه نام شهرے و مدینه است که طرف شمال آن دریا واقع ست و اکثر آن وادیهاست و در انجا آثار شهر بزرگ هست که در قدیم ایام آباد بوده و در انجا سوائے یک نهر نیست و آن نهر را درنا گویند و ابن حوقل گوید که برقه بلده ایست متوسط بر زمین مستوی و حوالی آن آبادیست و اطراف آن آبادی و وادیهاست - فا -
برق یمانی - برقے را گویند که از جانب یمن بجهد و جستن برق جانب یمن دلیل باران است و شمشیری را نیز گویند که در یمن سازند

برگرفتن - یعنی قبول کردن باشد۔
برگری - بکسر ثالث مخفف برگیری باشد یعنی بستانی۔
برگزیدن - مقبول شدن را گویند۔
برگسست - بضم کاف فارسی وکسر سین بے نقطۂ اول و سکون سین ثانی و فوقانی یعنی گسیخت و بمعنی برگرداند ہم بنظر آمدہ است۔
برگشته شدن - یعنی زیر و زبر شدن۔
برگ و ساز - یعنی برگ و نوا است که کنایه از سر و سامان و زر و پول باشد۔
برگوگ - حرف سوم و آخر ہر دو کاف فارسی بروزن مفلوک عمارت را گویند و باین معنے با بائے فارسی ہم آمدہ است۔
برگ و نوا - کنایه از سر و سامان و زر و پول باشد۔
برکه - بکسر اول بروزن سرکه آبگیر کوچک باشد و بضم اول مرغابی را گویند۔
بر ماه مشک انداختن - کنایه از خط سیاه بر رخسار داشتن باشد۔
برنانه - بروزن دیوانه خانۂ گلین را گویند۔
برنائی - بروزن تنہائی بمعنی جوانی و نوجگی باشد۔
برنج زرد - برنجے که با زعفران و زرد چوبه آلوده بپزند۔
برنیان - بروزن سختیان جامه و بافتۂ ابریشمی باشد و بعربی حریر گویند و با بائے فارسی ہم آمدہ است و مشہور آنست۔
بروت - یعنی موئے لب را گویند که بعربی شارب خوانند۔
برومندی - یعنی برخورداری باشد۔
برون - با اول مفتوح و ثانی مشدد و مضموم با وزن باشد که بزکوہی بود و برّے را گویند که پیشاپیش گله براه برود - جی۔
برۂ آب - در مؤید الفضلا بمعنی موجۂ آب آمدہ است و نقل از شرفنامه نرۂ آب که بجائے حرف اول نون باشد۔
برہنه سری - کنایه از محرومی باشد۔
بریده - بروزن رسیده راہگذار را گویند۔
بریده زبان - کنایه از خاموش باشد۔

برلیسال - بفتح اول و سین بے نقطه بالف کشیده و لام آخر نام والی و حاکم یمن است۔
بریشم - بفتح اول مخفف ابریشم است۔
بزاختن - بروزن و معنی گداختن باشد۔
بزاریدن - بضم اول و رائے تحتانی رسیده بمعنی گداختن باشد۔
بزاغه - بلده ایست از اعمال حلب در وادی بطنان میان منبج و حلب و مابین آنها یک منزل راه است و در آنجا چشمہای جاری و بازارہائے خوب و پاکیزه ہستند - قا۔
بزر - بفتح اول و سکون ثانی و رائے قرشت تخم کتان را گویند و آن غذا ایست۔
بزرجمہر - ہمان بزرجمہر است که وزیر انوشیروان باشد۔
بزرفی - یعنی احتیاط تمام و تعمق بسیار۔
بزگله - گلۂ بز را گویند خواه وحشی خواه اهلی۔
بزمان - بفتح اول و بضم اول ہر دو آمدہ است بمعنی مخمور و غمگین باشد و آرزو را نیز گویند و باین معنی با بائے و زائے فارسی ہم آمدہ است۔
بزنطیه - نام شہر روم است که آنرا قسطنطنیه مے گویند۔
بزیر زنخ دست ستون کردن - کنایه از غمگین بودن است۔
بساط خاک - کنایه از زمین است۔
بساط ساختن از رخسار - کنایه از سر بسجده گذاشتن و بمراقبه رفتن باشد۔
بساط فلک - کنایه از کرۂ زمین است۔
بساط مقراضی - بساطے باشد منقش که آنرا بامقراض بریده و بطرح دوخته باشند۔
بساله کردن - بمعنی سوزن وصلایه کردن باشد۔
بستر - بکسر اول جامۂ خواب گسترانیده را گویند۔
بسترم - بضم اول و ثالث جوشش و رسیدگی اعضا باشد و بکسر اول یعنی ابترانشم و پاک سازم و بمعنی اول با شین نقطه دار ہم آمده

بستر تازیانه گرفتن - کنایه از بے تیغ و شمشیر و بسر سواری گرفتن باشد۔

بسودن - دست زدن و دست مالیدن و سودن و سوده و ریزه کردن باشد۔

بشستن - بکسر اول و ضم ثانی بمعنی شستن و پاکیزه کردن باشد و بکسر ثانی بمعنی نشستن که نقیض برخاستن است۔

بشماق - پاے افزار را گویند۔ می۔

بشمخ - با میم بروزن برزخ نام دعائیست۔

بشیک - ترجمهٔ خاصه است۔

بشیمه - بروزن جریمه پوست خام دباغت نکرده و تسمه را گویند۔

بصره - مدینه ایست که بنا شده است در ایام عمر بن الخطاب و در انجا محله ایست بزرگ که عربان از اطراف و جوانب جمع مے شوند و بیع و شراے کنند۔ فا۔

بصری شام - قصبه ایست که نزد عربان مشهور است که جناب رسالت صلعم براے تجارت در انجا رفته بودند و نیز بصری قریهٔ بغداد است۔ فا۔

بطرح - با اول مفتوح بثانی زده بزبان رومی شیخ کامل را گویند۔ جی۔

بطک - مصغر بط است و بط کوچک و صراحی شراب که بصورت بط ساخته باشند۔

بعرفان بیرون بردن - کنایه از دانسته تحمل کردن و در گذرانیدن باشد۔ جی۔

بعلبک - شهریست از اعمال دمشق اندرون کوه و دران قلعه ایست مستحکم و بناهاے عجیب و مکانهاے غریب دران شهر بسیارست که مثل آن در دنیا نیست۔ یت۔

بغداد معموره - کنایه از سیری و پری شکم و سیراب بودن باشد۔ جی۔

بغراس - بلده ایست مشتمل بر قلعهٔ مرتفع و دران چشمهاد و دوادیها و باغها واقع است صاحب عزیزی میگوید که ما بین آن و انطاکیه دوازده میل راه است و اسکندرونه نیز دوازده میل راه است۔ فا۔

بغر تاش - با تاے قرشت بروزن گهر باش زدن تاریخ را گویند که بندگان ساعدو بازوست و آلتیست هم هست لذا مس کردن آن را انگلیر گویند ترکی ست۔

بغل کشادن - کنایه از ورزش کردن و امتحان نمودن و غلبهٔ خود ظاهر کردن باشد و مستعد شدن برکار را نیز گویند۔ جی

بقراط - نام طبیبیست کامل و ماهر و حاذق۔ جی۔

بقلنقاز - بروزن کف انداز نام جانوریست کبود رنگ و ابلق و گردن و پایهایش دراز باشد و منقارش پهن بود و گوشتش حلال است و این لغت ترکی ست۔ جی۔

بکاس - نام دو قلعه ایست که یکی را بکاس الشغر و دیگر را بکاس من جند قنسرین گویند و آن هر دو قلعه بالاے کوه واقع است و زیر آن نهریست جاری و فواکه و باغها و مسجد جامع و راهها دران شهر واقع است و آنها در میان انطاکیه و فامیه گذاشته شده اند و بطرف شرقی نهر بالاے آن بلیست مشهور که دران بازاریست که مردمان بروز شنبه جمع میشوند۔ فا۔

بکاغذ بردن - کنایه از لعزت تمام بردن باشد۔

بکاول - بضم واو و سکون لام بزرگ و ریش سفید مطبخ را گویند و این لفظ در هندوستان بیشتر متعارف است۔

بکتانوش - نام پیر یکه پادشاه جنیان باشد۔

بکتوش - نام مردے بوده۔

بکخا - بکسر اول و خاے نقطه دار بالف کشیده حریر ساده را گویند۔

بکل - بکسر اول و سین بے نقطه امر به بریدن و شکستن و سست گردانیدن باشد۔

بکف آوردن - کنایه از بدست آوردن و تصرف نمودن

یا بمعنی و کنایہ از ظاہر کردن ہم ہست۔
بکن کردن۔ یعنے آرد نخود بریان کردن یا سفوف خشک در دہن کردن۔
بکواکب سترد۔ یعنی بکواکب روشن گردانید چنانچہ گفتہ اند مصرعہ۔ زنگ ہوا را بکواکب سترد۔ یعنی تاریکی ہوا را بروشنائی ستارگان محو کرد۔
بکھان و بکھاین۔ غلط است کہ آنرا سنگ اشکن و سنگ شکنک خوانند۔
بلادری۔ نوعے از معجون باشد کہ از بلادر ترتیب دہند۔
بلاغور۔ شخصے را گویند کہ در شہرے متوطن باشد و از ان شہر باشد و ندانند کہ از کجاست۔
بلاق۔ بروزن طلاق پاچۂ ازار را گویند و بضم اول در ہندی نام زیور یست کہ در بینی مے اندازند۔ تم۔
بلا یہ قز۔ بہ فتح قاف و سکون زاے ہوز نوعے از ابریشم کمینہ باشد۔
بلبلانی۔ بروزن ارغوانی نوعے از طعام باشد ترکان را و بعضے گویند نوعے از حلوا باشد۔
بلبل بوستان ما زاغ۔ کنایہ از حضرت رسالت پناہ است۔
بلبیس۔ قصبہ ایست مشتمل بر درختہاے کثیر و در انجا نہریست کہ آب در ان نہر بوقت زیادتی و سیلاب نیل مے آید و از آن آب تمام ناحیہ آب مے خورد۔ فا۔
بلذکر۔ بروزن و معنی الذکر باشد کہ پادشاہے بود از ترک۔
بلطاون۔ گیاہے است کہ آنرا البقلۃ یمانیہ گویند۔
بلغر۔ بضم اول و ثالث مخفف بلغور ست کہ گندم پخت دلیدہ کردہ باشد۔
بلند بینان۔ کنایہ از صاحبان کشف و اولیاء اللہ باشد۔
بلند پروازی کردن۔ میل بطرف عظمت و رفعت نمودن باشد۔ مع۔

بلند و پست۔ معروف ست و کنایہ از آسمان و زمین و مالدار و گدا باشد۔
بلندی۔ نقیض پستی باشد و کنایہ از بزرگی ہم ہست۔
بلیج۔ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و جیم بمعنی قدر و اندازہ و مقدار و وجب را گویند کہ عربان شبر خوانند۔
بلیل۔ بروزن دلیل مخفف بلیلہ ہست و آن دوائیست قابض۔
بنات النعش صغری۔ ہفت اورنگ کہین۔
بنات النعش کبری۔ ہفت اورنگ مہین۔
بنات گردون و بنات گردون۔ ہر دو لغت مختصر بنات النعش گردون ست و سہ ستارۂ صف زدہ را گویند از جملۂ ہفت ستارۂ بنات النعش و جملہ ستارہ ہاے آسمان را ہم بنات گردون مے گویند۔
بن دامان۔ کنایہ از زمین ہست و اسفل دامان را نیز گویند۔
بن دامان شبستان کردن۔ یعنی زمین را خوابگاہ خود ساختن و بمراقبہ رفتن را نیز گویند۔
بند بازی۔ ریسمان بازی را گویند۔
بند جان کشیدن۔ کنایہ از عاشق شدن و محنت عاشقی کشیدن باشد۔
بندیدن۔ بروزن خندیدن بمعنی بستن۔
بنفش۔ بضم اول رنگیست معروف و کبود را نیز گویند۔
بنفش کردن۔ کنایہ از کبود کردن باشد۔
بنگ۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی نام دوائیست خراسانی کہ تخمے باریک دارد و مانند تخم کرفس سیاہ و سفید بناشد و سفید آنرا ابکار برند و نام گیاہے ست کہ معرب آن بنج است و تخم آنرا بذر البنج گویند۔
بنگ رنگ۔ بہ فتح اول و ثانی و فتح اول و سکون ثانی ہر دو آمدہ ہست یعنی نفس بستہ۔

بنکشیدن - یعنی بنگشتن ست کہ بلع کردن و ناجویدہ فرو بردن باشد -

بنہ بنا طناب - بنایان را گویند چہ بنہ بمعنی طناب باریک باشد - جی -

بنیچہ بستن - بروزن کلیچہ بستن کنایہ از حساب مال اخراجات دیوانی خود را مفروغ ساختن باشد - جی -

بنیقہ - بروزن سلیقہ خشتک پیراہن را گویند -

بوان - بروزن دوان نام ولایتیست کہ مویز و نار دران در انجا بسیار باشد -

بو بردن - کنایہ از واقف شدن اندک و خبردار گردیدن وپے بردن -

بو برقش و بو براقش - جانوریست کہ آنرا ابوقلمون گویند

بوحنا - کنیت یحیی پیغمبر علیہ السلام است -

بوخلاف - شیطان را گویند -

بود - بمعنی ہستی و بودن باشد -

بود و نابود - بمعنی وجود و عدم ست و کنایہ از فقر و غنا ہم ہست -

بورانی - نام طعامیست کہ اکثر بادنجان را بریان کردہ در ماست داخل مے کنند و میخورند - مع -

بورق - بضم چیزیست مانند نمک معرب بورہ و ہندی آنرا کچلون گویند و بہترین آن بورۂ ارمنی ست کہ آن را نطرون خوانند - مب -

بورۂ کباب - بضم اول آنست کہ چون برہ در سیخ کشند یا در روغن بریان کنند از تاب حرارت آتش جا بجاے آن مے ترکد کہ آن پارہ پارہ از ان جدا مے کنند و می خورند و برۂ کباب می گویند بغایت لذیذ ست -

بوستان سندس - کنایہ از سبزہ و گلہاے گوناگون است -

بوستان مازاغ - اشارہ بمقام وحدت باشد -

بوسیدگی - سختی و فروتنی باشد -

بوسیر - ترجمۂ امکان ست -

بوشنگ - قصبہ ایست نزدیک ہرات -

بوصی - نوعے از کشتی ست و معرب آن بوزی بازاے نقطہ دار ست - قس -

بولہبان وقت - کنایہ از مخالفان و مستبدان و باطل کنندگان و منکران دلائل معقول و منقول و محسوس باشد

بونافع - شراب انگوری را گویند -

بونیزہ - زوبین را گویند کہ نیزۂ کوتاہ است -

بوے شمیدن - یعنے رائحۂ خوب یا بوئے بدماغ رسیدن و دریافتن شامہ باشد -

بوے ناکان - آنکہ بوے کند و نشناسد یعنے قوت شامہ نداشتہ باشد -

بوے یکرنگی - کنایہ از خوے اتحاد و طبع اخلاص و محبت بے ریا و علامت اتحاد و اثر اخلاص باشد -

بہار آرا و بہار پیرا - کنایہ از باران بہاری و گل و شگوفہ و امثال آنرا نیز گویند -

بہاران - وقت و فصل و موسم بہار باشد -

بہاشتن - با اول مفتوح بروزن نداشتن بمعنی گریہ کردن باشد - جی -

بامدن - بمعنی بافتادن باشد کہ بہبود و خیریت است -

بہانہ - بروزن زمانہ معروف است کہ عذر بیجا باشد و بمعنے واسطہ ہم آمدہ است -

بہبود - بمعنے خیریت باشد -

بہترین - اشارہ بحضرت رسول اللہ صلوات اللہ علیہ و آلہ باشد -

بہدلہ - بروزن شعلہ مادر عاصم قاری قرآن باشد و نام مردے ہم بودہ است -

بہران - بضم اول باد سموم را گویند -

بہرسہ نوع - یعنے کانے و نباتے و حیوانے -

بہرم - بروزن ادہم مخفف بہرام است -

بہزاد - بالکسر نام اسپ سیاوخش بن کیکاوس بودہ و نام اسفندیار بن گشتاسپ ہم ہست -

بہشت - دار الجزاء نیکوکاران بود و بعربی جنت خوانند و ماضی گذاشتن ہم ہست -

بہشت دنیا - کنایہ از سغد سمرقند ست بضم سین بی نقطہ و سکون غین نقطہ دار -

بہشتہ - ترجمۂ موضوع است -

بہفت آب شستن - کنایہ از شستن در نہایت احتیاط است -

بہفتاد و ہفت آب لب را بشوے - یعنے صلاحیت طہارت و پاکی باطن بہم رسان و کمال احتیاط برخود لازم دار - جی -

بہم بربستہ - کنایہ از تہمت و افترا باشد - جی -

بہنہ - چوبے باشد مخروطی کہ اطفال ریسمان دران پیچیدہ بر زمین اندازند بعنوانیکہ بچرخ درآید -

بہید - بروزن سفید نام غلہ ایست کہ آنرا سنگ اشکن مے گویند -

بیاض خور - کنایہ از پرتو آفتاب است و کنایہ از روز ہم ہست -

بیان - جانوریست دشمن شیر گویند بہ ببر شباہتے دارد و ببربیان کہ جبہ جامۂ رستم باشد از پوست او بودہ است -

بیانان - بانون بروزن نمایان طائفۂ باشند در نہایت بے اعتباری -

بے پژمانی - بے افسردگی و بے اندوہی و بے غمی و بے ترسی و بے بیمی -

بیت المقدس - بلدہ ایست مشہور از شہرہاے فلسطین - ال -

بے تحاشی - یعنے بیباکی و بیکسو شدن -

بیت لحم - بلدہ ایست قریب بیت المقدس مشہور کہ مولد عیسے صلعم دراینجاست و آن بلدہ از بیت المقدس شش میل مسافت دارد و دراینجا کنیسہ ایست از قطعہ نخلہ کہ مریم ازان خوردہ بود و بطرف آن حاج مے کنند - فا -

بیجادہ آب - ہر چیز کہ زرد رنگ و سرخ فام باشد و شراب را نیز گویند -

بیجادہ شدن - کنایہ از زرد شدن و بیرامشدن باشد

بیجادہ مذاب - کنایہ از خون باشد و مے سرخ رنگ و شراب زعفرانی را نیز گویند -

بیچند - بروزن ریوند درخت را گویند -

بیدپاے - نام حکیمے ست در ہند و او از ندماے راے دابشلیم پادشاہ ہند بود و مفصل حال او در عیار دانش ابو الفضل مذکورست -

بے دیدہ - بروزن پیچیدہ معروف ست کہ نابینا باشد و کنایہ از شوخ و بے شرم و حق ناشناس ہم ہست -

بیراہی کردن - کنایہ از بے ادبی کردن و زیادتی نمودن باشد -

بیرق نور - کنایہ از روشنائی صبح کاذب است -

بیروت - از توابع دمشق ست واقع برکنارۂ دریا و در [illegible] دو برج و باغہا و نہرہاست و صاحب عزیزی میگوید مابین او و بعلبک سی و شش میل راہ است و درمیان آنہا مدینہ ایست عرجموس نام کہ بست و چہار میل از بیروت مسافت دارد - فا -

بیرہ - قلعہ ایست مستحکم و مرتفع و مشتمل بر بازارہا بر لب فرات و دراینجا وادی است مشہور بوادی زیتون کہ دران وادی درختہا و چشمہا بسیار ہست - فا -

بیزبانی - کنایہ از خاموشی باشد -

بیسان - شہریست مشتمل بر باغہا و نہرہا و ازین تا بہ طبریہ ہیجدہ میل راہ است - فا -

بیستی - نوعیست از پول کہ در ایران رائج ست - مع -

بیسران - کسانیکہ بے تربیت مادر و پدر بزرگ شدہ باشند
بے سر و پا معروف است و بمعنی سراسیمہ و مہرۂ مدور
ہم آمدہ است -
بیسن - بروزن بیجن زہر قاتل را گویند -
بے سنگ - کنایہ از بے وقوف بے اعتبار است - جی -
بیشکین - نام ممدوح خواجۂ نظامی و ظہیر فاریابی -
بیشۂ بے توشہ - کنایہ از جا و مقام و گوشۂ فقر ست -
بیضۂ آفتاب - کنایہ از آفتاب باشد - جی -
بیضہائے زرین - کنایہ از آفتاب است -
بیضۂ خاکی - کنایہ از کرۂ زمین است و بیضۂ کہ مرغ از
خاک می گیرد -
بیضہ در کلاہ - بیضہ را گویند کہ بازیگران در کلاہ خود
پنہان سازند و کنایہ از سر آدمی ہم ہست -
بیضۂ صبح - کنایہ از آفتاب عالمتاب است -
بیضۂ کافور - کنایہ از برف است و آفتاب و ماہ را
نیز گویند -
بیغی - بفتح اول و کسر اول ترجمۂ رفع ست و بجائے
حرف ثانی بائے ابجد ہم آمدہ است -
بیقطون - نام مردے بودہ -
بیگ - در ترکی بمعنے صاحب و خداوند ست - می -
بیگلربیگی - بمعنے خداوند و امیر امیرانست - می -
بیگمان - بمعنے تحقیق و یقین باشد -
بیلاق - بکسر اول و سکون ثانی مجہول و لام الف و قاف
ساکن جائے سرد کہ بجہت تابستان در زیر زمین کنند -
بیلفخت - بکسر اول و فتح ثانی و سکون لام و فائے مفتوح
بخائے نقطہ دار زدہ و تائے قرشت ماضی الفختن است یعنی
بہم رسانید و جمع کرد و اندوخت و آورد -
بیلوا - یائے ثانی مجہول بروزن پیشوا دارو فروش را گویند و
با بائے فارسی ہم آمدہ است -

بیمار خیز - کسے را گویند کہ از بیماری برخاستہ باشد -
بیم بر - بفتح بائے ابجد و سکون رائے قرشت بمعنی بہا
و قیمت باشد و بیم برندہ و ترسندہ را ہم گویند -
بیمچا یا - بمعنے بید ریغ باشد -
بے محلے - کنایہ از بے التفاتی باشد -
بے مغزان تردامن - کنایہ از صاحبان خلل و
فاسقان و فاجران باشد -
بے نعل بودن - کنایہ از بے برگ بودن باشد و در بعضے از
فرہنگہا کنایہ از بے سامان و بے سرانجام بودن - جی -
بینگ چشم - مردمک چشم را گویند -
بے نور کردان - کنایہ از کشتن و فرونشاندن شمع و
چراغ باشد -

بائے فارسی

پا بدامن کردن - کنایہ از گوشہ گرفتن و صبر کردن و
قناعت نمودن باشد -
پا بستن - محبوس شدن -
پابند - نقیض مجرد ست و انچہ برپائے دواب بندند -
پاپوش - انچہ برپا پوشند و برہ روند -
پاچاہ - جاہک جولاہگان -
پاختہ - بروزن باغچہ چیچۂ بلندہ و طناب استادان بنا را گویند
پاخوردن - کنایہ از فریب خوردن باشد -
پادادن - کنایہ از روان کردن و قوت و قدرت دادن
باشد -
پادامان و پائے دامن - جائے را گویند از دامن
کہ بر زمین نزدیک باشد -
پادشاہی کردن - کنایہ از حکم کردن باشد و ظلم نمودن
را نیز گویند - مع -
پاراج - بروزن تاراج انچہ بجہت مہمان بعنوان
پیشکش آورند -

پاردان - بروزن کاروان بمعنی جوال باشد وتنگ و اوانی خراب وشراب را نیز گویند -

پارکاب برداشتن - کنایہ از سواری کردن باشد -

پارینہ - بمعنے سال گذشتہ و روز گذشتہ وکہنہ باشد کہ در مقابل نوست -

پاستان - بمعنی باستان بباے تازی است کہ متقدمین و اولین باشد -

پاشامہ - بروزن ومعنی پاجامہ کہ تنبان وشلوار باشد

پاشنہ - عقب پاے وعقب کفش باشد -

پاشیدن - ریختن و ریختہ شدن و پراگندہ شدن باشد -

پالانی - کندرونده واسپ بارگیر و بارکش را گویند -

پالانیدن - بمعنے فشردن باشد -

پالاندہ - بمعنی افزائندہ وافزون کنندہ باشد -

پائیر - بروزن جاگیر مدت بودن آفتاب در برج سرطان -

پاے از شادی بزمین نرسیدن - کنایہ از خوشحالی مفرطاست - جی -

پاے افزاہ - کنایہ از افزائندۂ مرتبہ باشد -

پاے برنہادن - کنایہ از متابعت کردن باشد -

پایان روزی بخوردن - کنایہ از انقطاع حیات و بآخر رسیدن روزی باشد - جی -

پاے پس آمدن و پاے پس شدن - کنایہ از گریختن وہزیمت نمودن وکم آمدن از حریف خود باشد -

پاے پوش بتہ زدہ - نوعے از پا افزار وجوراب باشد

پاے چوبین - چوبے کہ بازیگران بر پاے خود بندند و بلند شوند و با آن براہ روند -

پاے خاطر بسنگ در آمدن - کنایہ از انست کہ دل درجائے میلے بہم رسانیدہ باشد -

پایر - بروزن سائر مدت ماندن آفتاب باشد در برج سرطان -

پاے سنگین - کنایہ از استواری پا باشد و پاے [illegible] جاے نجنبد -

پاے شمال درگل بودن - کنایہ از نہ وزیدن باد شمال ست -

پاے عدل - کنایہ از قوت و قدرت وشفاعت عدل باشد -

پاے عقل - کنایہ از قوت عقل وشفاعت عقل و حرف آخر باشد -

پاے کم داشتن - کنایہ از حریف نشدن و برابر نگردن و برنیامدن باشد -

پاے مردی - دستگیری وشفاعت باشد -

پایندانی - ضمانیت -

پاے نسب - کنایہ از قوت آبا واجداد باشد -

پاے نظر درگل فرورفتن - کنایہ از فریفتہ شدن و فریفتہ وعاشق کسے گشتن باشد - جی -

پتلوپ - بابے فارسی درآخر بروزن مطلوب نان خورش کہ از ماست وشیر ومغز گردگان سازند - ب -

پتکوب پتا - با اول وثانی مفتوح نوعے از شمشیر باشد واین لفظ ہندیست بتاے ثقیل والف درآخر -

پتچشک - بضم اول وثانی طبیب دارو فروش را گویند -

پختگان حقیقت - بمعنی دانایان اسرار ست وکنایہ از واصلان حق -

پختن - بمعنی پختہ شدن و ساختن ومہیا کردن باشد -

پختہ - معروف است کہ نقیض خام باشد وبمعنی دانستہ وبا تدبیر ہم استعمال میشود -

پختہ تدبیرہا - یعنے معقولات -

پخشانیدن و پخشیدن - گذاردن وخرابان [illegible] و براہ بردن وگداختن وگدازیدن از غم وغصہ - جی -

پدرہ - بکسر اول وفتح ثانی وسکون راے بے نقطہ [illegible]

وبعربی والد گویند و با ثانی نقطہ دار ہم آمدہ است۔

پذیرا سخن۔ سخن خوب و مطبوع و مقبول باشد۔

پذیرانیدن۔ قبول کنانیدن و معترف گردانیدن باشد

پذیرفتار۔ با فوقانی بالف کشیدہ و برائے بے نقطہ زدہ قبول کنندۂ چیزے و سردار و ریش سفید قوم باشد۔

پذیرفتی۔ ترجمۂ انفعال است۔

پران۔ بمعنے پرندہ است۔

پر باز کردن۔ کنایہ از رفتن است کہ در مقابل آمدن باشد وکنایہ از جفت شدن ہم ہست۔

پربون۔ بروزن مجنون بمعنی پرنون ست کہ دیباے منقش تنک و نازک باشد۔

پرپوز۔ بروزن سرو و ز گرداگرد کلاہ و دہان انسان و حیوانات چرندہ را گویند و منقار مرغان را از طرف بیرون

پرتر۔ بروزن صرصرا پارئے را گویند کہ بر کاغذ و جامہ مالند۔

پرداز۔ بمعنی پرداختن و امر ببرداختن و فاعل پرداختن باشد

پردن۔ بمعنے حدست۔

پردۂ ایزدی۔ یعنے حجاب الٰہی۔

پردہ خالی کردن۔ کنایہ از ظاہر نمودن و فاش کردن باشد

پردہ دار۔ پردہ پوش و دربان را گویند۔

پردہ سرا۔ سراپردہ و بکسر سین سازندہ را گویند۔

پردۂ عنکبوت۔ نوعے از علل چشم و تنیدۂ عنکبوت باشد

پر روغن۔ آنست کہ جانوران پرندہ در وقت خوشے جمیع پرہائے خود را با منقار خود پروازے دہند۔

پر ریختن۔ معروف است وکنایہ از عاجز شدن و مجرد گردیدن باشد از علائق۔

پرستشگری۔ عبادت کردن و خدمتگاری نمودن باشد۔

پرستندہ۔ خدمتگار و زاہد و عابد و عبادت کنندہ باشد۔

پرستیدن۔ بمعنی عبادت کردن و خدمتگاری نمودن باشد

پرشاش۔ بہ فتح اول بروزن و معنی پرتاش ست کہ نام ولایتے

از ترکستان باشد و بضم اول ہم آمدہ است۔

پرطاس۔ بہ فتح اول بروزن کرباس جنسے از موئینہ باشد ہمچو سنجاب و قاقم و بضم اول ہم آمدہ است۔

پرگار فلک۔ کنایہ از دور فلک و منطقۂ فلک باشد۔

پرگند۔ با کاف فارسی بمعنی مفارق باشد۔

پرگندگی۔ مخفف پراگندگی ست کہ پریشان بودن و متفرق گردیدن باشد۔

پرمہرہ۔ گرہے باشد از پر وغیرہ کہ جانوران شکاری مثل باز و شاہین و امثال آنہا از معدہ بر می آورند و آنرا بترکی او خشی ؍ وش ؍ مے گویند۔

پرواز گرفتن۔ کنایہ از گریختن جانوران شکاری ہمچو باز و شاہین و باشہ و امثال آن باشد۔

پرورش آموز۔ اشارت بذات حق تعالیٰ باشد جل جلالہ وکنایہ از پیر و مرشد و ہادی و اصحاب ادب و علم و حکمت و ارباب مجاہدہ ہم ہست۔

پرہ۔ دکلان را گویند کہ دوک پشم رشتن باشد۔

پریدن۔ بفتح اول پرواز کردن و بضم اول پر و مملو ساختن باشد۔

پریزبان و پریزیان۔ بابائے ابجد و یائے حطی ہر دو بنظر آمدہ است شخصے را گویند کہ آرد مے بیزد۔

پریشانیدن۔ یعنی بدحال و پریشان گردانیدن و شدن و بیخود گشتن و گردانیدن باشد۔

پریشم۔ معروف ست کہ ابریشم باشد۔

پزوند۔ با واو بروزن فرزند بوقچۂ رخت را گویند۔

پستہ۔ میوہ ایست معروف وکنایہ از دہان معشوق ہم ہست

پسر گیر۔ پسر خواندہ را گویند۔

پس رو۔ بہ فتح رائے قرشت بعربی مقتدی گویند۔

پسلنگ۔ بکسر لام پس افتادہ و درماندہ را گویند۔

پسندیدن۔ بمعنی ستودن و خوش آمدن باشد۔

پس نهاد - بمعنی ذخیرهٔ پس انداز و گنج و میراث باشد.
پسندیده رو - بفتح رای قرشت بمعنی خوش رفتار و نیکو روش باشد.
پسوسیدن - بمعنی دعای بد و نفرین کردن باشد.
پشت انداز - فاعل و مفعول عمل لواطه را گویند و بر مفعول بیشتر اطلاق کنند.
پشت پلنگ - معروفست و کنایه از ابلق هم هست.
پشت خم شده - مردم کوز و راکع و خاضع را گویند.
پشت زمین - کنایه از روی زمین باشد.
پشت کمان خم دادن - یعنی معائنه را در کمان انداختن.
پشت کوز - مردم پشت خم و کنایه از فلک باشد.
پشت ملک - کنایه از قوت ملک و کسی که قوام ملک باو باشد.
پشتیمان - بامیم بروزن و معنی پشتیبان است.
پشتیون - مخفف پشتیوان باشد.
پشتخانه - بفتح اول و ثانی خانهٔ باشد که از پردهٔ نازکی سا[زند] که پشه آزار ندهد.
پشم کشیدن - کنایه از دور کردن مغز بد و هرزه گوئی باشد از خود بلطائف الحیل و در بعضی از فرهنگها کنایه از اهانت کردن و بی وقر شدن و از اعتبار ساقط کردن باشد - جی.
پشمک قندی - حلوای پشمک را گویند.
پشمی از کلاهش کم - کنایه از نقصانی باشد که بغایت سهل بود و هیچ در حساب نیاید - جی.
پشهٔ زرین - شرارهٔ آتش را گویند.
پشهٔ زعفران - کنایه از زغال و انگشت افروخته است.
پفیوز - مردکه ترش رو و رو درهم کشیده و متنجر باشد - مع
پل آبگون آتشبار - کنایه از فلک و آسمان و کرهٔ اثیر.
پلاو - بفتح اول بمعنی نعمت باشد عموماً و نام طعامی است که از برنج و گوشت سازند خصوصاً.
پل بالان - پلی و بندیست نزدیک هرات گویند سکند[ر] اول آن پل را ساخت و بعد از آن هرات را بنا کرد.
پلپل خام - فلفل سفید را گویند.
پلپل مشک - مشک دانه را گویند و آن دانهای باشد سیاه رنگ که بوی مشک دهد.
پلپلمویه - بمعنی فلفلمویه است و نام دوائیست.
پل چکنم - نام پلیست در شیراز گویند مردم باج گیر در ایام در آن سر پل نشسته اند هر رهگذری و مسافری که آنجا میرسد بی اختیار میگوید چکنم.
پلنگ موش - بامیم دوا و شیر بستنی باشد خوشبو.
پنبه پاسی - نوعی از پاسی انگ[ور] باشد.
پنج ارکان - عبارت از توحید و نماز و روزه و حج و زکوة باشد.
پنج توسن سلامت - کنایه از حواس خمسهٔ باطن است.
پنج دعا - کنایه از پنج نماز است که صلوة خمس باشد.
پنجره - بکسر اول و سکون جیم نام ولایتیست از توران زمین و بفتح جیم هر چیز شبکه دار و قفس جانوران و دیدبان کشتی.
پنج شاخ دست و پنج شاخ درخت - کنایه از پنج انگشت دست باشد.
پنج نوبت - پنج وقت نماز و پنج وقت نقاره باشد که در شبانروزی بر در سلاطین نوازند و پنج آلت اهل جنگ را نیز گویند که دهل و دمامه و طبل و سنج و دف باشد.
پنج و شش و هفت و چهار - کنایه از پنج حس و شش جهت و هفت کوکب و چهار طبع باشد.
پنجه تیز کردن - کنایه از جنگجوئی و ستیزه کردن باشد.
پنجه کردن - کنایه از قبض گرفتن و طپانچه زدن باشد.
پنداریدن - پنداشتن و عجب و تکبر نمودن باشد.
پندر - بروزن سنجر نام قلعه ایست در بالای کوه از ولایت شیراز

پنیرآب - آبیکہ از پنیر تر برمے آید۔

پنیر کیسہ - پنیر کہ شب در کیسہ کنند کہ آب آن برود۔

پودنہ و پودینہ - معروفست و بعربی نعناع گویند۔

پور آذر - کنایہ از ابراہیم پیغمبر علیہ السّلام ست۔

پور آتبین - فریدونست کہ ضحاک را کشت چہ نام پدرش آتبین بود۔

پور دستان - رستم زال را گویند۔

پور سبکتگین - سلطان محمود پادشاہ خراسان کہ غلامش ایاز بود۔

پور سقا - زاہدے و عابدے بودہ کہ بر دختر مجوسی عاشق شد و دین مغان اختیار کرد چون دختر را بخواست او با دختر و بیشتر مجوسیان توفیق اسلام یافت۔

پور سینا - شیخ علی سینا را گویند۔

پور عمران - موسی و ہارون را گویند۔

پور فان - با فاگدایان شوخ چشم را گویند۔

پور قباد - انوشیروان عادل را گویند۔

پور ہاجر - اسمعیل پیغمبر را گویند۔

پور ژنگ - رقعہ و پارہ را گویند۔

پوست بر کردن - کنایہ از اظہار مافی الضمیر و راز باشد جی۔

پوست پارہ - اشارہ بدرفش کاویان است چہ آن پارۂ پوستے بودہ۔

پوست مس - توبال مس را گویند و آن ریزہاے سنگے ست کہ در وقت سنگ زدن ازان مے پاشد۔

پوسدہ - مخفف پوسیدہ و از ہم ریختہ باشد۔

پوسیدن - معروفست و بمعنی آماسیدن ہم آمدہ است۔

پوسیدہ چوب - چوبیست کہ در شب مثل چراغ افروزد و چوب کہنہ و پوسیدہ را نیز گویند۔

پوشیدہ چشم - مردم نابینا را گویند و شخصے کہ نظرش بر بیگانہ نیفتادہ باشد۔

پویان ہزبر - کنایہ از اسپ است کہ عربان فرس خوانند۔

پہلو بہ بستر بردن و پہلو بہ بستر سپردن - کنایہ از خواب نوشین کردن باشد - جی۔

پہلو سائے - بمعنی پہلو زنندہ و برابری کنندہ و ہمچشم و ہمنشین باشد۔

پہناور - ہر چیز کہ عرض بسیار داشتہ باشد۔

پیالہ - قدح و کاسہ کہ بدان شراب خورند۔

پیالۂ جور - کنایہ از پیالۂ پرومالا مال باشد۔

پیام آور - پیک و خبر آورندہ را گویند و پیغمبر را نیز گویند۔

پے بر پے - یعنی قدم بر نشان قدم و اثر و نقش قدم باشد یعنی متعاقب رفتن۔

پیچاپیچ - با جیم فارسی بروزن پیشاپیش بمعنی خم در خم و سخت پیچیدہ باشد۔

پیچ پیچ و پیچ در پیچ - بمعنے خم در خم باشد و در صفت معشوق بطریق مدح میگویند و در صفت چیزے دیگر بطریق دم گفتہ مے شود۔

پیچیدن - بمعنی خم دادن و گردانیدن و تابیدن ریسمان و موے بر بالا شدن و غصہ کردن باشد۔

پیدا - بمعنے آشکارا و ہویدا کہ نقیض پوشیدہ و پنہان است - مع۔

پیرار - بروزن دیدار سال از پیش پارسال و روز پیش از دیروز را گویند۔

پیراسیدن - بمعنی سائیدن و سودن باشد۔

پیر برناوش - کنایہ از دنیا و فلک باشد - جی۔

پیر تعلیم - کنایہ از معلم علوی دینی باشد۔

پیر خدا - کنایہ از عثمان باشد۔

پیر خسیس - کنایہ از کوکب زحل و کنایہ از شیطان باشد

پیر دوتا - کنایہ از آسمان باشد۔

پیر زر۔ کنایہ از پیر کہن سال باشد۔

پیرزن چرخ۔ کنایہ از فلک است۔

پیرزی۔ مخفف پیروزی است۔

پیر ششم چرخ۔ کنایہ از کوکب مشتری باشد۔

پیر کشتۂ غوغا۔ کنایہ از عثمان بن عفان ست۔

پیر کنعان۔ یعقوب پیغمبر را گویند۔

پیر مغان۔ پیشواے مجوسیان باشد و رہبان و مالک و پیر را نیز گویند و بمعنے مے فروش ہم آمدہ است۔ می۔ شت۔

پیرو۔ بہ فتح اول و ثالث بمعنی پس رو باشد و بعربی مقتدی گویند و ترجمۂ تالی ہم ہست۔

پیروزہ طشت۔ بمعنی پیروزہ جا درست کہ آسمان باشد۔

پیروزہ مغفر۔ کنایہ از آسمان است۔

پیر بہشت خلد۔ کنایہ از رضوان خادم بہشت باشد۔

پیش آتش و پس دریا۔ کنایہ از دنیا و روزگارست۔

پیشار۔ بروزن دیوار پیش آب و بول بیمار را گویند کہ پیش طبیب برند۔

پیش انداز۔ آنچہ زنان از مرصع و مروارید سازند و از گردن آویختہ در پیش سینہ اندازند و پارچۂ نازکے را نیز گویند کہ در وقت طعام بر روے زانو بگسترانند و امر بہ پیش انداختن و فاعل ہم ہست۔

پیشانی گشادہ۔ کنایہ از کشادہ پیشانی ست۔ جی۔

پیشبندی۔ بمعنی تمہید و مقدمۂ مطلب۔ مع۔

پیشدستی۔ بمعنے سبقت باشد۔

پیشرو۔ بہ فتح راے قرشت پیش قدم و مقتدی و مقدم و امام را گویند و جلاے مخصوص کہ سازند یا نوازند۔

پیشکارہ۔ بمعنی پیشکارست کہ مزدور و خدمتگار وغیرہ باشد۔

پیشکش۔ معروف ست و آنرا خدمتی ہم مے گویند۔

پیشگہی۔ آنچہ بوقت افطار خورند۔

پیش ور۔ صاحب ہنر را گویند۔

پیشہ مرغ۔ مرغ مردار خوار را گویند۔

پیشی۔ تفسیر سبقت است۔

پیغولوش۔ نام گلے ست از جنس سوسن و بمعنی خانۂ موش و دہان و گوش ہم آمدہ است۔

پے فشردن۔ کنایہ از ثابت قدم بودن و استوار شدن و استوار کردن و قدم نہادن باشد۔

پیک۔ بہ فتح اول و ثانی بمعنی طفیل ست و بسکون ثانی و کاف فارسی پیام و خبر آورندہ را گویند۔

پیکان کمان۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب است و ستارگان را نیز گویند۔

پیکانہ سم۔ آنچہ سمش باندام پیکان باشد۔

پیکر۔ بمعنے بتکدہ است۔

پیکر پرست۔ بت پرست را گویند۔

پیگور۔ بہ فتح اول و کاف فارسی دنبال و پے گور خر و بکاف تازی بمعنی بے نشان و کنایہ از مردم نابینا باشد۔

پیل آب کش۔ کنایہ از ابر سیاہ بود۔ جی۔

پیلبند۔ منصوبہ ایست از بازی شطرنج بدو پیادہ و یک فیل بند مے شود۔

پیلکش۔ نوعے از سلاح جنگ باشد۔

پیلور۔ با واو بروزن پیشتر طبیب دارو فروش را گویند۔

پیلۂ فلک۔ یعنے صحراے فلک۔

پیوستگی۔ بمعنی وصیلہ و توصل باشد۔

پیوستن۔ بمعنی ملحق شدن و داخل ہم گردیدن باشد۔

پیوکان۔ بروزن عروسان بمعنی عروس باشد۔

پیہم۔ مترادف و متواتر و پے در پے باشد۔

پیہو۔ با حرکت مجہول جانورے کوچک کہ خون از اندام و بدن بمکد۔

تاے فوقانی

تار۔ البقرۃ التی تحلب دائما یعنے گاوے کہ دوشیدہ شود

ہمیشہ وبحساب ابجد چہار صد باشد۔
تاپان ۔ بابای فارسی بمعنی تاپال ست کہ تنۂ درخت باشد۔
تابۂ ماہی ۔ ماہیے راگویند کہ بعد از پختن در روغن بریان کنند
تالو ۔ ابن وردان ست وآن جانوریست کہ در حمامہا و
آب خانہا مسکون شود۔
تاج برسم ۔ چیزیست کہ ازان نیک وبد طعام معلوم میشود۔
تاج خروس ۔ گوشت پارۂ سرخے کہ در سر خروس مے باشد
وگلے ہم ہست کہ آنرا بستان افروز مے گویند وعربان عبہر خوانند
تاج سعدان ۔ کنایہ از زحل است۔
تاختن ۔ بمعنی دوانیدن وغارت کردن وتاخت وتاراج
نمودن باشد۔
تارتن ۔ بروزن خارکن عبارت از تنندۂ تارست وآن
کنایہ از سہ چیز است اول جولاہہ است کہ بافندۂ جامۂ قماش
باشد دوم کنایہ از کرم ابریشم است سوم کنایہ از عنکبوت است ۔ جی۔
تارتور ۔ بارای ساکن بمعنی پارہ پارہ وذرہ ذرہ باشد
وسخت وبسیار تاریک وتیرہ۔
تازیانہ ۔ بمعنے شلاق ست کہ چابک باشد وبترکی
قمچی گویند ۔ می۔
تالان ۔ بمعنے غارت وتاراج ۔ مع۔
تاوانیدن ۔ غلطانیدن باشد۔
تاورمان ۔ بروزن نافرمان بمعنی زیر وزبر باشد۔
تب ۔ زحمتے ست کہ آنرا بعربی حمی گویند۔
تبانچہ ۔ معروفست ۔ مع۔
تباک ۔ بہ فتح اول نام مردے بودہ۔
تبریز ۔ صاحب لباب میگوید کہ شہریست از شہرہاے
مشہورۂ آذربایجان وعوام آنرا توریز باواو مے گویند و
ابن حوقل مے گوید کہ آن قریب است در بزرگی وعظمت
باخوی در انجا تختگاہ دختر ہلاکو بود بعد ازان مدینۂ نو کہ
آنرا غربند ساخت تختگاہ مقرر شدہ ۔ فا ۔ وبالکسر در فارسی

بمعنے سفرہ است ۔ می۔
تپیدن ۔ بمعنی تفسیدن کہ گرم شدن باشد۔
تخت خورشید بر سر ضرغام ۔ کنایہ از بودن
آفتاب است در برج اسد۔
تختۂ آسیا ۔ چوبے وتختے کہ آہن گاو را بران
نصب کنند بجہت شیار کردن زمین۔
تختۂ استرش ۔ تختۂ چوبے کہ گاو آہن را بدان محکم کنند
بجہت زمین شیار کردن۔
تختۂ جوہری ۔ کنایہ از رنگ سبز وکبود باشد وکنایہ از
زنگار رنگ ہم ہست۔
تختۂ خاک ۔ زمین راگویند وتختۂ محاسبان ہم ہست۔
تختۂ رقوم ۔ تختۂ رمال ومنجم راگویند۔
تختۂ عاج ۔ تختے کہ از دندان فیل سازند وکنایہ از دندان
ہم ہست وکنایہ از سرین بلورین باشد۔
تختۂ گوے ۔ کنایہ از چوگانیست سرآن مانند چمچہ کہ بدان
گوے بازی کنند وآنرا بعربی طبطاب گویند۔
تختۂ محاسبان ۔ کنایہ از زمین ست ۔ جی۔
تختۂ محاسبان شود ۔ یعنے خاک بر سر افتد و
گرد آلود شود۔
تختۂ نرد آبنوسی ۔ کنایہ از فلک البروج ست ۔ جی۔
تدبیر شناسان ۔ کنایہ از مردمان عاقل وحکیم و
دانا باشد۔
تدمر ۔ نام بلدہ ایست در بادیۂ شام از اعمال حمص کہ بطرف
شرقی حمص واقع ست وزمین آنجا اکثر شورہ زار ودرمیان
آن بلدہ خراب وویران ست اما آثار قدیمہ از سنگ وغیرہ
ہنوز باقی ست واز حمص وسلمیہ سہ منزل راہ است وصاحب
عزیزی مے گوید کہ مدینۂ تدمر مدینۂ ایست بزرگ کہ بنا شدہ است
از سنگہا ودر انجا چشمہا وثمرہا وزراعتہاست ومابین آن و
دمشق پنجاہ ونہ میل راہ است وازان تا رحبہ یکصد ودہ میل است

ونیز مے گوید کہ آن مدینہ ایست قدیم مشتمل بر آثار عجیب گویند کہ آنرا سلیمان بن داؤد بنا کردہ ہست۔ فا۔

ترازو شدن ۔ کنایہ از برابر شدن دو غنیم باشد چنانچہ ہیچ کدام بر دیگرے غلبہ نتواند کرد و ظفر و نصرت نتواند یافت و در بعضے از فرہنگہا بمعنی افتادن و پیچیدن و گریختن از جنگ مرقوم ست۔ جی۔

ترازوے انجم ۔ بمعنے اصطرلاب ست۔

ترازوے چرخ و ترازوے فلک ۔ کنایہ از برج میزان ست۔

ترک اشقر ۔ کنایہ از کوکب مریخ است۔

ترکان ۔ جمع ترک باشد۔

ترکردن زبان ۔ کنایہ از سخت و درشت گفتن و لقمہ در دہان گذاشتن باشد۔

ترکستان ۔ ملک ترکان باشد۔ می۔

ترک سلطان شکوہ ۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب ست۔

ترکی ۔ منسوب بترک و اسپ معروف و خار پشت تیر انداز است۔

ترمد ۔ بکسر اول و ثالث نام شہرے ست کہ سادات آنجا صحیح النسب اند۔

ترندر ۔ بروزن سمندر بمعنے ترندست کہ صعوہ باشد۔

ترنند ۔ ترجمۂ لمتوج ست۔

تروخشک ۔ معروف ست و کنایہ از نان خورش و بغیر نان خورش و اندک و بسیار و امثال اینہا۔

تریاک اکبر ۔ کنایہ از بازہر ست کہ عاشق بمعشوق دہد۔

تزیک ۔ بفتح اول مخفف تازیک ست کہ غیر عرب و ترک باشد۔

تساچہ ۔ بروزن خفاچہ نہنگ را گویند و بشین قرشت ہم آمدہ ست۔

تسامح ۔ بمعنی تغافل و اغماض و چشم پوشی ست و بمعنے ملائمت و نرمی بپاس خاطر کسے ہم ہست۔ می۔

تستر ۔ بضم اول بروزن دختر نام شہرے و مدینہ ایست۔

تشت ۔ بروزن ہشت معروف ست کہ لگن باشد و در عرب طشت باطائے حطی خوانند و کرسی را نیز گویند کہ تشت و آفتابہ بران نہند۔

تششتن ۔ بفتح اول بروزن گسستن تیشۂ بزرگ را گویند۔

تعویذ آسمان ۔ کنایہ از جوزا ست۔ جی۔

تغدری ۔ بترکی پرندہ ایست کہ در عربی حباری و در فارسی جرز با جیم تازی و فارسی گویند۔

تفتہ دل ۔ بمعنے تنگدل و غمناک باشد۔

تفریط ۔ دور گردانیدن۔

تفلیس ۔ بروزن بلقیس نام شہریست کہ آب ارس از کنار آن مے گذرد۔

تقریک ۔ بروزن نزدیک بمعنی ادب کردن و تنبیہ نمودن باشد۔

تقوع ۔ مدینہ ایست از قراے بیت المقدس۔ بیت۔

تگ بن ۔ حوض کوچک را گویند۔

تگتاز ۔ بروزن شہباز مخفف تگ و تاز ست کہ دویدن و تاختن و جست و جو کردن باشد۔

تکریت ۔ بفتح اول و بضم اول ہم آمدہ ہست بلدہ ایست مشہور مابین بغداد و موصل واقع بطرف غربی دجلہ کہ از ان تا بغداد سی فرسخ راہ ست و در انجا قلعہ ایست مستحکم کہ یک جانب آن بطرف دجلہ ہست و تکریت دیگر از شہرہاے جزائر ہست متصل عراق ابن سعید گوید بطرف جنوب تکریت و بطرف شرق آن نہر اسحاقی ست کہ آن نہر در ایام متوکل اسحق بن ابراہیم بنا شدہ ہست و صاحب لباب مے گوید کہ تکریت تسمیۂ آن بنام دختر وائل کہ خواہر بکر بن وائل باشد ہست و قلعۂ آن شاپور بن اردشیر بن بابک بنا کردہ ہست و در ین زمان آن قلعہ خراب ست۔ فا۔

تگژدان و تگژدانہ ۔ پردۂ کہ دانۂ انگور در میان آنست و پوست انگور را ہم مے گویند۔

تکلتو - چیزے کہ از نمد وغیرہ دوزند و زیر زین بگذارند تا آسیب نشست به اسپ نرسد و بروت را نیز گویند - مع -

تک و تاز - دویدن و تاختن وجست وجو کردن باشد -

تکول - بر وزن قبول بمعنی اول تکوک ست کہ صراحی بصورت جانوران باشد -

تکین - بکسر اول نام پہلوانیست و آتش را نیز گویند -

تل باشر - قلعہ ایست مستحکم و وسیع بطرف شمال حلب مابین آن و حلب دو روزہ راہ ہست - فا -

تلخ اریج - زغال و اخگر آتش افروختۂ آتشدان را گویند -

تل خالد - قلعہ ایست از نواحی حلب - فا -

تلخ جوان - با واو معدولہ بر وزن کیغدان زہر قاتل و فوت و موت -

تلخ خوان - زہرہ را گویند و آن متصل ہست بجگر حیوانات -

تل سلطان - موضعے ست کہ مابین آن و حلب یک منزل راہ ہست - یت -

تل صافیہ - حصنے ست از اعمال فلسطین - فا -

تل کیسان - موضعے ست از سواحل شام - فا -

تلف - بضم اول کنافتے کہ بعد از خوردن انگور و مثال آن بجائے بماند -

تلوازہ - خانۂ کہ از چوب سازند و در ہندی مچان گویند -

تلونہ - شگوفہ و بہار درخت را گویند -

تمارخ - بفتح اول و راے قرشت گیاہ نیک را گویند -

تماہیچہ - گوشت نرم و نزار و پختہ و مہرا را گویند -

تمثال گر - صورتگر و نقاش را گویند -

تمساح - بالکسر بمعنی نہنگ ست - کس -

تمسیخا - نام دعائے ست -

تمغا - داغے ست کہ بر ران اسپ و دیگر مواشی نہند و باجے کہ از مترددین گیرند و مہرے کہ از چوب کنند بر دو انبار غلہ و امثال آن -

تن پرستان - کنایہ از تن پروران و کاہلان و بیکاران باشد -

تنستہ - بر وزن ارتنہ بانگ و صدا و شور و غوغای جنگ را گویند -

تنچہ و لتچہ - بمعنی توشہ دان - مع -

تن در گمان دادن - یعنی احاطۂ گمان کردن و محیط ظن شدن و صاحب ظن و گمان گردیدن باشد -

تندی - بمعنی درشتی و تیزی و جلدی و بلندی نقیض پستی باشد -

تندیہ - بر وزن تنقیہ بمعنی تندیسہ کہ صورت و تمثال باشد -

تنگ ظرف - بمعنی سادہ لوح ہست - مع -

تنگلوشا - علم خانۂ رومیان در صورتگری -

تنگ مزاج - گرم مزاج را گویند -

تنگ میدانی صبح - کنایہ از بے بقائی صبح ہست -

تنگنای خاک - کنایہ از دنیا و قالب آدمی و لحد باشد -

تنگنای دہر - کنایہ از دنیا و روزگار ست -

تنگ نشیمن نہاد - کنایہ از فلک و دنیا و زمانہ ہست -

تنکوب - بر وزن مرکوب اچارے کہ از ماست و سیر و مغز گردگان سازند -

تنکہ - ورق طلا و نقرہ - مع -

تن محرم آسا - کنایہ از تن برہنہ ہست باعتبار بے نقط بودن لفظ محرم -

تنوہی - ترجمۂ شاخص ست -

تنویہ - بمعنی بزرگی باشد -

توار - ریسمانیکہ بدان بار بر چاروا بندند -

تواہیچہ - گوشت پختہ نرم و نازک را گویند -

توب - بر وزن خوب بمعنی دیدہ باشد و بمعنی طاقہ تیر ہست کہ بہندی لتان گویند -

توبارہ - بزر را گویند -

تو دستی - بمعنی مدد و یاریست - مع -

تودہای خاک - کنایہ از طبقات زمین و ہفت اقلیم و قالب آدمی نژاد ہست -

تودۂ کافور - کنایہ از انبار برف و تل و سرین سفید را گویند -

توشۂ چشم - کنایہ از نگاہ کردن بافراط بود بجانب مطلوب - جی -
تولچہ - نام وزنی است - مع
تولک - یعنے زیرک است -
تومار - بروزن و معنی طومارست و آن لولۂ باشد از نقرہ وطلا کہ تعویذ دران نہند و برگردن اطفال بندند - مع -
تومان - یعنی تومن ست کہ دہ ہزار دینار باشد -
تونین - بضم اول و کسر ثانی مہربان شوندہ و مہربانی کنندہ را گویند -
توئی - معروف ست یعنی دیگرے نیست و نام پرندۂ ہم ہست بسیار کوچک -
تہیدست - کنایہ از فقیر و بخیل و ممسک و مسند خالی یعنے کسیکہ در صدر و مسند نشستہ باشد -
تہی رفتن - کنایہ از بیراہی کردن و تنہا رفتن و منفعت و سفر بی دوست خالی و مفلس و بیخبر رفتن باشد بجائے -
تیراہ - بروزن بیراہ پرندہ ایست سبز رنگ کہ پر او را در ردوزی بکار برند و او را سبزک گویند -
تیرباران - کنایہ از آہ سحر و گریہ سحریست -
تیر بازوے چرخ - کنایہ از کوکب عطارد و تیر چرخ را گویند -
تیر تماج - تیرے کہ خمیر نان را آن تنک سازند -
تیر فلک - یعنی تیر چرخ ست کہ کوکب عطارد باشد -
تیر قرعہ - دو تیرست کہ بدان فال گیرند -
تیرگر - سازندۂ تیر را گویند - مع -
تیرماہ - نام ماہ چہارم از سالہائے شمسی ست کہ بودن آفتاب در برج سرطان باشد -
تیرنان - قسمے ست از چوب - مع -
تیرہ خاکدان - کنایہ از دنیاست -
تیرہ شدن آب اختران - کنایہ از رفتن آب طراوت و روشنی اختران باشد -
تیرہ کامل - کنایہ از ماہ است کہ قمر باشد -

تیغ بیجادہ گون - کنایہ از تیغ خون آلودہ باشد -
تیغدار - نگہدارندہ و دارندۂ تیغ باشد و بمعنی تابدار و روشن ہم ہست -
تیغ دو دستی - تیغے و شمشیرے را گویند دراز کہ بقدر دو دست باشد یعنی دو ذراع و کنایہ از بسیار چیزے گرفتن از مردم و دادن بمردم ہم ہست -
تیلماچی - بروزن شیر حاجی مترجم را گویند یعنی شخصے کہ عبارت زبانے را بزبان دیگر بیان کند و آنرا بتازی ترجمان گویند و کارگزار را نیز گویند -
تیمز و تیموز - باول مفتوح بثانی زدہ و میم مضموم بدہ ہر دو لغت بزبان مغلی آہن را گویند - جی -
تیناب - بروزن سیماب آنچہ در خواب دیدہ شود و بعربی رویا خوانند -
تین احمر - انجیر دشتی را گویند - تن -

ثاء مثلثہ

ثا - یعیش من کل شئی یعنے زندگانی کند ہر چیز و بحساب ابجد پانصد عدد -
ثاقب - منشکے بسند فرہنگ شعوری مے گوید کہ گدا و سائل را گویند -
ثریا - چند ستارۂ کہ یکجا جمع شدہ اند و آنرا پروین نیز گویند و کنایہ از گوہر آبدار و دندان محبوب ہم ہست - می -
ثنایا - دو دندان پیشین را گویند -
ثیموم - نام نباتیست شبیہ بگندم کہ بدفع سفیدی چشم بکار آید و آنرا ثمام بالضم نیز گویند - قس - تن -

جیم تازی

ج - حرفیست از حروف تہجی و بحساب ابجد سہ عدد -
جاجرم - نام شہریست معروف -
جادو خیالی - یعنے خیال جادوانہ و ساحرانہ -
جاروب از مژگان کردن - معروف و کنایہ از مراۃ

وسجده کردن هم هست -
جاگرم کردن - کنایه از دو چیز ست اول کنایه از نجا بر قرار گرفتن باشد دوم کنایه از بمراقبه رفتن بود - جی -
جاماسف - همان جاماس ست که حکیمی باشد مشهور -
جام بورک - کنایه از کاسهٔ آش بغراست -
جام جهان نما - جام جم را گویند -
جام زیبقی - کنایه از پیالهٔ بلور باشد وپیالهٔ نقره را نیز گویند
جام سیم - یعنی جام نقره وکنایه از زنخدان معشوق هم هست
جام شکیر - کنایه از پستانست وکنایه از نیستان هم هست
جام گوهری - پیالهٔ بلور ولعل وکنایه از لب معشوق باشد -
جام گیتی نما - یعنی جام جهان نماست که جام جم باشد -
جام ملک شرق - کنایه از قرص آفتاب وپیالهٔ پادشاه مشرق -
جاموتله - بمعنے گوینده آمده - جی -
جان افزا - آنکه ممد حیات باشد همچو آب حیات وامثال آن
جانان - محبوب ومعشوق ومطلوب را گویند -
جانا ور وجانور - یعنی جاندار باشد وبیشتر پرندگان را گویند وکنایه از مردم بے عقل هم هست -
جان بخش - بخشندهٔ جان وامر بجان بخشی وجان نصیب باشد
جان بر میان - یعنی مستعد ساخته ومرده انگاشتن باشد
جان تو وجان او - ازین کلام اظهار اتحاد ویگانگی مراد است
جان تو وجان من وجان شما وجان من و
جان من وجان شما - این عبارتیست که هر گاه که کسے را یا چیزے را بکسے سپارد وسفارش نماید که این را عزیز دارد نیک محافظت کن ازین عبارات مذکوره بگوید - جی -
جان جماش - کنایه از شراب انگوری باشد -
جان صبا - بمعنے خاصیت صبا -
جان عالم - کنایه از حضرت رسالت صلوٰة الله علیه است
جانور - ترجمهٔ حیوان است -

جاودان سراے - کنایه از بهشت وعالم اخری باشد -
جاویزان - چیزیست که در میان زهره گاو هم میرسد -
جاه - بروزن ماه بمعنی منزلت باشد وکنایه از دنیا هم هست
جبروت - بفتحتین بزرگی وعظمت وتکبر کردن ونیز عالم الٰهی را گویند ودر اصطلاح سالکان جبروت مرتبهٔ وحدت را گویند که حقیقت محمدیت وتعلق بمرتبهٔ صفات دارد - کت -
جد جد - کرمیست سیاه که شبها مانند ملخ فریاد کند -
جدومند - بمعنے مسارق باشد -
جراد - بمعنے ملخ ست - مع -
جرثوم - اصیل را گویند - جی -
جرجیس - نام پیغمبرے ست علیه السلام - جی -
جرخست - بروزن بدست چرخ انگور مالی باشد و باجیم فارسی هم گفته اند -
جرسدار - قاصد وشاطر را گویند -
جرغان - طغا وطغراے آتش پرستان ومغان باشد - جی -
جرم صبح - کنایه از آفتاب وروشنائی صبح وروشنی روز باشد
جرجر - بکسر جیم اول وفتح جیم دوم صداے دیگ را گویند بهنگام گوشت یا دنبه بریان کردن وامثال آن -
جعد زنخم - کنایه از جعد مکلف وجعد چار شاخ باشد -
جعد ساده - کنایه از جعد غیر مکلف وجمع شده -
جعفرآباد - نام موضعیست نزدیک بشیراز -
جفته زدن - معروف ست ودشتی زدن اسپ نیز گویند یعنے نگذارد که کسے بر کفل او سوار شود -
جگتیپونستن - با اول مفتوح بثانی زده وتاے فوقانی مکسور ویاے تحتانی معروف وباے عجمی مضموم وواو معروف ونون مکسور وسین زده وتاے فوقانی مفتوح بروزن منزل پرسیدن بمعنی نوشتن باشد - جی -
جگرتاب - تفته وتفسیده جگر باشد -

جگر تشنه - بمعنی تشنه جگرست که کنایه از مشتاق و صاحب شوق باشد -

جگر گرم - جگر عاشق و جگر مردم مدقوق و جگر تفیده و سوخته -

جگر گل - یعنی شکم زمین و کنایه از قبر و لحد هم هست -

جلانک - نوعے از بازی باشد که کوزه گردانک ست و بعضے گویند گوے گردانگ ست که خنفسا باشد -

جلباف شنگرف - کنایه از لاله و گلهاے سرخ باشد -

جلغوزهٔ هندی - میوه ایست جنگلی و تخم پیاز را هم میگویند -

جماشان گل - کنایه از گل چینان باشد -

جمالوگ - نام مردے بوده دزد و راهزن -

جنایت ستان - خراج ستان و جزیه گیرنده را گویند -

جنبنده - حیوانات را گویند مطلقاً -

جندوق - نام دارو ئیست - جی -

جنطین - بمعنی جنطی ست که پادشاهے بود از یونان -

جنطیانا و جنطیانه - دوائیست مشهور و منسوب به جنطی پادشاه یونان -

جنوب - طرفیست از اطراف سته مقابل شمال مصب

جوان - بفتح اول بوزن روان معروف است که نقیض پیر باشد -

جوان خوش شکل - معروف است و کنایه از برنج طعام هم هست -

جوانه - بمعنے جوان و جوانی هم هست -

جو برهنه - نوعے از جو باشد که پوست ندارد -

جو ترش - نوعے از جو باشد که پوست ندارد -

جو جگاه - جنگ گاه باشد - جی -

جوز بوا - همان جوز بو یاست که بهندی جاپهل گویند -

جوز بویه - همان جوز بویاست که جاپهل باشد -

جوز مغز - مغز گردگان باشد و کنایه از چیزے که آن سخت باشد -

جوزه لوا - فلیواج را گویند که زعفن است -

جوغن - بوزن روزن سلادهٔ سنگے را گویند -

جو فروش گندم نما - شخصے که محیل دغاباز و بے دیانت باشد

جونک - بضم اول و سکون نون منقار مرغان را گویند -

جوهر جان - بمعنی اصل جان ست که عین ثابته باشد انچه باری تعالیٰ مرتبهٔ اول آفرید -

جوهر زمانه - اصل روزگار را گویند -

جوهر علوی - آسمان را گویند و روح را هم مے گویند باعتقاد کسانیکه روح را جوهر میدانند و آتش را نیز گفته اند -

جوهر فرد - آنست که جزو لایتجزیٰ باشد -

جوهریانی - معروف ست و طائفهٔ هم هست که ایشان خدای تعالیٰ را جوهر میدانند -

جویا - بیائی مجهول جوینده و تفحص کننده باشد و نام پهلوانے که رستم او را کشت -

جوینه - انچه از جو پزند و بعربی کردان خوانند -

جوئیدن - بمعنی جستن و طلب کردن باشد -

جهان آب و گل - کنایه از قالب آدمی زاد ست و عالم و دنیا را نیز گویند -

جهاندار - کنایه از پادشاه نگاه دارندهٔ جهان باشد -

جهان داشتن - معروف ست و کنایه از مال و اسباب و سامان داشتن باشد -

جهان سالار - کنایه از پادشاه است -

جهان قدیم - کنایه از ازل و ابد است -

جهان کی - بفتح کاف یعنی پادشاهان جهان و پهلوان

جهانیان - مردم دنیا را گویند -

جهنجه - نوعے از کفش و پاے افزار باشد -

جهیدن - بمعنی جستن و تند و تیز براه رفتن باشد -

جیب افق - کنارهٔ آسمان را گویند -

جیپال - نام پادشاه لاهور بوده گویند بهلول او را بهر سانیده

ونام داروئے ہم ہست۔

جیحون۔ نام دریائے ست۔

جیغہ۔ چیزیست از زر کہ بر سر دستار گذارند وآن را کلگی و کلغی گویند۔ مع۔

جیلان۔ معرب گیلان ست وکتخدا را ہم ے گویند۔

جیم فارسی

چابکدست۔ کنایہ از شتاب کار و سرعت نمایندہ باشد۔

چاپہ۔ بباے فارسی قالب چوبی کہ بدان نقش وجز آن کنند واین در اصل لغت ہندیست بجیم مخلوط الہاکہ چھاپہ باشد۔ بم۔

چادر۔ بمعنی وطا ودر ترکی بمعنی خیمہ۔ بم

چادر احرام۔ کنایہ از برف ست۔ جی۔

چادر اجساد۔ کنایہ از عناصر اربعہ است۔ جی۔

چادر قلندری۔ نوعے از خیمہ۔ بم

چادر یزدی۔ نوعے از چادر سفید مخصوص زنان یزد کہ در وقت بیرون شدن از خانہ بسر کشند۔ بم۔

چار آخشیج۔ چار عنصر را گویند۔

چار ارکان۔ عناصر اربعہ است۔ جی۔

چار اسباب۔ کنایہ از جاذبہ وماسکہ وہاضمہ ودافعہ باشد وعناصر اربعہ را نیز گویند۔

چار پا۔ چہار پارچہ چوب باشد کہ بر دستہا گیرند وبصدا آورند وبدان صدا رقص کنند۔

چار بالش ارکان۔ کنایہ از چار طبع است کہ حرارت وبرودت ویبوست ورطوبت باشد۔

چار برد۔ نام شہرے ومدینہ ایست۔

چار بردی۔ منسوب بہ چار برد وشارح شافیہ۔

چار بندی۔ بمعنی توشہ دان است۔

چار چشم۔ کنایہ از بسیار مشتاق ومنتظر۔ بم۔

چار حد۔ مشرق ومغرب وشمال وجنوب را گویند۔

چار شانہ۔ کسیکہ قدش کوتاہ وچار شانہ اش گندہ وچاق باشد۔ بم۔

چارم صطرلاب۔ کنایہ از آفتاب واقلیم چہارم باشد و صطرلاب ربعی را نیز گویند۔

چارم کتاب۔ قرآن مجید را گویند۔

چاک کردن۔ کنایہ از پارہ کردن وشق نمودن باشد۔

چال پشت۔ ستورے کہ شانہ وکفلش بر آمدہ وکمرش فرو رفتہ باشد۔

چاہ بابل۔ چاہیست کہ ہاروت وماروت در و بندانند وکنایہ از چاہ زنخدان ہم ہست۔

چاہ شفوق۔ نام چاہیست از چاہہاے راہ مکہ۔

چاہیدن۔ سرد شدن دندان بخوردن آب سرد یا برف ویخ وتگرگ وسرما خوردن۔

چپ انداز۔ معروف ودر مقام حیلہ ہم استعمال کردہ اند۔

چپانی۔ بروزن روانی مردم بے سر وپا وکہنہ پوش را گویند وبالتشدید ثانی ہم آمدہ است۔

چپاول۔ تاختن فوجے از لشکر جدا بر سر مخالف از مسافت بعید۔ بم۔

چپ کن۔ بہ فتح کاف تازی نوعے از پوشش ایران مثل جامہ۔ بم۔

چپلان۔ سر موزہ را گویند وآن کفشے ست کہ از بالاے موزہ پوشند ودر ماوراء النہر متعارف ست۔

چپو۔ بمعنی تاخت وتاراج۔ مع۔

چتر زدن۔ ورزشے است کشتی گیران را کہ بر روے دو دست ایستادہ پاہا را بہوا جفت کنند۔ بم۔

چتلاقوج۔ در ترکی بمعنی بن کہ حبۃ الخضرا ست۔ می۔

چخماخ۔ بروزن ومعنی چخماق ست کہ آتش زنہ باشد۔

چراغ آسمان۔ کنایہ از آفتاب وماہتاب است۔

چراغ برہ۔ بہ فتح باے ابجد وراے قرشت چراغدان را گویند وبعربی مشکوٰۃ خوانند۔

چراغ جهان وچراغ جهانتاب - کنایه از آفتاب و ماهتاب باشد -

چراغ روز - کنایه از آفتاب عالمتاب است -

چراغ روز پروانه شدن - کنایه از روے آفتاب پوشیده شدن و فرو رفتن آفتاب باشد -

چراغ شب - کنایه از ماهتاب است -

چراغ کش - نوعے معروف که بعمل شنیع شهرت دارد و عمل شنیع را چراغ کشانی گویند - بم -

چراغ کور شدن - کنایه از مردن شخصے باشد که از و هیچکس نماند -

چرب آخر - کنایه از فراخی عیش و کثرت علف چارواو چرخ آخری فراخ عیشی -

چرب بالا - هر چیز که آن خوشش قد و قامت باشد -

چرب تر - یعنی بهتر و راجح تر -

چرخ اثیر - کنایه از کرهٔ آتش و فلک اول است -

چرخ اخضر - کنایه از فلک اول است -

چرخ اطلس - کنایه از عرش مجید ست که فلک نهم باشد -

چرخ اکبر - کنایه از عرش اعظم و فلک الافلاک باشد -

چرخ برین - عرش را گویند که فلک الافلاک است -

چرخ چنبری - کنایه از آسمان است -

چرخ ساز - یعنے سازندهٔ چرخ و امر هم هست یعنی بساز و بگردان و چرخ مانند و چرخ شکل -

چرخ سداب رنگ - کنایه از آسمان است -

چرخ سنگدل - کنایه از فلک اول و چهارم باشد باعتبار ماه و آفتاب -

چرخ صوفی لباس - کنایه از فلک اول است که فلک قمر باشد - جی -

چرخ کبود - کنایه از آسمان ست -

چرخ کبود جامه - کنایه از فلک اول باشد - جی -

چرخ مدور - کنایه از آسمان است -

چرخ مینا - آسمان اول را گویند -

چرخ نهم - فلک الافلاک که عرش مجید ست -

چرعنو - ظرفیست شراب خوری و نام سانپ هم هست - می -

چرم - بفتح اول و ثانی نام مقامیست از ایران زمین -

چرم گاو - کنایه از تازیانه باشد و آنرا دُم گاو و ذنب گاو نیز گویند - جی -

چرون - بفتح اول و ضم ثانی نام شهر هرموز ست -

چزمه - بالکسر بمعنی موزه ترکے ست - می -

چزور - چیزیکه از دنبه و پیه بعد از گداختن بماند -

چس - بالضم بادیکه بے صدا ر باشود - بم -

چسپانده - دو کاغذ باهم ملتصق که بکار مشق آید و در هندوستان آنرا وصلی گویند - بم -

چستی - مقابل سستے و مقابل فراخی هر دو آمده - بم -

چسم - ترجمه بمعنی باشد -

چشست - بالکسر بمعنی چیست او را آوستاد محقق میفرمائد گرگان فقیر چه شئ امی چه چیز ست - بم -

چشم آغول - بمعنی چشم آغل ست که از گوشهٔ چشم نگاه کردن باشد اعم از قهر یا غمزه -

چشم بلبل - نوعے از پارچه که بصورت چشم بلبلان باشد و بلبل چشم نیز گویند - بم -

چشم پشت و دیده پشت - باصطلاح مغلان مقعد - بم -

چشم پیش گرفتن - کنایه از چشم پوشیدن باشد و کنایه از خجل شدن هم هست -

چشم داشتن - کنایه از امیدوار بودن و انتظار کشیدن باشد -

چشم روز - کنایه از آفتاب است - بم -

چشم زاغ - بسکون میم کنایه از شخص بیحیا - بم -

چشم زاغ پیش از پر دیدن - کنایه از کمال صدس

واشتقال ست کہ ہوشیار و باخبر بودن از جہات ستہ باشد۔ جی۔

چشم زال۔ کنایہ از عادل باشد۔

چشم سماعیل۔ کنایہ از چشم غلطان است۔

چشم سیل زن و چشم سیل روان۔ کنایہ از چشم گریان است

چشم شب پیمائے۔ چشم شب زندہ دار را گویند۔

چشم گاوانہ۔ کنایہ از چشم فراخ ست۔

چشمک زدن و دادن۔ کنایہ از اشارت کردن بچشم بود۔ بم۔

چشم مخمل۔ چون خواب مخمل اصطلاح مقرریست ازین جہت چشم مخمل نیز صحیح شدہ۔ بم۔

چشم نرم۔ کنایہ از بسر امر و اہل بے مضائقہ است۔

چشمۂ آتش۔ کنایہ از آفتاب ست و کورۂ آہنگران و مثال آنرا ہم سے گویند۔

چشمۂ اخضر۔ کنایہ از آب حیات ست و دہان معشوق و شراب را نیز گویند۔

چشمۂ تیغ۔ کنایہ از آب تیغ است۔

چشمۂ حیوان۔ آب حیوان است۔

چشمۂ خور۔ کنایہ از آفتاب است۔

چشمۂ خون۔ کنایہ از دل ست کہ قلب باشد۔

چشمۂ در ماہی۔ کنایہ از بودن آفتاب است در برج حوت۔

چشمۂ قیر۔ کنایہ از شب است کہ بعربی لیل گویند۔

چشمۂ نوش۔ کنایہ از دو چیز ست اول کنایہ از آب حیات باشد دوم کنایہ از دہان معشوق بود۔ جی۔

چشمۂ ہفت اختر۔ کنایہ از پروین است کہ ثریا باشد و آن یکے از منازل قمر ست۔

چشیرہ۔ نوعے از آش آرد باشد کہ درون خیمہ قیمہ پر کنند۔

چغزلاوہ۔ جل وزغ را گویند۔

چفت فلک۔ آسمان و خمے آسمان را گویند۔

چقر۔ بہ تحقیق خر دیگانہ و ظاہرا ترکی است۔ بم۔

چقماچی۔ طعن و سرزنش ماخذش سنگ بر چقماق زدن است۔ بم۔

چکان۔ چکندہ و چکانندہ و امر بچکیدن باشد۔

چکندر۔ بروزن و معنی چقندر ست۔

چک و چانہ۔ بواو عطف و دوم نیز جیم فارسے لوچ گوئی۔ بم۔

چکی۔ آہن پہن سوراخدار کہ آسیا بدان گردد۔

چلپل۔ نانے است کہ آنرا چلپک خوانند و در روغن جوشانند

چل چراغ۔ نوعے از نخلے باشد چوبین یا نقرہ کہ چراغان بسیار دران افروزند و در بعضے رسائل بمعنی نوعے از آتشبازی است۔ بم۔

چل دختران۔ گنبدیست در ولایت۔ بم۔

چلش۔ بفتحتین گیاہیست ترشی کہ در آشہا پزند۔ بم

چل صبح۔ چہل صباحی را گویند کہ تخمیر گل آدم کردہ شدہ بود۔

چلیپائے فلک۔ کنایہ از شکلیست کہ از تقاطع خط محور و خط معدل النہار حاصل شود۔ جی۔

چلیدن۔ بالفتح روان شدن و لائق و سزاوار۔ بم۔

چلشتہ خور۔ بمعنی شخصے کہ از کسے منتفع شدہ و بعد ازان بہمین توقع ہمیشہ پیرامون آن شخص گردد۔ مع۔

چمانیدن۔ بمعنے خرامیدن باشد۔

چم پریشی۔ بمعنی متفارت یعنی مشکلک۔

چمرک۔ بکسر اول و ثالث و سکون ثانی در ترکی بمعنی از انگشتہا عضو گرفتن چنانکہ بدرد آید کہ بہندی چٹکی گویند می۔

چمندہ۔ خرامندہ و از روے ناز براہ روندہ را گویند۔

چمن۔ بضم اول مخفف چون ست کہ ترجمۂ اذا باشد۔

چنبر چرخ۔ منطقہ و دور چرخ و گردش چرخ را گویند۔ جی۔

چنبر کبود۔ فلک اول را گویند۔ جی۔

چند مردہ۔ چیزیکہ چند مرد را سزاوار و کافی باشد و موازنۂ چند کس را نیز گویند۔

چنگالی - نان گرم و روغن و شیرینی بهم مالیده شده -
چنگ در نای کسے نهادن - کنایه از دست به گلو گذاشتن و فشردن گلو باشد -
چنگ ربع وش - همان چنگ مشهور که می نوازند و ربع وش از آن گویند که شباهتے بربع دائرهٔ اصطرلاب دارد -
چنگلی - شخصے که ساز چنگ نوازد -
چنگیز - بکسر اول و ثالث نام پادشاه مغلان ست و چنگیزه بودن ثا نیز گویند و او شریعتے بنا نهاده بود و توره نام کرده..
چنین - بضم اول مخفف چون این باشد -
چوب - معروف ست و هیزم و عصا را نیز گویند -
چو باد بر خاستن - کنایه از خیز کردن و جستن باشد -
چوپان - بتانی مجهول شبان گوسفندان و گله بان اسپان باشد و بباے فارسی نیز آمده است - ما - مل -
چوب پاره - مالهٔ برزگران که بدان زمین شیار کرده را هموار سازند -
چو حقه بے دل و بے مغز بودن - کنایه از مرده دل و اهل دل نبودن باشد - جی -
چو حقه بر در بودن - کنایه از مقیم بودن بر در است - جی -
چو روز - کنایه از ظاهر و آشکارا و روشن باشد - جی -
چو سایه در گل خفتن - کنایه از غلطیدن و مردن باشد -
چوماق - نوعے از سلاح باشد گویند عربیست و فارسیان باجیم فارسی کرده اند -
چو مهره در ششدر بودن - کنایه از عاجز بودن و خلاصی نیافتن باشد -
چونان - چوبے که بدان خمیر نان را پهن سازند -
چون حرف آخرست ز ابجد گه سخن - کنایه از آن است که در فصاحت همچو بلبل است باعتبار آنکه حرف آخر ابجد غین منقوطه است و غین هزار است و هزار اسم بلبل است - جی -
چهار امین - کنایه از خلفاے اربعه است که ابابکر و عمر و عثمان و علی است رضی الله عنهم و نیز کنایه از مجتهدین اربعه باشد که شافعی و ابوحنیفه و مالک و حنبل باشد - جی -
چهار بیخ و چهار بیخ حیات - چهار عنصر را گویند -
چهار تکبیر زدن - کنایه از ترک دنیا و مافیها دادن و کنایه از تا زیست گزاردن باشد -
چهار جوهر - کنایه از عناصر اربعه باشد -
چهار جوے - کنایه از جوهاے بهشت ست و عناصر را نیز گویند و نام ولایتے است از خراسان -
چهار جوے فطرت - کنایه از چهار عنصر است -
چهار خانه - بمعنی شکنبه است - مع -
چهار دری - معروف ست و کنایه از دنیا هم هست -
چهار شنبه - کنایه از عطارد باشد -
چهار طاق فلکی - کنایه از فراش است -
چهار طوفان - کنایه از چهار عنصر و چهار طبع باشد -
چهار علم - کنایه از چهار یار ست که ابابکر و عمر و عثمان و علے رضی الله عنهم باشد و کنایه از عناصر اربعه هم هست -
چهار گوهر - عناصر اربعه را گویند -
چهار لنگر - کنایه از چهار دست و پاے حیوانات باشد -
چهار مادر - کنایه از چهار عنصر است -
چهار میخ - کنایه از چهار عنصر و عمل لواطه است -
چهار و هفت - کنایه از چهار عنصر و هفت کوکب باشد -
چه در سر دارد - یعنے چه خیال دارد -
چهرهٔ آتش نما - برافروختگی و سرخی روے را گویند بهنگام مستی و غضب -
چهره پرواز جهان - کنایه از آفتاب جهانتاب است -
چهره چو تاج خسروان - کنایه از چهرهٔ زرد ست -
چهره زر اندود کردن - کنایه از زرد شدن باشد -
چه کشید - بمعنے بچه کار خواهد آمد -
چیدن - دانه از زمین برداشتن و انتخاب کردن و

بربالاے هم گذاشتن و بساط گسترانیدن باشد۔

چپیرچنگ۔ چرمینه را گویند و آن آلتے باشد باندام آلت تناسل که از چرم ساخته باشند۔

چیرگی۔ بمعنی دلاوری و شجاعت باشد۔

چیز۔ موجود و گرانمایه۔ چنانچه ناچیز معدوم و فرومایه۔ بم۔ و در محاوره بمعنی طعام باشد۔ مع۔

چیزک۔ مصغر چیز و خارپشت را نیز گویند۔

حاے مهمله

حاد۔ الرجل الصالح یعنے مرد نیکوکار و بوزن بلند آواز و در حساب جمل هشت باشد۔

حاتم۔ بتاے مکسور مشهور و استعمال فارسیان بفتح فوقانی نام جوانمرد معروف پسر عبدالله بن سعد طائی۔ بم۔

حاجب۔ بکسر جیم پرده دار۔ بم۔

حارم۔ بلده ایست کوچک مشتمل بر قلعه و درختها و چشمها و نهر کوچک و ابن سعید گوید آن حصنے ست کثیر الارزاق و مابین آن و انطاکیه یک منزل راه است۔ فا۔

حاضری۔ مرادف ماحضر و آن عبارت بود از طعامے که در اول روز خورند اما سیر نے خورند۔ بم۔

حال کردن۔ وجد کردن۔ بم۔

حامل اسفار۔ کنایه از خرست که حمار باشد و عامل و قاری جاهل را نیز گویند۔

حانی۔ مدینه ایست مشهور در دیار بکر که در ان مدینه معدن آهن ست و در تمام بلاد از انجا آهن مے برند۔ یت۔

حباب۔ بالضم و بالفتح گنبد آب۔ بم۔

حباری۔ نام پرنده ایست و آنرا جرز نیز گویند۔ جی۔

حجاب کحلی۔ کنایه از آسمان ست و ابر سیاه و غبار باشد۔

حجامت۔ بالکسر خون کشادن۔ بم۔

حجت محکم۔ آله مصنوعی که زنان حکه بر خود فرو کنند۔ بم۔

حجک۔ بوزن کچک گل را گویند که بعربی ورد خوانند۔

حجله۔ بالتحریک پرده که براے عروس مرتب سازند و فارسیان بسکون استعمال کنند و آنرا حجلهٔ دامادی نیز خوانند۔ بم۔

حدیث۔ خبر۔ بم۔

حدیده۔ بهردو دال افزاریست زرگران را که بسیار سوراخ دارد و تار سیم از آن کشند۔ بم۔

حذر۔ بروزن کبر پرهیز کردن و ترسیدن و بکسر اول نیز آمده۔ بم۔

حرارت۔ بروزن صدارت گرمی۔ بم۔

حرارت نشستن۔ دور شدن حرارت۔ بم۔

حرامزاده۔ این لفظ حسب الشرع دشنام ست و در عرف شریر و فتنه انگیز را گویند حتی که در هندی مستعمل است۔ بم۔

حرام مغز۔ مغز درون استخوان پشت را گویند۔

حرامی۔ دزد و راهزن و حرامزاده و ولد الحرام ست۔

حرفه۔ بالکسر کسب و پیشه۔ بم۔

حرقت۔ بالضم سوزش۔ مب۔

حرکت۔ بروزن عظمت جنبش۔ بم۔

حروف موقوف۔ انچه در و حرکت ظاهر نه کنند لیکن در وزن گیرند بر خلاف مسروق۔

حریر سینه۔ یعنے نرم سینه۔

حریف گلوبر۔ کنایه از دنیا و فلک و روزگارست و غرور و تکبر را نیز گویند۔ جی۔

حساب۔ بالکسر و بالضم شمردن و شمار و بمعنی معامله مجاز۔ بم۔

حساب جمل۔ حساب ابجد را گویند۔

حسان۔ بلده ایست کوچک مشتمل بر درختها و باغها و ریاحینها و زراعتها و آن تختگاه و بلقاست۔ فا۔

حسد۔ بالفتح کینه و بدخوئی۔ بم۔

حسد آرا۔ بدخواه را گویند۔

حسرت۔ بالفتح دریغ و پشیمانی۔ بم۔

حسن میمندی۔ وزیر سلطان محمود سبکتگین۔

حشر - بالفتح برانگیختن و بمعنی محشور مجازست - ہم -
حشرگائی - زنے کہ چند کس جمع شدہ او را بگایند معنی ترکیبی آن گائیدۂ لواحق و توابع - ہم -
حشم - بالتحریک چاکران و خدمتگاران کہ برائے صاحب خود غضب نمایند و با حریف جنگ کنند - ہم -
حصار برین - فلک را گویند عموماً و فلک الافلاک را خصوصاً -
حصار ترکش - کنایہ از قلعۂ جزیرہ در بند ملاحظہ است کہ بہرموز شہتہار دارد و نیز عبارت از تیردان ست و آن را قندیل نیز گویند - جی -
حصار شادمان - نام شہریست از ولایت ماوراء النہر -
حضرت - درگاہ و نزدیکی و حضور و اضافۂ آن بچیزے از جہت تعظیم بود - ہم -
حطین - قریہ ایست مابین طبریہ و عکا و ازان تا طبریہ دو فرسخ راہ است و نزدیک آن قریہ ایست حبارہ کہ قبر شعیب در انجا است - یت -
حفظ الغیب - کنایہ از پاس خاطر غائب داشتن است -
حق - بالفتح و تشدید و فارسیان بہ تخفیف نیز استعمال کنند بمعنی راست و درست و نامے از نامہائے خدا و حصۂ و نصیب - ہم -
حق القدم - انچہ بمہمان یا قاصد و مانند آن دہند - ہم -
حق طراز - یعنے حق نگار کہ پیدا کنندۂ حق باشد -
حقہ - مرادف قطی گویند حقۂ لعل و حقۂ گوہر و حقۂ معجون و حقۂ مشک و در ہند قلیان را گویند - ہم -
حقہائے مینا فام - کنایہ از افلاک باشد -
حقۂ کاؤس - نام پردہ ایست از پردہائے موسیقی کہ باربد مطرب وضع نمودہ -
حک - بالفتح تراشیدن و دور کردن و این مجازست - ہم -
حکم - بالضم فرمودن و فرمان و حکم کردن بر چیزے عام است از انکہ بزبان بود یا بدست پس نوشتن بقلم و کشتن بہ تیغ نیز از احکام باشد - ہم -
حکم انداز - قادر انداز - ہم
حکم بیاضی - علامی فہامی در آئین اکبری نوشتہ کہ چون برخے احکام سلطنت در تنگ برلنی تا بدار جہت تعجیل جفا را از منشور مقدس تنہا بہ نگین شاہی پیرایہ گیرد و از دفاتر نگذرد آن را حکم بیاضی گویند انتہی در وقت عرش آشیانے حکم بیاضی معتبر تر از احکام دفتری بودہ و در عہد اخلاف آن جناب کم رتبہ شد و رسیدنش بہ نگین شاہی ہم نماند و بمہر امرا شد لیکن از دفتر نگذرد و ازین جہت کم اعتبارست - ہم -
حلاجی کردن - کنایہ از حرفہائے درشت گفتن خواہ بکنایہ و خواہ صریح و از قبیل موشگافی و دقت ہم ہست - ہم
حلالی - بمعنی تازہ باشد و بعربی طری خوانند و حلال زادگی و حلیت و ابراء ذمہ را گویند -
حلب - بلدہ ایست بزرگ و قدیم و در انجا قلعہ ایست مرتفع و مستحکم و مقام ابراہیم خلیل در انجاست و مابین آن و قنسرین دوازدہ میل راہ است - فا -
حلق - بالفتح گلو - ہم -
حلقہ - معروف یعنی ہر چیز مدور بشکل دائرہ و ایضاً پایۂ گردون کہ در عرف ہند پہیہ خوانند - ہم -
حلقۂ بینی - آنست کہ زنان حلقۂ طلا با دو دانۂ مروارید و در میان آن یاقوت در بینی اندازند و آن را در ہندی نتھ خوانند - ہم -
حلقۂ دست بند - کنایہ از افق است و کنایہ از زمین ہم ہست -
حلقہ زن - طالب فتح باب را گویند و معلم را نیز میگویند -
حلقۂ سفرہ - حلقہائے را گویند کہ بر دور سفرۂ چرمین دوزند
حلقۂ نوش - کنایہ از لب و دہان است -
حلم - بالکسر بردباری و وقار - ہم -
حلوا - چیزے کہ از شیرینی ساختہ باشند - ہم -

حلۂ آدم - کنایه از رنگ سبز ست -

حله گر خاک - رویانندۂ سبزه را گویند -

حلی آب - آن نقوش را گویند که از وزیدن باد بر آب پدید آمد -

حلی بند آب - یعنی آرایندۂ زمین بسبزه و آفریننده مروارید از قطرۂ آب -

حماة - مدینه ایست قدیم که حال آن در کتب اسرائیلیین مذکور ست و آن مدینه پاکیزه تر از بلاد ہاے شام ست و نهر عاصی آنرا احاطه کرده ست از طرف شرق و شمال و در انجا قلعه ایست مشتمل بر بناہاے خوب - قا -

حمام - بالتشدید گرمابه و فارسیان بتخفیف استعمال نمایند - بم

حمائل فلک - کنایه از میل فلک ست و آن شمالی و جنوبی مے باشد -

حنی - ہمان حناست که بر دست و پاے مے بندند -

حنابندان و حنابندی - جشنے باشد که در کتخدائیہا ہنگام حنابستن عروس کنند و در ہندی مہندی خوانند - بم

حنجرۂ غلطان - خوانندۂ خوش خوان - بم -

حوادث خفت - یعنے حوادث معدوم شد -

حوالت و حواله - سپردن - بم -

حواله گاه - مقام تفرج که گرد بگرد شهر باشد -

حوالی - به فتح لام گرداگرد چیزے - بم -

حوت گردون - برج حوت را گویند که برج دوازدہم ست -

حوران - بالفتح ناحیه ایست وسیع از اعمال دمشق -

حوله - بالضم نام دو ناحیه ایست در شام که یکے از انہا از اعمال حمص مابین حمص و طرابلیس ست و دیگر ناحیه ایست مابین بانیاس و صور از اعمال دمشق مشتمل بر قریہا - یت -

حویت - به فتح اول و یاے مجهول گلیمے را گویند که بکرک شتر باشد -

حیا - شرم و نفی آن بلفظ بے کنند - بم -

حیات - زیستن و زندگانی مقابل ممات جاودانی - بم -

حیض سفید - کنایه از منی - بم -

حیوان - بالتحریک زنده بودن و زندگانی و بمعنی جاندار مجاز ست و فارسیان بهر دو معنی بیشتر بسکون استعمال نمایند - بم

خاے معجمه

خا - شعر ست یعنی موے سرین و بحساب ابجد شش صد باشد -

خابور - نام نهریست بزرگ که از چشمه خارج شده است و بطرف فرات می ریزد و خابور نام نهر دیگر ست از اعمال موصل بطرف شرقی دجله و در انجا قریه ہاے وسیع ست و بعضے گویند که آن نهر از ارمینه خارج شده در دجله مے ریزد - یت -

خاتم - به فتح فوقانی و کسر آن انگشتر که در دست کنند و فصحاے عجم به فتح استعمال نمایند نه بکسر - بم -

خاتم بند - آنکه بر استخوان فیل و شتران و جز آن گلها و تصویرات کنده کند و این را خاتم بندی و خاتم بستن نیز گویند - بم -

خاتم جم - انگشتری سلیمان علیه السلام ست و کنایه از جگر هم ہست -

خاتمین - خواہر باشد و آنرا خواتن و خاتمن نیز خوانند - جی -

خاتون آباد - نام محله در صفاہان که خاتون نام زنے بانی آن بود - بم -

خاتون خرگه سنجاب - کنایه از آفتاب و ماه ست -

خاتون طیاب - کنایه از مکۂ معظمه ست -

خاتون عنب - کنایه از شراب انگوری - جی -

خادم خانقاه باا و - کنایه از آفتاب عالمتاب است و ستارۂ مشتری را نیز گویند - جی -

خادم سپهر - کنایه از کوکب زحل ست -

خار دلوکش - قلابیکه بدان دلو از چاه بیرون آرند -

خار سپهر - کنایه از حادثه باشد -

خار سپید - خاریست که آنرا بادآورد خوانند و نام دوائے هم ہست -

خار مغیلان - خار درخت مغیلان ست -

خار و ترنج ۔ کنایہ از رنج و راحت است چنانچہ گویند کہ معلوم نیست کہ فردا از خار و ترنج کدام یکے در پیش آید ۔ جی ۔
خار و خرما ۔ کنایہ از تنگی و فراخی و شدت و فرج و غم و شادی و عسر و یسر و امثال آنہاست ۔
خاصہ ۔ طعام خاص امرا و سلاطین و نوعے از قماشہائے معروف کہ در ہندوستان باشد ۔ بم ۔
خاصیت ۔ طبیعت و خوے ۔ بم ۔
خاطر ۔ آنچہ در دل گذرد و بمعنی دل مجاز است ۔ بم ۔
خاطر فریب ۔ کنایہ از صاحب جمال و مقال ست کہ بوسیلۂ حسن صباحت و ملاحت و بذریعۂ رزانت تقریر و عذوبت بیان بسیار نزدیک بدل باشد ۔ جی ۔
خاقان ۔ ہر کہ بادشاہ چین و ختا و ترکستان باشد ۔
خاک با خون سرشتن ۔ کنایہ از قتل عام شدن و حادثہ و واقعۂ عظیم روے دادن باشد ۔ جی ۔
خاک بیزی ۔ کنایہ از سفر و مسافرت باشد ۔
خاک خفت ۔ بمعنی خاک بوس ست ۔
خاک دامنگیر ۔ گلے کہ پاے رونده دران بند شود و چون خشک شود سخت گردد ۔ بم ۔
خاک در بودن ۔ کنایہ از مقیم شدن در جائے باشد ۔
خاک دلان ۔ اے تیرہ دلان چہ رنگ خاک اد کن است و این کنایہ از دل کافران و جاہلان و فاسقان و فاجران و مفسد آن باشد ۔
خار دیوار خوردن ۔ کنایہ از قناعت کردن باشد ۔
خاکساری ۔ افتادگی و نامرادی و خواری و بے اعتباری باشد ۔
خاک سان ۔ کنایہ از خوار و زار و ذلیل شدن و معدوم گردیدن باشد ۔
خاک شفا ۔ کنایہ از خاک کربلاے معلی باشد ۔ بم ۔
خاک ضعیف ۔ کنایہ از انسان و بشر است ۔

خاک و باد ۔ معروفست و کنایہ از بندہ و مطیع و قاصد و پیک ہم ہست ۔
خال نان ۔ تخمے کہ بر روے نان باشد و سوختگیہاے آتش کہ بر روے نان بہم رسد ۔
خالہاے شنگرفی ۔ کنایہ از قطرات اشک خونی باشد بر روے رخسار ۔
خاماون ۔ بمعنی خامالاون ست و آن دوائے باشد ۔
خام رویینہ ۔ پوستے کہ بر نقارہ کشند ۔
خامش ۔ مخفف خاموش و خامشی مختصر خاموشی باشد ۔
خام نوش ۔ شخصے کہ پیوستہ شراب نارسیدہ خورد ۔
خاموش و خامش کردن و شدن ۔ بمعنے سکوت ورزیدن باشد ۔ بم ۔
خامۂ ازل ۔ کنایہ از قلم تقدیر باشد ۔ جی ۔
خانخانان ۔ خاقان را گویند کہ پادشاہ چین و ترکستان است و در منشکے بند فرہنگ شعوری بمعنی وزیر اعظم است ۔
خاندان و خانوادہ ۔ باظہار نون دودہ و تبار ۔ بم ۔
خانسامان ۔ باظہار نون از عالم خاندان و مے تواند کہ ترکیب اضافی باشد بمعنی صاحب سامان بر قیاس میرسامان کہ محاورۂ بعض فارسی دانان ہندوستان ست و در ایران ناظر خوانندش و نیز کنایہ از صاحب ثروت ۔ بم ۔
خانقاہ ۔ بفتح نون مکان بودن درویشان معرب خانگاہ از عالم مجلس گاہ و منزل گاہ ۔ بم ۔
خانقہ ۔ مخفف خانقاہ کہ عبادتخانۂ درویشان باشد ۔
خانگہ ۔ مخفف خانگاہ است کہ عبادتخانۂ درویشان باشد ۔
خانوادہ ۔ خیل خانہ و دودمان و خاندان باشد ۔
خانۂ پست ۔ بفتح باے فارسی کنایہ از دنیا و عالم است ۔
خانۂ ترازو ۔ کنایہ از برج میزان است ۔
خانہ جنگ ۔ آنکہ بر سہل چیزہا با مردم پرخاش کند ۔ بم ۔
خانہ خدا ۔ خداوند و صاحب خانہ را گویند و بمعنی عبادتگاہ

نیز آمدہ است۔

خانہ داماد۔ دامادیکہ بخانۂ عم و پدر زنش مقیم باشد ہم۔

خانہ دان۔ خیل خانہ و دودمان راگویند۔

خانہ زاد۔ بندہ زاد۔ ہم۔

خانہ فروشان۔ پاکبازان و مجردان و خراباتیان و ناخلفان باشند۔

خانہ مرغ۔ آشیان پرندہ راگویند۔

خانۂ ششدر۔ کنایہ از دنیا و روزگار است باعتبار ششِ فلک وکنایہ از قالب آدمی ہم ہست باعتبار ہفت سوراخ بالا و دو سوراخ سفلی۔

خاور خدائے۔ بمعنی خداوند و پادشاہ خاور زمین چنانکہ پسر فریدون را میگفتند۔

خاوری۔ منسوب بخاور وکنایہ از آفتاب عالمتاب است۔

خایۂ زرد خایۂ زرین۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔ جی۔

خایۂ غلامان۔ قسمے از انگور۔ ہم۔

خایۂ مرغ۔ بیضۂ مرغ راگویند۔

خباد۔ باحرکت مجہول چوبے باشد بلند کہ جاروب بدان بندند و دیوار و سقف پاک کنند۔

خباز۔ نان پز۔ ہم۔

خبر گرفتن۔ کنایہ از استفسار حال کردن۔ ہم۔

ختنگ۔ خرخے و خوراکے کہ آدم حاکم راحی دہند رعایا ہر روز یک کس علی السویہ۔ مع۔

ختن۔ ولایتے است مشک خیز از ترکستان زمین و صاحب جنسان خوب و در انجا بہم رسند۔

خجالت و خجلت۔ بالتحریک شرم و حیا و فارسیان بسکون خوانند۔ ہم۔

خد۔ بفتح اول و ثانی مخفف رخسارہ و روسے راگویند و در عربی زمین شگافتن را۔

خدا برد۔ بمعنی کجا میروی۔ ہم۔

خدا جواب دہد۔ کلمۂ نفرین ست چون کسی بحث کج آغاز د گویند ما از عہدۂ جواب تو بر نمی آئیم خدا جواب دہد یعنی از عہدۂ جواب تو بر آید۔ ہم۔

خدا خدا کردن و داشتن۔ پناہ بخدا بردن۔ ہم۔

خدائے بر تو۔ در مورد قسم گویند مثل تو و خدا۔ ہم۔

خدایگانی۔ مرکب است از خدایگان کہ بمعنی خداوند و صاحب بزرگست و یای نسبت۔ مع۔

خدمتگر۔ مخفف خدمتگار است کہ خدمت کنندہ باشد۔

خرابہ۔ بفتح اول بمعنی ویرانہ و بضم اول آبے کہ از استخر و تالاب تراوش کند و جوئے کہ از استخر بجہت زراعت کنند و باین معنی خورابہ بواو معدولہ ہم آمدہ است۔

خراج مصر۔ کنایہ از قند و شکر و نبات است و عبارت از بوسہ ہم ہست۔

خراسانی۔ منسوب بخراسان باشد وکنایہ از آفتاب است۔

خرامان۔ باناز و تکبر روندہ و بعربی متبختر خوانند۔

خربی۔ پے پا راگویند کہ متصل پاشنہ است۔

خرجی۔ قدرے از مال کہ اخراجات ضروری راہ بران موقوف باشد۔ ہم۔

خرجین۔ بالضم و جیم تازی تحتانی رسیدہ چیزے باشد از پلاس کہ زاد و رخت دران نہادہ بار کنند۔ ہم۔

خرچنگ فلک۔ کنایہ از برج سرطان است کہ برج چہارم باشد۔

خرد در خبط بودن۔ کنایہ از نقص در عقل بہم رسیدن و بیہوش شدن عقل است۔

خرد گاہ۔ بسکون دال خیمۂ کوچکے کہ درون خیمۂ بزرگ برپا کنند۔

خردۂ الماس۔ ریزۂ الماس باشد۔

خردہ بین۔ باریک بین و عجیب بین راگویند۔

خرس۔ بکسر اول نام جانوریست صحرائی درندہ وکنایہ

از مردم ناتراشیده و جیم هم هست۔
خرطوم۔ بینی فیل۔ بم۔
خرعیسی۔ خر لاغری بود کہ عیسی علیہ السلام در وقت ساختن انجیل را بران بار میکرد۔
خرقہ۔ جامہ را گویند و پارچہ را نیز گفتہ اند و در اصطلاح بمعنی جبہ مخصوص درویشان است۔
خرگاہ سبز پشت۔ کنایہ از فلک باشد۔ جی۔
خرگاہ گاو پشت۔ کنایہ از آسمان باشد۔
خرگورہ۔ بضم کاف فارسی گورخر را گویند کہ خر دشتی است۔
خرگہ ازرق۔ کنایہ از آسمان است۔ جی۔
خرگہ قمر۔ مخفف خرگاہ قمر است کہ ہالہ باشد۔
خرمای ہندی۔ میوہ ایست ترش کہ آنرا تمر ہندی مے گویند۔
خرمگس۔ مگس بزرگ را گویند مطلقاً و مگس سبزی ہم است کہ چون بر گوشت و زخم نشیند کرم دران افتد۔
خرمن قمر۔ کنایہ از ہالۂ دور ماہ باشد۔
خرمن مہ خوشۂ پروین شدہ۔ یعنی عرق بر خط رخسارش نشستہ۔
خروار تنگ۔ بار و اجناس کہ خر لاغر توان برداشت و اصل ہمین است و بار شتر و اسپ را نیز گویند و صد من غلہ و امثال آنرا ہم میگویند۔
خروس و خروج۔ ترجمۂ دیک۔ بم۔
خروشیدن۔ فریاد کردن با گریہ و زاری باشد۔
خزاخز۔ بفتح ہر دو خاے نقطہ دار بمعنی خزیدہ و خزندہ است ہمچو دوادو و روارو۔
خزان علم شدن۔ کنایہ از آمدن خزان باشد۔
خزانۂ حمام۔ جائے از حمام کہ آب گرم دران میباشد۔ بم۔
خزہ۔ بفتح اول و ثانی پاروب کشتیبان باشد۔
خستانہ۔ بروزن مستانہ خرقہ کہ از کرباس دوزند۔

خسرو اختران۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔
خسرو خواجہ۔ پدر شوہر زن را گویند۔
خسرو نشان۔ آنکہ ہر کرا خواہد بپادشاہی نشاند شخصیکہ در و نشان سلطنت باشد۔
خسکمانہ۔ بفتح اول و ثانی تخم کاژیرہ باشد یعنی تخم عصفر۔
خسوف۔ گرفتن ماہ را گویند۔ صلم۔
خشت زن۔ خشت زنندہ و بازوے جنگ کنندہ را گویند۔
خشکانج۔ شخصے را گویند کہ پوستش بر استخوان چسپیدہ باشد یعنی گوشت بدنش سخت و خشک باشد و ازو بوی عرق آید۔
خشک دست۔ کنایہ از بخیل باشد۔ جی۔
خشک سال۔ قحط سال و بے باران باشد۔
خشک سال آفت۔ کنایہ از دنیا و روزگار است۔
خشک و تر۔ ضدین را گویند ہمچو نیک و بد و قلیل و کثیر و امثال آن و بمعنی حاضری و ماحضری ہم گفتہ اند۔
خشم۔ بروزن چشم قہر و غضب را گویند۔
خشن بارانی۔ کنایہ از آسمان است و ابر را نیز گفتہ اند۔
خشیشہ۔ بکسر اول مرغے باشد سفید کہ در ایام بہار در باغہا نشیند۔
خضاب۔ بالکسر ہر رنگ عموماً و گلگونہ و وسمہ خصوصاً۔ بم۔
خضر۔ بکسر اول و فتح دوم و سکون آن نام پیغمبرے معروف۔ بم۔
خط۔ ہر نوشتہ عموماً و کتابت مکتوب کہ دوستان بدوستان بنویسند خصوصاً و این مجاز است۔ بم۔
خطا۔ بالفتح گناہ کردن و فارسیان بمعنی سہو نیز استعمال کنند۔ بم۔
خط ارہ پشت۔ خطیکہ درمیان پشت بدرازی باشد۔

خط از خون نوشتن - کنایه از امداد طلب کردن کسانیکه بوده در روز سخت و مقام بیچارگی - جی -

خط استوا - خطی است مفروض بر زمین محاذی معدل النهار که او منطقهٔ حقیقی فلک الافلاک است و آفتاب در خط استوا همیشه باعتدال بوده و روز و شب در آنجا برابر و کم و زیادتی را در آنجا دخل نیست - بم -

خط الحلق - خطیکه نویسندگان در مقام الحاق نویسند -

خط باطل - کنایه از خطا و عیب باشد -

خط بجهان کشیدن - کنایه از ترک دنیا دادن باشد -

خط بخون باز دادن نوشتن - کنایه از جهت قتل خود آوردن باشد - جی -

خط بر سر کش - یعنی خطا بر من مگیر -

خط بر سر کشیدن - کنایه بعیب و خطا منسوب کردن -

خط بر عالم کشیدن - یعنی فرمان عالم را محو کردن که کنایه از ترک دنیا دادن باشد -

خطبه - بالضم کلامیست که خطیب در ستایش باری تعالی و نعت حبیب او و موعظت خلق بخواند - بم -

خط تیغ - زخم را گویند - بم -

خط حوادث - کنایه از معدوم شدن حوادثات باشد -

خط زبرجد رنگ - خطی که تازه بر رخسار خوبان برآمده باشد -

خط کردار - بکسر کاف نامهٔ اعمال و فرمان الٰهی را گویند -

خط محور - خط مشرق و مغرب را گویند و آن خطے باشد موهوم که مذکور شد -

خط مزور - خط فرودینه است که خط هفتم جام جمشید باشد -

خط مشکین - خط سیاه و خط عارض خوبان مزلف -

خط نسخ - خطیست معروف از اجناس خطوط و خطی که بر روی نقره کشند و باطل سازند -

خط نصف النهار - خط استوا را گویند که ابتدای معموره است -

خفا کردن - فشردن گلو را گویند - مع -

خفرق - بروزن ابلق لفظیست که فارسیان در محل دشنام استعمال کنند -

خفقان - بالتحریک طپیدن دل و جنبیدن علم و باد و سراب و مانند آن و فارسیان بسکون نیز آورده اند - بم -

خلاشه - چوبے باریک که بدان دندان پاک کنند و اصل آن خلالچه باشد -

خلاط - بلده ایسه مشهور بانواع خوبیها و آن قصبهٔ ارمینهٔ وسطی است و بشدت برودت ضرب المثل است و از عجائب آنیست که ده ماه اثری از حیوان و ماهی در دریای آن در آنجا نیست و دو ماه باین کثرت میشود که شکار کنند و ذخیره نمایند و بجاها و اطراف دیگر برند - بیت -

خلال کردن - کنایه از دست از طعام باز کشیدن - بم -

خلعت - بالکسر جامهٔ که از تن خود کنده بکسے دهند و در عرف جامهٔ که ملوک و امرا بکسے دهند و کم از سه پارچه نباشد - بم -

خلف - بفتحتین در پس آینده و فرزند نیک و اطلاق آن بر شاگرد مجاز است - بم -

خلوه - بضم اول بمعنی رسوا باشد -

خلهٔ چشم - آبے غلیظ که در کنجهاے چشم جمع شود و آبے که بدان سبب مژگانها بهم چسپند -

خلیفه - قائم مقام کسے و از پس کسے آینده - مب -

خمیازه - کشاکش اعضا و باز کردن بغل از خمار - بم -

خنبان - بروزن و معنی جنبان و خیزکنان و جهان باشد -

خنجر صبح - کنایه از دو چیز است اول کنایه از دمیدن صبح باشد دوم کنایه از طلوع آفتاب بود - جی -

خنگ زر - کنایه از آفتاب عالمتاب است -

خنگ لوک - با اول مکسور این دو کلمه از توابع اند و در اصطلاح بر کسی اطلاق کنند که در جمیع چیزها عاجز باشد

وہیچ کار از دست او بر نیاید۔ جی۔
خواب۔ نقیض بیداری است وانچہ در خواب دیدہ شود وآنرا بہندی سپنا وبعربی رویا خوانند۔
خوابگاہ وخوابگہ۔ معروف است کہ جای خواب باشد۔
خواتیم الملک۔ نام گلیست در ملک روم۔
خواجۂ بعث ونشر۔ یعنی صاحب روز قیامت کہ کنایہ از حضرت رسول صلوات اللہ علیہ وآلہ باشد۔
خواجۂ سپہر۔ کنایہ از آفتاب ہست۔
خوالنجان۔ بمعنی خاولنجان ست کہ خسرو دارو باشد یعنی خولنجان۔
خوالنجن۔ بروزن وانستن بمعنی خوالنجان است کہ خسرو دارو باشد۔
خوامزہ۔ باواو معدولہ قوت لایموت راگویند۔
خوانچہ۔ باواو معدولہ خوان کوچک راگویند۔
خوان ول۔ اشارہ بخانۂ کعبہ ہست۔
خوان کرم۔ بمعنی خوان یغماست۔
خواہران سہیل۔ آن دو ستارہ ہست کہ بعربی شعریان خوانند یعنی شعری شامی وشعری یمانی۔
خواہر کبیر۔ خواہر خواندہ راگویند۔
خوبان۔ بمعنی خوش صورتان ست۔ می۔
خودبینی۔ باواو معدولہ عجب وتکبر راگویند۔
خودروے۔ ہر چیز کہ آن خود رستہ باشد عموماً وگل لالہ را نیز گویند خصوصاً۔
خودہ۔ بمعنی حقیقت باشد۔
خودی۔ باواو معدولہ بمعنی ہستی وانانیت باشد۔
خوردہ۔ بمعنی عیب ونکتہ وریزۂ ہر چیز وماکول۔
خوردہ خان۔ باواو معدولہ خوان کوچک راگویند۔
خوردہ دان۔ بمعنی دانا وباریک بین ونکتہ دان وعیب دان ونگار کہ خوردی باشد۔

خوردہ کاری۔ کارے کہ ازان عیب کنند دریدہ کاری رانیز گویند۔
خوردہ گیر۔ بمعنی عیب گیرندہ وسخن چین باشد وباین معنی گرچنین کار کردہ گیر وفلان چیز را خوردہ گیر یعنی انگار کہ خوردگی
خورش وستاس۔ مشت دانہ راگویند کہ مرتبۂ اول در گلوے آسیا ریزند وبعربی لہوہ گویند بضم لام۔
خورشید۔ باثانی معدولہ آفتاب ونام معشوقۂ جمشید قصۂ جمشید وخورشید مشہور ہست۔
خورشید پرستان۔ آفتاب پرستان ومغان ودیکشان۔
خوزمذ۔ بضم میم وسکون ذال نقطہ دار نام روز دوازدہم از ہر ماہ باشد۔
خوزہ۔ بفتح اول بمعنی پائمال باشد۔
خوستار۔ بمعنی خواستار ہست کہ خواہندہ وخواستگار وطلب کنندہ باشد۔
خوش ہیچ۔ شخصیکہ صاحب سلیقہ ومیرزا منش باشد بم
خوشت۔ باثانی معدولہ برہنۂ مادرزاد راگویند۔
خوش خط۔ جوان نوزلف ومرد خوش باشد۔
خوش عنان۔ کنایہ از اسپ رام باشد۔
خوشک آرد۔ باواو معدولہ آرد خشکہ راگویند۔
خوک پایگاہ۔ آن خوک کہ در طویلہ زندہ در خاک کنند بجہت زیادتی وحفظ ما فی الطویلہ۔
خوگیر۔ بمعنی خوگر ہست کہ الفت گیرندہ وآمیزندہ باشد۔
خون آب۔ خونے کہ آب گردد وبگداز داز تن۔
خون آبلۂ تن رزان۔ کنایہ از شراب انگوری لعلی باشد۔
خون آبلہ رز۔ کنایہ از شراب انگوری باشد۔ بی۔
خون جہان۔ بمعنی خون اہل جہان باشد۔
خونخواری۔ کنایہ از غم واندوہ باشد۔
خوندکار۔ بمعنی خداوندکار ہست چہ خوند بمعنی خداوند است

وسلطان روم رانیز گویند۔
خون سادہ۔ بمعنی خون صاف وخون فقط۔
خون قربان۔ کنایہ از شراب انگوریست۔ جی۔
خوہد۔ با ثانی معدولہ مخفف خواہد باشد۔
خوے آتشناک۔ خوے بد و با غضب۔
خوے خوے۔ با واو معدولہ بر وزن بد گوے بمعنی خجالت وشرمندگی باشد۔
خویدک۔ نوعے از خربزۂ خوب۔ بم۔
خوے گیر۔ بمعنی الفت گیرندہ وآمیزندہ باشد وبمعنی نکلت ہم آمدہ است۔
خیابان۔ روشی کہ در باغہا مے سازند ودرمیان آن راہ دارند۔
خیار۔ معروفست کہ بعربی قثا خوانند۔
خیار شنبر۔ بر وزن ومعنی خیار چنبرست کہ املتاس دارو مسہل باشد۔
خیال پختن۔ کنایہ از طمع کردن وتوقع داشتن باشد۔
خیبرستان۔ بکسر سین اشارہ بحضرت امیر المومنین علی علیہ الصلوٰۃ والسلام است۔
خیرباد۔ بمعنی دعاست چنانکہ گویند خیربادی کرد ورفت یعنی دعا کرد ورفت۔
خیرسر۔ خودرائے پیش خود بر پای وسرکش باشد وخیرہ سری خودرائی وبیشرمی وسرکشی باشد۔
خیزگیر۔ نوعے از بازی باشد کہ خیز بگیر گویند وبعربی حاجورہ خوانند وکبوتر مادہ رانیز گویند کہ در وقت نشاط کبوتر نر مستی کند۔
خیمہ سرا۔ کنایہ از آسمان است۔
خیمۂ فیروزہ رنگ۔ کنایہ از آسمان است۔

دال مہملہ

دابابانیدہ۔ بمعنی خندیدہ بود۔ جی۔
دابوغ۔ ہندوانہ را گویند ودر ترکی قاپلو ز گویند۔ گس۔
داحس۔ بحای حطی نام مرضیست کہ درمیان گوشت وناخن قرحہ میشود وآنرا خوی درو نیز گویند۔ قس۔
داوالہ۔ دستہ بیل بازی را گویند وآن دو چوب است یکے بقدر ستہ وجب ودیگرے بمقدار یک قبضہ کہ طفلان بدان بازی کنند۔
دادخواہ۔ بمعنی مظلوم باشد۔
دادخواہی۔ شکایت کردن مظلوم از ظالم۔
دادن۔ معروف باصطلاح لوطیان کان دادن۔ بم۔
دار الخلافۃ آدم ودار الخلافۃ پدر۔ کنایہ از دنیاست۔ جی۔
دارائے روم۔ پادشاہان روم را گویند عموماً واسکندر ذو القرنین را خصوصاً۔
دارد ادیم بیکران۔ یعنی شفقت بسیار دارد۔
دارجوب۔ چوبے کہ جامہ بران اندازند وبعربی مشجب گویند۔
دارچینی۔ نام دوائیست گرم۔
دارسرور۔ کنایہ از بہشت است۔
دارصینی۔ باصاد بے نقطہ معرب دارچینی ست۔
دارغرور۔ کنایہ از دنیاست۔
دارگل۔ بضم کاف فارسی نوعی از درخت واین در ہندوستان شائع است۔ بم۔
دارو۔ ترجمۂ دوا ومرادف درمان۔ بم۔
داروغہ۔ حاکم شہر وقریہ را گویند۔ مي۔
داروکوب۔ بمعنی دار وگیرست کہ کر وفر خودنمائی باشد۔
داروگیر۔ بمعنی فرماندہی وجنگ جدال ست۔
داروے گرم۔ ہر داروئے کہ دفع کنندۂ سردی باشد عموماً وفلفل وزنجبیل وزیرہ وقرنفل وامثال آن کہ در دیگ طعام ریزند خصوصاً۔

داریوتان - بروزن ماہ رویان داروئیست دوائی -
داغ بر رخ زادہ - یعنی با داغ بندگی زادہ -
داغ بر رو - کنایہ از داغ بندگی است -
داغدار - بندہ و آنچہ عیب دار باشد -
داغی شدن - کنایہ از سہ چیز است اول کنایہ از عیب دار شدن است دوم کنایہ از شہرت یافتن باشد سوم کنایہ از کہنہ شدن باشد و از زمین ست کہ کہنہ را داغینہ گویند - جی -
دال - المراۃ السمینۃ یعنی زن فربہ و بحساب جمل چہار عدد باشد -
دال دوم - درخت مقل را گویند و حرف اول را نیز گویند کہ دال باشد ہمچو سین سعادت -
داماں - مخفف آن دامن نوشتہ اند نہ جمع دامن و بمعنی جمع غلط است -
دام طرازان - کنایہ از منصوبہ بازان در رای زنان است و نیز عبارت از بخیلان و مکاران و دغابازان و دام داران باشد - جی -
دام کشی - کنایہ از سہ چیز است اول کنایہ از بازی دانی باشد دوم کنایہ از دام گستردن بود و سوم کنایہ از خلاصی دام است -
دامگاہ - معروف است و کنایہ از دنیا ہم ہست -
دامگاہ خرد - بکسر خاے نقطہ دار کنایہ از دنیاست -
دامن - مقابل گریبان - ہم -
دامن از بدی نگاہ داشتن - کنایہ از پرہیزگاری کردن باشد -
دامن در ریختن - کنایہ از آبرو ریختن باشد -
دامن چاک بودن دختر - در صحرانشینان ایران رسم است کہ چون دختر خود را بیکے از ابناے قوم نامزد کنند و مادر را بطلبند تا بدست خود دامن دختر چاک کند و این را شگون دانند گویند پسر فلان با دختر بہمان دامن چاک است یعنی نامزد است - ہم -
دامن محلی - یعنی دامن کبود -
دامن کشان - یعنی خرامان اندوے ناز و تکبر و تبختر -
دانہ دانہ شدن - یعنی پراگندہ و پاشان شدن -
دانۂ عملی - مروارید عملی را گویند -
داو ہفت - انتہاے داو قمار نرد است و کنایہ از ہفدہ رکعت نماز ہم ہست -
داور آسمان - اشارہ بباری تعالی است جل جلالہ -
دائرۂ دور - کنایہ از فلک است -
دائرۂ دوران - فلک را گویند -
دائرۂ دیرپاے - کنایہ از فلک است -
دائرۂ گرد - کنایہ از آفتاب عالمتاب است -
دائرہ کش - پرکال و فاعل دائرہ و امر باشد -
دبوقہ - با اول مفتوح و ثانی مضموم و واو معروف ناے انبان باشد - جی -
دبہ برنجین - عبارت از ظرفی باشد کہ از برنج سازند و پنگانی را نیز گویند کہ از آن مقدار ساعت را دریابند - جی -
دبہ در پاے پیل افگندن - کنایہ از گریختن است از ترس و ہیبت و دشمن پیش از جنگ نیز کنایہ از فتنہ برپا کردن و برسر پرخاش آوردن باشد - جی -
دبہ عوریا - عبارت از گیاہیست کہ از بیخ آن معجون سازند و بہندی بلائی - ش - گویند - جی -
دبیر انجم - کنایہ از کوکب عطارد است -
دبیش - نام حکیم و امیر مداین -
دبیلہ - بروزن قبیلہ غلولہ کہ بسبب علتے دیگر در بدن آدمی بہم رسد -
دختران نعش - یعنی بنات النعش -
دختر رز - یعنی شراب انگور و دانۂ انگور باشد -

دختر عمران- مادر عیسی علیه السلام را گویند-

دختر نعش راکند پروین- یعنی پریشان و پراگنده را جمع نمایند-

دو آب خضر آتش زدن- بمعنی محو کردن و ترک دادن آب حیات باشد-

در آب سیه سر فرو بردن- کنایه از پنهان شدن و بی نام و نشان گردیدن و مخفی شدن و محو گشتن چیزی باشد و نیز عبارت از فکر و تامل کردن باشد در عبارت دقیق بحدت طبع و تیزی فهم- جی-

دُرّاج- بالضم و تشدید رای مهمله نوعی از مرغان رنگین چون تذرو- صح-

در آذر مهرکان- یعنی در برج قوس-

دراز سفره- بمعنی دراز خوانست که سفرهٔ طولانی باشد-

دراز گوش- خر الاغ را گویند که بعربی حمار خوانند-

در آسمان- بکسر رای بی نقطه کنایه از کهکشان ست-

در آمد- بمعنی دخول باشد-

در آمدن از خواب- بمعنی از خواب بیدار شدن-

درانک- با نون بروزن تبارک نام دریائیست که آنرا بیونانی غالاغاطیون خوانند-

در باختن- یعنی عطا کردن و در قمار بازی اسراف کردن و بیع و شرا و قرض دادن باشد-

در پای انداختن- کنایه از اهمال کردن و تعطیل نمودن است- جی-

در پای چراغ کمر بستن- رسم است که قلندران و غلات مریدان را بر سر مزار پیر سلسله برده در پای چراغ مزار او کمر بسته استاده سازند و گویند کمر بستهٔ پای چراغست ای مستعد خدمت و مریدی ست- بم-

در پای فتنه دادن- یعنی فتنه از بس شتاب گریختن می افتد-

دربساک- شهریست که قلعهٔ مرتفعه در آنجاست و حمامها و چشمها و مسجد جامع و منبر نیز هست- فا-

درپیش- بروزن و معنی درفش است که از ادوات استادان کفش دوز باشد-

دربند کیش- نام راهیست درمیان کوهی-

در تتق سپهر گون- یعنی در پردهٔ لاجوردی و پیالهٔ لاجوردی و دور او راق اشجار-

در ثمین- مروارید گران بها-

در حساب گرفتن- بمعنی در شمار آوردن و مواخذه کردن باشد-

در حیض بودن- کنایه از ناپاک و تارک الصلوٰة بودن باشد-

درخت- معروف است و هر بوته از رستنی و دار سیاست را هم می گویند-

درخت چهار بیخ- کنایه از دنیاست باعتبار چهار ارکان یا باعتبار چهار عنصر-

درخت مریم- درخت خرمای بود خشک شده که حضرت عیسی علیه السلام در زیر آن درخت بوجود آمد و درخت سبز شده بود هر گاه که آن درخت را می جنبانید خرمای تر از آن درخت می افتاد- ببین بیت لحم-

درخت و قواق- درختیست که بار آن بسر آدمی شبیه است و سخن میگوید و چون بر کنند میرد-

درخشنده و درفشنده- بمعنی تابنده و به تواند از نده و تابان باشد-

درخواست- ترجمهٔ التماس باشد-

درد- بفتح اول و سکون ثانی معروف است و بعربی الم گویند و بکسر اول و فتح ثانی علتی است که آنرا بعربی قوبا گویند و بضم اول و سکون ثانی ته خم شراب و سرکه و روغن و امثال آن-

درروا- بروزن فردا لقبیست که درروقت تاسف بزبان بیرند-
درروام- بروزن گلفام زاهد تسبیح گردان راگویند-
درروانه- درد ولاے ودواشه دُر-
درروانهٔ نار- کنایه از قطرهٔ خون است-
دروزده- خسته وبیمار راگویند-
دردمند- بسکون دال صاحب درد والم باشد و بفتح دال مستقبل از دمیدن باشد-
در رقص شود مفاصل خاک- یعنی در زمین زلزله بهم رسد-
درست خوان- کنایه از قاری وقرآن را بقرائت خواندن باشد-
درس وران- باصطلاح معلمان درسے راگویند که متعلمان را در اوائل حال دهند پیش ازانکه استعداد معنی فهمی بهم رسد- بم-
در سیاهی بودن- یعنی در ظلمات بودن باشد-
دُرِ شاهوار- دُر بےمثل وبزرگ راگویند یعنی دُرِ یتیم-
در شکر ریزی بودن- معروف است وکنایه از گریه کشادے کردن باشد-
درصه- مختصر دراصه است-
در فراز کردن- یعنی در باز کردن ودر بستن باشد-
درگاه ودرگه- آستانهٔ در باشد وعربان حضرت میگویند-
درگرفتن- یعنی سوختن وشعله کشیدن واثر کردن وکارگر شدن باشد-
درگوش داشتن- یعنی بیاد داشتن ودر خاطر نگاهداشتن باشد-
در لاله نوش داری- یعنی در لب آب حیات داری وشیرین لبی-
درم- بکسر اول وزنی ست معروف وآن سه ماشه وچهار جَو است وکنایه از گلهای سفید باشد وبفتح اول یعنی بدرم وپاره کنم-
درمار ضحاکی کشیدن- کنایه از زنجیر کردن باشد چنانچه درپای مجرمان کنند- جی-
درم خریده- یعنی بنده-
درمشت- ترجمهٔ ضبط است-
درم شرعی- سه ماشه وچهار جَو نقره است-
درمنده- بروزن شرمنده مخفف درمانده است-
درمنه- رستنی باشد که عربان شه وشبجه گویندش-
درناق- بالکسر بانون وقاف ناخن واین ترکیست- بم-
درنفس- یعنی در زمانے ودر حال-
دروغ- نقیض راست است وبعربی کذب خوانند-
درون پروران- کنایه از انبیا واصحاب قلوب وارباب مجاهده باشد-
درون نشینان- گوشه نشینان راگویند-
درویزه دل- بانحتانی مجهول مشاهدات عالم راگویند-
درویش- بانحتانی مجهول نقیض مالدار است وهم شخصے که تارک الدنیا باشد وعمر خود را در عبادت وریاضت حق بسر برد- مع-
درهاے بیضا- مروارید سفید وبراق وستارگان راگویند-
درهم- بکسر اول معرب درم است که وزن معروف باشد وبفتح اول بیهوش وپیچیده وپریشان ودرغم-
درهوا- یعنی آویخته ومعلق-
درهوا شدن- ترجمهٔ تنقل باشد-
دریادل- جوانمرد وحاتم راگویند-
دریافتن- یعنی شناختن ومدد ومعاونت کردن وتدارک نمودن باشد-
دریاے اعظم- دریاے محیط باشد-
دریاے حامله- کنایه از دریائی است که مروارید داشته باشد وبعضے بمعنی شراب نوشته اند بواسطهٔ نشاطے ونشائے که

تکلون است دران - جی -
دریاے عدالت حنا - یعنی عدل تو ثابت قدم است و عدل ترا ہنگام عروسی ست -
دریاے عقلی - کنایہ از دریائیست در حوالی عرش کہ جای ملائکہ مقرب آنجا باشد و فرشتۂ بزرگ است کہ ہر روز دران دریا غوطہ خورد و چون برآید بال خود افشاند ہر قطرہ کہ از بال او بچکد فرشتہ شود و آن فرشتہا را و اخل عقول شمارند و آنرا صحرای قدسی نیز گویند - جی
دریاے محیط - کرۂ آب کہ احاطہ کرۂ زمین کردہ است -
دریچہ - سوراخی کہ در بام خانہ و دیوار گنند بجہت روشنائی بنہند
دریغا - یعنی اندوہ و حسرت و تاسف بسیار باشد بسبب الف زائدہ در آخر -
دُریکدانہ - یعنی دُر یتیم ست و کنایہ از حضرت رسول صلعم ہم ہست -
درین تنگناے - اشارہ بسوی دنیاست -
درین جنبش - یعنی درین زمان -
درین میدان - اشارہ بسوی فلک ہست و جانب زمین -
درین ہنگامہ - کنایہ از دنیا و ما فیہاست -
دزد - مشہور و معروف ہست کہ بعربی سارق گویند -
دزد حنا - سفیدی کہ در دستہا ماند بعد از بستن حنا - ہم -
دستارچۂ علم - کنایہ از پارچہ ایست کہ بر سر نیزہ بندند و آنرا طرہ و شقہ نیز گویند - جی -
دست ارنجن - یعنی دست او رنجن ست کہ دستینہ باشد -
دست امتحان - کنایہ از قوت آزمائی باشد -
دست امر - صدر و مسند وزارت و صدر و مسند حکومت -
دستت برسر من - کنایہ از انست کہ انچہ ترا میسر شد مرا نصیب باد - جی -
دست بزیر زنخ ستون کردن - کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از متفکر شدن و اندیشہ مند گردیدن باشد دوم کنایہ از غمگین شدن باشد - جی -

دست پیراہن - بکسر ثالث کنایہ از آستین باشد -
دست پیش - دست بدعا برآورندہ و گدائی کنندہ را گویند -
دست تو بر بست دہان تو دمید - این ضرب المثل را در محل ندامت و پشیمانی وقتی استعمال میکنند کہ کسی کارے و مہمے در پیش میگیرد و ازان نتیجہ بجز زیانکاری و خسران پیش نیاید - جی -
دست چنگ - با جیم فارسی فرو فیروزی و قوت و قدرت و جلادت باشد -
دست در آستین کردن - کنایہ از جنگ کردن باشد - جی -
دست در کیسہ شدن - کنایہ از میسر شدن یعنی بہم رسانیدن سامان باشد -
دست رلیس - با تحتانی مجہول ریسمان رسیدہ -
دست در گلو کردن - کنایہ از رسوا و بے حرمت کردن - ہم -
دست شوی - اشنان را گویند و آن گیاہیست کہ دست بدان شویند و فاعل وامر ہم ہست -
دست فرنجن - ہمان دست برنجن است کہ دستینۂ زنان باشد -
دست فشاندن - یعنی دست افشاندن است کہ کنایہ از رقاصی کردن و آشکارا نمودن و ترک دادن باشد -
دست قلم - بسکون فوقانی دست بریدہ و کتابت کنندہ -
دست گدا - کنایہ از مدد گار باشد - جی -
دست گزاے - یعنی گزندہ دست بخون -
دست کوتاہ - کنایہ از این ست کہ بچیزی دسترس نباشد -
دستگہ دیر پاے - کنایہ از افلاک و دنیا و سامان و توانگری دیرپائندہ -
دستگی - کنایہ از دنیا و روزگار ست و دستیاری و یاری دہندہ

وهم دست و پوستی که بجهت باز و شاهین بر دست گرفتن بر دست کشند۔
دستگیری۔ یاری و مددگاری و اعانت و اسیری۔
دست ماهیان۔ یعنی دست شاهدان و ساقیان۔
دست مجلس۔ یعنی صدر مجلس۔
دست وزارت۔ یعنی مسند وزارت چه دست بمعنی مسند هم هست۔
دستهٔ ریسمان۔ ماشوره که ریسمان دران پیچیده شده باشد
دستهٔ گل۔ معروف است و کنایه از آفتاب هم هست۔
دستیار۔ قوت و قدرت دهنده و یاری کننده۔
دستیانه۔ آنست که در روز جنگ بر دست کنند و آنرا بترکی قولچاق گویند۔
دست استبرق۔ کنایه از بیابانهای سبز باشد۔ جی۔
دشت انجوک۔ نام دشتی و بیابانیست گویند شیرین ازان بیابان بجانب پری سود آمد۔
دشمن۔ مرکب است از دش بمعنی زشت و من بمعنی دل یعنی کسی که دل زشت داشته باشد چون دشنام که بمعنی نام زشت است۔ بم۔
دشوارگ۔ با اول مضموم ثانی زده و کاف عجمی کوه و کوهسار را گویند۔ جی۔
دعا۔ بالضم حاجت خواستن۔ بم۔
دغا۔ بالفتح مکر و فریب۔ بم۔
دقت پسند۔ کنایه از مشکل پسند باشد۔ جی۔
دل بروی دویدن۔ کنایه از گریهٔ خونی باشد۔ جی۔
دل ربا۔ رباینده دلها و اصحاب نظر بحسن و ظرافت و کنایه از معشوق و مطلوب هم هست۔
دلسوز۔ مشفق و مهربان را گویند۔
دل صید شدن۔ کنایه از عاشق و گرفتار شدن باشد۔
دل طاق کردن۔ بمعنی یگانه کردن و مجرد گردانیدن دل باشد از عوائق و علائق و محبت غیر۔
دلفین۔ بضم اول حیوانی باشد آبی گویند چشم ندارد و گردن باریک و دندانهای گنده و بزرگ دارد و در آب تیره می باشد۔
دلق پوش۔ زاهد را گویند۔
دلکش۔ آنکه دل مائل او باشد یعنی محبوب و مطلوب۔
دلگشای۔ یعنی فرح انگیز۔
دلوا۔ بفتح اول بمعنی درد است که سرگشته و حیران و سرنگون آویخته باشد۔
دلو چرخ۔ برج دلو را گویند که برج یازدهم است۔
دم آب۔ اندکی از آب و ترجمهٔ جرعه است۔ بم۔
دمب۔ دم را گویند و بعربی ذنب گویند۔
دمبادم۔ یعنی نفس بنفس و لحظه بلحظه و پی در پی۔
دُم پلنگ۔ با اول مضموم کنایه از سپاهی چست و چالاک باشد و نیز رسم است که دُم پلنگ از ترکش آویزند بجهت نشان و هیبت و سیاست۔ جی۔
دم دادن۔ کنایه از فریب دادن باشد۔ جی۔
دم سنجابی۔ کنایه از آه دردناک و سوزناک باشد۔ جی۔
دم سیاوش۔ دوائیست که خون سیاوشان میگویند و چوب بقم را هم گفته اند۔
دم سیسنبری۔ کنایه از دعوی احیای اموات و ذهاب علل و تریاکی باشد۔
دمشق۔ بکسر اول و ثانی بلده ایست مشهور از قصبات شام و آنرا جنت شام میگویند۔ و در خوبی و پاکیزگی نظیر ندارد و درانجا عمارتها و بازارها و نقشها و زیادتی درختها و میوه جات و آبها در اماکن و اسواق و مساجد بسیار است و سبب تسمیهٔ آن میگویند که دمشق بمعنی سرعت است و در بنا و درستی آن سرعت کردند لهذا باین نام مسمی گردید و بعضی گویند که باسم واضع آن که دمشق بن کنعان باشد و بعضی سوای این وجه

وجہے دیگر گفتہ اند۔ بیت۔ در تاریخ مختصر الدول کہ تصنیف
ابوالفرج است مینویسند کہ بانی دمشق ہور قوس پادشاہ
فلسطین قبل از تولد ابراہیم بن نوح صلعم بست سال بود
و بوسیفوس میگوید کہ بانی آن عوص ابن ارم است از ینجاست
کہ تاریخ سبعینی و عبرانی متفق است۔

دمعق۔ بکسر اول و فتح میم و سکون عین بے نقطہ و قاف
ابریشم سفید را گویند۔

دم عیسی۔ معجزۂ عیسی علیہ السلام را گویند۔

دنبل۔ بفتح اول و دال ابجد دہل مانندیست کہ بہندوستانی
سندل میگویند و در فرہنگے بمعنی غلولہ نوشتہ اند و بضم اول
ورمے کہ در اعضا بہم رسد و بزبان عربی دمل میگویند۔

دنبہ۔ بمعنی دم است۔ مع۔

دندا۔ بمعنی کمر آمدہ است مطلقاً اعم از کمر کوہ وغیرہ۔

دندان آفرین کردن۔ یعنی آرایش دندان کردن
و خلال کردن را نیز گویند۔

دندان فرو گذاشتن۔ کنایہ از سہ چیز است اول کنایہ
از اقدام نمودن و سخت پی شدن در کارے بود دوم
کنایہ از چشم داشتن و توقع داشتن باشد سوم کنایہ از کینہ
ورزیدن باشد۔ جی۔

دنیسر۔ بلدہ ایست مشہور از نواحی جزیرہ واقع زیر کوہ
ماردین و زمین آن گرم و ہوائے آن خوبست واللہ اعلم۔ مطا۔

دو آتش۔ کنایہ از ہر دو لب معشوق باشد۔ جی۔

دو آتشہ۔ صفت شراب و جز آن است بمعنی شرابی و عرقی
کہ دو مرتبہ بر آتش گذاشتہ کشیدہ باشند۔ مع۔

دو اسطرلاب۔ کنایہ از آفتاب و ماہ است۔

دوبدو۔ بضم ہر دو دال مقابلہ از دو کس است کہ ثالثی
دران نباشد۔

دو بیتے خواندن۔ کنایہ از خوانندگی کردن بود۔ جی۔

دو پروانہ۔ کنایہ از شب و روز است و آنرا دو عیار
طرار نیز گفتہ اند۔ جی۔

دو تا کعبتین۔ کنایہ از آفتاب و ماہ باشد۔

دوج۔ نام گیاہیست نامعلوم۔

دو حجرۂ خواب۔ کنایہ از ہر دو چشم است۔

دو حور لقا۔ کنایہ از عقل و نفس است۔

دو دود م۔ کنایہ از آہ باشد۔ جی۔

دو دوری۔ کنایہ از دنیاست و آنچہ دو در داشتہ باشد۔

دو دستی۔ تیغے کہ درازی آن دو دست باشد چون صفت
تیغ واقع شود کنایہ از جہاد و مصاف قوی بود و بدو دست
بر پشت شخصے زدن کہ او را آجیل بزند و نوعے از کوزہ
و سبو ہم ہست۔

دو دکش۔ روزن مطبخ را گویند۔

دورا دور۔ از عالم گوناگون۔ بہم۔

دوران خدائے۔ فاسق و فاجر را گویند۔

دور گردون۔ کنایہ از روزگار و دنیاست۔

دور گوشمال۔ کنایہ از زمانۂ پر فتنہ و ظلم و ایام فقر و حادثہ بود۔ جی۔

دوریج۔ بفتح اول گیاہیست دوائی۔

دورنگ۔ بفتح اول بمعنی دوریج است کہ گیاہی باشد
دوائی و بضم اول ابلق و مردم منافق را گویند و کنایہ از
دنیاست باعتبار شب و روز۔

دورنگی۔ دو روئی و نفاق را گویند۔

دور مجری۔ یعنی دور قمر است۔

دو روزہ عمر۔ کنایہ از عمر اندک باشد۔

دو روز۔ بانانی بھول قوس قزح و کمان حلاجی را گویند۔

دو روئی۔ دو رنگی کردن و نفاق نمودن باشد۔

دو زبان بودن۔ کنایہ از منافق بودن و نفاق
داشتن باشد۔

دو زنگی و رومی۔ کنایہ از شب و روز و کنایہ از جوانی
و پیری ہم ہست۔

دوزیدن - بمعنی دوختن باشد لیکن کمتر مستعمل است۔

دوسہ قندیل - کنایہ از کواکب است۔

دوسہ ویران دہ و دوسہ ویرانہ دہ - کنایہ از هفت اقلیم است۔

دوشاب - معروف است کہ شیرۂ خرما و شیرۂ انگور جوشانیدہ باشد و آنچہ شیر او را بدوشند و هر بهیمہ شیر آورندہ۔

دوشاهین - کنایہ از دستۂ ترازو و جانور شکاری مشهور و نسر طائر و نسر واقع است۔

دوشک - بمعنی توشک است - می۔

دوشیزگی - دخترگی و بکارت را گویند۔

دوصحن - کنایہ از صحن آسمان و زمین باشد۔

دوطفل هندو - کنایہ از هر دو مردمک چشم باشد۔

دوطوطی - کنایہ از دولت محبوب است - جی۔

دوعالم - بمعنی عالم غیب و شهادت و ملک و ملکوت و دنیا و عقبیٰ۔

دوغ - بواو معروف شیرے کہ از وی مسکہ برآوردہ باشند کذا فی بحر الجواهر اما فارسیان بواو مجهول خوانند و بعضے دوغ ماست باضافت نیز آوردہ اند - بم۔

دوقرص گرم و سرد - کنایہ از آفتاب و ماہ است۔

دوکاک - مردمک چشم را گویند۔

دوگاو پیسہ - کنایہ از شب و روز ست - جی۔

دوگونہ - باکاف فارسی دو طرف روے را گویند و باکاف تازی دو طرف سرین را۔

دولت تیز - آن دولت کہ مردم را یکایک بمرتبۂ بلند برساند۔

دولت خدا - یعنی خداوند دولت۔

دولت گیاہ - باکاف فارسی یعنی گیاہ دولت۔

دولتی - صاحب و خداوند دولت و دولتمند را گویند۔

دولہ چرخ - کنایہ از افلاک باشد۔

دولی - مخنث دوالی است کہ مکاری و دغابازی و حیلہ وری باشد۔

دومرجان - کنایہ از لب ہاے معشوق و محبوب و شاہد و ساقی باشد۔

دومریخ ورب فعل - کنایہ از دو حلقۂ زنجیر باشد۔

دومریخ زحل سیما - کنایہ از دو حلقۂ زنجیر باشد۔

دومنزل - کنایہ از دنیا و آخرت است۔

دومیناے طرب - کنایہ از صراحی شراب است۔

دونان رنگین - کنایہ از آفتاب و ماہ است۔

دونان فلک - کنایہ از آفتاب و ماہ است - جی۔

دوهندوے چشم - یعنی دو مردمک دیدہ۔

دویست - دوصد کہ بعربی مائتین گویند۔

دویست درم شرعی - پنجاہ و چہار تولہ و پنج ماشہ و دو جو است کہ هر تولہ دوازدہ ماشہ و هر ماشہ بوزن دوازدہ جو باشد۔

دہ انگشت بدندان گرفتن - کنایہ از عجز و فروتنی و تضرع و زاری کردن بود - جی۔

دہ خلنی - کنایہ از دہ انگشت است۔

دہ حواس - پنج حواس باطن و پنج حواس ظاهر را گویند۔

دہ درم شرعی - دو تولہ و هشت ماشہ و دو و نیم جو باشد۔

دہر سفید دست - یعنی روزگار جوانمرد۔

دهقان نورد - کتاب تاریخ را گویند۔

دهن مهرہ دار - دهانیکہ دندانہاے آن بجا باشد۔

دهلی - نام شهریست قدیم در هندوستان کہ دار السلطنت هندوستان بودہ است و اهل هند آنرا دلی گویند۔

دهلیز - راهے را کہ از در خانہ تا حد صحن خانہ است دهلیز مے گویند - مع۔

دہ وگیر - داد و ستد را گویند۔

دہ ویران - بکسر اول و ثانی کنایہ از دنیا و روزگار ست و قالب آدمی را نیز گویند۔

دو یک - یعنی عشر است که از ده حصه یک حصه باشد -

دیباچه - دیباے کوچک یعنی دستارچه و آنچه در اول کتابها نویسند باعتبار سخنان رنگین و با جیم تازی هم آمده است -

دیبار - بروزن دیدار ترجمهٔ سور باشد -

دیباے شوستر و ششتن - کنایه از رنگهاے گوناگون داشتن باشد -

دیدهٔ آهوے دشت - کنایه از رنگ سیاه است -

دیده بان چهارم - کنایه از آفتاب بود و آنرا دیده بان فلک و دیده بان چهارم رواق نیز گویند و در بعضے از فرهنگها بجاے رواق بام و منظر نیز آورده اند - جی -

دیده براه - منتظر و انتظار کشنده را گویند -

دیده چون تختهٔ جوهری - کنایه از چشم کبود و دیدهٔ نابینا باشد -

دیدهٔ سخت - یعنی بے حیا و بے شرم باشد - مع -

دیده ور - بیننده و واقف اسرار و خداوند بصیرت را گویند -

دیر مایه - صفرا را گویند -

دیر مغان - آتشکده و بتخانه را گویند -

دلیسمه - موجه را گویند -

دیلمی - منسوب بدیلم را گویند -

دینور - بکسر اول و فتح واو نام شهریست بزرگ از شهرهای عراق و عجم و سه روزه راه از همدان مسافت دارد - می -

دیوان - جمع دیو است و وزیر اعظم را گویند -

دیو انسی - نفس اماره و لوامه را گویند -

دیوانه دَوْ - کنایه از کسی بود که مانند دیوانها سلوک کند و راه رود - جی -

دیو دلی - دلاوری و سخت دلی را گویند -

دیوسالار - در اصطلاح کسی را گویند که افعال و اعمال ناشائسته از و واقع شود -

دیو شبینه - گرانی و سنگینی را گویند که در خواب بر مردم افتد -

ذال معجمه

ذات الرقاع - استخاره ایست که بر شش پارچه کاغذ بر بعضے افعل و بر بعضے لا تفعل بنویسند و آنرا در زیر مصلا گذاشته نماز می کنند و بعد فراغ نماز و اوراد یکے را از ان رقاع برگیرند اگر افعل باشد خوب است و الا بالعکس - بم -

ذال - عرق الدیک یعنی تاج خروس و بحساب ابجد هفت صد باشد -

ذراریح - جانوریست مقدار زنبور و برنگ زرد میباشد و نقطهاے سرخ دارد و چون او را بگیرند بے توقف بول کند و زهر و سے آنست -

راء مهمله

راء - القراد الضخیم یعنی کنهٔ فربه و بحساب ابجد دو صد عدد باشد -

رابغ - نام وادی است مابین ابوا و جحفه و حاجیان از ان وادی می گذرند - بیت -

راتب - بروزن کاتب روزمره را گویند من العربی و راتبه هم گویند -

راتبه خوار و راتب خوار - وظیفه خوار - بم -

راجه - حاکم هندوان را گویند که آنرا رانا نیز خوانند - جی -

راح بقا - نام نوائیست از موسیقی و در بعضے از فرهنگها راح بسکون حاے بے نقطه نام نوائیست از موسیقی و در عربی یکے از نامهاے شراب است و بعضے بهاے هوز آورده اند و لفظ بقا را لاحق ساخته راه بقا نوشته اند و گفته اند که نوائیست از موسیقی چنانچه مے آید - جی -

راح روح - نام پرده ایست از پردهاے موسیقی از مصنفات باربد - جی -

راح ریحانی - کنایه از مے خوشبو بود - جی -

راز دل زمانه - کنایه از آفتاب عالمتاب است -

راز زمین - کنایه از سبزه و گل و لاله باشد -

راز نهان - کنایه از ان هیچ چیز منفی است که در کلام مجید است

[illegible] سوم الف و دال [illegible]

راه [illegible] مرغ [illegible] رسید [illegible]

شدن فرداپه خواه خورد - جی -

رازی - شهریست را گویند و مردمان شهر ری را [illegible]

رازیانه - بادیان را گویند -

راس العین - وبعضے راس عین بدون لام میگویند باین لحاظ که در اصل راس عین الخابور بود پس خابور را برای تخفیف حذف کردند و در قدیم بالام می گویند و آن مدینه ایست بزرگ از شهرهاے جزیرۀ در میان حران و دنیسر و در انجا چشمها بسیار هستند - بیت -

راست مزه - هر چیز خوش مزه که تندی نداشته باشد - بم -

رافس - نام منجم کامل بوده - جی -

رامشگران - اصحاب طرب و اهل عشرت را گویند -

رام گیر - بمعنی گریختن باشد -

رانا - حاکم را گویند عموماً و حاکم هندوستان را خصوصاً و آن پادشاهیست از جماعۀ شاهیان وبعضے گویند که آتش پرست است و جد کبیر او در زمان عمر رضی الله عنه جزیه قبول کرده و خط عمر رضی الله عنه بدست دارد - جی -

رانه - دو معنی دارد اول بمعنی راناست که مرقوم شد دوم جوزه هندی باشد که آنرا نارگیل نیز خوانند و معرب آن رانج است - جی -

رانی - زن حاکم هندوان را خوانند -

راوندان - قلعه ایست بزرگ و مرتفع و برکوه واقع است و در انجا چشمها و باغها و میوه جات بسیار هستند و زیر آن نهر عفرین میگذرد و آن قلعه بطرف غرب و شمال حلب واقع است و مابین آن و حلب دو مرحله راه است - فا -

راه آور و راه آورد و ره آورد - کنایه از سوغات است که مسافران بیاورند جی -

راه بردن - بمعنی رفتن و راهی شدن و یافتن

رهنمایان است -

راه بقا - همان راه بقاست که سالک [illegible] صفت مذکور شد - جی -

راه روان - کنایه از اولیا و سالکان شب بیداران باشد

راه غول - بارا مکسور کنایه از دنیا باشد - جی -

راه فنا - کنایه از آفات و امراض باشد -

راه گذار - بمعنی رهگذر باشد و امر باین معنی و بمعنی فاعل هم هست -

راه نماے - ترجمۀ دلالت باشد -

راه وار و راه ور - کنایه از مرکب فراخ گام باشد -

رایت - نیزه را گویند - بم -

رایت کاویان - کاویانی درفش است که علم فریدون باشد -

راے چنپا - با جیم عجمی مفتوح بنون زده و باے عجمی بالف کشیده نام گلے است زرد رنگ که بدرازی گل زنبق باشد و بغایت خوشبوے بود و جز بولایت هند در جای دیگر نمیشود و درخت آن ببزرگی درخت گردگان است و از درخت گردگان بسیار بلند تر نیز شود و آنرا فاغر و فاغیه نیز نامند و چنپا هم گویند - جی -

ربع زمین - ربع مسکون را گویند -

ربودن - بمعنی بردن باشد -

رحل - بالفتح چیزے باشد از چوب که در وقت تلاوت قرآن بران گذارند و شعرا خط و ابروے خوبان را بدان تشبیه دهند - بم -

رخت خورشید و ماه - کنایه از روشنی و پرتو ماه و آفتاب است - جی -

رخت سلامی و رخت سلام علیک - لباسی که براے رفتن دربار در بر کنند - بم -

رخساره - بمعنی گونه است و بعربی خد میگویند -

رستم دستان - نام پهلوانی ست مشهور و باصطلاح بو اسحاق شخصیکه در طعام خوردن پیشدستی کند-
رستن - بفتح اول نجات یافتن و بضم اول روئیدن باشد-
رسن - بمعنی ریسمان باشد و رسن باز ریسمان باز-
رسید - نوشته که بعد از ایصال زر نقد و جز آن از کسی گیرند از عالم قبض الوصول و این در محاورهٔ ارباب فارسی هندوستان شائع است - بم-
رسیدن - بمعنی آمدن باشد و بمعنی بالغ شدن و پخته گردیدن میوه و طعام و سیری و تمنا و بجز و یافتن بحق هم هست-
رشتن - بکسر اول رسیدن پشم و پنبه و غیره باشد-
رشته باران - قطرهای باران که از غلط حس رشته وار بنظر می آید - بم-
رشتهٔ جان دو تا داشتن - مترد و خطر علیے بودن گرفتار و اسیر و عاشق شدن باشد-
رشتهٔ خاک - کنایه از آدمی و موجودات دیگر-
رشته در دست خواب و خور داشتن - بمعنی خاصیت بهیمی داشتن و خوردن و خوابیدن باشد-
رشتهٔ لطائف - مشهور است و آن نوعے از حلوا باشد در نهایت لطافت-
رشتهٔ مریم - رشته که مریم می رست و به باریکی تمام موصوف بوده - بم-
رشوت - بالکسر و بالضم پاره و بمعنی چیزے که برای کارسازی ناحق بکسے دهند - بم-
رصد بند - واضع قوانین نجوم-
رضائی - پوششے معروف در هند که در ایام زمستان بر سر گیرند - بم-
رطب - بضم اول و فتح دوم خرمای تر - بم-
رطل کشان - کنایه از پیاله دادن بذوق تمام و خوشحالی مدام باشد-

رعبنا - دوائیست که آنرا شاه تخم میگویند-
رعبان - مدینه ایست ما بین حلب و سمیساط نزدیک فرات و دران قلعه ایست زیر کوه که زلزله آنرا خراب کرده است و باز سیف الدوله بنا کرد - بیت-
رفت - بفتح اول ماضی رفتن و شدن باشد و بضم اول ماضی رفتن و جاروب کردن-
رفتن حنا بهند - سیاه شدن حنا شل آمدن حنا به هند - بم-
رقانه - بکسر اول بر وزن نشانه یک خانه از سه خانهٔ رقم نویسندگان باشد رقانهٔ اول را صدر و آخر را بارز و میانه را وسط خوانند-
رقص روباه - کنایه از تجاهل و تغافل کردن باشد در کارے بعد - جی-
رقص ملا - این باصطلاح مغلان نعوظ و حرکات جماع باشد - بم-
رقعهٔ پست او کمن - کنایه از زمین است - جی-
رقعهٔ مهمانی - رقعه که بطریق دعوت و ضیافت باهم نویسند - بم-
رقم اول - کنایه از عرش است-
رقیبان دست - نگهبانان صدر و مسند را گویند و سپاه رات را نیز گفته اند-
رقه - مدینه ایست که فی زماننا خراب و ویران است و آن مدینه ایست مصور و بزرگ بر کنارهٔ فرات از طرف شمال و مشرق - فا-
رکاب گران شدن - کنایه از سوار شدن و حمله کردن باشد-
رکاب مے - نوعے از پیالهٔ شراب است و آن دراز و پهلو دار می باشد-
رکنا باد - تفرجگاهی ست در شیراز-

رگ تن را جعلن - کنایه از استیلاے قهر و غضب
باشد - جی -
رگ جان بریدن - کنایه از میرانیدن باشد -
رگ گردن - کنایه از غرور و نخوت و سرکشی و دعوی - ہم -
رگ هفت اندام - رگ بدن را گویند -
رمق - بروزن و معنی رمق است که باقی ماندهٔ جان باشد -
رمله - صاحب مشترک می گوید که رمله بلده ایست در فلسطین
که سلیمان بن عبد الملک الاموی بنا کرده است و آن
مدینه ایست مشهور و صاحب غوزی گوید که رمله قصبه ایست
بناے نو و ما بین آن و بیت المقدس یکروزه راه است
و در انجا پیش از بناے آن مدینه بود نامش لد پس آنرا
سلیمان بن عبد الملک خراب کرد و رمله را بنا کرد و ما بین
آنها سه فرسخ راه است - قا -
رمیدن - نفرت کردن و بیهوش شدن را گویند -
رنجور - مریض و خداوند رنج -
رنجور وار - بیماروار و خادم باشد -
رنگارنگ - یعنی مختلف الالوان و گوناگون -
رنگ از آسمان تراشیدن - کنایه از طلب محال
کردن باشد و عبارت از سعی و کوشش بیفایده هم هست - جی -
رنگ از دیوار تراشیدن - کنایه از گستاخی و شوخی
کردن و ظرافت و بیحیائی نمودن باشد - جی -
رنگ رز - آنکه عوام رنگریز گویند -
رنگ ریختن - طرح عمارت افگندن و بناے کار
گذاشتن - ہم -
رنگ شبهاز - کنایه از تاریکی و سیاهی باشد -
رنگ ماتم - کنایه از سیاهی باشد -
رنگین - معروف و بمعنی خوب و خوش آینده مجاز است - ہم
رواحال - بمعنی روحال است و مرکب تیز رو را نیز گویند -
روارو - بفتح هر دو را کثرت آمد و رفت خلق و بدنبال کسی

به تعجیل رفتن -
روا نزاری - بروزن هواداری بمعنی مجازی باشد
که در مقابل حقیقی است -
رواق سیمگون - کنایه از آسمان است -
رواق منظر چشم - کنایه از مردمک چشم باشد - جی -
روانه - بروزن زمانه بمعنی روان است و جائزه را نیز
گویند و بمعنی دولت هم آمده است -
روائی - بروزن هوائی نقیض کسادی باشد -
روباه و روبه - جانوریست صحرائی و او را بحیله گری
نسبت کرده اند -
روح طبیعی - بمعنی روح حیوانی -
روح قدسی - کنایه از جبرئیل علیه السلام است - جی -
رودخیزان - باخا وزاے نقطه دار سیلاب را گویند -
رودزن فلک - کنایه از ستارهٔ زهره است -
رودکشف - بفتح کاف و شین نام مقامیست از موسیقی -
رودگر - آنکه تارهاے ساز و زه کمان بسازد - ہم -
روز امید و بیم - کنایه از روز قیامت -
روز بازی - بازی کردن روز را گویند و کنایه از دنیا و
روزگار هم هست -
روز به دراز شد - یعنی روز دراز شد و روز بلند شد و روز
بر آمد و آفتاب بیرون آمد -
روز عالم شد - یعنی رونق عالم رفت -
روز غدیر - بغین معجمه درین روز رسول صلوات الله علیه
بر خم غدیر که جائیست خطبه خوانده و در حق حضرت امیر المؤمنین
علی علیه الصلوٰة حدیث من کنت مولاه فعلی مولاه فرموده - ہم
روزگاری شمردن - یعنی روزے چند معدود زندگانی کرد -
روزگردک - گیاهیست که با آفتاب گردد -
روزمره - این لفظ را در دو موضع استعمال کنند یکے بمعنی
محاورات الفاظ مشهوره بین الناس و دیگر بمعنی راتبه -

بود چه معاش مرکب از روز و مرہ که لفظ عربی ست یعنی باز یعنی هر روز یکبار برسد و آنچه بود یکبار بر زبان بگذرد پس لفظ مستحدث باشد فارسی اصیل - بم -
روز نجات - روز خلاصی از دست دشمن و روز قیامت
روزه - معروف است و بعربی صوم خوانند و آن زیادتی را نیز گویند که بر سر روزه میباشد -
روزه غزلت - روزهٔ بے باطا و پاے حلقی که تا سه شبانه روز چیز نخورند -
روزی - بمعنی رزق است و چابکی و چیرگی و مشاهره رانیز گویند -
روزی خواران - خلائق را گویند -
روزینه - آنچه از نقد و جنس هر روز بیابند -
روسپی بارگی - بمعنی فاحشه بازی و فاحشه دوستی باشد چه باره بمعنی دوست هم آمده است -
روستائی - بمعنی دہقانی باشد چه روستا بمعنی دہقان هم آمده است -
روش احمد داشتن - کنایه از اطاعت و پیروی پیغمبر آخرالزمان کردن باشد -
روشنگر - صیقل گر را گویند - بم -
روشنی - بمعنی روشنائی باشد و نوکا دچو هر دار را نیز گویند -
روضه خوب - کنایه از بهشت است -
روضهٔ رضوان - کنایه از بهشت برین ست - تی -
روضه رنگ - بروزن شنقرنگ کنایه از سبز رنگ و سبزه وام است -
روغن زبانی - بمعنی چرب زبانی و تیز زبانی باشد -
روغن سبز - یعنی روغنے که گیاه ہاے خوشبو دران پخته باشند -
روغن کده - عصار خانه را گویند -
رومال - پارچه که بدان روے را از غبار و جز آن

پاک کنند - بم -
روم وحبش - دو ولایت اند و کنایه از روز و شب و دنیا و روزگار باشد -
رومی - منسوب بروم باشد و نوعے از جامه هم هست و کنایه از رنگ سرخ هم هست
رو وارو - بضم هر دو دراسوا جه است -
روہبان - بمعنی رہبان است که زاهد و پرهیزگار باشد -
روے آوردن - بمعنی توجه کردن و متوجه شدن باشد
روے باز گونه داشتن - کنایه از بیراهی کردن باشد -
روے بقا - یعنی راه پایندگی -
روے تافتن - کنایه از روے گردانیدن و روگردان شدن باشد -
روے ترود - بمعنی راه ترود باشد -
روے حساب - کنایه از راه حساب باشد -
روے دست - نام نقشے از کشتی و آن پاے در پاے حریف بند کرده روے دستی بر سینه اش بزور زدن است چنانکه از جا در آید - بم -
روے شناسان - بمعنی آشنایان باشد
روے گلگون - روے سرخ و سفید پوست رامیگویند -
روئیل - نام پسر یعقوب است از مادر یوسف ؑ -
روئین تنی - کنایه از معزولی باشد -
رہانیدن - بمعنی خلاص و نجات دادن باشد -
رہدار - بمعنی راہدار است -
رہروان طریقت - کنایه از اہل سلوک و کنایه از عناصر اربعه باشد -
رہنمون - نمایندهٔ راه باشد و بعربی ہادی خوانند و حاجب و نقیب رانیز گویند -
ره ہوان رفتن - یعنی اختیار فقر و تجارے کردن -
ریزه ریزه - بمعنی پاره پاره و قطره قطره و ریزه ریزه باشد -

ریزهرریز - بصیغهٔ امر و نهی ریختن یعنی مرد ضعیف و لاغر باشد و در عربی ضغبوس گویند و چیزے مانند خیار که آنرا خورند۔

ریزه - باثانی مجهول هرچیزیکه در غایت خردی و کوچکی باشد از حیوان و نبات و جماد۔

ریزے بریز - یعنی ریختے کن وجرعه بریز۔

ریش بچه - ریش کوچک و ریش مردم چند موے سرزنخ و چند موئیکه در زیر لب پائین واقع است و آن را بعربی عنفقه خوانند۔

ریشخند - کنایه از سخریه و استهزا و گاہے بمعنی توقع و تمنا نیز آمده - هم - و بمعنی خرالاغ باشد۔

ریش در دست کسے دادن - یعنی کار خود با و سپردن - هم -

ریشهٔ سبحانیه - کسوت مرشدان و اهل الله را گویند که بر سر بندند۔

ریم آهنج - چیزیست از گیاه که آنرا خرغول گویند۔

ریو - بکسر اول و فتح واو گیاهیست که چرندگان را مستی آرد۔

زاء معجمه

زاد - الرجل الاکول یعنی مردے که بسیار خوار باشد و بحساب ابجد هفت است۔

زابلستان - نام ولایت آبا و اجداد رستم است۔

زاد بر زاد - یعنی فرزند بر فرزند و پشت بر پشت و با عن جد و توشه بر توشه۔

زاد بوم - جائے و مقامے و مکانے و زمینے را گویند که دران زائیده شده باشند و بعربی مولد خوانند۔

زاد خاطر - شعر و سخن که از دل خیزد - هم -

زاد راه - بمعنی توشهٔ راه است - هم -

زاد طبع - بمعنی طبع زاد است - گن -

زادهٔ عوف - بفتح عین عبدالرحمن بن عوف را گویند۔

زار - معروف است و بمعنی دعا هم هست۔

زاری - بمعنی زاری کردن باشد و بمعنی دعا کردن هم هست۔

زاغ پا سرخ - جانوریست خوردنی که گوشت او فربه و لطیف و نرم میباشد۔

زاغ توام - کنایه از زینست که آفریدهٔ توام۔

زاغ چشم - کنایه از کبود چشم - هم -

زاغ دل - کنایه از سیه دل که قساوت داشته باشد - هم -

زاغ کمان - سرگوشهٔ کمان لیکن تنها لفظ زاغ بدین معنی مستعمل نیست چنانچه گمان برده اند - هم -

زال سفید ابرو - کنایه از آسمانست و دنیا را نیز گویند۔

زانو - بعربی رکبه خوانند - هم -

زانو زدن - بادب نشستن و ایضاً بمعنی سجده کردن در اصل رسم ترکان است که امرا پیش سلاطین زانوی بزمین زده و دو دستے بلند داشته عرض می کنند و در وقت ملاقات نیز زانوے زنند - هم -

زاوه - نام شهرے و مدینه ایست در خراسان قریب هرات - می -

زاوه کوه - نام کوهیست۔

زاے - بمعنی زاینده و امر بزائیدن باشد۔

زائچه - شکلے ست که طالع شناسان بروز تولد کشند و ازان طالع مولود نیک و بد دریافت کنند - مع -

زاینده - هرچیزیکه از آن بزاید عموماً و مادر را گویند خصوصاً۔

زائیدن - بمعنی پیدا شدن باشد - می -

زبان آور - مردم شاعر و فصیح و بلیغ را گویند۔

زبان بریدن - کنایه از دو چیز است اول کنایه از بخشش کردن است منقول است که سائلے در ملازمت حضرت سرور کائنات علیه السلام سوال کرد فرمود که عمر رضی الله عنه

که بروز زبانش ببرا و از مجلس برآمده خواست که زبانش ببرند
درین اثنا امیر مردان وشیر یزدان غالب علی ابن ابی طالب علیه السلام
رسید و از حقیقت حال استفسار فرمود عمر رضی الله تعالی عنه
گفت حکم است که زبانش ببرند فرمودند که با و چیزے
بدهند و چون حقیقت واقعه از سرور عالم علیه السلام تحقیق
کردند چنان بود که امیر المومنین فرموده بودند دوم کنایه
از خاموش کردن است مدعی را بحجت و دلائل۔
زبان بدرون کام رها کردن۔ کنایه از خاموش
بودن باشد۔
زبان بر دیوار مالیدن۔ کنایه از توکل و قناعت بهم
زبان بند۔ نوعے از عزائم و افسون که زبان حریف را
بدان بندند۔ بم۔
زبان دراز۔ دریده دهن را گویند۔ بم۔
زبان درکشیدن۔ کنایه از خاموش شدن باشد۔
زبان زرگری۔ زبانے که جمعے باهم قرار دهند و بآن
الفاظ در آورده باهم حرف زنند تا دیگرے نفهمد۔ بم۔
زبان گرفتن۔ کنایه از خبردار شدن از احوال مخالف
باشد۔ جی۔
زبان کشادن۔ کنایه از گفتار در آمدن و حرف زدن
و دشنام دادن باشد۔
زبان گرفتن۔ یعنی لکنت کردن ست۔ بم۔
زبان مغزدار۔ زبانے که کلام آن ته داشته باشد و
صاحب فصاحب و بلاغت بود۔ بم۔
زبانه۔ شعلهٔ آتش را گویند۔ می۔
زبدهٔ ارکان۔ یعنی خلاصهٔ آفرینش۔
زبر پرچین۔ خاریکه بر سرہاے دیوار بندند۔
زبرجد سم۔ یعنی سبز سم۔
زبرقان۔ بکسر اول وثالث و قاف بالف کشیده
بروزن بے فشان بمعنی ماه و ماه شب چهاردهم باشد و
نام مردے هم بوده۔
زبرین۔ بمعنی بالا که نقیض پائین است۔
زبلوق۔ بالام بروزن سرطوق کلمه ایست که در محل شتم
و قدح استعمال کنند۔
زخم جراحت۔ آلت جارحه را گویند و بمعنی زدن هم هست
زخم خوردن۔ زخم رسیدن را گویند۔ می۔
زخم کاری۔ زخمے که خوب رسد۔ می۔
زخون۔ کنایه از خودی و تکبر باشد
زد و خورد۔ در مقام جنگ مستعمل زد و زدن زخم و خورد
خوردن زخم۔ بم۔
زد و کوب۔ بمعنی جنگ است۔ می۔
زر آب ریز۔ کنایه از دو چیز است اول کنایه از خون ریختن
دوم کنایه از ریختن خوی باشد۔ جی۔
زر اصل۔ زر خالص را گویند۔ می۔
زرافه۔ بمعنی زراف است که جانوریست که آنرا اشترگاو پلنگ
خوانند۔ بم۔
زرآلو و زرآلود۔ همان زردآلو باشد که میوه ایست مشهور
زراندودن۔ بمعنی زراندوختن و طمع کردن۔ کن۔
زربفت۔ قسمی ست از پارچه که بتار زر وغیره میبافند۔ می۔
زربافته۔ همان زربفت است که زردوزی باشد۔
زر پیکر درخش۔ کنایه از آفتاب و کوکب مشتری را
نیز گویند۔
زرچوبه۔ بمعنی زردچوبه است و بعربی اصابع الصفر خوانند
زر خلاص۔ زر خالص است که از بوته برآید۔
زردار۔ توانگر و مالدار را گویند۔
زرد روے و زر سرخ سپهر۔ کنایه از آفتاب
باشد۔ جی۔
زرد قواره۔ کنایه از آفتاب است جی۔
زر دوست۔ مردم بخیل و رذل را گویند۔

زرد و سرخ - کنایه از ترسان و هراسان و خجل - بم -
زر رشته - یعنی کلابتون است - می -
زر ساده - بفتح یم که وال باشد زرے را گویند که از کان برآورده باشند و هنوز نگداخته باشند -
زر سرخ - طلا را گویند - بم -
زر شناس - صرّاف و نقّاد را گویند - می -
زر طلبی - زر خالص را گویند -
زرق - ریا و نفاق را گویند -
زر قطونا - بزر قطونا ست که اسپغول باشد -
زرق فروش - مرائی و سالوس را گویند - می -
زر قلب - نقیض زر خالص است - گن -
زرق و برق - کنایه از طمطراق و کر و فر - بم -
زر کار - یعنی زرنگار است - می -
زرکش - قسمے از پارچه است که از تار ہاے زری بافند و آنرا تاش میگویند - می -
زر کوفت - یعنی ملمع باشد - گن -
زر نداب - کنایه از زر خالص و زر گداخته را نیز گویند - جی -
زر مسکوک - انچه سکّه کرده شده و رائج باشد - گن -
زر مصری - زر خالص را گویند -
زر مغربی - زر خالص را گویند - می -
زربنا - بحذف وال یعنی زربناد است -
زربنابه - بفتح با یعنی زربناد است و آن داروئی باشد مشهور -
زرنیخ - یعنی زرنی بروزن خا و آن جوہریست کانی و ذکر آن در زرنی گذشت -
زرود - بروزن کبود نام موضعیست در راه کعبه و جاے پشته پشته و سبزه و آب روان -
زره پوش - زره پوشنده را گویند -
زره خود - بکسر اول و ثانی آنکه زیر کلاه پوشند -
زره مو و زره موے - آنکه بر خویشتن موے رانده سازد یعنی ستر از موے کند چنانچه زینب علیها السلام کرده بود -
زرین عذار - کنایه از زرد رنگ است -
زرین گاو - کنایه از صراحی است که بصورت گاو سازند - جی -
زرین سماے - کنایه از آفتاب است - جی -
زشتی و نکوئی - یعنی نیکی و بدی و غم و شادی و راحت و رنج و فقر و غنا و امثال اینها باشد -
زعرض دور کردن - کنایه از میرانیدن باشد -
زعفوق - بضم اول و فا بدخوے و بدمزاج را گویند -
زقه - بفتح و تشدید قاف خورش دادن مرغ چوزه را برهان صحیح - سعادت رسمیست که چون بچه زاید دایه ادویه ترکیب کرده در حلق او ریزد و آنرا در عرف ہند گھُتّی گویند بضم کاف فارسی مخلوط التلفظ بہا و مثنّاة فوقانی ہندی - بم -
زکام - بالضم ریختن آب دماغ از راه بینی - بم -
زکوة - مشهور است که از چهل یکے باشد -
زلال خضر - کنایه از آب حیات است -
زلف - بالفتح پارهٔ از شب و فارسیان بالضم بمعنی موے که گرد گوش روید و مخصوص محبوبانست استعمال نمایند - بم -
زلف شب آشنا کردن - یعنی تاریکی شب منتشر گردانیدن و متراکم ساختن باشد -
زلقوم - بضم اول بروزن و معنی حلقوم است -
زمان زمان - یعنی ساعت بساعت - گن -
زمانه - یعنی وقت و گردش فلک باشد -
زمانه ساز - کسی که موافق و سازگار با زمانه باشد -
زمجی - بالکسر جاے برآمدن دُم پرنده را گویند که در ہند دُم گزه خوانند و سواے پرنده بر حیوانات دیگر نیز اطلاق میشود - می - قم - و زمکی نیز آمده است -
زمرد - جوهریست معروف که بدیدن آن مار کور شود - بم -
زمردین - رنگ سبز را گویند - می -
زمره - بالضم بمعنی گروه مردم - صم -

زمزم افشاندن - کنایه از گریه کردن است -
زمزم رسن و زمزم رسن ورب - کنایه از آفتاب جهانتاب است -
زمستان - موسم سرما که نقیض تابستان است - می -
زمم - بمعنی اراده باشد - صح -
زمنج - بفتح اول و ثالث که نون باشد و سکون ثانی و رابع
که جیم تازی است سنگے باشد گرد و مدور که بپاے بام کردن
سقف سازند - می -
زمین بدندان گرفتن - اظهار عجز و فروتنی کردن - بم -
زمیندار - خداوند ده و در پیش سفید ده را گویند - گن -
زمین را سایه شدن - کنایه از تواضع و فروتنی
باشد - جی -
زمین زاده - بمعنی موجودات دنیائی و کنایه از بشر و
آدمی زاد هم هست عموماً و حضرت رسالت پناه صلی الله علیه
وآله وسلم را گویند خصوصاً -
زنار بستن زنبور - کنایه از آشیان و لانه ساختن زنبور
عسل باشد -
زنار قدح - بمعنی زنار ساغر باشد که کنایه از موج پیاله
شراب باشد و نیز زنارے را گویند که بر میان ساغر و قدح
بربندند گویند که در میان مغان رسم است که قدح و ساغر و سرآبشار
که نوآرند تا که بر میان آن زنار نه بندند در استعمال نیارند - جی -
زناشوے - کنایه از جماع کردن است و عقد بستن و
نکاح کردن را نیز گویند -
زن باردار - بمعنی زن حامله است - مع -
زنبرک - کمانگره را گویند - می -
زن پسر - زوجهٔ پسر است - مع -
زنبور خانه - معروف است که خانهٔ مگس عسل وغیره باشد
و کنایه از تن صاحبان سلوک هم هست که بظاهر تهی نماید و
در باطن مملو است از فیض الٰهی و کنایه از مردم منتقم و
انتقام کننده هم هست -

زنجفر - بروزن و معنی شنگرف است و معرب آن شنجرف باشد -
زنخدان - معروف است که بمعنی ذقن باشد - می -
زن خواستن - بمعنی عقد بستن است - مع -
زندان برجیس - کنایه از برج سنبله باشد که وبال خانهٔ
مشتری است - جی -
زندان مشتری - کنایه از برج خوشه است - جی -
زندان ماهیجون - کنایه از ماهی یونس باشد - جی -
زندان نیرین - کنایه از عقدهٔ راس و ذنب است - جی
زندرود - نام رودخانه ایست در صفاهان و نغمهٔ تار رباب
وغیره را نیز گویند -
زندگانی دادن - کنایه از مردن باشد -
زندگانی دوم - کنایه از آخرت است - نم -
زنده دل - مقابل افسرده دل - بم -
زنده کردن خاک - کنایه از رویانیدن سبزه و برانگیختن
در قیامت باشد که بعربی بعث گویند -
زندیق - بالکسر ثنوی که قائل دو صانع اند و از ان هردو
بنور و ظلمت و یزدان و اهرمن تعبیر کنند و آنکه ایمان
بحق تعالی و آخرت نداشته باشد و آنکه ایمان ظاهر کند و
در باطن کافر باشد و بعضے گفته اند معرب زندین است یعنی
آنکه دین زندیان دارد و صحیح معنی اول است و معرب زندی است
یعنی آنکه اعتقاد بزند کتاب زردشت دارد که قائل یزدان
و اهرمن بوده - مپ -
زن سیرتان - کنایه از مفعولان باشد -
زنقه - بفتح اول و ثانی و قاف کوچهٔ تنگ و تاریک را گویند -
زنگار - آن دو نوع است یکی کانی و آن توتیاے سبز است
و دیگرے که در سرکه و مس و نوشادر سازند -
زنگلهٔ زر - کنایه از آفتاب است - جی -
زنگهٔ نشاوران - نام پهلوانے بوده ایرانی -
زنگ هوا - کنایه از تاریکی هوا باشد -

زنگی- قومے منسوب بزنگ و سیاہ رنگ باشد-
زور آزما- کشتی گیر را گویند- گن-
زور آور- یعنی زور آورندہ و زبر دست و غالب باشد- بم-
زور گوے- کنایہ از افترا کنندہ و بہتان نہندہ باشد-
زہر زیر نگین- زہرے کہ براے روز بد در زیر نگین مہیا دارند- بم-
زہر مار کردن- خوردن چیزے غیر مرغوب- بم-
زہر مینا- کنایہ از شراب تلخ- بم-
زہرہ رخان- کنایہ از صاحبان حسن است- جی-
زہرۂ من- یعنی طبع ناظمۂ من-
زہے- بکسر اول یعنی خوے باشد کہ کلمۂ تحسین است-
زیبق- معرب زیوہ کہ جیوہ و جیم تازی مبدل و سیماب مرادف آنست- بم-
زیبق مجرا- کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از قطرات باران است دوم کنایہ از قطرات اشک بود- جی-
زیبیدن- یعنی آراستن است- می-
زیتون- بوزن میمون نام درختیست کہ روغن وے معمول اطباست- بم-
زیربا- بسکون ثالث نوعے از طعام باشد و آن غیر زیرہ باست
زیر بار- معروفست و مقروض شدن را نیز گویند- مع-
زیر پاے کشیدن- بباے فارسی با قرار آوردن کسے بے سیاست مثلاً دزدے باشد و اورا بلطائف الحیل سخن با قرار آرند گویند زیر پایش کشیدم و نیز مے گویند کہ در زیر پایش کشیدم و نیز میگویند کہ در زیر پایش نشستم تا از تہ کارش خبردار شدم- بم-
زیر بند- دوالے باشد اسپ را کہ از کمر اسپ تا دہن بندند-
زیر دست- یعنی رعیت و مالگذار باشد-
زیر خان- با خا نامیست از نامہاے ماہ- جی-
زیر مشق- چیزے باشد از چرم و کاغذ و اوراق را بران گذاشتہ مے نویسند تا دست فرسودہ نشود و بمجاز ہر چیزے را کہ زیر چیزے گذاشتہ بران کار کنند گویند- بم-
زیر میانہ- کنایہ از مردم کینہ باشد اما در بسیار کینہ-
زیر و زبر- یعنی تہ و بالا کردہ و کنایہ از پریشان و ابتر باشد-
زین بر گاو نہادن- کنایہ از روان شدن و تہیۂ سفر کردن- بم-
زین بر گرگ نہادن- کنایہ از رام و زبون ساختن آن را- بم-
زین پوش- پارچہ کہ بالاے زین اندازند-
زین زرین- کنایہ از آفتاب عالمتاب است-
زیور بخود گرفتن- بر خود آرایش کردن- بم-

ژاء فارسی

ژالۂ نرگس- کنایہ از اشک باشد-
ژرف نگاہ- بالفتح باریک بین- بم-
ژوبین- بواو مجہول حربہ ایست کہ در قدیم بدان جنگ مے کردند- بم- ب- زوبین-

سین مہملہ

ساحت طوبی- کنایہ از بہشت است-
سادہ مرد- کنایہ از مرد نادان باشد-
سارقہ- تانیث سارق است کہ دزد باشد و نام موضعیست در راہ کعبہ-
ساروج- یعنی آہک خاکستر آمیختہ- می-
سازگاری- موافقت در مزاج و در کارہا باشد-
ساسو- نام مردے بودہ-
ساعات روز و شب در یورش- یعنی بست و چہار تا روز جنگ-
ساعت- پارۂ از شب یا روز و باصطلاح اہل تنجیم مقدار دو نیم گھڑی است کہ بست و چہارم حصۂ شبانروزی بود- بم-

سانگومی - تخلص شاعرے کہ معاصر مولوی جامی بود چنانچہ در بعضے تذکرہا مذکور ہست و نام پستے کہ بہ گیجنت شہرت دارد - بم -

ساق - مابین پشتا لنگ و زانو و چیزے مثل شاخ کہ آن را بهندی ڈنڈی گویند چون ساق گلہا و ریاحین و آن غیرہ شاخ است لیکن گاہے بجاے ساق شاخ نیز مستعمل میشود و تنۂ درخت - بم -

ساقرمی - در ترکی گیجنت - بم -

ساق عروس و ساق عروسان - قسمے از نان بشکل ساق کہ جوف آنرا پر از قند میسازند و در روغن بریان میکنند بعد ازان پستہ داخل مینمایند - بم -

ساقیان لہجہ - کنایہ از مطربان و خوش آوازان باشد -

ساکنان خاک - مخلوقات روے زمین را گویند -

ساکنان سدرہ - ملائکہ مقرب را گویند -

سالار قوم - سرلشکر و ریش سفید قوم باشد -

سال جلالی - یعنی سال شمسی و آن سہ صد و شصت و پنج روز میباشد و سلطان جلال الدین رومی تاریخ بستہ آ

سال گردش - عبارت از شروع شدن سال نو از جلوس ہم

سالگرہ - روز شروع سال نو از عمر طبیعی و درین روز جشن ہم کنند خاصتہ سلاطین و امرا و درین قسمیہ ہماے آنست کہ ہر سال از عمر مولود بران گرہ میزنند تا سالہاے عمر ایشان معلوم شود - بم -

سام ابرص - نوعے از چلپاسہ است - بر -

ساووچ - با جیم فارسی بروزن ناموس نام مقام سلمان

ساویدن و سائیدن - یعنی مساس کردن -

سائبان اخضر - کنایہ از آسمان است -

سائبان ظلماتی - کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از جسم کاذ است دوم کنایہ از شب تاریک باشد - جی -

سائل کف - گدائے کہ از تنگدستی کاسۂ گدائی ہم ندا شتہ باشد - بم -

سایہ پرور - کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از آسودہ دوم کنایہ از سنت خوار باشد -

سایۂ خورشید - کنایہ از حمایت خورشید باشد -

سایۂ قشور - یعنی سایۂ درخت -

سایۂ یزدان - خلیفہ و پادشاہ را گویند -

سباط - بضم اول بلغت رومی نام ماہی است و آن مدت ماندن آفتاب است در برج دلو کہ آنرا بفارسی بهمن گویند و بشین معجمہ نیز آمدہ -

سبال - سبلت را گویند بالکسر یعنی موے لب -

سبحہ - بالضم و حاے مہملہ مہرہا کہ صد تسبیح بآن گیرند و یاد کردن خدا را بپاکی - بم -

سبحۂ بلور - کنایہ از ستارہ باشد - جی -

سبحہ وار - خاک و ستغفر و زاہد و عابد را گویند -

سبز آشیانہ - کنایہ از آسمان است -

سبز ایوان - کنایہ از آسمان است -

سبز بادبان - کنایہ از آسمان است -

سبز بودن - یعنی رنگ معروف داشتن و باطراوت و پایندہ و دستہ ام و باقی و ہمیشہ بودن باشد -

سبز پاے - کنایہ از شوم قدم و بدبخت - بم -

سبز پوشان باغ بہشت - کنایہ از حوران بہشت است - جی -

سبز خنگ منحوس - کنایہ از زمانہ و روزگار است -

سبز دوتاے - کنایہ از شب است کہ بعربی لیل گویند -

سبز طاق - کنایہ از فلک باشد - جی -

سبز فروش - کنایہ از آسمانست -

سبز کالک - یعنی خربزۂ نارسیدہ -

سبز گلشن - کنایہ از آسمانست -

سبز منظرہ - کنایہ از [illegible]

سبز میدان- کنایه از آسمان است-
سبزه زار- معروف است و کنایه از مردم فاسق و فاجر و بد اصل هم هست-
سبصطیه- مدینه ایست نزدیک سیساط از نواحی فلسطین از اعمال بیت المقدس- بیت-
سبق بردن- کنایه از سبقت و پیشی و فرو بردن و زیادتی و افزونی کردن-
سبک پر- مرغ تیز پر را گویند-
سبکتگین- بکسر تای قرشت پدر سلطان محمود غزنوی ست-
سبکدستی- کنایه از شتاب و شتابی و جلد و جلدی در کارهائی که بدست کنند- جی-
سبکرو- بشتاب و تعجیل دونده را گویند-
سبلت سست کردن- کنایه از عجز و فروتنی کردن باشد- جی-
سبوس کهنه بجو بنرخ گندم فروختن- کنایه از لاف و گزاف است که در ایام گذشته چنین و چنان بوده و حال آنکه هیچ نبوده باشد و آنرا کاه کهنه بباد دادن نیز گویند- جی-
سپارش- حاصل بالمصدر سپردن و در عرف سپردن کسی را بکسی برای اهتمام و تیمار وی- بم-
سپاه- بضم اول و کسر اول هر دو آمده است بمعنی لشکر و انبوه باشد-
سپاهان- نام شهریست از زمین فارس که دجال از انجا پدید آید و نام مقامی هم هست از موسیقی-
سپاهی- یعنی لشکری-
سپاهٔ هوائی- کنایه از کواکب نسر طائر است-
سپر داده- لباس را گویند-
سپرز- بضم اول و ثانی پارچهٔ گوشتی است سیاه رنگ که سودا و بعربی طحال گویند-

سپرش- روپاک و داشتی را گویند-
سپرشنگرفی- کنایه از آفتابست و آنرا سیاب آتشین و سیاب آتشی بحذف نون نیز خوانند- جی-
سپنج خانه- خانهٔ عاریتی باشد و کنایه از دنیاست-
سپنج کعبتین- سی مهرهٔ نرد را گویند-
سپنجی- یعنی عاریتی باشد-
سپوزیدن- بمعنی سپوختن که از فرو بردن بعنف باشد-
سپه- بضم اول و کسر اول هر دو آمده است یعنی لشکر و انبوه باشد-
سپه دار- خداوند لشکر و سرلشکر باشد-
سپهر اعظم- فلک الافلاک را گویند که عرش برین باشد
سپهر آفرین- خدای عزوجل است-
سپهر برین- آسمان نهم را گویند و آن عرش باشد-
سپهر بوقلمون- کنایه از آسمان است باعتبار تنوع الوان و آثار-
سپهر پوشیده- کنایه از فلک اعظم است که عرش باشد-
سپهر دولابی- کنایه از آسمانست-
سپهر زنگاری- کنایه از آسمانست-
سپهر هشتم- فلک البروج را گویند-
سپه سالار و سپاه سالار- بزرگ و رئیس سفید سپاه و لشکر باشد
سپه کش- سرلشکر و لشکرکش را گویند-
سپید مهره- بوقی باشد که هنگام بازی و رزم و هنگامها نوازند و آن جانوریست بحری-
سپید و سیاه- جمیع خلائق را گویند و کنایه از نیک و بد و صالح و طالح و شب و روز و عرب و عجم و روم و زنگ و امثال اینها و اسلام و کفر باشد-
سپیدهٔ بالا- کنایه از صبح کاذبست-
سجاف- بوزن لحاف پارهٔ پردهٔ که بر در آویزند و در میان

اکثر فربه باشد و هر پارهٔ آن را سجاف گویند و عوام سجاف بزیادت نون بعد از سین خوانند و این غلط است۔ بهم۔

سجلماسه۔ ابن سعید گوید که آن شهریست مشهور مشتمل بر باغها و بساتین بسیار و در انجا نهریست که از میان جنوب و شرق بطرف شرق و غرب میریزد و آن شهر هشت در دارد و بیرون هر در نهرے و درختهاے زیتون وغیره واقع است و حوالی هر بستان دیواریست مستحکم که تاراج و غارت عرب را مانع است و آن شهر را چهل میل مسافت است و آن مدینه ایست قریب صحرا که ما بین بلاد مغرب و سودان واقع است۔ فا۔

سخت ساق۔ کنایه از ثابت قدم است در هر وادی۔ جی۔

سختن و سختیدن۔ بضم اول و فتح اول هر دو آمده است بمعنی وزن کردن و بوزن در آوردن۔

سختیان۔ مرادف انبان است۔ می۔

سخن آفرین۔ کنایه از شاعر کامل و فصیحے که اختراع در حق کسی کند۔

سخن بکر۔ یعنی سخنے که کسے نه گفته و پیے بدان نبرده باشد۔

سخن چون زمهریر۔ کنایه از سخنے باشد که از شنیدن آن دل سامع را دل سردی از مطلب وے روے نماید و عبارت از سخن بے مزه و خنک نیز هست۔ جی۔

سخن مهر برد۔ سخنے که توقعے باشد۔

سخنه۔ بلده ایست در بریه الشام ما بین تدمر و عرض و ارک واقع و قومے از عرب در انجا ساکن هستند و سخنه محدود است در میان ارک و عرض و در ان چشمه ایست گرم لهذا باین نام مسمی گردیده و بران چشمه درخت خرما است و دریاے که اندر جبه بطرف دمشق سیر و قبل ارک۔ فا۔

سرا۔ مختصر سراے و ترجمه دار و خانه بیت نیز باشد۔

سراب۔ بالفتح زمین خشکے که از دور شکل آب نماید۔ بهم۔

سراپردهٔ جهان و سراپردهٔ دوران۔ کنایه از آسمان است۔

سرابستان۔ باغچهٔ خانه را گویند۔

سراچهٔ خاک۔ کنایه از دنیاست۔

سر از آب بیگانه شستن۔ کنایه از بدست آوردن ملک بیگانه باشد۔ جی۔

سر از بستوے تهی چرب کردن۔ بمعنی سر از شیشهٔ تهی چرب کردن باشد و آن کنایه از مکر و فریب و رزیدن است۔ جی۔

سرا سیخ۔ بروزن تواریخ عالم کون و فساد را گویند که این جهان باشد و ظاهر آنکه با سراسیخ تصحیف خوانی کرده باشند۔ والله اعلم۔

سراغ۔ بالضم نشان پاے۔ بهم۔

سرافگندن۔ معروفست و کنایه از عاجز شدن و خجل شدن و شرمنده گردیدن باشد۔

سرآمد۔ بزرگ و صاحب قدر و حکیم و دانشمند۔

سرآمدن۔ بمعنی بزرگ و صاحب قدر و مرتبه گردیدن است و با آخر رسیدن و منقضی شدن را نیز گویند۔

سراویل کحلی۔ ابار سیاه را گویند۔

سراے تزویر۔ کنایه از دنیا و روزگار است۔

سراے خاک۔ کنایه از دنیاست۔

سراینده فرخ۔ مرغ خوش الحان و سرود گوے و روایت کننده۔

سراے هفت پرده۔ کنایه از آسمانست۔

سرائیدن بسهو۔ بحرکت سر و ایما و اشاره حرف زدن۔

سربراه۔ کنایه از سرانجام دهندهٔ کار چون در هندوستان استعارت کار سربراه کردن است برین تقدیر که سربراهی کار گویند اما در اشعار استادان چنین یافته نشده۔ بهم۔

سر بر خلد بردن۔ کنایه از مخلد بودن و همیشگی یافتن و بر آوردن حاجات خود رسیدن باشد۔

سربست۔ ماضی سربستن و مشکلے که حل نتوان کرد و چیزیکه بران مطلع نشوند و کلام یک پیچیده باشد۔

سربستہ۔ کنایہ از پوشیدہ و پنہان باشد۔
سربسر۔ بمعنی برابر و موافق و از یک سر تا سر دیگر باشد۔
سرپا زدن۔ بااضافت و قطع اضافت مرادف لپشت پا زدن که در عرف ہند ٹھوکر گویند و بمعنی لگد زدن نیز آوردہ اند۔ ہم۔
سرپائی۔ بہر دو تحتانی جماع و مباشرت و فاحشہ را که بہ تشخیص و جہ برلے یک جماع آرند نیز سرپائے گویند و این محاورہ است۔ ہم۔
سرپستان سیاہ کردن۔ در وقت بریدن طفل از شیر سرپستان بدوا ہا سیاہ کنند تا طفل چون پستان بکمد از ان کراہت نماید و اجتناب ورزد۔ ہم۔
سرپل۔ بکسر ثانی معروف است و بسکون ثانی نام مقامے و جائے و محلہ ہم ہست و بفتح باے فارسی پا از پیش بدر رفتن و سکندری خوردن باشد۔
سرپوشیدہ۔ کنایہ از دوشیزہ است۔ ہم۔
سرتازیانہ۔ کنایہ از فی الحال و این زمان باشد۔
سرتافتن۔ کنایہ از نافرمانی کردن و عاصی و باغی شدن باشد۔
سرجغرات۔ سرشیر ست که قیماق باشد۔
سرچیزے داشتن۔ بکسر ثانی کنایہ از خیال چیزے داشتن و محبت چیزے و موافقت چیزے داشتن باشد۔
سرحلقہ۔ رئیس و سردار جماعہ۔ ہم۔
سرخ۔ بالضم رنگے معروف که بعربی احمر گویند۔ ہم۔
سرخر و بن خار۔ بمعنی خر ست که حمار باشد باعتبار سر و بن خر و خار۔
سرخروئی۔ بمعنی قدر و مرتبہ و نیکنامی باشد۔ می۔
سرخریدن۔ فدیہ دادن یعنی مالے و زرے که بدہد و خود را از محنت و بلاے بندگی خلاص کند و زن ہم بآن خود را از شوہر برہاند۔
سرخ سر۔ ترجمہ سرسرخ و ترجمۂ قزلباش ہم ہست۔
سرخنگان۔ بروزن مرغکان سرسیہ را گویند و آن مشک چوبیست که از بدن اطفال برمے آید۔
سرخویش گرفتن۔ کنایہ از بدر رفتن باشد۔ جی۔
سرخیل۔ صاحب خیل خانہ و سرگروہ و سرلشکر را گویند۔
سرخیل شیاطین۔ ابلیس علیہ اللعنۃ را گویند۔
سرد۔ مقابل گرم و ناخوش و بے مزہ و بے اصل و بے تہ۔ ہم۔
سردار۔ نقیض بے سرہست و مرادف سالار۔ مع۔
سردزدیدن۔ بمعنی سرکشیدن و اباء نمودن و قبول نکردن باشد۔
سردسیر۔ باتحتانی مجہول زمینے و جائے که بالخاصیت سرد باشد۔
سردفتر۔ دیوان و متصدی کل۔ ہم۔
سردفتر آفرینش۔ اشارہ بحضرت رسول خدا صلوٰۃ اللہ علیہ و آلہ است۔
سرراہ داشتن۔ کنایہ از انتظار کشیدن و ارادہ کو سفر کردن باشد۔
سرزانو۔ بکسر ثانی کنایہ از مراقبہ باشد۔
سرزنش۔ ملامت و عتاب و ستیزندگی و لجاجت۔
سرسامہ۔ بروزن ہنگامہ دیوانہ را گویند۔
سرسختی۔ بمعنی بے پروائی و سخن ناشنوی۔
سرسخت خوردن۔ کنایہ از جنگ خوردن و آسیب بزرگ رسیدن باشد۔ ہم۔
سرشتن۔ بکسر اول و ثانی بمعنی مخلوط کردن و آغشتہ ساختن باشد۔
سرشک باران۔ باران و باران ریزہ را گویند۔
سرشیر و سرجغرات۔ چربی که بر روے شیر جوشاندہ و جغرات مے بندد و آنرا بہندی ملائی و بترکی قیماق گویند۔ ہم۔
سرقفلی۔ چیزے که از کرایہ دار سواے کرایۂ حویلی یا دکان بگیرند و آن مزد کشیدن قفل است داخل کرایہ نیست۔ ہم۔
سرقلیان۔ چیزیست که دران تنباکو و آتش گذاشتہ بکشند و در ہندی چلم گویند۔ ہم۔

سرقواره - ناخن دست را گویند۔

سرکار - باصطلاح اہل دفاتر ہندوستان معموره را گویند که جامع پرگنہا بود و ہر صوبه مشتمل بر چند سرکار میباشد چنانچه کالپی که از سرکارہاے صوبۂ اکبرآباد است و ازین عبارت که سلطان محمد در ترجمۂ مجلس النفائس امیر علی شیر در احوال مولانا غباری آورده که وے اکثرا وقات در سرکار استرآباد و جوین میباشد مستفاد میشود که در ولایت ہم بدین معنی مستعمل است و نیز بمعنی کارفرما و صاحب اہتمام کارے و بمعنی کارخانه و جاے که دران جامه بافند باضافت نیز آید۔ بم۔

سرگذشت - احوال رفته و گذشته باشد۔

سرگشته - شوریده مغز و حیران۔

سرکشیدن - نافرمانی کردن و سرکشی نمودن و رام نشدن۔

سرگم شدن - بضم کاف فارسی سرگردان و حیران شدن در راه گم کردن و بے راه باشد۔

سرکند - باضافت ریسمانیست که بر در اصطبل ملوک و امراے ولایت ایران بندند ہر دزد و خونی که پناه آرد حلۂ اصطبل محافظت او کنند و نگذارند که کسے مزاحم او شود گویند بسرکند ما پناه آورده است تا جان داریم دست از محافظت او برنمیداریم۔ بم۔

سرکه ابرو - مردم ترش رو را گویند۔

سرکه با - بمعنی شکنباست و آن آشے باشد که از گوشت بلغور و سرکه پزند۔

سرکه فشان در عتاب - کنایه از تلخی در عبارت و بدگوئی کردن و طعنه زدن باشد۔ جی۔

سرکۂ ہندی - آنکه ہندی کانجی گویند و آن آبیست که از برنج پخته شده میگیرند و میگذارند تا ترش میشود۔

سرما - معروف یعنی موسم که مقابل گرما باشد۔ بم۔

سرمه بیننده - یعنی روشن دیده۔

سرمه چوب - بجیم فارسی میلے که بدان سرمه در چشم کشند۔ بم۔

سرمه دان - ظرفے که دران سرمه نگاه دارند۔ بم۔

سرمه دان حاجی - کنایه از اندام نہانی بود۔ بم۔

سرمۂ گیتی - کنایه از شب تاریک است۔ جی۔

سرمینیه - بلده ایست مشہور از اعمال حلب و اہل آن شہر اسماعیلیه ہستند و درانجا درخت زیتون و غیر آن بسیار ہست و دران بلده آب نیست مگر آنچه آب از باران در صہاریج جمع میشود و اہل آن شہر آن آب را صرف میکنند و درانجا بازارہا و مسجد جامع است و آن شہر معمور نیست و مابین آن و حلب یک روزه راه است۔ فا۔ یت۔

سرو آہو - کنایه از شاخ آہو است۔

سرو پاچه - کله پاچۂ گوسفند را گویند که پخته باشند۔

سروج - بلده ایست نزدیک حران از دیار مصر در میان کوہستانات و مابین آن و بیره یک مرحله مسافت است۔ یت۔

سرو خرامان - کنایه از شاہد خوش قد و قامت باشد

سرور - بضم اول و سکون واو بمعنی نشاط باشد و بفتح ہر دو خداوند و مہتر و بزرگ باشد۔

سروش اعظم - جبرئیل علیه السلام است۔

سرو قد - کنایه از قامت معشوق است۔ مع۔

سرو کاشغر - کنایه از قامت معشوق است۔

سریانی - بضم اول زبان شام که زبان اصلی انجیل است۔

سریشم - ہر چیزے که بدان چیزہا چسپانند عموماً و آنرا کمانگران و درودگران کار فرمایند خصوصاً۔

سزاوار - شایان و لائق جزاے فعلے که کرده باشد از نیکی و بدی اما استعمالش در نیکی است۔

سست - بالضم مقابل چست۔ بم۔

سست ریش - کنایه از احمق و بخیل۔ بم۔

سطویون - بفتح اول گیاهیست که ابرشیم بدان شوئند

سطل شراحی - ظرفی باشد از برنج که دهان شراحی

پزند که کسے از طعام و نوحه از کباب بو باشد -

سعد اصغر - کنایه از زهره است - جی -

سعد اکبر - کوکب مشتری باشد - جی -

سعدین - ماه و مشتری را گویند -

سفاهت - بالفتح فرومایگی - بم -

سفرجل رنگ - کنایه از زرد رنگ است - جی -

سفره - بضم اول معروفست که چیزیے را گویند که بران طعام خورند و بمعنی دسترخوان هم هست و کنایه از آسمان و زمین هر دو هست -

سفرهٔ خلیل - طعامے که در روضهٔ ابراهیم علیه السلام خرج مے شود -

سفن - پوست جانوریست آبی که مانند کیمخت دانه دار باشد و آنرا بر قبضهٔ شمشیر مے پیچند تا قبضهٔ دست را بمحکم باستد - جی -

سفیداج - بثالث مجهول سفیده را گویند که زنان بر روے مالند -

سفید پر - پشهٔ بزرگ را گویند که بن باشد -

سفید داشتن - کنایه از شوق و ذوق و محبت و اشتیاق و آرزو داشتن باشد و باین معنی باشین نقطه دار هم آمده است -

سفید مهره - بمعنی سپید مهره که گذشت -

سفیدن - بمعنی سوراخ کردن و سوراخ شدن باشد -

سفیدیار - همان اسفندیار است که پسر گشتاسپ باشد -

سقاے نیل - کنایه از ابر است که بعربی سحاب میگویند

سقف ایوان - کنایه از دنیاست -

سقف جهان - کنایه از دنیاست -

سقلاطا - بمعنی سقرلات است -

سقیلان - نام کوهیست در زمین روم که گشتاسپ در آنجا اژدهاے کشته بود -

سکان فرشی - بضم اول و تشدید ثانی همه خلائق را گویند -

سگ چهرها - کنایه از ترش رویان باشد که مردمان مقبوض اند -

سکزیلدز - نام هشت ستاره ایست که جمع شده اند و این لفظ ترکیست مرکب از سکز بمعنی هشت و یلدز بمعنی ستاره و اهل فارس این را نهایت منحوس میدانند و بمقابلهٔ او کار نمیکنند و آن ستاره اگر مقابل باشد بآن طرف سفر نمیکنند - مح -

سکندریه - مخفف اسکندریه که شهریست بر کنار دریاے روم و در آنجا مناری است مشهور در وسط آب و دریا محیط است بآن شهر و آن شهر از بناے اسکندر است لهذا منسوب بوے موضوع است بصورت شطرنج و آن بزرگترین است و در آنجا باغها و جزیره و مناره واقع است و گندم در آنجا مے آرند چه زمین آنجا شوره زار است - فا - و ارتفاع این مناره سه صد ذراع است و فائده بناے این مناره آنست که در روز و شب در وسط آن مناره آتش مهیا بود اهل مراکب آنرا می بینند و از تباهی و گمراهی محفوظ میمانند و مے گویند که بانی این مناره کسی است که اهرام مصر را بنا کرده است و بعضے گویند که بانی آن اسکندر است بوقت بناے اسکندریه والله اعلم بالصواب - نق -

سکنهٔ صحرا - کنایه از آب و درختان سبز و مثال آن باشد و مردم صحرانشین را نیز گویند -

سکنهٔ عالم - مخلوقات را گویند -

سکنهٔ نوبهار - کنایه از نشان بهار و گل و شگوفهٔ بهاری باشد

سکان خیمهٔ دنیا - کنایه از طالبان دنیا باشد -

سنگ بوزینه - سنگے را گویند که بازیگران بوزینه را

سپان سوار کرده باشند۔

سگ در نوش داشتن۔ بمعنی نفس امّاره و دلو اسقتن و بدذات و گزنده بودن و کنایه از دونی و دون همت بودن و دنائت داشتن باشد۔

سگل۔ بروزن اصل بمعنی سگلک است که گیاهے باشد۔

سلاحی۔ سلاح دار را گویند۔

سلطان درویشان۔ کنایه از پیغمبر صلوات الله علیه و آله است۔

سلطان یک سوارهٔ گردون۔ کنایه از آفتاب است۔

سلغر۔ نام پدر سلجوق شاه است۔

سلمیه۔ گویند که آن نزدیک موتکفه است و اہل موتکفه هرگاه برایشان عذاب نازل شد همه ہلاک شدند مگر صد کس سلامت ماندند از انجا بطرف سلمیه رفتند لهذا آنجا را سلم مائة نام گذاشتند پس به تخفیف سلمیه شد و آن بلده ایست کوچک در ناحیهٔ بریه از اعمال حماة و ما بین آن و حماة دو روزه مسافت است۔ فا۔

سلوی۔ بمعنی سمانه است که بهندی بٹیر گویند۔

سلیح۔ سامان جنگ و سلاح را گویند۔ می۔

سماطین۔ قالی و پلاس و جامه خانه۔

سماعیلی۔ قربانی را گویند و طائفه هستند که آلت تناسل آدمی پرستند۔

سمج بکسر اول و ثانی بمعنی اسرار باشد۔

سمیساط۔ مدینه ایست بر کنارهٔ فرات در راه روم بطرف غرب فرات و در انجا قلعه ایست بطرف شرق که مسکن ارمنیه است و ابن حوقل گوید که سمیساط بر فراط است و همچنین جسر منبج و آن دو مدینه ایست کوچک مستحکم و در انجا ندا عات بسیار است و آب از فرات می آید۔ فا۔

سنام۔ نام کوهیست قریب بصره۔ می۔

سنان۔ بالکسر سر نیزه و سر عصا و تیزی هر چیز۔ بم۔

سنجد بکسر اول و جیم نام میوه ایست شبیه بعناب۔

سنگ دانه۔ حوصلهٔ مرغان و نوعے از غله هم هست۔

سنگ در قندیل زدن۔ کنایه از تاریک و مکدر ساختن باشد۔ جی۔

سنگ سیاه۔ اشاره بحجر الاسود است۔

سنگ قالی و سنگ روے قالی۔ سنگے که بر اطراف فرشها و بساطها گذارند تا باد از جا نبرد و چین و شکن در ان نیفتد و آنرا در عرف حال سیل فرش و عوام هندوستان سیر فرش گویند۔ بم۔

سنگ قناعت۔ سنگے در وقت شدت گرسنگی بر شکم بندند تا ایذا کم شود۔ بم۔

سنگ نمک۔ نوعے از نمک که از کان برمے آید۔ بم۔

سنگ و تیغ مهر کردن۔ در عشرهٔ محرم و از نوزدهم تا بست و سوم رمضان موافق مذهب امامیه سر تراشی و ناخن گرفتن ممنوع است میگویند که امروز سنگ و تیغ با مهر است و بمجاز بر معطل و بیکار اطلاق کنند بلکه مهر کردن و مهر شدن بمعنی مطلق موقوف کردن و موقوف شدن است۔ بم۔

سوار۔ بالکسر دست برنجن۔ بم۔

سووار۔ با اول مفتوح سردار و سالار باشد۔ جی۔

سووه۔ انچه از سودن بهم رسد چون سودهٔ آهن و سودهٔ صندل و سودهٔ صندل۔ بم۔ و نیک کهنه شده را گویند۔

سوز۔ معروف است۔

سوزم۔ ماست چکیده را گویند۔

سوزنی۔ نوعے از بساط گستردنی که اقسام گلها از تابه پشم و ریسمان در ان دوزند۔ بم۔

سوغات۔ بالفتح ره آورد که دوستان بهر دوستان آرند۔ بم۔ و مطلق ارمغان و بخشش را نیز گویند و این زبان خوارزمی است۔ می۔

سوگند - قسم - بم -
سه پایهٔ هوائی - کنایه از ستارهٔ نسر است - جی -
سه‌تتر - بازی و شرط است در نسر اندازی -
سهرورد - بالضم مدینه ایست کوچک و اکثر باشند با دوانجا گرد هستند - فا -
سه فرزند آخشیجان - کنایه از موالید ثلثه است و آن حیوان و نبات و جماد است - جی -
سه نتاج - کنایه از موالید ثلثه است که حیوان و نبات و جماد باشد -
سه گنجه - مثلث را گویند -
سهیل عرب - نام مردے بوده از مشاهیر عرب -
سیاس - بروزن قیاس بمعنی چغلی باشد -
سیاست - توره و قانون ملک داری - بم -
سیاه دلی - تاریک دلی و بدطینتی و قساوت قلبی باشد -
سیخ - بیلے معروف آب زن که کباب دران کشند - بم
سیراوه - نوعے خوردنی باشد که از شیر و ماست تیار کنند و خورند -
سیستان - نام ولایت آباء و اجداد رستم است -
سیلاب زعفران - خون روان و اشک چشم باشد -
سیل گاه - کنایه از دنیا باشد -
سیماب چشمه - کنایه از اشک باشد - جی -
سیگون - کنایه از ستاره باشد -
سیمین نان - ماه شب چهارده را گویند -
سیمین - الرجل کثیر التنخنخ یعنی کسے که تنخنخ بسیار کند و بحساب ابجد شصت عدد باشد -
سینه بند - چیزیست که بالاے خوگیر اسپ بر سینه اش بندند و جامهٔ که زنان بر پستان بندند - بم -
سینه سپر کردن - بودن در صف جنگ و از جا نرفتن - بم -
سیواس - بکسر سین و آن بلده ایست بزرگ و مصور و دران جا قلعه ایست کوچک ابن سعید گوید که سیواس از امهات بلاد مشهوره است در میان اهل تجارت - فا -
سیورغال - زمینے را گویند که سلاطین در وجه معیشت بارباب استحقاق دهند - مع -
سیوشان - بتحریک و شین دوم معجمه نام قریه ایست از هرات است - بم -
سئیس - بوزن رئیس آنکه تیمار اسپان کند و آنرا در عرف چاروادار گویند - بم -

شین معجمه

شاتو - بلغت قانی زینه و نردبان و این ترکی است و بتازی سلم خوانند - بم -
شاخ برآوردن - نهایت خجالت و انفعال کشیدن گویند از چنان تر آورده که شاخ برآورده - بم -
شاخ زعفران - در هندوستان بر چیزے غریب و نادر اطلاق کنند - بم
شاخ غزال و شاخ گوزن - کنایه از هلال - بم -
شاخ نبات - شاخهاے چوب که در کوزهٔ نبات بسته شود و نام معشوقهٔ خواجه شیراز و این قول خام است - بم -
شادروان خاک - کنایه از زمین است -
شادی مرگ - آنکه از غایت شادی بمیرد -
شادی مبارک - کلامیست مشهور که در وقت تهنیت عروسی و ولادت و امثال آن گویند - بم -
شاطر - چست و چالاک لهذا اطلاق آن بر پیک و جلودار نیز کنند - بم -
شافه - پنبهٔ که بدارو تر کرده بر چشم نهند دفع رمد را -
شاگرد - بکسر کاف فارسی خدمتگار و از این ماخوذ است بمعنی تلمیذ بالفتح - بم -
شاگردانه - کنایه از دو چیز است اول کنایه از عطای [illegible] دوم کنایه از مهربانی بر کودکان است در وقت نشره و نخچیر

کودکان را دران وقت دهند و در بعضے از فرهنگها از امیکه باشد که از اجرت استاد بطریق انتقار بشاگرد دهد - جی -

شال - در اصل بمعنی گلیم است و بعد ازان بمعنی شالے که در کشمیر بافند استعمال یافته - بم -

شال کهنه داشتن - کنایه از غایت افلاس و تنگدستی زیرا که شال در اصل بمعنی گلیم است چنانکه گذشت و کهنگی آن دال است بر افلاس و بے سامانی - بم -

شام - ملکیست که دران بلاد و مساکن که درین زمان به [illegible] شهرت دارد داخل است و محیط است شام را از طرف غرب بحر روم و بطرف جنوبی آن حدیست که امتداد دارد تا تیه بنی اسرائیل و بطرف شرقی آن حدے که امتداد دارد از ایلیا تا صرخد و بطرف شمالی آن حدیست که ممتد است از بالس یا فرات تا قلعه نجم و در وجه تسمیه آن چند قول است بعضے گویند بنام سام بن نوح صلعم مسمی گردید و جمعے گویند که قومے از بنی کنعان درانجا که یسار کعبه واقع است رفتند و سام بمعنی یسار است لهذا آنرا شام قرار دادند و قومی گویند که زمین آن چند رنگ دارد سرخ و سفید و سیاه و شام بمعنی رنگ است لهذا باین نام موسوم شد - قا -

شام - آخر روز و طعام آخر روز و این مجاز است مثل چاشت بمعنی طعام چاشت - بم -

شام دادن - کنایه از طعام دادن وقت شب باشد - جی -

شام شکستن - طعام وقت شام خوردن - بم -

شام غربت و شام غریبان - شام مسافران که وحشت آ[illegible] بیاشد خصوصاً در مفلسی - بم -

شانه در ریش زدن - کنایه از مستعد و تیار شدن باشد - جی -

شاه آفاق گرد - سکندر ذو القرنین را گویند -

شاه آلو - نوعے از آلوے سفید است -

شاهد باز - اهل بچه فاسق - بم -

شاهد زربفت پوش - کنایه از چند چیز است اوّل کنایه از آسمان دوم کنایه از روز باشد و در بعضے از فرهنگها کنایه از آفتاب است - جی -

شاهد زرد - کنایه از می زعفرانی است -

شب اندر روز - نوعے از قماش ابریشمی که سیاه و سفید در هم بافند - بم -

شب تیغ - شب دهم عاشورا - بم -

شب زنگی - کنایه از شب سیاه است - جی -

شب سیه گون - شب تاریک -

شب طاق و شب احیا - شب نوزدهم و شب بست و یکم و شب بست و سوم رمضان است و این شبها در مبارکی میدانند و زنده و بیدار مانند عجب آنکه در شمار نیز طاق واقع شده و بقول اکثر فضلاے امامیه لیلة القدر درین لیالی گم است - بم -

شب غریب - بوزن عندلیب نان و حلواے که شب اول بر قبر میت بجهت ترویح روح او قسمت کنند - بم -

شبکور - مقابل روزکور یعنی آنکه در شب نتواند دید - بم -

شب گاه - بمعنی شبانگاه است یعنی آنجا که شب کنند و وقت در آمدن شب -

شب گیسو فشان - کنایه از شب تاریک است - جی -

شبگون - کنایه از شب تاریکست - جی -

شبنم - بقلب اضافت و بهندی اوس گویند بواو مجهول - بم -

شب نیاسودان - یعنی شب بیداران و عاشقان و دزدان -

شب یلدا - شبے است بغایت دراز و طویل و آفتاب در برج جدی دران شب است -

شترب - بفتح اول و ثانی و سکون راے حمله و باے ابجد پلنگ را گویند -

شتر سواری و اشتر سواری - کنایه از روزه خوردن

زیراکہ در سواری شتر کہ عبارت است از سفر روزہ خوردن مباح است یا واجب بنا بر خلاف مذہبین۔ بم۔

شترک بیضا۔ اشترخانہ را گویند۔

شترگربہ۔ کنایہ از قول و فعل بہم آمیختہ از ملائم و ناملائم۔ بم۔

شترگرہ۔ معروف است کہ بچۂ شتر باشد و کنایہ از موجۂ دریا ہم ہست۔

شترگیاہ۔ گیاہے کہ شتر خورد و گیاہ سوسپند را ہم گویند کہ گیاہ شیردار باشد و بایں معنی تصحیف خوانی شدہ باشد۔

شحنہ۔ بالتحریک گروہے نگہبان شہر کذا فی مدار الافاضل و بالکسر و سکون دوم عس کہ در عرف حال کتوال گویندش و بدین معنی مستعمل فارسیان ست۔ بم۔

شخودیدن۔ مصدر شخودست کہ بمعنی شخودن است کہ خستن و بناخن کندن و ریش کردن باشد۔

شد پہلوان۔ آواز بلندیست کہ کشتی گیران در اول کشتی گرفتن برکشند۔ بم۔

شدرغو۔ سازیست معروف۔

شدکن۔ یعنی بلند کن مقابل پست کن۔ بم۔

شراب و شرابہ۔ بالفتح نوشیدن و فارسیان بمعنی بادہ استعمال کنند و از فرہنگ فیضی سرہندی معلوم میشود کہ اختراع شراب فریدون کردہ و نزد بعضے از مخترعات جمشید است۔ بم۔

شراب بگردان۔ امر بخوردن شرابست در عربی چہ ہر گاہ شراب را طلب بعض کنند اشرب شود و کنایہ ازین ست کہ مردم را شراب بدہ۔

شراب زدہ۔ سیر آمدہ از شراب کہ ہیچ رغبت بآن نداشتہ باشد۔ بم۔

شراب شیرازی۔ شراب شیرازی و شراب پرتگالی اول را در شیراز و ثانی را در پرتگال سازند۔ بم۔

شراب گذشتہ و مے گذشتہ۔ شراب بے مزہ و از کیفیت افتادہ۔ بم۔

شراب گوالیار و کباب قندھاری۔ شہرت دارد خصوصاً در کابل و نواح آن لیکن خصوصیت شراب گوالیار کہ شہریست از ہند معلوم نیست بلکہ زبان آنجا و راگ آنجا ضرب المثل است۔ بم۔

شراب نوش گوار۔ شربت عسل و شراب بے خمار را گویند۔

شراب یہود۔ عبارت از پنہان و کم کم خوردن شراب چہ یہودان از ترس مسلمانان پنہان و کم کم شراب خورند تا مستی ظاہر نشود۔ بم۔

شرابہ۔ بروزن قرابہ پیالہ و جام شراب را گویند۔

شرباشرین۔ بفتح ہر دو شین معجمہ و ہر دو راے مہملہ اول موقوف و ثانی مفتوح و موحدہ بالف کشیدہ و آخر نون مقدمۃ الجیش و ہراول فوج کہ اول بر مخالف زنند این لفظ ترکی است۔ بم۔

شرح۔ بفتح اول و ثانی بند چینۂ جامہ و طناب خیمہ و کہکشان را گویند۔

شرط۔ بالفتح عہد و پیمان۔ بم۔

شرہ۔ بفتح اول و ثانی بمعنی حرص باشد و نام گیاہی ست کہ بہندی تکسی گویند۔

شریان۔ رگ دل۔ بم۔

شش بانوے پیر۔ کنایہ از ستارہاے سیارہ است غیر از آفتاب۔ جی۔

ششتر۔ بضم اول نام شہرے کہ جامہاے ششتری منسوب بآنجاست۔

شش جہت۔ یعنی شش طرف کہ پیش و پس و چپ و راست و بالا و پائین باشد۔

شش وانگ۔ عبارت از شتقال است و کنایہ از مردم تمام و عیار باشد۔

ششدر و ششدره - بفتح اول مهار خانه را گویند و آن خانه ایست که مهره در و بیکار میباشد۔
ششم زمین - اقلیم ششم را گویند۔
شش ضرب - داوی که باشد در بازی نرد که آن را حرکت میر باشد۔
شش طاق - نوعی از خیمهٔ سلاطین ست۔
شش طرف - یعنی شش جهت که مشرق و مغرب و جنوب و شمال و بالا و پائین باشد۔
شش کانج - بفتح نون ششش خانج است که خیمهٔ مدوّر باشد
شش مسکن - کنایه از صدف و مادیه و مکان زرد و جوت میوه دهنده و خاریکه ترنجبین بران بندد۔
شعر - بالکسر موزون و مقفی و دانستن۔ صب۔
شغب - بالفتح بر انگیختن فتنه و فساد و تحریک لغت ضعیف است لیکن فارسیان بمعنی آواز بلند و شور و غوغا استعمال کنند۔ بم۔
شفتالود - بمعنی شفتالو که میوه باشد و کنایه از بوسه نیز بود۔ جی۔
شقرعم - قریه ایست بزرگ بساحل شام و ما بین آن و عکه یک میل مسافت است۔ بیت۔
شقره - افزاریست که چرم را بدان تراشند۔ بم۔
شقراق - بکسر اول نام مرغیست آنرا کاسکینه میگویند۔
شقیف ارنون - شقیف منسوب است بطرف ارنون و آن نام مردیست و آن قلعه ایست مضبوط بسیار نزدیک بانیاس ابوزمین دمشق ما بین دمشق و ساحل۔ بیت۔
شکا - ترجمهٔ صید است۔
شکافیدن - بمعنی شکافتن که بریدن بدرازی یعنی بریدن بطول و شق کردن باشد۔
شکایت گستر - گله مند و شکوه کننده را گویند۔
شکرپاره - نوعی از حلوا باشد که بعربی قطاع میگویند۔
شکرخار - درختیست که خار بسیار دارد و میوهٔ اش گوگردی باشد و خوانند آن مانند دانهٔ انجیر است و بعربی عرفد میگویند۔
شکرودیدن - بمعنی شکرودن است که شکار کردن و شکستن باشد۔
شکرزبان - یعنی شیرین زبان و شیرین گفتار باشد۔
شکرستان - کارخانهٔ شکرسازی را گویند۔
شکرشکن - کنایه از شیرین سخن باشد۔ جی۔
شکرقلم - حلوائیست که آنرا شکر برگ میگویند و بمعنی شیرین قلم هم گفته اند۔
شکریدن - بمعنی شکار کردن و شکستن باشد۔
شکسته - به تنگ آمده و شرمنده و متندم شده و متکبر و عاجز باشد۔
شکفید - بمعنی شگفت و شگفته گردید۔
شکم - ترجمهٔ البطن۔ بم۔
شکم بآب زدن - کنایه ازانست که مردم بد معامله و داد و ستد بازار ملا باشد۔ مع۔
شکم خواری - گرسنگی را گویند۔
شکنبه - بمعنی اشکنبه است که چهار خانه باشد که بهندی او جهری خوانند۔ مع۔
شکنجه - ترجمهٔ شکنجه است و آن آلتی باشد صحافان را۔
شکنی - بکسر اول و ثانی منسوب بشکن را گویند که ولایتی است بعضی گویند شکنی نام ولایتیست۔
شکوفهٔ سر کودک - علتی است که موی سر آدمی و موی مژه را بریزاند۔
شکلاق - در عربی تازیانه زدن را گویند و در بهار عجم نوشته که بمعنی شوخ و فتنه انگیز است و ضرب دست و مانند آن و بدین معنی مرادف سرچنگ است و این لفظ ظاهراً ترکیست و از زبان دانی یعنی حاجی محمد شفیع شیرازی شنیده شد

که شبلاق آلتے ست که برائے زدن قاطر و یابو میدارند و از چرم میبافند۔

شلغم۔ بالفتح گیاہیست که در عربی لفت گویند بکسر شیت۔

شماتت۔ بالفتح شاد شدن بمکروہے که بکسے رسد۔ بسب۔

شمردن۔ معروف که بمعنی شمار کردن باشد و نیز بمعنی دادن در کلام قدما بسیار است۔ ہم۔

شمسه۔ قرص منقشے که در مساجد و غیر آن سازند۔

شمشاد شمائل پرست۔ یعنی شمشادیکه در بادہای شمالی در حرکت آید۔

شمشیر گرد آوردن۔ بمعنی آنست که شیر دم خود را جمع کند۔

شمع۔ موم و فارسیان بمعنی چیزے که از موم یا چربی سازند و برافروزند استعمال نمایند و این مجازست از قبیل تسمیه الشے باسم محله۔ ہم۔

شمع الٰہی۔ کنایه از سه چیز ست اول کنایه از قرآن ست دوم کنایه از اسلام باشد سوم کنایه از آفتاب و ماه بود۔ جی۔

شمعون۔ نام شخصے بوده از یهود۔

شمع ہفت چرخ۔ کنایه از آفتاب است۔

شنگیر۔ با کاف فارسی بروزن زنجیر نام سرلشکرے بوده۔

شمیا۔ با اول مفتوح بثانی زده و تحتانی بالف کشیده بمعنی آسمان باشد۔ جی۔

شمیران۔ نام حاکم شکن ست که افراسیاب بیاری پیران و بجنگ طوس فرستاده بود۔

شناختگان۔ ترجمۂ معارفست۔

شناس۔ بروزن قیاس بمعنی تعریف است شناسان ترجمۂ تعریف است۔

شناسندگان۔ کنایه از عارفان ست۔

شناگر و شناور۔ معروفست که شنا کننده باشد۔

شنزبه۔ بالفتح نام گاویست که در کلیله و دمنه قصۂ او مذکور است۔

شنگرف زاولی۔ آنکه زنان در فرق سر کشند و بهندی سیندور گویند۔

شنویدن۔ بمعنی شنیدن باشد و بمعنی بوئیدن بسم آمده است۔

شوبرگ۔ شیره را گویند۔

شوبک۔ بالفتح قلعه ایست مضبوط در اطراف شام در میان عمان و ابله نزدیک کرک و آن بلده ایست کوچک و باغها در انجا بسیار هستند و اکثر ساکنین آنجا نصرانی هستند و آن بطرف شام از طرف حجاز و زیر قلعه دو چشمه بر آمده است که از آن آب در بستان و صحرا میرود۔ فا۔

شوتن۔ بروزن بودن نام مردے بوده۔

شوخ چشم و شوخ دیده۔ کنایه از بے حیا و بے شرم۔ ہم۔

شوخگینی۔ پوست دست و اعضا که از کثرت کار سطبر و سخت شده باشد۔

شوخی۔ طراری و بیباکی۔ مع۔

شودی۔ بروزن زودی بمعنی تمامی۔

شوربائے اشک۔ اشک غمزدگان و نان خورش غمزدگان اشک باشد۔

شورش۔ بالضم بیقراری و جنگ و فتنه و آشوب شیت۔

شوریده بخت۔ یعنی بدبخت۔

شوریدن۔ برہم خوردن و غصه کردن و در حرارت شدن باشد۔

شوریده۔ پریشان و دیوانه مزاج و عاشق باشد۔

شوریده راه۔ کنایه از مردم گمراه و پریشان مذهب که متابعت کتب سماوی نکنند و از اخلاق حسنه و اطوار پسندیده بهره ندارند۔ ہم۔

شوق۔ بالفتح خواہش و آرزو۔ ہم۔

شوکت۔ بمعنی جاه و مرتبه باشد۔

شوگک۔ باد ریسۂ دوک را گویند۔

شوگون - بمعنی شگون است که فال نیکے بفال نیک داشتن ومبارک وآسان باشد -

شولمن - باول مضموم وواو مجهول ولام موقوف ومیم مفتوح بروزن کوهکن بمعنی دوزخ باشد که درمقابل بهشت است - جی -

شونق - اسپ دُم سیاه چاردست وپا سفید را گویند -

شوهر - بمعنی شوی است که بعربی زوج خوانند - مع -

شویکِ ابراهیم - قرصعنه را گویند -

شه حجله - کنایه از آفتاب عالمتاب است -

شه خاور - کنایه از آفتاب عالمتاب است -

شهدان - بفتح اول نام ولایتے وکوهیست ونام جائے ومقامے هم هست نزدیک بکوه الوند -

شهدک - مصغر شهد ولذت جماع ومحل جماع را نیز گویند -

شهر - مصر جامع ودر عربی ماه ومدینه را گویند -

شهرآشوب - آنکه در حسن وجمال آشوبندهٔ شهر وفتنهٔ دهر باشد ومدح وذمے که شعرا اهل شهر را گویند - بم -

شهربند - حصار شهر را گویند وانچه بدان حصار شهر کرده باشند وکنایه از بندی وبندی خانه هم هست -

شهرخدا - کنایه از ماه رجب - بم -

شهرزرین - شهرے بوده از عمارات حضرت سلیمان - بم -

شهره - مخفف شاه راه هست که راه وسیع باشد -

شهسوار دشت ارژن - کنایه از حضرت رسالت است علیه السلام چه دشت ارژن فلک را گویند باعتبار ستارگان - جم -

شهسوار فلک - بمعنی شهنشاه فلک است که کنایه از آفتاب باشد - جی -

شه کار - کنایه از فریب ودغاے عظیم است -

شیپور - بروزن فغفور بمعنی شیپور است که نفیر باشد -

شیخ شلگیوان - نام شخصیست معروف که از ضریح امام رضا علیه السلام چیزے بدندان بکند دندانش بند گردید چون سر را برداشتند دندانش در ضریح مانده بود -

شیداشه - بروزن دیوانه عناب را گویند وآن میوهٔ ایست شبیه بسنجد -

شیرازه - انچه در جزو بندی کتاب وبرکنارهٔ چیزها دوزند -

شیر آسمان - برج اسد را گویند -

شیرانه - چوبیکه بدان دوغ را برانند تا مسکه برآید -

شیر چرخ - برج اسد را گویند که از جملهٔ بروج فلک است -

شیر روز - لقب بهرام گور بوده -

شهرسیستان - کنایه از رستم است - جی -

شیر فلک وشیر مرغزار فلک - برج اسد را گویند -

شیرک ساختن - کنایه از دل دادن ودلیر کردن باشد - جی -

شیرین - معروف است ونام شیرین معشوقهٔ فرهاد وطفل شیرخواره را نیز گویند -

شیرین دهنان - شاهدان شیرین کلام باشد -

شیرینی شنبه - معتقد اهل ایران است که روز شنبه بعشرت یا کلفتے بگذرد تمام هفته آنچنان باشد لهذا مقرر کرده اند که صباح شنبه همین که از خواب برمے خیزند اندکے قند یا نبات در دهن کنند واغنیا در مجلس تقسیم شیرینی مے نمایند - بم -

شیشه بافرزان - کنایه از سفید باشد که ضد سیاه است

شیشهٔ گردن - بکاف عجمی کنایه از احمق وبے عقل باشد - جی -

شیین - الرجل الکثیر النکاح یعنی مردیکه بسیار نکاح کند وبحساب جمل سه صد باشد -

صاد مهمله

صابون کسے بکسے رسیدن - چون دو نفر باهم جنگند یکے دیگرے را بگوید که صابون من بخانهٔ تو نرسیده است ،

گواہی دادست ومراد آن باشد که ہنوز ضرب دست ان نچشیده ٔ۔ بم۔

صابونی۔ نام شیرینی که در ہندوستان که از شکر سفید سازند ظاہرا در ولایت ہم بوده باشد۔ بم۔

صاچمہ۔ بزبان ترکی ریزہاے سرب و آہن که در تفنگ ے اندازند و بوقت احتیاج سر پیدا ہند و در عرف ہند چھرا میگویند۔ مع۔ می۔

صاحب امضا۔ وزیر و نویسنده۔ بم۔

صاحب دل۔ آنکه بدل رسیده باشد یعنی انچه در عالم است در خود یابد۔

صاحب دیوان۔ صدر مسند و در عرف حال تنہا دیوان گویند۔ بم۔

صاحب ری۔ کنایه از شیخ ابو علی سیناست باعتبار آنکه وزیر فخر الدولہ پادشاه رے بوده و در اصطلاح وزیر را صاحب میگویند۔

صاحب صفین۔ بکسر صاد و تشدید فا اشاره بحضرت امیر المومنین علی علیه الصلوٰة والسلام است۔

صاحب فصل الخطاب۔ کنایه از داؤد علیه السلام است۔

صاحب قران۔ بکسر قاف شخصے را گویند که در وقت سقوط نطفهٔ پدر و ہنگام تولد او قران عظیمے بوده باشد یعنی ہمه کواکب در یک برج جمع باشند و برج قران در طالعش واقع شود و بضم قاف و مد الف اشاره بسرور کائنات علیه الصلوٰة والسلام است۔

صاحب کافی۔ نام مردے بوده صاحب فضائل که منصب وزارت داشته و نام اصلی او ابراہیم است۔

صاد۔ الدیک المتمرغ فی التراب یعنی خروسے که در خاک بغلطد و بحساب ابجد نود عدد باشد۔

صادر۔ خراجیکه از رعایا بطور غیر معین بوقت احتیاج مثل آنکه مہمے پیش آید یا مصارف اخراجات ایلچی فرستادهٔ شاه از ملک دیگر یا فقیر آن پادشاه بگیرد مع۔

صادر و وارد۔ آینده و رونده که مسافر باشد۔ می۔

صاد کردن۔ اصطلاح میرزایان دفتر است که بر بالای نقل برکاغذہاے مطالب که از نظر میگذرد ہاے منظور و تصحیح تحریر صاد می نویسند و ہمچنین چیزے را که انتخاب کرده باشند بران صاد مینویسند۔ بم۔

صبا۔ باد شرقی که آنرا بفارسی باد بار گویند و فارسیان بمعنی مطلق باد استعمال کنند لهذا اطلاق آن بر باد خزان صحیح شده۔ بم۔

صباغ اثمار۔ کنایه از ماه است۔ جی۔

صبح اولین۔ صبح کاذب را گویند۔

صبح پسین۔ صبح صادق را گویند۔

صبح نخستین۔ کنایه از صبح کاذب است۔ جی۔

صبر۔ بالفتح شکیب۔ بم۔

صحبت۔ بالضم یاری و ملازمت و در روزمرهٔ حال بمعنی جماع کردن شهرت دارد ہر چند زعم عوام است۔ بم۔

صحت خانه۔ طہارت خانه و این لفظ موضوع حضرت عرش آشیانیست چنانچه از آئین اکبری معلوم مے شود و اہل ایران آبخانه و ضروری و قدمجا گویند۔ بم۔

صحن ارم۔ کنایه از باغ است۔

صداع۔ بالضم دردسر۔ بم۔

صدبرگ۔ گلیست معروف و نام کنیزکے ہم بوده است۔

صدپیوند۔ گیاہیست که آنرا بعربی عصا فیر الراعی گویند۔

صددہن۔ آنکه اول چیزے بگوید و بعد از ان چیزے دیگر و مضمون ہریک جداگانه بود۔ بم۔

صرخد۔ بلده ایست کوچک مشتمل بر قلعهٔ مرتفع و در انجا آب نیست مگر انچه از باران در صحرا و بادیه باجمع میشود۔ فا۔

صرهٔ جبال۔ کنایه از کان فیروزه و امثال آن باشد۔

صریر۔ آواز قلم و آواز تختهٔ در و فارسیان بمعنی مطلق آواز

استعمال نمایند۔ بم۔

صعید۔ ولایتیست وسیع و بزرگ من مضافات مصر مشتمل بمدینهٔ چند منجملۂ آن اسوان و قوص و قفط و اخمیم که به سه منقسم میشود به سه اقسام الصعید الاعلی و آن از اسوان تا اخمیم و الاوسط از اخمیم تا بهنسه و الادنی از بهنسه تا فسطاط است۔ بت۔

صفحهٔ تیغ سحر۔ روشنائی اول صباح را گویند و آسمان راهم میگویند۔

صفد۔ به جاے دال مهمله تاے فوقانی هم آمده است نام مدینه ایست واقع در کوهها ے شام۔ بیت۔

صفدر۔ صف درنده و درندهٔ صف را گویند۔

صفراے روے آتش۔ زرد روے آتش را گویند۔

صفر وار۔ یعنی بسیار کم و اندک و قلیل۔

صفوریه۔ نام بلده ایست از نواحی اردن جانب شام قریب طبریه۔ بیت۔

صفهٔ یعقوب۔ نام شهریست از ولایت شام و چاه یوسف بآن شهر نزدیک است و الحال در انجا مدرسهٔ ساخته اند۔

صلابه۔ بر دار کشیدن۔ مع۔ و بمعنی هیبت هم هست۔ می۔

صلاح سمرقندی۔ مولوی حبیب الله در رسالهٔ مزیل الاغلاط نوشته که صلاح سمرقندی غلط عوام است و صحیح صلاے سمرقند است زیرا که اهل سمرقند بخوش خلقی و جوانمردی شهرت دارند و باندک طعام صلاے عام میدهند تکلیف که طعام بسیار داشته باشند و خان آرزو میفرمایند صلاح سمرقندی طلب سرسری که از ته دل نباشد یعنی صلاے دروغ۔ بم۔

صلت۔ نام بلده و قلعه ایست و زیر آن قلعه چشمه ایست بزرگ که آب از آن جاری میشود و در بلدهٔ صلت می آید و در بلدهٔ مذکور باغها بسیار است۔ فا۔

صلح۔ بالضم آشتی۔ بم۔

صلیب باد پروا۔ دو چوب متقاطع که از ان چهار درز بهم سے رسد۔

صلیب خطی۔ یعنی خط چهار گوشه۔

صلیبی۔ کنایه از زنار دار و آنکه پرستش صلیب کند۔

صندل۔ چوبے معروف که سپید آن خوشبو بود و سرخ بو ندارد و این ظاهرا معرب چندل بلام است و چندن بنون مشترک است در هندی و فارسی۔ بم۔

صنم خانه۔ بتخانه را گویند۔

صور۔ نام بلده ایست بر ساحل دریا گویند که از جمله شهرهاے که بر کنارهٔ دریا واقع است صور قدیم است و اکثر حکماے یونان از ان زمین خاسته اند شریف ادریسی میگوید که لنگرگاه کشتیها در انجاست که از زیر پل داخل است و در انجا سلسله نصب کرده اند که مانع عبور کشتیها میشود۔ فا۔

صوفی۔ یک کس از طائفهٔ صوفیهٔ صافیه و باصطلاح سلاطین صفویه فدویان ایشان را گویند از جهت آنکه ایشان چون درویش زاده بودند اصطلاح مذکور را بجای اتقیا معتقدان و فدویان خود را نظر به سنت اسلاف صوفی میخوانند۔ بم۔

صهبا۔ بالفتح شراب۔ بم۔

صیغه۔ نکاح۔ بم۔

ضاد معجمه

ضاد۔ الهدید الذی یرفع راسه و یصیح یعنی هدهدے که سر خود را بالا کند و فریاد زند و بحساب ابجد هشت صد عدد باشد۔

ضحاک۔ نام پادشاهیست که بیان آن مفصل در دهاک گذشت۔

ضحاک ماران۔ مشهور است گویند دو مار از دو کتفش برآمده بود۔

ضرب الشل - چیزیکه باو شل زنند - بم -
ضیافت - مهمانی - بم -

طای مهمله

طا - الرجل الکثیر الجماع یعنی مردے که صحبت با زنان بسیار کند و بحساب ابجد نه عدد باشد -
طاعون - عربیست بمعنی مرگ عام و وبا -
طاؤس - مرغیست معروف که آنرا بعربی صراخ بفتح صاد مهمله و راے مشدد و نیز گویند و مرد خوب صاحب جمال بلغت شام و نقره و زمین سبز که هر قسم گیاه داشته باشد و نام شخصے هست - مب -
طاؤس آتشین پر - کنایه از آفتاب عالمتاب باشد - جی -
طرسوس - با اول مفتوح نام موضعیست در راه بغداد و بعضے بضم هم خوانده اند - جی -
طرطوس - با اول مفتوح و بثانی زده و طاے حطی مضموم و واو معروف بروزن طرسوس نام مبارز لشکر روس ست و بلغت اهل روس شخصے را گویند که در شجاعت و قوت و قدرت سهیم و عدیل نداشته باشد و زبردست و نوخاسته و قوی هیکل باشد و در عصر او کسے همتاے او نباشد - جی -
طریقت - مراد از آن مقابلۂ شریعت است که روش سالکان باشد - مع -
طعام - گندم و هر چیز خوردنی - مب -
طعم - بالضم لذت و مزه - بم -
طعمه - بالفتح خوردنی - بم - و در اصطلاح خورش مرغان باشد - مع -
طعن و طعنه - بالفتح نیزه زدن و بمعنی بد گفتن کسے را مجاز است - بم -
طغک - بطاے حطی و غین نقطه دار مفتوح نام درختیست مانند سرو و صنوبر - می -
طفس - بالفتح جماع کردن و بفتحتین چرک بدن و جامه و بفتح اول و کسر فا چرکین و پلید - مب -
طفلان آتش - کنایه از شراره باشد - جی -
طفل خونی - کنایه از آفتاب ست - جی -
طفل مشیمۂ رزان - کنایه از شراب انگوریست - جی -
طفیل - بوزن سهیل نام شخصے از بنی امیه که در حالت عسرت و تنگدستی بشادیهاے مردم بے طلب برفتے و لهذا او را طفیل العرائس گفتندے و فارسیان این لفظ را بدو معنی استعمال کنند یکے مهمان ناخوانده دوم همراه کسے رفتن بے طلب در ضیافت - بم - و در عرف هند طفیل بمعنی واسطه و وسیله آمده است - بم -
طلایه و طرایه - جمعے از لشکر که شبها بگشتک و در لشکر برے پاس بگردند - بم -
طواف - بالفتح بگرد چیزے گشتن چنانچه گرد مزارات و مقابر اکابر میگردند - بم -
طوتو - در ترکی بمعنی آنست که کسے بخانه حاکم براے مالگذاری و غیره پسر و غیره را بگذارد و آنرا یرغمال نیز گویند و در هندی اول خوانند بواو مجهول - می - بم -
طوس - بروزن کوس شهریست قدیم در خراسان بناکردۂ طوس نوذر -
طوطی - مرغے معروف خوش آواز - بم -
طوغان - شاه باز را گویند - می -
طوفان - بالضم باران سخت و آب سخت که از زمین برآید و همه چیزها را غرق کند و سیل غرق کننده و هر چیز بسیار غالب که همه را واگیرد چون طوفان باد و طوفان آتش - بم -
طویل - بمعنی بازی است از جملۂ هفت بازی نرد - می -

ظای معجمہ

ظاد- ثدی المراۃ اذا سنت یعنی پستان زن زال و
بحساب ابجد نہصد عدد باشد-
ظرافت- بالفتح زیرک شدن و خوش طبع شدن- بم-
ظرف- بالفتح آوند و بمعنی حوصلہ مجاز است لہٰذا کم ظرف
و تنگ ظرف گویند- بم-
ظل عنایت- یعنی در پناہ عنایت-
ظلم کاہ- باکاف تازی کاہندۂ ظلم و ستم و باکاف فارسی
جائے و شہرے کہ ظلم دران بسیار باشد-
ظن- بالفتح و تشدید گمان و یقین- بم-
ظہور- بالضم پیدا شدن و غالب شدن و فارسیان
بمعنی نمایان استعمال کنند- بم-

عین مہملہ

عاج- دندان فیل را گویند-
عادت- خوے و فارسیان بمعنی رسم و آئین نیز
استعمال کنند- بم-
عازریہ- قریۂ بیت المقدس ست و درانجاست قبر عازر
کہ او را عیسیٰ علیہ السلام زندہ کردہ- بیت-
عاشق- بسیار دوست دارندہ مذکر و مؤنث درو
یکسانست- بم-
عاشور و عشور و عاشورا- تاریخ دہم محرم- بم-
عالم آب- کنایہ از مردم شراب خوار باشد- جی-
عالم علوی- کنایہ ازان جہان باشد-
عام اول- بمعنی پارسال و سال گذشتہ باشد-
عبا- بالفتح پوششے ست پشمین مخصوص عرب و در کرز اللغت
گلیم با خطہا و نقشہا نوشتہ- بم-
عبائی- بر وزن گدائی گفل پوش چاروا-
عبرت- بالکسر پند گرفتن- بم-
عبہر جانان- کنایہ از چشم معشوق است-
عبہر لرزان- کنایہ از گیسوے حضرت رسالت
صلوۃ اللہ علیہ و آلہ است-
عجب- بالتحریک شگفت- بم-
عدن- بالتحریک و آخر آن نون مدینہ ایست مشہور
بر کنارۂ دریاے یمن کہ درانجا آب و چراگاہ نیست و اہل
آن آب از چشمہ کہ از انجا یکروزہ راہ است میخورند و آن
جاے لنگر انداختن کشتیہاے ہند و حجاز و حبشہ است
و آنرا عدن ابین ہم گویند- بیت-
عذر قدیم- کنایہ از تواضع ست-
عرضداشت- در ہندوستان پادشاہزادگان و امرا
بجناب عالی خسروان و بزرگان نویسند- بم-
عرقا- بلدہ ایست کوچک مشتمل بر قلعہ و درانجا باغہا
و نہرے کوچک است صاحب عزیزی گوید کہ آن از
اعمال دمشق است و حد شمالی آن بر کنارۂ دریا و مابین
آن و طرابلس بطرف جنوبی دوازدہ میل راہ است و
مابین آن و بعلبک شصت و شش میل راہ است- فا
عرق استخوان- ہر چیز خائیدہ و چاویدہ شدہ را گویند-
عرق بہار- عرق خوشبو کہ از گل نارنج و ترنج کشند و
بہترین آن از گل کرنہ است کہ بفارسی بہار نارنج گویند
و بویش نہایت تند میباشد- بم-
عروسان درخت- کنایہ از شاخہاے نورستۂ درخت باشد
عروس چمن- کنایہ از ہر یک از گل و میوہ و شاخ تازہ
و درخت میوہ دار باشد-
عروس عروس رعنا- کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از
فلک است کہ آسمان باشد دوم کنایہ از آفتاب است-
عروس فلک- کنایہ از آفتاب است و نیز کنایہ از افلاک
است بطریق اضافت بمعنی عروسیکہ آن فلک است
و علیٰ ہذا القیاس-
عروسک در پردہ- دوائیست کہ آنرا کاکنج گویند

وبزبان ہندی اسگندرا نامند و در قرابادین آورده
که تخم آنرا بہفت روز ہر روز ہفت عدد ہر زنے که بخورد
ہرگز آبستن نشود و آنرا عروس در پرده نیز گویند۔ جی۔
عروۂ ثریان۔ شیر خشمگین را گویند۔
عسقلان۔ نام بلده ایست که در انجا آثار قدیمه بسیار
ہستند بطرف دریا و مابین آن و غزه سه فرسخ راه است
و درین زمان خراب ست کسے از ساکنان در انجا نیست۔ فا۔
عسکر۔ معرب لشکر و نام موضعے در شوشتر که لشکر آنجا
شہرت دارد۔ بم۔
عشاق سگ جان۔ کنایه از طالبان دنیا و
مردم حریص باشد۔
عشر ادب۔ سبق و درس ادب۔
عشرت۔ بالکسر صحبت داشتن و خوش زندگانی کردن
و فارسیان بمعنی عیش و نشاط استعمال کنند۔ بم۔
عشق۔ بالکسر و بالفتح و بالتحریک بسیار دوست داشتن بم
عشقباز۔ عاشق در اصطلاح کبوتر باز را گویند۔ بم۔
عصاب۔ بمعنی شیطرج است و آن را البیذیون نیز
گویند۔ تن۔
عصابه۔ بوحده سربند زنان۔ بم۔
عضور۔ بالضم و بالکسر اندام۔ بم۔
عطار۔ دارو فروش۔ بم۔
عطر۔ بالکسر بوے خوش و چیزیکه آنرا بخور کنند چون عود
و لبان و این مجاز ست۔ بم۔
عطر جہانگیری و عطر گلاب۔ سابق نبود و در عہد
جہانگیر پادشاه پیدا شده و از تصرفات مهد علیا نورجہان بیگم
محل خاص پادشاه مذکور ست۔ بم۔
عطف دامن۔ بکسر اول یعنی فرود دامن و فراویز جامه۔
عفیدن۔ بفتح اول آواز و فریاد کردن سگ را گویند۔
عقرب پریشان۔ کنایه از برقع باشد۔

عکا۔ صاحب لباب گوید آن از سواحل شام است و دران
چشمه ایست معروف بعین البقر و در انجا مسجد ست
منسوب بصالح صلعم شریف ادریسی گوید که آن مدینه ایست
بزرگ و میناکه آنرا بہندی گول بوا و مجهول گویند در وسط
مدینه واقع است و در مینا و برج ہستند براے گذاشتن
سلسلۂ که مانع باشد از دخول و خروج مراکب و مابین آن
و طبریه بست و چار میل راه است و صاحب عزیزی گوید
که آن مدینه ایست از اعمال طبریه و اہل آن آب از دریا تمام
میخورند و ازان تا مدینۂ صور ده و از ده میل راه است و درین زمان
خراب است بعد اینکه مسلمانان از دست فرنج در سنه ششصد
و نود گرفتند۔ فا۔
علت فمی۔ طاعون و وبا که اکثر اوقات در فم واقع میشود
و متاخران بمعنی علت ابنه استعمال کنند و سکنۂ فم باین علت
منسوب اند و نیز بمعنی چیزہاے لاینحل چنانکه گویند کتاب جلالیه
فمی بسیار دارد۔ بم۔
علل دریا و کان۔ کنایه از آفتاب ست۔
علم۔ بالتحریک نیزه۔ بم۔
علم روز۔ کنایه از صبح و آفتاب باشد۔
علم کائنات۔ کنایه از آسمان است۔
علم ماتم و علم مرده۔ علیکه پیش تابوت برند و این رسم
ولایت است۔ بم۔
علی کلا۔ نام یکے از اولیاء الله است۔
عمارت۔ بالکسر آباد شدن و کردن و آبادانی۔ بم۔
عماری۔ حوضۂ چوبیکه بر پشت فیل بندند و این بمنزله
کجاوه و محمل ست بر پشت شتر۔ بم۔
عمان۔ مدینه ایست قدیم که از زمان جاہلیت خراب ست
و ذکر آن در کتب اسرائیلین مذکور ست۔ فا۔
عمر در سر شدن۔ کنایه از آخر رسیدن عمر باشد۔
عمود صبح۔ کنایه از روشنائی صبح کاذب ست و روشنائی

صبح صادق را نیز گفته اند۔ جی۔
عمود رخش۔ کنایہ از نرۂ اسپ باشد کہ ذکر فرس حجی۔ جی
عنان۔ بالکسر دوال لگام کہ سوار بدست گیرد۔ بم۔
عنان باز کشیدن۔ کنایہ از ماندن واز کار ایستادن
وتوقف کردن وساکن شدن باشد۔ جی۔
عنان دادن وعنان رہا کردن۔ کنایہ از حملہ کردن
وبہ تعجیل روان شدن باشد۔ جی۔
عنان دمان رفتن۔ کنایہ از شتاب رفتن بود۔ جی۔
عنان سبک شدن۔ کنایہ از سفر کردن ورحلت فرمودن
باشد۔ جی۔
عنان فرو گرفتن وعنان کش شدن۔ در بعضے
از فرہنگہا کنایہ از آہستہ براہ رفتن ودر کارہا متامل گشتن
وبتانی وتامل کار کردن باشد۔ جی۔
عندلیب۔ بالفتح ہزار دستان۔ مب۔
عنزروت۔ معرب انزروت است۔
عود قماری۔ نوعے از عود است۔
عود وگلاب۔ کنایہ از سیاہی وسپیدی باشد۔ جی۔
عوری۔ بروزن کوری برہنگی را گویند۔
عید اضحیٰ۔ گوسفند کشان را گویند کہ عید قربان باشد۔
عیذاب۔ وبا ذال منقوطہ ہم ہست ونام مدینہ ایست
ودرین اختلاف کردہ اند بعضے گویند کہ آن از دیار مصر است
وبعضے گویند کہ از بلاد بجاست وبعضے گویند کہ از بلاد حبش
است وتجار ین وحاجیان کہ از مصر براہ دریا سیر وند پس
سوار میشوند از عیذاب بجدہ۔ فا۔
عیدگاہ۔ نمازگاہ عید را گویند۔
عین۔ چشم وچشمہ ونفس ہر چیزے وکوہان ابل وبحساب
ہفتاد عدد باشد۔
عین تاب۔ بلدہ ایست بزرگ ودران قلعہ ایست
از سنگ مضبوط ودر انجا اکثر آب ہست وبازار ہاست بزرگ
فا نجا سازین وچہار بپیادہ ہشتند واز حلب بطرف شمال
ستہ مرحلہ راہ است وقریب عین تاب قلعۂ دلوک است
ودرین زمان خراب است وذکر آن در فتح صلاح الدین
ونور الدین مذکور است۔ فا۔

	غین معجمہ	

غاشیہ دار۔ رکاب دار باشد وکنایہ از جبرئیل علیہ السلام
ہم ہست۔
غالینوس۔ نام حکیمیست یونانی ومعنی آن بزبان یونان
غذاے اول است کہ شیر باشد چنانچہ اطفال بشیر تربیت
مییابند مردم نیز از وتربیت می یافتند باین ترتیب او را
غالینوس خواندند ومعرب آن جالینوس است۔ جی۔
غربال۔ بالکسر معرب غربال بالفتح بمعنی پرویزن۔ بم۔
غربال آبگون۔ کنایہ از فلک باشد۔ جی۔
غربیر۔ بمعنی پرویزن وغربیل بالام ہم آمدہ است۔ می۔
غربیلہ۔ حرکات، وسکنات خواتین در وقت خاص۔ بم
غرریدن۔ براے اول مشدد وبا ثانی ساکن بمعنی
غریدن باشد۔
غزال۔ بالفتح آہو برہ وفارسیان بمعنی آہو استعمال کنند
وقریہ ایست از اعمال طوس از انجاست حجۃ الاسلام
ابو حامد محمد غزالی وگویند غزال ریسمان فروش بود واو
بغزمودۂ مادر خود رشتہ در بازار میفروخت۔ بم۔
غصہ۔ بالضم وتشدید اندوہ گلوگیر۔ بم۔
غلام۔ بالضم کودکے کہ خطش دمیدہ باشد وبعضے گویند
از زمان ولادت تا وقت بلوغ وفارسیان بمعنی مطلق بندہ
ولپسر استعمال کنند خواہ کودک باشد خواہ پیر لیکن بر مذکر
اطلاق کنند نہ بر مؤنث۔ بم۔
غلغلۂ غمزہ۔ کنایہ از حرکت چشم برہم زدن بناز وحرکت چشم
غلشنک۔ مردم درشت وناہموار وناتراشیدہ را گویند۔
غلیان۔ بالفتح جوشیدن ودر فارسی بالکسر بمعنی حقہ تنباکو

و این همه مجاز است و غلیان بقافات لهجهٔ اهل ایران - بم -
غوزهٔ نقره - کنایه از مهرهٔ نقره است و در عربی قداس
خوانند - جی -
غوق - بروزن و معنی غوک است -
غین - الابل الوارد علی الشمابر و ابریکه همه روے آسمان
پوشد و بحساب ابجد هزار عدد باشد -

	فاء	

فا - زبان البحر یعنی کف دریا و بحساب ابجد هشتاد عدد باشد
فارقلیطا - نام پیغمبریست از کتاب زبور مرقوم شد - جی -
فاضل آب - کنایه از آبیست که بسرشاری از نهرها
بدر رود - جی -
فال - مطلق شگون - بم -
فامیه - صاحب مشترک گوید آن مدینه ایست قدیم
و این رسم بناحیهٔ آن هم اطلاق کنند و صاحب خوریجی
کورهٔ فامیه مدینه بود و بزرگ بر بلندی زمین و آن زمین
شیرین است که از آنجا نهر برآمده است - فا -
فتادن - مخفف افتادن ست - مع -
فتاک - بمعنی سخت باشد یعنی خاص -
فتنه را از جائے بجائے بردن - کنایه از
سخن چینی کردن باشد -
فتنهٔ تان در انبان داشتن - کنایه از گوشه نشینی
و خلوت گزینی فتنه باشد -
فراچنگ آوردن - بمعنی درچنگ آوردن باشد شت -
فرارسیده - ترجمهٔ شامل است -
فرازنده - بفتح اول و رابع بالا کننده را گویند -
فراش غضب - کسانے که در حضور پادشاه فارس هر وقت
حاضر باشند تا حکمیکه بقتل و دست بریدن و امثال آن بطور
عرف و شرع از پادشاه صادر شود همان زمان فراش غضب
بعمل آرند - مع -

فرافر - آواز تاے و غیره از عالم شرپاشاپ تیر
و چکاچاک تیغ - بم -
فراموش - مقابل یاد - بم -
فراوان - بسیار از هر چیز و بمعنی عمیق مجاز است - بم -
فراهم - بفتح اول و رابع یکجا گرد آمده و جمع شده -
فراهم آوردن - بمعنی یکجا و گرد آوردن و جمع کردن شت -
فربه - مقابل لاغر و نیز بمعنی قوی و سنگین چون کوه فربه
و زخم فربه و فوج فربه و بمعنی معمور و آباد ان چون ملک و
گنج فربه و بمعنی بسیار و فراوان و گنده و سطبر نیز آمده و
این همه مجاز است - بم -
فرجی - جامع مشائخ را گویند - مع -
فردا - بالفتح روز آینده - شت -
فرزانگی - حکمت را گویند -
فرزند - بمعنی طفل باشد - مع - و بکسر تین نام موضعیست
و قیل ریگستانیست - شت -
فرزین - نام مهرهٔ شطرنج - شت -
فرشتهٔ صوری - کنایه از اسرافیل علیه السلام است -
فرگروی - بمعنی شرطیه است و فرگروی پیوسته شرطیه متصله
و فرگروی واگشته شرطیهٔ منفصله -
فرگوهر - بمعنی ذات است -
فرگویا - ترجمهٔ ناطق است -
فرمان - حکم پادشاهان فرامین جمع و این تصرف
فارسی دانان متعرب است از عالم افاغنه و تراکمه جمع
افغان و ترکمان - بم -
فرمان بران - خدمتگاران -
فرمان ده - بکسر دال ابجد پادشاه و امرا و اکابر و آمر
بفرمان دادن -
فرمودن - حکم کردن و نیز بمعنی آمدن - بم - و نیز بمعنی
نشستن چه در محاورهٔ حال بفرمایید بجاے بنشینید گویند

فروانچه - پہدانہ و مرغکے راگویند کہ ازان کوچکتر باشد۔
فروبارم گہر - کنایہ از نیست کہ گریہ کنم۔
فرور - بمعنی ذہن باشد۔
فروزان - بضم اول بمعنی سوزان و تابان باشد۔
فروزندہ خاور - یعنی خورشید انور۔
فروگشتن - کنایہ از ناپدید شدن باشد۔
فروگرفتن - زدن سخت راگویند۔
فروماندن - بمعنی سرگشتہ و متحیر شدن باشد۔
فروہل - بضم اول نام پہلوان ایرانی است و امر بفروہلیدن باشد۔
فرہنگیان - اہل ادب و ادب آموزان۔
فریاد - آواز بلند کہ مظلومان کنند۔ بم۔
فریبیدن - بازی و دغا دادن۔
فریدہی - بروزن حمیدی فطری یعنی بدیہی۔
فریوردن - بفتح اول و دال ابجد و سکون نون در آخر بمعنی رہست شدن باشد۔
فسطفی - سازے کہ مطربان نوازند۔
فسلہ - مخفف فسیلہ است کہ گلۂ اسپان و ستوران شکاری باشد۔
فشردن - آب از چیزے بزور دست گرفتن و کنایہ از پائے محکم کردن باشد۔
فشردہ قدم - کنایہ از ثابت قدم باشد۔
فف - بمعنی تف باشد۔ مع۔
فقاع - بضم فا و تشدید قاف شرابیست کہ از غلہ سازند و بعضے تفسیر آن بہوزہ کردہ اند و در فارسی بتخفیف و فقع بحذف الف نیز مستعمل۔ بم۔
فقاعی - آنکہ برف و دوشاب بفروشد۔ بم۔
فگندن - مخفف افگندن است۔ مع۔
فلاکت - بروزن ہلاکت نکبت و افلاس و این تراشیدۂ فارسی دانان متعربست۔ بم۔
فلسطین - نام ملکیست کہ پائے تخت آن ملک اورشلیم بود۔
فلک زدہ - مفلس و تہیدست۔ بم۔
فلک سادہ - فلک اطلس اگویند کہ عرش است۔
فلک نواز - ناقابل و جاہل کہ نو بدولت رسیدہ باشد و خود را گم کند۔ بم۔
فنج مادہ - علتیست کہ خروسۂ فرج زنان آماس کند اگر پیش مرور و خصیۂ مرد پیاماسد۔
فوارہ - ظاہر آنست کہ از مادۂ فور باشد کہ بمعنی جوشیدن است لیکن بدین معنی در عربی مستعمل نیست پس از تصرف فارسی دانان متعرب باشد و ازینجاست کہ صاحب کشف اللغات در الفاظ فارسی ذکر کردہ۔ بم۔
فواق شیشہ - شراب را با آواز در پیالہ ریختن۔ بم۔
فوتہ - ازار نادوختہ راگویند کہ لنگ باشد۔
فولاد - مبدل پولاد بیائے فارسی۔ بم۔
فی الجملہ - قدما بمعنی حاصل کلام و مجمل سخن استعمال نمایند و لفظ در جملہ ترجمۂ آنست و در عرف حال بمعنی من وجہ استعمال میشود۔ بم۔
فیجہ - نام قریہ ایست مابین دمشق و زبدانی و از انجا نہر دمشق برآمدہ است۔ بیت۔
فیزوم - بمعنی دریائے گنگ و فانج است۔ می۔
فیصل - بروزن صیقل حاکم و حکم کہ فصل کند میان حق و باطل و بدین جہت حاکم را فیصلی گویند و فارسیان بمعنی انفصال و انقطاع استعمال نمایند و این مجاز است۔ بم۔
فیض کرم - کنایہ از فیض خدائے کریم است۔
فین - بتحتانی معروف نام سیرگاہے در کاشان و شہرے در ایران۔ بم۔

قاف

قاب - مطلق ظرف چون قاب عینک عینک دان

و قاب قلمدان و قاب آئینه آئینه دان و قاب کتاب جزو دان و قاب طعام طبق و بهر تقدیر ترکیست - بم -

قابون - یعنی برون داشت -

قابو یافتن - فرصت یافتن و بعضے بمعنی انتقام کشیدن آورده اند - بم -

قارپوز - در ترکی بمعنی هندوانه است - مع - می -

قاروره - هر شیشه عموماً و شیشهٔ که بول بیماران را بطبیب عرض و بند خصوصاً و اطلاق آن بر بول مذکور مجاز است از قبیل تسمیة الحال باسم المحل - بم -

قاش - بمعنی برش هندوانه و خربزه و غیر آن - مع -

قاشق - چمچه و این لغت ترکی ست - بم -

قاشق تراش - آنکه چمچه را بسازد - بم -

قاضی روش - مردے بود از شجعان که بلطائف الحیل گریه کردے -

قاضی فلک - کوکب مشتری را گویند -

قاطر - استر را گویند که از قطر آمده است - می -

قاف - المستغنی من الرجال یعنی توانگر از مردان و بحساب ابجد صد باشد و نام کوہیست -

قالی و قالین - نوعے از فرش پشمین گران بها که در ولایت بافند از عالم شطرنجی که متعارف هندوستانست - بم -

قالیون - در ترکی همان قلیان است - می -

قامت - مرادف قد - بم -

قان - بفتح اول مخفف قاآن است -

قانونچه - نام کتابیست در علم طب و نوعے از ساز که نوازند -

قاهره - مدینه ایست در جنب فسطاط و آن درین زمان خراب است و آن مدینه ایست بزرگ و در انجا مسکن لشکر و دار الملک است و عمارت آن متصل است الیوم از مصر و مشهور است بالقاهرة المغربیة چه در ایام معز الی تمیم علوی تعمیر شده است و بنا کرده آنرا جوهر نامے غلام معز مذکور بیت -

قبا کردن - کنایه از چاک کردن پیراهن باشد - مع - می -

قپان - بتشدید بائے فارسی در ترکی ترازو یکه یک پله دارد و جانب دیگر سنگ از شاهین بیاویزند - بم -

قباه - بروزن تباه جامهٔ پوشیدنی -

قبائے معلم - کنایه از آسمان دنیاست که فلک قمر باشد -

قبر کوهانی - قبرے را گویند که آنرا مانند خرپشته ساخته باشند -

قبضه - دستهٔ چیزے چون قبضهٔ شمشیر و خنجر و کمان و دیگر معنی مقبوضه مجاز است - بم -

قبق کنک و قبق گرگ و قپق کنک و قپق گرگ - مجموع بفتح اول لفظیست مرکب بمعنی اینکه مهمان می آید اما معلوم نیست لغت کجاست -

قبک آب - طحلب را گویند -

قبهٔ سرافراز مینا - کنایه از آسمانست - جی -

قتر در ترکی - بفتح قاف و کسر فوقانی استر را گویند - می -

قدر - بالتحریک طاقت و توانائی و بها برو یکسان - بم -

قدسیان - فرشتگان و روحانیان -

قدغن - بالتحریک از عالم اهتمام پادشاهان هند است و فارسیان بمعنی تاکید استعمال کنند و این مجاز است - بم -

قدومه - نام دوائیست که آنرا تودری گویند -

قرافه - نام مدینه ایست که در انجا بنا هائے بزرگ و مکانهائے وسیع و بازار و مزار هائے صلحا واقع است و مزار هائے بزرگان و امرا هم است مثل ابن طولون و در انجا قبر امام شافعی رض نیز واقع است و قرافه ایضاً نام موضعیست و در اسکندریه است -

قراقر - بفتح هر دو قاف آواز کردن شکم بمجاز مطلق شور و غوغا - بم -

قرائے صاحب طیلسان - کنایه از ستارهٔ مشتری ست و در بعضے از فرهنگها کنایه از کوکب زحل است که کیوان باشد - جی -

قرب دو سه کمان - یعنی نزدیکی بقدر دو گوشهٔ کمان -

[illegible] جمعی [illegible] درسکان [illegible]
قرص خورشید در سیاهی شد - یعنی آفتاب زرد رفت -
قرصک - مصغر قرص است که شیرینی باشد -
قرض - بالفتح وام دادن - بم -
قرطاس - بمعنی کاغذ جمع آن قراطیس و آن از مدت دیرباز در ملک چین مستعمل بود که از ریزه های ابریشم می ساختند تا آنکه در سال سی ام هجری طرح ساختن آن در سمرقند رواج یافت چنانچه علی بن محمد فارسی صاحب تاریخ عرب نوشته و در سال هشتاد و پنجم هجری چون ملک سمرقند مفتوح مسلمانان شد یوسف بن عمر طریق ساختن کاغذ از آنجا آموخته در مکه آمد و بمردمان آموخت و در آن زمان چیزیکه بدان قرطاس ساخته میشد صرف پنبه بود و در سال هشتاد و هشت هجری اول قرطاس در مکه ساخته شد -
میکائیل کسیری +
قرطبان - بمعنی قرتبان است که دیوث و بچشم خود بین باشد -
قرطهٔ فستقی - پیراهن سبز را گویند که بسرخی زند -
قرعه - بالضم چیزے باشد از چوب و استخوان و مانند آن که بوقت فال کشادن می غلطانند - بم -
قرقری - نوعے از پیچش و ستار که آنرا در هند کهرکی گویند بم -
قرلتائے - ترکان خطائی جمعیت بزرگ را گویند - می -
قرنبیک - کابوس و عبدالجنه را گویند -
قروقی شدن معامله - بالضم و فوقانی تحتانی رسیده برهم خوردن کار - بم -
قره سنقر - کنایه از سیه و سیاهی است و نام جانورے پرندهٔ شکاری بود - جی -
قزاز - بر وزن نماز ابریشم فروش و علاقه بند - بم -
قزلباش - در ترکی بمعنی سرخ سر قزل سرخ و باش سر - بم -
قزوین - نام شهریست قدیم از عراق و قزوین بنای هو[illegible] و جمال آباد و باب جنت نیز گویند -

قزوینی - کنایه از [illegible]
قس - با اول مکسور [illegible] قسیس [illegible]
قسطنطنیه و قسطنطینیه - بحذف یائے نسبت نیز گویند شهریست که نام آن بزنطیه بود چون قسطنطین اکبر در آنجا آمد پس بنا کرد و سور آن شهر را و نام آن بنام خود گذاشت و آن شهر دار الملک روم شد تا این زمان و نام آن اسلامبول نیز هست و حکایات در باب بزرگی و عظمت و خوبی آن بسیار است و در آنجا شاخے از دریا بر آمده است که احاطه کرده است جانب شرقی و شمالی را و جانب غربی و جنوبی در بیابان واقع است و ارتفاع آن سور بست و یک ذرع است و مذکور است که در آن شهر بسیار باب است شد که قریب صد باشد و از آن جمله باب الذهب و آن از آهن و ذهب است - بیت -
قسم - بالتحریک سوگند - بم -
قشقه - بترکی نشان پیشانی اسپ و فارسیان بمعنی نشانے که کفار بر پیشانی کنند از زعفران و صندل و غیر آن استعمال نمایند - بم -
قشو - بفتح اول و ضم دوم در ترکی خرخرهٔ آهنی که اسپها بدان خارند - بم -
قشون - فوج - بم -
قصاب - برندهٔ گوشت و [illegible] و مانند آن - بم -
قصاص - بالکسر معاوضه کردن در شکستن و زخم زدن و یکے را یکے وا کردن و آنچه داده باشد باز ستاندن و فارسیان بمعنی مطلق تعزیر استعمال نمایند - بم -
قصر شیرین - نام عمارتے و بیستون که صورت شیرین و گلگون وغیرها که از کارپرداز بهائے فرهاد است در آنجا چنانکه از کتب تواریخ و اهل زبان بوضوح می پیوندد و بعضے گویند آن قصر را بحکم شیرین ساخته بود و الحال خراب است و نام آن معموره نیز اینی است - بم -

قصه - بروزن حصه حال و کار خیر و سرگذشت و حکایت - بم -
قصه کوتاه - این را وقتی گویند که خواهند سخن را بپایان رسانند و مجمل بیان نمایند - بم -
قضا را - یعنی بارادت خدا و بغیر قصد - بشت -
قط - بالفتح بریدن - بم -
قطزن - هرچند مصداق این لفظ بر کاردست لیکن مجاز اطلاق آن بر مقط کنند - یم -
قطامه - بروزن علامه زن بسیار شهوت - بم -
قطره - بالفتح چکیده - بم -
قفتان - مرادف قباست - مع -
قفل بست کردن - کنایه از گشاده و داشتن در باشد بر سائل - جی -
قفل فلک - کنایه از شرک و کفر است - جی -
قفل وسواس - کنایه از تنگهٔ آهنی است که حلقها از آهن بر آن نصب کرده اند و دو میل آهنی که هر دو سر بهم وصل کرده از آن حلقها گذرانیده اند و بستن و کشودن آن خالی از تشکل نیست و آنرا بهندی گورک دهنده گویند - جی -
قلاب - بالضم آهن پارهٔ تیز و کج که بدان ماهی شکار کنند - بم -
قلاده - بالکسر گردن بند کذا فی الصراح و ایضاً بالضم - بم -
قلپاق - بپای فارسی در ترکی کلاه - بم -
قلب اقبال - لا بقا باشد -
قلب دمی - ید که بمعنی دست باشد -
قلب ریا - ایر است که آلت تناسل باشد -
قلب ریش - یعنی شیر -
قلب شتا - آتش را گویند -
قلب شیر - ریش سفید را گویند -
قلب عقرب - منزلیست از منازل قمر و برقع را نیز گویند -
قلب کلاه - یعنی مالک است -
قلب گنج - جنگ و جدل باشد -
قلب مدنگ - گندم را گویند و قلب [...] شگافت گندم را گویند -
قلب مغ - یعنی غم -
قلب مجن - یعنی نجم -
قلبور - در ترکی بمعنی پرویزن است که آله بیختن باشد - مع -
قلب یم - مے را گویند که شراب است -
قلتاق - بهر دو قاف و فوقانی بالف کشیده در فرهنگ ترکی چوب زین - بم -
قلچاق - بالفتح و جیم فارسی دستانهٔ آهنی که لشکریان می زنند و این لغت ترکی است - بم -
قلزم - بوزن زمزم بلده ایست میان مصر و مکه و در قاموس بضم اول و سوم بوزن کرکم بلده ایست میان مصر و مکه نزدیک کوه طور و بحر قلزم منسوب بدان و فارسیان بضم هر دو بمعنی دریاے خاص استعمال کنند و این مجاز است مثل عمان که نام بلده ایست و بمعنی دریاے خاص نیز مستعمل - بم -
قلعهٔ بندر - نام قلعه ایست در شیراز که بالاے کوهے واقع است -
قلعهٔ کهربا پیکر - کنایه از دنیاست - جی -
قلعه نشین - محاصره کرده شده و محاصره کننده را گویند -
قلماش - بالضم مردود و دروغگوے بے اعتبار مے گویند که قلماش را بگواهی آورده و این در اصل قلماشت بود یعنی بگو چیزے را که میخواهی و فارسیان در آن تخفیف کرده بمعنی مأخوذ استعمال کرده اند - بم -
قلماق - نام طائفه ایست از تتار - مع -
قلم بر آفتاب راندن - کنایه از ریش بر آوردن باشد -
قلمرو - بفتح را کنایه از ملک و ولایت متصرف - بم -
قلیان - در ترکی همان غلیان است که گذشت و قلیون با واو هم میگویند - بم -
قم - نام شهریست در عراق عجم ما بین قزوین و اصفهان - مع -
قمچی - در ترکی از قسم تازیانه است - مع -

قمری - فاخته کنائی التاج مخفی نماند که در دیار ما قمری دیگر است و فاخته دیگر اما معلوم میشود که در عرب هر جانورے که طوق دار باشد قمری گویند - ل -
قناره - چوبے یا آہنے دراز که قصابان در دیوار مضبوط کنند و مذبوح را بعد تسلیخ بران آویزند و قطعه قطعه کرده فروشند - بم -
قندآب - شراب و شربت را گویند -
قندخام - شکر را گویند -
قندزآمدن - بمعنی شب شدن باشد -
قندیل - بالکسر نوعے از چراغدان که چراغ پر کرده بران گذارند - بم -
قندیلچی - شخصے را گویند که مہتمم افروختن شمع و چراغ وغیره در مسجد ہا باشد - می -
قنغلات - این لغت عربیست و سه معنی دارد اول نام کمال ضخیم باشد دوم بمعنی جمع کرده آمده سوم اسم تاج کسری بوده که آنرا بپارسی گرزن گویند - جی -
قوامی - شاعرے بوده -
قوتی - بالضم نوعے از ظروف که اکثر از چوب تراشند و از نقره وغیره نیز باشد و یا قوتیہا و معاجین دران کنند و در ہند توبیا خوانند و اقسام آن بسیار است - بم -
قورخانه - کارخانۂ مصالح توپخانه از سرب و باروت وغیره - بم -
قورلتان - در زبان خوارزم بمعنی شوریست که باہم شاورت باشد - می -
قومری - در ترکی بمعنی قمریست - می -
قومس - نام ملکه ایست درمیان خراسان و عراق عجم - می -
قونیه - ابن سعید گوید که آن مدینه ایست مشهور و بطرف جنوبی آن جبل است که ازان نهر نازل شده است و می آید در قونیه از طرف غربی آن و درانجا باغها ہستند بجانب جبل و در قلعۂ آن تربت افلاطون حکیم است - فا -

قهوه - بالفتح شرابیست که آنرا گویند ... شراب تجریع مینامیند و بمعنی قهوه خانه نیز مجاز - بم -
قیچاک - نام سازیست از سازہا که نوازند - می -
قیچی - بالفتح و جیم فارسی مقراض و این ترکیست - بم -
قیدرن - قلعه را گویند -
قید فرنگ - نوعے از قید مخصوص اہل فرنگ - بم -
قیست - زردآلو را گویند که تفاح ارمنی باشد - می -
قیصاریه - نام بلده ایست بزرگ مشتمل بر درختہا و باغہا و میوہا و چشمہا و داخل آن بلده قلعه ایست مضبوط و آن دارالسلطنت است و آن منسوبست به قیصر و مابین آن و قیصر اچہار مرحله راه است - فا -
قیطون - آنچه از نخ ابریشم بافند چنانکه گوردوزند و آنرا برزه دامن و گریبان جامه بچسپانند - بم -
قیاق و قیماغ - سرشیر و این ترکیست - بم -
قیمون - بالفتح و سکون ثانی قلعه ایست قریب رمله از اعمال فلسطین - یت -
قیمه - ریزه ریزه کردن گوشت بطریق معهود - بم -

کاف تازی

کابوس - دیویکه مردم را در خواب فرو گیرد - بم -
کابتی - بتقدیم فوقانی بر موحده نوعے از جامه که آستین آن کوتاه باشد - بم -
کارد - بکاف ... ترجمه سکین - بم -
کارداران فلک - کنایه از سبعه سیاره باشد کارکنان فلک نیز آمده است - جی -
کاردیده - بمعنی کار آزموده باشد - مع -
کارگاه - معروفست و کنایه از دنیا باشد -
کارگاه پر وسواس - کنایه از دنیاست - جی -
کارگاه کن فیکون - کنایه از دنیا و ما فیہا باشد که موجودات دارین ست - جی -

کاستی - بروزن راستی نقصان را گویند۔
کاسۂ پنیر و کاسۂ جغرات - کنایہ از ماہ بدر است۔
کاسۂ شکم تنگ - مرغیست سبز رنگ کہ شقراق باشد۔
کاسۂ گردون - کنایت از آفتاب است وساقی را نیز گویند۔
کاسۂ ہمسایہ - فرستادن ہمسایگان وبرادران چیزہا بیکدیگر کہ آنرا در عرف ہند بھاجی گویند وبدین معنی تنہا کاسہ نیز آمدہ - بم۔
کاغذ چسپانیدہ - دو کاغذ بہم پیوستہ کہ آنرا در ہندوستان وصلی گویند - بم۔
کاغذ دفتر - کاغذیکہ محرران دفتر حساب بران نویسند وآنرا باصطلاح ارباب دفاتر ہندوستان فرد گویند - بم۔
کاف - المصلح الامور یعنی باصطلاح آرندۂ کارہا وبحساب ابجد بست عدد باشد۔
کافر - بکسر فا معروف وکفار وکفرہ جمع فارسیان بفتح فا نیز گویند - بم۔
کالبوت - مرغے کہ در دام بندند۔
کالنجر - نام قلعہ ایست از قلاع ولایت ہندوستان - جی۔
کالو وکالوب - بلام مضموم وواو معروف کالبد باشد - جی۔
کان - بمعنی کون است اگرچہ درینجا واو مقتضی الف شدن نیست مگر بسبب این بدل کردند تا کلمۂ فحش صریحاً بر زبان نگذرد - مع۔
کباب - بالفتح گوشت کہ بدر از بر ندیراہ۔ بریان کردن وفارسیان بمعنی گوشت بطریق معہود استعمال نمایند واین مجاز است - بم۔
کبک شکستن - کنایہ از پے گم کردن است - جی۔
کبود دوش - بمعنی کبود رنگ باشد۔
کبوتر - نام پرندہ ایست معروف کہ بعربی حمام گویند۔
کرسی - بمعنی تخت - صح۔
کرسی دار مجلس طور - کنایہ از حضرت موسی علیہ السلام است - جی۔
کرسی شرف - کنایہ از برج حمل است از دوازدہ برج۔
کرمان - نام الکہ ایست کہ بطرف مغرب از فارس ولار وطرف مشرق است از مکران وطرف جنوب است از بیابان ہندوستان ونام شہرے ہم ہست کہ دار السلطنت وحاکم نشین آن الکہ بود ودر زبان تتار شہرے را گویند کہ معمور باشد وبندگاہ را نیز گویند کہ در انجا چیزہائے ہر قسم بکثرت باشند - می۔
کرمانشاہ - نام ملکیست در عراق عجم - می۔
کرم پیلہ - کرم ابریشم - بم۔
کرتیو نتن - با اول مفتوح وثانی مکسور ویائے معروف وتائے فوقانی مضموم بروزن پر پروفگن بمعنی خواندن باشد - جی۔
کژدم طاس آبگون وکژدم فلک - کنایہ از برج عقرب است - جی۔
کسوہ - نام قریہ ایست از اول منزل حاجیان وکسانیکہ ارادۂ مصر دارند واز دمشق برآمدہ باشند - بیت۔
کس کش - بضم کاف اول وفتح کاف دوم کنایہ از دیوث وقلتبان - بم۔
کسوف - گرفتہ شدن آفتاب را گویند - صح۔
کشادہ پیشانی - کنایہ از شخصیست کہ در کارہا تازہ رو باشد وآنرا پیشانی کشادہ نیز نامند - جی۔
کشت - بالکسر زراعت - بم۔
کشت زار - زراعت نو رسیدہ وسر سبز وبمعنی زمین کشتہ ورسیدہ نیز آمدہ است - می۔
کشتن - بالکسر زراعت کردن وتخم ریختن واز خسرو شیرین معلوم میشود کہ بمعنی پدرودن نیز آمدہ۔ شت - وبالضم بمعنی قتل نمودن۔
کشنیز - نام گیاہیست کہ در طعام دہند۔
کش وقوز - بمعنی تشعریدہ وخمیازہ غالب کہ این لفظ

ترکی باشد- مع-

کعبه- معروف وآن خانهٔ خدا ست-

کفاره- بالفتح وتشدید چیزیکه در عوض گناهی بکسی دهند یا کنند وفارسیان تخفیف آرند- بم-

کفرطاب- نام بلده ایست مابین معره وحلب- یت-

کفرلاثا- نام قریه ایست مشتمل بر مسجد ومنبر وبر قلعهٔ جبل عامل از نواحی حلب واقع است ومابین آنها راه یکروزه است ودران باغها وآبهای جاری است- یت-

کفش نهادن- کنایه از اقامت کردن واز سفر باز آمدن باشد- جی-

کفن- بالتحریک جامهٔ که مرده را بدان پوشند وبسکون از تصرفات اُستادان ست- بم-

کلانتر- در محاورهٔ ایران شخصی را گویند که مرتبه اش از وزیر کم وبدیگر ارکان بالا باشد واختیار امور رعایا وشهر بدو تعلق دارد- مع-

کلاوس- بزبان یونانی چیزهای آمیخته را گویند- جی-

کلسیا- بمعنی کلیسا است که جای پرستش گبران باشد-

کلف- بفتحتین کُنبدهٔ روی را گویند-

کلک غسپ- بفتحتین جمعی هستند که در زمستان در جای سطح افتاده باشند وآن کنایه از مفلس و پریشان حال بود- بم-

کلنج- بمعنی کاوج باشد که انگشت کوچک ست- مع-

کلوخ بر لب زدن و کلوخ بر لب نهادن- کنایه از مخفی وپنهان داشتن امری باشد ودر بعضی از فرهنگها لذکر وخود منکر شدن وخویشتن را از ان فعل که خود مرتکب دور داشتن واز امری که یقین بعضی ومظنون بعضی باشد دور گرفتن باشد- جی-

کلور- انچه از خوشه وکاه بعد درو کردن باقی ماند- مع-

کلید- بالفتح ترجمهٔ مفتاح- بم-

کلید گنج حکیم- کنایه از بسم الله الرحمن الرحیم ست- جی-

کماریدن- یعنی تبسم کردن-

کمان حلقت- نوعی از منجنیق ست که بدان تیر اندازند-

کمان ساده- کنایه از آفتاب ومهتاب باشد-

کمان کردن- کاف ثانی عجمی کنایه از شتر نجیب است که آنرا بختی نیز گویند بعلت آنکه در زمان بخت النصر پیدا شد ونیز عبارت از چیزی ضعیف ونحیف است که غیر از رگ وپی واستخوان چیزی نمودار نباشد- جی-

کمرساز- تنگ اسپ را گویند-

کمر زده چیند- کنایه از کفار ومنافقان است- جی-

کم عیار- ناقص عیار را گویند وآن پولی که از وزن مقرری کم باشد- بم-

کمک- بضم اول وفتح دوم فوجی که در جنگها برای اعانت تعین کنند- بم-

کم کم نقاب- کنایه از آواز کافتن لذتن ست- جی-

کمند- مبدل خمند مرکب از خم وبند که کلمهٔ نسبت است وآن رسیمانی باشد که در وقت جنگ در گردن خصم انداخته بخود کشند وگاهی شخصی یا چیزی را از جای بلند تر بدان انداخته بخود می کشند- بم-

کنایه- بالکسر سخنی که بر معنی غیر موضوع خود دلالت کند- بم-

کنجر وکنجره- بمعنی نشکونج که از انگشتها عضو را گرفتن باشد چنانکه بدرد آید-

کنجور- بمعنی گنجور باشد- جی-

کندرکوب- کنایه از تشویش وبیقراری باشد- جی-

کندن- بفتح اول وسوم جدا کردن وچیدن وگریختن وبرهم شدن- بم-

کنر وکنره- باول مفتوح در هر دو لغت ودر لغت اول بفتح ثانی ودر لغت دوم بسکون ثانی نام ولایتی است از ملک هندوستان که در طرف دکن واقع است- جی-

کنیز سرا- ترجمهٔ حرم جزاست-

کیمیز وازده - ترجمۂ حرف شرط است۔
کوچک - ہر دو کاف تازی و واو و جیم فارسی خرد و چونہ
و نام پردۂ سرود - شت۔
کوره - با اول مفتوح بثانی زده و راے مفتوح بہاے زدہ
نام قومیست از ملک ہندوستان - جی۔
کورۂ تابان کیمیاے سپہر - کنایہ از تحمان و زنالان
و رصدبندان منجم نشین ست - جی۔
کوزه پشت - شخصے را گویند کہ پشت او خم باشد و کنایہ
از افلاک ہم ہست - جی۔
کوزه گردانک - بازی باشد و آن دو کوزه است کہ
یکے را بر سوزنی و یکے را بر رشتہ بگردانند۔
کوس صبح - کنایہ از آوازۂ صبح و نوبت آخر شب بود - جی۔
کوفہ - نام شہریست در عراق عرب - می۔
کولیر - بکسر لام و فتح باے فارسی گیاہے باشد بزبان گیلان
کہ دریا فشوره کنند۔
کوہسار - بالضم و بہاے موقوف زمینے کہ دران کوہ بسیار
باشد - شت۔
کوہکن - کنایہ از فرہاد است کہ عاشق شیرین بود و نیز
عبارت از اسپ باشد - جی۔
کہرام - با اول مضموم نام قلعہ ایست از ہندوستان - جی۔
کہست - با اول و ثانی مکسور بمعنی سنگ آمده - جی۔
کہکاہی - کلاہے است کہ درویشان بر سر
گذارند - جی۔
کہن - مقابل نو - بم۔
کہن گرگ - کنایہ از دنیا و فلک باشد۔
کہوین - بمعنی کہن بود - جی۔
کیب - بروزن سیب بمعنی پیچ و پیچیدن باشد۔
کیسہ - بمعنی جیب است - مع۔
کیسہ دوختن - کنایہ از توقع داشتن باشد۔

کاف فارسی

گاو پشت - کنایہ از آسمان باشد - جی۔
گاور - معرب گبر است یا کافر - می۔
گاورس سیم - کنایہ از ستاره باشد۔
گاورسۂ نقره گون - کنایہ از گوہر تیغ باشد و گاه این
لفظ را اطلاق بر کہکشان نیز کنند - جی۔
گاو فلک - کنایہ از برج ثور است - جی۔
گاو نلیسیده - کنایہ از کسے ست کہ خامی و خورد و ارد
و تربیت بر دست مربی نیافتہ باشد - جی۔
گبرونت - با اول مفتوح بثانی زده و راے مضموم و واو
معروف و نون مفتوح و تاے فوقانی بمعنی باریدنست - جی۔
گبہا - با اول مفتوح بثانی زده گیاه باشد - جی۔
گدا - دریوزه گر را گویند - مع۔
گران رکاب شدن - کنایہ از دو چیز است اول کنایہ
از حملہ بردن است دوم کنایہ از جا رفتن باشد - جی۔
گرباک - طبقے باشد - سین۔
گربہ چشم - یعنی کبود چشم و ازرق چشم۔
گرداب - بالکسر ترجمۂ ورطہ - بم - بالضم والتخفیف
موج آب - شت۔
گردبر - اشکنہ یا برماے درود گری۔
گرد کار گشتن - با اول مکسور کنایہ از ترکب کاری شدن است
گردگان - بمعنی چہارمغز - شت۔
گرد نان بنظم و گردنکشان بنظم - کنایہ از شعر سنائی
است - جی۔
گردون - یعنی آسمان مرکب از گرد بمعنی گردیدن و دون
کہ کلمۂ نسبت است و نوعے از ارابہ کہ بار بزرگ و توہا بر آن
کشند و آنرا در ہند چھکڑه و در بنگالہ خوانند - بم۔
گرسنہ - ترجمۂ جائع و درین تقدیر کلمۂ نہ درین ترکیب
براے نسبت باشد مثل تشن و تشنہ کہ بمعنی عطش و عطشان ست

و گرسنه بفتح دوم نیز آمده و این توسع از تصرف است و بهر تقدیر گرسنه مخفف آنست۔ بم۔

گرسنه چشمان کنعان۔ کنایه از برادران حضرت یوسف علیه السلام است۔

گرفته مزن۔ کنایه از طعنه مزن و درشتی مکن و در بعضے از فرهنگها کنایه از لاف مزن مرقوم است۔ جی۔

گرگابی۔ نوعے از پاے افزار است۔ مع۔

گرم سیر۔ با تحتانی مجهول زمینے و جائے که بالخاصیت گرم باشد۔

گریبان۔ یقهٔ جامه مرکب از گری و بان که کلمهٔ نسبت ست و دور نیست که گری مخفف گریو باشد که در هندی کنا بیاے معروف و نون غنه و واو بمعنی مذکور آمده و در فارسی بیاے مجهول شهرت دارد۔ بم۔

گریبان چراغے گرفتن۔ کنایه از پرتوے و نورے و صفائے بهم رسانیدن باشد۔

گریبان گیر۔ بمعنی معذرت و مقابله کردن باشد۔

گریختن۔ بمعنی گریز نمودن۔ بم۔

گریه۔ آب چشم ریختن۔ بم۔

گریه در گلو شکستن۔ کنایه از صیاے گریه بودن باشد۔ جی۔

گزاره۔ بوزن هزاره قضیه را گویند۔

گزانگبین۔ نام حلوائیست۔ مع۔

گزنا۔ نوعے از ریواس باشد۔

گسستن۔ بمعنی بریدن و جدا کردن و شکستن۔ شت۔

گسیختن۔ بمعنی بریدن و جدا کردن و شکست و ست گردانیدن و رفع نمودن باشد۔

گشته۔ بکسر و فتح فوقانی مرکبیست از عطریات لیکن بفتح است اما شهرت بکاف تازی دارد۔ شت۔

گفتن۔ از هم باز شدن و کردن و شگافتن۔ شت۔

گل آسمان۔ کنایه از آفتابست۔

گل باغ۔ معروفست و کنایه از نعیم جنت هم هست۔

گل پرورده۔ کنایه از قالب و جسد آدمی باشد۔

گلیچ۔ با اول مضموم و ثانی زده و میم مکسور و تحتانی پیخه را گویند که سر آن پنجشاخه یا هفت شاخه سازند و غلتان و دست در بحر را بپان بند سازند۔ جی۔

گلیم۔ بکسر ترین پوششے ست معروف که از موے بز و گوسپند بافند۔ بم۔ و در ولایت براے فرش موضوع است و قالین و شطرنجی در هندوستان۔ مع۔

گمان و گمانه۔ ظن۔ بم۔

گمیزه۔ بکسر اول در هم آمیخته را گویند۔

گناه۔ بالضم ترجمهٔ جرم۔ بم۔

گنبد ازرق۔ کنایه از آسمان باشد۔

گنبد دولابی۔ کنایه از آسمان باشد۔ جی۔

گنجیدن۔ برابر شدن و در چیزے آمدن که مصدر هندی آن سمانا باشد۔ نم۔

گنجینه۔ ترجمهٔ خزانه و آنچه حاصل شده باشد۔ بم۔

گندم۔ بالضم نام غله ایست معروف که بعربی حنطه گویند۔

گواهی۔ شهادت۔ بم۔

گوده۔ مغز هر چیز۔

گودهٔ بهرام۔ مرد مقبل و بیچاره۔ مع۔

گور نا مدفون۔ کنایه از ماهی یونس علیه السلام است۔ جی۔

گوراب۔ با ناے فارسی بر وزن و معنی دوشابست۔

گوسپند۔ بمعنی میش ست۔

گوش بدر داشتن و گوش بر در داشتن۔ کنایه است از منتظر بودن و انتظار کشیدن۔ جی۔

گوش پیچیدگان۔ کنایه از دو چیز است اول کنایه از شاگرد و مسترشد ست و دوم کنایه از گوشمال داده و تنبیه کرده بود۔ جی۔

گوش تر شدن۔ کنایه از شنیدن باشد۔ جی۔

گوش شدن - کنایہ از شنیدن باشد و متوجہ شدن
بہ حرف و حکایت کسے بکمال حضور دل -
گوشوارہ - زیورے کہ در گوش آویزند و آنرا بتازی
قرط خوانند - ہم -
گوشہ - بمعنی کنج است -
گلو بند - بزبان گیلان گردن بند طفلان را گویند -
گیلو - نام کوہیست - ری -
گیپا - بالکسر و کاف فارسی نام طعامیست - مع -

لام

لاذقیہ - نام بلدہ ایست مشتمل بر صحرا ہا و آن بر کنار دریا
واقع ست و در انجا بندریست خوب کہ نظیر ندارد و دیریست
معمور کہ مشہور ست بفاروس بہ بناے خوب صاحب عزیزی
گوید مدینۂ لاذقیہ شہریست بزرگ از اعمال حمص و از آن
تا جبلہ دوازدہ میل راہ است و تا انطاکیہ چہل ہشت میل
راہ است و آن خوب ترین بلادیست کہ بر ساحل دریا
واقع است از روے بزرگی و عمارت - فا -
لاطن - بمعنی زبان لیتن است - می
لاغر - بالفتح مقابل فربہ و بمعنی باریک و خالی مجاز ست - ہم -
لام - الشجرۃ الناضرۃ المدلیۃ یعنی درخت سبز تازہ فرو افتادہ
و بحساب ابجدسی عدد باشد -
لب خند و لب خندہ - کنایہ از تبسم کردن باشد - جی -
لبیک - بفتح لام و بائے مشدد و در عربی جواب ندا است
بر وجہ تعظیم یعنی ایستادہ ام بخدمت تو ایستادنی بعد
ایستادنی - کت -
لچ - بالضم در فارسی قدیم عریان و برہنہ و لچہ شلہ - ہم -
لحاف - بالاپوش مرادف نہالی و زیر پوش - ہم -
لد - بالضم و تشدید دال نام قریہ ایست قریب بیت المقدس
از نواحی فلسطین و آن جائیست کہ بر دروازۂ آن عیسی ابن مریم
دجال را قتل خواہند کرد - یت -

لرزہ - حاصل بالمصدر لرزیدن - ہم -
لشکر - سپاہ و عسکر معرب آن - ہم -
لشکرشکن - شکنندۂ لشکر -
لشکرگاہ - جاے لشکر باشد -
لشکر کشیدن - بمقابلہ مستعد جنگ شدن -
لشکری - سپاہی -
لعاب لعل - کنایہ از آفتاب باشد -
لعبت باز - بازیگر را گویند -
لعل با طبرزد جفت کردن - کنایہ از حرف زدن و
سخن گفتن شیرین و رنگین ست - جی -
لقا - دیدار کردن کذا فی الصراح و فارسیان بمعنی روے
و چہرہ استعمال نمایند - ہم -
لقب - بالتحریک نامے کہ دلالت بر مدح و ذم کند - ہم -
لقمہ - بالضم مقدار طعامیکہ یکبار در دہن نہند - ہم -
لنگوتہ بستن - کنایہ از ترک دنیا گفتن و عزلت گرفتن - ہم -
لنگری - نوعے از پیالہ - ہم -
لوحش اللہ - در اصل لا اوحشہ اللہ بودہ بمعنی وحشت ندہد
او را اللہ و این را فارسیان در محل تعظیم و مقام استعجاب
گویند اگر گفتہ شود کہ نفی ماضی بلا می کنند نہ بلا گویم مسلم لیکن
در کتب قدیمہ بلا ہم آمدہ چنانکہ شیخ الرئیس در اکثر مواقع
قانون آوردہ کہ لا کان و صاحب کامل الصناعت
نیز ماضی بلا می آرد - ہم -
لوطی - باصطلاح اہل ایران رند و حریف و شوخ و بیباک
و شلتاق و در ہندوستان آنرا بانکہ گویند بہ وحدہ و نون غنہ
و کاف تازی - ہم -
لیکن - از تصرفات فارسیانست کہ لاکن را لیکن کردہ اند

میم

ماتم - مصیبت و غم - مع -
ماجرا - سرگذشت و قصہ و واقعہ و گفتگو مجاز ست - ہم -

ماحضر - هر چیز حاضر و موجود عموماً و طعام بے تکلفی که حاضر و موجود باشد خصوصاً و آنرا حاضری و درویشانه نیز گویند - بم -

مادر - بمعنی والده و ام باشد - مع -

مادر بخطا - لفظیست مشهور و دشنامے معروف - بم -

ماردین - بکسر را نام قلعه ایست مشهور بر قبۀ جبل مشرف و میسر و دارا و نصیبین ست و دران شهر آب بس قلیل الوجود است و لهذا اهل آن اکثر آب از صحرا می آرند - یت - و ابن اهل جوقل گوید که آن قلعه ایست مضبوط که فتح آن دشوار ست و درانجا مارها هستند که از مارهاے جاے دیگر در سرعت قتل فوق اند و درانجا زجاج پیدا میشود - فا -

مارگیر - کنایه از محیل و مکار - بم -

مازند - مخفف مازندران ست - می -

مازندران - ملک طبرستان ست - می -

ماکسین - بکسر کاف نام بلده ایست در خابور قریب از رحبۀ مالک بن طوق - یت - و مابین آن و سنجار بست و دو فرسخ راه ست - فا -

مالداده - بسکون چیزیکه بقیمت خریده باشند و در محاوره بر غلام اطلاق کنند - بم -

مالکانه - مرکب ست از مالک و کلمه نسبت -

مالیدن - معروف و تنبیه و گوشمال دادن گویند او را بسیار مالیدم و این مجاز ست و بر حلق و گلو خنجر مالیدن عبارت از راندن و ذبح کردن ست - بم -

مانند - بفتح نون اسم ست و افاده معنی تشبیه کند - بم -

ماه - ترجمۀ شهر ست و آن از دیدن هلالے تا دیدن هلالے دیگر ست و در یک سال دوازده ماه هستند باین اسامی محرم الحرام صفر ربیع الاول ربیع الثانی جمادی الاول جمادی الثانی رجب شعبان رمضان شوال ذیقعده ذی الحجه -

ماه چهار هفته - کنایه از نابوده و ناچیز و معدوم باشد -

ماهی - بعربی حوت باشد و برج حوت راهم میگویند نیز منسوب بماه باشد - شت -

ماهی بلورین - کنایه از انگشت معشوق باشد -

ماهی پشت - هر چیز که میانش بلند و اطرافش پست باشد و خرپشته راهم گویند -

مبارز - بالضم آنکه با کسے بجنگ بیرون آید - شت -

مبرقع - نام نوائیست از موسیقی - بم -

مست - دوشاب را گویند -

مجدل یافا - قریه ایست نزدیک و دران حصنے ست مستحکم - یت -

محاسن - بمعنی ریش است - شت -

محو - زائل و معدوم و فارسیان بمعنی واله و آشفته و عاشق آرند - بم -

محمود - نام شخصے از مشاهیر سخرگان ایران - بم -

مخصوص دم بودن - کنایه است از ماندن یکدم یا یک نفس از حیات یعنی نفس آخر -

مخمل - نوعے از قماش معروف که در ولایت بافند و بهترین آن کاشانی و فرنگی بود - بم -

مخمل دو خانه - مخمل دو رویه با آنکه خوابه دراز داشته باشد - بم -

مخمل گورگ و مخمل گرگ - با کاف فارسی و واو مجهول و راے مهمله و بدون واو نوعے از مخمل - بم -

مدارا - بالضم رعایت کردن و صلح و آشتی نمودن باشد - شت -

مدینه - نام شهریست در زمین مستوی و بطرف شمالی آن جبل احد و جنوبی آن کوه عیر واقع ست و درانجا درخت خرما بسیار و اکثر زمین آن شوره زار ست و قبر رسول الله صلعم و مسجد آنجناب درانجاست - فا -

مربع نشستن - چهار زانو نشستن و آن عبارتست از نشستن بر نشست خاص که اهل هند آنرا پالتهی گویند

یعنی ران چپ از زیر ران راست برآوردن و پاشنه راست بر ران چپ نهادن - بم-

مرد - مقابل زن که بعربی رجل خوانند - مع-

مردک - تصغیر مرد است - مع-

مردمی - بمعنی مروت و آدمیت باشد و ترجمهٔ رجولیت نیز باشد - مع-

مردن - بالضم مقابل زیستن و مجاز بمعنی قربان و فدا شدن باشد - بم-

مرعش - بالفتح مدینه ایست از سنگ مابین شام و روم بنا کردهٔ رشید که دو سور دارد و در وسط آن حصنے ست بنا کردهٔ مروان حمار که بحصن مروانی شهرت دارد و در انجا شهرپناهیست معروف به هارونیه - یت-

مرغان اولی اجنحه - عبارت از ملائکه است - بم-

مرقب - قلعه ایست مستحکم مشرف بر کنارهٔ دریاے شام و مدینهٔ بانیاس - یت - و مرقبت نام قلعه ایست مضبوط به بناے خوب مشرف بر دریا و بلدهٔ بلیناس و بلیناس نام بلدهٔ آن قلعه است و فاصلهٔ مابین آنها از یک فرسخ کم است و آن قلعه در نهایت و میوه ها و زراعتها و نیشکر و چشمهاے کثیر دارد و صاحب عزیزی گوید که مدینهٔ بلیناس سواے مدینهٔ جبله است و مابین آن وانطرسوس دوازده میل راه است - فا-

مرقیه - بفتحتین دریاے نسبت مشدد که منسوب بمرقیه قلعه ایست بسواحل حمص - یت-

مروز - نام طائفه ایست در ملک هری - می-

مرهم - بالفتح داروئیست که بر جراحت نهند - شت-

مزاج - بالکسر باهم آمیختن و کیفیتے که از آمیختن چیزها بهم رسد - بم-

مزدغان - نام شهرے ست که ظروف داوانے بسیار در انجا سازند-

مزدقان - نام شهریست در کوهستان - می-

مزو - بروزن کدو بمعنی آتش تندو باشد که بهمت بسیار تپند و آن آتشے ست از آزار و گندم-

مستی - مقابل هوشیاری و حالتیست که مرغان را در وقت هیجان شهوت پیدا باشد مثل کبوتر و طاوس وغیر آن و این نیز با خود زاد بمعنی اول ست و در مصطلحات الشعرا بمعنی آرزومندی و عاشقی نیز آمده - بم-

مسلسل - معروف و مجاز نیکه در ان گرفتگی نباشد کذا فی المؤید و حق آنست که حرف مسلسل و گفتار مسلسل بمعنی حرف مربوط و پیچدار است - بم-

مسند - بالفتح تکیه گاه و بالش بزرگ نشست - و در فارسی بمعنی شخصے ست که لاف و گزاف بسیار زند و هیچکاره و تنبل باشد - می-

مسند جم - کنایه از هواے نفسانی باشد - می-

مسی - بالکسر نوعے از سنون متعارف هندوستان ست و بدان دندان را رنگ کنند - بم-

مشرف - دیده ور شونده و از بالا نگاه کننده و بلند مسب - و بمعنی مدبر و دبیر نیز آمده - می-

مشرق - ظرفیست از چهار طرف که جاے تشریق آفتاب باشد که مقابل مغرب است-

مشق - بالفتح شتاب خوردن و نوشتن و جستن و زدن و فارسیان بمعنی مداومت کردن در امرے استعمال نمایند و تخته یا کاغذیکه بران مشق کرده باشند - بم-

مشک چرمی - کنایه از فرج زنان-

مصحف بغلی - قرآن که اوراق کوتاه داشته باشد چنانکه در بغل نگاه توان داشت - بم-

مصحف یاقوت - کنایه از مصحف بخط یاقوت که نام خوشنویسی ست - بم-

مصرع و مصراع - باصطلاح شعرا نیمه بیت مصاریع

جمع موونثست مشتد را گویند-

مصلا- جاے نماز و مسجد جامع و عیدگاه و بوریا یا جا که بران نماز گذارند- حت-

مصیات- قلعه ایست مشهور از قلاع مستحکم البنا بر سواحل قریب بطرابلس و اهالی آن اسماعیلیه اند- یت-

مصیصه- قریه ایست مابین انطاکیه و بلاد روم و آن مکانیست که در قدیم مسلمانان خبرداریها میکردند- یت-

مضراب- بالکسر در اصل بمعنی مطلق آلهٔ زدن است و در عرف بمعنی زخمه که بر ساز زنند شهرت دارد- یت-

مطلع- جاے برآمدن نور و باصطلاح شعرا بیت اول از غزل و قصیده و بیت دوم حسن مطلع و بیت آخر را مقطع خوانند و بعضے مصرع بصیغه مفعول از باب تفعیل مرادف مطلع نیز آورده اند- بم-

معجون- ادویه مرکبه که در قوام پزند-

معجون سرشته- باصطلاح اطبا ادویه مرکب مدقوقه باعسل یا ربوب متقومه- بم-

معجون کش- آنیست که بدان معجون را از حقه برآرند-

معرة النعمان- مدینه ایست بزرگ و معمور اکثر فواکه و ثمر دارد و اهل آن شهر اکثر آب از چاها میخورند و آن دو معره است یکے معرة النعمان و دیگرے معرة نسرین پس منسوب اولی را معرنی و ثانی را معرنسی گویند مگر نزد ارباب علوم این نسبت متعارف نیست- فا-

معلم اول- باصطلاح حکما ارسطو و باصطلاح اوباش شیطان را گویند- بم-

مغدان- بادال بے نقطه و بغدان و مغداد و بغداد و بافوال منقوطه این لغتها براے بغداد است و آن شهریست سیدة الدنیا و ام الدنیا- یت-

مغز و مغزینه- دماغ- بم-

مغفر- بالکسر کلاه آهنی که روز جنگ پوشند- بم-

مثل ... مردمان ... گردد کوهستان ... نیز گویند- می-

مقرنس- لفظیکه فارسی نباشد و آنرا فارسی کنند- مع-

مقام- بالفتح و بالضم ایستادن و جاے ایستادن و باصطلاح موسیقیان پرده سرود را گویند- بم-

مکه- نام شهریست در دامن کوهستانات که از غایت شهرت محتاج به بیان نیست و آنرا بکه بباے موحده هم گویند صاحب صحاح گوید نام آن بکه بسبب ازدحام مردمان گذاشتند و سورے محیط دارد- فا- و گویند که مکه بمیم اسم آن مدینه است و بکه بباے موحده اسم آن بیت است که در مکه است و بعضے گویند که میم مبدل از باست و دریجا اقوال بسیار است و قصه اسماعیل و ساکنین آنجا با مادر مشهور است- یت-

مگس- پرنده ایست معروف و دانهٔ آهنی که بر لب تفنگ باشد- بم-

مگس ران- بعربی مذبه گویند و در هندی مورچهل خوانند-

ملاذ جرد- و ملاذگرد هم گویند بلده ایست کوچک بنای آن از سنگ سیاه است و درانجا درخت نیست و ابن حوقل گوید که این بلده مانند خلاط است و بسیار خیر درانجاست و آن قریب ارزن است که فاصله دو سه روزه است و ارزن بطرف جنوبی آن واقع است و مابین جنوبی و شرقی بدلیس است و مابین آنها فاصله کم از یک روز است-

ملخ- بفتحتین پرنده ایست که بعربی جراد خوانند- شت-

ملطیه- بنائیست از بناهاے اسکندر- یت-

ملوح- قریه ایست بزرگ از قراے حلب- یت-

مله- بفتحتین و تشدید لام پارچه خودرنگ است- مع-

مناره- بالفتح جاے بلند که مقام اذان گفتن موذن است و چراغ پایه و میل بلند را مناره گویند بسبب آنکه علامت است بجهت راه و غیر آن- مت-

منبج - صاحب انساب گوید شهریست از شهرهای شام بنا کرده یکی از پادشاهان فارس که بر شام مستولی شده بود و نامش منبه گذاشت و در انجا آتشکده بنا کرد و موکل نمود ابن دینار را از اولاد اردشیر بن بابک را بران گماشتند و او جد سلیمان بن مجالد الفقیه بود و آن آتشکده را نیز منبه خواندند از جهت نام مدینهٔ آن و در انجا بستانها و باغها اکثر و درخت توت بیشتر است برای حاصل کردن ابریشم و در سور آن وسعت تمام دارد و درین زمان اکثری ازان شهر و سور آن خراب است - فا -

منصوبه - بازی ششم از جملهٔ هفت بازی نرد - بم -

منصوره - حصنیست از اعمال دیار مصر لیکن آن بطرف غربی فرات قریب سمیساط واقع است و آن مدینه ایست که سور و خندق و سه دروازه دارد و در وسط آن حصن و قلعه واقع است و بران و سوریست و مابین آن و زبطره یک مرحله راه است - یت -

منوهر - بروزن فروتر لفظ هندیست بمعنی دلفریب و نیز نام نقاشیست از هند - بم -

منیطره - تصغیر منطره با طای مهمله حصنیست در شام قریب طرابلس - یت -

مو دادن و مو فرستادن - چون کسی بر زنی عاشق شود و وصالش دست ندهد موی در کاغذی پیچیده توی صندوق گذاشته پیش معشوق میفرستد و غرض ازان اعلام ضعف و نحافت بود و در محنت هجر اگر معشوقه هم مشتاق او باشد او هم در جواب مو میفرستد - بم -

موزون - سنجیده و فارسیان بمعنی خوش استعمال کنند -

موسقی - بمعنی موسیقی است - مع -

موسیقی - بلغت سریانی علم سرود - بم - از تتبع و استقرا معلوم شده که موسیقی لفظ سریانی نیست بلکه یونانی است بسبب عدم واقفیت صاحب بهار عجم سریانی گفته است و اصلش یونانی -

موشک - نوعی از آتشبازی که در عرف هند چهچهوندر گویند - بم -

موشکاف - کنایه از کسی که کارها را بکمال دقت و تازگی سرانجام دهد - بم -

موشک دوانی - کنایه از فتنه انگیزی - بم -

موصل - مدینه ایست مشهور و بزرگ و آن یکی از تختگاه شهر اسلام است و مثل آن در بزرگی و عظمت و کثرت خلق شهری نیست و آن باب عراق و مفتاح خراسانست و ازینجا قاصد بطرف آذربایجان میتوان شد و اکثر شنیده شد که بلاد بزرگ در دنیا سه شهر اند یکی نیشاپور زیرا که باب شرق است و دیگری دمشق و آن باب مغرب است و سومی موصل و آن هر دو طرف است و نام آن موصل بسبب رسیدن مابین الجزیره و عراق گذاشته شد و گویند که بانی آن شهر پادشاهی بود موصل نام که شهر را بنام خود مسمی کرد و آن شهر قائم الاساس است واقع بر کنارهٔ دجله و مقابل آن از جانب شرقی شهر نینویست و در وسط مدینهٔ مذکوره قبر جرجیس نبی صلوات و مابین آن و بغداد فاصله هفتاد و چهار فرسخ است - یت -

موی مستعار - موی چند منقول از گوسفند یا آدمی که زنان در کاکلهای خود بافند برای خوش آیندگی و این در هندوستان شائع است - بم -

مهتر - بالکسر رئیس و سردار قوم - بم -

مهتر رخت - پیش خدمتی که رخت بپوشاند - بم -

مهر نبوت - نقشی که بر کتف مبارک آن حضرت علیه السلام بود - بم -

مهلت - بالضم فرصت و درنگ -

مهمان - بالکسر در هندوی اصلی بمعنی تعظیم و توقیر است و چون توافق این دو زبان بسیار است و ضیف را تعظیم و توقیر بسیار میکنند از معنی تعظیم و توقیر بمعنی ضیف استعمال کرده اند - بم -

مهیا - حاضر و آماده و اطلاق آن با لفظ کار نیز آمده - بم -

میافارقین - بفتح میم و تشدید یای حطی ابن سعید گوید که آن تختگاه دیار بکر ست و آن شکل نصیبین ست و در دفور آبها و چشمها و باغها و قبر سیف الدوله بن حمدان درانجاست - فا -
میانجی - مصلح در میان دو کس و بمعنی واسطه و وساطت هر دو آمده - بم -
مے در گریبان کردن - بزور شراب دادن - بم -
میر آتش - داروغهٔ توپخانه که قزلباش آنرا توپچی باشی خوانند - بم -
میر آخر - بضم خاے معجمه داروغهٔ اصطبل - بم -
میر بار - آنکه مردم بار دهد براے آمدن بحضور آیین را در هندوستان داروغهٔ دیوانخانه گویند - بم -
میر ده و میر صد - سردار ده کس و سردار صد کس چنانچه از کتب تاریخ در احوال محمد تغلق پادشاه نیز واضح میشود لیکن در هندوستان اطلاق آن بر سردار قاصدان و چوبداران کنند - بم -
میرزا - بیاے معروف این لفظ پیشتر در القاب پادشاهان و پادشاهزادگان بود و درین روزگار بر بزرگ زادگان و رئیس پسران اطلاق کنند و در ایران بر سادات نیز تجویز ست بخلاف آقا که لفظ ترکی ست و اطلاق آن بر سلاطین و امرا درست نیست هر چند بمعنی خداوند ست چنانکه آقا و نوکر گویند و غالباً میر مخفف امیر ست از عالم بوجهل و بولهب و مغیلان که در اصل مصدر بالف بوده پس معنی ترکیبی آن امیرزاده باشد و حذف الف از جهت تخفیف بود - بم -
میر سامان - بهانست که آنرا در هندوستان خانسامان گویند - بم -
میر شکار - مهتر قوشچیان - بم -
میر عدل - داروغهٔ عدالت - بم -
میر عرض - آنکه حاجات مردم را عرض دهد - بم -
میر منزل - آنکه پیش از ورود لشکر ترتیب منزل دهد - بم -
میر میدان - مرد دلاور و شجاع که با حریف خود مردانه پیش آید - بم -
میسم - الخمر الصافی یعنی شراب صاف و بحساب ابجد جمل عدد آن ۱۴۰ -
مینا - بالکسر بندر و لنگرگاه مراکب و کشتیان باشد - قص -
میوه - صاحب برهان در تفسیر آنرا و میوه بکسر میم ضبط نموده لیکن مشهور بفتح است - بم -

نون

نابلس - مدینه ایست مشهور در زمین فلسطین مابین دو کوه و آن شهر مستطیل ست که عرض کم دارد و درانجا آب صاف است و مابین آن و بیت المقدس ده فرسخ راه است و نواحی آن وسیع است و آن شهر بجبل قدس واقع است و یهودان را در حق این کوه اعتقادات بسیار است و نام آن نزد ایشان گریزم است و آن مدینهٔ سمره است و سمره طائفه ایست از یهود و درانجا مسجدیست بزرگ و بزعم ایشان قدس همین ست و بیت المقدس معروف را بد و ملعون میدانند تا اینکه شخصی از ایشان بران سنگے انداخت پس آن سنگ رجوع بران شخص کرد - بیت -
ناخن - بضم خاے معجمه ظفره و بهندی نکهه بفتح نون و سکون کاف تازی مخلوط الهاست - بم -
ناخن در دل زدن - کنایه از تصرف در مزاج نمودن باشد - جی -
ناخواه - کنایه از کارے باشد که بے خواست و اختیار بفعل آید - جی -
ناد - نغمه را گویند بزبان هندوی - جی -
ناداری - مفلسی و بے چیزی - بم -
نادیده - کنایه از خسیس و لئیم و رذل باشد - جی -
نار باغ سینه - پستان - بم -
نارتوبا - بزبان یونانی پسر عم را گویند - جی -
نازنین - بمعنی ناز و غمزه کننده -
ناسوت - نام عالمیست -
ناصره - نام قریه ایست که مابین آن و طبریه سیزده میل راه است

ولفظ نصاری منسوب باین شہرست چہ آن شہر مسکن مسیح علیہ السلام ہست۔ یت۔
ناظر۔ بفارسی ترجمہ میر سامان وناظر بیوتات نیز گویند۔ بم۔
نافہ۔ پوستے کہ مشک دران میباشد۔ بم۔
ناف ہفتہ۔ کنایہ از روز سہ شنبہ ہست۔ جی۔
ناکردہ کار۔ آنکہ بر حقیقت کار ہیچ اطلاع نداشتہ باشد۔ بم۔
نالش۔ بروزن مالش بمعنی فریاد کردن ہست۔ مع۔
نالیدن۔ گریہ کردن باشد۔ مع۔
نام۔ اسم وعلم چیزے ونیز کنایہ از ذات چہ در افواہ نسبت فعل بنام واقع میشود ومسمی وذات وصاحب آن مقصود میگردد۔ بم۔
نامردم۔ بمعنی نااہل وفرومایہ مرادف ناکس۔ بم۔
نامشخص۔ آنکہ بریک وضع ویک حالت نباشد۔ بم۔
ناموس۔ شرم وعصمت۔ بم۔
نان۔ ترجمۂ خبز۔ بم۔
نان لاکو۔ بلام وکاف تازی وواو معروف نانے رائج گیلان۔ بم۔
نباتت۔ بمعنی مصری ہست۔
نبشتن۔ بمعنی نوشتن۔ مع۔
نبیذ۔ شرابیست کہ از خرما سازند۔ کت۔
نخالہ۔ بالضم سبوس گندم وجز آن کہ از منخل نگذرد۔ بم۔
نخل۔ بالفتح درخت خرما وفارسیان بمعنی مطلق درخت استعمال کنند۔ بم۔
نخوت۔ بروزن ثروت ناز وتکبر۔ بم۔
نداست وندم۔ پشیمانی خوردن وپشیمان۔ بم۔
نرم۔ مقابل سخت۔ مع۔
نرمادگی۔ میم چیزیکہ بدان قفل بستہ شود وآنرا در عرف ہند چٹخنی گویند بفتح جیم تازی مخلوط الہاء ورائے مہملہ۔ بم۔
نزاکت۔ مصدر فارسیان متعرب بمعنی نازک تراشیدہ اند ... است از اظہار نازک مزاجی خود کردن بقبول کارے بساجت وابرام دیگران۔ بم۔
نستعلیق۔ نام خطے معروف واین مخفف نسخ تعلیق ہست چرا کہ این خط را از نسخ وتعلیق استخراج کردہ اند۔ بم۔
نسخہ۔ بالضم کتاب نسخ جمع ودر صراح بمعنی نوشتن ودر اصطلاح اطبا پارہ کہ بران اسما وترتیب ادویہ نوشتہ بہ بیمار دہند وبر بعض ادویات کہ براے رفع مرض برگیرند نیز اطلاق کنند۔ بم۔
نشا۔ غشی وکیفیت کہ از خوردن شراب ودیگر مسکرات بہم رسد گویند۔ بم۔
نشاط۔ بالفتح شادمانی نمودن۔ بم۔
نشستن۔ معروف مقابل خاستن وبمعنی ماندن وبودن ہم ہست۔ بم۔
نشیمن۔ بالکسر ویاے مجہول آشیانۂ مرغان وبمعنی مطلق جاے ومقام مجاز ہست۔ بم۔
نصیبین۔ ابن سعید گوید کہ آن تختگاہ دیار ربیعہ ہست وگل درانجا ابیض ہست وآنجا گل سرخ پیدا نیست وبطرف شمالی آن کوہیست بزرگ کہ از ان نہرے برآمدہ بسور وباغہاے آن شہر میرود وآن شہر شمالی سنجار است وکوہ نصیبین جودیست کہ سفینۂ نوح علیہ السلام بران قرار گرفتہ بود ونہر آن شہر را ہرماس گویند ودران سرزمین عقربہاے مہلک مسکون شود۔ فا۔
نطرون۔ بالفتح بمعنی بورۂ ارمنی ہست۔ قس۔
نظرگاہ۔ آستان اولیا۔ بم۔
نعل وداغ۔ رسم ہست کہ قلندران وعاشق پیشگان بیت اللہ بر سینہ داغ میکشند بصورت نعل۔ بم۔
نعل کہنہ بحلوا دادن۔ رسم ہست در ولایت کہ نعلہاے کہنہ را در عوض حلوا میدہند چنانچہ در ہندوستان آہن کہنہ در عوض نخود بریان۔ بم۔
نعش۔ برداشتن وجنازہ با مردہ وتختہ مردہ را سریر خوانند وبنات النعش ہفت ستارہ در شمال چہار را نعش وسہ را بنات

گویند وآن دو تاست صغری وکبری - مب -

نعمت - بالکسر نازو آسایش وعطا - بم -

نفر - بالتحریک گروه مردم از سه تا ده وفارسیان بریک کس اطلاق کنند ونیز بمعنی چاکر - بم -

نقاره - نوبت وکوس فراہانی در شرح قصائد انوری آورده که واضع نقاره سکندر است - بم -

نقره - بالضم سیم گداخته - بم -

نقرهٔ شاخدار - سیم خالص غیر مغشوش که در عرف ہند چاندی گویند - بم -

نقطهٔ سویدا - بضم سین نقطهٔ سیاه که در دل است - بم -

نقل ماتم - نقلے که در ماتم مردم قبیله تقسیم کنند واین را در ولایت سیاه سازند بخلاف ہندوستان که سفید سازند - بم -

نقل مکان - باصطلاح اہل سفر از جاے خود بجاے دیگر ازجہت مراعات ساعت واین را در عرف ہند بیشتر اگویند بفتح باے فارسی وسکون تحتانی ونون غنه وفتح فوقانی و راے بالف کشیده وبعضے از عوام کالانعام این دیار بتصحیح لفظ کوشیده پاسے تراب گویند - بم -

نقل مجلس - مشہور که مسخره باشد - بم -

نگاه چران - کنایه از خیره چشم وہرزه نگاه باشد - جی -

نکہت - بالفتح بوے خوش ودر صراح وکنز اللغت بوے دہان - بم -

نگہ - مخفف نگاه است -

نگین ونگینه - معروف وبتازی فص خوانند - بم -

نمد - جامهٔ را گویند که از پارچه پشمین ساخته باشند وہم چیزیست که از نمد گسترده بالایش می نشینند وہم چیزیست که بوقت باران آنرا بر سر میکشند وبارانی گویند وآلهٔ تناسل را نیز گویند - می -

نمد مال - آنکه بمالیدن نمد مباشرت کند واین فعل را نمد مالیدن گویند - بم -

نمک - معروف است که شتابلیم باشد -

نمک حرام ونمک بحرام - مقابل نمک حلال یعنی حق ناشناس وکسے که در عوض نیکی بدی کند - بم -

نمک ریزیدن - کنایه از گریه کردن - جی -

نمگیر - نوعے از شامیانه که براے دفع مضرت شبنم برپاکنند - بم -

نمودن - بضمتین دیدن ودیده شدن - بم - وکردن -

نواے - بمعنی عارض باشد -

نوبه - بلادیست وسیع وعریض بطرف جنوبی مصر واہل آن شہر نصاری ہستند ومعاش آن اہل بلاد نہایت تنگی وشدت دارد وآن اول بلاد است بعد اسوان که در انجا بیع وشرا کنند ونام شہر آن بلاد دستقله است وآن تختگاه پادشاه وبرکنارهٔ نہر واقع است - بیت -

نون - الدواة وماہی وبحساب ابجد پنجاه باشد -

نہادن - وضع کردن وگذاشتن وجماع کردن وبستن وقرار دادن - بم -

نہان - پوشیده واین مقابل آشکار است - بم -

نہج - بالفتح راه راست کذا فی کنز اللغت وفارسیان بتحریک بمعنی مطلق راه استعمال کنند - بم -

نہر - بالتحریک وباسکون جوے آب - بم -

نہنگ - جانوریست دریائی که بعربی تمساح خوانند وکنایه از آسمان ودنیا وروزگار ہم ہست -

نیشاپور - مدینه ایست بزرگ مشتمل بر فضیلتہا واز انجا اکثر علما برخاسته اند - بیت -

نیشتر - معروفست وآن افزارے باشد بصورت نیش که بدان رگ کشایند ونشتر مخفف آن - بم -

نیشکر - باضافت وقطع اضافت وسفید قند باضافت قصب الشکر - بم -

نیفه سست کردن - کنایه از آماده شدن بجہت مواصلت واستراحت کردن است - جی -

نیک - بیاے مجہول بمعنی خوب و بمعنی بسیار - بم -
نیکوہر - بمعنی عرض است کہ در مقابل جوہر باشد -
نیم تاج - از دیبا بافند و بجواہر مرصع سازند و بر عروس گذارند - بم -
نیم تسلیم - دست بناف رساندن و خم شدن برای سلام نیم تسلیم ست و دست بر زمین گذاشتن و بر پیشانی گرفتن تمام تسلیم - بم -
نیم رُخ - کنایہ از نیم رخسارہ باشد کہ مصوران تصویر یکچشمی بنگار در مے آرند - جی -
نیمۂ قندیل - کنایہ از ماہ نو باشد - جی -

واو

واپس - بمعنی باز پس و استرداد ست -
وابستہ - بمعنی بستہ شدہ و کنایہ از متعلق ہم ست - نم -
واپستہ - بابای فارسی بروزن وارستہ ترجمہ ترین است
واجب - کنایہ از زرسے معین کہ ہر ماہ بنوکران دہند و آنچہ برعباد واجب شدہ چون نماز و مانند آن - بم -
واجبی - وظیفہ و راتبہ - بم -
واچدا - جزئی باشد -
واچشا - بمعنی واچدا است کہ جزئی باشد -
وادوسیدن - بمعنی چسپیدن باشد بچیزے -
وادی - راہ میان دو کوہ او دیہ جمع و فارسیان بمعنی صحرا و بیابان استعمال نمایند - بم -
وارث - باصطلاح فقہ کسے کہ اثاث البیت متوفی بدو رسد و در عرف آنکس را گویند کہ پرداخت و تیمار احوال کسے او نماید و در فکر آسودگی و سر انجام کار او کوشد و اضافت وارث گاہے بطرف متوفی میباشد و گاہے بطرف میراث - بم -
واسرنگیدن - بمعنی انکار کردن و منکر شدن -
واو - لون الماء والابل الکثیر یعنی رنگ آب و ابر بسیار و بحساب ابجد شش است -

واہی - سخن بارد و بیہودہ - بم -
وائی - ترجمۂ لازم باشد -
وائیدن - بروزن سائیدن ترجمۂ لزوم باشد -
وبا - بالفتح مرگ عام کہ بسبب فساد ہوا بہم رسد - بم -
وبال - بالفتح سختی و دشواری - بم -
وجب کردن - بالتحریک پیمودن بوجب کہ آنرا بفارسی بدست گویند - بم -
وجد کردن - بالفتح حرکت کردن از روے مستی و شوق و این اصطلاح اہل سماع است - بم
وحشت - بالفتح تنہائی و رمیدگی - بم -
وخ جان - بجیم تازی کلمہ ایست کہ زنان ولایت در وقت تازہ جماع گویند چنانکہ ای او زنان ہند بلکہ اکثر در وقت لذت برزبان رانند خواہ مرد باشد خواہ زن و گاہے تنہا لفظ وخ بہمین معنی نیز استعمال کنند و صاحب مصطلحات الشعرا وخ مرادف واہ واہ و وخ وخ بتکرار کلمہ کہ وقت خوش آمد چیزے گویند نوشتہ - بم -
ورستی خلابران - بزبان گیلان مہتران پیادہ ہاے عرب را گویند کہ در در خانۂ پادشاہان مرسوم خوار باشند و خلابان باسقاط الف ہم آمدہ است - جی -
وریستاد - قدم را گویند -
وزق در آستین - کنایہ از مردم چسم کن ذکبتی و مفتن باشد -
وزق در زمین کردن - کنایہ از جادوئی کردن و فتنہ انگیختن باشد -
وزن سنگ - کنایہ از قدر و قیمت و تمکین و وقار باشد
وضع - بالفتح طرز و روش - بم -
وطن - بالتحریک جاے بودن و اقامت کردن مردم - بم -
وقت - ہنگام - بم -
وقف - بالفتح مقرر کردن چیزے براہ خدا مثل چاہ و حمام

وطاقها و وسواس - بهم -

دل - بالکسر بمعنی سر خود و مطلق انسان - مع -

وہم - بالفتح رفتن دل بسوی چیزی بی قصد آن و گمان بغلط بردن و صاحب این حالت را وہمناک گویند - بهم -

ہای مدوره

ہای - بیاض فی وجه الطیور یعنی سفیدی روی مرغ و طپانچه که بر روی کسی بزنند و بحساب ابجد پنج عدد باشد -

ہجر - بالفتح و ہجران بالکسر جدائی کردن - بهم -

ہجوم - ناگاه بر سر چیزی فرود آمدن - بهم -

ہرزه گوئی - بیہوده گوئی - بهم -

ہفت نجم - کنایه از ہفت آسمان است -

ہفت کہنه - یار و مصاحب کہنه و کتاب کہنه و شراب کہنه و حمام کہنه و شمشیر کہنه و چینی کہنه باشد -

ہمبری - بمعنی مطابقت باشد -

ہم بندی - برادران فرزندی ترجمه رضا باشد -

ہمداماں - دو کس که دو خواہر بنکاح داشته باشند ہر کدام ہمداماں آن دیگری - بهم -

ہمدان - نام شہریست نزدیک کرمانشاہان -

ہمزۂ مبین - ہمزۂ که قلب از واو و یا باشد -

ہمه - بمعنی تمام -

ہندو - گاه ہندو را اطلاق کنند و گاه بر پاسبان و گاه بر غلام و حبشی و گاه بر کافر و گاه بر ساکن ہند و خان آرزو میفرمایند که ہندو قومیست مخصوص و لہذا بر مسلمانی که ساکن این ملک است اطلاق آن نمیتوانند کرد و صحیح معنی ساکن ہند ہندیست و اینکه از کلام بعضی مستفاد میشود بنابر تغلب است - بهم -

ہنر - مقابل عیب است و به لفظ یافتن مستعمل - بهم -

ہنگام تنگ و نبرد - کنایه از وقت جنگ باشد - بحی -

ہووج - بمعنی کجاوه باشد - صح -

ہیزم - چوب را گویند که برای سوختن بکار برند و آنرا ہیمه هم میگویند - مے -

ہیضه زدن - بالفتح قی و اسہال کردن بہم بسبب ناگواری طعام - بهم -

یای تحتانی

یا - گوشه کمان و بحساب ابجد ده عدد باشد -

یاتش - پاسبانی که بر در ملوک بنوبت باشد چنانکه حالا آنجا را که پاس دہند یاتش خانه میگویند - مل -

یاران - قصد کنان - مل -

یار غار - موافق و صادق که کنایه از ابی بکر صدیق است رضی الله تعالی عنه -

یارم - بمعنی نیم است - مل -

یاروقیه - نام محله ایست منسوب بیاروق که از امرای ترکمان از امیران نورالدین محمود بوده است و بانی آن نیز یاروق است -

یاستن - بمعنی طاقت و توانائی - ری -

یاغی - بمعنی زمین است - مل -

یاف - بمعنی یاوه است - مل -

یافا - نام مدینه ایست مشتمل بر قلعهٔ بزرگ که دران بازارهای معمور و دوکانهای تاجران ہستند و در انجا بندر بزرگ واقع و آن لنگرگاه جہازہای وارده فلسطین و مقدسه است و مابین آن و رمله شش میل راه است و آن بطرف غربی رمله واقع است - فا -

یافته یزد - نام شہریست در زمین پارس که در روی مدرسه وقت و ساعت از کلها است و فوطهٔ کمر و کلاب آنجا شہرت دارد - مل -

یافه - ہرزه و پریشان و ہذیان و فحش و گم گشته - مل -

یافه داری - بمعنی یاوه گوئی - شت -

یاقوب - در سکندری است بمعنی آه و ناله و بخاطر میرسد که تصحیف یارب خواہد بود - مل -

یاک - نام پادشاہیست - مل -

يالغ - طاس چوبین که دران شراب خورند واین لفظ ترکی است - مل - لیکن منشکی بسند فرهنگ شعوری می نویسد که یالغ ویالنی طاسیست که از شاخ کرگدن سازند -
یاوری - قوت وتوانائی وجرات وجسارت - بم -
ینبا - بالضم نام بلده ایست کوچک قریب ربله - بیت -
یبلناو - بفتحتین ونون ساکن وضم لام قافله وبعضے بمعنی متاع گفته اند وظاهر اترکیست - ری -
یبه - بمعنی تباه - مل -
یتیم - از آدمی آنکه پدر ندارد واز سائر حیوان آنکه مادر ندارد واز گوهر آنچه بے نظیر بود ودر اصل جمعے بودند که شاه عباس داشت وایشان سخت رند وبیباک وعیار وطرار وزیاده رو بودند که روزے چهل فرسخ راه میرفتند وحالا این لفظ بر خدمتگار وغلام ثابت است - بم -
یتیم خانه - جاے باش دزدان وعیاران - بم -
یحکم - بفتح اول وسوم خائے تابستانی ونام ترکان وروبهی جعفری راگویند - ما -
یحیی برمکی - نام جوانمردیست معروف - مل -
یراق - سامان ومصالح هر چیز - بم
یرتیش - بهم شهرسے راگویند - مل -
یرتقچی - رحمت کننده - ما -
یرتکین - بمعنی آفریدگار است - ما -
یرسقی - شب پرک - ما -
یرغال - گرویست که پیش حکام بسیر یا جز آن از علاقه داران شخصے بمانند تا آنکس از حکام تمرد نکند یا دو سالگزاری قصور نماید وآنرا طو توبم گویند ودر هندی اوّل خوانند بواو مجهول - فن -
یرغو - سرهنگ وشحنه راگویند - مل - ودر محاورهٔ اهل خوارزم بمعنی نزاع وخصومت آمده - می -
یرغه - اسپ تیز و راهوار - ما -
یرفزو - در ترکی بیگناه راگویند - مل -

یرق - در ترکی گناه راگویند - ما -
یرقلغ - بترکی بمعنی نزاع است - مل -
یرلی - در ترکی گناهگار است - ما -
یرکلی - بمعنی دلاور - ما -
یسلغ - بمعنی بیچاره وبفتح سوم فرمان پادشاه باشد - ما -
یسلیغ - بروزن تبلیغ فرمان پادشاهان وبهلغ مخفف آن واین لغت ترکیست - بم -
یرمسق - بمعنی سالوس است -
یرندج - بفتحتین پوست سیاه راگویند - شت -
یساول - میر توزک سلاطین وامرا - بم -
یشلاگ - سگے باشد سیاه - مل -
یعنی چه - یعنی براے چه -
یغرت - بمعنی جرات - مل -
یغشلقچی - جوانمرد - مل -
یغمام - بالفتح در نسخهٔ سروری مثل یغیم مذکور -
یغشلق - بخشش - مل -
یگانی - مخفف یگانگی است - ری -
یکه تاز - بتشدید کاف تازی آنکه خود را یکه در فوج ولشکر زند - مل -
یکتاش - یک خواجه یکتاے تجرّی ست مملوک یک خداوند - مل -
یکتمل - بمعنی سجده گاه است - مل -
یک باد وکردن - یعنی راه گفتگو پیش کسے داشتن - شت -
یکه وجنازه - نام تفنگ شاهزاده دانیال که بدان این بیت کنده بود - بیت - از شوق شکار تو شود جان تر وتازه ◆ بر هر که خورد از تو یکه وجنازه ◆ بم -
یلچی - بالکسر راهبر ورسول اما در بعضے فرامین ایلچی بالف بنظر آمده - مل -
یلدک - آب شیر گرم - ما -

يلغمان - آتش كه در سلاح او باشد برند - مل -
يلغمز تنها و اسب ما نيز يلغمز گويند - ما -
يلغي - نگهبان - مع -
يمن - نامش يمن بهاے اين گذاشتند كه عرب هرگاه متفرق
اولاد كه شدند در انجا آمدند و آن بطرف يمين ايشان بود چنانكه
شام كه بطرف شمال آنها بود و دريا محيط است زمين يمن را
از مشرق بطرف جنوب بعد ازان بطرف مغرب رجوع كرد

دخليكه از درياے هند بدرياے يمن آمده است ان [illegible]
ابين ان وباقي جزيره است عرب واخبار وقصص اين يمن
بسيار است - بيت -
يوچي - بالضم وجيم فارسي راهبر واين تركيست لها بر شمرده الحي [illegible]
ييلاق - بهر دو يا و قاف ويلاب ون قاف جاے سرد و
هوا دار كه فصل تابستان در ان باشند مقابل قشلاق كه جاے باش
فصل زمستان است - بجم -

خاتمة الطبع

ايزد سخن بر زبان آفرين را سپاس افزون از اندازهٔ قياس كه درين هنگام همايون آغاز خجسته انجام كتاب نافع برهان قاطع
كه عدد تاريخ تاليفش ازين عبارت مستفاد است وترتيب وتشييد مبانيش نزد ارباب لغت قابل استناد واعتماد
جامع جميع لغات فارسي ومصطلحات متداولات واستعارات وكنايات زبان فارسي وپهلوي ودري ويوناني و
سرياني ورومي وبعضے از لغات عربي موقوع ومستعمل در فارسي زبان ونيز لغات ژند وپاژند ولغات مشتركه بين الالسنين
ولغات متعارفه ضروري الايراد كه در كتب درسيه فارسي معلمين ومحصلين را بدان حاجت مي افتد بترتيب مرغوب و
ترصيف خوش اسلوب كه بملاحظه حرف اول وثاني وثالث ورابع بر نسق ترتيب حروف تهجي لغت مطلوب بآساني
بر مي آيد وطالبين وناظرين را وقتے بتلاش بسيار رو نمايد ومع هذا اين كتاب در صفت احتواے لغات مرتبه دارد كه
استغنا بخش از ديگر فرهنگها است مثل فرهنگ جهانگيري ومدار الافاضل ومؤيد الفضلا ورشيدي ومجمع الفرس سروري
وسرمه سليماني وصحاح الادويه حسين انصاري ومشتمل بر بست ونه گفتار وبر پانصد وشصت ويك بيان مع تتمه ومن حيث المجموع
مشتمل بر نوزده هزار ويكصد وهفتاد وهفت لغات ومصطلحات است واز حرف همزه تا حرف زاي فارسي بترتيب حروف تهجي
بتمام وكمال جلد اول است واز حرف سين مهمله تا حرف ياي مثناة تحتاني متعين بجلد ثاني از تصنيفات رائقات عالم محقق
فاضل مدقق ابن خلف التبريزي مولوي محمد حسين المتخلص به برهان مرحوم مصنف ممدوح الشان درين كتاب
نادر الخطاب ابواب حل مشكلات علم فارسي بر روي طالبان كشوده ودشوار يها ومعضلات لغات را الحق آسان نموده
لهذا اين كتاب مفيد الخطاب بطرز بائسته ونهج شائسته كه فائده بخش عامه كسان بود بفكر غائر در يك صفحه دو كالم يعني
دو حصه نموده كه هر حصه بجاے خود صفحه فرض كرده شود ونيز براے امتياز هر لغت بقلم جلي واز آغاز سطر كتابتش ملتزم گرديد
كه نظر شوق بينندگان بيك نگاه دريابد وقيمتش هم تخفيف مناسب قرار داده كه از معائنه فهرست كتب اين مطبع بر ناظرين
والا تمكين هويدا باشد چنانچه كتاب مذكور الصفات بطرز عجيب وآئين غريب متمتع بخش عوام بار سوم بماه مارچ سنه ۱۸۸۸ع مطابق
ماه جمادي الآخره سنه ۱۳۰۵ هجري در مطبع نامي گرامي منشي نول كشور از حليه طبع آراسته شده وقت التاريخ روزگار رشد
گويائي بخش زبان مقبول عالم گشاد بجرئة النون والصاد

مولوی محمد ناصر علی ۔ کتاب نادر الوجود اسمین ترتیب اسطور پھر ہو کہ مثلاً لغات اعضائے حیوانات کے ایک جگہ مین اور تمام اہل قرابت اور رشتہ دارون کے جو جو رشتہ ہین الگ الگ ہین و سلے ہذا جسقدر حیوان مذہب حنفی مین حلال ہین وہ یکجا اور اسی طرح حیوانات پرند بہرحال سب لغت اپنے مناسبات کے ساتھ مذکور ہین یہ طریق فائدہ مندی کا ہی ۔ ایسی کتاب اس صورت خاص سے کہ لغت اُردو کو رفارسی خط نستعلیق مین ہواور لغت عربی معرب خط نسخ مین اور لغت انگریزی خط انگریزی مین حروف چھاپہ ٹیپ مین چھپے ہوسے سرخ رنگ کے اور جدول ہر صفحہ کی اور خطوط مابین صفحہ کے سب سرخ چھاپہ ٹیپ کے ہین ۔

فرہنگ دستور الصبیان ۔ درحقیقت یہ فرہنگ بمنزلہ شرح دستور الصبیان کے ہی کہ اسمین سب مطالب جزئی اور کلی کو حل کیا ہی مصنفہ منشی گردھاری لال تخلص فطین مڈل کلاس اسکول ضلع فرخ آباد ۔

تیسیر الفرقان لتخریج لغات القرآن ۔ اسمین مخصوص لغات قرآن ہین اب قرآن کے معانی سمجھنا اسکے ذریعہ سے بہت سہل ہوگئے مصنفہ مولوی محمد مسیح صاحب ۔

گنجینۂ زبان اُردو ۔ معروف بہ گلشن فیض ۔ لغات کی تحقیقات مع امثلہ کلام اساتذہ اُردو گو مولفہ حکیم ضامن علی تخلص جلال ۔

مفیض فارسی ۔ فارسی قاعدون کی عمدہ کتاب ہے

چہار گلزار ۔ قواعد صرف و نحو و معانی و عروض مین ہی ۔

اصول برجستہ مصنفہ مولانا عبد الحق محدث دہلوی ۔

ارمغان نادر ۔ کتاب قواعد مین جسمین تین رسالہ ہین ابجد امجد قواعد خوشخطی تشریح الالفاظ مترادف با ترجمہ اُردو جداول مین ملخص الاخلاق نصائح مین ۔

عروض سیفی ۔ فن قوافی وغیرہ [illegible]

میزان الافکار ۔ شرح فارسی معیار الاشعار ۔

شجرۃ العروض [illegible] رسالہ قافیہ و رسالہ آذر کدہ ۔ [illegible]

حدائق البلاغت ۔ علم بلاغت، بیان و بدیع وغیرہ مین ۔

شجرۃ الامانی ۔ مصنفہ [illegible] قتیل ۔

[illegible] ۔ بانسوی قواعد فارسی مین ۔

تعزیز المصادر ۔ [illegible] مصادر [illegible] لازم و متعدی از مولوی [illegible] صاحب ۔

ناصر الصبیان ۔ [illegible] تعلیم مستطفانی سود مند اطفال از [illegible] علی صاحب ۔

ناصر [illegible] [illegible] مصادر ناصری تصنیف ۔ [illegible]

[illegible] ترکی ۔ [illegible] ترکیب ۔ الترکی زبان کے صرف و نحو [illegible] زبان ترکی آسکتا ہی تصنیف جناب مولوی [illegible] خان صاحب بہادر خویشگی خورجوی [illegible] نظام ۔

قواعد فارسی و ترکی و قواعد عروض و قافیہ	اخلاق و تصوف

قواعد فارسی ۔ از روشن علی انصاری ۔

گلشن فیض ۔ قواعد فارسی منظوم ۔

مفید نامہ ۔ حساب و آداب و القاب کے قواعد ۔

جواہر الترکیب ۔ از منشی سیوا رام جوہر تخلص رئیس بریلی ۔

شرح جواہر الترکیب ۔ از شیخ حیدر علی مرحوم ۔

نہر الفصاحت ۔ محشے از مرزا قتیل ۔

گلستان ۔ مصنفہ سعدی شیرازی محشی لائق ۔

ایضاً ۔ [illegible]

ایضاً ۔ [illegible] کاغذ سفید ولایتی عمدہ ۔

ایضاً ۔ کاغذ حنائی ۔

ایضاً ۔ قلم و دانہ خوشخط مع [illegible] نگین خوشنما ۔

[illegible]